عزیز التفاسیر

د قرآن کریم پښتو ترجمه او تفسیر

ابو حذیفه

مولوی سلطان [illegible] عزیز عفی الله عنه

[illegible] العلمیة

﴿ وَإِنَّهُۥ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ ﴾ [حم السجدة]

او بېشکه دا ذکر (قرآن) هرومرو. کلک (قوي) کتاب دی

عزیز التفاسیر

د قرآن کریم پښتو ترجمه او تفسیر

د "المائدة" [۵۱] ایت څخه د "الأعراف" تر [۱۴۱] ایت پورې

څلورم ټوک

مولوي سلطان عزيز (عزيز) أبو حذيفه عفی الله عنه

حسن خيل مومند، د نجم المدارس پخوانی استاذ

ناشر: دار الکنوز العلمية

بسم الله الرحمن الرحیم

- د دې کتاب لیکنه د الله ﷻ په توفیق په دار الهجرة (پېښور - پاکستان) کې په ۱٤۱۱/۲/۳ هـ ق = ۱۳٦۹/٦/۲ هـ ش نېټه د جمعې د شپې په دوه بجو پیل. او په ۱٤۲٦/٤/۱۲ هـ ق = ۱۳۸٤/۱/۳۱ هـ ش نېټه پای ته ورسیده.
- په ۱٤۲۹/۱/۱ هـ ق= ۱۳۸٦/۱۰/۲۰ هـ ش نېټه بې بیا کتنه، تصحیح او ډیزاین ترسره شوه او د الله ﷻ په فضل چاپ ته چمتو شو.
- له شروع نه تر پایه وربانديې اوولس کاله، څلور میاشتې او اوولس ورځې تیرې شوي، البته په دې حساب کې هره میاشت د دیرشو ورځو په لحاظ نیولې شوې ده.
- کمپوز: مولوي تبیان الحق عزیز حقاني، تصحیح: قاضي اسامه عزیز، د (دکتور اظهار الحق عزیز، نبراس الحق عزیز او حذیفه عزیز) په همکاری، ډیزاین: نبراس الحق عزیز، د حذیفه عزیز په همکاری.

څلورم چاپ

۱٤۳۷ هـ ق / ۱۳۹٥ هـ ش

د اړیکو پتې:

۱) بریښنالیک: azizultafasir@gmail.com

۲) ګرځنده تلفون: (۰۰۹۲۳۰۰٥۸٤٦۳٥۱)، (۰۰۹۲۳۱٦٥۲۷۹۳۰۳)

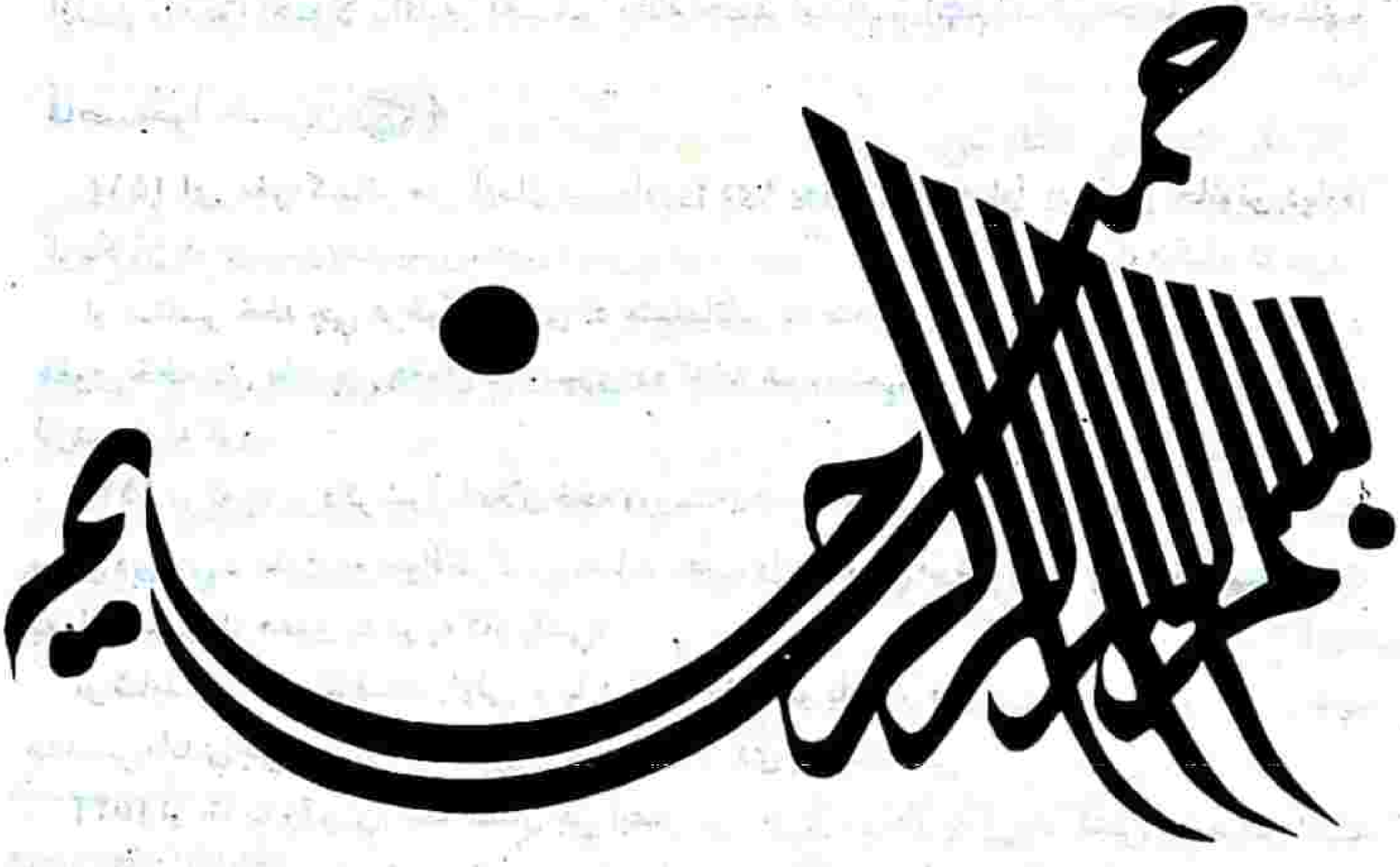
د لاسته راوړلو پتې:

۱) رشیدیه کتب خانه ، کابل، افغانستان.

ګرځنده تلفون: (۰۷۷۱۹٦۱۰۲۸) ، (۰۷۹۰۹٦۲۸۰۷)

۲) رشیدیه کتب خانه ، صدف پلازه، محله جنګي، د قصه خواني شاته، پېښور، پاکستان.

تلفون: (۰۹۱۲٥٦٥٥۳۸)

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ ٱلۡيَهُودَ وَٱلنَّصَٰرَىٰٓ أَوۡلِيَآءَۘ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ وَمَن
يَتَوَلَّهُم مِّنكُمۡ فَإِنَّهُۥ مِنۡهُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥١﴾ فَتَرَى ٱلَّذِينَ فِي
قُلُوبِهِم مَّرَضٞ يُسَٰرِعُونَ فِيهِمۡ يَقُولُونَ نَخۡشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٞۚ فَعَسَى ٱللَّهُ أَن يَأۡتِيَ
بِٱلۡفَتۡحِ أَوۡ أَمۡرٖ مِّنۡ عِندِهِۦ فَيُصۡبِحُواْ عَلَىٰ مَآ أَسَرُّواْ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ نَٰدِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَهَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَقۡسَمُواْ بِٱللَّهِ جَهۡدَ أَيۡمَٰنِهِمۡ إِنَّهُمۡ لَمَعَكُمۡۚ حَبِطَتۡ أَعۡمَٰلُهُمۡ
فَأَصۡبَحُواْ خَٰسِرِينَ ﴿٥٣﴾ ﴾

[۵۱] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! یهودان او نصارا (د خپلو ځانونو دپاره) کومکیان (او دوستان) مه نیسئ، دوی ځینې د ځینو نورو کومکیان دي (ستاسو کومکیان نه دي).

او ستاسو څخه چې هرڅوک هغوی (د مسلمانانو په ضد) کومکیان ونیسي نو یقینًا هغه د هغوی څخه دي (ځکه چې هغوی ته رسېږي ده ته به هم ورسېږي). بې شکه الله ﷻ ظالم قوم ته لاربنودنه نه کوي.

[۵۲] نو ته به (د ذکر شوي اعلان څخه وروسته) هغه خلک وګورې چې د دوی په زړونو کښې مرض دی چې د هغوی په (موالاة) کښې به تاند وهي، وايي به چې مونږ ډارېږو چې د زماني حوادث به راورسېږي (او هغوی به مو په کار راشي).

نو شايد چې الله ﷻ فتحه راولي او يا د خپله جانبه يو بل کار (راولي) نو دوی (مريضان) به په هغه شي باندې چې دوی په خپلو زړونو کښې ساتلی دی پښېمانه شي.

[۵۳] او (ته به وګورې) هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (او په زړونو کښې يې مرض نشته دوی به) ځينې ځينو نورو ته (په تعجب سره) وايي چې: ايا دغه ډله هغه کسان دي چې په الله ﷻ باندې يې قسمونه کول کلک قسمونه، چې يقينًا دوی خامخا ستاسو سره دی (خو خبره داسې نه ده) د دوی عملونه ضائع شوه نو زيانکاران وګرځېدل.

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې الله ﷻ نبي کريم ﷺ ته توصيه کړې وه چې اهل الکتاب نيت لري چې تا د برابرې لارې څخه واړوي ترڅو ته په قضاياوو کښې په هغه څه باندې فيصلې ونه کړې چې الله ﷻ نازل کړي دي او د دوی د غوښتنو پيرو شې، په دې ايتونو کښې ټول مومنان متوجه کړی شوي دي چې د يو پلوه د اهل الکتابو د تېر وېستلو څخه ځانونه وساتي او د بله پلوه د مسلمانانو په ضد باندې د دوی سره لاس يو نه کړي.

شان نزول

مفسرينو كرامو د ذكرو شوو ايتونو د شان نزول په باره كښې متعدد واقعات ليكلي دي[١] څه لرې نه ده چې ټول واقعات به وړاندې ببرته پېښ شوي وي، خو مونږ د دغو ټولو د جملې څخه لاندې دوه واقعې ليكو، هغه دا چې:

١ـ يوه ورځې د نبي كريم ﷺ په حضور كښې عبادة بن الصامت ﷺ وويلې چې زه د يهودو څخه ډېر كومكيان لرم چې د پوره قوت خاوندان دي، مگر دوى ټول مې د الله ﷻ او د ده ﷻ د پيغمبر ﷺ د ولايت او نصرت په خاطر پرېښې دی او د ټولو څخه بېزار يم.

د ده په مقابل كښې عبد الله بن أبي (رئيس المنافقين) وويلې چې زه خو د يهودانو د دوستى څخه لاس نه اخلم او خپله بېزاري ترې نه اعلانوم ځكه چې د حوادثو څخه ډارېږم، امكان لري چې په راتلونكې كښې مې په كار شي.

نوموړي ته نبي كريم ﷺ وفرمايل چې په كوم شي باندې چې ته افتخار كوې او لاس ترې نه اخلې هغه دې همدا ستا وي، نوموړي وويلې چې همدا مې قبوله ده[٢]. نو الله ﷻ د همدې ايتونو څخه نيولې آن تر [٦٧] ايت پورې اولس (١٧) ايتونه نازل كړه[٣].

٢ـ كله چې د أحد غزا تېره شوه او مسلمانانو شكست وخوړ نو په ځينو خلكو باندې دې وېرې او ډار غلبه وكړه چې اسلام د منځه تلونكى دى، په كار دې چې د خپلو ځانو دپاره په نورو خلكو كښې د نصرت ځاى پيدا كړو. يوه سړي وويلې چې زه به د فلاني يهودي سره يهودي شم، او بل وويلې چې زه خو د فلاني نصراني پورې ننبلم او ورسره نصراني كېږم. نو الله ﷻ ذكر شوي ايتونه نازل كړه[٤].

د مطلب خلاصه

١ـ يعني: اى هغو كسانو چې د ايمان مدعيان ياست! (برابره خبره ده چې واقعًا مؤمنان ياست او يا مو يوازې په خولو باندې ايمان راوړى دى)، تاسو د مؤمنانو په مقابل كښې مه د يهودو سره لاس يو كوئ او مه د نصاراوو سره، په دې تمه باندې چې د دوى اندېوالي به يو وخت ستاسو په درد باندې وخوري او د زمانې د حوادثو په مقابل كښې به مو په كار درشي، ځكه چې:

الف: د يهودو او نصاراوو د هرې ډلې اشخاص د خپلې ډلې د اشخاصو دپاره كومكيان او ناصران دي، هغوى به تر هغه وخته پورې ستاسو كومكيان جوړ نه شي ترڅو چې تاسو د خپل دين څخه لاس وانخلئ او د هغوى يقين راشي چې تاسو رښتيا يا يهودان او يا نصرانيان جوړ شوي ياست.

---

(١) تفسير القاسمي ج٦ ص٢٤٣
(٢) تفسير البغوي ج٢ ص٤٤، اسباب النزول للواحدي ص١٣٣
(٣) تفسير ابن كثير ج٢ ص ٦٩
(٤) الدر المنثور ج٣ ص٩٩

ب: نو ستاسو څخه هر څوک چې ذکر شوی چال چلند وکړي هغه به خپل خان د ظالمانو څخه شمېر کړي او الله ﷻ خو ظالمانو ته هدایت نه کوي، څوک چې عقیدهٔ د هغوی سره ملګری شي نو د هغه په کفر کښې څه شک نه پاتې کېږي او که عملًا یې کومکي جوړ شي نو د الله ﷻ په غضب کښې به ورسره شریک شي، چې کله وریاندې نازل کړی شي.

۲ـ ای پیغمبره! ته خو ګورې چې منافقان او خینې د کمزورو عقیدو والا مسلمانان فعلًا په یهودانو او نصاراوو پورې څومره کلک نښتي دي او د دوی د نصرت په لاس ته راوړلو کښې څومره تاند وهي چې په بده ورځ کښې به یې په کار باندې ورشي، مګر الله ﷻ ته اُمید وکړئ چې د دوی وطنونه د مسلمانانو په لاس باندې فتحه کړي او یا مسلمانان دومره قوي کړي چې حتی مکه معظمه (چې د ټول عربستان مرکز دی) په خپل تسلط کښې راولي، او بالآخره یا الله ﷻ په یهودانو او نصاراوو باندې جزیه وټاکي او یا په دوی باندې یو بل مصیبت نازل کړي چې د دوستانو د نصرت تمه یې وشکوي.

نو کله چې الله ﷻ د ذکر شوو کارونو څخه کوم یو کار وکړي نو هلته به هغه ټول خلک پښېمانه شي کوم چې د اهل الکتابو په لمنو پورې نښتي وه او په تمه وه چې په بده ورځ کښې به یې په درد باندې وخوري او دا څکه چې دوی به په خپلو سترګو باندې وګوري چې هغوی خپل ځانونه د الله ﷻ د نیونې څخه نه شي بچ کولی نو بل چا ته به څنګه نجات ورکړی شي.

لنډه دا چې کله ته (ای پیغمبره!) د یهودو او نصاراوو د عدم موالاة اعلان وکړې نو ته به وګورې چې منافقان او د کمزوري عقیدې خاوندان به د الله ﷻ هدایت او توصیې ته پاملرنه ونه کړي او د کافرانو په لمنو پورې به ونښلي، مګر بالمقابل به د قوی عقیدې خاوندان او کلک مؤمنان وګورې چې دوی به د هغوی د حال څخه تعجب کوي چې عجیبه ده تر نن ورځې پورې یې قسمونه کول چې مونږ ستاسو سره یاستو او اوس یې زمونږ په مقابل کښې د کافرانو صف قوي کړ او د هغوی په صف کښې ودرېده، نو د یو پلوه یې عملونه ضائع شوه البته هغه عملونه چې زمونږ په انډیوالی کښې یې کړي وه، او د بله پلوه د لوی زیان او تاوان سره مخامخ شوه، چې دنیا او آخرت یې دواړه خراب شوه.

توضیحات

۱ـ مونږ د الله ﷻ په توفیق سره د [آل عمران:۲۸] ایت لاندې د کافرانو سره د موالاة او نژدېکت درې صورتونه ښه پوره واضحه کړي دي، هیله ده چې یو ځل پرې نظر واچول شي. مګر په دې مقام کښې پرې وراضافه کوو چې:

دلته د اهل الکتابو د موالاة (نژدېکت) څخه هغوی سره د نصرت[۱] او خلوص موالاة مطلب دی،

(۱) تفسیر الطبري ج۴ ص۲۷۶

چې د مؤمنانو په مقابل کښې د کافرانو سره لاس یو کړي او د هغوی په څنګ کښې ودرېږي، لکه چې په همدې مضمون باندې د شان نزول واقعات ښه دلالت کوي.

سوال جواب

٢_ که څوک وایي چې: ایا په ذکر شوي ډول موالاة (نژدېکت) باندې سړی کافر کېږي، لکه چې ﴿ فَإِنَّهُۥ مِنۡهُمۡ ﴾ وریاندې دلالت کوي؛ او که څنګه؟

مونږ وایو چې: د ﴿ فَإِنَّهُۥ مِنۡهُمۡ ﴾ جمله په لاندې ټولو صورتونو باندې صادقېږي:

الف: که یو منافق د مؤمنانو د مقابلې دپاره د کافرانو په صف کښې ودرېږي نو د ذکرې شوې جملې معنی دا ده چې نوموړی اوس منافق نه بلکې ښکاره کافر ګڼل کېږي او منافقت یې په علني کفر باندې بدل شو.

ب: که بالفرض یو مسلمان د کافرانو په قطار کښې د دې کبله ودرېږي چې د هغوی مسلک ورته ښه ښکاري نو د ده په کفر کښې هم هیڅ شک او شبه نشته.

ج: کوم یو مسلمان چې د عقیدې د استقامت سره‌سره عملًا د کافرانو په قطار کښې د مسلمانانو په ضد باندې ودرېږي هغه په لاندې حکمونو سره د کافرانو د جملې څخه ګڼل کېږي:

اول: مجاهدینو ته د هغه وژل داسې جائز دي لکه څنګه چې د ده د انډیوالانو وژل ورته جواز لري.

دوهم: د قیامت په ورځ نوموړی هم د خپلو انډیوالانو غوندې دوزخي دی، البته چې انډیوالان به یې پکښې همېشه وي او نوموړی به ترې د ایمان په برکت یو وخت ووېستلی شي او جنت ته به بوتللی شي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

٣_ که څوک وایي چې: الله ﷻ د یهودانو او نصاراوو حالات داسې بیان کړي دي چې یوه ډله بلې ته په سپک نظر ګوري.یا په بل عبارت: یوه ډله د بلې ډلې دښمنه ده لکه چې فرمایي: ﴿ وَقَالَتِ ٱلۡيَهُودُ لَيۡسَتِ ٱلنَّصَٰرَىٰ عَلَىٰ شَيۡءٖ وَقَالَتِ ٱلنَّصَٰرَىٰ لَيۡسَتِ ٱلۡيَهُودُ عَلَىٰ شَيۡءٖ وَهُمۡ يَتۡلُونَ ٱلۡكِتَٰبَ ﴾ [البقرة:١١٣] یعنې: او یهودان وایي چې: نصارا په چندان (اعتمادي) دین باندې نه دي او نصارا وایي چې یهودان په چندان (اعتمادي) دین باندې نه دي او دوی (دواړه ډلې) کتاب هم لولي.

نو پوښتنه داده چې په دې مقام کښې په څه منظور یوه ډله د بلې دوسته او ناصره ګڼله شوې ده: ﴿ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖ ﴾؟

مونږ وایو چې:

الف: د ﴿ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖ ﴾ معنی دا ده چې یهودان په خپلو منځو کښې سره دوستان او

كومكيان دي او نصارا په خپلو منځو كښې سره دوستان او كومكيان دي[١]. يا په بل عبارت: ذكره شوې جمله په يوه ډله باندې جدا-جدا صادقېږي، داسې نه ده چې دواړه ډلې ورته په ګډه مصداق جوړ شي ترڅو ذكر شوى اعتراض وارد شي.

د ذكرې شوې جملې نظير دا دى چې الله ﷻ د همدغو دواړو ډلو د حالاتو په بيان كښې داسې عبارت نازل كړى دى چې: ﴿ وَقَالُواْ لَن يَدۡخُلَ ٱلۡجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوۡ نَصَٰرَىٰ ﴾ [البقرة: ١١١]

يعنې: او دوى (دواړه ډلې) وايي چې: هيڅكله به جنت ته داخل نه شي مګر هغه څوک چې يا يهودي او يا نصراني وي، يعنې هره يوه ډله فقط خپل خانونه د جنت د دخول مستحق ګڼي، نه بله ډله.

ب: څه لرې نه ده چې د ذكرې شوې جملې مطلب دا وي چې دواړه ډلې هره يوه د بلې ډلې دوسته او ناصره ده مګر د مسلمانانو په مقابل كښې او بس.

او دا خو واقعيت لري چې ټول اهل الكتاب ذ اسلام په مقابل كښې يو صف دى او ټول سره يو لاس دي، لكه چې مونږ نن ورځ[٢] ګورو چې شرقيان او غربيان ټول په اتفاق سره زيار باسي چې په افغانستان كښې د اسلامي حكومت مخه ونيسي، او د همدې غرض دپاره يې خپلمنځي اختلافات يو طرف ته كړي دي.

مګر دا بېله خبره ده چې ذكرې شوې دواړه ډلې په مجموعي شكل سره وسه نه لري چې زمونږ په مقابل كښې وسلواله يوه جبهه جوړه كړي او په اتفاق سره وجنګېږي، لكه چې ښه وضاحت يې په [المائدة:٦٤] ايت كښې را روان دى، چې دوى دواړه ډلې د قيامت د ورځې پورې په مشتركه لښكركشۍ باندې توافق ته نه شي رسېدلى.

دَائِرَةٌ څه معنى؟

۴ـ كه څه هم د ﴿ دَآئِرَةٌ ﴾ كلمه د "دَوَرَان" څخه اخستله شوې ده او "دَوَرَان" تاوېدلو ته وايي، د همدې كبله هغې سطحې ته دائره وايي چې يوه داسې خط احاطه كړې وي چې د ټولو اطرافو نسبت يې مركز ته يو برابر وي، او همدارنګه كله-كله په ذكر شوي محيطي خط باندې هم د دائرې اطلاق كېږي[٣]، مګر په استعمال كښې هغې زړه دردوونكې حادثې ته دائره وايي چې سړى يې د هره طرفه احاطه كړى وي او د تېښتې لاره يې ترې وركه كړې وي[٤].

بالمقابل هغې خوشالوونكې حالت ته "دَوْلَة" وايي چې په يوه طرف كښې يې هم د مخنيوي او د منځه د وړلو اسباب نه ليده كېږي[٥].

---

(١) روح المعاني ج٦ ص١٥٧
(٢) ١٣٧٣/٨/١٢ هـ ش
(٣) روح المعاني ج٦ ص١٥٨
(۴) مفردات الراغب ص١٧۶
(٥) تفسير القاسمي ج٦ ص٢۴١

نو په دې مقام کښې يې حاصل داسې راوځي چې مونږ څکه د يهودو او يا نصاراوو سره موالاة کوو ترڅو مو په داسې ورځ کښې په کار راشي چې په هغې کښې د هره طرفه يوې زړه دردوونکې حادثې راګير کړي ياستو او د خلاصون درک مو ورک وي، چې يا راباندې قحطي او وچکالي راشي او دوی راسره کومک او قرضداري وکړي، او يا د مسلمانانو دولت مخ په ځټ شي او د پښنو ولوېږي چې د دوی د سيوري لاندې ژوند وکړو.

فتحه او الهي امر څه فرق لري؟

٥_ په دې مقام کښې الله ﷻ د منافقانو د ندامت او پښېماني دپاره دوه سببونو ته اشاره وکړه چې يو فتحه ده ﴿ أَن يَأْتِيَ بِٱلْفَتْحِ ﴾، او بل الهي کار دی ﴿ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِندِهِۦ ﴾، نو مفسرينو کرامو د دواړو سببونو په منځکښې ډېر فرقونه ليکلي دي او هر يوه ته يې بيل-بيل مصداقونه ذکر کړي دي[١]، مګر مونږ ته چې په دې مقام کښې کوم شی ښه ښکاره شوی دی هغه دا دی چې:

الف: د "اَلْفَتْح" کلمه اصلاً د دې دپاره وضعه شوې ده چې د يوه شي مشکلات حل شي او موانع يې د منځه يووړل شي[٢]، نو په دې مقام کښې لاندې ټول صورتونه په "اَلْفَتْح" کښې شامليږي:

اول: چې مسلمانانو ته د اهل الکتابو د مساکنو د قبضه کولو فيصله ورکړی شي، لکه چې خيبر او نور ځايونه مجاهدينو فتحه کړه.

دوهم: چې په هغوی باندې فيصله وکړه شي چې د وطنه يې وشړئ، لکه چې بني قينقاع او بني نضير د همدې فيصلې سره مخامخ شوه.

دريم: چې په هغوی باندې د اعدام فيصله وکړی شي لکه چې په بني قريظه وو باندې همدا فيصله عملي شوه (بېخ يې ووېستلی شو).

څلورم: چې په هغوی باندې جزيه کېښودله شي او حتی خپل ځانونه هم د دې ذلت څخه خلاص نه کړی شي.

پنځم: چې الله ﷻ د هغوی د رسوائی او شرمولو فيصله وکړي لکه چې عبد الله بن مسعود ﷺ په اوږد حديث کښې وايي چې يوه ورځې مونږ ته نبي کريم ﷺ اوږده خطابه وکړه او په دې خطابه کښې يې وفرمايل چې: «فَمَنْ سَمَّيْتُ فَلْيَقُمْ»[٣] يعني ما چې د چا نوم واخست نو هغه دې پورته شي، او بيا يې په نامه باندې يوه-يوه ته غږ کاوه چې: ای فلانکيه! پورته شه، ای فلانکيه! پورته شه، ای فلانکيه! پورته شه، حتی چې شپږ دېرش (٣٦) کسه يې د مجلسه پورته کړه.

په همدې حديث کښې عمر ﷺ وايي چې ما يو منافق وليد چې سر يې پټ کړی وه (ډېر غمژن

---

(١) زاد المسير ج٢ ص٢٩٠

(٢) مفردات الراغب ص٣٨٣

(٣) مسند احمد بن حنبل ج٨ ص٣١٧

معلومېده) ما ترې پوښتنه وکړه چې ولې څه چل دی؟، هغه راته قیصه وکړه (چې مونږ خو رسوا شوو)، نو ما ورته وویلې چې: «بُعْدًا لَكَ سَائِرَ الْيَوْمِ» یعنې: په راتلونکې کښې هم ښه ورځ ومه ګورې.

شپږم: دا ډول څه نور مثالونه هم درلودلی شي چې پخوا به تېر شوي وي او یا به راتلونکې کښې تحقق ومومي.

ب: که څه هم ټول کارونه الله ﷻ کوي مګر د مقابلې څخه څرګندېږي چې دلته به د ﴿ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِندِهِۦ ﴾ کلمه هغو ټولو کارونو ته شامله وي چې په اهل الکتابو باندې د الله ﷻ د پلوه نازل کړی شي او د بندګانو پکښې هیڅ مداخله نه وي چې په نتیجه کښې د منافقانو او هغو خلکو اُمیدونه د خاورو سره برابر کړي چې هغوی ته په تمه وه. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

اول: چې الله ﷻ یې په زړونو کښې رعب واچوي او په غیبي قوت سره یې شوکت او دبدبه ماته کړي. لکه چې د بني نضیرو په زړونو کښې یې رعب اچولی وه.

دوهم: چې د هغوی په مالونو او زراعتونو باندې اسماني آفت نازل کړي حتی چې د منافقانو او نورو تمه کوونکو تمه ترې وشکېږي.

دریم: چې مشران او د سر سړي یې مړه شي چې د چا ترې سترګه نه سوزي او داسې نور کارونه چې بندګان پکښې دخل ونه لري. څه لرې نه ده چې د قیامت د ورځې پورې په ډېرو څېرو کښې تحقق ومومي.

یادونه

٦ـ ځینو مفسرینو کرامو⁽¹⁾ دې جملې ﴿ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ﴾ الآية ته د نژدې جملې ﴿ فَيُصْبِحُواْ عَلَىٰ مَآ أَسَرُّواْ ﴾ الآية سره ارتباط ورکړی دی، نو د معنی حاصل یې داسې را اوځي چې: کله الله ﷻ د یهودو او نصاراوو قوت مات کړي نو خلک به لاندې دوه ګروپه جوړ شي:

الف: منافقان به د هغوی په موالاة باندې پښېمانه شي او په ډاګه به په خپل منافقت باندې د خطاکارۍ اعتراف وکړي.

ب: سوچه مؤمنان به ځینې ځینو نورو ته ووایي چې عجیبه ده دغو خلکو خو قسمونه کول چې مونږ ستاسو سره یاستو، اوس معلومه شوه چې زمونږ سره نه بلکې د یهودو او نصاراوو سره وه.

٧ـ مګر مونږ ته داسې برېښي چې ذکره شوې جمله د منافقانو د وینا ﴿ يَقُولُونَ نَخْشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ ﴾ سره اړونده ده، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې کله د ایمان دعوه دارانو ته اعلان وکړی شي چې د یهودو او نصاراوو سره د اسلام په ضد موالاة مه کوئ، نو دوی به لاندې دوه ګروپه تشکیل کړي:

---

(١) روح المعاني ج٦ ص١٥٩؛ البحر المحيط ج٣ ص٢٩٤

اول: د چا په زړه کښې چې ناروغي وي هغوی به وايي چې مونږ د راتلونکې ژوند د خاطره د هغوی د مولاة څخه نه شو تېرېدلی، په راتلونکې کښې زمونږ په کار ېږي.
دوهم: څوک چې د صفا زړه خاوندان دي هغوی به وواېي چې عجیبه ده دغې ډلې (ناروغانو) خو قسمونه کول چې مونږ ستاسو سره یاستو حال دا چې اوس د یهودو او نصاراوو څخه نه تېرېږي او کلک ورپورې نښتي دي. مونږ ځکه د جملو ذکر شوی اړوند خوښ کړ چې د شان نزول د واقعاتو سره ښه سرېښ نیسي او هم ذهن ته په زغرده ورځي.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَن يَرۡتَدَّ مِنكُمۡ عَن دِينِهِۦ فَسَوۡفَ يَأۡتِي ٱللَّهُ بِقَوۡمٖ يُحِبُّهُمۡ وَيُحِبُّونَهُۥٓ أَذِلَّةٍ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ يُجَٰهِدُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوۡمَةَ لَآئِمٖۚ ذَٰلِكَ فَضۡلُ ٱللَّهِ يُؤۡتِيهِ مَن يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُمۡ رَٰكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَن يَتَوَلَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فَإِنَّ حِزۡبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلۡغَٰلِبُونَ ﴿٥٦﴾ ﴾

[۵۴] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! ستاسو څخه چې هرڅوک د خپل دین څخه بېرته تاو شي نو (فقط خپل ځان ته یې تاوان ورساوه، او دا ځکه چې) ډېر ژر به الله ﷻ (د اسلام د نصرت دپاره) داسې قوم راولي چې دوی به الله ﷻ خوښوي او الله ﷻ به دوی خوښوي، دوی به په مسلمانانو باندې نرمي کوونکي او په کافرانو باندې به سختي کوونکي وي، دوی به د الله ﷻ په لاره کښې جهاد کوي او د ملامته کوونکي د ملامتې څخه به نه ډارېږي. دا (ذکر شوي صفات) د الله ﷻ فضل دی، هغه چا ته یې ورکوي چې کوم ته یې اراده وشي، او الله ﷻ د پراخی خاوند (او هم) د علم خاوند دی.

[۵۵] یقینًا ستاسو دوست (ناصر) الله ﷻ دی او د ده ﷻ پیغبر ﷺ (هم) او هغه کسان (هم ستاسو ناصران دي) چې ایمان یې راوړی وي هغه کسان چې لمونځونه ودروي او زکاتونه ورکوي په داسې حال کښې چې عاجزي کوونکي (او دوامداره لمونځ کوونکي) دي.

[۵۶] او هر څوک چې الله ﷻ او د ده ﷻ پیغمبر ﷺ او هغه کسان متولیان (دوستان) ونیسي چې ایمان یې راوړی دی، نو (د بل هیڅچا دوستۍ ته یې اړتیا نشته ځکه چې) یقینًا د الله ﷻ ټولګی همدوی غالب دي.

ارتباط

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی چې که بالفرض تاسو د یهودو

او نصاراوو سره اړوند او ارتباط زيات قوي کړئ نو د دې خطره شته چې مرتد شئ او د ارتداد په صورت کښې به د خپل ځان ځخه په غير بل هيڅا ته ضرر ونه شئ رسولی.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مؤمنانو! یهود او نصارا به ستاسو ځخه په صرف کومک کولو سره تر هغې خوشاله نه شي چې ترڅو تاسو خپل دين ته شا کړئ او د هغوی معتقدات قبول کړئ.
مګر په ياد ولرئ! چې د ارتداد په صورت کښې به فقط او فقط خپل ځانونه د خسران سره مخامخ کړئ او د هغه ټولګي ځخه به وويستل شئ کوم چې په الله ﷻ باندې ګران دي او د اسلام په خدمت کښې يې استعمالوي، په دې صورت کښې به د اسلام د خدمت دپاره الله ﷻ بل ټولګی په ميدان کښې ودروي، چې هغوی به لاندې صفات ولري:
الف: الله ﷻ به هغوی خوښوي او په الله ﷻ باندې به ګران وي.
ب: په هغوی باندې به الله ﷻ ګران وي او د ده ﷻ د رضا دپاره به د سر او مال ځخه تېرېږي.
ج: هغوی به په مؤمنانو ورونو باندې زړونه سوزي او د دوی په ضد باندې به د هيچا سره لاسونه نه يو کوي.
د: هغوی به په کافرانو باندې اسماني تندر وي چې د هيبت ځخه به يې د کافرانو اندامونه په لړزان وي.
هـ: هغوی به صرف د الله ﷻ په لار کښې جهاد کوي نه به ورسره د نوم نشان غم وي او نه به يې په جهاد کښې دنياوي مال او متاع مطلب وي، او نه به بالآخره د همدې اغراضو د کبله يهودو او يا نصاراوو ته د کومک لاس ورغزوي.
و: هغوی به د هيڅ ملامته کوونکي د ملامتې ځخه نه ډارېږي او صرف د الله ﷻ د ملامتی ځخه به خپل ځانونه ژغوري، چې وربانديې په غضب نه شي.
لنډه دا چې هغوی به د ټولو اسلام دښمنه ټولنو په مقابل کښې په جهاد باندې مصروف وي، هغوی به د مرتدانو او هم د دوی د بادارانو (يهودو او نصاراوو او نورو کافرانو) سره په اخلاص سره جهاد کوي.
۲ـ ای هغو مؤمنانو چې تاسو سمدستي د ذکرو شوو ښېړو صفاتو درلودونکي ياست خپلو اخلاقو ته په همدې ډول باندې ادامه ورکړئ، چې دا د الله ﷻ فضل دی او الله ﷻ خپل فضل هغه چا ته ورکوي چې هغه ته يې د ورکړې اراده وشي.
د الله ﷻ خزانې مالامال ډکې دي او په ورکړه باندې پکښې کمبود نه واقع کېږي مګر الله ﷻ د علم خاوند دی مستحق او غير مستحق پېژني.
۳ـ ای مؤمنانو! ستاسو ناصر او مددګار نه يهودي کېدلی شي او نه نصراني، ستاسو ناصر او کومک درکوونکی بل هيڅوک نه دی مګر يوازې الله ﷻ ستاسو اصلي کومک کوونکی او ناصر

دي. هوا په تبعي توګه مو د الله ﷻ پیغمبر هم ناصر دی چې الله ﷻ دراستولی دی، او همدارنګه مو په کومک کوونکو کښې په تبعي توګه مؤمنان هم شامل دي، مګر هغه مؤمنان نه چې یوازې په لساني اقرار باندې اکتفاء کوي بلکې هغه مؤمنان چې په ایمان باندې علاوه لاندې خاصیتونه هم ولري:

الف: چې هغوی د لمونځونو د ټولو ارکانو حفاظت کوي او خپل لمونځونه په پښو باندې ودروي او څه نواقص پکښې نه واقع کوي، بلکې ټول بدني عبادتونه کوي.

ب: چې هغوی برسېره په بدني عباداتو، په مالي عبادتونو باندې هم صرفه نه کوي او همېشه زکاتونه ورکوي.

ج: چې هغوی د یوه پلوه د لمانځه په ارکانو باندې حفاظت کوي او په اخلاص سره خیراتونه کوي، او د بله پلوه د لمانځه په اداء کولو باندې په تواضع سره پابندي کوي.

او هر څوک چې الله ﷻ او د ده ﷻ پیغمبر ﷺ او مؤمنان په دوستۍ سره ونیسي نو همدوی یې بس دی، چې په دې صورت کښې به نوموړی په هغه ټولګي کښې شامل شي چې الله ﷻ د هغه ټولګي مددګار دی، او داسې ټولګی چې الله ﷻ یې مددګار دی همدغه ټولګی غالب دی او بس.

توضیحات

۱_ د تېرو شوو ایتونو څخه د نزول په وخت کښې په دوه مهمو خبرونو باندې د اشارې په توګه مسلمانان پوه شوه چې په راتلونکې کښې به واقع شي، یو د ځینو خلکو بېرته مرتد کېدل، او بل د مرتدانو په مقابل کښې یوه مجاهده ډله ودرېدل. دغه دواړه خبرونه رښتیا واقع شوه او د قرآن کریم دپاره د اعجاز واضحه مثالونه جوړ شوه چې رښتیا یوولس قبائل مرتد شوه او اسلام ته یې شا کړه، درې قبیلې د نبي کریم ﷺ په ژوند کښې کافرې شوې او مشرانو یې د پیغمبرۍ دعوې وکړې، او اوو قبیلو د نبي کریم ﷺ د وفات څخه وروسته د ابو بکر رضي الله عنه په خلافت کښې اسلام پرېښود او بالآخره یوازې یوه قبیله د عمر الفاروق رضي الله عنه په خلافت کښې کافره شوه، چې ټولې یوولس جوړېږي. موږ د مرتدو قومونو زیات تفصیل اوږدو کتابو ته سپارو[1]، یوازې په یوه قیصه باندې اکتفاء کوو چې د اسلام د اجتماعي عدالت دپاره پکښې ډېر ښه واضحه مثال دی، هغه دا چې:

د بَجَلَه نومې مرتد عجیبه قیصه

۲_ بَجَلَه د هغې قبیلې مشر او باچا وه چې د عمر الفاروق رضي الله عنه په خلافت کښې نصرانیت ته اوښتی وه. نوموړي ته هم نبي کریم ﷺ د هغو خطونو په جمله کښې یو خط وراستولی وه چې ټولو قبائلو ته یې ورلېږلی وه، نوموړي اسلام قبول کړ او نبي کریم ﷺ ته یې د اسلام راوړلو اطمنان هم ورکړی وه.

(۱) تفسیر الکشاف ج۱ ص۶۴۴؛ تفسیر المراغي ج۶ ص۱۴۰

نوموړی په اسلام باندې ښه کلک ولاړ وه خو د عمر الفاروق ﷺ په خلافت کښې یې اسلام پرېښود او نصرانیت یې قبول کړ او شام ته وتښتېد، عمر الفاروق ﷺ د شام احبارو او مشرانو ته د ﺑَﺠَﻠَﻪ په باره کښې یو لیک ورواستاوه او پکښې لیکلې یې وه چې:

"ﺑَﺠَﻠَﻪ" په اسلام باندې مشرف شوی وه او مونږ یې ښه پوره احترام کاوه، خو نوموړی مکې معظمې ته لاړ او هلته په طواف باندې مشغول وه چې د بني فزاره د قبیلې یوه سړي یې د څادر په یوه څنډه باندې پل کېښود. نوموړی په غُصه شو او د فزاري سړي مخ ته یې یوه څپېړه ورکړه چې پوزه یې ورباندې ماته کړه او دوه غابښونه یې ترې وغورزول. د دواړو لانجه ماته راورسېده، ما فیصله وکړه چې یا به فزاري سړی په خپله خوښه عفوه کوي او یا به د نوموړي ﺑَﺠَﻠَﻪ څخه قصاص اخلي، ﺑَﺠَﻠَﻪ په غُصه شو او ویې ویل چې زه پاچا یم او هغه عادي سړی دی، ایا هغه به ماته په مخ څپېړه راکوي؟. ما ورېلې چې دا د اسلام حکم دی په دې کښې پاچا په ګدا باندې څه بهتري نه لري، بجله تر سبا پورې مهلت وغوښت او د شپې د شپې شام ته دروتښتېده او مرتد شو[1].

دوهم خبر رښتیا شو

۳_ رښتیا هم د مرتدانو په مقابل کښې الله ﷻ یوه مجاهده ډله (د ذکرو شوو شپږو صفاتو خاونده) ودروله چې په سر کښې یې ابو بکر الصدیق ﷺ واقع وه، د مرتدانو غابښونه یې ورمات کړه او قرآني غیبي خبر یې رښتیا کړ، حتی چې الحسن علیه الرحمة وایي: "هُمْ وَاللهِ اَبُو بَكْرٍ وَاَصْحَابُهٗ"[2] یعني: قسم دی چې ذکر شوی ټولګی د ابو بکر الصدیق ﷺ او د ده د ملګرو څخه عبارت دی. د علي ﷺ څخه هم روایت دی چې ذکره شوې مجاهده ډله د ابو بکر الصدیق ﷺ او د ده ملګري دي[3].

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې: د ذکرې شوې مجاهدې ډلې څخه خو ځینو مفسرینو کرامو د ابو موسی الاشعري ﷺ قوم (اهل الیمن) مراد کړي دي چې کله ذکر شوی ایت شریف نازل شو نو نبي کریم ﷺ نوموړي صحابي ﷺ ته اشاره وکړه چې: «هُمْ قَوْمُ هٰذَا»[4] دا ډله د دغه صحابي (ابو موسی الاشعري ﷺ) قوم دی، همدارنګه پکښې مفسرینو کرامو څه نور متعدد اقوال ذکر کړي دي[5]. نو پوښتنه دا ده چې تاسو ترې په څه دلیل د انحصار په توګه ابو بکر الصدیق ﷺ او د ده مجاهدین مراد کړه؟

مونږ وایو چې: زمونږ مطلب دا نه دی چې ذکر شوی ایت شریف په نوموړي خلیفه او د ده په ملګرو کښې منحصر دی بلکې مطلب مو دا دی چې ایت شریف په هغه وخت کښې په همغوی باندې صادقېده او په نورو زمانو کښې به په نورو مجاهدینو باندې صادق شوی وي او یا به لا

---

(۱) روح المعاني ج۶ ص۱۶۱

(۲) تفسیر ابن کثیر ج۲ص۷۰

(۳) تفسیر البغوي ج۲ ص۴۵

(۴) تفسیر الطبري ج۴ ص۲۸۴

(۵) روح المعاني ج۶ ص۱۶۳؛ زاد المسیر ج۲ ص۳۸۱

صادق شي، ځکه چې د ايت شريف مفهوم عام دی، څه لرې نه ده چې زمونږ په زمانه کښې يې يو مصداق د افغانستان مجاهدين وي چې الحمد لله په ډېر اخلاص سره يې د کمونستانو سره جهاد وکړ، او د فاحش شکست سره يې مخامخ کړه.

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې: د ﴿ فَسَوۡفَ يَأۡتِي ٱللَّهُ بِقَوۡمٍ ﴾ څخه د سړي ذهن ته ورځي چې د کومې مجاهدې ډلې چې الله ﷻ وعده کړې ده، هغه ډله د ايت شريف د نزول په وخت کښې موجوده نه وه، حال دا چې صحابه کرام ﷺ د ابو بکر الصديق ﷺ په شمول هلته موجود وه، نو په کار دي چې د دوی څخه په غير بله ډله مراده کړی شي؟

مونږ وايو چې: يو شی په اعتباراتو سره داسې ګڼل کېږي لکه چې متعدد وي، د همدې کبله نبي کريم ﷺ هغه خيرات ته چې بي بي بريرې رضی الله عنها ته ورکړی شوی وه د هديې لقب ورکړ، البته کله چې ذکر شوی خيرات د نوموړې بي بي رضی الله عنها په لاس باندې نبي کريم ﷺ ته ورکړی شو نو ويې فرمايل چې: «هُوَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ»[١] دا د هغې دپاره صدقه ده او زمونږ دپاره هديه (تحفه) ده.

نو د صحابه وو کرامو ﷺ مجاهده ډله په دې اعتبار سره چې نبي کريم ﷺ يې قائد وه او عمومي قيادت يې په لاس کښې وه، د هغوی څخه په دې اعتبار سره مغايره وه چې ابو بکر الصديق ﷺ يې په سر کښې واقع وه، ته به وايي چې دا ډله الله ﷻ نوې او تازه موجوده کړې وه.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۶_ که څوک وايي چې: نظر د عربيت قانون ته په کار وه چې د ﴿ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾ په عوض "إِنَّمَا أَوْلِيَاؤُكُمُ اللهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا" نازل شوی وی، ترڅو مبتدا او خبر دواړه جمعې جوړې شوې وی، نو د څه حکمت په بنا دغسې نازل نه شو؟

مونږ وايو ـ والله ﷻ اعلم ـ چې: ترڅو په ولايت کښې د اولياوو په تفاوت باندې دلالت وکړي، يعنې ستاسو ولي او ناصر اصلاً الله ﷻ دی، بيا مو ناصر پيغمبر ﷺ دی او په دريمه درجه کښې مو مؤمنان هم کومک کوونکي او ناصران دي؛ نو که بالفرض د ﴿ وَلِيُّكُمُ ﴾ په عوض "أَوْلِيَاؤُكُمْ" نازل شوی وی نو ذکر شوی مطلب به فوت شوی وی او الله ﷻ او پيغمبر ﷺ او بالآخره مؤمنان به ټول په يوه درجه کښې وليان او ناصران ښودلی شوي وی.

رکُوع څه معنی؟

۷_ د ﴿ رَٰكِعُونَ ﴾ کلمه د "رُکُوع" څخه اخستله شوې ده، "رُکُوع" عاجزی او سرټيټولو ته وايي[٢].

---

(١) صحيح البخاري ج١ ص٣٥٠
(٢) لسان العرب ج٨ ص١٣٣؛ مفردات الراغب ص٢٠٨

د لمانځه رکوع ته هم څکه دا نوم ایښودلی شوی دی چې لمونځ کوونکی صرف الله ﷻ ته د عاجزۍ او بندګۍ د کبله خپل سرټيټوي او د ولاړې ځخه ځمکې ته ورماتېږي.
په دې مقام کښې جمهورو مفسرینو کرامو د لمانځه رکوع مراده کړې ده او کنایةً یې د ټول لمانځه ځخه تعبیر کړې ده[١]. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: مؤمنان هغه خلک دي چې لمونځونه او زکاتونه په خپله عملي شرعي بڼه کښې اجراء کوي او په عين حال کښې په لمونځونو باندې همېشه والی هم کوي. د دې ایت نظیر الله ﷻ په بل ځای کښې داسې نازل کړی دی چې: ﴿إِلَّا ٱلْمُصَلِّينَ ۝ ٱلَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَآئِمُونَ﴾ [المعارج:٢٢_٢٣] مګر هغه لمونځ کوونکي (بې صبره نه دي) چې دوی په خپل لمانځه باندې دوام کوونکي دي. یعنې دوی د یوه پلوه لمونځونه کوي او د بله پلوه ورباندې همېشه والی کوي.
ځینې نور مفسرین کرام د رکوع ځخه لغوي رکوع یعنې عاجزي او الله ﷻ ته د بندګۍ سرټيټونه مرادوي[٢]، چې په دې تفسیر باندې یې معنی بالکل واضحه ده او څه اشکال پکښې نشته.

اهل التشیع څه وايي؟

٨ـ اهل التشیع وايي چې د دې ایت ﴿إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾ ځخه د علي ﷺ امامت او خلافت مطلب دی. نو په دې سره یې د معنی حاصل داسې راوځي چې ای مؤمنانو! ستاسو امام الله ﷻ دی او بیا د ده پیغمبر ﷺ دی او بالآخره ستاسو امام (خلیفه) هغه څوک دی چې ایمان یې راوړی دی: ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾.
دوی څکه دا معنی اخلي چې په ځینو روایتو کښې شته چې ذکر شوی ایت شریف د علي ﷺ په باره کښې نازل شوی دی البته کله چې نوموړی ﷺ د لمانځه د رکوع په حالت کښې وه او یوه سوال کوونکي ته یې خپله د لاس زرینه ګوته خیرات ورکړه[٣].
مونږ (أهل السنة والجماعة) وایو چې:
الف: د ذکر شوي ایت شریف دپاره خو مفسرینو کرامو يو بل شان نزول هم روایت کړی دی چې یوه ورځې عبد الله بن سلام ﷺ او د ده څه نور ملګري (چې په ایمان باندې مشرف شوي وه) نبي کریم ﷺ ته ورغله او ورته يې وویل چې: ای د الله رسوله! زمونږ کورونه ستاسو ځخه په لرې مسافه کښې واقع دي، تاسو ته ژر-ژر رسیدګي نه شو کولی چې ناسته ولاړه درسره وکړو، حال دا چې هلته زمونږ قومیانو تصمیم نیولی دی چې نه راسره خبرې وکړي او نه راسره ناسته ولاړه وکړي او دا څکه چې مونږ په ایمان باندې مشرف شوي یاستو. ای د الله رسوله! د هغوی دغه وضعه په مونږ باندې

(١) المحرر الوجيز ج٥ ص١٣٦
(٢) التفسير الكبير ج١٢ ص٢٥
(٣) احكام القرآن للجصاص ج٢ ص٤٤٦

ډېره درنه تمامېږي، نو ذکر شوی ایت شریف نازل شو او نبي کریم ﷺ ولوست[1]، چې تاسو مه خپه کېږئ ستاسو قومیان تاسو ته څه ضرر نه شي رسولی، الله ﷻ او پیغمبر ﷺ او بالآخره ټول مؤمنان (د علي ﷛ په شمول) ستاسو کومکیان او ناصران دي.

ب: علاوه په دې د شان نزول خصوص خو د ایت شریف مفهوم ته تخصیص نه شي ورکولی، د همدې کبله د علي ﷛ یوه لمسي (ابو جعفر الباقر محمد بن علي بن الحسین بن علي ﷛) فرمایلي دي چې ذکر شوی ایت شریف ټولو مؤمنانو ته شامل دی او علي ﷛ هم د مؤمنانو د ډلې څخه دی[2]، یعنې چا چې یوازې علي ﷛ ذکر کړی دی د هغوی حصر مطلب نه دی.

د اهل التشیع غلطیاوې

۹ـ په دې مقام کښې اهل الشیع د لاندې غلطیو مرتکب شوي دي:

الف: دوی د ﴿إِنَّمَا﴾ کلمه د حصر دپاره وایي، او حصر یې د ابو بکر الصدیق ﷛ او عمر الفاروق ﷛ او د حضرت عثمان ﷛ په نسبت سره اخلي چې ولایت (امامت) یوازې په علي ﷛ پورې منحصر دی، حال دا چې د ایت شریف مفهوم عام دی ټولو مؤمنانو ته شامل دی، او حصر په نسبت سره یهودو او نصاراوو ته دی چې شان نزولونه وربانديې دلالت کوي.

ب: دوی د هغه "ولایة" څخه چې د ﴿وَلِيُّكُمُ﴾ کلمه ترې اشتقاقه شوې ده د امامت او خلافت معنی اخلي حال دا چې په دې مقام کښې د امامت او خلافت خبره هیڅ مطرحه نه ده او وړاندې او وروسته ټول ایتونه ولایة په معنی د نصرت او کومک سره مطرح کوي، نو د اهل التشیع په تفسیر سره د ملغلرو مزي شکېږي او د بلیغ کلام خوند او لذت د منځه ځي.

ج: دوی د ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾ په شمول په همدې یوه ایت کښې چې اوه ځایه جمعي ذکرې شوې دي او یا د جمعې ضمائر ذکر دي، ټول په مفرد (یوه کس) علي ﷛ باندې معنی کوي، حال دا چې دا ټول بې ضرورته کار دی، دوی ځکه دغسې خلاف التبادر معنی اخستلو ته بدې وهلي دي ترڅو د نوموړي مکرم صحابي ﷛ د خلافت دپاره یو قرآني سند ترلاسه کړي، خو هرڅوک پوهېږي چې په دغسې بعیدو او بې ربطه تاویلونو باندې نه قرآني سند ترلاسه کېدلی شي او نه د علي ﷛ دپاره په خلافت کښې د اولیت حق ثبوت پیدا کولی شي.

که څوک غواړي چې د اهل التشیع په واهیاتو او د اهل السنة والجماعة په تحقیقاتو باندې په مفصله توګه پوه شي نو د هغوی کتابونو[3] او هم د دوی کتابونو[4] ته دې مراجعه وکړي.

---

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۱۳۳

(۲) الدر المنثور ج۳ ص۱۰۶؛ تفسیر الطبري ج۴ ص۲۸۸

(۳) تفسیر نمونه ج۴ ص۴۱۵؛ ج۵ ص۲۸۸

(۴) روح المعاني ج۶ ص۱۶۰ـ۱۷۱؛ التفسیر الکبیر ج۱۲ ص۲۵ـ۳۱

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْكِتَـٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَٱلْكُفَّارَ أَوْلِيَآءَ ۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ ٱتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾ ﴾

[۵۷] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! تاسو هغه کسان (کومکیان او دوستان) مه نیسئ چې هغوی ستاسو دین په مسخرو او ټوقو سره نیسي چې دوی د هغو خلکو څخه عبارت دي چې ستاسو څخه وړاندې کتاب ورکړی شوی دی، او (هم نور) کافران دوستان (او کومکیان مه نیسئ) او د الله ﷻ څخه وډار شئ که تاسو ایمان درلودونکي یاست.

[۵۸] او کله چې تاسو لمانځه ته اواز (اذان) وکړئ نو دوی هغه (ستاسو اذان) په ټوقو او مسخرو سره نیسي، دا په دې سبب چې یقیناً دوی داسې قوم دی چې د عقل څخه کار نه اخلي.

ارتباط او شان نزول

۱ـ د ذکرو شوو ایتونو ارتباط خو د وړاندېنیو ایتونو سره بالکل واضحه دی چې هلته مونږ د کافرانو د موالاة څخه منعه کړی شوي وو او دلته راته توصیه شوې ده چې ایا ستاسو غیرت او مسلماني څنګه دا خبره قبلولی شي چې هغوی ستاسو اسلامي شعائرو پورې خندنی او مسخرې کوي او تاسو ترې د مددګارۍ تمه کوئ؟

۲ـ په شان نزول کښې یې څو متعدد واقعات روایت کړی شوي دي، یوه واقعه دا ده چې کله کافرانو اذان واورېده نو نبي کریم ﷺ ته ورغونډ شوه او وېې ویل چې ای محمده! که ته د پیغمبرۍ دعوه کوې نو تا خو د ټولو پیغمبرانو څخه مخالفت وکړ او یو نوی شی دې پیدا کړ چې مونږ په پخوانیو اُمتونو کښې نه وه اورېدلی، که دا کار خیر وی نو پخوانیو امتونو کښې به یې سابقه درلودی.

لنډه دا چې دوی وویلې چې «فَمِنْ أَيْنَ لَكَ صِيَاحٌ كَصِيَاحِ الْبَعِيرِ»[۱] نو دا غرغره (اواز) دې د کومه کړه لکه د اوښ غرغره (اواز)، دا څومره بد اواز دی او څومره بد کار دی؟، نو الله ﷻ ذکر شوی دوهم ایت نازل کړ[۲].

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مؤمنانو! ایا تاسو هغه چاته د مدد او کومک غوښتلو لاس وراوږدوئ چې د هغوی ستاسو د دین ټول کړه وړه بد ایسي او بلکې لا وروړې خاندي او ټوقې ټقالې وروړې کوي،

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۱۳۴
(۲) تفسیر القرطبي ج۶ ص۲۲۴

هغوی ته ستاسو دین ملعبه (لوبې) ښکاري او تاسو ته د لوبو کوونکو په نظر ګوري نو د هغوی کومک ته اُمید مه کوئ، که تاسو ربښتیانی ایمان لرئ او خپل ایمان درته واقعي ایمان ښکاري نو د هغوی د موالاة څخه ځانونه بچ وساتئ.

۲_ د دې دپاره چې تاسو ته د کافرانو مسخرې ښې جوتې شي نو د لمانځه د اذان څخه عبرت واخلئ: چې کله تاسو د الله ﷻ د یادولو دپاره بلنه وکړئ هغوی ورپورې خاندي او اذان ته د اوښ د اواز سره تشبیه ورکوي، لکه څنګه چې د اوښ غرغړه بې معنی ده همدارنګه دوی ته ستاسو اذان هم بې معنی شی ښکاري، او دا ځکه چې هغوی د عقل څخه په درستو معناوو کښې استفاده نه کوي، که نه نو په اذان کښې خو د مسخرو یوه کلمه هم نشته، ټولې کلمې یې د الله ﷻ د جلالیت او د نبي کریم ﷺ د رسالت څخه نمایندګي کوي.

نو تاسو ته په کار دي چې د ذکرو شوو ساده ګانو څخه د کومک تمه ونه کړئ.

توضیحات

۱_ د "هُزُوًا" کلمه په پټه کښې مسخرو ته ویل کېږي[1]، او د "لَعِبًا" کلمه اصلاً د "لُعَابٌ" څخه اخستله شوې ده، "لُعَابٌ" هغه لاړو ته وایي چې بلا اختیاره د چا د خولې څخه رواني وي[2]، په استعمالاتو کښې د هغه کار څخه په "لَعِبٌ" باندې تعبیر کېږي چې د هغه په کولو کښې کوم مطلب نه وي او محض د سات تیرۍ دپاره اجراء کېږي.

ټوقه تقاله شوه

۲_ یوه ورځې په مدینه منوره کښې د نصاراوو څخه یوه نصراني په اذان باندې مسخرې کولې نو کله یې چې د مؤذن د خولې څخه واورېده چې: "أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ"، غږ یې وکړ چې: "حَرَّقِ الْكَاذِبَ" دروغژن دې اور واخلي، یوه شپه نوموړی په کور کښې د ټولې کورنۍ سره ویده وه چې د خدمتګار څخه یې د اور سپرغۍ ولوېده او ټول کور توره لوخړه شوه، نوموړی دروغژن نصراني او ټول ټبر یې پکښې لولپه شوه[3].

ټوقه په واقعیت بدله شوه

ابو محذوره ؓ په یوه اوږده حدیث کښې وایي چې[4]: نبي کریم ﷺ د حنین د غزا څخه بېرته راستون شوی وه او مونږ د مؤذن اذان واورېده نو په مسخرو او خندنۍ په ټوګه مو د اذان کلمات

(۱) مفردات الراغب ص ۵۴۰
(۲) مفردات الراغب ص ۴۷۱
(۳) تفسیر القرطبي ج۶ ص۲۳۲
(۴) سنن ابن ماجه ص۵۲

او د حکایت کړه، کله چې نبي کریم ﷺ زما د مسخرو اذان واورېده نو خپل خان ته یې وروغوښتمه او د اذان کلمات یې راباندې په لوړ اواز سره ولوستل او بیا یې راته په برکت سره دعاء وکړه او زما په بدن باندې یې مبارک لاس راکش کړ، نو کینه او عداوت مې په مینه او محبت باندې بدل شو چې په نتیجه کښې نبي کریم ﷺ په مکه معظمه کښې د موذن په حیث وټاکلم. یا په بل عبارت: توقه مې په واقعیت بدله شوه.

﴿ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ هَلْ تَنقِمُونَ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِندَ ٱللَّهِ ۚ مَن لَّعَنَهُ ٱللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ ٱلْقِرَدَةَ وَٱلْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ ٱلطَّٰغُوتَ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٦٠﴾ وَإِذَا جَآءُوكُمْ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَقَد دَّخَلُوا۟ بِٱلْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا۟ بِهِۦ ۚ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا۟ يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾ ﴾

[۵۹] (ای پیغمبره!) ووایه چې: ای اهل الکتابو! ایا تاسو زمونږ څخه (په بل شي باندې) د عیب ګوته اینبودلی شئ؟، (تاسو ته زمونږ هیڅ کار عیب نه برېښي) مګر دا چې مونږ په الله ﷻ باندې ایمان راوړی دی او په هغه څه باندې هم چې مونږ ته نازل شوی دی او په هغه څه باندې هم چې تاسو ته درنازل شوی دی، او (مګر دا چې) یقیناً ستاسو اکثره کسان فاسقان دي.

[۶۰] (ای پیغمبره! دوی ته) ووایه چې: ایا تاسو ته د ذکرو شوو شیانو (زمونږ د عقائدو) څخه د جزا د حیثه د الله ﷻ په نزد باندې په ډېر بد شي باندې خبر درکړم؟ (هغه دا چې) د هغو خلکو (عقائد ډېر بد دی) چې الله ﷻ ورباندې لعنت کړی دی او هم یې ورباندې (خپل) غضب نازل کړی دی او (بالآخره) چې د دوی څخه یې بیزوګان او خنزیران جوړ کړي دي.

او (هم د هغو خلکو عقائد ډېر بد دي چې) دوی د بوتانو عبادت کړی دی، او دغه خلک چې حالات یې ورباندې ذکر شوه) د رتبې د حیثه ډېر بد دي او هم د سمې لارې څخه ډېر لرې وتلي دي (او دا نه دي مګر تاسو یاست).

[۶۱] او (ای مؤمنانو!) په هر وخت کښې چې دوی (اهل الکتاب) تاسو ته درشي نو وایي چې: مونږ ایمان راوړی دی، حال دا چې (دوی دروغ وایي) دوی په کفر سره درننوځي، او دوی په دې (کفر) سره درځخه راووځي (په حالت کښې یې هیڅ تغیر نه واقع کېږي) او الله ﷻ په هغه څه باندې ډېر ښه پوهېږي چې دوی یې (په زړونو کښې) پټوي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! اهل الکتابو ته ووایه چې په څه سبب باندې تاسو زمونږ عباداتو او دیني

شعائرو پورې خاندئ او مسخرې ورپورې کوئ، مونږ خو بل داسې کار نه دی کړی چې ستاسو د مسخرو موجب جوړ شي، غير د دې چې مونږ په الله ﷻ او د ده ﷻ په ټولو کتابونو باندې ايمان راوړی دی او ستاسو اکثريت په ټولو باندې بې عقيدې ياست.

که بالفرض تاسو په خپل کتاب باندې په صحيحو معناوو کښې ايمان راوړی وی نو ضرور به مو زمونږ په کتاب باندې هم عقيده کړې وی، او دا ځکه چې ټول اسماني کتابونه يو د بل تصديق کوي، نو په همدې بنا زمونږ په شعائرو باندې خندنې کول په حقيقت کښې په ټولو اسماني اديانو پورې خندنې کول دي، او حتی تاسو په خپل دين باندې هم مسخره کوونکي جوړېږئ.

۲ـ ای پيغمبره! اهل الکتابو ته ووايه که زمونږ واقعي ايمان تاسو ته د مسخرو جوګه ښکاري او ستاسو په نظر د الله ﷻ په وړاندې د سزا موجب وي نو راشئ چې زمونږ د عقيدې څخه پرته په بله يوه عقيده باندې خبر درکړم چې د هغې عقيدې په خاوندانو باندې الله ﷻ لعنت نازل کړی دی او په غضب باندې يې ککړ کړي دي او بالآخره د هغوی څخه يې بيزوګان او خنزيران جوړ کړي دي، او هم د هغې عقيدې خاوندانو د باطلو معبودانو عبادت کړی دی.

اوس نو تاسو د خپلو ځانو سره ښه چرت ووهئ چې زمونږ عقائد او ديني شعائر د مسخرو لياقت لري، او که د ذکرو شوو عقائدو خاوندان؟

زمونږ فيصله خو دا ده چې د ذکرو شوو عقائدو خاوندان ډېر بد او ډېر ګمراهان دي، او هم د خندا او مسخرو لياقت لري، دوی څوک دي؟ دوی همدا تاسو اهل الکتاب (يهود او نصارا) ياست.

۳ـ ای مؤمنانو! تاسو خو هغوی ته د تخجيل دپاره ذکره شوې مقايسوي پوښتنه وروړاندې کړئ ترڅو دوی ښه پوه شي چې تاسو د خندا وړنه ياست، بلکې هغوی د خندا وړ دي، مګر دا تمه مه کوئ چې دوی به خپلې کړنلارې ته تغير ورکړي او د مسخرو څخه به لاس واخلي. ځکه دوی چې تاسو ته په هر وخت کښې د ناستې ولاړې دپاره درغلي دي چې ستاسو په مجالسو کښې اشتراک وکړي او ستاسو خبرې واوري نو په هر حل باندې د کفر سره درځي او په کفر سره درڅخه بېرته ګرځي، او په هيڅ صورت کښې خپله تګلاره نه بدلوي، او هغه څه خو لا پرېږدئ چې دوی يې په زړونو کښې ساتي په هغو باندې خو يوازې الله ﷻ پوهېږي او بس.

توضيحات

۱ـ که څه هم مفسرينو کرامو د ﴿ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَٰسِقُونَ ﴾ په اعراب کښې اته ډوله توجيهات کړي دي[1]، چې ټولې توجيهګانې صحت لري، او ښې معناوې ورکوي، مګر مونږ ته ډېره بې تکلفه دا توجيه ښکاري چې په دغه عبارت ﴿ أَنْ ءَامَنَّا ﴾ باندې عطف شي.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: مونږ خو نور بد نه دي کړي فقط همدا بد مو کړي دي

(۱) البحر المحيط ج۴ ص۳۰۴

چې مونږ صالحان یاستو او تاسو فاسقان یاست، نو تاسو ښه چرت ووهئ چې صالحان د مسخرو وړ دي او که فاسقان.

د عربیت یوه قاعده

۲_ په ﴿ وَعَبَدَ ٱلطَّـٰغُوتَ ﴾ کښې شل قرائته اورېدلي شوي دي چې ځینې متواتر دي او ځینې شاذ دي[1]. زمونږ په وړاندې چې کوم قرآن ایښی دی، په دې کښې "عَبَدَ" ماضي ده او "الطّاغُوتَ" یې مفعول واقع شوی دی چې په ﴿ لَّعَنَهُ ٱللَّهُ ﴾ باندې عطف ده.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: په مونږ باندې خو الحمد الله، نه الله ﷻ لعنت کړی دی او نه راباندې په غضب شوی دی او بالآخره نه یې راځخه بیزوګان او خنزیران جوړ کړي دي او نه مونږ د بوتانو او باطلو عبادت کړی دی، او په تاسو کښې ذکر شوي ټول خاصیتونه شته دي نو اوس تاسو انصاف وکړئ چې مونږ به ډېر ناکاره یاستو او که تاسو، مونږ به د خندا وړ یاستو او که تاسو، زمونږ دین به غلط وي او که ستاسو.

﴿ وَتَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يُسَـٰرِعُونَ فِى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ وَأَكْلِهِمُ ٱلسُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا يَنْهَىٰهُمُ ٱلرَّبَّـٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ عَن قَوْلِهِمُ ٱلْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ ٱلسُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ مَا كَانُوا۟ يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾ ﴾

[۶۲] او ته د دوی (اهل الکتابو) څخه ډېر کسان ګورې (ای پیغمبره!) چې په ګناه او تجاوز کښې او (بالآخره) په حرام خوری کښې (په جلتی سره) ځغلي، خامخا هغه بد شی دی چې دي دوی چې هغه کوي (چې په ګناهونو کښې د ځغاستلو څخه عبارت دي).

[۶۳] دوی لره ولې الله پرستانو (شیخانو) او علماوو د ګناه د ویلو څخه او د حرامو د خوړلو څخه منعه نه کړه (چې د دوی د قولي او عملي ګناهونو مخه یې نیولې وی).

خامخا هغه بد شی دی چې دي دوی چې هغه په ښه مهارت سره کوي (چې د امر بالمعروف او نهي عن المنکر د پرېښودلو څخه عبارت دی).

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې: ای پیغمبره! د اهل الکتابو نه په عوامو کښې خیر شته او نه یې خواص د دې جوګه دي چې د خیر تمه ترې وکړی شي، د عوامو اکثریت یې په لازمو او متعدي ګناهونو باندې اخته دي او د حرام خوری څخه خو هیڅ مخ نه اړوي.

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۲۹۵

اما خواص (شيخان او عالمان) يې د عوامو سره په خيانتونو او ګناهونو کښې ملګري دي او د غلو سره د جوال خوله نيسي، د همدې کبله يې نه د دروغينې خبرې څخه منعه کوي او نه يې د حرام خوړئ مخه نيسي، په قول او عمل دواړو کښې يې فسق او فجور ته خوشې کړي دي، نو عوام او خواص يې ټول په بدکاريو باندې اخته دي.

۲ـ دوی ټول (عوام او خواص) د ډېرو بدوکارونو مرتکب شوي دي، مګر تاسو پام کوئ چې د هغوی په خط السير باندې لاړ نه شئ، تاسو ټول يو تربله د قولي او عملي ګناهونو څخه مخنيوی وکړئ، او خصوصاً ستاسو خواص خو بايد چې په دې باره کښې لږ غفلت هم ونه کړي، چې ستاسو د ټولو د هلاکت باعث به جوړ شي.

توضيحات

۱ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د عامو اهل الکتابو جنايتونه يې په عمل سره تعبير کړه چې: ﴿ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾، او د خواصو جنايات يې په صنع سره تعبير کړه چې: ﴿ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴾؟

مونږ وايو چې:

الف: په دواړو تعبيرونو کښې تفنن في العبارة په نظر کښې نيول شوي دي[1]، چې د علم البلاغه يوه مهمه قاعده ده، او په معنی کښې يې څه فرق نشته.

ب: عمل هغه کارکولو ته وايي چې د پوهې د خاوندانو څخه په قصدي توګه صادر شي[2]، خو دا پکښې ضرور نه ده چې کار کوونکې دې پکښې ښه پوره مهارت ولري. د عوامو جنايات د همدې قبيلې څخه وه، ځکه چې د پوهې سره-سره يې په قصدي توګه جنايتونو ته لاس اچولی وه، مګر د شاګردانو په صفت، نه د استاذانو په صفت.

اما صنع دې ته وايي چې کارکوونکی په مهارت سره کار ترسره کړي[3]، يا په بل عبارت: د نورو دپاره استاذ وي. د خواصو جنايات د همدې قبيلې څخه وه ځکه چې دوی د امر بالمعروف او نهي عن المنکر څخه لاس واخست او لکه چې پخوا په طاعتونو کښې استاذان وه دا ځل په جنايتونو کښې استاذان او قائدان جوړ شوه، ته به وايي چې عوامو ته همدوی د جنايتونو لاره وربه ګوته کړې وه.

د ايتونو ارشاد

۲ـ په ذکرو شوو ايتونو کښې د هرې زمانې علماوو ته سخت وعيد متوجه دی، البته په هغه صورت کښې چې دوی د امر بالمعروف او نهي عن المنکر څخه لاس واخلي او بيا لا خصوصاً

(۱) البحر المحيط ج۴ ص۳۱۲
(۲) مفردات الراغب ص۳۶۰
(۳) مفردات الراغب ص۲۹۴

چې عملاً هم د جنايتكارانو په ډله كښې ورګډ شي او د هغوى جرئت ښه وراضافه كړي. لاندې وضاحت ولولئ:

الف: نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوُا الظَّالِمَ فَلَمْ يَأْخُذُوا عَلَى يَدَيْهِ أَوْشَكَ أَنْ يَعُمَّهُمُ اللهُ بِعِقَابٍ مِنْهُ»(١) يعني: يقينًا كله چې خلک ظالم وګوري نو لاسونه يې (د ظلم څخه) ونه نيسي، نژدې ده چې الله ﷻ به د خپل جانبه ټولو ته عذاب ورشامل كړي (او ټول به راګير كړي).

ب: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دى چې: «مَا فِي الْقُرْآنِ أَشَدَّ تَوْبِيْخًا مِنْ هٰذِهِ الْآيَةِ»(٢) يعني: په قرآن كريم كښې (د علماوو دپاره) د همدې ايت شريف څخه ډېر سخت توبيخ كوونكى بل ايت نشته.

﴿وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ يَدُ ٱللَّهِ مَغْلُولَةٌۚ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا۟ بِمَا قَالُوا۟ۘ بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَآءُۚ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَٰنًا وَكُفْرًاۚ وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ ٱلْعَدَٰوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِۚ كُلَّمَآ أَوْقَدُوا۟ نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا ٱللَّهُۚ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًاۚ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾﴾

[۶۴] او يهود وايي چې د الله ﷻ لاس غوراب كړى شوى دى (څه نه شي وركولى)، د دوى لاسونه غوراب كړى شوي دي (د غاړو سره تړلي شوي دي)، او د هغې وينا په سبب چې دوى يې كوې د الله ﷻ د رحمت څخه لرې كړى شوي دي، (دغسې نه ده لكه چې دوى يې وايي) بلكې د الله ﷻ دواړه لاسونه خواره واره (خلاص) دي، څنګه يې چې خوښه وي هغسې نفقه وركوي.

او خامخا ضرور به د دوى څخه ډېرو كسانو ته هغه شى (قرآن كريم) سركشي او كفر ورزيات كړي چې تاته د خپل رب ﷻ د پلوه درنازل كړى شوى دى، او مونږ د دوى (يهودو او نصاراوو) په منځكښې د قيامت د ورځې پورې دښمني او بغض (كينه) اچولې ده.

هر كله چې دوى د جنګ دپاره اور بل كړي (تيارى ورته ونيسي) نو هغه (اور) به الله ﷻ مړ كړي. او دوى په ځمكه كښې د فساد دپاره تاند وهي، او الله ﷻ مفسدان نه خوښوي.

ارتباطونه

١ـ په وړاندېنيو ايتونو كښې د اهل الكتابو (خصوصًا د يهودو) د عملي جنايتونو مثالونه ښودلي شوي وه. او په دې ايتونو كښې د هغوى د قولي جنايتونو يو مثال بيان شوى دى يعنې دوى په هيڅ ډول جنايت باندې صرفه نه ده كړې.

(١) جامع الترمذي ج٢ ص٣٩
(٢) تفسير ابن كثير ج٢ ص٧۴

۲ـ هلته واضحه شوې وه چې د یهودو مشائخو او علماوو عوام خلک د جنایتې وینا څخه هم نه منعه کول. دلته د جنایتي وینا نمونه ښودله شوې ده.

شان نزول

د عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما څخه روایت دی چې الله ﷻ په یهودانو باندې خپل نعمتونه ډېر پراخه کړي وه چې د دوی غونډې مالدار بل څوک نه وه[1]، مګر کله چې دوی نبي کریم ﷺ ته د دروغو نسبت وکړ او نافرماني یې ترې اختیار کړه، نو الله ﷻ وربانديې د خپلو نعمتونو کړی لږ څه ورتنګه کړه او څه سختي یې وربانديې وروستله، نو فنحاص بن عازوراء نومي یهودي ذکره شوې خبره وکړه او نورو یې ورسره د خبرې لکی تاوه کړه، نو الله ﷻ ایت شریف نازل کړ او د دوی د سپین سترګی څخه یې یو ځل بیا پرده پورته کړه[2].

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای پیغمبره! یهودان لکه څنګه چې ستا په باره کښې د سپکو سپورو خبرو څخه ډډه نه کوي، همدارنګه د الله ﷻ په باره کښې هم ډېره زیاته سپین سترګي کوي. مثلاً:

کله چې په دوی باندې د خپل تجاوز او عصیان د امله الله ﷻ څه د رزق تنګسه ورنازله کړي نو په دې عوض چې خپل ځانونه اصلاح کړي، د الله ﷻ په هکله مسخره آمېزه خبرې کوي چې لاس یې تړلی شوی دی، څه ورسره نشته، خزانې یې تشې شوې دي، او یا څه لري خو بخل کوي، او زمونږ رزق نه پراخوي.

۲ـ ای پیغمبره! لاسونه د یهودانو تړل شوي دي چې مسکنت او فقیري وربانديې خیمه وهلې ده، که بالفرض هر شی ښه ډېر ولري هم د دوی زړونه نه مړېږي، ځکه چې الله ﷻ په دوی باندې لعنت نازل کړی دی او د خپل رحمت څخه یې لرې کړي دي.

۳ـ ای پیغمبره! دغسې نه ده لکه چې یهودان یې وایي بلکې د الله ﷻ دواړه لاسونه خلاص او پراخه دي، تړلي شوي نه دي، ټول مخلوق ته نفقه او روزي ورکوي البته څومره او څنګه یې چې خوښه شي، که یهودان ستا د عصیان څخه لاس واخلي په دوی باندې به هم پراخي ورنازله کړي.

۴ـ ای پیغمبره! څرنګه چې الله ﷻ تاته د یهودانو د پټو اسرارو څخه خبر درکړ چې داسې-داسې خبرې کوي، نو په کار وه چې همدغه اخبار دوی د معجزې په شکل منلي وی او په تاباندې یې ایمان راوړی وی، مګر په تاباندې چې هر کله الله ﷻ څه غیبي معجزات درنازل کړي، په عوض د دې چې دوی ترې عبرت واخلي کفر او سرکشي یې لا پسې اضافه کېږي او د دښمنی او عداوت اور یې لا پسې تازه کېږي.

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۲ ص۴۱

(۲) تفسیر البغوي ج۲ ص۵۰

مگر په یاد ولره! که دوی هرڅومره د فساد اوروونه بل کړي او وغواړي چې تاسو مسلمانان پکښې لولپه کړي او په څمکه کښې فساد خور کړي، نو دا کار به ونه شي کړی او په خپلمنځي اختلاف او دښمنیو باندې به یې الله ﷻ داسې اخته کړي چې تاسو به ترې هېر شئ؛ او د فساد اور به یې ستاسو په هکله مړ کړي، بلکې پخپله به پکښې توره لوخړه شي، او دا ځکه چې الله ﷻ مفسدان نه خوښوي.

توضیحات

۱ـ د ﴿مَغْلُولَةٌ﴾ کلمه د "غَلَل" څخه اخستله شوې ده، یو شی د بل شي په منځکښې راوستل، د "غَلَل" په نامه یادېږي، د همدې کبله هغو اوبو ته چې د ونو په منځکښې رواني وي "غَلَل" وايي[1].

او د "غُل" کلمه هم د همدغه مصدر څخه اشتقاقه شوې ده چې په معنی د زولنو او غوراب سره ده.

"يَدُ اللهِ مَغْلُولَةٌ" څه معنی؟

۲ـ نو د ذکرې شوې جملې لفظي معنی داسې کېږي: یهودان وايي چې د الله ﷻ لاس په غوراب کښې ایسار دی چې یوې خوا ته یې هم نه شي اوږدولی، مگر د هغوی دغه لفظي معنی مراده نه وه، لکه چې د شان نزول واقعه ورباندې دلالت کوي، بلکې د هغوی مطلب دا وه ـالعياذ باللهـ چې الله ﷻ یا فقیر دی څه شی نه لري او مونږ غنیان یاستو، او یا بخیل دی چې مونږ ته څه نه راکوي.

دا ډول جملې په ټولو ژبو او همدارنگه په عربي ژبه کښې هم د بخل څخه د کنایه په توګه استعمالېږي او مونږ د [البقرة:۱۱۵] ایت لاندې مشرح لیکلي دي چې په قرآن کښې د عربي ژبې او هم د عربي محاورې ټول خواص مراعات کړی شوي دي، د همدې کبله یې ټولې دنیا ته د خپلې مقابلې چلنج ورکړی شو، که نه نو د وخت معاندینو به ډېر ژر خپله کمزوري په دې بهانه باندې پټه کړې وی چې مونږ ځکه د قرآن کریم په مثل کلام نه شو جوړولی چې زمونږ کلام په عربیت بنا دی او هلته د عربیت مراعات نه دی شوی.

لنډه دا چې په محاورو کښې د لاس لنډون او اوږدوالی د بخل او سخا څخه نمایندگي کوي، دلته د الفاظو انفرادي معناوو ته نه کتل کېږي بلکې عمومي ترکیبي (کنايي) معنی یې مرادېږي او بس.

دا ډول استعمال دومره شهرت لري چې اصلي لفظي معنی ته یې د هیڅا خیال نه ورتاوېږي، ته به وايي چې همدا یې حقیقي معنی ده، حتی چې هغه سخي سړي ته هم "طَوِيْلُ الْيَدْ" (اوږد لاسی) وايي چې بالفرض بالکل لاسونه ونه لري مگر سخاوت او جوادت ولري. د ښه وضاحت دپاره لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف: بي بي عائشه (أم المؤمنين رضي الله عنها) وايي چې یوه ورځې نبي کریم ﷺ مونږ (د مؤمنانو مورگانو) ته وویلې چې: «أَسْرَعُكُنَّ لَحَاقًا بِي أَطْوَلُكُنَّ يَدًا» یعنې: ستاسو څخه به په ما پسې هغه

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۷۵

بي بي چالاکه پیوسته شي (وفاته شي) چې په تاسو کښې د لاس د حیثه اوږده وي. عائشه رضي الله عنها وايي چې: «فَكُنَّ يَتَطَاوَلْنَ أَيَّتُهُنَّ أَطْوَلُ يَدًا» يعنې: نو دوی به سره یو تربله لاسونه په اندازه کول چې کومه یوه د لاس د حیثه اوږده ده؟، زمونږ دا خیال وه چې بي بي سَودَه رضي الله عنها به ژر وفاته شي او په نبي کریم ﷺ پسې به پیوسته شي ځکه د هغې لاسونه اوږده وه مګر وروسته څرګنده شوه چې د نبي کریم ﷺسخاوت مطلب وه او دا ځکه چې «فَكَانَتْ أَطْوَلَنَا يَدًا زَيْنَبُ لِأَنَّهَا كَانَتْ تَعْمَلُ بِيَدِهَا وَتَصَدَّقُ»[١] په مونږ کښې اوږدلاسې (سخاوت کوونکې) بي بي زینبه رضي الله عنها وه ځکه چې نوموړې به په لاس باندې کار کاوه او ګټل شوی مال به یې صدقه کاوه نو په همدې بنا د ټولو بیبیانو څخه وړاندې وفاته شوه او په نبي کریم ﷺ پسې په چالاکۍ سره پیوسته شوه.

ب: ابو هریره رضي الله عنه د نبي کریم ﷺ څخه یو اوږد حدیث روایت کړی دی[٢] چې لنډ مضمون یې دا دی: د بخیل سړي او د سخي سړي مثال داسې دی چې دوه سړي وي او د اوسپنې چپنې یې اغوستې وي، چې د دواړو لاسونه یې په غاړو او سینو پورې تړلي وي، مګر کله چې دوی دواړه خیرات ته نیت وکړي نو هر یو د لاندې کیفیت سره مخامخ شي:

د سخي سړي د اوسپنې کړۍ اوږدې شي حتی چې آن تر ګوتو وغزیږي، ته به وایې چې بالکل په غوراب کښې نه دی راتاو شوی، او په خلاص لاس باندې خیرات وکړي.

اما په بخیل سړي باندې د خیرات په وخت کښې د اوسپنې غوراب ننه ورکلک شي چې لاس یې د سینې څخه لرې حرکت هم ونه کړي او کلک یې په غاړې پورې نښتی وي.

ج: څرنګه چې نبي کریم ﷺ بې حده جواد او د سخاوت خاوند وه، نو الله ﷻ ورته په ذکر شوي عبارت سره هدایت وفرمایه چې: ﴿ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ ٱلْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴾ [الإسراء: ٢٩] یعنې: (ای پیغمبره!) خپل لاس دې خپلې غاړې ته مه غوراب کوه، او مه یې غزوه پوره غزول، نو ته به کښېنې ملامت کړی شوی لوڅ کړی شوی (ستومانه، ناداره).

د: نبي کریم ﷺ په اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «يَدُ اللهِ مَلْأَى لَا تَغِيضُهَا نَفَقَةٌ سَحَّاءُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ»[٣] یعنې: د الله ﷻ لاس ډک دی، نفقه ورکول یې نه شي کمولی، په دوامداره توګه نازلوونکی دی شپه او ورځ.

﴿غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ﴾ څه معنی؟

٣_ مفسرینو کرامو د دې جملې ﴿ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ ﴾ لاندې معناوې کړې دي[٤] چې:

(١) صحیح مسلم ج٢ ص٢٩١
(٢) صحيح البخاري ج٢ ص٨٦٢
(٣) صحيح البخاري ج٢ ص٦٧٧
(٤) زاد المسير ج٢ ص٢٩٨

الف: د دوی لاسونه دې وتړل شي چې د فقر یا ناداری، د کبله هیڅ شی چاته ورنه کړی شي، همداسې وشوه چې یهودان په ټوله دنیا کښې د بخل د حیثه اول نمره دي، نو په دې تقدیر ذکره شوې جمله دعائیه جمله جوړېږي.

ب: د دوی لاسونه تړل شوي دي چې چا ته څه شی نه شي ورکولی. په دې تفسیر سره ذکره شوې جمله د یهودانو د بخل څخه اخباریه جمله ګرځي.

ج: ځینو مفسرینو کرامو د یهودانو په اُخروي حالت باندې تفسیره کړې ده چې دوی به په دوزخ کښې غوراب کړی شي او لاسونه به یې د غاړو پورې وتړل شي.

د: او ځینو نورو په دنیاوي غوراب کېدلو باندې تفسیره کړې ده، چې یهودان په دنیا کښې د نورو د لاس لاندې ژوند کوي او هر وخت د رټلو او غوراب کولو جوګه دي.

په دې باره کښې یې لاندې عجیبه قیصه لیکلې ده[1] چې:

یوه عجیبه قیصه

د عباسیانو په حکومتې دوران کښې یوه یهودي (چې سعد الدوله نومېده) د قرآن کریم څخه دغه جمله ﴿ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ ﴾ محوه کړې وه، ته به وایې چې نوموړی یهودي اشاره کوي چې دا جمله دروغ ده، نه ګورئ چې مونږ دومره اقتدار لرو چې مونږ ورباندې خط راکش کوو او څوک مو مخه نه شي نیولی. یوه هفته لا تېره نه وه چې د وخت پاچا ورباندې په څه وجه په غُصه شو، او د هغو د نیولو امر یې ورکړ، په نتیجه کښې لاس تړلی (غوراب شوی) د پاچا حضور ته وروستلی شو او د اعدام (وژلو) امر یې ورباندې وکړ، او د ﴿ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ ﴾ جمله ورباندې صادقه شوه.

زمونږ په نزد ذکرې شوې ټولې معناوې سره یو تربله څه منافات نه لري، چې د ﴿ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ ﴾ څخه هغه څه مراد کړی شي چې د دې جملې اطلاق پرې کیږي. چې په عربیت کښې ورته عموم مجاز وایي.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: ایا داسې به ښه نه وه چې د یهودانو دروغینه وینا ﴿ يَدُ ٱللَّهِ مَغْلُولَةٌ ﴾ په خپل مثل وینا "بَلْ يَدَهُ مَبْسُوطَةٌ" باندې جواب شوې وی، چې په دواړو کښې د "يَدُ" کلمه مفرده ده؟

مونږ وایو چې: څرنګه چې د یوه لاس خلاصوالی او غزېدل د ورکړې څخه کنایه اخستل کېږي، نو د دوه وو لاسونو خلاصون خو د ښه وسعت او پراخی څخه کنایه ګڼل کېږي، او په عربي محاوره کښې خو مثنی هم د همدې مطلب دپاره استعمالېږي. لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ ثُمَّ ٱرْجِعِ ٱلْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ ﴾ [الملك: ۴] یعني: بیا-بیا په اسمانو کښې سترګې وګرځوه، ایا څه قصور پکښې شته دی.

---

(۱) تفسیر المنار ج۶ ص۴۵۴

نو په دې مقام کښې يې معنی داسې کېږي چې: يهودان دروغ وايي، الله ﷻ بې اندازې جواد (سخي) دی چې هر ډول دنياوي او اخروي، معنوي او مادي نعمتونه يې ورکړي دي او لا ورکړه يې په جلتۍ سره روانه ده.

يوه ډېره ضروري خبره

۵ـ په ذکر شوي تفصيل کښې زمونږ مطلب فقط همدومره وه چې د ايت شريف ترکيبي معنی مو واضحه کړه چې د يهودانو د ﴿ يَدُ ٱللَّهِ مَغْلُولَةٌ ﴾ څخه څه غرض وه او الله ﷻ د هغوی غرض په ﴿ بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ ﴾ سره څنګه رد کړ؟

پاتې شوه دا خبره چې که مونږ د دې مقام څخه نظر قطعه کړو او صرف دا په نظر کښې ونيسو چې "يَدُ اللهِ" (د الله ﷻ لاس) څه معنی؟ نو وبه وايو چې:

دا پوښتنه يوازې په "يَدُ اللهِ" کښې مطرحه نه ده بلکې په هغو ټولو کلماتو کښې مطرحه ده چې مونږ يې معناوې په ممکناتو کښې پېژنو خو چې خالق الممکنات (الله ﷻ) ته يې نسبت وکړی شي نو مونږ پکښې ځکه ټکني کېږو چې د ذکرو شوو کلماتو معناوې څه لوازم لري چې هغه د الله ﷻ سره مناسب نه دي، د همدې کبله علماء کرام پکښې په لاندې دوه ګروپونو باندې ويشلي شوي دي:

الف: متأخرين علماء عليهم الرحمة ذکرو شوو کلماتو ته د نصوصو په مطابق تاويل ورکوي، ترڅو د معاندينو د اعتراضاتو مخه ونيوه شي او د عوامو د څنګه‌څنګه ويلو سلسله قطعه شي.

ب: سلف الصالحين عليهم الرحمة تاويل نه ورکوي او په حقائقو باندې يې بلا کيفه عقيده کوي. مثلًا وايي چې الله ﷻ لاس لري خو داسې نه لکه زمونږ لاس، الله ﷻ سترګې لري خو داسې نه لکه زمونږ سترګې او داسې نور. بلکې داسې لاس او سترګې لري چې د الله ﷻ د عالي شان سره مناسب وي.

د ښه وضاحت دپاره لاندې تفصيل ته متوجه شئ:

مونږ پښتانه وايو چې غوښه پخه شوه، يعني په اور باندې؛ ميوه پخه شوه، يعنې په لمر باندې؛ خبره پخه شوه، يعنې په شاهدانو او قسمونو باندې؛ علم پوخ شو، يعنې په زيات تدريس باندې؛ ايمان پوخ شو، يعنې په صالح اعمالو باندې؛ بالآخره دوستي پخه شوه، يعنې په زيات اخلاص باندې او داسې نور.

نو په ذکرو شوو مثالونو کښې مونږ پوخوالی پېژنو خو د هر شي د حالت سره مناسب، همدارنګه مونږ لاس او سترګې په ممکناتو کښې په کيفياتو سره پېژنو، اما د خالق الکائنات (الله ﷻ) په هکله ورباندې بلاکيفه عقيده لرو، او کيفيت يې په ممکناتو باندې نه شو قياسولی چې علم پرې نه لرو، او رجمًا بالغيب خبره نه شو کولی.

لنډه دا چې د متأخرينو طريقه ګټوره ده خو خطرناکه ده چې په تاويل کښې سړی خطا نه شي، او د متقدمينو طريقه بې خطره ده، په اصطلاح که هغه طريقه سپين زر وي نو دا طريقه به سره زر وي.

عداوة او بغضاء څه فرق لري؟

۶_ د "عَدَاوَة" کلمه اصلًا د "عَدْوٌ" سره په اصلي حرفونو کښې متحده ده او "عَدْوٌ" تجاوز او د اجزاوو عدم پیوستون ته وايي مګر کله چې د زړونو په متعلق استعماله شي نو د "عَدَاوَة" په نامه يادېږي[1]. او د "بَغْضَاء" کلمه د "بُغْض" څخه جوړه شوې ده چې مقابل يې محبت دی[2].

په دې مقام کښې چې دواړه کلمې په يوه موضوع کښې استعمالې شوې دي نو مفسرينو کرام وايي چې د "عَدَاوَة" او "بَغْضَاء" ترمنځ عموم خصوص مطلق دی، چرته چې عَدَاوَة وي هلته به ضرور بَغْضَاء (کينه) هم وي، او بَغْضَاء به وي مګر عَدَاوَة (دښمني) به ورسره نه وي[3]، ذاسې معلومېږي چې دوی د عَدَاوَة کلمه په جنګ او جګړه باندې تفسيره کړې ده.

په هر تقدير، په دې ايت کښې د ﴿بَيْنَهُمُ﴾ ضمير يهودو او نصاراوو (د دواړو ډلو مجموعې) ته راجع دی[4]، لکه څنګه چې مونږ په تېر شوي يو پنځوسم [۵۱] ايت کښې د دواړو د موالاة او تناصر څخه منعه کړې شوې وو. نو د معنى حاصل يې داسې کېږي چې: ای مؤمنانو! ذکر شوې دواړه ډلې ستاسو په مقابل کښې د قيامت د ورځې پورې سره لاس نه شي يو کولی، چې د دواړو څخه مرکب لښکر جوړ شيَ او ستاسو په مقابل کښې ودرېږي.

هو! دا بېله خبره ده چې ستاسو ګمراه کېدل او د منځه تلل د دواړو آرزو ده، او هر يوه ډله ورته تړې ناسته ده.

د جنګ اور يعنې څه؟

۷_ په عربو کښې رواج وه چې کله به يوې قبيلې نيت درلود چې جنګ وکړي نو په يوه لوړ ځای باندې به يې اور بل کړ چې ټولې قبيلې ته به ښکارېده ترڅو د جنګ دپاره تياری ونيسي[5].

محدثينو کرامو په لاندې حديث کښې د «نَارَاهُمَا» يوه ترجمه (د ذکر شوي رواج په بنا) د جنګ په تياری باندې کړې ده چې نبي کريم ﷺ يوه ورځې وفرمايل چې: زه د هر هغه مسلمان څخه بېزار يم چې د مشرکانو په منځکښې اوسېږي، صحابه وو کرامو ﷺ عرض وکړ چې: يا رسول الله! دا ولې؟ نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «لَا تَرَايَا نَارَاهُمَا»[6] د دواړو اورونه سره يو تربله ليدل نه کوي يعنې توافق نه کوي، چې مسلمان د الله ﷻ دپاره جنګېږي او مشرک د شيطان په لار کښې جنګ کوي.

نو د معنى حاصل يې په دې مقام کښې په لاندې دوه ډولونو باندې رااوځي:

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۳۸
(۲) مفردات الراغب ص۵۳
(۳) المحرر الوجيز ج۵ ص۱۵۱
(۴) البحر المحيط ج۴ ص۳۱۶
(۵) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۴۸
(۶) سنن ابي داوُد ج۱ ص۳۵۶

الف: کله چې اهل الکتاب تاته د جنګ تیاری ونیسي (ای پیغمبره!) نو هغه به الله ﷻ د خاورو سره برابر کړي. لکه چې همداسې وشو، د بني نضیرو، بني قینقاع او بني قریظه وو حالت د هیچا څخه پټ نه دی.

ب: د هر چا سره چې دوی د جنګ اور بل کړي مطلب ته به ونه رسېږي، لکه چې په راتلونکي یو اویا [۷۱] ایت شریف کښې یې څه وضاحت راروان دی او هم ورته د "الإسراء" سورت په اولنیو ایتونو کښې اشاره شوې ده.

﴿ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ ٱلْكِتَـٰبِ ءَامَنُوا۟ وَٱتَّقَوْا۟ لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَأَدْخَلْنَـٰهُمْ جَنَّـٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا۟ ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِم مِّن رَّبِّهِمْ لَأَكَلُوا۟ مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِم ۚ مِّنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ سَآءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾ ﴾

[۶۵] او که چېرې یقیناً اهل الکتابو (واقعي) ایمان راوړی وی او پرهېزګاري یې کړې وی، نو خامخا به مو د دوی ګناهونه پټ کړي (رژولي) وی، او ضرور به مو د نعمتونو باغونو ته ورداخل کړي وی.

[۶۶] او که چېرې دوی تورات (په پښو) ودرولی وی او انجیل هم او (بالآخره) هغه کتاب هم چې دوی ته (په نني عصر کښې) د خپل رب د پلوه ورنازل شوی دی (یعنې قرآن کریم)، نو ضرور به دوی د خپلو ځانونو د پاسه او هم د خپلو پښو د لاندې څخه (د الله ﷻ نعمتونه) خوړلي وی (پرېمانه به لاس ته ورغلي وی).

د دوی (صرف) یوه ډله (د افراط او تفریط په منځکښې) میانه روي کوي، او د دوی ډېر (اقتصاد نه کوي)، ډېر ناکاره دی هغه شی چې دوی یې کوي (یعنې عدم اقتصاد).

ارتباطونه

۱_ په وړاندې ایت کښې الله ﷻ واضحه کړې وه چې یهودان د لعنت مستحق دي او په دې ایتونو کښې مهرباني کوي چې اوس هم سر وخت دی، دوی کولی شي چې د لعنت څخه ځانونه خلاص کړي.

۲_ هلته د هغوی د خولو څخه حکایت شوی وه چې هغوی د روزۍ د تنګسې د کبله په الله ﷻ باندې د مغلول الید نوم ږدي او دلته څرګندېږي چې د روزۍ د تنګسې سبب د همدوی د خپلو لاسونو محصول دی.

د مطلب خلاصه

یعنې: تر اوسه پورې خو د توبې دروازه نه ده تړلې شوې، که اهل الکتاب په صحیحو معناوو

کښې ایمان راوړي نو مونږ به ترې هم ګناهونه ورژوو او پخوانیو سپکو سپورو خبرو ته به یې ونه ګورو او هم به یې د لعنت څخه خلاص کړو او جنتونو ته به یې ورداخل کړو.

همدارنګه که دوی په ټولو کتابونو باندې رښتیانی ایمان راوړي او ټول کتابونه په پښو باندې ودروي نو د روزۍ تنګسه به ترې الله ﷻ پورته کړي او د سر څخه تر پښو پورې به یې په نعمتونو کښې پټ کړي چې د اسمانه به پرې راوریږي او د ځمکې څخه به ورته راخوټیږي.

مګر د اهل الکتابو یوازې یو ټولګی په اسلامي معتدله لاره باندې روان دی او اکثریت یې خپلو بدو کارونو او پوچو خبرو ته ادامه ورکوي، او نه غواړي چې د الله ﷻ د لعنت څخه خپل ځانونه بچ کړي، که نه نو مونږ خو دوی ته د خلاصون لاره واضحه وښودله.

توضیحات

١ـ د ﴿ أَقَامُواْ ٱلتَّوۡرَىٰةَ ﴾ کلمه د "إقَامَة" څخه اخستله شوې ده، د یو شي اقامه (په پښو ودرول) د دې څخه عبارت دي چې ټول حقوق یې په علم او عمل سره پوره کړی شي[1].

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کیږي: که چیرې اهل الکتاب تورات، انجیل او بالآخره قرآن کریم (چې ټولو خلکو ته نازل شوی دی او د ټولو د جملې څخه دوی هم دي) عقیدةً او عملاً په پښو ودروي نو الله ﷻ به وربانديې د دنیا او آخرت نعمتونه ورنازل کړي.

سوال جواب

٢ـ که څوک وایي چې: تورات او انجیل خو په قرآن کریم سره منسوخ کړی شوي دي، ایا اوس هم د اهل الکتابو څخه د هغو د تعمیل غوښتنه کیږي؟

مونږ وایو چې: د قرآن کریم د حقوقو پوره کول د تورات او انجیل د حقوقو پوره کول هم دي، چې دا د هغو دواړو مهیمن (څارونکی) دی او هغه دواړه په ده باندې بشارت ورکوونکي دي.

نو که اهل الکتاب واقعًا په خپلو کتابونو باندې حقیقي ایمان راوړي او تحریفات د نظره وغورزوي نو ضرور به د قرآن کریم حقوق هم پوره کړي او د عبد الله بن سلام غوندې به په ایمان باندې مشرف شي.

ایا په دینداري باندې رزق پراخیږي؟

٣ـ د ذکر شوي ایت شریف څخه څرګندیږي چې د الله ﷻ اطاعت او فرمانداري د روزۍ د پراخه کیدلو یو سبب دی. لاندې تائیدات هم ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجۡعَل لَّهُۥ مَخۡرَجٗا ۝ وَيَرۡزُقۡهُ مِنۡ حَيۡثُ لَا يَحۡتَسِبُ ﴾ [الطلاق: ٢، ٣] یعنې: او هر څوک چې د الله ﷻ څخه ډاریږي ده لره به د (غمونو څخه) د وتلو څه چاره

(١) مفردات الراغب ص٤٣٣

جوړه کړي او د داسې طرف څخه به روزي ورکړي چې (د هغه طرف څخه به يې لا) ګومان هم نه وي.
ب: همدارنګه نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايي چې: «وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِالذَّنْبِ يُصِيبُهُ»[١] يعني: او يقيناً سړی خامخا د روزۍ څخه د ګناه په سبب محرومېږي چې ورته اصابت وکړي.

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې د ذکر شوي تفصيل نتيجه دا راوځي چې بايد ديندراه خلک هيڅکله د روزۍ د تنګۍ سره مخامخ نه شي، حال دا چې ډېر تقوی داران په ګېډه باندې ماړه نه دي؟

مونږ وايو چې: په ايت شريف کښې مطلب دا دی چې په چا باندې چې الله ﷻ د غصيان او بې دينۍ د کبله روزي تنګه کړې وي، لکه چې په يهودانو باندې يې د همدې کبله تنګي وروستلې وه، نو هغه تنګي به په ديندارۍ سره الله ﷻ په پراخۍ باندې بدله کړي، اما هغه تنګي چې د بل حکمت غوښتنه وي لکه د الله ﷻ په وړاندې د درجو پورته کيدل يا په امتحان کښې واقع کول نو دا ډول تنګي نه د ديندارۍ سره څه منافات لري او نه يې الله ﷻ په پراخۍ باندې د بدلولو څه وعده کړې ده.

اقتصاد څه معنی؟

۵_ د ﴿ مُّقْتَصِدَةٌ ﴾ کلمه د اقتصاد څخه اشتقاقه شوې ده، اقتصاد داسې تللو ته وايي چې د دوه شيانو په منځکښې صورت ونيسي، نو د طرفينو په اعتبار سره لاندې دوه ډولونه لري[٢]:

الف: هغه اقتصاد چې يو طرف يې ښه وي او بل طرف يې ناکاره وي لکه چې څوک د عدل او ظلم په منځ کښې ميانه روي اختياره کړي يعنې داسې کار وکړي چې نه سوچه عدل وي او نه سوچه ظلم وي.

ب: هغه اقتصاد چې دواړه طرفونه يې ناکاره وي لکه "جَوَادَة" چې يو طرف يې بخل دی او بل طرف يې اسراف دی، همدې ډول ته د افراط او تفريط په منځ کښې اعتدال هم وايي. په دې مقام کښې همدغه ډول مطلب دی.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: د اهل الکتابو صرف يو ډله نه د نصاراوو په شان افراط کوي چې عيسی ﷺ ته د معبوديت لقب ورکوي او نه د يهودانو په څېر تفريط کوي چې د پيغمبرانو په وژلو باندې ضرفه نه کوي، دغه ډله عبد الله بن سلام ﷺ او د ده ملګري دي.

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ
يَعْصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿٦٧﴾ ﴾

(١) سنن ابن ماجه ص٢٩١
(٢) مفردات الراغب ص٤١٩

[۶۷] ای لېږلی شویه! هغه شی (خلکو ته) ورسوه چې تاته د خپل رب د طرفه درنازل کړی شوی دی، او که ته (دا) فعل ونه کړې نو تا به د خپل رب پیغام نه وي رسولی (او خپله وظیفه به دې نه وي انجامه کړې). او الله ﷻ دې (د ټولو) خلکو څخه ساتي.
یقینًا الله ﷻ کافر قوم ته هدایت نه کوي (څکه دوی حق پسې نه ګرځي).

شان نزول

د بي بي عائشې رضي الله عنها څخه روایت دی چې د ذکر شوي ایت شریف د نزول څخه وړاندې به نبي کریم ﷺ ساتل کېده (صحابه وو کرامو ﷺ به یې پیره کوله) خو کله چې ذکر شوی ایت شریف نازل شو نو نبي کریم ﷺ د خیمې څخه سر راوویست او پیره دارانو ته یې وویلې چې: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ انْصَرِفُوا فَقَدْ عَصَمَنِي اللهُ»[۱] ای خلکو! لاړ شئ (زما پیره داري مه کوئ) نو یقینًا ما الله ﷻ ساتي (زما حفاظت کوي).

په همدې هکله څه نور شان نزولونه هم مفسرینو کرامو لیکلي دي[۲]، خو مونږ د اوږدوالي د کبله رانقل نه کړه.

د مطلب خلاصه

څرنګه چې په وړاندېنیو ایتونو کښې د اهل الکتابو په باره کښې ډېرې خیرې خبرې نازلې شوې دي چې دوی مفسدان او بدکاران دي، نو څه لرې نه ده چې د دوی په فکر کښې ورغلې وي چې که مونږ څه تهدید څرګند کړو نو نبي کریم ﷺ به زمونږ په باره کښې څه ایتونه د ډار د کبله پټ کړي، نو الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ په کامل تبلیغ باندې مکلف کړ، او دوی یې په غوږ باندې ووهل چې ذکر شوی خیال د مغزو څخه وباسي.

یعنې: ای پیغمبره! د خپلې وظیفې انجامولو ته په کامله توګه ادامه ورکړه، ستا ساتونکی الله ﷻ دی، نه درباندې د پیریانو زور رسېږي او نه د بنیادمانو، ستا دښمنان دې دا خیال ونه کړي چې تا به د منځه یوړلی شي.

که بالفرض ته د تبلیغ دنده انجامه نه کړې او لږ قصور درڅخه پکښې واقع شي نو ته به داسې وګڼل شې لکه چې بالکل دې خپلې دندې ته شا کړې وي چې دا کار ستا د شان سره هیڅ مناسب نه دی.

پاتې شو د خلکو منل او نه منل. نو دا ستا کار نه دی الله ﷻ ډېر ښه پوهېږي چې څوک د هدایت وړ دی او څوک یې وړ نه دی، د همدې کبله عنادي کافرانو ته هدایت نه کوي چې د هدایت استعداد یې د لاسه ورکړی دی.

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۳۵
(۲) تفسیر القاسمي ج۶ ص۲۹۹؛ اسباب النزول للواحدي ص۱۳۵

توضيحات

۱_ لکه څنګه چې نبي کريم ﷺ ته الله ﷻ امر کړی وه چې ټول شريعت خلکو ته ورسوه چې ته د همدې کار دپاره استولی شوی يې، نو الحمد لله نبي کريم ﷺ په ډېره زياته امانتدارۍ سره خپله وظيفه انجام کړه. د ښه وضاحت دپاره لاندې دوه احاديث ولولئ:

الف: نبي کريم ﷺ د هجرت په لسم کال د حجة الوداع په موقع تقريبًا په خپلو څلويښتو زرو صحابه وو کرامو ﷺ[1] کښې غږ وکړ چې: «أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ؟ قَالُوا: نَعَمْ!» يعنې: ای صحابه وو! ايا ما تاسو ته د الله ﷻ ټول شريعت رسولی دی؟، ټولو په يوه خوله وويلې چې: هو!، بيا نبي کريم ﷺ وويلې چې: «اللَّهُمَّ اشْهَدْ فَلْيُبَلِّغْ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ»[2] ای الله! ته شاهد اوسه چې ما ستا ټول شريعت خلکو ته رسولی دی چې ټول ورباندې اقرار کوي، نو څوک چې دلته حاضر دي هغه دې غائب سړي ته ورسوي چې تر قيامته پورې زما ټول اُمت شاهدان جوړ شي چې ما ټول شريعت رسولی دی او هيڅ شی مې پټ نه دی پرېښی.

ب: بي بي عائشه (أم المؤمنين رضي الله عنها) وايي چې «مَنْ حَدَّثَكَ أَنَّ مُحَمَّدًا ﷺ كَتَمَ شَيْئًا مِمَّا أُنْزِلَ عَلَيْهِ فَقَدْ كَذَبَ وَاللهُ يَقُولُ: ﴿ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ ﴾ الْآيَةَ»[3] يعنې: هر څوک چې درته ووايي چې نبي کريم ﷺ د هغه شي څخه چې په ده ﷺ باندې ورنازل شوی وه څه شی پټ کړی دی (او خلکو ته يې نه دی رسولی) نو بې شکه چې هغه دروغ وايي حال دا چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ ﴾ تر آخره پورې.

روافض دروغ وايي

۲_ روافض (چې د شيعه ګانو څخه يوه ډله ده) وايي چې نبي کريم ﷺ په تقيه باندې عمل کړی دی او ټول شريعت يې خلکو ته نه دی بيان کړی او د صحابه کرامو ﷺ څخه ډارېده[4]، ته به وايي چې دوی د علي ﷺ خلافت ته اشاره کوي چې الله ﷻ ورته امر کړی وه چې اعلان يې کړه خو نبي کريم ﷺ د حجة الوداع په خطبه کښې د داره اعلان نه کړ، العياذ بالله من هذا الإفتراء.

په دې مقام کښې که څوک اوږد تحقيق غواړي نو ځينو تفاسيرو ته دې مراجعه وکړي[5] چې ښه پوره شرحه يې ورکړې ده.

الله ﷻ خپل تضمين پوره کړ

۳_ کوم تضمين چې الله ﷻ د خپل پيغمبر ﷺ د حفاظت په هکله کړی وه هغه تضمين يې ترسره

---

(۱) تفسير القاسمي ج۶ ص۲۸۶
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۲۳۵
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۶۶۴
(۴) تفسير المنار ج۶ ص۴۶۴؛ تفسير القرطبي ج۶ ص۲۴۳
(۵) روح المعاني ج۶ ص۱۹۳_ ۱۹۹

کړ چې په بې شمېره مواقعو کښې ورته کافرانو قصد کړی وه چې د منځه یې یوسي (او ترور یې کړي) مگر په هیڅ ځای کښې کامیاب نه شوه. ځینو مفسرینو کرامو د سوء قصد ځینې ځایونه لیکلي دي[١]، که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هلته دې مراجعه وکړي.

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې: د نبي کریم ﷺ مبارک غاښ د احد په غزا کښې شهید شو او مبارک مخ یې زخمي شو، ایا دا د حفاظت په تضمین کښې شامل نه وه؟

مونږ وایو چې:

الف: ذکر شوی ایت د احد د غزا څخه وروسته نازل شوی دی[٢].

ب: مگر مونږ ته داسې ښکاري چې الله ﷻ صرف د ترور (وژلو) تضمین کړی وه او هغه یې ترسره کړ، اما د وژلو څخه راښکته خو په نبي کریم ﷺ باندې د کافرانو د لاسه د زخمي کېدلو څخه ډېر درانه غمونه ورغلي دي لکه چې په بي بي عائشې رضي الله عنها پورې یې د دروغو تهمت وتاړه، ایا دا د زخمي کېدلو څخه کم وه؟

لنډه دا چې الله ﷻ د ترور (وژلو) څخه په غیر د نورو غمونو او دردونو تضمین نه دی کړی. لاندې وضاحت ولولئ:

اول: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ أَذًى كَثِيرًا ﴾ [آل عمران: ١٨٦] یعني: او خامخا ضرور به د هغو خلکو څخه چې ستاسو څخه وړاندې کتاب ورکړی شوی دی او د هغو خلکو څخه هم چې هغوی (د الله ﷻ سره شریک گرځوي)، ډېر اذیتونه واورئ.

دوهم: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «عِظَمُ الْجَزَاءِ مَعَ عِظَمِ الْبَلَاءِ»[٣] د اجر لویوالی د بلاء (مشقت) د لویوالي سره تړلی دی. د همدې کبله په نبي کریم ﷺ باندې زښت ډېر مصیبتونه ورغلي دي.

﴿ قُلْ يَـٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَـٰبِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَىْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا۟ ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ ۗ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَـٰنًا وَكُفْرًا ۖ فَلَا تَأْسَ عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿٦٨﴾ ﴾

[٦٨] (ای پیغمبره!) ووایه چې: ای اهل الکتابو! تاسو په هیڅ شي (اعتمادي دین) باندې نه یاست ترڅو چې تاسو تورات په (ایمان او عمل) سره ودروئ، او انجیل هم او (بالآخره) هغه شی

(١) تفسير القاسمي ج٦ ص٢٩٢
(٢) التفسير الكبير ج١٢ ص٥٠
(٣) سنن ابن ماجه ص٢٩٢

(قرآن کریم) هم چې تاسو ته (په دې زمانه کښې) د خپل رب د پلوه درنازل کړی شوی دی.
او (مګر په یاد ولره چې) د دوی څخه ډېرو کسانو ته به خامخا هرو مرو هغه شی (قرآن کریم) چې تاته د خپل رب د پلوه درنازل کړی شوی دی سرکشي او کفر اضافه کړي (او ایمان به پرې رانه وړي)، نو ته په کافر قوم باندې مه غمژن کېږه (چې کاشکې د اوره یې نجات موندلی وی).

ارتباط، د مطلب خلاصه او توضیحات

۱ـ په وړاندې ایت کښې الله ﷻ د نبي کریم ﷺ د حفاظت تضمین وکړ او په دې ایت کښې یې ورته توصیه وکړه چې بالکل په صافه لهجه باندې اهل الکتابو ته ووایه چې ترڅو تاسو په قرآن کریم باندې ایمان رانه وړئ ترهغه ستاسو دین هیڅ شی نه دی.یا په بل عبارت تاسو بې دینه یاست، دا خبره به دوی ته ډېر زور ورکړي او ډېره سخته به ورباندې تمامه شي، بالآخره طغیان او عداوت به یې لا قوي شي خو پام کوه چې ترې ونه ډار شې، ستا په باره کښې یې هیڅ شی د لاسه نه کېږي.
۲ـ په [المائدة:۶۶] ایت کښې همدا مضمون اهل الکتابو ته د غیاب په لهجه وړاندې شوی وه چې که دوی په ټولو کتابونو باندې عقیده وکړي (لکه چې مونږ یې ورباندې کوو) نو د روزۍ تنګي به یې په پراخۍ بدله شي. او دلته همدا مضمون ورته د خطاب په توګه وړاندې کېږي چې څکه تاسو ته د خوشالۍ موندلو دپاره په قرآن باندې بلکې په ټولو کتابونو باندې ایمان راوړل ضروري دي چې فعلًا ستاسو دین هیڅ شی دی او په هیڅ درد باندې نه دوا کېږي.

قرآن کریم چا ته نازل شوی دی؟

۳ـ قرآن کریم په دې اعتبار سره نبي کریم ﷺ ته نازل شوی دی چې خاص همده ﷺ ته جبرائیل امین ﷺ وحې کړی دی، او په دې اعتبار سره مؤمنانو ته نازل شوی دی چې دوی پرې ایمان راوړی دی او بالآخره په دې اعتبار سره ټولو خلکو ته عمومًا او اهل الکتابو ته خصوصًا نازل کړی شوی دی چې د منحرفو عقائدو څخه حقې عقیدې او حقې لارې ته یې رابلي.
نو څکه په وړاندېنې ایت شریف کښې د قرآن کریم د نزول اضافت یو ځل اهل الکتابو ته وکړی شو او بل ځل نبي کریم ﷺ ته وکړی شو.
۴ـ د ﴿ فَلَا تَأْسَ ﴾ څخه مطلب دا دی چې دومره د کافرانو په انحراف باندې مه غمژن کېږه چې په خپل ځان باندې یې بوج کړې او ژوند دې ورباندې تریخ شي، که نه نو د څه اندازه غم څخه خو خلاصی نشته.
همدا موضوع الله ﷻ په بل ځای کښې ډېره ښه واضحه کړې ده چې: ﴿ لَعَلَّكَ بَٰخِعٌ نَّفۡسَكَ أَلَّا يَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ ﴾ [الشعراء: ۳] یعنې: شاید چې ته د خپل ځان وژونکی وګرځې چې دوی مؤمنان نه جوړېږي (خو دا کار مه کوه).

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱلَّذِينَ هَادُواْ وَٱلصَّٰبِـُٔونَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾ ﴾

[۶۹] یقینًا هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هغه کسان چې په یهودیت کښې داخل دي او (بالآخره) صابیان او نصارا چې په الله ﷻ باندې او په ورستني ورځې باندې (په صحیحو معناوو کښې) ایمان راوړي او صالح عمل وکړي، نو نه په دوی باندې ډار شته او نه به دوی غمژن شي.

ارتباط او توضیحات

١_ په وړاندې ایت شریف کښې یوازې اهل الکتابو ته خطاب شوی وه چې ستاسو دین هیڅ شی دی او په دې ایت کښې اشاره شوې ده چې په نني عصر کښې د محمدي شریعت څخه په غیر نور ټول شریعتونه لا شی دي او څه په درد نه خوري. او هم اشاره شوې ده چې د توبې دروازه د ټولو طائفو په مخ خلاصه ده چې د خپلو مزخرفو عقائدو څخه د اسلام مستقیمې عقیدې ته راتاو شي او آخرت او دنیا دواړه وګټي.

٢_ دا دوهم ځل دی چې الله ﷻ د ټولو ادیانو خاوندانو ته د نجات لاره وښودله، اول ځل یې په [البقرة:۶۲] ایت شریف کښې او دوهم ځل په همدې ایت شریف کښې چې اوس د بحث لاندې دی، مونږ لله الحمد هلته مناسب تحلیل کړی دی چې دلته یې بیا تکرارول ضرور نه ګڼو.

د عربیت یوه قاعده

٣_ د عربیت د قوانینو په مقتضی باید چې د ﴿ وَٱلصَّٰبِـُٔونَ ﴾ کلمه "وَالصَّابِئِينَ" نازله شوې وی مګر الله ﷻ دغسې نازله نه کړه ترڅو ټول لوستونکي دې خبرې ته متوجه کړي چې د توبې قبول یوازې په اهل الکتابو پورې خاص نه دی بلکې د هر دین پیروان چې خپل باطل دین پرېږدي او په اسلام باندې عقیده وکړي نو هغوی ټولو ته ذکره شوې وعده شامله ده.

نو په ذکر شوي تحلیل باندې په ﴿ وَٱلصَّٰبِـُٔونَ ﴾ کلمه کښې یوازې لفظي تغیر راغلی دی، اما په معنی کښې د خپلو معطوفاتو سره څه توپیر نه لري، زمونږ د همدې نظیر پوره شرحه د [النساء:۱۶۲] ایت لاندې تېره شوې ده، ولله الحمد والشکر والنعمة.

اما ځینو مفسرینو کرامو پکښې غیر متبادر د تقدیم او تاخیر او هم د حذف التزام کړی دی چې صورت یې داسې راوځي[1]: "إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ، وَالصَّابِئُونَ كَذٰلِكَ".

مګر زمونږ په تحلیل باندې نه د خلاف التبادر ارتکاب شته او نه د معنی په فهم کښې څه تعقید وجود لري.

---

(١) تفسیر الکشاف ج١ ص۶۶۰

﴿لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ وَأَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمْ رُسُلًاۖ كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُواْ وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾ وَحَسِبُوٓاْ أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُواْ وَصَمُّواْ ثُمَّ تَابَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُواْ وَصَمُّواْ كَثِيرٌ مِّنْهُمْۚ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾﴾

[۷۰] بې شکه مونږ د بني اسرائیلو څخه کلک عهد اخستی وه او دوی ته مو ډېر رسولان راستولي وه، (خو) هر کله به چې دوی ته يو پیغمبر د هغې شي سره ورغی چې د دوی نفسونو به نه خوښاوه (نو د هغه څخه به يې انکار وکړ نو د همدې کبله) دوی يوې ډلې (پيغمبرانو) ته د دروغو نسبت وکړ او یوه ډله وژني (ووژل).

[۷۱] او دوی ګومان وکړ چې (د پیغمبرانو په تکذیب او قتل باندې به) څه فتنه موجوده نه شي (او الله ﷻ به سزا رانه کړي)، نو دوی ړانده شوه او کاڼه شوه، بیا الله ﷻ په دوی باندې (په رحمت سره) رجوع وکړه (چې مصیبت يې ترې اوچت کړ او توبه يې ورته قبوله کړه مګر) دوی یعنې د دوی اکثره خلک بیا ړانده او کاڼه شوه. او الله ﷻ په هغه شي باندې چې دوی يې کوي بینا دی.

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې اهل الکتابو ته واضحه شوې وه چې ستاسو دین هيڅ شی نه دی، تاسو ته نجات نه شي درکولی، په دې ایتونو کښې د ذکرې شوې خبرې اثبات شوی دی چې که رښتیا دوی په خپل حق دین باندې ولاړ وی نو پیغمبران به يې ولې وژلي؟ او هم به دوی ته د زمانو په دوران کښې ولې ډول-ډول مصیبتونه رسېدلی؟ نو په دوی باندې ډېر زیات غمژن کېدل نه دي په کار.

د مطلب خلاصه

۱ ـ یعنې: ای پیغمبره! اهل الکتاب (بني اسرائیل) په یوه وخت کښې هم په خپل دین باندې ولاړ نه دي پاتې شوي او نه يې د خپلو تعهداتو څه پروا کړې ده، که نه نو مونږ خو د دوی څخه تعهدات اخستي دي او د تعهداتو د تعمیل دپاره مو وخت په وخت ډېر پیغمبران وراستولي دي ترڅو وخت په وخت د دوی لاس نیوی وکړي او د انحراف مخه يې ونیسي.

۲ ـ مګر هر کله چې دوی ته زمونږ پیغمبر ورغلی دی او شریعت يې وروړی دی البته هغه شریعت چې د دوی د خواهشاتو سره به يې سمون نه خوړ، د هغه په مقابل کښې يې قیام کړی دی چې په نتیجه کښې يې د چا یوازې تکذیب کړی دی او څوک يې لا وژلي هم دي. اما د دې سره سره به يې ګومان کاوه چې څه فتنه به واقع نه شي او الله ﷻ به وړاندې د جرائمو په سبب څه مصیبت نازل نه کړي. یا په بل عبارت دوی ته به نه د پیغمبر ﷺ تکذیب چندان ګناه ښکارېده او نه به ورته د

هغه وژلو چندان اهمیت درلود، چې د الله ﷻ څخه ډار شوي وی او دغسې کارونو ته یې لاسونه نه اچولی، بلکې رانده او کاڼه به وګرځېده.

نو د دوی (بني اسرائیلو) د راوینبولو دپاره به الله ﷻ وربانديې څه مصیبت نازل کړ ترڅو دوی په خپله ګناه بانديې پښیمانه شي او بل ځل دغسې کار ته اقدام ونه کړي.

۳ـ مګر دوی (لجوجو خلکو خپل عادت پرېښنبود) نو کله به چې الله ﷻ په دوی باندې په رحمت سره رجوع وکړه او مصیبت به یې ترې پورته کړ، بیا به د اول ځل په څېر په حقائقو باندې رانده شوه او د نصائحو څخه به کاڼه جوړ شوه، بلکې دا ځل به د اول څخه د دغو روندو او کڼو ډله ښه زیاته وه، تا به ویل چې په دوی باندې هیڅکله مصیبت نه دی ورنازل شوی، خو دا ځل به پرې د الله ﷻ د پلوه داسې مصیبت ورنازل شو چې د قیامت د ورځې پورې به پکښې پټ وي او د خلاصون چاره به ترې ونه ګوري. او دا ځکه چې الله ﷻ د دوی په اعمالو باندې بینا دی، که بل ځل پرې انعام وکړي نو بیا به خپل سابقه عادت ته ورتاو شي.

۴ـ لنډه دا چې (بني اسرائیل) یهود دي او که نصارا د خپل دین پابند نه دي او نه یې خپل دین په ښنو باندې ودرولی دی، د همدې کبله قرآن کریم نه مني او ستا اطاعت ته غاړه نه ږدي او که ستا په وژلو باندې یې وسه وشي هم صرفه به پرې ونه کړي، نو بیا څه ضرور دی چې ته د دوی په کفر باندې دومره زیات غمژن کېږې.

توضیحات

۱ـ د ذکرو شوو ایتونو څخه څرګندېږي چې بني اسرائیل دوه ځله رانده او کاڼه ګرځېدلي دي. اما مفسرینو کرامو په دغو دوارو وارونو کښې څو تفسیرونه کړي دي. مثلاً:

الف: یو ځل رانده کاڼه شوه او د خوسي عبادت یې وکړ خو الله ﷻ یې توبه قبوله کړه، دوهم ځل بیا رانده کاڼه شوه او د الله ﷻ د رویت (لیدلو) غوښتنه یې وکړه[1]. مګر دا تفسیر د کلام د سوق څخه مخالف دی ځکه چې خبره په دې کښې راروانه ده چې بني اسرائیلو د موسی علیه السلام څخه وروسته څه وکړه او څه مصائب وربانديې نازل شوه، د همدې کبله د دغو واقعاتو په اول سر کښې د پیغمبر وژنې ذکر شوی دی، حال دا چې د پیغمبر وژنه خو دوی د موسی علیه السلام څخه ډېره وروسته پیل کړې وه.

ب: یو ځل رانده کاڼه شوه او پیغمبران علیهم السلام یې ووژل لکه زکریا علیه السلام او یحیی علیه السلام، نو الله ﷻ یې د عیسی علیه السلام په مبعوثیت سره سترګې رڼې کړې او غوږونه یې ورته اورېدونکي جوړ کړه، مګر بیا یې غوږونه کاڼه شوه او سترګې یې ړندې شوې حتی چې د عیسی علیه السلام د وژلو سوء قصد یې وکړ خو دا ځل بیا الله ﷻ محمد ﷺ مبعوث کړ خو د ډېرو سترګې ړندې او غوږونه کاڼه پاتې شوه[2].

ج: یو ځل دوی رانده کاڼه شوه او ارمیا علیه السلام یې شهید کړ، نو الله ﷻ وربانديې بخت نصر یا بابلیان مسلط کړه چې تقریباً اویا (۷۰) کاله یې وربانديې حکومت وکړ او ډېر د ذلت حالات یې

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۲ ص۵۸
(۲) تفسیر البغوي ج۲ ص۵۳

وربانديږ وروستل، بيا دوی بيت المقدس ته بوتلل شوه او هلته يې د خوشالۍ استوګنه پيل کړه نو الله ﷻ د دوی د هدايت دپاره ډير پيغمبران ورواستول لکه حزقيال ﷺ حتی د ټولو په آخر کښې عيسی ﷺ ورغی، مګر دا ځل بيا دوی رانده کانه شوه او د عيسی ﷺ د وژلو نيت يې وکړ نو الله ﷻ وربانديږ رومانيان مسلط کړه او د دوی کورونه يې د خاورو سره برابر کړه، ترڅو چې الله ﷻ آخر الزمان پيغمبر مبعوث کړ، مګر اکثريت يې اوس هم په پخواني جهالت باندې پاتې دي[1].

مونږ ته وروستنې دواړه تفسيرونه سره څه منافي نه ښکاري، علاوه په دې د بني اسرائيلو شرارتونه څه لږ نه دي چې څوک يې د شمار لاندې راولي، څه لرې نه ده چې د همدې کبله به الله ﷻ په عامو کلماتو باندې د دوی حال بيان کړی وي چې ټولو جنايتونو ته يې شامل شي.

د عربيت يو قانون

٢ــ په ﴿ ثُمَّ عَمُواْ وَصَمُّواْ كَثِيرٌ مِّنۡهُمۡ ﴾ کښې د "كَثِيرٌ" کلمه د مخکښې مرفوع ضمير څخه د بدليت په اعتبار سره مرفوع لوستل شوې ده چې که بالفرض د فاعليت په اعتبار سره مرفوع وی نو د "عَمُوا وَصَمُّوا" په عوض به "عمی وصم" دواړه کلمې مفردې نازلې شوې وی.

مونږ د "أَكَلُونِي الْبَرَاغِيثُ" د قبيلې څخه څکه ونه ګڼله چې دا د وَل تعريب قليل دی او د الله ﷻ کلام بايد تر وسې-وسې په قليل او نادر قانون باندې حمل نه کړی شي.

﴿ لَقَدۡ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡمَسِيحُ ٱبۡنُ مَرۡيَمَۖ وَقَالَ ٱلۡمَسِيحُ يَٰبَنِيٓ
إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمۡۖ إِنَّهُۥ مَن يُشۡرِكۡ بِٱللَّهِ فَقَدۡ حَرَّمَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِ ٱلۡجَنَّةَ
وَمَأۡوَىٰهُ ٱلنَّارُۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنۡ أَنصَارٖ ﴿٧٢﴾ لَّقَدۡ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ ثَالِثُ
ثَلَٰثَةٖۘ وَمَا مِنۡ إِلَٰهٍ إِلَّآ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞۚ وَإِن لَّمۡ يَنتَهُواْ عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ ٱلَّذِينَ
كَفَرُواْ مِنۡهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى ٱللَّهِ وَيَسۡتَغۡفِرُونَهُۥۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ
رَّحِيمٞ ﴿٧٤﴾ مَّا ٱلۡمَسِيحُ ٱبۡنُ مَرۡيَمَ إِلَّا رَسُولٞ قَدۡ خَلَتۡ مِن قَبۡلِهِ ٱلرُّسُلُ وَأُمُّهُۥ
صِدِّيقَةٞۖ كَانَا يَأۡكُلَانِ ٱلطَّعَامَۗ ٱنظُرۡ كَيۡفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ ٱلۡأٓيَٰتِ ثُمَّ ٱنظُرۡ أَنَّىٰ
يُؤۡفَكُونَ ﴿٧٥﴾ قُلۡ أَتَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَمۡلِكُ لَكُمۡ ضَرّٗا وَلَا نَفۡعٗاۚ
وَٱللَّهُ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٧٦﴾ ﴾

(١) تفسير القاسمي ج ٦ ص ٣١١

[۷۲] بې شکه هغه کسان کافران شوي دي چې وايي: يقيناً الله ﷻ همدا المسيح (عيسى ﷺ) د بي بي مريمې رضي الله عنها زوی دی، (حال دا چې) عيسى ﷺ (دوی ته) ويلي وه چې: ای بني اسرائيلو! (يوازې) د الله ﷻ عبادت وکړئ چې زما رب هم دی او ستاسو رب هم دی.

بې شکه شان دا دی چې هرڅوک د الله ﷻ سره شريک ودروي نو يقيناً الله ﷻ په هغه باندې جنت حرام کړی دی، او د استوګنې ځای يې اور (دوزخ) دی او ظالمانو ته هيڅ کومک کوونکی نشته.

[۷۳] بې شکه هغه کسان کافران شوي دي چې وايي: يقيناً الله ﷻ د درېوو (معبودانو) درېيم (معبود) دی، حال دا دی چې د عبادت لائق هيڅوک نشته مګر يو معبود دی (چې الله ﷻ دی).

او که دوی د هغې وينا څخه منعه نه شي چې دوی يې وايي، نو ضرور خامخا به هغو کسانو ته دردناک عذاب ورسېږي چې د دوی د جملې څخه کافر شوي دي.

[۷۴] ايا نو دوی الله ﷻ ته په پښېمانۍ سره نه ورتاوېږي او د ده ﷻ څخه بښنه نه غواړي. او الله ﷻ بښونکی (او) مهربان دی.

[۷۵] المسيح بن مريم (عيسى ﷺ) نه دی مګر پيغمبر دی، يقيناً د ده ﷺ څخه وړاندې ډېر پيغمبران تېر شوي دي او د ده مور (بي بي مريمه رضي الله عنها) صديقه (ډېره رښتينې) وه، دوی دواړه وه چې خوراکونه يې خوړل (او انساني عادات يې درلوده).

(ای پيغمبره!) ته وګوره چې دوی (کافرانو) ته مونږ څنګه ايتونه څومره واضحه بيانوو، بيا وګوره چې کوم طرف ته دوی اړول کېږي.

[۷۶] (ورته) ووايه چې ايا تاسو د الله ﷻ څخه په غير د داسې شي عبادت کوئ چې تاسو لره نه د ضرر رسولو توان لري او نه (درته) څه ګټه (رسولی شي)، او الله ﷻ همدی ﷻ اورېدونکی (او) د علم والا دی.

ارتباطونه

۱_ په وړاندې ايتونو کښې د اهل الکتابو تفريط بيان شوی وه چې دوی به پيغمبران وژل، او په دې ايتونو کښې د دوی افراط بيانېږي چې پيغمبران به يې د معبوديت درجې ته پورته کول.

يا په بل عبارت: هلته يې په عهد ماتونې کښې د تفريط مثالونه ښودلي شوي وه او دلته يې پکښې د افراط مثالونه ښودل کېږي.

۲_ هلته واضحه شوې وه چې هغوی د هدايت په ورتلو سره څو کرته رانده او کاڼه شوه، او دلته يې يو مثال ښودلی شوی دی چې دوی ته د عيسى ﷺ هدايت ورغی خو دوی پرې دومره رانده او کاڼه شوه چې حتی پخپله عيسى ﷺ ته يې هم د معبود لقب ورکړ، حال دا چې هغه به ورته په چيغو-چيغو نارې وهلې چې زما عبادت مه کوئ زما د معبود (الله ﷻ) عبادت وکړئ.

د مطلب خلاصه

۱_ يعنې: ای پيغمبره! دا ځل د اهل الکتابو يعنې نصاراوو افراط خپل امت ته واوروه او د مثال

په توګه د دوی د دوه وو ډلو عقائد ورته په لاندې ډول واضحه کړه:

الف: د نصاراوو یوه ډله د دې افراط د کبله کافره شوې ده چې دوی وایي یقینًا الله ﷻ همدغه عیسی ﷺ دی بل څوک نه دی، حال دا چې عیسی ﷺ دوی ته په پوره څرګندو عبارتونو کښې د معبودیت څخه خپله بېزاري اعلانه کړې وه چې ای بني اسرائلو! یوازې د الله ﷻ عبادت وکړئ چې زما رب هم دی او ستاسو رب هم دی، او همدی ﷻ د عبادت مستحق او لائق دی او بس.

هرڅوک چې د همدغې عقیدې څخه افراط وکړي او په عبادت کښې د الله ﷻ سره بل څوک شریک کړي نو په هغه باندې الله ﷻ جنت حرام کړی دی او د اوسېدانې ځای یې ورته دوزخ ټاکلی دی چې هیڅوک به یې ترې خلاص نه کړی شي، نو تاسو ته په کار دي چې په ماباندې د معبود ګومان ونه کړئ، زه ستاسو غوندې د الله ﷻ د بندګانو څخه یو بنده یم چې د رسالت انعام یې راباندې کړی دی، که نه نو زه خو د بندګۍ څخه وتلی نه یم.

ب: او د نصاراوو بلې ډلې افراطي عقیده دا ده چې یقینًا الله ﷻ د درې معبودانو (الله ﷻ، عیسی ﷺ، بي بي مریم رضي الله عنها) د جملې څخه یو معبود دی، چې دوی درېواړه د عبادت مستحق دي حال دا دی چې د عبادت مستحق بل هیڅوک نه دی یوازې او یوازې یو الله ﷻ دی او بس.

دوی ته په کار دي چې د دغې مزخرفې عقیدې او ښکاره کفر څخه لاس واخلي او په توحید باندې معتقد شي، که نه نو د دردناک عذاب سره به مخامخ شي.

۲ـ ای پیغمبره! اهل الکتاب عجیبه خلک دي چې د توبې دروازه بېرته ده او الله ﷻ هم بښونکی او مهربان دی، خو دوی په خپل کفر باندې کلک دي، نه توبه اوباسي او نه د الله ﷻ څخه د خپلو جنایتونو بښنه غواړي، که بالفرض دوی دا کار وکړي، نو الله ﷻ به یې هم توبه قبوله کړي او هم به د پخوانیو ګناهونو څخه ورتېر شي، او د خپلو دوستانو په قطار کښې به یې ودروي.

۳ـ ای پیغمبره! اهل الکتاب چتې په چتې په خپلو باطلو عقائدو باندې کلک دي، دوی کولی شي چې لږ څه دقت وکړي نو په خپلو خطاوو باندې به پوه شي. او دا څکه چې:

الف: عیسی ﷺ خو بل څوک نه دی مګر د الله ﷻ یو پیغمبر دی او د ده څخه پخوا ډېر پیغمبران تېر شوي دي، نو که بالفرض پیغمبري د معبودیت څخه عبارت وی نو اهل الکتابو ته په کار وه چې ټولو پیغمبرانو ته یې نوموړی لقب ورکړی وی، څکه چې ټول پیغمبران د الله ﷻ محبوب بندګان دي او ټولو ته یې ډول-ډول معجزات ورکړي دي،ایا د یو پیغمبر په لاس د خارق العاده څرګندېدل د معبودیت معنی ورکوي؟

ب: برسېره په دې د عیسی ﷺ خو مور معلومه ده چې صدیقه بي بي ده، ایا معبود هم مور درلودلی شي؟ همدارنګه دوی بې خایه بي بي مریمې ته د معبودیت لقب ورکوي، ایا د یوه پیغمبر مور جوړېدل د معبودیت غوښتنه کوي؟ که بالفرض دغسې وی نو پخوانیو ټولو پیغمبرانو (د آدم ﷺ څخه په غیر) میندې (مورګانې) درلودلې، نو هغوی ته د وخت خلکو ولې د معبودانو

لقب نه دی ورکړی؟ نو ای اهل الکتابو! تاسو هغوی ولې د معبودانو په نامه نه يادوئ؟.

ج: عيسى عليه السلام او هم د ده مور (بي بي مريمې رضي الله عنها) خو خوړو او څښلو ته ضرورت درلود چې په دې باندې پخپله اهل الکتاب هم قائل دي، نو انصافاً ووایاست چې هغه څوک معبود کېدلی شي چې خوراک او څښاک ته اړتيا لري او د خوراک او څښاک ټول لوازم وربانديې تېرېږي راتيرېږي؟.

نو پوره واضحه ده چې جواب منفي دی، خو د دې سره-سره اهل الکتاب خپلې تګلارې ته تغير نه ورکوي او کلک ورباندې ولاړ دي، ته به وايي چې چا يې په څټ باندې لاس ايښی دی او خوځيدلو راخوځيدلو ته يې نه پرېږدي.

۴ـ بالآخره ای پيغمبره! د اهل الکتابو د تخجيل دپاره يو ځل دا پوښتنه هغوی ته وروړاندې کړه چې ای ساده ګانو! ايا تاسو د الله ﷻ څخه په غير د هغه څه عبادت کوئ کوم چې نه ستاسو د ضرر توان لري او نه مو د ګټو او منافعو واکدار دی؟ تاسو لړ څه په خپلو ګرېوانو کښې سرونه ښکته کړئ، دا کار هيڅ باشعوره انسان ته په کار نه دی چې واکدار پرېږدي او بې واکه ته په سجده باندې سر ښکته کړي.

۵ـ ای پيغمبره! دوی ته ذکره شوې خبره وکړه او نور يې پرېږده، الله ﷻ هم اورېدونکی دی او هم په هر شي باندې پوه دی، د دوی خبرې او چتيات اوري او په زړونو باندې يې عالم دی، موافقه جزا به ورکړي.

توضيحات

۱ـ په ذکرو شوو ايتونو کښې الله ﷻ د اهل الکتابو څخه د ﴿لَقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ﴾ جمله دوه ځلې حکايت کړه او د دواړو جملو په منځکښې يې عاطف "و" هم نازل نه کړ ترڅو مونږ پوه کړي چې دا د هغوی د متعددو ډلو حالات دي، هسې نه چې يوه ډله په يو وخت کښې يوه خبره کوي او په بل وخت کښې بله خبره کوي.

په ياد ولرئ!

۲ـ په ياد ولرئ چې په ايت شريف کښې د نصاراوو د ديندارو خلکو حال بيان شوی دی، اما د دوی په اصطلاح بې دينه خلک خو د هيڅ شي پرواګير نه دي محض په خوله باندې خپل ځانونه عيسويت ته منسوبوي.

همدا نن[1] د انګرېزانو راديو (BBC) نشر کړه چې د انګلستان د خلکو اکثريت عيسوي مذهبه دی مګر په عملي ساحه کښې يوازې په سلو کښې څلور کسه د مذهب پابند دي، نور ټول خلک خپل ځانونه د هيڅ قيد لاندې نه واقع کوي او په خپله خوښه روان دي.

(۱) ۱۳۷۳/۸/۲۴ هـ ش

صديق څوک دی؟

۳_ مونږ د صديق په باره کښې د [النساء: ۶۹] ایت لاندې ښه پوره څېړنه کړې ده چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو، په دې مقام کښې یوازې همدومره خبره وراضافه کوو چې الله ﷻ بي بي مریمې رضي الله عنها ته د "صديقه" لقب ورکړ، نو معلومه شوه چې پیغمبره نه وه او نه په زنانه وو کښې الله ﷻ بله کومه پیغمبره استولې ده، بلکې ټول پیغمبران په نارینه وو کښې تېر شوي دي.

که بالفرض نوموړې بي بي پیغمبره وی (لکه چې ځینې خلک خیال کوي)(۱) نو په کار وه چې د "نبيّة" لقب ورکړی شوی وی، ځکه چې دا د ستاینې او تمجید مقام دی، چې باید د هر لوړ صفت یې ذکر شي.

﴿قُلْ يَـٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَـٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ غَيْرَ ٱلْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوٓا۟ أَهْوَآءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا۟ مِن قَبْلُ وَأَضَلُّوا۟ كَثِيرًا وَضَلُّوا۟ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٧٧﴾﴾

[۷۷] (ای پیغمبره!) ووایه چې: ای اهل الکتابو! په خپل دین کښې د (شرعي حد) څخه ناحقه تجاوز مه کوئ، او د داسې قوم د خواهشاتو پیروي مه کوئ چې (د نن څخه لا) وړاندې بې لارې شوی دی. او ډېر خلک یې بې لارې کړي دي او سمه سیده لاره یې ورکه کړې ده.

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې واضحه شوه چې اهل الکتاب د خپلو مزخرفو عقائدو د اثبات دپاره هیڅ دلیل په لاس کښې نه لري او د دوی د عقائدو د ابطال په باره کښې چې الله ﷻ څه دلایل نازلوي د هغو رد هم نه شي کولی، نو څه باعث دی چې دوی په باطلو باندې دومره کلک دي؟

په دې ایت کښې د همدې سوال جواب نازل شوی دی چې بل باعث نشته صرف د پخوانیو ګمراهانو ړوند تقلید دی چې په باطلو عقائدو باندې یې کلک کړي دي.

د مطلب خلاصه

یعني: ای پیغمبره! اهل الکتابو ته ووایه چې راشئ په خپل دین کښې د افراط او تفریط په منځکښې متوسطه لاره اختیاره کړئ چې قرآن کریم راوړې ده، او په ناحقه باندې د خپلو پخوانیو د خواهشاتو ړوند تقلید مه کوئ، چې پخوانیو خپله لاره ورکه کړې وه او هرڅومره خلکو چې د هغوی پیروي کړې ده هغوی ټول یې بې لارې کړي دي. ایا تاسو غواړئ چې د نورو ګمراهانو په شان تاسې هم ګمراهان شئ او سمه سیده لاره پرېږدئ؟ دا خو د عقل د خاوندانو سره مناسب کار نه دی.

(۱) تفسیر القاسمي ج۶ ص۳۱۸

يادونه

مونږ د [النساء: ۱۷۱] ايت لاندې د "غُلُوٌ" د کلمې تحليل کړی دی چې بيا تحليل ته يې اړتيا نه ګورو، هيله ده چې علاقمندان يو ځل هلته مراجعه وکړي.

﴿لُعِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنۢ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُۥدَ وَعِيسَى ٱبۡنِ مَرۡيَمَۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَواْ وَّكَانُواْ يَعۡتَدُونَ ۝٧٨ كَانُواْ لَا يَتَنَاهَوۡنَ عَن مُّنكَرٖ فَعَلُوهُۚ لَبِئۡسَ مَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ ۝٧٩ تَرَىٰ كَثِيرٗا مِّنۡهُمۡ يَتَوَلَّوۡنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْۚ لَبِئۡسَ مَا قَدَّمَتۡ لَهُمۡ أَنفُسُهُمۡ أَن سَخِطَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِمۡ وَفِي ٱلۡعَذَابِ هُمۡ خَٰلِدُونَ ۝٨٠ وَلَوۡ كَانُواْ يُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلنَّبِيِّ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِ مَا ٱتَّخَذُوهُمۡ أَوۡلِيَآءَ وَلَٰكِنَّ كَثِيرٗا مِّنۡهُمۡ فَٰسِقُونَ ۝٨١﴾

[۷۸] د بني اسرائيلو څخه هغه کسان چې کافران شوي دي د داوُد ﷺ په ژبه لعنت کړی شوي دي او د عيسى بن مريم ﷺ په ژبه هم (لعنت کړی شوي دي).

دا (لعنتي کېدل) په دې سبب وه چې دوی نافرماني کوله او دوی وه چې د (شرعي حدودو څخه يې تېرېدنه کوله.

[۷۹] دوی وه چې يو تربله يې د بد عملی (منکر) څخه منعه نه کوله چې دوی به کاوه، خامخا بد شی دی هغه چې دوی به کاوه (چې د منکر څه نه منعه کول وه).

[۸۰] (ای پيغمبره!) ته به د دوی (بني اسرائيلو) څخه ډېر کسان وګورې چې هغه کسان به په دوستۍ سره نيسي چې هغوی کافران شوي دي (مشرکان دي).

خامخا بد شی دی کوم چې دوی ته خپلو نفسونو وړاندې استولی دی (هغه دا چې) په دوی باندې (په دنيا کښې) الله ﷻ غضب نازل کړی دی او (د آخرت) په عذاب کښې به همدوی همېشه وي.

[۸۱] او که چېرې دوی (بني اسرائيل) وی چې په الله ﷻ باندې يې (په صحيحو معناوو کښې) ايمان راوړی وی، او په پيغمبر (محمد ﷺ) باندې هم او په هغه شي (قرآن) باندې هم چې ده (پيغمبر ته وړنازل کړی شوی دی، نو دوی به هغوی (کافران) دوستان نه وی نيولي، مګر د دوی څخه زيات کسان فاسقان دي (د شريعت د چوکاټ څخه وتلي دي).

ارتباط

په وړاندې ايت شريف کښې الله ﷻ اهل الکتابو ته توصيه کړې وه چې د خپلو اسلافو پيروي

مه کوئ چې هغوی پخپله هم بې لارې وه او نور خلک یې هم بې لارې کړي وه. په دې ایتونو کښې د هغوی د ضلالت او ګمراهۍ څو نمونو ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې را اوځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د بني اسرائیلو د اسلافو لاندې څو مثالونه دوی ته وړاندې کړه، شاید چې دوی عبرت واخلي او د هغوی د پیروۍ څخه خانونه په څنګ کړي. مثالونه دا دي:

۱_ د بني اسرائیلو د اسلافو څخه د داوُد ﷺ په زمانه کښې بیزوګان جوړ شوي وه چې بحث یې په [الأعراف:۱۶۳] ایت شریف کښې راروان دی، که بالفرض دوی په سمه لاره باندې روان وی او د وخت د پیغمبر (داوُد ﷺ) اطاعت یې کړی وی نو ولې به ترې بیزوګان جوړېده او ولې به ورته نوموړي پیغمبر ښېراوې کولې.

۲_ د دوي څخه د عیسی ﷺ په زمانه کښې خنزیران جوړ شوه او د الله ﷻ په لعنت باندې ککړ شوه چې بحث ته یې په [المائدة:۱۱۲] ایت کښې اشاره شوې ده، ایا د هغو خلکو څخه هم خنزیران جوړېږي چې هغوی په سمه لاره باندې روان وي، همدارنګه په زبور او انجیل دواړو کتابونو کښې په کافرو بني اسرائیلو باندې لعنت نازل شوی وه. او دا ځکه چې:

الف: دوی د الله ﷻ او د ده ﷺ د پیغمبرانو څخه نافرماني کوله او د شرعي چوکاټ څخه یې تجاوز کاوه.

ب: دوی د نهي عن المنکر څخه بالکل لاس اخستی وه، چې یوه به بل نه منعه کاوه او بلکې پخپله به هم ورسره په منکراتو کښې انډیوال جوړېده.

۳_ ای پیغمبره! ستا په زمانه کښې هم د بني اسرائیلو مشران، یا په بل عبارت د دوی نژدې اسلاف چې د مرګ څخه یې ډېر وخت نه دی تېر شوی، هم په سمه لاره باندې روان نه دي د همدې کبله الله ﷻ په دوی باندې هم په دنیا او هم په آخرت کښې په غضب دی، چې دلته پرې آفتونه نازلوي او هلته به په دوزخ کښې همېشه وي.

لنډه دا چې که بالفرض بني اسرائیلو په صحیحو معناوو کښې په الله ﷻ او په پیغمبر (محمد ﷺ) او بالآخره په قرآن کریم باندې ایمان راوړی وی، نو د کافرانو (مشرکانو) موالاة به یې نه وی کړې. خو خبره دا ده چې د دوی اکثریت فاسقان دي او د خپلو کتابونو د غوښتنو څخه هم وتلي دي چې د مسلمانانو په مقابل کښې د مشرکانو سره یې لاس یو کړی دی.

توضیحات

۱_ د داوُد ﷺ او د عیسی ﷺ په ژبه باندې د بني اسرائیلو لعنتي جوړېدل لاندې دوه معناوې درلودلی شي:

الف: یوه دا چې د دغو دواړو پیغمبرانو په زمانو کښې د دوی څخه بیزوګان او خنزیران جوړ شوي وه چې دوی دواړو ورته په خپلو وختونو کښې ښېراوې کړې وې.

ب: بله دا چې د ذکرو شوو دوارو پیغمبرانو په کتابونو (زبور، انجیل) کښې دا جمله نازله شوې وه چې "مَلْعُونٌ مَنْ يَكْفُرُ مِنْ بَنِيْ إِسْرَائِيْلَ بِاللهِ تَعَالَى"[۱] یعنې د بني اسرائیلو څخه هغه څوک ملعون دی چې په الله ﷻ باندې کافر کېږي.

یادونه

۲ـ د عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما څخه روایت دی[۲] چې څرنګه د بني اسرائیلو ملعونیت په تورات او قرآن کریم کښې واضحه وه، ذکر ته یې څه اړتیا نه وه، نو چې په زبور کښې او انجیل کښې هم د دوی ملعونیت ثابت شو، د معنی حاصل یې داسې را اوځي چې: ایا هغه څوک د پیروی لیاقت لري چې په څلورو وارو اسماني کتابونو کښې ورباندې لعنت ویل شوی وي؟.

۳ـ د امر بالمعروف او نهي عن المنکر په باره کښې مونږ د [آل عمران: ۱۰۴، ۱۱۰] ایتونو لاندې څه تحقیق لیکلی دی چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو، یوازې همدومره خبره وراضافه کوو چې ځینو مفسرینو کرامو[۳] د همدې موضوع مربوط احادیث راغونډ کړي دي که علاقمندان یې ولولي ډېره ښه خبره ده.

کافران یعنې مشرکان

۴ـ په دې مقام کښې د ﴿ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ﴾ څخه مشرکان مراد دي[۴] چې د احد د غزا څخه وروسته د یهودانو اویا کسیزه جرګه د کعب بن اشرف په مشرۍ مکې معظمې ته لاړه او هلته یې د مشرکانو سره د مسلمانانو په ضد تعهد وکړ او د دوستۍ لاس یې ورکړ تردې چې همدغه جرګه د احزابو د غزا سبب شوه، چې پوره بیان یې د [النساء: ۵۱] ایت په شان نزول کښې تېر شوی دی.

﴿ لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ ٱلنَّاسِ عَدَٰوَةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱلْيَهُودَ وَٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ ۖ وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّا نَصَٰرَىٰ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾ ﴾

[۸۲] (ای پیغمبره!) ته به هرو مرو ضرور د خلکو څخه هغو کسانو ته، چې ایمان یې راوړی دی، د عداوة (دښمنۍ) د حیثه ډېر کلک یهودان مونده کړې، او هغه کسان چې دوی (د الله ﷻ) سره شریک دروي.

---

(۱) روح المعاني ج۶ ص۲۱۱
(۲) المحرر الوجيز ج۵ ص۱۶۵
(۳) المحرر الوجيز ج۵ ص۱۶۵؛ تفسير القاسمي ج۶ ص۳۲۷؛ الدر المنثور ج۳ ص۱۲۶
(۴) تفسير الطبري ج۴ ص۳۲۰

او هرومرو ضرور به ته هغو کسانو ته کومو چې ایمان راوړی دی د دوستۍ د حیثه ډېر نژدې هغه کسان مونده کړې چې دوی وايي چې: یقیناً مونږ نصارا یاستو.

دا د دې کبله چې د دوی (نصاراوو) څخه ځینې علماء دي او (ځینې) راهبان (شیخان) دي، او (هم د دې کبله) چې دوی (ځینې) تکبر (لويي) نه کوي.

ارتباطونه

۱_ په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ فرمايلي وه چې اهل الکتاب د مشرکانو سره دوستي کوي، او دلته فرمايي چې دوی صرف د هغوی په دوستۍ باندې ولاړ نه دي، بلکې بالمقابل د مؤمنانو سره عداوت کوي، که څه هم عداوتونه يې تفاوت لري.

۲_ دلته د یهودانو او مشرکانو د اندیوالۍ او دوستۍ سبب ونښودل شو، دوی څکه سره ډېر کلک دوستان دي چې دواړه جانبه د مؤمنانو سره کلکه دښمني لري.

۳_ بالاخره د اهل الکتابو د اوږد بیان څخه وروسته الله ﷻ د دوی د عداوت مراتب ښودلي دي، ترڅو هغې ډلې ته د ایمان راوړلو زیات امید وکړی شي چې د هغوی عداوت لږ څه کم دی، او د چا چې عداوت ډېر زیات دی د هغوی په ایمان نه راوړلو باندې نبي کریم ﷺ زیات غمژن نه شي.

شان نزولونه

د ذکر شوي ایت شریف او هم د راتلونکو ایتونو د شان نزول په هکله څو متعدد واقعات روایت شوي دي[1]. لاندې څو واقعات د مثال په توګه ولولئ:

الف: کله چې په مکه معظمه کښې قریشو په مسلمانانو باندې ظلم او تیری زیات کړ نو نبي کریم ﷺ دوی ته اجازه ورکړه چې حبشې ته هجرت وکړي، اول ځل چې د مهاجرینو ټولګی هلته لاړ په هغوی کښې جعفر بن ابي طالب ﷛ هم شامل وه، نوموړي په حبشه کښې د هغه مملکت په پاچا باندې د قرآن کریم څو ایتونه ولوستل چې د پاچا او نورو د مجلس په خلکو باندې يې پوره اثر واچاوه او د راهبانو او علماوو په شمول يې د سترګو څخه اوښکې وبهېدلې.

ب: د حبشي پاچا د جعفر بن ابي طالب ﷛ په شمول نبي کریم ﷺ ته شپېته کسیز هیئت ورواستاوه چې کله په دوی باندې نبي کریم ﷺ د "یس" سورت ولوست، نو د ټولو د سترګو څخه اوښکې رواني شوې.

دواړه واقعات سره څه منافات نه لري، کېدی شي چې د دواړو په باره کښې يې نزول موندلی وي.

دا د یو پلوه، او د بل پلوه که څوک غواړي چې د اولني هجرت قیصه مفصله ولولي او په جزئیاتو باندې يې ځان پوه کړي نو هیله ده چې ځینو اوږدو کتابونو ته[2] مراجعه وکړي.

---

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۱۳۶

(۲) تفسیر القرطبي ج۶ ص۲۵۵؛ تفسیر الخازن ج۲ ص۳۳۰؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۵۶

د مطلب خلاصه

۱_ يعنې: ای پیغمبره! که څه هم اهل الکتاب (يهود او نصارا) حتی د مشرکانو په شمول تول ستاسو سره عداوت لري خو د مراتبو په تفاوت سره.

يهود ستاسو په عداوت کښې دومره کلک او قوي دي چې حتی نژدې دي چې د مشرکانو څخه هم دوی ستاسو کلک دښمنان جوړ شي، ته به وايې چې دوی نه کتاب لوستی دی او نه يې چرته د کوم پيغمبر د پيروۍ دعوه کړې ده.

اما هغه کسان چې ځانونو ته نصارا وايي د هغوی دښمني د يهودو په نسبت لږ څه کمزورې ده، او مؤمنان (تاسو) يې هومره بد نه ايسي لکه چې د يهودانو بد ايسي.

يا په بل عبارت ستاسو دوستان خو د کافرانو يوه ډله هم نه شي کېدلی، اما دوستۍ ته لږ څه ورنژدې صرف همدغه نصارا دي او بس.

۲_ د ذکرې شوې تفرقې وجه دا ده چې که څه هم د نصاراوو کفر ډېر قوي دی او د توحيد څخه ډېر لرې واقع دي مگر کينه او عداوت يې لږ دی، دوی د علم او عبادت سره زياته مينه لري او تواضع او نرمي پکښې زياته ده.

د همدې کبله په دوی کښې دومره علماء شته چې هومره په يهودانو کښې نشته، او هم په دوی کښې د راهبانو ډله شته چې د الله ﷻ د رضا دپاره په عبادت کښې ډېر مشکلات گالي، که څه هم د دوی عبادت د الله ﷻ په نزد مقبول نه دی او دوی د عبادت لاره خطا کړې ده، مگر دوی خو د الله ﷻ په رضاء پسې تاند وهي، اما په يهودانو کښې دغسې ډله نشته.

۳_ د ذکر شوي بيان نتيجه دا را اوځي چې دوی به ډېر کسان په اسلام باندې مشرف شي او دوی ته د يهودو په نسبت زيات اميد په کار دی، د همدې کبله د حبشې نصارا په ډله يېزه توگه په اسلام باندې مشرف شوه او د قرآن کريم په اورېدلو سره يې د اوښکو څخه سترگې ډکې شوې، مگر دغسې ډله ييز ايمان راوړنه په يهودو کښې نه ده تېره شوې او نه به تېره شي.

توضيحات

۱_ که څوک وايي چې: په کار وه چې يا د ﴿ لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ ٱلنَّاسِ عَدَٰوَةً ﴾ په عوض "لَتَجِدَنَّ اَبْعَدَ النَّاسِ مَوَدَّةً" نازل شوی وی چې ترڅو د راتلونکې جملې ﴿ وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً ﴾ سره په څرگنده توگه مقابله واقع شوې وی، او يا بل العکس راتلونکې جمله داسې "وَلَتَجِدَنَّ اَضْعَفَهُمْ عَدَاوَةً" نازله شوې وی چې د اولنۍ جملې سره يې ښه تقابل راغلی وی، نو په دې کښې څه حکمت دی چې د پورتنيو دواړو عبارتونو څخه يو هم نازل نه کړی شو؟

مونږ وايو چې:

الف: په ذکرو شوو دواړو جملو کښې به د معترض وړانديز په هغه وخت کښې په ځای وی چې دوهمې جملې هم د اولنۍ په شان د کافرانو (نصاراوو) عداوت بيانولی. خو خبره داسې نه ده، په

دوهمه جمله کښې د مسلمانو نصاراوو د دوستۍ اندازه ښودلې شوې ده. نو د معنی حاصل یې داسې را اوځي چې په ټولو کافرانو کښې د مؤمنانو سره یهود او مشرکان کلک عداوت لري، او په ټولو قومونو کښې د دوی سره مسلمانان نصارا نژدې دوستي لري.

اما کافران (نصارا) خو د یهودانو څخه په عداوت کښې څه کم نه دي، مسلمانان وژني او ښارونه او جوماتونه یې تخریبوي او داسې نور[1].

مګر مونږ ته دا جواب د منلو وړ نه دی، ځکه چې مسلمانان نصارا (لکه نجاشي او د ده ملګري) خو په ﴿ لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ﴾ کښې شامل دي، او په دې باندې علاوه مسلمان یهودان هم د نجاشي او د ده د ملګرو څخه په دوستۍ کښې څه کمزوري نه دي، نو ایا دا خبره د منلو وړ ده چې نصراني مسلمان د مؤمنانو سره نژدې دوست وي او د یهودي مسلمان (لکه عبد الله بن سلام او د ده د ملګرو) د دوستۍ دې هیڅ تذکر ونه کړی شي.

ب: نو ښه دا ده چې په جواب کښې ووایو چې څکه د ذکرو شوو دواړو عبارتونو څخه یو هم د نزول دپاره خوښ نه کړی شو ـ والله ﷻ اعلم ـ چې ترڅو الله ﷻ دې ته اشاره وکړي چې د یهودانو او مشرکانو عداوت په نهایي لوړه رتبه کښې واقع دی، ته به وایې چې د مودت (دوستۍ) پکښې یو وړوکی بڅری هم نشته او سوچه عداوت دی.

او د نصاراوو عداوت دومره کمزوری دی چې ته به وایې چې عداوت نه دی بلکې د دوستۍ (مودت) یوه کمزورې رتبه ده، نو که بالفرض د معترض د وړاندیز کوم یو عبارت نازل شوی وی نو ذکره شوې اشاره به فوته شوې وی، بلکې په اول عبارت باندې به دواړه د مودت ډولونه جوړ شوي وی، او په دوهم عبارت باندې به دواړه د عداوت انواع ګرځیدلي وی.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایې چې: د ذکر شوي دوهم جواب په بنا په کار دي چې کافران نصرانیان تکبر ونه کړي او د قرآن کریم د تلاوت په وخت کښې یې باید په مخونو باندې اوښکې رواني شي، حال دا چې خبره داسې نه ده، نو څرګنده شوه چې په دوهمه جمله کښې مسلمانان نصرانیان مراد دي؟

مونږ وایو چې: دا سوال خو به هله واردېدلی چې تواضع او د زړه نرمي الله ﷻ د ټولو نصاراوو دپاره ثابته کړې وی خو خبره داسې نه ده، لکه چې په ﴿ مِنۡهُمۡ قِسِّيسِينَ ﴾ کښې وربانډې د "منْ" توری شاهدي وایي.

نو د معنی حاصل یې داسې را اوځي چې: په کافرو نصرانیانو کښې داسې-داسې خلک هم شته چې په لا شعوري توګه یې ټول نصرانیان د څه اثر څخه نه خالي کېږي، اما په یهودانو او مشرکانو کښې دغسې هیڅوک نشته چې عوام یې د څه ناڅه اثر لاندې راشي.

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۵۱؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۵۶

خو په ياد ولرئ!

۳_ خو په ياد ولرئ چې الله ﷻ د نصاراوو د عداوت د کمبود سبب د راهبانو او قسيسانو موجوديت ښودلی دی.

نو په هره زمانه کښې چې په دوی کښې ذکره شوې ډله قوي کېږي نو عداوت به يې کمېږي او چې ذکره شوې ډله پکښې کمزورې کېږي او يا بالکل د منځه ځي نو د دوی عداوت به هم يا زياتېږي او يا به دومره قوت مونده کوي چې تقريباً د يهودانو عداوت ته به رسېږي. خو نن ورځ په هغوی کښې ذکره شوې ډله نشته نو ځکه يې عداوت د يهودانو څخه کم نه دی.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې: په کفر کښې خو د يهودانو څخه نصارا ډېر غليظ او بدتر دي چې د تثليث د غليظې عقيدې مرتکبين دي، نو په کار وه چې د دوی عداوت په نسبت سره يهودانو ته زيات وی؟

مونږ وايو چې: رښتيا د نصارا وو کفر ډېر غليظ دی مګر دنياوي حرص يې کم دی او حسد او بدنيتي پکښې سپکه ده، اما يهودان په دنيا باندې ډېر حارصان دي او حسد او کينه يې زياته ده، رښتيا چې د دنيا محبت د هرې ګناه سر دی.

قسيس څه معنی؟

۵_ د ﴿ قِسِّيسِينَ ﴾ کلمه د "قِسِّيس" جمعه ده چې د "قَاس" دپاره د مبالغې صيغه ده لکه څنګه چې صديق د صادق مبالغه ده، د "قَاس" کلمه د "قِس" څخه اشتقاق شوې ده، "قِس" په شپه کښې د يوه شي پلټنې ته وايي[۱]، مګر په استعمال کښې د "قِسِّيس" کلمه د نصاراوو ديني او علمي مشر ته لقب ګرځېدلې ده[۲].

لنډه دا چې د نصاراوو علماء درې لقبونه لري[۳] چې تفصيل يې دا دی:

الف: د نصاراوو د ټولو څخه لوی عالم ته "أُسْقُف" وايي.

ب: دوهمه درجه عالم يې د "قِسِّيس" په نامه يادېږي.

ج: او د ټولو څخه د ټيټې درجې عالم ته د "شماس" لقب ورکول کېږي.

هوا ځينې علماء کرام وايي چې "قِسِّيس" عجمي لفظ دی چې په رومي ژبې کښې د عالم معنی ورکوي[۴]. که داسې وي نو د اشتقاق تحليل ته هيڅ حاجت نه پاتې کېږي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۱۸
(۲) البحر المحيط ج۴ ص۳۴۱
(۳) تفسير المراغي ج۷ ص۴
(۴) روح المعاني ج۷ ص۳

راهب چا ته وايي؟

۶_ د "رُهْبَان" کلمه د راهب جمعه ده چې د "رَهْبَة" څخه اخستل شوې ده، "رَهْبَة" ډار او وېرې ته وايي، مګر ذکره شوې کلمه د نصاراوو په عبادت کوونکو کښې استعمالېږي، البته هغه عبادت کوونکي چې د دنیَا لذتونه يې په ځانو باندې حرام کړي دي او د دوی په ګومان يې عبادتونه په ډول-ډول عذابونو کښې نغښتي دي آن تر دې چې ځینې کسان يې خپل ځانونه خصیانوي او ځینې يې په خپلو غاړو کښې د اوسپنې زنځیرونه (غوراب) اچوي او داسې نور[1].

که څوک غواړي چې د رهبانانو په احوالاتو باندې ډېر ښه خبر شي نو د سلمان الفارسي ﷺ قیصه دې ولولي چې د دوی حالات يې پوره شرحه کړي دي[2].

لنډه دا چې دا ډول عبادت په اسلام کښې جائز نه دی، نبي کریم ﷺ فرمايي چې: «لِكُلِّ نَبِيٍّ رَهْبَانِيَّةٌ وَرَهْبَانِيَّةُ هَذِهِ الْأُمَّةِ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ»[3] يعني د هر پیغمبر دپاره رهبانیت وه او د دې امت رهبانیت في سبيل الله جهاد دی او بس.

په همدې ځای باندې د شپږمې سپارې پښتو ترجمه او تفسیر ختم شو، والحمد لله ﷻ.

اللّهُمَّ ثَبِّتْنَا عَلَى دِينِكَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

۱۳۷۳/۸/۲۷ هـ ش

(۱) روح المعاني ج۷ ص۳
(۲) الدر المنثور ج۳ ص۱۳۲، ۱۳۸
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۵۳۰

﴿ وَإِذَا سَمِعُوا۟ مَآ أُنزِلَ إِلَى ٱلرَّسُولِ تَرَىٰٓ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ ٱلدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا۟ مِنَ
ٱلْحَقِّ ۖ يَقُولُونَ رَبَّنَآ ءَامَنَّا فَٱكْتُبْنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَمَا جَآءَنَا
مِنَ ٱلْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَن يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٤﴾ فَأَثَٰبَهُمُ ٱللَّهُ بِمَا قَالُوا۟
جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾ ﴾

[۸۳] او کله چې دوی هغه څه واوري چې پیغمبر ﷺ ته ورنازل کړی شوی دی (یعنې قرآن)، ته د دوی سترګې ګورې چې اوښکې تویوي (بهېږي) د هغه شي د وجې څخه چې دوی پېژندلی دی چې د حق څخه عبارت دی.

دوی وایي چې: ای زمونږ ربه! مونږ ایمان راوړی دی نو ته مونږ د شهادت ورکوونکو څخه ولیکه.

[۸۴] او مونږ لره څه دي چې مونږ به په الله ﷻ او په هغه شي باندې ایمان رانه وړو چې مونږ ته راغلی دی چې د حق څخه عبارت دی، او (مونږ لره څه دي چې مونږ دې خبرې ته) تمه (ونه) کړو چې مونږ خپل رب د صالح قوم سره (جنت ته) داخل کړي.

[۸۵] نو الله ﷻ دوی ته د دوی د وینا د کبله داسې جنتونه اجر ورکړ چې لاندې ترې ویالې (لښتې) بهېږي، دوی به پکښې همېشه وي. او دغه د نیکي کوونکو جزا ده.

[۸۶] او هغه کسان چې دوی کافر شوي دي او زمونږ ایتونو ته یې د دروغو نسبت کړی دی، نو دوی د سوزوونکې اور اندېولان (دوزخیان) دي.

ارتباط او شان نزول

۱ـ دغو ایتونو د وړاندېني ایت موضوع تعقیبه کړې ده چې په نصاراوو کښې راهبان او علماء شته دي چې دوی د یو پلوه تکبر او لویي نه کوي او د بله پلوه کله چې ایتونه ورباندې ولوستلی شي د سترګو څخه یې اوښکې روانېږي. او برسېره په دې لکه څنګه چې د هغوی حالاتو څخه تواضع او نرمي معلومېږي همدارنګه د هغوی ژبې هم په واقعیت باندې چلېږي او حقائق ښکاره کوي.

۲ـ اما د شان نزول دوه مثالونه یې هلته تېر شوي دي څکه چې دا ایتونه د هغه ایت تتمه ده، نو بیا لیکلو ته یې ضرورت نه ګورو خو فقط لاندې یو مطلب ورباندې وراضافه کوو[۱]:

کله چې مسلمانان د مکې معظمې څخه په هجرت کولو باندې بریالي شوه او په څو تولګیو کښې

---

(۱) سیرت ابن هشام ج۱ ص۳۵۶

حبشې ته ورسېده (چې د ماشومانو څخه په غیر د دوی شمار درې اتیا کسانو ته پوره شو) نو قریش په دې خبره باندې سخت غمژن شوه چې مسلمانانو ته پناځای مونده شو. مشوره یې وکړه چې په هر صورت سره چې امکان ولري باید د مسلمانانو ژوند هلته تریخ کړو او حتی دې ته یې مجبور کړو چې بېرته مکې ته راستانه شي او زمونږ د لاس لاندې د کړاوونو سره ژوند وکړي.

نو په نتیجه کښې یې دوه کسانو ته ډېرې تحفې او هدایا ورکړې، ترڅو یې په حبشه کښې د پاچا سره د خبرو کولو څخه وړاندې په دیني مشرانو باندې ووېشي چې ترڅو هغوی هم پاچا ته مشوره ورکړي چې مهاجرین بېرته وطن ته را وشړي.

کله چې دغه نقشه ټوله عملي شوه او ذکرو شوو دواړو کسانو د پاچا په حضور کښې خپل عرض وړاندې کړ چې مهاجرین بېرته مکې ته وشړئ، یا په بل عبارت: مونږ ته یې تسلم کړئ. نو دیني مشرانو د دوی وړاندیز تائید کړ او تحفې بې اثره پاتې نه شوې.

مګر پاچا د ښه تحقیق دپاره مهاجرین راوغوښتل چې ایا رښتیا دوی د حق دین څخه باطل دین ته اوښتي دي، لکه چې د قریشو نمایندګان یې ادعا کوي او که څنګه؟.

په استنطاق کښې جعفر الطیار ؓ ووېلې چې: مونږ بوت پرستان وو او مرداري به مو خوړې، لورګانې به مو ژوندۍ خخولې او ډول ډول ظلمونه به مو کول، خو الله ﷻ مونږ ته داسې یو سړی د پیغمبر په صفت راواستاوه چې د جمله بداخلاقیو څخه یې منعه کړو او په صلة الرحم او زړه سوي باندې یې راته ارشاد وکړ (او داسې نورې خبرې یې وکړې) اما دغو خلکو چې دوه نمایندګان یې دلته ناست دي په مونږ باندې بې اندازې ظلمونه او تېري پیل کړه چې بېرته خپل پلارني دین (بوت پرستۍ) ته ورتاو شو، نو مونږ مجبور شوو چې ستا مملکت ته راغلو (ای پاچا!) ترڅو د دوی د ظلم څخه نجات مونده کړو، خو د مکې قریش مو دلته هم په ارام باندې نه پرېږدي او غواړي چې تا راته په غُصه کړي چې د وطنه مو وشړې.

پاچا (النجاشي) ووېلې چې: ایا هغه څه درسره شته چې پیغمبر ﷺ د الله ﷻ دپلوه راوړې دي، که درسره وي نو مونږ ته یې ولوله.

جعفر الطیار ؓ د سورت مریم د اول څخه څو ایتونه قرائت کړه چې په اورېدلو سره یې د پاچا سترګې د اوښکو څخه ډکې شوې او مبارکه ګیره یې پرې لمده شوه او چارچاپېر ټول دیني مشران په ژړا شوه.

بیا پاچا ووېلې قسم دی چې دا لوستلی شوی کلام او هغه کلام چې عیسی ؑ راوړی دی د یوې ډیوې څخه منشأ اخلي.

بیا یې د قریشو نمایندګانو ته مخ ورواړاوه چې لاړ شئ، قسم دی چې دغه مهاجر به زه هیڅکله تاسو ته تسلیم نه کړم.

بله ورځ نمایندګانو په مهاجرینو باندې دوهمه ادعا وکړه چې دوی د عیسی ؑ په هکله بدې بدې خبرې کوي، ترڅو پاچا په غُصه کړي چې هغه هم تر هغه وخت عیسوي مذهبه وه.

نو بله ورځ بیا مهاجرین د استنطاق دپاره د پاچا حضور ته وغوښتل شوه او د عیسی ﷺ په باره کښې یې ترې د توضیحاتو مطالبه وکړه، په دې ورځ هم جعفر الطیار ﷺ د پاچا د قناعت دپاره د عیسی ﷺ په باره کښې اسلامي عقیده بیانه کړه چې: عیسی ﷺ د الله ﷻ پیغمبر دی او د الله ﷻ بنده دی چې په معجزانه ډول سره بي بي مریمې رضي الله عنها (پېغلې) ته ورکړې شوی دی.

نو په دې ورځ هم پاچا قانع شو او د ځمکې څخه یې یو وړوکی خلی راپورته کړ او ویې ویل قسم دی چې عیسی ﷺ د همدغه بیان څخه د دې خلي په اندازه هم پورته نه دی. نو امر یې وکړ چې د نمایندګانو تحفې بېرته ورمستردې کړئ او رخصت ورکړئ چې خپل وطن ته بېرته نااُمیده لاړ شي.

پاچا په ایمان مشرف شو

۲ـ د حبشې پاچا (النجاشي) په اسلام باندې مشرف شو او نبي کریم ﷺ ته یې د ایمان راوړلو څخه د لیک په ذریعهٔ خبر ورکړ چې: "أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَأَشْهَدُ أَنَّ عِيسَى بْنَ مَرْيَمَ رَسُولُ اللهِ وَعَبْدُهُ" زه شاهدي وایم چې د عبادت لایق د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک نشته او محمد ﷺ د الله ﷻ پیغمبر دی او هم شاهدي وایم چې عیسی بن مریم د الله ﷻ پیغمبر او د الله ﷻ بنده دی.

ذکر شوی لیک یې په شپېته کسیز هیئت کښې د خپل زوی (آزهی) په لاس باندې نبي کریم ﷺ ته ورواستاوه، خو تقدیري خبره وه ذکر شوی هیئت ټول په دریاب کښې غرق شو او اصلي ځای ته ونه رسېده[1].

بیا د حبشې پاچا یو بل هیئت د جعفر الطیار ﷺ په معیت سره نبي کریم ﷺ ته واستاوه، کله چې په دوی باندې نبي کریم ﷺ د قرآن کریم څو ایتونه ولوستل نو د دوی سترګې د اوښکو څخه ډکې شوې او بیا جاري شوې[2] او ذکرې شوې ویناوې یې وکړې چې په ایتونو کښې ورته اشاره شوې ده، چې خلاصه یې دا ده:

د مطلب خلاصه

۱ـ او کله چې دوی هغه څه واوري چې د الله ﷻ پیغمبر ته ورنازل کړی شوي دي چې قرآن کریم او نبوي احادیث دي، نو دستي حق پېژني او زړونه یې نرمښت مونده کوي چې په همدې سبب باندې یې د سترګو څخه اوښکې بهېږي.

دوی الله ﷻ مخاطب جوړوي چې: ای الله! مونږ په تاباندې او ستا په نازل کړی شوي کتاب باندې ایمان راوړی دی، نو زمونږ ایمان قبول کړې او د شاهدانو د ټولګي په شمار کښې مو محاسبه کړې، ترڅو د قیامت په ورځ په همدې ډلګی کښې د ځمکې څخه راپورته شو او هلته هم ستا د پیغمبرانو او کتابونو په حقانیت باندې اقرار وکړو او شاهديورباندې ورکړو.

---

(۱) تفسیر البغوي ج۲ ص۵۷
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۸۶؛ الدر المنثور ج۳ ص۱۳۰

۲_ دوی په خپلو منځو کښې وايي چې عجيبه موقع په لاس راغله چې د الله ﷻ د پیغمبر په ملاقات باندې مشرف شوو او آخر الزمان پيغمبر مو مونده کړ، نو مونږ ته به هيڅ مناسبه نه وي چې دا موقع د لاسه ورکړو او پوره ګټه ترې وانه خلو، او دا ځکه چې مونږ ته څه مناسبه ده چې په الله ﷻ باندې عقيده ونه کړو، او يا په هغه حق باندې معتقد نه شو چې همدا زمونږ دپاره راغلی دی.

او مونږ ته به څه مناسبه وي چې مونږ خپل رب ته تمه ونه کړو چې د صالحانو په ټولګي کښې مو شامل کړي او څه چې هغوی ته ورکوي هغه مونږ ته هم راکړي.

۳_ نو الله ﷻ د دغسې خلکو وينا او ايمان راوړل او بالآخره د هغوی تمه چرته د نظره غورزوي چې هيڅ ارزښت ورنه کړي او بې اجره يې پريږدي، بلکې همدوی ته جنتونه ورکوي چې ويالې به پکښې بهيږي او دوی به پکښې همېشه وي، او دا ځکه چې دوی نيکي کوونکي دي او الله ﷻ نيکي کوونکو ته دغه جزا او اجر ټاکلی دی.

۴_ بالمقابل چې څوک د حق په اورېدلو او د حق په ليدلو باندې د تاثير لاندې نه راځي، زړه يې نرمښت نه مونده کوي او په عناد او تعصب کښې لاهو وي او بالآخره خپل کفر ته ادامه ورکوي او زمونږ د ايتونو تکذيب کوي نو دغو خلکو ته مو دوزخ تيار کړی دی او دوی د سوزوونکي اور انډيوالان دي، داسې انډيوالان چې هيڅکله به يې د اور سره انډيوالي پرې نه کړی شي.

توضيحات

۱_ که څه هم په ﴿ وَإِذَا سَمِعُواْ ﴾ کښې مستتر ضمير د نصاراوو ديني مشرانو ته راجع دی (چې په وړاندېنې ايت کښې ترې په راهبانو او قسيسانو سره تعبير کړی شوی دی) او د مفهوم په اعتبار سره عام دی مګر په دې مقام کښې ترې د هغو يوه خاصه ډله مطلب ده چې د قرآن کريم د اورېدلو سره يې ژړلي وه او په ايمان باندې مشرف شوي وه.

په عربي محاوره او بلکې په ټولو محاوراتو کښې دا دستور دی چې د يوه خاص ټولګي کړه وړه ټول قوم ته نسبتېږي، همدا موضوع د [البقرة:۷۲] ايت لاندې ښه واضحه شوې ده، د همدې کبله د ذکرې شوې ايمانداري ډلې څخه په عامو تعبيراتو سره اخبار وکړی شو چې ټولو ديني مشرانو ته پکښې ضمير راجع کړی شو.

په ياد ولرئ!

۲_ خو په ياد ولرئ چې ذکر شوي ايتونه د نزول څخه وروسته د واقعاتو په اعتبار سره معجزات ګڼل کېږي چې بالغيب اخبار کټ مټ واقع شو، لکه چې د ابو بکر الصديق ﷺ په خلافت کښې د نصاراوو يوه ډله د څه غرض دپاره مدينې منورې ته راغلې وه، خو چې کله په هغوی باندې قرآن ولوستل شو نو ټول په ژړا شوه او سترګې يې د اوښکو څخه ډکې شوې[1].

---

[1] المحرر الوجيز ج۴ ص۱۷۱

فیض څه معنی؟

۳_ د ﴿ تَفِيضُ﴾ کلمه د "فَيْض" څخه اخستله شوې ده، "فَيْض" دېته وايي چې يو لوښی د اوبو څخه ډک شي او د ډکوالي د کبله يې اوبه په څنډو باندې راتويې شي[۱].

نو دلته يې د معنى حاصل داسې راوځي چې: د قرآن په اورېدلو سره د هغوی سترګې د اوښکو څخه ډکې شوې او بيا ترې ښکته راتوی شوې.

البته چې دا حالت په هغه وخت کښې په سړي باندې عارضېږي چې زړه يې د زيات تاثير لاندې راشي. يو پښتون شاعر (عبد الرحمن مومند) وايي[۲]:

وسیلاب ته د ډنډوکي څه حاجت وي :: چې زړه ژاړي سترګې څه رنګ ژړا نه که

ارشاد

۴_ د وړاندېنې بيان څخه څرګندېږي چې په علماوو کرامو باندې ژړا غلبه کوي مګر بې هوشه کېږي نه، او نه چيغې او کوکې وهي، غمژن کېږي خو ځانونه نه وژني[۳]، که بالفرض د حق د پېژاندلو په سبب سره سړی بې هوشه کېدلی او يا يې چيغې وهلی نو ذکر شوی ټولګي به دا کار کړی وی.

شهادت ورکوونکي څوک دي؟

۵_ د ﴿ مَعَ ٱلشَّـٰهِدِينَ ﴾ څخه مفسرين کرام لاندې ډولونه شهادت ورکوونکي مرادوي:

الف: د نبي کريم ﷺ ټول اُمت د "شاهدانو" په نامه ياد شوی دی ځکه چې ذکر شوي ژړېدونکي ټولګي ته د خپلو کتابونو د پلوه ثابته وه چې "مختار الاُمم" اُمت به د قيامت په ورځ په نورو اُمتونو باندې شهادت ورکوي چې دوی ته خپلو-خپلو پيغمبرانو په رښتيا سره الهي شريعتونه رسولي دي[۴].

ب: هر څوک چې د نبي کريم ﷺ او قرآن کريم په حقانيت باندې شاهدي ورکوي هغوی ټول دلته مطلب دي[۵].

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُحَرِّمُوا۟ طَيِّبَـٰتِ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾ وَكُلُوا۟ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ حَلَـٰلًا طَيِّبًا ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِىٓ أَنتُم بِهِۦ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ ﴾

---

(۱) التفسير الكبير ج۱۲ ص۶۸
(۲) د عبد الرحمن مومند ديوان
(۳) تفسير القرطبي ج۶ ص۲۵۸
(۴) تفسير المظهري ج۳ ص۱۵۶
(۵) روح المعاني ج۶ ص۵

[۸۷] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! تاسو (په خپلو ځانونو باندې) هغه (پاکیزه) څیزونه مه حراموئ چې الله ﷻ درته حلال کړي دي، او تاسو (د شرعي حد څخه) تجاوز مه کوئ. یقینًا الله ﷻ د حد څخه تجاوز کوونکي نه خوښوي.

[۸۸] او د هغه شیانو څخه خورئ چې الله ﷻ درته روزي کړي دي حلال پاکیزه. او د هغه الله ﷻ څخه وډار شئ چې تاسو پرې معتقد یاست (چې بې شکه هرڅه د ده ﷻ په واک اختیار کښې دي).

ارتباط او شان نزولونه

څرنگه چې په وړاندېنیو ایتونو کښې د نصاراوو د عداوت د کمبود وجه دا ښودلې شوې وه چې په هغوی کښې راهبان شته چې د دنیا لذیذ او خوندور خوراک او څښاک یې په ځانونو باندې حرام کړي دی او بې د شرعي موجبه خپل ځانونه د مشقاتو سره مخامخ کوي.

نو د دې خطر موجود وه چې د دې اُمت ځینې متقیانو ته رهبانیت ښه ښکاره شي لکه چې همداسې وشوه. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وایي چې: نبي کریم ﷺ ته یو سړی ورغی او ورته یې وویلې چې: یا رسول الله! کله چې د غوښې څخه زه څه استفاده وکړم نو ښځو ته مې زړه راجګ شي او شهوت مې ونیسي، نو ما په خپل ځان باندې غوښه حرامه کړه. نو الله ﷻ ذکر شوي ایتونه نازل کړه[۱].

ب: یوه ورځې درې کسانو صحابه وو کرامو ﷺ د نبي کریم ﷺ د عبادت پوښتنه وکړه چې په شپه او ورځ کښې څومره عبادت کوي، نو کله چې دوی ته د نبي کریم ﷺ عبادت وښودل شو نو لکه چې دوی لږ وګڼه، او بیا یې په خپلو منځو کښې سره فیصله وکړه چې نبي کریم ﷺ خو د الله ﷻ معصوم پیغمبر دی که عبادت لږ وکړي هم نو څه باک یې دی، مونږ ته په کار دي چې ډېر عبادت وکړو او دا څکه چې مونږ د ګناه څخه معصوم نه یاستو. نو درېواړو په لاندې ډول سره تصمیم ونیوه:

یوه وویلې چې زه به تېوله شپه عبادت کوم او نه به ویده کېږم. دوهم وویلې چې زه به تېول عمر روژه نیسم او نه به بوزه کېږم. درېم وویلې چې زه به د زنانه وو څخه خپل ځان په څنګ وساتم او په تېول عمر کښې به واده نه کوم.

نو نبي کریم ﷺ راغی دوی ته یې وویلې چې: ایا تاسو درېواړو داسې داسې تصامیم نیولي دي؟ «أَمَا وَاللهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلهِ وَأَتْقَاكُمْ لَهُ لَكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي»[۲] یعنې: خبردار! قسم دی چې زه د الله ﷻ څخه په تاسو کښې زیات ډارېدونکی یم او همده ﷻ لره ستاسو څخه ډېر تقوی دار یم، مګر روژه نیسم او بوزه کېږم هم، او لمونځ کوم او ویده کېږم هم، او (بالآخره) زنانه هم په نکاح اخلم، نو څوک چې زما د طریقې څخه میلان وکړي نو هغه زما څخه نه دی.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۳۵

(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۷۵۷

ج: په یوه اوږده حدیث کښې یوه ورځې سلمان ﷺ ابو الدرداء ﷺ ته وویلې چې: «إِنَّ لِرَبِّكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَلِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَلِأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا فَأَعْطِ كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ» یعنې: یقینًا په تاباندې خپل رب ﷻ حق لري او خپل ځان دې هم درباندې حق لري او (بالآخره) د خپل کور والا هم درباندې حق لري، نو هر یوه حقدار ته خپل حق ورکړه.

أبو الدرداء ﷺ نبي كريم ﷺ ته ورغی او د سلمان ﷺ خبره یې ورته حکایت کړه چې داسې-داسې یې ویلي، نو نبي كريم ﷺ وفرمایل چې: «صَدَقَ سَلْمَانُ»[1] سلمان ﷺ رښتیا ویلي دي.

په دې موضوع کښې زښت ډېر احادیث روایت شوي دي چې ځینو مفسرینو کرامو[2] راغونډ کړي دي، وجزاهم الله خیر الجزاء.

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې: ای مؤمنانو! تاسو په خپلو ځانونو باندې هغه خوندور او لذیذ شیان مه حراموئ چې الله ﷻ ستاسو دپاره حلال کړي دي، حال دا چې دا کار د شرعي حدودو څخه تجاوز دی او الله ﷻ هر ډول تجاوز کوونکی نه خوښوي برابره خبره ده چې په خوندورو شیانو کښې تجاوز وکړي چې د اسراف مرتبې ته یې ورسوي او یا حرام شیان په ځانو باندې حلال جوړ کړي.

۲_ ای مؤمنانو! تاسو الله ﷻ ته داسې عبادت مه کوئ چې شریعت درته نه وي ښودلی بلکې د خپلو ځانو څخه مو اختراع کړی وي، نو همېشه د شریعت ارشاد په یاد ولرئ چې پاکیزه حلال شیان خورئ چې الله ﷻ د همدې استفادې دپاره در روزي کړي دي.

او د همغه الله ﷻ څخه وډار شئ چې ایمان مو پرې راوړی دی او په هغه عبادت باندې کلک شئ چې الله ﷻ درته ښودلی دی، ستاسو تقوی او دینداري په همدغې طریقې باندې تحقق موندلی شي او بس، نه په رهبانیت او نه په غیر شرعي ریاضت باندې.

توضيحات

۱_ الله ﷻ محمدي (ﷺ) اُمت ته رهبانیت د لاندې حکمتونو د کبله نه دی مشروع کړی:

الف: ترڅو د دوی زړونه او دماغونه کمزوري نه شي او د الله ﷻ په مصنوعاتو او مخلوقاتو کښې لکه څنګه چې مناسبه ده فکر وکړي او د الله ﷻ د قدرتونو مثالونه پکښې رابښکاره کړي.

ب: انسان په ځمکه کښې خلیفه درولی شوی دی او خلیفه ته په کار دي چې د ځمکې د نعمتونو څخه د یو پلوه استفاده وکړي او د بله پلوه یې اباده کړي او ښکاره ده چې د ځمکې ابادي راهبان نه شي کولی، د همدې کبله په محمدي (ﷺ) اُمت کښې اختراعات په نسبت سره پخوانیو اُمتونو ته زیات دي.

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۲۶۴

(۲) تفسير الطبري ج۵ ص۸؛ الدر المنثور ج۳ ص۱۴۹

په یاد ولرئ!

۲ـ خو په یاد ولرئ چې د اختراعاتو دپاره سالم عقل په سالم بدن کښې په کار دی، مګر دا په کار نه دي چې مخترع باید کافر وي، بلکې د مسلمان عقل د کافر د عقل څخه په څو چنده قوي دی خو په کار یې نه دی اچولی حال دا چې کافران ترې کار اخلي. د اسلام په اولنیو قرنونو کښې مخترعین مسلمانان وه، بلکې د دنیا حِرَف او اکساب کفایي فرض دي لکه چې مونږ د [البقرة: ۲۲۰] ایت لاندې څه شرحه ورکړې ده، والحمد لله ﷻ.

تحریم څه معنی؟

۳ـ د ﴿لَا تُحَرِّمُوا﴾ کلمه د تحریم څخه اشتقاقه شوې ده، او د تحریم ډولونه مونږ د [المائدة: ۲۶] ایت لاندې لیکلي دي چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو مګر په دې مقام کښې د بندګانو تحریم مطلب دی چې مفسرینو کرامو په لاندې معناوو باندې تفسیر کړی دی[۱]:

الف: تاسو په هغه شي باندې د حرام عقیده مه کوئ کوم چې الله ﷻ تاسو ته حلال کړی وي.

ب: تاسو په ذکر شوي شي باندې د حرام اطلاق مه کوئ او د حرام نوم ورباندې مه ږدئ.

ج: تاسو بل چا ته په حلال شي باندې فتوی مه ورکوئ چې دا حرام دی.

د: تاسو په حلالو شیانو کښې د حراموالي التزام مه کوئ چې یا ترې قَسم وکړئ او یا یې په خپلو ځانونو باندې عدم استفاده نذر کړئ.

هـ: تاسو د خپل حلال مال سره حرام مال مه ګډوډوئ چې بالکل ونه پېژاندل شي او په نتیجه کښې درباندې خپل حلال مال هم حرَام جوړ شي، ترڅو چې ترې حرام مال جدا کړئ.

و: تاسو د حلالو مالونو د استفادې څخه داسې اجتناب مه کوئ لکه چې د حرامو څخه اجتناب کوئ. یا په بل عبارت: د حلالو مالونو عدم استفادې ته دومره کلک عزم مه کوئ، ته به وایې چې دا حلال نه دی بلکې حرام دی، البته په دې غرض چې ستاسو د تقوی درجه پورته وخېژي او ښه متقیان او د الله ﷻ څخه ډېر ډارېدونکي جوړ شئ.

تبصره

۴ـ که څه هم د ذکرو شوو ټولو شپږو معناوو اراده کول سره څه منافات نه لري او د مجاز د عموم په طریقه باندې ایت شریف ټولو ته شاملېدلی شي، مګر د سیاق او سباق سره او بالآخره د شان نزول د واقعاتو سره شپږمه معنی په زړه پورې ښکاري[۲]، اما لاندې تحریمونه په دې مقام کښې هیڅ مطرح نه دي:

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۲ ص۷۱؛ تفسیر القاسمي ج۶ ص۳۴۷

(۲) البحر المحیط ج۴ ص۳۸۹

الف: ارشادي تحريم، چې يو مشفق أستاذ خپل مخلص شاگرد ته د خوب د کثرت تحريم توصيه کړي چې په خپلو درسونو کښې جد او جهد وکړه.
ب: طبي تحريم، چې کوم يو ډاکټر په مريض باندې د ځينو شيانو خوراک او څښاک بند کړي.
ج: عقلي تحريم، چې د يوه شي په خوراک باندې سړی د هلاکت سره مخامخ کېږي، البته کله چې ذکر شوی خوراکي شی په خطرناک ځای کښې موجوديت ولري او داسې نور.

اعتداء څه معنی؟

۵ـ د ﴿ وَلَا تَعْتَدُوٓاْ ﴾ کلمه د "اعتداء" څخه اخستله شوې ده او "اعتداء" تجاوز ته وايي، مګر په دې مقام کښې مفسرينو کرامو په لاندې معناوو باندې تفسيره کړې ده:
الف: اعتداء مه کوئ چې حلال شی د حرامو رتبې ته ورسوئ. په دې تقدير دا جمله د وړاندېنۍ جملې دپاره تاکيد واقع کېږي[1].
ب: لکه څنګه چې په تاسو باندې لازمه ده چې حلالو ته د حرامو لقب ورنه کړئ، همدارنګه تاسو ته په کار دي چې بالعکس حرام شی حلال ونه ګڼئ[2].
ج: حلال شيان خورئ او څښئ مګر د شرعي حدودو څخه تجاوز مه کوئ[3] چې اسراف پکښې وکړئ، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَكُلُواْ وَٱشْرَبُواْ وَلَا تُسْرِفُوٓاْ ﴾ [الأعراف: ٣١] يعني: او خورئ او څښئ او إسراف مه کوئ.
درېواړه معناوې يوه د بلې څخه ښه ده، په اوله معنی کښې تاکيد دی او په نورو دواړو کښې تاسيس دی، که څه هم د تاسيس څخه تاکيد بهتر وي مګر په دې مقام کښې تاکيد ډېر مزناک دی.

د ايت شريف ارشاد

۶ـ ذکر شوي ايتونه مونږ ته ارشاد کوي چې بايد د الله ﷻ د نعمتونو څخه په مشروعه طريقه باندې استفاده وکړو او په مقابل کښې يې د خپلې وسې او توان په اندازه شکر وکړو. يا په بل عبارت: بايد خپل ځانونه د الله ﷻ عبادت او نيکو کارونو ته په حلالو خوراکونو باندې تقويه کړو او خپل تشويشونه پرې پورته کړو، ترڅو په فارغ زړه سره د الله ﷻ اطاعت وکړو.
هو! که په کوم يوه مباح شي کښې د عصيان خطر وي چې سړی به پکښې واقع شي نو د هغه پرهېښودل (په داسې حال کښې چې د اباحت صفت يې په عقيده کښې څه تغير ونه مومي) هيڅ باک نه لري. لکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَا يَبْلُغُ الْعَبْدُ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَا لَا بَأْسَ

(١) زاد المسير ج٢ ص٢١٢
(٢) تفسير القرطبي ج۶ ص٢۶٣
(٣) روح المعاني ج٧ ص٩

بِهِ حَذَرًا لِمَا بِهِ الْبَأْسُ»[١] بنده به دې خبرې ته چې د متقيانو څخه وشمېرل شي تر هغه ونه رسېږي ترڅو چې هغه څه ترک کړي چې په هغه کښې څه باک نه وي، د دې ډار د کبله چې په دې کښې باک شته دی. يعنې: د دې ډار د کبله چې چرته به په ګناه کښې واقع شم.

يوه عجيبه قيصه

٧ـ حسن البصري عليه الرحمة ته يو سړی ورغی او لاندې سوال جواب يې ورسره وکړ[٢]:

سړی: زما يو ګاونډي دی چې فالوده نه خوري.

حسن البصري عليه الرحمة: ولې په څه دليل؟

سړی: هغه وايي چې زه يې شکر نه شم اداء کولی.

حسن البصري عليه الرحمة: ايا ستا ګاونډي اوبه څښي؟

سړی: هو.

حسن البصري عليه الرحمة: يقينًا چې ستا ګاونډی ناپوه دی، ځکه چې د الله ﷻ نعمت خو په هغه باندې په سړو اوبو کښې ډېر دی د فالودې څخه.

﴿ لَا يُؤَاخِذُكُمُ ٱللَّهُ بِٱللَّغْوِ فِيٓ أَيْمَـٰنِكُمْ وَلَـٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ ٱلْأَيْمَـٰنَ ۖ فَكَفَّـٰرَتُهُۥٓ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَـٰكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَـٰثَةِ أَيَّامٍ ۚ ذَٰلِكَ كَفَّـٰرَةُ أَيْمَـٰنِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ ۚ وَٱحْفَظُوٓا۟ أَيْمَـٰنَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَـٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾ ﴾

[٨٩] (ای مومنانو!) الله ﷻ تاسو په قسمونو کښې په لغو (قسم) باندې نه نيسي مګر قسمونو لره مو په خپلو غوټه کولو باندې نيسي (البته کله چې په غوټه کړی شوي خبره باندې ونه درېږئ).

نو د دغه (منعقد قسم) کفاره په لسو مسکينانو باندې طعام خوړل دي د هغو متوسطو څيزونو څخه چې تاسو يې په خپلو فاميلونو باندې خورئ، او يا د دوی (لسو مسکينانو) جامه ده، او يا د يوې رقبې (غلام) ازادول دي.

نو هر هغه څوک چې (د ذکرو شوو درې کَفارو څخه يوه هم) مونده نه کړي (د قدرت لاندې يې رانه شي) نو (د ده کفاره) درې (پيوسته) روژې دي، دا ستاسو د سوګندونو کفاره ده کله چې تاسو سوګندونه وکړئ. او خپل سوګندونه وساتئ.

دغه شان الله ﷻ تاسو ته خپل ايتونه (واضحه) بيانوي شايد چې تاسو شکر وکړئ.

---

(١) سنن ابن ماجه ص٣١١

(٢) تفسير القرطبي ج٦ ص٢٦٢

ارتباط او شان نزول

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې کله وړاندېنی ايت شريف نازل شو چې په خپلو خانونو باندې پاکيزه حلال شيان مه حراموئ، نو صحابه کرام ﷺ نبي کريم ﷺ ته ورغله او ورته يې وويلې چې: «كَيْفَ نَصْنَعُ بِأَيْمَانِنَا» يعنې: ای د الله ﷻ پيغمبره! مونږ اوس په قسمونو باندې څنګه وکړو؟، نو ذکر شوی ايت شريف نازل شو(١)، او دوی ته يې د قسمونو څخه د خلاصون طريقه وښوده چې د قيامت د ورځې پورې د ټولو مسلمانانو دپاره لارښوونه ده.

برسېره په دې د يوه حلال شي په خپل ځان باندې حرامول بدون د قسم څخه هم د قسم معنی ورکوي. د همدې کبله کله چې نبي کريم ﷺ د بي بي زينب (أم المؤمنين رضي الله عنها) په کور کښې په خپل ځان باندې د شاتو خوراک حرام کړی وه نو الله ﷻ ايت شريف نازل کړ چې: ﴿ قَدْ فَرَضَ ٱللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَـٰنِكُمْ ﴾ [التحريم: ٢]، يعنې ای پيغمبره! ته ولې په خپل ځان باندې حلال شيان حراموې؟ يقيناً الله ﷻ ستاسو دپاره د قسمونو څخه د خلاصون چاره ټاکلې ده چې کفاره ده نو کفاره ورکړه او د قسم څخه ځان خلاص کړه.

همدا د احنافو عليهم الرحمة مذهب دی چې بدون د قسم څخه هم د حلالو شيانو تحريم په معنی کښې قسم دی(٢).

د مطلب خلاصه

يعنې: ای مؤمنانو! د نن څخه وروسته تاسو په خپلو خانونو باندې حلال لذيذ شيان مه حراموئ او که د نن څخه وړاندې مو حرام کړي وي هغه بېرته خپل اصلي محور (تحليل) ته وروړوئ.

هو! که ستاسو څخه کوم يوه د حلالو شيانو څخه قسم کړی وي نو بايد په لاندې تفصيل باندې عمل وکړي:

١ـ که ستاسو د خولو څخه قسم بې اختياره وتلی وه او د تاکيد قصد مو نه وه بلکې د دې کبله ستاسو د خولو څخه وتلی وه چې ورسره عادت شوي ياست نو په دې ډول قسم کښې په تاسو باندې څه کفاره نشته او الله ﷻ مو ورباندې نه نيسي، مګر کوښښ وکړئ چې دا عادت پرېږدئ او د الله ﷻ د نامه څخه تکيه کلام جوړ نه کړئ.

٢ـ الله ﷻ تاسو په منعقد قسم باندې نيسي، چې ووايې: په الله ﷻ باندې مې دې قسم وي چې دا فلانی لذيذ حلال شی به ونه خورم؛ البته په هغه صورت کښې چې تاسو په خپل قسم باندې وفا ونه کړئ او پکښې حانث شئ (حلال شی وخورئ).

نو که تاسو د حلالو شيانو د خوراک څخه قسم کړی وي بايد خپل ځانونه حانث کړئ او د الله ﷻ د نيونې څخه په لاندې ډول ځانونه خلاص کړئ او کفاره ورکړئ:

---

(١) تفسير القرطبي ج۶ ص۲۶۴

(٢) الفقه الإسلامي وادلته ج٢ ص٢٨۶؛ هداية كتاب الأيمان ج٢ ص١٧٧

الف: لسو تنو مسکینانو ته داسې متوسط خوراک ورکړئ کوم چې په خپل فامیل باندې خوروئ. دا خوراک باید د کمیت په لحاظ هم متوسط وي چې په څلورشتو ساتونو کښې باید هر یوه نه دوه خلې ورکړی شي لکه سبا او بېګاه، او یا بېګاه او چرګ بانګ.
همدارنګه باید د کیفیت په لحاظ سره هم میانه وي چې نه ډېر قیمتي وي او نه ډېر ارزان وي.
ب: او یا د خپلو فامیلونو د لباس په نسبت لسو تنو مسکینانو ته متوسطې جامې وکړئ، دا هم باید په کم او کیف کښې میانه حالې جامې وي.
ج: او یا یو تن غلام یا وینځه ازاده کړئ.
د: که بالفوض د ذکرو شوو شیانو څخه مو یو شی هم مونده نه کړ او وسه مو ورته نه کېده نو بیا پیوسته (پرلپسې) درې روژې ونیسئ.
۳_ ای مؤمنانو! د قسمونو ذکره شوې کفاره یوازې هغو خلکو پورې خاصه نه ده چې هغوی حلال شیان په خپلو ځانونو باندې په قسم سره حرام کړي وه، بلکې دا ستاسو ټولو د قسمونو کفاره ده په هغه وخت کښې چې تاسو قسم وکړئ او بیا پکښې حانث شئ او یا ځانونه حانث کړئ.
۴_ مګر ای مؤمنانو! تاسو د الله ﷻ د نامه څخه د غشو ویشتلو نښه مه جوړوئ چې په هره وړه او غټه خبره باندې قسمونه کوئ، خو چې کله مو قسم وکړ په هغه باندې ښه په کلکه ودرېږئ او هغه ترسره کړئ او ښه حفاظت یې وکړئ.
هو! که حانث کېدلو ته مجبور شوئ او یا مو د مجبوریت څخه په غیر ځانونه حانث کړه او بالآخره یا درته حانث کېدل ګټور ښکاره شوه او یا درته د شریعت د پلوه د حانث کېدلو توصیه متوجه وه، نو په دغو ټولو صورتونو کښې د خپلو قسمونو حفاظت په کفارو سره وکړئ او بې اهمیته ورته مه ګورئ.
۵_ ای مؤمنانو! الله ﷻ په دغه ډول سره تاسو ته خپل ایتونه درنازلوي او احکام درته واضحه کوي، ترڅو تاسو په یوه حادثه کښې هم متحیر پاتې نه شئ، او په هره وړه او غټه خبره کښې شرعي حکم ولرئ. دا د یو پلوه، او د بله پلوه الله ﷻ په دغسې ډول باندې تاسو ته اسان احکام درنازلوي ترڅو تاسو شکر وکړئ.
یا په بل عبارت: الله ﷻ ستاسو څخه په دې نه راضي کېږي چې حلال شیان په ځانونو باندې حرام کړئ بلکې په دې درڅخه راضي کېږي چې د نعمتونو څخه استفاده وکړئ او د خپل توان په اندازه شکر اداء کړئ.

توضیحات

۱_ مونږ _لله الحمد_ د [البقرة:۲۲۵] ایت لاندې د قسم درې ډولونه (یمین اللغو، یمین الغموس او یمین المنعقد، او موارد یې) پوره بیان کړي دي چې بیا لیکلو ته یې حاجت نه ګورو.

قَسم خاص د الله ﷻ په نامه

۲ـ ټول علماء کرام متفق دي چې د الله ﷻ د نومونو څخه په هر نامه باندې قسم کول جائز دي او همدا شرعي قَسم دی، که بالفرض څوک د الله ﷻ د نامه څخه په غیر د مخلوق په نامه باندې قسم وکړي لکه پیغمبران، کعبه او داسې نور. نو هغه سړی یقیناً ګناهګار دی او قَسم یې څه شرعي اعتبار نه لري.

او که د قَسم کولو په وخت کښې مخلوق ته د الله ﷻ په تعظیم باندې معتقد شي نو ګناه لا څه چې کافر کېږي پرې هم. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللهِ فَقَدْ كَفَرَ أَوْ أَشْرَكَ»[۱] هر څوک چې د الله ﷻ د نامه څخه په غیر د بل چا په نامه باندې قَسم وکړي نو یقیناً هغه کفر وکړ او یا یې شرک وکړ.

چې د الله ﷻ نوم کنايةً ذکر شي

۳ـ د قَسم په هکله دا ضرور نه ده چې د الله ﷻ د نومونو څخه یو نوم په صراحت سره ذکر شي بلکې کله-کله د الله ﷻ نوم کنايةً ذکر کېږي او قَسم وربانديې شرعي قَسم ګڼل کېږي. لاندې مثالونه ولولئ[۲]:

الف: که ده (چې څوک خپل خان وښایي) دا کار وکړ نو دی به یهودي یا نصراني او یا مجوسي وي.

ب: که ده دا کار وکړ نو دی به د اسلام څخه بېزاره وي او داسې نور.

نو په ذکرو شوو دواړو جملو کښې که څه هم د الله ﷻ نوم نه دی یاد شوی مګر په عُرف او عادت کښې داسې ګڼل کېږي لکه چې د الله ﷻ په نامه باندې یې قَسم یاد کړی وي، نو که په خپل قَسم باندې یې وفا وکړه ډېره ښه ده او که نه نو باید چې کفاره ورکړي، مګر دا حکم په یمین المنعقد کښې دی، اما په یمین الغموس کښې چې په دروغو باندې ذکر شوی قَسم وکړي ګنهکار دی مګر کافر نه دی.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ حَلَفَ بِمِلَّةٍ سِوَى الْإِسْلَامِ كَاذِبًا فَهُوَ كَمَا قَالَ»[۳] هرڅوک چې د اسلام څخه په غیر په بل دین باندې په دروغو قَسم وکړي نو هغه همغسې دی لکه چې ده وویل. یعنې: که خان یې یهودي ګڼلی وه نو هغه یهودي شو او که خان ته یې د نصراني لقب ورکړی وه نصراني وګرځېده (کافر شو).

مونږ وایو چې: څرنګه چې ایمان د زړه شی دی نو ترڅو پورې چې څوک کفري عقیده خپله نه کړي

---

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص ۲۸۰.

(۲) بدائع الصنائع ج۳ ص۸. الفقه الإسلامي وادلته ج۳ ص۳۸۴

(۳) سنن النسائي ج۲ ص۱۴۲

کفر ته نه اوځي، اما په ځينو ګناهونو باندې تغليظًا د کفر اطلاق کېږي لکه چې د لمانځه تارک ته هم دا لقب ورکړی شوی دی. نبي کريم ﷺ فرمايي چې: «فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ»[۱] يعني: زمونږ او د کافرانو په منځکښې فقط لمونځ دی نو څوک چې لمونځ ترک کړي نو يقينًا هغه کافر شو.

همدارنګه ګناه ده او کفر نه دی[۲] چې څوک په دروغو سره ووايي چې الله ﷻ شاهد دی چې دا خبره داسې ده حال دا چې واقعيت هغسې نه وي. نو دا ډول دروغينه خبره په حقيقت کښې دروغين سوګند دی چې يمين الغموس ورته وايي.

يو نظير

۵_ په بالکنايه د الله ﷻ په نامه سوګند يو نظير دا دی چې څوک ووايي چې زه به خپله دغه جامه په کعبه شريفه باندې ووهمه، نو دا جمله بالکنايه د تصدق څخه عبارت ده يعني زه به دا جامه خيرات کړم.

ايا توريه په قسم کولو کښې څه اثر لري؟

۶_ توريه دې ته وايي چې داسې لفظ استعمال کړی شي چې دوه معناوې ولري، يوه فهم ته نژدې وي او بله د فهم څخه لرې وي، مخاطب خيال وکړي چې نژدې معنی مراده ده، حال دا چې د متکلم لرې معنی مراده وي[۳].

نو پوښتنه دا ده: چې څوک په قسم کښې توريه استعماله کړي نو د مخاطب فهم ته اعتبار دی او که د متکلم نيت او اراده اعتبار لري؟

جواب يې دا دی چې: د الله ﷻ په وړاندې خو صرف د متکلم نيت اعتبار لري او دا څکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ»[۴] يعنې: يقينًا ټول عملونه په نيتونو سره دي او قسم کول هم يو عمل دی، او الله ﷻ ته پټ او ښکاره ټول يو برابر دي.

اما د بندګانو په اعتبار سره پکښې دوه ډوله احاديث روايت شوي دي چې د يوه څخه معلومېږي چې د مخاطب فهم معتبر دی او د بل څخه څرګندېږي چې د متکلم نيت اعتبار لري، احاديث دا دي:

الف: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «يَمِينُكَ عَلَى مَا يُصَدِّقُكَ عَلَيْهِ صَاحِبُكَ»[۵] ستا قسم په هغه شي (معنی) باندې واقع کېږي چې په هغې باندې ستا انډيوال (مخاطب) ستا تصديق کوي. يعنې: د مخاطب فهم ته اعتبار دی.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۹۰

(۲) الفقه الإسلامي وأدلته ج۳ ص۳۸۴

(۳) مختصر المعاني. فن البديع ص۴۵۶

(۴) صحيح البخاري ج۱ ص۲

(۵) صحيح مسلم ج۲ ص۴۸

ب: سوید رضي الله عنه وايي چې يوه ورځې مونږ د كوره ووتلو چې نبي كريم ﷺ ته مو د ورتللو نيت درلود او زمونږ سره وائل بن حجر رضي الله عنه هم ملګری وه چې په لاره کښې دښمن ونيوه (او غوښتل يې چې زمونږ څخه يې جدا کړي) مګر ما ورته قسم وکړ چې دا زما ورور دی (هغه څوک نه دی چې تاسو يې په لټه کښې ياست) نو ځما په قسم سره يې زمونږ د ملګري لاره پرېښودله. کله چې مونږ نبي کريم ﷺ ته وررسېدو نو ما ورته ذکره شوې ټوله قيصه بيانه کړه چې ما په قسم کښې توريه وکړه او خپل ملګری مې د دښمن څخه راخلاص کړ نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «صَدَقْتَ الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ»[١] رښتيا دې ويلي دي هر مسلمان د بل مسلمان ورور دی. يعنې نبي کريم ﷺ په توريه باندې ملامته نه کړم چې د ورور څخه مخاطب نسبي ورور مراد کړ او ما ترې ديني ورور اراده کړ.

تبصره

٧ـ د ذکرو شوو دواړو ډوله نو احاديثو تطبيق احناف عليهم الرحمة داسې کوي چې که قسم کوونکی (متکلم) په قسم کولو کښې ظالم وه او غوښتل يې چې د دوه مخو کلماتو په استعمال سره په چا باندې ظلم وکړي او د دې سره سره خپل ځان ته برائت هم ورکړي نو په دغسې موضوع کښې د مخاطب فهم معتبر دی او په توريه باندې قسم کوونکی د دروغيني قسم په خوړلو سره د ګناه څخه برائت او نجات نه شي موندلی.

بالمقابل که قسم کوونکی مظلوم وه او د ظالم څخه د نجات په خاطر يې په قسم کولو کښې دوه مخي کلمې استعمالې کړې نو د همده نيت اعتبار لري او په توريه باندې د ګناه څخه برائت او نجات موندلی شي[٢].

"إن شاء الله" د قسم د انعقاد مخه نيسي

٨ـ که څوک د قسم کولو سره متصل "إِنْ شَاءَ الله" ووايي نو قسم يې انعقاد نه مومي. نبي کريم ﷺ (چې تقريبًا په خپل عمر شريف کښې يې څه د پاسه اتيا قسمونه کړي دي) په ټولو قسمونو کښې يې په لاندې تفصيل سره معامله کړې ده[٣]:

الف: د ځينو قسمونو سره يې د "إِنْ شَاءَ الله" کلمه متصله ويلې ده چې منعقد نه شي.

ب: په ځينو کښې يې د انعقاد څخه وروسته خپل ځان حانث کړی دی او کفاره يې ورکړې ده. لکه د عسلو (شاتو) په قيصه کښې.

ج: په ځينو باندې يې د خپل قسم سره سم وفا کړې ده.

اما په لاندې درې مقامونو کښې الله ﷻ نبي کريم ﷺ ته امر کړی دی چې قسم وکړي:

---

(١) سنن ابي داوٗد ج٢ ص١٠٨
(٢) بدائع الصنائع ج٣ ص٢٠
(٣) تفسير القاسمي ج٦ ص٢٥٨ نقلاً عن زاد المعاد.

اول: ﴿ قُلْ إِی وَرَبِّیٓ إِنَّهُۥ لَحَقٌّ ﴾ [یونس:۵۳] یعنې: ورته ووایه چې: هو! په خپل رب مې دې قسم وي چې دا (د قیامت راتګ) حق دی.

دوهم: ﴿ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّی لَتَأْتِیَنَّكُمْ ﴾ [سبا: ۳] یعنې: ورته ووایه چې دغسې نه ده (لکه چې تاسو خیال کوئ) په خپل رب مې دې قسم وي چې د قیامت ورځ به تاسو ته راشي.

دریم: ﴿ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّی لَتُبْعَثُنَّ ﴾ [التغابن: ۷] یعنې: ورته ووایه چې دغسې نه ده (لکه چې تاسو خیال کوئ) په خپل رب مې دې قسم وي چې تاسو به (د قبرونو څخه) راپورته کړی شئ.

اطعام څه معنی؟

۹_ د "إِطْعَام" د کلمې مجرد "طُعَام" دی. "طُعَام" د یوه شي خوړلو ته وایي، او کله چې ترې "إِطْعَام" جوړ شي نو په یو بل چا باندې د یوه شي د خوړلو معنی ورکوي.

په دې مقام کښې د ﴿ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَٰكِينَ ﴾ د معنی حاصل داسې راوځي چې په لسو تنو مسکینانو باندې څه خوراکي شیان وخوروئ (هغوی پرې ماړه کړئ).

نو د احنافو علیهم الرحمة په نزد باندې ذکره شوې معنی په لاندې دوه صورتونو سره إجراء کېدلی شي[۱]:

الف: چې مسکینانو ته خوراکي شیان په وړاندې کېښودلی شي ترڅو پرې ماړه شي او پخپله باندې یې بس کړي. دغه ډول ته إباحت الطعام وایي.

ب: چې هغوی ته خوراکي شیان ورکړی شي، نور نو د هغوی خوښه چې په هرځای کښې پرې خپل ځانونه مړوي. دغه ډول ته تملیک وایي.

شوافع علیهم الرحمة وایي چې صرف په تملیک باندې کفاره جواز لري او په اباحت باندې نه شي اداء کېدلی، لکه څنګه چې د زکات په ورکړه کښې تملیک ضرور دی او په اباحت باندې نه اداء کېږي همدارنګه کفاره هم درواخلئ.

مګر (په دې لحاظ سره نه چې مونږ احناف یاستو بلکې د انصاف په لحاظ سره) مونږ ته د احنافو علیهم الرحمة اجتهاد قوي ښکاري او دا ځکه چې:

اول: د زکات په باره کښې الله ﷻ د "إِطْعَام" کلمه نه ده نازله کړې بلکې د "الإِیتَاء" کلمه یې نازله کړې ده چې په معنی د ورکړې سره ده او ورکړه خو د تملیک معنی ورکوي، نو په إباحت سره جواز نه لري. نو یو په بل قیاسول صحیح نه دي.

دوهم: الله ﷻ د کفارې إطعام د هغه إطعام سره تشبیه کړې دی چې سړی یې خپل عیال ته ورکوي، او ښکاره ده چې خپل عیال ته خو سړی په إباحت او تملیک دواړو ډولونو سره خوراک ورکوي نو باید چې په کفاره کښې هم دواړه ډولونه جواز ولري.

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۵۷

سوال جواب

۱۰_ که څوک وايي چې: د إباحت په صورت کښې خو د موړوالي اندازه معيار دی، اما د تمليک په صورت کښې بايد څومره خوراک ورکړي چې مسکينان ورباندې ماړه شي؟ حال دا چې ځينې خلک په لږ شي مړيږي او ځينې خېټور وي اسانه نه مړيږي.

موږ وايو چې: د يوه مسکين دپاره بايد د غنمو نيمه پيمانه ورکړي (چې د افغانستان په وزن خورد کم يو چارک غنم کېږي) او دا ځکه چې:

الف: نبي کريم ﷺ کعب بن عجرة ﷺ ته په اوږده حديث کښې فرمايلي دي: «أَوْ أَطْعِمْ سِتَّةَ مَسَاكِينَ لِكُلِّ مِسْكِينٍ نِصْفُ صَاعٍ مِنْ طَعَامٍ وَاحْلِقْ رَأْسَكَ»[۱] يعنې: او يا شپږو مسکينانو ته طعام ورکړه د هر مسکين دپاره د طعام نيمه پيمانه، او خپل سر دې وخريېه.

ذکره شوې قيصه موږ د [البقرة: ۱۹۶] ايت لاندې مفصله ليکلې ده چې نوموړي صحابي ﷺ د حديبيه په صلحه کښې د عمرې احرام تړلی وه او د إحرام د اوږدوالي د کبله سپږو په تکليف کړی وه چې نبي کريم ﷺ ورته د سر د خريلو اجازه ورکړه او د کفارې هدايت يې ورته وکړ.

څرنګه چې ټول علماء کرام متفق دي چې په کفاراتو کښې د طعام اندازه تفاوت نه لري[۲]، نو په ذکر شوي حديث شريف سره لکه څنګه چې د محرم دپاره د کفارة الجناية اندازه وټاکله شوه همدارنګه پرې د کفارة اليمين د طعام اندازه هم ټاکله کېږي.

ب: په ذکر شوي مقدار باندې د عمر الفاروق ﷺ، علي ﷺ او د عائشې رضي الله عنها او د څه نورو صحابه وو ﷺ او تابعينو عمل هم روايت شوی دی، حتی چې عمر الفاروق ﷺ خپل غلام ته (چې "يَرْفَا" نومېده) ويلي وه چې کله-کله زه قسم وکړم چې فلاني خيلو ته به څه شی ورنه کړم خو بيا راته ورکول ښه ښکاره شي او څه شی ورکړم، نو هر کله چې ما دغسې کار وکړم (او په قسم کښې حانث شوم) نو ته لسو مسکينانو ته طعام ورکړه «نِصْفُ صَاعٍ مِنْ حِنْطَةٍ أَوْ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ»[۳] هر مسکين ته د غنمو نيمه پيمانه او د خرماوو يوه پيمانه.

د احنافو عليهم الرحمة په نزد لکه چې د غنمو يا خرماوو جنس ورکول جائز دي همدارنګه جائزه ده چې د ذکرو شوو اجناسو قيمتونه ورکړي[۴]، او دا ځکه مسکين سړی خو يوازې خوراک ته محتاج نه وي بلکې نور ضروريات هم لري چې هغه په قيمت سره ډېره ښه پوره کېږي.

اوسط طعام کوم يوه ته وايي؟

۱۱_ څرنګه چې عادةً سړی خپل فاميل ته درې وخته خوراک او څښاک ورکوي نو متوسط

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۶۴۸
(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۵۸
(۳) بدائع الصنائع ج۵ ص۱۰۲
(۴) الفقه الإسلامي وادلته ج۳ ص۴۹۳

خوراک او څښاک په دوه وخته باندې تحقق موندلی شي، نو د قسم د کفارې (کفارة اليمين) دپاره باید یوه مسکین ته دوه وخته خوراک ورکړی شي چې لاندې ټول صورتونه پکښې شاملېږي[۱]:

الف: چې لسو مسکینانو ته دوه وخته سبا او بېګاه او یا چرګ بانګ او ماښام خوراک ورکړی شي.

ب: چې، شل مسکینان یو وخت ماړه کړی شي.

ج: چې یو مسکین لس ورځې او شپې موړ وساتي که څه هم دغه عدد په کال کښې پوره کړي.

د: چې یو مسکین ته شل ورځې یوازې بېګاه او یا یوازې چرګ بانګ خواړه ورکړي.

په طعام کښې کتغ ضرور نه دی

۱۲_ څرنګه چې په ایت شریف ﴿ فَكَفَّٰرَتُهُۥٓ إِطۡعَامُ عَشَرَةِ مَسَٰكِينَ ﴾ کښې د ﴿ إِطۡعَامُ ﴾ کلمه مطلقه نازله شوې ده چې کتغ (لنګولی) ورسره وي او که نه، نو ځکه احناف علیهم الرحمة وايي چې که وچه ډوډۍ ورکړي هم کفاره پرې خلاصېږي[۲].

په کومه جامه باندې کفاره خلاصېږي؟

۱۳_ څرنګه چې الله ﷻ په کفاره کښې مطلقه جامه ذکره کړې ده نو په هغو ټولو جامو باندې کفاره خلاصېږي چې په عُرف کښې پرې سړی د بربنډ د نامه څخه خلاصون مومي لکه اوږد کمیس، لوی څادر، چپنه او داسې نور چې بدن وربانديې پټېږي.

اما هغه جامې چې اغوستونکی یې بربنډ ګڼل کېږي نو په هغې سره کفاره نه خلاصېږي، لکه یوازې پټی، یوازې خولۍ او داسې نور چې فقهاوو کرامو ښه پوره واضحه کړې دي[۳].

مګر په یاد ولرئ چې په جامه کښې تملیک شرط دی او د طعام په شان په إباحت باندې پرې کفاره نه خلاصېږي، ترڅو د فقیر ملکیت وګرځي.

یا په بل عبارت: د خوراکي شیانو څخه صرف په خوراک سره د مالک ملکیت قطعه کېږي اما په جامې کښې تر هغه باقي دی چې ترڅو یې مسکین ته تملیک نه کړي.

عدم وجدان یعني څه؟

۱۴_ په ایت شریف کښې په روژو سره د کفارې خلاصون په عدم وجدان باندې شرط کړی شوی دی چې: ﴿ فَمَن لَّمۡ يَجِدۡ فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٍ ﴾ یعني: نو هر څوک چې د ذکرو شوو درېواړو څخه یو هم مونده نه کړي نو هغه دې درې ورځې روژې ونیسي، چې تفصیل یې فقهاوو کرامو داسې کړی دی[۴].

---

[۱] بدائع الصنائع ج۵ ص۱۰۵
[۲] احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۵۸
[۳] بدائع الصنائع ج۵ ص۱۰۵؛ احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۶۰
[۴] حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۲ ص۱۳۱

امام الشافعي علیه الرحمة وايي چې: هرڅوک چې دومره روزي لري چې پخپله يې وخوري او هم يې خپل عيال ته ورکړي، او علاوه په دې، لسو مسکينانو ته هم کفايت کوي نو دغه سړي ته په روژو سره د کفارې خلاصون جواز نه لري،باید په اطعام سره يې خلاصه کړي.

اما امام ابو حنيفه علیه الرحمة وايي چې: عدم وجدان د دې څخه عبارت دی چې څوک د نصاب خاوند نه وي، يعنې دومره مال ونه لري چې په هغه باندې زکات لازمېږي نو دغسې سړي ته په روژو سره کفاره خلاصول جائز دي.

په روژو کښې تتابع شرط ده

۱۵_ که څه هم په ايت شريف کښې ﴿ فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٍ ﴾ جمله نازله شوې ده او د "مُتَتَابِعَاتٍ" تکی ورسره نشته، د همدې کبله ځينې علماء کرام وايي چې د کفارة اليمين په روژو کښې تتابع (پيوستون) ضرور نه دی مګر بهتر دی[۱].

اما احناف علیهم الرحمة وايي چې: د عبد الله بن مسعود ﷺ په قرائت کښې ورسره د "مُتَتَابِعَاتٍ" کلمه شته دی[۲]. ځرنګه چې دغه قرائت ټولو صحابه وو کرامو ﷺ ته مقبول وه او د دوی ترمنځ يې شهرت درلوذ نو د مشهور حديث حکم يې واخيست، او قاعده دا ده چې په مشهور حديث سره په کتاب الله باندې زيادت جائز دی. نو ځکه دوی په روژه کښې تتابع ضرور ګڼلې ده که په منځکښې يې څه فاصله واقع شوه نو بايد چې روژې بيا د سره ونيسي.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡخَمۡرُ وَٱلۡمَيۡسِرُ وَٱلۡأَنصَابُ وَٱلۡأَزۡلَٰمُ رِجۡسٞ مِّنۡ عَمَلِ ٱلشَّيۡطَٰنِ فَٱجۡتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ۝٩٠ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَن يُوقِعَ بَيۡنَكُمُ ٱلۡعَدَٰوَةَ وَٱلۡبَغۡضَآءَ فِي ٱلۡخَمۡرِ وَٱلۡمَيۡسِرِ وَيَصُدَّكُمۡ عَن ذِكۡرِ ٱللَّهِ وَعَنِ ٱلصَّلَوٰةِۖ فَهَلۡ أَنتُم مُّنتَهُونَ ۝٩١ وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَٱحۡذَرُواْۚ فَإِن تَوَلَّيۡتُمۡ فَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا ٱلۡبَلَٰغُ ٱلۡمُبِينُ ۝٩٢ ﴾

[۹۰] ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی! بې شکه شراب او جواري او (بالآخره) بوتان او د (هو او نه) غشی (دا ټول) پليت دي، د شيطان د عمل څخه دي نو اجتناب ترې وکړئ، شايد چې تاسو فلاح (کاميابي) مونده کړئ.

[۹۱] يقيناً شيطان غواړي چې ستاسو په منځو کښې د شرابو او جوارۍ په سبب دښمني او حسد واچوي او (هم) مو د الله ﷻ د يادولو څخه او د لمانځه څخه واړوي.

---

(۱) تفسير الطبري ج۵ ص۳۱
(۲) بدائع الصنائع ج۵ ص۱۱۱

نو ایا تاسو (د ذکرو شوو مفاسدو سره سره د شرابو او قماربازۍ څخه) منعه کېدونکي یاست؟ (بلکې ترې منعه شئ او لاس ترې واخلئ).

[۹۲] او د الله ﷻ اطاعت وکړئ او (هم) د پیغمبر ﷺ پیروي وکړئ او وډار شئ (چې د تخلف په صورت کښې دربانديې عذاب نازل نه شي).

نو که تاسو (د اطاعت څخه) مخونه واړول نو تاسو پوه شئ (چې دا کار همدا تاسو ته ضرر دی او بس څکه چې) یقیناً زمونږ په پیغمبر ﷺ باندې (فقط) څرګنده رسونه ده (او دا په ښه وجه باندې ترسره شوه).

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ توصیه کړې وه چې پاکیزه حلال شیان په ځانونو باندې مه حراموئ او که داسې کار مو کړی وي نو په کفارة الیمین سره یې جبیره وکړئ، او په دې ایتونو کښې توصیه کوي چې تاسو د هغو شیانو څخه هم ځانونه بچ وساتئ چې الله ﷻ دربانديې حرام کړي دي. لکه شراب او نور، چې دا پاکیزه شیان نه دي بلکې نجس او پلیت دي.

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې: ای مؤمنانو! تاسو خو د الله ﷻ د عبادت دپاره ځینې پاکیزه حلال شیان په ځانونو باندې حرام کړي وه ترڅو ډېر عبادت وکړئ او الله ﷻ درڅخه راضي شي، مګر د الله ﷻ د رضا د موندلو دغه لاره غلطه ده بلکې سمه لاره یې دا ده چې شرعي حرام شیان په ځانونو باندې حرام کړئ او کامل اجتناب ترې وکړئ چې د همدغو د جملې څخه لاندې څلور شیان هم دي چې:

شراب خوري مه کوئ، او قماربازي مه کوئ، او هم د بوتانو د عبادت څخه ځانونه وساتئ، او په غشو باندې فالونه مه نیسئ. او دا څکه چې په دغو څلور واړو کښې لاندې مفاسد شته دي:

الف: دا ناپاکه او پلیت شیان دي که څه هم نظر ځینو اذهانو ته پکښې پاکیزګي ښکاري.

ب: دا شیطاني اعمال دي چې په دنیا او آخرت کښې د مشکلاتو اسباب دي.

ج: د دغو شیانو څخه اجتناب کول ستاسو د کامیابۍ او فلاح لاره ده.

د: خصوصاً په شرابو او قمار کښې ستاسو کینې او عداوتونه نغښتي دي او شیطان غواړي چې په همدغو دواړو سره ستاسو په منځو کښې جګړې او دنګلې واچوي چې ترڅو ارام ژوند ونه کړئ.

ه: خصوصاً همدغه دواړه تاسو هم د الله ﷻ د یادولو څخه غافلوي او هم مو لمونځونه د یاده وباسي، حال دا چې دغه دواړه ډوله غفلتونه ستاسو دپاره زهر قاتل دي چې د ډېرو ګناهونو باعث جوړېږي.

۲_ نو ای مؤمنانو! چې کله تاسو ذکر شوي ټول مفاسد په اذهانو کښې ونیسئ او هغه حوادثو ته ښه خیر شئ چې روزمره تاسو ته د همدغو شیانو څخه درپېښېږي نو د دې خبرې جواب راکړئ چې: ایا تاسو ترې لاس اخستونکي یاست؟ بلکې لاس ترې واخلئ!.

۳ـ ای مؤمنانو! تاسو د الله ﷻ اطاعت وکړئ او هم د نبي کریم ﷺ هدایات او لارښونې عملي کړئ، او د تخلف په صورت کښې وډار شئ چې څه آفت به دربانديې نازل کړی شي.

او دا څکه چې زمونږ په لېږلي شوي پیغمبر باندې د احکامو د رسونې څخه په غیر بل هیڅ شی نشته، نو ستاسو تخلف پخپله تاسو ته ضرر دی او همدارنګه ستاسو محاسبه هم د هغه په غاړه نه ده بلکې دا زمونږ کار دی. نو د الله ﷻ د محاسبې دپاره تیاری ونیسئ.

توضیحات

۱ـ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [البقرة:۲۱۹] ایت لاندې ښه مشرح لیکلي دي چې "مَيْسِر" څه ته وایي او څه مفاسد لري؟ او هم مو لیکلي دي چې شراب په څلورو مرحلو کښې حرام کړی شوي دي، او د هرې یوې مرحلې د نزول اسباب مو هم بېل-بېل واضحه کړي دي. او بالآخره دا مو هم لیکلي دي چې دغه ایت شریف چې اوس د بحث لاندې دی په څلورمه مرحله کښې نازل شوی دی چې شراب یې په قطعي توګه حرام کړي دي. نو د ذکر شوي بحث بیا لیکلو ته ضرورت نه ګورو یوازې دومره زیاتوو چې:

وړاندېنیو دریوو مرحلو د شرابو د تحریم دپاره زمینه دومره برابره کړې وه چې کله (د ذکرې شوې څلورمې مرحلې) ایت نازل شو نو ټولو مؤمنانو په ډېرې جلتۍ سره عملي کړ. لاندې یو مثال یې ولولئ:

أنس ؓ وايي چې ما د ابو طلحه ؓ په کور کښې راغونډو شوو خلکو ته شراب ورڅښل چې اعلان مو واورېده، نو ماته ابو طلحه ؓ وویلې چې دا د څه شي اعلان دی؟ چې ما وکتل د شرابو د تحریم اعلان وه چې: «أَلَا إِنَّ الْخَمْرَ قَدْ حُرِّمَتْ» خبردار! شراب یقینًا حرام شوه. نو امر یې راته وکړ چې ورشه دا ټول توی کړه «فَجَرَتْ فِي سِكَكِ الْمَدِينَةِ»[۱] نو د مدینې منورې په کوڅو کښې وبهېدل. یعني د همدې اعلان سره ټولو شراب درلودونکو چاټۍ ماتې کړې او شراب یې په کوڅو کښې توی کړه[۲].

د شرابو متعلق احادیث

۲ـ که څوک غواړي چې د شرابو پورې مربوط احادیث ولولي نو ځینو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[۳] چې تقریبًا د پنځه ویشتو شاوخوا احادیث یې په همدې موضوع کښې راغونډ کړي دي، الله ﷻ دې اجرونه ورکړي.

أنصاب او ازلام څه معنی؟

۳ـ مونږ د [المائدة:۳] ایت لاندې د انصاب او ازلام دوه کلمو په شرحه او ډولونو کښې ښه پوره

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۳۳۲؛ ج۲ ص۶۶۴

(۲) تفسیر القرطبي ج۶ ص۲۹۲

(۳) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۹۲

څېړنه کړې ده چې بیا لیکل یې د اوږدوالي څخه پرته بله ګټه نه لري، نو د محترمو لوستونکو څخه هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړي، په دې مقام کښې صرف لاندې سوال جواب وراضافه کوو:

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې: په دې مقام کښې خو مخاطبه د مؤمنانو سره ده چې په ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ﴾ سره پیل شوې ده، نو پوښتنه دا ده چې: د څه حکمت په بنا د شرابو او قمار په سلسله کښې د بوتانو او غشو ﴿ وَٱلْأَنصَابُ وَٱلْأَزْلَـٰمُ ﴾ نومونه هم واخستل شوه حال دا چې دغه دواړه خو د مشرکانو کار وه نه د مؤمنانو؟

مونږ وايو چې: شايد چې د دې کبله به ورسره د بوتانو او غشو نهي مقارنه شوې وي ترڅو مؤمنانو ته د شرابو او قمار مفاسد او اضرار ښه څرګند کړي، ته به وايي چې دغه دواړه هم د هغو دواړو څخه کم نه دي، نو څرنګه چې همدغه مطلب د ايت په اول سر کښې ترلاسه شو نو د ايت په آخر کښې يوازې د شرابو او قمار نومونه واخستل شوه او بس.

رِجْس څه شي ته وايي؟

۵_ د ﴿ رِجْسٌ ﴾ کلمه د پليت په معنی سره ده او پليت هغه شي ته وايي چې د هغه څخه سړی نفرت کوي، برابره خبره ده چې طبعي نفرت وي او که عقلي او بالآخره يا شرعي نفرت وي او يا د دريواړو د کبله وي[1]. په دې مقام کښې ذکرو شوو څلورو واړو شيانو ته د "رِجْس" لقب د دې امله ورکړې شوی دی چې عقلًا او شرعًا پليت دي اګر چې ځينې طبائع ورته ميلان کوي.

د شرابخورۍ حد اتيا دُرې دی

۶_ نبي کريم ﷺ وفات شو خو د شرابخور دپاره د دنياوي عقوبت په باره کښې څه ټاکلی حد مقرر نه وه، که چا به شراب وڅښل نو په پڼو او څپېړو او بالآخره په همساګانو به وهل کېده.

د ابو بکر الصديق ﷺ په خلافت کښې شرابخواره لږ څه زيات شوه نو نوموړي خليفه ورته حد څلوېښت دُرې وټاکه.

همدغه حد د عمر الفاروق ﷺ د خلافت په اولنيو وختونو کښې هم په شرابخور باندې اجراء کېده، خو د ده په زمانه کښې شرابخورۍ لږ څه نوره هم وراضافه شوه، نو نوموړي خليفه ﷺ د صحابه وو کرامو ﷺ سره مشوره وکړه چې بايد د شرابخورو عقوبت لږ څه نور هم درونډ شي.

نو علي ﷺ مشوره ورکړه چې د شرابخور حد د قذف حد ته ورسولی شي چې اتيا دُرې دی او دا ځکه کله چې څوک شراب وخوري نو بې هوشه شي او چې بې هوشه شو نو اوتې بوتې وايي چې په

---
[1] مفردات الراغب ص ۱۹۳

همدې جمله کښې په قذف باندې هم بندوواز نه وي، نو په کار دی چې همدغه د قذف حدورباندې جاري کړی شي «فَأَمَرَ بِهِ عُمَرُ»[۱] نو په همدې باندې عمر الفاروق ﷺ امر وکړ.

﴿لَيْسَ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوٓا۟ إِذَا مَا ٱتَّقَوا۟ وَّءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ثُمَّ ٱتَّقَوا۟ وَّءَامَنُوا۟ ثُمَّ ٱتَّقَوا۟ وَّأَحْسَنُوا۟ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾﴾

[۹۳] په هغو کسانو باندې چې ایمان یې راوړی دی او نېک عملونه یې کړي دي په هغه شي کښې څه ګناه نشته چې دوی (د تحریم څخه وړاندې) خوړلي دي (لکه شراب او یا د قمار پیسې. په دوی باندې عموماً څه ګناه نشته او خصوصاً لا) په هغه وخت کښې چې دوی پرهېزګاري کوي او خپل ایمان ته ادامه ورکوي او (بالآخره) نېک عملونه کوي، بیا هم پرهېزګاري کوي او خپل ایمان ته ادامه ورکوي، بیا هم پرهېزګاري کوي او مخلصانه کارونه کوي او الله ﷻ مخلصان خوښوي.

ارتباط او شان نزول

د اُحد د غزا په وخت کښې شراب نه وه حرام کړی شوي نو ځینو صحابه وو کرامو ﷺ د سهار په وخت کښې شراب څښلي وه چې په عین همدغې ورځې کښې شهیدان شوه، نو کله چې د شرابو د تحریم ذکر شوی قطعي حکم نازل شو نو ځینو صحابه وو کرامو ﷺ ته تشویش پېښ شو چې: «قُتِلَ قَوْمٌ وَهِيَ فِي بُطُونِهِمْ»[۲] یعنې: ځینې خلک خو په داسې حال کښې شهیدان شوي دي چې شراب یې په ګېډو کښې وه، نو الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ او د دوی اشتباه او تشویش یې پورته کړ.

مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوی تشویش به اصلاً منافقانو مطرح کړی وي او بیا به ورباندې ځینو صحابه وو کرامو ﷺ هم تلفظ کړی وي، لکه څنګه چې د قبلې په تحویل کښې منافقانو همدارنګه تشویش ایجاد کړ چې د هغو صحابه وو کرامو ﷺ لمونځونه به ضائع شوې وي چې د قبلې د تحویل څخه وړاندې وفات شوي دي. نو الله ﷻ وفرمایل چې: ﴿وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَٰنَكُمْ﴾ [البقرة: ۱۴۳] او الله ﷻ داسې نه دی چې ستاسو ایمان (لمونځونه) ضائع کړي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مؤمنانو! تاسو تشویش مه کوئ په هر ځای کښې قانون په آینده باندې اثر اچوي او په تېرو شوو واقعاتو پورې تماس نه نیسي، بلکې ټول قوانین او شرائع د راتلونکو واقعاتو دپاره وضعه کېږي او بس.

۲ـ نو په همدې بنا په هغو کسانو باندې هیڅ تشریعي مواخذه او نیونه نشته کوم چې مؤمنان

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۶ ص۲۹۷

(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۶۶۴

دي او صالح عملونه یې کړي دي مګر د تحریم څخه وړاندې یې شراب هم څښلي دي او د قمار پیسې یې هم خوړلې دي، برابره خبره ده چې هغوی شهیدان شوي وي او یا په خپل مرګ باندې وفات شوي وي او بالآخره یا ژوندي وي او د مرګ یا شهادت په انتظار دي.

نو لکه چې د تحریم څخه په وړاندېنیو شراب څښلو او قماربازۍ باندې یې الله ﷻ نه نیسي، همدارنګه به یې الله ﷻ بالکل مواخذه نه کړي چې د الله ﷻ څخه داریږي او د ډار د کبله یې ایمان راوړی وي او نېک عملونه کوي، حتی چې ذکر شوی تشویش دوی ته هم د تقوی د کبله وړلوېدلی وي چې په تېرو شوو شرابخورۍ باندې ونه نیولی شو.

بلکې دوی دې ته چمتو دي چې هر شی په دوی باندې حرام کړی شي هغه به عقیدةً او عملًا قبول کړي او هیڅ ډول نقصان به پکښې واقع نه کړي او نسخه په سر او سترګو مني.

د دوی تقوي او ایمانداري یوازې په شرابو پورې ځانګړې نه ده بلکې دوی په دوامداره توګه د الله ﷻ څخه داریږي او د خپلو ځانونو په حفاظت کښې تاند وهي، د دوی تقوی د ادامې د کبله آن د احسان درجې ته رسیږي چې خپل عبادتونه په زیات حضور سره کوي، ته به وایې چې الله ﷻ په خپلو سترګو باندې ګوري، نو ځکه د واجباتو لا څه چې د مستحباتو مراعات هم کوي.

او الله ﷻ خو احسان کوونکي او ښه کارکوونکي بندګان خوښوي نو ولې به یې په تېرو شوو شرابخورۍ باندې نیسي چې په هغه وخت کښې یې الله ﷻ لا د تحریم حکم نه وه نازل کړی.

توضیحات

۱ـ که څه هم د ﴿ طَعِمُوٓا ﴾ کلمه د "طَعَم" څخه اخستله شوې ده او "طَعَم" اصلًا په خوراکي شیانو کښې استعمالیږي مګر په عُرف او رواج کښې د څښلو په شیانو کښې حتی په خوب کښې یې هم استعمال موندلیٰ دی. لکه چې وایي: "لَمْ أَطْعَمْ خُبْزًا وَلَا مَاءً وَلَا نَوْمًا"[1] یعني: نه مې ډوډۍ خوړلې ده او نه اوبه او بالآخره نه خوب.

په دې مقام کښې د همدغه عُرفي استعمال د کبله په شرابو کښې هم د طعم کلمه نازله شوې ده، مګر زمونږ (د پښتنو) په محاوره کښې په شرابو کښې څښل نه استعمالیږي بلکې خوړل پکښې استعمال مومي، نو ځکه مونږ شرابي ته "شراب خور" وایو، شراب څښونکی ورته نه وایو.

د غلط تاویل یوه قیصه

۲ـ قدامه بن مظعون ﷺ د بدر د غازیانو څخه وه او د عمر الفاروق ﷺ په خلافت کښې د بَحرَین والي مقرر شوی وه او بالآخره د عمر الفاروق اوښی (د مېرمنې ورور) وه، نوموړی د ذکر شوي ایت شریف په تاویل کښې غلط شوی وه او ګومان یې کړی وه چې په تقوی دار سړي باندې په شراب خوړلو کښې څه ګناه نشته.

---

[1] تفسیر القرطبي ج۶ ص۲۹۶

کله چې په هغه باندې د خپلې مېرمنې (هند بنت الولید) په شمول شاهدان تېر شوه حتی چې په هغو شاهدانو کښې آبو هریره ﷺ هم شامل وه، نو د عمر الفاروق ﷺ سره یې په لاندې ډول سوال جواب وکړ:

الفاروق ﷺ: زه غواړم چې په تاباندې د شرابخورۍ حد (اتیا دُرې) جاري کړم.

قدامه ﷺ: ته حق نه لرې چې حد راباندې اجراء کړې.

الفاروق ﷺ: ولې؟ ایا شراب قطعي حرام نه دي؟

قدامه ﷺ: ځکه چې الله ﷻ فرمايي ﴿ لَيْسَ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوٓاْ ﴾ الآیة. یعنې: په هغو کسانو باندې په شرابخورۍ کښې څه ګناه نشته چې هغوی ایمان راوړی وي او نېک عملونه یې کړي وي، او ما خو ـ الحمد لله ـ هم ایمان راوړی دی او هم مې نېک اعمال کړي دي، آن تردې چې د بدر په غزا کښې مې برخه اخستې ده. نو کله چې الله ﷻ ما په شرابخورۍ سره نه نیسي نو ته حق نه لرې چې حد راباندې جاري کړې؟

الفاروق ﷺ: «أَخْطَأْتَ التَّأْوِيْلَ» یعنې: د ایت شریف په تاویل کښې خطا شوې، او دا ځکه که ته د نیکو اعمالو خاوند او تقوی دار وې نو شرابخوري به دې نه وې کړې چې قطعي حرام عمل دی.

یا په بل عبارت: په ایت شریف کښې خو د ﴿ فِيمَا طَعِمُوٓاْ ﴾ کلمه نازله شوې ده چې د نزول څخه وړاندې شرابخورۍ ته اشاره ده، که بالفرض د نزول څخه وروسته شراب خوري مطلب وی نو "فِيمَا يَطْعَمُونَ" به نازل شوی وی.

نو کله چې قدامه ﷺ په سوال جواب کښې پر شو نو الفاروق ﷺ أمر وکړ چې نوموړی دې په حد شي، مګر د مجلس حاضرینو اعتذار وړاندې کړ چې قدامه ﷺ مریض دی، هیله ده چې تر هغه یې په حد کول ټال کړی شي چې ترڅو صحت ومومي، هسې نه چې د دُرو لاندې ووژل شي.

مګر الفاروق ﷺ د لږ ځنډ څخه وروسته وویلې: «لِأَنْ يَلْقَى اللهَ وَهُوَ تَحْتَ السِّيَاطِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَلْقَاهُ وَهُوَ فِيْ عُنُقِيْ»[1] یعنې: چې نوموړی د الله ﷻ سره په داسې حال کښې ملاقي (مړ) شي چې د حد د دُرو لاندې وي، دا راته د دې څخه بهتره ده چې زه د الله ﷻ سره ملاقي شم او قدامه ﷺ مې په غاړه کښې پروت وي (چې حد مې ورباندې نه وي جاري کړی).

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: وړاندې ذکره شوه چې دا ایت شریف د شهیدانو په باره کښې نازل شوی دی چې شراب یې خوړلي وه او د شهادت لوړې درجې ته ورسېده خو وروسته د شرابو قطعي حکم نازل شو، حال دا چې په ایت شریف کښې د شهیدانو حالت نه دی بیان شوی بلکې د ژوندیو حالت واضحه شوی دی چې په پخوانۍ شرابخورۍ باندې نه نیولی کېږي.

(۱) المحرر الوجیز ج۵ ص۱۸۶

د همدې کبله په ایت شریف کښې د ﴿ إِذَا مَا ﴾ کلمه نازله شوې ده چې د استقبال دپاره وضعه شوې ده. که بالفرض د شهیدانو د حالاتو بیانول مطلب وی نو د "إذْ" کلمه به نازله شوې وی چې ماضي پورې مختصه ده.

مونږ وایو چې: صحابه کرامو ﷺ ته لکه څنګه چې د شهیدانو په هکله تشویش پیدا شوی وه همدارنګه دوی د خپلو ځانونو په باره کښې هم مشوش وه چې په پخوانی شرابخورۍ باندې به ګناهګار یاستو چې توبه وباسو او که څنګه؟

نو الله ﷻ د دوی خپلو ځانونو پورې مربوط تشویش په عبارة النص سره جواب کړ چې تاسو پرې ګناهګار نه یاست، او د شهیدانو پورې مربوط تشویش پخپله په دلالة النص سره جواب شو، چې تاسو پرې نه نیولی کېږئ نو هغوی به پرې څنګه ونیولی شي؟

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وایي چې: د ﴿ إِذَا مَا ٱتَّقَوا ﴾ د جملې څخه څرګندېږي چې د تحریم څخه په وړاندېنۍ شرابخورۍ باندې نه ګنهګارېدل په دې پورې مشروط دي چې په راتلونکې کښې تقوی ولري حال دا چې خبره داسې نه ده؟

مونږ وایو چې: ذکر شوې جمله په مشروطیت باندې دلالت نه کوي، بلکې په اولویت دلالت کوي چې: د تحریم څخه په وړاندېنۍ شرابخورۍ باندې هیڅوک نه نیولی کېږي، خصوصاً تاسو چې په هر وخت کښې د الله ﷻ حکم ته لبیک وایئ او هر یو نوی حکم چې نازل شي هغه ته منقاد یاست او د همېشه دپاره د الله ﷻ څخه ډارېږئ، حتی چې د الله ﷻ د رضا تحصیل دپاره په مستحباتو او إحساناتو باندې هم کلک یاست او د زیات احتیاط د کبله د تحریم څخه په وړاندېنۍ شرابخورۍ کښې تشویش درلوډېږي.

درې ځله تقوی ذکره شوې ده

۵_ څرنګه چې په ایت شریف کښې درې ځله د ﴿ ٱتَّقَوا ﴾ کلمه نازله شوې ده چې د "تقوی" څخه یې اشتقاق موندلی دی، نو مفسرین کرام یې په لاندې دوه ډولونو باندې تفسیروي:

الف: ځینې مفسرین کرام وایي چې: ذکر شوی تکرار د تاکید دپاره دی، لکه چې د ﴿ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۞ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴾ [التکاثر: ۳_۴] تکرار د تاکید معنی ورکوي[۱].

ب: ځینې نور یې په تاسیس سره ترجمه کوي او د هر ځل دپاره بېل‌بېل متعلقات مقدروي، لاندې څو مثالونه یې ولولئ[۲]:

---

(۱) البحر المحیط ج۴ ص۳۶۰

(۲) حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۲ ص۲۴۳؛ التفسير الكبير ج۱۲ ص۸۴؛ المحرر الوجيز ج۵ ص۱۸۶

اول: دوی د شرک څخه ځانونه ساتي او همدې حال ته ادامه ورکوي او بالآخره تقوی او ایمانداري یې دېرې لوړې درجې ته پورته کېږي چې نوافل او مستحبات هم عملي کوي.

دوهم: دوی د شریعت د تعمیل التزام کوي او د کبائرو څخه اجتناب کوي او بالآخره د صغائرو څخه هم ځانونه ساتي.

دریم: دوی په شخصي احوالاتو او هم په اجتماعي حالاتو او بالآخره په حقوق الله کښې هم متقیان وي.

څلورم: دوی په تقلیدي ایمان او په یقیني ایمان او بالآخره په عیاني ایمان کښې د تقوی داری درلودونکي دي.

پنځم: دوی په ځوانۍ او په پوخ عمر کښې او بالآخره په بوډاتوب کښې هم تقوی داري کوي.

شپږم: دوی په تېره شوې زمانه کښې تقوی کړې وي او په حالي زمانه کښې هم متقیان وي او بالآخره په راتلونکې کښې هم تقوی د لاسه نه ورکوي.

اووم: دوی د محرماتو او مشتبهاتو او بالآخره د ځینو مباحاتو څخه هم اجتناب کوي چې چرته په حرامو کښې واقع نه شي.

تبصره

۶ـ مونږ ته بهتره ښکاري چې ذکر شوی تکرار په تاکید باندې حمل کړی شي، ځکه چې: د ﴿ ٱتَّقَواْ ﴾ کلمه په ایت شریف کښې مطلقه ذکره ده، نو د یوه پلوه یې په یوه زمانه کښې په یوه حالت او یا په یوې ګناه باندې مقید جوړول بې دلیله خبره ده، باید چې سړی په تفسیر کښې د دغسې قیوداتو د زیادښت څخه ځان وساتي.

او د بله پلوه ذکره شوې جمله ﴿ ٱتَّقَواْ ﴾ په خپل اطلاق سره په هر ځل سره د تقیداتو ذکرو شوو ټولو صورتونو ته شامله برېښي نو په مقید جوړولو کښې یې ګټه نشته.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: دوی په هر وخت کښې د الهي تحلیل او تحریم منونکي دي او د قیامت د ورځې پورې همدغه قانون ته غاړې ږدي.

سوال جواب

۷ـ که څوک وایي چې: شریعت خو کمال ته رسېدلی دی او د نبي کریم ﷺ په وفات سره د نسخې دروازه تړلې شوې ده، بیا بیا تقوی داري خو به په هغه وخت کښې صورت موندلی وی چې د تحلیل او تحریم قانون جریان درلودی؟

مونږ وایو چې: د تحلیل او تحریم قانون خو که څه هم د نزول په اعتبار سره پای ته رسېدلی دی او د تجدید ور نه دی، مګر د اشخاصو په اعتبار خو تجدید قبلوي، چې څوک احرام وتړي او یا په حرم شریف کښې داخل شي په هغه باندې بیا بیا ځینې شیان حرامېږي او تقوی یې د ابتلاء لاندې نیوله کېږي، لکه چې راتلونکی ایت شریف ورته اشاره کوي.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَيَبۡلُوَنَّكُمُ ٱللَّهُ بِشَيۡءٖ مِّنَ ٱلصَّيۡدِ تَنَالُهُۥٓ أَيۡدِيكُمۡ وَرِمَاحُكُمۡ لِيَعۡلَمَ
ٱللَّهُ مَن يَخَافُهُۥ بِٱلۡغَيۡبِۚ فَمَنِ ٱعۡتَدَىٰ بَعۡدَ ذَٰلِكَ فَلَهُۥ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٩٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُواْ لَا تَقۡتُلُواْ ٱلصَّيۡدَ وَأَنتُمۡ حُرُمٞۚ وَمَن قَتَلَهُۥ مِنكُم مُّتَعَمِّدٗا فَجَزَآءٞ مِّثۡلُ مَا قَتَلَ مِنَ
ٱلنَّعَمِ يَحۡكُمُ بِهِۦ ذَوَا عَدۡلٖ مِّنكُمۡ هَدۡيَۢا بَٰلِغَ ٱلۡكَعۡبَةِ أَوۡ كَفَّٰرَةٞ طَعَامُ مَسَٰكِينَ أَوۡ عَدۡلُ
ذَٰلِكَ صِيَامٗا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمۡرِهِۦۗ عَفَا ٱللَّهُ عَمَّا سَلَفَۚ وَمَنۡ عَادَ فَيَنتَقِمُ ٱللَّهُ مِنۡهُۚ وَٱللَّهُ
عَزِيزٞ ذُو ٱنتِقَامٍ ﴿٩٥﴾ أُحِلَّ لَكُمۡ صَيۡدُ ٱلۡبَحۡرِ وَطَعَامُهُۥ مَتَٰعٗا لَّكُمۡ وَلِلسَّيَّارَةِۖ وَحُرِّمَ
عَلَيۡكُمۡ صَيۡدُ ٱلۡبَرِّ مَا دُمۡتُمۡ حُرُمٗاۗ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِيٓ إِلَيۡهِ تُحۡشَرُونَ ﴿٩٦﴾﴾

[۹۴] ای هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی! خامخا هرو مرو به الله ﷻ تاسو په يوه شي سره امتحان کړي چې (هغه شی) د ښکار څخه عبارت دی، (داسې ښکار) چې ستاسو لاسونه او ستاسو نېزې به ورته رسېږي (په اسانۍ سره به يې رانيولی شئ)؛ د دې دپاره چې الله ﷻ هغه څوک معلوم کړي چې د الله ﷻ څخه په غيب سره ډارېږي.

نو هرڅوک چې د دې (بيان) څخه وروسته تجاوز وکړي نو ده لره دردناک عذاب دی.

[۹۵] ای هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی! تاسو په داسې حال کښې ښکار مه وژنئ چې تاسو په احرام (يا حرم شريف) کښې ياست، او هرڅوک يې چې ستاسو څخه په قصدي توګه ووژني، نو (په ده باندې) جزا (واجبه) ده، (داسې جزا) چې د هغه ښکار مثله وي چې وژلی يې دی. (دغه مثلي جزا، يا) د چارپايانو څخه عبارت ده چې ستاسو (مسلمانانو) څخه پرې دوه د عدل (انصاف) خاوندان حکم وکړي، په داسې حال کښې چې (دغه چارپايان) کعبې شريفې (حرم شريف) ته رسېدونکي قرباني وي.

يا (دغه مثلي جزا) کفاره وي چې (دا) د مسکينانو خوراک دی، يا (دغه مثلي جزا) د همدې (د مسکينانو د خوراک) انډول وي د روژو د حيثه (چې د هرې نيمې پيمانې غنمو په عوض کښې يوه روژه ونيسي. دا) د دې دپاره چې هغه (ذکر شوی جنايتکار) د خپل کار دروندوالی (په دنيا کښې) وڅکي.

الله ﷻ د هغه څخه عفوه کړې ده چې پخوا تېر شوي دي (په هغه باندې مو نه نيسي)، او هرڅوک چې (د ښکار کېدونکو حيواناتو وژلو ته په احرام يا حرم شريف کښې) ورتاو شي نو الله ﷻ به ترې انتقام واخلي (اُخروي جزا به ورکړي). او الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی، (او هم) د انتقام (بدلې اخستلو) څښتن دی.

[۹۶] (ای مؤمنانو!) تاسو ته د دریاب (اوبو) ښکار (مطلقاً) او د (دریاب) خوراکي ښکار (ماهیان خصوصاً) حلال کړی شوي دي، ستاسو د استفادې دپاره (چې تازه يې وخورئ) او د کاروانیانو دپاره (چې وچ يې کړي او د خانونو سره يې د خوړي په توګه یوسي).

او په تاسو باندې د وچې ښکار (د حیواناتو وژل) ترهغه پورې حرام کړی شوي دي ترڅو چې تاسو محرمان (یا په حرم شریف کښې) یاست.

او د هغه الله ﷻ څخه وډار شئ چې همده ﷻ ته به ورټولېږئ (او محاسبه به درسره کوي).

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې هغه شیان ذکر شوي وه چې په قطعي توګه د تل دپاره حرام شوي دي، لکه شراب خوړي او قمار بازي، او په دې ایتونو کښې هغه شیان بیانېږي چې کله-کله په سړي باندې حرامېږي چې یا إحرام وتړي او یا په حرم شریف کښې داخل شي.

۲ـ هلته په نژدې ایت کښې د مؤمنانو په صفاتو کښې واضحه شوې ده چې دوی په هر وخت کښې د الله ﷻ حکم ته لبیک وایي نو هر وخت کښې چې ورباندې حرام کړی شي دوی پکښې خپله تقوی داري ساتي، او دلته د هغه حکم مثال ښودلی شوی دی چې په بېلو بېلو وختونو او حالتو کښې سړي ته حلالېږي او هم ورته حرامېږي، ترڅو مسلمانان په دائمي توګه باندې د امتحان او ازمېښت لاندې وساتل شي.

شأن نزول

د مقاتل بن حیان علیه الرحمه څخه روایت دی چې: «أُنْزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي عُمْرَةِ الْحُدَيْبِيَةِ فَكَانَتِ الْوَحْشُ وَالطَّيْرُ وَالصَّيْدُ تَغْشَاهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَمْ يَرَوْا مِثْلَهُ قَطُّ فِيمَا خَلَا فَنَهَاهُمُ اللهُ عَنْ قَتْلِهِ وَهُمْ مُحْرِمُونَ»[۱] یعنې: په وړاندېنیو ایتونو کښې اولنی ایت په هغه وخت کښې نازل شوی دی چې صحابه کرام رضی الله عنهم عمرې ته روان وه او ایله تر حدیبیه مُقامه پورې ورسېده، په همدې سفر کښې به وحشي حیوانات او مرغان او بالآخره نور ښکاري شیان د دوی منزلونو ته په داسې ډول تله راتله چې د هغه څخه وړاندې هیڅکله نه وه لیدلي شوي، چې هر چا ته يې رانیول اسان وه حتی په لاس باندې هم نیول کېدلی شوه او په غشو باندې هم په اسانۍ سره ویشتل کېدلی شوه، نو الله ﷻ صحابه کرام رضی الله عنهم د ښکار د قتل څخه منعه کړه. یا په بل عبارت: د ذکرو شوو ایتونو دوهم ایت يې په داسې حال کښې نازل کړ چې دوی احرام تړلی وه.

تبصره

مونږ ته د مقاتل علیه الرحمه د روایت څخه داسې برېښي چې د ذکرو شوو ایتونو څخه اولنی ایت په داسې وخت کښې نازل شوی دی چې صحابه کرامو رضی الله عنهم لا احرامونه نه وه تړلي، الله ﷻ دوی ته په

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۹۷

خپل فضل سره د راتلونکي امتحان اطلاع ورکړه ترڅو ځانونه د ناکامۍ څخه بچ وساتي او د «أصحاب السبت» په شان پکښې ناکام نه شي، مګر وخت يې ورته نه وه ټاکلی چې په فلاني وخت کښې به تاسو د امتحان لاندې واقع کېږئ.

کله چې صحابه کرامو ﷺ د عمرې دپاره احرامونه وتړل او د مکې معظمې په لور باندې روان شوه نو ذکره شوې اطلاعيه متحققه شوه چې د يوه پلوه د ښکار کېدونکو حيواناتو پرېماني شوه او د بله پلوه دوهم ايت شريف نازل شو، چې خلاصه مطلب يې داسې را اوځي:

د مطلب خلاصه

۱_ ای مؤمنانو! ضرور به الله ﷻ تاسو په يوه ناچيزه شي امتحان کړي چې هغه به د ښکاري حيواناتو څخه عبارت وي، دا حيوانات به دومره پرېمانه وي چې هم به يې په لاس باندې رانيولی شئ او هم به يې په غشو باندې ويشتلی شئ او هم به يې په نېزو سره وهلی شئ، لنډه دا چې په ډېرې اسانۍ سره به يې ترلاسه کولی شئ.

د امتحان صورت به داسې جوړ شي چې د ښکار کېدونکو حيواناتو په ښه پرېمانۍ کښې به درباندې الله ﷻ فرمان نازل کړي چې ښکار کېدونکي حيوانات قتل نه کړئ، ترڅو الله ﷻ خپل ځان ته په عملي شکل کښې هم معلومه کړي چې د الله ﷻ څخه بالغيب څوک ډارېږي او ترڅو تاسو ته هم معلومه شي چې ستاسو کوم يو د الله ﷻ څخه زيات په ډار کښې دی او کوم يو ښه تقوی دار دی.

نو په ياد ولرئ هرڅوک چې د فرمان د نزول څخه وروسته په ښکار کېدونکو حيواناتو باندې تجاوز وکړي او خپله تقوی دارې مراعاته نه کړي نو د هغه دپاره دردناک عذاب دی.

۲_ ای مؤمنانو! اوس چې ښکار کېدونکي حيوانات ښه ډېر دي او تاسو کولی شئ چې په ډول ډول طريقو باندې يې ترلاسه کړئ، الله ﷻ تاسو ته توصيه کوي چې ښکار کېدونکي حيوانات مه وژنئ او مه يې زوروئ چې يا ترې ښکې وباسئ او يا يې زخمي کړئ.

او هرڅوک چې ښکار کېدونکي حيوانات په قصدي توګه ووژني نو په هغه باندې جزا لازمه ده، چې بايد د لاندې درې کارونو څخه يو کار وکړي:

الف: يا د وژلي شوي ښکار کېدونکې حيوان په مثل سره اهلي (کورنی) څاروی د کعبې شريفې په شاوخوا کښې د قربانۍ په توګه ذبحه کړي، البته هغه کورنی څاروی چې دوه مسلمانان د عدل خاوندان يې په مثليت باندې حکم وکړي.

ب: يا دې د وژلي شوي ښکار کېدونکي حيوان په مثل سره مسکينانو ته خوراک ورکړي. يا په بل عبارت: د وژلي شوي ښکار په قيمت باندې دې يا غنم راونيسي او هر يوه مسکين ته دې نيمه پيمانه ورکړي او يا دې پرې کجورې خريدارې کړي او هر يوه مسکين ته دې پوره يوه پيمانه ورکړي، برابره خبره ده چې مسکينان د حرم شريف په داخل کښې وي او که په غير د حرم څخه په زمينځ حل کښې وي.

ج: بالآخره یا دې د مسکینانو طعام معیار ونیسي او د هرې نیمې پیمانې غنمو څخه دې یوه-یوه ورځ روژه ونیسي، نور یې خوښه چې په حرم شریف کښې روژه کېږي او که په غیر د حرم څخه دغه کار ته اقدام کوي.

ذکره شوې جزا څکه د ښکار کېدونکي حیوان په قاتل باندې لازمه کړی شوه ترڅو په دنیا کښې د خپل کار (جنایت) څه ناڅه دروندوالی وڅکي.

خو په یاد ولرئ لکه څنګه چې الله ﷻ د تحریم څخه په وړاندې شرابخورۍ او قماربازۍ باندې ونه نیولئ، همدارنګه مو د ذکر شوي تحریمي فرمان څخه په وړاندې ښکار وژنه باندې نه نیسي، که څه هم الله ﷻ کولی شو چې په وړاندېنیو جنایتونو باندې یې هم نیولي وی خو الله ﷻ درته عفوه وکړه او د نیونې څخه درتېر شو.

۳ـ لنډه دا چې د پخوانیو جرائمو څخه الله ﷻ درتېر شوی دی خو پام کوئ چې د تحریمي فرمان څخه وروسته بېرته ورتاو نه شئ، او هرڅوک چې بیا د ښکار کېدونکو حیواناتو سره داسې معامله وکړي لکه چې د تحریمي فرمان څخه وړاندې به یې ورسره کوله نو الله ﷻ به ترې انتقام واخلي او اُخروي جزا به ورکړي، او دا څکه چې الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی (هیڅوک یې د ارادې مخه نه شي نیولی) او هم د انتقام خاوند دی (جنایتکارانو ته بالمثل جزا ورکوي).

۴ـ ای مؤمنانو! تاسو یوازې په بري (د وچې) ښکار کېدونکو حیواناتو باندې د امتحان لاندې راوستلي شوي یاست او بحري ښکار کېدونکي حیوانات درته حلال کړی شوي دي، برابره خبره ده چې د خوراک دپاره یې ښکار کړئ او یا د پوستکي او نورو ګټو په ملحوظ یې ووژنئ؛ دا د دې دپاره چې تاسو ترې سمدستي استفاده وکړئ او یا یې په سفرونو او کاروانونو کښې د ځانونو سره انتقال کړئ او د حاجت په وخت کښې یې د استفادې لاندې ونیسئ.

اما یو ځل بیا واورئ چې په تاسو باندې بري (د وچې) ښکار کېدونکي حیوانات تر هغه وخته پورې حرام کړی شوي دي چې یا په إحرام او یا په حرم شریف کښې یاست، نو د هغه الله ﷻ څخه وډار شئ او د عذابه یې ځانونه وساتئ؛ چې همده ﷻ ته به ورغونډ کړی شئ.

توضیحات

۱ـ مفسرینو کرامو د دې جملې چې ﴿ تَنَالُهُۥٓ أَيۡدِيكُمۡ وَرِمَاحُكُمۡ ﴾ لاندې معناوې کړې دي[1]:

الف: د دې جملې څخه نژدې او لرې ښکار شوي حیوانات مطلب دي، چې نژدې په لاس سره رانیولی کېږي او لرې په غشو باندې ویشتل کېږي یا په نېزو سره وهلی کېږي.

ب: په لاس باندې ترې د حیواناتو بچي مراد دي چې نه منډه وهلی شي او نه الوتلی شي ترڅو ځان خلاص کړي، او په غشو او نېزو باندې ترې هغه حیوانات مراد دي کوم چې هم په منډه ځان خلاصولی شي او هم په الوتنه.

---

(۱) البحر المحیط ج۴ ص۳۶۲

مگر ظاهره دا ده[۱] چې د لاسونو او غشو یا نېزو ذکر صرف د مثال دپاره دی او حصر یې مطلب نه دی، نو په لاس رانیولو کېښې په لغته وهل او په تلاک یا پړي باندې رانیول هم شامل دي او همدارنګه په غشو باندې ویشتل هغو ټولو ویشتلو ته شاملېږي چې د لرې مسافې څخه پرې وویشتلی شي که څه هم د غشي څخه په غیر د ویشتلو بل شی وي لکه ډبره او داسې نور. بلکې مونږ ته په دې ډول کېښې په باز او بانبې سره ښکار کول هم شامل بریښي.

په هر تقدیر، الله ﷻ صحابه کرام ﷺ په بري (د وچې) ښکار کېدونکو حیواناتو باندې امتحان کړه خو _الحمد لله_ د امتحان څخه کامیاب راووتل، او بني اسرائیل (أصحاب السبت) یې په بحري حیواناتو (ماهیانو) باندې وازمائل، چې قیصه یې په [الأعراف:۱۶۳] ایت کېښې راروانه ده، خو هغوی پکښې ناکام شوه.

حُرُمٌ څه معنی؟

۲_ د ﴿حُرُمٌ﴾ کلمه د "حرام" جمعه ده چې په نارینه او زنانه دواړو باندې یې اطلاق کېږي، "حرام" هغه نارینه او یا زنانه ته وایي چې یا د مکې معظمې په حرم شریف کېښې داخل شي او یا د حج او عمرې احرام وتړي[۲].

ایا د إحرام په جنایت کېښې قصد ضرور دی؟

۳_ جمهور علماء کرام وایي چې: د إحرام یا حرم شریف په جنایت کېښې قصد ضرور نه دی بلکې په هغه چا باندې هم د ښکار کېدونکو حیواناتو جزا لازمېږي چې په سهوه او خطأً سره یې قتل کړي[۳]، که څه هم أخروي عذاب ورته نشته. او دا ځکه چې:

الف: په [البقرة:۱۹۶] ایت شریف کېښې الله ﷻ په هغه محرم سړي باندې هم کفاره لازمه کړې ده چې د مرض د کبله خپل سر وخریي، او یا په بل عبارت: چې معذور وي.

ب: نبي کریم ﷺ کعب بن عجره ﷺ ته د سر د خریلو اجازه ورکړه کله چې هغه د احرام په حال کېښې سپږو ډېر وارخطا کړی وه مګر د کفارې امر یې هم ورته وکړ[۴].

نو معلومه شوه چې په خطا او نسیان کېښې په محرم باندې د ښکار شوي حیوان جزا لازمېږي، ځکه چې خطا یا نسیان خو بل شی نه دی بلکې د أعذارو څخه یو عذر دی.

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې: په ایت شریف کېښې د وژلي شوي ښکار جزا په ﴿مُتَعَمِّدًا﴾ تړلې

---

(۱) المحرر الوجیز ج۵ ص۱۸۸
(۲) تفسیر القرطبي ج۶ ص۳۰۵
(۳) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۶۹
(۴) صحیح المسلم ج۱ ص۳۸۲

باندې مقیده کړی شوې ده، نو په کار دي چې په دې جنایت کښې خطا او نسیان بلکې ټول اعذار اعتبار ولري؟

مونږ وایو چې: د احنافو علیهم الرحمة نظر دا دی چې په قید باندې صراحت کول په مقید کښې د حکم ثبوت فائده کوي او بس، بلکې د مقید څخه په غیر نور حوادث په سکوت کښې پرېږدي، چې د أصول الفقه کتابونو یې ښه تحقیق کړی دی[1].

نو د همدې قاعدې په بنا د ایت شریف د معنی حاصل داسې راوځي چې: هر محرم چې په قصدي توګه د ښکار کېدونکي حیوان د وژلو مرتکب شي په هغه باندې جزا لازمه ده، او چې په قصدي توګه نه وي بلکې د أعذارو (لکه خطا او نِسیان) د کبله یې وژلی وي نو د هغه د جزا څخه دا ایت شریف ساکت دی، چې نه پکښې هو وایي او نه نه. اما د شریعت په نورو ځایونو کښې وړباندې صراحت راغلی دی چې د أعذارو سره-سره هم وړباندې جزا لازمېږي، لکه چې لږ وړاندې یې دوه مثالونه (ایت او حدیث) تېر شوه.

د محرم په جزا کښې مثلیت ضرور دی

۵ـ ټول فقهاء کرام په دې متفق دي چې د محرم د جنایت په جزا کښې مثلیت شرط دی، مګر د مثل په تعریف کښې اختلاف دی[2]، چې مونږ یې لنډیز په لاندې ډول سره محترمو لوستونکو ته وړاندې کوو:

الف: الشافعي علیه الرحمة وایي چې: په هغه ښکار کېدونکي حیوان باندې چې په کورنیو حیواناتو کښې نظیر ولري، لکه هوسۍ او ګوړا خر چې نظائر یې اوزې او غوایان دي او یا داسې نور، نو په هغو کښې صوري مثلیت مراد دی، او که نظیر ونه لري، لکه کوتره او نور مرغان، نو دلته یې معنوي مثل مطلب دی چې د قیمت څخه عبارت دی او د دوه وو عادلانو سړیو په تقویم (قیمت کولو) سره تحقق مومي، ځکه چې الله ﷻ د مثل د تعین دپاره د ﴿ مِنَ ٱلنَّعَمِ ﴾ کلمه د بیان په توګه نازله کړې ده، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: کله وحشي وژل شوي حیوان مثل درلود، نو د مثل ذبحه کول یې د کعبې شاوخوا ځایونو کښې واجب دي چې مثل یې د کورنیو څارویو څخه عبارت دی.

ب: ابو حنیفه علیه الرحمة وایي چې: د ذکر شوي مثل څخه معنوي مثل مطلب دی چې د قیمت څخه عبارت دی، ځکه چې:

اول: د مثل د کلمې خو د اشتراک په توګه هم په معنوي مثل (قیمت) او هم په صوري مثل ـ هر یوه ـ باندې اطلاق کېږي، نو کله چې د بې نظیره ښکار کېدونکي حیوان په وژلو کښې بالاتفاق معنوي مثل مراد دی نو باید چې په نظیر والاوو کښې هم معنوي مثل (قیمت) مراد کړی شي، که نه نو مشترک

(۱) نور الأنوار ص۱۵۳
(۲) بدائع الصنائع ج۲ ص۱۹۸

لفظ به يو ځل په دوه وو معناوو کښې استعمال شي او دا خو د عربيت د قوانينو څخه مخالف او غير بليغ استعمال دی، په کار دي چې په کلام الله کښې د دغسې استعمال څخه ځان وساتل شي.

دوهم: په شريعت کښې خو په مثلياتو کښې معنوي او صوري مثل ته اعتبار ورکول کېږي لکه غنم، جوار او داسې نور، او په قيمي شيانو کښې يوازې معنوي مثل ته اعتبار ورکول کېږي لکه حيوانات او نور شيان، اما يوازې صوري مثل په شريعت کښې متعارف نه دی نو په کار دي چې په دې مقام کښې هم په شريعت کښې غير متعارفه معنی وانه خيستلی شي.

دريم: په ايت شريف کښې د مثل د پېژندلو دپاره د دوه کسانو عادلانو نظر شرط ګرځولی شوی دی نو معلومه شوه چې د مثل څخه صوري مثل مطلب نه دی چې عادل او غير عادل پکښې يو برابر دی هرڅوک يې پېژني، بلکې معنوي مثل (قيمت) ترې مراد دی ترڅو د وژلي شوي ارزښت په ښه دقت سره څرګند کړي چې جنايتکار پرې يا هديه خريداري کړي او د حرم شريف په شاوخوا کښې يې ذبحه کړي او يا پرې طعام راونيسي او په مسکينانو باندې يې توزيع کړي او بالآخره يا د اندازه کړی شوي طعام په مقابل کښې د هرې نيمې پيمانې غنمو څخه يوه ورځ روژه ونيسي.

ابو حنيفه رحمة الله عليه وايي چې: يوازې د ﴿ مِنَ ٱلنَّعَمِ ﴾ ټکی د ﴿ مِّثْلُ مَا قَتَلَ ﴾ بيان نه دی واقع شوی بلکې د معطوفاتو سره مجموعه بيان واقع کېږي ځکه چې ﴿ مِنَ ٱلنَّعَمِ ﴾ محلاً مرفوع دی او ﴿ كَفَّـٰرَةٌ ﴾ او ﴿ عَدْلُ ذَٰلِكَ ﴾ دواړه وربانديې عطف شوي دي، نو به وايې چې داسې عبارت نازل شوی دی چې: "فَالْوَاجِبُ جَزَاءُ مُمَاثِلٍ لِلْمَقْتُولِ هُوَ مِنَ النَّعَمِ أَوْ طُعَامُ مَسَاكِينَ او صِيَامُ بِعَدَدِهِمْ"[1] يعنې: نو داسې جزا واجبه ده چې د وژلي شوي ښکار کېدونکي حيوان سره (په قيمت کښې) مماثله وي چې هغه د کورنيو چارپايانو يا د مسکينانو د طعام او بالآخره يا د مسکينانو د شمار په اندازه د روژو څخه عبارت ده.

عَوْد څه معنی؟

۶_ د ﴿ وَمَنْ عَادَ ﴾ کلمه د "عَوْد" څخه اشتقاقه شوې ده، "عَوْد" بېرته ګرځېدلو ته وايي، په دې مقام کښې يې ځينو علماوو کرامو داسې معنی اخستې ده چې: که محرم سړی په اول ځل باندې ښکار کېدونکی حيوان ووژني نو د ذکرو شوو درېګونو کفارو څخه به يوه کفاره اداء کوي او د آخرت د نيونې څخه خلاصېږي او که بل ځل پرې مبتلا شو نو ټول بار يې آخرت ته پاتې کېږي.

مګر د احنافو عليهم الرحمة اجتهاد دا دی چې په محرم باندې يوازې په اول ځل نه بلکې په هر ځل باندې ذکره شوې کفاره لازمېږي.

هو! لکه څنګه چې د [المائدة: ۳۳] ايت لاندې مونږ د الله ﷻ په توفيق شرحه کړې ده چې د کفارې سره-سره اُخروي نيونه هم ممکنه ده، ځکه چې دنياوي عقوبات زواجر دي، جبائر نه دي چې

(۱) روح المعاني ج۷ ص۲۷

د ګناهونو جبیرې جوړې شي، ترڅو چې ورسره توبه ملګرې نه شي، نو په همدې لحاظ یې د معنی حاصل داسې کېږي: چې څوک د کَفارو د وجوب سره-سره بیا-بیا د احرام یا حرم شریف جنایتونو ته عَود کوي، نو الله ﷻ به یې په اُخروي عذاب باندې هم مبتلا کړي البته که اراده یې وشي.

صید او ډولونه یې

۷ـ د "صَیْد" کلمه د هغې وحشي حیوان نوم دی چې د انسانانو څخه په اصل خلقت کښې متنفر وي او په پښو باندې ترې تښتي او یا په وَزرونو باندې ترې الوزي[۱].

نو روږدي (اموخته) هوسۍ د ښکار څخه نه وځي، ځکه چې په اصل خلقت کښې متنفره ده او اموختوالی یې عارضي (موقتي) دی، او همدارنګه هغه غوایه یا اُوښ د صید په تعریف کښې نه داخلېږي چې په عارضي توګه د انسانانو څخه نفرت اختیار کړي او په اصطلاح سارانی شي.

صید (ښکار) په دوه ډوله دی، یو بري صید (د وچې ښکار) او بل بحري صید (د اوبو ښکار) دی. بري صید هغه ښکار ته ویل کېږي چې تولد یې په وچه کښې وي که څه هم د روزۍ د موندلو دپاره په اوبو کښې ګرځي راګرځي، لکه هیلۍ او ځینې نور مرغان. او بحري صید هغه ښکار ته ویل کېږي چې تولد یې په اوبو کښې تحقق مومي. لکه ماهیان او داسې نور.

په محرم سړي باندې او یا په حرم شریف کښې بري ښکار کول په مطلقه توګه حرام دي، برابره خبره ده چې حلال ښکار وي لکه هوسۍ او داسې نور، او یا حرام ښکار وي خو د پوستکي دپاره ښکار کړی شي، لکه ګیدړه او داسې نور.

اما د موذي (ضرري) حیوان وژل ورته جائز دي، لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «خَمْسٌ مِنَ الدَّوَابِّ لَا حَرَجَ عَلَى مَنْ قَتَلَهُنَّ الْغُرَابُ وَالْحِدَاءُ وَالْفَأْرَةُ وَالْعَقْرَبُ وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ»[۲] یعني: په څمکه باندې د حرکت کوونکو څخه پنځه شیان دي چې په هغه چا باندې څه ګناه نشته چې ویې وژني، چې یو کارغه دی، بل تپوس دی، بل مږک دی، بل لړم دی، او بل خوړونکی سپی دی (لکه پړانګ، زمری او داسې نور).

اما محرم ته د بحري حیواناتو ښکار کول مطلقًا جائز دي، برابره خبره ده چې د خوړلو دپاره یې ښکار کړي او یا د نورو ګټو دپاره، لکه پوستکی او یا د ګیډې ملغلرې او داسې نور.

نو په دې مقام کښې الله ﷻ داسې عبارت: ﴿ أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ ٱلْبَحْرِ وَطَعَامُهُۥ ﴾ نازل کړی دی، چې ﴿ وَطَعَامُهُۥ ﴾ یې په ﴿ صَيْدُ ٱلْبَحْرِ ﴾ باندې عطف کړی دی ترڅو مونږ ته واضحه کړي چې په بحري ښکار کښې تاسو ته ډېره مهمه أذوقه (خوراک څښاک) جائزه کړی شوې ده چې ماهیان هم تازه خورئ او هم یې وچوئ چې په سفرونو کښې ترې کار اخلئ.

(۱) بدائع الصنائع ج۲ ص۱۹۶
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۲۴۶

﴿ جَعَلَ ٱللَّهُ ٱلۡكَعۡبَةَ ٱلۡبَيۡتَ ٱلۡحَرَامَ قِيَٰمٗا لِّلنَّاسِ وَٱلشَّهۡرَ ٱلۡحَرَامَ وَٱلۡهَدۡيَ وَٱلۡقَلَٰٓئِدَۚ
ذَٰلِكَ لِتَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَأَنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٌ
﴿٩٧﴾ ٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ وَأَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٩٨﴾ مَّا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا
ٱلۡبَلَٰغُۗ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ مَا تُبۡدُونَ وَمَا تَكۡتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُل لَّا يَسۡتَوِي ٱلۡخَبِيثُ وَٱلطَّيِّبُ وَلَوۡ
أَعۡجَبَكَ كَثۡرَةُ ٱلۡخَبِيثِۚ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ يَٰٓأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴿١٠٠﴾ ﴾

[۹۷] الله ﷻ کعبه، محترمه کوټه، د خلکو دپاره (په ښنو باندې) د ودرولو سبب ګرځولې ده، او محترمه میاشت (میاشتې) هم او قرباني هم او د څاروبو غاړکۍ هم.

دا د دې دپاره چې تاسو پوه شئ چې یقیناً الله ﷻ په هغه څه باندې پوهېږي چې په اسمانونو کښې دي او په هغه څه باندې هم (پوهېږي) چې په ځمکو کښې دي، او (هم د دې دپاره چې تاسو پوه شئ چې) یقیناً الله ﷻ په هر شي باندې پوه دی.

[۹۸] (ای مؤمنانو!) پوه شئ چې بې شکه الله ﷻ سخت عذابې دی، او بې شکه الله ﷻ ښنونکی (او) مهربان دی.

[۹۹] په لیږلي شوي (محمد ﷺ) باندې هیڅ شی نشته مګر (د شریعت) رسونه، او الله ﷻ په هغه شي باندې پوهېږي چې تاسو یې ښکاره کوئ او په هغه شي باندې هم (پوهېږي) چې تاسو یې پټوئ.

[۱۰۰] (ورته) ووایه چې: پلیت او پاکیزه برابر نه دي، اګر که تا لره د پلیت شي ډېروالی په تعجب کښې اچوي، نو د الله ﷻ څخه وډار شئ ای د سوچه عقلونو خاوندانو! شاید چې تاسو برې ومومئ.

ارتباط

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی چې د کعبې شریفې احترام وکړئ او په حرم شریف یا په إحرام کښې د وچې ښکار کېدونکو حیواناتو ته تعرض مه کوئ، بلکې د کعبې شریفې ټولو مناسکو ته په درنه سترګه وګورئ که څه هم ستاسو عقل یې حکمتونو ته نه رسېږي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مؤمنانو! تاسو ته هیڅ مناسبه نه ده چې د کعبې شریفې سپکاوی وکړئ، کعبه شریفه خو څه معمولي کوټه نه ده، بلکې د احترام څخه ډکه کوټه ده چې الله ﷻ د ټولو خلکو دپاره (که څه هم کافر وي) د کارونو او ژوند دپاره د انتظام ذریعه جوړه کړې ده. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

مياشتې د خلکو په زړونو کښې
الف: د کعبې شريفې په خاطر الله ﷻ په کال کښې څلور
محترمې ګرځولې دي چې خلک پکښې حج يا عمرې ته په امن سره لاړ شي او راشي، او ښه په بې
غمۍ سره پکښې د ټول کال اذوقه ترلاسه کړي.

ب: کومې قربانۍ چې کعبې شريفې ته روانې کړی شوې وي او په غاړکيو او نورو شيانو باندې
په نښه کړی شوې وي چې دا د کعبې شريفې په لور باندې روانې دي، هغو ته هيڅوک تعرض نه کوي.

ج: بالآخره څوک چې د کعبې شريفې څخه بهرته د کور په طرف باندې ستون شي او په خان
باندې داسې نښې نښانې وزړوي چې خلک يې وپېژني، هغه هم هيڅوک نه زوروي او په ډاډه زړه
باندې کور ته رسېږي.

۲ـ دا چې الله ﷻ په تکويني توګه د خلکو په زړونو کښې د کعبې شريفې محبت اچولی دی
حتی د خپله کعبې لا څه چې د زيارت کوونکو احترام يې هم څوک نه پرېږدي، دا د دې دپاره چې
تاسو پوه شئ چې يقيناً الله ﷻ په هغو ټولو شيانو باندې عالم دی چې په اسمانونو کښې دي او په
هغو باندې هم چې په ځمکو کښې دي، او بلکې الله ﷻ په هر شي باندې پوه دی.

د همدې علم د کبله يې د انسانانو د ژوند د انتظام دپاره کعبه شريفه لا د ډېر پخوا څخه سنبول
ټاکلې ده، چې د بشري حکومتونو د نشتوالي په وخت کښې هم انسانان اداره کړي او د کار او
کسب فرصت ورکړي، که نه نو په ښځينو وختونو کښې خو به دوی د داخلي جګړو او جنګونو د کبله
د لوږې مړه شوي وی.

۳ـ ښه نو چې کعبه شريفه ستاسو د ژوند او د ښه انتظام دپاره ډېر لوی کردار اداء کوي، نو
تاسو ته په کار دي چې علاوه په تکويني احترام، تشريعي احترام يې هم د نظره ونه غورزوئ، او د
الله ﷻ څخه وډار شئ چې د سخت عذاب خاوند دی.

هو! که ستاسو څخه قصور واقع کېږي نو د الله ﷻ څخه ښښنه وغواړئ او هغه ته توبه تائب شئ،
د قصور څخه به درتېر شي ځکه چې الله ﷻ هم ښښونکی دی او هم مهربان.

۴ـ ای مؤمنانو! زمونږ د پيغمبر ﷺ په غاړه باندې يوازې د شريعت رسونه ده او دا يې په ډېره
ښه طريقه باندې ترسره کړه، نور نو ستاسو کار دی چې عمل پرې کوئ او که نه، زمونږ په پيغمبر
باندې ستاسو څارنه نه ده لازمه کړی شوې چې د هر يوه لاس به د بدوکارونو څخه نيسي که نه نو
دی به نيولی کېږي، او نه په ده باندې ستاسو محاسبه شته، او بالآخره نه مو خپل پيغمبر ته دومره
عمر ورکړی دی چې د قيامت د ورځې پورې به ژوندی وی او تاسو ته به تازه تازه وحې دراوړوي، نن
دی او که سبا دی نبي کريم ﷺ به وفات شي او د وحې دروازه به وتړله شي او تاسو ته به دغسې
وصايا نه کېږي لکه چې اوس درته کېږي.

نو تاسو ته په کار دي چې د وخت څخه ګټه پورته کړئ او په ډېر اخلاص سره د الله ﷻ شرائعو ته
تابع شئ، الله ﷻ ته ستاسو پټ او ښکاره ټول ښکاره دي او په هرڅه باندې پوهېږي.

۵ـ اى پيغمبره! يو ځل بيا مؤمنانو ته ووايه چې: د الله ﷻ په نزد باندې پليت او پاکيزه شيان يو برابر نه دي، که څه هم بالفرض ستاسو هر يوه ته د پليتو شيانو ډېروالى ښه ښکاره شي او په تعجب کښې يې واچوي.

نو په همدې اساس باندې تاسو د احرام په حال کښې او يا په حرم شريف کښې د وچې د ښکاري حيواناتو د وژلو څخه ځانونه وساتئ ځکه چې دا پليت دي او پليت شيان برکت نه لري او عاقبت يې خراب وي، او د پاکيزه شيانو په رانيولو پسې تانډ ووهئ، ځکه چې پاکيزه شيان که څه هم د کم او کيف په اعتبار سره لږ وي خو برکت يې زيات دى او د تقوى او ديندارۍ روحيه په تاسو کښې ژوندۍ کوي چې د لا زيات عبادت توفيق مو په برخه کېږي.

۶ـ مګر په ياد ولرئ چې ذکره شوې د پليت او پاکيزه شيانو په تميز باندې يوازې هوښياران او د عقل خاوندان پوهېږي، د ساده ګانو ورباندې سرونه نه خلاصېږي، نو د الله ﷻ څخه وډار شئ اى د سالم عقل خاوندانو! شايد چې تاسو فلاح او کاميابي مونده کړئ.

توضيحات

۱ـ بيت الله شريف د لاندې وجوهو د کبله د "كَعْبَة" په لقب باندې هم يادېږي[۱]:

الف: "كَعْبَة" د تکعيب سره په اصلي حروفو کښې متحده ده، تکعيب خو د تربيع په معنى سره دى او بيت الله شريف هم مربع ده چې څلور واړه خواوې يې سره يو تربله برابرې دي.

ب: "كَعْبَة" د "كَعْبُ الإِنْسَان" څخه اخستله شوې ده، او "كَعْبُ الإِنْسَان" هغه نيغ هډوکى دى چې د هرې پښې تقريبًا په لاندينۍ څنډه کښې واقع دى او قدم او لينګى سره جدا کوي.

څرنګه چې د بيت الله شريف سره متصله ابادي نشته او په ځمکه باندې نيغه ښکاري، نو ته به وايي چې دا په پښه کښې ښنګرى دى.

كعبه شريفه په پښو درونکې ده

۲ـ که څه هم مفسرينو کرامو په دې مقام کښې د ﴿ قِيَمًا ﴾ دپاره ډېر تفسيرونه کړي دي[۲]، لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: بيت الله شريف او د دې لوازم، لکه محترمې مياشتې او قربانۍ او بالآخره د نښانې دپاره غاړکۍ، د مکې معظمې د اوسېدونکو دپاره د رزق د پراخۍ سببونه دي چې د هره طرفه هلته خلک سفرونه کوي او تجارتي مالونه ورې راوړي.

ب: بيت الله شريف او نور لوازم يې د آمن اسباب دي چې هلته هيڅوک لوټماري نه کوي.

---

(۱) روح المعاني ج۷ ص۷۵

(۲) البحر المحيط ج۴ ص۳۷۳؛ زاد المسير ج۲ ص۴۲۳

ج: د بیت الله شریف په سبب سره د هغه ځای اوسېدونکي اهل الله ګڼل کېږي او خلک ورته په احترام باندې قائل دي.

د: هلته د حج مناسک اداء کېږي چې د خلکو د دنیا او آخرت ګټې پکښې نغښتې دي.

مګر څرنګه چې الله ﷻ د ﴿قِيَمًا﴾ سره متصله د ﴿لِّلنَّاسِ﴾ کلمه نازله کړې ده نو داسې معلومېږي چې دلته به هغه معنی مراده وي چې ټولو خلکو ته حتی کافرانو ته هم شامله وي، هغه دا چې د دنیا بقاء او ابادي به ترهغه وخته پورې دوام وکړي چې ترڅو کعبه شریفه ودانه وي او خلک ورته ځي راځي او بالآخره د حج او عمرې مناسک اجراء کېږي، نو کله چې د همدغو کارونو سلسله قطعه شي ـ العیاذ بالله ـ نو بیا به دنیا ورانېږي او عمر به یې ختم شي، لاندې دوه حدیثونه د اشتشهاد په توګه ولولئ:

اول: نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «يُخَرِّبُ الْكَعْبَةَ ذُو السُّوَيْقَتَيْنِ مِنَ الْحَبَشَةِ»[1] کعبه شریفه به د حبشي څخه د دوه وو لینګیو خاوند تخریبه کړي. یعنې کله چې الله ﷻ د دنیا د ورانولو اراده وکړي، نو ډېر حقیر سړی به کعبه ورانه کړي که څه هم د الله ﷻ د ارادې څخه وړاندې د أصحاب الفیل غوندې جابره وو هم نه شوه تخریبولی.

دوهم: د قتاده ﷺ څخه روایت دی چې: «لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى لَا يُحَجَّ الْبَيْتُ»[2] د قیامت ورځ به تر هغه قائمه نه شي ترڅو چې حج ونه کړی شي. یعنې ترڅو چې حج اداء کېږي دنیا به اباده وي. دا حدیث که څه هم د صحیح البخاري د معلقاتو څخه دی مګر الحاکم علیه الرحمة د أحمد بن حنبل علیه الرحمة په سلسله باندې وصل کړی دی[3]. همدارنګه ځینو نورو محدثینو[4] هم مرفوع روایت کړی دی.

د محرم په لاس ښکار شوی حیوان پلیت دی

۳ـ که بالفرض محرم سړی د وچې ښکار کېدونکی حیوان د الله ﷻ په نامه باندې ذبحه هم کړي هغه مردار او پلیت دی، نو که محرم د اضطرار په حال کښې وه او هلته مرداره او ښکار دواړه موجود وه نو فقهاء کرام د ده په باره کښې لاندې نظرونه لري[5]:

الف: زُفر علیه الرحمة وایي چې: باید مرداره وخوري او د ښکار کېدونکي حیوان څخه ځان وساتي.

ب: أبو حنیفه او أبو یوسف رحمة الله علیهما وایي چې: باید بالعکس د ښکار غوښه وخوري او کفاره دې ورکړي.

ج: د أبو حنیفه علیه الرحمة په یو قول او د محمد علیه الرحمة په نظر د مرداري خوراک بهتر دی.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۲۱۶

(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۲۱۷

(۳) عمدة القاري ج۹ ص۲۳۵

(۴) المستدرک ج۴ ص۵۰۰؛ صحیح ابن حبان ج۱۵ ص۱۵۱

(۵) روح المعاني ج۷ ص۲۹

د: أبو یوسف او حسن رحمة الله علیهما دواړه وایي چې که ښکار کېدونکی حیوان او سپی دواړه موجود وه نو د سپي غوښنه بهتره ده.

پاک او ناپاک برابر نه دي

۴ـ دا موضوع ـچې پلیت او پاکیزه شیان برابر نه دي ـ نبي کریم ﷺ په لاندې حدیث کښې ډېره ښه تفسیره کړې ده:

یوه ورځې یو سړی تېرېده نو نبي کریم ﷺ په حاضرینو کښې د یو کس څخه پوښتنه وکړه چې: په دې سړي کښې څه نظر لرې؟ هغه وویل چې: دا د اشرافو څخه دی، که د خپلولۍ غوښتنه وکړي باید چې خپلولي ورسره وکړی شي او که په څه موضوع کښې شفاعت وکړي باید شفاعت یې قبول کړی شي. نبي کریم ﷺ هیڅ ونه ویلې.

بیا په همدغه مجلس باندې یو بل سړی تېر شو، نو نبي کریم ﷺ ذکر شوي یو کس ته وویلې چې: په دې کښې دې څه نظر دی؟ هغه وویلې چې: دا د فقیرانو مسلمانانو څخه دی، که د خپلولۍ آرزو وکړي باید پوره نه کړی شي او که د چا په باره کښې شفاعت وکړي نو باید چې ونه منل شي. نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «هَذَا خَيْرٌ مِنْ مِلْءِ الْأَرْضِ مِثْلَ هَذَا»[۱] یعني: دا د هغه د مثل څخه د ځمکې د ډکوالي په اندازه بهتر دی.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَسْـَٔلُواْ عَنْ أَشْيَآءَ إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِن تَسْـَٔلُواْ عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ ٱلْقُرْءَانُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا ٱللَّهُ عَنْهَا ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُواْ بِهَا كَٰفِرِينَ ﴿١٠٢﴾﴾

[۱۰۱] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! د داسې شیانو څخه پوښتنه مه کوئ چې که درته ځرګند کړی شي، نو غمژن به مو کړي، او (هم تاسو د داسې شیانو څخه غوښتنه مه کوئ چې) که تاسو ترې په داسې وخت کښې غوښتنه وکړئ چې قرآن کریم نازلېدلی شي نو هغه به درته ځرګند کړی شي (او بیا به پرې خپه یاست).

الله ﷻ (تاسو ته) د دغسې پوښتنو کولو څخه عفوه کړې ده (کومې چې د نن څخه وړاندې تاسو کړې دي). او الله ﷻ ښښونکی د حلم خاوند دی (قصور ښښي چې اراده یې وشي او په عقوبت باندې عجله نه کوي).

[۱۰۲] (ای مؤمنانو!) ستاسو څخه وړاندې یقیناً یوه قوم (د پیغمبر امتیانو) دغسې غوښتنې کړې وې خو بیا پرې کافران جوړ شوه (او عقیده یې ورباندې ونه کړه او یا یې عملي نه کړې، نو تاسو د هغوی په شان مه کېږئ).

[۱] صحیح البخاري ج۲ ص۹۵۵

ارتباطونه

۱_ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د پیغمبر ﷺ وظیفه بیانه کړې وه چې په ده باندې د تبلیغ څخه پرته بل شی نشته، او دلته مهرباني کوي چې کله د احکامو رسونه د ده ﷺ وظیفه ده نو حاجت نشته چې تاسو ترې سوال وکړئ او د احکامو په بیان کښې تعجیل وغواړئ، څکه د کوم شي په بیان باندې چې پیغمبر ﷺ مامور شوی دی هغه به ستاسو د غوښتنې څخه پرته هم درته بیانوي.

۲_ هلته الله ﷻ فرمایلي وه چې پاکیزه او پلیت سره یو برابر نه دي، نو څه لرې نه ده چې د ځینو مسلمانانو په زړونو کښې به څه سوالونه پیدا شوي وي چې دا-دا شی به د پلیتو څخه وي او که د پاکیزه وو څخه، نو دلته د همدغسې سوالونو مخنیوی وشو چې ستاسو پوښتنو ته اړتیا نشته، په کوم شي پورې چې د دین کمال ارتباط ولري هغه به ضرور بیانېږي.

شان نزول

د ذکرو شوو ایتونو د شان نزول په باره کښې متعدد واقعات روایت کړی شوي دي، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

۱_ یوه ورځې نبي کریم ﷺ صحابه وو کرامو ﷺ ته خطابه وکړه چې: الله ﷻ په تاسو باندې حج فرض کړی دی. نو الاقرع بن حابس ﷺ غږ وکړ چې ای د الله رسوله! ایا هر کال راباندې حج فرض دی؟ نبي کریم ﷺ ساکت پاتې شو، ترڅو چې نوموړي صحابي ﷺ خپله پوښتنه د درېم ځل دپاره تکراره کړه نو بیا یې خپل سکوت مات کړ او ویې فرمایل چې: «لَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوَجَبَتْ ثُمَّ إِذًا لَا تَسْمَعُونَ وَلَا تُطِيعُونَ وَلَكِنَّهُ حَجَّةٌ وَاحِدَةٌ»(۱) یعني: که زه ووایم چې "هو" نو (هر کال) به واجب شي، بیا به یې تاسو (عملًا) قبول نه کړئ او (عملًا) اطاعت به ونه کړئ، مګر شان دا دئ چې فرضي حج فقط یو حج دی.

۲_ د اوړد حدیث شریف مضمون دی چې نبي کریم ﷺ ته دا خبره رسېدلې وه چې منافقان د ناآشنا پوښتنو نیت لري ترڅو نبي کریم ﷺ (د دوی په خیال) جواب ونه شي ویلی او دوی ته د پروپاګند زمینه برابره شي.

لنډه دا چې ځینو خلکو د منافقت د کبله او ځینو صحابه کرامو ﷺ د زیات اخلاص د کبله پوښتنې کولې، نو نبي کریم ﷺ په داسې حال کښې په ممبر باندې ودرېده چې د غُصې نښې نښانې پکښې ښکارېدلې، او ویې فرمایل چې: «فَلَا تَسْأَلُونِي عَنْ شَيْءٍ إِلَّا أَخْبَرْتُكُمْ مَا دُمْتُ فِي مَقَامِي هَذَا»(۲) یعني: نو تاسو به زما څخه د هیڅ شي پوښتنه ونه کړئ مګر زه به یې خبر (جواب) درکړم تر هغه چې زه په دې مقام (ممبر) باندې اوسم.

---

(۱) سنن النسائي ج۲ ص۱

(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۷۷، ج۲ ص۱۰۵۰

ټول صحابه کرام ﷺ د هر خپه او په ژړا شوه او نبي کريم ﷺ همدا خبره تکراروله چې: «سَلُونِي» وکړئ پوښتنې، وکړئ پوښتنې.

په دې منځکښې عبد الله بن حُذافه ﷺ راپورته شو او پوښتنه یې وکړه چې: «مَنْ أَبِي؟» زما پلار څوک دی؟. نو نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې: «أَبُوكَ حُذَافَةُ» ستا پلار حذافه دی. یعنې ستا په نسب کښې چې خلک څه خبره کوي هغه دروغ ده.

بیا عمر الفاروق ﷺ د ټولو صحابه وو کرامو ﷺ په استازیتوب نبي کريم ﷺ ته اعتذار وړاندې کړ او نبي کريم ﷺ د «سَلُونِي» کلمې د ویلو څخه چپ شو.

۳ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما (رئیس المفسرین) وایي چې ځینې خلک وه چې د نبي کريم ﷺ څخه به یې د مسخرو په توګه پوښتنې کولې چې زما پلار څوک دی؟ او چې اوښه به یې ورکه شوې وه نو ورته به یې ویلې چې: «أَيْنَ نَاقَتِي؟» زما اوښه چرته ده؟ «فَأَنْزَلَ اللهُ فِيهِمْ هَذِهِ الْآيَةَ»[١] نو الله ﷻ په دوی کښې دغه ایت نازل کړ.

۴ـ آن تردې چې یوه سړي د نبي کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې: «أَيْنَ مَدْخَلِي يَا رَسُولَ اللهِ»[٢] یعنې: ای د الله ﷻ پیغمبره! زما د داخلېدلو ځای چرته دی (دوزخ دی او که جنت دی)؟. نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې «النَّارُ» یعنې: ستا د داخلېدلو ځای اور (دوزخ) دی.

تبصره

۵ـ ذکر شوي واقعات او یا د هغو نور امثال سره څه منافات نه لري، کېدلی شي چې د ټولو په هکله ذکر شوي ایتونه نازل شوي وي، او د صحابه کرامو ﷺ عادت وه چې د ایتونو په مصداقاتو باندې به یې د شان نزول اطلاق کاوه[٣].

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي چې: په ذکرو شوو واقعاتو کښې ځینې داسې واقعات دي چې د مسلمانۍ سره منافات لري، لکه چې ځینو خلکو به د نبي کريم ﷺ څخه د مسخرو په توګه پوښتنې کولې، او په پیغمبر باندې مسخرې کول خو د کفر څخه په غیر بل شی نه دی، حال دا چې ایت شریف په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ﴾ سره پیل شوی دی چې ټوله مخاطبه د مؤمنانو سره ده؟

مونږ وایو چې:

الف: دلته د مؤمنانو څخه ټول هغه خلک مطلب دي چې ځانونو ته مؤمنان وایي، برابره خبره ده چې قلبًا هم مؤمنان وي او یا یوازې په خولو باندې ځانونه مؤمنان بولي.

---

(١) صحیح البخاري ج٢ ص٦٦٥
(٢) صحیح البخاري ج٢ ص١٠٨٣
(٣) تفسیر القاسمي ج١ ص٢٧؛ تفسیر المنار ج٩ ص٦٤٢

ب: دلته مؤمنان پوه کړی شوي دي چې تاسو د منافقانو په شان طرز العمل مه کوئ چې هره بې پوښتنه نبي کريم ﷺ ته راجع کړئ. او دا ځکه چې منافقان په پوښتنو کښې زره صافي نه دي غواړي چې د یو پلوه نبي کريم ﷺ په بې ځایه پوښتنو کښې مصروف کړي او د بله پلوه یې ستاسو بې لارې کول مطلب دي.

نو په دې تقدیر باندې به دا ایت شریف د هغه ایت شریف نظیر واقع شي چې: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقُولُواْ رَٰعِنَا وَقُولُواْ ٱنظُرۡنَا ﴾ [البقرة: ۱۰۴] يعني: ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! تاسو د (یهودانو په شان) د "راعنا" کلمه مه وایاست او (په بدل کښې یې) "أنظرنا" وایئ.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: ای مؤمنانو! تاسو د نبي کريم ﷺ څخه بې هوده پوښتنې مه کوئ چې په لا شعوري توګه د منافقانو په قدم باندې لاړ شئ، خصوصاً داسې پوښتنې چې د هغو په جواب کښې د دې خبرې خطره وي چې تاسو وریاندې غمژن شئ، یا د رسوايي او خجالت سره مخامخ شئ او بالآخره یا د دې لوی خطر وي چې اسان حکم دریاندې په جواب سره درونند کړی شي او داسې نور.

۲ـ ای مؤمنانو! که تاسو ذکرې شوې پوښتنې په داسې وخت کښې مطرح کړئ چې وحي جاري ده، نبي کريم ﷺ ژوندی دی او بالآخره د قرآن کريم د نزول وخت نه دی ختم شوی، او په خپلو پوښتنو باندې زیات زور واچوئ نو الله ﷻ به یې جواب درنازل کړي نو احتمال شته چې د خفګان سره مخامخ شئ او په خپلو پوښتنو باندې پښېمانه شئ.

کله چې په بې ضرورته پوښتنو کښې د غمژن کېدلو احتمال شته نو تاسو ته په کار دي چې دغسې د خطر ځای ته خپل ځانونه ورورانږدې نه کړئ او په لوی لاس ځانونه غمژن جوړ نه کړئ.

هو! د دې څخه ښخوا مو چې څه بې ځایه پوښتنې کړې دي د هغو څخه الله ﷻ درتېر شوی دی او په هغو باندې مو نه نیسي، خو د دې ارشاد څخه وروسته خپل ځانونه اداره کړئ.

لنډه دا چې الله ﷻ بښونکی دی که څه قصور درڅخه واقع شي نو د بښنې په تمه اوسئ او هم د حلم خاوند دی چې د عذاب تاخیر یې په بښنه باندې دلالت نه کوي، نو د همېشه دپاره د الله ﷻ په نسبت په خوف او رجا کښې اوسئ چې همدا د ایمان غوښتنه ده.

۳ـ ای مؤمنانو! ستاسو څخه وړاندې هم ځینو قومونو د خپلو پیغمبرانو څخه د ول دول غوښتنې کړې وې، خو چې کله به ورته پیغمبرانو غوښتلې شوې پوښتنې جوابې کړې او څه به یې چې غوښتل هغه به یې ورکړه، نو یا به په عملي بې اطاعتۍ کښې واقع شوه او یا به لا وریاندې بالکل کافر جوړ شوه او انکار به یې ترې وکړ، نو د همدې کبله تاسو ته توصیه وکړی شوه چې د بې ځایه غوښتلو څخه خپل ځانونه بچ وساتئ چې علاوه په غمژن کېدلو د بې اطاعتۍ سره مخامخ نه شئ.

توضیحات

١ـ په دې مقام کښې الله ﷻ د ﴿أَشۡيَآءَ﴾ د کلمې څخه وروسته درې جملې نازلې کړې دي، مونږ غواړو چې د الله ﷻ په توفيق په هره يوه جمله کښې بېل-بېل بحث وکړو.

لومړۍ جمله:

٢ـ لومړۍ جمله دا ده چې: ﴿إِن تُبۡدَ لَكُمۡ تَسُؤۡكُمۡ﴾، دا جمله د ﴿أَشۡيَآءَ﴾ د کلمې دپاره صفت واقع شوې ده. نو د معنی حاصل يې داسې را اوځي چې: د داسې شيانو څخه پوښتنه مه کوئ چې د هغو په جوابونو کښې ستاسو د غمژن کېدلو او مشقت احتمال وي، نو خپل ځانونه په لوی لاس په سختيو کښې مه وراچوئ او ځانونو ته غم مه جوړوئ.

لنډه دا چې پوښتنه کول په لاندې دوه ډوله دي:

الف: يو ډول هغه پوښتنې دي چې سړی يې جواب ته ضرورت لري او جواب يې په تعميل کښې اثر لري، نو دغه ډول پوښتنې برسېره په دې چې ممنوع نه دي بلکې مشروع دي، ځکه چې د دغسې پوښتنو په جوابونو باندې سړی خوشالېږي چې د ځير څخه پرې نجات پيدا کوي او غمژن کېږي پرې نه. لاندې تشريحات ولولئ:

اول: الله فرمايي: ﴿فَسۡـَٔلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلذِّكۡرِ إِن كُنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ﴾ [النحل: ٤٣] نو د علم خاوندانو څخه پوښتنه وکړئ که تاسو ياست چې نه پوهېږئ.

دوهم: جابر ﷺ په يوه اوږده حديث کښې وايي چې: مونږ په سفر باندې وه چې زمونږ د يو ملګري په سر باندې ډېره راولوېده او زخمي شو، خو همدغه زخمي ملګری محتلم شو او غسل ورباندې واجب شو نو د ملګرو څخه يې پوښتنه وکړه چې ايا ماته په تيمم وهلو کښې اجازه مونده کوئ؟ هغوی وويلې چې نه، ته خو د اوبو په استعمال باندې قدرت لرې. نو نوموړي زخمي په اوبو باندې غسل وکړ چې د همدې غسل په سبب باندې مړ شو.

کله چې نبي کريم ﷺ په ذکره شوې قيصه باندې خبر شو نو ويې فرمايل چې: «قَتَلُوهُ قَتَلَهُمُ اللهُ أَلَا سَأَلُوا إِذْ لَمْ يَعْلَمُوا فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ»[1] وژلی يې دی دوی دې الله ﷻ ووژني، ضرور به يې پوښتنه کړې وی چې کله دوی په خپله نه پوهېده (او بې علمه فتوی به يې نه ورکولی) ځکه چې د جهل شفاء خو پوښتنه کول دي. يعنې د ناپوهۍ علاج پوښتنه ده.

ب: دوهم ډول پوښتنې هغه دي کومو ته چې ضرورت نه وي او لا په جوابونو کښې يې د غمژن کېدلو خطره هم وي، نو په ذکره شوې جمله کښې همدغه ډول پوښتنې ممنوع ښودلې شوې دي. لاندې نصوص د ښه وضاحت دپاره ولولئ:

---

(١) سنن ابي داوُد ج١ ص٤٩

اول: نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ»(۱) يعني: د سړي د اسلام د ښه والي څخه د هغه شي پرېښودل هم دي چې ده ته مطلبي شی نه وي. لکه چې څوک پوښتنه وکړي چې د موسی ﷺ د مور نوم څه وه؟ او د فرعون پلار څه نومېده؟ او داسې نور.

دا ډول پوښتنې د دې څخه پرته چې د سړي وخت پرې ضائع شي بله نتيجه نه لري، خصوصاً د هغو خلکو د خولو څخه کوم چې د دين په ضروري مسائلو باندې نه پوهېږي خو پوښتنه يې هم نه کوي.

دوهم: يوه ورځې عمر الفاروق ﷺ د خپلو څو نفرو ملګرو سره يوه حوض (ډنډ) ته ورسېد، نو يوه ملګري يې د حوض د خاوند څخه پوښتنه وکړه چې: ای د ډنډ خاونده! دغه ډنډ ته درندګان راځي او که نه (اوبه ترې څښي او که څنګه)؟. نو د دې څخه وړاندې چې د حوض خاوند جواب ورکړي، عمر الفاروق ﷺ ووېلې چې: «يَا صَاحِبَ الْحَوْضِ لَا تُخْبِرْنَا »(۲) ای د حوض خاونده! مونږ ته جواب مه راکوه. يعني: مونږ مکلف نه یاستو چې دغسې دقيقې پوښتنې وکړو، نو کله چې مکلف نه ياستو نو حاجت نشته چې ته جواب راکړې!.

نو د همدې کبله مونږ دې ته ضرورت نه لرو چې د قصاب څخه تحقيق وکړو چې دغه ذبيحه ستا خپله ده او که پردی؟ د ذبيحې په وخت کښې دې ورباندې د الله ﷻ نوم ياد کړی دی او که نه؟ او داسې نور.

دريم: معاويه ﷺ وايي چې: «أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى عَنِ الْغُلُوطَاتِ»(۳) يعني: نبي کريم ﷺ منعه کړې ده د داسې پوښتنو څخه چې مطلب پکښې صرف د مخاطب غلطول او پېښې شوېول وي (چې دا ډول مسائل اکثره د فتنو باعث جوړېږي).

همدارنګه نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ»(۴) هلاک شوه په (اقوالو او افعالو کښې) د حد څخه تجاوز کوونکي، دغه جمله يې درې ځله ووېلې. يعني: څوک چې د مسائلو په تعمق کښې غلوه او تيری کوي.

څلورم: يوه ورځې د مالک بن انس رحمه الله عليه څخه چا د استواء په باره کښې پوښتنه وکړه، نو هغه جواب ورکړ چې: «الِاسْتِوَاءُ مَعْلُومٌ وَالْكَيْفِيَّةُ مَجْهُولٌ وَالسُّؤَالُ عَنْهُ بِدْعَةٌ»(۵) استواء خو معلومه ده (پوښتنې ته اړتيا نه لري) او څرنګوالی يې مجهول دی (چې يوازې الله ﷻ ته معلوم دی) او پوښتنه ترې بدعت دی (داسې مسئله نه ده چې مونږ ورباندې مکلف ياستو).

پنځم: يوه ورځې د عمر بن عبد العزيز رحمه الله عليه څخه چا د صفين د جنګ يعنې د صحابه وو ﷺ د

(۱) سنن ابن ماجه ص۲۸۶
(۲) موطا الإمام مالک ج۱ ص۱۷
(۳) سنن ابي داود ج۲ ص۱۵۹
(۴) صحيح مسلم ج۲ ص۳۳۹
(۵) تفسير القاسمي ج۶ ص۳۹۵

جنګ په باره کښې پوښتنه وکړه (چې هلته څوک په حقه وه)، نو هغه جواب ورکړ چې: "تِلْكَ دِمَاءٌ كَفَّ اللهُ عَنْهَا يَدِيْ فَلَا أُحِبُّ أَنْ أُلَطِّخَ بِهَا لِسَانِي"(۱) دا داسې وينې دي چې الله ﷻ تړې زما لاس بچ ساتلی دی (چې ګډون مې پکښې نه دی کړی) نو زه دا خوښوم چې خپله ژبه هم پرې ککړه نه کړم.

(يا په بل عبارت: د قيامت په ورځ به زما څخه دا پوښتنه ونه شي چې تا ولې د علي ؓ او معاويه ؓ په هکله د حق او باطل نظر نه دی ورکړی، نو ضرورت نشته چې بې خايه خپل خان د ګناه په خطره کښې ورواچوم).

شپږم: نبي کريم ﷺ خپلو صحابه وو کرامو ؓ ته توصيه کړې وه چې: «لَا يُبَلِّغُنِي أَحَدٌ عَنْ أَحَدٍ مِنْ أَصْحَابِي شَيْئًا فَإِنِّي أُحِبُّ أَنْ أَخْرُجَ إِلَيْهِمْ وَأَنَا سَلِيمُ الصَّدْرِ»(۲) هيڅوک دې زما د ملګرو څخه د هيڅا په باره کښې څه شی ماته نه رارسوي، ځکه چې يقيناً زه دا خبره خوښوم چې په داسې حال کښې وروو خم چې په زړه کښې مې هغوی ته څه نه وي. يعنې: ماته دې څوک داسې خبره نه رارسوي چې زما د صحابه وو کرامو ؓ سره زړه بداوی پيدا شي. نو بايد چې سړی د دغسې شيانو د پوښتنو څخه هم ډډه وکړي چې د حسد او کينې باعث جوړېږي.

اوم: نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايي چې: «وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا تَحَسَّسُوا»(۳) او تاسو د خلکو د پټو شيانو پوښتنې مه کوئ او هم مه ورته ګورئ او مه ورته غوږ نيسئ.

د ټولو ذکرو شوو وضاحتونو څخه څرګنده شوه چې مونږ ته د بې خايه او بې فائدې پوښتنو کولو څخه د خان ساتنې توصيه شوې ده، برابره خبره ده چې د نبي کريم ﷺ په زمانه کښې وي او که آن د قيامت د ورځې پورې په نورو زمانو کښې، همدارنګه برابره خبره ده چې د شرعي احکامو پوښتنې وي او که داسې پوښتنې وي چې شريعت پورې اړوند نه وي، لکه چې د شان نزول د روايت سره سم د نبي کريم ﷺ څخه چا پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! زما ورکه شوې اوښه به چرته وي؟!

دوهمه جمله:

۲ـ دوهمه جمله چې د ﴿ أَشْيَآءَ ﴾ د کلمې دپاره صفت واقع شوې ده، دا جمله ده چې: ﴿ وَإِن تَسْـَٔلُوا۟ عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ ٱلْقُرْءَانُ تُبْدَ لَكُمْ ﴾.

ځينو مفسرينو کرامو(۴) ته تعجب دی چې د ذکرې شوې جملې څخه د سوال کولو اباحت اخلي، حال دا چې دا جمله د ﴿ أَشْيَآءَ ﴾ د کلمې دپاره صفت واقع شوې ده او د نهي ﴿ لَا تَسْـَٔلُوا۟ ﴾ څخه لاندې ده.

(۱) تفسير القاسمي ج۶ ص۳۹۴
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۲۲۸
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۷۷۲
(۴) البحر المحيط ج۴ ص۳۸۱؛ تفسير القرطبي ج۶ ص۳۳۳

دوي يې د معنى حاصل داسې اخستى دى چې: تاسو ابتداء پوښتنه مه کوئ خو که الله ﷻ په خپله تاسو ته څه حکم درنازل کړ او په هغه کښې ستاسو څه پوښتنو ته اړتيا وه او پوښتنې مو وکړې نو څه باک يې نشته، الله ﷻ به ستاسو پوښتنو ته جواب درکړي او څه خفا چې په تاسو باندې درغلې وي هغه به درته واضحه او څرګنده کړي.

موږ ته داسې برېښي ـ والله ﷻ اعلم ـ چې د دې جملې د معنى حاصل داسې واخستلى شي چې: تاسو په هره زمانه او په هر ډول واقعه کښې عموماً د بې ځايه پوښتنو څخه ځانونه بچ وساتئ او په خاصه توګه د نبي کريم ﷺ په مبارک عصر کښې خو د بې ځايه پوښتنو څخه بالکل ځپل ځانونه بچ کړئ، چې د يو پلوه به نبي کريم ﷺ په بې ځايه پوښتنو باندې په بې ګټو شيانو کښې مشغول کړئ او د بله پلوه د دې خبرې خطره هم شته چې ستاسو د پوښتنو د کبله داسې حکم نازل شي چې تاسو او ستاسو غوندې نور مسلمانان په حرج کښې واچوي.

د ښه وضاحت دپاره لاندې شرحه ولولئ:

الف: نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ»[1] ما پرېږدئ تر هغه چې ما تاسو پرېښې ياست. يعنې: ما پرېږدئ چې شريعت درته بيان کړم، کوم شى چې ضرور وي هغه زه ستاسو د پوښتنو څخه په غير هم درته بيانوم، نو پوښتنو ته څه حاجت دى.

ب: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ أَعْظَمَ الْمُسْلِمِينَ جُرْمًا مَنْ سَأَلَ عَنْ شَيْءٍ لَمْ يُحَرَّمْ فَحُرِّمَ مِنْ أَجْلِ مَسْأَلَتِهِ»[2] يعنې: يقيناً په مسلمانانو کښې د ګناه د حيثه هغه څوک ډېر لوى دى چې د داسې يوه شي څخه پوښتنه وکړي چې هغه نه وي حرام شوى خو د ده د پوښتنې د کبله حرام کړى شي.

ج: انس ﷛ وايي چې موږ د دې څخه منعه کړى شوي وه چې د نبي کريم ﷺ څخه د څه شي په باره کښې پوښتنه وکړو: «فَكَانَ يُعْجِبُنَا أَنْ يَجِيءَ الرَّجُلُ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ الْعَاقِلُ فَيَسْأَلَهُ وَنَحْنُ نَسْمَعُ»[3] نو زموږ به دا خبره خوښېدله چې د بېديا څخه يو سارانى هوښيار سړى راشي او د نبي کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړي او موږ يې واورو.

د: ابو امامه ﷛ په يوه اوږده حديث کښې وايي چې کله ذکر شوى ايت شريف نازل شو او موږ د پوښتنې کولو څخه منعه کړى شو نو موږ يوه اعرابي (سارايي) سړي ته يو څادر ورکړ او بيا مو ورته وويلې چې: «سَلِ النَّبِيَّ ﷺ»[4] يعنې: د نبي کريم ﷺ څخه پوښتنې وکړه (چې ترڅو يې موږ جوابونه واورو).

هـ: المغيره بن شعبه ﷛ په اوږده حديث کښې وايي چې: «وَكَانَ يَنْهَى عَنْ قِيلَ وَقَالَ وَكَثْرَةِ السُّؤَالِ

---

(۱) سنن النسائي ج۲ ص۱
(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۱۰۸۲
(۳) صحيح مسلم ج۱ ص۳۰
(۴) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۲۰۳

وَإِضَاعَةِ الْمَالِ»[۱] یعني: او وه نبي کریم ﷺ چې منعه به یې کوله د قیل او قال (تا ویلو ما ویلو) څخه او د ډېرو پوښتنو څخه او (بالآخره) د مال د ضائع کولو څخه (چې په حرامو کښې مصرف شي).

سوال جواب

۴_ که څوک وایي: چې کله صحابه کرام ﷺ د نبي کریم ﷺ د پوښتنو څخه منعه کړی شوي وه نو په کار وه چې دوی ترې هیڅ یوه پوښتنه هم نه وی کړې، حال دا چې د دوی پنځلس پوښتنې الله ﷻ په قرآن کریم کښې جوابې کړې دي، لکه چې د [البقرة:۱۸۹] ایت کښې یې څه شرحه تېره شوې ده، او که بالفرض کوم صحابي ﷺ پوښتنې کړې وی نو په کار وه چې هغه ته هیڅ جواب نه وی ورکړی شوی.

مونږ وایو چې:

الف: د صحابه وو کرامو ﷺ کوم سوالونه چې په قران کریم کښې جواب شوي دي هغه د ذکر شوي ایت شریف د نزول څخه وړاندې وه مګر دا جواب محض یو احتمال دی قاطع جواب نه شي جوړېدلی.

ب: لکه څنګه چې په دوهمې توضیح کښې واضحه شوې ده چې صحابه کرام ﷺ د مطلقو پوښتنو څخه نه وه منعه کړی شوي بلکې د هغو پوښتنو اجازه ورته نه وه چې د هغو جوابولو ته به چندان حاجت نه وه.

برسېره په دې، لږ وړاندې تیر شوه چې دا حکم څه داسې قاطع حکم نه وه چې د لمانځه او زکات په شان د اسلام یو رکن ګرځېدلی وی او خاص او عام ټول ورباندې مکلف وی، بلکې أعراب (د بېدیا اوسېدونکي) د دې حکم څخه وتلي وه[۲]، او هم په وفودو باندې (چې د اطرافو څخه به د جرګو په صفت باندې راتله) دا حکم واجب نه وه.

د همدې کبله النواس بن سمعان ﷺ وایي چې ما د نبي کریم ﷺ سره په مدینه منوره کښې یو کال د زیارت کوونکي (میلمه) په صفت تېر کړ او خپل هجرت مې ټال کړو او دا څکه چې: «كَانَ أَحَدُنَا إِذَا هَاجَرَ لَمْ يَسْأَلْ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْ شَيْءٍ»[۳] زمونږ هر یوه نفر به چې هجرت وکړ نو هغه به د نبي کریم ﷺ څخه د هیڅ شي پوښتنه نه کوله. یعنې: دغه بندیز یوازې په مهاجرینو باندې وه او ما غوښتل چې د نبي کریم ﷺ څخه ډېرې پوښتنې وکړم، نو که هرڅومره ژر مې د خپل وطن څخه مدینې منورې ته هجرت کړی وی نو هومره ژر به د پوښتنو څخه منعه کړی شوی وی.

په دې باندې علاوه، که بالفرض یوې بې ځایه پوښتنې ته هم جواب نه وی ورکړی شوی نو معاندینو به همدا پلمه نیولې وی او خلکو ته به یې د نبي کریم ﷺ په نبوت کښې شک وراچولی وی نو د همدې کبله یې هغه چا ته جواب ورکړ چې هغه پوښتنه کوله چې زه به د قیامت په ورځ چرته یم؟ او نبي کریم ﷺ ورته جواب ورکړ چې: «فِي النَّارِ» ته به په اور کښې یې. لکه چې وړاندې تېر شو.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۹۵۸
(۲) تفسیر القاسمي ج۶ ص۳۸۹
(۳) صحیح مسلم ج۲ ص۳۱۴

د صحابه وو کرامو ﷺ زمانه او پوښتنې

۵ـ د نبي کريم ﷺ د وفات څخه وروسته هم صحابه وو کرامو ﷺ خپلې پخوانۍ کړنلارې ته ادامه ورکوله چې بې ضرورته پوښتنې يې نه په خپله جوابولې او نه يې څوک د داغسې پوښتنو کولو ته پرېښوده. د ښه وضاحت دپاره لاندې شرحه ولولئ:

الف: د زيد بن ثابت الانصاري ﷺ څخه به چې چا څه پوښتنه وکړه، هغه به د جواب څخه وړاندې معلومات واخستل چې: ايا دا حادثه پېښه شوې ده چې زما څخه پکښې فتوی غواړې؟

نو که ورته به ووېل شو چې: هو، نو د خپلو معلوماتو په رڼا کښې به يې جواب ورکاوه او که نه نو وېل به يې چې: «فَذَرُوهُ حَتَّى يَكُونَ»[۱] نو پرېږدئ چې ترڅو پېښه شي (نو بيا به پکښې فيصله کوو).

ب: يوه ورځې يو سړی مدينې منورې ته راغی چې د قرآن کريم د متشابهاتو په باره کښې يې پوښتنې کولې، نو عمر الفاروق ﷺ ورته د خرما د ونې شاخونه تيار کړه او خپل حضور ته يې راوغوښت! چې لاندې سوال جواب او معامله يې ورسره وکړه:

عمر الفاروق ﷺ: ته څوک يې؟.

نوموړی سړی: زه د الله ﷻ بنده "صُبَيغ" يم.

عمر الفاروق ﷺ: زه د الله ﷻ بنده "عمر" يم.

د همدې خبرې سره سم يې د هغه سر د خرما د ونې په يو لرګي باندې وواهه آن تردې چې سر يې پرې مات کړ او سرې وينې پرې راوبهېدلې!

نوموړي سړي: «يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! حَسْبُكَ قَدْ ذَهَبَ الَّذِي كُنْتُ أَجِدُ فِي رَأْسِي»[۲] ای امير المؤمنينه! بس دی (نور مې مه وهه)، يقيناً څه چې ما په خپل سر (دماغ) کښې موندل کول (چې د هغو په اثر باندې مې پوښتنې کولې) هغه مې د سره ووت. يعنې: بيا داسې نه کوم.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۶ـ که څوک وايي چې مجتهدينو ته په کار وه چې دوی هم د صحابه وو کرامو ﷺ په شان کړنلاره غوره کړې وی او د فرضي حوادثو په باره کښې يې احکام نه وی استنباط کړي؟

موږ وايو چې:

الف: د صحابه وو کرامو ﷺ په زمانه کښې واقعات دومره ډېر نه وه چې د استنباطاتو دروازه داسې پرانستله شوې وی لکه څنګه چې د دوی څخه په وروسته زمانو کښې پرانستله شوه، د دوی د مبارکې زمانې حوادث اکثره په نصوصو باندې حل او فصل کېده اجتهاد ته ډېر ضرورت

(۱) سنن الدارمي ج۱ ص۴۷
(۲) سنن الدارمي ج۱ ص۵۱

نه پېښېده، او وروسته چې د اجتهاد دروازه بېرته شوه نو طبعي وه چې د فرضي مسائلو دپاره هم جوابونه ورکړی شي چې د قيامت د ورځې پورې ترې مسلمانان استفاده وکړي.

ب: د صحابه وو کرامو ﷺ ډېره درنه وظيفه د نبي کريم ﷺ د احاديثو رسونه وه، نو که دوی په فرضي مسائلو باندې مصروف شوي وی نو د يو پلوه به په ذکر شوي وظيفه کښې قصور واقع شوی وی، او د بله پلوه به اجتهاديات او منصوصات سره ګډوډ شوي وی، سړی به نه پوهېدی چې دا د صحابي قول دی او که د نبي کريم ﷺ حديث دی.

د دې نظير دا دی چې: نبي کريم ﷺ د خپلو احاديثو د ليکلو څخه منعه کړې وه ترڅو د قرآن کريم سره ګډوډ نه شي، لکه چې فرمايي: «لَا تَكْتُبُوا عَنِّي وَمَنْ كَتَبَ عَنِّي غَيْرَ الْقُرْآنِ فَلْيَمْحُهُ»[1] يعنې: زما څخه (د قرآن کريم څخه په غير) بل شی مه ليکئ او هر چا چې زما څخه د قرآن کريم څخه په غير بل شی (حديث) ليکلی وي نو هغه دې محوه کړي. مګر د دې سره-سره يې د يوه صحابي ﷺ دپاره -چې د يمن څخه وه- د ليکلو امر وکړ کله چې هغه ترې وغوښتل: ای د الله رسوله! دغه احکام چې تاسو په همدغې خطابه کښې بيان کړه ماته يې وليکه. نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «اكْتُبُوا لِأَبِي فُلَانٍ»[2] ابو فلان يعنې "ابو شاه" ته يې وليکئ.

نوموړي صحابي (ابو شاه) ﷺ ته يې ځکه د ليکلو اجازه ورکړه چې هغه د لرې وطن وه او په عمومي اجتماع کښې ثابته شوه چې قرآن يې نه دی ليکلی بلکې احاديث يې ليکلي دي، نو د اختلاط خطر د منځه لاړ.

همدارنګه د صحابه وو کرامو ﷺ د زمانې څخه وروسته د ايت او حديث پېژاندل په هيڅا باندې خفي نه وه او د اجتهادياتو سره بيلتون پوره واضحه شوی وه.

ج: په دې باندې علاوه، الله ﷻ فضل وکړ او سلفو صالحينو ته يې د اجتهادياتو فکر په زړونو کښې ورواچاوه چې ټوله اسلامي تګلاره په صريحو الفاظو کښې په هره ژبه ميدان ته راوباسي، که بالفرض الله ﷻ دغه فضل نه وی کړی نو د اسلامي شريعت کمال به په ټولو زمانو او ټولو ځايونو کښې نه وی څرګند شوی.

درېيمه جمله:

۶ـ په دې مقام کښې الله ﷻ د ﴿عَفَا ٱللَّهُ عَنْهَا﴾ جمله رانازله کړې ده چې مفسرين کرام يې په لاندې دوه ډولونو باندې تفسيروي:

الف: دا جمله هم د تېرو شوو دواړو جملو په شان د ﴿أَشْيَآءَ﴾ د کلمې دپاره صفت واقع شوې ده[3]،

[1] صحيح مسلم ج۲ ص۴۱۴
[2] صحيح البخاري ج۴ ص۲۲
[3] البحر المحيط ج۴ ص۳۸۲

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای مؤمنانو! د داسې شیانو څخه پوښتنې مه کوئ چې د هغو ذکر الله ﷻ عفوه کړی دی، یعنې پرېښی یې دی.

په همدې مضمون باندې لاندې حدیث دلالت کوي چې:

«سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ السَّمْنِ وَالْجُبْنِ وَالْفِرَاءِ فَقَالَ الْحَلَالُ مَا أَحَلَّ اللهُ فِي كِتَابِهِ وَالْحَرَامُ مَا حَرَّمَ اللهُ فِي كِتَابِهِ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ مِمَّا عَفَا عَنْهُ»[1] یعنې: یوه ورځې د نبي کریم ﷺ څخه د غوړیو او پنیر او (بالآخره) د پوستین په باره کښې پوښتنه وشوه، نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: حلال هغه دی چې الله ﷻ په خپل کتاب کښې حلال کړی دی او حرام هغه دی چې الله ﷻ په خپل کتاب کښې حرام کړی دی او هغه څه چې الله ﷻ ترې سکوت کړی دی نو هغه د هغې جملې څخه دي چې الله ﷻ یې (د بیان څخه) عفوه کړې ده. ته به وایې چې ذکرې شوې جملې ته اشاره کوي.

ب: دا جمله د ﴿أَشْيَاءَ﴾ د کلمې دپاره صفت نه ده بلکې مسلمانانو ته پکښې داد ورکړی شوی دی چې پخوانیو سوالونو باندې نه نیولی کېږئ چې د دغه ایت شریف څخه وړاندې مو کړي وه، ته به وایې چې دغه جمله د "إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ" معنی ورکوي[2].

د پخوانیو قومونو د سوالونو مثالونه

۸ـ په دې مقام کښې الله ﷻ د پخوانیو قومونو سوالونو ته اشاره کړې ده چې د خپلو-خپلو پیغمبرانو څخه به یې په خپلو خولو باندې غوښتنې کولې مګر کله به چې ورته جواب ورکړی شو نو بیا به یې عمل ته ملاوې ماتې وې، حتی چې په ځینو وختونو کښې به لا پرې کافر هم شوه. د دغسې پوښتنو لاندې مثالونه ولولئ:

الف: بني اسرائیلو د موسی ؑ څخه د غوا په باره کښې متعددې پوښتنې کړې وې خو په هر ځل جواب کښې یې عمل نه کاوه او د پوښتنو سلسله به یې اوږدوله، تر دې چې د ډېر مشقت سره مخامخ شوه. د [البقرة:۶۷] ایت.

ب: بني اسرائیلو د خپل وخت د پیغمبر څخه د قومندان د درولو غوښتنه کوله خو کله چې ورته الله ﷻ طالوت علیه الرحمة مشر مقرر کړ بیا یې متابعت ونه کړ. د [البقرة:۲۴۶] ایت.

ج: د عیسی ؑ څخه خپل قوم د مائدې غوښتنه کوله، لکه چې په [المائدة:۱۱۲] ایت کښې یې بحث راروان دی؟ مګر چې کله نازله شوه د هغې په غوښتنه یې عمل ونه کړ.

د: د صالح ؑ څخه خپل قوم د معجزې اوښه وغوښتله خو چې کله ورته موجوده کړی شوه نو دوی ورباندې کافر شوه او مړه یې کړه. د [الشمس:۱۳] ایت.

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۳۰۳
(۲) روح المعاني ج۷ ص۴۰

ذکره شوې موضوع نبي کريم ﷺ خپل اُمت ته څومره ښه تشريح کړې ده چې: «أَيُّهَا النَّاسُ! لَا تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَسَلُوا اللهَ الْعَافِيَةَ فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا»[۱] ای خلکوا دښمن ته د مخامخ کېدلو آرزو مه کوئ (د جنګ غوښتنه مه کوئ) او د الله ﷻ څخه عافيت وغواړئ، خو کله چې ورسره مخامخ شوئ نو صبر وکړئ (او تېښته مه کوئ هسې نه چې د پخوانيو قومونو په شان د يوه شي غوښتنه وکړئ او بيا يې په عمل کښې ناکام پاتې شئ).

﴿ مَا جَعَلَ ٱللَّهُ مِنۢ بَحِيرَةٍ وَلَا سَآئِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَٰكِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْاْ إِلَىٰ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَإِلَى ٱلرَّسُولِ قَالُواْ حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَآ أَوَلَوْ كَانَ ءَابَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾ ﴾

[۱۰۳] نه ده ګرځولې (مشروعه کړې) الله ﷻ هيڅ بحيره او نه سائبه او نه وصيله او نه حام، مګر هغه کسان چې کافر شوي دي په الله ﷻ باندې دروغ تړي (چې ذکر شوي څاروي الله ﷻ مشروع ګرځولي دي او د ده ﷻ د نژدېکت اسباب دي).

او د دوی (کافرانو) اکثريت د عقل څخه (په سمه توګه) کار نه اخلي (بلکې د پلرونو ړوند تقليد کوي).

[۱۰۴] او کله چې دوی ته وويل شي چې تاسو هغه شي ته راشئ چې الله ﷻ نازل کړی او (هم) پيغمبر ﷺ ته (راشئ! ړوند تقليد پرېږدئ، نو) دوی وايي چې زمونږ هغه شی بس دی (د دين په حيث) چې مونږ پرې خپل پلرونه موندلي دي. (ورته ووايه چې) ايا (تاسو دا تقليد کوئ؟) اګر که پلرونه مو په هيڅ (ديني) شي باندې نه پوهېده او نه يې سمه سيده لاره موندلې وه.

ارتباط او شان نزول

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی[۲] چې د نبي کريم ﷺ څخه چا د ذکرو شوو څلورو څارويو په باره کښې هم پوښتنه کړې وه. نو الله ﷻ لوستل شوي ايتونه نازل کړه. يا په بل عبارت: وړاندې د پوښتنو ممنوعيت بيان شوی وه او دلته د ممنوعو پوښتنو څو مثالونه ښودلی کېږي.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: ای مؤمنانو! څرنګه چې د جاهليت په زمانه کښې مشروع او غير مشروع شيان سره ګډوډ شوي دي نو لکه چې لږ وړاندې الله ﷻ تاسو ته واضحه کړه چې د کعبې شريفې احترام او هم

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۴۲۴
(۲) تفسير القرطبي ج۶ ص۳۳۱

د څلورو میاشتو احترام او بالآخره د هدایاوو احترام شرعي شیان دي چې باید مراعات یې وکړئ، همدارنګه تاسو ته دلته توصیه کوي چې د بحیرې او سائبې او بالآخره د وصیلې او حام په نومونو باندې څاروي خوشي کول الله ﷻ نه دي مشروع کړي، بلکې دا د کافرانو افتراګانې دي چې د الله ﷻ په دین باندې یې په قصدي توګه ورتپلي دي.

۲ـ د دغو خلکو اکثریت ساده ګان دي، داسې عقل نه لري چې شرعي استفاده ترې وکړي او پوه شي چې الهي دین خو هغه دین دی چې الله ﷻ پخپله خلکو ته ورنازل کړی دی او هسې نه چې خلک د خپلو خانونو څخه څه دروغین مسائل راغونډ کړي او د الله ﷻ د دین نوم ورباندې کېږدي.

او کله چې هغوی ته وویل شي چې دین هغه شی نه دی چې تاسو راغونډ کړي دي بلکې دین د هغو مسائلو مجموعه ده چې الله ﷻ په خپل پیغمبر باندې نازله کړې ده، نو راشئ د خپلو پخوانیو مزخرفاتو څخه تېر شئ او هغه څه ته چې الله ﷻ نازل کړي دي او د ده پیغمبر ﷺ ته مراجعه وکړئ چې په سمه لاره برابر شئ؛ نو د دوی جواب دا دی چې مونږ ته پلارنی تګلاره کفایت کوي د دې څخه بله خوا نه شو اوښتلی.

۳ـ نو ای پیغمبره! دوی ته ووایه چې: ایا تاسو په پلارنی تګلاره باندې په هر حال کښې کلک یاست، که څه هم پلرونه مو د دین په باره کښې په هیڅ شي باندې نه پوهېده او نه په سمه لاره باندې روان وه؟ ایا د سادګانو او ګمراهانو پسې اقتداء کول د عقل د خاوندانو سره مناسب دي؟

که تاسو په همدغې پلارنی طریقه باندې په هر حال او د همېشه دپاره ولاړ یاست نو معلومه شوه چې تاسو هم د هغوی په شان سادګان او ګمراهان یاست.

توضیحات

۱ـ څرنګه چې د بحیرې، سائبې، وصیلې او حام دپاره مفسرینو کرامو زښت ډېر تعریفونه کړي دي[۱] نو که څوک په ټولو تعریفونو باندې ځان پوهوي نو هیله ده چې هملته مراجعه وکړي، مونږ یې دلته صرف په یو-یو تعریف باندې اکتفاء کوو، هغه دا چې[۲]:

الف: "بَحِيرَة" د "بَحَرْتُ الْبَعِيْرَ" څخه اخستل شوې ده[۳]، یعنې: د اوښ غوږ مې ښه پوره څیرلی وه. د جاهلیت په زمانه کښې "بَحِيرَة" د هغې اوښې نوم وه چې د بوتانو په نامه باندې به پرېښودله شوه او هیچا به نه لوشله چې په ټولو خلکو باندې به یې شوده حرام ګڼل کېده او د نښې دپاره به یې د هغې غوږ څیرلی وه.

ب: "سَائِبَة" د "سَيَّبْتُ الدَّابَّة" څخه اخستله شوې ده، یعنې څاروی مې خوشې کړی وه چې هرې

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۳۲۷؛ التفسیر الکبیر ج۱۲ ص۱۰۹
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۶۶۵
(۳) مفردات الراغب ص۳۴

خوا ته خې لاړ دې شي. د هغې زمانې خلکو به هغه څاروی د سائبه په نامه یاداوه چې د بوتانو په نامه به پرېښودل شو او هیچا به حق نه درلود چې د هغه څخه د سورلۍ استفاده وکړي.

دغه نامشروع رواج عربستان ته د عَمرو بن عامر یا عَمرو بن لُحَيّ په لاس باندې وارد کړی شوی وه چې نوموړی په هغه وخت کښې د خلکو مشر او پاچا وه.

د همده په باره کښې نبي کریم ﷺ فرمایي: نوموړی مې ولید چې «يَجُرُّ قُصْبَهُ فِي النَّارِ وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ سَيَّبَ السَّوَائِبَ»(۱) کولمې یې په دوزخ کښې راکشولې او نوموړی هغه اولنی سړی دی چې د بوتانو په نامه باندې یې اوښې خوشې کړې ترڅو ترې څوک د سورلۍ استفاده ونه کړي.

د ذکر شوي روایت په تعقیب نبي کریم ﷺ وفرمایل چې نوموړی د "معبد بن اکثم ﷺ" غوندې وه.

د دغې خبرې په اورېدلو سره سمدستي دغه صحابي (معبد بن اکثم ﷺ) وویلې چې: ای د الله ﷺ پیغمبره! ایا ماته د دغه مشابهت څخه څه خطر شته؟

نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «لَا أَنْتَ مُؤْمِنٌ وَهُوَ كَافِرٌ وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ جَمَعَ الْعَرَبَ عَلَى الْأَصْنَامِ»(۲) یعني: نه (تاته خطر نشته چې) ته مؤمن یې او دا کافر دی او هم دا اولنی هغه سړی دی چې عرب یې په بوتانو باندې راغونډ کړي وه.

ج: "وَصِيلَة" خو د "وَصَل" (پیوستون) څخه اشتقاق شوې ده. د جاهلیت د زمانې خلکو به هغې اوښې ته نوموړی لقب ورکاوه چې دوه ښځې جونګې به یې پیوسته وزېږولې چې په منځکښې به یې نر جونګی تولد نه شو، دوی به دغه ډول اوښه هم د بوتانو په نامه باندې خپل سر ته خوشې کوله او استفاده به یې ترې نه کوله.

د: "حَام" خو د "حِمَايَة" څخه اخستل شوی دی. دوی به هغه نر اوښ ته د "حَام" لقب ورکاوه چې د هغوی په نظر به په څو معدودو (شمارل شوو) اوښو باندې چو شو. یا په بل عبارت: هغه نر اوښ یې د "حَام" په نامه باندې باله چې لس اوښې به یې تېرې کړې او د ده څخه به حملدارې شوې، دوی به ویلې چې ذکر شوي اوښ خپله شا د خلکو د سورېدلو څخه وساتله او د خپلې شا حمایت یې وکړ. او دا څکه چې دا به هم د بوتانو په نامه باندې پرېښودل کېده.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: د دې څه وجه ده چې د ذکرو شوو څلورو څارویو دپاره مفسرینو کرامو زښت ډېر تعریفونه لیکلي دي؟

مونږ وایو چې: د دې اصلي وجه دا ده چې د قومونو او منطقو په لحاظ باندې رواجونو او دودونو توپیر درلود او هر چا په خپل کتاب کښې خپل معلومات لیکلي دي چې یوه قوم یا یوې منطقې پورې به یې ارتباط درلود.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۹۹

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۵۲

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ ۖ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهْتَدَيْتُمْ ۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ ﴾

[١٠٥] ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی! په تاسو باندې خپل ځانونه (ساتل) لازم دي، تاسو ته به هغه خلک ضرر ونه رسوي چې ګمراه شوي دي (البته) په هغه وخت کښې چې تاسو پخپله په سمه لاره باندې روان ياست، خاص الله ﷻ ته ستاسو ټولو رجوع ده، نو په هغه شي باندې به مو خبر کړي کوم چې تاسو لګيا ياست چې کوئ يې.

ارتباط

په وړاندې ايت شريف کښې الله ﷻ مؤمنان په اشارې سره پوه کړي وه چې تاسو بې دينانو او کافرانو ته دعوت ورکړئ: ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْاْ إِلَىٰ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ﴾ نو څه لرې نه ده چې د چا په زړه کښې تېر شوي وي او يا تېر شي چې که هغوی زمونږ دعوت قبول نه کړ نو د هغوی په کفرياتو باندې به مونږ نيولی کېږو او که څنګه؟ نو همدغه شبه ذکر شوي ايت شريف جوابه کړه.

شان نزول

١ـ د عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما څخه د يوه اوږده حديث په ضمن کښې روايت دی چې کله نبي کريم ﷺ د اهل الکتابو څخه جزيه قبوله کړه حال دا چې د مشرکانو په باره کښې يې فيصله کړې وه چې د دوی سره به يا مقاتله (جنګ) روان وي او يا به اسلام قبلوي.

نو منافقانو همدغه موضوع د پروپاګند دپاره پلمه جوړه کړه چې عجيبه کار دی نبي کريم ﷺ د اهل الکتابو څخه په جزيه قبلولو باندې د جنګ څخه لاس اخلي او د مشرکانو څخه جزيه نه قبلوي، حال دا چې دواړه ډلې د ده د دين څخه مخالفې دي؟

نو دغه پروپاګند په مسلمانانو باندې ډېر دروند تمام شو «فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: ﴿ عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ ﴾ الآية»[١] نو الله ﷻ ذکر شوی ايت شريف نازل کړ.

٢ـ ابن زيد عليه‌الرحمة وايي: چې کله به څوک په اسلام باندې مشرف شو نو منافقانو به ويل چې تا خو خپلو پلرونو ته د ګمراهۍ نسبت وکړ، تاته په کار وه چې د هغوی د مسلک تائيد دې کړی وی او بل دين ته نه وی اوښتی. يعنې: دا خبره په مسلمانانو باندې سخته تمامېده، نو الله ﷻ د دوی داطمنان دپاره ذکر شوی ايت شريف نازل کړ[٢].

د مطلب خلاصه

يعنې: ای مؤمنانو! کله چې تاسو په خپله سمه لاره باندې روان ياست او د نورو خلکو (فاسقانو

---

(١) اسباب النزول للواحدي ص١٤٢
(٢) زاد المسير ج٢ ص٣٣٠

او کافرانو) د لاربنوونې دپاره مو خپله دنده هم ترسره کړې وي نو بیا مه د منافقانو د پروپاگند پروا لرئ او مه درسره دا خطره ساتئ چې د هغوی په گناه باندې به تاسو ونیولی شئ او هغه به تاسو ته ضرر وکړي.

خبره داسې نه ده، بلکې خبره داسې ده چې تاسو ټول به د قیامت په ورځ د الله ﷻ حضور ته ورټولېږئ او هلته به مو الله ﷻ په هغه څه باندې خبر کړي چې تاسو کړي وي، که څه هم تاسو پرې خپل خانونه کانه اچولي وي چې مونږ خو د سره خبر نه یاستو چې فلانی گناه به مو کړې وي، او یا رښتیا ستاسو څخه هېر وي چې مونږ لا فلانی نیکي هم کړې ده؟

توضیحات

۱ـ مونږ د دعوت په باره کښې د [آل عمران:۱۰۴] ایت لاندې گڼور مطالب لیکلي دي چې بیا لیکلو ته یې حاجت نه گورو، لکه د دعوت طریقه، د دعوت مراحل او بالآخره دا خبره چې دعوت فرض عین دی او که فرض کفایي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: ایا د دې جملې ﴿ عَلَيۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡ ﴾ څخه دا نه معلومېږي چې دعوت فرض نه دی؟

مونږ وایو چې:

الف: ځینو مفسرینو کرامو د عبد الله بن مبارک علیه الرحمه د خولې څخه لیکلي دي چې دا ایت شریف په امر بالمعروف او نهي عن المنکر باندې ډېر قوي دلیل دی او دا څکه چې د ﴿ عَلَيۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡ ﴾ معنی دا ده چې په تاسو باندې لازمه ده چې خپل خانونه په لاره باندې برابر کړئ[۱]، یعني: خپل دیني ورونه د دعوت لاندې ونیسئ، د خپلو دیني ورونو څخه په ﴿أَنفُسَكُمۡ﴾ سره تعبیر شوی دی لکه چې الله ﷻ مهرباني کوي چې: ﴿ وَلَا تَلۡمِزُوٓاْ أَنفُسَكُمۡ ﴾ [الحجرات:۱۱] او تاسو د خپلو خانونو عیب مه وایاست. یعني: د خپلو دیني ورونو عیب مه بیانوئ.

ب: د ذکر شوي سوال جواب په ﴿ إِذَا ٱهۡتَدَيۡتُمۡ ﴾ جمله کښې پټ دی. یعني: تاسو ته د نورو خلکو د جنایتونو ضرر نه رسېږي خو په هغه وخت کښې چې تاسو لاره موندونکي یاست چې خپله غاړه مو په امر بالمعروف او نهي عن المنکر باندې خلاصه کړې وي، که نه نو بیا خو په تاسو باندې د ﴿ إِذَا ٱهۡتَدَيۡتُمۡ ﴾ جمله نه صادقېږي.

د همدې مضمون د اثبات دپاره لاندې دلایل ولولئ:

اول: ابو ثعلبه الخشني رضی الله عنه په یوه اوږده حدیث کښې وایي چې ما د نبي کریم ﷺ څخه د ذکر شوي ایت په باره کښې پوښتنه وکړه نو هغه راته وفرمایل چې: تر هغه امر بالمعروف او نهي عن المنکر

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۲ ص۱۱۲

کوئ «حَتَّى إِذَا رَأَيْتَ شُحًّا مُطَاعًا وَهَوًى مُتَّبَعًا وَدُنْيَا مُؤْثَرَةً وَإِعْجَابَ كُلِّ ذِي رَأْيٍ بِرَأْيِهِ فَعَلَيْكَ بِخَاصَّةِ نَفْسِكَ وَدَعِ الْعَوَامَّ»[١] یعني: ترڅو چې کله ته سخت بخل وګورې چې اطاعت يې کېږي، او نفساني خواهشات وګورې چې پيروي يې کېږي، او دنيا وګورې چې غوره کېږي، او (وګورې چې) د هر فکر خاوند ته خپل فکر (نظر) ښه ښکاري، نو په تاباندې خاص د خپل ځان ساتنه لازمه ده او (په دغه وخت کښې) عوام پرېږده (چې خپله غاړه دې خلاصه کړې ده او ځوک دې خبره نه مني).

دوهم: عبد الله بن مسعود ﷺ په ذکر شوي ايت کښې فرمايلي دي چې: «قُولُوهَا مَا قُبِلَتْ مِنْكُمْ فَإِذَا رُدَّتْ عَلَيْكُمْ فَعَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ» یعني: ذکر شوی ایت خلکو ته قرائت کوئ او د بدو کارونو څخه يې پرې رامنعه کوئ ترڅو چې ستاسو څخه قبلېږي، کله چې په تاسو باندې بېرته درتاو کړې شو نو بيا درباندې فقط د خپلو ځانونو حفاظت لازم دی، چې په دغه وخت کښې به د فاجرانو غلبه وي او دعوت ته به څوک غوږ نه ږدي. لکه چې همدغه حال په سلفو صالحينو باندې د حجاج بن يوسف په زمانه کښې ورغلی وه، حتی چې يو ځلې نوموړی د جمعې په ورځ په ممبر باندې وخوت او په يو او بل پسې يې پروپاګند کاوه، آن تردې چې لمر زيړې زيړې شو نو بيا يې د جمعې لمونځ وکړ او ورپسې يې د مازديګر لمونځ اداء کړ او بالآخره بيا يې دستي د ماښام لمونځ وکړ، درې واړه لمونځونه يې په يوه وخت کښې وکړه خو سلفو صالحينو يوه هم اواز نه شو پورته کولی چې داسې ولې کوې[٢]؟!.

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ شَهَـٰدَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ حِينَ ٱلْوَصِيَّةِ ٱثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ ءَاخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى ٱلْأَرْضِ فَأَصَـٰبَتْكُم مُّصِيبَةُ ٱلْمَوْتِ ۚ تَحْبِسُونَهُمَا مِنۢ بَعْدِ ٱلصَّلَوٰةِ فَيُقْسِمَانِ بِٱللَّهِ إِنِ ٱرْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِى بِهِۦ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۙ وَلَا نَكْتُمُ شَهَـٰدَةَ ٱللَّهِ إِنَّآ إِذًا لَّمِنَ ٱلْـَٔاثِمِينَ ﴿١٠٦﴾ فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰٓ أَنَّهُمَا ٱسْتَحَقَّآ إِثْمًا فَـَٔاخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ ٱلْأَوْلَيَـٰنِ فَيُقْسِمَانِ بِٱللَّهِ لَشَهَـٰدَتُنَآ أَحَقُّ مِن شَهَـٰدَتِهِمَا وَمَا ٱعْتَدَيْنَآ إِنَّآ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٠٧﴾ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَن يَأْتُوا۟ بِٱلشَّهَـٰدَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَآ أَوْ يَخَافُوٓا۟ أَن تُرَدَّ أَيْمَـٰنٌۢ بَعْدَ أَيْمَـٰنِهِمْ ۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱسْمَعُوا۟ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَـٰسِقِينَ ﴿١٠٨﴾ ﴾

---

(١) جامع الترمذي ج٢ ص١٣۶
(٢) احكام القرآن للجصاص ج٢ ص۴٨٨

[۱۰۶] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! ستاسو د منځ شاهدي چې ده، کله چې ستاسو کوم یوه ته مرګ ورحاضر شي (او پوه شي چې نور مړ کېږم)، د وصیت کولو په وخت کښې (شاهدي) د دوه کسانو ده، چې ستاسو د جملې څخه د عدل (انصاف) خاوندان وي.

یا د نورو دوه کسانو (شاهدي ده) چې ستاسو څخه غیر وي (مسلمانان نه وی) که چرته تاسو په ځمکه کښې سفر کاوه نو د مرګ مصیبت تاسو ته ورسېد (نژدې وه چې درورسېږي او هلته مو مسلمانان شاهدان مونده نه کړه).

ذکر شوي دواړه شاهدان به (مسلمانان وي او که کافران) د مازدیګر د لمانځه څخه وروسته را ایسار کړئ، نو دوی به په الله ﷻ سره (په دې شرط) قسم وکړي که چرته تاسو (وړاندې) څه شک ولرئ (داسې قسم چې) مونږ په دې قسم باندې څه پیسې نه اخلو (په ناحقه قسم نه کوو) که څه هم هغه (څوک چې مونږ د هغه دپاره قسم کوو زمونږ) د قرابت خاوند وي، او مونږ د الله ﷻ شهادت نه پټوو، یقیناً مونږ به په دغه وخت کښې (چې یا د قرابت مراعات وکړو او یا د الله شاهدي پټه کړو) خامخا د ګناهګارانو څخه یاستو.

[۱۰۷] نو که چېرې (خبرتیا) مونده کړی شوه چې یقیناً دوی دواړه ګناه لره مستحق شوي دي (شاهدي یې په ناحقه ویلې وه)، نو دوه نور سړي دې د دوی دواړو په ځای باندې (د قسم کولو دپاره) ودرېږي، (داسې دوه سړي) چې د هغو کسانو څخه وي په کومو باندې چې قسم کول حق ګرځېدلی دی (قسم ورته راجع شوی دی. دغه دوه کسان به څوک وي؟ دوی به مړي ته نژدې دوه وارثان وي).

نو دوی دواړه به په الله ﷻ باندې قسم وخوري چې خامخازمونږ شهادت (قسم) د هغوی د شهادت (قسم) څخه ښه درست دی (چې هغه په ناحقه وه او زمونږ په حقه دی) او مونږ تجاوز نه دی کړی. یقیناً مونږ به په دغه وخت (د تجاوز کولو په حال) کښې ضرور د ظالمانو څخه یاستو.

[۱۰۸] دا (طرز العمل) دې ته نژدې دی چې دوی به خپله څېره باندې شاهدي (خبرتیا) وړاندې کړي، یا (دې ته نژدې دی) چې دوی د دې څخه وډار شي چې سوګند به یې د سوګند خوړلو څخه وروسته مسترد کړی شي.

او د الله ﷻ څخه وډار شئ او (ارشادات یې) واورئ (قبول کړئ)، او الله ﷻ فاسق قوم ته هدایت نه کوي (چې د هدایت پلټنه نه کوي).

ارتباط

وړاندې ایت شریف په دې تمام شوی وه چې خاص الله ﷻ ته به ټول ورټولېږي او هغه ﷻ به ټولو ته عملنامې په لاسونو کښې ورکړي، په دې ایتونو کښې یوې قیصې ته اشاره شوې ده چې دوه کسانو غلا کړې وه او الله ﷻ په دنیا کښې رسوا کړه، د آخرت رسوایي خو لا پاتې ده، نو د الله ﷻ څخه په هر حال (پټ او ښکاره) ډار په کار دی.

شان نزول

که څه هم تقریبًا ټول علماء کرام متفق دي چې ذکر شوي ایتونه د دوه نصرانیانو (تمیم الداري، عدي بن بداء) او د یوه مسلمان په باره کښې نازل شوي دي[۱]، مګر په ځینو جزیاتو کښې یې اختلاف شته دی، مثلًا:

۱ـ د مسلمان سړي نوم ځینو "بُدَیل" ښودلی دی او ځینو "بُزَیل". په هر تقدیر دغه مسلمان سړی د "سهم" د قبیلې څخه وه.

۲ـ همدارنګه په ځینو روایتونو کښې لیکلي شوي دي چې دواړو نصرانیانو چې د مسلمان سړي جام یې غلا کړی وه هغه په مکه معظمه کښې ښکاره شو، چې بالآخره په دواړو غلا ثابته شوه، او ځینې روایات وایي چې تمیم الداري چې کله په اسلام باندې مشرف شو، نو د دې دپاره چې د ګناه څخه خلاص شي په خپله خوښه یې د غلا شوي سرو زرو جام نیم قیمت "پنځه سوه درهمه" د مسلمان سړي وارثانو ته ورکړ چې ټول قیمت یې یو زر درهمه وه[۲]، او خپل ځان یې د ګناه څخه خلاص کړ. دا د یو پلوه، او د بله پلوه د تمیم الداري ﷺ په اسلام باندې مشرف کېدل ثابت دي مګر دا نه ده ثابته چې د ده ملګری (عدي بن بدّاء) به په اسلام باندې مشرف شوی وي، که څه هم ځینو متاخرینو دا هم په صحابه وو کښې حساب کړی دی[۳].

۳ـ ذکر شوی جام په ځینو روایتونو کښې د سپینو زرو څخه او په ځینو کښې د سروزرو څخه جوړ ښودلی شوی دی[۴]، مګر اصلًا جام د سپینو زرو څخه جوړ وه خو نقش او سنګار یې د سرو زرو څخه تیار کړی شوی وه.

په هر تقدیر، مونږ غواړو چې ذکره شوې قیصه د هغه روایت په بنیاد واضحه کړو چې الامام البخاري علیه الرحمة ورته اشاره کړې ده[۵]. قیصه داسې وه چې:

الف: تمیم الداري او عدي بن بدّاء (چې دواړه نصرانیان وه) او هم بُزَیل یا بُدَیل السهمي ﷺ (چې مسلمان وه) درېواړه د مدینې منورې څخه د شام په سفر باندې د تجارت دپاره لاړه.

بُزَیل یا بُدَیل ﷺ چې څه درلوده د هغو ټولو نوملیک یې د خپلو سامانونو په پټ ځای کښې ایښی وو. بله ورځ بُزَیل یا بُدَیل ﷺ مریض شو او خپلو دواړو ملګرو ته یې وصیت وکړ چې که زه مړ شوم نو دغه سامان به زما وارثانو ته ورسوئ، او په همدې وصیت باندې یې دواړه شاهدان وټاکل.

ب: کله چې نوموړی وفات شو نو دواړو ملګرو یې سامان تالاشي کړ، ګوري چې د سرو زرو یو جام هم په سامان کښې شامل دی چې وزن یې درې سوه مثقاله سرو زرو ته رسېده، مګر دوی دواړه

---

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۱۴۲؛ اللباب في علوم الکتاب ج۷ ص۵۶۳
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۳۶
(۳) المحرر الوجیز ج۵ ص۲۱۸
(۴) تفسیر الخازن ج۲ ص۳۶۲
(۵) صحیح البخاري ج۱ ص۳۹۰

د سامان په نوملیک باندې رانده کانه شوه چې بُزَيل يا بُدَيل ﷺ مرحوم پکښې غلې کړې وه.

دوارو په مشورې سره د سامان څخه ذکر شوی جام غلا کړ او په یو زر درهمه باندې یې خرڅ کړ چې د هر یوه برخه پنځه سوه درهمه شوه، او متباقي سامان یې د بېرته راتگ په وخت کښې د مرحوم خپلوانو ته په مدینه منوره کښې وسپاره.

ج: د مرحوم وارثانو ته په سامان کښې د مرحوم کاغذ هم لاس ته ورغی چې په هغه کښې د سرو زرو د جام ذکر هم وه، دوی د مرحوم د ملگرو څخه د جام پوښتنه وکړه چې په کاغذ کښې شته او په سامان کښې نشته، خو هغوی دوارو ترې انکار وکړ چې مونږ د جام څخه خبر نه یاستو او څه یې چې مونږ ته سپارلي وه هغه مو تاسو ته درکړي دي.

لانجه د نبي كريم ﷺ حضور ته ورغله چې د استنطاق په وخت کښې دوی دوارو انکار وکړ، نو نبي كريم ﷺ دوارو ته قَسم ورکړ چې تاسو دوارو جام نه دی غلا کړی او هیڅ علم ورباندې نه لرئ چې څه شو؟ دوارو په همدې مضمون قَسم وکړ او لانجه ختمه شوه او د مرحوم وارثان د خپلې دعوې څخه تېر شوه.

د: بله ورځ ذکر شوی جام په مکه معظمه کښې د چا په لاس کښې ښکاره شو، کله چې د هغه څخه پوښتنه وشوه چې دا دې د کومه کړی دی، هغه جواب ورکړ چې دا مې د تمیم الداري او عدي بن بداء څخه په یو زر درهمه باندې رانیولی دی.

کله چې د مرحوم وارثان د جام په کیفیت باندې خبر شوه نو خپله دعوه یې بیا د سره پیل کړه چې د مرحوم ملگرو په دروغو باندې قَسم کړی وه، جام خو دوارو غلا کړی دی او د مکې معظمې په یوه اوسېدونکي باندې یې خرڅ کړی دی.

ه: د تحقیق په جریان کښې د مرحوم ملگرو دعوه وکړه چې جام خو مونږ د مرحوم څخه خریداري کړی وه او بیا مو په یو زر درهمه باندې خرڅ کړ، خو په رومبي تحقیق کښې مونږ ځکه دا خبره ښکاره نه کړه چې مونږ شاهدان نه درلوده او په ثبوت مو نه شوه رسولی.

و: نو نبي كريم ﷺ د مرحوم دوه نږدې وارثان راوغوښتل چې اوس تاسو دواړه قَسم وکړئ، ځکه چې دا خل تاسو د جام د خریدارۍ څخه انکار کوئ او قَسم په منکر کس باندې دی.

نو دوارو قَسمونه وکړه چې ذکر شوی جام هغوی دوارو نه دی خریداري کړی او د هغوی دوارو د قَسمونو څخه زمونږ دوارو قَسمونه بهتر دي، ځکه چې هغوی په دروغو قَسمونه کړي وه او حق یې د پښو لاندې کړی وه او مونږ رښتیا وایو او حق راژوندی کوو.

توضیحات

۱ـ څرنگه چې د ذکرو شوو ایتونو د اکثرو مطالبو بیان د شان نزول په قیصه کښې تېر شو، نو د همدې کبله مو په توضیحاتو باندې پیل وکړ او د خپل عادت په مطابق مو د (مطلب خلاصه) عنوان ونه لیکه.

شَهَادَة څه معنی؟

۲_ د ﴿ شَهَٰدَةُ﴾ کلمه په قرآن کریم په څو متعددو معناوو باندې استعماله شوې ده[۱]، لکه حضور، اقرار، حکم کول او بالآخره قَسم کول، مګر په دې مقام کښې علماء کرام پکښې په لاندې دوول اختلاف لري:

الف: ځینې وایي چې دلته په معنی د قَسَم سره ده، لکه چې په ذکر شوي دوهم ایت کښې د قَسم په معنی باندې استعماله شوې ده چې: ﴿ فَيُقْسِمَانِ بِٱللَّهِ لَشَهَٰدَتُنَآ أَحَقُّ مِن شَهَٰدَتِهِمَا ﴾[۲].

مګر دا معنی په دې مقام کښې مناسبه نه ده، ځکه چې متبادره نه ده او ترڅو پورې چې متبادره معنی صحت ولري باید چې غیر متبادره معنی مراده نه کړی شي.

هو! په ذکر شوي دوهم ایت کښې رښتیا چې شهادت د قسم په معنی سره دی خو هلته ورسره قرینه ذکره ده، چې د ﴿ فَيُقْسِمَانِ﴾ کلمه ده.

ب: اکثره علماء وایي چې دلته د ﴿ شَهَٰدَةُ﴾ کلمه په خپله متبادره معنی سره ده[۳]. د "شَهَادَة" د کلمې متعارفه او متبادره معنی دا ده چې: "إِخْبَارُصَادِقٍ لِإِثْبَاتِ حَقٍّ بِلَفْظِ الشَّهَادَةِ فِي مَجْلِسِ الْقَضَاءِ"[۴] یعني: چې یو رښتیا ویونکی سړی د یوه حق د اثبات دپاره د قضاء په مجلس کښې د شهادت په لفظ سره خبر ورکړي چې زه شاهدي وایم چې دا خبره چې زه یې وایم، حقة ده.

او په حقوق العباد کښې یې په خاصه توګه داسې تعبیر کوو چې: "الشَّهَادَةُ هُوَ الْإِخْبَارُ عَنْ كَوْنِ مَا فِي يَدِ غَيْرِهِ لِغَيْرِهِ"[۵] یعني: شهادت دې ته وایي چې سړی په أشهد سره خبر ورکړي چې هغه څیز چې د بل سړي په لاس کښې دی د هغه خپل نه دی او زما هم نه دی، بلکې د بل چا دی.

د ښه وضاحت دپاره د لاندې څلورو کلمو تعریفونه ولولئ:

اول: "شَاهِدْ" هغه چا ته وایي چې د بل چا دپاره د بل چا په لاس کښې شي باندې د أشهد په کلمه باندې إخبار وکړي.

دوهم: "مُقِرْ" هغه چا ته وایي چې د خپل لاس په شي باندې د بل چا دپاره خبر ورکړي.

دریم: "مُدَعِي" هغه چا ته وایي چې د بل چا د لاس شی خپل ځان ته نسبت کړي.

څلورم: "مُدَعَى عَلَيْهِ" هغه څوک دی چې د خپل لاس شی د خپل ځان دپاره نسبت کړي خو بل څوک یې ورسره نه مني.

پنځم: "مُزَكِّي" هغه چا ته وایي چې د بل چا د لاس شی همغه ته ورانتساب کړي چې دا شی د همده خپل دی.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۶ ص۴۴۷
(۲) تفسیر الطبري ج۵ ص۱۰۲
(۳) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۸۹
(۴) الفقه الإسلامي وادلته ج۶ ص۵۵۶
(۵) بدائع الصنائع في ترتیب الشرائع ج۶ ص۲۶۶

نو د معنی حاصل یې داسې کیږي چې: ای مؤمنانو! ستاسو په منځکښې همدا ستاسو د جملې (مسلمانانو) څخه د دوه وو عادلانو شهادت د اعتبار وړ دی، البته کله چې تاسو ته مرګ حاضر شي او د وصیت کولو وخت درورسیږي، نو تاسو ته په کار دي چې په خپل وصیت باندې دوه مسلمانان عادلان شاهدان ودروئ او دریم سړي ته وصیت وکړئ او که دریم سړی نه وه همدغه دوه نفره هم شاهدان جوړ کړئ او هم وصیان.

هو! که تاسو په سفر باندې یاست او د مرګ د مصیبت سره مخامخ شئ، نژدې وي چې وفات شئ، خو دوه مسلمانان عادلان په لاس درنه شي چې په خپل وصیت باندې یې شاهدان جوړ کړئ، نو بیا ستاسو د مسلمانانو څخه په غیر د کافرانو څخه د شاهدانو کار واخلئ.

ایا په مسلمان باندې د کافر شاهدي صحت لري؟

۳ـ په دې مقام کښې الله ﷻ د ﴿ أَوْ ءَاخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ ﴾ کلمې رانازلې کړې او د ایت شریف متبادره معنی دا ده چې د ﴿مِنْ غَيْرِكُمْ ﴾ څخه کافران مراد شي ځکه چې د ایت په سر کښې الله ﷻ ټول مؤمنان مخاطب کړي دي چې: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ﴾ او د ﴿ بَيْنِكُمْ ﴾، ﴿ أَحَدَكُمُ ﴾، ﴿ مِّنكُمْ ﴾ ټولې کلمې د مؤمنانو څخه عبارت دي، نو معلومه شوه چې د مخاطبینو څخه په غیر بل څوک نه دي مګر کافران دي.

۴ـ که څوک وایي چې: ایا د کافر شاهدي په مسلمان باندې جائزه ده حال دا چې الله ﷻ فرمایي: ﴿وَٱسْتَشْهِدُوا۟ شَهِيدَيْنِ مِن رِّجَالِكُمْ ﴾ [البقرة: ۲۸۲] یعنې او تاسو دوه شاهدان ونیسئ د خپلو نارینه وو څخه، یعنې د مسلمانانو څخه. لکه چې همدا د جمهورو علماوو نظر دی غیر د حنابله وو څخه[۱].

مونږ وایو چې:

الف: ځینو مفسرینو کرامو د همدغه سوال د کبله د ﴿ مِنْ غَيْرِكُمْ ﴾ معنی په "مِنْ غَيْرِ قَبِيلَتِكُمْ" سره کړې ده[۲]، یعنې: اول خو تاسو شاهدان د خپلو اقاربو او خپلو قومیانو څخه ودروئ او که نه نو بیا یې د پردیو څخه جوړ کړئ.

مګر دا جواب غیر متبادر دی او لکه چې لږ وړاندې ذکر شو د ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ﴾ د مقتضی څخه مخالف دی.

ب: د ﴿ مِنْ غَيْرِكُمْ ﴾ معنی همدا ده چې که تاسو مسلمانانو موجودیت نه درلود نو بیا د کافرانو څخه دوه شاهدان په خپل وصیت باندې ودروئ[۳].

پاتې شوه دا خبره چې د کافرانو خو په مؤمنانو باندې شاهدي نشته، د دې جواب دا دی چې د

---

(۱) الفقه الإسلامي وادلته ج۶ ص۵۸۶
(۲) التفسير الكبير ج۱۲ ص۱۱۵
(۳) تفسير الطبري ج۵ ص۱۰۷

"البقرة" د سورت ذکر شوی ایت په نزول کښې وروستنی ایت دی نو په وصیت کښې د کافرانو شاهدي په مؤمنانو باندې نسخه شوې ده.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وایي چې: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې دا سورت (المائدة) د قرآن کریم وروستنی نازل شوی سورت دی «إِنَّهُ لا مَنْسُوخَ فِيهَا»[۱] او په دې سورت کښې منسوخ حکم نشته؟

مونږ وایو چې: د سورت د وروسته نازلېدلو څخه دا نه لازمېږي چې ټول ایتونه دې وروسته نازل شوي وي، نو څه لرې نه ده چې د المداینې ایت [البقرة: ۲۸۲] د دې سورت د ذکر شوي ایت څخه وروسته نازل شوی وي او بیا د "المائدة" سورت تکمیل شوی وي[۲].

برسېره پر دې، د صحابي ﷺ نظر خو د قرآن کریم د ایت شریف مقاومت نه شي کولی نو کله چې په ایت کښې د کافر شاهدي په مسلمان باندې نسخه شي نو موقوف حدیث خو معمول نه شي ګرځېدلی.

تبصره

۶ـ کله چې سړی د قرآن کریم ایتونو او د دواړو جانبو دلایلو ته په دقت سره وګوري نو داسې ښکاري چې په دې مقام کښې د احمد بن حنبل علیه الرحمة نظر د تائید وړ دی، چې د کافرانو شهادت په خاصه موضوع (وصیت) کښې، په خاص وخت کښې (چې مسلمانان موجودیت ونه لري) په مسلمانانو باندې جائز دی. ځکه چې:

الف: د عمومي قانون سره د یوې خاصې موضوع وتل څه منافات نه لري، لکه چې عموماً د معاملاتو دپاره دوه شاهدان ضرور دي، مګر د خزیمه ﷺ شهادت د دې قانون څخه وتلی وه چې یوازې د ده شهادت د دوه وو شاهدانو د شهادت سره برابر وه[۳].

ب: د نسخې دپاره دا ضرور ده چې د دوه وو نصوصو مفاهیم سره منافات ولري او د وړاندې او وروسته تاریخ په احتمال سره نه بلکې په قطعي توګه ثابت وي او دلته په قطعي توګه نه دی ثابت.

ج: علاوه په دې، د ضرورت په وخت کښې د مردارې خوراک هم جائز دی، لکه چې وایي: "الضَّرُورَاتُ تُبِيحُ الْمَحْذُورَاتِ" یعنې: ضرورتونه ممنوع شیان هم مباح جوړوي.

نو کله چې یو مسلمان د کافر شهادت ته مجبور شي او مال یې ضائع کېږي، څه لرې نه ده چې د کافر وصي یا شاهد درول به ورته مباح وي.

د: یو ځل یو سړی په "دَقُوقَاء" نومې مقام کښې د مرګ په مرض باندې مریض شو او مسلمانان یې مونده نه کړه چې په خپل وصیت باندې یې شاهدان ودروي، نو د مجبورۍ د کبله یې د اهل

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۶ ص۳۵۰
(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۹۱
(۳) سنن ابي داوُد ج۲ ص۱۵۲

الکتابو څخه دوه نفره شاهدان ونیول، دغه دواړه اهل الکتاب (کافران) کوفې ته راغله او هلته یې ابو موسی الاشعري رضی الله عنه ته شاهدي او وصیت نامه او بالآخره متروک (پاتې شوی) مال وړاندې کړ.

نو نوموړي صحابي رضی الله عنه وویلې چې: دا اول ځل دی چې د نبي کریم ﷺ د زمانې یوه واقعه تکرارېږي (د شان نزول قیصې ته یې اشاره وکړه). نو د ایت شریف حکم سره سم یې د مازدیګر د لمانځه څخه وروسته دواړو اهل الکتابو ته قسم ورکړ چې: ستاسو دې په الله ﷻ قسم وي چې په دغه وصیت کښې مو نه خیانت کړی دی، نه مو پکښې دروغ ویلي دي، نه مو تبدیل کړی دی نه مو ترې څه غلا کړې ده او بالآخره نه مو کوم شي ته پکښې تغیر ورکړی دی، او ستاسو دې قسم وي چې همدا د مرحوم وصیت دی او همدا یې ترکه ده. نو کله چې دواړو په ذکر شوي ډول سره قسم وکړ «فَأَمْضَى شَهَادَتَهُمَا»[1] نو د دواړو شاهدي یې تېره کړه. یعنې: د اعتبار وړ یې وګڼله. نو که بالفرض ذکر شوی ایت نسخه شوی وی نو هغه به پرې عمل نه وی کړی.

حَبس څه معنی؟

۷ـ د ﴿ تَحۡبِسُونَهُمَا ﴾ کلمه د "حَبْس" څخه اشتقاقه شوې ده، په دې مقام کښې د "حَبْس" څخه بندي کول مطلب نه دي چې جنایتکاران وربانديې تعزیر کېږي، ځکه چې نبي کریم ﷺ نه بندیخانه درلوده او نه یې ذکرو شوو دواړو شاهدانو سره د بندیتوب عمل وکړ، بلکې مطلب دا دی چې را ایسار یې کړئ او د لمانځه څخه وروسته قسم ورکړئ چې درڅخه لاړ نه شي ترڅو مو چې قسم نه وي ورکړي، البته په هغه صورت کښې چې تاسو د هغوی په شهادت کښې څه شک ولرئ.

سوال جواب

۸ـ که څوک وایي چې: په بل هیڅ ځای کښې شاهدانو ته قسم نه دی متوجه شوی نو په دې کښې څه حکمت دی چې دلته شاهدانو ته قسم متوجه کړی شو؟

مونږ وایو چې: دلته هم په شاهدانو باندې قسم نشته خو چې کله د خیانت د اشتباه لاندې راغله چې تاسو د مړي څه سامان غلا کړی دی او مونږ ته مو ټول سامان نه دی تسلیم کړی، لکه چې د ﴿ إِنِ ٱرۡتَبۡتُمۡ ﴾ جمله وربانديې شاهدي وایي، نو په دې تقدیر دوی دواړه د دعوې لاندې راغله او دوی ترې انکار وکړ او منکر ته خو قسم راجع کېږي.

دلته کوم یو لمونځ مراد دی؟

۹ـ ځرنګه چې الله ﷻ د ﴿ مِنۢ بَعۡدِ ٱلصَّلَوٰةِ ﴾ کلمه مطلقه نازله کړې ده، نو ځینو مفسرینو کرامو مطلق لمونځ مراد کړی دی، خو عبد الله بن عباس رضی الله عنهما او څه نورو مشرانو د مازدیګر په لمانځه باندې تفسیره کړې ده، ځکه چې په دغه وخت کښې د خلکو ګڼه ګونه ډېره وي او د شپې او ورځې

[1] سنن ابي داؤد ج۲ ص۱۵۱

ملائک هم سره بدلېږي رابدلېږي[۱]، د همدې کبله ابو موسی الأشعري ﷺ د مازدیگر د لمانځه ځخه وروسته قسم ورکړ، لکه چې لږ وړاندې په شپږمه توضیح کښې تېر شو.

عُثُور څه معنی؟

۱۰ـ د "عُثِرَ" کلمه د "عُثُور" ـلکه قَبُول ـ ځخه اخستله شوې ده. که څه هم دا کلمه اصلاً د سقوط معنی ورکوي مگر د کنایې په توګه هغې خبرتیا ته عُثُور وایي چې بې د پلټنې ځخه پرې سړی پوه شي[۲]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي: که چرته پرته ستاسو د کوښښ ځخه ځرګنده شوه چې دواړو شاهدانو په دروغو باندې شاهدي تېره کړې وه، نو په کار دی چې د مړي د نژدې وارثانو ځخه دوه نفره د هغوی دواړو په ځای باندې ودرول شي. او د مازدیگر د لمانځه ځخه وروسته را ایسار کړی شي ترڅو دواړه قَسمونه وخوري چې: پخوانیو شاهدانو دروغ ویلي وه او قَسمونه یې په ناحقه کړي وه، زمونږ قَسمونه د هغوی ځخه بهتر دي چې فیصله وربانديې وکړی شي، مونږ تجاوز نه دی کړی، که نه نو مونږ به د ظالمانو د ډلې ځخه یاستو.

سوال جواب

۱۱ـ که څوک وایي چې: نبي کریم ﷺ خلکو ته په یوه خطابه کښې وفرمایل چې: «اَلْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ»[۳] یعنې: شاهدان په دعوه کوونکي باندې دي او قَسم په دعوه کړی شوي باندې دی چې د بل چا د دعوې لاندې راغلی وي او پخپله ترې منکر وي؛ نو پوښتنه دا ده چې په ذکره شوې مسئله کښې خو د مړي وارثان مدعیان دي نو په څه منظور دوی ته قَسم متوجه کړی شو؟

مونږ وایو چې: لکه څنګه چې په شان نزول کښې واضحه شوې ده کله چې ورک شوی جام موندل شوه او دا ثابته شوه چې تمیم الداري او عدي بن بداء خیانت کړی دی، نو دوی دواړو دعوه وکړه چې ذکر شوی جام مونږ د مرحوم ځخه په بیه باندې اخستی وه چې بیا مو په مکیانو باندې خرڅ کړی دی، او د مرحوم وارثانو د همدې خبرې ځخه انکار وکړ، او منکر ته خو قَسم راجع کېږي.

یا په بل عبارت: په اولنۍ دعوه کښې دواړه کسان مدعی علیهما وه او د مرحوم ځخه د جام په خریدارۍ کښې دواړه مدعیان جوړ شوه، نو ځکه د دوی دواړو سره په دواړو ځایونو کښې مناسب چال چلند وکړی شو.

دوه نحوي تحلیلونه

۱۲ـ دا جمله ﴿ فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰٓ أَنَّهُمَا ٱسْتَحَقَّآ إِثْمًا ﴾ شرطیه ده، او دا جمله ﴿ فَـَٔاخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ ﴾ جزائیه ده، خو په دغې جزائیه جمله کښې مفسرینو کرامو

(۱) تفسیر القاسمي ج۶ ص۴۱۰
(۲) مفردات الراغب ص۳۲۳
(۳) جامع الترمذي ج۱ ص۲۴۹

زښت ډېر تحليلونه کړي دي[۱]، مګر مونږ ته لاندې دوه تحليلونه بهتر ښکاري چې عبارتونه چندان تغير نه خوري او مطلبي معنی لاس ته راځي.

اول تحليل:

الف: ﴿ فَـَٔاخَرَانِ ﴾ مبتدأ ده او ﴿ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا ﴾ يې خبر دی.

ب: ﴿ مِنَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ ﴾ د متعلق (ثابتان) په اعتبار سره د ﴿ فَـَٔاخَرَانِ ﴾ د کلمې دپاره صفت دی چې د مبتدأ توب دپاره يې جوګه کړې ده.

ج: ﴿ ٱسْتَحَقَّ ﴾ معلومه ماضي ده چې په معنی د حق سره ده، او د فاعل ضمير پکښې مستتر دی چې هغه قَسم ته راجع دی چې په وړاندې ايت کښې ورباندې ﴿ فَيُقْسِمَانِ ﴾ دلالت کوي.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: نو نور دوه کسان دې د هغوی په ځای باندې قَسم کولو ته ودرېږي، البته د هغو کسانو څخه چې په هغوی باندې قَسم کول حق دي، چې د مړي نژدې وارثان دي.

دوهم تحليل:

په دې تحليل کښې د اولني تحليل اولنۍ دواړه نُکتې (الف، ب) په خپل ځای دي او يوازې دريمه نکته (ج) په لاندې ډول تغير خوري:

ج: ﴿ ٱسْتَحَقَّ ﴾ معلومه ماضي ده چې د فاعل ضمير پکښې مستتر دی او هغه ﴿ إِثْمًا ﴾ ته راجع دی چې په شرطيه جمله کښې مذکور دی.

د: ﴿ ٱسْتَحَقَّ ﴾ په معنی د "وَجَبَ" يا "ثَبَتَ" سره ده.

ه: په ﴿ عَلَيْهِمُ ﴾ کښې د "عَلىٰ" کلمه په معنی د "فِيْ" سره ده، لکه چې په ﴿ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَٰنَ ﴾ [البقرة: ۱۰۲] کښې د "فِيْ" معنی ورکوي.

نو د معنی لنډ مطلب يې داسې راوځي چې: که په هغوی دواړو کښې خيانت ثابت شو نو دوه سړي به د هغوی په ځای باندې قَسم ته ودرېږي، البته دا دوه سړي به د هغو خلکو څخه وي چې په هغوی کښې جنايتکارانو ته ګناه واجبه شوې وه چې په مال باندې يې تېری کړې ده اچولې وه.

سوال جواب

۱۳ـ که څوک وايي چې: د ﴿ ٱلْأَوْلَيَٰنِ ﴾ کلمه په اعراب کښې څه شی واقع شوې ده؟

مونږ وايو چې:

اول: د ﴿ ٱلْأَوْلَيَٰنِ ﴾ کلمه د ﴿ فَـَٔاخَرَانِ ﴾ مبتدأ دپاره دوهم صفت ده چې په اولني صفت باندې مخصصه شوې ده او د مخصصې نکرې دپاره خو معرفه صفت واقع کېدلی شي[۲].

---

(۱) البحر المحيط ج۴ ص۳۹۷؛ روح المعاني ج۷ ص۵۰

(۲) تفسير البغوي ج۲ ص۷۵

دوهم: دغه کلمه د محذوفې مبتدأ دپاره خبر واقع کېږي، ته به وایې چې داسې عبارت نازل شوی دی چې: "مَنْ هُمَا، هُمَا الْأَوْلَيَانِ"[1] یعنې: د وارثانو د جملې څخه به دا دواړه څوک وي، دا دواړه به مړي ته ډېر نژدې وارثان وي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۴_ که څوک وایي چې: که مړي دوه کسان نژدې وارثان نه درلوده بیا باید څنګه وکړي؟

مونږ وایو چې: دا د واقع بیان دی[2] چې دوه تنو وصیانو قسم وکړ او هم دوه تنو وارثانو ته قسم ورکړی شو، که نه نو مسئله په دوه.وو تنو کښې منحصره نه ده، د حوادثو په اعتبار سره اختلاف قبلوي چې یا یو نفر قسم وکړي او یا یې درې تنه او لا زیات سوګند ته متوجه شي.

﴿ يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ أُجِبْتُمْ قَالُواْ لَا عِلْمَ لَنَآ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّٰمُ الْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾ ﴾

[۱۰۹] (ای پیغمبره!) داسې ورځ (وریاده کړه) چې الله ﷻ ټول پیغمبران راټول کړي نو (ورته) ووایي چې: څه شی دی هغه چې تاسو ته (د خپلو اُمتونو د پلوه) جواب درکړی شوی.وه؟ دوی (پیغمبران) به ووایي چې مونږ لره هیڅ علم نشته (مګر هغه علم چې تا رابښودلی دی) یقیناً ته چې یې همدا ته په ټولو غیبو باندې پوه یې.

ارتباط

د وړاندې ایتونو په اخر کښې الله ﷻ توصیه کړې وه چې د الله ﷻ څخه وډار شئ او د پیغمبرانو ارشادات د زړونو په غوږونو سره واورئ، په دې ایت کښې د ذکرې شوې توصیې وجه بیانه شوې ده چې حاصل یې دا دی:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! مؤمنانو ته داسې ورځ وریاده کړه چې په هغې کښې یوازې دوی لا څه چې پیغمبران به هم د الله ﷻ د سوال جواب سره مخامخ شي چې: ای پیغمبرانو! د دعوت په دوران کښې تاسو ته د خپلو-خپلو اُمتونو د پلوه څه-څه جواب درکړی شو؟ یا په بل عبارت: ستاسو دعوت یې قبول کړ او که رد.

پیغمبران علیهم السلام به ووایي چې: ای زمونږ ربه! ستا د علم په مقابل کښې زمونږ علم هیڅ ارزښت نه لري، مونږ په هغه څه باندې پوهېږو چې تا رابښودلي دي، ستا علم اصلي او کامل دی او زمونږ علم عارضي او ناقص دی، مونږ په غیبو باندې نه پوهېږو او ته علام الغیوب یې.

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۱ ص۶۸۸
(۲) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۹۱

لنډه دا چې زمونږ ناقص علم د هغو شیانو څخه هاغه خوا او دې خوا نه تېرېږي کوم چې زمونږ په وړاندې وه، او تا ته وړاندې او ورسته هیڅ تفاوت نه لري، هر څه درته معلوم دي.

توضیحات

۱ـ د قیامت په ورځ لکه چې د هر پیغمبر د اُمتیانو څخه پوښتنه کېږي، همدارنګه هر یو پیغمبر هم د استنطاق لاندې نیولی کېږي، الله ﷻ فرمایي: ﴿ فَلَنَسْـَٔلَنَّ ٱلَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾ [الأعراف:۶] یعنې: نو خامخا هرو مرو به د هغو کسانو څخه پوښتنه وکړو چې دوی ته (پیغمبران) ورلېږل شوي وه، او خامخا هرو مرو به د لېږلو شوو (پیغمبرانو) څخه هم پوښتنه وکړو.
مګر د پیغمبرانو علیهم السلام استنطاق به د کافرانو او بې دینانو د تخجیل دپاره وي ترڅو د دوی (کافرانو) د اعتذار خوله بنده شي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: الله ﷻ خو د پیغمبرانو په حالاتو کښې فرمایي چې دوی به د قیامت په ورځ په خپلو خپلو اُمتونو باندې شاهدي وایي چې: ﴿ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍۭ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَـٰٓؤُلَآءِ شَهِيدًا ﴾ [النساء:۴۱] یعنې: نو په هغې ورځ به څه حال وي چې مونږ د هر اُمت څخه (په دوی باندې) شاهد راولو او تا هم په دغو (محمدي ﷺ اُمت) باندې د شاهد په حیث راولو؟. نو پوښتنه دا ده چې: ایا دا ایت ﴿ لَا عِلْمَ لَنَآ ﴾ د هغه ایت سره منافات نه لري؟
مونږ وایو چې: مفسرینو کرامو د ﴿ لَا عِلْمَ لَنَآ ﴾ جملې دپاره زښت ډېر تفسیرونه کړي دي، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:
الف: پیغمبران علیهم السلام به د خپلو ځانونو څخه حقیقي او محیط علم نفي کړي او وبه وایي چې په ټولو حقائقو باندې محیط علم همدا ستا دی او بس[1].
مګر دا جواب راته کمزوری ښکاري، ځکه چې الله ﷻ خو به د پیغمبرانو علیهم السلام څخه د بشري علم پوښتنه کوي نه د حقیقي او محیط علم.
ب: دا پوښتنه به په ډېر هولناک وخت کښې مطرحه شي چې د پیغمبرانو څخه به هم وړاندې ورسته غلط وي او هیبت به نیولي وي[2].
مګر دا جواب هم کمزوري لري، ځکه چې الله ﷻ ته اُمید دی چې، په پیغمبرانو باندې به داسې حالت ورنه ولي چې وړاندې او ورسته ترې غلط شي او هرڅه یې هېر شي، او که بالفرض داسې حالت ورباندې ورشي نو اُمید دی چې په همدې موقع به ورته دا سوال راجع نه کړي چې: ﴿ مَاذَآ أُجِبْتُمْ ﴾ نو تاسو ته څه جواب درکړی شو.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۶ ص۳۶۱
(۲) التفسیر الکبیر ج۱۲ ص۱۲۳

ج: د خپلو ځانو څخه د علم نفي کول یو ډول شکایت دی چې: ای ربه! د دغو جنایتکارانو په جنایتونو باندې همدا ته ډېر ښه پوهېږې دوی ته مناسبه جزا ورکړه[1].

دا تفسیر هم مزه ناک نه دی، ځکه چې دلته خو د ټول أمت خبره مطرحه ده چې صالحان او جنایتکاران ټول پکښې شامل دي، که بالفرض یوازې د بدانو خبره مطرحه وی نو ذکر شوي جواب به مزه کړې وی.

د: مونږ ته هغه تفسیر ډېر ښه ښکاري چې د رئیس المفسرین (ابن عباس رضی‌الله‌عنهما) د پلوه روایت شوی دی[2] چې: ای ربه! زمونږ علوم ستا د علم پلوشې دي، مونږ سره داسې علوم نشته چې هغه ستا سره نه وي، تاته د ټولو خلکو جوابونه ډېر ښه معلوم دي چې مونږ ته یې هو ویلی دی او که نه.

دا جواب ځکه ښه دی چې:

اول: دا تفسیر د پیغمبرانو علیهم‌السلام د مؤدبانه شان سره ډېر ښه مناسب دی.

دوهم: دا تفسیر د عیسی ﷺ د جواب سره ښه پیوند لري چې په راتلونکې [۱۱۶] ایت کښې راروان دی چې: ای ربه! که بالفرض ما خلکو ته ویلي وی چې ما او زما مور د معبودانو په حیث ونیسئ نو ته به پرې پوه وی، تاته خو هر څه معلوم دي.

نو څرنګه چې عیسی ﷺ د پیغمبرانو ﴿ ٱلرُّسُلَ ﴾ د جملې څخه یو پیغمبر دی او د ده جواب به د دوی د جوابونو د جملې څخه یو جواب وي نو دا به د مثال په توګه ذکر شوی وي، د همدې کبله په دواړو مقامونو کښې ایتونه د ﴿ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴾ په کلمه باندې ختم شوي دي.

پاتې شوه د تطبیق خبره، د دې جواب دا دی چې: ذکر شوي دواړه ایتونه سره څه منافات نه لري ځکه چې د پیغمبرانو څخه په دوه حیثه پوښتنه کېږي، یو په حیث د رسالت او بل په حیث د شهادت.

په دې ایت کښې چې اوس د بحث لاندې دی د رسالت په حیث پوښتنه مطرحه شوې ده، د همدې کبله د ﴿ ٱلرُّسُلَ ﴾ په کلمه باندې د پیغمبرانو څخه تعبیر کړی شوی دی.

او په هغه ایت شریف کښې، چې په اعتراض کښې ذکر دی، د شهادت په حیث د پوښتنې حال بیان شوی دی، لکه چې د ﴿ بِشَهِيدٍ ﴾، ﴿شَهِيدًا ﴾ کلمې ورباندې دلالت کوي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې پیغمبرانو ته د رسالت په حیث پوښتنې راجع کېږي، حال دا چې الله ﷻ ته هر څه معلوم دي؟

مونږ وایو چې ـوالله ﷻ اعلمـ: دا ځکه چې د هغو معلوماتو دپاره مقدمه جوړه شي چې الله ﷻ به یې په دغې ورځې کښې څرګند کړي چې فلانی د اور لائق دی او فلانی دې جنت ته لاړ شي.

(۱) روح المعاني ج۷ ص۵۵
(۲) المحرر الوجیز ج۵ ص۲۲۹

په همدې مضمون باندې لاندې حدیث ډېر ښه دلالت کوي چې:

«أَلَا إِنَّهُ يُجَاءُ بِرِجَالٍ مِنْ أُمَّتِي فَيُؤْخَذُ بِهِمْ ذَاتَ الشِّمَالِ فَأَقُولُ يَا رَبِّ أَصْحَابِي فَيُقَالُ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ»(۱) خبردار! بې شکه شان دا دی چې زما د اُمت څخه به څو سړي راوستلی شي او په ذات الشمال ډله کښې به ونیولی شي نو زه به ووایم چې ای ربه! دوی خو زما اصحاب دي، نو وبه ویلی شي چې: ته په هغه شي باندې خبر نه یې چې ستا څخه وروسته دوی کړي دي یعنې دوی ستا څخه وروسته مرتد شوي دي.

او رښتیا چې د نبي کریم ﷺ د وفات څخه وروسته د ابو بکر الصدیق ﷺ په خلافت کښې د اعرابو څخه ځینې کسان مرتد شوه.

د دې پوښتنې یو نظیر

۴ـ د ذکرې شوې پوښتنې نظیر د موسی ﷺ د همسا پوښتنه ده چې الله ﷻ ورڅخه د مقدمې په شکل پوښتنه وکړه چې: ﴿ وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَٰمُوسَىٰ ﴾ [طه: ۱۷] یعنې: او دغه په ښي لاس کښې دې څه شی دی ای موسی؟. ترڅو د اژدها د جوړلو دپاره مقدمه جوړه شي چې په وروستې متصلو ایتونو کښې شرحه شوې ده.

﴿ إِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ٱذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَٰلِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ ٱلْقُدُسِ تُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِى ٱلْمَهْدِ وَكَهْلًا ۖ وَإِذْ عَلَّمْتُكَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ ۖ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ ٱلطِّينِ كَهَيْـَٔةِ ٱلطَّيْرِ بِإِذْنِى فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًۢا بِإِذْنِى ۖ وَتُبْرِئُ ٱلْأَكْمَهَ وَٱلْأَبْرَصَ بِإِذْنِى ۖ وَإِذْ تُخْرِجُ ٱلْمَوْتَىٰ بِإِذْنِى ۖ وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَنكَ إِذْ جِئْتَهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٠﴾ وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى ٱلْحَوَارِيِّۦنَ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِى وَبِرَسُولِى قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَٱشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾ ﴾

[۱۱۰] (ذکره شوې ورځ به) هغه وخت وي چې الله ﷻ به عیسی (ﷺ) د مریمې زوی ته ووایي چې: زما نعمتونه په تا او ستا په (ماجدې) والدې باندې یاد کړه (چې هغه مې د خپلې زمانې په تولو زنانه وو باندې غوره کرځولې وه او تاته مې لاندې نعمتونه درکړي وه).

کله چې ته مې په روح القدس (جبرائیل امین ﷺ) سره تائید کړی وې، چې د خلکو سره به دې په زانګو (طفولیت) کښې او په پاخه عمر (په بوډاتوب) کښې خبرې کولې.

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۶۹۳

او کله چې تاته مې ليکنه او د حکمت څخه ډکې خبرې وښودلې او تورات او انجيل (مې هم درزده کړي وه)، او کله چې تا به د خټو څخه زما په اجازه د مرغه جوګه جوړوله، نو په هغې کښې به دې پوکی کاوه، نو هغه (جوړه کړې جوګه) به زما په اجازه (واقعي) مرغه جوړ شو.

او (کله به چې) تا زما په اجازه باندې مورزادي ړوند او د برګي مرض مريض روغاوه.

او کله به چې تا زما په اجازه باندې مړي (ژوندي کول او د قبرونو څخه به دې) راويستل.

او کله چې مونږ ستا څخه بني اسرائيل منعه کړه (چې تاته څه ضرر دوررسوي) کوم وخت چې تا هغوی ته معجزات وروړه، نو د دوی څخه هغو کسانو وويلې چې کافر شوي وه چې: دا (ذکر شوي معجزات) نه دي مګر ښکاره جادو دي.

[۱۱۱] او کله چې مونږ (ستا) حوارينو ته (ستا په ذريعه) وحې وکړه (او يا مو ورته الهام وکړ چې په ما باندې او (هم) زما په پيغمبر (عيسی ﷺ) باندې (دوامداره) ايمان راوړئ، نو دوی وويلې چې: مونږ ايمان راوړی دی او ته شاهد اوسه (ای الله!، او يا ای عيسی!) چې يقيناً مونږ غاړه اېښودونکي ياستو.

ارتباط

دا ايتونه د وړاندې ايتونو د مضمون يوه بېلګه بيانوي، چې هلته د ټولو پيغمبرانو سوال جواب ته په اجمالي توګه اشاره شوې وه او دلته خاص د عيسی ﷺ سره مباحثه لږ څه تشريح شوې ده چې د نورو پيغمبرانو سره مباحثه وربانډې قياس کړی شي.

د مطلب خلاصه

يعني: الله ﷻ به د قيامت په ورځ عيسی ﷺ ته هغه نعمتونه يو-يو ورپه ياد کړي چې ده او د ده صديقې مور (بي بي مريمې رضي الله عنها) ته يې وربېرزو کړي وه، هغه دا چې:

١ـ ای عيسی! ته خو هغه وخت درپه زړه کړه چې په جبرائيل امين ﷺ سره مو ستا تائيد کړی وه چې چرته به ته ګرځېدلې هلته به درسره ګرځېده، آن تردې چې بالآخره يې اسمانونو ته پورته کړې.

٢ـ او هغه وخت هم په ياد کړه چې د طفوليت په دوره کښې به دې داسې صافې او پخې خبرې کولې لکه د پاخه عمر په منګ به چې دې کولې، نو ځکه دې علی رؤس الاشهاد د خپلې مور برائت په اثبات ورساوه او معاندينو ته دې قناعت ورکړ.

٣ـ او هغه وخت هم درپه ياد کړه چې په خپل وخت کښې مو مثالي ليک درزده کړی وه چې ستا غونډې ليکنه د هيچا زده نه وه، او برسېره پر دې د حکمت څخه ډکې خبرې مو درښودلې وې چې آن د ماشومۍ له دورې څخه به دې په ډېره هوښياره لهجه باندې خبرې کولې.

او بالآخره د تورات او انجيل دوه وړ مهمو کتابونو په علومو باندې مو هم پوه کړی وې، حتی چې انجيل مو لا په همدا تاباندې نازل کړی وه.

۴_ هغه وخت هم درپه زړه کړه چې همدا زما په اجازه باندې به دې د ختو څخه د مرغانو په څېره جوثې جوړولې او په هغو کښې به دې پوکی کاوه، چې همدا زما په اجازه به د هغو څخه واقعي (ریښتیاني) مرغان جوړېده.

۵_ او هغه هم در په یاد کړه چې زما په اجازه به دې مورزادي ړانده او هم په برګي مرض باندې اخته مریضان روغول.

۶_ او هغه وخت هم چې زما په اجازه به دې د قبرونو څخه مړي ژوندي راپاڅول.

۷_ او هغهٔ وخت کښې هم چې بني اسرائیلو غوښتل چې په تاباندې حمله وکړي خو مونږ د هغوی د حملې څخه بچ کړې، البته کله چې تا هغوی ته معجزات وروړه او په هغو باندې کافرانو (بني اسرائیلو) د جادو نوم کېښود، که تاته عظیم الشان نعمتونه او معجزات نه وی درکړی شوي نو هغوی به پرې د جادو نوم نه وی ایښی.

۸_ او بالآخره هغه وخت هم د تذکر وړ دی چې مونږ حواریانو (ستا مخلصو اندیوالانو) ته الهام وکړ چې په ماباندې او هم زما په پیغمبر (عیسی ﷺ) باندې په دوامداره توګه ایمان راوړئ، او هغوی د همدې الهام په غوښتنه ایمان ته ادامه ورکړه او حتی زه یې په خپلو خانونو باندې شاهد کړم چې مونږ په دائمي توګه غاړه ایښودونکي یاستو.

لنډه دا چې: ای عیسی! ایا ذکر شوي نعمتونه تا پخپله خپل ځان ته ورکړي وه؟ ایا د نعمتونو درلودل د دې معنی ورکوي چې څوک پرې د الوهیت درجې ته وخېژي؟ ایا د دغسې لویو نعمتونو او لویو معجزاتو خاوند سره دا مناسبت لري چې څوک یې د وژلو نیت وکړي او سپکې سپورې خبرې ورواوروي؟

توضیحات

۱_ مفسرین کرام وایي چې د نعمتونو او د معجزاتو ذکر شوی تعدید او تذکر به په آخرت کښې صورت ونیسي[۱]، خو څرنګه چې د ذکرې شوې مباحثې واقع کېدل یقیني دي، هیڅ شک پکښې نشته، نو الله ﷻ ترې په ماضي ﴿ قَالَ ﴾ سره تعبیر وکړ او د مضارع (یَقُولُ) کلمه یې نازله نه کړه خکه چې کله د راتلونکي شي واقع کېدل بې شکه وي نو د هغه څخه په محاوراتو کښې په ماضي سره تعبیر کېږي چې واقع کیدل یې حتمي دي، ته به وایې چې دا کار واقع شوی دی.

یادونه

۲_ که څوک غواړي چې د ذکرو شوو معجزاتو او نعمتونو په باره کښې پوره معلومات ترلاسه کړي نو لطفًا دې د [آل عمران: ۴۶_۴۹] ایتونو تفسیر ته مراجعه وکړي چې مونږ د الله ﷻ په توفیق مشرح لیکلي دي نو دوهم ځل لیکل یې ضرور نه دي.

---

(۱) المحرر الوجیز ج۵ ص ۲۳۰

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ به د قیامت په ورځ عیسی علیه السلام ته معجزات وربه زړه کړي چې: دا یاد کړه او دا یاد کړه؟

مونږ وایو چې: د عیسی علیه السلام په باره کښې خلک په لاندې دوه ډولونو باندې کافر شوي وه:

الف: ځینې خلک پرې د دې کبله کافر شوه چې د ده رسالت یې نه مانه او سپکې سپورې خبرې به یې وربسې کولې حتی چې د ده د وژلو نیت یې لا هم کړی وه.

ب: ځینو خلکو د عیسی علیه السلام په توقیر کښې افراط وکړ، تردې چې د ده معجزات یې د دې خبرې سبب جوړ کړه چې ده ته او هم د ده مور (مریمې رضی الله عنها) ته په الوهیت قائل شوه.

نو الله ﷻ به د ذکرو شوو دواړو ډلو د تخجیل دپاره عیسی علیه السلام ته د خپلو معجزاتو او نعمتونو د یادښت امر وکړي ترڅو د ده د رسالت منکران په غوږ ووهي چې تاسو د عیسی علیه السلام د رسالت څخه د معجزاتو سره-سره انکار کړی دی نو هیڅ د اعتذار حق نه لرئ.

او هم ترڅو افراطیان (د حد څخه تجاوز کوونکي) پوه کړي چې د عیسی علیه السلام ټول معجزات زما په اجازې سره وه، تاسو به هلته د الوهیت په لقب ورکولو کښې معذور ګڼل کېدلی چې بې زما د اجازې څخه یې ذکر شوي کارونه کړي وی.

﴿ إِذْ قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ يَٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَن يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ۖ قَالَ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا۟ نُرِيدُ أَن نَّأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَن قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ ٱللَّهُمَّ رَبَّنَآ أَنزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِّأَوَّلِنَا وَءَاخِرِنَا وَءَايَةً مِّنكَ ۖ وَٱرْزُقْنَا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ ٱللَّهُ إِنِّى مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ ۖ فَمَن يَكْفُرْ بَعْدُ مِنكُمْ فَإِنِّىٓ أُعَذِّبُهُۥ عَذَابًا لَّآ أُعَذِّبُهُۥٓ أَحَدًا مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١١٥﴾ ﴾

[۱۱۲] هغه وخت چې حوارینو وویلې چې: ای عیسی د مریمې زویه! ایا ستا رب کولی شي چې په مونږ باندې د اسمانه (د خوراکي شیانو څخه ډک) دسترخوان (خوانچه) نازل کړي (ایا دا کار به وکړي او که نه)؟. ده (عیسی علیه السلام) وویلې چې: د الله ﷻ څخه وډار شئ که تاسو مؤمنان یاست (دغسې غوښتنې مه کوئ).

[۱۱۳] دوی وویلې چې: مونږ غواړو چې د هغه (دسترخوان) څخه (د تبرک دپاره) وخورو او زمونږ زړونه مطمئن شي او (بالآخره) مونږ (په حق الیقین سره) پوه شو چې یقیناً تا مونږ ته رښتیا

ویلي دي او په همدې (مائدې) باندې مونږ د شاهدانو څخه جوړ شو (او نورو خلکو ته اطمنان او قناعت ورکړو، دا غوښتنه د شک د کبله نه کوو).

[۱۱۴] عیسی بن مریم (چې کله د دوی په استدلال باندې قانع شو) وویلې چې ای الله! ای زمونږ ربه! په مونږ باندې د اسمانه څخه (د خوراکې شیانو څخه ډک) دسترخوان نازل کړې چې زمونږ د وړاندېنیو او وروستنیو دپاره اختر (خوشالي) جوړ شي او هم ستا د پلوه یوه معجزه (جوړه شي).

او مونږ ته (ذکر شوی غیبي رزق) راپېرزو کړې، او ته چې یې د روزي ورکوونکو خیر (او بهتر) یې (ستا غوندې روزي څوک چاته نه شي ورکولی).

[۱۱۵] الله ﷻ (د عیسی ﷺ سوال قبول کړ او) وبې ویلې چې: یقیناً زه په تاسو باندې د دې (مائدې) نازلوونکی یم، نو هرڅوک چې ستاسو څخه (پکښې) ناشکري وکړي (حواري وي او که غیر حواري) نو بې شکه زه به هغه په داسې عذاب باندې معذب کړم (چې د ده څخه وروسته به) د ټولو عالمونو څخه هیڅوک په هغه عذاب باندې معذب نه کړم (چې ډېر شرموونکی عذاب به وي).

ارتباط

دا ایتونه د وړاندېنیو ایتونو څخه د وروستني ایت تفصیل او بیان واقع شوی دی، او یا په بل عبارت: دا د هغه سوال جواب دی چې د ذکر شوي ایت څخه د چا ذهن ته ورځي، هغه دا چې د عیسی ﷺ حواریین (د ده اصحاب او ملګري) خو مؤمنان وه نو دوی څه عجیبه معجزه ولیده چې یو ځل بې بیا په ډېر جرئت سره وویلې چې: ﴿ ءَامَنَّا وَٱشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴾ مونږ ایمان راوړی او ته شاهد اوسه چې یقیناً مونږ غاړه ایښودونکي یاستو. د جواب حاصل په لاندې کرښو کښې لوستلی شئ:

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: د حوارییینو د ذکرې شوې وینا وجه دا وه چې یوه ورځې دوی عیسی ﷺ ته خطاب وکړ چې: ای روح الله! ایا الله ﷻ برسېره په ډېرو معجزاتو باندې مونږ ته دا معجزه هم راکولی شي چې د اسمانه څخه راباندې د خوراکي شیانو څخه ډک دسترخوان نازل کړي؟ یا په بل عبارت: ایا دا کار د کولو دی؟ ایا مونږ د دې جوګه یاستو چې دا غوښتنه مو پوره کړي؟ ایا په دې باره کښې به ستا سوال ومني؟.

۲ـ نو عیسی ﷺ ورته جواب ورکړ چې د الله ﷻ څخه وډار شئ او دغسې فرمایشې معجزې مه غواړئ دا ډول غوښتنې د مؤمنانو سره مناسبې نه دي دا ډول غوښتنې د بې ایمانو سره مناسبې دي.

حوارییینو وویلې چې: مونږ ذکره شوې غوښتنه د ایمان د کمزورۍ یا د ایمان د نشتوالي د کبله نه وړاندې کوو چې د بې دینانو سره تشابه ولرو، بلکې په دغسې غوښتنه کښې زمونږ مطالب دا دي:

الف: چې مونږ د ذکر شوي اعجازي دسترخوان څخه خوراک وکړو او تبرک پرې حاصل کړو، او لکه څنګه چې مونږ په خپلو دښمنانو باندې په ایمان سره وياړو همدارنګه ورباندې په معجزانه خوراک سره هم وياړ او سرلوړي ترلاسه کړو.

ب: چې مونږ قلبًا مطمئن شو چې الله ﷻ یقینًا په هر شي باندې د قدرت ښښتن دی، لکه څنګه چې ابراهیم ﷺ د څلورو مرغانو په راژوندي کېدلو سره قلبًا مطمئن شوی وه.

ج: چې زمونږ پوهه او علم د علم الیقین له درجې څخه د حق الیقین مرتبې ته پورته شي او بر خل بیا الهي معجزات په سترګو باندې وګورو او په خولو باندې یې وخورو، او پوه شو چې ته هر څه وایې هغه ټول رښتیا دي او هیڅ د شک او شبهې ځای پکښې نشته، او بالآخره پوه شو چې مونږ هم د الله ﷻ په نزد څه قدر لرو.

د: چې مونږ د یو پلوه ذکره شوې معجزه د خپلو سترګو لاندې مشاهده کړو او د خوشالۍ سترګې پرې یخې کړو او د بله پلوه د غائبینو او د هغو خلکو دپاره چې نوي پیدا کېږي د شهادت ورکوونکو څخه جوړ شو او حتی د قیامت په ورځ د معجزاتو په منکرینو باندې شاهدي ورکړو، ترڅو چې د دعوت او شهادت اجرونه مو په برخه شي.

۳ـ نو کله چې عیسی ﷺ د خپلو حواریینو په جواب باندې قانع شو نو د الله ﷻ په حضور کښې یې د خپلې بندګۍ او عاجزۍ سوال داسې پیل کړ چې:

الف: ای زمونږ الله! ای زمونږ ربه! په مونږ باندې د اسمانه څخه د خوراکي شیانو ډک دسترخوان نازل کړې چې ترڅو:

اول: د دسترخوان د نزول وخت زمونږ دپاره د اختر حیثیت ولري چې وړاندېني او وروستني ټول به وریاندې ویاړو، او دښمنانو (کافرانو) ته به مو پرې شملې ښې نبغې شي.

دوهم: دا به ستا د معجزاتو څخه یوه امتیازي معجزه وي چې هم به معنوي معجزه وي او هم به مادي معجزه جوړه شي.

ب: ای زمونږ ربه! مونږ ته غیبي روزي راکړې ځکه چې ستا غوندې روزي ورکوونکی هیڅوک نه شي کېدلی او ستا هرڅه د لاسه پوره دي.

۴ـ نو الله ﷻ د عیسی ﷺ سوال قبول کړ چې: یقینًا د دې کار کاوونکی یم، خو دا په یاد ولرئ! چې څومره یو نعمت لوېږي په همغې پیمانه باندې یې ناشکري هم د لویې جزا سبب جوړېږي، نو که ـبالفرضـ تاسو د ذکرې شوې معجزې او لوی غیبي نعمت په شکرګزارۍ کښې ناکام شوئ نو په دنیا کښې به داسې جزا درکړم چې ستاسو څخه وروسته به یې هیچا ته ورنه کړم.

هو! که ستاسو څخه وړاندې مې چا ته ورکړې وي نو هغه بېله خبره ده.

یا په بل عبارت: ستاسو څخه به بیزوګان او خنزیران جوړ کړم لکه چې ستاسو څخه وړاندې مې د یهودانو څخه بیزوګان جوړ کړي وه، مګر ستاسو څخه وروسته به هیچا ته دغه جزا ورنه کړم.

۵ـ هو! کله چې الله ﷻ غوښتله شوې معجزه نازله کړه نو د عیسی ﷺ حواریینو په یوه خوله باندې چیغې کړې چې: ﴿ ءَامَنَّا وَٱشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴾ مونږ ایمان راوړی دی او ته شاهد اوسه ـای عیسی!ـ چې یقینًا مونږ غاړه ایښودونکي یاستو او په ذکره شوې معجزه کښې ناشکري نه کوو او د الله ﷻ څخه لا زیات توفیق او اطمنان غواړو.

توضیحات

۱_ الحمد لله د نبي کریم ﷺ صحابه وو کرامو ﷺ د ایمان راوړلو څخه وروسته _یوه هم_ د اطمنان دپاره معجزه نه ده غوښتې مګر د عیسی ﷺ صحابه وو کرامو (حوارینو) ذکره شوې معجزه غوښتې وه، دا دی د دواړو پیغمبرانو د اصحابو په باره کښې څرګند فرق او توپیر.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې د ﴿هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ﴾ د کلمې څخه ظاهراً څرګندېږي چې د عیسی ﷺ حوارینو د الله ﷻ په قدرت کښې شک درلود؛ ایا دغه معنی صحت لري؟

مونږ وایو چې: تقریباً ټول علماء کرام متفق دي چې حوارین ښه سوچه مسلمانان وه[۱]، همدا مضمون د کلام د سیاق او سباق څخه په واضحه توګه برېښي نو د اعتراض دپاره لاندې جوابونه کوو:

الف: د ﴿هَلْ يَسْتَطِيعُ﴾ کلمه په عربي ژبه کښې کله-کله د ادب په وخت کښې هم استعمالېږي[۲]، لکه چې یوه ورځې د عبد الله بن زید بن عاصم ﷺ څخه چا پوښتنه وکړه چې: «هَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تُرِيَنِي كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَتَوَضَّأُ»[۳] ایا ته دا کولی شې چې ماته راولید کړې چې نبي کریم ﷺ په څه ډول سره اودس کاوه؟ یعنې: د پوښتنه کوونکي زړه غوښتل چې د نبي کریم ﷺ اودس راته عملاً راوښايي خو داسې یې ورته ونه ویلې چې زما د وړاندې د نبي کریم ﷺ غوندې اودس وکړه چې زه دې وګورم، بلکې په مؤدبانه توګه باندې یې ورته وړاندیز وکړ چې: ایا دا کار کولی شې؟ او یا زه ستا په نزد دومره منزلت لرم چې زما ذکره شوې غوښتنه پوره کړې؟

ب: د ﴿يَسْتَطِيعُ﴾ کلمه د "يُطِيعُ" په معنی سره ده. یعنې: ایا ستا خبره ستا رب ﷻ مني او د قبول درجې ته رسېږي چې زمونږ دپاره داسې-داسې سوال وکړې؟[۴].

په همدې مضمون باندې لاندې حدیث شریف ډېر ښه دلالت کوي:

یو ځل نبي کریم ﷺ د خپل تره (ابو طالب) پوښتنې ته ورغی چې مریض وه، نو نبي کریم ﷺ ته یې وویلې چې: ای وراره! الله ﷻ ته سوال وکړه چې د دې مرض څخه عافیت راکړي. نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «اللَّهُمَّ اشْفِ عَمِّي» یعنې: ای الله! زما تره جوړ کړې. نو الله ﷻ سمدستي روغ رمټ کړ تا به ویل چې په پړي باندې تړلی وه او پرانستل شو. نو ابو طالب وویلې چې: ای وراره! یقیناً هغه رب چې ته یې عبادت کوې ستا اطاعت کوي (خبره دې مني). نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «وَأَنْتَ يَا عَمَّاهُ لَئِنْ أَطَعْتَ اللهَ لَيُطِيعَنَّكَ»[۵] او ته ای کاکا! که چرته ته د الله ﷻ اطاعت وکړې نو هرومرو او

---

(۱) المحرر الوجیز ج۵ ص۲۳۵
(۲) تفسیر القاسمي ج۶ ص۴۲۹
(۳) موطا الإمام مالک ج۱ ص۱۲
(۴) التفسیر الکبیر ج۱۲ ص۱۲۹
(۵) المعجم الأوسط للطبراني ج۴ ص۲۰۰؛ مستدرک الحاکم ج۱ ص۷۲۷

ضرور به الله ﷻ ستا اطاعت هم وکړي. يعنې که ته يې خبره ومنې او ايمان ورباندې راوړي ستا سوالونه به هم قبول کړي.

تبصره

۳ـ څرنګه چې د حوارينو د غوښتنې کلمات چندان مزه ناک نه وه او د غير مطلبي معنى اشتباه ترې پيدا کېده نو څکه ورته عيسى ﷺ وويلې چې: ﴿ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴾ د الله ﷻ څخه ووار شئ که تاسو رښتياني مؤمنان یاست. خو چې کله هغوی خپله لفظي غلطي تصحيح کړه نو بيا يې د الله ﷻ په دربار کښې د سوال لاسونه پورته کړه. که بالفرض هغوی د رومبي ځل څخه څرګند او واضحه کلمات استعمال کړي وی نو ممکنه وه چې عيسى ﷺ به ورته ذکره شوې جمله نه وی استعماله کړې.

مائده څه معنى؟

۴ـ "مَائِدَة" هغه مېز يا دسترخوان ته وايي چې خوراکي شيان ورباندې د خوړلو دپاره تيار ايښې وي، که نه نو بيا ورته "مَائِدَة" نه وايي. مګر په دې مقام کښې ترې مېز مراد نه دی بلکې هغه دسترخوان ترې مطلب دی چې خوراکي شيان ورباندې ايښي وي[1].

"مَائِدَة" د "مِيْد" څخه اخستله شوې ده، "مِيْد" دوه معناوې لري، چې يا په معنى د ورکړې سره دی او يا په معنى د حرکت سره[2]، دسترخوان ته څکه ذکر شوی نوم (مائده) ايښودل شوی دی چې يا خلکو ته خوراک او څښاک ورکوي او مُعْطِيْ دی، او يا د هغه په لور خلک حرکت کوي چې شاوخوا ترې راتاو شي او خانونه ترې ماړه کړي.

نو په دې تقدير د "مَائِدَة" کلمه په معنى د "مَمِيْد" مفعول سره جوړېږي، لکه چې په ﴿ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴾ کښې د ﴿ رَّاضِيَةٍ ﴾ کلمه په معنى د "مَرْضِيَّة" سره ده.

ايا مائده نازله شوه؟

۵ـ ځينې علماء کرام وايي چې: "مَائِدَة" نازله نه شوه څکه چې حوارينن د جزا څخه ووار شوه چې چرته راڅخه ناشکري صادره نه شي، نو الله ﷻ به راباندې سخت عذاب نازل کړي[3].

مګر جمهور علماء کرام وايي چې: "مَائِدَة" نازله شوې ده او الله ﷻ خپله خبره رښتيا کړې ده چې: ﴿ إِنِّى مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ ﴾ يقيناً زه په تاسو باندې د مائدې نازلوونکی يم[4]، يعنې دا کار خو

(۱) روح المعاني ج۷ ص۶۰؛ تفسير القرطبي ج۶ ص۳۷۳
(۲) تفسير القرطبي ج۶ ص۳۶۷
(۳) تفسير القاسمي ج۶ ص۴۳۳
(۴) تفسير الطبرى ج۵ ص۱۳۵

کېدونکی دی مګر تاسو یوه بله خبره واورئ چې که چا پکښې ناشکري وکړه هغه به د سخت عذاب سره مخامخ شي.

د مائدې په باره کښې څه معلومات

۶_ څرنګه چې مفسرینو کرامو د مائدې په هکله زښت ډېر معلومات لیکلي دي[1] چې د لاندې پوښتنو دپاره پکښې جوابونه موندل کېږي:

الف: مائده په څه ډول طعام باندې مشتمله وه؟

ب: څومره وخت د مائدې نزول دوام وکړ؟

ج: ایا سبا او بېګاه نازلېدله او که یوه شپه بعد؟

د: په مائده کښې په کوم کیفیت سره طعام ایښودل شوی وه؟

هـ: څومره کسان پرې مړېده؟

و: د مائدې نزول په څه سبب باندې قطعه شو؟

ز: د نازلې شوې مائدې عاقبت څه شو؟

ح: څومره خلک وریاندې خنزیران جوړ شوه؟!

ط: د خنزیر جوړېدلو اسباب یې څه شی وه؟

ي: ایا ذکره شوې مائده د یکشنبې (اتوار) په ورځ اول ځل نازله شوه چې د نصاراوو په نزد محترمه ورځ ده؟. او داسې نور.

مګر مونږ د دغو ټولو معلوماتو څخه صرف نظر شوو، ځکه چې د یو پلوه یې روایتونه د ډاډ وړ نه دي او د بله پلوه پکښې څه ګټه نشته، که بالفرض څه ګټه پکښې وی نو الله ﷻ به مونږ ته په قرآن کریم کښې او یا د نبي کریم ﷺ په احادیثو کښې ضرور په څرګنده توګه واضحه کړې وی.

نو د همدې کبله مونږ د لاندې یوه حدیث په ذکر باندې اکتفاء کوو، که څوک د نورو معلوماتو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي. حدیث دا دی چې:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «أُنْزِلَتِ الْمَائِدَةُ مِنَ السَّمَاءِ خُبْزًا وَلَحْمًا وَأُمِرُوا أَنْ لَا يَخُونُوا وَلَا يَدَّخِرُوا لِغَدٍ فَخَانُوا وَادَّخَرُوا وَرَفَعُوا لِغَدٍ فَمُسِخُوا قِرَدَةً وَخَنَازِيرَ»[2] یعني: د اسمانه څخه مائده نازله کړی شوې وه چې ډوډۍ او غوښه (وه)، او دوی (بني اسرائیلو) ته امر کړی شوی وه چې خیانت پکښې مه کوئ او د سبا دپاره یې مه زخیره کوئ، نو هغوی پکښې هم خیانت وکړ او هم یې زخیره کړه او (بالآخره) د سبا دپاره یې ترې (څه برخه) پورته کړه، نو دوی د بیزوګانو او خنزیرانو په څېره واړولی شوه (او مسخه شوه).

---

(١) تفسیر ابن کثیر ج٢ ص١١٦؛ تفسیر البغوي ج٢ ص٧٩؛ زاد المسیر ج٢ ص٣٤١؛ روح المعاني ج٧ ص٦٣؛ تفسیر القرطبي ج٦ ص٣٦٩

(٢) جامع الترمذي ج٢ ص١٣٦

﴿ وَإِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ ٱتَّخِذُونِى وَأُمِّىَ إِلَٰهَيْنِ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ
قَالَ سُبْحَٰنَكَ مَا يَكُونُ لِىٓ أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِى بِحَقٍّ ۚ إِن كُنتُ قُلْتُهُۥ فَقَدْ عَلِمْتَهُۥ ۚ تَعْلَمُ
مَا فِى نَفْسِى وَلَآ أَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِكَ ۚ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ (١١٦) مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَآ
أَمَرْتَنِى بِهِۦٓ أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِى
كُنتَ أَنتَ ٱلرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنتَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ (١١٧) إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِن
تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ (١١٨) ﴾

[١١٦] او (د پیغمبرانو د راغونډولو ورځ به) هغه وخت (وي) چې الله ﷻ به ووايي چې: اې عیسی د مریمې زویه! ایا تا خلکو ته ویلي وه چې: ما او زما مور د الله ﷻ څخه په غیر دوه معبودان ونیسئ؟. هغه (عیسی ﷺ) به ووايي چې: تا لره (د دغسې وینا څخه) پاکي ده، ماته مناسب نه دي چې زه هغه خبره وکړم چې ما لره (د هغې په ویلو کښې) حق نه وي. که (بالفرض) زه وی چې دا خبره مې کړې وی نو یقینًا ته به پرې عالم وی (ستا علم خو محیط دی)، ته په هغه څه باندې پوهېږې چې زما په زړه کښې دي او زه په هغه څه باندې نه پوهېږم چې هغه ستا سره دي، یقینًا ته چې یې همدا ته په غیبو باندې عالم یې.

[١١٧] ما (خو) دوی ته نه وه ویلي مګر هغه (خبره) چې تا راته پرې امر کړی وه (چې ورته یې ووایم. هغه دا) چې د الله ﷻ عبادت وکړئ چې زما رب دی او ستاسو رب (هم) دی.

او ترڅو پورې چې زه په دوی کښې وم (اوسېدم) نو په دوی باندې شاهد وم (چې په دعوت سره به مې دوی سمې لارې ته رابلل)، نو کله چې تا زه د دوی د منځ څخه واخستلم (او اسمانونو ته دې پورته کړم) نو (یوازې) همدا ته په دوی باندې څارونکی شوې (لکه چې زما په حضور کښې پرې څارونکی وې)، او همدا ته په هر شي باندې حاضر یې (چې هیڅکله درڅخه څه شی نه شي غائب کېدلی).

[١١٨] که دوی معذبوې نو یقینًا دوی ستا بندګان دي (څوک یې درڅخه نه شي خلاصولی) او که ته دوی ته ببښنه کوې نو (څوک دې د مغفرت مخه نه شي نیولی ځکه) ته چې یې همدا ته د کلکې ارادې خاوند یې (هیڅوک دې د ارادې په وړاندې خنډ نه شي واقع کېدلی او همدا ته) د حکمت څښتن یې (چې هر کار دې د حکمت څخه ډک دی).

ارتباط

مونږ د وړاندېنیو ایتونو په ارتباط کښې لیکلي وه چې هغه ایتونه د یوه سوال جواب واقع شوی وه کوم چې د حوارینو د خبرو څخه د سړي په ذهن کښې ګرځېده، نو کله چې د ذکر شوي سوال جواب ختم شو نو په دې ایتونو کښې د کلام مخ بېرته اصلي خبرې ته اړولی شوی دی.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: د قیامت په ورځ به الله ﷻ د عیسی علیه السلام استنطاق نور هم اوږد کړي او د نعمتونو د تذکر څخه وروسته به ورته ووایي چې: ای عیسی! کله چې ته د الله ﷻ په نزد غوره او مختار بنده وې چې بې شمېره معجزې او نعمتونه یې درپېرزو کړي وه، ترڅو د معجزاتو په رڼا کښې ته خپل خان خلکو ته وروپېژنې چې زه د الله ﷻ پیغمبر او بنده یم، او همدارنګه خپله رښتینې مور هم په خلکو باندې وپېژنې چې دا د پیغمبر مور ده، نه د معبود مور.

مګر د دې سره-سره خلکو همدا ته او همدا ستا مور دواړه په الوهیت سره ونیوه، نو ستا څخه دا دی اوس علی رؤس الأشهاد پوښتنه کوم چې: ایا تا خلکو ته ویلي وه چې ما او زما مور دواړه معبودان جوړ کړئ؟

عیسی علیه السلام به ووایي چې:

الف: ای الله! تاته پاکي ده د دې خبرې څخه چې ستا سره څوک په عبادت او الوهیت کښې شریک شي، ته واحد او لا شریک یې، هیڅوک ستا سره شریک نه شي جوړېدلی که څه هم ډېر مقرب بنده وي.

ب: ای الله! ماته څه مناسبه ده چې عمومًا ناحقه خبره وکړم، او بیا لا خصوصًا داسې ناحقه خبره چې ستا سره شریک درول دي، نو لکه څنګه چې تاته د شریک څخه پاکي ده، همدارنګه ماته د کفري او ناحقې وینا د کولو څخه پاکي ده، کفري ویناګانې خو کافران کوي.

ج: ای الله! ما خو خلکو ته معجزات د خپل نبوت د پېژاندلو دپاره وړاندې کړه، نه د دې دپاره چې مونږ ته د معبودانو لقب راکړي، مګر هغوی ترې زمونږ د ناخوښۍ سره-سره معکوسه نتیجه واخستله او په مونږ باندې یې ذکر شوی لقب راوتاپه.

د: ای الله! تاته خو هرڅه معلوم دي، داسې موجود نه دی تېر شوی او نه به تېر شي چې ستا د محیط علم څخه وتلی وي، نو که بالفرض ما ذکره شوې کفري وینا کړې وی نو تاته به معلومه وي.

ای الله! تاته خو معلومه ده چې ذکره شوې وینا مونږ نه ده کړې بلکې دا خلکو د خپلو ځانونو څخه اختراع کړې ده او دروغ یې راپورې تړلي دي.

هـ: ای الله! ذکره شوې کفري خبره زما په زړه کښې هم نه ده تېره شوې پاتې لا دا چې په ژبه باندې یې جاري کړم، که بالفرض زما په زړه کښې تېره شوې هم وی تاته به معلومه وي، ځکه چې ستا علم کامل دی او د هره حیثه محیط دی، زما په ټولو علومو او کوائفو باندې ته عالم یې، مګر په هغو علومو باندې چې ستا سره دي، نه زه پوهېږم او نه بل څوک، ځکه چې ته علام الغیوب یې، لنډه دا چې زما علم د همغو معلوماتو پورې منحصر دی چې تا راښودلي دي او بس.

و: ای الله! ما خلکو ته (د دعوت په ارتباط) بله خبره نه ده کړې مګر همغه خبره چې تا راته وربانديې امر کړی وه، هغه دا چې: ای خلکو! تاسو یوازې او یوازې د الله ﷻ عبادت وکړئ چې هغه ﷻ زما رب هم دی او ستاسو رب هم دی او شریک ورسره مه دروئ.

ز: اى الله! ترڅو پورې چې زه د خلکو ترمنځ په ځمکه کښې اوسېدمه نو ما د دوی حفاظت کاوه او په دعوت او تبليغ سره مې لارې ته سمول، په همدې موده کښې چې چا په ماباندې په سمه توګه ايمان راووړ او چا راڅخه انکار وکړ په هغوی ټولو باندې شاهد يم، اما کله چې زه تا په خپل فضل سره د دوی د منځ څخه ژوندی اسمان ته پورته کړم او د دوی کفري پلانونه دې شنډ کړه نو نور ستا کار دی او همدا ته ﷻ ورباندې پوه يې، او همدا ستا د مراقبت او څارنې لاندې وه، او ته خو په هر شي باندې څارونکی او مراقب يې.

ح: اى الله! زما د اُمت د مجرمانو په باره کښې زما وروستنى خبره دا ده چې تاته د هغوی ټول جرمونه او جنايات معلوم دي، نو که دوی ته عذاب ورکوې نو دوی خو همدا ستا بندګان دي مګر عبادت او بندګي يې ستا نه ده کړې او ستا سره يې شريک درولی دی، خو ستا د لاس لاندې دي هيڅوک يې درڅخه نه شي خلاصولی، نه په زور سره او نه په شفاعت سره، بلکې کافران د شفاعت جوګه هم نه دي، د همدې کبله زه يې ستا په حضور کښې شفاعت هم نه کوم او که بالفرض ته هغوی ته مغفرت وکړې هم، کولی يې شې ستا هر څه د لاسه کېږي.

هو! دا بېله خبره ده چې کافرانو ته مغفرت کول د حکمت په خلاف دي او ته خو برسېره پر دې چې عزيز (د کلکې ارادې خاوند) يې حکيم هم يې چې ټول کارونه دې د حکمت په غوښتنه برابر دي.

توضيحات

۱_ دا ايتونه ﴿ وَإِذْ قَالَ ٱللَّهُ ﴾ الآيات، په وړاندېنيو ايتونو ﴿ وَإِذْ قَالَ ٱللَّهُ ﴾ الآيات باندې عطف دي او ټول د قيامت د ورځې حال شرحه کوي[1]، او د معطوف او معطوف عليه ترمنځ څلور ايتونه ﴿ إِذْ قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ ﴾ الآيات د معترضې جملې شکل لري، لکه چې وړاندې واضحه شوې دي.

عيسى ﷺ په اسمانو کښې ژوندی دی

۲_ مونږ د [آل عمران:۵۵] ايت لاندې په دې خبره کښې پوره تحقيق کړی دی چې الله ﷻ عيسى ﷺ ژوندی اسمان ته خېژولی دی، بيا ليکلو ته يې حاجت نه وينو، مګر دلته ورباندې يو دليل اضافه کوو هغه دا چې که بالفرض د "تَوَفّي" څخه مرګ مطلب وی نو عيسى ﷺ به د قيامت په ورځ د ﴿ تَوَفَّيْتَنِي ﴾ په مقابل کښې د ﴿ مَّا دُمْتُ فِيهِمْ ﴾ کلمه نه وی استعماله کړې، بلکې د "مَاحَيِيْتُ فِيهِمْ" کلمه به يې استعماله کړې وی. يعني: ترڅو پورې چې زه په دوی کښې ژوندی وم. نو معلومه شوه چې عيسى ﷺ ژوندی روغ رمټ اسمانونو ته خېژولی شوی دی.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: الله ﷻ د عيسى ﷺ د خولې څخه حکايت وکړ چې نوموړی به د قيامت

---

(۱) تفسير ابي السعود ج۳ ص۱۰۰

په ورځ ووايي چې: ﴿ إِن تُعَذِّبْهُمْ ﴾ تر آخره پورې. نو پوښتنه دا ده چې: ايا دا جمله د شفاعت معنی نه ورکوي، حال دا چې کافرانو ته خو شفاعت کول جائز نه دي؟

مونږ وايو چې: مفسرينو کرامو د ذکر شوي سوال دپاره مختلف جوابونه کړي دي[۱]، مګر کوم جواب چې مونږ ته ښه ښکاري هغه په لاندې ډول دی:

چې کله د کافرانو د تخجيل دپاره الله ﷻ عيسی ﷺ په قهر آميزه جمله باندې مخاطب کړي چې ايا تا خلکو ته ويلي وه چې ما او زما مور د معبودانو په حيث ونيسئ؟ نو عيسی ﷺ به وارخطا شي او د خپل ځان د برائت په بيان کښې به دا جمله هم ووايي چې: ای الله! دا جنايتکاران ستا بندګان دي، که څه هم دوی ستا اختياري بندګي نه ده کړې مګر ستا د بندګۍ څخه يې نه په دنيا کښې خانونه خلاص کړي دي او نه يې دلته خلاصولی شي، هلته هم د دوی مغفرت او نه مغفرت ستا په لاس وه او دلته هم ستا کار دی. که بالفرض مونږ څه د معبوديت استحقاق درلودلی نو هلته يا دلته به مو د دوی په کارونو کښې هم څه د لاسه پوره وي، نو کله مو چې څه د لاسه نه کېږي نو نه د معبوديت حق لرو او نه د دې حق لرو چې چا ته د خپل معبوديت دعوت ورکړو.

لنډه دا چې که بالفرض د عيسی ﷺ په ذکرې شوې جملې باندې د شفاعت کول مطلب وی نو خپلې خبرې به يې د ﴿ فَإِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴾ په عوض په "فَإِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ" باندې ختمې کړې وی، خو خبره به داسې نه وی بلکې عيسی ﷺ به د خپل ځان څخه د دفاع په غم کښې وی.

نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې د عيسی ﷺ په باره کښې فرمايلي دي چې: په ده باندې به هم داسې وخت ورشي چې يوازې او يوازې د خپل ځان غم به ورسره وي او وايي به چې: «نَفْسِي نَفْسِي نَفْسِي»[۲].

﴿ قَالَ ٱللَّهُ هَٰذَا يَوۡمُ يَنفَعُ ٱلصَّٰدِقِينَ صِدۡقُهُمۡۚ لَهُمۡ جَنَّٰتٞ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدٗاۖ رَّضِيَ ٱللَّهُ عَنۡهُمۡ وَرَضُواْ عَنۡهُۚ ذَٰلِكَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ﴿١١٩﴾ لِلَّهِ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا فِيهِنَّۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرُۢ ﴿١٢٠﴾ ﴾

[۱۱۹] الله ﷻ به ووايي چې: دا داسې ورځ ده چې رښتينو خلکو ته به د دوی رښتيا ويل ګټه ورسوي (البته په دې شرط سره چې په دنيا کښې يې رښتيا ويلي وي. هغه ګټه دا ده چې:) دوی لره داسې جنتونه شته چې لاندې ترې (ځلور) ويالې بهېږي، په داسې حال کښې چې دوی به په هغو کښې همېشه وي، همېشه. الله ﷻ به د دوی څخه راضي وي (چې هيڅکله به پرې په غضب نه شي) او دوی به د الله ﷻ څخه راضي وي (چې پرېمانه نعمتونه به يې ورکړي وي)، دا لويه کاميابي ده.

---

(۱) روح المعاني ج۷ ص۷۱؛ البحر المحيط ج۴ ص۴۱۹

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۷۰

[۱۲۰] خاص الله ﷻ ته د اسمانو او ځمکو پاچاهي ده او د هغه شي (هم) چې په دغو (دواړو اسمانو او ځمکو) کښې دي، او همدی ﷻ په هر شي باندې د قدرت څښتن دی.

توضیحات

۱ـ څرنګه چې الله ﷻ مونږ ته د قیامت د ورځې په بیان کښې واضحه کړه چې د عیسی ﷺ د اعتذاریه وینا په آخره کښې به الله ﷻ ووایي چې نن ورځ صادقانو ته خپل صدق ګټه رسوي، نو دا دې ته اشاره ده چې الله ﷻ به د عیسی ﷺ خبرې تصدیقې کړې چې بالکل تا رښتیا وویلې، نن ورځ تاته هیڅ ملامته نه متوجه کېږي، ټوله ملامته جنایتکارانو ته متوجه ده.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: د ذکر شوي اعلان څخه سړي ته ذهن ته ورځي چې د قیامت په ورځ به هر صادق ته د هغه صدق فائده وکړي، حال دا چې په هغې ورځې باندې ایمان راوړل کافرانو ته ګټه نه کوي او حتی نه به د شیطان رښتیانی خبره هغه ته په درد وخوري، الله ﷻ یې حکایت کوي چې: ﴿ وَقَالَ ٱلشَّيْطَٰنُ لَمَّا قُضِيَ ٱلْأَمْرُ إِنَّ ٱللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ ٱلْحَقِّ ﴾ [ابراهیم:۲۲] یعنې: او شیطان به ووایي کله چې کار فیصله شي (د قیامت په ورځ) یقیناً الله ﷻ ستاسو سره حقه وعده کړې وه.

مونږ وایو چې: دلته مطلب دا دی چې د قیامت ورځ د رښتیا وو ورځ ده، رښتیا پکښې نه ضائع کېږي، اما په دنیا کښې خو داسې وختونه وه چې په رښتیا وو باندې به رښتیني خلک د مشکلاتو سره مخامخ کېده. او داسې مطلب نه دی چې دنیاوي کاذب ته به هم هلته رښتیا ویل څه ګټه وکړي، د همدې کېله ګټه په جنتونو سره تفسیره شوې ده.

د ټولو نعمتونو څخه لوی نعمت

۳ـ د الله ﷻ رضا د جنت د ټولو نعمتونو څخه لوی نعمت دی، لکه چې لاندې حدیث شریف ورباندې ډېر ښه دلالت کوي چې یوه ورځې نبي کریم ﷺ په ډېر اوږده حدیث کښې وفرمایل چې کله الله ﷻ جنتیانو ته په جنت کښې بې شماره نعمتونه ورکړي، نو دوی ته به وایي چې زما سره داسې نعمت شته چې هغه د دغو ټولو نعمتونو څخه افضل دی، نو دوی به ووایي چې: «يَا رَبَّنَا أَيُّ شَيْءٍ أَفْضَلُ مِنْ هَذَا» ای زمونږ ربه! هغه به کوم شی وي چې د دې څخه بهتر وي؟. نو الله ﷻ به ورته ووایي: «رِضَايَ فَلَا أَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَدًا»[۱] یعنې: (هغه) زما رضا ده چې زه به درباندې د دې څخه وروسته د همېشه دپاره نه په غضب کېږم.

د "المائدة" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا رِضَاكَ وَرِضْوَانَكَ، وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ سَخَطِكَ وَغَضَبِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

۱۳۷۳/۱۰/۵ هـ ش.

(۱) صحیح مسلم ج۱ ص۱۰۲

الأنعام (٦)

سریزه

د دې دپاره چې د دې سورت په مضامینو باندې لوستونکي ښه پوه شي لازمه ګڼو چې په لاندې موضوعګانو کښې څه لنډ او خلص معلومات ورکړو:

د سورت نوم

۱_ دا سورت په "الأنعام" باندې نومول شوی دی چې د دې سورت په [۱۳۶] ایت شریف کښې یې ذکر راغلی دی. شاید چې ذکر شوی نوم به د دې کبله ورته خوښ کړی شوی وي چې دغه نوم د دې سورت د مضامینو سره ډېر قوي ارتباط لري او دا څکه چې (لږ وروسته به إن شاء الله تعالی واضحه شي) دا سورت په عقائدو پورې ارتباط لري او د جاهلیت د زمانې د عقیدوي فساد ډېر مهم عامل "الأنعام" یعنې څاروي هم وه چې یا به یې د بوتانو په نامه باندې ذبحه کول او یا به یې د خپل مشرکانه دستور سره سم خوشې کول چې نه به پرې څوک سورېدل او نه به ترې چا څه نوره استفاده کوله لکه چې لږ څه شرحه یې د [المائدة:۱۰۳] ایت لاندې تېره شوې ده، والحمد لله ﷻ. نو الله ﷻ دا سورت په ذکر شوي نوم باندې ونوماوه، ته به وایې چې دې ته اشاره کوي چې دا هغه سورت دی چې د شرک ټول اړخونه پکښې عمومًا او د څارویو شرک پکښې خصوصًا رد شوی دی.

۲_ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دي:

الف: ټول ایتونه یې یو سلو پنځه شپېته (۱۶۵) دي[۱]، چې ټول د هجرت څخه وړاندې نازل شوي دي، مګر د ځینو مفسرینو کرامو په نزد څو ایتونه یې په مدینه منوره کښې د هجرت څخه وروسته نازل شوي دي[۲]، چې د بحث په وخت کښې به إن شاء الله تعالی ورته اشاره وکړی شي چې دا ایت مدني دی او دا ایت مکي دی.

ب: د کلماتو شمېر یې درې زره دوه پنځوس (۳۰۵۲) دی، او د حرفونو شمېر یې دولس زره څلور سوه دوه ویشت (۱۲۴۲۲) دی[۳].

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: د ذکر شوي سورت په باره کښې خو زښت ډېر احادیث روایت شوي دي لاندې څو روایتونه د مثال په توګه ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «نَزَلَتْ عَلَيَّ سُورَةُ الْأَنْعَامِ جُمْلَةً وَاحِدَةً وَشَيَّعَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ لَهُمْ زَجَلٌ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّحْمِيدِ»[۴] یعنې: په ما باندې د "الأنعام" سورت په یو ځل نازل شوی دی په

(۱) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۱۰۴
(۲) المحرر الوجیز ج۶ ص۱
(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۸ ص۳
(۴) المعجم الصغیر للطبراني ج۱ ص۱۴۵

داسې حال کښې چې اویا زره ملائکو یې مشایعت کاوه چې دوی لره په تسبیح او تحمید باندې زدې پورته کېده.

ب: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې سورت الأنعام په مجموعي توګه یوه شپه په مکه معظمه کښې په داسې حال نازل شو چې: «حَوْلَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَجْأَرُوْنَ بِالتَّسْبِيْحِ»[1] شاوخوا یې اویا زره پرښتې وې او د الله ﷻ په تسبیحاتو باندې یې اوازونه پورته کول.

نو پوښتنه دا ده چې د ذکرو شوو روایتونو څخه خو څرګندېږي چې په دغه سورت کښې مدني ایتونه نشته او ټول ایتونه یې مکي دي؟

مونږ وایو چې: ځینو مفسرینو کرامو ذکر شوي روایات ضعیف ګڼلي دي[2]. دوی وایي چې ټول په یو ځل نه دي نازل شوي.

مګر مونږ ته دا جواب څکه کمزوری ښکاري چې کهٔ بالفرض ذکر شوي روایات ضعیفه هم وي خو اسناد یې متعدد دي او دا خو پوره واضحه ده چې د اسنادو په تعدد سره ضعیف حدیث قوي کېږي. د همدې کبله مونږ دې ته ترجیح ورکوو چې په ذکرشوي سورت کښې مدني ایتونه نشته، کوم ایتونه چې ځینو مفسرینو کرامو مدني بللي دي (لکه [۹۱، ۹۲] ایتونه) د څه روایت استناد نه لري بلکې اصلي سبب یې د تفسیر اشکال دی. لله الحمد مونږ ته یې په تفسیر کښې څه اشکال په نظر نه راځي (چې په خپل ځای کښې به ان شاء الله ﷻ واضحه شي) نو مدني هم ورته نه شو ویلی.

اما څوک چې په دې سورت کښې د مدني ایتونو په موجودیت باندې کلک ولاړ دي نو شاید چې هغوی به د ذکر شوي سوال څخه لاندې جوابونه کوي:

اول: مونږ د [البقرة:۳۴] ایت لاندې لیکلي دي چې په عربي محاوره کښې کله-کله د اقلیت د ذکر څخه صرف نظر کېږي نو دلته هم مدني ایتونه چې بالکل قلیل دي د نظره غورزولي شوي دي.

دوهم: دا هم څه لرې نه ده چې ذکر شوي روایات د هغه وخت څخه وړاندې وي چې ځینې مدني ایتونه د نوموړي سورت په ځینو مناسبو ځایونو کښې کېښودلی شي او نبي کریم ﷺ ورته ځایونه ټاکلي وي.

د دې سورت محتویات

۴ـ څرنګه چې قرآن کریم د الله ﷻ کلام دی او غیر متناهي علوم پکښې پټ دي، نو هیڅوک نه شي کولی چې د یوه ایت او یا یوه سورت محتویات داسې تشخیص کړي لکه څنګه چې د یوه بشري کلام محتویات څوک تشخیصوي. نو د همدې کبله مونږ په بشري ناقص علم باندې وایو چې:

دا سورت د قرآن کریم د نورو سورتونو په شان مختلفو علومو ته اشارې کوي مګر د ټولو بحثونو محور او چورلیز یې په لاندې موضوعاتو پورې ارتباط لري:

---

(۱) الدر المنثور ج۳ ص۲۴۳
(۲) روح المعاني ج۷ ص۷۶

الف: د الله ﷻ د وجود اثبات، چې د دهریانو عقیده رد شوې ده.
ب: د الله ﷻ د وحدانیت اثبات، چې د مشرکانو د عقائدو مختلف ډولونه پکښې باطل شوي دي.
ج: د نبي کریم ﷺ د رسالت اثبات، چې په یهودو او نصاراوو او نورو کافرانو باندې د مغرور عقائد رد کړي شوي دي.
د: په دې سورت کښې د مرګ څخه وروسته بیا راژوندي کېدل او د نېکۍ یا بدۍ جزا د ګاللو دپاره د الله ﷻ په حضور کښې درېدل پوره څرګند شوي دي.

ذکر شوي محتویات په ډول-ډول طرزونو باندې د بحث لاندې نیولي شوي دي، په هر ځل چې وړاندې بحث کېږي نو ته به وایې چې دا نوی بحث دی او د دې څخه وړاندې مې هیڅ نه دی اورېدلی.

د دواړو سورتونو ارتباط

۵_ په وړاندېنې سورت (المائدة) کښې په قصدي توګه هغه عقیدوي انحرافات رد شوي وه چې اهل الکتابو (یهودو او نصاراوو) رامنځ ته کړي وه او په دې سورت (الأنعام) کښې هغه عقیدوي مزخرفات رد شوي دي چې د اهل الکتابو څخه په غیر نورو کافرانو په الله ﷻ باندې افتراء کړي وه، او هم هغه مزخرفات ابطال شوي دي چې د الله ﷻ څخه منکرانو (دهریانو) وړاندې عقیده درلوده، نو په دواړو سورتونو کښې د مطلقې انحرافي عقیدې جرړې ویستلې شوې دي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَجَعَلَ ٱلظُّلُمَٰتِ وَٱلنُّورَ ۖ ثُمَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾ هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰٓ أَجَلًا ۖ وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِندَهُۥ ۖ ثُمَّ أَنتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ ٱللَّهُ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَفِى ٱلْأَرْضِ ۖ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾ ﴾

د الله ﷻ په نامه چې ډېر مهربان (او) ډېر د رحم خاوند دی.

[۱] ټولې ستاینې هغه الله ﷻ ته ثابتې دي چې اسمانونه او ځمکې يې (په معینو اندازو) پیدا کړې دي او تیارې او رڼا يې (هم د بدلون رابدلون سره) خلق کړې دي، بیا هغه کسان چې په خپل رب باندې کافران شوي دي (ناتوانه بوتان په عبادت کښې) برابروي.

[۲] الله ﷻ هغه (اقدس) ذات دی چې تاسو يې د خټو څخه پیدا کړي یاست، بیا يې (ستاسو د ټولو کړو وړو دپاره) نېټه ټاکلې ده، او (د ټول عالم) معینه نېټه چې ده هغه د ده ﷻ په نزد ده (ده ﷻ پورې مختصه ده). بیا لا تاسو (د الله ﷻ په واحدانیت کښې) شک کوئ!

[۳] او دا ﷻ هم په اسمانونو او هم په ځمکو کښې الله (معبود) دی، ستاسو په پټو باندې پوهېږي او ستاسو په ښکاره وو (باندې هم پوهېږي) او په هغه شي باندې هم پوهېږي چې تاسو يې کوئ (په شپه کښې وي او که په ورځ کښې).

ارتباط

۱ـ وړاندېنی سورت په دې مضمون باندې تمام شوی وه چې الله ﷻ په هر شي باندې قدرت لري او د دې سورت په پيل کښې د الله ﷻ د قدرت نمونې ښودلې شوې دي.

۲ـ هلته واضحه شوې وه چې د اسمانونو او ځمکو ملکيت الله ﷻ پورې مختص دی د همدې کبله عبادت يوازې د همده ﷻ خاصه ده، او عيسی ﷺ د هيڅ شي واک او اختيار نه لري حتی چې په خپل خان کښې يې هم واک نشته، او دلته واضحه شوې ده چې د همدې کبله ټول محامد او عبادتونه يوازې همده ﷻ پورې اختصاص لري.

د مطلب خلاصه

يعني: ای خلکو! تاسو خبر اوسئ چې ټولې ستاينې او محامد د الله ﷻ پورې خاص دي، تاسو ته په کار دي چې صرف د الله ﷻ حمد او ثناء ووایاست او بس. ځکه چې:

۱ـ الله ﷻ هغه ذات دی چې اسمانونه او ځمکې يې پيدا کړې دي او څه چې په دغو دواړو کښې دي هغه يې هم ټول پيدا کړي دي. يا په بل عبارت: هر شی چې تاسو ته د ستاينې وړ ښکاري همغه شی هم الله ﷻ پيدا کړی دی، حتی ستاسو ناحقه معبودان هم د الله ﷻ مخلوق دی، د دوی د وسې پوره نه ده چې په ځمکو او اسمانونو کښې يو ماشي او يا يو مچ ته موجوديت ورکړي.

۲ـ ټولې تيارې الله ﷻ پيدا کړې دي او مطلقه رڼا د همده ﷻ مخلوق ده، د غمونو او مصيبتونو مالک همدی ﷻ دی او خوشالۍ او تازه ګۍ د همده ﷻ په لاس دي، توره شپه په رڼا ورځ همدی ﷻ بدلوي او د رڼا ورځې څخه توره شپه همدی ﷻ جوړوي، او بالآخره هدايت او ضلالت هم د الله ﷻ په واک او اختيار کښې دي، او همدی ﷻ د ټول مخلوق حتی د کافرانو هم مربي او پالونکی دی.

مګر عجيبه خبره دا ده چې کافران د خپل داسې مربي سره ـ چې صفات يې وړاندې بيان شوه او دوی دا هم مني چې ذکر شوې ستاينې رښتيا دي ـ بيا هم د ده ناتوانه مخلوق برابروی، چې هم يې عبادت کوي او هم ترې د خپلې ګټې غوښتنه کوي او بالآخره هم پرې د مصائبو څخه پناه غواړي.

۳ـ ای خلکو! لکه څنګه چې تاسو ته ثابته شوه چې په ټوله دنيا کښې د الله ﷻ څخه په غير هيڅوک هيڅ شی نه شي پيدا کولی، همدارنګه په وړوکې دنيا (انساني نړۍ) کښې هم دا کار د بل هيچا د لاسه پوره نه دی. او دا ځکه چې:

الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ستاسو (انسانانو) اصل (آدم ﷺ) يې د خټې څخه پيدا کړ او شنه خټه يې په سره غوښه باندې بدله کړه، او د همدغه يو اصل څخه يې هغه ته جوړه (بي بي حواء

رضي الله عنها) هم مخلوقه کړه چې د قیامت د ورځې پورې د همدغو دواړو اصلونو څخه ستاسو توالد او تناسل بنه په زغرده روان دی، نو په حقیقت کښې الله ﷻ تاسو ټول د خټې څخه پیدا کړي یاست.

علاوه په دې، ستاسو نشأ او نمو د منیو څخه صورت نیسي او مني د غذا په سلسله د ځمکې د جنس څخه ده، نو په حقیقت کښې تاسو ټول د ځمکې او شنې خټې څخه جوړ یاست.

نو ای خلکو! تاسو ووایاست چې: ایا ستاسو باطلو معبودانو ذکر شوي کارونه کوم یو کړي دي او یا یې کولی شي؟

۴_ لکه څنګه چې ستاسو پیدایښت د الله ﷻ په قدرت کښې دی همدارنګه ستاسو د هر یوه د مرګ فیصله هم د همده ﷻ په قدرت کښې ده، ستاسو عمرونه نه څوک لنډولی شي او نه اوږدوالی ورکولی شي، او د همدغه مقرر وخت علم هم الله ﷻ پورې خاص دی او بس. الله ﷻ تاسو ته په اجمالي توګه دومره پوهه درکړې ده چې عادةً په موجوده زمانه کښې تر یو سل کالو څخه اضافه سړی ژوندی نه پاتې کېږي مګر هیڅا ته یې د مرګ ټاکلی وخت نه دی ښودلی.

اما د ټولې دنیا د ړنګېدلو وخت خو صرف د الله ﷻ خاصه ده، نه څوک په اجمالي توګه پوهېږي او نه په تفصیلي توګه چې قیامت به څه وخت او یا څومره کلونه وروسته واقع شي. همدارنګه په دې هم څوک نه پوهېږي چې څومره موده به په قبرونو کښې وي او څومره موده وروسته به راپاڅولی شي.

عجیبه خو لا دا ده چې د انسانانو روزمره مړه کېدل او ژوندي کېدل ستاسو د نظره تېرېږي او تاسو پوهېږئ چې د الله ﷻ څخه په غیر پکښې د هیچا وسه نشته خو بیا هم تاسو د الله ﷻ په کامل قدرت کښې شک کوئ او د قیامت د ورځې څخه منکرېږئ.

۵_ ای خلکو! کوم اقدس ذات چې د ټولو کمالیه صفاتو درلودونکی دی او د ټولو نواقصو څخه پاک او منزه دی او تاسو یې هم د الله په نامه یادوئ همغه اقدس ذات هم په اسمانونو کښې د همدغو صفاتو څښتن دی او هم په ځمکو کښې وربورې ذکر شوي صفات او تنزیهات مختص دي، مګر دا بېله خبره ده چې په ځمکه کښې ورسره تاسو مخلوقات شریکوئ او سوچه عبادت یې نه کوئ.

۶_ ای خلکو! لکه څنګه چې الله ﷻ په قدرت کښې سیال او مثل نه لري همدارنګه د ده ﷻ د علم او پوهې مخې هم هیڅوک نه شي کېدلی، او دا ځکه چې الله ﷻ ستاسو په پټ او ښکاره ټولو باندې پوهېږي او ستاسو هیڅ ډول احتیاج ترې نه پټېږي او همدارنګه ستاسو ټول کړه وړه ورته څرګند او معلوم دي، ایا ستاسو ناحقه معبودان په څه شي قدرت لري او یا په څه باندې پوهېږي؟

توضیحات

١_ الله ﷻ د قرآن کریم پنځه سورتونه (الفاتحة، الأنعام، الکهف، سبأ، فاطر) د ﴿ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ﴾ په جمله باندې پیل کړي دي او دا پنځه واړه مکي سورتونه دي.

شاید چې په دې کښې به دې خبرې ته اشاره وي چې په مکه معظمه کښې خلکو بوت پرستي کوله او د الله ﷻ سره یې په عبادت کښې مخلوقات شریکول، نو الله ﷻ هغوی په غوږ باندې ووهل

چې ټولې ستاینې الله پورې مختصې دي، بل څوک ورسره پکښې مه شریکوئ او صرف د الله ﷻ ستاینه او عبادت وکړئ.

نو د ﴿ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ﴾ جمله که څه هم خبریه جمله ده مګر انشائیه جملې ته متضمنه ده چې "إِحْمَدُو الله" خاص الله ﷻ ته ستاینې او حمدونه ثابت کړئ او بس.

خَلَقَ او جَعَلَ څه فرق لري؟

۲_ که څه هم "خَلَقَ" او "جَعَلَ" دواړه کلمې یوه د بلې په ځای کښې استعمالېږي، لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: ﴿ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا ﴾ [النساء: ۱].

ب: ﴿ وَجَعَلَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا ﴾ [الأعراف: ۱۸۹].

مګر دواړه کلمې سره یو تربله لاندې فرقونه لري:

اول: د "خَلَقَ" کلمې په مفهوم کښې تقدیر او اندازه کول پراته دي او د "جَعَلَ" په مفهوم کښې د کیفیت بدلون رابدلون نغښتی دی.

دوهم: د "خَلَقَ" کلمه یوازې په تکویني ایجاد (پیداکولو) کښې استعمالېږي او د "جَعَلَ" کلمه عامه ده په تشریعي ایجاد کښې هم استعمال مومي، مثلًا: "جَعَلَ اللهُ الصَّلاة" الله ﷻ لمونځ مشروع کړی دی، ویلی شي، مګر "خَلَقَ اللهُ الصَّلاةَ" نه شي ویلی.

څرنګه چې په دې مقام کښې د اسمانونو او ځمکو پیدا کول د الله ﷻ د قدرت یوه نښه ده او د دواړو د اندازو او میعیارونو برابرول یې بله نښه ده، نو الله ﷻ د اسمانونو او ځمکو د ایجاد په بیان کښې د "خَلَقَ" کلمه نازله کړه ترڅو ذکرو شوو دواړو نښو ته اشاره وکړی شي.

او څرنګه چې "ظُلُمَات" او "نُور" دواړه کیفیتونه دي، نو دلته یې د "جَعَلَ" کلمه نازله کړه ترڅو مونږ په غوږ ووهي چې د تیارو او رڼاوو پیدا کول د قدرت یوه نښه ده او بدلون رابدلون یې بله نښه ده.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د ﴿ ٱلظُّلُمَٰتِ ﴾ کلمه جمعه نازله کړه او بالمقابل د "النُّور" کلمې په إفراد سره نزول ومونډ، حال دا چې د تناسب د کبله خو د "الأَنْوَار" د کلمې نزول په کار وه؟

مونږ وایو چې: مونږ د [البقرة:۲۵۷] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق د ذکرو شوو دواړو کلمو په هکله ښه پوره بحث کړی دی چې د یوه پلوه مو د تیارو او رڼاوو (ظلمات او نور) دولونه ښودلي دي او د بله پلوه مو د ذکر شوي سوال جواب لیکلی دی، مګر په دې مقام کښې ورباندې لاندې څه نور جوابونه هم وراضافه کوو چې:

الف: څرنګه چې په معطوف علیها جمله ﴿ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ ﴾ کښې یوه کلمه جمعه ذکره

ده او بله مفرده، نو په معطوفه جمله کښې هم د همدغه تناسب د کبله اوله کلمه (الظُّلُمَات) جمعه او دوهمه کلمه (النُّور) مفرده نازله کړې شوه[1].

ب: د "النُّور" څخه جنس مراد دی چې مفرداتو او جمعو ټولو ته شاملېږي، لکه څنګه چې د "الْأَرْض" د کلمې څخه جنس مطلب دی چې ټولو (اوو وارو) ځمکو ته شاملېږي[2].

ج: څرنګه چې "نُور" (رڼا) د وحدت او اتفاق سنبول دی، لکه چې په یوه اوږده حدیث کښې ورته نبي کریم ﷺ اشاره کړې ده[3]، او د "ظُلُمَات" (تیارې) سره تفرق او بې اتفاقي ملګرې ده، د همدې کبله رڼا ته حشرات ورغونډېږي او چې رڼا مړه شي خواره واره شي. نو الله ﷻ د ظلمات کلمه جمعه او د نُور کلمه مفرده نازله کړه. ته به وایې چې دې ته اشاره کوي که تاسو د اسلام په رڼا باندې راغونډ شئ نو اتفاق او اتحاد به مو هم ښه قوي وساتل شي، که نه نو ټول به خواره واره او کمزوري شئ، بالآخره په عداوتونو باندې به اخته شئ.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي چې: "ظُلُمَات" خو بل شی نه دی مګر د "نُور" نشتوالی دی، یا په بل عبارت: "ظُلُمَات" خو د "عَدَمُ النُّور" څخه عبارت دی چې د ایجاد لاندې نه راځي، نو په ایت شریف کښې په څه ملحوظ د "جَعَلَ" دپاره مفعول واقع شوی دی او د ایجاد لاندې راوستلی شوی دی؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې د الله ﷻ په توحید باندې دلایل اقامه کول مطلب دي، نو معلومه شوه چې دلته د "ظُلُمَات" څخه اصلي ظُلمَت مراد نه دی چې عدمي شی دی او ایجاد ورته متوجه نه دی او بالآخره د انسانانو د حواسو لاندې نه واقع کېږي چې د الله ﷻ په کامل قدرت باندې یې براهین جوړ کړي، بلکې دلته عارضي ظُلمَت مطلب دی چې د نُور په تعقیب باندې ورته الله ﷻ وجود ورکوي او د انسانانو د حواسو لاندې واقع کېږي.

دلته عدل څه معنی؟

۵ـ د ﴿يَعۡدِلُونَ﴾ کلمه د "عَدۡل" څخه اشتقاقه شوې ده چې په دې مقام کښې یې مفسرینو کرامو لاندې معناوې کړې دي:

الف: "عَدۡل" د "عُدول" ـلکه: قُتول ـ (تجاوز) په معنی دی، او په ﴿بِرَبِّهِمۡ﴾ کښې د "ب" توری د "عَنۡ" معنی ورکوي[4]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: الله ﷻ د هر شي خالق دی او حتی د مشرکانو هم روزي رسوونکی دی مګر دوی د خپل رب څخه په عبادت کښې تجاوز کوي او مخلوق ورسره پکښې شریکوي.

---

(۱) روح المعاني ج۷ ص۸۲
(۲) تفسیر القرطبي ج۶ ص۳۸۶
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۹۶۰
(۴) اضواء البیان ج۲ ص۱۶۱

ب: د «تعدل» کلمه د تسویه (برابرولو) معنی ورکوي[1]. نو د معنی حاصل یې داسې را اوځي چې: د الله ﷻ قدرت په ټوله دنیا کښې ښکاره او واضحه دی مګر مشرکان د خپل همدغه با قدرته رب سره ناتوانه مخلوق برابروي چې په عبادت کښې یې ورسره شریک ګڼي او د خیر رسونې نه ترې کوي.

مونږ ته همدا دوهمه معنی بهتره برېښي ځکه چې الله ﷻ مونږ ته د مشرکانو د خولو ځخه حکایت کوي چې دوی به د قیامت په ورځ اعتراف وکړي چې: ﴿ تَٱللَّهِ إِن كُنَّا لَفِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ۝ إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾ [الشعراء: ۹۷_۹۸] یعنې: په الله ﷻ باندې مو دې قسم وي چې یقینًا مونږ په ښکاره ګمراهۍ کښې وو کله مو چې تاسو (ای بوتانو!) د رب العالمین سره برابرولئ.

انسان د ختو ځخه جوړ شوی دی

۶_ په دې مقام کښې الله ﷻ ټول انسانان مخاطب کړي دي چې تاسو ټول د ختو ځخه جوړ کړی شوي یاست، یقینًا هر انسان په لاندې لحاظونو سره د خاورې او بالآخره د ختې ځخه جوړ دی:

الف: آدم ﷺ د ټولو انسانانو اصل دی نو کله چې اصل د خاورو او ختو ځخه جوړ دی، نو په ټولو انسانانو باندې دا جمله صادقېږي چې دوی ټول د خاورو او ختو ځخه جوړ شوي دي.

نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَالنَّاسُ بَنُو آدَمَ وَخَلَقَ اللهُ آدَمَ مِنْ تُرَابٍ»[2] یعنې: او ټول خلک د آدم ﷺ اولاده ده او الله ﷻ آدم ﷺ د خاورو ځخه پیدا کړی دی.

ب: د آدم ﷺ ځخه راوروسته هر انسان د نطفې ځخه جوړ شوی دی، او ښکاره ده چې نطفه د وینې ځخه، او وینه د غذاګانو ځخه جوړېږي او ټولې غذاګانې که ځه هم د حلالو ځارویو غوښې وي د ځمکې ځخه جوړښت مومي، همدارنګه د هر انسان نشأ او نمو د خاورو ځخه سرچینه اخلي او بالآخره خاوره په غوښه بدلېږي؛ نو هر انسان د خاورې او ختې ځخه جوړښت مومي.

ج: د ابو هریره ﷺ ځخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا وَقَدْ ذُرَّ عَلَيْهِ مِنْ تُرَابِ حُفْرَتِهِ»[3] هیڅ مولود نه دی مګر په ده باندې د خپل قبر خاوره شیندله کېږي. یعنې: د هر چا د نطفې سره د همغه ځای خاوره خلطېږي (ګډېږي) چې نوموړی پکښې دفن او خاورې کېږي.

په همدې مضمون باندې د عبد الله بن مسعود ﷺ ځخه موقوف حدیث هم روایت شوی دی[4] چې حکمًا مرفوع ګڼل کېږي.

مونږ ته داسې ښه برېښي چې په ذکرو شوو تفسیرونو کښې یوه ته هم تخصیص ورنه کړو، ځکه چې ځه منافات سره نه لري او په درېوارو لحاظونو سره انسان د خاورو ځخه خلق شوی دی.

(۱) روح المعاني ج۷ ص۸۵
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۲
(۳) حلیة الأولیاء للأصفهاني ج۲ ص۲۸۰
(۴) البحر المحیط ج۴ ص۴۳۱

اَجَل څه معنی؟

۷ـ د یوه شي دپاره ټاکلې شوې موده د "اَجَل" په نامه باندې یادېږي[۱]. مګر په دې مقام کښې علماوو کرامو د "اَجَل" د کلمې زښتې ډېرې معناوې کړې دي چې تقریباً دولسو ته رسېږي[۲]، خو مونږ ته چې کومه معنی ښه ښکارېږي هغه دا ده چې:

الف: په ﴿ ثُمَّ قَضَىٰٓ أَجَلًا ﴾ کښې دېته اشاره ده چې الله ﷻ د خپل ځان سره فیصله کړې ده چې هر یو انسان به څه وخت د مور څخه تولد کېږي او ترڅو به ماشوم وي او څومره وخت به ځوان او څومره موده به ناجوړه او بالآخره په څومره عمر به مړ کېږي؟ او داسې نور.. نو ځرنګه چې د هر انسان ټولو کړو وړو ته نېټې ټاکل څه وړه خبره نه ده که بالفرض ایجاد (پیداکول) ورسره ملحوظ نه کړی شي هم کفایت کوي چې د مشرکانو د شرک مانع جوړ شي، نو ځکه الله ﷻ د عاطفه حرونو څخه د "ثُمَّ" حرف نازل کړ چې په تاخیر باندې دلالت کوي، ته به وایې چې مونږ ته توصیه کوي چې ایجاد او د نېټو ټاکل هر یو بېل بېل ملحوظ کړئ.

ب: په ﴿ وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِندَهُۥ ﴾ کښې د ټولې دنیا عمر ته اشاره ده چې څه وخت به ټول ساکنان مړه کېږي او ترڅو پورې به په خاورو کښې خلط ملط وي او بالآخره څه وخت به د قبرونو څخه راپورته کېږي او څه وخت به په جنت او دوزخ باندې د الله ﷻ د ارادې مطابق توزیع کېږي؟ او داسې نور.

نو په دې تقدیر به د ذکر شوي ایت شریف مضمون دې ایت شریف ته ورته ښکاره شي چې فرمایي:

﴿ كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَٰتًا فَأَحْيَٰكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾

[البقرة: ۲۸] تاسو څنګه په الله ﷻ باندې کافر کېږئ، حال دا چې تاسو بې روحه شیان وئ نو الله ﷻ ژوندي کړئ، بیا مو مړه کوي، بیا به مو ژوندي کوي، بیا به خاص همده ﷻ ته ورتاو کړی شئ.

سوال جواب

۸ـ که څوک وایي: په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د قیامت د نېټې سره د اختصاص کلمه ﴿ عِندَهُۥ ﴾ نازله کړه او د انسانانو د نېټو سره یې نازله نه کړه؟

مونږ وایو چې: که څه هم هیڅوا ته د خپل عمر په باره کښې مشخص معلومات نشته چې په کوم تاریخ باندې به مړ کېږي، مګر دومره پوهېږي چې د فلانې وخت څخه وروسته ژوندی نه شي پاتې کېدلی، اما د قیامت د قیام تاریخ د الله ﷻ څخه په غیر هیڅوا ته معلوم نه دی، اګر که مقرب پیغمبر ﷺ او یا مقربه پرښته وي. د ښه وضاحت دپاره لاندې احادیث ولولئ:

الف: یوه شپه نبي کریم ﷺ د خپل عمر په وروستیو کښې د ماسخوتن د لمانځه څخه وروسته صحابه وو کرامو ﷺ ته وویلې چې: ایا تاسو د دغې شپې په حالت باندې خبر یاست؟ (حالت بې دا

---

(۱) مفردات الراغب ص۶

(۲) البحر المحیط ج۴ ص۴۳۲

دی چې» «فَإِنْ رَأْسَ مِائَةِ سَنَةٍ مِنْهَا لَا يَبْقَى مِمَّنْ هُوَ عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ أَحَدٌ»[۱] يعني: د دې شپې څخه د سلو کالو د سره (تمامه) پورې به د هغه چا څخه چې (نن شپه) د ځمکې په مخ باندې دې هيڅوک باقي (ژوندی) پاتې نه شي.

ب: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «أَعْمَارُ أُمَّتِي مَا بَيْنَ السِّتِّينَ إِلَى السَّبْعِينَ وَأَقَلُّهُمْ مَنْ يَجُوزُ ذَلِكَ»[۲] يعني: زما د اُمت عمرونه په مابين د شپېتو کښې دي تر اوياوو پورې، د دوی به ډېر لږ هغه خلک وي چې د دې څخه تېر شي.

ج: يوه ورځې جبرائيل امين ﷺ د نبي کريم ﷺ څخه (د تعليم دپاره) پوښتنه وکړه چې قيامت به کله وي؟ نو نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې: «مَا الْمَسْئُولُ بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ»[۳] (په دې باره کښې مسئول د سائل څخه ښه نه پوهېږي. يعني نه پرې ته پوهېږې او نه پرې زه پوهېږم. بيا نبي کريم ﷺ د استشهاد دپاره دا ايت شريف ولوست چې: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ﴾ [لقمان: ۳۴] يقيناً الله ﷻ چې دی خاص د همده ﷻ په نزد د قيامت د قيام علم دی او بس.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۹_ که څوک وايي چې: د عربيت قانون دی چې په اعلامو پورې حرف جّار تعلق نه نيسي، حال دا چې په ﴿وَهُوَ ٱللَّهُ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَفِي ٱلْأَرْضِ﴾ کښې حرف جاره (فِي) په مبارکه کلمه ﴿ٱللَّهُ﴾ پورې تعلق نيولی دی چې د ټولو کائناتو د خالق دپاره عَلَم (نوم) دی؟

مونږ وايو چې: حرف جاره د هغه عَلَم (نوم) پورې هم تعلق نيسي چې په کوم وصف باندې شهرت ولري، په دې مقام کښې د ﴿ٱللَّهُ﴾ جليله کلمه په معبوديت سره بلکې په ټولو کماليه صفاتو باندې شهرت لري چې په همدغه لحاظ سره ورپورې د (فِي) توری تعلق نيسي.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: د ټول عَالَم خالق هغه الله ﷻ دی چې په اسمانونو کښې هم معبود دی او په ځمکو کښې هم د معبوديت مستحق دی.

همدا مضمون په بل ځای کښې الله ﷻ ښه واضحه بيان کړی دی چې: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى فِى ٱلسَّمَآءِ إِلَٰهٌ وَفِى ٱلْأَرْضِ إِلَٰهٌ﴾ [الزخرف:۸۴] يعني: او الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې په اسمان کښې هم معبود دی او په ځمکه کښې هم معبود دی.

﴿وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ مِّنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ ۝٤ فَقَدْ كَذَّبُوا۟ بِٱلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ ۖ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنۢبَٰٓؤُا۟ مَا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ۝٥ أَلَمْ يَرَوْا۟ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۲۲
(۲) سنن ابن ماجه ص۳۱۲
(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۱۲

مِن قَرْنٍ مَّكَّنَّٰهُمْ فِي ٱلْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّن لَّكُمْ وَأَرْسَلْنَا ٱلسَّمَآءَ عَلَيْهِم مِّدْرَارًا وَجَعَلْنَا
ٱلْأَنْهَٰرَ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَٰهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَنشَأْنَا مِنۢ بَعْدِهِمْ قَرْنًا ءَاخَرِينَ ﴿٦﴾

[۴] او نه ورځي دوی (کافرانو) ته هیڅ (تکویني یا قرآني) ایت (نښه) د خپل رب د نښو څخه مګر دوی ترې مخونه اړوونکي دي (بلکې لا تکذیب یې هم کوي).

[۵] نو بې شکه دوی حق (قرآن) ته (په جلتۍ سره) د دروغو نسبت وکړ کله چې دوی ته ورغی (تکذیب یې فکر ته تال نه کړ)، نو ډېر ژر به دوی ته د هغه شي خبرونه ورشي چې دوی وه چې په هغه باندې یې ملنډې وهلې (ډېر ژر به دوی ته حقیقت څرګند شي).

[۶] ایا دوی (کافرانو) نه دي کتلي (پرې خبر نه دي) چې د دوی څخه وړاندې مونږ څومره ډېر داسې خلک هلاک کړي دي چې هغوی ته مو په ځمکه کښې دومره اسودګي ورکړې وه چې هغومره اسودګي (امکانیات) مو لا تاسو ته نه دي درکړې (هغه دا چې) په هغوی باندې مو بارانونه په شېبو شېبو اورولي وه او (د آبادۍ د کبله) د دوی په (لاس) لاندې (ځمکو) کښې مو ویالي ګرځولي وې چې بهېدلې به.

نو (د دې سره-سره) دوی مو د خپلو ګناهونو په سبب هلاک کړه، او د دوی څخه وروسته مو نور قرنونه (خلک) پیدا کړه (او ځمکه مو ورباندې آباده کړه).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ په قرآني ایتونو سره خلک تکویني ایتونو ته متوجه کړه ترڅو دوی پکښې سوچ وکړي او د کفریاتو او مشرکانه اعمالو څخه لاس واخلي، او په دې ایتونو کښې د خلکو (مشرکانو) غبرګون بیان شوی دی چې حاصل یې داسې کېږي:

د مطلب خلاصه

۱_ د الله ﷻ د هدایتونو په مقابل کښې د مشرکانو او ملحدانو غبرګون دا دی:

الف: کله چې دوی ته د بل چا د پلوه نه، بلکې د خپل رب او حقیقي إنعام کوونکي د پلوه څه دلایل ورسېږي نو دوی پکښې هیڅ فکر نه کوي او بلکې مخونه ترې اړوي، ته به وایې چې نه بې څه اورېدلي دي او نه یې څه لیدلي دي.

ب: نو د همدې کبله د وررسېدلو سره سم د دې په ځای چې تصدیق یې وکړي، په تکذیب باندې پیل کوي او لږ څه تال هم پکښې نه کوي.

ج: د اعراض او تکذیب د پاسه لا پسې استهزاء او مسخرې هم کوي او په خپل کفر باندې د پاسه بل کفر اضافه کوي.

نو د دوی د ذکر شوي غبرګون په مقابل کښې به دوی د الله ﷻ د پلوه د مهلک غبرګون سره مخامخ شي او د خپلو خندنیو او مسخرو جزا به علاوه په آخرت، په دنیا کښې هم وګوري.

۲_ ای پیغمبره! مشرکان او ملحدان په دې باندې غره دي چې مونږ دوی ته مادي نعمتونه ډېر ورکړي دي، او ښه په خوشالۍ او عیش او نوش کښې وخت تېروي، د دوی دا فکر دی چې مونږ به دوی د معنوي نعمتونو (د قرآن او ستا د مبعوثیت) په کفران او ناشکرۍ باندې ونه نیسو او جزا به ورنه کړو، او یا یې دا فکر دی چې دوی به په مادي قوت باندې زمونږ د ارادې مخه ونیسي، مګر د دوی دغه دواړه خیالونه باطل او بې نتیجې دي.

۳_ ای پیغمبره! د خپل وخت مشرکانو او ملحدانو ته ووایه چې تاسو د پخوانیو زمانو د ملحدانو تاریخ په نظر کښې ونیسئ چې هغوی ته مو دومره بدني قوتونه ورکړي وه چې تاسو ته مو نه دي درکړي، هغوی ته مو دومره امکانیات ورکړي وه چې تاسو ته مو نه دي درکړي، هغوی ته مو دومره اوږده عمرونه ورکړي وه چې تاسو ته مو نه دي درکړي، همدارنګه تاسو د هغوی په نسبت ډېر کمزوري او ضعیفان یاست، بالآخره په هغوی باندې مو وخت په وخت په شېبو شېبو بارانونه کړي وه چې ټول وطن یې ګل ګلزار وه او هرې خوا ته یې ویالې او نهرونه روان وه، حال دا چې تاسو (د مکې ملحدان) په وچه کانګړه کښې پراته یاست.

لنډه دا چې د ذکر شوو نعمتونو سره-سره مو هغوی په ګناهونو باندې ونیوه، نه یې زمونږ سره څه مقابله وکړی شوه او نه یې توان درلود، او بلکې په همغه وخت کښې پوه شوه چې ذکر شوي نعمتونه د إکرام او إعزاز د کبله نه بلکې د استدراج د کبله ورکړی شوي وه.

۴_ زمونږ قدرت دومره محدود نه دی چې یو قوم هلاک کړو نو دنیا به ورانه شي او نور اوسېدونکي به ورته پیدا نه کړی شو بلکې زمونږ قدرت کامل دی، کله مو چې ذکر شوي ملحدان هلاک کړه او د ځمکې مخ مو ترې خالي کړ، نو د هغوی په عوض مو نور خلک پیدا کړه او ځمکه مو ورباندې اباده کړه، نو که بالفرض ستا د زمانې ملحدان په خپل کفر باندې کلک شي نو دوی به هم هلاک کړو او په ځای به یې نور قومونه په ځمکه باندې آباد کړو.

توضیحات

۱_ الله ﷻ خپله خبره رښتیا کړه چې د مکې مشرکانو د اسلام د وړاندې تګ مخه ونه نیولی شوه او الله ﷻ خپل دین ټولې دنیا ته ورساوه حتی چې مکه معظمه فتحه شوه او دوی هک پک حیران شوه، همدارنګه یې په دوی باندې د دنیاوي عذاب یوه څنډه د بدر په غزا کښې هم ورنازله کړه او د آخرت دائمي عذاب ته خو ورروان دي.

همدارنګه به د قیامت د ورځې پورې ټول کافران او ملحدان د ناکاره برخلیک سره مخامخ شي او د الله ﷻ د ارادې مخه به ونه شي نیولی.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: مونږ به ملحدانو ته څه جواب ورکړو که بالفرض هغوی په ﴿ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم ﴾ کښې د خبرې مخ مونږ ته راواړوي او ووایي چې:

الف: ایا تاسو زمونږ د ژوند تضمین کوئ که په نبي کریم ﷺ باندې ایمان راوړو؟

ب: که پخوانیو قومونو ایمان راوړی وی نو ایا هغوی به ژوندي پاتې شوي وی؟

ج: ایا پخواني مسلمانان په دې زمانه کښې څوک ژوندي شته دي؟

د: ایا تاسو به ژوندي پاتې شئ چې ایمان مو راوړی دی؟

ﻫ: د نوح ﷺ قوم خو هلاک شو نو ایا په خپله نوح ﷺ ژوندی پاتې شو؟

مونږ وایو چې: د ذکرې شوې جملې مطلب دا نه دی چې که پخوانیو قومونو کفر نه وی کړی نو هغوی به ژوندي پاتې شوي وی؛ ځکه چې ﴿ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ ﴾ [آل عمران: ۱۸۵] یعني: هر نفس د مرګ څکونکی دی؛ بلکې مطلب یې دا دی چې:

اول: څرنګه چې کافران په غیر الله باندې اتکا لري چې د مصیبت په وخت کښې به یې په کار ورشي، نو دوی په غوږ وهلی کېږي چې د مرګ څخه لوی مصیبت خو نشته مګر بوتانو هیڅوک د مرګ څخه نه دي خلاص کړي ځکه چې غیر الله (بوتان) ناتوانه دي، الله ﷻ فرمایي: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَن يَخْلُقُوا۟ ذُبَابًا وَلَوِ ٱجْتَمَعُوا۟ لَهُۥ ﴾ [الحج: ۷۳] یعني: ای خلکوا یقیناً هغه کسان چې تاسو یې په دعوت (عبادت) باندې (د الله ﷻ څخه په غیر) مصروف یاست، دوی به هیڅکله یو مچ هم خلق نه کړی شي اګر که دوی ورته راټول شي او یو بل ته لاس ورکړي.

دوهم: د کافرانو په نزد خو د الله ﷻ نعمتونه د اعزاز نښه ده، نو دوی ګومان کوي چې الله ﷻ د دوی په کړنلاره باندې راضي دی او خپل عذاب به پرې نازل نه کړي، لکه چې د دوی د خولو څخه الله ﷻ حکایت کوي چې: ﴿ وَقَالُوا۟ نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَٰلًا وَأَوْلَٰدًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴾ [سبأ:۳۵] یعني: او دوی وایي چې مونږ هم د مالونو د حیثه او هم د اولادونو د حیثه زیات یاستو او مونږ معذب کړی شوي نه یاستو.

نو جواب ورکړی شو چې تاسو ته نعمتونه درکول د اعزاز دپاره نه بلکې د استدراج دپاره دي چې د الله ﷻ په عذاب باندې ښه پوره ککړ شئ، لکه چې پخواني ورباندې ککړ شوي وه.

دریم: څرنګه چې کافران په الله ﷻ باندې سمه عقیده نه لري او د پیغمبرانو څخه د مسخرو د پاسه انکار هم کوي، ته به وایې چې دوی د الله ﷻ سره زور آزمایي کوي او غواړي چې د ده ﷻ د ارادې مخه ونیسي؛ نو دوی پوه کړی شوي دي که بالفرض تاسو د الله ﷻ د ارادې په وړاندې وسه درلودی نو پخواني قومونه به نه وی هلاک شوي. لکه چې په بل ځای کښې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ لَا تَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مُعْجِزِينَ فِى ٱلْأَرْضِ ﴾ [النور: ۵۷] یعني: (ای مخاطبه!) په هغو خلکو باندې هیڅکله ګومان مه کوه چې دوی کافران شوي دي، (دا ګومان چې) دوی په ځمکه کښې (د الله ﷻ) عاجزوونکي دي (دوی ورباندې زورور دي).

څلورم: رښتیا ده چې د پخوانیو زمانو مؤمنان او کافران ټول مړه شوي دي، مګر مؤمنان به اعزاز سره او کافران په توهین سره مړه شوي دي، لکه چې نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې

فرمايي چې: کافر ته د روح د قبض په وخت کښې ويل کېږي چې: اى پليته روحه! د الله ﷻ غضب ته رابهر شه، او مؤمن ته ويل کېږي چې: «أَيَّتُهَا النَّفْسُ الطَّيِّبَةُ كَانَتْ فِي الْجَسَدِ الطَّيِّبِ»[١] يعنې: اى پاکه روحه! د پاک جسد څخه د الله ﷻ رضاء ته رابهر شه.

د إعزازي مرګ او د توهيني مرګ مثالونه په انسانانو کښې دا دي چې دوى ليوني سپي په ډېرو باندې په ډېره توهين آميزه طريقه سره رجم کوي ترڅو مردار شي، مګر بالمقابل د قرباني څاروى په ډېره إعزازي طريقه باندې ذبحه کوي او د ذبحې په وخت کښې هغه صحنه وربه زړه کوي کومه چې د ابراهيم عليه السلام او د اسماعيل عليه السلام په منځکښې تېره شوې ده، ته به وايې چې يا د خپل خان او يا د خپل اولاد فديه د الله ﷻ په دربار کښې وړاندې کوي.

پنځم: بالآخره په پخواني تاريخ کښې د کافرانو د ډله ييزې مړينې واقعې ډېرې پېښې شوې دي حتى چې پخپله کافران هم ترې انکار نه شي کولى، لکه عاديان، ثموديان، د نوح عليه السلام قوم، د لوط عليه السلام قوم او يا لکه اصحاب الفيل او داسې نور.

مګر هيڅکله په ټول تاريخ کښې مسلمانان په اجتماعي توګه نه دي هلاک شوي، که بالفرض هلاک شوي وى نو د وخت کافران به د اعتراض څخه پټه خوله نه وى پاتې شوي.

نو پورتنيو دلايلو ته په کتو سره د ﴿ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم ﴾ د جملې مخ مونږ (مؤمنانو) ته څوک نه شي رااړولى.

قَرن څه معنى؟

۳ـ د "قَرْن" کلمه په لغت کښې په لاندې دوه وو معناوو باندې استعمالېږي:

الف: "قَرْن" د ښکر ودرېدلو په معنى[٢]، لکه چې د غره څوکې ته "قَرْنُ الْجَبَلِ" وايي.

ب: د پيوستون په معنى، چې دوه يا ډېر شيان په يوه صفت کښې پيوستون ولري[٣]. د همدې کبله د غوايه دواړو ښکرونو ته قَرنَين وايي چې دواړه د غوايه په سر باندې يو تربله پيوسته ښکر ولاړ وي، او هم هغه خلک چې په يوه زمانه کښې ژوند کوي د "قَرْن" په نامه يادېږي چې په "قُرُون" باندې جمعه کېږي.

اما په دې کښې د علماء کرامو اختلاف دى چې هغه څومره زمانه ده چې اهل يې د "قَرْن" په نامه يادېږي، چې تقريباً ټول اقوال يکښې پنځلسو ته رسېږي[٤]، مګر جمهور علماء کرام وايي چې يو قرن د سلو کالو څخه عبارت دى[٥].

---

(١) سنن ابن ماجه ص۳۱۴
(٢) تفسير القرطبي ج۶ ص۳۹۱
(٣) مفردات الراغب ص۴۱۶
(٤) البحر المحيط ج۴ ص۴۲۶
(٥) المحرر الوجيز ج۶ ص۷

اما زمونږ په نزد په دې مقام کښې د ﴿قَرْنٍ﴾ څخه هغه خلک مطلب دي چې د یوه پیغمبر په دعوت کښې یې اشتراک درلود او بیا ټول د هغه په تکذیب کښې سره شریک شوي دي، برابره خبره ده چې عمر یې د سلو کالو څخه زیات وه او یا کم او بالآخره یا پوره سل کاله وه، مونږ څکه ذکر شوې معنی خوښه کړه چې د نوح ﷺ د قوم عمر خو اقلاً نهه نیم سوه (۹۵۰) کاله وه خو هغوی ته په ایت شریف کښې په "قُرُون" (جمعې) سره اشاره نه ده شوې، بلکې د "قرن" په نامه یاد شوی او ټول یو قرن ګڼل شوی دی.

﴿وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَٰبًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾ وَقَالُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِىَ ٱلْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ ﴿٨﴾ وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَٰهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِم مَّا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِٱلَّذِينَ سَخِرُوا۟ مِنْهُم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ سِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ ثُمَّ ٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾﴾

[۷] او که مونږ په تاباندې (ای پیغمبره! په ورو-ورو) په کاغذ کښې کتاب نازل کړی وی نو دوی په خپلو لاسونو باندې مسه کړی هم وی، نو ضرور به هغو کسانو چې کافران شوي دي ویلي وی چې دا نه دی مګر ښکاره جادو دی.

[۸] او دوی (مشرکان) وایي چې: په ده (نبي کریم ﷺ) باندې ولې پرښته نازله نه کړی شوه، او که مونږ پرښته نازله کړې وی نو ضرور به کار فیصله شوی وی (ټول به هلاک شوي وی)، بیا به نه وی وروسته کړی شوي (مهلت به نه وی ورکړی شوی).

[۹] او که مونږ هغه (شاهد، نذیر، رسول) پرښته ګرځولې وی نو ضرور به مو سړی ګرځولی وی، او ضرور به مو په دوی (مشرکانو) باندې داسې اشتباه وراچولې وی لکه چې دوی پکښې خپل ځانونه وراچولي دي (چې اوس هم پکښې پراته دي).

[۱۰] او بې شکه ستا څخه پخوا هم په ډېرو پیغمبرانو باندې ملنډې وهلې شوې دي، نو په هغو کسانو باندې چې د دوی (پیغمبرانو) څخه به یې ملنډې وهلې د هغه شي (جزا) ورچاپېره شوې ده د کوم په سبب به یې چې ملنډې وهلې.

[۱۱] (ورته) وایه (ای پیغمبره!) چې په ځمکه کښې سیاحت وکړئ (لاړ شئ) بیا وګورئ چې د مکذبانو (د دروغو نسبت کوونکو) انجام څنګه شوی دی (همغسې انجام ستاسو هم دراخلې).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې په استدلالي توګه د کافرانو د عقیدوي انحراف مخنیوی د الله ﷻ په

وحدانیت کښې بیان شوی وه او په دې ایتونو کښې د نبي کریم ﷺ په نبوت کښې د دوی عقیدوي انحراف په اثبات رسېږي او د منحرفینو اشتباهاتو ته جواب ورکول کېږي.

شان نزول

۱ـ یوه ورځې د مکې مکرمې مشرکانو نبي کریم ﷺ ته وویلې چې: مونږ به په تاباندې ترهغه ایمان رانه وړو چې ترڅو مونږ ته د اسمان څخه د الله ﷻ د جانبه کتاب راوړې، او هم چې ترڅو د همدغه کتاب سره څلور ملائک رانښکته شي چې زمونږ په وړاندې شاهدي ورکړي چې بې شکه دا کتاب د الله ﷻ د جانبه دی او چې بې شکه ته د الله ﷻ رالېږلی شوی یې[۱].

په ذکر شوې روایت کښې د ملائکو غوښتنه او هم د کتاب غوښتنه یوه واقعه په ګوته شوې ده، اما په ځینو روایتونو کښې د کتاب غوښتل یوه واقعه او د ملائکو غوښتل بله واقعه ښودل شوې ده چې تفصیل یې دا دی:

الف: یوه ورځې عبد الله بن ابي اُمیه نبي کریم ﷺ ته وویلې چې: تر هغه به په تا باندې ایمان رانه وړم ترڅو چې د اسمانه کتاب رانښکته کړې چې ماته پکښې امر شوی وي چې زه ستا تصدیق وکړم، بیا هم ګومان نه کوم چې ایمان به درباندې راوړم[۲].

نوموړی وروسته په ایمان باندې مشرف شو او د "رضي الله عنه" وړ جوړ شو، حتی چې د طائف په غزا کښې یې شهادت هم په برخه شو.

ب: یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته مشرکانو وویلې چې: ولې درباندې ملکه نه نازلېږي چې خلکو ته دې تصدیق وکړي (خلکو ته دې وروېرېږني)؟؛ نو الله ﷻ دا ایت نازل کړ چې: ﴿وَقَالُواْ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ مَلَكٌ﴾ الآیة[۳].

مونږ ته داسې برېښي چې ذکر شوې دواړه غوښتنې به واقع شوې وي، چا به انفرادي مطرحې کړې وي او چا به په دواړو باندې په یو ځل صراحت کړی وي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: د دې سورت (الأنعام) په سریزه کښې تاسو لیکلي دي چې دا ټول مکي ایتونه دي او په یو ځل باندې نازل شوي دي، حال دا چې د شان نزول ذکر شوي واقعات دلالت کوي چې ایتونه یې متفرق دي (په بېلو بېلو وختونو کښې یې نزول موندلی دی)؟

مونږ وایو چې: د سلفو صالحینو عادت وه چې د شان نزول اطلاق یې د ایتونو په مصداقاتو باندې هم کاوه[۴]، او په مصداقاتو کښې خو دا ضرور نه ده چې فقط د نزول په وخت کښې دې واقع

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۱۴۳
(۲) المحرر الوجیز ج۶ ص۹
(۳) الدر المنثور ج۳ ص۲۵۱
(۴) تفسیر القاسمي ج۱ص۲۷؛ تفسیر المنار ج۹ ص۴۲

شوي وي، بلکې د مصداقاتو معنی دا ده چې د ایتونو مفاهیم وربانديې صادقېږي که څه هم د نزول د وخت څخه وړاندې او یا وروسته یې تحقق موندلی وي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! هر چا ته چې الله ﷻ هدایت نه وي په برخه کړی که هرڅومره خوارق هغوی ته ورکړی شي او حتی د هغوی فرمائشي معجزې هم ورپوره کړی شي هغوی ایمان نه راوړي.

نو که بالفرض د مشرکانو د فرمائش سره سم مونږ په تاباندې د اسمانه (د غیبو) څخه په کاغذ باندې لیکلی شوی کتاب درنازل کړو، او مشرکان یې برسېره په لیدلو باندې (چې په معجزانه توګه نازل شي) په لاسونو باندې هم مسه کړي او ښه پوه شي چې دا تخیل نه دی بلکې واقعیت دی، نو بیا به هم دوی ترې انکار وکړي او د بهانې په توګه به وربانديې د جادو نوم کېږدي او تا به د جادوګر په نامه وبولي.

۲ـ ای پیغمبره! لکه چې ذکره شوې معجزه مشرکان محض د مسخرو او ټوقو په توګه غواړي، همدارنګه د ملکو په نزول کښې هم دوی محض سات تېری کوي او د ایمان راوړل یې مطلب نه دي.

علاوه په دې، که مونږ د دوی د غوښتنو په مطابق پرښتې ورنازلې کړو نو د لاندې دوه وو احتمالونو څخه به خالي نه وي، چې په دواړو کښې دوی ته څه ګټه نه رسوي بلکې په ضرر باندې یې تمامېږي، احتمالونه دا دي:

الف: که ملکه یا ملکې په خپلو اصلي څېرو باندې نازلې کړو نو محض په لیدلو سره به د مشرکانو زړونه وچوي او مړه به شي او حتی دومره به هم د دوی مرګ ټال نه شي چې ملکې د دوی په وړاندې شهادت ووایي.

څکه چې: مشرکان بلکې جمله انسانان د پیریانو د لیدلو طاقت نه لري نو د ملکو لیدل خو د هیچا په وسه کښې نه دي. هو! دا بېله خبره ده چې الله ﷻ خپلو خاصو بندګانو (پیغمبرانو) ته فوق العاده قوت ورکړي او د ملاقات او مکالمې توان پکښې د هغوی سره واچوي.

ب: نو که بالفرض مونږ د مشرکانو فرمایش پوره کوو نو وراستولی شوې ملکه به د سړي په څېره اړوو ترڅو یې دوی د لیدلو او مباحثې طاقت ولري، مګر په دې صورت کښې به خپله اشتباه د سره پیل کړي چې دا ملکه نه ده، دا خو زمونږ په شان یو سړی دی، په کار دي چې الله ﷻ یوه بله ملکه نازله کړي ترڅو زمونږ د وړاندې شاهدي ووایي چې دا را استولې شوې ملکه ده، نو دا سلسله به تر قیامته قطعه نه شي.

یا په بل عبارت: په دې تقدیر به مشرکان مونږ په هغې اشتباه کښې سر په څرې ورګذار کړو چې دوی لا پکښې د وړاندې څخه پراته وه او کوښښ یې کاوه چې دا اشتباه رفعه کړي.

۳ـ نو ای پیغمبره! لکه څنګه چې دوی په تاباندې د توحید په دلایلو کښې منلدې وهي، همدارنګه د نبوت په اثبات کښې هم دوی د مسخره چیانو لاره غوره کړې ده، او ذکر شوي وړاندیزونه د منلو په غرض نه کوي بلکې فقط سات تېری کوي.

نو ته خپله حوصله مه خرابوه او مه غمژن کېږه، د پخوانیو پیغمبرانو سره هم د کافرانو د پلوه همدغسې چال چلند شوی دی، ته یوازې نه یې ډېر ملګري دې پخوا تېر شوي دي.

۴ـ نو لکه څنګه چې د پخوانیو مسخره کوونکو څخه الهي عذاب راتاو شو او د استهزاء جزا یې د آخرت څخه وړاندې په دنیا کښې هم ولیده، همدارنګه به ستا د زمانې مسخره کوونکي او تکذیب کوونکي هم د ذکر شوي برخلیک سره مخامخ شي، دا د الله ﷻ قانون دی او دا قانون بدلون نه مومي، که د دوی شک وي نو ورته ووایه چې په دنیا کښې وګرځئ راوګرځئ او د پخوانیو مکذبینو او مسخره کوونکو په عاقبت باندې ځانونه خبر کړئ او ښه چرت پکښې ووهئ چې څنګه مو هلاک کړي دي او د ځمکې مخ مو ترې څنګه پاک کړی دی.

توضیحات

۱ـ د اسماني کتاب څخه د مشرکانو مطلب لاندې دوه احتماله لري:

الف: لکه چې د شان نزول څخه څرګندېږي، د هغوی مطلب د کتاب څخه الهي فرمان وه چې خاص خاص د دوی په نومونو باندې لیکونه نازل کړی شي، لکه چې الله ﷻ د دوی د خولو څخه حکایت کوي چې: ﴿ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَٰبًا نَّقْرَؤُهُۥ ﴾ [الإسراء:۹۳] یعنې: تر هغه به په تابانده‌ې ایمان رانه وړو ترڅو چې په مونږ باندې مکتوب (الهي فرمان) نازل کړې چې مونږ یې ولولو.

ب: د هغوی مطلب دا وه چې دغه کتاب (قرآن کریم) دې په کاغذ باندې لیکلی شوی نازل کړی شي او د ملائکو بدرګه دې ورسره په څرګنده توګه ملګرې وي[۱].

په هر تقدیر، د جواب څخه معلومېږي چې مشرکانو په فرمایشي کتاب کښې لاندې شرطونه هم غوښتي وه:

اول: دوی غوښتي وه چې باید اسماني کتاب ټو کرته نازل شي هسې نه چې په تېزۍ سره نازل شي چې ټوک یې وګوري او ټوک یې ونه ګوري بلکې ښه په کراره او دمه (مزه-مزه) باید نازل شي، نو الله ﷻ په جواب کښې د ﴿ نَزَّلْنَا ﴾ کلمه نازله کړه چې د تنزیل څخه اشتقاقه شوې ده او په اکثره وختونو کښې په دفعي (تدریجي) نزول باندې دلالت کوي، نه په یو ځل نزول.

دوهم: دوی غوښتي وه چې باید کتاب په کاغذ باندې لیکلی شوی وي، که بالفرض په کاڼي لیکلی شوی وي نو کوپړه به مو راماتې کړي؛ الله ﷻ ځکه د ﴿ فِي قِرْطَاسٍ ﴾ کلمه نازله کړه چې "قِرْطَاس" کاغذ ته وایي[۲].

دریم: دوی دا هم شرط کړی وه چې باید مونږ ذکر شوی فرمایشي کتاب (برسېره په لیدلو باندې) په لاس سره هم مسه کړو، هسې نه چې زمونږ په سترګو باندې څه خیالي څېره راښکاره شوې وي او کتاب واقعیت ونه لري خو کله چې د سترګو سره لاس هم ملګری شي نو دغه احتمال به د منځه لاړ

(۱) حاشیة الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۲ ص۱۵۳
(۲) روح المعاني ج۷ ص۹۶

شي؛ نو ځکه الله ﷻ په جواب کښې د ﴿فَلَمَسُوهُ﴾ کلمه هم زیاته کړه.

څلورم: د دوی د شرطونو څخه دا هم وه چې باید مونږ ذکر شوی مکتوب په لاسونو کښې واړوو او راواړوو او یو بل ته یې ورکړو، هسې نه چې د څو کسانو په لاس کښې پاتې شي او یا د منځه لاړ شي؛ نو الله ﷻ د ﴿بِأَيْدِيهِمْ﴾ کلمه هم ور اضافه کړه چې د "يَدٌ" جمعه ده او د ټولو د لاسونو څخه عبارت ده.

د جواب حاصل دا دی چې: مشرکانو ذکر شوی فرمایشي مکتوب د ایمان راوړلو دپاره نه، بلکې د عناد او استهزاء په خاطر غواړي. که بالفرض ذکر شوی فرمائش یې هو بهو پوره کړی شي هم ایمان به رانه وړي او د جادو لقب به ورکړي او تا به د جادوګر په لقب وبلي.

د پرښتو د نزول غوښتنه

۲_ داسې معلومېږي چې مشرکانو په لاندې درې ډولونو باندې د ملکو (پرښتو) د نزول غوښتنه کړې وه:

الف: چې د اسمانه (د غیبو) څخه کتاب یا مکتوب ښه په قراره قراره نازل کړی شي او د ملکو (پرښتو) یو ټولګی هم ورسره د شهادت دپاره راښکته شي؛ په دې ډول باندې د شان نزول یو روایت دلالت کوي(۱).

ب: چې د نبي کریم ﷺ سره په رسالت کښې برخه واخلي چې دا د الله ﷻ رښتیانی پیغمبر دی او زه ورسره د خلکو په إنذار (ډارولو) کښې د همکار په حیث را استولی شوی یم. الله ﷻ د مشرکانو د خولو څخه حکایت کوي چې: ﴿لَوْلَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُۥ نَذِيرًا﴾ [الفرقان:۷] یعني: ولې ده (نبي کریم ﷺ) ته پرښته نه راښکته کول کېږي نو چې د ده سره (هغه هم) ډارونکې شي (او په دعوت کښې ورسره همکاري وکړي).

ج: چې د نبي کریم ﷺ په عوض د نبوت ستر مسئولیت ملائک (پرښتې) په غاړه واخلي. لکه چې الله ﷻ د مشرکانو څخه حکایت کوي چې: ﴿قَالُواْ لَوْ شَآءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ مَلَٰٓئِكَةً﴾ [فصلت:۱۴] یعني: دوی وایي چې که زمونږ د رب اراده شوې وی (چې مونږ ته پیغام راولېږي) نو ضرور به یې ملائک (پرښتې) را استولې وی.

نو څرنګه چې د یوې پرښتې جواب او د ډېرو پرښتو جواب څه فرق نه لري نو الله ﷻ د یوې پرښتې جواب نازل کړ، ته به وایې چې دې ته اشاره کوي چې کله د یوې پرښتې د نزول غوښتنه سادګي ده نو د ډېرو پرښتو د نزول غوښتنه خو بالکل لیونتوب دی.

نو حاصل یې داسې کېږي چې: دا پرښته به خالي نه وي، یا به په خپله اصلي څېره نازلېږي او یا به د انسان په څېرو اړول کېږي او بیا به راښکته کېږي، لکه څنګه چې ابراهیم علیه السلام ته د انسانانو په

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۱۴۳

خبره کښې د بشارت (زیري) دپاره ورغلې وې. دوهم صورت خو مشرکانو ته هیڅ په درد نه خوري او اشتباه یې نه شي پورته کولی، لکه چې د "مطلب خلاصه" عنوان لاندې پکښې پوره خبره شوې ده، اما په اول صورت کښې خو به ﴿لَّقُضِيَ ٱلۡأَمۡرُ﴾ سمدستي کار فیصله شي.

د کار فیصله کېدل څه معنی؟

۳ـ د ﴿لَّقُضِيَ ٱلۡأَمۡرُ﴾ د جملې یا د (کار د فصیله کېدلو) لاندې تفسیرونه ولولئ:

الف: ځینې مفسرین کرام وایي چې: د الله ﷻ په نزد خو هغه ایمان معتبر دی چې بالغیب وي، او کله چې دوی په خپلو سترګو باندې ملائک وګوري نو که دوی ایمان راوړي نو ایمان به یې بالغیب نه بلکې بالمشاهده جوړ شي، او د مکلفیت لمن به تړوله شي، او چې کله دوی غیر مکلف وګرځېده نو بیا یې په دنیا کښې ژوند څه په کار دی ځکه چې دنیا خو دار التکلیف دی.

مګر مونږ ته دا جواب علاوه په دې چې متبادر نه دی، مقبول نه ښکاري، ځکه چې الله ﷻ د مجبورونکې معجزې سره فقط د غاړې ایښودل ضرور کړي دي، نه مړه کېدل. لکه چې فرمایي: ﴿إِن نَّشَأۡ نُنَزِّلۡ عَلَيۡهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ءَايَةٗ فَظَلَّتۡ أَعۡنَٰقُهُمۡ لَهَا خَٰضِعِينَ﴾ [الشعراء: ۴] یعنې کـه چېرې زمونږ اراده وشي نو په دوی باندې به د اسمانه (مجبوروونکې) معجزه ورنازله کړو، نو د دوی غاړې به ورته ذلیله (ماتې) شي (او په ایمان به مجبور شي). خو داسې یې ونه ویلې چې که مجبوروونکې معجزه نازله کړو نو دوی به مړه شي.

همـدارنګه الله ﷻ په دنیا کښې مړي راژوندي کړي دي او مکلفیت یې نه دی ختم شوی او په عقیدوي اُمورو کښې قیاس کار نه ورکوي، لکه چې د [البقرة:۲۴۳] ایت لاندې یې بحث تېر شوی دی.

ب: ځینې وایي چې: مشرکان به ځکه مړه شوي وی چې د الله ﷻ عادت دی چې غوښتله شوې معجزه څوک ونه مني هغوی هلاک کېږي، لکه څنګه چې د صالح ﷺ قوم هلاک شو کله چې هغوی د اوښې معجزه ونه منله حال دا چې پخپله باندې یې غوښتې وه.

مګر دا جواب هم چندان مزه ناک نه دی، ځکه چې د یو پلوه تقدیر ته حاجت لري چې تقدیر یې داسې کېږي: "وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا وَكَذَّبُوا لَقُضِيَ الْأَمْرُ"، حال دا چې تقدیر خلاف الأصل دی، بې ضرورته یې سړی نه شي منلی، او د بله پلوه راته د الله ﷻ ذکر شوی عادت کلي نه ښکاري، ځکه چې انس ﷺ وایي: د مکې مشرکانو د نبي کریم ﷺ څخه وغوښتل چې دوی ته یوه معجزه ورولېده کړي: «فَأَرَاهُمُ انْشِقَاقَ الْقَمَرِ»[١] نو دوی ته یې د سپوږمۍ دوه ټوټې کېدل وروښودل، مګر هغوی ونه منله او د جادو نوم یې ورباندې کېښود؛ الله ﷻ همدې قیصې ته اشاره کوي چې: ﴿وَإِن يَرَوۡاْ ءَايَةٗ يُعۡرِضُواْ وَيَقُولُواْ سِحۡرٞ مُّسۡتَمِرّٞ﴾ [القمر: ۲] یعنې: او کـه دوی معجزه وګوري نو د هغې څخه اعراض کوي او وایي

(١) صحیح البخاري ج۲ ص۷۲۲؛ جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۴

چې دا قوي جادو دی. حال دا چې د مکې په مشرکانو باندې د اسمانه سمدستي بلا نازله نه شوه چې تول یې پوپنا کړي وی او د صالح ﷺ د قوم په څېر تول هلاک شوي وی.

ج: مونږ ته هغه تفسیر ښه ښکاري کوم چې د خپله ایتونو څخه څرګندېږي، هغه دا چې که ملائک په خپله اصلي څېره باندې نازلې کړی شوې وی نو د مشرکانو زړونه به پرق چاودي وی او تول به مړه شوي وی؛ مونږ څکه دا تفسیر غوره کړ چې:

اول: الله ﷻ د ملکې د راښکته کولو سره د مشرکانو مرګ تړلی دی چې ﴿ وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِيَ ٱلْأَمْرُ ﴾ یعني: که مونږ پرښته په خپله اصلي څېره باندې راښکته کړې وی نو دوی به دې ته نه وی پاتې شوي چې کلمه درسته کړي او ایمان راوړي، بلکې د لیدلو سره سم به یې ارواګانې قبض کړی شوې وی او ژوند به یې ختم شوی وی، نو دا غوښتنه د دوی په ضرر ده.

دوهم: نو څکه الله ﷻ د پرښتې د نزول عملي صورت دا ښودلی دی چې د سړي په څېره باندې راښکته شي ترڅو دوی ژوندي پاتې شي ﴿ وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَٰهُ رَجُلًا ﴾.

د پرښتې لیدل او مرګ څه ارتباط لري؟

۴_ الله ﷻ د انسان حواس کمزوري پیدا کړي دي چې ترڅو ترې په فاني دنیا کښې کار واخلي، د همدې کبله که څوک د مرضونو څخه بچ پاتې شي نو ضرور به په بوډاتوب باندې مړ کېږي.

یوه ورځې د نبي کریم ﷺ څخه چا پوښتنه وکړه چې: ایا مونږ دارو درمل وکړو؟ نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: هو! دارو درمل وکړئ ای د الله بندګانو! څکه چې الله ﷻ داسې مرض نه دی پیدا کړی چې د هغه دپاره یې شفا او دارو نه وي پیدا کړي، مګر یو مرض (چې هغه دارو نه لري). نو صحابه وو کرامو ﷺ وویلې چې هغه کوم مرض دی؟ نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «الْهَرَمُ»[۱] هغه بوډاتوب دی.

هو! کله چې الله ﷻ خپل بندګان د قیامت په ورځ بېرته راژوندي کړي نو داسې قوي بدنونه او قوي حواس به ورکړي چې د ابدي پاتې کېدلو صلاحیت به پکښې نغښتی وي.

نو د انسان دنیاوي حواس کمزوري دي، د همدې کبله کله-کله د خپلې کمزورۍ د کبله د مرګ سره مخامخ کېږي. لاندې څو مثالونه د ښه وضاحت دپاره ولولئ:

الف: الله ﷻ د یوه کافر قوم د هلاکولو په قیصه کښې فرمایي چې: ﴿ إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَٰمِدُونَ ﴾ [یس: ۲۹] یعني: په دوی باندې مونږ د هلاکت دپاره کوم غټ لښکر وروانه ستاوه، بلکې هلاکوونکې آفت نه وه مګر یوه چیغه وه، نو ناڅاپه دوی یخ پخ (مړه) پراته وه.

ب: د بدر په غزا کښې دوه کسان د غره په سر باندې ختلي وه ترڅو سیل وکړي چې په جنګ کښې کومه ډله غلبه مومي (مؤمنان که مشرکان)؟، مګر کله چې جنګ زور واخیست او د اسمانه ملائک راښکته شوه او د جنګ په شدت کښې دواړو د ملائکو دا چیغه واورېده چې:

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۲۴

«أَقْدِمْ حَيْزُومُ»[۱] یعنې: پرې وروړاندې شه اې حیزومه!، نو سمدستي د ذکرو شوو دواړو سړیو څخه یو کس مړ شو او زړه یې وچاود. علماء وايي چې "حَيْزُوم" د جبرائیل امین ﷺ د اس نوم وه او چیغه د ملکې وه.

د پرښتو لیدل اسان کار نه دئ

۵_ د ملکو لیدل اسان کار نه دی هرڅوک یې طاقت نه لري، د ښه وضاحت دپاره لاندې دوه مثالونه ولولئ:

الف: کله چې نبي کریم ﷺ په اول ځل د جبرائیل امین ﷺ سره د حراء په غار کښې د یوه سړي په څېره کښې ملاقي شو نو مبارک زړه یې ودرزېده او صحت یې ګډوډ شو د همدې کبله یې خدیجة الکبری رضي الله عنها ته امر وکړ چې: «زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي»[۲] یعنې: په برستن کښې ما راتاو کړئ، راتاو کړئ.

د نبي کریم ﷺ د پرښتو سره ملاقات په اکثره وختونو کښې د سړي په څېره باندې خصوصاً د دحیهٔ الکلبي ﷺ په څیره باندې متحقق کېده، لکه چې فرمایي: «وَيَتَمَثَّلُ لِيَ الْمَلَكُ أَحْيَانًا رَجُلًا فَيُكَلِّمُنِي فَأَعِي مَا يَقُولُ»[۳] او په ځینو وختونو کښې راته پرښته د سړي په څېره شي نو خبرې راسره وکړي نو زه ترې هغه څه حفظ کړم چې هغه یې وایي.

ب: نبي کریم ﷺ جبرائیل امین ﷺ په خپله اصلي څېره باندې صرف دوه ځله لیدلی دی لکه چې بي بي عائشه رضي الله عنها وايي چې: «وَلَكِنَّهُ رَأَى جِبْرِيلَ ﷺ فِي صُورَتِهِ مَرَّتَيْنِ»[۴] یعنې: مګر نبي کریم ﷺ جبرائیل امین ﷺ په خپله اصلي څېره باندې صرف دوه ځله لیدلی دی، یو ځل په ځمکه باندې چې ټول اُفق (د اسمان څنډه) یې بنده کړې وه، او بل ځل په اسمانونو کښې د سِدرَةُ المُنتَهی په شاوخوا کښې.

اما دا خبره چې د نبي کریم ﷺ څخه په غیر نورو پیغمبرانو جبرائیل امین ﷺ په خپله اصلي څېره باندې کوم ځل لیدلی دی او که نه؟، نه پکښې "هو" ثابته ده او نه "نه"[۵]، د همدې کبله پکښې مونږ نه "هو" وایو او نه "نه".

سوال جواب

۶_ که څوک وايي چې: د ﴿وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ مَلَكًا﴾ د جملې بارز ضمیر څه شي ته راجع دی چې باید وړاندې ذکر وي؟

(۱) المحرر الوجيز ج۵ ص۱۰
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۳
(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۴۵۷
(۴) صحيح البخاري ج۲ ص۷۲۰
(۵) روح المعاني ج۷ ص۹۷

مونږ وایو: لکه څنګه چې د ذکرې شوې دوهمې توضیح څخه څرګندېږي، د پرښتو غوښتنه مشرکانو په لاندې درې ډولونو باندې کړې وه:

الف: د شاهد او مُصدق په توګه، چې یا د نبي کریم ﷺ په نبوت باندې او یا په اسماني فرمائشي کتاب باندې شاهدي ورکړي او تصدیق یې وکړي.

ب: د نذیر (ډاروونکي) په توګه، چې د نبي کریم ﷺ سره په نبوت کښې برخوال شي.

ج: د مستقل رسول په توګه، چې پخپله پرښته د نبي کریم ﷺ څخه په غیر د نبوت درنده وظیفه په غاړه واخلي.

نو ذکر شوې ضمیر شاهد یا نذیر او یا رسول ته راجع دی چې هر یو حُکماً ذکر دی چې بحث ورباندې دلالت کوي، نحویان وایي چې د مرجع دپاره حُکمي ذکر هم کفایت کوي.

﴿قُل لِّمَن مَّا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ قُل لِّلَّهِ ۚ كَتَبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ ٱلرَّحْمَةَ ۚ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ ۞ وَلَهُۥ مَا سَكَنَ فِى ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ ۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ ٱللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ ۗ قُلْ إِنِّىٓ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ ۖ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾ قُلْ إِنِّىٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّى عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾﴾

[۱۲] (اې پیغمبره!) ووایه چې: هغه څه چې په اسمانونو او ځمکو کښې دي چا لره دي؟ (بیا پخپله جواب ورکړه) ووایه چې: (دا ټول) خاص الله ﷻ لره دي، همده ﷻ په خپل ځان باندې (احساناً) مهرباني لازمه کړې ده.

خامخا ضرور به تاسو د قیامت د ورځې دپاره راټول کړي (داسې ورځ) چې په هغې کښې څه شک نشته. هغه کسان چې هغوی خپل ځانونه په زیان (تاوان) کښې اچولي دي، نو دوی ایمان نه راوړي.

[۱۳] او خاص ده لره هغه څه دي چې په شپه او ورځ کښې سکون (او یا حرکت) کوي، او همدی ﷻ اورېدونکی (او) د علم څښتن دی.

[۱۴] (اې پیغمبره دوی ته) ووایه چې: ایا زه د الله ﷻ څخه په غیر بل دوست ونیسم (لکه چې تاسو نیولی دی، داسې الله ﷻ) چې د اسمانونو او ځمکو رومبی پیدا کوونکی دی (ترمیموونکی یې نه دی)، او همدی ﷻ روزي ورکوي (د خلکو احتیاجات پوره کوي) او ده ﷻ ته روزي نه ورکوله کېږي (چې نه روزي، او نه بل شي ته اړتیا لري)؟

(ورته) ووایه چې: یقیناً زه په دې خبره باندې مامور کړی شوی یم چې هغه اولنی سړی جوړ شم چې غاړه یې (الله ﷻ ته) ایښې وي او (هم راته توصیه شوې ده) چې ته د مشرکانو څخه مه جوړېږه.

[١٥] (ورته) ووايه چې: كه (بالفرض) زه د خپل رب څخه عصيان وكړم نو زه يقيناً د لويې ورځې د عذاب څخه ډارېږم (نو بايد چې تاسو هم ترې وډار شئ).

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو كښې د نبي كريم ﷺ د نبوت د اثبات دلايل او په نبوت باندې د مشركانو د فرمائښتونو جوابونه بيان شوي وه، او په دې ايتونو كښې يو ځل بيا د توحيد دلايلو ته د كلام مخ وراړولى شوى دى او په يو بل ډول باندې پرې دلايل اقامه شوي دي.

د مطلب خلاصه

١ـ يعنې: اى پيغمبره! د كافرانو څخه پوښتنه وكړه چې كله تاسو د الله ﷻ سره نور شريكان جوړوئ نو دا راته ووايأست چې اسمانونه او ځمكې د چا مخلوق دى، د چا ملك دى، او بالآخره د چا د ادارې لاندې دى؟ نو ښكاره ده چې د همدې پوښتنې په جواب كښې به هغوى خپل سرونه ټيټ كړي او ساكت به پاتې شي.

ځكه چې دوى نه شي ويلى چې: د الله ﷻ سره د اسمانو او ځمكو په پيداكولو كښې بل څوك اشتراك لري. ځكه چې دا ظاهر البطلان خبره ده او پخپله دوى هم پرې عقيده نه لري.

او هم نه شي ويلى چې هيڅوك ورسره شركت نه لري. ترڅو دوى ته سوال ورتاو نه كړى شي چې بيا نو د غير الله عبادت په څه دليل باندې كوئ؟

٢ـ نو اى پيغمبره! كله چې دوى غلي شوه نو ته پخپله ذكر شوي سوال ته داسې جواب وركړه چې:

الف: دا ټول مخلوقات د الله ﷻ ملك دى او د همده ﷻ په واك او اختيار كښې دي، نو همدى ﷻ د عبادت مستحق دى او بس.

ب: الله ﷻ په خپل ځان باندې د مهربانۍ د مخې رحمت لازم كړى دى چې تاسو مشركان هم ترې په دنيا كښې استفاده كوئ او ژوند كوئ، كه نه نو تاسو خو سمدستي د هلاك وړ ياست.

ج: اى مشركانو! الله ﷻ به تاسو او بلكې ټول انسانان په داسې ورځ كښې راغونډ كړي چې د هغې ورځې په راتګ كښې څه شك او شبه نشته، هلته به تاسو د يو پلوه پوه شئ چې ربښتيا الله ﷻ د هر شي مالك او په هر شي باندې قادر دى، او د بله پلوه به تاسو ته د الله ﷻ د كامل رحمت اظهار وكړى شي چې د يوې نېكۍ په عوض اقلّا لس معادلې جزاګانې وركوي، مګر د بدۍ جزا د يو په يو څخه نه اضافه كوي.

خو اى مشركانو! په هغې ورځ كښې به تاسو د الله ﷻ د كامل رحمت څخه محروم ياست ځكه چې تاسو په دنيا كښې خپل ځانونه د كامل خُسران (تاوان) سره مخامخ كړي دي چې نن ورځ ايمان نه راوړئ او په دلايلو كښې غور نه كوئ.

٣ـ اى پيغمبره! مشركانو ته د الله ﷻ په وريېژندنه كښې دا هم ووايه چې: الله ﷻ لكه چې د ټولو

مکانیاتو خاوند دی، چې هر شي او هر چا ته یې د هغه سره مناسب استوګنځای ټاکلی دی، ځوک په اسمانونو کښې أوسوي او ځوک په ځمکو کښې، د ځینو ځای په هوا کښې دی او ځینې په دریابونو کښې اوسېږي، ځینو ته یې بیابان ټاکلی دی او ځینې د ځمکې په تل کښې استوګنه کوي؛ همدارنګه الله ﷻ د ټولو زمانیاتو مالک هم دی، چې ځوک یې وړاندې پیدا کړي دي او ځوک په وروسته پیدا کړي، ځوک د ورځې تولد کېږي او ځوک په شپه کښې د مور ځخه زېږېږي، ځینې شیان په ورځ کښې ساکن او آرام پراته وي او د شپې د روزۍ تالاش کوي، او ځینې شیان بالعکس د شپې خوب کوي او د ورځې په کار او کسب باندې مشغول وي.

لنډه دا چې سکون او حرکت او ناسته ولاړه دا ټول د الله ﷻ په اراده باندې صورت نیسي او بس. خو د دې سره سره الله ﷻ په هره نقطه کښې (چې مونږ ته ډېره لرې او پټه ښکاري) د خپل مخلوق اواز اوري او په احتیاجاتو باندې یې هم علم لري او هم یې د وړپوره کولو بندوبس کوي.

ورته ووایه چې: ایا ستاسو ناحقه معبودان ذکر شوي کارونه کولی شي؟

۴ـ ای پیغمبره! کافرانو ته دا هم ووایه ـترځو په غوږ ووهل شيـ چې: ایا زه ستاسو غوندې دالله ﷻ ځخه په غیر بل ځوک دوست ونیسم او خپل احتیاجات ترې وغواړم؟ حال دا چې الله ﷻ هم اسمان پیدا کړی دی او هم ځمکه، او بل ځوک دغه کار نه کولی شي او نه یې توان لري.

او هم حال دا دی چې الله ﷻ هر چا او هر شي ته د همغه سره مناسبه روزي ورکوي او اړتیاوې یې پوره کوي او پخپله الله ﷻ نه خوراک ځښاک ته ضرورت لري ځکه چې خوراک او ځښاک د ممکناتو خاصه ده، او نه د چا وسه شته چې د ده کوم یو مخلوق ته روزي ورکړي او حاجت یې وړپوره کړي.

ایا ستاسو باطل معبودان دا کولی شي چې کوم یوه ساکښ ته په ځمکه یا په اسمان او بالآخره په هوا او یا دریاب کښې روزي ورکړي او حاجت یې پوره کړي؟

۵ـ ای پیغمبره! کافرانو او مشرکانو ـبلکې ټولو انسانانو تهـ ووایه چې الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ماته یې د دې خبرې امر کړی دی چې زه اولنی هغه سړی وګرځم کوم چې الله ﷻ ته غاړه ږدي. یا په بل عبارت: ماته یې امر کړی دی چې زه په خپل نبوت باندې د هر چا ځخه وړاندې پخپله معتقد جوړ شم.

او دا یې راته هم توصیه کړې ده چې د مشرکانو د ډلې ځخه خپل ځان په ځنګ وساتم، نو زه په ذکر شوي امر او په ذکره شوې توصیه باندې عمل کوم او د زړه د کومې ورباندې قانع یم، چې تاسو پرې قناعت نه لرئ دا نو ستاسو کار دی.

۶ـ ای پیغمبره! دوی ته په آخر کښې ووایه چې: که بالفرض زه د الله ﷻ هدایتونو ته غاړه کښېنږدم او عصیان ترې وکړم، حال دا چې همدا ﷻ زما رب دی او زه یې د نشت ځخه شته کړم، نو زه خو د لویې ورځې د عذاب ځخه ډارېږم، اما چې تاسو د خپل خالق او رازق ځخه نه ډارېږئ او په ناحقه د بوتانو عبادت کوئ نو ناکاره عاقبت به یې همدا تاسو ګالې او بس.

توضیحات

۱_ د الله ﷻ رحمت نبي کریم ﷺ په احادیثو کښې ډېر ښه تفسیر کړی دی[۱]، ترڅو مونږ هم په خپلو منځو کښې یو په بل رحم او زړه سوی وکړو، او ترڅو مونږ پوه شو چې الله ﷻ ارحم الراحمین دی، چې په دنیا کښې آن تر هغه وخت پورې د کافر توبه قبلوي چې ترڅو یې سا مرۍ ته نه وي رسېدلې او هم په دنیاوي تعذیب کښې عجله نه کوي چې د عاصیانو څخه د توبې چانس فوت نه شي. لاندې احادیث د مثال په توګه ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ اللهَ كَتَبَ كِتَابًا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ إِنَّ رَحْمَتِي سَبَقَتْ غَضَبِي»[۲] یقینًا الله ﷻ د هغه څخه وړاندې چې مخلوق پیدا کړي، یو کتاب ولیکه چې بې شکه زما رحمت زما په غضب باندې مخکښې دی. یعنې: رحمت بې د استحقاقه ورکول کېږي مګر بې د استحقاقه په چاباندې د الله ﷻ غضب نه نازلېږي، هغه خو لا پرېږده چې چا ته عفوه وکړی شي.

ب: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «جَعَلَ اللهُ الرَّحْمَةَ مِائَةَ جُزْءٍ فَأَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ جُزْءًا وَأَنْزَلَ فِي الْأَرْضِ جُزْءًا وَاحِدًا فَمِنْ ذَلِكَ الْجُزْءِ يَتَرَاحَمُ الْخَلْقُ حَتَّى تَرْفَعَ الْفَرَسُ حَافِرَهَا عَنْ وَلَدِهَا خَشْيَةَ أَنْ تُصِيبَهُ»[۳] یعنې: الله ﷻ خپل رحمت سل برخې کړی دی، نو نهه نوي (۹۹) برخې یې د ځانه سره ساتلي دي، او په ځمکه کښې یې یوه برخه نازله کړې ده، نو د همدغې یوې برخې رحمت (برکت) دی چې مخلوقات یو تربله سره رحم کوي آن تردې چې اسپه د خپل بچي (کوټي) څخه سوم (پښه) پورته کوي د دې ډاره چې هغه ته مصیبت جوړ نه کړي (او کوم اندام یې زخمي نه کړي).

ج: نبي کریم ﷺ په یو اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَأَخَّرَ اللهُ تِسْعًا وَتِسْعِينَ رَحْمَةً يَرْحَمُ بِهَا عِبَادَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[۴] یعنې: او الله ﷻ نهه نوي رحمتونه وروسته کړي دي چې د قیامت په ورځ به پرې په خپلو بندګانو باندې رحم وکړي.

د: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَا تُنْزَعُ الرَّحْمَةُ إِلَّا مِنْ شَقِيٍّ»[۵] یعنې: نه اخستل کېږي رحمت (د زړه نرموالی) مګر د بدبخت سړي څخه.

د "إلى" کلمه څه معنی؟

۲_ که څه هم په ﴿ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ﴾ کښې د "إلى" د توري دپاره مفسرینو کرامو په دې مقام کښې زښتې ډېرې معناوې کړې دي[۶]، مګر ډېره بهتره معنی یې دا ده چې د "إلى" توری دلته په

---

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۳۵۶_۳۵۸

(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۱۱۲۷

(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۸۸۷

(۴) صحیح مسلم ج۲ ص۳۵۶

(۵) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴

(۶) روح المعاني ج۷ ص۱۰۵

معنى د "ل" سره دى، لکه چې په بل ځاى کښې ورباندې صراحت شوى دى چې: ﴿ رَبَّنَآ إِنَّكَ جَامِعُ ٱلنَّاسِ لِيَوۡمٍ لَّا رَيۡبَ فِيهِ ﴾ [آل عمران: ۹] يعنې اى زمونږ ربه! يقينًا ته د خلکو راغونډونکى يې داسې ورځې دپاره چې په هغې کښې څه شک او شبه نشته، نو دلته يې دمعنى حاصل داسې کېږي چې: الله ﷻ به تاسو د قيامت د ورځې دپاره -چې شک او شبه پکښې نشته- راغونډ کړي او حساب کتاب به درسره وکړي.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: الله ﷻ په ﴿ قُل لِّمَن مَّا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ﴾ کښې اشاره وکړه چې ټول مکانيات د الله ﷻ ملک دى، او په ﴿ وَلَهُۥ مَا سَكَنَ فِي ٱلَّيۡلِ وَٱلنَّهَارِ ﴾ کښې اشاره کوي چې ټول زمانيات د الله ﷻ ملک دى. نو پوښتنه دا ده: هر شى چې مکاني وي هغه به ضرور زماني هم وي، نو د څه حکمت دپاره يې د مخلوقاتو څخه په دوه تعبيرونو سره تعبير وکړ؟

مونږ وايو: لکه څنګه چې د يوه شي په يوه ځاى کښې اوسول او همدلته د هغه د احتياجاتو بندوبس کول د الله ﷻ د قدرت يوه نښه ده او د همدغه شي په يوه خاصه زمانه کښې ژوندي ساتل -چې نه وړاندې کېږي او نه ښېرته کېږي- دا د قدرت بله نښه ده؛ نو الله ﷻ په هرې يوې نښې باندې جدا-جدا صراحت وکړ او خلک يې ورته متوجه کړه.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دى چې الله ﷻ د ﴿ مَا سَكَنَ ﴾ په نزول باندې اکتفاء وکړه او د "مَا تَحَرَّكَ" کلمه يې نازله نه کړه، ترڅو چې په سکون او حرکت دواړو باندې صراحت شوى وى؟

مونږ وايو چې: علماوو کرامو د ذکرې شوې پوښتنې دپاره ډېر جوابونه کړي دي[1]، لاندې جوابونه د مثال په توګه ولولئ:

الف: سُکون ځکه خاص کړى شو چې سُکون عام دى، د هر حرکت سره سکون ملګرى وي. د همدې کبله مونږ ځينو حرکتونو ته "سَرِيْع" (تېز حرکت) وايو او په ځينو باندې د "بَطِيْء" (سست حرکت) نوم ږدو، د دغو دواړو حرکتونو تفاوت خو په بل شي باندې نه دى ولاړ، مګر په دې چې په تېز حرکت کښې وقفې (درېدل) ورې-ورې وي او په سست حرکت کښې لږ څه اوږدې-اوږدې وي، که څه هم مونږ دواړه ډوله وقفې نه شو حس کولى[2].

مونږ ته دا جواب خوندور-نه ښکاري چې نه متبادر دى او نه عام فهمه دى، بلکې د فلاسفه وو په دقيقو قواعدو باندې ولاړ دى.

---

(۱) زاد المسير ج۳ ص۹
(۲) روح المعاني ج۷ ص۱۰۹

ب: دلته سکون په معنی د استقرار او ثبوت سره دی، نه په معنی د هغه سکون چې د حرکت مقابل دی، که څه هم ثبوت او استقرار په مکان کښې تحقق مومي نه په زمان کښې، او شپه او ورځ خو دواړه زماني دي، مګر زمان مجازاً داسې ګڼل شوی دی لکه مکان⁽¹⁾.

دا جواب هم مزه ناک نه دی، ځکه چې د یو پلوه مجاز خلاف الاَصل دی، بې ضرورته یې التزام کول ښه نه دي، او د بله پلوه په دې مقام کښې زمان د مکان په مقابل کښې ذکر شوی دی ترڅو واضحه شي چې الله ﷻ لکه څنګه چې د مکان او مکانیاتو مالک دی همدارنګه د زمان او زمانیاتو مالک هم دی، او د مجازي معنی په التزام سره تقابل د منځه ځي.

ج: مګر د ډېر ښه جواب یې دا دی چې: په دې مقام کښې د یو ضد (سکون) په ذکر باندې اکتفاء شوې ده چې بل ضد (حرکت) ترې فهمېږي، خلک وایي چې: "تُعْرَفُ الْأَشْيَاءُ بِأَضْدَادِهَا" شیان په خپلو ضدونو سره پېژندل کېږي. د دې نظیر په قرآن کریم کښې شته دی چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَٰبِيلَ تَقِيكُمُ ٱلْحَرَّ ﴾ [النحل: ٨١] یعنې: او الله ﷻ ستاسو دپاره جامې (لباس) پیدا کړی دی چې د ګرمۍ څخه مو ساتي، او هم مو د یخنۍ څخه ساتي چې په دې مقام کښې د "وَتَقِيكُمْ الْبَرْدَ" جمله ذکره نه شوه ځکه چې مذکوره جمله ﴿ تَقِيكُمُ ٱلْحَرَّ ﴾ ورباندې دلالت کوي.

د فاطر معنی او یوه قیصه

٥ـ د ﴿ فَاطِرِ ﴾ د کلمې اصلي حرفونه "ف، ط، ر" دي چې "فَطْر" ترې جوړېږي، "فَطْر" درز او چاود ته ویل کېږي چې په کلک شي کښې تحقق مومي⁽²⁾، لاندې وضاحت ولولئ:

الف: "اِفْطَارُ الصَّوْمِ" د همدې حرفونو څخه جوړ شوی دی چې د روژې ماتولو معنی ورکوي، ته به وایې چې روژه کلکه او قوي کلا ده او په روژه ماتې سره پکښې درز (چاود) پیدا کېږي (او د منځه ځي).

ب: ﴿ إِذَا ٱلسَّمَآءُ ٱنفَطَرَتْ ﴾ [الانفطار: ١] یعنې: کله چې اسمان وچوي.

ج: ﴿ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ ﴾ [الملك: ٣] یعنې: په اسمانونو کښې سترګې واړوه راواړوه، ایا ته پکښې څه درز (چاود) ګورې؟

نو څرنګه چې ذکره شوې معنی په ﴿ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ﴾ کښې په ښه ډول سره پیوند نیسي د همدې کبله رئیس المفسرین ﵁ وایي چې زه د "فَاطِرْ" په معنی نه پوهېدم تر هغې چې دوه اعرابیانو ما ته د یوې څا (کوهي) په باره کښې دعوه راوړه او د استنطاق په جریان کښې یوه اعرابي وویلې چې: دا کوهی زما دی ځکه: «أَنَا فَطَرْتُهَا. يَقُوْلُ: أَنَا اِبْتَدَأْتُهَا»⁽³⁾ یعنې: دا کوهی ما ړومبی کنودی دی.

---

(1) التفسیر الکبیر ج١٢ ص١٦٨
(2) مفردات الراغب ص٣٩٦
(3) الدر المنثور ج٣ ص٢٥٥

نو د ﴿فَاطِرِ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾ د معنی حاصل داسې کېږي چې: الله ﷻ اسمانونه او ځمکه له نشت څخه پيدا کړي دي، هسې نه چې ړومبی بل چا پيدا کړي دي او الله ﷻ يې ترميم کړی دی.

﴿مَّن يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُۥ ۚ وَذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَإِن يَمْسَسْكَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾ وَهُوَ ٱلْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْخَبِيرُ ﴿١٨﴾﴾

[۱٦] هغه څوک چې په دغې ورځې کښې ترې (د عذاب مخ) تاو کړی شي نو يقيناً الله ﷻ په هغه باندې مهرباني وکړه. او همدا ښکاره کاميابي ده.

[۱۷] او که تاته الله ﷻ کومه سختي دررسوي نو هغې سختۍ لره هيڅ لرې کوونکی نشته مګر همدی ﷻ دی (او بس)، او که څه خير (نعمت) دررسوي نو همدی ﷻ په هر څه باندې قدرت لري.

[۱۸] او همدی ﷻ د خپلو بندګانو دپاسه د غلبې خاوند دی (چې د ذلت سره يې مخامخ کولی شي)، او همدی ﷻ د حکمت خاوند (او) د خبرتيا څښتن دی.

ارتباط

وړاندېنې ايتونه په دې اشاره تمام شوي وه چې نبي کريم ﷺ هم د عصيان په فرضي صورت کښې د لويې ورځې د عذاب څخه ډارېږي، او په دې ايتونو کښې د همدغه ډار وجه ښودلې شوې ده چې ولې به نه ډارېږي، چې د هغې ورځې د عذاب څخه د نجات لاره همدا يوه ده ـ او بس ـ چې د الله ﷻ رحم او مهرباني ده.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: ای پيغمبره! د دې کبله کافرانو ته ووايه چې د عصيان په صورت کښې ـ هر ډول عصيان چې وي وړوکی وي او که غټ ـ زه هم د لويې ورځې د عذاب څخه په ډار کښې يم، نو تاسو ته څه مناسب دي چې د شرک او کفر سره د نوموړي عذاب څخه نه ډارېږئ، په دغې ورځ کښې به ټولو خلکو ته عذاب متوجه وي، مګر هغه څوک چې الله ﷻ پرې مهرباني وکړي او د عذاب څخه يې بچ وساتي، نو دغه کسان به د ښکاره او په ډاګه بريالیتوب سره مخامخ شي.

۲ـ ای پيغمبره! لکه څنګه چې د لويې ورځې د عذاب څخه يوازې د الله ﷻ مهرباني د بچ پاتې کېدلو ذريعه ده او بس، همدارنګه د هغو کسانو دپاره هم د خلاصون بله لاره نشته چې په عذاب باندې هلته او يا دلته مبتلا شي، حتی تاته هم که کومه سختي ورسېږي د الله ﷻ څخه په غير يې درڅخه هيڅوک نه شي پورته کولی، او که تاته الله ﷻ څه ښېګڼې درکړي نو هم هيڅوک يې درڅخه د الله ﷻ څخه په غير مخ نه شي اړولی او دا ځکه چې الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت څښتن دی، سختي او اساني ټولې د ده ﷻ په واک کښې دي او بس.

۴_ او همدی ﷻ په خپلو بندګانو باندې د پوره کاملې سلطې خاوند دی، که څوک د ذلت سره مخامخ کوي او که چا ته عزت ورکوي، هر څه کولی شي، مګر د همدې کاملې سلطې سره-سره د حکمت څښتن هم دی چې ذلت او عزت هر یو ته په مناسب ځای کښې تحقق ورکوي، او هم د هر شي څخه باخبره دی چې شکر کوونکي او ناشکران ټول ورته ښه څرګند دي.

توضیحات

۱_ پوره کامیابي دا ده چې سړی د دوزخ څخه نجات ومومي او جنت ته داخل شي؛ الله ﷻ فرمايي چې: ﴿فَمَن زُحۡزِحَ عَنِ ٱلنَّارِ وَأُدۡخِلَ ٱلۡجَنَّةَ فَقَدۡ فَازَ﴾ [آل عمران: ۱۸۵] یعني: نو هر چا ته چې د اور (دوزخ) څخه نجات ورکړی شي او جنت ته داخل کړی شي، نو یقینًا هغه کامیاب دی.

که څه هم د دوزخ څخه نجات او جنت ته داخلیدل سره یو تربله نه بېلېدونکي دي، چا ته چې د قیامت په ورځ د دوزخ څخه نجات ورکړی شي نو هغه به ضرور بالآخره جنت ته داخلېږي، مګر بوازې د دوزخ څخه نجات که په انفرادي توګه ملحوظ کړی شي نو دا هم څرګنده کامیابي ده. د ښه وضاحت دپاره لاندې حدیث ولولئ:

کله چې عمر الفاروق ﷺ سخت زخمي کړی شو او دا خبره یقیني شوه چې د دې زخم څخه جوړېدونکی نه دی، نو حاضرینو هر یوه د ده د ډاډینې دپاره څه ناڅه خبرې ورواورولې، حتی چې یوه ځوان وویلې چې: ای خلیفه! خوشاله اوسه، د مخې دې رڼا ده چې د نبي کریم ﷺ مخلص انډیوال وې او په مسلمانېدلو کښې قدامت لرې، لکه چې تاته پخپله معلومه ده، او بالآخره په خپل خلافت کښې دې عدل وکړ او دا دی اوس دې شهادت په برخه کېږي.

نو الفاروق ﷺ وویلې چې: «وَدِدْتُ أَنَّ ذَلِكَ كَفَافًا لَا عَلَيَّ وَلَا لِي»[۱] یعني: زه دا خوښوم چې ذکر شوي ټول شیان زما دپاره د عذاب د مخنیوي په هکله یو برابر شي، چې نه راته عذاب جوړ شي او نه راته اضافه ګټه ورسوي.

خیر او شر دواړه د الله ﷻ په واک کښې دي

۲_ ذکره شوې موضوع نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې ډېره ښه تفسیره کړې ده چې: «وَاعْلَمْ أَنَّ الْأُمَّةَ لَوِ اجْتَمَعَتْ عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَنْفَعُوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ لَكَ وَإِنِ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللهُ عَلَيْكَ رُفِعَتِ الْأَقْلَامُ وَجَفَّتِ الصُّحُفُ»[۲] یعني: او پوه شه! که ټول اُمت (ټول مخلوق) راټول شي چې تاته د یو شي ګټه ورسوي، نو ګټه به درته ونه شي رسولی مګر هغه چې الله ﷻ درته لیکلي وي، او که ټول په دې اتفاق وکړي چې تاته په یو شي باندې ضرر ورسوي، نو ضرر به درته ونه شي رسولی مګر هغه چې الله ﷻ درباندې لیکلي وي (او دا ځکه چې) قلمونه پورته شوي دي او کاغذونه وچ شوي دي (تقدیر نه بدلېږي).

[۱] صحیح البخاري ج۱ ص۵۲۴
[۲] جامع الترمذي ج۲ ص۷۸

قهر څه معنی؟

۳_ د ﴿ ٱلْقَاهِرُ ﴾ کلمه د "قهر" څخه اخستله شوې ده، د "قهر" په مفهوم کښې دوه جزونه پراته دي چې یو جزء یې غلبه ده، او بل جزء یې ذلت ورکول دي. هو! کله-کله په یوازې غلبې او یا یوازې ذلت ورکولو کښې هم استعمالېږي(۱).

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: ای مشرکانو! تاسو د الله ﷻ څخه د باطلو معبودانو څخه په کوم دلیل د خیر تمه کوئ، حال دا چې هر څه د الله ﷻ په واک اختیار کښې دي او همدی ﷻ په خپلو مخلوقاتو باندې پوره قاهریت لري او هیڅوک د ده ﷻ د ارادې څخه په غیر د خیر په ورکړه کښې او د شر په مخنیوي کښې څه توان نه لري؛ ایا مقهور د قاهر په مقابل کښې څه کولی شي؟

﴿ قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَـٰدَةً ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۖ شَهِيدٌۢ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ ۚ وَأُوحِىَ إِلَىَّ هَـٰذَا ٱلْقُرْءَانُ لِأُنذِرَكُم بِهِۦ وَمَنۢ بَلَغَ ۚ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ ٱللَّهِ ءَالِهَةً أُخْرَىٰ ۚ قُل لَّآ أَشْهَدُ ۚ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَـٰهٌ وَٰحِدٌ وَإِنَّنِى بَرِىٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾ ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَـٰهُمُ ٱلْكِتَـٰبَ يَعْرِفُونَهُۥ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَآءَهُمُ ۘ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ ﴾

[۱۹] (ای پیغمبره! مشرکانو ته) ووایه چې: کوم شیٔ د شهادت د حیثه ډېر لوی دی؟ (بیا ورته ووایه چې: الله ﷻ (د شهادت د حیثه ډېر لوی دی)، (بیا ورته ووایه چې: همدا لوی شاهد) زما ترمنځ او ستاسو ترمنځ شاهدي ورکوونکی دی (چې زه په رښتیا را استولی شوی یم).

او دغه قرآن (چې تاسو یې د مقابلې څخه عاجز یاست) راته د دې دپاره وحې کړی شوی دی چې هم پرې تاسو وډار کړم او هم هغه څوک چې دا (قرآن کریم) ورته ورسېږي (هرڅوک چې وي او په هر ځای او هره زمانه کښې چې وي).

(او بیا ترې دا پوښتنه وکړه چې) ایا یقیناً تاسو پخپله شهادت ورکوئ چې بې شکه د الله ﷻ سره نور معبودان (په عبادت کښې شریکان) شته دي؟ (بل شاهد خو نه لرئ؟).

(بیا ورته) ووایه چې: زه خو (دارنګه) شاهدي نه وایم. (ورته) ووایه چې: (زه خو داسې شاهدي وایم چې) بې شکه الله ﷻ یو معبود دی (او هیڅ شریک نه لري)، او (دا هم ورته ووایه چې) یقیناً زه د هغه شي څخه بېزار یم چې تاسو یې (ورسره) شریکوئ.

[۲۰] کوم کسان چې مونږ هغوی ته کتاب ورکړی دی، هغوی دا (پیغمبر) داسې پېژني لکه څنګه چې خپل زامن پېژني، (مګر د ذکر شوي اثبات سره-سره) کوم کسان چې هغوی خپل ځانونه

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۲۹

په تاوان کښې اچولي دي نو هغوی چې دي ایمان نه راوړي (ته به وایې چې دوی ته هیڅ ثبوت نه دی وړاندې شوی).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د الله ﷻ په وحدانیت باندې په مخلوقاتو سره استدلال قائم کړی شوی وه او په دې ایتونو کښې پرې د الله ﷻ په شهادت سره استدلال نیولی کېږي او هم پکښې د نبي کریم ﷺ رسالت د الله ﷻ په شهادت سره په اثبات رسولی شوی دی.

شان نزول

د ذکر شوو ایتونو په شان نزول کښې متعدد روایتونه شته دي، لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

۱ـ د مکې مشرکانو یوه ورځ نبي کریم ﷺ مخاطب کړ چې ستا د رسالت په باره کښې مونږ د یهودو او نصاراوو څخه پوښتنه وکړه، هغوی عقیده څرګنده کړه چې ستا یادونه ورسره نشته، نو ﴿فَأرِنَا مَنْ يَشْهَدُ لَكَ أَنَّكَ رَسُولٌ كَمَا تَزْعُمُ﴾[۱] مونږ ته راوښایه چې هغه څوک دی چې ستا دپاره شاهدي ورکړي چې بې شکه ته استولی شوی يې لکه چې ته ګومان کوې.

۲ـ کله چې په تېرو شوو ایتونو کښې مشرکانو ته واورولې شوه چې خیر او شر ټول د الله ﷻ په اختیار کښې دی، نو هغوی وویلې چې په دې خبره باندې به نو څوک شاهدي ورکړي[۲].

۳ـ د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې: درې کسان مشرکان نبي کریم ﷺ ته ورغله چې: ایا ته نه پوهېږې چې الله ﷻ په عبادت کښې شریکان لري[۳]؟.

څه لرې نه ده چې ذکر شوي ټول واقعات به پېښ شوي وي او په ایتونو کښې د ټولو جوابونه شته دی. برسېره په دې، سلفو صالحینو په مصداقاتو باندې هم د شان نزولونو اطلاق کاوه[۴].

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای پیغمبره! مشرکان خو ستا څخه د الله ﷻ په وحدانیت او ستا په رسالت او بالآخره د قرآن کریم په حقانیت کښې د شاهد مطالبه کوي، نو د دوی څخه د جواب ورکولو څخه وړاندې پوښتنه وکړه چې د ټولو شاهدانو لوی شاهد څوک دی چې په حقیقي معناوو سره شهادت ورکوي، نه يې په شهادت کښې د دروغو او نه د خطاکېدلو او بالآخره نه د سهوې او نه د طرفدارۍ احتمال شته؟ بیا نو سمدستي پخپله جواب ورکړه چې: د ټولو څخه لوی شاهد الله ﷻ دی. د مشرکانو جواب ته انتظار مه کوه ځکه چې همدا جواب د دوی په نزد هم واقعیت لري.

---

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۱۴۳
(۲) البحر المحیط ج۴ ص۴۵۸
(۳) روح المعاني ج۷ ص۱۱۷
(۴) تفسیر القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسیر المنار ج۹ ص۶۴۲

بیا مشرکانو ته ووایه چې: زما او ستاسو ترمنځه همدا لوی شاهد (الله ﷻ) شهادت ورکوي چې ذکرې شوې درېواړه خبرې حقیقت لري.

۲_ که دوی تاته بیا ووایي چې: په څه دلیل الله ﷻ په ذکرو شوو حقائقو باندې شهادت ورکوي؟ نو په جواب کښې دوی مخاطب کړه چې: دلیل یې همدغه قرآن کریم دی چې د یوې خوا څخه خپل حقانیت په اثبات رسوي او د بلې خوا زما په رسالت او د الله ﷻ په وحدانیت باندې لاربنوونه کوي.

که تاسو دا دلیل نه منئ نو ولې د قرآن کریم مقابله نه شئ کولی، چې د دې قرآن د سورتونو په شان نه یو سورت جوړولی شئ او نه یې د ایتونو په شان څه ایتونه جوړولی شئ که څه هم د ټولې دنیا فصیحان او بلیغان د ځانونو سره ملګري کړئ.

۳_ په دې باندې علاوه ورته ووایه چې کله د قرآن کریم حقانیت په اثبات ورسېد او لوی شاهد (الله ﷻ) پرې شهادت ورکړ، نو تاسو په دې باندې پوه شئ چې دا قرآن کریم د سات تېرې دپاره نه دی نازل شوی، بلکې د دې دپاره نازل شوی دی چې زه پرې تاسو او هغه خلک د الله ﷻ د عذاب څخه وډار کړم کوم چې د قیامت تر ورځې پورې په هر ځای او په هر جنسیت سره په دنیا کښې موجود دي او یا به موجود کړی شي.

او هم د دې دپاره یې نزول موندلی دی چې ایمان راوړونکو ته د جنتونو او د الله ﷻ د رضایت زیری او بشارت ورکړم.

۴_ ای مشرکانو! اوس نو تاسو ووایاست چې تاسو په خپلو شرکیاتو باندې څه دلیل لرئ، او هغه کوم شاهد دی چې ستاسو دپاره شهادت ورکړي؟

کله چې مشرکان په جواب کښې ساکت پاتې شوه او سرونه یې ښکته کړه، نو د دوی څخه بیا پوښتنه وکړه چې: ایا تاسو د خپلو ځانونو دپاره په خپله شاهدي ورکوئ چې د الله ﷻ سره نور معبودان هم شریکان دي؟

ایا تاسو د خپلو ځانونو څخه په غیر په ځمکو او یا اسمانونو کښې کوم یو بل ورکی شاهد موندلی شئ چې ستاسو د مزخرفاتو تائید او تصدیق وکړي؟

ایا د خپلې مدعی دپاره پخپله د مدعي شهادت د منلو وړ دی؟

۵_ ای پیغمبره! مشرکان خو ستا څخه تمه لري چې ته به د دوی په شرکیاتو باندې شهادت ورکړې او یا به اقلاً ورته په برخه قائل شې او معجوني دین به ورسره جوړ کړې.

خو دغه تمه یې هم ورغوڅه کړه او ورته ووایه چې زه خو په باطلو او شرکیاتو باندې شهادت نه ورکوم بلکې رد یې کوم.

ورته ووایه چې: زه خو داسې شاهدي وایم لکه څنګه چې لوی شاهد (الله ﷻ) شاهدي وایي، هغه دا چې بې شکه الله ﷻ یوازې او یوازې په حقه معبود دی او هیڅوک او هیڅ شی ورسره په عبادت کښې څه برخه نه لري.

دا هم ورته ووایه چې ای مشرکانو! علاوه په دې چې زه په شرکیاتو باندې شاهدي نه وایم،

ستاسو او ستاسو د بوتانو او معبودانو څخه خپله بېزاري هم اعلانوم.

۶ـ ای پیغمبره! مشرکانو ته دا هم ووایه: کوم اهل الکتاب چې هغوی د خپل کتاب په غوښتنه باندې ولاړ دي هغوی هم د لوی شاهد (الله ﷻ) په شان شاهدي ورکوي، د شرکیاتو څخه ځانونه ساتي او قرآن کریم ورته حق کتاب ښکاري او د حقائقو څخه سترګې نه پټوي.

ورته ووایه چې: ذکر شوي اهل الکتاب خو د الله ﷻ پیغمبر (چې زه یم) داسې پېژني لکه څنګه چې خپل زامن پېژني، د همدې کبله پرې ایمان راوړي.

یا په بل عبارت: ما خو ټول اهل الکتاب ښه پوره پېژني، مګر دا بېله خبره ده چې د دوی عنادیان راباندې ایمان نه راوړي او کله چې ترې تاسو زما په باره کښې پوښتنه وکړئ نو هغوی زما د سابقه ذکر څخه انکار کوي چې مونږ یې نه پېژنو، که نه نو تاسو د اهل الکتابو د منصفانو (لکه عبد الله بن سلام) څخه پوښتنه وکړئ چې هغه درته څه وايي.

۷ـ ای پیغمبره! که ته هر څومره دلایل وړاندې کړې، نو چا چې خپل ځان خوار کړی دی او په لوی تاوان کښې یې په قصدي توګه اچولی دی، هغوی ایمان نه راوړي او وجه یې صرف عناد دی او بس، نه د دلایلو کمښت او نقصان.

توضیحات

۱ـ ځینې علماء کرام وايي چې: دا پوښتنه چې ﴿ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَٰدَةً ﴾ جواب ته اړتیا نه لري، بلکې مطلب پکښې دا دی چې مشرکان د شهادت قوت ته متوجه شي[1]، او دا جمله ﴿ قُلِ ٱللَّهُ شَهِيدٌۢ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ﴾ د ذکر شوي مطلب دپاره بیان واقع شوې ده، ځکه چې د اجمال څخه وروسته تفصیل په ذهن کښې ډېر ښه ځای نیسي، نو په دې تقدیر په ﴿ قُلِ ٱللَّهُ ﴾ باندې وقف نشته.

اما اکثره مفسرین کرام وايي چې: په ﴿ قُلِ ٱللَّهُ ﴾ باندې وقف شته دی چې د ذکرې شوې پوښتنې دپاره جواب واقع شوی دی او د ﴿ شَهِيدٌۢ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ﴾ جمله د مبتدأ (هُوَ) په تقدیر سره د استیناف په توګه دوهمه جمله ده[2].

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای پیغمبره! اول د مشرکانو څخه پوښتنه وکړه چې: ایا ډېر لوی شاهد پېژنئ؟ بیا پخپله دوی ته لوی شاهد وروپېژنه او ورته ووایه چې: لوی شاهد الله ﷻ دی، بیا نو د مشرکانو اصلي غوښتنې ته جواب ورکړه چې همدغه لوی شاهد زما شاهد دی.

د مقام په لحاظ سره همدا جواب خوندور ښکاري.

د الله ﷻ د شهادت ډولونه

۲ـ الله ﷻ په خپل وحدانیت او د نبي کریم ﷺ په رسالت باندې په لاندې ډولونو سره شهادت ورکوي:

(۱) تفسیر القاسمي ج۶ ص۴۸۰

(۲) تفسیر الکشاف ج۲ ص۱۱

الف: په إخبار سره شهادت، لکه چې فرمايي: ﴿ شَهِدَ ٱللَّهُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾ [آل عمران:۱۸] الله ﷻ په دې خبره باندې شاهدي ورکوي چې يقيناً شان دا دی چې په حقه باندې هيڅ معبود نشته مګر همدی ﷻ دی. او فرمايي چې: ﴿ مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ ٱللَّهِ ﴾ [الفتح: ۲۹] يعنې: محمد ﷺ د الله ﷻ لېږلی شوی دی.

ب: په کونيه دلايلو سره، لکه چې فرمايي: ﴿ سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْءَافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ ﴾ [فصلت: ۵۳] يعنې: ژر دی چې دوی ته به خپل دلايل د دنيا په اطرافو او ددوی په خپلو نفسونو کښې وروښايو، او هم په معجزاتو سره، چې د ټولو څخه لويه معجزه قرآن کريم دی.

ج: په بشري فطرت سره، لکه چې د عالَم الذر واقعه ورباندې دلالت کوي چې ټولو انسانانو يې په ربوبيت باندې اقرار کړی دی.

د: په پخوانيو کتابونو سره، چې تر اوسه پورې هم په تورات او انجيل کښې د نبيّ کريم ﷺ د رسالت دلايل موندلی کېږي چې د تحريفاتو سره سوچه د منځه نه دي تللي.

د نبي کريم ﷺ رسالت عام دی

۳_ د ايت شريف د دې جملې ﴿ لِأُنذِرَكُم بِهِۦ وَمَنۢ بَلَغَ ﴾ څخه په صراحت سره څرګندېږي چې د نبي کريم ﷺ رسالت د ټولې دنيا عربو او عجمو او حتی پيريانو ته هم د قيامت د ورځې پورې شامل دی، ځکه چې په دغو ټولو باندې د ﴿ وَمَنۢ بَلَغَ ﴾ ټکی صادقېږي. يعنې: ماته د دې دپاره وحې کړه شوې ده چې هغه ټول مخلوقات د الله ﷻ د عذابه وډار کړم چې زما وحې ورته ورسېږي، که څه هم زما د وفات څخه وروسته وي.

په همدې مضمون باندې دا ايت شريف دلالت کوي چې: ﴿ تَبَارَكَ ٱلَّذِى نَزَّلَ ٱلْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِۦ لِيَكُونَ لِلْعَٰلَمِينَ نَذِيرًا ﴾ [الفرقان:۱] يعنې: هغه اقدس ذات ډېر برکتناک دی چې په خپل بنده باندې يې د دې دپاره فُرقَان (قرآن) نازل کړی دی چې د ټولو عالمونو دپاره ډاروونکی جوړ شي.

اما د پيريانو په باره کښې د سُورَةُ الْجِنّ څخه علاوه لاندې څو احاديث هم ولولئ:

الف: نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايي چې: «إِنَّ بِالْمَدِينَةِ جِنًّا قَدْ أَسْلَمُوا»[1] يعنې: يقيناً په مدينه منوره کښې ځينې پيريان شته چې مسلمانان شوي دي.

ب: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې د خرو په لډوګانو او هم په هډوکو باندې استنجاء مه کوئ «فَإِنَّهُ زَادُ إِخْوَانِكُمْ مِنَ الْجِنِّ»[2] ځکه چې دا ستاسو د پيريانو ورونو توښه ده. يعني لډوګان يې د څارويو توښه ده او په هډوکو باندې پخپله دوی ته غوښه شنه کېږي.

---

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۲۳۵؛ موطا الإمام مالک ص۶۰۵

(۲) جامع الترمذي ج۱ ص۱۱

نو دلته پیریانو ته د مؤمنانو د ورونو لقب ورکړې شوی دی، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ ﴾ [الحجرات: ١٠] يعني: يقيناً ټول مؤمنان ورونه دي.

ج: د همدې کبله به نبي كريم ﷺ ته د پیریانو وفدونه (جرګې) ورتللې او د احكامو د زده کولو څخه وروسته به بېرته خپلو قومونو ته ورستنېدلې، لکه چې عبد الله بن مسعود ﷺ په يوه اوږده حديث کښې وايي: «قَدِمَ وَفْدُ الْجِنِّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ»(۱) نبي کریم ﷺ ته د پیریانو وفد (جرګه) راغله.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: نبي کریم ﷺ لکه چې نذير (داروونکی) دی همدارنګه بشير (زيرى وركوونكى) هم دی، نو د څه حکمت په بنا په دې مقام کښې يوازې ﴿ لِأُنذِرَكُم ﴾ په كلمه باندې اكتفاء وكړى شوه؟

مونږ وايو چې:

الف: مونږ د [الأنعام:۱۳] ايت لاندې ليکلي دي چې په عربي ژبه بلکې په قرآن کريم کښې كله-كله د يوه ضد په ذكر سره د بل ضد د ذکر څخه صرف نظر کېږي، ځکه چې هر شی په خپل ضد باندې دلالت کوي؛ نو د نَذير ذکر په بَشير باندې هم دلالت کوي.

ب: په دې مقام کښې مشرکانو ته مستقيماً خطاب متوجه دی، نو د دوی د حال سره يوازې د "نَذِيْر" د کلمې ذکر ښه مناسب وه.

اهل الکتابو نبي کريم ﷺ پېژاند

۵ـ په دې باره کښې ـچې د وخت اهل الكتابو نبي کریم ﷺ د خپلو زامنو په شان پېژاندـ مونږ د [البقرة:۱۴۶] ايت لاندې د الله ﷻ په توفيق پوره بحث کړې دی چې بیا ليكلو ته يې اړتيا نه ګورو.

مگر دومره ورباندې اضافه کوو چې په دې مقام کښې مفسرینو کرامو د ﴿ يَعْرِفُونَهُ ﴾ د ضمير مرجع توحيد يا قرآن کریم هم ښودلې ده(۲). نو په دې تقدير به يې معنی داسې شي چې: اهل الكتاب د الله ﷻ وحدانيت او د قرآن کریم حقانيت د خپلو زامنو په شان پېژني.

مګر مونږ ته دغه دواړه احتماله د تشبيه په اعتبار سره خوندور نه برېښي، برسېره په دې، د نبي کریم ﷺ د پېژندنې سره د الله ﷻ د وحدانیت او د قرآن کریم د حقانيت پيژندنې لازمي دي، نو حاجت نشته چې په تشبيه کښې ښه مناسبه وجه پرېږدو او لرې څه لرې وجه واخلو.

﴿ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِـَٔايَـٰتِهِۦٓ ۗ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّـٰلِمُونَ ﴿٢١﴾

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ أَيْنَ شُرَكَآؤُكُمُ ٱلَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾

(۱) سنن ابي داود ج۱ ص۶

(۲) المحرر الوجيز ج۶ ص۲۲

﴿ثُمَّ لَمْ تَكُن فِتْنَتُهُمْ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ وَٱللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾ ٱنظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ ۚ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾﴾

[۲۱] او د هغه چا څخه ډېر زيات ظالم څوک دی چې په الله ﷻ باندې دروغ تړي او يا يې ايتونو ته د درغو نسبت کوي. يقيناً شان دا دی چې ظالمان فلاح (خلاصون او کاميابي) نه شي موندلی (نو ډېر ظالم به يې څنګه مونده کړي؟).

[۲۲] او داسې ورځ (وریاده کړه) چې دوی ټول مونږ راغونډ کړو (او) بيا هغو کسانو ته ووايو چې هغوی شريکان درولي دي چې: چرته دي ستاسو هغه شريکان چې (په دنيا کښې به) تاسو پرې ګومان کاوه؟.

[۲۳] بيا به نو د دوی (د بوتانو سره) محبت نه وي مګر دا چې وبه وايي چې: په الله ﷻ باندې، چې زمونږ رب دی قسم کوو چې مونږ (په دنيا کښې) مشرکان نه وو.

[۲۴] وګوره (ای پيغمبره!) چې څنګه په خپلو ځانونو باندې دروغ وايي (چې مونږ مشرکان نه وو) او (وګوره چې) هغه شيان ترې (څنګه) ورک (تالاترغه) شوه چې دوی به يې دروغ تړل.

ارتباط

د وړاندېنيو ايتونو مضمون دا وه چې نبي کريم ﷺ د مشرکانو پوښتنه جوابه کړه، اما مشرکان د نبي کريم ﷺ د پوښتنې جواب کښې پره پاتې شوه او خپل شرکيات يې په اثبات ونه شو رسولی. په دې ايتونو کښې د دغو عناديانو حال بيان شوی دی.

شان نزول

يوه ورځې د "النضر" په نوم يوه غټ مشرک نبي کريم ﷺ ته وويلې چې: د قيامت په ورځ به لات او عزّی (دوه بوتان) زما شفاعت وکړي، نو ذکر شوي ايتونه نازل کړی شوه[۱].

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: کله چې مشرکانو خپل شرکيات په اثبات ونه شو رسولی او بلکې بطلان يې په ډېره واضحه طريقه باندې ښه څرګند شو، نو اوس که د هر منصف سړي څخه پوښتنه وکړی شي چې: د هغه ظالم څخه بل زيات ظالم څوک دی چې په بل چا نه بلکې په الله ﷻ باندې دروغ تړي چې الله ﷻ د بوتانو شفاعت قبلوي او يا ورسره په عبادت کښې اشتراک لري؟ او يا د هغه ظالم څخه چې د الله ﷻ ايتونو ته د دروغو نسبت کوي او وايي چې دا نبي کريم ﷺ د ځانه جوړ کړی دی؟ او بالآخره د هغه ظالم څخه چې د ذکرو شوو دواړو جنايتونو مرتکب شي چې هم په الله ﷻ باندې دروغ وتړي او هم يې پيغمبر ﷺ ته د کاذب لقب ورکړي، ډېر زيات ظالم څوک دی؟.

(۱) الدر المنثور ج۳ ص۲۵۸

نو هر انصافدار سړی به ووایي چې د ذکر شوي ظالم څخه بل غټ ظالم نشته، نو معلومه شوه چې مشرکان غټ-غټ ظالمان دي، او دا خو یقیني ده چې هروکی ظالم نه په دنیا کښې کامیابي موندلی شي او نه په آخرت کښې خپل مطلب ته رسېدلی شي، نو غټ ظالم به څنګه مطلب ته ورسېږي.

۲ـ ای پیغمبره! اوس نو خلکو ته د مشرکانو اُخروي حالت بیان کړه چې په نن او سبا کښې د دوی مخې ته ور روان دی، هغه دا چې:

کله مونږ وراندېني او ښېرتني ټول مشرکان راټول کړو او بیا د دوی څخه په مجموعي توګه د دوی د تخجیل دپاره پوښتنه وکړو چې: ای مشرکانو! نن ورځ ستاسو معبودان چرته دي چې ترڅو مو زما څخه په شفاعت او یا په زور سره خلاص کړي، کوم معبودان چې تاسو به هغوی ته د شریکانو لقب ورکاوه؟

نو ټول مشرکان به د ذکرې شوې پوښتنې په جواب کښې هیڅ ونه ویلی شي بې د دې څخه چې د خپلو شرکیاتو څخه به انکار وکړي چې مونږ په الله ﷻ باندې (چې زمونږ حقیقي رب دی) قسم کوو چې مونږ په دنیا کښې مشرکان نه وو، او ټول ژوند مو د موحدینو په صفت تېر کړی دی.

۳ـ نو وګوره ای پیغمبره! او یا ای انصافداره! مشرکان څنګه په خپلو ځانونو باندې دروغ تړي او وایي چې مونږ مشرکان نه وو، او هم وګوره چې د دوی څخه خپل باطل معبودان څنګه تالا ترغه شوه چې هیڅ په ښه باندې یې ورنغله، بلکې په داسې موقع کښې ترې ورک شوه چې دوی ورته زښت ډېر په تمه وه چې هلته به یې په درد باندې دوا شي.

توضیحات

۱ـ لکه څنګه چې مشرکان په الله ﷻ باندې دروغ تړي او باطل معبودان ورسره په عبادت کښې شریکان ګڼي او یا ملائک د بنات الله په نامه یادوي او بالآخره نبي کریم ﷺ د ساحر او جادوګر په نامه بلي، همدارنګه یهود او نصارا هم مفتریان دي چې عُزیر عليه السلام او هم عیسی عليه السلام هر یوه ته د ابن الله لقب ورکوي او د نبي کریم ﷺ صفاتو او خپلو اسماني کتابونو ته تحریف ورکوي؛ لنده دا چې د ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ﴾ کلمه په ټولو کافرانو باندې صادقېږي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: مشرکانو خو باطل معبودان د خپلو ځانونو سره شریک نه ګڼل، نو په کوم لحاظ یې دوی ته اضافت وکړی شو چې: ﴿أَيْنَ شُرَكَآؤُكُمُ﴾ ستاسو شریکان چرته دي؟

مونږ وایو چې: په اضافت کښې دا ضرور نه ده چې مضاف دې په مضاف الیه پورې ځانګړی وي، بلکې کله-کله په ډېر ادنی ارتباط سره هم تحقق مومي، لکه چې کرایي کښې سړي ته هم خلک وایي چې "هَٰذَا دُكَانُكَ وَدَارُكَ" دا ستا دوکان او ستا کور دی.

په دې مقام کښې ادنی ارتباط دا دی چې باطل معبودان خو فقط کافرانو شریکان جوړ کړي دي،

که نه نو دوی خو د الله ﷻ د مخلوقاتو څخه دي. همدې مطلب ته د ﴿ ٱلَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴾ کلمات اشاره کوي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وايي چې: د ﴿ أَيْنَ شُرَكَآؤُكُمُ ﴾ (یعنې ای کافرانو! ستاسو شفاعتګر چرته دي؟) څخه معلومېږي چې د مشرکانو څخه به خپل معبودان غائب وي، حال دا چې الله ﷻ د قیامت ورځې حال داسې بیانوي: ﴿ ٱحْشُرُواْ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ وَأَزْوَٰجَهُمْ وَمَا كَانُواْ يَعْبُدُونَ ﴾ [الصافات:۲۲] یعنې: ملائکو ته به امر ورکړی شي چې ظالمان او د دوی اندیوالان (شیطانان) او هم هغه شیان چې په دنیا کښې به یې هغوی عبادت کاوه، دا ټول سره یو ځای حشر کړئ (چې ټول سره ګوري راګوري)؟

مونږ وایو چې: که څه هم علماوو کرامو ذکرې شوې پوښتنې ته ډېر جوابونه کړي دي[۱]، مګر مونږ ته هغه جواب په زړه پورې ښکاري کوم چې پخپله د ﴿ شُرَكَآؤُكُم ﴾ د کلمې څخه څرګندېږي، هغه دا چې: په دغې ورځ کښې به د دوی باطل معبودان په واک او اختیار کښې د برخوالو په صفت وجود ونه لري، لکه چې دوی ورته تمه درلوده، نو که د یوه مخلوق په حیث د دوی سره حضور ولري څه منافي خبره نه ده.

فتنه څه معنی؟

۴ـ که څه هم مونږ د [البقرة:۱۹۱] ایت لاندې د "فِتْنَة" د کلمې تحلیل او متعددې معناوې لیکلې دي، مګر په دې مقام کښې علماوو کرامو ذکره شوې کلمه په لاندې معناوو باندې تفسیره کړې ده:

الف: په اختبار (امتحان) سره[۲]، یعنې: د مشرکانو د دنیاوي ازمېښت نتیجه به دا شي چې په آخرت کښې به د خپلو معبودانو څخه په قسم سره انکار وکړي.

ب: په کفر سره[۳]، یعنې: د دوی د کفر عاقبت به بل شی نه شي بې د دې چې په قسم سره به ترې منکر شي.

ج: په کلام سره[۴]، یعنې: مشرکان به د دې پوښتنې په جواب کښې (چې ستاسو بوتانو نن ورځ چرته دي) بل جواب ونه شي ویلی بې د دې چې د عبادت څخه به یې منکران جوړ شي.

د: په معذرت سره[۵]، یعنې: په دغې ورځ کښې به مشرکان نه معذرت وړاندې کړی شي او نه به په خپلو شرکیاتو باندې څه د حجت پرده واچولی شي بې د دې چې انکار ته اقدام وکړي.

---

(۱) روح المعاني ج۷ ص۱۲۱
(۲) تفسیر القرطبي ج۶ ص۴۰۱
(۳) تفسیر القاسمي ج۶ ص۴۹۰
(۴) زاد المسیر ج۳ ص۱۴
(۵) تفسیر البغوي ج۲ ص۹۰؛ الدر المنثور ج۳ ص۲۵۸

په محبت سره[1]، یعنې دوی به په دغې ورځ کښې د خپلو باطلو معبودانو دپاره دښمنان جوړ شي او د عبادت څخه به یې قسمیان شي او وبه وایې چې مونږ خو د الله ﷻ سره په عبادت کښې هیڅ شریک نه دی درولی.

که څه هم ذکرې شوې تولې معناوې سره یو تربله منافات نه لري،کیدی شي چې تولې مرادې کړې شي، مګر مونږ ته وروستنی معنی ډېر په زړه پورې ښکاري چې د ﴿ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ ٱلْأَسْبَابُ ﴾ [البقرة: ١٦٦] ایت څخه هم اشارهٔ څرګندېږي، چې د پیوستون تول سببونه به پرې کړې شي او محبت به په دښمنۍ بدل شي.

سوال جواب

٥_ که څوک وایي چې: ایا په دغې ورځې کښې مشرکان نه پوهېږي چې دروغ څه ګټه نه شي رسولی، چې د بوتانو د عبادت څخه انکار ته لاس اچوي؟

مونږ وایو: که څه هم ځینو مفسرینو کرامو[2] په ذکر شوي سوال کښې ډېر اوږد بحث کړی دی، مګر ډېر ښه په زړه پورې جواب یې دا دی چې: په دغې ورځ کښې به مشرکان د ډېر دهشت لاندې راشي او څه چې په خوله ورځي هغه به وایي، که څه هم د دوی یقین وي چې څه ګټه نه شي رسولی. خلک وایي چې اوبو وړی هر بوټي ته لاس اچوي.

د همدې کبله دوی مرګ غواړي او ښه پوهېږي چې مرګ نشته، الله ﷻ د دوزخیانو د خولو څخه حکایت کوي چې: ﴿ وَنَادَوْا۟ يَـٰمَـٰلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ ۖ قَالَ إِنَّكُم مَّـٰكِثُونَ ﴾ [الزخرف:٧٧] یعنې: او دوی (دوزخیان) به اوازونه کوي چې ای مالکه (د دوزخ خازنه)! ضرور دې په مونږ باندې ستا رب د مرګ فیصله وکړي، هغه به ورته ووایي چې یقینًا تاسو (دلته) تالهدونکي یاست (مرګ نشته).

﴿ وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۖ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِىٓ ءَاذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِن يَرَوْا۟ كُلَّ ءَايَةٍ لَّا يُؤْمِنُوا۟ بِهَا ۚ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوكَ يُجَـٰدِلُونَكَ يَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِنْ هَـٰذَآ إِلَّآ أَسَـٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْـَٔوْنَ عَنْهُ ۖ وَإِن يُهْلِكُونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ ﴾

[٢٥] او د دوی (مشرکانو) څخه ځینې هغه کسان دي چې تاته (ای پیغمبره! د اعتراض په غرض) غوږ نیسي او مونږ د دوی په زړونو باندې (د دې خبرې څخه) پردې ګرځولې (اچولې) دي چې په قرآن کریم باندې (د زړه د کومې) پوه شي، او د دوی په غوږو باندې مو دروندوالی (اچولی دی). ½

(١) المحرر الوجيز ج٦ ص٢٥
(٢) التفسير الكبير ج١٢ ص١٨٣

او (د همدې کبله) که دوی هره یوه معجزه وګوري هم ایمان نه راوړي، آن تردې پورې په دغه وخت کښې چې تاته په داسې حال کښې درشي چې ستا سره جګړې کوي، نو هغه کسان وایي چې کافر شوي دي (چې:) نه دی دا (قرآن) مګر د پخوانیو خلکو (عبث) قیصې دي.

[۲۶] او دوی (مشرکان) چې دي د ده (قرآن کریم د اورېدلو) څخه خلک منعه کوي (چې چرته یې په زړونو کښې اثر ونه کړي)، او دوی تري (پخپله هم د اورېدلو څخه وروسته) ډډه کوي (ترڅو اسلام خور نه شي)، او (دوی چې دي) نه هلاکوي (نه زیانمن کوي) مګر خپل ځانونه، او دوی شعور نه لري (چې د اسلام د وړاندې تګ مخه نه شي بندولی).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د مشرکانو د قیامت حال بیان شوی وه او په دې ایتونو کښې د دوی دنیاوي حالات بیانېږي ترڅو په مقایسوي توګه باندې ولوستلی شي چې عناد یې ښه څرګند شي.

شان نزول

۱ـ د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې یوه ورځې د مشرکانو یو ټولګی نبي کریم ﷺ ته ورغی ـ چې "النضر" مشرک هم پکښې شامل وه ـ او قرآن کریم ته یې غوږ کېښود، نو بیا نورو ملګرو یې د "النضر" نومي مشرک څخه پوښتنه وکړه چې ته څه نظر ورکوې چې دا قرآن څه شی دی؟ نوموړي وویلې چې: قسم دی چې زه فقط همدومره پوه شوم چې "محمد ﷺ" شونډې ښورولې او نور پوه نه شوم چې دی څه وایي. یا په بل عبارت: زما نظر دا دی چې دا قرآن بل هیڅ شی نه دی مګر د پخوانیو خلکو قیصې دي، لکه چې زه تاسو ته د اعاجمو قیصې کوم چې رستم پهلوان داسې وه او بهمنیار داسې. نو الله ﷻ ذکر شوي ایتونه نازل کړه[۱].

یادونه

۲ـ په ځینو روایتو کښې د "النضر" په عوض "مالک بن النضر" ذکر شوی دی، په هر تقدیر، د نوموړي مشرک د اعاجمو پهلوانانو ډېرې قیصې زده وې، چرته به چې نبي کریم ﷺ ناست وه هلته به په نژدې ځای کښې نوموړی کښېناسته او خلک به یې خپل ځان ته دعوت کول چې هغه ته غوږ مه ږدئ ماته غوږ کېږدئ، زما قیصې د هغه د قیصو څخه خوږې او مزه ناکې دي[۲].

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! په مشرکانو کښې ځینې داسې خلک هم شته چې تاته د قرآن کریم د اورېدلو دپاره درځي ترڅو پکښې دوی څه د ګوتې د ایښودلو ځای مونده کړي او بیا یې خلکو ته د اعتراض په توګه وړاندې کړي چې د قرآن کریم څخه زړه تورن شي.

نو که ذکرو شوو کافرانو د حقیقت د پلټنې دپاره قرآن کریم ته غوږ ایښودی نو مونږ به توفیق

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۱۴۴

(۲) في ظلال القرآن ج۲ ص۱۰۶۷

ورکړي وي او په ایمان به مشرف شوي وي، خو خبره داسې نه ده، دوی صرف د مسخرو او ملنډو دپاره ورته غوږ ږدي، د همدې کبله مونږ د دوی زړونه د حقیقت د قبول څخه په پرده کښې اچولي دي او د دوی په غوږونو باندې مو کوڼوالي ورنازل کړي دي، دوی په هیڅ ډول معجزه باندې عقیده نه څېلوي او ایمان پرې نه راوړي، بلکې د معجزاتو په لیدلو او اورېدلو سره یې کفر لا پسې قوي کېږي او د رد کولو دپاره درسره جګړې هم کوي او وایي چې دا قرآن خو بل څه نه دی مګر د پخوانیو خلکو (لکه عادیانو او ثمودیانو) قیصې دي.

ذکر شوي عنادیان خلک خپلو ځانونو ته وربلي چې راشئ مونږ درته د اعاجمو ښې خوږې قیصې واوروو. دوی غواړي چې په همدې پلمه باندې د قرآن کریم د اورېدلو څخه خلک منعه کړي چې ورنژدې نه شي، هسې نه چې چرته د قرآن کریم حقانیت د دوی په زړونو کښې ځای ونیسي او په ایمان مشرف شي.

۲ـ د دوی غرض دا دی چې د خپلو ځانونو په شان نور خلک هم د قرآن کریم د متابعت څخه لرې وساتي او د اسلام ډېوه مړه کړي، مګر په دې مطلب باندې نه شي کامیابېدلی خو دوی په خپلې ناکامۍ باندې سمدستي نه پوهېږي، داسې وخت به پرې پوه شي چې وخت به یې د لاسه وتلی وي او د سوچه پښېمانۍ سره به مخامخ شي.

توضیحات

۱ـ څرنګه چې د انسانانو عقلونه او ذکاوتونه سره یو برابر نه دي نو مشرکان هم په نظر سره قرآن کریم ته په لاندې ډولونو باندې ویشلي شوي وه:

الف: یوه ډله ښه پوهېده چې دا قرآن کریم د بشر کلام نه دی ځکه چې په فصاحت او بلاغت او نورو مفاهیمو کښې یې هیڅوک مقابله نه شي کولی؛ نو دغه ډله صرف د عناد د کبله په کفر باندې اخته وه.

ب: بله ډله داسې وه چې د قرآن کریم په مراد باندې نه پوهېده یا د دې کبله چې د پلرونو تقلید یې سترګې پټې کړې وې او یا د دې کبله چې ساده ګان وه او په خبرو باندې یې سرونه نه خلاصېده او د زړونو رڼاګانې یې بالکل د منځه تللې وې. په ذکر شوي ایت شریف کښې همدغې دوهمې ډلې ته اشاره شوې ده.

"أَكِنَّة" څه معنی؟

۲ـ د ﴿ أَكِنَّةً ﴾ کلمه د "كِنَان" جمعه ده، "كِنَان" هغې پردې ته وایي چې په هغې کښې کوم شی ساتل کېږي[1]. نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: د مشرکانو په زړونو باندې مونږ پردې خورې کړې دي چې د قرآن کریم په حقانیت باندې پوهېدل ترې نه شي ورتېرېدلی چې هلته ځای ونیسي، ځکه چې دوی د حقائقو پلټونکي نه دي.

[1] مفردات الراغب ص۴۵۹

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: ځينو مفسرينو کرامو⁽¹⁾ د ﴿ وَهُمْ ﴾ ضمير ابو طالب او د ده ملګرو ته راجع کړی دی او د ﴿ عَنْهُ ﴾، ﴿ عَنْهُ ﴾ دواړه ضمائر يې نبي کريم ﷺ ته راجع کړي دي او په دې باره کښې يې ښه اوږده قيصه ليکلې ده، چې په دې تقدير يې د معنی حاصل داسې راوځي چې: ابو طالب (د نبي کريم ﷺ تره) او د ده ملګري نور خلک د نبي کريم ﷺ د اذيت څخه منعه کوي او پخپله پرې د ايمان د راوړلو څخه ډډه کوي.

نو پوښتنه دا ده چې: تاسو په څه منظور باندې دغه ډول تفسير خوښ نه کړ؟

مونږ وايو چې: که څه هم د ابو طالب قيصه واقعيت لري ځکه چې خپل ټول ژوند يې د نبي کريم ﷺ د حفاظت دپاره وقف کړی وه خو د دې سره سره په ايمان مشرف نه شو، مګر په دې مقام کښې ذکر شوې قيصه د ايت شريف، دواړه تفسير واقع کول ډېر لرې بريښي، او دا ځکه چې د ايتونو د لړۍ سياق او سباق (وړاندې او بېرته) د عمومي مشرکانو حالات بيانوي نو په منځکښې ځينو ايتونو ته په ابو طالب پورې تخصيص ورکول د ملغرو د اميل د پرې کولو څخه په غير نور څه نه دي.

﴿ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَى ٱلنَّارِ فَقَالُوا۟ يَـٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِـَٔايَـٰتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾ بَلْ بَدَا لَهُم مَّا كَانُوا۟ يُخْفُونَ مِن قَبْلُ ۖ وَلَوْ رُدُّوا۟ لَعَادُوا۟ لِمَا نُهُوا۟ عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَـٰذِبُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالُوٓا۟ إِنْ هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَـٰذَا بِٱلْحَقِّ ۚ قَالُوا۟ بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾ ﴾

[۲۷] او که چېرې ته وګورې کوم وخت چې دوی (کافران) په اور باندې ودرولی شي (نو ډېره عجيبه منظره به وګورې) نو دوی به ووايي چې: ای ارمانه چې مونږ بېرته (دنيا ته) تاو کړی شو او (هلته) د خپل رب په ايتونو باندې تکذيب ونه کړو او د مؤمنانو (د ډلې) څخه جوړ شو.

[۲۸] (د دوی ذکر شوی ارمان د حقيقت د موندلو دپاره نه دی) بلکې (د دې کېله دی چې) دوی ته هغه حقائق ښکاره شوه چې دوی مخکښې (په دنيا کښې) وه چې هغه به يې (د خپلو ځانونو څخه هم) پټول (او کلک انکار به يې ترې کاوه)، او که (بالفرض) دوی بېرته (دنيا ته) تاو کړی شي (نو) ضرور به دوی هغه څه ته بيرته وروګرځي چې دوی ترې منعه کړی شوي وه (خو ترې منعه نه شوه) او يقيناً دوی ضرور دروغژنان دي.

---

(۱) تفسير القرطبي ج۶ ص۴۰۵

[۲۹] او دوی وایي چې: دا (ژوند) نه دی مګر زمونږ نږدې ژوند دی او مونږ (د قبرونو څخه) بیرته کړی شوي نه یاستو (مونږ نه ژوندي کېږو).

[۳۰] او که چېرې ته کوم وخت چې دوی په خپل رب باندې ودرولی شي وګورې (چې د الله ﷻ حضور ته د حساب کتاب دپاره بوتللی شي، نو ته به ډېره عجیبه منظره وګورې هغه دا چې:) الله ﷻ به دوی ته ووایي چې: ایا دا (بعث بعد الموت) حق نه دی؟ دوی (کافران) به ووایي چې ولې نه؟ (دا حق دی) زمونږ دې په خپل رب باندې سوګند وي.

(نو) الله ﷻ به (ورته) ووایي چې: نو په دې سبب باندې عذاب وڅکوئ چې (تاسو په دنیا کښې) وئ چې کفر مو اختیار کړی وه.

ارتباط

وړاندېنې ایتونه په دې تمام شوي وه چې مشرکان په خپله ګټه او تاوان باندې شعور نه لري او په لوی لاس خپلې سپینې غوږوي او ځانونه د هلاکت کندې ته اچوي، په دې ایتونو کښې د هغوی هغه حالت بیان شوی دی چې هغوی پکښې په خپل هلاکت باندې شعور ومومي او پوه شي چې د دنیاوي حقیر ژوند څخه په غیر بل حقیقي ژوند هم شته.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای پیغمبره! نن ورځ خو مشرکان په تاباندې ملنډې وهي او د اعتراض جوړولو دپاره تاته غوږ نیسي چې په نتیجه کښې په قرآن کریم باندې د قیصو نوم ږدي، مګر کله چې ته د دوی د قیامت ورځې حالت وګورې نو بالکل به دې ورته حیرت یوسي، هغه دا چې:

هغه وخت چې دوی د دوزخ په غاړه ودرولی شي، نه به ورته بوتان څه ګټه ورسولی شي او نه به ورته د خپل شرک څخه منکرېدل څه په ګټه تمام شي او بالآخره نه به یې د تېښتې لاره وي چې ځانونه خلاص کړي؛ نو په دغه وخت کښې به ووایي چې: ای زمونږ ارمانه! راشه همدا دې وخت دی، کاشکې چې مونږ دنیا ته بېرته تاو کړی شو نو هلته به د خپل پخواني خوی څخه صرف نظر وکړو، د خپل رب په ایتونو (قرآن کریم) باندې به ملنډې نه وهو او تکذیب به یې نه کوو، بلکې د رښتیانیو مؤمنانو د جملې څخه به جوړ شو.

۲ـ ای پیغمبره! په دغې ورځې کښې به هم د مشرکانو ذکره شوې وینا رښتینې نه وي بلکې دوی به غواړي چې په ذکره شوې بهانه باندې د عذاب څخه نجات مونده کړي.

یا په بل عبارت: بلکې ذکره شوې وینا به د دې کبله کوي چې هغه څه وربښکاره شوه چې دوی زیار ویست چې پټ یې کړي او خاورې ورباندې ورواړوي.

۳ـ ای پیغمبره! د مشرکانو ذکره شوې وینا او ارمان ځکه په دروغو دی چې که بالفرض دوی دنیا ته بوتللی شي نو بېرته به خپل اصلي خوی او عادت ته عود وکړي، دوی په دائمې توګه دروغژنان دي، په دنیا او آخرت دواړو کښې دروغ وایي.

او دنيا ته د بېرته ستنولو په صورت کښې به مشرکان خپله پخوانۍ خبره يو ځل بيا تکرار کړي، هغه دا چې ژوند نه دی مګر همدغه نژدې ژوند دی او کله چې مونږ مړه شو نو بيا به د ژوندي ځخه راپورته نه کړی شو.

۴_ ای پيغمبره! د مشرکانو دغه بله حيرانوونکې او متناقضه خبره هم واوره، هغه دا چې نن ورځ وايي چې فقط همدغه ژوند دی بل ژوند نشته خو کله چې سبا ورځ (د قيامت په ورځ) د الله ﷻ په حضور کښې ودرولی شي او ورته ووايي چې: ايا دا ژوند حق نه دی چې تاسو ترې په دنيا کښې انکار کاوه؟. نو دوی به ووايي چې ولې حق نه دی؟! زمونږ دې قسم وي په رب خپل باندې. نو الله ﷻ به ورته ووايي چې اوس نو د خپل کفر مزه وڅکئ.

توضيحات

۱_ که څه هم مفسرينو کرامو د ﴿ إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ ﴾ د جملې دپاره تقريبًا شپږ معناوې کړې دي[۱]، مګر کومه معنی چې مونږ ته ښه ښکاري هغه دا ده چې کله څوک د يوه ډېر خطرناک شي ځخه ډارولی کېږي خو هغه ترې نه ډارېږي او نه پرې باور کوي، آن تردې چې د لاسه ونيولی شي او خطرناک شی وروښودل شي او ورته وويل شي چې خطرناک شی دغه دی اوس دې باور کېږي او که نه؟ نو د دغه سړي په باره کښې په محاوراتو کښې ويل کېږي چې: "وُقِفَ عَلَى الشَّيْءِ الْخَطِيرِ فلانی سړی په خطرناک شي باندې ودرولی شو.

په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې کېږي چې: مشرکان خو درګرده د دوزخ د اوره ډارول کېږي خو دوی ترې نه ډارېږي او باورورباندې نه کوي، خو کله چې دوی په دوزخ باندې ودرولی شي او د بلا په خوله کښې ورکړی شي نو بيا به د عجيب حيرت سره مخامخ شي او بې اختياره به دنيا ته د بېرته ورستنېدلو آرزو وکړي.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: د ﴿ وَلَا نُكَذِّبَ ﴾ جملې ته څه شي نصب ورکړی دی؟

مونږ وايو چې: دغه جمله د تمنی ﴿ يَٰلَيْتَنَا ﴾ دپاره جواب واقع شوې ده، او د تمنی جواب خو منصوب وي چې کله په "ف" باندې مصدر وي او کله په "و" باندې[۲]. مثلا: "يَالَيْتَنِي لِي مَالٌ فَأُنْفِقَهُ فِي سَبِيلِ اللهِ" يا "وَأُنْفِقَهُ فِي سَبِيلِ اللهِ" يعنې: ای کاش! چې ما لره مال وی نو (او) د الله ﷻ په لاره کښې مې مصرف کړی وی.

نو په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې کېږي چې: ای کاشکې! چې مونږ بېرته دنيا ته بوتلل شوي وی او هلته مو د خپل رب ايتونو ته (قرآني ايتونه وي او که آفاقي) د دروغو نسبت نه وی کړی او عقيده مو ورباندې خپله کړې وی.

---

(۱) زاد المسير ج۳ ص۱۸؛ التفسير الكبير ج۱۲ ص۱۹۱

(۲) شرح الجامي (بحث نصب المضارع)

څه شي به د قيامت په ورځ ښکاره شي؟

۳_ دا جمله چې ﴿بَلْ بَدَا لَهُم مَّا كَانُوا يُخْفُونَ مِن قَبْلُ﴾ مفسرينو کرامو په زښتو ډېرو ډولونو سره تفسيره کړې ده چې تقريبًا لسو ډولونو ته رسېږي[۱]. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: د محشر خلکو ته به هغه حقائق په ډاګه شي چې په دنيا کښې پرې منافقانو د خپلو عقائدو په هکله پردې اچولې وې[۲].

ب: د محشر په ميدان کښې به هغه څه څرګند شي چې په دنيا کښې اهل الکتابو د نبي کريم ﷺ د صفاتو په باره کښې د خلکو څخه پټ کړي وه او حتی تحريفونه يې پکښې واقع کړي وه[۳].

ج: تابعانو مشرکانو ته به هغه ټول حقيقت څرګند شي چې په دنيا کښې ورته خپلو مشرانو په دروغو ښکاره کاوه، حال دا چې خپله يې ورباندې په زړه کښې يقين درلود[۴].

مګر ذکر شوي درېواړه تفسيرونه خوندور نه دي، ځکه چې د يو پلوه د تخصيص دپاره هيڅ وجه نشته چې يا د منافقانو او اهل الکتابو پورې خاص شي او يا يوازې پيروانو کافرانو پورې اختصاص ورکړې شي.

د: مشرکانو ته به هغه کفر ورڅرګند شي چې دوی د محشر په ميدان کښې پټ کړی وه او ترې منکر شوي وه او ويلي يې وه چې: ﴿وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ [الأنعام: ۲۳] په الله ﷻ باندې، چې زمونږ رب دی، مونږ سوګند کوو چې مونږ مشرکان نه وه.

البته دا څرګندېدل به هغه وخت صورت ومومي چې خپل اندامونه پرې شهادت ورکړي او په خولو باندې يې مهر ولګولی شي[۵].

مګر دا جواب هم زړه ته نه لوېږي ځکه چې متبادره معنی يې دا ده چې دوی ته به هغه څه ورښکاره شي چې په دنيا کښې يې پټ کړي وه، نه هغه چې د محشر په ميدان کښې يې ترې انکار کړی وه.

هـ: دلته د ﴿يُخْفُونَ﴾ کلمه د "يَكْفُرُونَ" معنی ورکوي، ځکه چې د کفر کلمه هم په لغت کښې د پټولو په معنی ده . نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې: کافرانو ته به خپل کفر ورڅرګند شي[۶].

مګر دا تفسير هم چندان مزه ناک نه دی او دا ځکه چې بايد مجازي معنی د ضرورت په وخت کښې مراده کړی شي او دلته ورته ضرورت نشته.

---

(۱) تفسير المنار ج۷ ص۳۵۳

(۲) تفسير القرطبي ج۶ ص ۴۱۰

(۳) التفسير الكبير ج۱۲ ص۱۹۴

(۴) المحرر الوجيز ج ۶ ص۳۲

(۵) تفسير البغوي ج۲ ص۹۲

(۶) تفسير ابي السعود ج۳ ص۱۲۳

و: د ﴿ يُخْفُونَ ﴾ کلمه په خپله حقيقي معنی سره ده. نو د معنی حاصل يې داسې راوځي چې: کافرانو
ته به هغه ټول حقائق (لکه بيا ژوندي کېدل، حساب، دوزخ او داسې نور) په آخرت کښې ورڅرګند
شي چې دوی به په دنيا کښې د خپلو ځانونو څخه هم پټول او په کلکه به يې ترې انکار کاوه.
په همدې تفسير باندې په ذکرو شوو څلورو ايتونو کښې درېم او څلورم دواړه ايتونه ښه پوره رڼا
اچوي چې فرمايي: ﴿ إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴾ يعنې: کافران وايي چې: بل هيڅ
ژوند نشته، مونږ به هيڅکله بيا ژوندي نه کړی شو. ته به وايې چې آخرت يې د خپلو ځانونو څخه
هم پټ کړ حتی چې د حصر کلمات (إنْ، إلَّا) يې استعمال کړه، خو چې کله د هغوی څخه د قيامت
په ورځ پوښتنه وکړه شي چې: ايا دا بيا ژوندي کېدل حق نه دي؟ نو دوی به ووايي چې: ﴿ بَلَىٰ وَرَبِّنَا ﴾
يعنې: ولې حق نه دي زمونږ دې په خپل رب باندې سوګند وي.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: ايا د خپله ځانه هم څه شی پټېږي چې کافران په دنيا کښې د خپلو
ځانونو څخه حقائق پټ کړي؟

مونږ وايو چې: په همدې ارتباط مونږ د [آل عمران:۲۴] ايت لاندې څه شرحه ليکلې ده چې کله
کله ځينې خلک خپل ځانونه په دروغينو خبرو باندې غولوي، خو دلته ورباندې دومره اضافه کوو
چې د پټولو څخه په محاوراتو کښې داسې تعبير هم کېږي چې: فلانی شی ما د خپله ځانه هم پټ
کړ. يعنې: په ډېره سختۍ سره مې پټ ساتلی دی چې هيڅوک ورباندې خبر نه دی. د همدې قبيلې
څخه لاندې حديث شريف هم ګڼل کېږي چې:

نبي کريم ﷺ فرمايي چې: د محشر په ميدان کښې به هغه سړی هم د الله ﷻ د رحمت د سيورې
لاندې وي چې: «تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ»[1] يعنې: څه خيرات وکړي او دا
خيرات ډېر پټ کړي آن تردې چې کيڼ لاس يې په هغه څه باندې پوه نه شي چې ښي لاس يې نفقه کړي.
پوره واضحه ده چې دلته د کنايې په توګه دې ته اشاره ده چې خيرات په ډېره کلکه سره پټ
ورکړئ، ته به وايې چې خپل لاسونه يې هم يو په بل خبر نه دي.

د عربيت يوه قاعده

۵ـ په ﴿ إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا ﴾ کښې د "هِيَ" ضمير "حَيَاة" ته راجع دی چې وروسته ذکر
دی، مګر په عربيت کښې داسې قاعده شته چې د يوه شي د تفخيم عظمت څرګندولو دپاره کله کله
"اضمار قبل الذکر" په کار اچولی کېږي، لکه په "نِعْمَ رَجُلًا" کښې د "نِعْمَ" مستتر ضمير "رَجُلًا" ته
راجع دی. دغه ډول تقدم ته حکمي تقدم وايي[2].

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۱۹۱
(۲) شرح الجامي (بحث الضمائر)

﴿قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِلِقَآءِ ٱللَّهِ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُواْ يَٰحَسْرَتَنَا عَلَىٰ
مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ
ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ ٱلْءَاخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾﴾

[۳۱] يقيناً په زيان کښې واقع شوي دي هغه کسان چې لِقاء الله (بيا ژوندون) ته د دروغو نسبت کوي، آن تر هغه پورې چې دوی ته ناڅاپه قيامت (مرګ) وروړسېږي، نو دوی به (په همدغه وخت کښې) وايي چې: ای زمونږ په هغه قصور باندې حسرته (ارمانه راشه) کوم چې مونږ د قيامت (مرګ) په باره کښې خپل کړی وه. حال دا چې دوی به (د ګناه) خپل پيټي په خپلو شاګانو باندې بار کړي وي. خبردار! هغه ډېر بد شی دی چې دوی په شا کړی دی (چې د ګناهونو بارونه دي).

[۳۲] او دغه نړدې (حقير) ژوند نه دی مګر لوبې او (د آخرت څخه) مشغولتيا ده، او خامخا وروستنی کور د هغه کسانو دپاره ډېر بهتر دی چې دوی پرهېز ګاري کوي. ايا نو تاسو د عقل څخه کار نه اخلئ (چې په دواړو کورونو کښې په ښه او بد باندې پوه شئ)؟.

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې د مشرکانو د خولو څخه هغه څه حکايت شوي وه چې ورڅخه ځرګندېدله چې دوی د اُخروي ژوندون څخه منکر دي او يوازې دنياوي ژوند خپل نهايي هدف ګڼي.

په دې ايتونو کښې د يو پلوه د دغسې بې فکره خلکو عاقبت بيان شوی دی او بل پلو ته پکښې د هغې دنيا حقيقت ښودلی شوی دی چې د هغې څخه د آخرت په ګټه کار وانخستلی شي او نهايي هدف ونه ګڼله شي.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: کوم خلک چې د لقاءُ الله (آخرت) څخه انکار کوي هغوی خپل ځانونه د ډېر لوی تاوان سره مخامخ کړي دي، دوی د دغه ژر تېرېدونکې دنيا ژوند خپل نهايي هدف ګڼي او تر هغې ادامه ورکوي چې ناڅاپه د مرګ سره مخامخ شي او وروکی قيامت ورباندې قائم شي، نو په دغه وخت کښې به په خپلې هغې عقيدې باندې پښېمانه شي چې د قيامت په باره کښې يې د خپله ځانه سره درلوده هغه دا چې همدغه نړدې ژوند دی او بل ژوند نشته.

۲ـ ذکر شوي خلک به لکه چې د مرګ په وخت کښې په خپله کړنلاره باندې پښېماني ځرګنده کړي او حسرت او ارمان ته به ناري کړي، همدارنګه به دوی د لوی قيامت د قيام په وخت کښې هم د لوی حسرت سره لاس او ګرېوان شي او په داسې حال کښې به د کاشکې-کاشکې چيغې ووهي چې د خپلو ګناهونو ښه غټ پېټي به يې په شا وي، د ګناه پېټی ډېر ناکاره پېټی دی.

۳_ څوک چې دنیا خپل نهایي هدف ګڼي دوی زښت زیات تېروتلي دي او دا ځکه چې په دنیاوي ژوند کښې چې د اُخروي ژوند دپاره څه کار ونه کړی شي نو دنیاوي ژوند د لوبو او د خپل خان د مشغول ساتلو څخه پرته بل شی نه وي ځکه چې عاقبت یې هیڅ دی، اما د آخرت ژوند ډېر بهتر او ګټور دی چې دائمي دی او د ښېګڼو څخه ډک دی، البته د هغه چا دپاره چې په دنیا کښې تیاری نیولی وي او پرهېزګاري یې کړې وي او د شرکي عقائدو څخه یې ځان ساتلی وي.

هو! دنیاوي ژوند او اُخروي ژوند ډېر لوی تفاوت لري مګر په دغه تفاوت او فرق باندې یوازې هغه خلک پوهېږي چې هغوی خپل عقل په کار واچوي او د دواړو عاقبت وسنجولی شي.

توضیحات

۱_ ﴿ اَلسَّاعَةُ ﴾ کلمه اصلًا د زماني یوې برخې ته وضعه شوې ده[۱]، لکه چې زمونږ د (افغانانو) په عرف کښې د شپې او ورځې ټول وخت په ځلېرشتو برخو وېشلی شوی دی چې هرې یوې برخې ته یې ساعت (سات) وایو، مګر په دې مقام کښې د ﴿ اَلسَّاعَةُ ﴾ څخه د زماني ډېره وړه (کوچنۍ) برخه مطلب ده.

د قیامت د ورځې د نومونو څخه یو نوم "سَاعَة" هم دی، او دا ځکه چې د قیامت د ورځې قیام څه اوږد وخت نه نیسي بلکې د اسرافیل ﷺ د شپېلۍ د پوکولو سره سمه به دنیا دستي رنګه شي، همدارنګه په بل ځل پوکولو سره به سمدستي مړي د قبرونو څخه په سات ګړۍ کښې راپورته شي او اوږد وخت به وانه خلي.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: د ﴿ حَتَّىٰ ﴾ کلمه خو د ﴿ كَذَّبُواْ ﴾ پورې تعلق نیسي، نو د معنی حاصل یې داسې را اوځي چې د کافرانو تکذیب آن د قیامته پورې امتداد پیدا کوي، حال دا چې د تکذیب نهایي پړاو خو د مرګ حالت دی؟

مونږ وایو چې: د ساعت (قیامت) اطلاق په لاندې معناوو باندې کېږي:

الف: لوی قیامت، چې ټوله دنیا ورانه شي، لکه چې معترض پرې خپل اعتراض بنا کړی دی.

ب: متوسط قیامت، چې د یوې پېړۍ همزمان (همزولي) خلک مړه شي، دې ته "مَوْتُ الْأَقْرَان" (د همزولو مرګ) هم وایي.

ج: وړوکی قیامت، چې یو کس مړ شي او خاص په ده باندې ودانه دنیا رنګه (ورانه) شي.

همدې معنی ته نبي کریم ﷺ اشاره کړې ده چې یوه ورځې ترې یوه سړي پوښتنه وکړه چې: «مَتَىٰ تَقُومُ السَّاعَةُ؟» ای د الله ﷺ پیغمبره! قیامت به کله قائم شي؟ نو نبي کریم ﷺ یوه هلک ته اشاره وکړه

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۵۵

چې په مجلس کښې حاضر وه) او بيا يې وفرمايل چې: «إِنْ يَعِشْ هَذَا الْغُلَامُ فَعَسَى أَنْ لَا يُدْرِكَهُ الْهَرَمُ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ»[1] که دغه هلک ژوندی پاتې شي نو أميد دی چې ده ته به لا بوډاتوب نه وي رسېدلی چې قيامت به قائم شي. يعنې: دا هلک به لا نه وي بوډا شوی چې ته به مړ شې او ستا دپاره کې قيامت به قائم شي.

نو په دې مقام کښې د ﴿ٱلسَّاعَةُ﴾ څخه همدغه دريمه معنی مراده ده څکه چې د مرګ په حالاتو کښې په هر چا باندې د لوی قيامت ښې يا بدې وړانګې پرېوځي، د همدې کبله ورته د قبر څخه يا د جنت يوه باغچه او يا د دوزخ يوه کنده جوړېږي. نو د معنی حاصل به داسې شي چې: د زيانكارانو تكذيب آن د مرګه پورې امتداد پيدا كوي چې د توبې د فوت كېدلو وخت دی.

وِزر څه معنی؟

٣_ د ﴿أَوۡزَارَهُمۡ﴾ کلمه د "وِزرٌ" _لکه "مِصْرٌ"_ جمعه ده، "وِزرٌ" درونډوالي ته وايي، او "وَزَرٌ" _لکه "ثَمَرٌ"_ د غره پناګاه ته ويل کېږي، او بالآخره "وَزِيْرٌ" د پاچا د کومکي نوم دی چې د حکومت درانده کارونه په اوږو باندې اخلي[2].

"أَوْزَارٌ" لکه څنګه چې د سلاګانو او ګانو معنی ورکوي، همدارنګه د ګناهونو په معنی باندې هم استعمالېږي، په دې مقام کښې همدا معنی مراده ده.

د ګناهونو ثقل (درونډوالی) يا د جزاګانو په اعتبار سره دی چې د درنو عذابونو څخه عبارت دی او يا به الله ﷻ د قيامت په ورځ د ګناهونو څخه درانه بارونه جوړ کړي چې د ګناهګارانو په سرونو باندې بلکې په شاګانو (اوږو) باندې به يې بار وي. ځينو مفسرينو کرامو[3] په همدې باره کښې د سلفو صالحينو څخه څه آثار هم روايت کړي دي، مونږ ته همدغه ماثور تفسير ښه برېښي، الله ﷻ په هر څه باندې قدرت لري.

د همدې مضمون څه وضاحت د [آل عمران: ١٦١_١٨٠] ايتونو لاندې تېر شوی دی.

لهو او لعب څه معنی؟

٤_ لَهْو: هغه شي ته "لَهْوٌ" ويل کېږي چې انسان د اصلي مقصود څخه مشغولوي خو د لږ تلذذ څخه وروسته د منځه ځي[4]، برابره خبره ده چې ذکر شوی شی کور کهول او اولادونه وي او يا بل څيز. الله ﷻ فرمايي چې: ﴿أَلۡهَىٰكُمُ ٱلتَّكَاثُرُ﴾ [التكاثر: ١] يعنې: تاسو (په خپلو منځو کښې) يو په بل باندې ډېروالي (د آخرت څخه) مشغول کړي ياست.

---

[1] مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۴۵۵
[2] مفردات الراغب ص۵۵۸
[3] تفسير الطبري ج۵ ص۱۷۹
[4] مفردات الراغب ص۴۷۵

لَعِب: مونږ د [المائدة:۵۷] ایت لاندې د "لَعِب" د کلمې په اصلیت کښې تحقیق کړی دی چې دا کلمه اصلًا د "لُعَاب" څخه اخستلې شوې ده او "لُعَاب" بهېدونکو لاړو ته ویل کېږي چې د لاړجن له خولې څخه بې اختیاره او بې هدفه روانې وي، او هیڅ فائده پرې مرتبه نه وي؛ نو کوم کار یا شی چې په هغه کښې څه مهم مطلب مرموز نه وي بلکې محض د وخت اړولو (سات تېرې) په غرض اجراء کېږي هغه د "لَعِب" (لوبو) په نامه یادېږي، چې ماشومان او سادګان پکښې په اکثره وختونو کښې اخته وي.

په دې مقام کښې الله ﷻ دغه ژوند د بلیغې تشبیه په توګه (چې د تشبیه حرف پکښې ذکر نه دی) لهو او لعب ګڼلی دی، او دا ځکه چې:

د دنیا ټول کارونه او ټول شیان په دې اعتبار سره لهو دي چې په سړي باندې سترګې پټوي او د آخرت د هېرېدلو باعث یې جوړېږي، او کله چې د آخرت (اخُروي ژوند) څخه غافل شي نو بیا دنیا ته د هدف په نظر ګوري، نو په دې اعتبار سره دنیا ته د متاع الغُرور (د غولېدلو سامان) لقب ورکولې شو.

همدارنګه دنیاوي سازوسامان په دې اعتبار سره لعب او لوبې ګڼل کېږي چې آخر یې هیڅ دی او د مرګ په حالت کښې ترې هرڅوک خالي لاس اوځي، ته به وایې چې دنیادار یو ماشوم وه چې لوبې یې وکړې او اوس یې بس کړې، لکه څنګه چې هیڅ لوبغاړی د لوبو په پای کښې د سات تېرې څخه په غیر د ځانه سره څه شی نه شي وړلی همدارنګه حالت په هر دنیا غاړي باندې ورتلونکی دی.

دا موضوع ځینو مفسرینو کرامو[1] د زښتو ډېرو وجوهو په ذکر کولو سره شرحه کړې ده، که څوک زیات تفصیل غواړي نو هلته دې مراجعه وکړي.

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې: د قرآن کریم ټولې ویناګانې واقعیت لري او په هیڅ وجه د واقعیت څخه تخلف نه کوي، حال دا چې په دې مقام کښې یې د حصر په حرفونو (ما، إلا) سره دنیاوي ژوند په لهو او لعب باندې ملقب کړی دی، نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې په دنیاوي ژوند کښې هیڅ ګټه او فائده نشته.

دا د یو پلوه، د بل پلوه د دنیا د سازوسامان په بهترۍ کښې زښت ډېر نصوص (ایتونه او احادیث) شته دي، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَٱبۡتَغُواْ مِن فَضۡلِ ٱللَّهِ ﴾ [الجمعة:۱۰] یعنې: کله چې تاسو د جمعې د لمانځه څخه فارغ شوئ نو په ځمکه کښې د کار او کسب دپاره خواره واره شئ او د الله ﷻ فضل (حلال مال) طلب کړئ. په دغه ایت شریف کښې حلال مال ته د "فَضْل الله" لقب ورکړی شوی دی.

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۲ ص۲۰۱

ب: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «التَّاجِرُ الْأَمِينُ الصَّدُوقُ الْمُسْلِمُ مَعَ الشُّهَدَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[۱] يعنې: امانتګر، رښتيني، مسلمان تجارت کوونکی به د قيامت په ورځ د شهيدانو سره يو ځای وي.

ج: يوه ورځې نبي کريم ﷺ د انس ﷺ دپاره دعاء وکړه چې: «اللَّهُمَّ أَكْثِرْ مَالَهُ وَوَلَدَهُ وَبَارِكْ لَهُ فِيمَا أَعْطَيْتَهُ»[۲] يعنې: ای الله! د ده (انس ﷺ) مال او اولاد ډېر کړې او ده ته په هغه شي کښې برکت راچوې چې تا ورکړی دی.

نو غوښتنه دا ده چې: د نصوصو ترمنځ د علمي قواعدو په بنا تطبيق وکړئ؟

مونږ وايو چې: د عربيت قانون دی چې کله يوه کلمه د تعريف په توګه ذکره شوې وي او همدغه کلمه دوهم ځل بيا د تعريف په ډول ذکره شي، نو په دواړو وارونو کښې ترې يوه معنی اخستله کېږي[۳]؛ نو په همدې بنا، کله چې الله ﷻ د کافرانو د خولو څخه د "حَيَاة" کلمه يو ځل په تېر شوي [۲۹] ايت کښې د تعريف په توګه ذکره کړې وه چې: ﴿ إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا ﴾ يعنې: ژوند همدا يو ژوند دی، نه بل ژوند شته او نه د قبرونو څخه بيا راپورته کېدل.

نو په [۳۲] ايت کښې يې بيا ذکره شوې کلمه ﴿ حَيَاتُنَا ﴾ د تعريف په ډول نازله کړه. نو معلومه شوه چې دلته د "حَيَاة" څخه همغه ذکر شوی "حَيَاة" مراد دی چې د کافرانو د خولو څخه حکايت شوی وه.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: دغه نږدې ژوند (چې د بل اُخروي حقيقي ژوند لحاظ ورسره نه وي) د مشغولتيا او لوبو څخه په غير بل شی نه دی. همدې مضمون ته په لاندې حديث شريف کښې اشاره شوې ده:

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «الدُّنْيَا دَارُ مَنْ لَا دَارَ لَهُ، وَلَهَا يَجْمَعُ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ»[۴] يعنې: دنيا د هغه چا کور دی چې هغه په بل کور باندې عقيده نه لري، او خاص د دنيا دپاره (چې د آخرت لحاظ پکښې بالکل نه وي) هغه څوک هلې ځلې کوي چې مفيد عقل نه لري.

همدا مضمون يو پښتون شاعر په څومره ښه توګه په خپلو اشعارو کښې ځای په ځای کړی دی چې[۵]:

ښه ده ښه ده دا دنيا :: چې توښه ده د عقبا
په دنيا کښې بدي نشته :: چې بدي نه وي له تا
د دنيا په بازار کېږي :: د هغه جهان سودا

---

[۱] سنن ابن ماجه ص۱۵۵
[۲] صحيح البخاري ج۲ ص۹۴۴
[۳] نور الانوار ص۸۱؛ حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۴ ص۴۷۱
[۴] مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۳۴۴
[۵] د عبد الرحمن مومند ديوان

﴿ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُۥ لَيَحْزُنُكَ ٱلَّذِى يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَـٰكِنَّ ٱلظَّـٰلِمِينَ بِـَٔايَـٰتِ
ٱللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا۟ عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا۟ وَأُوذُوا۟ حَتَّىٰٓ
أَتَىٰهُمْ نَصْرُنَا ۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَـٰتِ ٱللَّهِ ۚ وَلَقَدْ جَآءَكَ مِن نَّبَإِى۟ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾ وَإِن
كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ ٱسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِىَ نَفَقًا فِى ٱلْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِى ٱلسَّمَآءِ
فَتَأْتِيَهُم بِـَٔايَةٍ ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى ٱلْهُدَىٰ ۚ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْجَـٰهِلِينَ ﴿٣٥﴾ إِنَّمَا
يَسْتَجِيبُ ٱلَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَٱلْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ ٱللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ ﴾

[۳۳] بې شکه مونږ پوهېږو چې یقیناً شان دا دی چې ضرور تا هغه څه خپه کوي چې دوی (کافران) يې وايي. نو (ته مه غمژن کېږه ځکه چې) یقیناً دوی تاته د دروغو نسبت نه کوي مګر ظالمان (د خپل ظلم په سبب) د الله ﷻ د ایتونو څخه انکار کوي (یعنې ستا تکذیب زمونږ تکذیب دی).

[۳۴] او بې شکه ستا څخه وړاندې هم ډېرو پیغمبرانو ته (د خپلو اُمتونو د پلوه) د دروغو نسبت کړی شوی وه نو هغوی په خپل دروغژن بلل کېدلو باندې او په خپل ضررمند کېدلو تر هغه صبر کړی وه چې زمونږ نصرت به ور ورسېد (نو ته هم زمونږ د نصرت په انتظار صبر وکړه).

او د الله ﷻ د خبرو (وعدو) دپاره خو بالکل بدلوونکی (تغیر ورکوونکی) نشته (وعدې يې رښتیا دي)، او بې شکه تاته خو (زمونږ د پلوه) د پیغمبرانو د خبرونو څخه (څه ناڅه) درغلي دي (چې ستا د حوصلې او صبر دپاره کفایت کوي).

[۳۵] او یقیناً په تا باندې د دوی (کافرانو د اسلام څخه) مخونه تاوول درانه تمامېږي نو که وسه دې کېږي چې ته په ځمکه کښې یوه سوړه (سورنګ) ولټوې او یا په اسمان کښې زینه (طلب کړې) چې دوی ته (فرمایشي یا مجبوروونکې) معجزه راوړې؛ (نو دا کار هم وکړه مګر دغه ډول معجزې ته الله ﷻ اراده نه ده کړې چې د حکمت په خلاف ده) او که (بالفرض) الله ﷻ (ورته) اراده وکړې نو ضرور به دوی ټول په هدایت (اسلام باندې) راغونډ کړي، نو ته بالکل د جاهلانو د جملې څخه مه کېږه (او د حکمت څخه خلاف معجزه مه غواړه).

[۳۶] بې شکه (ستا) اجابت هغه کسان کوي چې هغوی اوري (او ژوندي دي)، او مړي (کافران) به الله ﷻ (د قبرونو څخه) راپورته کړي (هلته به بې ګټې اجابت وکړي)، بیا به خاص همده ﷻ ته ورتاو کړی شي (او مطابقه جزا به وګوري).

ارتباط

څرنګه چې د سورت د اول سر څخه تردې ځایه الله ﷻ د کافرانو د قناعت دپاره د سالمې عقیدې

په باره کښې پوره قناعت ښښونکي دلایل نازل کړه، امکان لري چې د نبي کریم ﷺ په غښته تمه وه چې هغوی به قناعت وکړي او د کفر څخه به لاس واخلي او بالآخره په ایمان باندې به مشرف شي، خو د ذکرو شوو دلایلو د اورېدلو سره-سره هغوی پرې خپل غوږونه کاڼه کړه او د قرآن کریم په مقابل کښې بې عناد او تعنت لا زیات شو، نو دا کار په نبي کریم ﷺ باندې غټ بوج جوړ شو، او دا خکه چې د نبي کریم ﷺ مبارک زړه د هغوی په ایمان راوړلو باندې زیات حارص وه.

نو په دغو ایتونو کښې الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته تسلي ورکړه چې باید د نورو پیغمبرانو په شان د صبر څخه کار واخلي او خپله حوصله خرابه نه کړي.

شان نزول

د ذکرو شوو ایتونو په شان نزول کښې خو متعددې حادثې روایت شوې دي چې ځینو مفسرینو کرامو[1] راغونډې کړې دي، مونږ صرف د لاندې دوه حادثو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

۱ـ یوه ورځې الاخنس بن شریق د ابو جهل سره ملاقي شو او د نبي کریم ﷺ په باره کښې یې ترې نظر وغوښت چې دی صادق دی او که کاذب؟ حال دا چې زه او ته دلته دوه په دوه یو چې د قومیانو څخه راسره هیڅوک نشته، نو اصلي خبره راته وکړه. ابو جهل جواب ورکړ چې: زما دې په الله ﷻ قسم وي چې محمد ﷺ صادق دی مګر کله چې د دې ټبر (بني قصي) د ببرغ خاوندان دي، حجاجو ته د زمزم د اوبو خړوبول د دوی په لاس دي او د شوراګانو مشري د همدوی ده نو که مونږ د ده په صداقت باندې اعتراف وکړو نو نبوت به هم د همدوی شي، نو دا راته ووایه چې نورو قریشو ته به څه پاتې شي. نو الله ﷻ ذکر شوي ایتونه نازل کړه[2].

۲ـ یوه ورځې جبرائیل امین ﷺ د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې څنګه غمژن ناست یې؟ نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې «كَذَّبَنِيْ هٰؤُلَآءِ»[3] دغو (کافرانو) راته د دروغو نسبت وکړ، نو جبرائیل امین ﷺ ورته تسلي ورکړه چې دوی خو تاته د دروغو نسبت نه کوي بلکې دوی په حقیقت کښې ستا خبرې تکذیبوي. یا په بل عبارت: دوی ستا تکذیب نه کوي بلکې دوی د الله ﷻ تکذیب کوي اوستا د نبوت څخه منکر دي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! مونږ خو پوهېږو چې د کافرانو په کفر باندې ته څومره زیات غمژن یې او د دوی کفري خبرې تا څومره زیات زوروي خصوصاً لا د دوی هغه خبرې چې په تا باندې د جادوګر نوم کېږدي او قرآن کریم ته د جادو لقب ورکوي، نو څکه مونږ ستا توجه لاندې ټکاتو ته اړوو ترڅو متسلي شې او حوصله دې خرابه نه شي:

(۱) في ظلال القرآن ج۲ ص۱۰۷۴
(۲) اسباب النزول للواحدي ص۱۴۵
(۳) الدر المنثور ج۳ ص۲۶۴، اخرجه ابن جریر عن ابي صالح ج۵ ص۱۸۱

الف: ای پیغمبره! کافران ډېر غټ-غټ ظالمان دي چې د الله ﷻ سره شریک دروي، په دوی کنبې خو تا څلوېښت کاله د صداقت عمر تېر کړی دی چې په هیڅ یوه خبره کښې یې درڅخه دروغ نه دي اورېدلي، دوی اوس هم په تاباندې یقین لري چې ته دروغژن نه یې، نو د هغوی تکذیب په حقیقت کښې د الله ﷻ ایتونو ته راجع کېږي. یا په بل عبارت: دوی په اصل کښې الله ﷻ ته د دروغژن نسبت کوي، نو څوک چې الله ﷻ ته د دروغو په نسبت باندې ډېل نه وي د هغوی څخه ګیله ده چې د الله ﷻ پیغمبر دروغژن وګڼي. نو لکه څنګه چې د الله ﷻ په نومونو کښې یو نوم صبور هم دی نو ته هم باید د صبّر څخه کار واخلې او د الله ﷻ په صفاتو باندې خپل ځان موصوف کړې.

ب: ای پیغمبره! د کافرانو په تکذیب کښې خو ته یوازې نه یې چې زیات بوج درباندې ولوېږي بلکې تېر شوي پیغمبران ټول ستا سره پکښې شریک دي چې هر یوه ته د وخت کافرانو د دروغژن نسبت کړی دی خو هغوی درباندې صبر کړی دی او خپلې حوصلې یې نه دي خرابې کړې او د موذیانو (ضرر رسوونکو) اذیتونو یې ګاللي دي آن تر هغه وخته پورې چې زمونږ نصرت او کومک به وررورسېد دوی ته به مو نجات ورکړ او په ظالمانو باندې به مو خپل غضب ورنازل کړ، نو ته هم خپل نصرت او د ظالمانو پوپنا کولو ته منتظر اوسه.

ج: دا د الله ﷻ خبره ده او د الله ﷻ خبره هیڅوک نه شي بدلولی بلکې هیڅ بدلوونکی (اړوونکی) نه لري، که بالفرض د الله ﷻ په خبره کښې څه کوز او پاس وی نو کوم یو کافر قوم خو به د الله ﷻ د عذاب څخه بچ شوی وی او د پوپنا کولو څخه به یې نجات موندلی وی، تاته خو د پیغمبرانو څه ناڅه خبرونه درغلي دي او په حالاتو کښې یې په کافي اندازه معلومات درکړی شوي دي، ایا د کافر قوم څخه چرته هم چا د عذاب مخه اړولې ده؟

٢ـ ای پیغمبره! مونږ پوهېږو چې په تاباندې د کافرانو انکار او کفر ډېر دروند تمامېږي آن تردې چې زړه ـ ـې غواړي چې دوی ته د دوی د غوښتنې سره سمې فرمائشي معجزې هم ورکړی شي ګوندې په ایمان باندې مشرف شي او د الله ﷻ د غضب څخه نجات مونده کړي، نو تاته په کار دي چې د خپلې تسلی دپاره لاندې موادو ته خپله توجه ورتاوه کړې:

الف: که بالفرض ته خپل ځان په سخت مشقت کښې واچوې او په ډېره ګرانه طریقه باندې کافرانو ته فرمایشي معجزې ورښکاره کړې، چې یا د فرمایشي معجزې د موندلو دپاره په ځمکو کښې ننوځې او د ځمکې د تل څخه یې ورته راپورته کړې او یا اسمان ته زینه کېږدې او د اسمانه یې ورته راښکته کړې هم، په دواړو صورتونو کښې به دوی په ایمان مشرف نه شي، دوی به نه په خپله وعده باندې وفا وکړي چې د فرمایش د پوره کېدلو په صورت کښې به ایمان راوړي او نه به یې په تاباندې زړه وسوځي چې د فرمایش د پوره کولو دپاره دې ډېر زیات زحمت تېر کړ په کار دي چې په ایمان مشرف شو.

ب: نو ای پیغمبره! که د ذکرشوو دواړو کارونو څخه کوم یو کار کولی شې هغه وکړه خو د دوی

په ایمان باندې د مشرف کېدلو تمه مه کوه، ځکه چې د دوی په زړونو باندې مُهر وهلی شوی او د توفیق استعداد یې بالکل د لاسه ورکړی دی.

د دوی د ایمان راوړلو فقط همدا یوه لاره پاتې ده چې الله ﷻ اراده وکړي او دوی ټول په هدایت باندې راټول کړي چې یو کس یې هم ګمراه پاتې نه شي، مګر الله ﷻ دغسې کار نه کوي او هغو کافرانو ته توفیق نه ورکوي چې د هغوی په زړونو باندې مُهر لګول شوی دی او د ایمان استعداد یې د لاسه ورکړی دی، او دا ځکه چې دنیا د ابتلاء او ازمېښت میدان دی نو دغسې کار کول د حکمت غوښتنه نه ده، او د الله ﷻ څخه د غیر حکیمانه کار تمه کول د ناپوهانو کار دی، نو پام کوه (ای پیغمبره!) چې ته د ناپوهانو او جاهلانو څخه جوړ نه شې.

۳_ د حکمت غوښتنه دا ده چې الله ﷻ هغه چا ته د ایمان راوړلو توفیق ورکوي چې هغوی خبره اوري ترڅو پکښې فکر وکړي او هم هغوی د حق پلټنه کوي او د حق په موندلو پسې تاند وهي، اما څوک چې دغه خاصیتونه پرېږدي او د حق سره عناد کوي نو دوی د مړو په شان دي، نو لکه څنګه چې په مړو کښې د ایمان راوړلو استعداد ختم دی همدارنګه دوی هم خپل استعداد ختم کړی دی.

او د قیامت په ورځ به الله ﷻ د دغو مړو (کافرانو) په شمول ټول مړي راژوندي کړي او په خپل حضور کښې به یې ودروي، نو په دغه وخت کښې به ټول کافران ایمان راوړي خو د دغه وخت ایمان د الله ﷻ په نزد باندې مقبول نه دی، هغه خو د جزا وخت دی، د ابتلاء او امتحان وخت خو نه دی.

توضیحات

۱_ د ﴿ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُۥ لَيَحْزُنُكَ ٱلَّذِى يَقُولُونَ ﴾ د جملې څخه لاندې ټکو ته اشاره معلومېږي:

الف: نبي کریم ﷺ د اِلهي ادب په خاطر ټول غمونه په مبارک زړه کښې ساتلي وه او یوازې الله ﷻ ورباندې خبر وه چې په زړونو باندې علم لري.

ب: د کافرانو په کافر پاتې کېدلو باندې نبي کریم ﷺ دومره زیات غمژن کېده چې په اندازه باندې یې یوازې الله ﷻ پوهېده او بس.

ج: که څه هم نبي کریم ﷺ د کافرانو په کفري افعالو باندې هم غمژن کېده مګر کفري اقوال یې ځکه د غمژن کېدلو په وجه کښې مشخص کړه چې د دوی مسلمانېدل په قول پورې تړلي وه، نه په فعل پورې.

د: بالآخره کفري اقوال یې مشخص نه کړ ځکه چې د دوی کفري اقوال او وېناوې زښتې ډېرې وې چې په عدم تشخیص سره ټولو ته شامل شي.

تکذیب څه معنی؟

۲_ د ﴿ لَا يُكَذِّبُونَكَ ﴾ کلمه د "تَکْذِیب" څخه اشتقاقه شوې ده چې په دې مقام کښې یې مفسرینو کرامو متعددې معناوې کړې دي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ[1]: 13

(۱) زاد المسیر ج۳ ص۲۲؛ التفسیر الکبیر ج۱۲ ص۲۰۴

الف: ای پیغمبره! ستا په تکذیب (د دروغو په نسبت) باندې کافران کوم حجت او برهان نه لري، بلکې د دوی تکذیب په عنادي جحود (انکار) باندې ولاړ دی.

ب: دوی وایي چې ته دروغ نه وایې (تا دروغو ته قصد نه دی کړی) خو ستا خبرې دروغ دي، یا په بل عبارت: قرآن دروغ وایي چې په لا شعوري توګه ستا په ژبه باندې جاري دي.

ج: که کافران پخوانیو کتابونو او ستا معجزاتو ته پاملرنه وکړي نو دوی به تاته ونه شي ویلی چې ته دروغ وایې.

د: دوی پټ په زړونو کښې تا رښتینی ګڼي خو په ژبه باندې اقرار نه کوي او عناد نیولي دي.

هـ: ای پیغمبره! لکه څنګه چې ستا اطاعت د الله ﷻ اطاعت او ستا نه منل د الله ﷻ نه منل دي، همدارنګه تاته د دروغو نسبت کول په حقیقت کښې الله ﷻ ته د دروغو نسبت کول دي.

مونږ ته داسې برېښي چې ذکر شوې معناوې سره څه منافات نه لري، څه لرې نه ده چې ټولې مرادې وي او د تکذیب څخه "ما یطلق علیه التکذیب" مراد کړی شي ترڅو د کافرانو ټولو ګروپونو ته شامل شي ځینو ته په یوه اعتبار سره او ځینو ته په بل اعتبار سره.

کلمات الله څه معنی؟

۳ـ که څه هم مفسرینو کرامو ﴿وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِ ٱللَّهِ﴾ دپاره تقریباً پنځه ډوله تفسیرونه کړي دي[۱] مګر مونږ ته داسې برېښي چې په دې مقام کښې د "کلمات الله" څخه هغه جملې مرادې دي چې په قرآن کریم کښې ځای په ځای نازلې شوې دي او د کافرانو په مغلوبیت او پوښتنا کولو باندې دلالت کوي، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: ﴿كَتَبَ ٱللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا۠ وَرُسُلِيٓ﴾ [المجادلة: ۲۱] یعنې: الله ﷻ (په لوح محفوظ) کښې لیکلي دي چې خامخا ضرور به زه غالب کېږم او زما پیغمبران هم.

ب: ﴿فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾ [إبراهیم: ۱۳] یعنې: کله به چې کافرانو پیغمبرانو ته غابښ چیچی وکړ نو دوی ته به خپل رب وحې وکړه چې خامخا ضرور به ظالمان هلاک کړو، او په څمکه کښې به د هغوی په عوض تاسو اوسېدونکي وګرځوو.

مونږ ته څکه ذکر شوی تفسیر غوره ښکاره شو چې متصله جمله ﴿حَتَّىٰٓ أَتَىٰهُمْ نَصْرُنَا﴾ وړباندې دلالت کوي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای پیغمبره! لکه څنګه چې مونږ د پخوانیو پیغمبرانو د نصرت وعده کړې وه او بیا مو ورته رښتیا هم کړه همدارنګه ستا سره هم د نصرت وعده کوو او تاته به یې هم رښتیا کړو، د الله ﷻ یوه خبره هم څوک د خپلې تګلارې څخه نه شي اړولی.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: د څه حکمت په بنا الله ﷻ په ﴿وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ﴾ الآية

۱) زاد المسیر ج۳ ص۲۳

کښې په عتاب آمېزه کلماتو باندې نبي کریم ﷺ مخاطب کړ چې:

الف: ای پیغمبره! که د فرمائشي معجزې د راوړلو دپاره د ځمکې په کومه سوړه کښې ننوتلې شې نو په سوړه کښې ننوځه او معجزه ورته راوړه، او یا که اسمان ته ختلی شې نو زینه کېږده او اسمان ته وخېژه او معجزه ورته راوړه خو په دواړو صورتونو کښې به کافران ایمان رانه وړي.

ب: د دغو کافرانو د ایمان تمه مه کوه دا د جاهلانو کار دی، پام کوه چې د جاهلې ډلې څخه خپل ځان جوړ نه کړې.

موږ وایو چې: ـوالله ﷻ اعلمـ ربښتیا په ذکر شوي ایت شریف کښې د عتاب وړمه شته، خو دغه عتاب اصلاً کافرانو ته په لاندې ټکاتو کښې متوجه دی:

اول: د نبي کریم ﷺ کار (دنده) دعوت دی او بس، نو ده ته د معجزاتو فرمائش ورکول د زورولو څخه په غیر بله معنی نه لري.

دوهم: نبي کریم ﷺ د کافرانو په ایمان راوړلو باندې دومره حریص وه که بالفرض د معجزې راوړل د ده د زیار ویستلو پورې تړلي وی نو په ځمکه کښې په ننوتلو او اسمان ته په ختلو باندې به یې هم صرفه نه وی کړې، حال دا چې دواړه کارونه عادةً محال دي.

مګر بالمقابل کافران دومره بې رحمه دي چې که نبي کریم ﷺ د دوی د هدایت دپاره د خپلې وسې څخه پورته مشقت په غاړه واخلي هم د دوی به پرې زړونه ونه سوزي او د ده ﷺ د خوشالۍ دپاره به هم په ایمان مشرف نه شي.

دریم: نبي کریم ﷺ ته دومره معجزات ورکړی شوي دي چې د نبوت د ثبوت دپاره یې کفایت کوي، نو په دغو معجزاتو باندې د پاسه د مشخصې معجزې پورې د ایمان ځنډول د بهانه نیولو څخه په غیر بل شی نه دی او د جاهلانو کار دی.

څلورم: په دغه عتاب آمېزه لهجه باندې کافران په غوږ وهل شوي دي چې په راتلونکې کښې نبي کریم ﷺ ونه زوروي او د معجزاتو فرمائش ورنه کړي، او دا څکه چې د دوی په زړونو باندې مُهر لګېدلی دی او د ایمان راوړلو یې فقط همدا یوه لاره پاتې ده چې الله ﷻ مجبوروونکې معجزه نازله کړي، مګر دغه ډول معجزه نازلول د یو پلوه د ازمېښت سره منافي دي حال دا چې دنیا خو د ازمېښت ځای دی، او د بله پلوه د حکمت غوښتنه نه ده او الله ﷻ د حکمت څښتن دی چې د ده ﷻ څخه د غیر حکیمانه کار تمه کول او یا غوښتل د جاهلانو کار دی.

"الموتی" څه معنی؟

۵ـ که څه هم د "الْمَوْتَى" کلمه د "مَيِّت" جمعه ده او "مَيِّت" مړي ته وایي مګر مفسرینو کرامو په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه په کفارو سره تفسیره کړې ده[۱]، چې د قرآن کریم په نورو ایتونو کښې په هدایې معنی سره استعماله شوې ده، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ ﴾ [الأنعام:۱۲۲]

(۱) روح المعاني ج۷ ص۱۴۱

یعنې: ایا هغه څوک چې مړ وي (کافر وي) نو هغه مونږ ژوندي کړو (په اسلام باندې یې مشرف کړو) نو د معنی حاصل یې داسې را اوځي چې: ذکر شوي عنادي کافران به (چې په یوه دلیل باندې هم قناعت نه کوي او د خپل کفر دپاره ډول-ډول بهاني تراشي) مونږ د مرګ څخه وروسته بیرته راژوندي کړو نو هلته به دوی قناعت وکړي خو د هغه وخت قناعت به دوی ته په درد ونه خوري.

﴿ وَقَالُواْ لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۚ قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰٓ أَن يُنَزِّلَ ءَايَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝٣٧ وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا طَٰٓئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّآ أُمَمٌ أَمْثَالُكُم ۚ مَّا فَرَّطْنَا فِى ٱلْكِتَٰبِ مِن شَىْءٍ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ۝٣٨ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِى ٱلظُّلُمَٰتِ ۗ مَن يَشَإِ ٱللَّهُ يُضْلِلْهُ وَمَن يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝٣٩ ﴾

[۳۷] او دوی (کافران) وایي چې: ولې په ده (نبي کریم ﷺ) باندې د خپل رب ﷻ د پلوه (زمونږ د غوښتنې مطابقه) معجزه نازله نه شوه.

ته ورته ووایه چې: یقیناً الله ﷻ په دې باندې قادر دی چې (فرمائشي) معجزه نازله کړي مګر ددوی اکثریت نه پوهیږي (چې دا ډول غوښتنې کوي).

[۳۸] او نه دی هیڅ خوزیدونکی (ساکښ) په ځمکه کښې او نه دی هیڅ الوتونکی چې په خپلو دوه وو وزرونو باندې الوزي، مګر (دا ټول) ستاسو غوندې اُمتونه دي (خو تاسو ورباندې په عقل سره بهتري لرئ) مونږ خو په قرآن کریم کښې هیڅ ضروري شی نه دی پریښودلی (حتی چې د ضرورت په اندازه معجزات هم پکښې شته)، بیا به خپل رب ﷻ ته ټول (ساکښان) ورغونډ کړی شي.

[۳۹] او هغه کسان چې زمونږ ایتونو ته د دروغو نسبت کوي (دوی) کاڼه او ګونګان (او) په تیارو کښې دي. هر څوک چې الله ﷻ (ورته) اراده وکړي نو ګمراه کوي یې (توفیق نه ورکوي) او هر څوک چې (الله ﷻ ورته) اراده وکړي په سمه سیده لاره باندې یې ګرځوي (روانوي او توفیق ورکوي).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د دوه وو مطلبونو بیان ته اشاره شوې وه، یو دا چې مشرکان فرمائشي معجزې غواړي او په موجوده معجزو باندې اکتفاء نه کوي، او بل دا چې د معجزو فرمائش جاهلانه کار دی. په دې ایتونو کښې په ذکرو شوو دواړو مطلبونو باندې صراحت شوی دی چې خلاصه یې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

۱- ای پیغمبره! کافران خو وایي چې ولې په ده (پیغمبر ﷺ) باندې د خپل رب ﷻ د پلوه فرمائشي معجزې نه رالیږلې کیږي ترڅو مونږ قانع شو او ایمان ورباندې راوړو؟

نو نه ورته ووایه چې: الله ﷻ د هر ډول معجزو په رانازلولو باندې د قدرت څښتن دی مګر دغه ډول غوښتنې د غوښتونکو بې علمي (بې عقلي) ثابتوي. یا په عبارت: دا غوښتنه د لاندې وجوهو د کبله جاهلانه کار دی:

الف: که غوښتل شوې معجزه په ایمان راوړلو باندې مجبوروونکې وي نو په نزول سره به یې اختیار سلب شي او د امتحان (ازمېښت) مفهوم به د منځه لاړ شي او جبري ایمان خو د الله ﷻ په نزد باندې مقبول نه دی، نو ایا په دار التکلیف کښې دغه ډول معجزه غوښتل ناپوهي نه ده؟

ب: که غوښتل شوې معجزه مجبوروونکې نه وی نو بیا یې هم غوښتنه د پوه سړي کار نه دی ځکه چې د الله ﷻ د قانون سره سم چې هرڅوک په فرمایشي معجزې باندې ایمان رانه وړي نو د هغوی بېخ او بنیاد ویستلی کېږي، لکه څنګه چې د ثمودیانو بېخ او بنیاد وویستلی شو البته کله چې هغوی د اوښې په فرمایشي معجزه باندې ایمان رانه ووړ نو ایا دغسې معجزه غوښتل خپل ځان ته پخپله قبر کنودل نه دي؟

ذکر شوي دواړه ډوله معجزې غوښتل د هوښیار سړي کار نه دی، خصوصاً لا په داسې وخت کښې چې د عاقلانو دپاره ښې کافي معجزې هم موجودې وي خو هغه د نظره وغورزولی شي.

۲ـ ای پیغمبره! مشرکانو ته ووایه: که تاسو د عقل څخه کار وانه خلئ نو په لوی لاس به خپل ځانونه د څارویو رتبې ته ورښکته کړئ، ځکه چې تاسو خو د هغو څخه صرف په عقل سره راجدا شوي یاست او د ځمکې واکداري درکړی شوې ده، که نه نو په وچه او لمده کښې بلکې د ځمکې په هر څنډه کښې خوزېدونکي ساکښان او هم په هوا کښې ـ د هر ځای هوا چې وي ـ په دوه وو وزرونو باندې الوتونکي ساکښان خو نور څه نه دي مګر ستاسو غوندې اُمتونه دي، د عقل څخه په غیر تاسو په هغو باندې څه فضیلت لرئ؟

۳ـ دا هم ورته ووایه: که تاسو د عقل څخه کار واخلئ نو صرف همدا یوه معجزه (قرآن کریم) ستاسو د ایمان د راوړلو دپاره ښه پوره کفایت کوي، مونږ داسې شی نه دی پرېښی چې هغه ته تاسو ضرورت ولرئ مګر هغه مو په قرآن کریم کښې په یوه وجه باندې بیان کړی دی، حتی چې ستاسو د ایمان راوړلو د ضرورت وړ معجزې مو هم پکښې درج کړې دي چې د قیامت تر ورځې پورې ایمان راوړونکو ته د نبوت ثبوت ورکوي.

۴ـ ای پیغمبره! که کافران د یو پلوه په قرآني اعجاز کښې د عقل څخه کار نه اخلي او د بله پلوه د فرمائشي معجزو په غوښتلو باندې ټینګار کوي، نو ډېر ژر به د دوی په شمول ټول ساکښان د خپل رب ﷻ حضور ته ورټول کړی شي او د حساب کتاب څخه وروسته به نېکان جنت ته واستوي او جنایتکاران به دوزخ ته ورواچوي او بالآخره حشرات او څاروي به د خپلو منځو د بدل اخستلو څخه وروسته په تکویني امر سره بېرته خاورې کړي، لکه څنګه چې لږ وړاندې خاورې وه.

۵ـ ای پیغمبره! ذکر شوي کافران لکه څنګه چې خپل عقلونه په کار نه اچوي همدارنګه دوی خپل ټول حواس د کاره غورزولي دي، ته به وایې چې موږ زادي کاڼه او موږ زادي ګونګان دي او

بالآخره په تکو تورو تیارو کښې پراته دي، او د هدایت ټولې دروازې ورباندې تړلې شوې دي.

۶_ اصلي خبره دا ده چې الله ﷻ چا ته د ضلالت اراده وکړي نو هغه ګمراه کوي او د هدایت توفیق نه ورکوي او چا ته چې د هدایت اراده وکړي هغه په سمه سیده لاره باندې برابروي او د نیکۍ لا زیات توفیق ورکوي، او دا ځکه چې هغوی ضلالت پسې تاند وهي او دوی د هدایت پسې ملا خلې ګوي او الله ﷻ هره یوه ډله خپل مراد ته رسوي او په رسېدلو کښې ورته اسانتیاوې برابروي.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې: د ﴿ دَآبَّةٍ ﴾ کلمه هغه ساکښ ته ویل کېږي چې په ځمکه باندې حرکت کوي، نو د ﴿ فِي ٱلْأَرْضِ ﴾ په نزول کښې څه حکمت دی؟ همدارنګه د ﴿ طَٓئِرٍ ﴾ کلمه د هغه ساکښ نوم دی چې په وزرونو باندې الوزي، نو د ﴿ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ ﴾ د جملې په نزول کښې څه حکمت دی؟

مونږ وایو چې: که څه هم مفسرینو کرامو ذکرې شوې پوښتنې ته زښت ډېر جوابونه کړي دي(۱) مګر کوم جواب چې مونږ ته ښه ښکاري هغه دا دی چې:

څرنګه چې په ځمکه باندې حرکت کوونکي ساکښان زښت ډېر ډولونه لري، چې ځینې په سینه باندې ښویږي او ځینې په دوه وو پښو باندې حرکت کوي او بالآخره ځینې په څلورو یا زیاتو پښو باندې ګرځي راګرځي، همدارنګه ځینې ساکښان د ځمکې په مخ باندې په حرکت کښې دي او ځینې د ځمکې په ګېډه کښې استوګنه کوي او داسې نور، نو که بالفرض ذکره شوې کلمه الله ﷻ وی نازله کړې نو د ساکښانو ټولو ډولونو ته به د چا نه وی فکر شوی.

په همدې توګه الوتونکي ساکښان لکه څنګه چې د خلقت په اعتبار سره د الله ﷻ د قدرت نښې دي، همداسې د الوتنې په اعتبار سره هم پکښې د قدرت بې شماره نښې نغښتې دي چې کله په بندو وزرونو باندې او کله په پرانستو وزرونو باندې الوتنې کوي او بالآخره کله د وزرونو د حرکت څخه استفاده کوي او کله یې پرانستې پرېږدي او حرکت نه ورکوي او داسې نور.

نو که ذکره شوې جمله ﴿ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ ﴾ نه وی نازله شوې نو ذکرو شوو قدرتونو ته به د چا نه وی پام شوی.

دا د یو پلوه، او د بل پلوه د ذکرې شوې کلمې او د ذکرې شوې جملې په نزول سره د ساکښانو مختلفو ډولونو ته هم د مخاطبینو توجه اړولې شوې ده، چې په یوه ډول باندې هم بدون د عقل څخه څه بهتري نه لرئ او بلکې لا ترې لاندې یاست که عقل په صحیحو معناوو کښې په کار وانه چوئ.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: هغه اقدس ذات ﷻ به ستاسو ضروریات څنګه نه وي پوره کړي چې د هر ډول ساکښانو ضروریات یې پوره کړي دي حال دا چې تاسو په هغو باندې اشرف او مکرم یاست، نو ستاسو د معجزو ضرورت یې هم پوره کړی دی خو چې لږ سترګې وغړوئ او د عقل څخه کار واخلئ.

---

(۱) روح المعاني ج۷ ص۱۴۳؛ التفسیر الکبیر

أمّة څه معنی؟

٢ـ د ﴿أُمَمٌ﴾ کلمه د "أمّة" جمعه ده، "أمّة" هغو متعددو افرادو ته وایي چې په یوه شي کښې سره اشتراک ولري(١) لکه یوه زمانه، یو وطن، یو قوم، یو دین او داسې نور، برابره خبره ده چې ذکر شوی مشترک شی په اختیار سره مشترک وي لکه د یوه پیغمبر پیروان، او یا د خلقت په توګه د دوی په منځو کښې مشترک وي لکه د ځارویو خاصیتونه چې ځینې غوښې خوري او ځینې حبوبات (دانې) خوري او داسې نور. نو که بالفرض د مشترکه وصف لحاظ ونه ساتلی شي نو بیا وربانديې د "أمّة" اطلاق نه کېږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې حدیث شریف ولولئ:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَوْلَا أَنَّ الْكِلَابَ أُمَّةٌ مِنَ الْأُمَمِ لَأَمَرْتُ بِقَتْلِهَا كُلِّهَا»(٢) یعني: که سپي د امتونو څخه یو امت نه وی نو ما به د ټولو په وژلو بانديې امر کړی وی. یعني د سپیو خلقت هم بې حکمته نه دی نو بالکل د بېخ ویستل یې (چې په ټوله نړۍ کښې یو هم پاتې نه شي) څه ښه کار نه دی.

انسان او د نورو حیواناتو مماثلت

٣ـ په دې مقام کښې اکثرو مفسرینو کرامو د ﴿أُمَمٌ أَمْثَالُكُم﴾ دپاره د انسانانو او نورو حیواناتو د مماثلت (یو رنګوالی) زښت ډېر وجوه لیکلي دي(٣). لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: نور حیوانات هم د انسانانو په شان د الله ﷻ حمد او ثناء وایي.

ب: هغوی د انسانانو په شان د توالد او تناسل په سلسله دنیا ته راځي او بیا د همدوی په شان مړه کېږي او خپل ځایونه راتلونکي نسل ته پرېږدي.

ج: د هغو احتیاجات او اړتیاوې هم الله ﷻ د دوی د اړتیاوو په شان پوره کوي.

د: د هغو ټول کړه وړه (عمر، رزق او داسې نور) هم د دوی د کړو وړو په شان مقدر دي.

هـ: هغوی به هم د دوی په شان د قیامت په ورځ حشر کېږي او د مظلوم قصاص به د ظالم څخه اخستل کېږي.

مګر مونږ ته داسې برېښي چې دلته به د مماثلت (یورنګوالي) وجه فقط أمتیت وي. نو د معنی حاصل به یې داسې راووځي چې: ای مشرکانو! تاسو خو د نورو حیواناتو د أمتونو (ګروپونو) څخه یو امت (یو ګروپ) یاست خو صرف په یوه شي کښې په نورو ګروپونو بانديې امتیاز لرئ چې د هغه شي عقل نوم دی.

نو که تاسو په موجوده معجزاتو کښې خپل عقل په کار وانه چوئ او د فرمائشي معجزاتو غوښتنې ته ادامه ورکړئ نو په لوی لاس به خپل امتیاز د خاورو سره برابر کړئ او د ځارویو او ساکښانو د ګروپونو څخه به هیڅ امتیاز ونه لرئ.

---

(١) مفردات الراغب ص١٩

(٢) جامع الترمذي ج١ ص٢٧٤

(٣) التفسير الكبير ج١٢ ص٢١٣؛ البحر المحيط ج٤ ص٢٠٥؛ تفسير المنار ج٧ ص٣٩٢

مونږ څکه ذکره شوې معنی اختیاره کړه چې د ایتونو د سیاق او سباق (وړاندې وروسته) سره په ډېره ښه وجه تطبیق خوري او بس.

دلته کوم یو کتاب مراد دی؟

۴_ خینې مفسرین کرام[1] وایي چې دلته د ﴿ ٱلۡكِتَٰبِ ﴾ څخه لوح محفوظ مطلب دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: مونږ په لوح محفوظ کښې د هیڅ شي قصور هم نه دی کړی بلکې ټومره شیان چې موجود شوي دي او یا موجودېږي ټول مو پکښې ثبت کړي دي، برابره خبره ده چې انسانانو پورې ارتباط نیسي او یا د حیواناتو په نورو ګروپونو پورې اړه ولري.

خو مونږ ته داسې برېښي چې دلته د کتاب څخه قرآن کریم مراد دی، ترڅو د وړاندې بېرند ایتونو اړوند په خپل ځای پاتې شي او د ملغلرو امېل ونه شکېږي.

نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: که کافران خپل عقلونه په کار واچوي نو فرمائشي معجزې به هیڅکله ونه غواړي، څکه چې مونږ په قرآن کریم کښې ټول ضروریات نازل کړي دي نو هغومره معجزې چې د یوه هوښیار سړي د مسلمانېدلو دپاره کفایت کوي هغه هم پکښې شته دي.

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې: که د کتاب څخه دلته قرآن کریم مراد کړی شي نو په کار دي چې په قرآن کریم کښې د هر شي بیان تحقق ولري، حال دا چې د هر شي بیان پکښې نشته.

مونږ وایو چې: قرآن کریم د انسان د ټولو ضروریاتو بیانوونکی دی، برابره خبره ده چې دنیا پورې اړه ولري او که د آخرت پورې مربوط وي، همدارنګه بیانول عام دي چې په صراحت سره وي او یا په إشارة النص او بالآخره یا په إقتضاء النص او دلالة النص سره وي، بلکې د اُصول الفقه په علم کښې په ثبوت رسېدلې ده چې قرآن کریم خپل مفاهیم او معناوې په اتیا (۸۰) ډوله باندې خلکو ته وربښيي[2].

برسېره پر دې، څه چې په سنت او اجماع او بالآخره په قیاس سرة بیان شوي دي هغه هم په حقیقت کښې د قرآن کریم بیان دی، او دا څکه چې د دغو درېواړو (سنت، اجماع، قیاس) شرعي دلایل توب په قرآن کریم باندې په ثبوت رسېدلی دی او بس.

مونږ څکه ذکر شوی تفسیر اختیار کړ چې په همدې تفسیر باندې د ﴿ فَرَّطۡنَا ﴾ کلمه لاربښوونه کوي. هغه دا چې "فَرَّطْنَا" اصلاً د "فَرَطٌ" _لکه "شَرَفٌ"_ څخه اخستله شوې ده، "فَرَط" هغه چا ته ویل کېږي چې کاروانیان او یا مسافرین یې د خپلو ځانونو څخه وړاندې هغه منزل (مېنې) ته واستوي چرته چې دوی دمه کول (شپه تېرول) په نظر کښې نیولي وي ترڅو دوی ته د دوی د وررسېدلو څخه

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۶ ص۴۲۰
(۲) نور الانوار ص۱۳

وړاندې تول ضروریات تهیه او تیار کړي، لکه بوقه، پړی، د خیمو وهلو ځایونه او داسې نور[۱]؛ نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «أَنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ»[۲] یعني: زه ستاسو وړاندې لېږلی شوی یم په حوض کوثر باندې (ترڅو ستاسو د څړوبولو بندوبس وکړم).

نو کله چې ذکره شوې کلمه (فَرَطَ) د إفعال د باب لاندې راشي نو "إفْرَاط" ترې جوړېږي، "إفْرَاط" هغه تجاوز ته ویل کېږي چې د مقصودي منزل څخه وړاندې تېر شي[۳]، او په عوض د دې چې ضروریات تهیه کړي، ضررناک شیان راټول کړي لکه چې نصاراوو په عقیده کښې د مقصودي منزل څخه تجاوز وکړ او عیسی ﷺ ته په الوهیت قائل شوه.

او کله چې ذکره شوې کلمه (فَرَط) د تفعیل د باب لاندې واقع شي نو مصدر یې "تَفْرِیط" راځي، "تفریط" هغه استولو ته وایي چې منزل ته ونه رسېږي او د ضروریاتو پوره کول ناقص پاتې شي، چې د لغت کتابونه ترې په تقصیر یا ضائع کولو سره تعبیر کوي[۴]، لکه چې یهودانو د عقیدې په هلکه تفریط وکړ او پیغمبران یې د حق ګڼلو په عوض ووژل او شهیدان یې کړه.

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: انسانانو ته هیڅ مناسب نه دي چې فرمایښي معجزې وغواړي، حال دا چې دوی ته مو په نورو حیواناتو باندې په عقل سره امتیاز ورکړی دی او د دوی ټول ضروریات مو (د ضروري معجزاتو په شمول) په قرآن کریم کښې په کامله توګه بیان کړي دي او هیڅ قصور او لنډون مو پکښې نه دی کړی. د ښه وضاحت دپاره لاندې مثالونه ولولئ:

الف: یوه ورځې یوه ملحد (کافر) د سلفو صالحینو د یوه کس څخه پوښتنه وکړه چې ایا په قرآن کریم کښې د حلوا د پخولو بیان شته، تاسو خو مدعیان یاست چې په قرآن کریم کښې د هیڅ شي د بیان قصور نشته؟

هغه جواب ورکړ چې: هو! الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿فَسْـَٔلُوٓاْ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ [النحل: ۴۳] نو د اهل الذکر (اهل العلم) څخه پوښتنه وکړئ که تاسو یاست چې نه پوهېږئ. یعني: که حلوا نه شئ پخولی نو د حلوا پخوونکي څخه پوښتنه وکړه[۵].

ب: د یوه اوږد حدیث مضمون دی چې: یوه ورځې یوې ښځې -چې أم یعقوب نومېده- د عبد الله بن مسعود ﷺ سره لاندې سوال جواب وکړ البته کله چې دغه صحابي ﷺ په خالګرو ښځو باندې لعنت وویلې:

---

(۱) مفردات الراغب ص ۳۹۰
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۴۵
(۳) لسان العرب ج۷ ص۳۶۹
(۴) لسان العرب ج۷ ص ۳۷۰
(۵) تفسیر القاسمي ج۶ ص۵۱۶

أم يعقوب: ماته رسېدلې ده چې تا په فلانۍ ـ فلانۍ ښځې باندې لعنت ويلى دى.
عبد الله بن مسعود ﷺ: زه به په هغه چا باندې ولې لعنت نه وايم چې په هغه باندې نبي كريم ﷺ لعنت ويلى دى او هغه په قرآن كريم كښې هم ثابت دى.
أم يعقوب: ما په دوه وقايو كښې ټول قرآن كريم ولوست خو كومه خبره چې ته وايې هغه مې پكښې مونده نه كړه (چې خالګره ښځه ملعونه ده)؟
عبد الله بن مسعود ﷺ: كه تا ښتيا قرآن كريم قرائت كړى وې نو ضرور به دې پكښې دا اين شريف موندلى وي چې: ﴿ وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمْ عَنْهُ فَٱنتَهُوا۟ ﴾ [الحشر: ۷] يعنې ار هغه شى چې تاسو ته پيغمبر ﷺ دركړي (دروړي) نو هغه واخلئ (عملي يې كړئ) او هغه شى چې تاسو ترې منعه كړي نو د هغه څخه منعه شئ.
أم يعقوب: هوا ذكر شوى ايت شريف مې په قرآن كريم كښې لوستلى دى.
عبد الله بن مسعود ﷺ: «فَإِنَّهُ قَدْ نَهَى عَنْهُ»(۱) نو يقيناً نبي كريم ﷺ د خالګرى څخه منعه كړې ده (او په لعنت سره يې تائيده كړې ده).
أم يعقوب: ستا ماندينه (مېرمن) هم ذكر شوى كار كوي (هغه ولې نه منعه كوې؟).
عبد الله بن مسعود ﷺ: ته ورشه پلټنه وكړه (چې زما ماندينې خالونه وهلي دي؟).
أم يعقوب د ذكر شوي صحابي ﷺ ماندينه تفتيش كړه خو خبره دروغ وختله.
عبد الله بن مسعود ﷺ: كه بالفرض زما مېرمنې خالونه وهلي وى نو زما سره به نه وى يو ځاى شوي (يعنې ما به نه وى نكاح كړې).

يادونه

۵ـ ځينو علماوو كرامو قرآن كريم د هر شي بيانوونكى ګڼلى دى، برابره خبره ده چې ضروري شيان وي او كه غير ضروري، حتى چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دى چې: «لَوْ ضَاعَ لِيْ عِقَالُ بَعِيْرٍ لَوَجَدْتُهُ فِي كِتَابِ اللهِ تَعَالَى»(۲) كه زما څخه د اوښ د پښې د تړلو پړى ضائع (ورک) شي هم نو ضرور به يې زه د الله په كتاب (قرآن كريم) كښې مونده كړم (او پته به يې ولګوم).
مونږ وايو چې: كه ذكر شوى طرز بيان حقيقت ولري هم نو دا به د ډېرو خاصو كسانو دپاره وي چې مشركان ورباندې نه ملزم كېږي، نو د همدې كبله مونږ دغه تفسير خوښ نه كړ.

ځاروي هم حشر كېږي

۶ـ د ﴿ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴾ په جمله كښې دواړه ضميرونه ذكرو شوو ټولو ساكښانو ته

---
(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۷۲۵
(۲) روح المعاني ج۷ ص۱۴۴

راجع دي، که څه هم اصلاً دوی ته نه دي وضعه شوي مګر ټول ساکښان د نارینه وو انسانانو (د تغلیب په قانون سره) توابع ګڼل شوي دي، لکه چې د همدې قانون په بنا د مور او پلار (أُم، اب) څخه په "ابَوَین" باندې تعبیر کېږي.

نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: ټول ساکښان د څارویو او حشراتو په شمول به د قیامت په ورځ حشر کړی شي او د الهي عدالت لاندې به راشي. لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «لَتُؤَدُّنَّ الْحُقُوقَ إِلَى أَهْلِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُقَادَ لِلشَّاةِ الْجَلْحَاءِ مِنَ الشَّاةِ الْقَرْنَاءِ»[1] یعنې: خامخا ضرور به ټول حقونه خپلو مستحقینو ته د قیامت په ورځ ورکړی شي، حتی چې بې ښکره مېږه به د ښکرورې مېږې څخه خپل قصاص (بدل) واخلي (چې په دنیا کښې یې په ښکرونو باندې وهلې وي).

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۷_ که څوک وایي چې: څاروی خو مکلف نه دی نو په څه منظور د حقوقو په تلف کولو باندې مسئول وګڼل شو؟

مونږ وایو چې: د ذکر شوي حدیث شریف شارحینو لیکلي دي چې قصاص (بدل اخستل) په دوه ډوله دي: یو قصاص د تکلیف دی چې په څارویو باندې نشته او بل قصاص د مقابلې دی چې دا په څارویو او لیونیانو او بالآخره په ماشومانو باندې هم شته دی. یا په بل عبارت: عقل صرف په حقوق الله کښې شرط دی او بس، نه په حقوق العباد او حقوق المخلوقات کښې.

﴿ قُلْ أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُ ٱللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ ٱلسَّاعَةُ أَغَيْرَ ٱللَّهِ تَدْعُونَ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِن شَآءَ وَتَنسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾ ﴾

[۴۰] (ای پیغمبره! مشرکانو ته) ووایه چې: خبر راکړئ که تاسو ته د الله ﷻ عذاب درشي او یا تاسو ته د قیامت ورځ (یا مرګ) درشي، ایا تاسو به (په دغه وخت کښې) د الله ﷻ څخه په غیر (بل چا یا بل شي ته) بلنه کوئ (او نجات به ترې غواړئ)؟

که تاسو (په شرکي عقیده کښې) رښتیني یاست (نو "هو" ووایاست).

[۴۱] (دغسې نه ده) بلکې تاسو به (په دغه وخت کښې) خاص همده ﷻ ته بلنه کوئ، نو الله ﷻ به ستاسو څخه هغه شی لرې کوي چې تاسو یې ورته بلئ (خو په دې شرط چې اراده یې وشي. او تاسو به هغه شی هېروئ چې (د الله ﷻ سره په عبادت کښې) یې برخوال ګڼئ.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې مشرکان دې خبرې ته هڅولي شوي وه چې خپل څانونه د څارویو په څېر

---

[1] صحیح مسلم ج۲ ص ۳۲۰؛ جامع الترمذي ج۲ ص ۶۷

راندہ کانه او په تورو تیارو کښې پرېښودې او خپل عقلونه په کار واچوئ. په دې ایتونو کښې د عقل د کار د اچولو دپاره یوه موضوع مطرحه کړې شوې ده چې حاصل یې داسې را اوځي:

د مطلب خلاصه

۱_ ای پیغمبره! مشرکانو ته ووایه چې: ای مشرکانو! زه ستاسو څخه پوښتنه کوم خو باید چې تاسو خپل عقلونه په کار باندې واچوئ او ښه په دقت سره پکښې فکر وکړئ.

پوښتنه دا ده که تاسو ته د الله ﷻ څه لوی عذاب متوجه شي او تاسو خپل ځانونو ته په غېږ آئنده کښې لوېدونکي وګورئ او یا تاسو ته د قیامت ورځ راشي او پوه شئ چې دنیا ورانېدونکې ده او بالآخره یا خپل ځانونه د مرګ د خطر سره مخامخ ووینئ، نو دا راته ووایاست چې په دغسې وخت کښې ایا تاسو د الله ﷻ څخه په غیر نور معبودان بلئ، ایا د هغوی څخه د خپلو ځانونو بچ کول غواړئ؟ نو که بالفرض تاسو د الله ﷻ سره په شریک درولو کښې رښتیني یاست نو هو ووایاست. پوره واضحه ده چې په دغسې خطري حالت کښې تاسو یوازې او یوازې الله ﷻ ته سوالونه کوئ او د همده ﷻ څخه د خطراتو مخنیوی غواړئ، او هغه ټول معبودان هېروئ چې تاسو یې په عبادت کښې د الله ﷻ سره شریکان ګڼئ او سرونه ورته په ځمکه باندې ږدئ.

۲_ په ذکره شوي غوښتنه کښې تاسو په حقه یاست او دا غوښتنه مو په هوښیارۍ باندې ولاړه ده، ځکه چې په دغسې مواقعو کښې د باطلو معبودانو هیڅ شی د لاسه پوره نه دی او ټول واک د الله ﷻ دی، که خوښه یې شي نو هغه آفت به درڅخه په ځنګ کړي چې تاسو یې وارخطا کړي یاست او د دارہ مو د سوال لاسونه پورته کړي دي.

۳_ نو ای مشرکانو! دا راته ووایاست چې د هغه معبود عبادت څه په کار دی چې د خپلو عابدینو هیڅ مشکل نه شي حل کولی بلکې عابدین یې د حل کولو تمه هم نه لري. لنډه دا چې کله تاسو یوازې د الله ﷻ څخه د اختصاص په ډول د مشکلاتو حل کول غواړئ نو په کار دي چې عبادت هم ورته د اختصاص په توګه وکړئ او شریک ورسره ونه دروئ.

توضیحات

۱_ په عربي محاوره کښې بلکې د هرې ژبې په محاورو کښې داسې کلمات هم استعمالېږي چې د همغې ژبې د قواعدو څخه بهر وي، د همدې قبیلې څخه د ﴿ أَرَءَيْتَكُمْ ﴾ کلمه هم ده.

په دې کلمه کښې د "تَ" توری د خطاب دپاره دی او د فاعل ضمیر دی چې د مفرد، مثنی او بالآخره د جمعې په درېوارو حالونو کښې ورباندې څه تفاوت نه پرېوزي. اما د "کُمْ" توری هم د خطاب دپاره دی مګر اسم نه دی، حرف دی چې نحویان یې د حرفي خطابي توري په نامه باندې یادوي لکه چې د "ذٰلِکُمْ" د کلمې "کُمْ" ته همدغه نوم ږدي. ذکر شوی حرفي خطابي توری یوازې د مخاطب په عدد باندې دلالت کوي او بس، چې په ترجمه کښې ترې څه تعبیر صورت نه شي موندلی.

که څوک په همدې موضوع کښې د اوږد بحث خیال لري نو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[1].

نو څرنګه چې په ایت شریف کښې ټول کافران مخاطب دي نو ځکه د جمعې ﴿أَرَءَيْتَكُمْ﴾ صورت نازل شو او "أَرَأَيْتَكَ، أَرَأَيْتَكُمَا" نازل نه شو. په هر تقدیر، ذکر شوې جمله د "أَخْبِرُونِي" (ماته خبر راکړئ) په معنی سره ده.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: تاسو د [الأنعام: ۳۱] ایت لاندې لیکلي دي چې په ﴿ إِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلسَّاعَةُ ﴾ کښې د ﴿ ٱلسَّاعَةُ ﴾ کلمه په درېوو معناوو (خپل مرګ، د همزولو مرګ، د قیامت ورځ) کښې استعمالېږي. نو پوښتنه دا ده چې: الله ﷻ نه د مرګ نېټې ته او نه د قیامت وخت ته تغیر ورکوي، نو دا جمله به څنګه صحت مونده کړي چې: ﴿ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ ﴾ نو الله ﷻ درڅخه هغه شی په څنګوي چې تاسو د هغه دپاره بلنه کوئ (د سوال لاسونه مو ورته پورته کړي دي)؟

مونږ وایو چې: الله ﷻ د ذکرې شوې جملې سره د ﴿ إِن شَآءَ ﴾ جمله متصله کړې ده، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: الله ﷻ ستاسو سوالونه قبلوي او د ذکر شوي خطر څخه مو بچ کوي خو په دې شرط چې اراده یې وشي، مګر دا بېله خبره ده چې د ځینو خطراتو پورته کولو ته یې اراده نه کېږي، لکه د مرګ یا قیامت خطر، اما ستاسو باطل معبودان په هیڅ شي باندې قادر نه دي.

یوه قیصه

۳_ مشرکان هم په دې خبره باندې باور کوونکي وه چې د مشکلاتو په حل کولو کښې د بوتانو هیڅ وسه نه کېږي، که بالفرض دوی په ذکره شوې خبره باندې باور نه درلودی نو د ایت شریف مضمون به یې رد کړی وی او ویلي به یې وی چې داسې نه ده مونږ خو په هره سختۍ کښې خپلو بوتانو ته مخ اړوو. د ښه وضاحت دپاره لاندې قیصه ولولئ[2].

کله چې مکه معظمه فتحه شوه نو عکرمه بن ابي جهل (چې لا په هغه وخت کښې د "رضي الله عنه" لایق نه وه جوړ شوی) وتښتېد او د خپل ځان د خلاصون په غرض په یوه بېړۍ کښې سور شو، بېړۍ طوفاني شوه، د بېړۍ ټولو سورلیو په یوه خوله اواز پورته کړ چې: په دغه وخت کښې بوتان په ښه نه راځي یوازې الله ﷻ ته سوالونه او زارۍ وکړئ چې نجات راکړي.

عکرمه وايي چې: ما فکر وکړ چې کله ماته په دریاب کښې د عقیدوي اخلاص څخه پرته بل شی نجات نه شي راکولی نو معلومه شوه چې په وچه کښې هم د سوچه عقیدې څخه په غیر بل شی د نجات وسیله نه شي جوړېدلی، نو د الله ﷻ سره مې دا عهد دی که ژوندی وچې ته ورسېدم نو خپل لاس به د نبي کریم ﷺ په لاس کښې ورکړم (خپل ځان به ورته تسلیم کړم).

---

(۱) روح المعاني ج۷ ص۱۴۸؛ البحر المحیط ج۴ ص۵۰۷؛ حاشیة الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۲ ص۱۶۴

(۲) الإصابة في تمیز الصحابة ج۲ ص۴۹۶

کله چې د طوفان څخه بچ شو نو په اسلام باندې مشرف شو او د شرکي عقیدې څخه یې خپل ځان خلاص کړ، او پاتې ټول عمر یې په جهاد کښې تیر کړ، تر دې پورې چې د ابو بکر الصدیق ﷺ په خلافت کښې په یوه غزا کښې د شهادت لوړ مقام ته ورسید، رضي الله عنه.

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰٓ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَٰهُم بِٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَآ إِذْ جَآءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا۟ وَلَٰكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا۟ مَا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَٰبَ كُلِّ شَىْءٍ حَتَّىٰٓ إِذَا فَرِحُوا۟ بِمَآ أُوتُوٓا۟ أَخَذْنَٰهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾ فَقُطِعَ دَابِرُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ وَٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٥﴾ ﴾

[۴۲] او بې شکه مونږ ستا څخه وړاندې (ډېرو) اُمتونو ته (پیغمبران) وراستولي وه، نو هغوی مو په تنګ لاسي او مرضونو سره ونیوه، شاید (د دې دپاره) چې دوی عاجزي (زاري) وکړي.

[۴۳] کله چې دوی ته زمونږ عذاب ورغی نو ولې دوی (الله ﷻ ته) زاري (عاجزي) ونه کړې (باید چې کړې یې وی)، مګر د دوی زړونه (لکه کاڼي) کلک شوه او دوی ته شیطان (په دروغینو وعدو سره) هغه څه ښائسته کړه چې دوی به کول.

[۴۴] نو هر کله چې دوی هغه څه هیر کړه (پرېښودل) چې دوی ته پرې پند ورکولی شوی وه، نو مونږ په دوی باندې د هر شي (بندې کړې شوې) دروازې ورپرانستلې (او دوی په کفریاتو کښې وړاندې لاړه) آن تردې چې دوی په هغه شي باندې (د تکبر) خوشالي وکړه چې دوی ته (د استدراج په توګه) ورکړې شوی وه (او د هر خطر څخه بې غمه شوه) نو دوی مو ناڅاپه (په عذاب سره) ونیول نو (د نیولو سره) سم دوی نااُمیده (حیران هک پک) پاتې شوه.

[۴۵] نو د هغه قوم چې ظلم یې کړی وه (د اول نفر څخه نیولې آن) وروستنی نفر هم پرې کړی شو (هلاک شو)، او ټولې ستاینې خاص الله ﷻ لره دې چې د ټولو عالمونو رب دی.

ارتباط

د وړاندېنیو ایتونو مضمون دا وه چې مشرکان د ډېرو سختو مشکلاتو حل کول د الله ﷻ څخه غواړي او په دغه وخت کښې خپل باطل معبودان بالکل هیروي، په دې ایتونو کښې د هغوی یوې عنادي ډلې ته اشاره شوې ده چې په زړونو باندې یې مهر وهلی شوی دی او حتی د ډېرو سختیو په وخت کښې هم الله ﷻ ته رجوع نه کوي، نو د دغې ډلې سره الله ﷻ په لاندې ډول چال چلند کوي چې حاصل یې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

۱ـ ای پیغمبره! د خپلې زمانې د کافرانو په زیات لجاجت باندې مه بې حوصلې کېږه، ځکه چې دغه ډول کافران په پخوانیو اُمتونو کښې هم تېر شوي دي چې پیغمبران مو هغوی ته وراستولي وه او په هغوی باندې مو مالي تاوانونه (لوږې، تندې) او هم بدني مشقتونه (مرضونه او دردونه) ورنازل کړه ترڅو د عناد او لجاجت څخه لاس واخلي، مګر دوی دغه کار ونه کړ بلکې زړونه یې لا سخت شوه او شیطانانو ورته خپل جنایات او کړه وړه ښائسته کړه.

بالآخره زړونه یې داسې مرحلې ته ورسېده چې د کاڼو څخه ډېر کلک شوه، او کومو د خیر خبرو ته چې دوی ورباندې کېده ترڅو ترې پند واخلي، هغه یې ټولې شاته واچولې او هېرې یې کړې.

بیا مو په ذکرو شوو عنادیانو باندې د هر شي دروازې پرانیستلې یعنې پراخي ورنازله کړه، چې مالونه یې ډېر شوه، د څمکو حاصلات یې پرېمانه شوه، اقتصاد یې پیاوړی شو، په سیاسي اُمورو کښې وړاندې لاړه، په دنیا کښې یې رسوخ زیات شو او بالآخره د هرې خوا څخه مو په دوی باندې د ضرورت وړ شیان د کم او کیف په اعتبار سره پرېمانه کړه، ترڅو دوی دا ځل د الله ﷻ نعمتونه په نظر کښې ونیسي او د شیطاني لارې څخه ځانونه بچ کړي.

۲ـ مګر دوی د نعمتونو د اثر لاندې هم رانغله بلکې په نعمتونو باندې یې ګمراهي لا پسې اضافه شوه او د تکبر خوشالي یې پوره اوج ته ورسېده.

یا په بل عبارت: دوی ته د نعمتونو د پرېمانۍ څخه مصیبت جوړ شو چې په کراره کراره (د استدراج په توګه) د الهي غضب لاندې واقع شوه، نو د همدې کبله مو په ناڅاپي ډول سره د ناأمیدۍ په حال کښې د دغو ظالمانو بېخ وویست او ټول مو پوپنا کړه آن تردې چې د دوی وروستنی کس مو هم هلاک کړ او ځمکه مو د دوی د ظلم او شر څخه پاکه کړه، چې د وخت مسلمانانو د الله ﷻ د شکر او منندې اوازونه پورته کړه چې "الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ" ټولې ستاینې خاص الله ﷻ لره دي چې د ټولو عالمونو رب او واکدار دی.

۳ـ نو ای پیغمبره! ستا د زمانې کافرانو ته هم په کار دي چې د ذکر شوي بیان څخه عبرت واخلي او د نعمتونو په پرېمانۍ باندې ونه غولېږي، هسې نه چې کوم آفت ورباندې نازل شي، الله ﷻ په هر شي باندې قدرت لري او همېشه ستایلی شوی دی.

توضیحات

۱ـ مونږ د [البقرة:۲۱۴] ایت لاندې لیکلي دي چې "الضَّرَّاءُ" هغه مصیبتونو ته وایي چې د ابدانو سره تعلق نیسي، او "الْبَأْسَاءُ" هغو مصائبو ته وایي چې د ابدانو څخه پرته په نورو اعتباراتو سره د چا سره پیوسته شي. مګر په دې مقام کښې ورباندې اضافه کوو چې:

الف: څرنګه چې هلته ذکرې شوې دواړه کلمې د مسلمانانو بلکې د مجاهدینو په ارتباط نازلې شوې دي نو مونږ د دواړو دپاره داسې مثالونه ښودلي وه چې د مسلمانانو او مجاهدینو د حال سره

يې مناسبت درلود، دلته بايد ورته داسې مثالونه په ګوته کړى شي چې د کافرانو د حالاتو سره توافق ولري، لکه مرضونه، لوږې، تندې او داسې نور. يا لکه مالي تاوانونه، اقتصادي کمزوري، سياسي ضعف او داسې نور.

ب: ذکرې شوې دواړه کلمې مؤنثې صيغې دي او د هرې يوې مقدر موصوف مصيبت دى، دواړه کلمې مذکرې کلمې نه لري، لکه څنګه چې د "حَمْرَاءُ" مؤنثه کلمه "أَحْمَرُ" مذکره کلمه لري[۱].

تزيين څه معنى؟

۲ـ د "زُيِّنَ" کلمه د "تَزْيِين" څخه اشتقاقه شوې ده، او "تَزْيِين" (ښائسته کول) په دوه ډوله دى: يو هغه دى چې په سترګو ښه ښکاري او بل هغه دى چې طبائع ورته ميلان کوي، که په دواړو باندې د ظاهري ښائسته کولو او طبعي ښائسته کولو نومونه کېږدو هم بده نه ده.

پاسني هر ډول ښائسته کول د خلق او ايجاد په اعتبار سره الله ﷻ ته نسبتېږي او بدون د خلق (ايجاد) څخه د دعوت او وسوسې او بالآخره د ترتيب او تزوير (دروغين نمايش) په اعتبار سره انسان يا شيطان ته منسوبېږي، لکه چې په دې مقام کښې شيطان ته نسبت شوى دى. د دې موضوع نور بحث د [البقرة: ۲۱۲] ايت لاندې تېر شوى دى ـ والحمد لله ﷻ ـ چې بيا ليکلو ته يې اړتيا نه ګورو.

د دې ايت ماثور تفسير

۳ـ ذکر شوي ايتونه نبي کريم ﷺ ډېر ښه تفسير کړي دي. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِذَا رَأَيْتَ اللهَ يُعْطِي الْعَبْدَ مِنَ الدُّنْيَا عَلَى مَعَاصِيهِ مَا يُحِبُّ فَإِنَّمَا هُوَ اسْتِدْرَاجٌ» يعني: کله چې ته وګورې چې الله ﷻ يوه بنده ته د ده په ګناهونو باندې (د ګناهونو سره-سره) د دنيا څخه هغه څه ورکړي چې نوموړى بنده يې خوښوي نو يقيناً هغه استدراج دى (په ورو-ورو نيول دي). بيا نو د الله ﷻ پيغمبر ذکر شوى ايت شريف «﴿ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ ﴾ الآية» (د استشهاد په توګه) ولوست[۲].

ب: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «عَجَبًا لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ لَهُ خَيْرٌ وَلَيْسَ ذَلِكَ لِأَحَدٍ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَّاءُ شَكَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَّاءُ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ»[۳] يعني: د مؤمن کار ته تعجب دى، يقيناً چې ټول کار يې ورته خير دى، او دا د هيچا دپاره نه دى مګر د مؤمن دپاره (هيڅوک د ده غوندې نه شي کېدلى)، که چرته ورته خوشالي ورسېږي نو شکر کوي نو دا (شکر) ورته خير دى او که چرته ورته خفګان ورسېږي نو صبر کوي نو دا ورته خير دى.

---

(۱) روح المعاني ج۷ ص۱۵۱
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۱۲۲
(۳) صحيح مسلم ج۲ ص۴۱۳

ج: نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَصَابَهُ السَّقَمُ ثُمَّ عَفَاهُ اللهُ مِنْهُ كَانَ كَفَّارَةً لِمَا مَضَى مِنْ ذُنُوبِهِ وَمَوْعِظَةً لَهُ فِيمَا يَسْتَقْبِلُ وَإِنَّ الْمُنَافِقَ إِذَا مَرِضَ ثُمَّ أُعْفِيَ كَانَ كَالْبَعِيرِ عَقَلَهُ أَهْلُهُ ثُمَّ أَرْسَلُوهُ فَلَمْ يَدْرِ لِمَ عَقَلُوهُ وَلَمْ يَدْرِ لِمَ أَرْسَلُوهُ»[۱] يعني: يقيناً کله چې مؤمن ته مرض ورسېږي بيا ورته د مرض څخه الله ﷻ خلاصون ورکړي نو دا (مرض) د ده د ګناهونو څخه د تېرو شوو دپاره کفاره جوړېږي او د ده دپاره په راتلونکې زمانه کښې موعظه (نصيحت) ګرځي. او يقيناً کله چې منافق مريض شي بيا (وژنه) عفوه وکړی شي، نو نوموړی د داسې اوښ غوندې جوړېږي چې خاوند يې تړلی وي بيا يې پرانېزي، نو اوښ نه پوهېږي چې د څه دپاره يې تړلی وه او نه پوهېږي چې د څه دپاره يې خوشې کړ.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: الله ﷻ د ذکرو شوو عناديانو کافرانو په باره کښې فرمايلي دي چې ﴿فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ﴾ په دوی باندې مو د هر شي دروازې ورخلاصې کړې. او ښکاره ده چې د هر شي څخه خو د توبې او د توفيق دروازې هم دي چې په دوی باندې نه دي ورپېرته شوې، همدارنګه د دوی څخه د الله ﷻ د رحمتونو بې شماره دروازې هم بندې پاتې وې؟

مونږ وايو چې: په دې مقام کښې د ټولو دروازو څخه ټولې بندې دروازې مطلب دي چې د ﴿فَأَخَذْنَٰهُم بِٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ﴾ په جملې سره ورته اشاره شوې وه، يعنې: په دوی باندې مو د مرضونو په عوض د صحتمندۍ دروازه، او د اقتصادي کمزورۍ په عوض د اقتصادي پياوړتيا دروازه او داسې نورې تړلې شوې دروازې ورپرانستلې.

"بغتة" څه معنی؟

۵ـ "بَغت" يا "بَغْتَة" د يوه شي ناڅاپه پېښېدلو ته وايي چې د داسې خوا څخه صورت ونيسي چې د چا ګومان هم نه وي[۲]، او ښکاره ده چې په دغسې حالت کښې (چې سړی په عيش او نوش کښې مشغول وي) د ناڅاپه مصيبت واقع کېدل ډېر تريخ تمامېږي.

ابلاس څه شي ته وايي؟

۶ـ د ﴿مُبْلِسُون﴾ کلمه د "إِبْلاس" څخه اخستله شوې ده، "إِبْلاس" ډېرې معناوې لري، لکه د رحمت او نجات څخه بلکې د هر خير څخه نااُميده کېدل، رسوايي، هلاکت، پښېماني، سخت غمژن کېدل، د حجت د نه درلودلو د کبله چپ کېدل او داسې نورې[۳].

که څه هم ذکرې شوې ټولې معناوې يو تربله سره نژدې دي او څه منافات سره نه لري مګر د دې

---

(۱) سنن ابي داؤد ج۲ ص۸۴

(۲) مفردات الراغب ص۵۲

(۳) روح المعاني ج۷ ص۱۵۲؛ زاد المسير ج۳ ص۲۹

مقام په لحاظ سره مونږ ته وروستنی معنی ډېره په زړه پورې ښکاري. نو د معنی حاصل به دا وي
داسې راووځي چې کله ذکر شوي معاندین نه د سختیو د تاثیر لاندې واقع شول او نه ورباندې
پراخیو څه اغېز وکړ چې په سمه سیده لاره باندې روان شوي وي، نو د عذاب د نزول په وخت کې
بې حجته پاتې شول او د اعتذار د ټولو وجوهو څخه یې لاسونه خالي او خولې چوپ شوې.

﴿ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ ٱللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَٰرَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُم مَّنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم
بِهِ ٱنظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ ٱلْءَايَٰتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾ قُلْ أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُ
ٱللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرْسِلُ ٱلْمُرْسَلِينَ إِلَّا
مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ فَمَنْ ءَامَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَٱلَّذِينَ
كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَمَسُّهُمُ ٱلْعَذَابُ بِمَا كَانُوا۟ يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾ ﴾

[۴۶] (ای پیغمبره! مشرکانو ته) ووایه چې: تاسو خبر راکړئ که چرته الله ﷻ ستاسو غوږونه (سامعه قوه) او سترګې (باصره قوه) واخلي او په زړو باندې مو مهر ووهي (عاقله قوه درڅخه واخلي) نو د الله ﷻ څخه په غیر بل کوم یو معبود دی چې تاسو ته اخستلې شوې قوې بېرته درکړي. وګوره مونږ څنګه خپل (د قدرت او توحید) دلایل تکرارًا بیانوو (خو بیا دوی (ترې) مخونه اړوي.

[۴۷] (ورته) ووایه: خبر راکړئ که چرته تاسو ته د الله ﷻ عذاب په ناڅاپه او یا په ډاګه درشي، نو ایا هلاک به کړی شي (هلاک به نه کړی شي) مګر ظالم قوم (او هیڅوک به یې مخه ونه نیولی شي).

[۴۸] او مونږ پیغمبران نه لېږو مګر په داسې حال کښې چې دوی زېرې ورکوونکي او ډاروونکي دي (نو ته هم په دغه حال باندې استولی شوی یې).
نو هغه څوک چې ایمان راوړي او (خپل ځان) اصلاح کړي، نو په دوی باندې به نه ډار وي او نه به دوی غمژن شي.

[۴۹] او هغه کسان چې زمونږ ایتونو ته د دروغو نسبت وکړي، دوی ته به د دې کبله عذاب ورسېږي چې دوي وه چې فسق به یې کاوه (او هیڅ یوه برهان او دلیل به ورباندې اثر نه شو کولی).

ارتباطونه

۱ـ په کوم مطلب (د الله ﷻ توحید) باندې چې په تېرو شوو ایتونو کښې استدلال قائم کړی شوی وه په همغه مطلب باندې په دې ایتونو کښې یو بل غابښ ماتوونکی استدلال درولی شوی دی.
۲ـ هلته استدلال په افاقي نعمتونو باندې ولاړ وه او دلته په انفسي نعمتونو باندې څرګندېږي.
۳ـ هلته د پخوانیو اُمتونو د کفر عاقبت بیان شوی وه او دلته د دې اُمت کافران د خپل کفر عاقبت ته متوجه کړی شوي دي، هسې نه چې د دوی سره هم د هغوی غوندې چال چلند وکړی شي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای پیغمبره! د خپل اُمت کافران یو ځل بیا د الله ﷻ وحدانیت ته متوجه کړه او لاندې دوه پوښتنې ترې وکړه شاید دوی د باطلو معبودانو د عبادت څخه لاس واخلي:

الف: اول خو دا ورته ووایه چې که الله ﷻ ستاسو څخه غوږونه او سترګې واخلي چې یا مو بالکل کاڼه او ړانده کړي او یا مو د حق اورېدلو او حق لیدلو استعداد ختم کړي، همدارنګه که الله ﷻ ستاسو په زړونو باندې مهر ولګوي چې د پوهېدلو استعداد درڅخه واخلي او یا مو بالکل د عقل څخه خلاص کړي او ټول لیونیان جوړ کړي؛ نو دا راته ووایاست چې د الله ﷻ څخه په غیر بل معبود شته چې تاسو ته اخستل شوي غوږونه یا سترګې او بالآخره یا زړونه (عقلونه) بېرته درکړي؟ او یا اخستل شوی استعداد بېرته درکړي؟.

نو پوره واضحه ده چې د ذکرې شوې پوښتنې په جواب کښې به دوی سرونه ټیټ کړي او ساکت به پاتې شي، نو که ته په جواب باندې زیات ټینګار وکړې نو دوی به ضرور اعتراف وکړي چې د الله ﷻ څخه پرته بل هیڅوک د اخستلي شوي شي په بېرته راکړې باندې قدرت نه لري لکه څنګه یې چې په لومړنی ورکړې باندې قدرت نه درلود.

نو ای پیغمبره! دوی ته ووایه چې د شرک څخه توحید ته راتاو شئ، د خپلو حواسو او عقل شکریه وکړئ او حقیقي انعام کوونکي (الله ﷻ) سره په عبادت کښې څوک مه شریکوئ، اوس هم سر وخت دی استعداد مو باقي دی او د توبې دروازه بنده نه ده.

ای پیغمبره! وګوره چې په څومره موثره توګه دوی ته مونږ د خپل توحید دلایل بیا-بیا قائموو چې په هر ځل باندې پرې د شرک جرړې وباسو خو مشرکان بیا-بیا اعراض کوي او د شرکیاتو څخه لاس نه اخلي.

ب: بیا ورته دا ووایه چې: ای مشرکانو! لکه څنګه چې د انفسي خطراتو څخه د بچ کولو دپاره د الله ﷻ څخه په غیر تاسو بل څوک نه لرئ همدارنګه آفاقي خطرات هم درڅخه خپل باطل معبودان نه شي په څنګولی، نو څکه زه تاسو ته وایم چې: که د الله ﷻ عذاب تاسو ته ناڅاپه درشي چې بالکل د مخنیوي د اسبابو د تهیه کولو فرصت درنه کړي او یا په ډاګه درشي چې دومره فرصت ولرئ چې د خپلو باطلو معبودانو څخه پکښې مرسته وغواړئ او د خپلو کومکیانو بنه قوي جبهه جوړه کړی شئ؛

نو ماته خبر راکړئ او د زړه خبره وکړئ چې په دواړو صورتونو کښې به په ذکر شوي عذاب باندې ستاسو ظالمانو څخه په غیر بل څوک هلاک کړی شي او یا به درڅخه د عذاب مخ بل پلو ته واړولی شي او تاسو به نجات مونده کړئ؟.

۲ـ نو کله چې د ذکرو شوو دواړو پوښتنو جواب منفي دی نو تاسو ته په کار دي چې د حقیقي منعم او حقیقي قادر (الله ﷻ) په عبادت کښې ناتوانه مخلوق ته برخه ورنه کړئ.

۳_ اى پيغمبره! كله چې تا د خپلې زمانې مشركانو ته د الله ﷻ په توحيد باندې ښه قناعت بښونكي دلايل وړاندې كړه نو اوس دې خپله توجه لاندې دوه ټكو ته واړوه:

الف: يو دا چې مونږ ستا په شمول ټول پيغمبران په بل كيفيت باندې نه دي استولي مګر په دې كيفيت سره چې نېكانو ته زېرى وركړي او بدان د الله ﷻ د عذابه وډار كړي، دوى نه څوك په زور مسلمانولى شي او نه چا ته فرمايشي معجزې راوړلى شي او نه بايد چې دا تمه ترې څوك وكړي.

ب: بل دا چې اوس هم د توبې دروازه بېرته ده كه څوك ايمان راوړي او خپل خان اصلاح كړي نو نه به په ده باندې ډار واقع شي چې په تېرو شوو شركياتو باندې ونيولى شي، او نه به غمژن شي چې كاشكې چې ايمان مو راوړى وى. بالمقابل چې څوک خپلو شركياتو ته ادامه وركړي او زمونږ ايتونو ته د دروغو نسبت وكړي نو دوى ته به د دوى د فسق په سبب ضرور عذاب ورسېږي چې نه به يې په دنيا كښې ترې څوك خلاص كړى شي او نه په آخرت كښې.

توضيحات

۱_ د ﴿ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُم ﴾ جمله مفسرينو كرامو په لاندې دولونو سره تفسيره كړې ده[۱]:

الف: چې ستاسو په زړونو باندې مهر ولګوي او د ايمان راوړلو توفيق درڅخه واخلي، لكه چې همدغه معنى په [البقرة:۷] ايت شريف كښې مراده ده.

ب: چې ستاسو څخه بالكل عقل واخلي او پوهه مو ختمه كړي او په نتيجه كښې درڅخه ليونيان جوړ شي، همدا معنى د ﴿ إِنْ أَخَذَ ٱللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَـٰرَكُمْ ﴾ سره ډېره ښه ښلي.

كه څه هم دواړه تفسيرونه سره څه منافات نه لري مګر مونږ ته د مقام په اعتبار سره دوهم تفسير په زړه پورى ښكاري.

۲_ په ﴿ يَأْتِيكُم بِهِ ﴾ كښې ذكرو شوو درېوو (سَمْع، أَبْصَار، قُلُوب) څيزونو ته يا د مذكور په تاويل سره او يا د "كُلّ وَاحِد" په اعتبار سره د مفرد مذكر ضمير راجع كړى شوى دى او څه نور احتمالات هم پكښې شته دي[۲].

۳_ كله چې "جَهْرَةً" په خپله معنى (ښكاره) سره وي نو په مقابل كښې يې د "خُفْيَةً" كلمه استعمالېږي، مګر په دې مقام كښې د ﴿ جَهْرَةً ﴾ معنى په مدار او تدريج سره راتلل دي نو ځكه يې په مقابل كښې د ﴿ بَغْتَةً ﴾ (ناڅاپه) كلمه نازله شوې ده.

نو د معنى حاصل يې داسې راوځي چې: د الله ﷻ د عذاب مخه په هيڅ حالت كښې نه نيوله كېږي، برابره خبره ده چې د دفاع دپاره يې څوک د تيارۍ نيولو فرصت مونده كړي او كه نه.

---

(۱) روح المعاني ج۷ ص۱۵۲؛ التفسير الكبير ج۱۲ ص۲۲۷
(۲) زاد المسير ج۳ ص۳۰

که څه هم ځینو علماوو کرامو د ﴿ بَغْتَةً ﴾ څخه شپه او د ﴿ جَهْرَةً ﴾ څخه ورځ مراده کړې ده[1] مگر دا متبادره معنی نه ده.

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې د [الأنفال:۲۵] ایت مضمون دی چې: ای مؤمنانو! د داسې گناهونو څخه خانونه وساتئ چې اثر يې د ظالمانو څخه تجاوز کوي او غير ظالمانو ته هم رسيږي. او د ﴿ هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴾ د جملې مضمون دا دی چې: که د الله ﷻ د پلوه د جنايت د کبله کوم عذاب نازلېږي نو هغه د ظالمانو څخه تجاوز نه کوي؛ ایا دا تناقض نه دی؟

مونږ وايو چې: هلته د غير ظالمانو څخه توابع مطلب دي لکه ماشومان او بوډاگان، او دلته ترې هغه څوک مراد دی چې د توابعو څخه نه وي، نو دلته يې د معنی حاصل داسې کېږي چې: ای مشرکانو! که د الله ﷻ عذاب نازل شي، نو همدا تاسو او ستاسو توابع به ورباندې هلاک کړی شي او مونږ ته به الله ﷻ نجات راکړي.

﴿قُل لَّآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾ وَأَنذِرْ بِهِ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُم مِّن دُونِهِۦ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾﴾

[۵۰] (ای پیغمبره!) ووايه چې: زه خو تاسو ته نه وايم چې زما په نزد د الله ﷻ خزانې دي (زه يې واكدار يم)، او نه زه په غيبو باندې پوهېږم (چې قيامت به كله راځي)، او نه زه تاسو ته وايم چې زه يقيناً پرښته يم (او د بشر د توان څخه پورته کارونه کولی شم).

زه پیروي نه کوم مگر د هغه شي چې ماته وحي کېږي، (بیا ورته) ووايه چې: ایا روند او بينا يو برابر دي؟ ایا تاسو نو فکر نه کوئ (چې په فرق باندې يې پوه شئ)؟.

[۵۱] او (ای پیغمبره! تاته) په وحي کړی شوي (قرآن کريم) باندې هغه کسان وډار کړه کوم چې د دې څخه وېرېږي چې خپل رب ته به په داسې حال کښې حشر کړی شي چې نه به دوی لره د الله ﷻ (د اجازې) څخه په غير دوست وي او نه شفاعتگر؛ شايد چې د دوی پرهېزگاري ښه کلکه شي.

ارتباط

په وړاندېنيو ایتونو کښې د پیغمبرانو اصلي وظيفه مشخصه ښودلې شوې ده چې د دوی وظيفه صرف تبشير او انذار دی. په دې ایتونو کښې ذکر شوی مضمون ښه تاکيد شوی دی چې د معنی حاصل يې داسې راوځي:

---

[1] حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۲ ص۱۶۴، تفسير ابن السعود ج۳ ص۱۳۵

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! لکه څنګه چې مونږ د ټولو پیغمبرانو په ضمن کښې ستا وظیفه هم مشخصه کړې ده، همدارنګه ته په خپله خوله باندې هم د خپلې وظیفې تشخیص وکړه او مشرکان په لاندې تګرو باندې مخاطب کړه چې:

۱ـ ای مشرکانو! زه خو تاسو ته داسې نه وایم چې د الله ﷻ د نعمتونو خزانې زما په لاس دي ترڅو تاسو فرمایش راکړئ چې فلانی فلانی معجزه راوړه او یا د مکې معظمې وچه بیدیا خړوبه کړه او ویالې پکښې روانې کړه او یا خپل ځان ته د سرو زرو کوټه جوړه کړه او داسې نور.

۲ـ همدارنګه زه په غیبو باندې هم نه پوهېږم ترڅو تاسو ته خبر درکړم چې د قیامت ورځې ته دومره وخت پاتې دی، او یا به په تاسو باندې په فلانې تاریخ باندې عذاب نازل کړی شي او بالآخره تاسو به په فلانې فلانې وختونو باندې مړه شئ او فلانی ورک شوی شی به په فلانې ځای کښې مونده کړئ.

۳ـ او نه زه تاسو ته وایم چې زه پرښته یم چې په عادي توګه اسمان ته وخېږم او ستاسو د وړاندې اسمان ته زینه کېږدم او یا داسې درانه او ثقیله کارونه وکړم چې عادةً د بشري قوت څخه پورته وي. او یا خوراک او څښاک او په بازارونو کښې ګرځېدل راګرځېدل او بالآخره یا نکاح کول زما دپاره عیب جوړ شي، نو که بالفرض ما د نبوت نه،بلکې د مَلَکیّت دعوه کړې وی نو ستاسو اعتراض به په ځای وی.

لنډه دا چې زما ټول کړه وړه د نبوت سره څه منافات نه لري چې ستاسو د ګوتې د ایښودلو ځای په لاس درشي.

۴ـ زما مشخصه دنده (وظیفه) دا ده چې زه صرف د همغه شي پیروي کوم چې ماته وحي کړې شوې وي، هغه نه دی مګر په قرآن کریم سره انذار او تبشیر دی.

۵ـ بیا ورته ووایه چې: ای مشرکانو! دا راته ووایاست چې: ایا ړوند او بینا یو برابر دي؟ ایا تاسو زما دلایل اورئ او فکر پکښې نه کوئ چې هغه زما په وظائفو کښې شامل دي او که نه؟ نو بالفرض المحال که زه د خپلو دندو په خلاف د هغو کارونو ادعاء وکړم چې الله ﷻ یې ماته صلاحیت نه دی راکړی نو زه به ړوند یم او که نه نو تاسو ړانده یاست، په کار دي چې فکر وکړئ او خپل خانونه بینا کړئ.

۶ـ بالآخره ای پیغمبره! که څه هم ته د ټولو خلکو د انذار (ډارولو) دپاره استولی شوی یې خو چې د چا زړونه ړانده دي هغوی ستا انذار ته څه اعتناء (پاملرنه) نه کوي، نو تاته په کار دي چې په هغه شي باندې چې تاته وحې کېږي (چې د قرآن کریم څخه عبارت دی) هغه خلک هم وډار کړئ چې هغوی د دې څخه وېرېږي چې خپل رب ته به په داسې حال کښې حشر کړی شي چې هلته به د الله ﷻ د اجازې څخه په غیر نه دوست مونده کړي او نه شفاعت کوونکی چې په درد یې وخوري.

۷_ ای پیغمبره! ته ځکه دا کار وکړه چې دوی ستا د إنذار څخه ګټه اخلي او تقوی او دینداري یې زیاته قوي کېږي، هسې نه چې ستا ټوله توجه مشرکانو (رندو او کڼو) ته واوړي او سوچه مسلمانان درڅخه هېر شي.

توضیحات

۱_ د ﴿خَزَآئِنُ﴾ کلمه د "خَزَانَةٌ" جمعه ده، "خَزَانَةٌ" د هغه مکان نوم دی په کوم کښې چې شیان ساتل کېږي[۱]، د غوښې بدبویه کېدلو ته ځکه "خزن" یا "خَنَزَ" وایي چې عادة یې د ساتلو سره بدبویي تړلې وي. عرب وایي چې: "خُزِنَ اللَّحْمُ" یا "خُنِزَ اللَّحْمُ"[۲] غوښه بدبویه شوې وه.

په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: زه د دې خبرې مدعي نه یم چې د الله ﷻ مقدورات او پراخه ورکړې زما په لاس دي ترڅو راته د ملامتې ګوته ونیسئ چې زمونږ فرمایش ولې نه پوره کوئ.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: د ﴿وَلَآ أَعۡلَمُ ٱلۡغَيۡبَ﴾ جمله د عطف په اعتبار سره د ﴿لَآ أَقُولُ﴾ څخه لاندې ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: زه خو تاسو ته نه وایم چې زه په غیبو باندې نه پوهېږم. حال دا چې دا ډول معنی خو مراده نه ده؟

مونږ وایو چې: مفسرینو کرامو ذکره شوې جمله په لاندې دوه ډولو باندې تفسیره کړې ده چې:

الف: ذکره شوې جمله په لا اقول باندې عطفه ده او ترې لاندې نه ده، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: زهٔ په غیبو باندې نه پوهېږم[۳]، لکه څنګه چې مونږ د خلاصه مطلب په بیان کښې ورته اشاره کړې ده.

ب: ذکره شوې جمله د ﴿لَآ أَقُولُ﴾ څخه لاندې ده مګر د "لا" توری پکښې د عطف د تاکید دپاره دی، نو د عبارت تقدیر یې داسې کېږي چې: "وَلا أَقُولُ لَكُمْ أَعْلَمُ الْغَيْبَ" او زه تاسو ته نه وایم چې زه په غیبو باندې پوهېږم او دا خو مطلوبهٔ معنی ده[۴].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳_ که څوک وایي چې: په دې مقام کښې الله ﷻ خپل پیغمبر مامور کړ چې مشرکانو ته د خپل ځان په پېژاندنه کښې دا هم ووایي چې زه په غیبو باندې نه پوهېږم، حال دا چې د قرآن کریم ټول علوم د غیبو څخه دي که نبي کریم ﷺورباندې نه پوهېدلی نو مونږ ته به یې څنګه بیان کړي وی؟

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۶ ص۵۳۴

(۲) مفردات الراغب ص۱۴۷

(۳) البحر المحیط ج۴ ص۵۱۸

(۴) روح المعاني ج۷ ص۱۵۵

مونږ وایو چې: د ﴿ وَلَآ أَعۡلَمُ ٱلۡغَيۡبَ ﴾ د جملې معنی دا ده چې زه د بشریت په اعتبار سره په غیبو باندې نه پوهېږم چې بې د وحې څخه راته غیبي علوم څرګند شي. او یا په بل عبارت: باندې پوهېدل زما کسبي شی نه دی چې زما د وسې لاندې وي او چې هر څه غواړم هغه باندې حاضرولی شم، بلکې په غیبو باندې زما پوهېدل موهبي دي که الله ﷻ راته څه راوښیي نو همغه باندې پوهېږم او بس.

د غیب ډولونه

۴ـ غیبي علوم دوه ډوله دي، چې یوه ته حقیقي غیبي علوم وایي او بل ته اضافي غیبي علوم[1]. د دواړو تعریفونه لاندې لوستلی شئ:

الف: حقیقي غیبي علوم هغه دي چې د ټولو مخلوقاتو څخه غائب وي او د الله ﷻ څخه پرې هیڅوک نه پوهېږي، لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ قُل لَّا يَعۡلَمُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ٱلۡغَيۡبَ إِلَّا ٱللَّهُ ﴾ [النمل:۶۵] یعني: ورته ووایه چې: په غیبو باندې هغه څوک چې په اسمانو کښې دي او چې په ځمکو کښې دي نه پوهېږي مګر الله ﷻ (پرې پوهېږي او بس).

ب: اضافي غیبي علوم هغه دي چې ځینو مخلوقاتو ته په نسبت سره غیبي وي او ځینو نورو ته بالمشاهده وي، لکه چې ملائک په خپل ملکي عَالَم کښې په ځینو شیانو باندې علم لري چې انسانانو ته الله ﷻ هغه علم نه دی ورکړی چې ضرورت ورته نه لري.

مګر په یاد ولرئ چې غیبي علوم د هغو علومو نوم دی چې د اسبابو څخه پرته چاته ورکړی شي. علاوه په دې، غیبي علوم هغو علومو ته وایي کوم چې د غلطۍ احتمال پکښې بالکل نه وي بلکې سراسري یقیني وي. اما هغه علوم چې د اسبابو په ذریعه کشف کړی شي که څه هم ځینو خلکو ته به غیب ښکاري، خو هغه غیبي نه بلکې کسبي علوم دي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

اول: لکه چې د جغرافیې د علم پوهان د خسوف او کسوف او د فضا د نورو کائناتو په باره کښې څه معلومات ورکړي.

دوهم: لکه چې د بې مزي مخابرې او یا ګرځنده ټیلیفون په ذریعه د ډېرې لرې مسافې په موجودیت سره سړی په ځینو احوالو باندې خبر شي.

دریم: لکه چې ځینې خلک په خپل سالم فراست او ذکاوت سره د ځینو کارونو عواقب سنجولی شي او کله لا په الهام سره هم ورته څه معلومات کېږي، مګر په دغو ټولو کسبي علومو کښې سړی ترهاغه نه شي مطمئن کېدلی ترڅو چې واقع شي.

یادونه

۵ـ مفسرینو کرامو[2] په دې مقام کښې دا موضوع مطرحه کړې ده چې ملائک بهتر دي او که

(۱) تفسیر المراغی ج۷ ص۱۲۹
(۲) تفسیر الکشاف ج۲ ص۲۵

پیغمبران؟، مونږ ـلله الحمد والمنة ـ په ذکره شوې موضوع باندې د [النساء:۱۷۲] ایت لاندې د ضرورت په اندازه بحث کړی دی، بیا لیکلو ته یې اړتیا نه وینو.

سوال جواب

۶ ـ که څوک وایي چې: د ذکر شوي دوهم ایت انذار که چرته کافرانو ته متوجه وي نو د ﴿يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوٓاْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ﴾ د جملې سره سمون نه خوري، ځکه چې کافران خو په حشر باندې عقیده نه لري، او که چرته مؤمنانو ته متوجه وي نو د ﴿وَلَا شَفِيعٌ﴾ د کلمو سره نه جوړېږي ځکه چې مؤمنان خو په دغې ورځ کښې هم دوستان لري او هم شفاعتګر؟

مونږ وایو چې:

الف: ځینې مفسرینو کرامو[1] اولنی شق اختیار کړی دی او ذکر شوي اعتراض ته یې داسې جواب کړی دی چې په کافرانو کښې ځینې داسې ډلې شته چې من وجهٍ د حشر څخه ډارېږي. لاندې صورتونه یې ولولئ:

اول: کتابي کافران په حشر عقیده لري خو په دې کښې خطا شوي دي چې د پلرونو شفاعت حتمي ګڼي.

دوهم: ځینې مشرکان هم په حشر باندې قائل دي خو د بوتانو شفاعت ته په تمه دي.

دریم: ځینې مشرکان د حشر په احتمالي تحقق باندې قائل دي او یقین یې ورباندې نشته.

نو نبي کریم ﷺ مامور کړی شو چې د عنادي کافرانو څخه خپله توجه ذکرو شوو کافرانو ته واړه وي، ګوندې د خپلو عقائدو څخه نېمګړتیاوې لرې کړي او په سمه سیده معنی سره په حشر عقیده وکړي.

مګر مونږ ته ذکر شوی جواب برسېره پر دې چې متبادر نه دی د ذوق څخه هم مخالف ښکاري.

ب: مونږ ته دوهم شق بهتر برېښي او پوره واضحه ده چې د قیامت په ورځ مؤمنانو لره هم بې د الله ﷻ د اذن څخه نه دوست شته او نه شفاعتګر.

دا جواب ځکه بهتر دی چې بې دلیله د تخصیص ارتکاب پکښې نشته او د راتلونکي ایت شریف سره په زړه پورې پیوستون خوري، چې الله ﷻ بلونکي مؤمنان د خپله ځانه مه شړه بلکې ځان ته یې رانژدې کړه.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای پیغمبره! کله چې د کافرانو په انذار باندې ستا ستړې یې نه شوې او ستا خبره یې ونه منله نو خپله خوا د مؤمنانو په انذار باندې سره کړه ترڅو دوی خپلې تقوی او دینداری ته دوام ورکړي او په حشر باندې یې عقیدې ښې کلکې شي.

---

[1] تفسیر ابي السعود ج۲ ص۱۳۷

﴿ وَلَا تَطْرُدِ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِٱلْغَدَوٰةِ وَٱلْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُۥ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِم مِّن شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوٓاْ أَهَٰٓؤُلَآءِ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مِّنۢ بَيْنِنَآ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِأَعْلَمَ بِٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٥٣﴾ ﴾

[۵۲] (ای پیغمبره!) او (ته د خپلو مجالسو څخه) هغه کسان مه شړه چې هغوی خپل رب سبا او بېګاه (ټول اوقات) بلي، (حال دا چې) د ده ﷻ رضا غواړي؛ (ځکه چې) د دوی د محاسبې څخه په تا باندې هیڅ شی نشته او نه ستا د محاسبې څخه په دوی باندې هیڅ شی شته (بلکې د هر چا محاسبه د الله ﷻ سره ده چې په ظاهر او باطن دواړو باندې پوه دی. نو که ته یې وشړې) نو وبه یې شړې نو ته به د ظالمانو د ډلې څخه وشمېرلی شې (چې دوی ته به دې خپل حق نه وي ورکړی).

[۵۳] او په دغه ډول (عظیم الشان امتحان سره) مونږ (په پخوانیو زمانو کښې) د خلکو ځینې په ځینو نورو باندې امتحان کړي دي (همدا امتحان ستا په اُمت کښې هم جاري دی)، د دې دپاره چې (په نتیجه کښې) کافران (مؤمنانو فقیرانو ته اشاره وکړي او) ووايي چې: ایا دغه دي (هغه خلک) چې الله ﷻ وریاندې زمونږ د مجموعې څخه احسان کړی دی؟ (او په ایمان مشرف شوي دي؟ دوی په ایمان کښې دروغژن دي).

(ای پیغمبره! ته دوی ته ووایه چې) ایا الله ﷻ په شکرګزارانو باندې ښه عالم نه دی؟ (بلکې الله ﷻ یې ډېر ښه پېژني).

ارتباط

په وړاندې نژدې ایت شریف کښې الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ ته امر کړی وه چې د مؤمنانو انذار (ډارولو) ته خپله توجه واړه وه چې د یو پلوه وړاندې ستا سترګې یخې شي او د بل پلوه کافران پوه کړی شي چې قرآن کریم بې پیروانو پاتې نه دی که څه هم تاسو وړاندې عقیده نه لرئ.

په دې ایتونو کښې ذکر شوی مضمون تائید شوی دی چې: د قرآن کریم پیروان د خپله ځانه مه شړه، د نصائحو څخه یې مه محرومه.

شان نزولونه

د ذکرو شوو ایتونو په شان نزول کښې ځینو مفسرینو کرامو تقریباً شپږ روایتونه راغونډ کړي دي[۱] چې مونږ یوازې د یوه روایت په لیکلو باندې اکتفاء کوو او د نورو روایتونو څخه صرف څو نکات لیکو:

(۱) تفسیر الجواهر للطنطاوي ج۴ ص۳۲؛ اسباب النزول للواحدي ص۱۴۷.

د سعد بن ابي وقاص ﷺ څخه روایت دی چې: یوه ورځې مونږ شپږ نفره (د بلال ﷺ او ابن مسعود ﷺ په شمول) د نبي کریم ﷺ سره وو چې مشرکانو ورته وړاندیز وکړ چې دغه ډله د خپل حضور څخه وشړه چې په مونږ باندې جرئت پیدا نه کړي. نو د نبي کریم ﷺ په مبارک زړه کښې هغه څه تېر شوه چې الله ﷻ یې د تېرېدلو اراده کړې وه (یعنې چې مونږ ته جدا مجلس وټاکي)؛ نو الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ(۱).

د نورو روایتونو نکات په لاندې ډول دي:

۱ـ د مکې معظمې مشرکانو نبي کریم ﷺ ته د ابو طالب په سلسله وړاندیز وکړ چې: غریب خلک د خپله درباره وشړي مونږ د دوی په مجلس کښې په ناسته باندې شرمېږو، که دا کار وکړې نو مونږ به په مجالسو کښې ګډون وکړو، کېدلی شي چې ایمان راوړو.

۲ـ عمر الفاروق ﷺ هم نبي کریم ﷺ ته مشوره ورکړه چې که دا کار وکړې نو بده به نه وي ترڅو وګورو چې دوی څه کوي.

۳ـ خینو مشرکانو نبي کریم ﷺ ته وړاندیز وکړ چې: فقیران د خپل مجلس څخه وشړه ځکه چې مونږ ته ترې بوی راځي، که دا کار نه کوې نو اقلاً مونږ ته خاص مجلس وټاکه چې دوی پکښې ګډون ونه لري.

۴ـ نبي کریم ﷺ د جدا مجلس خبره منظوره کړه او علي ﷺ یې راوغوښت چې منظوره شوې خبره ولیکي ځکه چې مشرکانو یې په کتابت باندې ټینګار کاوه.

۵ـ کله چې ایت شریف نازل شو نو نبي کریم ﷺ غریبانو صحابه وو کرامو ﷺ ته مخ ورواړاوه او ورته فرمایل چې: ﴿ سَلَٰمٌ عَلَيۡكُمۡ كَتَبَ رَبُّكُمۡ عَلَىٰ نَفۡسِهِ ٱلرَّحۡمَةَ ﴾ یعنې: په تاسو باندې دې سلام وي ستاسو رب ﷻ په خپل ځان باندې احساناً رحمت لازم کړی دی.

دنیا پرستان فقیرې عیب ګڼي

دنیاپرستانو ته په هره زمانه کښې فقیري عیب ښکاري او فقیرانو ته د اهانت او حقارت په نظر ګوري. د مثال په ډول په روانه زمانه کښې کله چې کمونستي رژیم راوپرځید او مجاهدین تقریباً په دوه وو کالو کښې د یوه اسلامي حکومت په قیام باندې ونه توانېدل او چور چپاول زیات شو، نو د الله ﷻ په فضل په لږ وخت کښې د فقیرانو طالبانو یوه ټولګي تقریباً د افغانستان په دریمه برخه باندې تسلط ترلاسه کړ. خو غربیان دغو فقیرانو ته د حکومت حق نه ورکوي او روزمره ورپسې پروپاګند کوي. لکه د بي بي سي (BBC) رادیو(۲) چې د دوی د فقیرۍ او بې وزلۍ زښت ډېر مثالونه د توهین او تحقیر په غرض نشر کړه.

بالمقابل د الله ﷻ عادت دی چې کمزورو خلکو ته قوت ورکوي چې د قدرت یوه نمونه جوړه شي، نو ځکه د تاریخ په اوږدو کښې د پیغمبرانو لومړني پیروان فقیران او کمزوري خلک تېر شوي دي.

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۲۸۱

(۲) ۱۳۷۳/۱۲/۲۰ هـ ش

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! څوک چې د حشر د ورځې څخه په ډار کېږي دي هغوی د خپلو لېښو ارشاداتو څخه مه بې برخه کوه او علاوه په دې، د دوی په باره کښې د مشرکانو غوښتنو ته اعتنا مه کوه او د خپل بافیضه دربار څخه یې مه شړه، دوی خو سبا او بیګاه او بلکې ټول وخت په دې کښې مصرفوي چې خپل رب وبولي او د ده ﷻ رضا حاصله کړي، او دغه مطلب ته د رسېدلو یوازینۍ ذریعه ستا سره ملاقات او ستا سره ناسته ولاړه ده، د قیامت په ورځ خو د هر چا خپل خپل حساب دی نو ځکه دوی کوښښ کوي چې د ذکرې شوې ورځې دپاره څه نېک عملونه تیار کړي، دوی خو د قیامت د ورځې څخه په خوف کښې دي.

که بالفرض په هغې ورځ کښې د دوی جواب ستا په غاړه وی نو بیا به یې د شړلو او د هدایتونو څخه د محروم ګرځولو څه پروا نه وی، تا به ورته مفتي لویې درجې ورکړې وی. خو خبره داسې نه ده، د دوی محاسبه ټوله د الله ﷻ سره ده لکه څنګه چې ستا محاسبه یوازې د الله ﷻ سره ده، نو دوی ته موقع ورکړه چې ستا د بابرکته فیضه ښه غټه برخه واخلي او لوړې درجې ترلاسه کړي.

۲ـ په دې باندې علاوه، که کافران د دوی ایمان ته په سپک نظر ګوري چې دوی واقعي مسلمانان نه دي نو د دې خبرې سپیناوی هم ستا په غاړه نه دی بلکې دا هم د الله ﷻ کار دی، نو که د خپله درباره مؤمنان د کافرانو د غوښتنې په اساس وشړې نو ته به د ظالمانو د ډلې څخه جوړ شې او په مؤمنانو باندې به دې ظلم کړی وي حال دا چې ته خو دنیا ته د ظلم د مخنیوي دپاره استولی شوی یې.

۳ـ ای پیغمبره! په دغسې عظیم الشان امتحان سره مونږ په پخوانیو اُمتونو کښې هم ځینې د ځینو نورو په سبب باندې د امتحان لاندې واقع کړي دي او ستا په اُمت کښې هم دغه امتحان روان دی چې څوک مو غنیان او څوک مو فقیران ګرځولي دي، ترڅو یوه ډله په بلې باندې د ازمېښت لاندې راولو، که نه نو د الله ﷻ په نزد صرف تقوی اعتبار لري، نه غِنٰی د عزت نښه ده او نه فَقر د ذلت دلیل دی، د همدې کبله د کافرانو په امتحان کښې پېښې وښوېدلې او ستا څخه یې د فقیرانو د شړلو غوښتنه وکړه، او د حقارت او استهزاء په توګه یې فقیرانو ته اشاره وکړه او ویې ویلې چې: ایا زمونږ د جملې څخه په دغو ذلیلانو باندې الله ﷻ احسان کړی دی او په ایمان یې مشرف کړي؟ که په ایمان باندې مشرف کېدل د عزت او احسان نښه وی نو د هغوی څخه مخکښې به مونږ ورباندې مشرف شوي وی، ځکه چې په خیر او بهترۍ کښې مونږ په هغوی وړاندې یاستو، د همدې کبله مونږ غنیان یاستو او هغوی فقیران دي. یا په بل عبارت: هغوی په حقیقت کښې په ایمان نه دي مشرف شوي بلکې هغوی غواړي چې د دروغین ایمان په ذریعه خپلو خانونو ته کور، کالي، ډوډۍ (احتیاجات) مونده کړي. اما که مونږ ایمان راوړو نو دا به حقیقي ایمان وي چې مونږ د دغو شیانو موندونکي یاستو؛ نو هغوی د خپله څنګه وشړه او مونږ ته د ناستې شرائط برابر کړه.

۴ـ لنډه دا چې (ای پیغمبره!) که ته د دوی غوښتنه ومنې هم دوی به ایمان رانه وړي، ځکه چې

دوی ایمان راوړل توهین گڼي، نو مؤمنانو ته په کار دي چې د کافرانو خبرو ته اعتناء ونه کړي او خپل خانونه ورته حقیر او سپک ښکاره نه شي لکه چې هغوی ته حقیر او سپک برېښي.

ایا الله ﷻ په شکرگذارانو باندې پوه نه دی، ایا شکر کوونکي نه پېژني؟ ایا کافران ښه پوهېږي چې فلاني رښتیا ایمان راوړی دی او فلاني په دروغو؟ داسې نه ده.

توضیحات

۱ـ د "غداة" کلمه د ورځې اولې برخې ته وضعه شوې ده[۱] یعني د سهار څخه تر زواله پورې او د زوال څخه آن تر راتلونکي سهاره پورې ټول وخت د "عشي" په نامه یادېږي[۲].

که څه هم په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو[۳] د ذکرو شوو دواړو کلمو څخه دوه لمونځونه اخستي دي چې په مکه معظمه کښې دوه لمونځونه فرض وه او بیا وروسته پنځو ته ورسېده، مگر موږ ته بهتره ښکاري چې دواړه کلمې په خپلو اصلي معناوو باندې پرېښودلی شي، نه په لمونځونو پورې اختصاص ورکړی شي او نه په خاصو وختونو پورې مختصې وگرځولی شي.

نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې: هغه خلک د خپله درباره مه شړه چې په دائمي توگه خپل رب ﷻ یادوي، کله د لمونځو په صورت کښې او کله د قرآن کریم د لوستلو په څېره کښې او بالآخره کله د انساني او قلبي ذکر په توگه.

د نظائرو مراعات په کار دی

۲ـ کله چې د قرآن کریم یو ایت د دوه وو یا د ډېرو تفسیرونو احتمال ولري نو په کار دي چې په هغه تفسیر باندې حمل کړی شي کوم چې په بل ایت کښې ښه پوره څرگند وي، ځکه چې په ایتونو کښې د نظائرو (امثالو) مراعات ضرور دی چې ځینې ایتونه ځینې نور تفسیروي.

د همدې جملې څخه په دې مقام کښې دا تکره هم ده چې ﴿ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ ﴾، چې تفصیل یې لاندې لوستلی شئ:

الف: که د ﴿مِنْ حِسَابِهِم﴾ ضمیر کافرانو ته راجع کړی شي، لکه چې ځینو مفسرینو کرامو راجع کړی دی[۴]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې مؤمنان د خپله درباره مه شړه گوندې چې کافران ایمان راوړي، ځکه چې د کافرانو حساب خو په تا باندې نشته چې د قیامت په ورځ در څخه پوښتنه وکړی شي چې هغوی ولې کافر پاتې شوه، نو تا خو خپله ذمه واري پوره کړه او ښه پوره دعوت دې ورکړ نور نو که ایمان راوړي او که ایمان رانه وړي په تا باندې کوم مسئولیت نشته.

ب: که ذکر شوی ضمیر مؤمنانو (فقیرانو) ته راجع شي نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې

---

[۱] مفردات الراغب ص۲۷۱
[۲] مفردات الراغب ص۳۴۷
[۳] المحرر الوجیز ج۶ ص۵۷
[۴] المحرر الوجیز ج۶ ص۵۷

اى پيغمبره! مؤمنان فقيران د خپله درباره مه شړه ځكه چې د دوى محاسبه خو په تاباندې نه ده (ستا دپاره خو دوى عبادت نه كوي) ته خو دوى ته د قيامت په ورځ لوړې درجې نه شي وركولى، د دوى محاسبه صرف د الله ﷻ سره ده او د همده ﷻ عبادت كوي، او د نيكو عملونو اجرونه به همدى ﷻ وركوي، دوى غواړي چې ستا په نژدېكت سره ستا د انوارو څخه استفاده وكړي او د الله ﷻ په نزد لوړې درجې موندې كړي، نو د دې كبله چې په تاباندې د دوى محاسبه نشته نو دوى په ظاهر باندې اكتفاء وكړه او باطني اُمور يې الله ﷻ ته وسپاره. په زړونو باندې د الله ﷻ څخه په غير بل هيڅوک نه پوهېږي كه څه هم پيغمبر وي.

همدې مضمون ته نبي كريم ﷺ اشاره كړې ده چې: «إِنَّ اللهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ»[۱] يعنې: يقيناً الله ﷻ ستاسو څېرو او ستاسو مالونو ته نه ګوري مګر ستاسو زړونو او ستاسو عملونو ته ګوري (اما انسان ظاهري حال ته ګوري).

تبصره

۳ـ نو په همدې بنا مونږ ته دوهم تفسير غوره ښكاري ځكه چې همدغه ډول غوښتنه د نوح ﷺ څخه خپل قوم كړې وه او ويلې يې وه چې: ستا څخه فقيرانو احاطه كړې ده او مونږ د دغو رذيلانو سره په ناسته باندې شرمېږو، علاوه په دې دوى د فقيرۍ د كبله خپل ځانونه مؤمنان معرفي كړي دي اصلاً دوى مؤمنان نه دي. خو نوح ﷺ جواب وركړ چې: ﴿ إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ ﴾ [الشعراء: ۱۱۳] يعنې: د دوى محاسبه نه ده مګر زما په رب ﷻ باندې ده (په ماباندې نه ده) كه تاسو شعور لرئ، زه د مؤمنانو شړونكى نه يم، زه فقط ښكاره ډاروونكى يم، ماته د دوى ظاهري ايمان د اعتبار وړ دى او بس.

سوال جواب

۴ـ كه څوک وايي چې: كه هر تفسير واخستل شي په ذكره شوې جمله باندې د عدم طرد (شړلو) استدلال پوره كېږي، نو د دوهمې جملې ﴿ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِم مِّن شَيْءٍ ﴾ په نزول كښې څه حكمت دى حال دا چې پوره واضحه ده چې د نبي كريم ﷺ محاسبه نه په مؤمنانو ده او نه په كافرانو؟

مونږ وايو چې: دوهمه جمله محض د اولې جملې د تاكيد دپاره نازله شوې ده، لكه چې الله ﷻ فرمايلي دي: ﴿ فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴾ [الأعراف: ۳۴] يعنې: نو كله چې د دوى نېټه راشي نو دوى به نه بېرته شي او نه به وړاندې. او دا ځكه چې د نېټې د راتګ په وخت كښې د وروسته كېدلو احتمال شته خو الله ﷻ نفي كړ، اما د وړاندې كېدلو احتمال خو بالكل نشته مګر الله ﷻ د اولنۍ جملې د تاكيد دپاره وړاندې كېدل هم نفي كړي دي[۲].

---

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۳۱۷
(۲) تفسير ابي السعود ج۳ ص۱۳۹

﴿ وَإِذَا جَآءَكَ ٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِـَٔايَـٰتِنَا فَقُلْ سَلَـٰمٌ عَلَيْكُمْ ۖ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ ٱلرَّحْمَةَ ۖ أَنَّهُۥ مَنْ عَمِلَ مِنكُمْ سُوٓءًۢا بِجَهَـٰلَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُۥ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْـَٔايَـٰتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾ ﴾

[۵۴] او کله چې تاته (ای پیغمبره!) هغه کسان درشي چې زمونږ په ایتونو باندې ایمان راوړي نو (دوی ته) ووایه چې: په تاسو باندې دې سلام وي، ستاسو رب ﷻ په خپل اقدس ذات باندې رحمت لیکلی (لازم کړی) دی (چې) یقیناً شان دا دی هر څوک چې ستاسو څخه په سادګۍ (ناپوهی) سره بدي وکړي بیا (وروسته) ترې توبه وباسي او (خپل ځان) اصلاح کړي نو بې شکه الله ﷻ (ده لره) بښونکی (او) مهربان دی.

[۵۵] او (ای پیغمبره!) مونږ دغه رنګه (لکه چې پخوا تېر شوه) خپل ایتونه په تفصیل سره بیانوو (ترڅو د مؤمنانو لاره ښه مشخصه شي) او د دې دپاره چې د مجرمانو لاره (هم) ښه پوره واضحه شي.

شان نزول او ارتباط

په ذکرو شوو ایتونو کښې مفسرین کرام په لاندې دوه ګروپونو باندې وېشل شوي دي:

۱ـ ځینې وایي چې دا ایتونه د وړاندېنیو ایتونو مضمون تعقیبوي[۱] چې: ای پیغمبره! برسېره په دې چې فقیران د خپله درباره مه شړه، نورې مهربانۍ هم ورباندې وکړه او د الله ﷻ د رحمت زېرې ورکړه. په دې تفسیر سره یې ارتباط بالکل څرګند دی.

۲ـ ځینې نور مفسرین کرام[۲] وایي چې دلته ذکر شوی مضمون نه دی تعقیب شوی بلکې دا ایتونه د یو بل مضمون پیل دی هغه دا چې نبي کریم ﷺ ته یوه ډله خلک ورغله او ورته یې وویلې چې: یا رسول الله! مونږ د لویو ګناهونو مرتکب شوي یاستو. خو نبي کریم ﷺ ورته هېڅ ونه ویلې، «فَلَمَّا ذَهَبُوْا وَتَوَلَّوْا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَة»[۳] نو کله چې هغوی لاړه او بېرته تاړ شوه نو الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ.

نو په دې تقدیر باندې یې د ارتباط وجه دا ده چې هلته د فقیرانو مؤمنانو په باره کښې نبي کریم ﷺ ته د نرمښت توصیه شوې وه او دلته ورته د ټولو مؤمنانو په هکله توصیه کېږي.

مونږ وایو چې: ذکر شوي دواړه تفسیرونه سره څه منافات نه لري ځکه چې دواړه د ایت شریف مصداقات واقع کېدلی شي او صالحینو سلفو په مصداقاتو باندې د شان نزول اطلاق کاوه[۴].

---

[۱] تفسیر البغوي ج۲ ص۱۰۰

[۲] تفسیر الطبري ج۵ ص۲۰۸

[۳] اسباب النزول للواحدي ص۱۴۷

[۴] تفسیر القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسیر المنار ج۹ ص۶۴۲

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای پیغمبره! برسېره په دې چې باید فقیران د خپل بافیضه درباره ونه شړې، کله چې تاته څه مؤمنان د خپلو ګناهونو څخه د خلاصون دلارو چارو د زده کړې او یا د نورو شرایعو او مسائلو د پوښتنو دپاره درشي نو د دوی سره زیات نرمښت کوه او د دوی د خوشالۍ دپاره ورته د سلامتۍ خبره ورکوه او د "السَّلامُ عَلَيكُمْ" جمله ورته استعمالوه.

۲ـ علاوه په دې، هغوی ته دا خبر هم ورکړه چې ستاسو رب ﷻ په خپل ځان باندې استحساناً رحمت لازم کړی دی او رحمت یې په غضب باندې وړاندې دی.

د رحمتونو د جملې څخه یې یو لوی رحمت دا دی چې ستاسو د ډلې څخه چې هرڅوک په ناپوهۍ سره څه ګناه وکړي، بیا توبه تائب شي او خپل ځان اصلاح کړي نو الله ﷻ به ورته ګناهونه وبښي ځکه چې الله ﷻ بښونکی او مهربان دی.

۳ـ ای پیغمبره! مونږ په ذکر شوي ډول سره تاته هدایات او دلایل بیانوو ترڅو د یو پلوه درته د، مؤمنانو سره کړنلاره ښه پوره واضحه شي چې باید ته ورسره څه چال چلند وکړې او دوی ستا سره څنګه مؤدبانه ناسته ولاړه غوره کړې، او ترڅو د بله پلوه تاته د مجرمانو تګلاره واضحه شي چې هغوی مؤمنانو ته په څومره إهانت او تحقیر سره ګوري او ستا او د دوی تر منځه د بېلولو او جدا کولو څومره چلونه په کار اچوي، دا ټول د دې دپاره چې د قیامت د ورځې پورې ترې ټول مؤمنان عبرت واخلي او د خانونو دپاره ترې د لارې مشال جوړ کړي.

توضیحات

۱ـ د ﴿ سَلَٰمٌ عَلَيۡكُمۡ ﴾ جمله مفسرینو کرامو په دوه ډوله تفسیره کړې ده:

الف: په مؤمنانو باندې د سلام په اچولو کښې سبقت (مخکې والی) وکړه[۱]، لکه چې په همدې مضمون باندې په شان نزول کښې یو حدیث ذکر شو.

ب: د الله ﷻ د پلوه مؤمنانو ته ورسوه چې الله ﷻ په تاسو باندې سلام وایي[۲]. د دې نظیر به جنتیانو ته د الله ﷻ سلام ویل وي لکه چې فرمایي: ﴿ سَلَٰمٌ قَوۡلٗا مِّن رَّبّٖ رَّحِيمٖ ﴾ [یس: ۵۸] یعنې: په جنتیانو باندې د مهربان رب ﷻ د پلوه سلام استول کېږي.

که څه هم دواړه تفسیرونه سره څه منافات نه لري مګر مونږ ته دوهم تفسیر غوره ښکاري، ځکه چې:

اول: ذکر شوې جمله د ﴿ وَإِذَا جَآءَكَ ﴾ د جملې څخه وروسته ده او سنت طریقه دا ده چې راتلونکی کس په ناستو خلکو باندې په سلام اچولو کښې سبقت وکړي او ناست خلک ورته جواب

---

(۱) روح المعاني ج۷ ص۱۶۴
(۲) زاد المسير ج۳ ص۳۵

دركړي. نو په دې تقدير به نبي كريم ﷺ ته د سلام په سبقت باندې په هغه وخت كښې توصيه شوي وي چې د ده ﷺ سره مؤمنان په روانه كښې مخامخ شي، كومې توصيې ته چې په ذكر شوي حديث شريف كښې اشاره شوې ده.

دوهم: په دې تقدير به د ﴿ سَلَٰمٌ عَلَيۡكُمۡ ﴾ د جملې دپاره د ﴿ كَتَبَ رَبُّكُمۡ عَلَىٰ نَفۡسِهِ ٱلرَّحۡمَةَ ﴾ جمله تفسير واقع شي او د قيامت د ورځې پورې به ټولو مؤمنانو ته د سلامتۍ او رحمت بشارت وي، لكه چې همدا مضمون په ﴿ كَتَبَ عَلَىٰ نَفۡسِهِ ٱلرَّحۡمَةَ ﴾ [الأنعام: ۱۲] ايت كښې تېر شوى دى او هلته يې ښه پوره بحث ليكلى شوى دى، والحمد لله ﷻ.

ګناهونه په جهالت سره

۲_ مونږ د الله ﷻ په توفيق د [النساء: ۱۷] ايت لاندې د توبې د قبول په ارتباط د جهالت معناوې كړې دي او ښه ګټور معلومات مو ليكلي دي چې بيا ليكلو ته يې ارتيا نه ګورو، مګر دلته ورباندې دومره اضافه كوو چې د ايت شريف د نزول په وخت كښې چې كله به ځينې خلك په ايمان باندې مشرف شوه نو هغوى به خپلو پخوانيو ګناهونو انديښمن كړه چې الله ﷻ به مو پرې ونيسي او كه څنګه؟ نو الله ﷻ د دغسې پوښتنو جواب په عمومي توګه نازل كړ چې د قيامت د ورځې پورې د ټولو مؤمنانو انديښنې پورته كوي.

د عربيت څو قواعد

۳_ په كار دي چې په دې مقام كښې محترم لوستونكي د عربيت لاندې څو قواعد ولولي:

الف: د ﴿ كَتَبَ رَبُّكُمۡ عَلَىٰ نَفۡسِهِ ٱلرَّحۡمَةَ أَنَّهُۥ مَنۡ عَمِلَ مِنكُمۡ سُوٓءَۢا بِجَهَٰلَةٖ ثُمَّ تَابَ مِنۢ بَعۡدِهِۦ وَأَصۡلَحَ فَأَنَّهُۥ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴾ كلماتو نحوي تركيب په لاندې ډول دى[1]:

اول: ﴿ ٱلرَّحۡمَةَ ﴾ مبدل منه دى.

دوهم: د ﴿ أَنَّه ﴾ د "ه" ضمير د شان ضمير دى او د "أنَّ" دپاره اسم دى.

دريم: د ﴿ مَنۡ ﴾ كلمه د خپلو متعلقاتو سره مبتداء ده.

څلورم: په ﴿ فَأَنَّه ﴾ كښې د "ه" ضمير د الله ﷻ څخه كنايي دى او د "أنَّ" دپاره اسم دى.

پنځم: د ﴿ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴾ كلمات د "لَهُ" په تقدير سره د همدغه "أنَّ" خبر دى.

شپږم: دغه جمله ﴿ فَأَنَّهُۥ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴾ د "مَنۡ" دپاره خبر ده.

اوم: دغه جمله په "أنَّهُ" كښې د "أنَّ" دپاره خبر ده.

اتم: دغه جمله د ﴿ ٱلرَّحۡمَةَ ﴾ دپاره بدل ده.

نو حاصل يې هغسې راځي چې په ژباړه او مطلب خلاصه كښې ورته اشاره شوې ده.

---

(۱) تفسير ابي السعود ج۳ ص۱۴۱؛ روح المعاني ج۷ ص۱۶۴؛ تفسير القرطبي ج۶ ص۴۳۶؛ البحر المحيط ج۴ ص۵۲۸

الانعام (۱)

ب: د ﴿ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴾ په جمله کښې د "و" توری عاطف دی او معطوف علیه یې
مقدر دی چې تقدیر یې داسې کېږي چې: "لِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُؤْمِنِينَ" یعنې: مونږ خپل ایتونه په تېر
شوي تفصیل سره بیانوو ترڅو د مؤمنانو لاره ښه پوره واضحه شي او د مجرمانو لاره هم ښه پوره
مشخصه شي او یوه د بلې سره ګډه نه شي.

ج: د ﴿سَبِيل﴾ کلمه په عربي محاوره کښې سماعي مؤنثه ده چې تذکیر او تانیث پکښې دواړه
جائز دي، خو په ذکر شوي ایت شریف کښې ورته د "تستبین" د کلمې مؤنث ضمیر راجع شوی دی.

﴿ قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۚ قُل لَّآ أَتَّبِعُ أَهْوَآءَكُمْ ۙ قَدْ ضَلَلْتُ
إِذًا وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُم بِهِۦ ۚ مَا عِندِي
مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦٓ ۚ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ يَقُصُّ ٱلْحَقَّ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْفَٰصِلِينَ ﴿٥٧﴾ قُل لَّوْ أَنَّ
عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦ لَقُضِيَ ٱلْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٨﴾ ﴾

[۵۶] (ای پیغمبره! کافرانو ته) ووایه چې: یقیناً زه د دې څخه منعه کړی شوی یم چې زه د هغو کسانو عبادت وکړم چې تاسو یې د الله ﷻ څخه په غیر بلنه کوئ (نو ماته تمه مه کوئ).

(بیا ورته تاکیداً) ووایه چې: زه ستاسو د خواهشاتو پیروي نه کوم، بې شکه زه به په دغه وخت (د پیروۍ په صورت) کښې ګمراه شوی یم او زه به د لارې موندونکو څخه نه یم.

[۵۷] (ورته) ووایه چې: یقیناً زه د خپل رب ﷻ د پلوه په څرګند دلیل باندې یم، حال دا چې تاسو ورته د دروغو نسبت کوئ، (او د قرآن کریم په ښکاره دلیل باندې مو سترګې پټې کړې دي).

زما په نزد هغه شی (عذاب) نشته چې تاسو یې (زما څخه) په جلتۍ سره غواړئ، حکم (د نازلولو فیصله) خو نه دی مګر خاص الله ﷻ لره دی (او بس، چې الله ﷻ) حق بیانوي (څه چې وایي هغه ټول حق دي) او الله ﷻ د ټولو فیصله کوونکو بهتر (فیصله کوونکی) دی.

[۵۸] (ورته) ووایه چې: که چرته یقیناً زما په نزد (زما په لاس کښې) هغه شی (عذاب) وی چې تاسو پرې تادي کوئ نو زما او ستاسو په منځکښې به کار فیصله شوی وی ("هو" یا "نه" به مې درته ویلي وی). او الله ﷻ په ظالمانو باندې ډېر ښه پوهېږي.

ارتباط

په ذکرو شوو ایتونو کښې د مؤمنانو او مجرمانو (د دواړو) په تګلارې باندې څه رڼا اچولې شوې ده، په دې ایتونو کښې نبي کریم ﷺ ته توصیه شوې ده چې خپله کړنلاره کافرانو ته یو ځل بیا ښه پوره واضحه کړه چې په بې ځایه غوښتنه باندې دې ونه زوروي او تکلیف درنه کړي.

د مطلب خلاصه

يعني: اى پيغمبره! خپله كړنلاره د ټولې دنيا كافرانو ته يو ځل بيا په لاندې ډول ورڅرګنده كړه چې:

۱ـ ورته ووايه: زه نه د ځان دپاره پخپله باندې لاره ټاكم او نه ستاسو غوندې د ړانده تقليد پيروي كوم، زه همېشه په هغې لاره باندې ځم چې د الله ﷻ د پلوه راته ښودلې شوې ده.

نو اى كافرانو! زما څخه دا تمه مه كوئ چې زه به د هغو كسانو عبادت وكړم چې تاسو يې د الله ﷻ څخه پرته بلنه كوئ او دا ځكه چې زه د دې كار څخه منعه كړى شوى يم.

۲ـ ورته ووايه چې: زه ستاسو د ارزوګانو پيروي هم نه كوم چې يا مؤمنان د خپله درباره وشړم او يا تاسو ته په اختصاصي ناسته باندې قائل شم، نو كه بالفرض زه د ذكرو شوو كارونو څخه د هر يو كار مرتكب شم نو ما به په دغه وخت كښې لاره وركه كړې وي او زه به د لاره موندونكو څخه نه يم، لكه څنګه چې تاسو لاره وركه كړې ده او د لارو موندونكو څخه نه ياست.

۳ـ ورته ووايه چې: يقيناً زه د خپل رب د پلوه په واضحه دليل باندې يم، په خپل دين باندې مې د زړه د كومې يقين او باور دى، شك او شبه مې پكښې نشته، نو زما څخه دا تمه مه كوئ چې په خپلو شبهاتو او اشتباهاتو به مې تبر باسئ.

اما تاسو هغه شي ته د دروغو نسبت كوئ چې ماته د لمر په څېر څرګند او واضحه دى، نو تاسو ته په كار دي چې په خپلو كړو وړو باندې تجديد النظر وكړئ.

۴ـ هغه شى چې تاسو يې زما څخه په عجله سره غواړئ، چې هله ژر كړه په مونږ باندې موعود (وعده كړى شوى) عذاب رانازل كړه او يا قيامت قائم كړه او بالآخره يا فرمايشي معجزې په تادى سره راوړه او يا داسې نور، دا يو شى هم زما سره نشته او نه زه د دغو شيانو د وركړې دپاره استولى شوى يم، بلكې د هر شي فيصله كول (چې دا دې وكړى شي او دا دې ونه كړى شي) فقط په الله ﷻ پورې مختص دي چې د حكمت د غوښتنې سره سم يې بيانوي او فيصله ورباندې كوي.

او څه چې الله ﷻ فيصله كړي همغه حق او د واقع سره برابر دي ځكه چې د الله ﷻ په شان حقه او بهتره فيصله څوك كولى شي او د چا وسه كېږي؟.

۵ـ د ښه تاكيد دپاره دا هم ورته ووايه ـتر څو يې يقين او باور راشيـ چې: كه بالفرض هغه څه زما سره وى او زما په توان كښې وى چې تاسو يې زما څخه غوښتنې كوئ او په تادى سره يې راڅخه غواړئ نو ضرور به زما او ستاسو په منځكښې كار فيصله شوى وى چې يا به مې درته په قطعي توګه هو ويلي وى او تاسو چې څه غوښتلى هغه به مې درته دركړي وى، او يا به مې په قاطع ډول سره درته د نه جواب دركړى وى، او خبره به دومره نه وى اوږده شوې لكه چې اوس اوږده شوې ده چې نه درته هو ويلى شم او نه درته په نه سره جواب دركولى شم، او دا ځكه چې د هو او د نه جواب د الله ﷻ په اختيار كښې دى او بس. او همدى ﷻ په ظالمانو باندې ښه پوه دى او د دوى

غوښتنې ورته تولې معلومې دي، البته چې د حکمت په مطابق کار به ورسره وکړي، ځکه چې هر کار او هره فیصله یې د حکمت څخه ډکه ده.

توضیحات

۱_ د هغو شیانو مثالونه ولولئ چې کافرانو به پرې عجله کوله:

الف: کله به چې دوی د الله ﷻ د عذاب څخه وډارول شوه نو دوی به استهزاء او استبعاد کاوه لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴾ [یونس:۴۸] یعنې: او دوی وايي چې دغه وعد (د عذاب نازلېدل) به کله وي؟ که تاسو رښتیني یاست (نو وخت يې راته وټاکئ).

ب: کله به چې د قیامت د ورځې څخه تخویف ورکړې شو نو دوی به ویلې چې دا ورځ به کله راځي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ يَسْـَٔلُكَ ٱلنَّاسُ عَنِ ٱلسَّاعَةِ ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ ٱللَّهِ ﴾ [الأحزاب: ۶۳] یعنې: ستا څخه خلک د قيامت د ورځې په هکله پوښتنه کوي (چې کله به وي)، نو ته ورته ووایه چې یقینًا د قیامت د قائم کېدلو علم خاص د الله ﷻ په نزد دی (او بس).

ج: کله-کله به دوی د دې دپاره په عجلې سره د عذاب غوښتنه کوله ترڅو عوامو ته فریب ورکړي چې قرآن کریم د الله ﷻ نازل کړی شوی کتاب نه دی. الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَإِذْ قَالُوا۟ ٱللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ ٱلْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ أَوِ ٱئْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾ [الأنفال: ۳۲] او هغه وخت یاد کړه چې دوی وویلې چې: ای الله! که چرته دغه (قرآن کریم) ستا د نزد څخه همدا حق وي (په حقه نازل شوی وي) نو په مونږ باندې د اسمان څخه د کاڼو باران وکړه او یا مونږ ته (بل) دردناک عذاب راوړه.

یعنې: نو چې نه به پرې د کاڼو باران وشو او نه به سمدستي وربانديې دردناک عذاب نازل شو، دوی به عوامو ته په فریبانه وینا کښې ویلې چې: دا قرآن رښتیانی د الله ﷻ کتاب نه دی.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: د یوه اوږد حدیث شریف مضمون دی چې په مکه معظمه کښې نبي کریم ﷺ د کافرانو څخه یو وخت ډېر په تنګ شو نو الله ﷻ ملک الجبال (د غرونو پرښته) ور واستوله او ورته یې وویل چې که ستا خوښه وي نو دوی به د دوه وو غرونو څخه لاندې کړم (او ټول به پوډنا کړم)، مګر نبي کریم ﷺ دا کار خوښ نه کړ او ویې فرمایل چې: «بَلْ أَرْجُو أَنْ يُخْرِجَ اللهُ مِنْ أَصْلَابِهِمْ مَنْ يَعْبُدُ اللهَ وَحْدَهُ لَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا»[1] یعنې: بلکې زه اُمید لرم چې الله ﷻ د دوی د نسل څخه هغه څوک راوباسي (وزېږوي) چې یوازې د الله ﷻ عبادت وکړي او هیڅ شی ورسره شریک نه کړي.

نو پوښتنه دا ده چې: ایا دغه ایت شریف ﴿ لَّوْ أَنَّ عِندِى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦ لَقُضِىَ ٱلْأَمْرُ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ ﴾ د ذکر شوي حدیث شریف سره څه منافات نه لري؟

---

[1] صحيح البخاري ج۱ ص۴۵۸

مونږ وایو چې: دلته منافات ځکه نشته چې:

الف: حدیث شریف د انتقام په باره کښې دی چې نبي کریم ﷺ په کافرانو باندې د انتقام د کبله عذاب وربښکته نه کړ که څه هم د د ده ﷺ په اختیار کښې واچول شو، او ایت شریف د کبله دی چې که بالفرض د عذاب نزول د نبي کریم ﷺ په اختیار کښې وی او کافرانو یې په نزول باندې داسې اصرار کړی وی لکه چې اوس یې ورباندې کوي نو ضرور به یې ورباندې ورنازل کړی وی او د دوی کار به یې فیصله کړی وی[۱].

ب: مګر مونږ چې د نبي کریم ﷺ زړه سوی او د کافرانو په مسلمانېدلو باندې د ده حرص ته ګورو نو په جواب کښې وایو چې د ﴿لَقُضِيَ ٱلْأَمْرُ﴾ معنی دا نه ده چې په تاسو باندې به مې غوښتلی شوی عذاب درنازل کړی وی، بلکې معنی یې دا ده ــ والله ﷻ اعلم ــ چې د "هو" یا "نه" جواب به مې درکړی وی خو زه اوس هیڅ نه شم ویلی ځکه زما په لاس کښې هیڅ شی نشته او ټول اختیار د الله ﷻ سره دی چې په خپلو حکیمانه کارونو باندې ډېر ښه پوهېږي.

﴿وَعِندَهُۥ مَفَاتِحُ ٱلْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَآ إِلَّا هُوَ ۚ وَيَعْلَمُ مَا فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ۚ وَمَا تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِى ظُلُمَٰتِ ٱلْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ۝٥٩ وَهُوَ ٱلَّذِى يَتَوَفَّىٰكُم بِٱلَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِٱلنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰٓ أَجَلٌ مُّسَمًّى ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝٦٠ وَهُوَ ٱلْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۦ ۖ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ۝٦١ ثُمَّ رُدُّوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ مَوْلَىٰهُمُ ٱلْحَقِّ ۚ أَلَا لَهُ ٱلْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ ٱلْحَٰسِبِينَ ۝٦٢﴾

[۵۹] او د الله ﷻ په نزد د غیبو خزانې دي (چې) هیڅوک ورباندې نه پوهېږي مګر همدی ﷻ (او بس)، او الله ﷻ په هغه شي باندې پوهېږي چې په وچه کښې دي او چې په دریاب کښې دي، او هیڅ یوه پاڼه نه پرېوزي مګر الله ﷻ پرې پوهېږي (او په علم کښې یې شته). او هیڅ یوه دانه د ځمکې په تیارو کښې (نه لوېږي) او نه لوند شی او نه وچ شی (پرېوزي) مګر (برسېره د الله ﷻ پر علم) په روښانه کتاب (لوح محفوظ) کښې هم دی.

[۶۰] او الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې په شپه کښې تاسو اخلي (ویده کوي) او په هغه څه باندې پوهېږي چې تاسو یې د ورځې کسب کړی وي، بیا مو (د ویده کولو څخه وروسته) په ورځ کښې راپورته کوي (راویښوي) د دې دپاره چې تاکله شوې نېټه (عمر مو) پوره کړی شي.

---

[۱] تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۱۳۷

بیا خاص الله ﷻ ته ستاسو بېرته ورتلل دي، بیا به الله ﷻ تاسو په هغه څه باندې خبر کړي چې تاسو یاست چې کوئ یې.

[۶۱] او همدی (الله ﷻ) په خپلو بندګانو باندې (په قدرت سره) د پاسه دی (هیڅوک یې د ارادې څخه خپل ځان نه شي بچ کولی) او په تاسو باندې ساتونکې پرښتې (هم) استوي، آن تردې پورې چې کله ستاسو یو کس ته مرګ ورشي نو زمونږ لېږلې شوې (پرښتې) یې پوره واخلي (روح یې قبض کړي)، حال دا چې دوی (دغه استولې شوې پرښتې) هیڅ قصور نه کوي (او کامل اطاعت کوي).

[۶۲] بیا دوی ټول (انسانان) خاص الله ﷻ ته چې د دوی په حقه مالک دی ورتاوول کېږي. خبردار! خاص الله ﷻ لره حکم (فیصله) ده او همدی ﷻ د ټولو حسابګرو ډېر چابک (او تېز) دی.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې دې ته اشاره شوې وه چې د عذابونو نازلول او د فرمایشي معجزاتو واقع کول د الله ﷻ په قدرت کښې دي او همده ﷻ ته یې د نزول او وقوع وخت معلوم دی، په دې ایتونو کښې د الله ﷻ علم او قدرت ته څه تفصیل ورکړی شوی دی چې حاصل یې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

۱ــ ای پیغمبره! مشرکانو ته د الله ﷻ کامل علم او کامل قدرت په لاندې ډول ښه پوره تشریح کړه چې ترڅو د یو پلوه په راتلونکې کښې تا په بې ځایه غوښتنو باندې ونه زوروي او د بله پلوه دوی خپل حقیقي مالک وپېژني او د بوتانو د پیروۍ څخه لاس واخلي:

الف: د ټولو غیبو خزانې په الله ﷻ پورې خاصې دي او په یوه ډول غیب کښې هم هیڅوک پوهه نه لري. یا په بل عبارت: د ټولو غیبي شیانو کونجیګانې صرف د الله ﷻ سره دي چې د ده ﷻ څخه په غیر وریاندې هیڅوک نه پوهېږي.

هو! دا بېله خبره ده چې الله ﷻ په خپل فضل سره په خپلو خاصو بندګانو باندې څه لطف وکړي او د غیبو یوه ځنډه ورڅرګنده کړي او په څه باندې یې پوه کړي.

ب: الله ﷻ په هغو ټولو شیانو باندې پوهېږي چې په وچه کښې دي او یا په دریابونو کښې دي لکه څنګه چې ورته د وچې ټول غرونه، کانې، ساکښان، بوټي او نور معلوم دي، همدارنګه ورته د دریابونو ټول ساکښان او خزائن څرګند دي.

ج: په هیڅ یوه ونه کښې یوه پاڼه نه شنه کېږي او نه سقوط کوي مګر د هغې ټول کیفیتونه ورته معلوم دي چې څومره یې وزن دی او څومره یې طول او عرض دی او بالآخره څومره وخت به شنه وي کله به سقوط کوي او وروستنۍ مرحله به یې چرته او څنګه وي؟

د: هیڅ یوه دانه د ځمکې په خېټه کښې نه لوېږي (که څه هم ډېره کوچنۍ وي) مګر الله ﷻ وریاندې پوهېږي چې کله به راشنه شي، څومره شاخونه به وکړي، څومره دانې به ونیسي او عاقبت به یې څه کېږي؟ برابره خبره ده چې ذکره شوې دانه غوزېدلې وي او یا اچولې شوې (کرلې شوې) وي.

ه: همدارنګه هیڅ لوند شی او هیڅ وچ شی نه ښکته کېږي او نه پورته کېږي، نه خېژي او نه لوېږي مګر ټول برسېره په دې چې د الله ﷻ په علم کښې دي په لوح محفوظ کښې هم ثبت او لیکلې شوي دي، دا ده د الله ﷻ د علم لږ څه شرحه چې الله ﷻ د خپلو غیبي خزانو څخه درنازله کړه.

۲_ ای پیغمبره! د خپل دعوتي امت کافرانو ته د الله ﷻ د قدرت لاندې نمونې بیانې کړه:

الف: الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د شپې د مخې تاسو ویده کوي چې نه څه اورېدلی شئ او نه څه لیدلی شئ او نه څه کار او کسب کولی شئ، بلکې ارام پراته اوسئ چې نابلده سړی درباندې د مړو ګومان کوي، مګر د ورځې د مخې تاسو دومره لوی لوی کارونه او دومره غټې غټې خبرې کوئ چې د هغو په کیفیاتو باندې یوازې الله ﷻ پوه دی، آن تردې چې ستاسو د ځینو شرکي خبرو له کبله نږدې وي چې اسمان ټوټې شي او ځمکه وچوي او بالآخره غورونه دړې وړې شي، هغه دا خبره چې د الله ﷻ سره شریک دروئ، نو که بالفرض ستاسو د شپې ناتواني او د ورځې تکبر سره یو ځای مقائسه کړی شي نو داسې به ښکاره شي چې دغه متکبرین هغه څوک نه دي چې د شپې به سده پراته وه او د خپلو خانونو څخه یې مچ هم نه شو شړلی.

ب: که بالفرض الله ﷻ تاسو د درانه خوبه راویښ نه کړي نو د قیامت تر ورځې پورې به هم راویښ نه شئ او ویده به پراته یاست، خو الله ﷻ تاسو د ورځې د مخې بېرته راویښوي ترڅو کاروبار پیل کړئ او د قیامت ورخ دربه زړه کړئ چې همدغه ډول به د قبرونو څخه راپورته کړی شئ، همدغه سلسله (ویده کول او راویښول) به ترهغه جریان لري ترڅو مو چې د مرګ ټاکلې نېټه پوره کړی شي.

کله چې پوره شوه نو بیا مو الله ﷻ په دائمي خوب باندې ویده کوي او ارواګانې مو په کامله توګه قبض کوي او بدنونه مو منحل کوي چې د قیامت په ورځ کښې به مو بېرته راژوندي کړي او د الله ﷻ په حضور کښې به ودرولی شئ چې بیا به مو الله ﷻ په هغو ټولو کړو وړو باندې خبر کړي چې تاسو اوس لګیا یاست او کوئ یې.

ج: خاص الله ﷻ په خپلو مخلوقاتو باندې قاهر (د غلبې څښتن) دی چې دوی ټول یې په مقابل کښې ناتوانه دي او په هیڅ شي باندې وسه نه لري.

د: د الله ﷻ د کامل قدرت یوه نمونه دا ده چې په تاسو باندې ستاسو د اعمالو د ثبت او حفظ کولو دپاره څه پرښتې درلېږي، چې تاسو ترې په هیڅ ډول سره خپل ځانونه نه شئ بچ کولی او نه ترې کوم عمل پټولی شئ.

ه: ذکره شوې عملیه تر هغه وخته پورې مسلسله جریان لري ترڅو چې د الله ﷻ په امر سره ستاسو کوم یوه ته مرګ ورسېږي، نو په دغه وخت کښې زمونږ نورې لېږلې شوې پرښتې تاسو په کامله توګه قبض کوي او د الله ﷻ په امریه کښې هیڅ قصور نه کوي، او څنګه یې چې ورته هدایت کړی وي په همغه ډول سره یې ټول کیفیات مراعات کوي چې نه وړاندې والی کوي او نه

وروسته والی، نه شدت او نه تخفیف او داسې نور.

یا په بل عبارت: دا خل مو په داسې خوب باندې ویده کوي چې د قیامت تر ورځې پورې ترې نه شئ راویښېدلی.

و: بیا نو ټول انسانان (مسلمانان وي او که کافران) الله ﷻ ته وروستل کېږي چې د ټولو په حقیقي او واقعي توګه مالک دی او هیڅوک توان نه لري چې هلته د وروستلو څخه انکار وکړي او یا ترې ځان بچ کړي.

۳ـ ای پیغمبره! په آخره کښې کافرانو ته اعلان وکړه چې: خبردار! خاص الله ﷻ لره په دنیا او آخرت دواړو کښې حکم او فیصله کول دي چې په ډېرې تېزۍ سره محاسبه کوي او هر چاته فیصله ورکوي چې فلانی د دې شي مستحق دی او د فلاني دپاره دا ډول جزا په کار ده.

۴ـ نو ای کافرانو! هر کله چې ټول شیان د الله ﷻ پورې هم د علم او هم د قدرت د حیثه اختصاص لري نو ماته مه د علمي شیانو فرمایش راکوئ چې قیامت به کله راشي او مه راڅخه قدرتي شیان غواړئ چې فلانی فرمایشي معجزه راوړه او یا رادې باندې عذاب رانازل کړه او یا داسې نور.

توضیحات

۱ـ د ﴿ مَفَاتِحُ ﴾ کلمه یا د "مَفْتَح" جمعه ده (د میم په زوَر سره)، "مَفْتَح" خزانې ته وایي. او یا د "مِفْتَح" جمعه ده (د میم په زیر سره)، "مِفْتَح" کنجي ته وایي[۱].

په یاد ولرئ!

۲ـ په یاد ولرئ کونجي ته په دې اعتبار سره مفتح یا مفتاح وایي چې د خزانې قلف ورباندې پرانستلی کېږي، او په دې اعتبار سره "مِغْلَق" یا "مِغْلاق" نومېږي چې خزانه ورباندې بندېږي او قلف وراچولی کېږي.

په هر تقدیر، ذکر شوي دواړه نومونه د کنایې په توګه د ښه یا بد سړي په باره کښې هم استعمالېږي. نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «إِنَّ مِنَ النَّاسِ مَفَاتِيحَ لِلْخَيْرِ مَغَالِيقَ لِلشَّرِّ وَإِنَّ مِنَ النَّاسِ مَفَاتِيحَ لِلشَّرِّ مَغَالِيقَ لِلْخَيْرِ فَطُوبَى لِمَنْ جَعَلَ اللهُ مَفَاتِيحَ الْخَيْرِ عَلَى يَدَيْهِ وَوَيْلٌ لِمَنْ جَعَلَ اللهُ مَفَاتِيحَ الشَّرِّ عَلَى يَدَيْهِ»[۲] یعني: یقیناً ځینې د خلکو څخه د خیر دپاره د پرانستلو کونجیګانې دي او د شر دپاره د قلف (بندولو) کونجیګانې دي، او یقیناً ځینې د خلکو څخه (بالعکس) د شر دپاره د پرانستلو کونجیګانې دي، او د خیر دپاره د قلف کولو (بندولو) کونجیګانې دي، نو د هغه چا دپاره پاکیزګي (خوشالي) ده چې الله ﷻ د ده په لاس باندې د خیر کونجیګانې وګرځوي، او افسوس (حسرت) دی هغه چالره چې الله ﷻ د ده په لاس باندې د شر کونجیګانې وګرځوي.

(۱) تفسیر الطبري ج۵ ص۲۱۳
(۲) سنن ابن ماجه ج۱ ص۲۱

په هر تقدير، په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې راوځي چې د غيبو ټولې خزانې الله ﷻ پورې خاصې دي. او يا يې د معنی حاصل داسې راځيږي چې د غيبو ټولې کونجيګانې په الله ﷻ پورې مختصې دي او د ده ﷻ څخه په غير د نورو ټولو په مخ تړلې دي.

هو! دا بيله خبره ده چې په خپل فضل سره خپلو خاصو بندګانو ته د غيبي خزانو څخه څه شی ورپېرزو کړي، لکه چې فرمايي: ﴿وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى ٱلْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَجْتَبِى مِن رُّسُلِهِۦ مَن يَشَآءُ﴾ [آل عمران: ۱۷۹] يعني: او الله ﷻ نه دی چې تاسو په غيبو باندې مطلع (خبر) کړي مګر الله ﷻ د خپلو پيغمبرانو څخه هغه څوک غوره کوي چې اراده يې ورته وشي (او وحې ورته وکړي).

غَيب څه معنی؟

۳ـ مونږ د غيبي علومو په باره کښې د [الأنعام: ۵۰] ايت لاندې څه معلومات ليکلي دي چې يو ځل کتل يې بد نه دي، مګر دلته ورباندې لاندې معلومات وراضافه کوو:

الف: د "غَيب" کلمه مصدر ده مګر د اسم فاعل (غائب) په معنی باندې استعمالېږي[۱].

ب: نو غيب يا د هغه موجود شي څخه عبارت دی چې د حواسو څخه غائب وي او يا د هغه معدوم شي څخه عبارت دی چې د وجود څخه غائب وي چې لا موجود شوی نه وي.

ج: د الله ﷻ علم په موجوداتو باندې بالمشاهده دی چې هيڅ موجود ترې نه شي غائب کېدلی، او په معدوماتو باندې بالغيب دی چې موجود به شي او که نه، که موجود شي نو په څه کيفيت به وي او داسې نور[۲].

د: اما د بندګانو علم په هغو موجوداتو باندې بالمشاهده دی چې د حواسو لاندې يې واقع کېږي او په هغو موجوداتو او يا معدوماتو باندې بالغيب دی چې د ده د حواسو لاندې واقع نه وي او د دوی د علم لاندې راشي چې په ايت يا حديث سره ثابت وګرځولی شي.

يادونه

۴ـ ځينو مفسرينو کرامو په دې مقام کښې د ﴿مَفَاتِحُ ٱلْغَيْبِ﴾ دپاره ډېر تفسيرونه کړي دي[۳]، لکه د اجرونو خزانې، د عذابونو خزانې، د رزقونو خزانې او داسې نور.

مګر مونږ ته داسې برېښي چې مفسرينو کرامو به د ﴿مَفَاتِحُ ٱلْغَيْبِ﴾ دپاره فقط مثالونه ښودلي وي او حصر به يې مطلب نه وي، نو په دې تقدير عالم الأرواح، عالم الجن، عالم الانس، عالم البحار، عالم البر او داسې نور ټول د ذکرې شوې کلمې لاندې راځي لکه چې همدې مضمون ته په ايت شريف کښې اشارې شته.

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۸۱

(۲) تفسير المنار ج۷ ص۴۵۸؛ تفسير الطبري ج۵ ص۲۱۳

(۳) زاد المسير ج۳ ص۲۸

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې: یو ځل نبي کریم ﷺ د ﴿ مَفَاتِحُ ٱلْغَيْبِ ﴾ د کلمې په تفسیر کښې ورفرمایل چې: «مَفَاتِحُ الْغَيْبِ خَمْسٌ»[1] یعنې: غیبي خزانې او یا غیبي کونجیګانې پنځه دي. او د استشهاد په توګه یې د [لقمان:۳۴] ایت شریف ولوست په کوم کښې چې دغه لاندې پنځه شیان ذکر دي:

اول: د قیامت د ورځې علم د الله ﷻ پورې خاص دی.

دوهم: په باران باندې یوازې الله ﷻ پوهېږي چې کله به ووریږي.

دریم: یوازې الله ﷻ په هغه شي باندې پوهېږي چې په رحمونو کښې تقرر لري.

څلورم: همدارنګه یوازې الله ﷻ ته معلومه ده چې سبا ته به مثلًا خلک څه څه کارونه کوي.

پنځم: او د الله ﷻ څخه پرته په دې باندې هم هیڅوک نه پوهېږي چې په کومه ځمکه به مرکېږي.

نو پوښتنه دا ده چې: په دې کښې څه حکمت دی چې نبي کریم ﷺ ذکره شوې کلمه صرف په پنځو غیبو باندې تفسیره کړه او بس؟

مونږ وایو چې:

الف: ځینو مفسرینو کرامو[2] زیات زور لګولی دی چې د الله ﷻ ټولې غیبي خزانې یا د غیبي خزانو کونجیګانې په ذکرو شوو پنځو خزانو یا په پنځو کونجیګانو کښې منحصرې کړي، ته به وایې چې دریاب ته په کوزه کښې د بندولو نیت لري، که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هلته دې بعید تاویلونه ولولي.

ب: مونږ ته داسې برېښي چې د ذکرو شوو پنځو خزانو نومونه د مثال په توګه اخستل شوي دي او حصر پکښې مطلب نه دی، شاید چې د دغو پنځو په ذکر کښې به لاندې حکمتونه وي، والله اعلم:

اول: د قیامت د ورځې پوښتنه ډېر خلک کوي، څوک د تعنت (عناد) د کبله او څوک د دې کبله چې تیاری ورته ونیسي.

دوهم: د باران ورښت ته هم خلک سترګې په لار وي چې کله به ځمکه خړوبه شي، د همدې کبله د باران د ورښت په دروغینو معلوماتو باندې جوګیان د خپلو ځانونو دپاره په خلکو کښې د مقبولیت موندلو هڅې کوي.

دریم: د ما في الارحام په معلوماتو باندې هم خلک مینه کوي چې د زوی پلار به جوړ شي او که د لور؟ خصوصًا په موجوده زمانه (۱۳۷۳ هـ ش) کښې خو دا شبهه ډېره ښکته پورته کېږي چې د مور په ګېډه کښې نارینه او ښځینه اولاد په پېژاندنه باندې ځینې ډاکټران بریالي شوي دي، خو ان شاء الله الرحمن ـ مونږ به ورته د [الرعد:۸] ایت او د [لقمان:۳۴] ایت لاندې غانېن ماتوونکی جواب ورکړو که الله ﷻ په خپل فضل سره هلته د رسېدلو توفیق راکړ.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۶۶۴

(۲) تفسیر المنار ج۷ ص۴۶۸

څلورم: هرڅوک د خپلو روزمره کارونو دپاره مهال وېش تاکي. او په حکومتونو باندې خو د خطه المشي (تګلارې) بیانول حتمي شی دی.

پنځم: که هرڅومره مغروره او غافل انسان وي هم د خپل مرګ څخه نه شي بې غمه کېدلی چې کله به مر کېږي او چرته به خاورو ته سپارل کېږي او داسې نور.

لنډه دا چې د ذکرو شوو پنځو خزانو د معلوماتو دپاره اکثره خلک تږي دي نو الله ﷻ د تولو نه غوښته کړه چې د الله ﷻ څخه پرته وربانده بل څوک نه پوهېږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې قیصه ولولی:

یوه عجیبه قیصه

۶_ مونږ اورېدلي دي چې کوم یوه باچا ملک الموت علیه السلام په خوب کښې ولید او وپوښتنه یې ترې وکړه چې زما به څومره عمر پاتې وي؟ ملک الموت علیه السلام ورته د لاس په پنځو ګوتو باندې اشاره وکړه. باچا چې د خوب څخه راوینښ شو نو د ډېرې زیاتې وارخطائی سره مخامخ شو او ګومان یې کاوه چې البته عمر به یې د ګوتو په شمار پنځه ورځې یا پنځه میاشتې او بالآخره یا پنځه کاله پاتې وي. د مملکت د تعبیر المنام (د خوبونو د تعبیر کولو) پوهان تول چپ وه او په خلکو باندې د غم تیاره خوره شوه، مګر په همدې منځکښې یوه باشعوره عالم دوی د غمه خلاص کړه او باچا یې مخاطب کړ چې: ملک الموت علیه السلام تاته جواب درکړی دی چې ستا د عمر معلومات ماته نشته، ځکه چې دا د هغو پنځو خزانو څخه دي چې کونجیګانې یې یوازې او یوازې د الله ﷻ سره دي او بس. نو په دې تعبیر سره باچا خوشاله شو او ذکر شوي عالم ته یې ډېر غټ انعام ورکړ.

سوال جواب

۷_ که څوک وایي چې: د ذکرو شوو تشریحاتو په بنا د ﴿ وَعِندَهُۥ مَفَاتِحُ ٱلْغَيْبِ ﴾ جمله ټولو غیبي خزانو ته شامله شوه، نو په دې کښې څه حکمت دی چې په عین ایت شریف کښې د ځینو په نومونو باندې صراحت وکړی شو، لکه وچه، لمده، خزان شوي پاڼه، لوېدلي دانه، ساقط شوی لوند شی، او یا لوېدلی وچ شی؟

مونږ وایو چې: حکمت پکښې دا دی ـ والله ﷻ اعلم ـ چې:

الف: هلته اجمال وه او وروسته یې تفصیل دی او د اجمال څخه وروسته په ذهن کښې تفصیل ډېر ښه کښیني.

ب: ذکره شوي جمله ﴿ وَعِندَهُۥ مَفَاتِحُ ٱلْغَيْبِ ﴾ د الله ﷻ د علم په عموم باندې عقلاً دلالت کوي نو په متباقي ایت شریف کښې د ځینو محسوساتو نومونه هم واخستل شوه ترڅو د انسان په پوه کولو کښې عقل او حواس دواړه سره لاسونه یو کړي، ترڅو د تولو طبقاتو انسانان پرې عقیده وکړي.

ج: ترڅو خلک پوه شي چې الله ﷻ بې ارزښته شی (لکه خزان شوي پاڼه) هم بې لیکنې نه دی پرېښې نو د انسان کړه وړه به یې څنګه نه وي لیکلي چې ثواب او عقاب ورپورې ارتباط لري.

«کتاب مبین» د کوم کتاب نوم دی؟

۸_ ځینو مفسرینو کرامو[۱] په دې مقام کښې د ﴿ كِتَـٰبٍ مُّبِينٍ ﴾ څخه د الله ﷻ علم مراد کړی دی چې د وړاندېني مضمون دپاره تاکید واقع کېږي او د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: تکراراً واورئ چې د ټولو خزانو کونجیګانې د الله ﷻ پورې خاصې دي او ټول شیان د الله ﷻ په علم کښې دي.

مګر دا تفسیر د یو پلوه متبادر نه دی او د بل پلوه تاکید دی او د تاکید څخه تاسیس بهتر دی، نو ښکه مونږ وایو چې ﴿ كِتَـٰبٍ مُّبِينٍ ﴾ په دې مقام کښې د الله ﷻ د یوه ازلي کتاب څخه عبارت دی چې الله ﷻ پکښې د ټولو مخلوقاتو ټول کیفیات د دنیا د پیدایښت څخه وړاندې لیکلي دي، چې په لیکلي شوي توګه مخلوقات پیدا کېږي او فنا کېږي او دا سلسله به د قیامت د ورځې پورې روانه وي.

ذکر شوی کتاب د «اُم الکتاب» په نوم هم یاد شوی دی، لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَعِندَهُۥٓ أُمُّ ٱلْكِتَـٰبِ ﴾ [الرعد: ۳۹] یعنې: او د الله ﷻ په نزد اُم الکتاب (اصلي کتاب) دی. او لوح محفوظ هم ورته ویل شوی دی، الله ﷻ فرمایي: ﴿ فِى لَوْحٍ مَّحْفُوظٍۭ ﴾ [البروج: ۲۲] یعنې: الله ﷻ قرآن کریم هم په لوح محفوظ کښې ساتلی دی.

همدې کتاب ته د «إمَام مُبِین» لقب هم ورکړی شوی دی، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَكُلَّ شَىْءٍ أَحْصَيْنَـٰهُ فِىٓ إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴾ [یس: ۱۲] یعنې: او هر شی مو شمېرلی دی په څرګند امام (لوح محفوظ) کښې.

په ذکر شوي کتاب باندې عقیده کول ضرور دي، اما د هغو معلوماتو څخه علاوه چې په ایت یا حدیث کښې ثابت دي، بله خبره کول پکښې په کار نه ده. لاندې وضاحت ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمایي: ﴿ مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِى كِتَـٰبٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَآ ﴾ [الحدید: ۲۲] یعنې: هیڅ مصیبت نه په ځمکه کښې او نه ستاسو په نفسونو کښې رسېږي مګر هغه په یوه کتاب کښې (لیکلی شوی) دی، د دې څخه وړاندې چې نوموړی مصیبت مونږ خلق (پیدا) کړو.

ب: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لَاقٍ»[۲] یعنې: په هغه شي باندې قلم وچ شوی دی چې ته ورسره پیوسته کېدونکی یې (تغیر نه قبلوي).

عبد الرحمن مومند علیه الرحمة د همدې حدیث مضمون په خپلو اشعارو کښې څومره په ښه توګه انځور کړی دی چې:

عاقبت به د تقدیر ښکلی وریښ شي :: که په اوښکو د چا ټول جهان چقړ شي[۳]

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۳ ص۱۱
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۹۷۶۰
(۳) د عبد الرحمن مومند دیوان

یادونه

۹_ مونږ د [آل عمران:۵۵] ایت لاندې لیکلي دي چې د «تَوَفِّي» کلمه په قرآن کریم کښې هم د خوب (ویده کولو) په معنی او هم د روح د قبض په معنی باندې استعماله شوې ده، دلته وړباندې نقط همدومره ورزیاته وو چې: په ذکرو شوو ایتونو کښې یې په دواړو معناوو کښې استعمال موندلی دی چې شرحه یې دا ده:

الف: د ﴿ يَتَوَفَّىٰكُم ﴾ کلمه د "توفی" څخه اخستله شوې ده چې د ویده کولو معنی ورکوي، لکه چې ﴿ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ ﴾ جمله وړباندې دلالت کوي. یعنې: الله ﷻ تاسو د شپې د مخې اوده کوي بیا مو په ورځ کښې راویښوي ترڅو خپل ټاکلي عمرونه تر پایه ورسوئ.

ب: د ﴿ تَوَفَّتْهُ ﴾ کلمه هم د "توفی" څخه اشتقاقه شوې ده چې د روح د قبض په معنی سره ده، لکه چې ﴿ إِذَا جَآءَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ ﴾ جمله وړباندې رڼا اچوي. یعنې: د ملائکو لیکنه او د کړو وړو ثبت مو تر هغه وخته پورې جریان لري ترڅو چې ستاسو ارواګاني زمونږ ملائک قبض کړي.

فوقیت څه معنی؟

۱۰_ که څه هم مونږ د [الأنعام:۱۸] ایت لاندې د ﴿ وَهُوَ ٱلْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۦ ﴾ د جملې ښه پوره شرحه لیکلې ده مګر په دې مقام کښې وړباندې زیاتوو چې د ﴿ فَوْقَ ﴾ کلمه په لاندې ګڼ شمېره معناوو کښې استعمالېږي[1]:

الف: فوقیت (پورته والی) د مکان په اعتبار سره. لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِيَ مِن فَوْقِهَا ﴾ [فصلت: ۱۰] یعنې: الله ﷻ په ځمکه کښې د دې دپاسه غرونه پیدا کړي دي.

ب: فوقیت د هوا (فضا) په اعتبار سره. لکه ﴿ قُلْ هُوَ ٱلْقَادِرُ عَلَىٰٓ أَن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ ﴾ [الأنعام: ۶۵] یعنې: الله ﷻ قادر دی چې ستاسو د پاسه د فضا له طرفه دریاندې عذاب دربښکته کړي او یا یې درباندې د پښو له طرفه درواستوي.

ج: فوقیت د لوړې او ژورې په اعتبار سره. لکه ﴿ إِذْ جَآءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ ﴾ [الأحزاب:۱۰] یعنې: هغه درپه زړه کړئ چې د کافرانو لښکر تاسو ته ستاسو د پاسه هم درغی او ستاسو د لاندې خوا څخه هم درغی.

د: فوقیت د عدد په اعتبار سره. لکه ﴿ فَإِن كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ ٱثْنَتَيْنِ ﴾ [النساء:۱۱] یعنې: که د مړي لورګانې د دوه وو څخه د پاسه وي.

ه: فوقیت د غټوالي او کوچنیوالي په اعتبار سره. لکه ﴿ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا ﴾ [البقرة:۲۶] یعنې: الله ﷻ تاسو ته د میاشي لا د ده څخه (د صغر او کبر په لحاظ) د وړپورته ساکښانو مثال بیانوي.

---

[1] مفردات الراغب ص۴۰۱

و: فوقیت د دنیاوي فضیلت په اعتبار سره. لکه ﴿ وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ ﴾ [الزخرف: ۳۲] یعني: مونږ په دنیاوي رتبو کښې ځینې خلک په ځینو نورو باندې د پاسه کړي دي. یا لکه چې وایي: "اليَاقُوتُ فَوقَ الحَدِيدِ"[۱] یعني: د یاقوتو شان او منزلت په اوسپنه باندې د پاسه دی.

ز: فوقیت د اُخروي فضیلت په اعتبار سره. لکه ﴿ وَٱلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ فَوۡقَهُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ ﴾ [البقرة: ۲۱۲] یعني: متقیان (چې د شرک او کفر څخه یې ځانونه ساتلي وي) په کافرانو باندې د قیامت په ورځ د پاسه دي.

ح: فوقیت د قهاریت او غلبې په لحاظ سره. لکه همدغه ایت شریف چې اوس د بحث لاندې دی ﴿ وَهُوَ ٱلۡقَاهِرُ فَوۡقَ عِبَادِهِۦ ﴾ (الآیة) یعني: الله ﷻ په خپلو مخلوقاتو باندې د قهاریت او غلبې په لحاظ سره د پاسه دی، هرڅه چې وغواړي ورباندې اجراء کولی یې شي.

حفظه ملائک د کومو ملائکو نوم دی؟

۱۱ــ کوم ملائک چې د انسانانو سره موظف دي په قرآن کریم کښې په لاندې صفاتو سره یاد شوي دي:

الف: په ذکر شوي ایت شریف کښې په ﴿ حَفَظَةً ﴾ سره موصوف شوي دي چې د حافظ جمعه ده، یعني: ساتونکي ملائک.

ب: د [الأنفطار: ۱۱] ایت کښې په ﴿ كَٰتِبِينَ ﴾ سره موصوف شوي دي، یعني لیکونکي ملائک.

په هر تقدیر، په دې مقام کښې ځینې علماء کرام وایي[۲] چې: د حفظه ملائکو څخه کرام کاتبین (لیکونکي ملائک) مراد دي، ځکه چې همدوی د بنیادمانو کړه وړه لیکلي او د حفظ (ثبت) لاندې یې واقع کوي.

او ځینې نور وایي[۳] چې دلته ترې هغه ملائک مراد دي چې د هر انسان سره د حفاظت او څارنې دپاره ګرځي راګرځي، که بالفرض دغه ملائک نه وی نو انسان به په ځمکه کښې د پیریانو او نورو افتونو څخه ژوند نه وی کړی.

مګر مونږ ته بهتره ښکاري چې په دې مقام کښې د حفظ د کلمې څخه فقط ساتونکي ملائک مراد شي، برابره خبره ده چې اعمال حفظ (ثبت) کوي او که د آفتونو څخه یې حفاظت کوي. مونږ ځکه دغه عامه معنی واخستله چې د ﴿ وَهُوَ ٱلۡقَاهِرُ فَوۡقَ عِبَادِهِۦ ﴾ د جملې سره ښه سمون خوري. یعني: الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې په علم او قدرت سره دومره د پاسه دي چې د هر انسان سره یې ملائک ټاکلي دي چې ورسره ګرځي راګرځي او هیڅوک ترې خپل عمل نه شي پټ کولی او نه یې د خانه څخه یو طرف ته کولی شي.

---
(۱) المحرر الوجيز ج۶ ص۶۶
(۲) تفسير البغوي ج۲ ص۱۰۳
(۳) البحر المحيط ج۴ ص۵۳۹

که څوک غواړي چې د هغو ملائکو په هکله پوره معلومات حاصل کړي کومې چې د هر انسان سره ګرځي راګرځي، چې شمېره يې څومره ته رسېږي او په څه کيفيت باندې يې د زره په حسناتو او سيئاتو باندې پوهېږي؟ او داسې نور، نو څينو تفاسيرو[1] ته دې مراجعه وکړي. خو په دې کتاب کښې په همدې اړوند د [الرعد: ۱۱] ايت لاندې ان شاء الله ﷻ څه نور وضاحت هم راروان دی.

سوال جواب

۱۲ـ که څوک وايي چې: الله ﷻ د کافرانو په باره کښې فرمايلي دي چې: ﴿ وَأَنَّ ٱلْكَـٰفِرِينَ لَا مَوْلَىٰ لَهُمْ ﴾ [محمد: ۱۱] يعنې: الله ﷻ څکه کافران پوهنا کوي چې دوی مَولیٰ نه لري. حال دا چې په دې مقام کښې الله ﷻ خپل اقدس ذات د ټولو انسانانو دپاره (چې کافران هم پکښې شامل دي) مولی ښودلی دی چې: ﴿ ثُمَّ رُدُّوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ مَوْلَىٰهُمُ ٱلْحَقِّ ﴾، ايا دا تناقض نه دی؟

مونږ وايو چې: هلته د کلام سياق او سباق (وړاندې ښېرته) دلالت کوي چې د مولیٰ څخه ناصر مطلب دی او کافران خو ناصر نه لري، او دلته ترې حقيقي مالک مراد دی[2]، او ښکاره ده لکه څنګه چې الله ﷻ د مؤمنانو حقيقي مالک دی همدارنګه د کافرانو حقيقي مالک هم دی.

د حساب د سرعت معنی

۱۳ـ په ﴿ وَهُوَ أَسْرَعُ ٱلْحَـٰسِبِينَ ﴾ کښې د "أَسْرَع" کلمه د "سَرِيع" دپاره د تفضيل صيغه ده چې په زيات سرعت باندې دلالت کوي.

د حساب سرعت علي ﷺ په ډېره ښه طريقه باندې تفسير کړ، البته کله چې ترې پوښتنه وشوه چې: الله ﷻ د خپلو ټولو بندګانو سره په يوه حال کښې څنګه محاسبه کوي؟

ورته يې وفرمايل چې: «كَمَا يَرْزُقُهُمْ فِيْ حَالَةٍ وَاحِدَةٍ فِي الدُّنْيَا»[3] يعنې: لکه څنګه چې الله ﷻ خپلو ټولو بندګانو ته په يوه آن کښې په دنيا کښې روزي ورکوي او د يوه روزي ورکول يې د بل د روزي ورکولو څخه نه غافل کوي، همدارنګه به د قيامت په ورځ په يوه وخت کښې د ټولو سره محاسبه وکړي او د يوه حساب به د بل په حساب باندې څه تاثير وانه چوي.

﴿ قُلْ مَن يُنَجِّيكُم مِّن ظُلُمَـٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ تَدْعُونَهُۥ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنجَىٰنَا مِنْ هَـٰذِهِۦ لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلشَّـٰكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ ٱللَّهُ يُنَجِّيكُم مِّنْهَا وَمِن كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾ قُلْ هُوَ ٱلْقَادِرُ عَلَىٰٓ أَن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ

(۱) روح المعاني ج۷ ص۱۷۵ ـ
(۲) تفسير ابي السعود ج۳ ص۱۴۵
(۳) المحرر الوجيز ج۶ ص۶۸

يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُم بَأْسَ بَعْضٍ ۗ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ
يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۚ قُل لَّسْتُ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِّكُلِّ نَبَإٍ
مُّسْتَقَرٌّ ۚ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ ﴾

[۶۳] (ای پیغمبره! خلکو ته) ووایه چې: هغه څوک دی چې تاسو ته د وچې او لمدې (بیابان او دریاب) د تیارو (مشکلاتو) څخه نجات درکوي چې تاسو یې په زاریو (څرګنده توګه) او په پټه توګه باندې بلئ: (داسې بلنه چې) قسم دی که مونږ ته د دغو (مشکلاتو) څخه نجات راکړي، نو خامخا به مونږ د شاکرانو د ډلې څخه جوړ شو (جواب راکړئ! بلل شوی څوک دی؟).

[۶۴] (ای پیغمبره! د دوی د جواب څخه وړاندې ورته) ووایه (جواب ورکړه) چې: الله ﷻ تاسو ته د دغو (مشکلاتو) څخه او د هرې سختۍ څخه نجات درکوي، بیا تاسو (ورسره په عبادت کښې شریکان جوړوئ (او خپل قسمونه د پښو لاندې کوئ).

[۶۵] (ورته) ووایه چې: همدی ﷻ په دې باندې (هم) قادر دی چې په تاسو باندې ستاسو د پاسه عذاب درولیږي، یا ستاسو د پښو لاندې خوا څخه (مو په عذاب باندې اخته کړي، او) یا مو (د عداوت د حیثه) په داسې حال کښې ګډوډ کړي چې ډلې ډلې یاست، او ځینو ستاسو ته د ځینو نورو جنګ وروڅکي. ګوره چې مونږ څنګه بیا-بیا (دوی ته) خپل ایتونه (دلایل) بیانوو، شاید چې دوی (په ژورې پوهې سره) پوه شي.

[۶۶] او دې (قرآن کریم) ته ستا قوم د دروغو نسبت کوي، حال دا چې همدا حق دی (د واقع سره مطابق دی). ورته ووایه چې: زه خو په تاسو باندې د وکیل په حیث نه یم استولی شوی (چې ستاسو د کفریاتو ذمه واري زما په غاړه شي).

[۶۷] د هر خبر (وینا) دپاره د ثبات (تقرر او تحقق) ځای (او زمانه) شته، او ژر دی چې تاسو به (پرې) پوه شئ.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې هم د الله ﷻ د کامل قدرت دوه وو مثالونو ته اشاري شوې دي:

۱ـ یعنې: ای پیغمبره! خلکو ته ووایه چې تاسو ته څه مناسب دي چې د الله ﷻ سره په عبادت کښې نور شیان شریکوئ حال دا چې د الله ﷻ څخه په غیر نه د واقع شوي عذاب څخه بل څوک نجات درکولی شي او نه درڅخه د واقع کېدونکي عذاب مخه بل څوک اړولی شي. نو د دې دپاره چې ذکر شوی مضمون مو په زړونو کښې ښه ځای ونیسي، د لاندې پوښتنو جوابونه راکړئ:

الف: ای خلکو! هغه څوک دی چې تاسو ته په وچه او لمده (بیابان او دریاب) کښې د مشکلاتو څخه نجات درکوي چې په ډېرې عاجزۍ سره یې بلئ؛ او هم په څرګنده توګه او هم په زړه کښې ترګو

مشکلاتو حل غواړئ او بالآخره په ډېر اخلاص په قسمونو سره کلکې وعدې ورکوئ او وايئ چې که مونږ ته يې د دغه واقع شوي مشکل څخه نجات راکړ نو مونږ به خپل ځانونه د شاکرانو له ډلې څخه جوړ کړو او په عبادت کښې به ورسره شریک ونه دروو؟.

ای خلکو! وواياست چې په دغسې خطرناک حالت کښې تاسو د چا څخه د نجات تمه لرئ؟ او چا ته په قسمونو سره د خلوص وعدې ورکوئ؟

ای پيغمبره! که څه هم مشرکان د دې څخه په غير بل جواب نه لري چې په دغسې خطري حالت کښې مونږ د الله ﷻ څخه د نجات تمه لرو او همده ﷻ ته د اخلاص وعدې ورکوو، مګر د دوی د جواب څخه وړاندې د دوی جواب شرحه کړه چې تاسو په دغسې حالت کښې الله ﷻ ته تمه لرئ او همده ﷻ ته د توحيد وعدې ورکوئ، ترڅو ستا دپاره ذکر شوی جواب د معجزې بڼه ولري.

او دا ځکه که بالفرض الله ﷻ تاته د دوی د زړونو کيفيت نه وی شرحه کړی نو ته به څه پوه شوی وی چې دوی چاته زاری کوي او په زاريو کښې مخلص دي او که نه؟.

نو ای پيغمبره! بيا ورته ووايه چې الله ﷻ خو صرف د هغه مشکل څخه نجات درکوونکی نه دی چې تاسو پرې اخته ياست او د وارخطائی سره يې مخامخ کړي ياست، بلکې الله ﷻ خو تاسو ته د هر مشکل څخه نجات درکوي خو تاسو په خپل عهد او لوظ باندې نه درېږئ چې د نجات څخه وروسته بېرته خپل مشرکانه کړنلارې ته ورګرځئ؛ ته به وايې چې نه مو د توحيد عهد کړی دی او نه مو چرته د مشکلاتو څخه نجات موندلی دی.

ب: ای پيغمبره! خلکو ته دا هم ووايه چې د الله ﷻ قدرت خو په دې کښې منحصر نه دی چې تاسو ته د واقع شوي مشکلاتو څخه نجات درکوي (که اراده يې وشي) بلکې الله ﷻ په هره ګړۍ کښې قادر دی چې يا درباندې د پاسه عذاب نازل کړي لکه څنګه يې چې د لوط ؑ په قوم او هم په اصحاب الفيل باندې نازل کړی وه، او دا يې هم د وسې پوره ده چې د ځمکې د پلوه مو په سخت عذاب باندې اخته کړي لکه څنګه يې چې قارون په ځمکني عذاب باندې اخته کړی وه چې ځمکې ښکته خپل ځان ته ورکش کړ.

يا په بل عبارت: اسمان او ځمکه دواړه د الله ﷻ په واک او اختيار کښې دي او تاسو د دواړو په منځکښې راګير ياست او د تېښتې هيڅ لاره نه شئ موندلی.

او بالآخره الله ﷻ په دې باندې هم قادر دی چې د پاس او يا لاندې څخه نه، بلکې ستاسو د داخل څخه درباندې لوی مصيبت درنازل کړي چې ډلې-ډلې شئ او يوه ډله د بلې ډلې دپاره مصيبت جوړ شئ، اتفاق او اتحاد مو د منځه لاړ شي، په جګړو او دنګلو باندې اخته شئ او دوستي او ورورولي مو په عداوت او کينې باندې بدله شي.

که الله ﷻ د ذکرو شوو مصيبتونو څخه کوم يو مصيبت درباندې درنازل کړي ايا د الله ﷻ څخه پرته بل څوک شته چې نجات درکړي او د مصيبت څخه مو وژغوري؟.

۲ـ ای پيغمبره! وګوره چې مونږ خلکو ته د خپل وحدانيت دلايل په څومره واضحه توګه بيا بيا

بيانوو او په ډول-ډول اساليبو سره يې ورته واضحه كوو، د دې دپاره چې دوى د دقيقې كار واخلي او د شرك څخه توحيد ته راتاو شي، مگر په هره زمانه كښې داسې خلك چې زمونږ واضحه دلايلو ته يې توجه نه ده كړې او په شركياتو باندې كلك پاتې شوي دي.

د دوى د جملې څخه (اې پيغمبره!) ستا د قوم او ستا د أمت مشركان هم دي چې قرآن كريم ته دروغو نسبت كوي، حال دا چې دا حق كتاب دى، د واقع سره مطابق دى، دروغ لا څه چې شك هم پكښې نشته.

۳_ نو اې پيغمبره! د ذكرو شوو دلايلو په آخر كښې ورته ووايه چې: ما خو خپله راسپارلې شوې دنده ترسره كړه او د څه شي دپاره چې الله ﷻ را استولى وم هغه مې درته په كامله توگه نور نو زه خو په تاسو باندې د وكيل په صفت نه يم استولى شوى چې د قيامت په ورځ ستاسو د شركياتو پوښتنه زما څخه وكړى شي.

د قرآن كريم بيانات ټول حق او اخبارات يې د واقع سره مطابق دي مگر د هر شي دپاره د استقرار (تحقق) وخت ټاكلى شوى دى چې د هغه څخه وړاندې ښېرته نه كېږي، نو كله چې د قرآن كريم د اظهاراتو ټاكلى شوى وخت راشي نو ډېر ژر به پرې تاسو پوه شئ خو د هغه وخت درته څه گټه ونه رسوي.

توضيحات

۱_ كه څه هم د ﴿ظُلُمَٰتِ﴾ كلمه د "ظُلْمَة" جمعه ده او "ظُلْمَة" تيارې ته وايي، مگر په دې مقام كښې د "ظُلُمَات" څخه مشكلات او سختۍ مرادې دي، لكه چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه همدا ډول تفسير روايت كړى شوى دى[1]، بلكې په هره ژبه كښې د مشكلاتو څخه د كنايي په توگه په تيارو سره تعبير كېږي، لكه چې په پښتو كښې غمژن سړى وايي چې "په ما باندې توره شپه ده".

"تَضَرُّع" څه معنى؟

۲_ د ﴿تَضَرُّعًا﴾ كلمه په اصل كښې د "ضَرْع النَّاقَة" څخه اخستله شوې ده[2] چې د اوښې غولانزې ته ويل كېږي، څرنگه چې هر كوچنى ساكښ د خپلې مور غولانزې ته په ډېرې عاجزۍ سره وړاندې كېږي او خپله كمزوري په اواز او هم په هيئت كښې ښه څرگند وي، نو د هر چا عاجزي څرگندول او زارۍ كول د "تَضَرُّع" په لفظ سره تعبيرېږي، د همدې كبله يې په مقابل كښې د "خفية" كلمه هم استعمال مومي چې د پټولو معنى وركوي.

نو د معنى حاصل يې داسې كېږي چې: د مشكلاتو په وخت كښې تاسو هم په څرگنده توگه او هم په پټه په زړونو كښې په ډېر اخلاص سره د الله ﷻ څخه د خپلو مشكلاتو حل غواړئ، په دغه وخت كښې مو خپل باطل معبودان بالكل هېر كړي وي.

---

(۱) روح المعاني ج۷ ص۱۷۹
(۲) مفردات الراغب ص۳۰۴

دلته څوک مخاطب دي؟

۳_ مفسرینو کرامو لیکلي دي[۱] چې د ځینو علماوو کرامو دا نظر دی چې په ﴿ أن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ ﴾ کښې مشرکان مخاطب دي او ځینې نور وايي چې دلته خطاب مسلمانانو ته متوجه دی او بالآخره ځینې نور وايي چې د ایت شریف اوله برخه (د دوه وو عذابونو برخه) مشرکانو ته متوجه ده او په آخرنۍ برخه (د خپل منځي اختلاف عذاب په برخه) کښې مسلمانان مخاطب دي.

مګر مونږ وايو چې: د مقام په اعتبار سره یوازې مشرکان مخاطب دي، ځکه چې د ایتونو د بحث لړۍ په همدوی کښې روانه ده او د مفهوم په اعتبار سره ټول اُمت ته خطاب متوجه دی، چې د قیامت د ورځې پورې پکښې ټول شامل ښکاري او باید چې ټول ترې د عبرت درس واخلي.

پاسني او لاندېني عذابونه

۴_ په هر تقدیر، علماوو کرامو پاسني او لاندېني عذابونه په دوه ډوله تفسیر کړي دي:

الف: پاسنی عذاب (چې په ﴿ مِّن فَوْقِكُمْ ﴾ کښې ورته اشاره شوې ده) د هغه عذاب څخه عبارت دی چې د هوا د طرفه پر چا نازل شي ـالعياذ بالله_، لکه اسماني تندر، د ډېرو باران، ږلۍ، د ابابیل غوندې د عذاب مرغان، وچکالي او داسې نور.

او لاندېنی عذاب (چې په ﴿ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ ﴾ کښې ورته اشاره شوې ده) د هغه عذاب څخه عبارت دی چې د ځمکې د پلوه یې د واقع کېدلو خطره وي، لکه په دریاب کښې غرقېدل، په زلزله باندې د ابادیو ړنګېدل، په ځمکه کښې خسف کېدل او داسې نور[۲].

ب: د پاسني عذاب څخه هغه عذاب مراد دی چې د ظالمانو د مشرانو د پلوه په کوم قوم باندې نازل شي چې په خپل رعیت باندې ظلم کوي، شخصي ملکیتونه ترې مصادره کړي، کفري حکومتونه خپل مملکت ته دعوت کړي، او یا داسې نور ظلمونه وکړي.

او لاندېنی عذاب د هغه عذاب څخه عبارت دی چې د ظالمانو کشرانو څخه یې منشا نیولې وي[۳]، مثلاً چې چاته د خپلو خدمتګارانو او اولادونو څخه بلا جوړه شي او یا د یوه ارام مملکت ارامي په کودتا سره د منځه لاړه شي لکه څنګه چې په افغانستان کښې د کمونستانو په کودتا سره ټول خلک نارامه او در په در شوه.

مونږ ته داسې برېښي چې ذکر شوي دواړه تفسیرونه سره څه منافات نه لري، ځه لرې نه ده چې ایت شریف دواړو ته شامل وي خو اولنی تفسیر به په عبارة النص سره مراد وي او دوهم تفسیر ته به په اشارة النص سره اشاره کړې شوې وي، والله ﷻ اعلم.

خو د دې سره‌سره مونږ وايو چې علماوو کرامو د عذابونو دپاره محض څو مثالونه ښودلي دي

(۱) زاد المسیر ج۳ ص۴۲؛ المحرر الوجيز ج۶ ص۷۰
(۲) روح المعاني ج۷ ص۱۸۰
(۳) تفسير الخازن ج۲ ص۴۲۳

او حصر یې مطلب نه دی، او دا ځکه چې ډېر هوایي او ځمکني عذابونه شته چې د ایت شریف لاندې راتلای شي خو چا نه دي ذکر کړي لکه په نني زمانه کښې د جنګي الوتکو بمبارد، د توپونو (چې قوسي انداخت کوي) مرمیات، د اسکټ توغندیو ورول، د زهرجن ګاز پاشل، د کمیاوي وسلو استعمالول، د طاعون او نورو امراضو خورېدل، او یا لکه د مختلفو ماینونو چاودنې، د غرونو ښویېدل، د اور شندل، د قحطۍ د ملخانو حمله کول او داسې نور.

دلته ماثور تفسیر

۵ـ که څه هم د دې مقام په ارتباط سره د نبي کریم ﷺ څخه زښت ډېر احادیث روایت کړی شوي دي چې تقریبًا ډېرشو احادیثو ته رسېږي او ځینو مفسرینو کرامو راغونډ کړي دي[۱]، مګر مونږ د اوږدوالي د کیله یوازې د لاندېنیو احادیثو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: جابر بن عبد الله ﷺ وایي: کله چې د درېګوني عذاب ایت شریف ﴿ قُلْ هُوَ ٱلْقَادِرُ ﴾ الآية، نازل شو نو نبي کریم ﷺ د ﴿ عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ ﴾ سره وویلې چې: «أَعُوذُ بِوَجْهِكَ» یعنې: ای ربه! ستا په اقدس ذات باندې د دغه ډول عذاب څخه پنا غوارم چې أمت مې د اصحاب الفیل په شان پوپنا کړې، او د ﴿ أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ ﴾ سره یې هم وویلې چې: «أَعُوذُ بِوَجْهِكَ» یعنې: ای ربه! زه ستا په اقدس ذات باندې د دغه ډول عذاب څخه پنا غوارم چې زما د أمت د قارون غوندې بیخ وباسې، او بالآخره د ﴿ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُم بَأْسَ بَعْضٍ ﴾ سره یې وفرمایل چې: «هَذَا أَهْوَنُ أَوْ هَذَا أَيْسَرُ»[۲] یعنې: دا عذاب سپک دی او یا یې وفرمایل چې دا اسان دي، خو پنا یې ترې ونه غوښتله.

ب: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «سَأَلْتُ رَبِّي ثَلَاثًا فَأَعْطَانِي اثْنَتَيْنِ وَمَنَعَنِي وَاحِدَةً، سَأَلْتُ رَبِّي أَنْ لَا يُهْلِكَ أُمَّتِي بِالسَّنَةِ فَأَعْطَانِيهَا وَسَأَلْتُهُ أَنْ لَا يُهْلِكَ أُمَّتِي بِالْغَرَقِ فَأَعْطَانِيهَا وَسَأَلْتُهُ أَنْ لَا يَجْعَلَ بَأْسَهُمْ بَيْنَهُمْ فَمَنَعَنِيهَا»[۳] یعنې: ما د خپل رب ﷻ څخه درې غوښتنې وکړې چې دوه غوښتنې یې راکړې او یوه یې راڅخه منعه کړه (منظوره یې نه کړه): ما د خپل رب ﷻ څخه وغوښتل چې زما أمت په وچکالۍ باندې هلاک نه کړي نو دا غوښتنه یې راکړه، او ما ترې وغوښتل چې زما أمت (د فرعونیانو غوندې) په غرقولو سره هم هلاک نه کړي (چې پوپنا شي) نو دا غوښتنه یې هم راکړه، او ترې ومې غوښتل چې د دوی جنګ د دوی په خپلو منځو کښې واقع نه کړي نو دا غوښتنه یې راڅخه منعه کړه.

یادونه

۶ـ مونږ د [البقرة:۲۱۳] ایت لاندې د اختلاف ډولونه لیکلي دي چې ځیني روا او ځیني حرام دي

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۱۳۹؛ الدر المنثور ج۳ ص۲۸۷
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۶۶۶
(۳) صحیح مسلم ج۲ ص۳۹۰

هیله ده چې هلته یو خل بیا مراجعه وکړی شي. خو دلته فقط همدومره اضافه کوو چې په دې مقام کښې ناجائز اختلاف مراد دی چې د الله ﷻ لوی عذاب دی او په موجوده وخت[1] کښې په افغانستان باندې مسلط دی چې مجاهدین ډلې-ډلې شوي دي او هرې یوې ډلې د بلې ډلې په مقابل کښې وسلې ته لاس کړی دی او د خپلو ورونو په وینو تویولو اخته دي، الله ﷻ دې په خپل فضل سره ذکر شوی عذاب زمونږ څخه پورته کړي.

مُسْتَقَرٌّ څه معنی؟

۷_د ﴿مُسْتَقَرٌّ﴾ کلمه اصلاً د "قَرّ" څخه اخستله شوې ده چې د برودت (یخنی) معنی ورکوي، او په مقابل کښې یې د "حَرّ" کلمه استعمالېږي چې معنی یې حرارت (ګرمي) ده[2].

نو څرنګه چې برودت د سکون غوښتنه کوي او حرارت د حرکت غوښتونکی دی نو ځکه په دې مقام کښې د ﴿مُسْتَقَرٌّ﴾ کلمه د کنایې په توګه په ثبات او ځای په ځای ودرېدلو کښې استعماله شوې ده.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د قرآن کریم هره یوه خبره ثابت وخت او ثابت ځای لري، چې د همغه وخت او همغه ځای څخه نه وړاندې کېږي او نه ترې وروسته کېږي.

﴿وَإِذَا رَأَيْتَ ٱلَّذِينَ يَخُوضُونَ فِىٓ ءَايَـٰتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا۟ فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِۦ ۚ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ ٱلشَّيْطَـٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ ٱلذِّكْرَىٰ مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَى ٱلَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَىْءٍ وَلَـٰكِن ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۚ وَذَكِّرْ بِهِۦٓ أَن تُبْسَلَ نَفْسٌۢ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلِىٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِن تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَّا يُؤْخَذْ مِنْهَآ ۗ أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ أُبْسِلُوا۟ بِمَا كَسَبُوا۟ ۖ لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾﴾

[۶۸] او (ای پیغمبره!) کله چې ته هغه خلک وګورې چې زمونږ په ایتونو کښې (باطل) بحث پیل کړي، نو ته د دوی څخه مخ واړوه (د دوی سره مه کښېنه) آن تر هغه چې دوی د ذکر شوي بحث څخه

(۱) ۱۳۷۴/۲/۱ هش
(۲) مفردات الراغب ص ۴۱۲

په غیر په بل بحث کښې شروع وکړي، او که (بالفرض) ستا څخه خامخا (زمونږ توصیه) هېره کړه، نو ته د ظالم قوم سره (د هغې) د تذکر څخه وروسته مه کښېنه.

[۶۹] او په هغو کسانو باندې چې پرهېزګاري کوي، د دوی (ظالم قوم) د محاسبې څخه شی نشته (چې دوی یې په جنایتونو باندې ونیولی شي)، مګر (په دوی باندې د وسې په اندازه قولاً او عملاً) پند ورکول (شته دي)، شاید چې دوی (ظالم قوم) پرهېزګاري وکړي (او د ظلم څخه لاس واخلي).

[۷۰] او (ای پیغمبره!) هغه خلک پرېږده (د هر پرې مه غمژن کېږه) چې خپل دین (قرآن کریم) یې لوبې او مسخرې جوړ کړی دی، او دوی لره دغه نژدې (خسیس) ژوند تېر ویستلي دي.

او (ای پیغمبره!) په دې (قرآن کریم) سره پند ورکولو ته ادامه ورکړه (څکه) چې د جنت څخه به (هر ظالم) نفس د هغه څه په سبب محروم کړی شي چې ده کړي وي، دغه (جنایتکار نفس) ته به د الله ﷻ څخه په غیر نه دوست وي او نه شفاعتګر، او که (بالفرض) هر ډول عوض فدیه کړي هم ترې قبوله به نه کړی شي.

دغه (ظالم قوم) هغه خلک دي چې د خپلو کسبونو په سبب به (د جنتونو څخه) محروم کړی شي، دوی لره د خوټېدلو اوبو څخه څښاک او دردناک عذاب د دې کبله شته دی چې دوی دي چې په (دوامداره توګه) کفر کوي.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د سورت د اول څخه د توحید او نبوت د دلایلو سلسله راروانه ده او په دې ایتونو کښې د یو پلوه د دلایلو نتیجه بیانه شوې ده چې مشرکان په خپلو شرکیاتو باندې کلک پاتې شوه او په قرآن کریم باندې یې د تکذیب او ملنډو وهلو څخه لاسونه وانخستل، او د بله پلوه مسلمانان توصیه شوي دي چې مشرکانو ته یو ځل بیا عملي وعظ وکړي او د ملنډو وهلو په وخت کښې یې د مجالسو څخه پورته شي او ګډون پکښې ونه کړي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای پیغمبره! تا خو د مشرکانو دپاره زښت ډېر او پوره قوي دلایل وړاندې کړه، دوی په خپلو زړونو کښې هک پک پاتې دي خو د عناد د کبله د خپلو کفریاتو څخه لاس نه اخلي او علاوه لا په دې زمونږ په ایتونو او قرآن کریم باندې ملنډې او مسخرې هم وهي.

نو کله چې تا دوی په ذکر شوي حالت باندې ولیده نو د مجالسو څخه یې اعراض وکړه او تر هغه وخته پورې یې مجالس ترک کړه ترڅو چې دوی په ملنډو او مسخرو باندې ډېره کېږدي، دا د دې دپاره چې دوی عملاً په غور ووهلی شي چې دوی په ډېر قبیح مجلس کښې اخته دي، څه لرې نه ده چې عملي وعظ کول دوی ته ګټور واقع شي، او په خپله کړنلاره باندې تجدید النظر وکړي.

۲_ ای پیغمبره! که بالفرض ستا څخه ذکره شوې توصیه شیطان هېره کړې وه او د هغوی په غیر شرعي مجالسو کښې دې اشتراک کړی وه، نو په مجردې یادېدلو سره د هغوی د مجالسو څخه پورته شه او دا خکه چې د دغسې ظالمانو په مجالسو کښې ستا اشتراک هیڅ مناسب نه دی.

۳_ ای پیغمبره! ذکره شوې توصیه یوازې تاته متوجه نه ده بلکې ستا د اُمت ټول مؤمنان ورسره پکښې شریک دي، نو دوی هم باید د مشرکانو د مجالسو څخه اجتناب وکړي او که سهواً پکښې کېناستلو ته دې ادامه نه ورکوي.

۴_ ای پیغمبره! تاسو د مشرکانو د مجالسو د اشتراک څخه د دې کبله نه یاست منعه کړی شوي چې د هغوی محاسبه به په تاسو باندې درشي او د هغوی په عوض به تاسو د اُخروي جزا سره مخامخ شئ، هیڅکله به داسې نه کېږي، تاسو خو متقیان یاست او د مشرکانو محاسبه په متقیانو باندې بالکل نشته.

بلکې تاسو ته د دې دپاره امر کړی شوی دی چې د مجالسو څخه یې پورته شئ ترڅو ستاسو کړنلاره د هغوی دپاره د عبرت درس جوړه شي. یا په بل عبارت: چې تاسو هغوی ته عملي وعظ وکړئ شاید چې هغوی په خپلو عقایدو باندې تجدید النظر وکړي او د توحید عقیدې ته راتاو شي.

۵_ ای پیغمبره! کله چې تا او ستا پیروانو د مشرکانو کفري مجالس ترک کړه او خپل خانونه مو اداره کړه او بالآخره عملي وعظ مو هم ورته وکړ، نو دوی پرېږده څه چې کوي هغه دې وکړي، دوی خو هغه خلک دي چې لوبې او مسخرې یې خپل دین گرځولی دی، او دومره په شوق او ذوق سره پکښې اخته دي ته به وایې چې دا کارونه د دوی دیني شعائر دي.

یا په بل عبارت: دوی هغه خلک دي چې په خپل حقیقي دین باندې (چې الله ﷻ د دوی دپاره ستا په ذریعه وراستولی دی) ملنډې وهي او لوبې ورباندې کوي.

۶_ مگر ای پیغمبره! په قرآن کریم سره ذکرو شوو مشرکانو او بلکې ټولو خلکو ته پند او نصیحت کوه. لنډه دا چې د مجالسو څخه یې اجتناب وکړه خو د دې سره‌سره د پند ورکولو څخه یې صرف نظر مه کوه، او حتی ستا پیروان هم باید د خپلو وسو په اندازه په پند ورکولو کښې برخه واخلي.

او دا خکه چې داسې ورخ راروانه ده چې هر ظالم نفس به د خپلو کړو وړو په سبب باندې د نعمتونو څخه محروم کړی شي او د هلاکت کندې ته به وغورزولی شي. په دغه وخت کښې به د الله ﷻ څخه په غیر نه کوم دوست مونده کړي او نه شفاعتگر او بالآخره نه به ترې د جنایتونو څه فدیه قبوله کړی شي، بلکې د خلاصون ټول ذرائع به ورباندې وتړلی شي.

نو د ذکر شوې وخت یادونه باید تاسو په دوامداره توگه خلکو ته وکړئ، شاید چې د هر یوه عقل سر ته ورشي او د خپل خان د خلاصون بندوبس وکړي.

۷_ ای پیغمبره! ذکر شوي ملنډې وهونکي هم هغه خلک دي چې د خپلو کسبونو په سبب د جنت څخه محروم دي او د دوزخ کندې ته لوېدلي دي.

دوی لره به په دوزخ کښې د څښلو دپاره خوټېدلې اوبه او دردناک عذاب وي، ځکه چې دوامداره توګه په خپلو کفریاتو کښې مشغول دي او د خپل دین څخه یې ملعبه جوړه کړې ده.

توضیحات

۱ـ مونږ د [النساء: ۱۴۰] ایت لاندې د منکراتو د مجالسو دولونه او په هغو کښې د اشتراک کولو حکمونه لیکلي دي، بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: په ﴿ وَإِذَا رَأَيْتَ ٱلَّذِينَ يَخُوضُونَ ﴾ الآیة کښې یوازې نبي کریم ﷺ ته توصیه مطلب ده چې د کفري مجالسو څخه خپل ځان په څنګ کړي، او که ټولو مؤمنانو ته ذکره شوې توصیه متوجه ده؟

مونږ وایو: که څه هم ځینو مفسرینو کرامو ذکر شوی حکم یوازې نبي کریم ﷺ ته متوجه ګڼلی دی[۱]، مګر بهتره دا ده چې په دغه حکم باندې ټول مؤمنان هم مکلفیت ولري او دا ځکه چې:

الف: الله ﷻ یوازې نبي کریم ﷺ نه بلکې ټول مؤمنان مخاطب کړي دي او فرمایلي یې دي چې: ﴿ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي ٱلْكِتَٰبِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا۟ مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا۟ فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِۦٓ ۚ إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ ﴾ [النساء: ۱۴۰] یعنې: ای مؤمنانو! الله ﷻ خو په تاسو باندې د نن څخه وړاندې (په مکه معظمه کښې) هم په قرآن کریم کښې دا حکم درنازل کړی وه چې کله تاسو واورئ چې د الله ﷻ په ایتونو باندې کفر کېږي او ملنډې پرې وهلی کېږي نو تاسو د دغو مجلس کوونکو سره (په مجلس کښې) مه کښېنئ ترڅو چې هغوی په بله خبره کښې مشغول شي (او د خندنې او مسخرو بحث ختم کړي)، ځکه چې یقیناً تاسو به د دغه اشتراک په وخت کښې د همدوی غونډې یاست.

مفسرین کرام[۲] وایي چې په مکه معظمه کښې پخوا نازل شوی حکم د همدغه ایت څخه عبارت دی چې سمدستي د بحث لاندې دی، نو معلومه شوه چې دلته د ﴿ وَإِذَا رَأَيْتَ ﴾ په خطاب کښې د قیامت د ورځې پورې ټول مؤمنان هم بالتبع شامل دي.

ب: ذکر شوی حکم صحابه وو کرامو ﷺ خپلو ځانونو ته هم شامل ګڼلی وه، چې کله ذکر شوی ایت شریف نازل شو نو دوی نبي کریم ﷺ ته عرض وکړ چې: ای د الله رسوله! د دغه حکم د عملي کولو په صورت کښې خو مونږ نه شو کولی چې یا په حرم شریف کښې کښېنو او یا طواف وکړو[۳]، ځکه چې داسې وخت نه موندلی کېږي چې مشرکان په حرم شریف کښې په کفري مجالسو کښې اخته نه وي.

---

(۱) تفسير الخازن ج۲ ص۴۲۴

(۲) البحر المحيط ج۴ ص۱۰۲؛ تفسير ابن كثير ج۲ ص۱۴۴

(۳) روح المعاني ج۷ ص۱۸۴؛ تفسير ابي السعود ج۳ ص۱۴۷

نو الله ﷻ ذکر شوی دوهم ایت شریف ﴿ وَمَا عَلَى ٱلَّذِينَ يَتَّقُونَ ﴾ الآية نازل کړ. یعنې: په مؤمنانو باندې ذکر شوی حکم د دې کبله نه دی فرض کړی شوی چې دوی به د مشرکانو په جنایتونو باندې ونیولی شي حتی چې دوی ورته حرم شریف هم پرېږدي او په خپل عبادت کښې خلل واقع کړي، بلکې د دې دپاره پرې فرض کړی شوی دی چې د مجالسو څخه په پورته کېدلو سره هغوی ته خپله ناخوښي ورڅرګنده کړي او په عملي شکل سره هغوی ته وعظ وکړي، شاید چې په راتلونکې کښې ځ حیا وکړي او د دوی د وړاندې په ایتونو باندې ملنډې ونه وهي.

نو که په ذکر شوي خطاب ﴿ وَإِذَا رَأَيْتَ ﴾ کښې د مؤمنانو شمول مطلب نه وی نو اول خو به مؤمنانو نبي کریم ﷺ ته وړاندیز نه وی کړی، او که بالفرض کړی یې وی نو نبي کریم ﷺ به جواب ورکړی وی چې تاسو تشویش مه کوئ په ذکر شوي خطاب کښې تاسو شامل نه یاست.

نو د ذکر شوي بیان په بنا ټول مؤمنان مکلف دي چې په کفري او بدعتي مجالسو کښې اشتراک ونه کړي او بلکې خپله ناخوښي ورباندې څرګنده کړي، ترڅو دغه مجالس توهین شي او توقیر نه شي. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ وَقَّرَ صَاحِبَ بِدْعَةٍ فَقَدْ أَعَانَ عَلَى هَدْمِ الإِسْلَامِ»[١]. یعنې: هر څوک چې د بدعت خاوند توقیر (دروند) کړي نو یقیناً هغه د اسلام په ړنګولو باندې کومک وکړ.

ایا د پیغمبرانو څخه ځینې احکام هېر شوي دي؟

۳_ که د چا اوږد بحث ته زړه نه په تنګېږي نو ځینو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[٢] ترڅو ورته معلومه شي چې په پیغمبرانو باندې په خپلو خپلو وختونو کښې نسیان (هېرېدل) عارضیدلی شو، مګر مونږ په همدې هکله صرف د لاندې ټکو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: پیغمبران علیهم السلام خو انسانان وه او د انسانیت (بشریت) د خواصو څخه خالي نه وه، نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایي چې: «إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ فَإِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِي»[٣] یعنې: یقیناً زه ستاسو غوندې بشر یم، هېرول کوم لکه چې تاسو هېرول کوئ، نو کله چې ما (کوم شی) هېر کړ نو تاسو یې را یاد کړئ.

ب: اما د نبوت په لحاظ سره د پیغمبرانو څخه هغه څه هېرېږي چې الله ﷻ یې د هېرولو اراده کړې وي او هغه څه ترې نه هېرېږي چې الله ﷻ یې د نه هېرېدلو اراده کړې وي. لاندې وضاحت ولولئ:

اول: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ مَا نَنسَخْ مِنْ ءَايَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ أَوْ مِثْلِهَآ ﴾ [البقرة: ۱۰۶] یعنې: مونږ چې (د) کوم ایت (حکم) نسخه کړو او یا یې (د یاد ساتونکو څخه) هېر کړو نو په عوض کښې یې د هغه څخه بهتر او یا (اقلاً) د هغه مثل نازلوو.

دوهم: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنسَىٰٓ ۝ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ﴾ [الأعلى: ۶، ۷] یعنې:

---

(١) شعب الایمان للبیهقي ج۷ ص۶۱؛ المعجم الاوسط للطبراني ج۷ ص۳۵
(٢) روح المعاني ج۷ ص۱۸۳؛ تفسیر المنار ج۷ ص۵۰۷
(٣) صحیح البخاري ج۱ ص۵۸

ژر به مونږ په تاباندې (قرآن کريم) ولولوو، نو ته به يې نه هېروې مګر هغه چې د الله ﷻ (يې هېرول ته) اراده وشي.

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې: ايا شيطان د پيغمبرانو څخه عموماً څه شی هېرولی شي؟ حال دا چې الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ إِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنٌ إِلَّا مَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْغَاوِينَ ﴾ [الحجر:۴۲] يعنې: يقيناً زما (مخلص) بندګان چې دي، تالره (ای ابليسه!) په دوی باندې څه سلطه نشته مګر هغه څوک چې ستا پيروي کوي چې د باطل پرستانو څخه عبارت دي.

او د نبي کريم ﷺ څخه خصوصاً څه شی هېرولی شي؟ حال دا چې نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث شريف کښې فرمايلي دي چې زما سره هم د پيريانو څخه انډيوال (شيطان) شته دی: «وَلَكِنَّ اللهَ أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَلَا يَأْمُرُنِي إِلَّا بِحَقٍّ»[۱] يعنې: مګر الله ﷻ ما سره په هغه باندې کومک کړی دی نو ماته امر نه کوي مګر په حق سره.

مونږ وايو چې:

الف: شيطان خو په عادي خلکو باندې هم سلطه نه لري پاتې لا پيغمبران، او دا څکه چې سلطه دې ته ويل کېږي چې څوک په چاباندې په زور او جبر سره اجراءات کولی شي[۲] لکه چې رعيت د سلطان (پاچا) د لاس لاندې وي. هوا دا بېله خبره ده چې څوک په خپل خان باندې د شيطان آمريت ومني او سلطې ته يې غاړه کېږدي.

الله ﷻ د شيطان د خولې څخه حکايت کوي چې: ﴿ وَمَا كَانَ لِىَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَٰنٍ ﴾ الآية [إبراهيم: ۲۲] يعنې: د قيامت په ورځ به شيطان خپلو پيروانو ته ووايي چې ما خو په تاسو باندې څه سلطه نه درلوده، ما خو تاسو ته صرف دعوت درکړ او تاسو قبول کړ آن تر دې چې په سلطه باندې راته قائل شوئ، نو ماته د ملامتی ګوته مه نيسئ بلکې خپل خانونه ملامته کړئ.

شيطان انسان ته صرف وسوسه وراچولی شي، او وسوسه دې ته وايي چې د سړي په زړه کښې څه غير مطلوب خيالات خطور (تېرېدنه) وکړي او څه تقرر او ثبات مونده نه کړي، ته به وايې چې د ګانو څه باريکه غونډې شرنګاری دی[۳].

ب: مونږ وړاندې په دوهمه توضيح کښې ليکلي دي چې په ﴿ وَإِذَا رَأَيْتَ ﴾ په خطاب کښې ټول مؤمنان په نظر کښې نيولی شوي دي نو د ﴿ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ ٱلشَّيْطَٰنُ ﴾ په جمله کښې د نبي کريم ﷺ څخه په غير د نورو مؤمنانو مراعات شوی دی.

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۲۹

(۲) مفردات الراغب ص۲۴۴

(۳) مفردات الراغب ص۵۵۹

د همدې جواب تائید د راتلونکي ایت ﴿ قُلْ أَنَدْعُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا ﴾ [الأنعام: ۷۱] څخه هم لاس ته راځي، چې خطاب یوازې نبي کریم ﷺ ته شوی دی مګر د خبرې مخ اول مؤمنانو ته اړولی شوی دی. یعنې ای پیغمبره! مشرکانو ته ووایه چې ایا مونږ (زما مؤمن امت) د الله ﷻ څخه په غیر د هغه شي بلنه (عبادت) وکړو چې مونږ ته نه ګټه رسولی شي او نه مو په مصیبت ککړولی شي؟

ځ بالآخره، ذکره شوې جمله په فرض باندې بنا ده، یعنې: ای پیغمبره! که بالفرض شیطان درڅخه ذکر شوی حکم هېر کړ نو د یادښت څخه وروسته ورسره مه کښېنه.

د دې نظیر دا دی چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ ﴾ [الزمر: ۶۵] یعنې: ای پیغمبره! که بالفرض ته پخپله د الله ﷻ سره شریک ودروې نو ستا عمل به هم ضائع شي او د زیانکارانو څخه به جوړ شې.

ذکری څه معنی؟

۵ـ د "ذِکرَی" کلمه اسم مصدر ده چې کله د تذکر (یادېدلو) په معنی استعمالېږي او کله د ذکر (یادولو) معنی ورکوي[1]، زمونږ په فکر د لوستلو شوو ایتونو څخه په اول ایت کښې به په معنی د تذکر سره وي چې په مقابل کښې یې نسیان (هېرېدل) استعمال مومي او په دوهم ایت کښې به د تذکیر (پند ورکولو) په معنی وي، لکه چې مونږ ورته په خلاصه مطلب کښې اشاره کړې ده نو دغه دواړل تفسیر د دواړو مقامونو سره په ډېره ښه توګه پیوند نیسي.

بسل څه معنی؟

۶ـ د ﴿ تُبْسَلَ ، أُبْسِلُوا ﴾ دواړه کلمې اصلاً د "بَسْل" ـ لکه "ضَرْب" ـ څخه اخستلې شوې دي. د "بَسْل" دپاره مفسرینو کرامو ډېرې معناوې کړې چې تقریبًا اوو معناوو ته رسېږي[2]، مونږ ته دا ټولې معناوې د اصلي معنی لازمي معناوې ښکاري، او دا ځکه چې دا کلمه اصلا په معنی د "حَرَام" سره ده، خو د "حَرَام" کلمه په شرعي حراموالي او تکویني (قهري) حراموالي دواړو کښې استعمالېږي، اما د "بَسْل" کلمه یوازې د تکویني (قهري) حراموالي معنی ورکوي او بس[3].

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: ای پیغمبره! په قرآن کریم باندې خلکو ته پند ورکړه، ځکه چې هر جنایتکار نفس به د خپلو جنایتونو په سبب سره د ثوابونو څخه محروم کړی شي او د هلاکت کندې ته به وغورزولی شي، چې د همدې قبیلې څخه ستا د زمانې مشرکان هم دي.

---

[1] لسان العرب ج۴ ص۳۰۸
[2] زاد المسیر ج۳ ص۴۵
[3] مفردات الراغب ص۴۴

د لهو او لعب معناوې

۷_ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الأنعام:۳۲] ایت لاندې د لهو او لعب د معناوو په اړه ښه پوره وضاحت لیکلی دی چې ډېره فاصله هم نه لري نو هیله ده چې علاقه مندان هلته مراجعه وکړي مګر په دې مقام کښې ورباندې دومره وراضافه کوو چې خپل دین لهو او لعب جوړول دوه معناوې لري او دواړه د دې ایت سره سمون خوري، مګر اوله معنی ورسره ډېره په ښه توګه نښلي ځکه چې د ایتونو مجموعه په دې پیل شوې ده چې د ملنډو وهونکو سره مه کښېنئ: دواړه معناوې یې دا دي:

الف: مشرکان داسې خلک دي چې خپل اصلي دین (اسلام) یې -چې په دوی باندې یې منل فرض دي- لهو او لعب جوړ کړی دی چې په مسخرو باندې یې مشغول دي او په ملنډو باندې یې سات تېری کوي..

ب: مشرکانو د لهو او لعب (بوت پرستیو او نورو مزخرفاتو) څخه دین جوړ کړی دی او داسې ورته غاړه ایښودونکي دي ته به وایې چې همدا د دوی د تقوی او دیانت معیار دی.

﴿ قُلْ أَنَدْعُوا مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنَا ۗ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ ۖ وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاتَّقُوهُ ۚ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۖ وَيَوْمَ يَقُولُ كُن فَيَكُونُ ۚ قَوْلُهُ الْحَقُّ ۚ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ ۚ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾ ﴾

[۷۱] (ورته) ووایه چې: ایا مونږ د الله ﷻ څخه په غیر د هغه شي بلنه (مناجات) وکړو چې نه مونږ ته ګټه رسولی شي او نه مو په ضرر اخته کولی شي؟

او (دا هم ورته ووایه چې ایا) مونږ په خپلو پوندو باندې بېرته تاو شو د هغه څخه وروسته چې الله ﷻ مونږ ته هدایت وکړ (او مطلب ته یې ورسولو)؟.

(نو که بالفرض زمونږ یو کس ذکر شوی کار وکړي نو هغه به) د هغه چا غوندې (وي) چې هغه لره شیطانانو د ځمکې په (کندو) کښې ورغورزولی وي په داسې حال کښې چې حیران (هک پک) وي، (او) ده لره اندیوالان وي چې هدایت ته یې وربلي (او ورته وایي چې) مونږ ته راشه (خو د دوی خبره هم نه مني).

(ورته) ووایه چې یقیناً د الله ﷻ هدایت همدا (کامل) هدایت دی، او (دا هم ورته ووایه چې) مونږ

مامور کړی شوي یاستو چې رب العالمین ته منقاد شو.

[۷۲] او (دا هم راته ویل شوي دي) چې خاص الله ﷻ ته لمونځونه ودروئ او (خاص) د همده ﷻ څخه ووېرېږئ او الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې خاص همده ﷻ ته به ورغونډ کړی شئ.

[۷۳] او الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې اسمانونه او ځمکې یې په حقه پیدا کړي دي (عبث او بې حکمته نه دي)، او هغه ورځ چې الله ﷻ ووایې چې شه (مړو! ژوندي شئ) نو هغه وشي (مړي ژوندي شي)؛ د الله ﷻ فرمان حق دی (رښتیا دی). او خاص الله ﷻ لره به داسې ورځ تولواکي وي چې په شپېلۍ کښې پوکی وکړی شي.

(همدی ﷻ) په پټو او ښکاره وو باندې عالم دی او همدی ﷻ د حکمت څښتن (او) خبردار دی.

ارتباط

د وړاندېنیو ایتونو په مضمون (د کفري مجالسو څخه په اجتناب کولو) کښې لاندې دوه مهم مطالب په نظر کښې نیولی شوي وه:

الف: ترڅو مشرکان په عملي توګه اسلام ته دعوت کړی شي شاید چې په ایمان مشرف شي.

ب: ترڅو د مشرکانو د دعوت مخه بنده کړی شي چې مؤمنان کفر ته ورونه بلي.

لومړني مطلب ته خو په وړاندېنیو ایتونو کښې اشاره شوې ده چې: ﴿ وَلَٰكِن ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴾ [الأنعام: ۶۹]. په دغو ایتونو کښې دوهم مطلب واضحه شوی دی چې حاصل یې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! مشرکانو ته ووایه چې زما د پیروانو څخه دا تمه مه کوئ چې دوی به اسلام ته شا کړي او ستاسو مزخرف عقائد به ومني او دا ځکه چې:

۱_ ایا مونږ (زما پیروان) به د الله ﷻ څخه په غیر د هغه شي او یا د هغو شیانو (بوتانو) عبادت وکړو او په الوهیت به یې وبولو چې هغوی مونږ ته د منني په وخت کښې نفعه نه شي رسولی او د عدم اطاعت په صورت کښې راته د څه ضرر توان نه لري؟

۲_ ایا مونږ (زما پیروان) به د اسلام څخه بېرته په شا لاړ شو او مرتد به شو حال دا چې مونږ ته الله ﷻ هدایت کړی دی او مطلب ته یې رسولي یاستو او _الحمد لله_ ایمان مو په زړونو کښې ښه پوخ ځای نیولی دی؟ ایا ستاسو دا خیال دی چې مونږ به دغه اطمنان او داډینه په اضطراب او تزلزل باندې بدله کړو؟ هیڅکله به داسې ونه کړو.

۳_ که بالفرض زمونږ کوم یو کس ذکره شوې کړنلاره اختیار کړي نو د هغه د مثال به د هغه چا مثال وي چې شیطانانو د ځمکې په کندو کښې غورزولی وي او د خپلو ملګرو څخه یې جدا کړی وي او بالآخره هک پک متحیر ولاړ وي چې د هلاکت د کندو څخه خپل ځان ته څنګه نجات

ورکړي؟. په عين وخت کښې نومړي متحير سړي ته انډيوالان نارې وهي چې سمه لاره دغه ده ستا نجات په دغې خوا کښې دی، په دغې لارې باندې مونږ ته راشه. مگر هغه د خپلو انډيوالانو خواخوږو خبره هم نه مني او بلنې ته يې التفات نه کوي.

اى مشرکانو! مونږ خو ذکر شوی مثال په خپلو ځانونو باندې نه تطبيقوو، حال دا چې عين په تاسو باندې تطبيق دی. او دا ځکه چې شيطانانو تاسو د هلاکت په کندو کښې اچولي ياست او مونږ مو سمې لارې ته رابولو چې د نجات لاره دا ده، مگر تاسو زمونږ په دعوت پورې ملنډې وهئ او خندني ورپورې کوئ.

۴_ اى پيغمبره! کافرانو ته ووايه چې کوم هدايت چې په حقيقي معناوو کښې هدايت دی هغه صرف د الله ﷻ هدايت دی چې مونږ وربانډې روان ياستو، د الله ﷻ د هدايت ځخه په غير بله هره يوه لاره گمراهي ده او خپل ځان په هلاکت کښې غورزول دي. ځکه چې:

الف: په همدې هدايت سره سړی د بنده د بندگۍ ځخه نجات مونده کوي او د رب العالمين دپاره غاړه اېښودونکي جوړېږي. تاسو انصافاً ووايااست چې مخلوق ته غاړه اېښودل ښه دي او که خالق ته؟ مونږ په همدې مامور کړی شوي ياستو چې يوازې خالق ﷻ ته منقاد شو او بس.

ب: مونږ په دې باندې هم مکلف کړی شوي ياستو چې رب العالمين ته په پوره ادابو سره لمونځونه وکړو او د همده ﷻ ځخه وډار شو. زمونږ عبادت او لمونځ ستاسو د عبادت او لمونځونو په مثل نه دی چې د بيت الله شريف ځخه چارچاپېر لاسونه ټړقوئ، د تخرگونو ځخه اوازونه وباسئ او بالآخره غومبر وهئ او اتڼ کوئ او بيا يې لا د عبادت په نامه يادوئ.

ج: رب العالمين هغه اقدس ذات ﷻ دی چې خاص همده ﷻ ته به تاسو هم ورغونډ کړی شئ او هلته به د سوال جواب سره مخامخ شئ. ايا تاسو د همدې حشر دپاره څه تياري په نظر کښې نه لرئ؟

د: تاسو دا خيال ونه کړئ چې د الله ﷻ حضور ته به حشر نه کړی شئ او يا به الله ﷻ تاسو حشر نه کړي. او د، ځکه الله ﷻ خو هغه اقدس ذات دی چې اسمانونه او ځمکې يې په حقه پيدا کړي دي، د دنيا پيدائښت ملعبه او سات تېري نه ده، دا ټول نظام د بې شمېره حکمتونو ځخه ډک دی، نو د دنيا په پای کښې تصفيه ضرور راتلونکي ده، که بالفرض د قيامت ورځ راتلونکې نه وی (لکه چې تاسو خيال کوئ) نو دنيا به د ملعبې ځخه په غير بل شی نه وی، دا باطل خيال دی.

هـ: لکه ځنگه چې الله ﷻ ته ستاسو بلکې د ټولې دنيا اول ځل پيدا کول کوم مشکل کار نه وا همدارنگه دا ﷻ ته بيا راژوندي کول هم څه مشکلات نه لري، په هر وخت کښې چې کوم شي نه د ايجاد (تکويني) امر وکړي چې: شه، نو هغه دستي کېږي؛ کله چې امر وکړي چې قيامت دې موجود شي او مړي دې راژوندي شي نو سمدستي به قيامت قائم شي او مړي به د قبرونو ځخه راپورته شي نو اى مشرکانو! په هغې ورځ به ستاسو څه حال وي، د څومره حسرت سره به مخامخ شئ کله چې الله ﷻ ذکر شوی فرمان صادر کړي او قيامت قائم شي؟

و: د الله ﷻ هره يوه وينا حقه ده، د واقع سره مطابقه ده څه کوز پاس پکښې نشته.

ز: خاص الله ﷻ لره په هغې ورځ باندې ظاهري او باطني پاچاهي او واکداري ده چې کله په شپېلۍ کښې د قیامت د قیام دپاره پوکی وکړی شي او قیامت قائم شي. په دغې ورځ کښې به هیڅوک نه وي چې د ظاهري واکدارۍ ادعاء قدرې وکړی شي.

ح: رب العالمین هغه اقدس ذات دی چې په ښکاره وو او پټو ټولو باندې عالم دی، پاچاهي او واکداري د همده ﷻ سره مناسبه ده او عبادت او اطاعت کول د همده ﷻ سره ښه ښکاري، د ده ﷻ نه په غیر نه څوک کامل علم لري او نه کامل قدرت.

ط: بالآخره، الله ﷻ چې د کامل علم او کامل قدرت سره-سره تاسو ته (ای مشرکانو!) وخت درکوي چې په خپل اختیار سره توبه تائب شئ نو دا ټالول یې د حکمت غوښتنه ده هسې نه چې ستاسو په کفریاتو باندې ناخبر دی.

توضیحات

۱_ د ﴿ٱسۡتَهۡوَتۡهُ﴾ کلمه د "اسْتِهْوَاء" څخه اخستله شوې ده چې لاندې دوه معناوې درلودلی شي[۱]:

الف: که مجرد یې "هَوَى يَهْوِي" _لکه "ضَرَبَ يَضْرِبُ"_ شي نو د غورزولو او سقوط معنی ورکوي.

یعني: د مرتد سړي مثال د هغه چا دی چې هغه شیطانانو د ځمکې په کړنګونو کښې غورزولی وي او سرګردان او هک پک پکښې پروت وي.

ب: که مجرد یې "هَوِيَ يَهْوَى" _لکه "عَلِمَ يَعْلَمُ"_ شي نو د محبت او ښائسته کولو په معنی استعمالیږي. یعنې: د مرتد مثال داسې دی لکه چاته چې شیطانانو په ځمکه کښې غلطه تګلاره ښائسته کړې وي چې د تحیر په حال کښې د سمې لارې په سر بسر نه پوهیږي او نه د چا خبره اوري.

که څه هم ذکر شوې دواړه معناوې د مقام سره ښه پیوند نیسي مګر د ﴿فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾ د ټکي سره اوله معنی ښه تناسب لري.

د عربیت یو قانون

۲_ د دې جملې ﴿وَيَوۡمَ يَقُولُ كُن فَيَكُونُۚ قَوۡلُهُ ٱلۡحَقُّۚ﴾ په اعراب کښې مفسرینو کرامو زښت ډېر ډولونه اټکل کړي دي[۲]، مګر کوم ډول اعراب چې اکثرو مفسرینو کرامو ته مقبول دی هغه دا دی چې: ﴿قَوۡلُهُ ٱلۡحَقُّ﴾ (موصوف او صفت) مبتدأ موخره ده او ﴿وَيَوۡمَ يَقُولُ كُن فَيَكُونُ﴾ خبر مقدم دی[۳].

نو د معنی حاصل یې داسې کیږي چې: د الله ﷻ حقه وینا په هغې ورځې کښې هم واقع کېدونکې ده چې الله ﷻ د مړو د ژوندي کولو په هکله فرمان صادر کړي چې راژوندي شئ نو ټول

(۱) لسان العرب ج۱۵ ص۳۷۲؛ حاشیة الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۲ ص۱۷۶
(۲) البحر المحیط ج۴ ص۵۵۶
(۳) تفسیر الکشاف ج۲ ص۳۸

راژوندي شي او د قبرونو څخه راپورته شي.
مونږ وایو چې: که څه هم ذکر شوی تعریب (ترکیب) ښه معنی ورکوي مګر د عربیت د قوانینو په لحاظ غیر متبادره ده، نو ښه دا ده چې ذکر شوې جمله د بلې مقدرې جملې دپاره ظرف واقع شي کومه چې د ﴿ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴾ څخه سرې ته ذهن ته ورځي چې: "كَيْفَ حَالُكُمْ يَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ" يعنې: ای مشرکانو! تاسو خو د قبرونو څخه راپورته کېدل نه کېدونکي ګڼئ، مګر کله چې الله ﷻ په همدې هکله فرمان صادر کړي چې: پورته شئ، او ټول راپورته شئ نو تاسو به په څومره حیرت کښې واقع شئ، د الله ﷻ هره یوه وینا حقه ده دا کار کېدونکی دی.

صُور څه معنی؟

۳ـ که څه هم ځینو علماوو کرامو د "صُور" کلمه د "صُورَة" جمعه اخستې ده چې په معنی د بدنونو سره ده، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: الله ﷻ لره په هغې ورځ باندې هم مطلقه واکداري ده چې په بدنونو کښې ارواګانې پو کړی شي[1].

مګر ذکره شوې معنی په دې مقام کښې ځکه په زړه پورې نه ده چې په بدنونو کښې خو په یو ځل باندې ارواګانې پو کولی شي او د صُور په باره کښې خو الله ﷻ داسې هم فرمایلي دي چې: ﴿ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ ﴾ [الزمر: ۶۸] یعنې: بیا به په صُور کښې بل ځل پوکی وکړی شي.

د همدې کبله جمهور علماء کرام وایي چې د صُور کلمه د شپېلۍ څخه عبارت ده چې دوه ځله به پکښې پوکی وکړی شي، په یوه ځل سره به ټوله دنیا ورانه او ټول ساکښان به مړه شي او په بل ځل پوکولو باندې به ټول مړي بېرته راژوندي شي. او حتی ځینې علماء کرام لا په درې ځله شپېلۍ پوکولو باندې قائل دي، دوی وایي چې د ذکرو شوو دواړو وارونو څخه وړاندې به یو ځل شپېلۍ پو کړی شي او ټول خلک به بې هوشه شي.

په هر تقدیر، د شپېلۍ پورې مربوط بحث به ـ ان شاء الله ﷻ ـ د قرآن کریم په نورو ځایونو کښې عمومًا او د [الزمر:۶۸] ایت لاندې خصوصًا ښه مشرح راشي، که الله ﷻ توفیق راکړ.

د ذکر شوې شپېلۍ په کیفیاتو باندې مونږ په هماغې اندازه باندې پوهېږو چې په ایت یا حدیث کښې بیان شوي وي، د همدې کبله لاندې احادیث د ښه وضاحت دپاره لیکو او بس:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «الصُّورُ قَرْنٌ يُنْفَخُ فِيهِ»[2] یعني: صُور یو ښکر (شپېلۍ) دی چې پوکی به پکښې وکړی شي.

ب: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «وَكَيْفَ أَنْعَمُ وَصَاحِبُ الْقَرْنِ قَدْ الْتَقَمَ الْقَرْنَ وَاسْتَمَعَ الْأُذُنَ مَتَى يُؤْمَرُ بِالنَّفْخِ فَيَنْفُخُ»[3] یعني: او څنګه به زه خوشاله (بې غمه) شم حال دا چې د شپېلۍ خاوند شپېلۍ

(۱) زاد المسیر ج۳ ص۴۸
(۲) سنن ابي داود ج۲ ص۲۹۶
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۶۹

په خوله کښې نیولې ده او غوږ یې ایښې دی چې کله به ورته په پوکولو باندې امر وکړی شي چې پو کې (پکښې) وکړي (او دنیا ورانه شي).

څو یادونې

۴_ د دې مقام په ارتباط سره لاندې څو یادونې په نظر کښې ونیسئ!:

الف: مشهوره دا ده چې د شپیلۍ خاوند اسرافیل ﷺ نومېږي او ځینې وایي چې دوه ملکې پرې مقررې دي[1]، والله ﷻ اعلم.

ب: ځینو مفسرینو کرامو د صُور (شپیلۍ) په باره کښې او هم د قیامت د ورځې د ټولو احوالاتو په هکله ښه مفصل او مرتب بحث کړی دی[2]، که څوک زیات تفصیل غواړي نو هملته دې مراجعه وکړي.

ج: مونږ د [الأنعام: ۵۰_۵۹] ایتونو لاندې د علم الغیب او علم الشهادة په اړوند د الله ﷻ په توفیق اوږد بحث کړی دی چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ ءَازَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً إِنِّيٓ أَرَىٰكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُرِيٓ إِبْرَٰهِيمَ مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾﴾

[۷۴] او (ای پیغمبره! خپل قوم ته دې په استدلال کښې) هغه وخت (وریه زړه کړه) چې ابراهیم ﷺ خپل پلار آزر ته وویلې چې: ایا ته بوتانو لره د معبودانو په صفت نیسې؟ یقیناً زه تا او ستا قوم (ټول مشرکان) په ښکاره ګمراهۍ کښې ګورم.

[۷۵] او په دغه شان (ښودانې سره چې تفصیل یې وروسته راروان دی) مونږ ابراهیم ﷺ ته د اسمانونو او ځمکو عظیم الشان مُلک (د ډېرو حکمتونو دپاره) وروښود او هم د دې دپاره چې نوموړی (د الله ﷻ په وحدانیت باندې) د یقین کوونکو (استدلال کوونکو) څخه هم جوړ شي.

ارتباطونه

۱_ په وړاندېنیو ایتونو کښې د بحث اهمه موضوع د الله ﷻ توحید وه چې په ډول-ډول اسالیبو باندې پرې دلایل قائم کړی شوه. په دغو ایتونو کښې په ذکره شوې موضوع باندې، د ابراهیم ﷺ استدلال ته اشاره شوې ده (چې د ځینو ارتباطاتو په ذریعه باندې یې آن تر [۹۴] ایت پورې امتداد موندلی دی) ترڅو د یو پلوه مشرکان په غوږ ووهلی شي چې که چرته تاسو رښتیا په ابراهیمي (ﷺ) ملت باندې یاست نو باید چې د شرک څخه لاس واخلئ ځکه چې ابراهیم ﷺ (ستاسو نیکه) خو موحد بلکې رئیس الموحدین وه، او د بله پلوه نبي کریم ﷺ ته توصیه شوې ده چې د خپل نیکه

[1] روح المعاني ج۷ ص۱۹۱

[2] تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۱۴۶

(ابراهیم ﷺ) استدلال یو ځل بیا تازه کړي او مشرکانو ته یې وربه زړه کړي، څه لري نه ده چې تاثیر
ورباندې وکړي.
۲_ هلته مؤمنان تلقین شوي وه چې: ایا مونږ د هغه شي عبادت وکړو چې هغه نه چا ته ضرر
رسولی شي او نه ګټه. دلته د ذکر شوي شي درې مصداقونه ښودل شوي دي چې د ستورو او
سپوږمۍ او بالآخره د لمر څخه عبارت دي.
۳_ هلته توصیه شوې ده چې پوخ هدایت د الله ﷻ هدایت دی او دلته په همدې پوخ هدایت
باندې د مهتدیانو د یوه ټولګي نومونه اخستلي شوي دي، لکه فلانی پیغمبر او فلانی پیغمبر.
۴_ بالآخره، دلته نبي کریم ﷺ ته ډاډ ورکړی شوی دی چې د دعوت د مشکلاتو په لاره کښې خو
ته یوازې نه یاست بلکې په دې لاره کښې ټول پیغمبران ستا ملګري دي، لکه څنګه چې هغوی
مشکلات ګاللي دي ته به هم مشکلات ګالې. او هم مطمئن کړی شوی دی چې خپله حوصله مه
خرابوه، که مشرکان د هدایت دعوت قبول نه کړي نو دوی ته نقصان دی او بس، پخوا هم ډېرو
خلکو هدایت قبول کړی دی او وروسته به یې هم قبول کړي، نو ته به یوازې پاتې نه شې.

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې: ای پیغمبره! د خپلې زمانې مشرکانو ته دې د ابراهیم ﷺ استدلال هم وربه زړه کړه
چې په څومره موثره توګه یې د مشرکانو په مقابل کښې عموماً او د خپل مشرک پلار (آزر) په مقابل
کښې خصوصاً قیام وکړ او ورته یې وویلې چې: ای پلاره! ایا ته بوتان د آلهه وو (معبودانو) په صفت
باندې نیسې؟ د همدې کبله زه خو تا او ستا مشرک قومیان په ښکاره توګه بې لارې ګورم، تاسو
ټولو سمه سیده لاره خطا کړې ده او په غلطه لاره باندې روان یاست.
۲_ ای پیغمبره! په دغه ډول وربښودلو سره (چې بیان یې په راتلونکو ایتونو کښې راروان دی)
مونږ ابراهیم ﷺ ته د اسمانونو او ځمکو پراخه پاچاهي او د دغو دواړو عجائب او غرائب په
دوامداره توګه وروښودل چې په هره مناسبه موقع کښې به یې ورباندې استدلال نیوه او د مشرکانو
غاښونه به یې ورباندې ماتول. ته به وایې چې همدا اوس یې هم وربښایو.
ذکر شوې ښودانه مو د ډېرو حکمتونو دپاره په کار اچولې وه چې یو حکمت پکښې دا وه چې
ترڅو ابراهیم ﷺ د یو پلوه په خپل وخت کښې د خپل ځان غوندې د الله ﷻ په توحید باندې د کلک
یقین درلودونکې ډله تربیه کړي، او د بله پلوه د قیامت د ورځې پورې ټولو خلکو ته د توحید د
پېژاندلو د یوې موثرې طریقې بنیاد کېږدي.
یا په بل عبارت: ترڅو ابراهیم ﷺ د موحدینو په ډله کښې د یوه مشر او بنیاد اېښودونکي په
حیث شمولیت ولري (لکه چې همداسې وشوه چې د قیامت د ورځې پورې یې د رئیس الموحدین
لقب وګاټه).

توضيحات

١ـ مونږ د [البقرة:١٢۴] ایت لاندې د ابراهیم ﷺ پورې مربوط څه معلومات لیکلي دي چې بیا لیکنې ته یې اړتیا نه ګورو، خو په دې مقام کښې ورباندې لاندې څو معلومات وراضافه کوو:

الف: ابراهیم ﷺ دوه لقبونه لري چې یو لقب یې "أب الأنبياء" دی (د پیغمبرانو علیهم السلام پلار) چې د ده څخه وروسته ټول پیغمبران علیهم السلام د ده ﷺ د زوزات څخه دي، او بل لقب یې "رئيس المؤحدين" دی چې ټولو ملتونو ته منل شوی شخصیت دی.

ب: نوموړی د عراق د کوفې په ښار کښې د نمرود پاچا په زمانه کښې[1] د آدم ﷺ د خلقت څخه درې زره درې سوه او دېرش (٣٣٣٠) کاله وروسته او د نوح ﷺ د طوفان څخه یو زر دوه سوه درې شپېته (١٢٦٣) کاله وروسته زېږېدلی دی[2].

ج: که څوک د ابراهیم ﷺ د شمائلو په هکله زیات معلومات غواړي نو ځینو کتابونو[3] ته دې مراجعه وکړي.

آزر څوک وه؟

٢ـ آزر د ابراهیم ﷺ د پلار نوم وه، چې بوت جوړونکی مشرک وه او نمرود مشرک پاچا ته ډېر مقرب او نژدې سړی وه.

سوال جواب

که څوک وایي چې: ځینو کتابونو[4] خو د ابراهیم ﷺ د پلار نوم "تارح" ښودلی دی، نه "آزر"؛ ایا په دې مقام کښې تطبیق ته اړتیا نشته؟

مونږ وایو چې: د صریح قرآن په مقابل کښې د تواریخو خبره څه ارزښت نه لري چې سړی یې تطبیق ته اړ شي. د ښه وضاحت دپاره لاندې شرحه ولولئ:

الف: یوه ورځې عبد الله بن مسعود ﷛ دا ایت شریف ﴿ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ ﴾ [إبراهيم:٩] ولوست یعنې: د عادیانو او ثمودیانو او بلکې د نورو وړاندې او وروسته مخلوقاتو په حالاتو باندې نه پوهېږي مګر الله ﷻ او بس.

او بیا یې وفرمایل چې: «كَذَبَ النَّسَّابُونَ»[5] یعنې: د انسابو بیانوونکي خلک دروغ وایي چې فلانی د فلاني زوی دی البته په هغه صورت کښې چې د نصوصو سره مقابل واقع شي.

ب: په عین عبارت سره په احادیثو کښې هم روایت شوی دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي:

---

(١) تفسير ابي السعود ج٣ ص١٥١
(٢) تفسير القرطبي ج٧ ص٢٤
(٣) تفسير المنار ج٧ ص٥٣٤
(٤) تفسير الكشاف ج٢ ص٣٩
(٥) تفسير البغوي ج٣ ص٢٧

الأنعام (١)

«يَلْقَى إِبْرَاهِيمُ أَبَاهُ آزَرَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[١] يعني: د قيامت په ورځ به ابراهيم عليه السلام د خپل پلار آزر سره ملاقي شي.

ج: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې: «بَيْنَ إِبْرَاهِيمَ وَبَيْنَ عَدْنَانَ ثَلَاثُونَ قَرْنًا لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللهُ»[٢] د ابراهيم عليه السلام او د ده د نيكه (عدنان) ترمنځ دېرش (٣٠) قرنه تېر شوي دي چې د الله جل جلاله څخه پرته غير پرې بل څوک علم نه لري.

د: الامام مالک بن انس رحمه الله عليه وايي چې سړي ته مکروه دي چې خپل ځان پلار په پلار آدم عليه السلام ته ورسوي، همدارنګه د نسب سلسله بيانول د نبي کريم ﷺ په باره کښې کراهيت لري (چې يقين ورباندې وکړي) او دا ځکه چې: «لَا يَعْلَمُ أُولَئِكَ الْآبَاءَ أَحَدٌ إِلَّا اللهُ»[٣] په دغو پلرونو باندې واقعي علم نه لري مګر الله جل جلاله او بس.

هـ: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې آزر د ابراهيم عليه السلام د پلار نوم وه[٤].

څه تطبيقونه

٣ـ ځينو علماوو کرامو د قرآن کريم د ذکر شوي ايت او د تواريخو د کتابونو ترمنځ په لاندې ډول څه تطبيقونه کړي دي:

الف: د ابراهيم عليه السلام د پلار "تارخ" يا "تارح" نوم وه خو دغه نوم چې کله په عربي محاوره کښې استعمال شو نو آزر ترې جوړ شو[٥] چې په قرآن کريم کښې په همدغه جوړ کړی شوي نوم باندې ياد شوی دی.

مونږ وايو چې: دا ډول تطبيق محض يو عقلي احتمال دی او څه ثبوت نه لري.

ب: آزر د هغه بوت نوم دی چې تارخ به يې عبادت کاوه. نو د معنى حاصل بې داسې کېږي چې: ايا ته آزر بوت او د ده نور امثال په معبودانو سره نيسې؟[٦].

مونږ وايو: دا تطبيق د يو پلوه عقلي احتمال دی او د بله پلوه د ايت شريف څخه د تکلف څخه په غير نه شي اخستلی کېدلی چې په کلماتو کښې د تقديم او د تاخير ارتکاب وکړی شي.

ج: آزر او تارخ دواړه د يو سړي نومونه دي چې يو لقبي نوم دی چې د ګمراه او يا خطاکار معنى ورکوي او بل محضه دی چې په ذات باندې دلالت کوي، نو دواړه نومونه لفظًا متعدد او مصداقًا متحد دي[٧].

---

(١) صحيح البخاري ج١ ص٤٧٣
(٢) تفسير البغوي ج٣ ص٢٧
(٣) تفسير البغوي ج٣ ص٢٧
(٤) البحر المحيط ج٤ ص٥٦١
(٥) مفردات الراغب ص١٣
(٦) الدر المنثور ج٣ ص٣٠٠
(٧) تفسير الطبري ج٥ ص٢٤٤

مونږ وايو چې: دا تطبيق هم د عقلي احتمال څخه په غير بل شی نه دی او ثبوتي بنه نه لري.

د: اهل التشيع او ځيني اهل التسنن وايي چې قرآن کريم د ابراهيم ﷺ د خپل تره سره محاوره حکايت کړې ده چې آزر نومېده او مشرک وه، او تواريخو د هغه د پلار ذکر کړی دی چې تارخ نومېده او مسلمان وه، او په تره باندې خو کله-کله د پلار اطلاق کېږي، لکه چې په [البقرة:۱۳۳] کښې اسماعيل ﷺ د يعقوب ﷺ په پلرونو کښې شمېرل شوی دی[۱].

مونږ وايو چې: ربښتيا په تره باندې د مجاز په توګه د اب (پلار) اطلاق صحت لري خو په هغه ځای کښې چې حقيقي معنی هلته متعذره (مشکله) وي، لکه چې د "البقرة" په ذکر شوي ايت شريف کښې همدا مشکل شته دی. اما په دغه ايت شريف کښې -چې اوس د بحث لاندې دی- د اب (پلار) څخه د عم (تره) معنی اخستل صحت نه لري ځکه چې حقيقي معنی مرادول دلته کوم اشکال او تعذر نه لري.

سوال جواب

۴- که څوک وايي چې: دلته هم د "أب" څخه حقيقي معنی اراده کول لاندې اشکال لري او په اصطلاح صارفه قرائن شته دي:

الف: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَمْ أَزَلْ أَنْقُل مِنْ أَصْلَابِ الطَّاهِرِيْنَ إلى أَرْحَام الطَّاهِرَاتِ»[۲] يعني: په دوامداره توګه زه د پاکانو پلرونو د شاګانو څخه د پاکانو ميندو رحمونو ته راانتقال شوی يم (آن تردې چې د خپل پلار او خپلې مور څخه تولد شوم). حال دا چې الله ﷻ په [التوبة:۲۸] ايت کښې مشرکان نجس بنودلي دي؛ نو معلومه شوه چې د ابراهيم ﷺ پلار به هم مشرک نه وه ځکه چې د نبي کريم ﷺ په نيکونو (پلرونو) کښې شامل دی.

مونږ اول دا وايو چې: په ذکر شوي حديث کښې د کفر څخه طهارت مطلب نه دی بلکې د نحاشۍ څخه طهارت مراد دی، يعني: زه پلار د پلار ثابت النسب يم او زما په پلرونو او نياګانو کښې فحاشي نه ده تېره شوې. لکه چې همدا مضمون نبي کريم ﷺ په بل حديث کښې داسې تعبير کړی دی چې: «وُلِدْتُ عَنْ نِكَاحٍ لا عَنْ سِفَاحٍ»[۳] يعني: که څه هم د جاهليت په زمانه کښې کچنيتوبونه عام وه مګر زه پلار په پلار د نکاح څخه تولد شوی يم، نه د زنا څخه.

او بيا دا وايو چې که بالفرض په حديث شريف کښې د طهارت څخه طهارت عن الشرک (د شرک څخه طهارت) مراد کړی شي نو حديث (چې خبر واحد دی) د ايت شريف په معارضه کښې د سقوط سره مخامخ کېږي؛ نو په کار دي چې په لوی لاس حديث شريف ساقط نه کړی شي.

د ذکر شوي بيان نظير دا دی چې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د [التحريم: ۱۰] ايت لاندې ويلي

[۱] تفسير نمونه ج۵ ص۳۰۳
[۲] روح المعاني ج۷ ص۱۹۵
[۳] حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۲ ص۱۷۹

دي چې: «خَانَتَاهُمَا فِي الدِّينِ وَكَانَتَا مُشْرِكَتَيْنِ وَمَا بَغَتْ اِمْرَأَةُ نَبِيٍّ قَطُّ»[١] يعني: د نوح عليه السلام مېرمنې او د لوط عليه السلام مېرمنې دوی دواړو د خپلو خاوندانو سره په دين کښې خيانت کړی وه چې دواړه مشرکې وې، اما دا خيانت يې نه وه کړی چې ـالعياذ بالله ـ فحاشي يې کړې وي خکه چې د هيڅ يوه پيغمبر مېرمنې هيڅکله زناکاري نه ده کړې.

يا په بل عبارت: د پيغمبرانو عليهم السلام په پلرونو او مورګانو او بالآخره په مېرمنو کښې مشرکانې يا مشرکان تېر شوي دي مګر زناکاراني او زناکاران پکښې نه دي تېر شوي.

ب: وراثت په روحياتو کښې اثر لري نو هيڅکله نه شي کېدی چې يو پيغمبر او يا يو اولو العزم پيغمبر د مشرک پلار څخه تولد شوی وي[٢].

مونږ وايو چې: دا وجه خو هيڅکله ايت شريف ته د تاويل ورکولو توان نه لري، حال دا چې الله ﷻ په هر شي باندې قادر دی، د همدې کبله رئيس المفسرين (عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) راتلونکی [٩٥] ايت شريف داسې تفسير کړی دی چې: «يَخْرُجُ الْمُؤْمِنُ مِنَ الْكَافِرِ كَمَا فِيْ حَقِّ إِبْرَاهِيْمَ وَالْكَافِرُ مِنَ الْمُؤْمِنِ كَمَا فِيْ حَقِّ وَلَدِ نُوحٍ عليه السلام وَالْعَاصِيَ مِنَ الْمُطِيعِ وَبِالْعَكْسِ»[٣] يعني: مؤمن د کافر څخه تولد کېږي لکه چې ابراهيم د آزر (مشرک) څخه زېږېدلی وه، او کافر د مؤمن څخه تولد کېږي لکه چې د نوح عليه السلام څخه کافر زوی زېږېدلی وه، همدارنګه نافرمانه او فرمانبردار يو تر بله سره زېږول کېږي.

ج: څوک چې د ابراهيم عليه السلام د پلار په نامه باندې ياد شوی دی، د هغه د استغفار څخه خو پخپله ابراهيم عليه السلام د برائت اعلان کړی دی. الله ﷻ فرمايي: ﴿ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥٓ أَنَّهُۥ عَدُوٌّ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ ﴾ [التوبة: ١١٤] يعني: ابراهيم عليه السلام د خپل پلار د استغفار څخه هغه وخت خپله بېزاري اعلان کړه کله چې ورته ثابته شوه چې نوموړی د الله ﷻ دښمن (کافر) دی، او د ايمان راوړلو چانس يې د لاسه وتلی دی. او يا په بل عبارت: کله چې ورته څرګنده شوه چې په کفر باندې مړ شو.

مګر د دې سره-سره ابراهيم عليه السلام د خپل پلار دپاره چې د والد په نامه باندې يې ياد کړی دی د برائت څخه وروسته استغفار غوښتی دی، الله ﷻ د ده د خولې څخه حکايت کوي چې: ﴿ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لِى وَلِوَٰلِدَىَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ ٱلْحِسَابُ ﴾ [إبراهيم: ٤١] يعني: ای زمونږ ربه! ماته او زما والدينو (مور او پلار) او ټولو مؤمنانو ته په داسې ورځ کښې مغفرت وکړې چې حساب (قيامت) قائم شي.

نو که بالفرض د "اب" څخه تره مطلب نه شي نو د بېزارۍ د اعلان څخه وروسته به د مغفرت غوښتنه څه معنی ولري؟[٤].

مونږ وايو چې: دغه ځل مغفرت غوښتنه هم د برائت د اعلان څخه وړاندې وه، لکه چې ځينو

(١) تفسير القرطبي ج١٨ ص٢٠٢
(٢) تفسير نمونه ج٥ ص٣٠٣
(٣) حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج٢ ص١٩٠
(٤) تفسير نمونه ج٥ ص٣٠٤

مفسرينو كرامو[١] وربانديې صراحت كړى دى، او وروسته نه وه ترڅو د مجازي معنى اراده كړلو ته اړتيا پيښه شي.

يادونه

۵_ د "أصنام" د كلمې په باره كښې _چې د "صَنَمْ" جمعه ده_ مونږ د [المائدة:۳] ايت لاندې څه ګڼور معلومات ليكلې دي چې بيا ليكنې ته يې اړتيا نه ګورو.

سوال جواب

۶_ كه څوک وايي چې: په ﴿ وَكَذَٰلِكَ ﴾ كښې د "ذَٰلِكَ" كلمه كوم شي ته اشاره ده چې د اسمانونو او ځمكو ښودانه ورسره تشبيه شوې ده؟

مونږ وايو چې: كه څه هم ځينو مفسرينو كرامو د "ذَٰلِكَ" كلمه د وړاندېنۍ جملې مضمون ته اشاره ګڼلې ده، چې د معنى حاصل يې داسې كېږي: لكه څنګه چې مونږ ابراهيم ﷺ ته د ده د قوم په باره كښې حق وروښود همدارنګه مو نوموړي ته د ټولې دنيا عجائب او غرائب هم وروښودل[٢].

مګر مونږ ته دا غوره برېښي چې د "ذَٰلِكَ" كلمه به هغه مضمون ته اشاره وي چې تفصيل يې په ﴿ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ ٱلَّيْلُ ﴾ باندې پيل شوى دى. نو د معنى حاصل به يې داسې شي چې: دغه عجيبه ډول ښودانه مو ابراهيم ﷺ ته ورعنايت كړه چې وروسته يې تفصيل درروان دى، ښه ورته متوجه شئ.

إراءَة څه معنى؟

۷_ د ﴿ نُرِىٓ ﴾ كلمه په اصل كښې د "رُؤْيَة" څخه اشتقاقه شوې ده چې د ليدلو معنى وركوي، برابره خبره ده چې د زړه ليدل (بصيرت) وي او يا د سترګو ليدل (بَصر) وي. كله چې "رُؤْيَة" د افعال د باب لاندې راشي، لكه چې په دې مقام كښې ترې لاندې راغلې ده، نو بل چا ته د ورلېدلو معنى ترې مراد يږي چې مونږ ترې په وربښودلو يا ورڅرګندولو سره تعبير كوو.

نو د ﴿ نُرِىٓ ﴾ كلمې په تفسير كښې مفسرين كرام په لاندې دوه وو ګروپونو باندې وېشلي شوي دي:

الف: په دې كلمه كښې د سترګو ښودانه مطلب ده چې الله ﷻ ابراهيم ﷺ ته د خپل قدرت عجائب او غرائب ټول ورڅرګند كړه، حتى چې د عرش العظيم او د تحت الثرى ترمنځ يې ورته ټول مخلوقات وروښودل[٣].

ب: په ذكره شوې كلمه كښې د زړه ښودانه (بصيرت) مراد دى چې الله ﷻ ورته د خپل وحدانيت دلايل په ټوله دنيا كښې وروښودل[٤].

---

(١) تفسير ابن كثير ج٢ ص٥۴١
(٢) تفسير المنار ج٧ ص۵۵۴
(٣) روح المعاني ج٧ ص١٩٧
(٤) تفسير ابن كثير ج٢ ص ١۵٠

مګر مونږ ته الله ﷻ داسې راوښودل چې دلته به د ﴿ نُرِيَ ﴾ کلمه د ما یطلق علیه الارادة څخه اشتقاقه شوي وي چې ذکرو شوو دواړو تفسیرونو ته شاملېږي. نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې: الله ﷻ په خپل کامل قدرت سره ابراهیم ﷺ ته د ټولې دنیا عجائب او غرائب هم په سترګو او په زړه باندې وروښودل چې د شرک ابطال یې پرې واضحه کړ.

سوال جواب

۸_ که څوک وایي چې: په ﴿ وَلِيَكُونَ ﴾ کښې خو د "و" توری د عطف دپاره دی، نو پوښتنه دا ده چې دلته یې معطوف علیه څه شی دی؟

مونږ وایو چې: د بلاغت کتابونه وایي چې کله-کله حذف د عموم دپاره تحقق مومي[1]، زمونږ په فکر دلته همدغه قاعده د اجراء لاندې نیولې شوې ده او معطوف علیه یې محذوف دی ترڅو په ډېرو مطالبو باندې دلالت وکړي، نو د معنی حاصل به یې داسې راووځي چې: مونږ ابراهیم ﷺ ته د ځمکو او اسمانونو ښودانه د ډېرو مطالبو دپاره وکړه، یو مطلب مو دا وه چې نوموړی په دوامداره توګه د یقین کوونکو د ډلې څخه وشمېرل شي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۹_ که څوک وایي چې: ایا تر دغه وخته پورې ابراهیم ﷺ د الله ﷻ په وحدانیت باندې عقیده نه درلوده، العیاذ بالله؟

مونږ وایو چې: "یقین" د هغه استدلالي (کسبي) علم نوم دی چې کله یې سړی په یوه مسئله کښې ترلاسه کړي نو زړه یې د نور تالاش څخه لاس اخلي[2] چې په پښتو کښې ترې مونږ په "باور" باندې تعبیر کوو.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: مونږ ځکه ابراهیم ﷺ ته ذکره شوې ښودانه وکړه ترڅو نوموړی برسېره په لدني (غیر کسبي) علم باندې د کسبي علم هم خاوند شي، چې مشرکانو ته غابن ماتوونکی جواب ورکړي، لکه چې همداسې وشوه، چې خپل ځان ته یې د وختونو په تېرېدلو سره د یقین کوونکو یو ښه غټ ټولګی جوړ کړ.

﴿ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ ٱلَّيْلُ رَءَا كَوْكَبًا ۖ قَالَ هَٰذَا رَبِّى ۖ فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَآ أُحِبُّ ٱلْـَٔافِلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَٰذَا رَبِّى ۖ فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِى رَبِّى لَأَكُونَنَّ مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَٰذَا رَبِّى هَٰذَآ أَكْبَرُ ۖ فَلَمَّآ

(۱) مختصر المعاني في البلاغة ص۱۷۵
(۲) مفردات الراغب ص۵۷۷

﴿فَلَمَّا رَءَا ٱلشَّمۡسَ بَازِغَةٗ قَالَ هَٰذَا رَبِّي هَٰذَآ أَكۡبَرُۖ فَلَمَّآ أَفَلَتۡ قَالَ يَٰقَوۡمِ إِنِّي بَرِيٓءٞ مِّمَّا تُشۡرِكُونَ ﴿٧٨﴾ إِنِّي وَجَّهۡتُ وَجۡهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ حَنِيفٗاۖ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴿٧٩﴾﴾

[۷۶] نو کله چې په ده (ابراهیم ﷺ) باندې (د جګړې په حال کښې) شپه تیاره شوه (نو) ستوری یې ولید، ویې ویلې: (فرض کړئ چې) دا زما رب دی. نو کله چې ستوري غروب وکړ (نو) ویې ویلې چې: زه غروب کوونکی (د ربوبیت دپاره) نه خوښوم (په کار دې چې تاسو یې هم خوښ نه کړئ).

[۷۷] نو کله یې چې سپوږمۍ د راختلو په حال کښې ولیده ویې ویلې: (فرض کړئ چې) دا زما رب دی. نو کله چې سپوږمۍ (هم) ولوېده، ویې ویلې چې: که الله ﷻ ماته (په دوامداره توګه) هدایت ونه کړي نو ضرور خامخا به زه د ګمراه قوم څخه وشمېرل شم (لکه چې تاسو همداسې یاست).

[۷۸] نو کله یې چې د لمر سترګه د راختلو په حال کښې ولیده (نو) ویې ویلې: (فرض کړئ چې) دا زما رب دی. دا (د ټولو څخه) لوی دی. نو کله چې دا (د لمر سترګه) ولوېده، ویې ویلې چې: ای زما قومه! یقیناً زه د هغه شیانو څخه بېزار یم چې تاسو یې (د الله ﷻ سره په عبادت کښې) شریکوئ.

[۷۹] بې شکه ما خپل مخ هغه اقدس ذات ته اړولی دی چې اسمانونه او ځمکې یې (بې د سابق مثل څخه) پیدا کړي دي (د ده ﷻ په مخلوقاتو کښې ذکر شوي روښانه اجرام هم شامل دي).

په داسې حال کښې چې زه (د ټولو باطلو ادیانو څخه) حق دین ته اووښتونکی یم او (هم) حال دا چې زه د مشرکانو څخه هم نه یم.

د مطلب خلاصه

دا ایتونه د وړاندېنیو ایتونو دپاره تفصیل دی چې ابراهیم ﷺ د الهي ښودانې په رڼا کښې په څه ډول سره د الله ﷻ په وحدانیت باندې استدلال قائم کړ او خپل قوم ته یې په څه ډول باندې د معنوي ضلالت او ګمراهي ورڅرګنده کړه. چې حاصل یې داسې راوځي:

ای پیغمبره! د خپلې زمانې مشرکانو ته د ابراهیم ﷺ استدلال په تفصیل سره بیان کړه چې د الله ﷻ په وحدانیت باندې یې په کائناتو باندې په څه ډول سره استدلال قائم کړ او د شرک جرړې یې ورېستلې، چې تفصیل یې دا دی:

۱ـ ابراهیم ﷺ د خپل مشرک پلار او مشرک قوم سره د توحید په جګړه بوخت وه چې په ده باندې په همدې جګړه کښې شپه ښه تیاره شوه او یو ستوری یې د نظر لاندې ورغی، نو مشرکان یې مخاطب کړه چې: فعلاً چې ټوله دنیا توره تیاره ده او یوازې هماغه ستوری شغلې وهي او په نورو ټولو موجوداتو باندې غوره دی او روښانه ځلېږي، نو که بالفرض د الله ﷻ څخه په غیر کوم یو مخلوق د الوهیت استحقاق درلودی شي نو هغه به همدا ځلېدونکی ستوری وي او همدا به زما رب لا څه چې دا به ستاسو رب هم وي.

مګر کله چې ذکر شوی ستوری ولوېد نو ابراهیم ﷺ بې (...)نګه وویلې چې زه خو لوېدونکي

شیان د الوهیت دپاره نه خوښوم، چې اقلا خپل ځان د سقوط څخه نه شي ساتلی نو زما به څه په درد وخوري؟.

دا دی زما نظر، نو تاسو ته په کار دي چې تاسو هم -زما غوندې- د هغو شیانو عبادت ونه کړئ کوم چې یو وخت د عدم سره مخامخ کېږي.

٢ـ بیا چې کله سپوږمۍ په ښه غوره کېښې راپورته شوه او ټوله دنیا یې رڼا کړه او حتی وار وار ستوري یې ټول د مخې سره د سترګو څخه پټ شوه، نو ابراهیم ﷺ وفرمایل چې: ای زما قومه! بالفرض دا زما رب دی او ستاسو رب هم دی چې رڼا یې د ستورو څخه زیاته او ګټه یې ډېره ده. یا په بل عبارت: ای قومه! که بالفرض تاسو مخلوق ته د الوهیت لقب ورکوئ نو دغه سپوږمۍ د همدغه لقب دپاره ښه مناسبه ده.

مګر مجردې چې سپوږمۍ ولوېدله او غروب یې وکړ نو ابراهیم ﷺ په لوړ اواز سره غږ وکړ چې هرڅوک چې داسې مخلوقات په معبودیت سره نیسي کوم چې خپل ځانونه د سقوط څخه نه شي بچ کولی، نو یقیناً هغه سمه سیده لاره خطا کړه او په کندو باندې سر شو.

العیاذ بالله که ماته خپل رب هدایت ونه کړي او یا همدغه هدایت ته مې ادامه ورنه کړي نو زه به هم د ګمراهانو د ډلې څخه وشمېرل شم.

٣ـ بیا چې ابراهیم ﷺ د لمر سترګه په راختلو کېښې ولیده چې په ډېر ډول او سنګار سره د افق څخه راپورته شوه او دنیا یې داسې سپینه رڼا کړه چې د ستورو او سپوږمۍ رڼاګانې یې بالکل پوښنا کړې او یوازې د همدې په رڼا باندې دنیا روښانه شوه او خلکو په کار او کسب باندې پیل وکړ او هیڅوک او هیڅ شی یې د فوائدو څخه محروم پاتې نه شو، نو ابراهیم ﷺ سمدستي مشرکانو ته غږ وکړ چې که تاسو مخلوقات په معبودیت سره نیسئ نو راشئ چې دغه د ټولو څخه روښانه مخلوق په معبودیت سره ونیسو، چې د ټولو څخه منور او د ټولو څخه ګټور دی، دا به زما رب هم وي او دا به ستاسو رب هم وي، العیاذ بالله.

خو مجردې چې د لمر سترګې غروب وکړ او په داسې حال کېښې یې د دنیا څخه خپله منوره او روښانه څېره پټه کړه چې ټول مخلوق ورته محتاج وه او ټولو یې د بقا تمه درلوده مګر د دې سره سره مخ په زوال شوه او د مخلوقیت خواص پکښې ټولو ته ورڅرګند شوه، نو ابراهیم ﷺ خپل مشرک قوم مخاطب کړ چې: ای قومه! زه په دې باندې باور لرم چې تاسو خطا شوي یاست او خپل حقیقي معبود مو هېر کړی دی، نو زه خو د هغو ټولو معبودانو څخه خپل برائت (بېزاري) اعلانوم کوم چې تاسو یې د الله ﷻ سره په عبادت کېښې شریکوئ او د معبودیت لقب ورکوئ.

ما خو خپل مخ د هغه اقدس ذات ﷻ عبادت ته په اختصاصي توګه اړولی دی چې ستوري او سپوږمۍ بلکې لمر لا څه چې ټول اسمانونه او ټولې ځمکې یې د نشت څخه موجود کړي دي او روزمره پکښې خپل تصرف جاري ساتي، چې ځینې راښېژوي او ځینو ته غروب ورکوي. یا په بل عبارت: چې څوک مره کوي او چا ته ژوند وربښي او هر څه د همده ﷻ په لاس او قدرت کېښې دي.

ای قومه! زه خو د ټولو باطلو ادیانو څخه همدغه حق دین ته وراوښتی یم او حتی (ای مشرکانو!) ستاسو د شرکي دین څخه هم خپل برائت اعلانوم. دا وه زما نظر او دا ده زما عقیده، کار دي چې زما غوندې تاسو هم د ټولو باطلو ادیانو څخه حق دین ته راتاو شئ او د عبادت نه شا کړئ. ځکه چې کله په مخلوقاتو کښې غوره او روښانه مخلوق څه واک او اختیار نه لري، نو ستاسو هغه بوتان به څه واک ولري کوم چې تاسو په خپلو لاسونو باندې جوړ کړي او تراشلي دي.

توضیحات

۱ـ ځینې علماء کرام وایي چې: ابراهیم ﷺ ذکر شوي درېواړه دلایل د خپلې عقیدې د تثبیت دپاره ذکر کړي دي. مګر حقیقت دا دی چې دغه دلایل یې د خپل پلار او خپل قوم سره د مناظرې د کېله وړاندې کړي دي[۱]. ځکه چې:

الف: الله ﷻ د ابراهیم ﷺ د خولې څخه حکایت کوي چې: ﴿ إِنِّيٓ أَرَىٰكَ وَقَوۡمَكَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ ﴾ [الأنعام:۷۴] یعني: ای پلاره! زه باور لرم چې ته او ستا قوم په ښکاره ګمراهی کښې یاست. دا ایت د مناظرې حالت بیانوي.

ب: همدارنګه نوموړي د دلایلو د ذکر څخه وروسته خپل قوم مخاطب کړ چې: ﴿ إِنِّي بَرِيٓءٞ مِّمَّا تُشۡرِكُونَ ﴾ یقیناً زه د هغو بوتانو څخه بېزاري اعلانوم چې تاسو یې د الله ﷻ سره په عبادت کښې شریکوئ.

ج: الله ﷻ خو ابراهیم ﷺ ته د عقیدې سمون او حقیقت ته رسېدنه آن په ماشومتوب کښې عنایت کړې وه، او دې ته اړتیا نه وه چې د دلایلو په زور باندې یې تثبیت کړي، لکه چې فرمایي: ﴿ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَآ إِبۡرَٰهِيمَ رُشۡدَهُۥ مِن قَبۡلُ ﴾ [الأنبياء:۵۱] یعني: او یقیناً مونږ ابراهیم ﷺ ته لا د وړاندې څخه (په ماشومتوب کښې) د عقیدې سمون ورکړی وه. لکه چې ځینو علماوو کرامو دغه ایت شریف همداسې تفسیر کړی دی[۲].

۲ـ که څه هم مفسرینو کرامو لیکلي دي چې ابراهیم ﷺ ځکه د توحید دلایل په ستورو او سپوږمۍ او بالآخره د لمر په سترګې کښې وښودل چې دوی برسېره په بوتانو باندې د ذکرو شوو شیانو هم عبادت کاوه[۳]، مګر مونږ ته یې د تخصیص وجې داسې ښکاري چې:

الف: ترڅو مشرکان د توحید دلایل واوري او فکر پکښې وکړي. که نه نو دوی خو د خپلو بوتانو د عدم الوهیت دلایلو ته ساکت نه شوه پاتې کېدلی او په دې باره کښې یې د تفکر حوصله نه درلوده، که بالفرض دلایل یې د بوتانو په نامه پیل کړي وی نو مشرکانو به ورته هیڅ غوږ نه وی ایښی.

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۱۵۱
(۲) تفسیر البغوي ج۳ ص۲۴۷
(۳) تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۰

ب: ترڅو د بوتانو عدم الوهیت په طریق اولی (غوره طریقه) باندې اثبات شي. او دا څکه کله چې ذکر شوي دري شیان د الوهیت لیاقت نه لري حال دا چې نه د بندګانو په لاس جوړ شوي دي او نه د بوتانو په شان کثیف او خیرن دي، نو بوتان خو باید چې هیڅکله دغې رتبې ته ونه خېژولی شي.

ج: بالآخره، ترڅو د بوتانو عدم الوهیت د کنایې په توګه اثبات شي او کنایي خو د صریح څخه ابلغه ده.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: ابراهیم ﷺ خو د اولو العزم پیغمبرانو علیهم السلام څخه وه او ټول ژوند یې دا وه چې مشرکان د شرک څخه خلاص کړي، نو پوښتنه دا ده چې: ایا د نمورې سره مناسبه وه چې غیر الله ته اشاره وکړي او و وایي چې "هَٰذَا رَبِّي" دا زما رب دی؟

موږ وایو چې: د همدې پوښتنې د جوابولو دپاره تفاسیرو[1] زښت ډېر جوابونه لیکلي دي چې د ټولو دلته رانقلول اسانه خبره نه ده، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: ځینې علماء وایي چې: ابراهیم ﷺ ذکره شوې جمله ﴿ هَٰذَا رَبِّي ﴾ د ماشومتوب په وخت کښې ویلې وه چې لا تکلیف ورته متوجه نه وه. دوی د دغه جواب د ثبوت دپاره ډېره غریبه او عجیبه قیصه لیکلې ده که څوک یې د تفصیلي لوستلو شوق لري نو همدلته[2] دې مراجعه وکړي خو موږ یې دلته لاندې څو مهمو ټکو ته اشاره کوو:

اول: نمرود (د وخت پاچا) خوب لیدلی وه، چې د وخت پوهانو ورته د یوه هلک په زېږېدلو باندې تعبیر کړ چې د ده پاچاهي به د هغه په ذریعه درې ورې شي[3] او یا همدغه خبره د پخوانیو پیغمبرانو علیهم السلام د ارشاداتو څخه په خلکو کښې پاتې وه چې نمرود ورباندې خبر شو[4].

دوهم: په هر تقدیر، نمورې پاچا د ټولو هغو هلکانو د وژلو امر صادر کړ کوم به چې تازه زېږېده.

درېم: د همدې کبله د ابراهیم ﷺ مور د خپل زوی د ولادت دپاره یوه غار ته پناه وېوړه او د تولد څخه وروسته یې ابراهیم ﷺ همدلته پرېښود.

څلورم: ابراهیم ﷺ هلته په معجزانه توګه تقریبًا آن تر لسو یا زیاتو کلونو پورې په همغه غار کښې ژوند کاوه[5] چې په همدغې موده کښې یې نه لمر لیدلی وه او نه سپوږمۍ او بالآخره نه ستوري او نه اسمان.

پنځم: کله چې د ذکرې شوې مودې د تېرولو څخه وروسته د باندې راووېستلی شو نو د ماشومتوب په حال کښې یې ذکر شوي استدلالات مور او یا پلار ته وړاندې کړه.

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۳ ص۴۹؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۱۱۰
(۲) الدر المنثور ج۳ ص۳۰۴
(۳) تفسیر القرطبي ج۷ ص۲۴
(۴) تفسیر البغوي ج۲ ص۱۰۸
(۵) المحرر الوجیز ج۶ ص۹۰

مونږ وايو چې:
ذکر شوی جواب بالکل باطل دی مونږ صرف د ردولو دپاره ذکر کړ ترڅو ورباندې څوک ونه غولیږي، او د بطلان دلایل یې دا دي:

اول: ځیني وايي چې دا قیصه یهودانو اختراع کړې ده او چا چې رانقل کړې ده او دروغژنه یې نه ده ګڼلې نو هغه خطا شوی دی[۱].

دوهم: ذکره شوې قیصه د اسرائیلیاتو څخه ده، بې قید او شرطه پرې باور کول جواز نه لري[۲].

دریم: دا قیصه د قرآن د سیاق او سباق (وړاندې او بېرته) سره سمون نه خوري[۳].

څلورم: ځینو مفسرینو کرامو[۴] لیکلي دي چې ابراهیم ﷺ ذکر شوي د توحید درې دلایل د نبوت نه مخکښې مشرکانو ته وړاندې کړي وه مګر مونږ ته دا بهتره ښکاري چې ذکر شوي دلایل به یې په نبوت باندې د مشرف کېدلو څخه وروسته وړاندې کړي وي[۵]، د همدې کبله الله ﷻ په دغه بحث کښې د اتلسو پیغمبرانو نومونه اخیستي دي او بیا یې فرمایلي دي چې: ﴿ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقْتَدِهْ ﴾ [الأنعام: ۹۰] یعني: نو د همدوی په کړنلاره پسې اقتداء وکړه او په همدې باندې خپل ځان متسلي کړه.

پنځم: پیغمبران علیهم السلام د ګناه څخه او هم د کفري خبرې څخه آن د ماشومتوب په حالت کښې هم معصوم دي.

ب: ځیني نور علماء کرام وايي چې دلته ورسره د "عَلَى زَعْمِكُمْ" کلمه مقدره ده. یعني: ستاسو په ګومان باندې دا زما رب دی. د دې نظیر دا دی چې د قیامت په ورځ به الله ﷻ مشرکانو ته ووايي چې: ﴿ أَيْنَ شُرَكَآءِيَ ٱلَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴾ [القصص: ٦۲] یعني: ای مشرکانو! ستاسو په ګومان زما هغه شریکان چرته دي چې تاسو یې اټکل کاوه.

ج: ځینې وايي چې دلته د استفهام همزه مقدره ده او استفهام د استهزاء او یا توبیخ دپاره دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای مشرکانو! ایا دا زما رب دی؟

د دې نظیر دا دی چې: الله ﷻ فرمايي: ﴿ فَهُمُ ٱلْخَٰلِدُونَ ﴾ [الأنبياء: ۳۴] یعني: ای پیغمبره! نو که ته مړ شې (چې کافران ورته خوشالیږي) نو ایا دوی همېشه پاتې کېدونکي دي؟.

دغه دواړه جوابونه که څه هم درست دي او په قرآن کریم کښې نظائر هم لري مګر د مقام په اعتبار سره زړه ته نه ورځي، نو ښه دا ده چې په جواب کښې ووایو:

د: ذکره شوې جمله ابراهیم ﷺ د فرض په اعتبار سره ویلې وه ترڅو یې په ابطال باندې مشرکانو ته قناعت ورکړي، لکه چې همدا ډول استدلال په ټولو محاورو کښې رواج دی. نو د معنی

(۱) تفسیر المنار ج۷ ص۵۵۷
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۱۸۱
(۳) البحر المحیط ج۴ ص۵٦۵
(۴) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴
(۵) تفسیر الخازن ج۲ ص۴۳۴

حاصل یې داسې کېږي چې: ای مشرکانو! فرض مې کړه چې دا زما رب دی، حال دا چې د ابطال دلایل یې پوره واضحه دي او د ثبوت دلایل یې بالکل نشته، نو که تاسو یې اثباتولی شئ نو دا گز او دا میدان، اثبات یې کړئ.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وایي چې: په تجربه ثابته ده چې کله د شپې د څه برخې د تېرېدلو څخه وروسته سپوږمۍ طلوع وکړي نو په همدې شپه کښې د لمر د راختلو څخه وړاندې غروب نه شي کولی، حال دا چې د ایتونو صورت حال داسې دی چې سپوږمۍ د ستوري (زهره یا مشتري) د غروب څخه وروسته طلوع وکړه او په عین شپه کښې د لمر د راختلو څخه وړاندې ولوېده؟

مونږ وایو: که ذکرو شوو درېواړو دلایلو په یوه شپه کښې تحقق موندلی وی لکه چې اکثره مفسرین کرام وایي[۱]، نو غرب ته د سپوږمۍ میلان مجازاً غروب گڼل شوی دی که څه هم حقیقتاً یې غروب نه وي کړی. دغه صورت حال د میاشتې د پنځلسمې (۱۵) څخه آن تر پنځه ویشتم (۲۵) پورې په واضحه توگه تحقق موندلی شي[۲].

او که درې واړه دلایل په یوه شپه کښې نه وي متحقق شوي، لکه چې محققین علماء کرام پرې قول کوي[۳] نو بیا خو نه سوال ته حاجت شته او نه جواب ته. مونږ ته همدغه نظر ښه برېښي ځکه چې د "ف" توری په تعقیب باندې دلالت کوي، نه په اتصال باندې، لکه چې عرب وایي: "فُلَانٌ نَكَحَ فَوَلَدَ" فلاني نکاح وکړه نو اولاد یې وزېږاوه، یعنې نهه میاشتې وروسته مثلاً.

د عربیت یو قانون

۵_ د ﴿ٱلشَّمْسَ﴾ کلمه سماعي مؤنثه ده چې تذکیر او تانیث پکښې دواړه جائز دي، نو ځکه په ایت شریف کښې ورته د ﴿بَازِغَةً﴾، ﴿أَفَلَتْ﴾ مؤنث ضمائر راجع کړی شوي دي او په ﴿هَٰذَآ أَكْبَرُ﴾ کښې ورته د مذکر اشاره شوې ده[۴].

د لمر سترگه لویه ده

۶_ د لمر سترگه د رڼا په حیث د ستورو او سپوږمۍ څخه لویه ده، بلکې په رڼا کښې د ټولو نوراني اجرامو اصله ده او نور یې فروعات دي. اما د جسم او حجم په اعتبار سره هم ډېره لویه ده، جوړې کړی شي نو یوه ټوټه به یې د سپوږمۍ سره برابره شي[۵].
که بالفرض د لمر د سترگې څخه شپږ زره شپږ سوه او څه د پاسه څلور څلوېښت (۶۶۴۴) ټوټې

(۱) البحر المحیط ج۴ ص۵۶۷
(۲) المحرر الوجیز ج۶ ص۹۲
(۳) روح المعاني ج۷ ص۲۰۱
(۴) زاد المسیر ج۲ ص۵۳
(۵) روح المعاني ج۷ ص۲۰۲

﴿وَحَآجَّهُۥ قَوۡمُهُۥۚ قَالَ أَتُحَٰٓجُّوٓنِّي فِي ٱللَّهِ وَقَدۡ هَدَىٰنِۚ وَلَآ أَخَافُ مَا تُشۡرِكُونَ بِهِۦٓ إِلَّآ
أَن يَشَآءَ رَبِّي شَيۡـٔٗاۚ وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيۡءٍ عِلۡمًاۚ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾ وَكَيۡفَ أَخَافُ
مَآ أَشۡرَكۡتُمۡ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمۡ أَشۡرَكۡتُم بِٱللَّهِ مَا لَمۡ يُنَزِّلۡ بِهِۦ عَلَيۡكُمۡ سُلۡطَٰنٗاۚ فَأَيُّ
ٱلۡفَرِيقَيۡنِ أَحَقُّ بِٱلۡأَمۡنِۖ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴿٨١﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَمۡ يَلۡبِسُوٓاْ إِيمَٰنَهُم
بِظُلۡمٍ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلۡأَمۡنُ وَهُم مُّهۡتَدُونَ ﴿٨٢﴾﴾

[۸۰] او د ده (ابراهیم ﷺ) سره د ده قوم جګړه وکړه (او د بوتانو د اذیت څخه یې ودار کړ، نو ده (ابراهیم ﷺ ورته) وویلې چې: ایا تاسو ما سره د الله ﷻ (د وحدانیت) په باره کښې جګړې کوئ، حال دا چې ماته یې هدایت کړی دی (مطلب ته یې رسولی یم)؟

او زه د هغو شیانو څخه نه ډارېږم چې تاسو یې د الله ﷻ سره (په عبادت کښې) شریکوئ، مګر که زما د رب ﷻ کوم یوه شي ته اراده وشي (نو هغه به راته رسېږي او بس)، زما رب ﷻ د علم د حیثه هر شي ته رسېدلی دی (او هر څه ورته معلوم دي)، ایا نو تاسو تذکر قدرې هم نه کوئ (او پند نه اخلئ)؟

[۸۱] او زه به د هغو شیانو څخه څنګه ودار شم چې تاسو شریکان جوړ کړي دي، حال دا چې تاسو (د دې کار د خطر څخه) نه ډارېږئ چې د الله ﷻ سره مو هغه شیان شریکان ګرځولي دي چې الله ﷻ یې (د ثبوت په باره کښې) په تاسو باندې هیڅ دلیل نه دی نازل کړی (او نه په واقع کښې د ثبوت کوم دلیل لرئ).

نو (جواب راکړئ چې) د دواړو ډلو کومه یوه (مونږ که تاسو) په امن سره ډېره حقداره ده (او د خطر څخه بچ ده)؟ که تاسو پوهېږئ (نو د امن مستحق به وپېژنئ).

[۸۲] (په دې باره کښې د الله ﷻ فیصله دا ده چې) هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي او خپل ایمان یې د ظلم (شرک) سره نه وي ګډ کړی، دغه کسان چې دي همدغو لره امن (د خطر څخه بچ کېدل) ثابت دی او همدوی (سمه سیده) لاره موندونکي دي.

د مطلب خلاصه

په دغو ایتونو کښې د ابراهیم ﷺ د دلایلو په مقابل کښې د مشرکانو غبرګون واضحه شوی دی چې دوی په خپله شرکي عقیده باندې څومره کلک پاتې شوه او په څومره کمزوري دلیل پورې یې څانونه ونښلول، چې حاصل یې داسې راوخي:

۱ـ د ابراهیم ﷺ د غاښ ماتوونکودرې دلایلو څخه وروسته د ده مشرک قوم زور ولګاوه چې په هغه باندې په دلایلو کښې برلاسي شي مګر د ډېر زیات کوښښ سره سره د هغوی ډېر غټ حجت

او برهان دا وه چې: ای ابراهیمه! د بوتانو بدي مه وایه او په عبادت باندې یې زمونږ غوندې لګ شه که نه نو د بوتانو د لاسه به په کوم آفت باندې مبتلا شې، یا به دې لیونی کړي او یا به دې په کوم بل مرض باندې اخته کړي.

۲ـ ابراهیم ﷺ د مشرکانو د همدغه کمزوري برهان په مقابل کښې هغوی مخاطب کړه چې: ډېره عجیبه ده چې تاسو زما سره د الله ﷻ د وحدانیت په باره کښې جګړې کوئ او زما په قناعت بښونکو دلایلو باندې د عناد د کبله قناعت نه کوئ، حال دا چې د ده ﷻ په وحدانیت باندې ټول مخلوقات دلالت کوي او ټول پرې شهادت ورکوي مګر تاسو پرې خانونه کاڼه اچولي دي. ماته خو الله ﷻ هدایت کړی دی او مطلب ته یې رسولی یم په توحید باندې مې سر خلاص دی او د زړه څخه پرې قناعت لرم ستاسو کمزوری دلیل راباندې هیڅ اثر نه شي اچولی.

علاوه په دې، زه خو ستاسو د بوتانو څخه په هیڅ صورت باندې نه ډارېږم چې څه ضرر به راته ورسوي، ځکه چې دوی نه چا ته ضرر رسولی شي او نه چا ته د ګټې د رسولو توان لري. هوا دا بېله خبره ده چې زما حقیقي رب ﷻ ماته د کوم شي اراده وکړي چې هیڅوک یې مخنیوی نه شي کولی. یا په بل عبارت: که بالفرض ماته څه اذیت ورسېږي او په څه مرض باندې اخته شم او یا راباندې کوم دېوال سقوط وکړي او پرې زخمي شم او بالآخره یا راباندې د اسمان څخه کوم یو ستوری راولوېږي او یا داسې بل کوم آفت راباندې نازل شي نو هغه به هم زما د خپل رب ﷻ د پلوه وي او صرف د همده ﷻ په اراده باندې به یې تحقق موندلی وي، د بوتانو به پکښې هیڅ مداخله نه وي، یوازې د ده ﷻ هر څه په اختیار کښې دي. او هر شي ته یې علم رسېدلی دی چې څوک د اذیت او مشقت مستحق دی او څوک د خوشالۍ او پراخۍ استحقاق لري.

۳ـ ای مشرکانو! د الله ﷻ په کامل قدرت او کامل علم باندې پوهېدل بالکل واضحه دي چندان دقیق فکر ته ارتیا نه لري محض یو تذکر (لږ توجه) ورته کفایت کوي. ایا تاسو لږ توجه هم نه کوئ چې پند واخلئ او په خپله کړنلاره باندې پښېمانه شئ؟

۴ـ ابراهیم ﷺ مشرکان مخاطب کړه چې: ای مشرکانو! زه او تاسو اوس په عجیبه حالت کښې قرار لرو چې تفصیل یې دا دی:

الف: زه تاسو د الله ﷻ (واحد لا شریک) څخه ډاروم چې هر څه یې په واک او اختیار کښې دي او په حقانیت باندې یې ټول مخلوقات لارښودانه کوي چې ځینې دلایل یې تاسو په سترګو او بالآخره په سپوږمۍ او لمر کښې واورېدل او ولیدل.

ب: او تاسو ما د بوتانو څخه ډاروئ چې نه څه واک او اختیار لري او نه یې په ثبوت باندې څه دلیل شته. که بالفرض بوتانو څه واقعیت درلودی نو ضرور به الله ﷻ د هغو په ثبوت باندې څه دلیل نازل کړی وی، الله ﷻ خو حقائق بې دلیله نه پرېږدي.

اوس پوښتنه دا ده چې: ایا زه او زما ملګري په امن کښې یاستو او د خطر څخه بچ یاستو، او که تاسو د امن مستحق یاست او په خطر کښې واقع یاست؟

۵_ ای پیغمبره! که څه هم د ابراهیم ﷺ د ذکر شوي پوښتنې په جواب کښې مشرکان ګونګ شوه او څه یې ونه ویلې مګر په دې باره کښې د الله ﷻ عمومي فیصله یوې زمانې پورې هم اختصاص نه لري، هغه دا چې هغه کسان چې ایمان راوړي او د خپل ایمان سره لوی ظلم (شرک) خلط ملط نه کړي نو همدغه کسان د امن حقدار دي (د خطر څخه بچ دي) او همدوی حقه لاره موندونکي دي (د ضلالت څخه بچ دي).

توضیحات

۱_ د ﴿وَحَآجَّهُۥ﴾، ﴿أَتُحَـٰٓجُّوٓنِّى﴾ دواړه کلمې د "مُحَاجَّة" _لکه "مُضَارَبَة"_ څخه اخستل شوې دي، "مُحَاجَّة" دې ته وایي چې د جګړه کوونکو هر یو طرف کوښښ کوي چې مقابل طرف مات کړي او د هغه استدلال د منلو څخه ساقط کړي[۱].

په دې مقام کښې مشرکانو غوښتل چې د ابراهیم ﷺ دلایل د قبول څخه وغورزوي چې د الله ﷻ وحدانیت ثابت نه کړی شي او ابراهیم ﷺ غوښتل چې د مشرکانو د شرکي عقیدې استدلال باطل کړي، چې په نتیجه کښې ابراهیم ﷺ بریالی شو، لکه چې د ایتونو لړۍ ورباندې ښه پوره لارښوونه کوي.

یادونه

۲_ که څه هم ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې دا جواب: ﴿ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ﴾ الآیة الله ﷻ د ابراهیم ﷺ د خولې څخه حکایت کړی دی[۲]، یعنې: کله چې مشرکان د مطرح شوي سوال په وړاندې هک پک پاتې شوه نو ابراهیم ﷺ د دوی سکوت مات کړ او جواب یې واضحه کړ.

مګر مونږ ته دا بهتره ښکاري چې ذکر شوی ایت شریف به الله ﷻ د فیصلې په توګه نازل کړې وي ترڅو د ټولو زمانو مشرکان په غوږ ووهي چې د خطر څخه د بچ کېدلو دپاره دوه شیان په کار دي: یو د الله ﷻ په موجودیت باندې عقیده، چې دهري نه وي، او بل یې په وحدانیت باندې عقیده چې مشرک نه وي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳_ که څوک وایي چې: ظلم خو دې ته وایي چې یو شی د خپل ځای څخه په غیر په بل ځای کښې کېښودل شي او یا یې اقلًا خپل اصل ځای ته په زیادت او نقصان او بالآخره د مکان یا زمان په اعتبار سره تغیر ورکړی شي. یا په بل عبارت: ظلم خو د حق څخه تجاوز ته وایي، چې ټول ګناهونه د ظلم په مفهوم کښې شامل ګڼلې کېږي[۳].

(۱) مفردات الراغب ص۱۰۶
(۲) المحرر الوجیز ج۶ ص۹۶
(۳) مفردات الراغب ص۳۲۶

نو پوښتنه دا ده چې: ایا د ذکر شوي ایت شریف دپاره د پیغمبرانو څخه په غیر (چې د ګناهونو څخه معصوم دي) بل څوک مصداق جوړېدلی شي؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې د صحابه کرامو ﷺ او تابعینو په اتفاق سره د ظلم څخه شرک مراد دی(۱)، نو ټول مؤمنان د ایت شریف مصداقات دي. د ښه وضاحت دپاره لاندې شرحه ولولئ:

د عبد الله بن مسعود ﷺ څخه روایت دی چې کله ذکر شوی ایت شریف نازل شو نو د نبي کریم ﷺ صحابه کرام ﷺ ډېر خپه شوه او وېې ویلي چې: «وَأَيُّنَا لَمْ يَظْلِمْ» او زمونږ کوم یو ظلم (ګناه) نه ده کړې بلکې هر یو لږ یا ډېره ګناه لرو. «فَنَزَلَتْ: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾» [لقمان: ۱۳](۲) نو دا ایت شریف نازل شو چې: یقیناً شرک لوی ظلم دی. یعنې دلته د ظلم څخه ګناه مراده نه ده بلکې شرک مراد دی.

په تفسیر یا مصداق باندې د شان نزول اطلاق

۴- په ذکر شوي حدیث کښې د ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ د ایت سره د «فَنَزَلَتْ» کلمه روایت شوې ده، ته به وایې چې د صحابه وو کرامو ﷺ تشویش پورته کول یې شان نزول وه.

مګر په بل حدیث کښې نبي کریم ﷺ ذکر شوی ایت شریف د تفسیر په شکل قرائت کړی دی. نو معلومه شوه چې په تفسیر یا مصداق باندې د شان نزول اطلاق کېږي، ذکر شوی اطلاق په یاد ولرئ چې په ډېرو ځایونو کښې په کار درځي او مشکلات پرې حل کېږي.

حدیث دا دی چې نبي کریم ﷺ وفرمایل: «إِنَّهُ لَيْسَ بِذَاكَ أَلَا تَسْمَعُ إِلَى قَوْلِ لُقْمَانَ لِابْنِهِ: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾»(۳) یعنې: ای صحابه وو! تاسو تشویش مه کوئ، ایا تاسو کوم یوه د لقمان خبره د خپل زوی دپاره نه ده اورېدلې؟ هغه دا چې یقیناً شرک لوی ظلم دی. نو دلته ګناه مراده نه ده بلکې دلته شرک مراد دی او تاسو خو د شرک څخه پاک یاست.

سوال جواب

که څوک وایي: د أهل السنة والجماعة عقیده دا ده چې ایمان د خوف (ډار) او د رجاء (اُمید) ترمنځ دی، او د ایت شریف څخه معلومېږي چې سوچه مؤمنان په امن کښې دي څه خطر ورته نشته. یا په بل عبارت: سوچه ایمان ټوله رجاء ده او د خوف ځنډه نه لري؟

مونږ وایو چې: د دې جملې "ایمان د خوف او رجاء ترمنځ دی" معنی دا ده چې که د الله ﷻ توفیق د مؤمن لاس نیوی ونه کړي نو ایمان یې باقي نه شي پاتې کېدلی؛ یا په بل عبارت: لکه څنګه چې په ایمان باندې مشرف کېدل د الله ﷻ په توفیق سره صورت نیسي همدارنګه ایماندار پاتې کېدل هم د الله ﷻ د توفیق څخه په غیر تحقق نه شي موندلی(۴).

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۶ ص۶۰۵
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۶۶۶
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۷۰۴
(۴) شرح العقائد ص۱۲۱؛ النبراس ص۳۴۳

اما کله چې ایمان د زوال د خطر څخه بچ شي او آن د وروستنۍ سلګۍ پورې پکښې څه خلل واقع نه شي بیا نو ایمان تړول امن دی، او په ذکر شوي ایت شریف کښې همدغه حالت ته اشاره شوې لکه چې فرمایي: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسْتَقَٰمُواْ تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُواْ وَلَا تَحْزَنُواْ وَأَبْشِرُواْ بِٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴾ [فصلت: ۳۰] یعني: یقیناً هغه کسان چې دوی وایي زمونږ رب الله ﷻ دی (او بس) بیا (په همدې عقیده) برابر (ثابت) پاتې شي، نو (د مرګ په وخت کښې په) وربانډې د رحمت ملائک وربشکته شي چې مه دارېږئ او مه غمژن کېږئ او په هغه جنت باندې زېرې قبول کړئ چې ستاسو سره یې وعده کړې شوې وه، اللهم اجعل آخر كلامنا لا إله إلا الله محمد رسول الله.

﴿ وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَٰهَآ إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ
حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾ وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ ۖ
وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى
ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَٰعِيلَ
وَٱلْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ ءَابَآئِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ
وَإِخْوَٰنِهِمْ ۖ وَٱجْتَبَيْنَٰهُمْ وَهَدَيْنَٰهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ
مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ وَلَوْ أَشْرَكُواْ لَحَبِطَ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ
ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ ۚ فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هَٰٓؤُلَآءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُواْ بِهَا
بِكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُ ۖ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقْتَدِهْ ۗ قُل لَّآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ
إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَٰلَمِينَ ﴿٩٠﴾ ﴾

[۸۳] او دغه زمونږ حجت دی چې ابراهیم ﷺ ته مو په خپل قوم باندې ورکړې وه، مونږ د هغه چا درجې پورته کوو چې زمونږ ورته اراده وشي؛ یقیناً ستا رب ﷻ (ای پیغمبره!) د حکمت څښتن (او) د علم خاوند دی.

[۸۴] او ده (ابراهیم ﷺ) ته مو اسحاق ﷺ (زوی) او یعقوب ﷺ (لمسی هم) وربښلی وه، هر یو ته مونږ لاربښوونه کړې وه، او د دوی څخه وړاندې مو نوح ﷺ (د ابراهیم ﷺ نیکه) ته هم لاربښوونه کړې وه، او هم مو د ده (ابراهیم ﷺ) د اولادې څخه داود ﷺ ته او سلیمان ﷺ ته او

ايوب ﷺ ته او يوسف ﷺ ته او موسى ﷺ ته او هارون ﷺ ته (هدايت كړى وه)، او همدارنګه مونږ نيكو كارانو ته (نېكه) جزا وركوو.

[٨٥] او (هم مو) زكريا ﷺ ته او يحيى ﷺ ته او عيسى ﷺ ته او الياس ﷺ ته (هدايت كړى وه)، (دوى) هر يو د صالحانو د ډلې څخه وه.

[٨٦] او (هم مو) اسماعيل ﷺ ته او اليسع ﷺ ته او يونس ﷺ او لوط ﷺ ته (لارښوونه كړې وه) او (دوى) هر يو مو (د خپلو خپلو زمانو) په عالمونو باندې بهتر ګرځولى وه.

[٨٧] او (هم مو) د دوى د پلرونو څخه او د دوى اولادونو څخه او (بالآخره) د دوى ورونو څخه (زښتو ډېرو ته لارښوونه كړې وه). او دوى (ټول) مو غوره جوړ كړي وه او د برابرې لارې هدايت مو ورته كړى وه.

[٨٨] دغه د الله ﷻ هدايت دى چا ته يې چې د خپلو بندګانو څخه اراده وشي نو هغه ته پرې هدايت كوي. او كه (بالفرض) دوى (ذكرو شوو پيغمبرانو) شرک اختيار كړى وى نو د دوى څخه به ضرور هغه نېک عملونه ضائع شوي وى چې دوى كړي وه.

[٨٩] دغه (ذكر شوي كسان) هغه كسان دي چې مونږ ورته كتاب (تورات، انجيل، زبور، صحائف) وركړى وه. او د حكمت څخه ډكې (فيصله كوونكې خبرې) هم او پيغمبري هم.

نو كه دوى (ستا د زمانې خلک) په دې (ستا په شريعت يا نبوت) سره كافر شي نو (هيڅ بې صبره كېږه مه خكه) يقينًا چې مونږ ورته (ستا شريعت ته) داسې قوم ټاكلى (پيدا كړى دى او پيدا كوو يې) چې هغوى به پرې كافر نه وي (او كلكه عقيده به پرې لري او په اخلاص سره به ورته خدمت كوي).

[٩٠] دغه (پيغمبران عليهم السلام) هغه كسان دي چې الله ﷻ (ورته) هدايت كړى وه، نو د دوى د هدايت پسې اقتداء وكړه (او د هغوى غوندې با عزمه اوسه).

(اى پيغمبره! په آخره كښې دوى ته) ووايه چې: زه خو ستاسو څخه په دې (دين يا قرآن) باندې څه بدله نه غواړم، نه دى دا (دين يا قرآن) مګر د ټولو عالمونو دپاره پند (او خير غوښتنه) ده.

د مطلب خلاصه او توضيحات

١ـ ځينو مفسرينو كرامو ليكلي دي چې د ﴿ وَتِلْكَ ﴾ كلمه همدغه نژدې حجت ته اشاره ده چې ﴿ فَأَيُّ ٱلْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِٱلْأَمْنِ ﴾[1]، مګر مونږ ته داسې برېښي چې دغه كلمه به د ذكرو شوو ټولو دلايلو مجموعې ته اشاره وي كوم چې د ﴿ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ ٱلَّيْلُ ﴾ څخه پيل شوي دي.

نو د معنى حاصل يې داسې كېږي چې: ذكر شوي ټول دلايل په حقيقت كښې زمونږ دلايل دي چې مونږ ابراهيم ﷺ ته د مشركانو د ملامته كولو دپاره وركړي وه، كه بالفرض نوموړي ته مونږ تلقين نه وى كړى او په مخلوقاتو كښې مو بصيرت نه وى وركړى نو نه به يې په توحيد باندې دلايل نېر كړي وى او نه به يې مشركان پره كړي وى.

١) تفسير الطبري ج٥ ص٢٥٩

د همدغو دلایلو برکت وه چې مونږ ابراهیم علیه السلام په دنیا او آخرت کښې لوړو درجو ته ورساوه، دا اجر ورکول یوازې ابراهیم علیه السلام پورې اختصاص نه لري بلکې د قیامت د ورځې پورې هرڅوک چې د دین په لوړولو کښې زیار باسي هغه ته مونږ لوړې رتبې ورکوو.

مګر ای پیغمبره! ستا رب ﷻ هم د حکمت څښتن دی او هم پوه دی چې د اشخاصو استعدادونه ورته معلوم دي او د توفیق ورکړه یې بې حکمته نه ده.

نېکه اولاده هم نعمت دی

۲ـ الله ﷻ د ابراهیم علیه السلام د لوړو درجو په تفصیل کښې د نېک زوزات ذکر هم وکړ لکه اسحاق علیه السلام (زوی) او یعقوب علیه السلام (لمسی). ترڅو مونږ ته څرګنده شي چې د نېک زوزات ورکړه د هر لوی نعمت دی او هم راته ښکاره شي چې د نېکو پلرونو برکات تر ډېرو زمانو پورې په اولاده کښې پاتې کېږي.

نو لکه څنګه چې الله ﷻ نوح علیه السلام ته (چې د مشرکانو په مقابله کښې یې زښت زیات اذیتونه لیدلي وه) ابراهیم علیه السلام وبانبه همدارنګه یې ابراهیم علیه السلام ته د ده څخه وروسته د آخر الزمان پیغمبر ﷺ په شمول ټول پیغمبران وربښلي دي.

په "مِنْ ذُرِّيَّتِهِ" کښې ضمیر چا ته راجع دی؟

۳ـ ځینې مفسرین کرام وایي چې په ﴿وَمِن ذُرِّيَّتِهِ﴾ کښې ضمیر ﴿وَنُوحًا﴾ ته راجع دی، چې نژدې ذکر دی، او مرجع چې څومره نژدې وي هغومره بهتره وي[1].

مګر مونږ ته دا بهتره ښکاري چې ذکر شوی ضمیر ابراهیم علیه السلام ته راجع شي چې د همده ﷺ په فضائلو او درجاتو کښې بحث روان دی، حتی چې د نوح علیه السلام ذکر هم په دې مقام کښې د همدغه بحث یوه برخه ده؛ نو په کار دي چې بې ضرورته د بحث څخه د وتلو التزام ونه کړی شي.

نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې:

د ابراهیم علیه السلام د اولادې څخه مو داود علیه السلام، سلیمان علیه السلام، ایوب علیه السلام، یوسف علیه السلام، موسی علیه السلام او هارون علیه السلام ته هم هدایت کړی وه، او همدارنګه مونږ په هره زمانه کښې نېکوکارانو ته نېکه جزا په دنیا او آخرت دواړو کښې ورکوو.

او زکریا علیه السلام او عیسی علیه السلام مو هم مطلب ته رسولي وه او عیسی علیه السلام او الیاس علیه السلام مو هم په هدایت (نبوت) باندې سرلوړي کړي وه، دوی هر یو د صالحینو د ډلې څخه وه او د ابراهیم علیه السلام دپاره افتخار وه.

همدارنګه مو اسماعیل علیه السلام، الیسع علیه السلام، یونس علیه السلام او لوط علیه السلام هم په نبوت باندې مشرف کړي وه او د ابراهیم علیه السلام زوزات مو پرې ښائسته کړي وه. او د دوی هر یو مو په خپلو خپلو زمانو کښې په ټولو عالمونو باندې بهتر ګرځولی وه.

---

[1] تفسیر الطبري ج۵ ص۲۶۰

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې: یونس ؑ او لوط ؑ خو د ابراهیم ؑ په اولاده کښې شامل نه دي پار
په ذکرې شوې شرحې سره دوی دواړه هم د ده په اولاده کښې شمېرل کېږي؟

مونږ وايو چې: لکه څنګه چې په [البقرة:۱۳۳] ایت کښې اسماعیل ؑ د یعقوب ؑ په پلرونو
کښې د مجاز په توګه شمېرل شوی دی همدارنګه په دې مقام کښې ابراهیم ؑ د لوط ؑ پلار
ښودلی شوی، حال دا چې د ده تره دی، او په تره باندې د پلار اطلاق کېږي کله چې صارفه قرینه
موجوده وي لکه چې دلته موجوده ده، هغه دا چې شرعًا ثابته ده چې لوط ؑ د ابراهیم ؑ زوی نه
بلکې وراره وه[۱].

اما د یونس ؑ په باره کښې ځینې علماء کرام وايي چې نوموړی د ابراهیم ؑ په اولاده کښې
شامل دی[۲]، که داسې وي نو نه سوال ته حاجت شته او نه جواب ته. او که نه نو تغلیبًا به د ده په
اولاده کښې شمېرل شوی وی او تغلیب خو د عربیت ښه منلی شوی قانون دی.

یادونه

که څوک غواړي چې د ذکرو شوو پیغمبرانو علیهم السلام د ترتیب او ځینو شمائلو په باره کښې
معلومات حاصل کړي نو اوږدو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[۳].

عجیبه قیصه

۵_ یوه ورځې حجاج بن یوسف د وخت یوه عالم (یحیی بن یعمر) ته څوک واستاوه ترڅو ورځنه
وپوښتي چې: ایا ته ریښتیا حسن ؓ او حسین ؓ د نبي کریم ﷺ د اولادې څخه ګڼې حال دا چې ما
خو قرآن کریم د اول څخه تر آخره پورې ولوست او ذکره شوې خبره مې پکښې مونده نه کړه؟

ذکر شوي عالم همدغو ایتونو ته اشاره وکړه، کوم چې اوس د بحث لاندې دي، او جواب یې
ورواستاوه چې: ایا عیسی ؑ د ابراهیم ؑ د اولادې څخه نه دی شمېرل شوی حال دا چې انتساب
یې هغه ته یوازې د مور (بي بي مریمې) په سلسله شوی دی، نو همدارنګه د حسنینو رضي الله عنهما
انتساب هم نبي کریم ﷺ ته د مور (بي بي فاطمې رضي الله عنها) په سلسله صحت لري.

نو حجاج ذکر شوی استدلال تسلیم کړ او ویې ویلې چې: "صَدَقْتَ"[۴] ریښتیا دې وویلې.

درې ضمائر

۶_ د ﴿ وَمِنْ ءَابَآبِهِمْ وَذُرِّيَّتِهِمْ وَإِخْوَٰنِهِمْ ﴾ درېواړو کلمو ضمیرونه د ذکرو شوو پیغمبرانو علیهم السلام

---

(۱) تفسیر البغوي ج۲ ص۱۱۳
(۲) روح المعاني ج۷ ص۲۱۲
(۳) تفسیر القاسمي ج۶ ص۶۱۳؛ روح المعاني ج۷ ص۲۱۵؛ تفسیر المنار ج۷ ص۵۸۷
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۱۵۵

مجموعي ته راجع دي چې د ابراهيم ﷺ په شمول اتلس تنو ته رسېږي؛ ذكر شوي ضمائر دا غوښتنه نه كوي چې هر پيغمبر دې پلار او زوزات او بالآخره ورور ولري، ترڅو د عيسى ﷺ په هكله اعتراض وارد شي[1]. نو د مطلب خلاصه يې داسې راوځي چې:

د ذكرو شوو پيغمبرانو د پلرونو، اولادې او بالآخره د ورونو د جملې څخه هم مونږ ډېر كسان بهتر ګرځولي وه چې ځينې مو په نبوت سره او ځينې مو په ولايت سره د خپلو خپلو زمانو په خلكو باندې غوره جوړ كړي وه او برابرې لارې ته مو ورته هدايت كړى وه.

اى پيغمبره! د الله ﷻ هدايت دغه هدايت دى چې چا ته يې د خپلو بندګانو د جملې څخه اراده وشي نو هغه پرې سرلوړى كوي او تر ډېرو زمانو پورې يې بركات په دنيا كښې هم ځرګندوي.

٧_ اى پيغمبره! ذكر شوي پيغمبران او د دوى نور اقارب څكه د الله ﷻ په نزد غوره بنده ګان وه چې دوى د ابراهيمي ملت (دين) ساتونكي وه او هر يوه د خپل توان په اندازه ورته خدمت كاوه، كه بالفرض هغوى د ابراهيمي تګلارې څخه اوښتي وى او د بوت پرستانو غوندې شرك يې اختيار كړي وى نو ډېر ژر به د وركړى شوو رتبو څخه غورزولي شوي وى او هم به يې پخواني نېک عملونه ټول ضائع شوي وى؛ لنډه دا چې الله ﷻ په خپلو حقوقو كښې هر څه بښي، چې اراده يې وشي، مګر شرک او كفر نه بښي كه څه هم (بالفرض) د يوه پيغمبر څخه صادر شي.

سوال جواب

٨_ كه څوک وايي چې: ذكرو شوو ټولو پيغمبرانو هر يوه ته كتاب نه وه وركړى شوى حال دا چې د ﴿ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ ﴾ جملې مفهوم دا دى چې ټولو ته كتابونه وركړى شوي وه؟

مونږ وايو چې: د كتاب وركړه په دوه ډوله ده: يوه دا چې د اسمانه ورباندې نازل شوى وي، او بل دا چې د وړاندېني پيغمبر څخه ورته په وراثت سره پاتې وي؛ نو په دې تعميم سره هر يوه پيغمبر ته كتاب وركړى شوى دى.

نو د معنى حاصل يې داسې كېږي چې: ذكرو شوو ټولو پيغمبرانو (چې د چا نوم اخستل شوى دى او چا ته اشاره شوې ده) هر يوه ته مونږ هم كتاب وركړى وه او هم د فيصلو كولو قوت (د حكمت څخه ډكې خبرې) او هم نبوت؛ نو چا چې ورباندې عقيده وكړه نو هغه خپل ځان ته وياړ حاصل كړ او چا چې ونه منل نو فقط خپل ځان يې د هلاكت په كنده كښې ورواچاوه.

اى پيغمبره! تاته مو هم په كتاب (قرآن كريم) باندې علاوه حكمت او نبوت دركړى دى، نو كه څوک درباندې باور وكړي او د پيغمبر په صفت دې وپېژني نو خپل ځان به د هلاكت څخه بچ كړي او كه كفر اختيار كړي نو ستا دين ته څه ضرر نه شي رسولى، د ايمان افتخار به يې د لاسه وباسو او د دين د پېروى دپاره به نور خلک پيدا كړو او د دين په خدمت باندې به يې وګمارو چې هغوى به ورته په ډېر احترام قائل وي او د زړه د كومې به پرې معتقد وي.

(١) روح المعاني ج٧ ص٢١٥

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۹_ که څوک وايي چې: هغه کوم قوم دی چې الله ﷻ وعده کړې ده چې د دين د خدمت دپاره به يې په دنيا کښې موجود کړي او يا يې موجود کړی دی؟

مونږ وايو: که څه هم د ذکر شوي قوم په تشخيص کښې مفسرينو کرامو[1] متعدد اقوال ذکر کړي دي، مگر مونږ ته داسې برېښي چې په دې ايت شريف کښې به د موعود قوم څخه هغه قوم مراد وي د کوم څخه چې الله ﷻ حکايت کوي او فرمايي چې: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَن يَرْتَدَّ مِنكُمْ عَن دِينِهِۦ فَسَوْفَ يَأْتِى ٱللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُۥٓ ﴾ [المائدة: ۵۴] يعني: ای مؤمنانو! ستاسو څخه چې هر څوک د خپل دين څخه بېرته تاو شي نو ډېر ژر به الله ﷻ داسې قوم راولي چې دوی به الله ﷻ خوښوي او الله ﷻ به دوی. نو د ذکر شوي قوم تحقيق هلته تېر شوی دی بيا ليکلو ته يې اړتيا نه گورو.

اقتداء څه معنی؟

۱۰_ د ﴿ ٱقْتَدِهْ ﴾ کلمه د "اقْتِدَاء" څخه اشتقاقه شوې ده، "اقْتِدَاء" دېته وايي چې څوک د بل چا په کړو وړو کښې د موافقت پلټنه وکړي[2]، پاتې شوه دا خبره چې په دې مقام کښې نبي کريم ﷺ په کومو شيانو کښې ماموز شوی وه چې نورو پيغمبرانو عليهم السلام پسې اقتداء وکړي؛ نو په دې کښې علماء کرامو ډېر تفسيرونه کړي دي[3]، لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: دلته په عقائدو او په هغو احکامو کښې اقتداء مطلب ده کوم چې په ټولو اسماني اديانو کښې د نسخې لاندې نه دي واقع شوي، لکه د الله ﷻ توحيد، د الله ﷻ څخه ډار، تقوی او داسې نور.

ب: دلته په نېکو اخلاقو او حميده خويونو کښې پيروي مراده ده، يعنې: ای پيغمبره! د تېرو شوو ټولو پيغمبرانو عليهم السلام ښه خويونه په خپل ځان کښې پياده کړه.

او ښکاره ده چې نبي کريم ﷺ خو ذکر شوی امر عملي کړی دی نو په دې تقدير به په نبي کريم ﷺ کښې د ټولو پيغمبرانو عليهم السلام حميده اخلاق راټول کړی شوي وي، لکه چې يوه دري ژبي شاعر ترې په لاندې نظم کښې ډېر ښه تعبير کړی دی:

خط سبز و لب لعل و رُخ زيبا داري :: حسن يوسف دم عيسی يد بيضا داري
شيوهٔ شکل وشمائل حرکات وسکنات :: آنچه خوبان همه دارند تو تنها داري

مگر مونږ ته دا بهتره ښکاري چې دلته به د دې ايت شريف مضمون منعکس شوی وي چې فرمايي: ﴿ فَٱصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُوْلُواْ ٱلْعَزْمِ مِنَ ٱلرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِل لَّهُمْ ﴾ [الأحقاف: ۳۵] يعني: نو داسې صبر کوه لکه چې د قوي عزم خاوندانو صبر کړی وه چې د پيغمبرانو عليهم السلام څخه عبارت دي،

---

(۱) زاد المسير ج۲ ص۵۶
(۲) تفسير القرطبي ج۷ ص۳۵
(۳) التفسير الكبير ج۱۳ ص۶۹؛ تفسير الكشاف ج۲ ص۴۳

او دوی لره (په عذاب غوښتنه کښې) تادي مه کوه.

نو په دې تقدير به يې د معنى حاصل داسې راوخېژي چې: اى پيغمبره! په ذكرو شوو پيغمبرانو پسې كلكه اقتداء وكړه، د هغوى په شان تكاليف وګاله او د مشركانو په شركياتو باندې خپله حوصله د لاسه مه وركوه، بلكې دوى مخاطب كړه (لكه څنګه چې پخوانيو پيغمبرانو خپل-خپل قومونه مخاطب كړي وه) چې: زه خو ستاسو څخه د الهي دين په رسونه باندې څه اجر او مزدوري نه غوارم او نه ورباندې درڅخه د شاباس تمه لرم، زما اجر او مزدوري خو صرف په الله ﷻ باندې ده او بس.

علاوه پر دې، دا هم ورته ووايه چې: په ما باندې نازل شوى كتاب (قرآن كريم) خو د دې دپاره نه دى نازل شوى چې زه پرې ستاسو څخه پيسې راغونډې كړم او نه ورسره دا كار مناسب دى، څكه چې دا (كتاب) خو د قيامت د ورځې پورې د ټولو عالمونو دپاره پند او د خير غوښتنه ده او بس. په دغسې كتاب باندې د أجرت غوښتنه څومره بده خبره ده.

د عربيت يو قانون

۱۱ـ په عربي ژبه كښې قانون (قاعده) ده چې كله په يوه كلمه باندې خبره پيل كېږي او د هغې كلمې اولنى توری ساكن وي نو همزه ورسره زياتوي، چې د وصليه همزې په نامه باندې يادېږي، ترڅو د اولني توري د سكون ساتنه وكړي چې په حركت باندې بدل نه شي څكه چې په ساكن باندې د خبرې پيل كول په عربي ژبه كښې محال (نه كېدونكى) كار دى.

مګر مجردې چې د ذكرې شوې كلمې سره بله كلمه وصله (پيوسته) شي چې د خبرې پيل په هغې باندې واقع شي نو ذكره شوې همزه د تلفظ څخه لوېږي، لكه "اُنْصُرْ، وَانْصُرْ".

بالمقابل كله د يوې كلمې د آخرني توري د حركت د ساتنې دپاره "هٔ" اضافه كېږي ترڅو يې حركت په سكون باندې بدل نه شي څكه چې په متحرك باندې خو وقف كول غير قانوني دى.

دغه "هٔ" د هاء السكت (د سكتې د هٔ) په نامه يادېږي؛ د ﴿ اَقْتَدِهْ ﴾ په كلمه كښې د "هٔ" توری همدغه ذكره شوې "هٔ" ده او ضمير نه دى، چې د "د" حركت (زېر) يې د سقوط څخه ساتلى دي.

په دې كښې قياس دا دى چې كله وقف د منځه لاړ شي نو بايد چې "هٔ" هم د منځه لاړه شي مګر خلاف القياس كله-كله په وصل كښې هم باقي پاتې كېږي[1].

﴿ وَمَا قَدَرُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦٓ إِذْ قَالُوا۟ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَىْءٍ ۗ قُلْ مَنْ أَنزَلَ ٱلْكِتَٰبَ ٱلَّذِى جَآءَ بِهِۦ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ ۖ تَجْعَلُونَهُۥ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا ۖ وَعُلِّمْتُم مَّا لَمْ تَعْلَمُوٓا۟ أَنتُمْ وَلَآ ءَابَآؤُكُمْ ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۖ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِى خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

[1] روح المعاني ج۷ ص۲۱۷

﴿ وَهَٰذَا كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا ۚ
وَٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ۖ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾ ﴾

[۹۱] او دوی (مشرکانو) د الله ﷻ تعظیم ونه کړ د ده ﷻ حق تعظیم، کله چې دوی وویلې چې: الله ﷻ هیڅ شی په کوم بشر باندې نه دی نازل کړی.

(ورته) ووایه چې: هغه کتاب چا نازل کړی دی چې موسی ﷺ راوړی دی په داسې حال کښې چې د خلکو دپاره رڼا او هدایت دی، چې تاسو یې (د یهودو په پیروی) کاغذونه (پاڼې پاڼې) ګرځوئ چې دا (کاغذونه د هغوی په متابعت) ښکاره کوئ او ډېر (یې) پټوئ.

او (برسېره په دې، ورته ووایه چې) تاسو ته (ای مشرکانو!) داسې ښودانه شوې ده (د قرآن کریم په نزول سره) چې پخوا (ورباندې) نه تاسو پوهېدئ او نه ستاسو پلرونه (نو دا چا نازل کړی دی؟).

(ای پیغمبره! پخپله جواب ورکړه او ورته) ووایه چې: الله ﷻ (هم تورات نازل کړی دی او هم قرآن). بیا (د همدې جواب څخه وروسته) دوی پرېږده چې په خپلو باطلو کښې لوبېږي.

[۹۲] او (دا هم ورته ووایه چې) دغه (قرآن کریم) داسې کتاب دی چې مونږ نازل کړی دی، د برکتونو څخه ډک کړی شوی دی، (چې) د هغه کتاب (هر یو چې وي) تصدیق کوونکی دی چې د ده څخه وړاندې (نازل شوی) دی.

(دا کار مونږ د ډېرو مطالبو دپاره کړی دی) او د دې دپاره چې مکه (خلک یې) او هغه خلک چې د دې چارچاپېر (آن تر شرق او غرب پورې) واقع دي وډار کړې. او هغه کسان چې په وروستنۍ ورځې باندې عقیده کوي (هغوی) په دې (کتاب) هم عقیده کوي او دوی په خپلو لمونځونو باندې ساتنه کوي.

ارتباط

د قرآن کریم د عمده مضامینو څخه درې بحثونه دي چې د الله ﷻ د توحید، د پیغمبر ﷺ د نبوت او بالآخره د بیا ژوندي کېدلو بحثونه دي؛ نو کله چې په وړاندېنیو ایتونو کښې د توحید بحث په ښه موثره توګه تېر شو نو په دغو ایتونو کښې دا دی د نبوت او د معاد (بیا ژوندي کېدلو) په بحث باندې پیل کېږي.

شان نزول

که څه هم مفسرینو کرامو د دغو ایتونو په هکله زښت ډېر شان نزولونه لیکلي دي[۱] چې تقریباً اوو ته رسېږي، مګر ټول روایات په دوه وو ګروپونو باندې وېشلی کېږي، د یوه ګروپ غوښتنه دا ده چې ذکر شوي ایتونه د هجرت څخه وروسته په مدینه منوره کښې نازل شوي دي، چې همدا نظر

(۱) زاد المسیر ج۳ ص۵۷

جمهورو مفسرینو کرامو خوښ کړې دی، او بل ګروپ روایات تقاضا کوي چې دا ایتونه دې په مکه معظمه کښې د هجرت څخه وړاندې نازل شوي وي.

مونږ ته همدغه دوهم نظر غوره ښکاري چې دلایل به یې -ان شاء الله تعالی- په توضیحاتو کښې واضحه شي. نو په همدې اعتبار سره یې خلاصه مضمون په لاندې ډول راخېژي:

د مطلب خلاصه

۱- ای پیغمبره! که څه هم دا قرآن کریم چې په تاباندې نازل شوی دی د ټولو عالمونو دپاره پند او نصیحت او د هغو کتابونو څخه یو کتاب دی چې د اسمان څخه د بشریت د لارښوونې دپاره ځمکې ته نازل کړی شوی دی. یا په بل عبارت: دا قرآن په حقیقت کښې د هغو حقونو څخه یو حق دی چې الله ﷻ پخپله په خپله خوښه په خپل ځان باندې لازم کړي دي چې بشریت به بې هدایته نه پرېږدي، خو دوی وایي چې الله ﷻ د بشریت د هدایت دپاره هیڅ بندو بس نه دی کړی.

مګر ستا د زمانې مشرکانو الله ﷻ هغسې نه دی پېژندلی لکه څنګه چې د ده ﷻ د شان سره د بشریت د هدایت په هکله مناسب دي. دوی اقرار کوي چې اسمانونه او ځمکې الله ﷻ پیدا کړي دي، مګر د دې سره-سره په عبادت کښې یې شریکان دروي او په کلکه باندې وایي چې الله ﷻ په هیڅ بشر باندې هیڅ شی نه دی نازل کړی، نه یې چا ته وحي کړې ده، نه یې کوم پیغمبر را استولی دی او نه یې کتاب یا کومه صحیفه رالېږلې ده بلکې بشریت یې په ځمکه کښې خپل سره خوشې کړی دی چې په غیر مسئولانه او غیر معقولانه توګه هغه څه وکړي کوم چې ورته ښه ښکاري.

۲- نو ای پیغمبره! دوی ته د ذکرې شوې خبرې د رد او د دوی د الزام دپاره ووایه چې که بالفرض همداسې وي لکه چې تاسو یې ادعا کوئ نو دا راته ووایاست چې هغه کتاب (تورات) چا نازل کړی دی کوم چې موسی علیه السلام راوړی وه او د ټولو خلکو دپاره په خپل وخت کښې رڼا او هدایت وه چې د همدې کتاب په برکت باندې بني اسرائیل د مصریانو د کرغېړنو خاصیتونو څخه پاک شوه او د هغوی د غلامۍ څخه خلاص شوه.

موسی علیه السلام خو تاسو هم د پیغمبرۍ په حیث منئ او کتاب ته یې حق کتاب وایاست مګر د پیروۍ څخه یې فقط په همدې بهانه باندې خانونه ژغورئ چې هغه د بني اسرائیلو پورې خاص وه او مونږ مکلف نه یاستو چې ایمان ورباندې راوړو.

که بالفرض موسی علیه السلام او د ده کتاب تاسو ته حق نه ښکارېدی نو اهل الکتابو ته به مو د علماوو او پوهانو لقب نه ورکولی او په مهمو مسائلو کښې به مو هغوی ته مراجعه نه کولی، همدارنګه د هغوی غوندې به مو تورات پاڼې-پاڼې نه کولی چې ځینې هغه برخې یې خلکو ته ښکاره کوئ کومې چې ستاسو د خواهشاتو سره نه ټکر کېږي او ډېرې برخې یې د خلکو څخه پټوئ.

یا په بل عبارت: که تورات تاسو ته په بني اسرائیلو پورې مختص اسماني کتاب ښکارېدلی نو په خپلو باطلو معتقداتو باندې به مو ورباندې استدلال نه نیولی او د حقائقو په پټولو کښې به مو د بني اسرائیلو پیروي نه کولی؛ تاسو هم د هغوی د رانده تقلید په اثر هغه څه پټوئ چې هغوی یې

پټوي او هغه څه څرګندوئ چې هغوی يې څرګندوي او د تورات په پاڼه-پاڼه کولو يو د بل تائيد کوئ او يو د بل سره لاس کوئ.

۳ـ ای پيغمبره! د وخت مشرکانو ته دا هم ووايه چې تاسو ته خو په نني عصر کښې داسې علم درکړی شوی دی چې د نن څخه وړاندې نه ستاسو زده وه او نه مو پرې پلرونه پوهېده، نن ورځ تاسو څه اړتيا نه لرئ چې د بني اسرائيلو د محرف کتاب څخه څه ړنده-کڼه پيروي وکړئ، نن ورځ خو علمي سيادت ستاسو په لاس کښې دی او د ټولې دنيا شرف تاسو ته درکړی شوی دی.

لنډه دا چې تاسو ته قرآن نازل شوی دی چې ستاسو د دنيا او آخرت شرف پکښې نغښتی دی، خو افسوس چې تاسو د ډېر زيات عناد د کبله د جمله اسماني کتاب څخه انکار کوئ او په لوی لاس خانونه د ذلت په کنده کښې ورغورځوئ.

۴ـ ای پيغمبره! کله چې مشرکان د ذکرې شوې پوښتنې په جواب کښې هک پک پاتې شوه او يا يې پرې خپل خانونه ړانده-کاڼه واچول، ته پخپله ورته جواب ورکړه او ورته ووايه چې ذکر شوی اسماني کتاب (تورات) چې تاسو يې نيمګله په حقانيت باندې قائل ياست، الله ﷻ نازل کړی دی. دا ورته ووايه او بيا يې په خپلو خبرو او مباحثه کښې پرېږده چې سات تېری پکښې کوي څه وخت وروسته به پوه شي چې دوی په غلطه لاره باندې روان وه.

۵ـ عجيبه خو دا ده چې مشرکان د يو پلوه تحريف شوي کتاب (تورات) ته په ارزښت قائل دي او د بله پلوه کله چې دوی د قرآن کريم منلو ته دعوت کړی شي نو د ډېرې غُصې د کبله د تورات څخه لا څه بلکې د جمله اسماني کتاب د نزول څخه انکار کوي، حال دا چې دا کتاب (قرآن کريم) په همغه حالت باندې پاتې دی او پاتې به وي چې مونږ نازل کړی دی، نه پکښې د تورات غوندې چا ګوتې وهلې دي، نه پکښې څوک ګوتې وهلی شي او بالآخره نه يې څوک پاڼې-پاڼې کولی شي.

حال دا چې دا کتاب (قرآن کريم) د ټولو اسماني کتابونو (د تورات په شمول) تصديق کوونکی دی نو څوک چې هغه مني بايد چې دا هم قبول کړي. يا په بل عبارت: چا چې پخواني کتابونه نازل کړي دي همغه اقدس ذات ﷻ دا کتاب هم نازل کړی دی.

دا کتاب (قرآن کريم) د مکې معظمې د خلکو دپاره په خاصه توګه د وياړ او سرلوړۍ سبب دی چې دوی ورباندې لومړني مخاطبين دي، ترڅو دوی د هر چا څخه وړاندې د بوت پرستۍ څخه لاس واخلي او بيا ورته ټوله دنيا د شرق څخه تر غربه پورې دعوت کړي.

۶ـ ای پيغمبره! څوک چې د قيامت د ورځې څخه منکر وي او عقيده نه لري چې د دې دنيا د حساباتو دپاره تصفيه ضرور ده، هغوی په حقيقت کښې الله ﷻ په عدالت سره نه پېژني او دنيا ورته نهايي هدف برېښي.

بالمقابل څوک چې په آخرت باندې معتقد دي هغوی په دې کتاب باندې ايمان راوړي او خپل عبادت خاص د الله ﷻ دپاره ګرځوي او بس، د بوت پرستۍ څخه خانونه بچ ساتي او په خپلو لمونځونو باندې همېشه والی کوي ترڅو ورسره د عقيدې په ښه قوت کښې لاس وکړي.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: مفسرین کرام د ﴿ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ ﴾ جمله داسې تفسیروي چې: "وَمَا عَظَّمُوهُ حَقَّ عَظَمَتِهِ"[1] دوی د الله ﷻ د شان سره مناسب تعظیم نه دی کړی او په مناسبې پېژندنې باندې یې نه دی پېژندلی؛ نو پوښتنه دا ده چې: دا کار خو د هیچا د لاسه پوره نه دی؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې مطلب دا دی چې مشرکانو الله ﷻ د هدایت د حیثه نه دی پېژندلی او د جمله اسماني کتاب څخه منکر شوي دي حال دا چې دا د هر چا د وسې پوره ده چې الله ﷻ په ذکر شوي صفت سره وپېژني او عقیده پرې وکړي. یعني په هغې اندازې باندې یې د الله ﷻ تعظیم نه دی کړی په څومره تعظیم باندې چې دوی مکلف دي او د وسې یې پوره دي.

۲ـ جمهور مفسرین کرام[2] وایي چې ذکر شوي ایتونه د یهودانو حالت بیانوي او د هجرت څخه وروسته په مدینه منوره کښې نازل شوي دي، او په ﴿ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ ﴾ کښې ضمیر همدوی ته راجع دی. مګر مونږ ته دا غوره ښکاري چې دا ایتونه به د نورو ایتونو غوندې د مشرکانو په باره کښې وي او په مکه معظمه کښې به نازل شوي وي، لکه چې په خلاصه مطلب کښې یې وضاحت تېر شو، مونږ خکه دغه ډول تفسیر خوښ کړ چې:

الف: د دې سورت په سریزه کښې مونږ لیکلي دي چې د دې ایتونو د مدني توب یوازنی دلیل د تفسیر اشکال دی، نو څرنګه چې د الله ﷻ په فضل سره دغه اشکال پورته شو نو په کار دي چې د روایتونو مطابق دا ایتونه هم مکي وګڼلی شي.

ب: څرنګه چې وړاندې د اهل الکتابو (یهودو) ذکر نشته نو په ﴿ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ ﴾ کښې هغوی ته په ضمیر راجع کولو سره اضمار قبل الذکر لازمېږي او بې ضرورته د دغسې کار مرتکب کېدل ګټور نه ښکاري.

ج: د دې ایتونو سیاق او سباق (وړاندې او ورسته) په قریشو او مشرکانو پورې خاص دی نو په منځکښې د یهودانو بحث اچول د امبل پرېکول او د ملغلرو دانه-دانه کول دي.

د: په دې ټولو باندې علاوه، د رئیس المفسرین (عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) څخه روایت شوی دی چې ذکر شوي ایتونه د مشرکانو د حالت د بیان په باره کښې نازل شوي دي[3].

سوالونه او جوابونه

۳ـ په دې مقام کښې مونږ غواړو چې هغه اشکالات د سوالونو او جوابونو په شکل وړاندې کړو کوم چې د ایتونو مکي والي ته ترجیح ورکوي:

---

(۱) تفسیر البغوي ج۳ ص۱۱۴
(۲) روح المعاني ج۷ ص۲۱۹
(۳) تفسیر القرطبي ج۷ ص۳۷

الف: كه څوک وايي چې: دا خبره خو د مشركانو ده چې ﴿ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَىْءٍ ﴾ الله ﷻ په هيڅ بشر باندې كوم شى نه دى نازل كړى. مگر دا الزام چې ﴿ مَنْ أَنزَلَ ٱلْكِتَـٰبَ ٱلَّذِى جَآءَ بِهِۦ مُوسَىٰ ﴾ دا كتاب (تورات) چې موسى ﷺ راوړى دى چا نازل كړى دى، خو مشركانو ته نه شي متوجه كېدلى ځكه چې دوى خو د يهودو غوندې د تورات په حقانيت باندې عقيده نه درلوده.

مونږ وايو چې: مشركان د تورات په حقانيت باندې قائل وه مگر د ايمان راوړلو څخه يې په دې بهانه غاړې غړولې چې دا د يهودو پورې مختص دى او مونږ ته نه دى نازل شوى[۱]، ځكه چې:

اول: الله ﷻ د مشركانو د خولو څخه حكايت كوي چې: ﴿ وَأَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَـٰنِهِمْ لَئِن جَآءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى ٱلْأُمَمِ ﴾ [فاطر: ۴۲] يعني: او دوى (مشركان) په الله ﷻ باندې سوگند كوي كلک سوگند خپل، چې خامخا كه چېرې دوى ته ډاروونكى (پيغمبر) ورشي (لكه چې يهودو او نصارا وو ته ورغلى وه) نو ضرور به دوى د ټولو ډلو د يوې ډلې (د هرې يوې ډلې څخه ډېر ښه لار موندونكي جوړ شي.

دوهم: د هجرت څخه وړاندې قريشو څو نفره هيئت يهودانو ته استولى وه[۲] ترڅو د هغوى څخه د نبي كريم ﷺ په باره كښې معلومات حاصل كړي، ځكه چې دوى ورته اهل العلم ښكارېده.

ب: بله پوښتنه دا ده چې: دا جمله خو د يهودانو سره مناسبه ده چې: ﴿ تَجْعَلُونَهُۥ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا ﴾ په موسى ﷺ باندې نازل شوى كتاب (تورات) تاسو پاڼې-پاڼې گرځوئ چې ډېرې برخې يې ښكاره كوئ او ډېرې برخې يې پټوئ. ځكه چې دا كار خو مشركانو نه وه كړى.

مونږ وايو چې: رښتيا ده چې ذكر شوى تحريف يهودانو كړى وه مگر مشركانو يې هم ورسره تائيد كاوه. يا په بل عبارت: كله به چې يهودو په خپل كتاب كښې د نبي كريم ﷺ صفاتو ته تغير وركړ نو مشركانو به وړاندې آفرين وايه او د دوى خبره به يې تائيدوله، نو داسې وگڼل شوه لكه چې دوى هم تورات پاڼې-پاڼې كړى وي، په يو كار باندې خوشالېدل (رضا كېدل) خو په فعل سره تعبيرېږي، لكه چې د [البقرة: ۹۱] ايت لاندې يې تحقيق تېر شوى دى.

ج: درېيمه پوښتنه دا ده چې: ځينو مفسرينو كرامو د ذكرو شوو ايتونو په شان نزول كښې ليكلي دي چې: يوه ورځې يو يهودي چې مالک بن الصيف نومېده د نبي كريم ﷺ سره په مباحثه كښې په غصه شو او دا خبره يې هم د خولې څخه ووتله چې: "مَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ" الله ﷻ په هيڅ بشر باندې هيڅ شى نه دى نازل كړى[۳]؛ نو پوښتنه دا ده چې: د نبي كريم ﷺ مباحثې خو د يهودانو سره په مدينه منوره كښې واقع شوې دي نو معلومه شوه چې ذكر شوي ايتونه مدني دي نه مكي؟

مونږ وايو چې: په ځينو رواياتو كښې شته چې نوموړي مالک د نبي كريم ﷺ سره په مكه معظمه

---

(۱) تفسير المنار ج۷ ص۶۱۷
(۲) روح المعاني ج۲۰ ص۹۱
(۳) اسباب النزول ص۱۴۸

ذکر شوی سوال جواب کړی وه او هلته د ناندریو دپاره ورغلی وه[١].

کښې او که بالفرض ذکره شوې ماجرا په مدینه منوره کښې تېره شوې وي هم څه باک یې نشته ځکه چې مونږ د [الأنعام: ٨٢] ایت لاندې لیکلي دي چې صحابه وو کرامو ﷺ د ایتونو په مصداقاتو باندې د شان نزول اطلاق کاوه او د مصداقاتو تعدد خو مطلب ته څه صدمه نه رسوي.

"مُبَارَكٌ" څه معنی؟

۴_ د ﴿مُبَارَكٌ﴾ کلمه اصلاً د "بَرَكَةٌ" څخه اشتقاقه شوې ده. لکه ځنګه چې مونږ د [آل عمران: ٩٦] ایت لاندې لیکلي دي، د "بَرَكَةٌ" په کلمه کښې دوه معناوې نغښتي دي چې یوه د هر خیر دی او بله دوام او همېشه والی دی؛ نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې:

دا قرآن کریم د خیر څخه ډک کتاب دی چې هم په دنیا او هم په آخرت کښې خپلو معتقدینو ته (چې عمل ورباندې وکړي او په اخلاص سره یې خدمت وکړي) خیر رسوي، بلکې دا د الله ﷻ عادت دی چې د دې کتاب خدمتګارانو ته د دواړو دنیاوو عزت او سرلوړي وربښي[٢].

علامه الوسي علیه الرحمة وایي چې په قرآن کریم باندې مو په دنیا کښې عزت او شرافت حاصلول په سترګو ولیده د الله ﷻ څخه امیدوار یم چې د قرآن کریم د اخروي برکاتو څخه مو هم محروم نه کړي[٣].

زه (د کتاب مصنف) وایم چې: مونږ هم په دنیا کښې د قرآن کریم زښت د هر برکتونه په سترګو ولیدل او استفاده مو ترې _لله الحمد والشکر_ وکړه، چې وقار او عزت مو ورباندې زیات شو، اقتصاد مو ورباندې پیاوړی شو، د حرام خوری څخه ورباندې بچ پاتې شوو، د انقلاب په اوږدو کښې مو پرې عهدونه وساتلی شول، لنډه دا چې که مونږ د قرآن کریم په سترګو لیدلي برکتونه شرحه کړو نو یو غټ کتاب به ترې جوړ شي. علاوه پر دې، د برکاتو لړی یې لا روانه ده او قطعه شوې نه ده، الله ﷻ ته امیدوار یو چې د قرآن کریم د برکاتو څخه دا هم وګرځوي چې د دې تفسیر د بشپړ کېدو توفیق راکړي او د موانعو مخنیوی یې وکړي، بالآخره مونږ هم د علامه الوسي علیه الرحمة په شان د الله ﷻ څخه اُمید کوو چې د قرآن کریم د اُخروي برکاتو څخه مو بې برخې نه کړي او هلته هم راباندې د برکتونو باران وکړي.

بالمقابل څوک چې د دې مبارک کتاب سپکاوی کوي هغوی الله ﷻ ذلیله کوي او د بې عزتۍ په کنده کښې یې ورغورزوي.

نبي کریم ﷺ ذکرو شوو دواړو مضامینو ته اشاره کړې ده چې: «إِنَّ اللهَ يَرْفَعُ بِهَذَا الْكِتَابِ أَقْوَامًا وَيَضَعُ بِهِ آخَرِينَ»[٤]، یعني: یقیناً الله ﷻ په دې کتاب (قرآن کریم) سره د هر قومونه پورته کوي (چې

---

[١] تفسير البغوي ج٢ ص١١۴؛ حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج٢ ص١٨٦
[٢] التفسير الكبير ج١٣ ص٨٠
[٣] روح المعاني ج٧ ص٢٢١
[۴] صحيح مسلم ج١ ص٢٧٢

اخلاص ورسره ښکاره کړي) او ځینې نور قومونه ورباندې ښکنته کوي (چې کله یې بې احترامي او سپکاوی وکړي).

أم القری د کوم ځای نوم دی؟

۵_ مونږ د [آل عمران:۹۶] ایت لاندې لیکلي دي چې د مکې معظمې نومونه تقریباً شلو ته رسیږي، نو د همدې نومونو څخه یې یو نوم "أُمُّ الْقُرىٰ" هم دی، دا نومورباندې څکه ایښودلی شوی دی چې:

الف: په عربي ژبه کښې عادت دی چې کوم شی چې د نورو دپاره علمي یا تربیتي او بالآخره یا اصلاحي مرکز وي او یا ترې کوم شی پیل کیږي هغه ته د "أم" لقب ورکول کیږي. د همدې جملې څخه د "أمُّ الأضیاف، أمُّ الْمَسَاكِين" لقبونه هم دي او یا لکه چې سرلښکر ته "أمُّ الْجَيْش" ویل کیږي[۱].

نو څرنګه چې ټوله ځمکه _د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د روایت په بنا_ د مکې معظمې څخه خوره شوې ده[۲] نو دې ته د "أُمُّ الْقُرىٰ" لقب ورکړی شوی دی.

ب: مکه معظمه د ټولې ځمکې وسط او منځنی نقطه ده[۳].

ج: مکه معظمه په هغه اولنی کوټې (کعبې شریفې) باندې مشتمله ده چې د عبادت دپاره په ځمکه باندې رومبی جوړه شوې ده.

د: مکه معظمه د ټولو عربي قبائلو مرکز وه چې په ځینو وختونو کښې به ورټولېده.

ه: مکه معظمه د هر ځای څخه وړاندې د اوبو څخه لوڅه شوې ده[۴].

﴿ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَن قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۗ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِى غَمَرَٰتِ ٱلْمَوْتِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓاْ أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوٓاْ أَنفُسَكُمُ ۖ ٱلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ ٱلْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ غَيْرَ ٱلْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ ءَايَٰتِهِۦ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَٰدَىٰ كَمَا خَلَقْنَٰكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُم مَّا خَوَّلْنَٰكُمْ وَرَآءَ ظُهُورِكُمْ ۖ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَٰٓؤُاْ ۚ لَقَد تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنكُم مَّا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾ ﴾

(۱) مفردات الراغب ص۱۸
(۲) زاد المسیر ج۳ ص۵۸
(۳) المحرر الوجیز ج۶ ص۱۰۷
(۴) موضح القرآن ص۲۶۲

[۹۳] او د هغه چا څخه زیات ظالم څوک دی چې په الله ﷻ باندې دروغ تړي (هر ډول دروغ چې وي)، او یا (په دروغو باندې) وایي چې ماته وحې شوې ده حال دا چې هیڅ شی ورته نه وي وحې کړی شوی؟.

او (هم) د هغه چا څخه (زیات ظالم بل څوک دی) چې وایي ژر دی چې زه هم د هغې (وحې) په شان (وحې) نازله کړم کومه چې الله ﷻ نازلوي.

او (ای پیغمبره!) که ته هغه وخت وګورې چې ظالمان (واړه او غټان ټول) د ځنکدن په مشکلاتو کښې (واقع) وي حال دا چې (د قبض د ارواګانو) پرښتې (ورته) د خپلو لاسونو غځوونکې وي چې ارواګانې مو راوباسئ؛ (نو ته به وګورې چې ظالمان څومره د ذلت په حالت کښې راګیر دي).

(ملائک به ورته وایي چې) نن ورځ به تاسو ته سپکوونکی عذاب جزا درکړی شي ځکه چې وئ تاسو چې په الله ﷻ باندې به مو ناحقه خبرې کولې (دروغ به مو تړل) او وئ تاسو چې د ده ﷻ د ایتونو څخه به مو سرکشي (او تکبر) کاوه.

[۹۴] او (ورته ووایه چې) ضرور به تاسو مونږ ته یوازې-یوازې (تنها-تنها) راشئ (چې تفصیل یې دا دی:)

(په داسې شان به د قبرونو څخه راپورته شئ) لکه څنګه چې مونږ تاسو اول ځل پیدا کړي یاست (برېنډ او لوڅې پښې) او هغه څه به تاسو تر خپلو شاګانو (په دنیا کښې) پرېښي وي کوم چې مونږ (هلته) درکړي وه.

او مونږ به ستاسو سره هغه شفاعتګر نه ګورو په کومو باندې چې تاسو ګومان کاوه چې یقیناً دوی په تاسو کښې شریکان دي (او ونډه لري).

بې شکه ستاسو ترمنځ به (ذکر شوی خیالي پیوستون) پرې شي او هغه (شفاعتګر) به درڅخه ورک شي چې وئ تاسو چې (د شفاعتګرو) ګومان به مو (ورباندې) کاوه.

ارتباط او شان نزولونه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د هغه چا ذکر وه چې په الله ﷻ باندې دروغ تړي او بالکل د وحې څخه انکار کوي، او په دې ایتونو کښې د هغو ظالمانو بیان دی چې په الله ﷻ باندې افتراء کوي او خپل ځان نه په وحې باندې قائل وي او یا وایي چې زه هم د الله ﷻ په شان کتاب نازلولی شم.

اما د شان نزول په باره کښې یې دوه ډوله حادثات روایت شوي دي، د ځینو روایتونو غوښتنه دا "چې ذکر شوي ایتونه دې د هجرت څخه وړاندې نازل شوي وي، او ځینې روایات غواړي چې د هجرت څخه وروسته په مدینه منوره کښې دې نازل شوي وي چې تفصیل یې دا دی:

۱ـ ذکر شوي ایتونه د مُسیلمة الکذاب او الأسود العنسي په باره کښې نازل شوي دي[1]، چې دواړو په مدینه منوره کښې د نبوت ادعاګانې کړې وې او ځانونه یې پیغمبران ګڼل.

(۱) تفسیر البغوي ج۲ ص۱۱۶

۲_ دا ایتونه د النضر بن الحارث په هکله معلومات ورکوي چې په قرآن کریم باندې به یې دروغ جوړول، مثلًا: یوه ورځې یې د ﴿ وَٱلنَّٰزِعَٰتِ غَرۡقٗا ۝ وَٱلنَّٰشِطَٰتِ نَشۡطٗا ﴾ په مقابل کښې ویلې (!) چې: "وَالزَّارِعَاتِ زَرْعًا وَالْخَابِزَاتِ خُبْزًا"[1] او داسې نور.

۳_ ځینې علماء کرام وایي چې: ذکر شوي ایتونه د عبد الله بن سعد بن أبي السرح په باره کښې نازل شوي دي[2].

د عبد الله قیصه داسې وه چې: نوموړي اسلام راوړی وه او نبي کریم ﷺ ته به یې وحې لیکله، کله چې الله ﷻ په [المؤمنون: ۱۲_۱۴] ایتونو کښې د انسان د خلقت عجیبه کیفیت بیان کړ او لیکنه په ﴿ ثُمَّ أَنشَأۡنَٰهُ خَلۡقًا ءَاخَرَ ﴾ باندې ودرېده، نو نوموړي وویلې چې: "فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ" نو نبي کریم ﷺ ورته امر وکړ چې: «اُكْتُبْهَا»[3] یعني همدغه جمله هم ولیکه چې تا ورباندې تلفظ وکړ. د نبي کریم ﷺ د امر په اورېدلو سره: هغه په زړه کښې شک پیدا شو چې اسماني ایتونه خو زه هم جوړولی شم، او مرتد شو العیاذ بالله. نور کیفیات یې ان شاء الله په توضیحاتو کښې راروان دي.

مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوي واقعات او داسې نور ټول د ایتونو مصداقات دي چې ځینې په مکه معظمه کښې پېښ شوي دي او ځینو په مدینه منوره کښې تحقق موندلی دی، او په مصداقاتو باندې خو صحابه وو کرامو ﷺ د شان نزول اطلاق کاوه[4].

نو زمونږ په نظر ایتونه به د سیاق او سباق (وړاندې او ورسته) په استناد سره په مکه معظمه کښې نازل شوي وي، ترڅو د ملغلرو امېل ونه شکوو او ملغلرې شیت په شیت نه کړو.

د مطلب خلاصه

۱_ یعني: ای پیغمبره! د ذکر شوي لوی ظالم (چې د نبوت څخه بالکل منکر دی) په شمول د خو نورو لویو ظالمانو ذکر هم خپل امت ته وکړه ترڅو یې وپېژني او په خبرو باندې یې ونه غولېږي، هغوی دا دي:

الف: د هغه چا څخه لوی ظالم بل څوک دی چې په الله ﷻ باندې دروغ وتړي او ووایي چې الله ﷻ په هیڅ بشر باندې څه شی نه دی نازل کړی؟! یا په بل عبارت: چې د نبوت څخه په قطعي توګه منکر شي لکه چې وړاندې تېر شو.

ب: بل د هغه چا څخه غټ ظالم بل څوک دی چې د خپل ځان دپاره د نبوت ادعا وکړي، چې ماته وحې شوې ده، حال دا چې وحې ورته نه وي شوې؟!

ج: بل د هغه چا څخه بل لوی ظالم څوک دی چې وایي زه هغسې ویناوې نازلولی شم (کولی شم)

---

(۱) المحرر الوجيز ج۶ ص۱۰۹
(۲) زاد المسير ج۳ ص۶۰
(۳) تفسير ابي السعود ج۳ ص۱۶۳
(۴) تفسير القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسير المنار ج۹ ص۶۴۲

کومې چې یوه پیغمبر ته د الله ﷻ د پلوه د وحې په ذریعه وراستولې کېږي؟! یا په بل عبارت: زه بې د اسماني وحې څخه پیغمبر یم، یا د پیغمبر څخه بهتر یم چې وحې ته هم څه اړتیا نه لرم او په غیبو باندې پوهېږم.

د ذکرو شوو درېواړو غټو ظالمانو (د هر یوه څخه) بل غټ ظالم نشته، ټول په الله ﷻ باندې په دروغ تړلو کښې شریک دي او هر یوه ته چې په انفرادي توګه وکتلی شي ته به وایې چې همدا ډېر لوی ظالم دی.

۲ـ ای پیغمبره! د ذکرو شوو افتراګانو اصلي سبب تکبر دی، نو که ته ذکر شوي ظالمان متکبران د مرګ په حالت کښې وګورې چې د ارواګانو د قبض ملائکو ورته لاسونه اوږده کړي وي چې ارواګانو مو د الله ﷻ غضب ته راوباسئ، او دا هم وګورې چې په عین وخت کښې هیڅوک هلته موجود نه وي او یا یې وسه نه کېږي چې د ارواګانو د قبض څخه یې بچ کړي، دوی به په دې حال کښې طوعًا او کرهًا (په خوښه او ناخوښه) د الله ﷻ قهر ته وررووان وي او خپل ځان به په هیڅ وجهې سره نه شي بچ کولی او د ذلت څخه به یې نه شي خلاصولی؛ نو ته به ډېر عجیبه حالت وګورې چې ایا دا ذلیل هماغه ظالم دی چې داسې-داسې خبرې به یې کولې؟.

۳ـ نو ای پیغمبره! ذکرو شوو ظالمانو ته به هلته د روحي تعذیب دپاره پخوانی تکبر وریه زره کړی شي او ورته به وویلی شي چې: نن ورځ به تاسو ته د سپکوونکي عذاب جزا درکړی شي، ځکه چې تاسو په الله ﷻ باندې افتراګانې کولې او د ده ﷻ د ایتونو څخه مو تکبر کاوه چې د مسخرو په توګه به کله د نبوت څخه منکر شوئ او کله به مو د خپلو ځانونو دپاره د نبوت دعوه وکړه او بالآخره کله به مو ویلې چې زه کولی شم چې په بل چا باندې وحې ورنازله کړم او پیغمبر ترې جوړ کړم.

۴ـ ای پیغمبره! مشرکان (کافران) یو ځل بیا پوه کړه چې تاسو ټول به مونږ ته هر یو یوازې-یوازې راشئ لکه څنګه مو چې تاسو ټول هر یو یوازې-یوازې پیدا کړي یاست، البته کله چې د مور څخه تولد شوئ او په دنیاوي ژوند کښې مو قدم کېښود.

۵ـ د یوازېتوب معنی مو دا ده چې د مرګ په وخت کښې به درڅخه هغه ټول شیان شاته پاتې شي کوم چې مونږ تاسو ته په ژوند کښې درکړي وه او تاسو یې تکبر ته هڅولي وئ، نه به دولت دلرئ، نه پیسې او اعتبار، نه به درسره لښکري وي او نه چوکۍ او د ګوندونو مشران او اندېوالان، بالآخره مونږ به هغه شفاعت کوونکي هم درسره ونه ګورو کوم چې تاسو ګومان کاوه چې دوی ستاسو په عبادت کښې د الله ﷻ شریکان دي او یو وخت به مو په درد باندې وخوري او د الله ﷻ د عذاب څخه به نجات راکړي.

په دغسې ورځ کښې به ستاسو او ستاسو د باطلو معبودانو پیوند وشلېږي او دوستي به مو په دښمنۍ باندې بدله شي او بلکې هلته به یې د نصرت په صفت په سترګو هم ونه ګورئ او په درک باندې به یې هم پوه نه شئ چې هغوی څه شول او څه حال یې دی.

توضیحات

۱ـ د عبد الله بن سعد بن أبي السرح ﷛ د قیصې لاندې څو مهم ټکي ولولئ چې کرامو[۱] لیکلي دي:

الف: د نوموړي مور عثمان ﷛ ته تی ورکړی وه چې د ده ﷛ رضاعي ورور وه.

ب: په نوموړي باندې نبي کریم ﷺ د مکې معظمې د فتحې په ورځ د اعدام حکم صادر کړی چې باید ووژل شي.

ج: خو نوموړی د فتحې په ورځ په مکه معظمه کښې چرته پټ شو.

د: کله چې وضعه لږ څه ارامه شوه نو عثمان ﷛ ورته د نبي کریم ﷺ څخه امان وغوښت.

هـ: نبي کریم ﷺ د امان غوښتلو په وخت کښې تر ډېره وخته پورې ساکت پاتې شو، چې نه "هو" ویلې او نه "نه". بالآخره یې په «نَعَمْ» یعني "هو" باندې جواب ورکړ او نوموړی د اعدام څخه بچ شو.

و: کله چې عثمان ﷛ د امان غوښتلو مجلس ترک کړ نو نبي کریم ﷺ د چپ پاتې کېدلو داسې بیانه کړه چې: «مَا صَمَتُّ إِلَّا لِيَقُوْمَ إِلَيْهِ بَعْضُكُمْ فَيَضْرِبَ عُنُقَهُ» یعني: زه تر ډېره وخته پورې چپ پاتې نه شوم مګر د دې دپاره چې ستاسو څخه څوک ورپورته شي او (د نوموړي مرتد) (سر یې د تنې څخه جدا کړي).

ز: یوه سړي وویلې چې: ای د الله رسوله! ماته به دې اشاره کړې وی. نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «إِنَّهُ لَا يَنْبَغِي لِنَبِيٍّ أَنْ تَكُونَ لَهُ خَائِنَةُ الْأَعْيُنِ»[۲] یعني: یقیناً شان دا دی چې هیڅ پیغمبر نه مناسب نه دي چې ده لره دې خائنې سترګې وي.

ح: نوموړي د امان اخستلو څخه وروسته خپل ایمان ښه پوره سوچه کړ او په ریښتینو معناوو کښې مسلمان شو، چې په ډېرو غزاګانو کښې یې اشتراک وکړ او افریقا د همده په لاس باندې فتحه شوه.

ط: نوموړي د عثمان ﷛ د شهادت څخه وروسته د مسلمانانو په اختلافاتو کښې بالکل اشتراک ونه کړ، نه یې معاویه ﷛ ته او نه علي ﷛ ته د بیعت لاس وراندې کړ، په اصطلاح په کور باندې کښېناست.

ي: نوموړي به الله ﷻ ته سوال کاوه چې: «اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ خَاتِمَةَ عَمَلِيْ صَلَاةَ الصُّبْحِ» ای الله! زما د عملونو پای د سبا لمونځ وګرځوې. الله ﷻ یې همدغه سوال قبول کړی وه چې د سهار په لمانځه کښې یې یوه طرف ته سلام ګرځولی وه او د بلې خوا د سلام ګرځولو څخه وراندې یې الله ﷻ په قاعده کښې مبارک روح قبض کړ. فإنا لله وإنا إليه راجعون ورضي الله عنه.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۷ ص۴۰؛ الإصابة في تمیز الصحابة ج۳ ص۳۱۶
(۲) سنن ابي داؤد ج۲ ص۹

غمرات څه معنی؟

۲_ د ﴿غَمَرَاتِ﴾ کَلمه د "غَمْرٌ" _لکه "نَصْرٌ"_ جمعه ده چې په اصل کښې د یوه شي نښو او آثارو محوه کولو ته وايي، مګر په سختیو کښې هم استعمالیږي[1] چې په دې مقام کښې همدغه معنی مراده ده، چې مونږ ترې د ځنکدن په سختیو باندې تعبیر کوو. نبي کریم ﷺ همدغو سختیو ته په یوه اوږده حدیث کښې اشاره کړې ده چې: «إِنَّ لِلْمَوْتِ سَكَرَاتٍ»[2] یعني: یقینًا مرګ ته سختی شته (چې سړی د سکر او بې هوشی حالت ته رسوي).

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: د خپل خان څخه د روح جدا کول خو د چا د وسې پوره نه دي. یا په بل عبارت: دا خو د ملائکو کار دی، نو په دې باندې د مشرکانو مخاطب ګرځول څه معنی لري چې: ﴿أَخْرِجُوٓاْ أَنفُسَكُمُ﴾ اروا ګانې مو د بدنونو څخه راوباسئ؟.

مونږ وايو چې: د همدې پوښتنې دپاره مفسرینو کرامو ډېر جوابونه کړي دي، لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: دا په حقیقت کښې د الله ﷻ تکویني امر دی چې د ملائکو په خولو سره وراندې مشرکان مخاطب ګرځوي[3]، او مونږ د [البقرة:۱۱۷] ایت لاندې لیکلي دي چې په تکویني امر کښې محض صورت د امر وي، په واقعیت کښې خبره صرف د الله ﷻ په ارادې پورې تړلې وي.

خو د ﴿أَخْرِجُوٓاْ﴾ څخه د تکویني امر مرادول ډېر غیر متبادر ښکاري.

ب: د ﴿أَخْرِجُوٓاْ﴾ معنی دا ده چې: ای مشرکانو! خپل ځانونه مو د عذاب څخه خلاص کړئ او یا زمونږ د نیولو څخه ځانونه وژغورئ، تاسو خو په ژوند کښې په خپل خیال د هر شي مقابله کولی شوه[4].

دا معنی ښه ده خو د ﴿بَاسِطُوٓاْ أَيْدِيهِمْ﴾ د کلمې څخه پیوند نه نیسي. ځکه چې د دې کلمې متبادره معنی دا ده چې ملائکو به د روحونو د قبض دپاره ورته لاسونه اوږده کړي وي او ورته به وايي چې اروا ګانې مو راکړئ، نه دا چې ځانونه راڅخه وژغورئ.

ج: مونږ ته په جواب کښې دا ښه ښکاري چې دلته په ﴿أَخْرِجُوٓاْ﴾ کښې مطلب دا نه دی چې ملائک د مشرکانو څخه د اروا ګانو بهر کول غواړي او خپل کار ته د هغوی پورې ارتباط ورکوي، ترڅو سوال وارد شي. بلکې ذکره شوې جمله د هغوی د توهین او تخجیل دپاره استعمالیږي ته به

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۷۸
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۹۶۴
(۳) تفسیر الطبري ج۵ ص۲۸۶
(۴) تفسیر القرطبي ج۷ ص۴۲؛ تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۶

وایې چې د هغوی څخه الله ﷻ خپل لوی نعمت (ارواګانې) بېرته اخلي او ورته وایي چې اې ناشکرانو! ارواګانې مو بېرته راکړئ چې تاسو یې حق اداء نه کړ او بدې استفادې مو ترې وکړې په همدې مضمون باندې د "عذاب الهون" ټکی هم دلالت کوي.

فُرادی څه معنی؟

۴ـ د ﴿ فُرَٰدَىٰ ﴾ کلمه د "فَرْد" جمعه ده، "فَرْد" هغه شي ته وایي چې بل شی ورسره خلط نه لري برابره خبره ده چې مثل یې وي او که نه[۱]، چې مونږ ترې په تنها او یوازیتوب سره تعبیر کوو. په دې مقام کښې مفسرینو د ﴿ فُرَٰدَىٰ ﴾ دپاره ډېر تفسیرونه کړي دي[۲]، مګر کوم تفسیر چې مونږ ته غوره ښکاري هغه دا دی چې راتلونکي ایتونه ذکره شوې کلمه په لاندې شرحې سره تفسیروي:

الف: ﴿ كَمَا خَلَقْنَٰكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ﴾ یعنې: په داسې حال کښې به د الله ﷻ په حضور کښې ودرېږئ چې لوڅ پوڅ به یاست، او صرف هغه اندامونه به ولرئ کوم مو چې د تولد په وخت کښې درلوده[۳]. نبي کریم ﷺ د حشر په باره کښې یوه ورځ وفرمایل چې: «تُحْشَرُونَ حُفَاةً عُرَاةً غُرْلًا» تاسو به حشر کړی شئ په داسې حال چې پښې لوڅې، بربنډ او نا سنته به یاست. بي بي عائشې رضی الله عنها ورته وویلې چې نارینه او زنانه به ګډوډ وي چې یو تربله سره ګوري؟. نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «الأَمْرُ أَشَدُّ مِنْ أَنْ يُهِمَّهُمْ ذَاكِ»[۴] کار (حال) د دې څخه سخت دی چې دوی ته دغه (یو بل ته کتل) څه اهمیت ورکړي. یعنې: هلته به هر څوک په خپل غم کښې ډوب وي او یو به بل ته نه ګوري.

ب: ﴿ وَتَرَكْتُم مَّا خَوَّلْنَٰكُمْ ﴾ یعنې: تاسو به هغه شیان په دنیا کښې پرېښې وي کوم چې مونږ تاسو ته درکړي دي، نه به درسره مال او دولت وي او نه ریاست او پاچاهي او داسې نور.

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «يَقُولُ الْعَبْدُ مَالِي مَالِي، إِنَّ مَا لَهُ مِنْ مَالِهِ ثَلَاثٌ، مَا أَكَلَ فَأَفْنَى أَوْلَبِسَ فَأَبْلَى أَوْ أَعْطَى فَاقْتَنَى، مَا سِوَى ذَلِكَ فَهُوَ ذَاهِبٌ وَتَارِكُهُ لِلنَّاسِ»[۵] یعنې: بنده وایي چې زما مال، زما مال، یقیناً هغه څه چې ده لره دي (چې په ګټه یې تمامېږي) د ده د ټول مال څخه درې ډوله مالونه دي، هغه چې وې یې خوري (استفاده ترې وکړي) نو مصرف یې کړي، او یا یې واغوندي نو زوړ یې کړي، او یا یې (د الله ﷻ په لاره کښې) ورکړي نو خپل ځان ته یې زخیره کړي، د ذکرو شوو مالونو څخه په غیر نور مالونه چې دي نومونږ ترې تلونکی دی او خلکو ته یې پرېښودونکی دی.

ج: ﴿ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ ﴾ الآیة یعنې ستاسو سره به نه کومکیان وي، نه ساتونکي، نه شفاعت کوونکي او نه انډیوالان (د ګوند ملګري) او داسې نور.

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۸۹
(۲) زاد المسیر ج۳ ص۶۱
(۳) تفسیر القرطبي ج۷ ص۴۳
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۹۶۶
(۵) صحیح مسلم ج۲ ص۴۰۷

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې: په ﴿ لَقَد تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ ﴾ کښې مستتر ضمير څه شي ته راجع دی؟

مونږ وايو چې: ذکر شوی ضمير هغه اتصال (پيوستون) او ارتباط ته راجع دی چې د ﴿ مَعَكُمْ ﴾ کلمه ورباندې دلالت کوي. نو د معنی حاصل به يې داسې راووځي چې: ای مشرکانو! کوم پيوستون (معيت) او قوي ارتباط چې ستاسو په خيال تاسو د بوتانو او يا نورو نا مشروعو اندېوالانو سره درلود، هغه به پرې شي او دوستی به مو په دښمنيو باندې بدلې شي او هيڅ په درد به مو ونه خوري.

﴿إِنَّ ٱللَّهَ فَالِقُ ٱلْحَبِّ وَٱلنَّوَىٰ ۖ يُخْرِجُ ٱلْحَىَّ مِنَ ٱلْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ ٱلْمَيِّتِ مِنَ ٱلْحَىِّ ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ ٱلْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ ٱلَّيْلَ سَكَنًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ حُسْبَانًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾﴾

[۹۵] يقيناً الله ﷻ د (تخمونو) دانو او زړو (هستو) چاودونکی دی (چې بوټي او ونې ترې راوباسي) ژوندی (روح لرونکی) شی د مړي (بې روحه) شي څخه وباسي او هم د ژوندي (روح لرونکي) شي څخه د مړي (بې روحه) شي راويستونکی دی.

ای انسانانو! دغه (کارونه کوونکی) الله ﷻ دی (نه باطل معبودان). نو کوم طرف تاوول کېږئ؟

[۹۶] (الله ﷻ) د سبا (سپېده داغ) چاودونکی دی (چې روښانه ورځ ترې راوباسي) او هم ده ﷻ شپه د ارامۍ وخت ګرځولې ده او لمر او سپوږمۍ يې د حساب کولو اسباب (جوړ کړي دي).

دغه (ټاکنه) د کلکې ارادې (او) د پوهې د خاوند الله ﷻ ټاکنه ده (چې د بل هيچا د لاسه پوره نه ده او نه يې څوک دعوه کولی شي).

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې الله ﷻ د مشرکانو د معتقداتو او د دوی د اُخروي حالاتو بيان وکړ او دوی يې متوجه کړه چې په توحيد او رسالت او بالآخره په معاد باندې عقيده وکړي او د باطلو معبودانو پيروي پرېږدي چې په هيڅ درد باندې درته نه دواکېږي.

په دې ايتونو کښې يې په ذکرو شوو درېګونو مطالبو باندې شپږ دلايل نازل کړي دي چې درې دلايل ځمکني دي او درې دلايل اسماني، چې حاصل يې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

ای پيغمبره! خلکو ته يو ځل بيا الله ﷻ په ځانګړو صفاتو باندې وروپېژنه ترڅو دوی متوجه شي او د ښه تفکر څخه وروسته د باطل پرستۍ څخه توحيد پرستۍ ته راتاو شي، چې:

۱_ الله ﷻ د تخم دېرې کوچنۍ دانې ... کوي او چاودنه ورکوي ترڅو د همغو تخمي دانو څخه

د اسمان طرف ته ښه شین تازه بوټی رازرغون کړي او د ځمکې په داخل کښې ترې بې شماره جرړي (ریښې) اوونې چې هلته قیام او ثبات مونده کړي.

همدارنګه د کلکو زړو (هستو) څخه د چودولو (څیرولو) څخه وروسته اسمان طرف ته ښې ونې راوباسي او د ثبات او قوام دپاره ترې د ځمکې په داخل کښې ښې مضبوطې او قوي (ریښې) وباسي، ته به وایې چې د یوه تخمي زړي څخه یوه ونه اسمان طرف ته پورته کېږي او بیا ترې د ځمکې په ګېډه کښې مخ ښکته وراوړدېږي او مضبوطېږي.

۲_ الله ﷻ هغه اقدس ذات ﷻ دی چې د یوه داسې شي څخه چې په مجموعي توګه مړ (بې روحه) وي، ژوندي (روح لرونکې) شیان راوباسي، لکه د نطفې څخه انسان او د هګۍ څخه چرګ او بالآخره په بې روحه غذاګانو باندې ژوندیو شیانو ته نشأ او نمو ورکوي او د ژوندي بدن غوښې او نورې برخې یې ورزیاتوي او غټوي.

۳_ همدارنګه بالعکس الله ﷻ د یوه داسې شي څخه هم (چې په مجموعي توګه ژوندی وي) بې روحه جزونه او برخې راجدا کوي، لکه د انسان څخه نطفه او د چرګې څخه هګۍ، او بالآخره د غذا خوړونکو ساکښانو څخه فضلات یا وېښتان او نوکان.

ای انسانانو! ستاسو رب دغه اقدس ذات دی چې دٔ عجیبه قدرت څو نمونې یې درته شرحه شوې، نو ایا تاسو اوس هم وربانديې سوچه عقیده نه کوئ؟ نو دا راته وواياست چې تاسو کوم طرف ته تاوول کېږئ؟ ته به وایې چې په څټونو باندې مو چا لاس اېښی دی او بل خوا ته مو تاووي.

۴_ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د شپې توره تیاره څیروي او سپین داغ پکښې پیدا کوي او بیا همدغه سپین داغ (رڼا) په ټول اُفق کښې خوروي او بالآخره یې په رڼا ورځې باندې بدلوي. ایا د الله ﷻ څخه په غیر دا کار بل څوک کولی شي؟

۵_ الله ﷻ همدغه رڼا ورځ په توره شپه باندې بدلوي چې ټول ساکښان پکښې ارام کوي او په اتفاقي توګه کاروبار بندېږي. ایا د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک دغه بدلون ته څه تحقق ورکولی شي؟

۶_ الله ﷻ د لمر سترګه او همدارنګه سپوږمۍ د حساباتو او عمرونو او بالآخره د میعادونو دپاره معیارونه ټاکلي دي چې د لمر په سترګې باندې شپه او ورځ، اونۍ او میاشتې او بالآخره کلونه او پیړۍ پېژندل کېږي اما لږ دقت غواړي، مګر په سپوږمۍ (میاشتې) باندې خو هغه څوک هم وختونه او میعادونه پېژندلی شي چې هیڅ لیک او لوست ونه لري خو فقط سترګې ولري او اسمان ته کتلی شي.

ای پیغمبره! خلکو ته ووایه چې ذکرې شوې ټاکنې ټولې الله ﷻ کړې دي چې لمر او هم سپوږمۍ بلکې ټولو ستورو ته یې د حرکت او تګلارې تعینات کړي دي چې نه پکښې څوک ګوتې وهلی شي او نه پکښې بدلون واقع کېږي. او دا ځکه چې الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی هیڅوک یې په اراده کښې خلل نه شي اچولی او هم د کامل علم او پوهې څښتن دی چې په ډېره دقیقه توګه یې د ټولو فلکیاتو دپاره د حرکت اندازې او هم د حرکت خطونه ټاکلي دي چې هیڅکله یو تربله نه ټکر کېږي.

توضيحات

۱ـ ذكر شوي شپږ دلايل، لکه څنګه چې د الله ﷻ وحدانيت په اثبات رسوي همدارنګه د نبوت او معاد اثبات هم کوي، په دې اعتبار سره د الله ﷻ د وحدانيت دلايل دي چې د ده ﷻ څخه په غير بل هيڅوک ذکر شوي اجراءات نه شي کولی، او په دې اعتبار سره نبوت او رسالت په اثبات رسوي چې چا چې د بدنونو د تربيت او روزنې دپاره ذكر شوی انتظام پيدا کړی دی نو همدغه اقدس ذات به هيڅکله د انسان روحيات بې تربيته نه وي پرېښي او د پيغمبرانو عليهم السلام سلسله به يې جاري کړې وي لکه چې همداسې ده.

بالآخره ذكر شوي دلايل د معاد (آخرت) ثبوت ته هم اشاره کوي، يعني: هغه الله ﷻ چې د تخمي دانو او زړو څخه بوټي او دنګې ونې راوباسي، په دې باندې هم قادر دی چې د عجب الذنب څخه انسان راوباسي او د قبر څخه يې راپورته کړي.

د هر انسان په ملا کښې يو باريکه هډوکی دی چې "عجب الذنب" نومېږي. نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «كُلُّ ابْنِ آدَمَ يَأْكُلُهُ التُّرَابُ إِلَّا عَجْبَ الذَّنَبِ مِنْهُ خُلِقَ وَفِيهِ يُرَكَّبُ»[١] يعني: ټول انسانان خاورې کېږي مګر يوازې عجب الذنب (نه خاورې کېږي) چې د همدې څخه جوړ شوی دی او په همدې کښې (په دوهم ځل) ترکيب کېږي.

د "فَلَق، حَب، نَوى" معناوې

۲ـ د "فَالِق" کلمه د "فَلَق" څخه اشتقاقه شوې ده او "فَلَق" د چاودنې او انفلاق ورکولو په معنی ده[٢].

"حَب" د "حَبّة" جمعه ده[٣] (لکه چې "تَمر" د "تَمْرَة" جمعه ده)، "حَبّة" هرې وړې او غټې دانې ته وايي چې بوټي ترې زرغونېږي، لکه د غنمو او نورو شيانو دانې.

"نَوى" د "نَوَاة" جمعه ده، "نَوَاة" زړي ته ويل کېږي[٤]، لکه د خرما، شفتالو او نورو شيانو زړي.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: الله ﷻ ټولې د تخم دانې او د تخم زړي بېرته کوي او د منځه يې د يو پلوه بوټي او ونې راوباسي چې اسمان طرف ته لوړېږي، او د بله پلوه ترې جرړې (ريشې) راوباسي چې د بوټو يا ونو د تحکيم دپاره د ځمکې په ګېډه کښې يو پلو-بل پلو ته ځغلي.

که څوک غواړي چې په همدې اړوند د الله ﷻ د کامل قدرت او کامل علم پوره وضاحتونه ولولي نو هيله ده چې ځينو اوږدو تفاسيرو[٥] ته مراجعه وکړي.

---

(١) صحيح مسلم ج٢ ص٤٠٧
(٢) مفردات الراغب ص٣٩٩
(٣) تفسير البغوي ج٢ ص١١٧
(٤) تفسير القاسمي ج٦ ص٦٣٧
(٥) التفسير الكبير ج١٣ ص٩٠

یادونه

۳_ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [آل عمران:۲۷] ایت لاندې د مړي او ژوندي په تخارج کښې (چې یو د بل څخه وځي) ښه مفصل بحث کړی دی چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو. برسېره پر دې، که څوک غواړي چې د هر کوچني حیوانات وپېژني نو څېنو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[۱] مونږ یې د اوږدوالي د کبله دلته نه شو رانقلولی.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د مړي څخه د ژوندي د وېستلو په بیان کښې د مضارع فعل ﴿ يُخْرِجُ ﴾ کلمه نازله شوه، او د ژوندي څخه د مړي د وېستلو په ذکر کښې د اسم فاعل ﴿ وَمُخْرِجُ ﴾ کلمه استعماله شوه؟

مونږ وایو چې: که څه هم مفسرینو کرامو د ذکر شوي حکمت په بیان کښې ډېر اوږده بحثونه کړي دي[۲]، مګر مونږ ته بهتره دا ښکاري چې دا به "تفنن في العبارة" وي چې د بدیع د علم یو مهم قانون دی حال دا چې په [آل عمران:۲۷] ایت کښې په دواړو کښې فعلونه نازل شوي دي.

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې: "الْإِصْبَاح" خو د "أَصْبَحَ" دپاره مصدر دی مګر په دې مقام کښې په معنی د "الصُّبْح" سره دی[۳]، نو نظر د "فَلَق" معنی ته ـچې په دوهمه توضیح کښې ذکر شوهـ د ﴿ فَالِقُ ٱلْإِصْبَاحِ ﴾ د معنی حاصل داسې راوځي چې: الله ﷻ د سباوون چاودونکی دی او د سبا په انفلاق سره تیاره پیدا کوي. حال دا چې دا خو مطلوبه معنی نه ده.

مونږ وایو چې:

الف: دلته عبارت د مضاف په حذف سره دی یعني: "فَالِقُ ظُلْمَةَ الْإِصْبَاحِ"[۴] الله ﷻ د سباوون د تیارې څیرونکی دی، البته هغه تیاره چې د سبا د رڼا سره اتصال او پیوستون لري، ته به وایې چې د سبا رڼا د تیارې په غلاف کښې تاوه ده او په څیرولو سره یې ترې رابهر کړه.

ب: مګر څرنګه چې حذف خلاف الأصل دی نو مونږ یې معنی داسې کوو چې: الله ﷻ صبح کاذب (دروغژن سبا) ته انفلاق ورکوي چې رڼا یې د یوه نري تار او یا نرۍ لښتې غوندې ښکاري او په انفلاق سره ترې لویه رڼا (روښانه ورځ) راوباسي. د همدې کبله ورپسې د ﴿ وَجَعَلَ ٱلَّيْلَ سَكَنًا ﴾ جمله پیوسته کړی شوې ده چې د دواړو معنی داسې کېږي: الله ﷻ ورځ او شپه دواړه پیدا کړي دي.

---

(۱) الجواهر ج۴ ص۸۱
(۲) روح المعاني ج۷ ص۲۲۷؛ التفسیر الکبیر ج۱۳ ص۹۸؛ تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۷؛ تفسیر القاسمي ج۶ ص۶۴۱
(۳) تفسیر البغوي ج۲ ص۱۱۷
(۴) التفسیر الکبیر ج۱۳ ص۹۸

حُسبان څه معنی؟

۴_ د "حُسْبَان" کلمه مصدر ده چې د شمارلو معنی ورکوي. عرب وايي چې: "لا يَعْلَمُ حُسْبَانَهُ إِلَّا الله"[۱] يعني: د دغه فلاني شي په شمارلو باندې يوازې الله ﷻ پوهېږي او بس. په دې مقام کښې يې لاندې دوه معناوې کېدلی شي:

الف: الله ﷻ لمر او سپوږمۍ د حساباتو او شمارلو دپاره اسباب او آلات جوړ کړي دي، ته به وايې چې دوی دواړه پخپله شمارل او حساب کول دي. په دغو دواړو باندې ورځې، میاشتې، کلونه، عمرونه او نور شیان محاسبه کېږي[۲].

ب: د لمر او سپوږمۍ هر يوه د دوران دپاره وختونه معلوم او ټاکلي شوي دي، هر کله چې دوی دواړه خپل محاسبه شوي وختونه بشپړ کړي نو همدا به وروستنۍ ورځ وي او قیامت به قائم شي[۳].

مونږ ته د مقام په اعتبار او د وړاندې بېړته سره، چې نعمتونو ته اشارې شوي دي، لومړنی تفسیر غوره ښکاري.

﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۗ انظُرُوا إِلَىٰ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾﴾

[۹۷] او دی (الله ﷻ) هغه اقدس ذات دی چې تاسو ته يې ستوري د دې دپاره ګرځولي (پیدا کړي) دي چې تاسو پرې د بیابان او دریاب په تیارو کښې لاره مونده کړئ. یقیناً مونږ د داسې قوم دپاره چې پوهېږي ایتونه (او دلایل) ښه په تفصیل سره بیانوو.

[۹۸] او دی (الله ﷻ) هغه اقدس ذات دی چې تاسو يې د يو نفس (آدم ؑ) څخه پیدا کړئ، نو تاسو لره د استقرار ځای او د امانت ځای شته. یقیناً مونږ د داسې قوم دپاره چې په دقیقه توګه پوهېږي خپل ایتونه (او دلایل) ښه مفصل بیانوو.

---

(۱) مفردات الراغب ص۱۱۵
(۲) البحر المحیط ج۴ ص۵۵۳
(۳) تفسیر الطبري ج۵ ص۲۸۵

[۹۹] او دی (الله ﷻ) هغه اقدس ذات دی چې د اسمان (د طرف) څخه اوبه راښکته کوي (ورولي) نو په دې (اوبو) سره د هر شي بوټي (د ځمکې څخه) راوباسو (چې تفصيل يې دا دی:) نو مونږ د دغه بوټي (د ټولو اجزاوو) څخه (لومړی) شين تېغ راوباسو، د همدغه (نري تېغ) څخه (بوټي جوړوو او بيا تري) يوه په بل باندې سوري (ګڼې) دانې راوباسو، او نژدې (نژدې) وږي د کجورې بلکې د هغې د غلاف (پردې) څخه (ويستل کړی شوي) دي.

او (په دغو اوبو سره) باغونه (راوباسو) چې د انګورو څخه عبارت دي او (همدارنګه پرې) زيتون (ښوون) او انار هم (د ځمکې څخه راوباسو)، په داسې حال چې (د هرې نوعې ميوجات د يو پلوه) يو بل ته ورته دي او (د بله پلوه) يو بل ته ورته نه دي.

تاسو دْ دغه (د ذکرو شوو شيانو د هر يوه) ميوې ته وګورئ کله چې ميوه ونيسي، او هم يې د ميوې پوخوالي ته (وګورئ چې څنګه پيدا کېږي او څنګه پخېږي).

يقينًا په دې (ذکر شوي بيان) کښې د داسې قوم دپاره چې (په الله ﷻ باندې) عقيده کوي ضرور ښه (قوي) دلايل دي.

د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښې هم د وړاندېنيو ايتونو غوندې د الله ﷻ د وحدانيت او د نبي کريم ﷺ د نبوت او بالآخره د معاد (آخرنۍ ورځې) اثبات د بحث لاندې نيولی شوی دی چې حاصل يې داسې راوځي:

ای پيغمبره! خلکو ته د الله ﷻ څه اختصاصي صفات نور هم ورزده کړه ترڅو خپل حقيقي معبود وپېژني او د باطل پرستۍ څخه لاس واخلي، هغه دا دي چې:

۱ـ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو ته يې په اسمان کښې ستوري پيدا کړي دي، په دغو ستورو کښې يو مهم مطلب دا هم دی چې تاسو ترې په وچه او په لمده کښې استفاده وکړئ او کوم طرف ته چې د تللو نيت لرئ هغه طرف ورباندې وپېژنئ؛ که نه نو په يوه لوی بيابان او لوی عظيم الشان درياب کښې به تاسو خپل خط السير په څه شي باندې پېژندلی وی.

ايا د الله ﷻ څخه په غير د ستورو په خلقت او ترتيبولو کښې بل څوک څه مداخله کولی شي؟.

ای پيغمبره! مونږ خپل ايتونه او دلايل په دغومره ښه تفصيل سره بيانوو خو البته چې هغه خلک ترې ګټه اخلي څوک چې لږ څه پوهه لري که څه هم دقت ونه کړي.

۲ـ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو يې (ای انسانانو!) د يو نفس (آدم ؑ) څخه پيدا کړي ياست، ستاسو د مزل سلسله د آدم ؑ څخه پيل کېږي او آن په جنت يا دوزخ باندې پای ته رسيږي چې په ځينو ځايونو کښې ډېره اوسېدانه کوئ ته به وايې چې دا مو اصلي مقر او استوګنځی دی، او په ځينو کښې لږ وخت تېروئ لکه چې يو مسافر د لږ وخت څخه وروسته د خپل اصلي منزل په لور خپل سفر ته ادامه ورکوي او روانېږي.

ای پيغمبره! مونږ خپل دلايل او ايتونه په ډېر ښه تفصيل سره بيانوو مګر د فقاهت خاوندان ترې

ته اخلي چې لږ څه د مطالبو په لاس ته ورولو کښې دقت کوي او لږ د تعمق څخه کار اخلي او سوچ کوي چې زه چا راروان کړی یم او کوم طرف ته مې بیايي؟ ایا زه خپل ځان ته څه تګلاره ټاکلې شم؟ ایا د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک زما د تګلارې د ټاکنې څه اختیار لري؟

۳_ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ستاسو (ای انسانانو!) د مادي تربیت دپاره یې د اسمان د طرف څخه د باران اوبه نازلې کړې دي لکه څنګه یې چې ستاسو د روحي روزنې دپاره د اسمان څخه وحي نازله کړې ده.

په دغو اسماني اوبو سره (چې یو جنس دی او مختلف شیان وریاندې اوبه کېږي) مونږ د ځمکې څخه د هر ډول نباتاتو بوټي رازرغونوو، چې تفصیل یې دا دی:

د هر څه څخه وړاندې تخمي دانې انفلاق وکړي او یو نری تېغ ترې رابهر شي، بیا مونږ همدغه نري تېغ ته وده ورکوو آن تردې پورې چې ښه په سور کښې بوټی ترې جوړ شي، بیا ترې دانې راوباسو چې ښې ګڼې او یو تربله سورې وي؛ ایا د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک دا کار کولی شي؟

او همدارنګه د زړي څخه نری تېغ راوباسو او بیا وده ورکوو آن تردې چې غټه ونه ترې جوړه شي، بیا د همدغې غټې او دنګې ونې څخه ګل راوباسو چې په پوښ (شخولې) کښې پوښلی شوی وي، په ورو ورو شخولې ببرته کړو او د خرما وږی ترې راوباسو، په دغه وږي کښې ډېرې نژدې دانې وي چې د نژدېوالي سره-سره هره یوه بېل-بېل پوستکی لري او یوه د بلې سره نه نښلي. ایا دا کار د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک کولی شي؟

همدارنګه مونږ د تخمي زړو څخه د نورو ډول-ډول میوجاتو باغونه راوباسو او په هغه یو جنس اوبو باندې وده ورکوو، لکه د انګورو او زیتونو او بالآخره د انارو باغونه.

د ذکر شوو باغونو میوجات په شکل او څېره کښې د یوې ونې د بلې ونې سره یو رنګ ښکاري خو په خوند او مزه کښې یو بل ته ورته نه دي.

یا په بل عبارت: ذکر شوي ټول بوټي او ټولې ونې او باغونه په دې کښې یو بل ته ورته دي چې په یو ډول اوبو باندې خړوبېږي، په یوه ځمکه کښې وده کوي او یوه هوا وریاندې چلېږي، مګر په خوند، رنګ، بوی، څېره او نورو شیانو کښې زښت ډېر توپیر لري. ایا دا کار د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک کولی شي.

ای انسانانو! د ټولو په آخر کښې تاسو د ذکرو شوو شیانو څخه د هر یوه مېوې ته ښه په ځیر سره وګورئ چې په څه کیفیت سره وده کوي او وخت په وخت یې مزه څنګه بدلون مومي آن تردې چې پخه شي او خوراک ته جوړه شي او د بېل-بېل خوند درلودونکې شي.

ای انسانانو! همدا ذکر شوی بیان کفایت کوي چې تاسو یوازې په یوه الله ﷻ باندې معتقد شئ او د باطل پرستۍ څخه ځانونه بچ کړئ او یا یې ترې بچ وساتئ؛ مګر حقیقت دا دی چې د پخې عقیدې د خاوندانو څخه په غیر نور څوک ترې ګټه نه شي پورته کولی.

توضيحات

۱_ الله ﷻ د ستورو دپاره لاندې درې ګټې په قرآن کريم کښې په صراحت سره ذکرې کړې وې:
الف: شيطانان ورباندې ويشتل کېږي، چې بحث به يې ـان شاء الله_ په خپل ځای کښې راشي.
ب: د اسمان ډول او سنګار ورباندې برابر دی چې هرڅوک يې ګوري.
ج: په بيابانونو او دريابونو کښې ورباندې لاره او طرف پېژندل کېږي که نه نو د درياب او بيديا مسافرو به په توره شپه کښې خپله تګلاره نه وی معلومه کړې او سرګردان به ګرځېدی، لکه چې همدا ايت شريف ورته اشاره کوې کوم چې د بحث لاندې دی.

په ياد ولرئ!

۲_ په ياد ولرئ چې په ستورو باندې د هدف معلومول چندان دقت نه غواړي نو ځکه الله ﷻ په دې مقام کښې د ﴿ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴾ جمله ذکره کړه. يعنې: د ستورو څخه د محض علم خاوندان استفاده کولی شي که څه هم لږ علم ولري.
امّا په نني عصر کښې د ځينو آلاتو په کشف سره ذکره شوې استفاده نوره هم اسانه شوې ده، لاندې څو مثالونه يې ولولئ:
الف: لمونځ کوونکی په ډېره اسانۍ سره د قبله نما په ذريعه قبله معلومولی شي.
ب: يو مجاهد د قطب نما او شاخيز (يوه لکړه ده) په استعمال سره د هغو وسلو په ذريعه، چې قوسي ګوزار کولی شي، د غره هغې خوا خپل هدف د اور لاندې نيسي.
ج: همدارنګه په الوتکو کښې ځينې آلات نصب دي چې په ستورو باندې د لارې موندلو کار يې ډېر اسان کړی دی. او داسې نور.

ايا د علم النجوم زده کړه جواز لري؟

۳_ په دې برخه کښې (چې د علم النجوم زده کړه جواز لري او که نه) ځينو مفسرينو کرامو[1] ډېر ښه په زړه پورې بحث کړی دی، مګر مونږ په لاندې يوه حديث باندې اکتفاء کوو چې دغه موضوع يې ښه واضحه کړې ده:
يو ځلې د شپې د پلوه باران شوی وه او نبي کريم ﷺ خپل صحابه کرام ﷺ د سبا د لمانځه څخه وروسته مخاطب کړه چې: ايا تاسو پوهېږئ چې ستاسو رب ﷻ څه وايي؟ دوی عرض وکړ چې الله ﷻ او د ده ﷺ پيغمبر ښه پوهېږي.
نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: ستاسو رب ﷻ فرمايي «أَصْبَحَ مِنْ عِبَادِي مُؤْمِنٌ بِي وَكَافِرٌ، فَأَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللهِ وَرَحْمَتِهِ فَذَلِكَ مُؤْمِنٌ بِي وَكَافِرٌ بِالْكَوْكَبِ وَأَمَّا مَنْ قَالَ بِنَوْءِ كَذَا وَكَذَا فَذَلِكَ كَافِرٌ بِي وَمُؤْمِنٌ بِالْكَوْكَبِ»[2] يعنې: زما د بندګانو څخه په مابانديې ځينې مومنان وګرځېده او ځينې کافران،

---
(۱) روح المعاني ج۷ ص۲۳۴
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۱۴۱

نو هرڅوک چې ووايي چې په مونږ باندې د الله ﷻ په فضل او رحمت سره باران ووربده نو هغه په ما باندې مؤمن دی او په ستوري باندې کافر، او هر څوک چې ووايي چې په مونږ باندې باران د هغه او دغه ستوري د ختلو یا پرېوتلو د کبله ووربده نو هغه په ما باندې کافر دی او په ستوري باندې مؤمن.

ذکر شوی حدیث مونږ ته د علم النجوم په باره کښې څرګند حکم راکوي چې د دغه علم په زده کړه کښې څه نقصان نشته البته چې کله د سړي عقیده درسته وي او باور لري چې د هر شي کوونکی الله ﷻ دی او بس، د ده ﷻ په کارونو کښې هیڅوک مداخله نه شي کولی.

مګر چې د دې سره-سره د هغو کارونو څخه ځان وساتي چې شریعت اجازه نه وي ورکړې لکه کوډګري (جادوګري) د غیبو ویل او داسې نور.

یادونه

۴_ که څوک غواړي چې د ستورو په باره کښې په ډېرو عجائبو او غرائبو باندې پوه شي نو ځینو اوږدو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[١].

مُستَقَر او مُستَودَع څه معنی؟

۵_ که څه هم مفسرینو کرامو د ذکرو شوو دواړو کلمو په تفسیرونو کښې زښت ډېر قولونه کړي دي چې تقریباً پنځلسو اقوالو ته رسېږي[٢]، مګر کوم تفسیر چې مونږ ته په دې مقام کښې ښه ښکاري هغه په لاندې ځو لنډو مقدمو باندې ولاړ دی:

الف: د "مُسْتَقَرّ" کلمه د قرار څخه ده چې د ثبات او تآل معنی ورکوي[٣]، او د "مُسْتَوْدَع" کلمه د "وَدِیْعَة" څخه ده چې د لږ وخت پرېښودلو او د عدم استقرار معنی پکښې پرته ده[۴].

ب: انسان د نطفې د حالت څخه په دېخوا په لاندې ځایونو کښې لږ ډېر وخت تېروي او یا لا پکښې دائمي پاتې کېږي: ١_ أصلاب (د پلرونو شاګانې). ٢_ أرحام (د مورګانو رحمونه). ٣_ دنیا یا ځمکه. ۴_ قبر. ۵_ جنت. ۶_ دوزخ (البته د ګنهکار مؤمن دپاره).

ج: د ذکرو شوو شپږو واړو ځایونو څخه په هر یوه باندې د اعتباراتو په لحاظ سره هم د مستقر او هم د مستودع اطلاق کېږي، چې شرحه یې دا ده:

اول: صلب (د پلار شا) د نطفې دپاره مستقر دی چې همدلته خلق کېږي او دا یې اصلي مقر دی. خو په دې اعتبار سره ورته مُستودع ویلی شو چې خلقت یې اصلا د ارحامو دپاره شوی دی او دلته یې تآلبدل موقتي دي.

دوهم: رحم (د مور ګېډه) د نطفې دپاره مستقر ده چې خلقت یې د همدې ځای دپاره شوی دی،

---

(١) الجواهر للطنطاوي ج۴ ص٨٧

(٢) زاد المسیر ج٣ ص۶۴؛ التفسیر الکبیر ج١٣ ص١٠٢

(٣) مفردات الراغب ص۴١٢

(۴) مفردات الراغب ص۵۵۴

او په دې اعتبار سره يې مُستَودَع هم جوړېږي چې د پلار د پلوه هلته اچوله کېږي ته به وايې چې هلته يې امانته ږدي.

درېيم: ځمکه د انسان دپاره مستقر ده چې طبعي استقرار يې همدلته دی او کورونه او ښارونه همدلته جوړوي، مګر په دې اعتبار سره يې مُستودع ړې چې د انسان اصلي خلقت د آخرت دپاره دی.

څلورم: قبر د مړي دپاره مستقر دی چې د قيامت د ورځې څخه وړاندې ترې څوک نه شي ښوربدلی، مګر په دې اعتبار سره ورته مُستَودَع دی چې د وارثانو د پلوه هلته دفن کېږي، ته به وايې چې د امانت په توګه يې ږدي، او هم دلته اوسېدانه عارضي ده په بيا راژوندي کېدلو باندې اختتام پيدا کوي.

پنځم: دوزخ د کافرانو دپاره مستقر دی چې هلته به همېشه وي، مګر د عاصيانو مؤمنانو دپاره مُستودع دی چې څه وخت وروسته به ترې بهر شي.

شپږم: همدارنګه په جنت باندې هم د هغه جنتي دپاره د کامل مستقر اطلاق کولی شو چې نه يې د دوزخ دوره تېره کړې وي او نه په اعراف کښې ټال شوی وي.

او د هغه جنتي په اعتبار سره (چې يا يې د دوزخ دوره تېره کړې وي او يا په اعراف کښې څه وخت ټال شوی وي) که د مستودع اطلاق وکړو هم بده نه ده چې جنت ته د داخلېدلو څه وخت ترې په دوزخ يا أعراف باندې فوت شوی وي. اما د دخول څخه وروسته خو د ټولو جنتيانو دپاره جنت دائمي استقرار ځای دی.

تبصره

۶ـ د ذکرو شوو مقدماتو په نظر کښې نيولو سره سړی پوهېږي چې مفسرينو کرامو د مُستقر او مستودع دواړو کلمو ته محض مثالونه ښودلي دي او حصر يې مطلب نه دی، ځکه چې د ذکرو شوو ټولو مراحلو څخه په هره يوه مرحله باندې هم د مستقر او هم د مستودع اطلاق کېدلی شي. مګر لږ څه دقت غواړي، د همدې کېله الله ﷻ ذکر شوی ايت د ﴿ لِقَوۡمٖ يَفۡقَهُونَ ﴾ په کلمه باندې ختم کړی دی. يعنې: په ذکر شوي مضمون باندې هغه خلک ښه پوهېږي چې ښه دقيق علم ولري ځکه چې د ﴿ يَفۡقَهُونَ ﴾ کلمه د "فِقۡهُ" څخه اخستله شوې ده او "فِقۡهُ" په يوې پټې معنی باندې د پوهېدلو څخه عبارت ده. فقيه ته ځکه دا نوم ايښودلی شوی دی چې په دقت سره د احکامو استنباط کوي[۱].

لنډه دا چې په ذکر شوي ايت شريف کښې الله ﷻ مونږ پوه کړو، لکه چې ستاسو اصلي خلقت د الله ﷻ په اختيار کښې دی همدارنګه د يوې مرحلې څخه بلې مرحلې ته انتقالول مو هم د ده ﷻ څخه په غير بل څوک نه شي کولی نو تاسو ته په کار دي چې د همده ﷻ څخه په غير د بل چا عبادت ونه کړئ.

(۱) حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۲ ص۱۹۲

د همدغو مراحلو څخه یوه پښتون شاعر څومره په زړه پوري تعبیر کړی دی چې[۱]:

خبر نـه یـم چې یـې راوستـم د کـومـه :: بیا مې کومې خوا ته استوي چې درومه
لکه روند چې لاس د بل په اوږه کېږدي :: هـیـڅ ژوره لـوړه نـه وي ورمـعـلـومـه
خدای راپېښـه نـرۍ لار کـړه نـالېدلې :: لـکـه ورانـه مشـوره چې وي سـرګـومـه

سوال جواب

۷_ که څوک وایي چې: ﴿ خَضِرًا ﴾ خو هغه نري تبغ یا شنه ډکي ته ویل کېږي چې د هر څه څخه وړاندې د ځمکې څخه رازرغونېږي او په مرور د وخت سره ترې بوټی (نبات) جوړېږي[۲]؛ نو پوښتنه دا ده چې په ﴿ فَأَخۡرَجۡنَا مِنۡهُ خَضِرًا ﴾ کښې د "مِنۡهُ" ضمیر ﴿ نَبَاتَ ﴾ ته راجع دی[۳]، نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې: تبغ د بوټي څخه راوباسو. نه دا چې بوټی د تبغ څخه راوباسو؟!

مونږ وایو چې: ذکره شوې جمله د ﴿ فَأَخۡرَجۡنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَيۡءٖ ﴾ دپاره تفصیل واقع شوی دی او وړاندې تفریع نه ده چې اعتراض وارد شي. نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې: مونږ په اوبو سره د هر شي بوټی د ځمکې څخه راوباسو، چې تفصیل یې دا دی چې د هر شي څخه وړاندې د زرغونېدونکي بوټي څخه د هغه نرۍ څوکه (تبغ) د ځمکې څخه راوباسو.

د کجورې نومونه

۸_ که څه هم د خرما د ونې میوجات د اول څخه تر آخره پورې اولس (۱۷) نومونه لري چې وروستنی نوم یې "تَمۡرَة" (کجوره) ده، مګر په ایت شریف کښې لاندې دوه نومونه ذکر شوي دي:

الف: "طَلۡع"، دا د هغه غلاف نوم دی چې د هر څه څخه وړاندې د هغې ونې څخه راوځي چې مېوې نیولو ته ځان جوړوي[۴] چې په دري ژبه کښې ترې په "شګوفه" باندې تعبیر کوي، چې وروسته وړاندې ـ په پښتو کښېـ د "شخولې" نوم ېږدو.

ب: "قِنۡوٌ"، کله چې ذکر شوی غلاف (پرده) څیرې شي نو ګلان توی شي او خپل ځای یوه بل شي ته پرېږدي چې په عربي کښې ورته "قِنۡوٌ" وایي[۵] مونږ ترې په "وږي" سره تعبیر کوو. "قِنۡوٌ" په "قِنۡوَان" سره جمعه کېږي[۶].

په دې مقام کښې د ﴿ قِنۡوَانٌ ﴾ کلمه په ﴿ دَانِيَةٌ ﴾ سره موصوفه شوې ده چې مفسرین کرام یې لاندې تفسیرونه کوي:

---

(۱) د عبد الرحمن مومند دیوان ص۱۶۹
(۲) التفسیر الکبیر ج۱۳ ص۱۰۸
(۳) تفسیر الکشاف ج۲ ص۵۱
(۴) تفسیر القرطبي ج۷ ص۴۸
(۵) مفردات الراغب ص۴۲۹
(۶) روح المعاني ج۷ ص۲۳۹

اول: د ﴿ دَانِيَةٌ ﴾ کلمه خو د نژدې معنی ورکوي مگر د خپل ضد ("بَعِيدَة" لرې) څخه هم نمايندګي کوي. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: ذکر شوی د خرما د ونې وږې ځينې ځمکې ته نژدې وي چې ونه يې نه وي لوړه شوې او ځينې لرې وي چې ونه يې لوړه وي[1].

دوهم: ذکر شوي وږي يو تربله نژدې وي بنه ګڼ او ډېر وي[2].

مونږ وايو چې: ذکرې شوې معناوې سره څه منافات نه لري، کېدی شي چې دواړه مرادې وي او علاوه پر دې، دا هم څه لرې نه ده چې ذکره شوې کلمه د دانو په ډېروالي او نژدېوالي باندې تفسير کړو، لکه چې لږ وړاندې ترې په ﴿ مُتَرَاكِبًا ﴾ سره تعبير کړی شوی وه. يعني: د وږې دانې دومره ډېرې او ګڼې وي چې يوه بلې ته نژدې وي ته به وايې چې يوه په بله باندې سُوَرَه ده خو د دې سره سره يوه د بلې پورې نښتې نه وي او په منځو کښې پردې لري.

د عربيت يوه قاعده

۹ـ علماء کرامو د ﴿ وَمِنَ ٱلنَّخۡلِ مِن طَلۡعِهَا قِنۡوَانٌ دَانِيَةٌ ﴾ د جملې ترکيب په متعددو ډولونو سره کړی دی چې په معنی باندې يې چندان اثر نه لوېږي[3] مگر بهتر ترکيب يې (چې ډېرو تقديرانو ته اړتيا نه لري) دا دی چې: ﴿ قِنۡوَانٌ دَانِيَةٌ ﴾ (موصوف او صفت) مبتدأ مؤخره ده او ﴿ وَمِنَ ٱلنَّخۡلِ مِن طَلۡعِهَا ﴾ (بدل او مبدل منه) د متعلق "مُخۡرَجَة" په اعتبار سره خبر مقدم دی[4]، نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې: او نژدې وږي د خرما د ونې څخه (بلکې) د دې (د وږي) د غلاف (پوښ) څخه (په دائمي توګه) ويستل کړی شوي دي.

متشابه او غير متشابه څه معنی؟

۱۰ـ که څه هم په ايت شريف کښې اوله کلمه د افتعال د باب څخه ده او دوهمه کلمه د تفاعل په باب باندې بنا ده، خو څرنګه چې دواړه بابونه په دې مقام کښې په معنی کښې يو تربله نژدې دي[5] نو ځکه مونږ دواړو ته د تفاعل د باب عنوان ورکړ، او د همدې عنوان لاندې يې شرحه کوو چې: تشابه دې ته وايي چې دوه شيان سره په کيفياتو کښې يو رنګوالی ولري، مگر دغه يو رنګوالی ځينو مفسرينو کرامو[6] په زيتون او رمان (انار) کښې شرحه کړی دی چې دغه دواړه ونې په ځينو کيفياتو کښې يوه بلې ته ورته ده، لکه د پاڼو اندازه او لوړوالی، اما په ځينو نورو کيفياتو کښې سره بېلې-بېلې دي، لکه د پاڼو رنګ او د مېوې خوند او کيفيت.

(۱) تفسير القرطبي ج۷ ص۴۸
(۲) تفسير ابي السعود ج۳ ص۱۶۶
(۳) البحر المحيط ج۴ ص۵۹۷
(۴) تفسير الكشاف ج۲ ص۵۱
(۵) مفردات الراغب ص۲۶۰؛ روح المعاني ج۷ ص۲۴۰
(۶) تفسير القرطبي ج۷ ص۴۹

مګر بهتره دا ده چې ذکره شوې تشابه او عدم تشابه د میوجاتو د ذکرو شوو درېواړو ډولونو په هر یوه کښې ـد بدلیت په اعتبار سره ـ شرحه شي. او دا څکه چې دا مقام د الله ﷻ د قدرتونو د مظاهرې دی او دا مطلب په همدې توګه ډېر ښه لاس ته راځي.

نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې: د انګورو دانې یوه بلې ته ورته ښکاري خو په عین حال کښې یوه د بلې څخه په خوند، رنګ، وزن او نورو شیانو کښې جدا وي. همدارنګه د زیتون او انار دانې هم یو تربله متشابه او غیر متشابه دي حال دا چې د یوې ځمکې څخه یې نشئت کړی دی، په یو ډول اوبو باندې خړوب شوي دي او یو ډول هوا ورباندې چلېږي. که بالفرض دا د طبیعت کار وی لکه چې دهریان یې وایي نو ذکر شوی تفاوت به یې نه درلودی.

﴿وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ شُرَكَآءَ ٱلْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ ۖ وَخَرَقُوا۟ لَهُۥ بَنِينَ وَبَنَٰتٍۭ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾ بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُۥ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُن لَّهُۥ صَٰحِبَةٌ ۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَىْءٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ خَٰلِقُ كُلِّ شَىْءٍ فَٱعْبُدُوهُ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾ لَّا تُدْرِكُهُ ٱلْأَبْصَٰرُ وَهُوَ يُدْرِكُ ٱلْأَبْصَٰرَ ۖ وَهُوَ ٱللَّطِيفُ ٱلْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾﴾

[١٠٠] او دوی (مشرکانو) الله ﷻ ته (په عبادت کښې) پیریان (شیطانان) شریکان ګرځولي (درولي) دي حال دا چې الله ﷻ دوی پیدا کړي دي (او د ده ﷻ مخلوق دی).

او (بل) دوی الله ﷻ ته پرته د علم (دلیل) څخه زامن او لورګانې تراشلي دي.

ده ﷻ ته (د دغسې نسبتونو څخه) پاکي ده او د هغو شیانو څخه پورته دی چې دوی یې بیانوي (او ورپورې یې تړي).

[١٠١] (الله ﷻ) د نشت څخه د اسمانونو او ځمکو پیدا کوونکی دی. ده ﷻ لره ولد (زوی یا لور) څنګه کېدی شي، حال دا چې ده ﷻ لره اندیواله نشته (بلکې دا نه کېدونکی نسبت دی).

او هر شی یې پیدا کړی دی (په خلق کښې ټول یو برابر دي) او دی ﷻ په هر شي باندې پوه دی.

[١٠٢] (ای بندګانو!) دا الله ﷻ ستاسو رب دی (نه تراشل شوي بوتان)، د عبادت لایق نه دی مګر همدی ﷻ دی. (چې) د هر شي پیدا کوونکی دی نو د همده ﷻ عبادت وکړئ (او شریک ورسره مه دروئ) او همدی ﷻ په هر شي باندې وکیل دی (څارنه یې کوي او کارونه یې ورجوړوي).

[١٠٣] سترګې د الله ﷻ لیدنه (د احاطې په توګه) نه شي کولی او دی ﷻ د سترګو (او سترګورو) احاطه کوي (یو یې هم د څارنې څخه نه شي وتلی).

او همدی ﷻ (په خپلو بندګانو باندې) د نرمۍ خاوند (او) خبردار دی.

ارتباط

ځرنګه چې په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ په خپل وحدانیت باندې پوره دلایل تېر کړه او فرمایلي یې وه چې په دې دلایلو باندې د علم دقیقې پوهې او بالآخره د پخې عقیدې خاوندان ګټه اخلي، نو په دې ایتونو کښې یې هغه خلک وښودل کوم چې نه علم نه دقیقه پوهه او بالآخره نه پخه عقیده لري. نو د دغښې خلکو د ښه پوه کولو دپاره الله ﷻ څه اختصاصي صفات نور هم بیان کړ ترڅو دوی د نه منلو د غونډۍ څخه راښکته شي او په توحید باندې قانع شي.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای پیغمبره! د وړاندېنیو دلایلو په مقابل کښې د ناپوهانو او جهالو خلکو غبرګون دا دی چې:

١_ دوی د الله ﷻ سره په عبادت او اطاعت کښې شریکان دروي، که څه هم دا شریکان دوی د بوتانو په څېرو کښې وړاندې کوي خو په حقیقت کښې دوی د پیریانو (شیطانانو) اطاعت او عبادت کوي، ته به وایې چې پخپله شیطانان د دوی بوتان دي.

په هر تقدیر، مشرکان او د دوی معبودان (پیریان وي او که بل شی) ټول د الله ﷻ مخلوق دي؛ ایا مخلوق د خالق سره برابرول د جاهلانو کار نه دی؟

٢_ بل جاهلانه غبرګون یې دا دی چې دوی الله ﷻ ته زامن او لورګانې تراشلي دي، نصرانیان وایي چې عیسی ﷺ د الله ﷻ زوی دی، یهودان وایي چې عُزیر ﷺ د الله ﷻ زوی دی او مشرکان وایي چې پرښتې د الله ﷻ لورګانې دي؛ د دوی د ولدیت ادعا په لاندې دلایلو باطله ده:

الف: د دوی ذکره شوې ادعا محض تخیل او خیال پرستي ده او هیڅ علمي بنه نه لري. یا په بل عبارت: دوی په خپله ادعا باندې نه عقلي دلیل وړاندې کولی شي او نه نقلي.

ب: الله ﷻ د دغسې خبرو او د دغسې اتهاماتو څخه پاک او منزه دی. ځکه چې د ولدیت سره ډېر لوازم ملګري دي چې ټول د الله ﷻ سره منافي دي، لکه احتیاج، تجزیه او داسې نور.

ج: الله ﷻ خو ټوله دنیا (اسمانونه او ځمکې) د هغو مخلوقاتو په شمول چې مشرکان یې الله ﷻ ته د ولدیت په صفت منسوبوي بې د سابق مثال څخه پیدا کړي دي، که بالفرض د دوی خبره درسته وي نو معنی به یې دا وي چې دغه او هغه مخلوق یې سابق مثل لري او _العیاذ بالله_ د الله ﷻ څخه راجدا شوي دي. حال دا چې الله ﷻ ته ټول مخلوقات د خلق په نسبت کښې یو برابر دي!

د: که بالفرض د کافرانو خبرې صحت درلودی نو الله ﷻ به انډیواله هم درلودی حال دا چې په انډیواله باندې ورته یوه کافره ډله هم قائله نه ده، دا هله که د ولدیت څخه په دنیا کښې متعارف ولدیت مراد کړی شي.

هـ: او که د ولدیت څخه د کافرانو مطلب دا وي چې اولادونه د الله ﷻ څخه بې اختیاره جدا کېږي او خورېږي لکه څنګه چې د ګل څخه خوشبويي خورېږي نو بیا د ولدیت د بطلان دلیل دا دی

هم الله ﷻ خو هر شی په اختیار سره پیدا کړی او داسې مخلوق نشته چې موجودیت ولري او الله ﷻ ورته اختیاري وجود نه وي ورکړی او د الله ﷻ د ارادې څخه په غیر موجود شوی وي.

د: په دې ټولو باندې د پاسه، الله ﷻ په هر شي باندې په کامله توګه عالم دی، نو بالفرض المحال که الله ﷻ ولد درلودی نو ده ﷻ ته به معلوم وی او تاسو ته به يې خبر درکړی وی چې فلانی زما ولد دی.

عجیبه خو دا ده چې الله ﷻ پخپله په صراحت سره فرمایي چې زه ولد نه لرم او کفار وایي چې نه ده، ته ولد لرې. یا په بل عبارت: دوی وایې چې الله ﷻ ولد لري خو وریاندې خبر نه دی او یوازې مونږ وریاندې علم لرو، د الله ﷻ څخه زمونږ علم زیات دی، العیاذ بالله.

۳ـ ای پیغمبره! خلکو ته ووایه چې دغه اقدس ذات، چې وړاندې يې تنزیهات بیان شوه، الله ﷻ دی او ستاسو رب دی، روزمره ستاسو تربیه کوي او کارونه مو درجوړوي، یوازې همدی ﷻ د معبودیت لیاقت لري، او همدی ﷻ ستاسو او ستاسو د باطلو معبودانو په شمول د هر شي خالق دی، نو خاص د همده ﷻ عبادت وکړئ او د خیالي معبودانو څخه صرف نظر وکړئ چې ستاسو کارونه نه شي درجوړولی، د هر شي کارسازی یوازې الله ﷻ دی او صرف همدی ﷻ يې څارنه کوي.

۴ـ ای پیغمبره! خلکو ته الله ﷻ په لاندې صفاتو باندې هم ورو پېژنه:

اول: الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې په کامله توګه يې سترګې نه شي لیدلی او بلکې په دنیا کښې د ده ﷻ د لیدلو څخه عاجزې دي؛ ایا نو تاسو ورسره هغه مخلوق برابروئ کوم چې تاسو يې په سترګو باندې په کامله توګه لیدلی شئ او په لاس باندې يې مسه کولی شئ او حتی د ختو او نورو څېزونو څخه يې جوړولی شئ او لا په خپلولاسونو باندې مو جوړ کړي دي؟!

دوهم: الله ﷻ ـبالمقابلـ ټول سترګې درلودونکي په کامله توګه ګوري او هیڅوک ترې خپل ځان نه پټولی او نه په څنګولی شي.

ایا ستاسو باطل معبودان تاسو او ستاسو ټول مشکلات ګوري؟ دوی خو په رڼو سترګو ویده دي نو تاسو ته به څه په درد وخوري؟

په آخره کښې ورته ووایه چې الله ﷻ د ذکر شوي عالي شان سره‌سره په خپل مخلوق باندې مهربان دی او ډېر باریکه احتیاجات يې هم پوره کوي او په ټولو احوالاتو باندې يې خبردار دی او ټول کړه وړه يې ورته څرګند دي.

که بالفرض خبیر وی او لطیف نه وی نو ټول به يې پوښنا کړي وی او د نعمتونو څخه د استفادې فرصت به يې ورته نه وی پرېښی.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: مشرکانو خو د بوتانو عبادت کاوه حال دا چې الله ﷻ د دوی څخه حکایت کوي چې: ﴿ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ ﴾ دوی الله ﷻ ته شریکان جنیان دروي؟

مونږ وايو چې:

الف: دوی د بوتانو عبادت د شيطان په پيروۍ باندې كاوه نو داسې وګڼل شوه لكه چې پخپله شيطان عبادت يې كړی وي⁽¹⁾، لكه الله ﷻ چې د ابراهيم ﷺ د خولې څخه حكايت كوي: ﴿ يَٰٓأَبَتِ لَا تَعۡبُدِ ٱلشَّيۡطَٰنَ ﴾ [مريم:۴۴] ای پلاره! د شيطان عبادت مه كوه. يعني د ده په لمسون د بوتانو عبادت پرېږده.

نو په دې جواب كښې د ﴿ ٱلۡجِنَّ ﴾ څخه شيطانان مرادېږي. كه څه هم ابليس يو كس دی مګر م ځوك چې په ګمراه كولو كښې د شيطان (ابليس) ملاتړ كوي هغوی ټول شيطانان ګڼل كېږي حتی چې همدغه لقب ګمراه كوونكو انسانانو ته هم شاملېږي.

كه څه هم دا جواب په خپل ذات كښې درست دی مګر د مقام په اعتبار سره په زړه پورې پيوند نه اخلي، ځكه چې بحث په هغه شرك كښې راروان دی چې مستقيماً يې ځوك مرتكب شي، نه هغه چې بالواسطه يې مرتكب شي.

ب: په ملائكو باندې هم د "الْجِن" اطلاق كېږي، ځكه چې "جِن" خو په اصل كښې د حواسو څخه د يوه شي پټولو ته ويل كېږي نو د انسان حواسو ته په كتلو سره ملائك، پېريان او شيطانان ټول د "جِن" په كلمه كښې شاملېږي⁽²⁾، نو څرنګه چې ځينو مشركانو ملائك بنات الله ګڼل، چې د جزيئيت څخه نمايندګي كوي، نو داسې وګڼل شوه لكه چې د الله ﷻ سره يې ملائك شريكان درولي وي⁽³⁾.

مګر دا جواب ځكه غوره نه ښكاري چې همدا مضمون په ﴿ وَخَرَقُواْ لَهُۥ بَنِينَ وَبَنَٰتِۭ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ ﴾ كښې شامل دی او تاسيس خو د تاكيد څخه بهتر دی.

ج: په زړه پورې جواب دا دی چې: په ذكره شوې جمله كښې يوې خاصې ډلې مشركانو ته اشاره ده كومه چې ـالعياذ باللهـ په دوه خالقانو باندې قائل دي. دوی وايي چې الله ﷻ د رڼا، خلكو، خارويو او نورو بهترو شيانو خالق دی او شيطان (ابليس) د تيارو، درنده ګانو، مارانو، لړمانو او نورو مضرو شيانو خالق دی⁽⁴⁾.

نو ځوك چې دغه عقيده لري هغوی ابليس او د ده لښكر او خاص ملګري ټول د الله ﷻ سره شريكان ګڼي، اګر كه ابليس يو كس دی او دلته د ﴿ شُرَكَآءَ ﴾ كلمه (جمعه) نازله شوې ده.

د زنديق د كلمې تحليل

۲ـ ځينې مفسرين كرام⁽⁵⁾ وايي چې په ذكر شوي درېم جواب كښې خاصه ډله مجوس مراد دي چې همدغه عقيده لري، دوی ته زنديقان هم وايي.

---

(۱) زاد المسير ج۳ ص۶۶

(۲) مفردات الراغب ص۹۶

(۳) تفسير القرطبي ج۷ ص۵۳؛ تفسير الطبري ج۵ ص۲۹۶

(۴) تفسير البغوي ج۲ ص۱۱۹

(۵) التفسير الكبير ج۱۳ ص۱۱۳

د "زندیق" د کلمې تحلیل داسې دی چې کوم کتاب چې زردشت خیال کاوه چې وربانديې نازل شوی دی د "ژند" په نامه یادېده، چې د نسبت په وخت کښې ترې "ژندي" جوړېږي او کله چې عربي کښې استعمال شي نو "زندیق" ته اړول کېږي چې جمعه یې زنادقه راځي.

خَرق څه معنی؟

۳ـ د ﴿ وَخَرَقُواْ لَهُ ﴾ کلمه د "خَرَق" څخه اخستله شوې ده، "خَرَق" د یو شي پرېکولو ته وایي چې بې فکره او بې سوچه یې د فساد په نیت پرې کړي[١]، په دې مقام کښې یې استعمال دېر په ځای دی او دا ځکه چې مشرکانو به الله ﷻ ته د فساد په نیت باندې زامن او لورګانې تراشلې.

په جنت کښې د الله ﷻ دیدار حق دی

۴ـ که څه هم د الله ﷻ دیدار (رُؤية) موضوع عقیدوي موضوع ده او مربوط بحثونه یې د عقائدو په کتابونو پورې اړه لري[٢] او ځینو اوږدو تفاسیرو هم پکښې بحث کړی دی[٣] مګر مونږ یې د ایت شریف د ارتباط په اعتبار سره فقط لاندې څو ټکو ته اشاره کوو:

الف: د أهل السنة والجماعة عقیده دا ده چې د جنتیانو دپاره په جنت کښې د الله ﷻ دیدار (د مراتبو په تفاوت سره) حق دی (الله ﷻ دې راته نصیب کړي)، اما کیفیت یې د نورو اخروي شیانو په شان مجهول دی چې د کیفیت جهالت د اصل په ثبوت باندې څه اثر نه اچوي. نو مونږ یې په بلا کیف ثبوت باندې بنه کلک معتقد یاستو.

ب: د الله ﷻ د دیدار په هکله زښت ډېر ایتونه نازل شوي دي چې ټولو ته تاویل ورکول بې انصافي ده، مثلاً الله ﷻ فرمايي: ﴿ كَلَّآ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ ﴾ [المطففين:١٥] یعني: دغسې نه ده لکه چې کافران خیال کوي، یقیناً دوی به په دغې ورځ کښې د خپل رب د دیدار څخه په حجاب (پرده) کښې وي او په دیدار باندې به یې مشرف نه شي.

امام مالک رحمه الله علیه وايي: بالفرض که مؤمنانو هم په جنت کښې د الله ﷻ دیدار نه شوی کولی نو الله ﷻ به کافرانو ته د عتاب په موقع د ﴿ لَمَحْجُوبُونَ ﴾ کلمه نه وی استعماله کړې، ځکه چې په دې تقدیر خو به مؤمنان او کافران ټول یو برابر په پرده کښې وی[۴].

ج: احادیث خو د "رُؤية" (دیدار) د ثبوت په باره کښې دومره ډېر روایت شوي دي چې د معنوي تواتر درجې ته رسېږي[۵] ټولو ته د عقلي دلایلو په بنا تاویل ورکول بې عقلي ده.

---

(١) مفردات الراغب ص١٤٧

(٢) شرح المقاصد ج٢ ص١١١

(٣) التفسير الكبير ج١٣ ص١٣٣؛ روح المعاني ج٧ ص٢٤٥؛ تفسير خازن ج٢ ص٤٥٨

(٤) تفسير البغوي ج٢ ص١١٩

(٥) تفسير القاسمي ج٦ ص٦٦٤؛ تفسير الطبري ج٥ ص...

د: د همدې کبله د أهل السنة والجماعة په نزد جنتیانو ته د الله ﷻ دیدار اجماعي عقیده ده او ټول پرې متفق دي[۱].

هـ: اهل الاعتزال[۲] او اهل التشیع[۳] عقیده لري چې د الله ﷻ دیدار (رؤیة) په جنت کښې جنتیانو ته نشته.

و: د دوی اکثره دلایل په عقلیاتو باندې ولاړ دي او په دې باندې اتکاء لري چې د آخرت کارونه یې په دنیاوي کارونو باندې قیاس کړي دي[۴]. یا په بل عبارت: دوی د سپړې دپاره پوستین په اوږ اچوي (د کیفیاتو د جهالت د کبله د اصل څخه منکر شوي دي)، حال دا چې د آخرت اکثره شیان د کیفیت د حیثه مونږ ته مجهول دي خو انکار ترې په کار نه دی.

ز: د انکار کوونکو نقلي دلیل دا دی چې: الله ﷻ په ﴿لَّا تُدْرِكُهُ ٱلْأَبْصَـٰرُ﴾ کښې د خپل اقدس ذات څخه د سترګو ادراک نفي کړی دی، نو کله چې د سترګو څخه ادراک منفي شو نو لیدل او دیدار ترې هم منفي وګرځېد، دا ځکه چې د سترګو ادراک خو د لیدلو او دیدار څخه په غیر بل شی نه دی.

مونږ وایو چې:

اول: ﴿لَّا تُدْرِكُهُ﴾ کلمه د "إِدْرَاك" څخه اشتقاقه شوې ده او "إِدْرَاك" په معنی د احاطې سره دی[۵] نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: سترګې په الله ﷻ باندې احاطه نه شي کولی. بلکې د الله ﷻ هر یو وصف د مخلوق د علم څخه بهر دی او احاطه پرې نه شي کولی، لکه چې فرمایي: ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِۦ عِلْمًا﴾ [طه: ۱۱۰] یعني: مخلوقات په الله ﷻ باندې د علم د حیثه احاطه نه شي کولی.

د ښه وضاحت دپاره لاندې ایت شریف ولولئ، چې د سترګو لیدلو پکښې تحقیق موندلی دی مګر ادراک نه دی متحقق شوی:

الله ﷻ فرمایي: ﴿فَلَمَّا تَرَٰٓءَا ٱلْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَـٰبُ مُوسَىٰٓ إِنَّا لَمُدْرَكُونَ ۝ قَالَ كَلَّآ ۖ إِنَّ مَعِىَ رَبِّى سَيَهْدِينِ﴾ [الشعراء: ۶۱ـ ۶۲] یعني: کله چې دواړو ډلو (بني اسرائیلو او فرعونیانو) یو تر بل سره ولیده نو د موسی ﷺ ملګرو وویلې چې یقیناً مونږ احاطه کړی شوو (ونیولی شوو)، نو موسی ﷺ ورته ډاډ ورکړ چې دغسې نه ده (لیدل وشوه خو ادراک به نه کېږي) ځکه چې زما سره خپل رب ملګری دی د نجات لاره به راوښایي. په نتیجه کښې الله ﷻ خپله وعده رښتیا کړه او ویې فرمایل چې: ﴿لَّا تَخَـٰفُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَىٰ﴾ [طه: ۷۷] یعني: ای موسی! بني اسرائیلو ته په دریاب کښې لاره جوړه کړه چې نه به د فرعونیانو د احاطه کولو څخه ډارېږې او نه به په دریاب کښې د ډوبېدلو څخه وېرېږې.

(۱) المحرر الوجیز ج۶ ص۱۲۲
(۲) تفسیر الطبري ج۵ ص۳۰۱
(۳) تفسیر نمونه ج۵ ص۳۸۱
(۴) المحرر الوجیز ج۶ ص۱۲۳
(۵) تفسیر البغوي ج۲ ص۱۲۰

دوهم: که بالفرض ادراک محض د رؤیت په معنی سره شي نو د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د روایت په بنا د ﴿لَّا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ﴾ تفسیر داسې دی چې: په دنیا کښې الله ﷻ نه شي لیدل کېدلی[1]؛ نو څو د ټولو نصوصو تطابق ترلاسه شي، نه دا چې په بالکل نه شي لیدل کېدلی.

لطیف څه معنی؟

۵_ د "لَطِیف" کلمه درې معناوې لري: چې حواس (سترګې) ورباندې احاطه نه شي کولی او چې په ډېرو دقیقو شیانو باندې پوهېږي او بالآخره چې نرمي کوونکی دي[2]، الله ﷻ په درېواړو معناوو سره لطیف دی.

که څه هم خینو علماوو کرامو په دې مقام کښې اوله معنی خوښه کړې ده[3] مګر مونږ ته درېمه معنی غوره ښکاري، لکه چې فرمایي: ﴿اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ﴾ [الشورى:۱۹] یعنې: الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې نرمي کوونکی دی (د همدې کبله په ګناه سره د چا څخه روزي نه قطعه کوي).

﴿قَدْ جَآءَكُم بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ عَمِىَ فَعَلَيْهَا ۚ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ ٱلْـَٔايَـٰتِ وَلِيَقُولُوا۟ دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُۥ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾ ٱتَّبِعْ مَآ أُوحِىَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَآ أَشْرَكُوا۟ ۗ وَمَا جَعَلْنَـٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾﴾.

[۱۰۴] یقینًا تاسو ته د خپل رب ﷻ د پلوه (روښانه) دلایل درغلي دي، نو چا چې (ورباندې) لیدل وکړه نو د خپل ځان دپاره یې دي، او څوک چې (ورباندې)ړوند شو نو د همده په ځان باندې (بار) دی. او زه (خو) په تاسو باندې حفاظت کوونکی نه یم (تاکلی شوی).

[۱۰۵] او همدارنګه مونږ ایتونه (دلایل) بیا بیا (د ډېرو مطالبو دپاره) بیانوو او هم د دې دپاره چې دوی (مشرکان تاته) ووایي چې تا درس ویلی دی (قرآن کریم دې زده کړی دی) او (بل) د دې دپاره چې مونږ د داسې قوم دپاره قرآن کریم ښه واضحه کړو چې دوی پوهېږي (حال دا چې مشرکان ورته بشري کلام وایي).

[۱۰۶] (ای پیغمبره! په دوامداره توګه) د هغه شي پیروي کوه چې تاته د خپل رب د پلوه وحي کېږي (داسې رب ﷻ چې) د عبادت لایق نشته مګر همدی ﷻ دی (او بس). او د مشرکانو څخه مخ تاو کړه (ناندرې، ورسره مه وهه).

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۷ ص۵۴
(۲) مفردات الراغب ۴۷۰
(۳) البحر المحیط ج۴ ص۶۰۵

[۱۰۷] او که د الله ﷻ اراده شوې وی (چې دوی دې ایمان راوړي نو) دوی به شرک نه وی کړی او مونږ خو ته په دوی باندې حفاظت کوونکی (ساتونکی) نه یې ټاکلی (چې د دوی په جنایتونو باندې به ته ونیولی شې). او نه یې ته (ای پیغمبره!) په دوی باندې وکیل (کارساز او ذمه وار).

ارتباطونه

۱_ په دې ایتونو کښې د یوه پلوه نبي کریم ﷺ ته تسلي ورکړی شوې ده او د بل پلوه هغه اشتباه جوابه کړی شوې ده د کومې چې د وړاندېنیو ایتونو څخه د راپورته کېدلو امکان وه، هغه دا چې کله الله ﷻ د نظر لاندې د احاطې په توګه نه شي راتلای نو په کار دي چې مشرکان په شرکیاتو کښې معذور وګڼلی شي څکه چې په نالیدلي شي باندې خلک ډول-ډول ګومانونه کوي.

۲_ هغه ایتونه د الله ﷻ په دوه صفتونو باندې ختم شوي وه چې ﴿ وَهُوَ ٱللَّطِيفُ ٱلْخَبِيرُ﴾ او په دې ایتونو کښې د همدغو دواړو صفاتو څه اثرات ښودلي شوي دي چې خلاصه یې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

۱_ ای پیغمبره! زما د طرفه خلکو ته ووایه چې لکه څنګه چې الله ﷻ ستاسو په احتیاجاتو او بلکې په ټولو حالاتو باندې خبردار دی همدارنګه په تاسو باندې زښت ډېر مهربان هم دی، نو که تاسو ته یې داسې سترګې نه دي درکړې چې خپل رب ورباندې د احاطې په توګه وګورئ نو دومره دلایل او بصیرتونه خو یې درکړي دي چې خپل رب ورباندې وپېژنئ او د شرکیاتو څخه ځانونه بچ کړئ.

یا په بل عبارت: ای انسانانو! ایا تاسو ته دومره عقل نه دی درکړی شوی چې په ټوله دنیا او حتی په خپلوځانونو کښې ورباندې د الله ﷻ وحدانیت کشف کړئ؟ ایا یو لک څلیرشت زره ـ زیات یا کم ـ پیغمبران علیهم السلام او ښه پوره کافي کتابونه تاسو ته نه دي دراستولي شوي، چې د پیغمبرانو علیهم السلام سلسله په آخر الزمان پیغمبر ﷺ او د کتابونو سلسله په قرآن کریم باندې ختمه شوې ده؟ نو ایا تاسو خپل ځانونه د شرکیاتو په ارتکاب سره معذور ګڼئ؟.

۲_ لنډه دا چې تاسو ته الله ﷻ د زړونو سترګې درکړې دي چې هیڅوک ترې انکار نه شي کولی، نو څوک چې د زړه په سترګو لیدنه وکړي او حق ته ځان ورسوي نو خپل ځان ته یې ګټه ده او که څوک ورباندې خپل ځان ړوند واچوي نو خپل ځان ته یې ضرر دی او ماته هیڅ ضرر نه متوجه کېږي څکه چې زه خو په تاسو باندې څارونکی او ساتونکی نه یم ټاکلی شوی، زما وظیفه خو صرف دعوت دی او ـ لله الحمد ـ په دعوت کښې راڅخه څه قصور نه دی واقع شوی.

۳_ ای پیغمبره! مونږ خپل دلایل بیا-بیا په داسې ډول سره بیانوو ترڅو خلک متوجه شي او د شرکیاتو څخه لاس واخلي، خو د خلکو په حال افسوس دی، چې کله په ښه موثره توګه دلایل واوري او نژدې وي چې په زړونو کښې یې رڼا پیدا شي نو په دې بهانه په خپلو کفریاتو باندې کلکېږي او تاته خطاب کوي چې دا کتاب (دلایل) د الله ﷻ د پلوه نه دي بلکې ته یې روزمره د کوم بنده څخه د درس په توګه زده کوې او بیا یې مونږ ته لولوې.

۴_ ای پیغمبره! مونږ دغه ستر نعمت (قرآن کریم) د دوی د ناشکرۍ د کبله نه قطعه کوو او نزول ته یې ادامه ورکوو ترڅو د پوهې خاوندان ترې ګټه واخلي، اګر که ذکر شوي جاهلان ورباندې کفران کوي.

نو څرنګه چې د مشرکانو انکار په کوم دلیل باندې بنا نه دی او بالمقابل د هدایت دلایل په ډېره روښانه توګه تاته درنازلېږي، نو که اوس هم دوی په تاباندې ایمان نه راوړي نو ته غمژن کېږه مه، خپل قیمتي وخت ورباندې مه ضائع کوه، د خپل رب د وحې کړی شوي کلام په دوامداره توګه پیروي کوه، څکه چې د عبادت او پیروۍ لائق یوازې او یوازې همدی ﷻ دی، او بالآخره د دوی سره ناندرۍ مه وهه او د مقابلې څخه یې مخ واړوه، اما د انذار څخه یې لاس مه اخله.

۵_ ای پیغمبره! ته د مشرکانو په حالت باندې څکه ډېر مه غمژن کېږه چې که الله ﷻ اراده کړې وی چې دوی دې په ایمان باندې مشرف شي نو دوی به شرک نه وی کړی، خو الله ﷻ تر اوسه دغسې اراده نه ده کړې.

یا په بل عبارت: د مشرکانو شرک هم د الله ﷻ په اراده باندې صورت نیسي څکه چې د شیانو د جملې څخه د دوی شرک هم یو شی دی او هر شی د الله ﷻ په اراده باندې تحقق مومي. هو! دا بېله خبره ده چې په شرکیاتو باندې راضي (خوښ) نه دی مګر د ارادې څخه یې هیڅ شی وتلی نه دی.

۶_ ای پیغمبره! مشرکان دې یو څل بیا واوري چې: ته خو مونږ په دوی باندې نه څارونکی ټاکلی یې چې د ګمراهۍ پوښتنه به یې ستا څخه کېږي او نه زمونږ د طرفه په دوی باندې وکیل ګرځولی شوی یې چې د دوی د شرکیاتو جواب په تا باندې وي، په تا کښې هیڅ قصور نشته، تا خو خپله ذمه واري پوره کړه نور نو دوی پوهېږي او کار یې.

توضیحات

۱_ د ﴿ بَصَآئِرُ ﴾ کلمه د "بَصِيرَة" جمعه ده، "بَصِيرَة" هغه قوت ته وايي چې د انسان زړه ورباندې د شیانو درک کولی شي او ورباندې پوهېږي[1]، همدغه قوت ته الله ﷻ اشاره کوي چې: ﴿ وَلَٰكِن تَعْمَى ٱلْقُلُوبُ ٱلَّتِي فِي ٱلصُّدُورِ ﴾ [الحج: ۴۶] یعني: د مشرکانو (کافرانو) سترګې ړندې نه دي مګر هغه زړونه یې ړانده دي چې په سینو کښې یې دي.

د عربیت یوه قاعده

۲_ د ﴿ وَلِيَقُولُوا۟ ﴾ په کلمه کښې د "واو" توری د عطف دپاره دی مګر معطوف علیه کلام یې د عموم دپاره نه دی ذکر شوی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: مونږ عقلي او نقلي دلایل د ډېرو وجوهو د کبله بیا-بیا بیانوو، یوه وجه یې دا ده چې مشرکان وایي چې دا د الله ﷻ کلام نه دی بلکې تا د چا څخه زده کړی دی او یا یې روزمره زده کوې او بیا یې مونږ ته قرائت کوې. که

(۱) مفردات الراغب ص۴۶

بالفرض مونږ خپل دلایل په ذکره شوې موثره توګه نه وی بیان کړي نو مشرکانو به ذکره شوې خبره نه وی کړې او د حجت اتمام به ورباندې نه وی ثابت شوی، او الله ﷻ به یې جواب نه وی ورکړی چې: ﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُۥ بَشَرٌ﴾ [النحل:۱۰۳] یعني: یقینًا مونږ پوهېږو چې بې شکه مشرکان وایي چې په یقین سره (ای محمده!) تاته کوم یو انسان تعلیم کوي. حال دا چې چاته چې دوی د قرآن کریم نسبت کوي هغه عجمي سړی دی او دا په فصیحه عربي ژبه کلام دی حتی چې اصلي عربان یې هم د مقابلې څخه عاجزان دي.

یادونه

۳ـ مونږ د [آل عمران:۷۹] ایت لاندې د درس او د تعلیم معناوې او توپیرونه لیکلي دي چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

﴿وَلَا تَسُبُّوا۟ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ فَيَسُبُّوا۟ ٱللَّهَ عَدْوًۢا بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِم مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾﴾

[۱۰۸] او (ای مؤمنانو!) تاسو هغه کسانو (شیانو) ته کنځل مه کوئ چې دوی (مشرکان) یې د الله ﷻ څخه په غیر بلنه (عبادت) کوي، نو چې دوی (مشرکان) الله ﷻ ته د تجاوز د کبله بدون د علم څخه (په جاهلانه ډول) کنځل وکړي (او همدغه یې نتیجه جوړه شي).

همدغه ډول مونږ هرې ډلې ته (د دوی د کړو وړو د کبله) خپل عمل ښایسته کوو (ترڅو د امتحان لاندې واقع شي). بیا (نو د دوی (ټولو) بېرته ورتاوېدل یوازې خپل رب (الله ﷻ) ته دي نو دوی ته به په هغو اعمالو باندې خبر کړي چې دوی وه چې په دنیا کښې به یې کول.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته او بلکې په غیر مستقیمه توګه ټولو مؤمنانو ته توصیه کړې وه چې د مشرکانو څخه اعراض وکړئ او په دې ایتونو کښې یې د اعراض مطلب واضحه کړی دی چې، د دعوت او انذار څخه علاوه، اضافه غرض ورسره مه کوئ حتی چې بوتان یې وکنځئ؛

شان نزول

که څه هم مفسرینو کرامو د ذکر شوي ایت په شان نزول کښې ډېر روایتونه لیکلي دي[۱] خو مونږ په لاندې یوه روایت باندې د مثال په توګه اکتفاء کوو، هغه دا چې یو ځل داسې هم پېښه شوې وه چې مؤمنانو به د مشرکانو بوتان کنځل او مشرکانو به یې رد کاوه، نو الله ﷻ مؤمنان د دې کار څخه منعه کړه ترڅو د دوی رب (الله ﷻ) ته بالمقابل جاهلان کنځل ونه کړي[۲].

(۱) تفسیر البغوي ج۲ ص۱۲۱
(۲) اسباب النزول للواحدي ص۱۴۹

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مؤمنانو! مونږ پوهېږو چې تاسو هم د کافرانو په کفر باندې ډېر غمژن کېږئ خو پام کوئ چې خپلې حوصلې خرابې نه کړئ چې د خپلو ځانونو اداره ونه کړی شئ او د مشرکانو بوتانو (معبودانو) ته کنځلې وکړئ. که بالفرض تاسو دغسې کړنلاره غوره کړئ نو په لوی لاس به خپل حقیقي معبود (الله ﷻ) د هغوی د کنځلو هدف وګرځوئ. دوی خو جاهل خلک دي په دې باندې نه پوهېږي چې الله ﷻ خو ستاسو د ټولو خالق او رازق دی.

لنډه دا چې د بوتانو کنځل د الله ﷻ د کنځلو سبب جوړېږي، لکه چې تاسو پخپله الله ﷻ کنځلی وي، او دا کار ستاسو سره مناسب نه دی.

۲ـ په دنیا کښې مونږ د امتحان او ازمېښت دپاره هر چا ته خپله کړنلاره ډولې ګرځولې ده او هرڅوک په خپلې تګلارې باندې خوښ دی، چې کنځل یې ورباندې نه لوړېږي.

هو! د دغو ټولو کړو وړو د سپیناوي دپاره د قیامت ورځ راروانه ده نو هلته به الله ﷻ هر څوک د خپل عمل او کړنلارې په نتیجه باندې پوه کړي او هر چا ته به مناسبه جزا ورکړي.

توضیحات

۱ـ ذکر شوی ایت شریف مونږ ته ارشاد کوي چې د خپلو ټولو شرایعو احترام وساتو او د داسې کار یا قول څخه اجتناب وکړو چې د الله ﷻ یا پیغمبرانو او بالآخره یا د قرآن کریم او یا بل شرعي حکم د توهین او سپکاوي سبب جوړېږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې احادیث ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مِنَ الْكَبَائِرِ أَنْ يَشْتُمَ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ» یعنې: د لویو ګناهو څخه دا هم ده چې کوم سړی خپل مور او پلار ته کنځلې وکړي. صحابه وو کرامو ﷺ عرض وکړ چې: «يَا رَسُولَ اللهِ! وَهَلْ يَشْتُمُ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ؟» ای د الله رسوله! ایا خپل مور او پلار ته هم کوم سړی کنځلې کوي؟ نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «نَعَمْ! يَسُبُّ أَبَا الرَّجُلِ فَيَسُبُّ أَبَاهُ وَيَشْتُمُ أُمَّهُ فَيَشْتُمُ أُمَّهُ»[1] هو! (کله چې) د بل سړي پلار ته کنځلې وکړي نو هغه د ده پلار ته (بالمقابل) کنځلې وکړي او د بل سړي مور ته سپکه وینا وکړي نو هغه د ده مور ته سپکه وینا وکړي (نو داسې کېږي لکه چې پخپله یې خپل مور او پلار ته سپکې ویناوې او کنځلې کړې وي).

ب: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې کله به نبي کریم ﷺ (په مکه معظمه) کښې په قرآن کریم باندې جهر وکړ نو مشرکانو به نبي کریم ﷺ ته او هغه چا ته چې قرآن کریم یې نازل کړی دی (الله ﷻ ته) او بالآخره هغه چا ته چې قرآن کریم یې راوړی دی (جبرائیل امین ته) کنځلې کولې، نو الله ﷻ دا ایت شریف نازل کړ چې: ﴿ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴾[2] [الإسراء: ۱۱۰]

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۲
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۶

يعني: او ته په خپل لمانځه مه جهر کوه او مه يې خفيه کوه او د دغو دواړو ترمنځ (متوسطه) لاره ولټوه چې نه ټول جهري شي او نه ټول خفيه شي.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: مشرکانو خو په الله ﷻ باندې عقيده درلوده، د همدې کبله يې (په خپل خيال) د بوتانو عبادت کاوه ترڅو يې الله ﷻ ته د نژدېکت ذريعه وګرځوي؛ نو پوښتنه دا ده چې: ﴿ فَيَسُبُّوا۟ ٱللَّهَ عَدْوًۢا بِغَيْرِ عِلْمٍ ﴾ څه معنی؟

مونږ وايو چې:

الف: لکه څنګه چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د ذکر شوي روايت څخه څرګندېږي چې مشرکانو الله ﷻ ته په قصدي توګه کنځلې نه کولې بلکې د دوی د جوابي ويناګانو څخه الله ﷻ ته کنځل څرګندېده. يا په بل عبارت: مشرکانو ته خو قرآن کريم د الله ﷻ د پلوه نازل شوی کتاب نه ښکارېده نو مؤمنان به يې مخاطب کړه چې دا کتاب خو الله ﷻ نه دی نازل کړی نو هر چا چې نازل کړی دی هغه به يې کنځل.

په همدې جواب باندې د ﴿ بِغَيْرِ عِلْمٍ ﴾ کلمه دلالت کوي. يعنې: ای مؤمنانو! تاسو د مشرکانو بوتان په ناکاره نامه باندې مه يادوئ که نه نو دوی به تاسو ته داسې جوابونه درکړي چې په هغو کښې به په غير علمي (غير قصدي) توګه د الله ﷻ سپکاوی نغښتی وي.

ب: کله-کله چې سړی ډېر په غُصه شي د خپل ځان اداره د لاسه ورکوي او حتی خپلو معتقداتو ته سپکې سپورې خبرې کوي. د ښه وضاحت دپاره لاندې قيصه ولولئ:

يوه عجيبه قيصه

يوه ورځې د يوه جاهل سُنّي په وړاندې ځينې روافضو د شيخينو رضي الله عنهما په کنځلو کښې ډېر زيادت وکړ، کله چې ناپوه سُنّي ډېر په غُصه شو نو د علي ﷺ په کنځلو باندې يې پيل وکړ. چا ورته وويلې چې: دا ولې؟ مونږ سُنيان خو د علي ﷺ په شمول د ټولو صحابه وو کرامو درناوی کوو؟ هغه جواب ورکړ چې دا کار مې د دې کبله وکړ چې رافضيان داسې په غُصه کړم لکه څنګه يې چې زه په غُصه کړی وم چې خپل ځان مې اداره نه کړی شو. نو نوموړي ته توصيه وکړی شوه چې د دغه لوی جهل څخه توبه وباسه[1].

يادونه

۳_ کله-کله چې ځينې عاصيان د ګناه سره عادي شي نو خپله ګناه ورته ښه ښکاري، د همدغه حالت څخه په ختم او يا تزيين (ښايسته کولو) سره تعبير کېږي چې پوره تحقيق يې د [البقرة:۷، ۱۰، ۱۲] اَيتونو لاندې تېر شوی دی چې بيا ليکلو ته يې اړتيا نه ګورو.

(۱) روح المعاني ج۷ ص۲۵۱

﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا ۚ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ ۖ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾﴾

[۱۰۹] او دوی (مشرکان) په الله ﷻ باندې په خپلو کلکو قسمونو سره سوګند کوي چې که خامخا دوی ته (فرمايشي) معجزه ورشي نو ضرور هرو مرو به پرې دوی ايمان راوړي.

ته ووايه (ای پيغمبره!) چې يقيناً ټول معجزات د الله ﷻ په نزد دي (د ده ﷻ د قدرت لاندې دي) او تاسو څه شي خبر کړئ (ای مؤمنانو! بلکې تاسو خبر نه یاست چې) يقيناً (فرمايشي) معجزات چې کله (دوی ته) ورشي دوی به ايمان رانه وړي؟ (او مونږ خبر يو چې دوی به ايمان رانه وړي).

[۱۱۰] او (دا څکه چې) مونږ به (د دوی د جنايتونو د کبله) د دوی زړونه او د دوی سترګې (د ايمان راوړلو څخه) واړوو. (نو دوی به ايمان رانه وړي) لکه څنګه يې چې په قرآن کريم باندې په اول خل (نزول) سره ايمان نه وه راوړی، او دوی به په خپلو سرکشيو کښې د پرېشانۍ په حال کښې پرېږدو (او فرمايشي معجزات به ورته هيڅ ګټه ونه رسوي).

ارتباط

د وړاندېني ايت مضمون دا وه چې هر چا ته خپله-خپله کړنلاره غوره ښکاري. په دې ايتونو کښې همدغه مضمون د يوه مثال په ضمن کښې تائيد شوی دی چې: مشرکان په سوګند سره د ايمان راوړلو وعده کوي خو د دې سره-سره په خپل عهد باندې نه درېږي او خپله کړنلاره نه پرېږدي.

په دې علاوه، په وړاندې ايتونو کښې الله ﷻ د مشرکانو د خولو څخه د قرآن کريم د شک او رد په باره کښې د ﴿دَرَسْتَ﴾ کلمه حکايت کړې ده، چې دا قرآن کريم تا د چا څخه زده کړی دی. او په دې ايتونو کښې يې د دوی په اصطلاح د شک د پورته کولودپاره د فرمايشي معجزاتو د غوښتنې بيان نازل شوی دی.

شان نزول

د يوه اورېد حديث شريف مضمون دی چې يوه ورځې قريشو د نبي کريم ﷺ سره لاندې سوال جواب وکړ:

قريش: ای محمده! ته خو مونږ ته د پخوانيو پيغمبرانو معجزات بيانوې لکه د موسی ﷺ د همسا څخه ښامار جوړېدل يا د عيسی ﷺ د مړو ژوندي کول او داسې نور، نو که ته پخپله دغه معجزات راوړې نو مونږ به درباندې ايمان راوړو.

نبي کريم ﷺ: تاسو څه ډول معجزه غواړئ؟
قريش: مونږ غواړو چې د صفا غونډۍ سره زر جوړه کړه او يا ځينې پخواني مړي بېرته راژوندي کړه چې مونږ ترې ستا په باره کښې پوښتنه وکړو او بالآخره يا پرښتې راښکته کړه چې ستا په رسالت باندې شاهدي ورکړي.
نبي کريم ﷺ: رښتيا وواياست، که ذکره شوې کومه يوه معجزه راوړم نو تاسو به زما تصديق وکړئ؟.
قريش: هو! په الله ﷻ مو دې سوګند وي چې مونږ به ټول په تاباندې ايمان راوړو.
په عين وخت کښې د مسلمانانو هم تمه پيدا شوه چې ګوندې قريش ټول په ايمان باندې مشرف شي، نو دوی هم نبي کريم ﷺ ته د فرمايشي معجزاتو د ښودلو وړانديز وکړ.
نبي کريم ﷺ الله ﷻ ته په سوال کولو باندې پيل وکړ چې ای الله! د صفا غونډۍ د معجزې په توګه سره زر جوړه کړې. چې په نتيجه کښې جبرائيل ﷺ راښکته شو او نبي کريم ﷺ ته يې په لاندې دوه وو شقونو کښې اختيار ورکړ:
۱ـ الله ﷻ به د صفا غونډۍ سره زر جوړ کړي نو که بيا هم قريش ايمان رانه وړي نو په دوی باندې به اسماني عذاب نازلېږي او ټول به يوپنا کېږي.
۲ـ او که دې خوښه وي نو په موجوده معجزاتو باندې به اکتفاء وکړو او د فرمايشي معجزاتو د نازلولو څخه به صرف نظر وکړو، څه لرې نه ده چې په آينده کښې څوک توبه وباسي او يا د دوی د نسل څخه ښه مسلمانان تولد شي.
نو نبي کريم ﷺ همدغه دوهم شق غوره کړ او ذکر شوي ايتونه نازل شوه[۱] چې د مضمون خلاصه يې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

۱ـ ای پيغمبره! مشرکان خو تاته په کلکو سوګندونو سره وعده درکوي چې د فرمايشي معجزاتو د تحقق په صورت کښې به په ايمان باندې مشرف شي او مؤمنان هم درڅخه د غوښتلو شوو معجزاتو د نزول آرزو کوي، نو ته مؤمنان مخاطب کړه او مشرکان په غوږ باندې ووهه چې:
معجزات خو د الله ﷻ په واک او اختيار کښې دي، د نزول وخت او حالت يې ډېر ښه پېژني چې هر يو کار يې په حکمت باندې ولاړ دی. نو څرنګه چې تاسو ته د فرمايشي معجزاتو د نزول پايله نه ده معلومه او په دې باندې نه پوهېږئ که مشرکان فرمايشي معجزات وګوري هم په ايمان باندې به مشرف نه شي نو ځکه يې د نزول آرزو کوئ، که بالفرض تاسو په دې خبره باندې پوهېدلئ چې د غوښتلې شوې معجزې د نزول په وخت کښې هم مشرکان ايمان نه راوړي نو تاسو به ذکره شوې آرزو نه وی کړې.

(۱) تفسير البغوي ج۲ ص۱۲۲

۲_ ای مؤمنانو! تاسو په دې باندې هم نه پوهېږئ چې که بالفرض مونږ مشرکانو ته فرمایشي معجزې ورنازلې کړو نو د دوی د کړنلارې د کبله به د دوی زړونه د ایمان راوړلو څخه تاو کړو او سترګې به یې د معجزاتو د تحقیقي لیدنې څخه واړوو. او دا ځکه چې د دوی په زړونو باندې مهر وهلی شوی دی او په سترګو باندې یې پردې دي.

نو لکه څنګه چې دوی د اولې ورځې څخه ایمان ته شا کړې ده د فرمایشي معجزاتو د نزول په وخت کښې به هم ایمان راوړلو ته مخ وروانه ړوي او خپلو کفریاتو ته به ادامه ورکړي. نو څنګه چې وړاندې مونږ په سرکشیو کښې سرګردانه پرېښي وه، وروسته به یې هم په همدغه حالت باندې پرېږدو. او که د الله ﷻ اراده وشي نو د خپل عادت په مطابق به یې پوپنا کړي او د معجزو نزول به ورته د ګټې په عوض ضرر وکړي.

توضیحات

۱_ د ﴿ جَهْدَ ﴾ کلمه په معنی د مشقت او وسعې سره ده[۱] چې د ﴿ أَيْمَـٰنِهِمْ ﴾ کلمې ته یې اضافت شوی دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د مشرکانو چې څومره وسه کېږي په هماغې اندازه کلک قسمونه کوي. لکه چې څوک د "الله" د کلمې سره "بالله ثم تالله" هم ملګري کړي.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: د ﴿ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَآ إِذَا جَآءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ جمله خو مؤمنانو ته د توبیخ دپاره نازله شوې ده چې تاسو څه شي پوه کړئ چې مشرکان د فرمایشي معجزاتو د تحقق په صورت کښې ایمان راوړي، حتی چې تاسو هم د هغوی د فرمایشي معجزاتو د نازلېدلو آرزو کوئ.

نو په کار وه چې د ﴿ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ په عوض د "يُؤْمِنُونَ" جمله نازله شوې وی ترڅو د توبیخ په وجه باندې صراحت راغلی وی.

مونږ وايو چې: که څه هم علماوو کرامو د ذکر شوي سوال دپاره متعدد جوابونه لیکلي دي[۲] مګر بهتره دا ده چې ذکره شوې جمله د توبیخ دپاره نه ده بلکې د اخبار دپاره نازله شوې ده. او دا ځکه چې انکاري استفهام کله د "لِمَ" (ولې) په معنی سره وي، چې د توبیخ معنی ورکوي، او کله د "لا" (نه) په معنی سره[۳].

په دې مقام کښې ذکره شوې جمله ﴿ وَمَا يُشْعِرُكُمْ ﴾ په دوهمه معنی سره ده چې د معذوریت مفهوم پکښې پټ دی. یعنې: ای مؤمنانو! تاسو څه شي پوه کړئ، بلکې هیڅ شي پوه کړي نه یاست، چې مشرکان د فرمایشي معجزاتو د تحقق په صورت کښې هم ایمان نه راوړي. که بالفرض تاسو پوه وئ نو دغه آرزو به مو نه وی کړې.

---

(۱) مفردات الراغب ص۹۹

(۲) تفسیر البغوي ج۲ ص۱۲۳؛ تفسیر القاسمي ج۶ ص۶۸۲

(۳) روح المعاني ج۷ ص۲۵۴

تقلیب څه معنی؟

۳_ د "تقلیب" کلمه د "تَقْلِیب" څخه اشتقاقه شوې ده او "تَقْلِیب" د انسان د یو فکر څخه بل ته اړولو څخه عبارت دی(۱). مګر علماوو کرامو یې په دې مقام کښې څو متعددې معناوې کړې دي خو مونږ ته هغه معنی ډېره په زړه پورې ښکاري چې په لاندې حدیث شریف کښې واضحه شوې ده انس ﷺ وایي چې: نبي کریم ﷺ به دا جمله: «يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ» ډېره لوستله (یعنې: ای د زړونو تاوونکیه! زما زړه ستا په دین باندې ثابت پاتې کړې.) ما ورته وویلې چې: ای د الله ﷺ پیغمبره مونږ په تا باندې ایمان لرو او په هغه شي باندې هم چې تا مونږ ته راوړی دی (ذکر شوې جمله خو ته زمونږ دپاره د تعلیم په توګه تکراروې) نو ایا ته په مونږ باندې ډارېږې (چې بیرته به کفر ته واوړو)؟. نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «نَعَمْ! إِنَّ الْقُلُوبَ بَيْنَ أُصْبُعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ اللهِ يُقَلِّبُهَا كَيْفَ يَشَاءُ»(۳) یعنې: هو! یقیناً ټول زړونه د الله ﷻ د بلا کیفه ګوتو څخه د دوه وو ګوتو ترمنځ دي څنګه یې چې اراده وشي هغسې یې تاووي.

اما د دې خبرې تحقیق (چې الله ﷻ د زړونو تاوونکی دی او د دې سره-سره په ګناهونو او جنایتونو باندې نبونه کوي) د [البقرة:۶] ایت لاندې تېر شوی دی که څوک زحمت نه حس کوي نو هملته دې مراجعه وکړي.

قلب او فُؤاد څه فرق لري؟

۴_ که څه هم د قلب او فؤاد دواړه کلمې په مصداق کښې څه فرق نه لري دواړه په هغې یو مونې غوښې باندې صادقېږي چې د هر یو انسان د سینې په چپه خوا کښې خلق کړی شوې ده او نبي کریم ﷺ په همدې هکله فرمایلي دي چې: «أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ»(۴) یعنې: خبردار! په بدن کښې یوه ټوټه غوښه ده کله چې هغه صالحه شي نو ټول بدن ورسره صالح کېږي او کله چې هغه فاسده شي نو ټول بدن ورسره فاسد کېږي. خبردار! ذکره شوې ټوټه غوښه د زړه څخه عبارت ده.

مګر همدغې غوښې ته د دې کبله "قَلْب" وایي چې اوړي او راوړي او یوه خوا او بله خوا کېدل پکښې ډېر پیښېږي(۵)، او د دې کبله ورته فُؤاد وایي چې د رڼا او اور بلولو معنی پکښې پرته ده(۶) چې کله پکښې د غم اور بلېږي او کله پکښې د خوشالي رڼاګانې شغلې وهي؛ نو د "قلب"

(۱) مفردات الراغب ص۴۲۶
(۲) زاد المسیر ج۳ ص۷۲
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۳۶
(۴) صحیح البخاري ج۱ ص۱۳
(۵) مفردات الراغب ص۴۲۶
(۶) مفردات الراغب ص۳۸۳

جمعه "قُلُوب" استعمالېږي او "فُؤَاد" په "أَفْئِدَة" باندې جمعه کېږي.

مګر په یاد ولرئ چې دېر کرته هغو معناوو باندې هم د مجاز په توګه د "قَلْب" اطلاق کېږي چې په زړه پورې خانګړې دي، لکه روح، شجاعت او داسې نور، حتی په پښتو ژبه کښې هم دغه ډول استعمال شته دی، لکه چې د ډار په وخت کښې خلک وايي چې "زړه راڅخه بهر شو" يعنې نژدې وه چې سا مې وتلې وی. او هم وايي چې "فلانی زړه ور سړی دی" يعنې شجاعت لري.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: د ﴿ أَوَّلَ مَرَّةٍ ﴾ د کلمې څخه د سړي ذهن ته ورځي چې مشرکانو ته یو خل فرمایشي معجزې ورکړی شوې وې او ایمان یې ورباندې نه وه راوړی مګر دوی یې دوهم ځل غوښتنه وکړه او ذکر شوي ایتونه نازل شوه؛ حال دا چې دا خو مطلوبه معنی نه ده؟

مونږ وايو چې: ذکر شوی اعتراض په هغه وخت کښې په ځای ګڼل کېږي چې د ﴿ لَمْ يُؤْمِنُواْ بِهِ ﴾ په جمله کښې د "بِهِ" ضمیر د "مَا جَاءَ" په تاویل سره فرمایشي معجزاتو ته راجع شي، لکه چې ځینو مفسرینو کرامو[1] غوره کړی دی.

او که ذکر شوی ضمیر قرآن کریم ته راجع شي، لکه چې مونږ ته غوره ښکاري، نو ذکر شوی اعتراض نه واردېږي او د معنی حاصل یې داسې کېږي چې:

که بالفرض مونږ مشرکانو ته فرمایشي معجزې ورکړو هم نو دوی به د شرک څخه لاس وانخلي او په خپلو باطلو عقائدو باندې به داسې کلک پاتې شي لکه څنګه چې مونږ په اول ځل سره لویه معجزه (قرآن کریم) نازل کړ او دوی ورباندې ایمان رانه وړ.

یا په عبارت: د مشرکانو په زړونو باندې مهر وهلی شوی دی نو لکه څنګه یې چې د اول ځل معجزې څخه انکار کړی وه همدارنګه به په دوهم ځلې معجزې باندې هم څه باور ونه کړي.

په همدې ځای باندې د اومې سپارې پښتو ترجمه او تفسیر ختم شو ـ والحمد لله ﷻ.

اللَّهُمَّ يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ وَوَفِّقْنِي لِمَا تُحِبُّ وَتَرْضَى.

۱۳۴/۳/۳۰ هـ ش

[1] تفسیر ابي السعود ج۳ ص۱۷۳

﴿ وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ ٱلْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَىْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ ﴾

[۱۱۱] او که یقینًا مونږ دوی (مشرکانو) ته پرښتې ورښکته کړې وی، او مړو ورسره خبرې کړې وی او (بالآخره) په دوی باندې مو هر شی مخ په مخ (ټولګی-ټولګی، یا د ضامنانو په حیث) ورغونډ کړې وی هم، دوی به ایمان نه وی راوړی مګر هله چې د الله ﷻ اراده شوې وی خو د دوی (مؤمنانو) اکثریت نه پوهېږي (ځکه د مشرکانو دپاره د فرمایشي معجزاتو د نزول آرزو کوي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱_ په دې آیت کښې د وړاندینیو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی چې که بالفرض د معجزاتو په باره کښې د مشرکانو فرمایش پوره هم شي نو دوی به ایمان رانه وړي چې حاصل یې داسې راوځي:

۲_ ای پیغمبره! مؤمنان ځکه د فرمایشي معجزاتو د نزول آرزو کوي چې دوی ته د مشرکانو ناکاره استعداد نه دی معلوم، دوی ګومان کوي چې د فرمایش د پوره کېدلو په وخت کښې به سمدستي مشرکان په ایمان باندې مشرف شي. خو خبره داسې نه ده.

که بالفرض مونږ دوی ته د اسمانه ښې ډېرې پرښتې ورښکته کړو او د دوی د غوښتنې په مطابق هغوی شاهدي ورکړي چې محمد ﷺ په حقه پیغمبر دی او قرآن کریم په رښتیا د الله ﷻ کتاب دی، او یا پخواني مړي راژوندي کړو او هغوی په سترګو لیدلی حال بیان کړي چې بیا ژوندي کېدل رښتیا دي او د جنت او دوزخ په موجودیت کښې هم شک نشته، او بالآخره یا هر شی (جمادات او حیوانات) د مشرکانو په وړاندې ټولګی-ټولګی ودروو، او دوی په معجزانه توګه شاهدي ورکړي چې د نبي کریم ﷺ په نبوت کښې دروغ نشته او ټولې ویناګانې یې سراسري رښتیا دي؛ نو په دغو ټولو صورتونو کښې به هم مشرکان په نظر سره خپل استعداد ته _چې د خاورو سره یې برابر کړی دی_ په ایمان باندې مشرف نه شي او ذکر شوو معجزاتو ته به هم بهانې آنې وتراشي چې د جادو په قوت سره جماداتو او حیواناتو خبرې وکړې او یا په جادو سره مړي راژوندي شوه او داسې نور.

۳_ هو! دا بېله خبره ده چې الله ﷻ د خپل عادت په خلاف د مشرکانو د بې استعدادی سره سره د دوی د ایمان راوړلو اراده وکړي، خو الله ﷻ دغسې کار نه کوي ځکه چې دا د حکمت خلاف مخالف دی او په دې صورت کښې د امتحان او ازمینښت مفهوم د منځه ځي.

۴_ ای پیغمبره! اکثره مؤمنان چې د فرمایشي معجزاتو د نزول تمه کوي اصلي وجه یې دا ده چې دوی د مشرکانو د بې استعدادی څخه ناخبره دي، که نه نو دوي به دغسې آرزو نه وی کړې؛ همدارنګه که مشرکان پوه وی چې الله ﷻ دنیاوي کارونه د استعداداتو په مطابق ترسره کوي او دوی خپل استعدادونه د لاسه ورکړي دي نو دوی به هم سوګندونه نه وی یاد کړي چې د فرمایش د پوره کېدلو په حالت کښې به مونږ ضرور په ایمان باندې مشرف شو.

توضیحات

۱_ د ﴿قُبُلًا﴾ کلمه مفسرینو کرامو په لاندې ډولونو سره تفسیره کړې ده:

الف: د ﴿قُبُلًا﴾ کلمه مصدر ده چې د "مُقَابِلَة" _لکه مُوَاجِهَة_ په معنی سره ده[1] لکه چې په همدې معنی باندې الله ﷻ په بل ځای کښې استعماله کړې ده چې فرمایي: ﴿إِن كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِن قُبُلٍ﴾ [یوسف:۲۶] یعنې: که د یوسف علیه السلام کمیس د مخې د پلوه څیرلی شوی وي.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: او مونږ دوی ته هر شی د شهادت د ورکولو دپاره مخامخ ودروو.

ب: د ﴿قُبُلًا﴾ کلمه د "قبیل" د کلمې دپاره جمعه ده او قبیل د کفیل (ضامن) په معنی سره دی، د همدې کبله هغه سند ته قباله وایي چې د ځمکې خرڅوونکی یې د ځمکې اخستونکي ته ورکوي نرڅو په راتلونکي کښې د بیعې دپاره د ضامن په حیث ودرېږي[2].

نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې: او مونږ هر شی د ضمانت کرو په صفت د دوی په حضور کښې ودروو چې د نبي کریم ﷺ د نبوت تضمین وکړي، که څه هم ذکر شوي شیان جمادات وي او نطق نه شي کولی خو په خارق العاده توګه ګویان شي.

ج: د ﴿قُبُلًا﴾ کلمه د "قبیل" جمعه ده او "قبیل" د "قبیلة" جمعه ده. یا په بل عبارت: ذکره شوې کلمه جمع الجمع ده[3].

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي: او یا مونږ ټول شیان ډلې-ډلې د مشرکانو په وړاندې د شهادت او تضمین دپاره ودروو، که څه هم دوی جمادات یا ځاروي (حیوانات) وي.

مونږ وایو چې ذکر شوې ټولې معناوې په دې مقام کښې ښې خوندورې ښکاري، نو اړتیا نه ګورو چې یوه ترې واخلو او نورې پرېږدو، ښه داده چې د ﴿قُبُلًا﴾ د کلمې څخه ما یطلق علیه القبل (د مجاز د عموم په توګه) واخلو ترڅو درېواړو معناوو ته شامله شي.

یادونه

۲_ ځینو مفسرینو کرامو د ﴿يَجْهَلُونَ﴾ ضمیر مشرکانو ته راجع کړی دی[4] او د معنی حاصل یې داسې اخستی دی چې مشرکان په کلکو سوګندونو سره وایي چې د معجزاتو د لیدلو په وخت کښې به په ایمان باندې مشرف شي، که څه هم دوی د ایمان راوړلو استعداد د خاورو سره خاورې کړی دی، د دوی خیال دی چې په ایمان راوړلو کښې د الله ﷻ د ارادې څه اثر نشته، چې کله د دوی زړه وغواړي چې ایمان راوړي نو ایمان به راوړي او چې کله یې خوښه شي نو کفر به اختیاروي،

(۱) تفسیر القرطبي ج۷ ص۶۶
(۲) روح المعاني ج۸ ص۲
(۳) تفسیر الطبري ج۸ ص۲
(۴) تفسیر الطبري ج۸ ص۱

خو خبره داسې نه ده؛ هر شی د الله ﷻ په ارادې پورې مربوط دی او بس.

د ذکرو شوو مشرکانو ایمان راوړلو ته د الله ﷻ اراده نشته، که بالفرض اراده ورته وکړي نو د لاندې صورتونو څخه به ضرور یو صورت تحقق مومي:

الف: چې د دوی څخه د بدۍ (کفر) استعداد بالکل واخلي او ملکې ترې جوړې کړي.

ب: چې د بد استعداد څخه یې نېک کارونه (ایمان راوړل) صادر کړي.

ج: چې بد استعداد یې په خپل تکویني امر سره په نېک استعداد باندې بدل کړي.

د: بالآخره چې مشرکان په زور (اکراه) سره په ایمان باندې مشرف وګرځوي.

نو څرنګه چې ذکر شوي ټول صورتونه ـ هر یو ـ د الله ﷻ د حکمت څخه مخالف دي نو الله ﷻ د دوی د ایمان راوړلو اراده هم نه کوي.

د استعداد په باره کښې که څوک د ښه تحقیقي بحث شوق لري نو څینو اوږدو تفاسیرو[1] ته دې مراجعه وکړي. مګر لکه څنګه چې مونږ وړاندې د [۱۰۹] آیت لاندې لیکلي دي چې په ﴿ وَمَا يُشۡعِرُكُمۡ ﴾ کښې مؤمنان مخاطب دي او مشرکان په غوږ وهلی شوي دي، دلته هم زمونږ نظر دا دی چې ذکر شوی ضمیر مؤمنانو ته راجع دی او مشرکان په غوږ وهلی شوي دي چې که مؤمنان پوهېدلی چې مشرکانو خپل د ایمان استعداد د لاسه ورکړی دی نو د دوی د فرمایشي معجزاتو د پوره کېدلو آرزو به یې نه وی کړې، خو د دوی اکثریت نه پوهېږي څکه یې آرزو کوي. نو کله چې مؤمنان په دې باره کښې ناخبره دي نو مشرکان به څنګه ناخبره نه وي.

﴿ وَكَذَٰلِكَ جَعَلۡنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوّٗا شَيَٰطِينَ ٱلۡإِنسِ وَٱلۡجِنِّ يُوحِي بَعۡضُهُمۡ إِلَىٰ بَعۡضٖ زُخۡرُفَ ٱلۡقَوۡلِ غُرُورٗاۚ وَلَوۡ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُۖ فَذَرۡهُمۡ وَمَا يَفۡتَرُونَ ﴿١١٢﴾ وَلِتَصۡغَىٰٓ إِلَيۡهِ أَفۡـِٔدَةُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ وَلِيَرۡضَوۡهُ وَلِيَقۡتَرِفُواْ مَا هُم مُّقۡتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾ ﴾

[۱۱۲] او (ای پیغمبره !) همدارنګه مونږ هر پیغمبر ته (په خپل وخت کښې) دښمنان ګرځولي (پیدا کړي) وو چې جني شیطانان او انسي شیطانان وه، څینو به څینو نورو ته د غولولو په غرض باطلې ویناوې (چې ظاهراً به ښې ښکارېدلې د وسوسې په توګه) وحې کولې.

او که چېرې ستا د رب ﷻ اراده شوې وی نو دوی به دا کار نه وی کړی، نو دوی د هغه شی سره پرېږده چې د دروغو په ډول یې جوړوي.

[۱۱۳] او د دې دپاره (به یې وسوسې وراچولې) چې همدې (باطلې وینا) ته د هغو کسانو زړونه میلان وکړي چې په آخرت باندې عقیده نه کوي، او په دې غرض چې خوښ یې کړي، او په دې غرض چې د هغو (باطلو) اعمالو کسب وکړي (ادامه ورکړي) چې دوی یې کسب کوونکي دي.

(۱) روح المعاني ج۸ ص۲

ارتباط

وړاندې په شرک باندې د مشرکانو کلکوالی بیان شوی وه چې په هیڅ وجه ایمان راوړلو ته چمتو نه دي. په دې ایتونو کښې نبي کریم ﷺ ته تسلي ورکړه شوې ده چې د خپل عادت په مطابق دېر مه غمژن کېږه.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې ای پیغمبره! ته په دې باره کښې یوازې نه یې چې ستا په امت کښې سخت لجوج (ځګرمار) خلک شته او الله ﷻ یې په ایمان باندې د مشرف کېدلو اراده نه ده کړې، بلکې دغه ډول دښمنان هر یوه پیغمبر په خپل وخت کښې درلوده او د هغوی په ایذاء (ضرر رسولو) باندې به یې صبر کاوه. یا په بل عبارت: مونږ د خپل حکمت په مطابق هر پیغمبر ته دښمنان پیدا کړي وه چې ځینې جنې شیطانان (ورانکاري) وه او ځینې انسي، چې دواړو ډلو به سره لاس یو کاوه او د خلکو په غولونې کښې به سره متفق وه او یو تر بله به یې سره مزخرفې او باطلې ویناګانې ښودلې او یو تربله به یې سره د غولولو چلونه زده کول. د ذکر شوو شیطانانو غولونه یوازې په انسانانو پورې خاصه نه وه بلکې په جنیاتو (پیریانو) کښې یې هم د غولونې سلسله جاري ساتله.

۲ـ نو څرنګه چې پخوانیو پیغمبرانو علیهم‌السلام صبر کاوه، ته هم صبر کوه او حوصله مه خرابوه. په یاد ولره چې د شیطانانو تخریب او ورانکاري د الله ﷻ په اراده باندې متحققه شوې ده چې همدا د حکمت غوښتنه ده. ای پیغمبره! که ستا د رب ﷻ اراده وشي نو دوی به هیڅ ورانکاري ونشي کړی او که اراده یې شوې وی نو هیڅ ورانکاري به یې نه وی کړې، نو ته خان مه په تکلیف کوه او د کفریاتو سره یې پرېږده.

۳ـ ذکرو شوو شیطانانو د غولونې د غرض څخه علاوه د لاندې غرضونو دپاره هم د مزخرفو خبرو په ښودانه کښې یو تربله سره قصور نه کاوه:

الف: ترڅو باطلو خبرو ته د هغو خلکو زړونه میلان وکړي چې د آخرت په ورځ عقیده نه لري.

ب: ترڅو په همدغو خبرو باندې راضي او خوښ شي او د مرګ د ورځې پورې د پیغمبرانو علیهم‌السلام د حقو ویناوو د تاثیر لاندې واقع نه شي.

ج: ترڅو دوی خلک د شرائعو د قیوداتو څخه ازاد کړي او څه یې چې زړونه وغواړي هغه په دوامداره توګه وکړي.

توضیحات

څومره چې په یوه غم کښې د سړي ملګري زیاتېږي په هماغې اندازه غم تخفیف پیدا کوي، د همدې کبله الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته خطاب کوي چې: ﴿ مَّا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبْلِكَ ﴾ [فصلت:۴۳] یعنې ای پیغمبره! تاته د کافرو د پلوه نه ویل کېږي مګر هغه څه چې ستا څخه وړاندې نورو پیغمبرانو ته هم ویل شوي وه.

د همدې کبله په یوه اوږده حدیث کښې ورقه بن نوفل ﷺ نبي کریم ﷺ ته د نبوت په اول وخت کښې ویلي وه چې: «لَمْ يَأْتِ رَجُلٌ قَطُّ بِمِثْلِ مَا جِئْتَ بِهِ إِلَّا عُودِيَ»[1] ستا څخه وړاندې یوه سړي هم داسې شی نه دی راوړی لکه چې تا راوړی دی؛ مګر د هغه سړي دښمني کړه شوې ده (او خلکو ورسره عداوت کړی دی نو ستا سره به یې هم کوي او د وطنه به دې وباسي).

شياطين الجن والانس څوک دي؟

٢ـ مونږ د [البقرة:١٤] آیت لاندې د الله ﷻ په توفیق د "شیاطین" د کلمې تحلیل لیکلی دی او هم مو لیکلي دي چې په شریعت کښې هر بې لارې کوونکی د شیطان په نامه یادېږي که څه هم د ابلیس د اولادې څخه نه وي. اما دلته وربانديې اضافه کوو چې مفسرین کرام په دې مقام کښې د ﴿شَيَٰطِينَ ٱلۡإِنسِ وَٱلۡجِنِّ﴾ د کلمې په تفسیر کښې په لاندې دوه ګروپونو باندې ویشلی شوي دي:

الف: په ذکره شوې کلمه کښې اضافت، لامي اضافت دی[2]، لکه په "غلام زید" کښې چې لامي اضافت دی. نو په دې تفسیر باندې د شیاطین د کلمې څخه د ابلیس اولاده مراد بېږي چې حاصل یې داسې راوځي: مونږ د هر پیغمبر دپاره په خپل وخت کښې ابلیس او د ده اولاده دښمنان ګرځولي وه چې ځیني به د پیریانو په غولونه باندې اخته وه او ځیني نور به د انسانانو په غولونه کښې بوخت وه.

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې «إِنَّ لِلْجِنِّ شَيَاطِينَ يُضِلُّونَهُمْ مِثْلَ شَيَاطِينِ الْإِنْسِ يُضِلُّونَهُمْ، فَيَلْتَقِي شَيْطَانُ الْإِنْسِ وَشَيْطَانُ الْجِنِّ فَيَقُولُ هذا لِهذَا: أَضْلِلْهُ بِكَذَا وَأَضْلِلْهُ بِكَذَا»[3] یعني: یقیناً پیریان هم داسې شیطانان لري او په ګمراه کولو کښې یې اخته دي، لکه څنګه چې د انسانانو شیطانان د دوی په بې لارې کولو کښې مصروف دي. کله چې ذکر شوې دواړه ډلې شیطانان سره یو ترېله ملاقي شي نو یو بل ته وایي چې په دې طریقه باندې یې ګمراه کړه او په دې چل باندې یې بې لارې کړه، او یو بل ته د غولولو طریقي او چلونه ښایي.

ب: ځیني نور علماء کرام وایي چې په ذکره شوې کلمه کښې اضافت بیاني اضافت دی[4]، لکه څنګه چې په "خاتمِ فِضَّةٍ" کښې بیاني اضافت دی. نو په دې تفسیر سره یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: مونږ د هر پیغمبر دپاره (د ځینو حکمتونو په منظور) جني شیطانان یعني کافران پیریان او هم انسي شیطانان یعني کافران انسانان دښمنان ګرځولي وه، چې مونږ خپل همدغه عادت ستا د زمانې په پیریانو او انسانانو هم تطبیق کړی دی، لاندې څو وضاحتونه ولولئ:

اول: د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې ټول پیریان خو شیطانان نه دي، شیطانان خو د ابلیس اولاده ده چې د خپل پلار سره به په یو ځل مړه کېږي او پیریان خو د انسانانو غوندې

---

(١) صحيح البخاري ج١ ص٣
(٢) البحر المحيط ج۴ ص۶٢۴؛ المحرر الوجيز ج۶ ص١٣٢
(٣) الدر المنثور ج٣ ص٣۴٢
(۴) روح المعاني ج٨ ص۵

روزمره مره کېږي، چې: «مِنْهُمُ الْمُؤْمِنِ وَ الْكَافِرِ»(١) ځینې یې مؤمنان او ځینې کافران دي.

دوهم: ابو ذر ﷺ وايي چې ماته نبي کريم ﷺ وویلې: ای ابا ذره! د جني او انسي شیطانانو د شر څخه پناه وغواړه(٢)، ما عرض وکړ چې ای د الله رسوله! ایا انسانان هم شیطانان لري؟ نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «نَعَمْ هُمْ شَرٌّ مِنْ شَيَاطِينِ الْجِنِّ»(٣) هو، دوی د جني شیطانانو څخه ډېر شرا چوونکي دي.

دریم: مالک بن دینار علیه الرحمة وايي چې ماته د جني شیطانانو څخه د انسي شیطانانو په نسبت ډېرسخت دي، او دا څکه کله چې زه "اعوذ بالله" ووایم نو جني شیطان راڅخه تښتي اما انسي شیطان راته راځي او په ډاګه مې ګناهونو ته راکاږي(٤).

څلورم: ځینې علماء کرام وايي چې کله جني شیطان د مؤمن په غولونه کښې پاتې راشي نو بیا د انسي شیطان څخه کار اخلي او د مؤمن په غولونه کښې یې استخداموي(٥).

تبصره

که څه هم لومړنی نظر واقعیت لري مګر د آیت شریف د تفسیر په حیث دوهم نظر په زړه پورې ښکاري چې نبي کريم ﷺ ته د لجوجو او معاندو مشرکانو د اذیتونو په باره کښې د تسلی او ډاډ ورکولو سره ډېر ښه سمون خوري.

وحې څه معنی؟

٣_ د ﴿يُوحِي﴾ کلمه اصلاً د وحې څخه اشتقاق شوې ده چې مونږ د الله ﷻ په توفيق د [النساء: ١٦٣] آیت لاندې ښه پوره شرحه کړې ده. مګر په دې مقام کښې ورباندې اضافه کوو چې د شیطانانو یو تربله د چلونو زده کول او یو د بل سره لاس یو کول لاندې صورتونه درلودلی شي:

الف: چې یو جني شیطان بل جني شیطان ته د غولونې طریقه ورزده کړي او یو د بل سره مرسته وکړي.

ب: چې یو انسي شیطان بل انسي شیطان ته د مسلمانانو په تېر وېستلو کښې مشوره ورکړي، لکه چې نن ورځ(٦) مونږ د نړۍ شیطاني مملکتونه ګورو چې د افغانستان په داخلي چارو کښې لاس وهنه کوي او د مجاهدینو یوه ډله د بلې ډلې په مقابل کښې په ډول-ډول چلونو سره راپورته کوي او په جنګ باندې یې اچوي.

ج: چې جني شیطان انسي شیطان ته وسوسه ورواچوي او په غیر مشروعو کارونو باندې یې اخته کړي.

---

(١) روح المعاني ج٨ ص٥

(٢) سنن النسائي ج٢ ص٣١٨؛ مسند أحمد بن حنبل ج٨ ص٣٠١

(٣) تفسير البغوي ج٢ ص١٢٤

(٤) تفسير القرطبي ج٧ ص٦٨

(٥) حاشية الشيخ زاده علي تفسير البيضاوي ج٢ ص٢٠١

(٦) ١٣٧٤/٤/٥ هـ ش

زخرف او اقتراف څه معنی؟

۴_ د "زخرف" کلمه اصلاً سرو زرو ته وضعه شوې ده مګر په استعمال کښې هغه شي ته هم ویل کېږي چې په غیر واقعي توګه د بل شي رنګ ورکړی شوی وي(۱)، لکه چې مسو ته د سرو زرو اوبه ورکړی شي، او یا بدې خبرې د ښو خبرو په قالب کښې واچولی شي. په دې مقام کښې همدغه معنی مراده ده.

او د ﴿وَلِيَقْتَرِفُواْ﴾، ﴿مُقْتَرِفُونَ﴾ دواړه کلمې د "اقتراف" څخه اشتقاقي شوې دي. اقتراف خو اصلاً دېته ویل کېږي چې د یوه شي څخه توټه پرې کړی شي مګر په استعمال کښې د اکتساب معنی ورکوي، خو اکثره استعمال یې په هغه کسب کښې دی چې په شر او ګناهونو کښې وي(۲). په دې مقام کښې همدغه معنی مطلب ده.

﴿أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ إِلَيْكُمُ ٱلْكِتَٰبَ مُفَصَّلًا ۚ وَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُۥ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِٱلْحَقِّ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۚ لَّا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾﴾

[۱۱۴] (ای پیغمبره! ورته ووایه چې) ایا نو د الله ﷻ څخه په غیر (بل څوک) فیصله کوونکی ولټوم؟! حال دا چې الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې په تاسو باندې یې تفصیلوار کتاب نازل کړی دی (دا بېله خبره ده چې تاسو ورته څه التفات نه کوئ).

او هغه کسان چې هغوی ته مونږ کتاب (تورات، انجیل) ورکړی دی هغوی پوهېږي چې یقیناً دا کتاب (قرآن کریم) ستا د رب ﷻ د پلوه په حقه نازل کړی شوی دی. نو ته د شک کوونکو څخه مه کېږه.

[۱۱۵] او (ای پیغمبره!) ستا د رب ﷻ خبره د رښتینتوب او د انصاف د حیثه پوره ده، د ده ﷻ د خبرې دپاره هیڅ تبدیلونکی هم نشته، او همدی ﷻ اوریدونکی (او) پوه دی.

شان نزول او ارتباط

کله چې د مشرکانو د فرمایښي معجزاتو غوښتلو پلان ناکام شو او هم واضحه کړی شوه چې د معجزاتو د تحقق په صورت کښې هم دوی ایمان نه راوړي نو مشرکانو یوه بله دسیسه جوړه کړه، او یا په بل عبارت: جني شیطانانو انسي شیطانانو (مشرکانو) ته پلمه ورزده کړه. هغه دا چې دوی نبي کریم ﷺ ته وراندیز وکړ چې زمونږ او ستا لانجه ډېره اوږده شوه راشه چې دا خبره په منصفانو باندې

(۱) مفردات الراغب ص۲۱۶
(۲) البحر المحیط ج۴ ص۶۲۰

پيښه کړو، منصفان يعني د يهودانو علماء او يا د نصاراوو پاپان، دوی به د خپلو کتابونو په رڼا کښې ستا په باره کښې فيصله وکړي چې ايا ته په رښتيا پيغمبر يې؟. نو الله ﷻ ذکر شوي ايتونه نازل کړه[۱].

که مونږ ووايو چې ذکر شوی وړانديز د ايتونو يو مصداق جوړ شو هم بده نه ده ځکه چې سلفو صالحينو په مصداقاتو باندي د شان نزول اطلاق کاوه[۲].

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: ای پيغمبره! کله چې د مشرکانو د معجزاتو دسيسه شنډه شوه او قناعت بښونکي جوابونه يې واورېده، نو دا ځل دوی تا ته بله دسيسه وړاندې کړه چې خبره د غير الله حکميت ته وسپارې.

د غير الله څخه د مشرکانو مطلب يهود او نصارا دي، دوی ځکه د غير الله حکميت ته خوشالېږي چې هغوی به ضرور د دوی په ګټه فيصله کوي ځکه چې دوی ټول د يوه استاذ (ابليس) شاګردان دي او د حق په مقابل کښې يې متحده جبهه تشکيله کړې ده. که بالفرض همدا وجه نه وی نو مشرکانو به د غير الله د حکميت وړانديز نه وی کړی.

يا په بل عبارت: که بالفرض ذکر شوې دواړه ډلې د قرآن کريم تصديق هم وکړي نو دوی به ورته غاړه کښېنږدي او دا ځکه که دوی ته دغه ډلې په حقه ښکاريدلی نو لا د پخوا څخه به په يوه ډله کښې شامل شوي وی او ببل ګوند به يې نه وی جوړ کړی، بلکې دوی پوهيږي چې هغوی د دوی سره په دغې خاصې موضوع کښې هم نظره دي ځکه يې د حکميت وړانديز کوي.

لنډه دا چې مشرکان د خپلې عقيدې څخه اوښتونکي نه دي اګر که يا ورته د معجزاتو فرمايش پوره کړی شي او يا يې د غير الله د حکميت فرمايش ومنل شي.

۲ـ نو ای پيغمبره! د مشرکانو دوهم وړانديز داسې جواب کړه چې: ايا دا ما سره مناسبه ده چې زه د غيرالله فيصلې ته خبره واچوم، حال دا چې الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د فيصلو دپاره يې ماته لا څه چې تاسو او بلکې ټولې دنيا ته مفصل کتاب را استولی دی، په دې کتاب کښې حق ته حق ويل شوي دي او باطل ته د باطل لقب ورکړی شوی دی؟.

که تاسو رښتيا د حکميت پورې خپل ايمان تړلی وي نو راشئ چې همدغه کتاب ته موضوع وړاندې کړو چې ايا زه په رښتيانی توګه پيغمبر يم او که نه؟. دغه کتاب په تاسو ټولو باندې، بلکې د قيامت د ورځې پورې په ټولو خلکو باندې، خپل حکميت منلی دی او ټولې دنيا ته يې د مقابلې چلنج ورکړی دی. ټول يې د معارضې څخه عاجز شوي دي او ټول يې په حقانيت باندې پټ په زړه کښې قانع دي، حتی دغه اهل الکتاب چې تاسو يې په حکميت باندې قائل ياست هم د زړه

(۱) تفسير البحر المحيط ج۴ ص۶۲۷
(۲) تفسير القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسير المنار ج۹ ص۶۴۲

د کومې پوهېږي چې دا کتاب په حقه توګه ستا د رب ﷻ د پلوه نازل کړی شوی دی. مګر دا بېله خبره ده چې خولې يې پرې پټې کړې دي او اظهار يې نه کوي.

۳_ نو ای پيغمبره! خپل همدغه حالت ته ادامه ورکړه او د شک کوونکو څخه مه جوړېږه چې په زړه کښې دې د مشرکانو د ايمان راوړلو تمه پيدا شي او د غير الله حکميت ته دې ميلان متحقق شي.

۴_ ای پيغمبره! يو ځل بيا واوره او مشرکان دې هم واوري چې ستا د رب ﷻ هره وينا هم د رښتياتوب د حيثه پوره ده او سراسري رښتيا ده چې د دروغ کېدلو هيڅ احتمال نه لري، او هم د عدل او انصاف د حيثه کمال ته رسېدلې ده چې د هيچا خبره ورسره سيالي نه شي کولی.

برسېره په دې د الله ﷻ د ويناګانو نه څوک صداقت ته بدلون ورکولی شي چې دروغژنه يې ثابته کړي او نه يې څوک په عدالت کښې بدلون واقع کولی شي چې د څه ظلم او بې انصافۍ بخرې پکښې مونده کړي. اما د غير الله په ويناګانو او فيصلو کښې نه صداقت شته او نه عدل، چې د وخت په تېرېدنې سره پکښې هم دروغ مونډل کېږي او هم بې انصافي او بې عدالتي. الله ﷻ هم اوريدونکی دی چې مشرکان څه وايي، او هم پوه دی چې د دوی په زړونو کښې څه دي.

توضيحات

۱_ د "الْحَکَمْ" او "الْحَاكِمْ" دواړه کلمې يوه معنی لري چې حکم کوونکی او فيصله ورکوونکی ده، مګر په حکَم کښې مبالغه زياته ده ځکه چې دا د هغه چا نوم دی چې په فيصله ورکولو کښې تخصص لري، په همدې فن کښې ماهر وي او بالآخره خلک يې په فيصله باندې راضي وي[1].

زوړ وړانديز بيا تازه شو

۲_ سبحان الله! څه دپاسه څوارلس سوه کاله وروسته د پخوانيو مشرکانو وړانديز يو ځل بيا تازه شو او همدا نن سبا[2] ورباندې ښه ګرم بحث روان دی، هغه دا چې ځينې غير اسلامي ټولنې غواړي چې د افغانستان د مجاهدينو لانجه د بين الملل حکميت ته وسپاري او حتی ځينې لا وايي چې د دې لانجې د حل کولو بله هيڅ لاره نشته؛ ته به وايې چې نه د قرآن کريم په موجوديت باندې خبر دي او نه ورته دا معلومه ده چې د قرآن کريم څخه پرته ټول غير اسلامي اکثريتونه ګمراه او ګمراه کوونکي دي.

د افغانستان موجوده لانجه که څه هم اصلاً عملي موضوع ده مګر اوس ترې عقيدوي موضوع جوړه شوې ده، ځکه چې غير اسلامي ټولنې غواړي چې ائتلافي حکومت جوړ کړي او مجاهدين غواړي چې صرف سوچه اسلامي حکومت قائم کړي او غير اسلامي ټولنو ته په حکومت کښې د اشتراک حق ورنه کړي، مګر هغوی پکښې ځانونه حقدار ګڼي او بين الملل يې هم ملاتړ کوي.

(۱) مفردات الراغب ص۱۲۶؛ تفسير المراغي ج۸ ص۸.
(۲) ۱۳۷۴/۴/۵ هـ ش نېټه

تمام څه معنی؟

۳_ د "تَمَّتْ" کلمه د "تمام" څخه اخستله شوې ده. د یو شي تمامیت د دې څخه عبارت دی چې داسې حد ته ورسېږي چې په خپل تمامیت کښې خارجي څیز ته اړتیا ونه لري، چې په مقابل کښې یې "ناقص" استعمالیږي[1].

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: د الله ﷻ د هر یو کلام، او که بل کتاب، صداقت او عدالت یې په داسې اندازې کښې پوره دی چې په پوره کیدلو کښې څه شي ته حاجت نه لري او نه یې ذکرو شوو مفاهیمو ته څوک څه تغیر یا تبدیل ورکولی شي.

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې: د الله ﷻ په کلماتو کښې خو د اهل الکتابو د پلوه تحریف واقع شوی دی نو ایا دا تبدیل نه دی؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې مطلب دادی چې د صداقت د حیثه څوک تبدیل نه شي ورکولی چې د رښتیا کیدلو مخه یې ونیسي، او نه یې څوک د عدل،انصاف مخه نیولی شي چې د انصاف عملي کولو ته یې پرینږدي. د ښه وضاحت دپاره لاندې شرحه ولولئ:

د خیبر په غزا کښې نبي کریم ﷺ ته الله ﷻ خبر ورکړی وه چې صرف هغه کسان به درسره لاړ شي کومو چې ستا سره په حدیبیه کښې برخه اخستې وه، مګر غزا ته د تللو په وخت کښې ځینو خلکو زور ولګاوه چې ځانونه پکښې شریک کړي حال دا چې په حدیبیه کښې یې اشتراک نه درلود.

د دغو خلکو تلاش الله ﷻ د خپلو خبرو په تبدیل سره تعبیر کړ چې: ﴿ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَن يُبَدِّلُوا۟ كَلَـٰمَ ٱللَّهِ﴾ [الفتح:۱۵]، یعنې دوی غنیمت په نظر کښې نیولی دی او زور لګوي چې د خیبر په غزا کښې ګډون وکړي حال دا چې په حدیبیه کښې یې اشتراک نه دی کړی ته به وایې چې دوی غواړي چې د الله ﷻ دا خبره دروغژنه کړي چې په خیبر کښې به د اهل الحدیبیه وو څخه په غیر نور څوک اشتراک نه لري، مګر دا کار یې د وسې پوره نه دی.

﴿وَإِن تُطِعْ أَكْثَرَ مَن فِى ٱلْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَن يَضِلُّ عَن سَبِيلِهِۦ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾﴾

[۱۱۶] او (ای پیغمبره!) که ته (بالفرض) چېرې د هغو اکثرو خلکو خبره ومنې چې په ځمکه کښې اوسېږي (هر وطن چې وي) نو د الله ﷻ د لارې څخه به دې (د خپلو ځانو په څېر) بې لارې کړي. دوی (دځمکې اکثریت) د بل شي پیروي نه کوي مګر د ګومان، او دوی نه دي مګر اټکل کوي (په حقائقو باندې روان نه دي).

[1] مفردات الراغب ص۷۲

[۱۱۷] (ای پیغمبره!) یقینًا ستا رب ﷻ همدا (ستا رب ﷻ) په هغه چا باندې ښه پوه دی چې د ده ﷻ د لارې څخه بې لارې دي، او همدا (ستا رب ﷻ) په سمه لاره موندونکو باندې هم ښه پوه دی.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندینیو ایتونو د مضمون دپاره وجه بیانه شوې ده چې حاصل یې داسې کېږي:

۱_ ای پیغمبره! ځرنګه چې د الله ﷻ کلام د صدق او عدل د حیثه پوره دی او د نورو کلامونو هم په صدق کښې نقصان دی او هم په عدل کښې، بلکې دغه دواړه صفتونه د اکثرو خلکو په خبرو کښې نشته. برسېره پر دې ستا رب ﷻ هم اورېدونکی دی او هم پوه دی او مخلوق خو نه پوره اوریدل کولی شي او نه پوره علم لري، نو که بالفرض ته د خپل رب ﷻ د کتاب په حکمیت باندې بل چا حکمیت ته ترجیح ورکړې او د نړېوالو د اکثریت تابع شې نو هغوی به ضرور تا د خپلو خانونو په څېر د الله ﷻ د لارې څخه واړوي او په کندو به دې سر کړي، او دا ځکه چې د خلکو اکثریت د واقعیاتو پیروي نه کوي بلکې د خیالاتو او اټکلونو پسې ځغلي، بیا به ته هم د خیالاتو او ګومانونو پیرو اوسې، چې دا کار ستا سره نه مناسب دی او نه ورته اړتیا لرې.

۲_ ای پیغمبره! ستا رب ﷻ په ګمراهانو او لاره موندونکو باندې ډېر ښه پوهېږي او ډېر ښه یې پیژني د همدې کبله یې درته د دواړو ډلو ټکلاره واضحه کړه.

توضیحات

۱_ الله ﷻ ذکر شوی آیت په بل ځای کښې ډېر ښه تفسیر کړی دی چې: ﴿ وَمَآ أَكۡثَرُ ٱلنَّاسِ وَلَوۡ حَرَصۡتَ بِمُؤۡمِنِينَ ﴾ [یوسف: ۱۰۳] یعنې: او د خلکو اکثریت ایمان راوړونکي نه دي که څه هم ته حرص کوې (او زړه دې غواړي چې په ایمان مشرف شي).

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې په دنیا کښې د خلکو اکثریت د اسلام په مقابل کښې متحد دي او د اسلام رد کوي که څه هم په خپلو منځو کښې سره یو تربله عمیق اختلافات لري. نو په ذکر شوي غیر اسلامي اکثریت کښې د یوه کس اطاعت هم داسې دی لکه چې څوک د ټولو اطاعت وکړي.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: د آیت شریف څخه څرګندېږي چې د ګومان پیروي ګمراهي ده. نو پوښتنه دا ده چې ایا قیاسي (اجتهادي) مسائل په ګومان (ظن) باندې بناء نه دي؟

مونږ وایو چې: د دې مقام وړاندې او بیرته ایتونه دلالت کوي چې دلته په عقیده کښې بحث روان دی، او په عقیدوي مسائلو کښې خو ګومان (ظن) د ګمراهي څخه پرته بل شی نه دی، د همدې کبله فقهاوو کرامو په عقائدو کښې احتهاد ته ځای نه دی ورکړی، اما د فقهي اجتهاد موضوع په دې مقام کښې هیڅ مطرحه نه ده.

﴿فَكُلُوا۟ مِمَّا ذُكِرَ ٱسْمُ ٱللَّهِ عَلَيْهِ إِن كُنتُم بِـَٔايَـٰتِهِۦ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا۟ مِمَّا
ذُكِرَ ٱسْمُ ٱللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا ٱضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا
لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَآئِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾ وَذَرُوا۟ ظَـٰهِرَ ٱلْإِثْمِ
وَبَاطِنَهُۥٓ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْسِبُونَ ٱلْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا۟ يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا تَأْكُلُوا۟
مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ ٱسْمُ ٱللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُۥ لَفِسْقٌ ۗ وَإِنَّ ٱلشَّيَـٰطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰٓ أَوْلِيَآئِهِمْ
لِيُجَـٰدِلُوكُمْ ۖ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾﴾

[۱۱۸] نو (ای مؤمنانو!) د هغو مذبوحو څخه خورئ چې د الله نوم ورباندې یاد شوی وي که تاسو د ده ﷻ په ایتونو باندې ایمان درلودونکي یاست.

[۱۱۹] او (ای مؤمنانو!) تاسو لره څه دي چې د هغو مذبوحو څخه نه خورئ په کومو باندې چې د الله ﷻ نوم یاد شوی وي، حال دادی چې الله ﷻ تاسو ته هغه شیان مفصل بیان کړي دي چې په تاسو باندې یې حرام ګرځولي دي، مګر هغه چې تاسو (یې خوراک ته) مجبور کړی شئ: او یقیناً د خلکو اکثریت ضرور په خپلو خواهشاتو سره پرته د علم څخه (نور خلک) بې لارې کوي. بې شکه ستا رب ﷻ په تجاوز کوونکو باندې ډېر ښه پوهېږي.

[۱۲۰] او (ای مؤمنانو!) ښکاره ګناه او پټه ګناه (دواړه) پرېږدئ، بې شکه هغه کسان چې د ګناه کسب کوي ډېر ژر به (د هغې ګناه په موافق) جزا ورکړی شي چې دوی وه چې (دا بد) کسب یې کاوه.

[۱۲۱] او (ای مؤمنانو!) تاسو د هغو څارویو څخه مه خورئ په کومو باندې چې (د ذبحې په وخت کښې) د الله ﷻ نوم نه وي یاد کړی شوی، او یقیناً دا (خوراک) فسق (ګناه) ده.
او بې شکه شیطانان (جني وي او که انسي) خپلو دوستانو ته خامخا وسوسه وراچوي (او چلونه ور زده کوي) چې ستاسو سره (د مذبوحو په هکله هم) جګړې وکړي. او که (بالفرض) تاسو د دوی اطاعت (پیروي) وکړئ (او د ذکر شوو مذبوحو غوښې حلالې وګنئ) نو یقیناً تاسو به (په دغه وخت کښې) مشرکان یاست.

ارتباط او شان نزولونه

د وړاندېنیو ایتونو مضمون داوه چې د خلکو اکثریت ګمراه کوونکي دي، باید چې د پیروۍ څخه یې ځان وساتل شي. په دې ایتونو کښې د همدغه مضمون یو مثال ښودلی شوی دی چې د شان نزول د لاندې روایتونو څخه ډېر ښه څرګند بېږي:

۱ ـ عبدالله بن عباس رضي الله عنهما وایي چې شیطانانو خپلو پیروانو (دوستانو) ته توصیه کوله چې:

«مَا ذَبَحَ اللهُ فَلَا تَأْكُلُوهُ وَمَا ذَبَحْتُمْ أَنْتُمْ فَكُلُوهُ»[۱] یعني: هغه څاروي چې الله ﷻ ذبحه کړي وي (د بندګي ذبحې څخه په غیر سا ورکړي او مردار شي) نو هغه مه خورئ، او هغه چې تاسو یې (بدون د الله ﷻ د نامه څخه) ذبحه کړئ نو هغه خورئ.

۲_ د نوموړي صحابي ﷛ څخه دا روایت هم راغلی دی چې یوه ورځې یهودان نبي کریم ﷺ ته ورغله او ورته یې وویلې چې: أَنَأْكُلُ مِمَّا قَتَلْنَا وَلَا نَأْكُلُ مِمَّا قَتَلَ اللهُ[۲] یعني: (عجیبه ده) ایا ته هغه ذبیحه خورې چې مونږ وژلې (حلاله کړې) وي او د هغې څخه نه خورې چې الله ﷻ وژلې (مرداره) کړې وي.

۳_ دا هم د نوموړي صحابي ﷛ روایت دی چې یوه ورځې مشرکانو د مؤمنانو سره په جګړه کښې دوی مخاطب کړه چې عجیبه ده، کوم څاروي چې الله ﷻ ذبحه کړي (وژلي) وي هغه نه خورئ او کوم څاروي چې تاسو پخپله ذبحه کړي وي هغه خورئ[۳].

۴_ مشرکانو نبي کریم ﷺ ته وویلې چې ایا ستا دا عقیده ده (ایا دا مسلماني ده) چې کوم څاروي چې ته او ستا ملګري یې ووژني (ذبحه کړي) هغه حلال دی او کوم شی چې (ښکاري) سپی او شاهین ووژني هغه هم حلال دی، اما کوم څاروی چې الله ﷻ ووژني (مردار شي) هغه حرام دی[۴]؟.

۵_ د فارس مجوسو د مکې مشرکانو ته خط استولی وه چې: "إِنَّ مُحَمَّدًا وَأَصْحَابَهُ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ يَتَّبِعُونَ أَمْرَ اللهِ ثُمَّ يَزْعُمُونَ أَنَّ مَا ذَبَحُوا فَهُوَ حَلَالٌ وَمَا ذَبَحَ اللهُ فَهُوَ حَرَامٌ"[۵] یعني: محمد ﷺ او د ده ملګري د یو پلوه خیال کوي چې دوی د الله ﷻ د امر تابع دي. خو د بل پلوه خیال کوي چې کوم څاروي چې دوی ذبحه کړي وي هغه حلال دي او کوم چې الله ﷻ ذبحه کړي (وژلي) وي هغه حرام دي. نو د مسلمانانو څخه د ځینو خلکو په زړونو کښې څه تشویش ولویده نو الله ﷻ دغه آیت شریف نازل کړ، چې خلاصه یې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

ای مؤمنانو نو کله چې ستاسو سرونه خلاص شول چې د اکثریت پیروي د ګمراهۍ څخه په غیر بل شی نه دی، او هم په دې باندې پوه شوئ چې اکثریت ستاسو ګمراه کیدلو ته پوره سترګې په لار دي چې د سمې لارې څخه مو واړوي، نو تاسو ته په کار دي چې د څارویو د تحلیل او تحریم په باره کښې لاندې نکاتو ته متوجه شئ:

۱_ فقط د هغو څارویو غوښې خورئ چې د الله ﷻ نوم ورباندې د ذبحې په وخت کښې یاد کړی شوی وي، برابره خبره ده چې ذبحه کوونکی ستاسو څخه کوم یو مؤمن وي او یا د اهل الکتابو څخه څوک وي، خو چې مشرک او دهري نه وي.

(۱) سنن ابي داود ج۲ ص۳۲
(۲) سنن ابي داود ج۲ ص۳۲
(۳) سنن النسائي ج۲ ص۲۰۹
(۴) اسباب النزول للواحدي ص۱۵۰
(۵) روح المعاني ج۸ ص۱۳

څه لري نه ده چې مشركان ستاسو د تشويش دپاره ډول-ډول شبهات درواندې كړي چې ايا ناسو هغه ځاروي حلال ګڼئ چې پخپله مو ذبحه كړي وي حال دا چې د الله ﷻ وژلی ځاروی (په اصطلاح الله ﷻ ذبحه كړی ځاروی) حرام بولئ؟! ايا په ذكر شوي صورت كښې د الله ﷻ بې احترامي نه واقع كېږي؟

۲_ ای مؤمنانو! د ذكر شوې شبهې په باره كښې تاسو مشركانو ته داسې جواب وركړئ چې:

الف: د هر ځاروي روح اخستونكى الله ﷻ دی كه څه هم ذبحه كوونكى يې انسان وي.

يا په بل عبارت: د هر شي روح هغه څوك اخلي چې روح يې وركړی دی، انسان خو هيڅ ځاروي ته روح نه شي وركولی نو په هيڅ صورت روح قبض كوونكى هم نه شي بلل كېدلی.

ب: نو په همدې بنا مونږ پخپله د ذبحه كړی شوي ځاروي غوښه د دې كبله خورو چې مونږ ورباندې د الله ﷻ نوم ياد كړی دی، نه د دې كبله چې مونږ په خپل لاس ذبحه كړی دی، كه بالفرض مونږ يې په خپل لاس ذبحه كړو او د الله ﷻ نوم ورباندې ياد نه كړو نو هم مونږ يې مردار بولو او غوښه يې نه خورو. نو معلومه شوه چې زمونږ په كړنلاره كښې د الله ﷻ د نامه بې احترامي نه، بلكې پوره احترام كېږي.

۳_ ای مؤمنانو! مشركان خو غواړي چې تاسو بې لارې كړي او د شبهاتو په زور باندې مو دې ته اړ باسي چې يا مردارې وخورئ او يا د هغه ځاروي غوښه هم حرامه وبولئ چې تاسو ورباندې د الله نوم ياد كړی وي، مگر تاسو ته څه مناسب دي چې د ذكرو شوو دواړو كارونو څخه په يوه كار باندې اخته شئ؟، ځكه چې تاسو خو د تحليل او تحريم كړنلاره پخپله خپلو ځانونو ته نه ده ټاكلې چې مشركان شبهات درمخې ته كړي، بلكې تاسو ته خو الله ﷻ همدغه موضوع ښه پوره تفصيلواره بيانه كړې ده، حدود يې درته ټاكلې دي، حتى چې د اضطرار (مجبورۍ) د حالت حكم يې هم درته ښه څرګند كړی دی، چې هلته د ځارويو په غوښو كښې د الله ﷻ د نامه يادول شرط نه دي، او حتى دا يې هم درته پوره بيانه كړې ده چې د فلاني فلاني ساكښانو غوښې درباندې حرامې دي (لكه د سپي، پړانګ او داسې نورو) كه څه هم د الله ﷻ نوم ورباندې ياد كړئ، نو پوره متوجه اوسېږئ چې مشركان په نورو شبهاتو باندې هم صرفه نه كوي.

۴_ او دا ځكه چې د دنيا اكثريت غواړي چې خلك بې لارې كړي او د شبهاتو په زور سره يې د خپلو خواهشاتو پيرو جوړ كړي، دوی پخپله د حقې لارې څخه تجاوز كړی دی نو غواړي چې نور خلك هم ترې متجاوز كړي، مگر الله ﷻ يې ډېر ښه پېژني او دسيسې يې افشاء كوي.

۵_ ای مؤمنانو! تاسو ته په كار دي چې په هيڅ ډول سره د الله ﷻ د احكامو څخه تجاوز ونه كړئ، نه په ښكاره ډول سره چې يا مردارې وخورئ او يا د هغه ځاروي غوښه هم حرامه وبولئ چې د الله ﷻ نوم مو ورباندې ياد كړی وي، او نه په پټه د الله ﷻ احكام د پښو لاندې كړئ چې زړونه مو ورباندې په شك كښې اوسي او په يقيني توګه ورباندې باور ونه كړئ. او دا ځكه هر څوك چې د

یوې ګناه کسب په هر ډول باندې وکړي ـ پټه وي او که په ښکاره ـ نو ضرور به د خپلو کړو وړو او د فاسدو اعمالو جزا ورکړی شي.

۶ـ ای مؤمنانو! یو څل بیا واورئ چې د هغو ځارویو غوښي مه خورئ چې د الله ﷻ نوم وربانديې نه وي یاد شوی، دا کار فسق دی او د الله ﷻ د اطاعت څخه وتل دي، او کوم اعتراض چې په تاسو باندې مشرکان کوي هغه په حقیقیت کښې اعتراض نه دی چې څه د واقعیت بنه ولري، بلکې محض یوه شبهه ده چې ځینې انسي شیطانان یې (لکه مجوس او یهودان) خپلو دوستانو (مشرکانو) ته د دې دپاره د وسوسې په توګه ورزده کوي چې ستاسو سره جګړه وکړي او په خپل حق دین کښې مو شکمن کړي او بالآخره دې ته مو اړ باسي چې د مشرکانو پیروي وکړئ او په تحلیل او تحریم کښې د هغوی خبره ومنئ، مګر تاسو په دې باندې پوه شئ که دا کار مو وکړ نو تاسو به د هغوی په شان په یقیني توګه مشرکان یاست، په تاسو لازم دي چې خپل ایمانونه د شرک څخه بچ وساتئ.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: د هغه ځاروي غوښه خو مشرکانو او مؤمنانو ټولو حلاله ګڼله چې د الله ﷻ نوم وربانديې یاد شوی وي، نو په دې کښې څه حکمت دی چې په دې مقام کښې الله ﷻ مؤمنان مکلف وګرځول چې د ذکریې شوي مذبوحې غوښه خورئ؟

مونږ وایو چې: مشرکانو خو لکه څنګه چې د ذکریې شوي مذبوحې غوښه خوړه همدارنګه یې د هغه ځاروي غوښه هم خوړه چې د الله ﷻ نوم به وربانديې نه وه یاد شوی، برابره خبره ده چې چا به ذبحه کړی وه او که پخپله به مړ شوی وه[1].

نو الله ﷻ مؤمنان مخاطب کړه چې دا خورئ او هغه مه خورئ او د مشرکانو په څېر دواړه مساوي (برابرې) مه ګڼئ، د همدې کبله یې په وروستني آیت کښې وربانديې صراحت وکړ چې: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾ یعنې: او د هغه ځاروي څخه مه خورئ چې د الله ﷻ نوم وربانديې نه وي یاد کړی شوی.

یادونه

۲ـ مونږ د [البقرة:۱۷۳] آیت لاندې د الله ﷻ په توفیق لیکلي دي چې الله ﷻ د حرام کړی شوو ځارویو فهرست (د احادیثو څخه علاوه) په قرآن کریم کښې څلور څله بیان کړی دی، دوه ځلې په مدني سورتونو کښې او دوه ځلې په مکي سورتونو کښې، د مکي سورتونو څخه یو همدغه سورت دی چې اوس پکښې بحث روان دی چې په راتلونکي [۱۴۵] آیت کښې وربانديې صراحت کړی شوی دی. شاید چې په ﴿وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم﴾ کښې به همدغه راتلونکي آیت ته اشاره وي.

همدارنګه مونږ هلته د اضطراري حالت ښه پوره بیان لیکلی دی چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

---

(۱) تفسیر المنار ج۸ ص۱۸

ظاهري ګناه او باطني ګناه کومې کومې دي؟

٣_ که څه هم یوه ورځې نواس بن سمعان ﷺ د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې بر (نېکي) څه شی دی؟ او اثم (ګناه) څه شی دی؟. نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې «اَلْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي نَفْسِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ»[1] یعني: نېکي د نېک خوی څخه عبارت ده، او ګناه هغه ده چې ستا په زړه کښې تردد (اضطراب) پیدا کوي او (ته د یوه مسلمان په حیث) نه خوښوې چې خلک ورباندې اطلاع پیدا کړي (او ورباندې خبرشي).

مګر په دې مقام کښې علماوو کرامو ظاهري او باطني ګناهونه په لاندې ډول تفسیر کړي دي:

الف: ظاهري ګناه د ښکاره (بېرغي) زنا څخه عبارت ده او باطني د پټې یارانې څخه کنایه ده، په جاهلیت کښې یوازې اول ډول ګناه ګڼله کېده او بس[2].

ب: ظاهري ګناه دا ده چې څوک په لوڅه باندې طواف وکړي او باطني ګناه یې د زنا څخه عبارت ده[3].

خو بهتره دا ده چې په آیت شریف کښې به د ټولو ګناهونو څخه د خپل ځان د بچ کولو امر شوی وي او دا ځکه چې هیڅ یوه ګناه د ذکرو شوو دواړو ډولونو څخه نه شي خالي کیدلی. مثلا په پټ ځای کښې ګناه د خلکو څخه پټه ده مګر الله ﷻ ته ښکاره ده، همدارنګه په عقیدوي ګناه باندې که خلک نه پوهیږي چې په زړونو باندې علم نه لري نو الله ﷻ ته خو ظاهره ده. شاید چې د علماوو کرامو به محض د مثالونو ښودل مطلب وي او حصر به یې مراد نه وي.

ایا په مذبوحه کښې د الله ﷻ د نامه یادونه ضرور ده؟

۴_ ذکره شوې مسئله په فقهي کتابونو کښې ډیره ښه څېړل شوې ده[4] خو مونږ یې د آیت شریف د تفسیر په ارتباط لاندې څو نکاتو ته د محترمو لوستونکو توجه رااړوو:

الف: چې یو څاروی هیڅ ذبحه نه کړی شي او مړ شي (د الله ﷻ نوم ورباندې یاد نه کړی شي)، چې په پښتو کښې ورته "مردار" وایو او په عربي کښې د "مَيْتَة" په نامه یادیږي؛ نو د دې ډول څاروي غوښه په اتفاق سره حرامه ده.

ب: چې کوم څاروی ذبحه کړی شي مګر د ذبحې په وخت کښې ورباندې د غیر الله اواز پورته کړی شي نو دا هم بالاتفاق حرام دی، لکه چې د [البقرة:١٧٣] ایت لاندې یې ښه شرحه تېره شوې ده.

ج: چې په کوم څاروي باندې نه د الله ﷻ نوم او نه د الله ﷻ څخه په غیر د بل چا نوم یاد کړی شي نو په دې صورت کښې علماء کرام په لاندې ډول اختلاف لري:

---

(١) صحیح مسلم ج٢ ص ٣١۴
(٢) احکام القرآن للجصاص ج٢ ص۵
(٣) زاد المسیر ج٣ ص٧٨
(۴) احکام القرآن للجصاص ج٢ ص۵

اول: امام الشافعي رحمه الله عليه او ځيني نور علماء کرام وايي چې په دغه (د سکوت په صورت کښې څاروی حلال دی برابره خبره ده چې د الله ﷻ نوم يې په قصدي توګه او يا د سهوې په توګه نه وي ذکر کړی[۱]. او دا ځکه چې د ايتونو سياق او سباق (وړاندې او بيرته) د مشرکانو حالت بيانوي اما د مؤمنانو ذبيحه دلته هيڅ مطرحه نه ده، د همدې کبله ذکر شوي مضمون په دې جمله اختتام موندلی دی چې: ﴿ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴾ يعنې: که تاسو د مشرکانو پيروي وکړئ او د هغې ذبيحې څخه د حلال ګڼلو په خيال وخورئ نو په دغه وخت کښې به تاسو هم د هغوی په څير مشرکان ياست.

دوهم: جمهور علماء کرام د ابو حنيفه رحمه الله عليه په شمول وايي: رښتيا چې خبره د مشرکانو په ذبيحه کښې راروانه ده اما په فقهي احکامو کښې (چې مانع ونه لري) د مفهوم عموم ته اعتبار دی.

نو د معنی حاصل به داسې کېږي چې: ای مؤمنانو! تاسو د هغې مذبوحې څخه مه خورئ کومه چې د ذکر شوو درېوو ډولونو څخه يو ډول وي. نو په دغه صورت کښې څاروی حرام دی.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: نظر پاسني عموم ته په کار ده چې د هغې مذبوحې غوښه هم حرامه کړی شي په کومې باندې چې د سهوې د کبله د الله ﷻ نوم نه وي ياد شوی حال دا چې دا حلاله ده؟

مونږ وايو چې: دغه مذبوحه د آيت شريف د عموم څخه وتلې ده، او دا ځکه چې د ﴿ وَإِنَّهُۥ ﴾ ضمير هغه "اکل" ته راجع دی چې ﴿ وَلَا تَأْكُلُوا۟ ﴾ جمله ورباندې مشتمله ده[۲].

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې د ذکرې شوې مذبوحې غوښه خوړل فسق دی يعنې ګناه ده، حال دا چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لِيْ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ»[۳] يعنې: يقينًا الله ﷻ زما د خاطره زما د امت په باره کښې د هغو ګناهونو څخه تېر شوی دی د کومو چې يا په خطا باندې او يا په هېرېدلو او بالآخره يا د اکراه (زور) په توګه څوک مرتکب شي. نو کله چې د سهوې او هېرېدلو په صورت کښې سړی په ګناه باندې نه نيولی کېږي نو فاسق هم نه جوړېږي، نو معلومه شوه چې دغه صورت ترې وتلی دی.

که څوک زيات تحقيق غواړي نو ځينو اوږدو تفاسيرو ته دې مراجعه وکړي[۴].

﴿ أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَٰهُ وَجَعَلْنَا لَهُۥ نُورًا يَمْشِى بِهِۦ فِى ٱلنَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُۥ فِى ٱلظُّلُمَٰتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ۚ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَٰفِرِينَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿۱۲۲﴾

(۱) البحر المحيط ج۴ ص۶۲۳
(۲) تفسير الطبري ج۸ ص۱۵
(۳) سنن ابن ماجه ص۱۴۷
(۴) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج [illegible]

﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا ۖ وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾﴾

[۱۲۲] ایا هغه څوک چې مړ وه نو مونږ ژوندی کړ او ده لره مو داسې رڼا پیدا (نازله) کړه چې د هغې (رڼا) په سبب په خلکو کښې مزل (تلل) کوي (او د هیچا د تاثیر لاندې نه راځي) د هغه چا په شان دی چې د هغه حالت داسې وي چې په تیارو کښې (واقع) وي چې بهرته ترې راوتونکی نه وي؟! (نه هغه ذ ده په شان نه دی) دغه رنګه کافرانو ته هغه کارونه ښائسته کړی شوي دي چې دي دوی چې کوي يې.

[۱۲۳] او (ای پیغمبره! لکه چې په مکه معظمه کښې مو فاسقان لویان جوړ کړي دي) همدارنګه مو په هره قریه (ښار) کښې د هغې مجرمان (فاسقان) لویان ګرځولي وه چې چلونه پکښې وکړي. او دوی چلونه (پټ غلط تدبیرونه) نه کوي مګر د خپلو ځانونو سره، حال دا چې دوی پرې شعور نه لري (وربانده نه پوهېږي).

ارتباط

په وړاندینیو ایتونو کښې الله ﷻ مؤمنانو ته توصیه کړې وه چې د کافرانو د پیروۍ څخه ځانونه بچ وساتئ ترڅو د هغوی غونډې په کفر او شرک باندې اخته نه شئ. په دې ایتونو کښې دواړه ډلې (مؤمنان او کافران) د موازنې په توګه شرحه شوي دي چې یوه د بلې څخه زښته ډېره فاصله لري. ځینو مفسرینو کرامو يې د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې څه مصداقات ښودلي دي، لکه حمزه ﷺ او ابو جهل، یا لکه عمر ﷺ او ابو جهل او داسې نور[1].

د مطلب خلاصه

۱ ـ یعني: ای مؤمنانو! تاسو ته څه مناسب دي چې د مشرکانو په پیروۍ سره خپل ځانونه په لوی لاس د جهالت او هلاکت کندو ته ورغورزوئ او کومه رڼا چې الله ﷻ درپېرزو کړې ده د هغې څخه خپل ځانونه محروم جوړوئ. د ښه وضاحت دپاره دا محسوس مثال ولولئ:

ایا هغه څوک چې مړ وي او مونږ يې را ژوندی کړو او د کاملې رڼا مشال په لاس ورکړو چې په ډاډه زړه او اطمنان سره ژوند کوي حتی نور خلک هم کولی شي چې د ده پیروي وکړي او ځانونه د خطراتو څخه بچ کړي، نو ایا دغه سړی د هغه چا غونډې دی کوم چې په تورو تیارو کښې مړ پروت دي، د وتلو هیڅ لاره ورته معلومه نه وي او بالآخره په هر آن کښې د بل چا کومک ته محتاج وي چې د وتلو لاره ورپه ګوته کړي او لاس نیوی يې وکړي؟

۲ ـ ای مؤمنانو! په تاسو او ستاسو په حریفانو (کافرانو) باندې ذکر شوی مثال ښه تطبیق دی

(۱) زاد المسیر ج۳ ص۸۰؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۱۲۸

چې الله ﷻ په تاسو باندې لطف کړی دی او په معنوي ژوند باندې یې ژوندي کړي یاست او د قرآن
کریم مثال یې په لاس درکړی دی چې په اطمنان سره د خلکو په ګڼه ګوڼه کښې روان یاست. اما
کافران د کفر په تورو تیارو کښې په معنوي مرګ باندې مړه پراته دي او د وتلو لاره ترې ورکه ده
مګر د دې سره-سره دوی ته خپله کفري کړنلاره ښائسته کړی شوې ده.
نو که بالفرض تاسو د هغوی پیروي وکړئ نو خپل چراغ به ګل کړئ او د کفر په تورتم کښې به د
هغوی غوندې خپل ځانونه ورواچوئ.

۳_ ای پیغمبره! ډېر مه غمژن کېږه، ستا د زمانې د عنادي کافرانو غوندې عنادي کافران مونږ
په هره زمانه، هر امت، او حتی په هر ښار کښې پیدا کړي وه چې د مشرانو په حیث به یې په چلونو
سره خلک ګمراهی ته دعوت کول او دا کار به ورته ښه ښکاریده. دوی په حقیقت کښې د خپلو
ځانونو سره چل کاوه او په عذاب باندې به یې اخته کول مګر دوی شعور نه درلود چې د چلونو
تاوان په واقع کښې چاته راجع دی، همدارنګه ستا د زمانې عنادي مشران کافران هم شعور نه لري
چې دوی څوک په عذاب کښې اخته کوي؟، خپل ځانونه او که نور خلک؟.
مګر په یاد ولره! چې دغه مشري او غوروېش د څو ورځو څخه زیاته بقا نه لري، ډېر ژر به په
آخرت کښې لاڅه چې په دنیا کښې به هم په خپلو کړو وړو باندې پښېمانه او نادم شي.

توضیحات

۱_ د ﴿أَكَـٰبِرَ﴾ کلمه د "اكْبَر" جمعه ده[۱]. "اكْبَر" په دې مقام کښې د هغه چا څخه عبارت دی
چې د خلکو په نظر کښې لوی ښکاري او د مال او منصب په اعتبار سره د نورو څخه زیات وي،
چې په مقابل کښې یې د "أرْزَل" او "أرَازِل" کلمې استعمالېږي، لکه چې الله ﷻ د نوح ﷺ د قوم د
خولې څخه حکایت کوي چې: ﴿أَنُؤْمِنُ لَكَ وَٱتَّبَعَكَ ٱلْأَرْذَلُونَ﴾ [الشعراء: ۱۱۱] یعنې: ایا مونږ ستا
پیروي وکړو ای نوحه! حال دا چې ستا پیروي رذیلان (غریبان) کوي.

یو نحوي تحلیل

۲_ د ﴿جَعَلْنَا فِى كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَـٰبِرَ مُجْرِمِيهَا﴾ جملې په تعریب کښې مفسرینو کرامو متعددې
وجهې ذکرې کړې دي[۲]، خو د ټولو څخه بهتره مونږ ته دا ښکاري چې ﴿مُجْرِمِيهَا﴾ د ﴿جَعَلْنَا﴾
دپاره اول مفعول دی او ﴿أَكَـٰبِرَ﴾ یې دوهم مفعول دی او ﴿فِى كُلِّ قَرْيَةٍ﴾ ورپورې متعلق دی.
نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: په هر وطن او هر ښار کښې مونږ فاسقانو او سرکشانو
ته مشري او زعامت ورکړی دی ترڅو دوی پخپله هم د امتحان لاندې واقع شي او نور خلک هم
ورباندې امتحان کړو، مګر عاقبت د مؤمنانو دپاره دی او بس.

---

(۱) تفسیر البغوي ج۲ ص۱۲۸
(۲) البحر المحیط ج۴ ص۶۳۵

﴿وَإِذَا جَآءَتۡهُمۡ ءَايَةٞ قَالُواْ لَن نُّؤۡمِنَ حَتَّىٰ نُؤۡتَىٰ مِثۡلَ مَآ أُوتِيَ رُسُلُ ٱللَّهِۘ ٱللَّهُ أَعۡلَمُ حَيۡثُ يَجۡعَلُ رِسَالَتَهُۥۗ سَيُصِيبُ ٱلَّذِينَ أَجۡرَمُواْ صَغَارٌ عِندَ ٱللَّهِ وَعَذَابٞ شَدِيدُۢ بِمَا كَانُواْ يَمۡكُرُونَ ﴿١٢٤﴾ فَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يَهۡدِيَهُۥ يَشۡرَحۡ صَدۡرَهُۥ لِلۡإِسۡلَٰمِۖ وَمَن يُرِدۡ أَن يُضِلَّهُۥ يَجۡعَلۡ صَدۡرَهُۥ ضَيِّقًا حَرَجٗا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي ٱلسَّمَآءِۚ كَذَٰلِكَ يَجۡعَلُ ٱللَّهُ ٱلرِّجۡسَ عَلَى ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿١٢٥﴾ وَهَٰذَا صِرَٰطُ رَبِّكَ مُسۡتَقِيمٗاۗ قَدۡ فَصَّلۡنَا ٱلۡأٓيَٰتِ لِقَوۡمٖ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ لَهُمۡ دَارُ ٱلسَّلَٰمِ عِندَ رَبِّهِمۡۖ وَهُوَ وَلِيُّهُم بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿١٢٧﴾﴾

[۱۲۴] او کله چې دوی (مشرکانو) ته یوه معجزه ورشي نو دوی وايي چې هیڅکله به مونږ ترهغه (ورباندي) عقیده خپله نه کړو ترڅو چې مونږ ته د هغه شي په مثل را کړی شي چې د الله ﷻ لیږلو شوو ته ورکړی شوی دی (چې مونږ هم پیغمبران جوړ شو او وحې راته وکړی شي).

الله ﷻ په هغه ځای باندې ښه عالم دی (په کوم ځای کښې) چې خپل رسالت ږدي. ژر دی چې هغو کسانو ته به د الله ﷻ په نزد (قیامت په ورځ) ذلت او سخت عذاب په دې سبب باندې ورسېږي چې دوی وه چې بد تدبیرونه (چلونه) یې کول.

[۱۲۵] نو هرڅوک چې الله ﷻ یې د هدایت اراده وکړي د هغه سینه د اسلام دپاره پراخه کړي (مسلمانېدل ورته اسان شي)، او هرچاته چې د ګمراه کولو اراده وکړي نو د هغه سینه تنګه کړي، ښه تنګه، داسې لکه چې یقینًا دی په اسمان کښې پورته کېږي (مسلمانېدل ورته ګران او سخت شي). دغه ډول الله ﷻ ناپاکي (کفر او عذاب) په هغو خلکو باندې وراچوي (او د هدایت توفیق نه ورکوي) چې دوی ایمان نه راوړي.

[۱۲۶] او دا (اسلام) ستا د رب ﷻ لاره ده په داسې حال کښې چې سمه سیده ده، یقینًا مونږ بیا بیا د داسې قوم دپاره ایتونه (او دلایل) بیانوو چې هغوی پند اخلي (او په زړونو باندې یې مهر نه وي وهلی شوی).

[۱۲۷] دغه کسانو لره (چې پند اخلي) د دوی د رب ﷻ په نزد د سلامتۍ کور (جنت) دی، او په دې سبب الله ﷻ د دوی دوست (او کارساز) دی چې دوی وه چې (نېک) عملونه یې کول.

ارتباطونه

۱_ آن د [الأنعام:۱۰۷] آیت څخه را په دېخوا دا مضمون تعقیب شوی دی چې که بالفرض مشرکانو ته فرمایشي معجزې ورکړی شي او یا د نبي کریم ﷺ د نبوت موضوع د یهودانو او نصاراوو حکمیت ته وسپارلی شي او هغوی په فرضي صورت سره په واقعیت اعتراف هم وکړي، نو مشرکان به ایمان رانه وړي . په دې ایتونو کښې هم دغه مضمون باندې یو خل بیا صراحت

کړي شوي دي چې دوی په ایمان باندې مشرف کېدل په خپل نبوت باندې موقوفوي او د بل چا په نبوت اعتراف نه کوي.

۲_ دلته د وړاندې نژدې ایتونو دپاره یو مصداق ښودلی شوی دی چې د مکې فاسدو زعیمانو د خلکو د ګمراه کولو دپاره ډول-ډول چلونه جوړ کړه، مګر په لاشعوري توګه یې خپل ځانونه خسارمند کړه چې زعامت یې ختم شو، د اسلام د پر مختګ مخه یې ونه شوه نیولی او بالآخره پخپله ګمراه پاتې شوه او نور خلک په اسلام باندې مشرف شوه.

شان نزولونه

۱_ یوه ورځې ابو جهل وویلې: په الله ﷻ مې دې سوګند وي چې زه به د نبي کریم ﷺ په نبوت باندې راضي نه شم او نه به د ده پیروي وکړم، مګر هله چې مونږ ته هم وحې راشي لکه چې ده ته راځي ترڅو د بني عبد مناف سره زمونږ سیالي برابره شي[۱].

۲_ یو ځل الولید بن المغیره نبي کریم ﷺ مخاطب کړ چې: "لَوْكَانَتِ النُّبُوَّةُ حَقًّا لَكُنْتُ أَوْلٰى بِهَا مِنْكَ لِأَنِّي أَكْبَرُ مِنْكَ سِنًّا وَأَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا"[۲] یعنې: که بالفرض نبوت حق وی نو ستا څخه ورباندې زه بهتر یم (چې پیغمبر شم) ځکه چې زه ستا څخه د عمر د حیثه مشر یم او د مال د حیثه درڅخه زیات یم. نو الله ﷻ ذکر شوي ایتونه نازل کړه. یا په بل عبارت، ذکرې شوې دواړه واقعې د ایتونو مصداقونه دي او سلفو صالحینو خو په مصداقاتو باندې د شان نزول اطلاق کاوه[۳].

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې: ای پیغمبره! تاسو ته خو الله ﷻ پخوا خبر درکړی وه چې مشرکان ایمان نه راوړي که څه هم مړي ورته د هدیرو څخه کفن په سر ورشي یا ورباندې ملائک د شهادت دپاره ورښکته کړی شي او یا د دوی بله فرمایشي معجزه پوره کړی شي.

اوس نو همدغه مضمون د مشرکانو د خولو څخه واورئ چې پخپله ورباندې اعتراف کوي هغه دا چې دوی ته هره یوه معجزه وروړله شي نو دوی وایي چې مونږ به ترهغه ایمان رانه وړو ترڅو چې مونږ ته هم هغه څه راکړی شي کوم چې د الله ﷻ پیغمبرانو علیهم السلام ته ورکولی کېږي، چې وحې راته وکړی شي او کتاب راباندې رانازل کړی شي.

د مشرکانو په فکر د نبوت منصب د قوم د مشرۍ یا سپین ږیرتوب او بالآخره یا د مال او ثروت د ډېروالي پورې اړه لري، مګرخبره داسې نه ده، د نبوت عالي رتبه څه کسبي شی نه دی چې ذکر شوي شیان پکښې څه اثر ولري، دا صرف د الله ﷻ فضل او غیبي احسان دی چې الله ﷻ یې د اېښودلو ځای ډېر ښه پېژني.

(۱) زاد المسیر ج۳ ص۸۱
(۲) البحر المحیط ج۴ ص۶۳۷
(۳) تفسیر القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسیر المنار ج۹ ص۶۴۲

ځرنګه چې د مشرکانو د ایمان نه راوړلو اصلي سبب دا دی چې دوی تکبر او لويي کوي او غواړي چې نور خلک هم ېې لارې کړي، نو الله ﷻ به دوی ته په ذلت او سخت عذاب سره جزا ورکړي، د تکبر کاسه به يې نسکوره شي، په ذلت سره به ختم شي او کوم چل چې د نورو خلکو دپاره جوړوي په هغه کښې به پخپله ولوېږي.

۲_ ای پیغمبره! د ایمان راوړل په معجزاتو پورې مربوط نه دي بلکې د الله ﷻ په ارادې پورې توقف لري، نو چاته چې الله ﷻ د هدایت اراده وکړي د هغه سينه د اسلام دپاره پراخه کړي، که معجزات وګوري او یا یې ونه ګوري. بالمقابل چاته چې الله ﷻ د هغه د استعداد په مطابق اراده وکړي چې ګمراه یې کړي نو د هغه سینه تنګه کړي چې په هیڅ صورت سره پکښې ایمان تقرر نه شي موندلی، که څه هر ډول معجزات وګوزي. د همدې کبله نوموړي ته ایمان راوړل دومره سخت ښکاري ته به وایې چې پورته په هوا کښې اسمان ته خېژي خو ختلی نه شي، او کفر ورته دومره اسان ځرګندېږي لکه چې د لوړې څخه ژورې ته ورښکته کېږي.

الله ﷻ په دغه ډول سره د کفر ناپاکي په هغو خلکو باندې واقع کوي چې هغوی عناد نیولي وي او قصد یې کړی وي چې یوې معجزې ته هم غاړه کښېنږدي.

۳_ ای پیغمبره! دا (اسلام) ستا د رب د پلوه برابره لاره ده چې پخپله معجزه ده، خو برسېره په دې مونږ معجزات او دلایل د هغه قوم دپاره بیا-بیا تفصیلوار بیان کړي دي کوم چې پند او عبرت اخلي او استعدادونه يې د لاسه نه وي ورکړي.

د متکبرانو په مقابل کښې دغو مؤمنانو ته الله ﷻ د داسې جنت وعده ورکوي چې په نومونو کښې یې یو نوم "دار السلام" دی، چې د هر ډول ذلت او سپکاوي څخه پکښې امن دی. او دا ځکه چې الله ﷻ د همدوی دوست دی چې نېک عملونه یې کړي دي او د همدې ځای د اوسېدانې دپاره یې هلې ځلې کړې دي.

توضیحات

۱_ الله ﷻ په نورو ځایونو کښې د مشرکانو حالت بیان کړی دی چې ﴿ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ ٱمْرِيٍٕ مِّنْهُمْ أَن يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُّنَشَّرَةً ﴾ [المدثر: ۵۲] یعنې: بلکې د دوی (د مشرکانو) څخه هریو سړی تمه لري (او غواړي) چې پرانستلې شوې صحيفې دې ورکړی شي.

﴿ وَقَالُواْ لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ ٱلْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴾ [الزخرف: ۳۱] یعنې: او دوی (مشرکان) وایي چې دا قرآن د دغو دوه وو ښارونو (مکه، طائف) څخه ولې په یوه لوی سړي باندې نازل نه کړی شو؟

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: د ﴿ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَآ أُوتِيَ رُسُلُ ٱللَّهِ ﴾ جملې څخه سړي ته ذهن ته ورځي

چې مشرکان د نبوت په سلسله باندې قائل وه، حال دا چې خبره داسې نه وه؟

مونږ وایو چې: د مشرکانو مطلب دا نه وه چې د نبوت سلسله حقه ده بلکې د هغوی مطلب دا وه که بالفرض دغه سلسله حقه هم وي نو مونږ به یې ترهغې تسلیم نه کړو چې مونږ پکښې برخوال ونه ګڼل شو.

صَغار څه معنی؟

۳ـ د ﴿ صَغَار ﴾ کلمه د وړوکوالي په معنی سره ده چې په مقابل کښې یې کبر او لویوالی استعمالیږي. مګر وړوکوالی کله په عمر کښې وي، کله په جثه کښې او بالآخره کله په رتبه او منزله کښې تحقق مومي[۱].

په دې مقام کښې دوهمه او دریمه معناوي دواړه مرادې دي چې مونږ ترې په ذلت سره تعبیر کوو او په لاندې دوه احادیثو کښې په ډیره ښه توګه تفسیري شوي دي:

الف: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایي چې: «يُحْشَرُ الْمُتَكَبِّرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمْثَالَ الذَّرِّ فِي صُوَرِ النَّاسِ يَعْلُوهُمْ كُلُّ شَيْءٍ مِنَ الصَّغَارِ»[۲] یعني: متکبران به د قیامت په ورځ د انسانانو په څیره کښې د سرو میږتنو په شان حشر کړی شي چې د ذلت (اوسپکاوي) هر شی به وربانديې وراچولی شوی وي (د هر ډول ذلت څخه به لاندې وي).

ب: نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «لِكُلِّ غَادِرٍ لِوَاءٌ عِنْدَ اسْتِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[۳] یعني: د قیامت په ورځ به هر غدر کوونکی د خپل کوناټي سره بیرغ ولري (چې د غدر دلویوالي او کوچنیوالي څخه به یې نمایندګي کوي، او د رسوایۍ سره به یې مخامخ کوي).

حَرَج څه معنی؟

۳ـ لکه څنګه چې د ﴿ ضَيِّقًا ﴾ کلمه په تنګي باندې دلالت کوي همدارنګه د ﴿ حَرَجًا ﴾ کلمه هم همدا معنی ورکوي مګر په ﴿ حَرَجًا ﴾ کښې تنګي ډیره ده.

یوه ورځې عمر (أمیر المؤمنین) ؓ د یوه اعرابي څخه پوښتنه وکړه چې: «يَا فَتى مَا الْحَرَجَةُ عِنْدَكُمْ» یعني: ای خوانه! ستاسو په نزد "الْحَرَجَة" څه شی دی؟ هغه جواب ورکړ: «الشَّجَرَةُ تَكُونُ بَيْنَ الْأَشْجَارِ لاتَصِلُ إِلَيْهَا رَاعِيَةٌ وَلا وَحْشِيَّةٌ»[۴] یعني: "الحرجه" د داسې ونې څخه عبارت ده چې د ډیرو ونو ترمنځ (په تنګ ځای کښې) ولاړه وي چې نه ورته د شپونکي لکړه ورسیږي چې پاڼې ترې راوځنډي او نه ورته د څاروي خوله ورسیږي چې پخپله ترې پاڼې وخوري.

(۱) مفردات الراغب ص۲۸۹
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۵۹۶
(۳) صحیح مسلم ج۲ ص۸۳
(۴) المحرر الوجیز ج۶ ص۱۴۶

مګر کومه تنګي چې د ذکرو شوو دوارو کلمو څخه څرګندیږي هغه د ﴿ كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَآءِ ﴾ په جملې سره لا زیاته تاکیده شوې ده.

نو د معنی حاصل یې داسې کیږي چې: هرڅا ته چې الله ﷻ د هدایت توفیق ورنه کړي نو مسلمانېدل ورته دومره سخت شي چې په زړه کښې یې په هیڅ وجه د تقرر موندلو ځای نه وي بلکې زړه یې د اسلام څخه نفرت کوي او مسلمانېدل ورته محال (نه کېدونکی) کار ښکاري لکه څنګه چې اسمان ته ختل نه کېدونکی کار دی[1].

دار السلام د جنت نوم دی

۴_ د جنت د نومونو څخه یو نوم "دَارُ السَّلَامِ" دی، چې په لاندې وجهو سره ورته دا نوم ایښودلی شوی دی:

الف: د ﴿السَّلَامِ﴾ کلمه د الله ﷻ نوم دی او د ﴿دَارُ﴾ اضافت ورته تشریفي دی، لکه چې په بیت الله کښې همدغه اضافت دی[2].

ب: د ﴿السَّلَامِ﴾ کلمه مصدر دی چې د سلامتی معنی ورکوي، او جنت خو داسې مقام دی چې د هر ډول آفتونو او غمونو څخه په امن کښې دی او اوسېدونکي یې د هرڅیز سلامت دي.

ج: د ﴿السَّلَامِ﴾ کلمه د "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ" څخه کنایه ده، یعني په جنتیانو باندې الله ﷻ سلامونه وراستوي، چې په ﴿ سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ ﴾ [یس:۵۸] کښې ورته اشاره شوې ده، او پرښتې هم وربانډې سلامونه اچوي لکه: ﴿ سَلَامٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ ﴾ [الرعد:۲۴] یعني په تاسو باندې دې سلام وي چې تاسو په اسلام باندې کلک ولاړ وئ. او بالآخره جنتیان به یو تربله زیارتونه کوي او یو تربله به سلامونه اچوي، نه به هلته چتې او فاسدې خبرې اوري او نه سپکې سپورې وینا ګانې.

﴿ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُم مِّنَ الْإِنسِ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُم مِّنَ الْإِنسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَّلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾ وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾ ﴾

[۱۲۸] او په داسې ورځ کښې چې الله ﷻ دوی (پیریان او انسانان) ټول راغونډ کړي (نو ورته به ووایي چې) ای د پیریانو ټولګیه! تاسو خو د انسانانو څخه زښت ډېر (ګمراه) کړي دي. (دوی به

---

[1] حاشية الشيخ زاده علي تفسير البيضاوي ج۲ ص۲۰۷

[2] المحرر الوجيز ج۶ ص۱۴۸

سکوت وکړي) او د انسانانو څخه به د دوی دوستان (اعترافًا او اعتذاراً) ووايي چې ای زمونږ ربه! (په دنیا کښې) څینو زمونږ په څینو نورو باندې ګټه اخستله (دوستي مو د ښې ګذارې په غرض وه، نه ستا د عصیان په غرض) او (اوس) هغې نیټې ته ورسېدو چې تا راته ټاکلې وه (دنیا تېره شوه نو عفوه راته وکړه).

الله ﷻ به (ورته) ووايي چې دوزخ ستاسو دپاره د اوسېدانې ځای دی په داسې حال کښې چې هلته به همېشه یاست مګر (که بالفرض) د الله ﷻ اراده وشي (او د دوزخ څخه مو وباسي خو داسې اراده الله ﷻ نه کوي)، یقینًا ستا رب ﷻ د حکمت څښتن دی (او) د پوهې خاوند دی.

[۱۲۹] او همدارنګه مونږ څینې ظالمان څینو نورو ته دوستان جوړوو، په دې سبب چې دي دوی چې (د بدی) کسبونه کوي (څو د پوره امتحان لاندې واقع شي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱_ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ مهرباني کړې وه چې شیطانان په دوه ډوله دي: یو انسي شیطانان دي او بل جني شیطانان، او دا یې هم فرمایلي وه چې یوه ډله بلې ډلې ته باطلې خبرې او چلونه ورزده کوي او د خلکو په بې لارې کولو کښې سره یو تربله لاس کوي. په دې ایتونو کښې الله ﷻ د دواړو ډلو شیطانانو عاقبت بیان کړی دی چې حاصل یې داسې راوځي:

۲_ کله چې الله ﷻ ټول مخلوقات (انسانان او پیریان) حشر کړي نو الله ﷻ به جني شیطانان مخاطب کړي چې تاسو ښه ډېر انسانان بې لارې کړي دي او د خپلو بدو اعمالو پېټی مو ښه پوره دروند کړی دی. نو دوی به څه جواب ونه شي ویلی مګر بالمقابل به د همدوی شاګردان (انسي شیطانان) د اعتذار او اعتراف په توګه ووايي چې:

ای زمونږ ربه! په دنیا کښې چې مونږ د جني شیطانانو څه پیروي کړې ده، دا محض یوه ګذاره وه چې هلته مو ورباندې خپلې ورځې او شپې تېرې کړې او یو تربله مو سره لږ او ډېره ګټه واخستله، آن تردې چې اوس هغه وخت ته ورسېدو چې تا راته ټاکلی وه، نو زمونږ اعتذار قبول کړه او د پخوانیو خطاګانو څخه راتېر شه.

نو الله ﷻ به جواب ورکړي چې په دې ورځ کښې نه چاته اعتذار ګټه رسولی شي او نه اعتراف د چا په درد باندې خوري، ستاسو د اوسیدانې ځای اوْر دی چې همیشه به پکښې پراته یاست. هو! دا بېله خبره ده چې الله ﷻ ستاسو د دوزخ خلود (همېشوالی) مات کړي او د دوزخ څخه مو راوباسي، مګر الله ﷻ ستاسو په باره کښې دغسې عملیه نه اجراء کوي او تاسو به پکښې همېشه یاست.

۳_ ای پیغمبره! یقینًا ستا رب ﷻ هم د حکمت څښتن دی او هم د علم (پوهې) خاوند دی، د کافرانو په ابدي توګه سره تعذیب هم په حکمت باندې بنا دی او هم د علم او پوهې غوښتنه ده.

۴_ ای پیغمبره! په ذکرې شوې شرحې سره مونږ څینو ظالمانو ته څینې نور ظالمان په دنیا کښې دوستان ټاکو نو بیا د دواړو ډلو عاقبت هغه څه کېږي چې وړاندې بیان شو.

توضیحات

۱_ د "مَعْشَرْ" کلمه جمعه ده او د خپل لفظ څخه مفرد نه لري، لکه څنګه چې "نَفَر، قَوْم، رَهْط" جمعې دي او مفردات نه لري. معشر د هغه ټولګي په معنی سره استعمالېږي چې افراد یې په خپلو منځو کښې څه مشترکه متحده وجه ولري، لکه "مَعْشَرُ الْمُسْلِمِين" او "مَعْشَرُ الْكَافِرِين"(۱).

استکثار څه معنی؟

۲_ د ﴿ٱسْتَكْثَرْتُم﴾ کلمه د "اسْتِكْثَار" څخه اشتقاقه شوې ده، "اسْتِكْثَار" دېته وايي چې څوک د یو شي په ډېروالي کښې رغبت وکړي(۲) او د هغه څخه ښه غټه برخه ترلاسه کړي. نو په دې مقام کښې بې د معنی حاصل داسې کېږي چې ای پیریانو (شیطانانو)! تاسو خو د انسانانو څخه ښه غټه برخه بې لاري کړي ده.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: د ﴿ٱسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ﴾ څخه څرګندېږي چې پیریان هم د انسانانو څخه څه ګټه اخلي، نو پوښتنه دا ده چې هغه کومې ګټې دي چې انسانان یې پیریانو ته رسوي؟

مونږ وایو چې: ځینو علماوو کرامو لیکلي دي(۳) چې د ذکرې شوې جملې معنی دا نه ده چې پیریان او انسانان هره یوه ډله د بلې څخه استفاده کوي، بلکې مطلب یې دا دی چې یوازې انسانان د پیریانو څخه استفاده کوي او بس. نو معنی یې داسې کېږي چې ای زمونږ ربه! ځینو زمونږ (انسانانو) د ځینو نورو (پیریانو) څخه په لاندې شیانو کښې استفاده کړې وه:

الف: مونږ انسانانو به په بیابانو او بیدیاوو کښې د ضرر رسوونکو پیریانو څخه په یوه مشر پیري باندې پنا غوښتله چې: "أَعُوذُ بِسَيِّدِ هَذَا الْوَادِي"(۴) یعنې زه د دغه ډاګ او بیدیا په مشر باندې پنا غوارم چې ضرر رسوونکی زاته څه ضرر ونه رسوي.

ای ربه! زمونږ دا عقیده وه چې ټوله ځمکه د پیریانو څخه ډکه ده او څوک چې د پیریانو په کوم یوه مشر پورې خپل خان ونه نښلوي نو د نورو پیریانو څخه ژوندی نه پاتې کېږي(۵). او هم مونږ په دې عقیده وو چې ټول ښکاري حیوانات د پیریانو څاروي دي، که بالفرض مونږ د پیریانو په کوم مشر پورې ارتباط ونه لرو نو د ښکار په کولو باندې به مو پیریان ببخ وباسي(۶).

ب: ای زمونږ ربه! مونږ خو د پیریانو څخه په دنیا کښې جادو او کوډګري زده کوله(۷)، چې زمونږ

---

(۱) تفسیر المراغي ج۸ ص۲۷
(۲) لسان العرب ج۵ ص۱۳۳
(۳) تفسیر الخازن ج۲ ص۴۸۲
(۴) زاد المسیر ج۳ ص ۸۴
(۵) البحر المحیط ج۴ ص۶۴۴
(۶) البحر المحیط ج۴ ص۶۴۴
(۷) زاد المسیر ج۳ ص۸۵

د ژوند دپاره ډېره ګټوره ذريعه وه او ډېري پيسې به مو ورباندې موندلې.

ج: مونږ خو د پيريانو څخه دا استفاده هم کوله چې دنياوي خوندونه او لذتونه به يې راته ښايسته کول او مونږ به د دوي په لاس نيوي سره پکښې پوره زيار ايسته چې د خواړه خوب څخه به تېرېدلو او کرې شپې به مو ډمانو ته رنې کولې[۱].

اما ځينې علماء کرام وايي چې پيريان هم په دنياوي ژوند کښې د انسانانو څخه څه استفاده کوي، دوی وايي چې همدا خبره صحت لري چې استفاده د ددواړو جانبو څخه ده[۲]، نو دوی د پيريانو د استفادې دپاره لاندې څو مثالونه ښودلي دي:

اول: کله چې ځينې پيريان په انسانانو کښې پيروان مونده کړي او خپل امارت ورباندې ښه تثبيت کړي نو د هغوی رتبه او قدر زياتېږي. همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې اشاره کوي چې: «يَبْعَثُ الشَّيْطَانُ سَرَايَاهُ فَيَفْتِنُونَ النَّاسَ فَأَعْظَمُهُمْ عِنْدَهُ مَنْزِلَةً أَعْظَمُهُمْ فِتْنَةً»[۳] يعنې: شيطان (ابليس) خپلې لښکرې ولېږي چې خلک په فتنو کښې واچوي، نو د ده په نزد د درجې د حيثه هغه څوک لوی وي کوم چې د فتنې د حيثه لوی وي.

دوهم: برسېره په دې د انسانانو شپېلولو شوو هډوکو باندې پيريانو ته الله ﷻ غوښه زرغونوي، او د هغوی د څارويو لډوګان د دوی د څارويو دپاره واښه جوړوي. نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَا تَسْتَنْجُوا بِالرَّوْثِ وَلَا بِالْعِظَامِ فَإِنَّهُ زَادُ إِخْوَانِكُمْ مِنَ الْجِنِّ»[۴] يعنې: په لډوانو او هډوکو باندې استنجا مه کوئ چې يقيناً د دغو دواړو هر يو ستاسو د پيريانو ورونړو توښه ده، هډوکي د دوی دپاره او لډوګان د دوی د څارويو دپاره.

تبصره

۴ـ مونږ وايو چې دا جمله ﴿ٱسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ﴾ خو الله ﷻ د هغو کافرانو د خولو څخه حکايت کړې ده کوم چې ابدي دوزخيان او پاخه دروغژنان دي، څه ضرورت نشته چې د هغوی د وينا د تصحيح دپاره د استفادو احتمالات بيان کړو، په هغوی خو دا متل صادق دی چې "اوښه کوم خای دې برابر دی پاتې دې لا غاړه؟".

د ذکرې شوې جملې څخه د هغوی مطلب په خپلو کفرياتو باندې پرده اچول او ځانونه د ملامتۍ څخه خلاصول دي، لکه چې هغوی به يو وخت په خپل شرک باندې هم پرده واچوي او انکار به ترې وکړي چې: ﴿وَٱللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ [الأنعام:۲۳] يعنې: په خپل رب الله ﷻ مو دې سوګند وي چې مونږ په دنيا کښې مشرکان نه وو.

هغوی په حقيقت کښې اعتذار وړاندې کوي چې مونږ خو د شيطانانو سره محض د استفادې

(۱) تفسير ابي السعود ج۳ ص۱۸۴
(۲) تفسير القرطبي ج۸ ص۸۴
(۳) صحيح مسلم ج۲ ص۳۷۶
(۴) جامع الترمذي ج۱ ص۱۱

ارتباطات درلودل، که مونږ پوهېدلی چې دا کار غیر شرعي دی او ته وربانديې ناراض جوړېږې نو مونږ به ترې خانونه ساتلي وی، هیله ده چې مونږ ته د ابدي دوزخ څخه نجات راکړې. نو الله ﷻ به د دوی ذکر شوی اعتذار رد کړي چې: ﴿ٱلنَّارُ مَثۡوَىٰكُمۡ خَٰلِدِينَ فِيهَآ﴾ ستاسو د اوسېداني ځای دوزخ دی او په دی کښې به همیشه یاست، ماته حقائق معلوم دي.

کافران به په دوزخ کښې همیشه وي

۵ـ ځینو خلکو ته د دې جملې ﴿ٱلنَّارُ مَثۡوَىٰكُمۡ خَٰلِدِينَ فِيهَآ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ﴾ څخه داسې پوښتنه ذهن ته ورځي چې ایا کفار به هم په یو وخت کښې د دوزخ څخه نجات مومي او خلود به یې ماتېږي کله چې د الله ﷻ اراده وشي؟

مونږ وایو: که څه هم په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو د ذکر شوې پوښتنې د جوابولو دپاره اوږده بحثونه کړي دي[۱] چې دا کتاب یې د رانقلولو وسه نه لري، مګر اکثرو مفسرینو کرامو ذکره شوې پوښتنه د [هود:۱۰۷] آیت لاندې مطرحه کړې ده او په زړه پورې تحلیلونه یې پکښې کړي دي، نو پوره بحث یې مونږ هم د همغه آیت تفسیر ته پرېږدو او په دې مقام کښې، د الله ﷻ په توفیق، د لاندې جوابونو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: ځینې مفسرین کرام وایي چې ذکره شوې جمله د آیت شریف د نزول د وخت کافرانو ته خطاب دی او د "ما" توری د "مَنْ" د توري معنی ورکوي[۲]. نو حاصل یې داسې کېږي چې ای د وخت کافرانو! ستاسو د اوسېداني ځای ابدي دوزخ دی مګر د هغه چا دپاره نه چې د الله ﷻ اراده وشي او په ایمان باندې مشرف شي.

مونږ وایو: آیت شریف په ذکر شوي ډول باندې معنی کول د وراندینیو ایتونو څخه شکوي چې د قیامت د ورځې حالت بیانوي، نو په کار دي چې د ملغلرو امېل ونه شکولی شي.

ب: ځینې نور وایي چې د ﴿ٱلنَّارُ﴾ د کلمې څخه ګرم دوزخ مراد دی. نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې ای کافرانو! تاسو به همېشه په ګرم دوزخ کښې یاست مګر هله چې الله ﷻ اراده وکړي او د زمهریر د دورې دپاره مو څه وخت هلته بوځي.

د عبدالله بن مسعود ﷺ څخه روایت دی چې "زمهریر" په سختې یخنۍ سره یو ډول عذاب دی، حتی چې کله پکښې دوزخیان واچولی شي نو دوی به الله ﷻ ته سوال وکړي چې ای الله! دوی ته د یوې ورځې زمهریري عذاب په مقابل کښې یوزر کاله د ګرم دوزخ عذاب ورکړه چې: «أَهْوَنُ عَلَيْهِمْ مِنْ عَذَابِ الزَّمْهَرِيْرِ يَوْمًا وَاحِدًا»[۳] یعنې په ګرم اور باندې یو زر کاله تعذیب د زمهریر د یوې ورځې د تعذیب څخه اسان دی.

---

(۱) البحر المحیط ج۴ ص۶۴۵: تفسیر المنار ج۸ ص۶۹
(۲) المحرر الوجیز ج۶ ص۱۵۱
(۳) تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۱۳۸ سورة الدهر

مونږ ته دا ډول جواب هم په زړه پورې نه ښکاري، ځکه چې د ﴿ٱلنَّارُ﴾ د کلمې متبادره معنی مطلق دوزخ بربېښي، برابره خبره ده چې ګرم وي او که سوړ.

ج: مونږ ته په جواب کښې دا ښه ښکاري چې د ذکرې شوې جملې معنی به دا وي چې: ای کافرانو! تاسو به په دوزخ کښې همېشه یاست مګر هله چې د الله ﷻ اراده وشي او خلود (همېشتوب) مات کړي، خو الله ﷻ دغسې اراده نه کوي.

تولیه څه معنی؟

۶_ د ﴿نُوَلِّي﴾ کلمه د "تَوْلِيَةٌ" څخه اشتقاقه شوې ده چې اصل مجرد یې "وَلْيٌ" دي، "وَلْيٌ" په معنی د نژدیکت دی خو په دې مقام کښې یې مفسرین کرام په لاندې دوه ډولونو باندې تفسیر کوي:

الف: لکه څنګه چې مونږ شیطانان په کافرو انسانانو باندې مقرروو، همدارنګه څینې ظالمان په انسانانو کښې هم په څینو نورو ظالمانو باندې ټاکو او په هغوی باندې ورته ولایت او حاکمیت ورکوو. د ښه وضاحت دپاره لاندې شرحه ولولئ:

اول: یوه ورځې د الاعمش علیه الرحمه څخه چا پوښتنه وکړه چې د ذکر شوي آیت په تفسیر کښې دې څه اورېدلي دي؟ هغه جواب ورکړ چې د سلفو صالحینو څخه مې پکښې اورېدلي دي چې: "إِذَا فَسَدَ النَّاسُ أُمِّرَ عَلَيْهِمْ شِرَارُهُمْ"[۱] کله چې خلک فاسد شي نو الله ﷻ وربانديې د دوی شریران مقرروي.

دوهم: الفضیل بن عیاض علیه الرحمه وایي چې: "إِذَا رَأَيْتَ ظَالِمًا يَنْتَقِمُ مِنْ ظَالِمٍ فَقِفْ وَانْظُرْ فِيهِ مُتَعَجِّبًا"[۲] یعنې کله چې یو ظالم وګورې چې د بل ظالم څخه انتقام اخلي نو ودرېږه او په تعجب سره پکښې نظر وکړه.

ب: لکه څنګه چې مونږ په شیطانانو او کافرو انسانانو کښې څینې څینو نورو ته دوستان جوړوو، همدارنګه په ظالمانو کښې هم څینې څینو نورو ته دوستان او نژدېکان ګرځوو چې د ابتلاء او ازمېښت دپاره یو تربله سره په ظلم کښې لاس یو کړي، او په ګډه توګه د ظلم پروژه مخ په وړاندې بوځي[۳]. مونږ ته د مقام په اعتبار سره همدغه دوهم تفسیر غوره ښکاري.

﴿يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ أَلَمۡ يَأۡتِكُمۡ رُسُلٞ مِّنكُمۡ يَقُصُّونَ عَلَيۡكُمۡ ءَايَٰتِي وَيُنذِرُونَكُمۡ لِقَآءَ يَوۡمِكُمۡ هَٰذَاۚ قَالُواْ شَهِدۡنَا عَلَىٰٓ أَنفُسِنَاۖ وَغَرَّتۡهُمُ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا وَشَهِدُواْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمۡ أَنَّهُمۡ كَانُواْ كَٰفِرِينَ ﴿١٣٠﴾ ذَٰلِكَ أَن لَّمۡ يَكُن رَّبُّكَ مُهۡلِكَ ٱلۡقُرَىٰ بِظُلۡمٍ

(۱) الدر المنثور ج۳ص۳۵۸
(۲) تفسیر القاسمي ج۶ ص۷۲۱
(۳) تفسیر الطبري ج۸ ص۳۵

وَأَهْلُهَا غَٰفِلُونَ ﴿١٣١﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوا۟ ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ
﴿١٣٢﴾ وَرَبُّكَ ٱلْغَنِىُّ ذُو ٱلرَّحْمَةِ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنۢ بَعْدِكُم مَّا يَشَآءُ
كَمَآ أَنشَأَكُم مِّن ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ ءَاخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَءَاتٍ ۖ وَمَآ أَنتُم
بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾ قُلْ يَٰقَوْمِ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَامِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن
تَكُونُ لَهُۥ عَٰقِبَةُ ٱلدَّارِ ۗ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿١٣٥﴾

[۱۳۰] ای د پیریانو او انسانانو ټولګیو! ایا تاسو ته همدا ستاسو څخه پیغمبران علیهم السلام نه وه درغلي چې په تاسو باندې به يې زما ایتونه (او احکام) بیانول او ستاسو د دغې ورځې د ملاقات څخه به يې تاسو ډارولی؟ دوی به (په جواب کښې) ووايي چې: مونږ په خپلو ځانونو باندې شاهدي رابو (اقرار کوو چې راغلی وه).

(ای پیغمبره! د دوی همدا بده کړنلاره ده چې په دنیا کښې) حقیر ژوند تیر ویستل او (په آخرت کښې) يې مجبور کړه چې په خپلو ځانونو باندې شهادت ورکړي چې یقیناً دوی کافران وو.

[۱۳۱] (ای پیغمبره!) دغه (د پیغمبرانو سلسله ځکه جاري ساتلې شوې ده) چې ستا رب ﷻ په کفرياتو سره په داسې حال کښې د ښارونو هلاکوونکی نه دی چې اهل (اوسیدونکي) يې (د الله ﷻ د احکامو څخه) ناخبره وي.

[۱۳۲] او (بل ځکه چې) د هرې ډلې دپاره (نیکان وي او که بدان) د هغه څه څخه چې دوی يې کوي (مختلف) مراتب دي (او دا مراتب په امتحان باندې څرګندېږي چې د پیغمبرانو علیهم السلام د سلسلې سره تړلې دي)، او ستا رب ﷻ خو د هغو کړو وړو څخه ناخبر نه دی چې دوی يې کوي.

[۱۳۳] او (د پیغمبرانو علیهم السلام په لېږ لو کښې د بندګانو ګټه ده ځکه چې) ستا رب ﷻ (د هر شي څخه) بې پروا دی (او) د رحمت (مهرباني) څښتن دی، که اراده يې وشي (ای خلکو!) تاسو به د منځه یوسي او ستاسو څخه وروسته به هغه کسان خلیفه ګان کړي چې خوښه يې شي (چې هغوی به ستاسو غوندې ناشکره نه وي)، لکه چې تاسو يې د بل قوم د اولادې څخه پیدا کړئ (چې هغوی هم ستاسو غوندې ناشکره نه وه، لکه د نوح علیه السلام د بېړۍ ملګري).

[۱۳۴] بې شکه هغه څه چې ستاسو سره يې وعده کېږي ضرور راتلونکي دي او تاسو (د الله ﷻ) عاجز (کمزوري) کوونکي نه یاست (چې د ارادې مخه يې ونیسئ).

[۱۳۵] (ورته) ووايه چې ای زما قومه! (چې زما خبره نه منئ نو) په خپل حالت باندې عمل کوئ زه هم عمل کوونکی یم، نو ژر به تاسو پوه شئ چې هغه څوک دی چې هغه لره د کور (آخرت) ښه انجام دی، یقیناً شان دا دی چې ظالمان فلاح (کامیابي) نه شي موندلی.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی چې د قیامت په ورځ کښې د کفرې جنایتونو څخه اعتذار د الله ﷻ په نزد مقبول نه دی. نو د معنی حاصل یې دا دی:

۱_ ای د پیریانو او انسانانو کافرو ټولګیو! نن ورځ چې تاسو اعتذار وړاندې کوئ، ایا تاسو ته په دنیا کښې زما پیغمبران علیهم السلام نه وه درغلي چې زما ایتونه به یې درباندې لوستل او د کارونو لارښوونه به یې درته کوله، چې دا کوئ او دا مه کوئ، او بالآخره د همدغې ورځې څخه به یې دارولئ چې په دې کښې به د حساب کتاب سره مخامخ شئ؟.

دوی به په جواب کښې ووایي چې هو! ستا پیغمبران مونږ ته راغلي وه، مونږ په خپلو ځانونو باندې شاهدي وایو چې مونږ ته یې ټولې لارښوونې کړې وې او د دغې ورځې څخه یې خبر کړي وو، مګر مونږ د هغوی خبرې نه واورېدلې او نه مو پکښې څه د عقل څخه کار واخست.

۲_ ای پیغمبره! کافران خو به په دغې ورځ کښې د پیغمبرانو علیهم السلام په ورتګ باندې اقرار وکړي خو دا به ونه وایي چې څه وجه وه چې دوی د هغوی په نصائحو باندې غوږونه کاڼه کړي وه؟.

د دې کار وجه دا ده چې کافران نړدې ژوند غولولي او آخرت ته یې شا کړې ده، آن تر دې چې د قیامت په ورځ به په خپلو ځانونو باندې د کفر شاهدي ورکړي او د خوب څخه به راویښ شي، مګر په هغه وخت کښې به ورته هیڅ ګټه ونه رسوي.

۳_ ای پیغمبره! څکه مونږ په دنیا کښې د پیغمبرانو علیهم السلام سلسله جاري ساتلې ده چې ستا رب ﷻ د غفلت په حال کښې د ښارونو هلاکوونکی نه دی ترڅو چې هغوی ته پیغمبر ورشي او د غفلت د خوبه یې راویښ کړي، که بیا هم راویښ نه شي نو د عادیانو او ثمودیانو غوندې یې په بلا اخته کوي. نو ستا د زمانې کافران هم باید چې ستا په ورتګ سره د غفلت د خوبه را بیدار شي او په لوی لاس خپل ځانونه په بلا اخته نه کړي.

۴_ ای پیغمبره! د پیغمبرانو علیهم السلام په استولو کښې بله د حکمت خبره دا ده چې هم د نیکانو او هم د بدانو مراتب وربانديې ټاکل کېږي چې د فلاني او فلاني ایمانداري په کومه رتبه کښې ده او با د فلاني او فلاني کفریات څومره-څومره اندازې لري. نو د قیامت په ورځ به هر چاته، نیکو کار وي او که بد کار، د خپلو کړو وړو په معیار مراتب ټاکلی کېږي او ستا رب ﷻ د خلکو د اعمالو څخه ناخبر نه دی.

۵_ ای پیغمبره! ستا رب ﷻ هم غني دی او هم د مهربانۍ خاوند دی، نو د پیغمبرانو علیهم السلام سلسله یې د دې کبله جاري نه ده ساتلې چې د خلکو عبادت ته احتیاج دی بلکې دا کار د ده ﷻ صرف رحمت او مهرباني ده چې خلک وربانديې د خپلو نعمتونو مستحقین جوړ کړي.

نو زما د پلوه د خپل امت خلکو ته ووایه چې الله ﷻ تاسو ته هیڅ اړتیا نه لري او دا کولی شي چې تاسو د منځه یوسي او ستاسو په عوض دنیا په نورو خلکو باندې آباده کړي، لکه څنګه یې چې

ناسو باندې د اولادونو په حیث د خپلو پلرونو په عوض دنیا آباده کړې ده. یا په بل عبارت: ستاسو په پوړینا کولو باندې دنیا نه پوړینا کېږي، خپلو ځانونو ته مه غره کېږئ.
رادی یو خل بیا واورئ د کوم شي چې تاسو ته وعده درکوله کېږي هغه ضرور راتلونکی دی او
ناسو بې مخه نیوونکي نه یاست چې د خپلې ارادې په مقابل کښې د الله ﷻ اراده عاجزه او
کمزورې کړئ او د قیامت د راتللو مخه ونیسئ.
۶ـ ای پیغمبره! خپل امت دې مخاطب کړه چې ما خو د الله ﷻ احکام تاسو ته ورسول، د قیامت
د ورځې حالات مې درته شرحه کړه او دې ته مې په مستنده توګه راوبللې چې د کفر څخه لاس
واخلئ او د قیامت د ورځې د ندامت او پښېمانۍ څخه ځانونه بچ کړئ. نو که تاسو اوس هم په خپلو
کفریانو باندې کلک یاست نو تاسو خپل کار کوئ او زه به خپل، تاسو په خپل کفري حالت باندې
کلک اوسئ او زه به په خپل دعوتي حالت باندې، نتیجې ته به ګورو چې د چا په ګټه تمامېږي. خو
ژر دی چې درته به معلومه شي چې نېک عاقبت د چا په برخه کېږي؟ زما که ستاسو؟ مګر دومره
درته وایم چې تاسو د کفر په ارتکاب سره ظالمان یاست او یقینًا ظالمان فلاح او کامیابي نه شي
موندلی او د آخرت د پښېمانۍ سره مخامخ کېږي.

توضیحات

۱ـ علماء کرام په دې کښې اختلاف لري چې ایا د پیریانو څخه پیغمبران استولی شوي دي او که نه؟، نو مونږ غواړو چې د محترمو لوستونکو توجه لاندې نکاتو ته راواړوو:

الف: ټول علماء کرام متفق دي چې د نبي کریم ﷺ رسالت عام دی او پیریانو ته هم شامل دی، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَأَنَّهُۥ لَمَّا قَامَ عَبۡدُ ٱللَّهِ يَدۡعُوهُ كَادُواْ يَكُونُونَ عَلَيۡهِ لِبَدٗا ﴾ [الجن:١٩] یعني: او ماته یقینًا دا وحي کړی شوې ده چې کله د الله ﷻ بنده (محمد ﷺ په بیت النخله مقام کښې) پورته شو چې د خپل رب ﷻ عبادت وکړي نو پیریان نژدې وه چې په ده باندې (د ډېر ازدحام د کبله) سر په سر پرېوزي، هر یو د قرآن کریم اوریدلو ته لېوال وه.

ب: په دې کښې هم اختلاف نشته چې د پیریانو ځینو کسانو د قرآن کریم د زده کولو څخه وروسته خپل قوم ته رجوع کړې ده، هغوی یې ایمان راوړلو ته هڅولي او د الله ﷻ د عذابه یې ډارولي دي، لکه چې په [الأحقاف:٢٩] آیت کښې ورته اشاره شوې ده.

ج: دا خبره هم اتفاقي ده چې انسانانو ته ټول پیغمبران علیهم السلام د خپل جنس څخه استولی شوي دي او په دوی کښې کوم یو پېری نه دی تېر شوی.

د: اما په دې کښې اختلاف دی چې ایا پیریانو ته د خپل جنس څخه پیری پیغمبر استولی شوی دی او که څنګه؟

اکثره علماء کرام په دې نظر دي چې پیری پیغمبر نه دی تېر شوی بلکې پیغمبري په انسانانو پورې ځانګړې ده، د دوی په نزد د ﴿ أَلَمۡ يَأۡتِكُمۡ رُسُلٞ مِّنكُمۡ ﴾ معنی داسې راوځي چې: ایا تاسو ته

ستاسو د مجموعې څخه خاص خاص انسانان د پیغمبرانو په صفت نه وه درغلي؟!

د دې نظر تائیدات ځینو مفسرینو کرامو راغونډ کړي دي[1] که څوک یې د لوستلو شوق لري هملته دې مراجعه وکړي.

ځینې نور علماء کرام وایي چې په پیریانو کښې هم پیغمبران تېر شوي دي. دوی د همدې مطلب د تائید دپاره ډېر نصوص راغونډ کړي دي[2] او د ذکر شوې جملې معنی داسې راوباسي چې: ایا تاسو ته همدا ستاسو څخه خاص خاص کسان د انسي یا جني پیغمبرانو په حیث نه وه درغلي؟!

دوی وایي چې یو جني پیغمبر د "یوسف" په نامه باندې هم تېر شوی دی[3].

تبصره

۲ـ زمونږ په نظر په ذکره شوې موضوع کښې توقف په کار دی، چې د دې امت کوم تکلیفي حکم وریوري تعلق نه لري نو څه ضرور نه ده چې په بحث باندې یې وخت مصرف کړو. شاید چې الله ﷻ به زمونږ څخه د قیامت په ورځ پوښتنه ونه کړي چې ستاسو څه عقیده وه چې مونږ جني پیغمبر دنیا ته استولی وه او که نه.

یادونه

۳ـ مونږ د [النساء:۴۲] آیت لاندې لیکلي دي چې د قیامت په ورځ کښې په کافرانو باندې مختلف حالات ورځي چې په خپلو کفریاتو باندې به کله اقرار کوي، لکه همدغه آیت چې اوس د بحث لاندې دی، او کله به ترې انکار کوي، لکه د همدې سورت [۲۳] آیت چې شرحه یې پخوا تېره شوې ده، والحمد لله ﷻ.

د "ظلم" د کلمې دوه تفسیرونه

۴ـ په دې مقام کښې علماء کرامو د ﴿بِظُلْمٍ﴾ د کلمې دپاره لاندې دوه تفسیرونه کړي دي:

الف: ځینې وایي چې دلته د ظلم څخه شکلي ظلم مراد دی. نو حاصل یې داسې کېږي چې ای پیغمبره! ستا رب ﷻ په ظلم سره ښارونه نه هلاکوي چې د پیغمبر د ورلېږلو څخه وړاندې د غفلت په حال کښې ورباندې کوم آفت ورښکته کړي[4].

دوی وایي چې حقیقي ظلم خو د الله ﷻ په یوه کار کښې هم نه متحقق کېږي ځکه چې ټول مخلوقات د ده ﷻ ملک دی او په خپل ملک کښې تصرف کول ظلم نه ګڼل کېږي، هو! دا بېله خبره ده چې الله ﷻ د خپل فضل او مهربانۍ د کبله ذکر شوي تصرف ته د ظلم نوم ږدي.

ب: اکثره علماء کرام وایي چې دلته ظلم په خپله حقیقي معنی سره استعمال شوی دی[5]، نو د

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۱۷۷
(۲) تفسیر المنار ج۸ ص۱۰۶
(۳) البحر المحیط ج۴ ص۶۴۸
(۴) التفسیر الکبیر ج۱۳ ص۱۹۷
(۵) تفسیر الطبري ج۸ ص۳۷؛ المحرر الوجیز ...

معنی حاصل بې داسې کېږي چې ای پیغمبره! ستا رب ﷻ په ظلمونو او کفریاتو باندې ترهغه نیول نه کوي ترڅو چې هغوی ته پیغمبر ورواستوي او هغوی د پیغمبر لارښوونو ته شا کړي.

مونږ ته همدغه دوهمه معنی په دې مقام کښې په زړه پورې ښکاري.

یادونه

۵ـ په دې باره کښې چې الله ﷻ د زښت ډېر رحمت خاوند دی، مونږ د [الأنعام: ۱۲] آیت لاندې ځو احادیث د مثال په توګه د الله ﷻ په توفیق لیکلي دي هیله ده چې د دې مقام د ښه پوهیدلو دپاره یو ځل ولوستلی شي. برسیره پر دې ځینو مفسرینو کرامو ورباندې په دې مقام کښې هم پوره رڼا اچولې ده[1] چې دا کتاب یې د اوږد والي د کبله نه شي رانقل کولی.

د "قَوْمٍ آخَرِينَ" څخه دلته څوک مراد دي؟

۶ـ ځینې مفسرین کرام وایي چې دلته د ﴿قَوۡمٍ ءَاخَرِينَ﴾ (بل قوم) څخه هغه خلک مراد دي کوم چې د نوح ؑ سره په کشتۍ کښې نجات موندلی وه[2]. نو د معنی حاصل به یې داسې شي: لکه چې تاسو د ښو نېکانو خلکو (د نوح ؑ د کشتۍ د ملګرو) خلیفه ګان یاست همدارنګه الله ﷻ قادر دی چې ستاسو خلیفه ګان هم نېکان خلک وګرځوي.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوی تفسیر به د مثال په توګه ښودلی شوی وي، ځکه چې د هرې طبقې خلک د پخوانۍ طبقې دپاره خلیفه ګان ګڼل کېږي او هم دا چې نېکان خلک خو بوازې د نوح ؑ په ملګرو کښې انحصار نه لري.

﴿وَجَعَلُواْ لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ ٱلۡحَرۡثِ وَٱلۡأَنۡعَٰمِ نَصِيبٗا فَقَالُواْ هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعۡمِهِمۡ وَهَٰذَا لِشُرَكَآئِنَاۖ فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمۡ فَلَا يَصِلُ إِلَى ٱللَّهِۖ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَآئِهِمۡۗ سَآءَ مَا يَحۡكُمُونَ ﴿١٣٦﴾ وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٖ مِّنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ قَتۡلَ أَوۡلَٰدِهِمۡ شُرَكَآؤُهُمۡ لِيُرۡدُوهُمۡ وَلِيَلۡبِسُواْ عَلَيۡهِمۡ دِينَهُمۡۖ وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ مَا فَعَلُوهُۖ فَذَرۡهُمۡ وَمَا يَفۡتَرُونَ ﴿١٣٧﴾﴾

[۱۳۶] او مشرکانو الله ﷻ ته د هغه شي څخه برخه ټاکلې ده چې ده ﷻ پیدا کړی دی چې د کښتونو او څارویو څخه عبارت دی (او بوتانو ته یې ترې هم برخه ټاکلې ده)، نو دوی وایې چې دا (برخه) خاص الله ﷻ لره ده، د دوی په ګومان، او دا (برخه) خاص زمونږ شریکانو (بوتانو) لره ده.

---

[1] تفسیر المنار ج۸ ص۱۱۵

[2] روح المعاني ج۸ ص۳۰

نو هغه برخه چې د دوی د شریکانو (بوتانو) دپاره وي نو (هغه د) الله ﷻ (برخې) ته نه وصل کېږي (چې ورباندې زیاته شي) او هغه برخه چې الله ﷻ لره وي نو هغه د دوی (د) بوتانو (شریکانو برخې) ته وصل کېږي (ورباندې زیاتوي یې).

هغه شی ډېر بد دی چې دوی (ورباندې) حکم کوي (کوم چې وړاندې ذکر شو).

[۱۳۷] او (ای پیغمبره! لکه څنګه چې مشرکانو ته دغه ذکر شوی حکم شریکانو او بوتانو ښائسته کړی دی) همدارنګه ډېرو مشرکانو ته د دوی شریکانو (بوتانو) د دوی د اولادونو وژل هم ښائسته کړي دي، د دې دپاره چې دوی (په معنوي مرګ باندې) هلاک کړي او د دې دپاره چې په دوی باندې خپل دین ګډ وډ کړي.

او که د الله ﷻ اراده شوې وی نو دغه (ذکر شوي کارونه) به یې نه وی کړي، نو (ای پیغمبره!) مشرکان د هغه څه سره پرېږده چې دوی یې (په الله ﷻ باندې) دروغ تړي.

ارتباط

په وړاندې نژدې آیت کښې الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته توصیه کړې وه چې مشرکان مخاطب کړه چې ای مشرکانو! په کوم حالت باندې چې تاسو یاست په همغه حالت باندې اوسئ، ډېر ژر به په نتیجه باندې خبر او ډېر ژر به په خپلو کړو باندې پښیمانه شئ؛

د دې ایتونو څخه نیولې تر ډېرو ایتونو پورې د مشرکانو حالت بیان شوی دی چې دوی د عقیدې او عمل د حیثه په کومو حالاتو باندې وه.

شان نزول یا د ایتونو مصداق

څرنګه چې د ایتونو شان نزول په حقیقت کښې د ایتونو دپاره مصداق په ګوته کوي او په تفسیر باندې په پوهیدلو کښې د لوستونکو سره زیات کومک کوي، نو مونږ غواړو چې په دې مقام کښې د لوستونکو توجه لاندې نکاتو ته ورواړوو چې د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما او نورو علماوو کرامو څخه روایت شوي دي[۱]:

۱ـ د ایتونو د نزول په وخت کښې د مشرکانو دا عادت وه چې د خپلو غلو (دانو) میوجاتو او بالآخره د خپلو څارویو څخه به یې څه برخه د الله ﷻ په نامه باندې بېلوله ترڅو الله ﷻ ترې راضي شي، او څه برخه به یې د بوتانو په نوم باندې ټاکله ترڅو بوتان د دوی سره لاس وکړي او الله ﷻ ته یې نژدې کړي.

۲ـ د هغوی په اصطلاح، د الله ﷻ برخه به یې په میلمنو او مسکینانو باندې مصرفوله او د ماشومانو په تربیه کښې به یې ترې کار اخست، او د بوتانو برخه به یې د بوت خانو په جوړونه، ترمیم، قربانیو او بالآخره د منجاورانو په مصارفو کښې لګوله[۲].

---

(۱) المحرر الوجیز ج۶ ص۱۵۶؛ روح المعاني ج۸ ص۳۲
(۲) تفسیر المراغي ج۸ ص۴۲

۲_ مشرکانو به د الله ﷻ د برخې هومره رعایت او حفاظت نه کاوه څومره رعایت او حفاظت به یې چې د بوتانو د برخې کاوه. که څه هم دوی به د همدې فرق وجه دا بیانوله چې بوتان فقیران دي په برخو باندې یې پاملرنه په کار ده او الله ﷻ غني دی، که برخه یې ضایعه شي هم باک یې نشته، مګر اصلي وجه یې داوه چې د دوی د یو پلوه د بوتانو سره د الله ﷻ په نسبت محبت زیات وه او د بله پلوه څومره چې د بوتانو څخه دارېدل هومره د الله ﷻ څخه نه دارېدل. لاندې څو مثالونه د نظره تېر کړئ:

الف: که باد به د بوتانو د برخې څخه څه شی د الله ﷻ برخې ته وروالوزاوه نو هغه به یې بېرته خپل ځای ته انتقالاوه، اما د عکس په صورت کښې به یې په خپل حال پرېښوده او د بوتانو برخه به یې ورباندې غټوله.

ب: که د بوتانو پورې د مربوطې کروندې څخه به د الله ﷻ مربوطې کروندې ته اوبه وبهېدلې نو سمدستي به یې بندولې خو د عکس په صورت کښې به هیڅ خبره نه وه او د بوتانو کرونده به یې ورباندې خړوبوله.

ج: که د بوتانو په برخه به څه اسماني آفت پېښ شو او څه زیان به یې ورته ورساوه نو د هغه جبیره به یې د الله ﷻ د برخې څخه کوله او د تاوان په اندازه به یې پکښې زیادت کاوه، اما د عکس په صورت کښې به یې پوره کولو ته حاضر نه وه.

د: که اشد ضرورت به وردمخه شو نو د الله ﷻ د برخې څخه به یې اجراء کاوه اما د بوتانو برخې ته به یې په هیڅ صورت کښې لاس نه ور وړ، په اصطلاح چې لاس یې ګوزن ونه وهي.

ه: که د الله ﷻ برخې به ښه وده وکړه او ښه حاصلات به یې ونیوه او د بوتانو د برخې حاصلات به مزه ناک نه وه نو برخې به یې سره تبدیل کړې، د الله ﷻ په برخه باندې به یې د بوتانو د برخې نوم کېښود او د بوتانو برخې ته به یې د الله ﷻ د برخې لقب ورکړ.

و: که د بوتانو برخه به تمامه شوه او د منجاورانو او بوت خانو مصرف به پوره نه شو نو پاتې مصارف به یې د الله ﷻ د برخې څخه د اجراء لاندې نیوه، اما که د مسکینانو او مېلمنو مصارف به د الله ﷻ د برخې څخه پوره نه شوه او د بوتانو په برخه کښې به زیات وه نو هغه ته به یې ګوتې نه وروړې چې بوتان خپه نه شي.

ز: د الله ﷻ د برخې په څاروي باندې به د حج یا عمرې دپاره سورېده خو د بوتانو د برخې په څاروي باندې به په هیڅ صورت کښې نه سورېده.

ح: بالآخره د الله ﷻ د برخې څاروی به یې د بوتانو په نامه سره ذبحه کاوه مګر د بوتانو د برخې په څاروي باندې به یې د ذبحې په وخت کښې د الله ﷻ نوم نه یاداوه.

لنډه دا چې الله ﷻ په دغو ایتونو کښې د مشرکانو ذکر شوي جنایات او هم د اولاد وژنې جنایات منعکس کړي دي او د دوی د بې عقلۍ څخه یې پرده پورته کړې ده چې حاصل یې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

۱_ ای پیغمبره! د مشرکانو د غیر مشروع حالاتو څخه دا حالت هم دی چې د یو پلوه عقیده لري چې کروندې او څاروي، بلکې هر شی الله ﷻ پیدا کړي دي او بوتان ورسره پکښې برخوال نه دي، خو د بلې خوا یې په خپلو کروندو او څارویو کښې لکه څنګه چې د الله ﷻ دپاره برخه ټاکي همدارنګه بوتان هم بې برخې نه پرېږدي او په خپل خیال داسې وېش کوي چې دا د الله ﷻ برخه ده او دا زمونږ د شریکانو (بوتانو) برخه ده، حال دا چې په خلقت کښې داسې نه شي ویلی چې دا الله ﷻ پیدا کړي دي او دا زمونږ شریکانو (بوتانو) پیدا کړي دي.

۲_ په دې باندې علاوه، د مشرکانو بله سپین سترګي او بې ادبي دا ده چې د هغې برخې د پر حفاظت او ساتنه کوي کومه یې چې بوتانو ته ټاکلې وي چې په هیڅ صورت باندې د همدې برخې څخه څه شی د الله ﷻ برخې ته نه ورکول کېږي، مګر بالعکس د بوتانو په برخه کښې که څه نواقص پیدا شوه نو د الله ﷻ په برخه باندې یې تبدیلوي او که هغه تمامه شوه په دې باندې یې پوره کوي او داسې نور.

۳_ ای پیغمبره! د مشرکانو یو کفر دا دی چې بوتان په مالي عباداتو کښې هم برخوال ګڼي لکه څنګه چې دوی ته په بدني عباداتو کښې برخه ورکوي، او بل کفر یې دا دی چې په عباداتو کښې د الله ﷻ په نسبت د بوتانو زیات احترام کوي، نو دا ډېره بده عقیده او بد حکم دی چې دوی یې کوي.

۴_ ای پیغمبره! لکه څنګه چې مشرکانو ته د دوی شریکانو (بوتانو) په مالي عباداتو کښې ذکر شوې کړنلاره ښایسته کړې ده، همدارنګه یې دوی ته د خپلو اولادونو وژل هم ډېولي ګرځولي دي ترڅو دوی د هلاکت کندې (دوزخ) ته وغورزوي او دین درباندې ګډوډ کړي، حتی چې جنایات هم ورته عبادات څرګندېږي بلکې جنایات یې د دین جزء ګڼلی دی.

۵_ ای پیغمبره! دنیا د ازمېښت او امتحان ډګر دی د همدې کبله الله ﷻ دوی ته ازادي ورکړې ده، که نه نو که د الله ﷻ اراده شوې وی چې دغه کارونه دې ونه کړي نو یو کار به یې هم نه وی کړی نو د خپلو دروغینو عباداتو او دروغینو اعمالو سره یې پرېږده، ډېر ورباندې مه غمژن کېږه، د قیامت ورځ راروانه ده ډېر ژر به دوی د ندامت سره مخامخ شي.

توضیحات

۱_ په آیت شریف کښې مطلب دا نه دی که بالفرض مشرکانو د الله ﷻ د برخې ساتنه د بوتانو د برخې د ساتنې سره برابره کړې او یا یې ترې اضافه کړې وی نو دوی ته به د ملامتی لقب نه وی احترامي ده چې دوی یې مرتکب شوي دي.

ورکړی شوی، بلکې مطلب یې دا دی چې دا کار په شرک باندې علاوه یوه بله بې ادبي او بله بې

د مشرکانو عادت وه چې د یوه کفر په داخل کښې به یې بل کفر ته لاس اچاوه، الله ﷻ فرمايي: ﴿وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُم مَّا يَشْتَهُونَ﴾ [النحل:۵۷] یعنې: مشرکان الله ﷻ ته لورګانې

جوړوي، ده ﷻ ته پاکي ده، حال دا چې خپلو ځانونو ته هغه څه غواړي چې مينه او محبت ورسره لري چې زامن دي.

نو الله ﷻ ته د اولاد ثابتول يو کفر دی او په اولاد کښې ورته ـ د دوی په نزد ـ د حقير اولاد لورګانو ثابتول بل کفر دی.

"شُرَكَآئِهِمْ" څه معنی؟

٢ـ په دې مقام کښې مفسرينو کرامو د ﴿شُرَكَآئِهِمْ﴾ دپاره ډېرې معناوې کړې دي[١]، لکه شرکي انډيوالان، د بوتانو منجاوران، انسي يا جني شيطانان. مګر مونږ د لنډون په غرض په بوتانو سره معنی کړ چې ټولو ته شامل شي، دا ځکه چې بوت خو يوازې متعارفو جماداتو پورې مختص نه دی بلکې هر شی چې د الله ﷻ د عبادت څخه غافلوونکی وي د سړي دپاره د بوت په نوم يادېږي، برابره خبره ده چې په عمل کښې وي او که په عقيده کښې.

نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي چې «تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ وَعَبْدُ الدِّرْهَمِ وَعَبْدُ الْخَمِيصَةِ إِنْ أُعْطِيَ رَضِيَ وَإِنْ لَمْ يُعْطَ سَخِطَ»[٢] يعنې: هلاک شو د دينار (طلاوو) بنده، او د پيسو بنده او (هم) د زونډې دار څادر بنده، که (د دغو شيانو څخه څه شی) ورکړی شي راضي کېږي او که ورنه کړی شي په غُصه کېږي. يعنې خوشالي او خفګان يې د الله ﷻ د رضا په حاصلولو پورې تړلی نه وي بلکې په ماديات‌و پورې نښتې وي.

د اولاد وژنې وجوهات

٣ـ دا قاعده ده چې هر ظالم د ظلم کولو دپاره څه بهانه تراشي که څه هم د هغې بطلان ښه پوره ځرګند وي. نو مشرکانو به هم د خپلو اولادونو د وژلو دپاره لاندې بهانې تراشلې[٣]:

الف: ځينو به خپل اولادونه (لورګاني يا زامن) د فقر د کبله وژل چې يا به يې سمدستي لاس تنګ وه او يا به د تنګ لاسی څخه ډارېده چې په نفقه باندې به يې د فقر سره مخامخ شي.

ب: ځينو به خيال کاوه چې د اولاد په قرباني سره به الله ﷻ ته يا بوتانو ته نژدې شي لکه څنګه چې ابراهيم ﷺ د خپل زوی (اسماعيل ﷺ) ذبحه کولو ته چمتو شوی وه. مګر دې ته به يې فکر نه وه چې هغه ته خو الله ﷻ امر کړی وه او دوی يې تر منعه کړي دي.

ج: ځينو به د خپلو اولادونو ذبحه کول په خپلو ځانونو باندې نذر اېښوده، لکه څنګه چې عبد المطلب (د نبي کريم ﷺ نيکه) په لسو زامنو کښې د يوه زوی ذبحه کول په خپل ځان باندې نذر کړې وه، چې د سيرت کتابونو يې مفصله قيصه ليکلې ده[٤]. د همدې کبله د نبي کريم ﷺ په القابو کښې

---

(١) زاد المسير ج٣ ص٨٩
(٢) صحيح البخاري ج١ ص٤٠٤
(٣) روح المعاني ج٨ ص٣٢؛ تفسير المراغي ج٨ ص٤٤
(٤) سيرت ابن هشام ج١ ص١٦٤

یو لقب "اِبْنُ الذَّبِیحَیْنِ" دی(۱) یعني د دوه وو ذبحه کړی شوو زوی، چې یو یې پلار (عبدالله) دی او بل یې نیکه (اسماعیل ﷺ) دی.

د: ځینو به لورګانې د دې کبله ژوندۍ ښخولې چې د لور ودېدل به ورته شرم ښکارېده او هم د دې کبله چې په کورنیو جنګونو کښې به د بندۍ په حیثه ونیوله شي او پیغور به راته ترې جوړ شي.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: مشرکانو د لورګانو د وژلو او د ژوندیو ښخولو دپاره څه بنیاد درلود؟
مونږ وایو چې: دا بې رحمي صرف په غُصه باندې پیل شوې وه هغه دا چې(۲):

یو ځل په کورنیو جنګونو کښې څه زنانه بندیانې بیولې شوې وې چې په دوی کښې د قیس بن عاصم لور هم وه، بله ورځ جګړه په سوله فیصله شوه او د سولې یو جز دا وه چې بندیانې زنانه دې پرېښودلې شي چې خپلو کورونو ته ستنې شي.

ټولې بندیانې ستنې شوې مګر د قیس بن عاصم لور بیرته ستنه نه شوه، او چا چې بندۍ کړې وه د همغه سره خوښه شوه، نو قیس سوګند یاد کړ که په کور کښې یې لور تولده شي نو هغه به ژوندۍ ښخه کړي. قیس په خپلو نورو (نوو زیږېدونکو) لورګانو باندې همدغه نقشه عملي کړه او په مشرکانو جاهلانو کښې یې د بې رحمۍ دېره کېښودله.

﴿وَقَالُواْ هَٰذِهِۦٓ أَنْعَٰمٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَّا يَطْعَمُهَآ إِلَّا مَن نَّشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَٰمٌ حُرِّمَتْ
ظُهُورُهَا وَأَنْعَٰمٌ لَّا يَذْكُرُونَ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهَا ٱفْتِرَآءً عَلَيْهِ ۚ سَيَجْزِيهِم بِمَا كَانُواْ
يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾ وَقَالُواْ مَا فِى بُطُونِ هَٰذِهِ ٱلْأَنْعَٰمِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰٓ
أَزْوَٰجِنَا ۖ وَإِن يَكُن مَّيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَآءُ ۚ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ ۚ إِنَّهُۥ حَكِيمٌ عَلِيمٌ
﴿١٣٩﴾ قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ قَتَلُوٓاْ أَوْلَٰدَهُمْ سَفَهًۢا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُواْ مَا رَزَقَهُمُ ٱللَّهُ ٱفْتِرَآءً عَلَى
ٱللَّهِ ۚ قَدْ ضَلُّواْ وَمَا كَانُواْ مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾﴾

[۱۳۸] او مشرکان (په خپل ګومان سره) وایي چې دغه، څاروي دي او که غلې، منعه کړی شوي (حرامې) دي، نه به یې خوري مګر هغه څوک چې زمونږ خوښه وي (مونږ یې ورته تاکو)؛ او (هم وایي چې دغه) څاروي دي چې سورلي یې حرامه کړی شوې ده. او (هم وایي چې دغه) څاروي دي چې د

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۱۶
(۲) روح المعاني ج۸ ص۳۲

الله ﷻ نوم وربانديٍ دوی نه يادوي (بايد وربانديٍ ياد يې نه کړي) (دا ټول دروغ ويل دي) په الله ﷻ باندي دروغ ويل، ژر دی چي دوی ته به په هغه څه جزا ورکړی شي چي دي دوی چي دروغ تړي.

[۱۳۹] او مشرکان وايي چي هغه څه چي د دغو څارويو (چي د بوتانو په نامه نذر کړی شوي دي) په ګېډو کښي دي خاص زمونږ د نارينه وو دپاره دي او زمونږ په زنانه وو باندي حرام کړی شوي دي (خو په دې شرط چي ژوندي تړې وزېږېږي)، او که هغه مړه وي (مړه وزېږېږي) نو دوی (نارينه او زنانه ټول) پکښي شريک دي. ژر دی چي الله ﷻ به د همدې (دروغين) بيان جزا ورکړي، يقيناً همدی ﷻ د حکمت څښتن (او) د علم خاوند دی.

[۱۴۰] بې شکه هغه کسان زيانکاران شوه چي د حماقت د کبله يې بدون د پوهې څخه خپل اولادونه وژلي او هغه مالونه يې (په خپلو خانونو باندې) حرام کړي کوم چي الله ﷻ دوی ته روزي کړي دي، (دا دروغ تړل دي) په الله ﷻ باندې دروغ تړل. يقيناً دوی بې لارې شوه او دوی لاره موندونکي نه دي.

د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښي هم د وړاندينيو ايتونو مضمون تعقيب شوی دی او د مشرکانو نامشروعو کارونو ته اشاره شوې ده ترڅو مؤمنان ترې عبرت واخلي او په دين کښي بدعتونه جوړ نه کړي، نو حاصل يې داسې راوځي: ای پيغمبره! د مشرکانو د ځينو نورو بې ځايه تصرفاتو يادونه په لاندې ډول وکړه:

۱ـ مشرکان ځينو څارويو ته او د ځينو غلو دانو حاصلاتو ته اشاره کوي او وايي چي دا به نه خوري مګر هغه څوک چي مونږ ورته د خوراک او استفادې دپاره په خپل خيال خاص کړي دي. هغه دا چي د بوتانو په مصارفو به لګېږي، د بوت خانو ترميم به پرې کېږي او بالآخره د بوت خانو منجاوران به ترې خپل خوراک او څښاک برابروي، په نورو ټولو خلکو باندې ترې استفاده کول حرام دي، که چا ترې استفاده وکړه هغه ګناهګار دی.

۲ـ دوی ځينو نورو څارويو ته ګوته نيسي چي دا د بوتانو په نامه باندې خوشي کړی شوي دي چي هيڅ‌چاته جواز نه لري چي د سورلۍ استفاده ترې وکړي او په لوی لاس خپل خان ګنهګار کړي.

۳ـ دوی ځينې نور څاروي د بوتانو په نامه په ګوته کوي چي په دغو باندې به هيڅوک د ذبحې په وخت کښي د الله ﷻ نوم نه يادوي او په هرچا باندې واجبه ده چي د بوتانو په نامه باندې يې ذبحه کړي، علاوه په دې دا هم چاته روا نه ده چي د سورلۍ استفاده ترې وکړي او د عمرې يا د حج او يا د بل نېک کار سفر وربانديٍ وکړي او په شا باندې يې د "لبيک اللّهم لبيک" چيغه پورته کړي.

ای پيغمبره! ذکر شوي تعينات د الله ﷻ د جانبه نه دي شوي بلکې الله ﷻ ذکر شوي څاروي او د غلو دانو حاصلات د ټولو بندګانو دپاره خلق کړي دي، مګر مشرکان د دغو ټولو تعيناتو نسبت الله ﷻ ته کوي او په الله ﷻ باندې دروغ تړي، نو ډېر ژر به يې جزا وګوري.

۴_ مشرکان ځینو نورو څارویو ته اشاره کوي او وايي چې د دغو څارویو اولادونه فقط د نارینه وو پورې اختصاص لري چې غوښه یې وخوري او په زنانوو باندې یې خوراک حرام دی، هو! که د دغو څارویو اولادونه مړه وزیږیده نو بیا پکښې نارینه او زنانه ټول شریک دي چې غوښې یې وخوري، هیڅوک یې په خوراک باندې نه ګناهګاریږي.

ډیر ژر دی چې الله ﷻ به د دغه بیان او د دغو تعیناتو جزا هم ورکړي، خو سمدستي جزا ورکول د حکمت غوښتنه نه ده ترڅو ابتلاء او ازمېښت تکمیل شي. یقیناً الله ﷻ برسیره پر دې چې حکیم دی، د پوهې خاوند هم دی د هرچا د جزا ونډه ورته معلومه ده.

۵_ ای پیغمبره! هغه خلک چې په بې عقلۍ سره بدون د شرعي دلیل څخه خپل اولادونه وژني او یا په الله ﷻ باندې دروغ تړي او په خپلو ځانونو باندې حلال رزقونه حراموي دوی د یو پلوه د ابدي دوزخ سره مخامخ کیدونکي او تاوانیان دي او د بله پلوه په دنیا کښې هم خساره مند دي، چې هم د اولادونو د نعمت او هم د مالونو د نعمت څخه بې برخې شوه او هم تري الله ﷻ راضي نه شو بلکې ورباندې په غضب شو.

لنډه دا چې دوی ګمراهان شوه او په راتلونکي کښې هم لاره موندونکي نه دي، که څه هم دوی خپل ځانونه لاره موندونکي ګڼي.

توضیحات

۱_ ځینو مفسرینو کرامو[1] لیکلي دي چې په ﴿وَأَنْعَٰمٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا﴾ جمله کښې هغو څلورو ډلو څارویو ته اشاره ده کوم چې په [المائدة:۱۰۳] ایت کښې د "بَحِيْرَة، سَائِبَة، وَصِيْلَة، حَام" په نومونو باندې یاد شوي دي، چې هملته یې شرحه تېره شوې ده، هیله ده چې لوستونکي یې یو ځل وګوري.

۲_ مفسرینو کرامو د ﴿وَأَنْعَٰمٌ لَّا يَذْكُرُونَ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهَا﴾ جمله په لاندې دوه تفسیرونو باندې تفسیره کړې ده[2]:

الف: چې په دغو څارویو باندې به د ذبحې په وخت کښې د الله ﷻ نوم نه یادیږي ترڅو بوتان ناراض نه شي.

ب: چې د حج یا عمرې سفرونه به ورباندې نه کول کېږي چې په شا باندې یې د الله ﷻ نوم یاد کړی شي، او نه به پرې بل نېک کار کول کېږي.

څرنګه چې مونږ ته دواړه تفسیرونه سره منافي نه ښکاري نو ځکه مو په خلاصه مطلب کښې دواړو ته اشاره وکړه.

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۹: المحرر الوجیز ج۶ ص۱۶۰
[illegible] ۰۴۹۲ تفسیر البغوي ج۲ ص۱۳۴

ما في البطن څه معنی؟

٣ـ ځینو مفسرینو کرامو د ﴿مَا فِي بُطُونِ هَٰذِهِ ٱلْأَنْعَٰمِ﴾ دکلماتو څخه دوه شیان اخستي دي، یو د همدغو څارویو شوده او بل د همدغو څارویو بچي کوم چې د دوی په ګېډو کښې وي او لا زېږېدلي نه وي، او دغه مفهوم خو د څارویو په شودو او بچې (جنین) دواړو باندې صادقېږي څکه چې دواړه د څارویو په بُطون (په داخل) کښې دي[1].

مګر مونږ ته بهتره ښکاري چې دلته یوازې جنین مراد کړی شي څکه چې:

الف: په راتلونکي [١٤٣] آیت کښې د همدې څخه په ﴿أَمَّا ٱشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ ٱلْأُنثَيَيْنِ﴾ باندې تعبیر کړی شوی دی چې د شودو اراده کولو ځای پکښې نشته.

ب: د ما في البطون دوهم حالت په ﴿وَإِن يَكُن مَّيْتَةً﴾ پورې اختصاص لري څکه چې په شودو باندې د ﴿مَيْتَةً﴾ اطلاق نه کېږي، نو متبادره دا ده چې فقط جنین به مطلب وي او بس، والله ﷻ أعلم.

سوال جواب

٤ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د مشرکانو دوه شرکیات (د څارویو او کروندو تحریم او د اولادونو وژنه) په ذکرو شوو ایتونو کښې خلط ملط بیان کړه؟

مونږ وایو چې: دا د دې کبله ـ والله ﷻ اعلم ـ چې دواړه شرکیات سره یو تربله متناقض ښکاري، څکه چې مشرکان د یو پلوه د فقیرۍ د ډاره خپل اولادونه وژني او د بله پلوه خپل مالونه ضایع کوي او په خپلو ځانونو باندې یې حراموي، ته به وایې چې دوی د فقر څخه بالکل نه ډارېږي.

دوی ته په کار وه چې مالونه یې په خپلو اولادونو باندې مصرف کړي وی او د وژلو څخه یې صرف نظر شوي وی، نو په اصطلاح سر او مال به یې دواړه د خطر څخه بچ وی، حال دا چې دوی په دواړو کښې د تاوان متحمل شوه. یا په بل عبارت: د بارانه وتښتیده او د ناوې لاندې یې شپه شوه، او غوږ یې ګاټه سر یې بایلود، چې هم یې مالونه ضایع شوه او هم یې اولادونه.

﴿وَهُوَ ٱلَّذِيٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ وَٱلنَّخْلَ وَٱلزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ۚ كُلُوا۟ مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَءَاتُوا۟ حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦ ۖ وَلَا تُسْرِفُوٓا۟ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾ وَمِنَ ٱلْأَنْعَٰمِ حَمُولَةً وَفَرْشًا ۚ كُلُوا۟ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا۟ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٤٢﴾ ثَمَٰنِيَةَ أَزْوَٰجٍ ۖ مِّنَ ٱلضَّأْنِ ٱثْنَيْنِ وَمِنَ ٱلْمَعْزِ ٱثْنَيْنِ ۗ قُلْ ءَآلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ

[1] تفسیر الطبري ج٨ ص٤٨

ٱلْأُنثَيَيْنِ أَمَّا ٱشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ ٱلْأُنثَيَيْنِ نَبِّـُٔونِى بِعِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٤٣﴾ وَمِنَ
ٱلْإِبِلِ ٱثْنَيْنِ وَمِنَ ٱلْبَقَرِ ٱثْنَيْنِ ۗ قُلْ ءَآلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ ٱلْأُنثَيَيْنِ أَمَّا ٱشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ
أَرْحَامُ ٱلْأُنثَيَيْنِ ۖ أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ وَصَّىٰكُمُ ٱللَّهُ بِهَٰذَا ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ
عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ ٱلنَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٤٤﴾

[۱۴۱] او الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې (ډول-ډول) باغونه يې پيدا کړي دي چې (په لرګيو باندې) پورته کړی شوي دي او (په لرګيو باندې) نه دي پورته کړی شوي، او (هم يې) د کجورو ونې او کښتونه (پيدا کړي دي) چې خوراک يې مختلف دی، او (هم يې) د زيتون او انارو (ونې پيدا کړې دي) چې (په يو حيث) يو بل ته ورته دي او (په بل حيث) يو بل ته ورته نه دي.

(دلته د الله ﷻ حکم دا دی چې) د دې (ذکرو شوو) ونو (او بوټو) د ميوجاتو (او حاصلاتو) څخه خورئ کله چې حاصل ورکړي (او ميوه ونيسي). او حق (زکات) يې د پرېکولو (حاصل ټولولو) په وخت کښې ورکړئ، او اسراف (د شرعي حد څخه تجاوز) مه کوئ. يقيناً الله ﷻ اسراف کوونکي نه خوښوي.

[۱۴۲] او (الله ﷻ) د څارويو څخه بار اوچتوونکي او (په ځمکه باندې) خوربدونکي (هم پيدا کړي دي).

(دلته هم د الله ﷻ حکم دا دی چې) د هغو څارويو څخه خورئ (او نورې استفادې ترې کوئ) چې الله ﷻ درته روزي کړي دي او د شيطان د قدمونو (غوښتنو) پيروي مه کوئ، يقيناً شيطان ستاسو دپاره ښکاره دښمن دی (د دښمن پيروي کول ګمراهي ده).

[۱۴۳] (يا په بل عبارت: الله ﷻ) اته جوړې (پيدا کړې دي) چې د ګډو څخه دوه جوړې دي (نر او ښځه) او د اورو څخه هم دوه جوړې دي (نر او ښځه).

(ای پيغمبره! مشرکانو ته) ووايه چې ايا الله ﷻ (د ذکرو شوو څلورو جوړو څخه) نران (ګډه، وز) حرام کړي دي او که ښځې (ګډه، اوزه) يې حرامې کړې دي او يا يې هغه بچيان (حرام کړي دي) چې د ښځو (ګډو، اوزو) رحمونه (ګېډې) ورباندې مشتملې دي؟ په (يقيني) علم سره خبر راکړئ (چې الله ﷻ د ذکرو شوو څلورو جوړو څخه کوم يو حرام کړی دی) که تاسو رښتيني ياست (چې ذکر شوي تحريمونه الله ﷻ کړي دي).

[۱۴۴] او (الله ﷻ) د اوښانو څخه هم دوه جوړې (اوښ، اوښه پيدا کړي دي) او د غوايانو څخه يې هم دوه جوړې (غوا، غوايه پيدا کړي دي).

(ای پيغمبره! دلته هم ورته) ووايه چې ايا الله ﷻ نران (اوښ، غوايه) حرام کړي دي او يا ښځې (اوښه، غوا) او يا يې هغه بچيان (حرام کړي دي) چې د ښځو (اوښو، غواوو) رحمونه ورباندې اشتمال لري؟

وانتا (٨) (که د پیغمبر د خولې سند نشئ وړاندې کولی نو) ایا تاسو هغه وخت حاضر وئ چې الله ﷻ تاسو ته په همدغه تحریم باندې توصیه کوله (د کوم چې تاسو مدعیان یاست)؟.
(یا په بل عبارت: ایا تاسو پخپله پیغمبران یاست چې الله ﷻ درته د خپل حکم وحې کړې وي)؟.
(نو هر کله چې د دواړو جوابونه منفي دي)نو د هغه چا څخه غټ ظالم به بل څوک وي چې په الله ﷻ باندې د دې دپاره دروغ تړي چې بدون د یقیني علم څخه خلک ګمراه کړي، بې شکه الله ﷻ ظالم قوم ته لارښوونه نه کوي (او د ایمان راوړلو توفیق نه ورکوي چې استعداد يې د خاورو سره خاورې کړی وي).

ارتباط

په وړاندینیو ایتونو کښې په څارویو او د کروندې په حاصلاتو کښې د مشرکانو مزخرف (دروغین) احکام ښودل شوي دي او په دې ایتونو کښې الهي حقیقي تشریع بیانه شوې ده او هم پکښې دا ښودله شوې ده چې تشریع (احکام صادرول) یوازې او یوازې د الله ﷻ حق دی او بس، چې حاصل يې داسې کېږي:

د مطلب خلاصه

١ـ ای پیغمبره! مشرکان پوه کړه چې د تشریع او احکام صادرونې حق په الله ﷻ پورې مختص دی، نه مشرکان د تشریع حق لري، نه شیطانان او نه بل څوک. دا ځکه چې الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ډول-ډول باغونه او کروندې يې د ځمکې څخه رازرغونې کړې دي لکه:
الف: ځیني باغونه يې د داسې بوټو څخه جوړ کړي دي چې په څپرو باندې د ځمکې څخه هسک (پورته) کړی شوي وي، لکه د انګورو چیلې او د نورو ډول-ډول ګلانو ونې او بوټي چې په نورو لرګیو باندې پورته کړی شوې وي.
ب: ځیني باغونه په لرګیو باندې نه دي پورته کړی شوي او چیلې ترې نه دي جوړې شوې، چې یا په خپلو ډډونو باندې هسک ولاړ وي، لکه د مڼو باغونه، او یا په ځمکه باندې خواره واره پراته وي، لکه د هندوانو باغونه.
ج: همدارنګه الله ﷻ د خرما (کجورې) ونې د نورو ونو څخه په ممتاز ساختمان سره جوړې کړې دي.
د: د غلو دانو يې مختلف ډولونه او رنګونه پیدا کړي دي چې بیل خاصیتونه او خوندونه لري.
هـ: د زیتون او انار د ونو يې هم داسې باغونه پیدا کړي دي چې د ونو شکلونه يې سره یو بل ته ورته دي مګر د میوو نوعیت يې جدا دی. همدارنګه د انار ټولې ونې یو شکل لري چې یوه بلې ته ورته ده، خو په حاصلاتو کښې يې زښت ډېر اختلاف دی، لکه بې دانه انار، دانه لرونکي انار، خواږه، تروه، میخوش او داسې نور.
نو پوښتنه دا ده چې ایا د ذکر شوو شیانو څخه کوم د الله ﷻ څخه په غیر بل چا پیدا کړی دی؟

پوره واضحه ده چې جواب منفي دی. نو د ذکرو شوو شیانو په تشریع کښې هم د الله ﷻ څخه پرته بل څوک د دې خبرې حق نه لري چې دا حلال دی او دا حرام. ایا دا عجیبه نه ده چې ټول شیان الله ﷻ پیدا کړي دي او د تحلیل او تحریم حکمونه یې مشرکان صادروي او په الله ﷻ باندې دروغ تړي؟!

په کروندو کښې د الله ﷻ حکم

۲_ په ذکرو شوو شیانو کښې د الله ﷻ حکم او تشریع دا ده چې: ای انسانانو! ټول میوجات تاسو ته حلال دي، دا ستاسو د استفادې دپاره دي، مګر لاندې دوه حکمونه په یاد ولرئ:

الف: د ذکرو شوو میوجاتو او حاصلاتو حق فقیرانو ته ورکړئ چې الله ﷻ پکښې په تاسو باندې فرض کړی دی او په راتلونکي کښې به یې درته اندازه وټاکله شي، نو ورکړې ته یې خپل ځانونه چمتو کړئ.

ب: مه په ورکړه کښې اسراف کوئ چې خپلو ځانونو ته هیڅ پرېنږدئ او ټول په فقیرانو باندې ووېشئ، او مه یې په خوراک او استفاده کښې اسراف کوئ چې یا د اندازې څخه اضافه وخورئ چې صحت مو خراب شي، یا یې په غیرشرعي (شیطاني) کارونو کښې مصرف کړئ، یا حلالو ته د حرامو لقب ورکړئ او یا بالعکس په حرامو باندې د حلالو نوم کښېږدئ، تاسو ته د استفادې حق درکړی شوی، نه د تشریع، الله ﷻ خو اسراف کوونکي او د شرعي حدودو څخه تېرېدونکي نه خوښوي.

د څارویو په باره کښې هدایات

۳_ ای پیغمبره! مشرکانو ته دا همووایه چې په څارویو کښې هم د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک د تشریع او حکم صادرونې حق نه لري. دا ځکه چې ټول څاروي هم الله ﷻ پیدا کړي دي، چې ځینې ستاسو دپاره درانه بارونه د ځمکې څخه هسکوي او د یو ځای څخه یې بل ځای ته انتقالوي، په دغه ډول څارویو کښې الله ﷻ د حمل او نقل استعداد پیدا کړی دی چې د یو پلوه قوتناک او زورور دي او د بله پلوه ستاسو دپاره ذلیله او حکم منونکي دي، که بالفرض الله ﷻ تاسو ته نه وی تابع کړي نو یو څاروی به مو نه ایل کړی وی، نه به مو ورباندې څه شی بار کړی وي او بالآخره نه به مو د هغه د شا څخه د سورلۍ استفاده کړې وی.

او ځینې یې داسې پیدا کړي دي چې تاسو د هغوی د پوستکو او وړیو څخه د فرش او ظرف استفاده کوئ او د ذبحې په وخت کښې یې په ځمکه باندې غزوئ (څملوئ) او ستاسو زور ورباندې دپاسه دی، په اسانۍ سره یې ذبحه کولی شئ او هم ترې شوده را لوشلی شئ.

په څارویو کښې د الله ﷻ حکم

۴_ په څارویو کښې هم الله ﷻ د لاندې دوه حکمونو هدایت او توصیه کوي چې:

الف: الله ﷻ ټول څاروي ستاسو د استفادې دپاره پیدا کړي او تاسو ته یې روزي کړي دي، نو هم ترې دنیاوي ګټه واخلئ چې غوښې او شوده یې وخورئ او نورې استفادې ترې وکړئ، او هم ترې

اندولي کېږي د نظره مه غورزوئ، د فقيرانو او مسکينانو مراعات وکړئ او په شريعت کښې چې تاسو نه په صدقاتو کښې څه مقادير وټاکل شوه هغه په عمل کښې پياده کړئ.

ب: په څارويو کښې هم د شرعي حدودو څخه تجاوز مه کوئ، او د شيطان د قدمونو پېروي مه کوئ چې د تحليل او تحريم حق خپلو ځانونو ته ورکړئ. او دا ځکه چې شيطان ستاسو اساسي دښمن دی، د شيطان غوښتنه دا ده چې تاسو په دنيا او آخرت کښې د خسران سره مخامخ کړي.

د څارويو جوړې

۵ـ ای پيغمبره! مشرکان پوه کړه چې الله ﷻ په څارويو کښې نر او ښځه د دې دپاره پيدا کړي دي چې نسل يې باقي پاتې شي او تاسو ترې په دوامداره توګه استفاده وکړئ، د دې دپاره نه چې تاسو کله نر څاروي ته ګوته ونيسئ چې د دې څخه استفاده حرامه ده او د "حام" نوم ورباندې کېږدئ او کله ښځې څاروی ته دغه لقب ورکړئ او د "بحيره"، "سائبه" او "وصيله" په نومونو باندې يې ملقبې کړئ، او بالآخره کله د څارويو په هغو بچيانو باندې د تحريم او تحليل حکمونه صادر کړئ کوم چې د مورګانو په ګېډو کښې وي او لا زيږيدلي نه وي؛ چې که دا ژوندي وزېږېده نو يوازې نارينه يې غوښه خوړلی شي او زنانه پرې ګناهګارېږي، او داسې نور.

لنډه دا چې الله ﷻ د څارويو اته جوړې پيدا کړې دي چې تفصيل يې دا دی:

الف: دوه جوړې (نر او ښځه) يې د ګډو څخه پيدا کړي دي او دوه جوړې (نر او ښځه) يې د اوزو څخه، چې ټول څلور کېږي.

نو ای پيغمبره! مشرکان مخاطب کړه چې آيا الله ﷻ د دغو دواړو نوعو نران (ګډ، اوز) حرام کړي دي او که د دواړو نوعو ښځې (ګډه، اوزه) يې د حلالتوب څخه غورزولي دي او بالآخره يا يې د دغو دواړو بچيو (وري، سېرلي) ته د حرامتوب لقب ورکړی دی؟

بلکې د ذکرو شوو حکمونو څخه يو حکم هم الله ﷻ نه دی کړی، که تاسو يې په الله ﷻ باندې وړتېئ نو د کوم پيغمبر د خولې سند وړاندې کړئ او يا ادعا وکړئ چې دا حکم تاسو پخپله د الله ﷻ څخه اورېدلی دی.

ب: همدارنګه الله ﷻ دوه جوړې (نر او ښځه) د اوښانو څخه پيدا کړي دي او دوه جوړې يې دغوايانو څخه، چې ټول څلور جوړې کېږي.

ای پيغمبره! مشرکان مخاطب کړه چې ايا الله ﷻ د دغو دواړو نوعو نران (اوښ، غوايه) حرام کړي دي، يا يې د دواړو نوعو په ښځو (اوښه، غوا) باندې دغه حکم کړی دی او بالآخره يا يې د دواړو بچيانو (جونګي، خوسکي) ته دغه لقب ورکړی دی؟!

دلته هم الله ﷻ د ذکرو شوو حکمونو څخه يو حکم هم نه دی کړی، که نه نو دليل وړاندې کړئ چې دا حکم يې ستاسو په حضور کښې کړی دی او يا تاسو ته د کوم پيغمبر د خولې څخه پاتې دی.

نو کله چې ستاسو سره يو دليل هم نشته نو معلومه شوه چې تاسو په الله ﷻ باندې بې سنده

د دې دپاره دروغ تړئ ترڅو خلک تېر باسئ؛ او سمه لاره ترې غلطه کړئ. او الله ﷻ عنادي ظالم قوم ته هدایت نه په نصیب کوي او توفیق نه ورکوي.

توضیحات

۱_ د ﴿مَّعۡرُوشَٰتٖ وَغَيۡرَ مَعۡرُوشَٰتٖ﴾ دواړه کلمې اصلاً د "عرش" څخه اشتقاقي شوې دي، عرش د کوټې چت او یا څپرګي ته وايي چې د سیوري دپاره جوړ کړی شوی وي(۱). خو په دې مقام کښې يې مفسرينو کرامو متعدد تفسیرونه کړي دي(۲) چې که ټول هم مراد شي څه منافات سره نه لري. مګر د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما (رئیس المفسرین) څخه لاندې دوه تفسیرونه روایت شوي دي(۳):

الف: ﴿مَّعۡرُوشَٰتٖ﴾ هغه باغونه دي چې په ځمکو باندې خواره واره وي، لکه د هندوانو باغ، او ﴿وَغَيۡرَ مَعۡرُوشَٰتٖ﴾ هغه دي چې په خپل ډډ باندې هسک ولاړ وي او د چا پورته کولو ته حاجت ونه لري، لکه د کجورو باغ.

ب: ﴿مَّعۡرُوشَٰتٖ﴾ هغه دي چې خلکو کرلي (کښېنولي) وي او ﴿وَغَيۡرَ مَعۡرُوشَٰتٖ﴾ هغه دي چې په خپل سر په ډاګونو او غرونو کښې را زرغون شوي وي.

یادونه

۲_ د ﴿مُتَشَٰبِهٗا﴾ او ﴿وَغَيۡرَ مُتَشَٰبِهٖ﴾ دواړه کلمې مونږ د [الأنعام:۹۹] آیت لاندې د الله ﷻ په توفیق په تحقیقي توګه تحلیلې کړې دي چې بیا تحلیلولو ته يې ضرورت نه ګورو.

حَصَاد څه معنی؟

۳_ د "حَصَاد" کلمه د کښتونو پرېکولو او رېبلو ته وايي، برابره خبره ده چې په وخت سره وي لکه چې غلې دانې پخې شي او یا میوه جات ورسېږي او یا بې وخته وي لکه چې شنه کرونده د پڅېدلو څخه وړاندې ورېبله شي(۴).

په دې مقام کښې اوله معنی مراده ده چې حاصل يې داسې کېږي چې د کښتونو او میوجاتو حق د حاصلاتو د راغونډولو په وخت کښې ورکړئ چې کله ستاسو د تصرف لاندې راشي. او داسې بې مطلب نه دی چې د رېبلو په وخت کښې يې، چې لا د بوسو او وښو څخه مو نه وي صاف کړي، حق ورکړئ(۵). البته چې د رېبلو وخت ته يې د زیات تاکید دپاره اضافت وکړی شو ترڅو پکښې څوک سستي ونه کړي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۴۱
(۲) التفسیر الکبیر ج۱۳ ص۲۱۱
(۳) تفسیر القرطبي ج۸ ص۹۸
(۴) مفردات الراغب ص۱۱۹
(۵) روح المعاني ج۸ ص۳۸

د ځمکنیو حاصلاتو زکات

۴ـ د زکاتونو بحث د فقهي په کتابونو کښې ښه تفصیلوار بیان شوی دی، مګر په دې مقام کښې د آیت شریف د تفسیر په ارتباط سره لاندې معلومات محترمو لوستونکو ته وړاندې کوو:

الف: د عبدالله بن عباس رضی‌الله‌عنهما د تفسیر په مطابق دلته د حق څخه زکات مراد دی[۱]، چې په اجمالي توګه په مکه معظمه کښې فرض کړی شوی وه او مقادیر او نور تفصیلات یې په مدینه منوره کښې د هجرت څخه وروسته واضحه شوه[۲].

ب: د ځمکې د حاصلاتو د وضاحتونو څخه لاندې یو آیت او یو حدیث د مثال په توګه ولولئ:

الله ﷻ فرمايي: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَنفِقُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبۡتُمۡ وَمِمَّآ أَخۡرَجۡنَا لَكُم مِّنَ ٱلۡأَرۡضِ﴾ [البقرة: ۲۶۷] یعنې: ای هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی دی! د هغو پاکېزه شیانو څخه (په فقیرانو باندې) نفقه وکړئ چې تاسو یې په کسب سره لاس ته راوړئ او د هغو څخه هم چې مونږ درته د ځمکې څخه را بهر کړي دي.

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «فِيمَا سَقَتْ السَّمَاءُ وَالْعُيُونُ أَوْ كَانَ عَثَرِيًّا الْعُشْرُ وَمَا سُقِيَ بِالنَّضْحِ نِصْفُ الْعُشْرِ»[۳] یعنې: په هغو حاصلاتو کښې چې په باران یا چینو باندې خړوبېږي او یا سېلابي وي (د سېلاب په اوبو باندې اوبه کېږي) لسمه برخه زکات واجب دی، او هغه چې (د څاګانو څخه په) راویستل شوو اوبو باندې خړوبېږي نیمایي عشر (شلمه برخه) واجبه ده.

د ذکرو شوو آیت او حدیث او هم د دغه آیت څخه چې اوس پکښې بحث روان دی لاندې نکات څرګندېږي:

اول: د ځمکنیو حاصلاتو زکات لسمه برخه او یا شلمه برخه ده او بس.

دوهم: په ځمکنیو حاصلاتو کښې نصاب شرط نه دی[۴]، بلکې په لږو کښې لږ او په ډېرو کښې ډېر لازم دی، اګر که یو من یا یو پاو وي.

درېیم: په ذکر شوي زکات کښې د کال تېریدنه شرط نه ده، که بالفرض سړي ته د یوې ځمکې څخه په کال کښې څو ځله حاصلات لاس ته ورشي نو هر ځل پکښې زکات واجب دی.

څلورم: همدارنګه په نوموړي زکات کښې د حاصلاتو نوعیت څه اثر نه لري، نو هر شی چې د کروندو څخه په قصدي توګه چاته لاس ته ورشي زکات پرې واجبېږي. اما په بوسو، وښو او لرګیو کښې زکات نشته[۵] چې دا قصدي حاصلات نه دي.

---

(۱) تفسیر الخازن ج۲ ص۴۹۵
(۲) اضواء البیان ج۲ ص۱۸۹
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۲۰۱
(۴) شرح معاني الآثار للطحاوي ج۱ ص۳۴۶
(۵) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۹

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې: نبي کریم ﷺ معاذ ﷺ (جلیل القدر صحابي) یمن ته د والي (حاکم) په حیث استولی وه[۱]، یوه ورځې نوموړي نبي کریم ﷺ ته مکتوب ورواستاوه چې د شنو بوټو (ترکاریو) پوښتنه یې تري کوله (چې ایا په دغو کښې زکات شته او که نه؟)، نو نبي کریم ﷺ په جواب کښې وفرمایل چې: «لَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ»[۲] په دغو کښې څه شی نشته.

نو معلومه شوه چې په زکات کښې د حاصلاتو نوعیت بې اثره نه دی او په ځینو حاصلاتو کښې زکات نشته؟!

مونږ وایو چې: څرنګه چې نوموړي صحابي د حاکم په حیث پوښتنه کړې وه چې ایا زه په ترکاریو کښې زکات راغونډه کړم او که څنګه؟ نو نبي کریم ﷺ ورته اجازه ورنه کړه. دا د دې کبله نه چې په هغو کښې زکات نشته، بلکې د دې کبله چې که حکام دغه کار وکړي نو زکات به وروست او خوسا شي چې ژر یې په مستحقینو باندې نه شي ویشلی، په کار دي چې خاوندان یې پکښې پخپله زکات ورکړي[۳]. نو د نصوصو په منځکښې څه تناقض نشته.

اسراف څه معنی؟

۶_ د ﴿وَلَا تُسْرِفُوٓاْ﴾ کلمه د "اسراف" څخه اخستله شوې ده. "اسراف" او "سرف" _لکه "شرف"_ د حد څخه تجاوز ته ویل کېږي، برابره خبره ده چې تجاوز په کیف (صفت) کښې وي او یا په کم (عدد) کښې[۴].

علماوو کرامو یې په دې مقام کښې ډېرې معناوې کړي دي[۵] خو مونږ ته دا بهتره ښکاري چې د شرعي حدودو څخه وتل، په هر ډول چې وي، ټول په ذکره شوې جمله کښې شاملېږي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: په خپلو څارویو کښې د شریعت د اجازې څخه په غیر د تحریم حکم کول اسراف دی، لکه چې مشرکانو به ځینې څاروي د بوتانو او منجاورانو په نامه وقف کول.

ب: خپل حلال مال د الله ﷻ په معصیت کښې خرڅ کول هم اسراف دی، که څه هم ډېر لږ او کوچنی مال وي.

ج: د خپل مال څخه د وربښمو جامې اغوستل د نارینه وو دپاره هم اسراف ګڼل کېږي.

د: خپل ټول مال فقیرانو ته ورکول چې د خپل عیال فرضي نفقه یې په غاړه پاتې شي هم د اسراف څخه شمېرل کېږي او بالمقابل فرضي زکات نه ورکول هم اسراف دی.

---

۱) جامع الترمذي شریف ج۱ ص۲۴۷
۲) جامع الترمذي ج۱ ص۱۳۸
۳) بدائع الصنائع ج۲ ص۵۹
۴) مفردات الراغب ص۲۳۶
۵) زاد المسیر ج۳ ص۹۳

ه: همدارنگه د دخل څخه اضافه خرځ کول، یا په بل عبارت: د خپل توان څخه زیات مصرف کول، هم په اسراف کښې شامل دي.

و: په خپل عیال یا په خپل ځان باندې د توان په حالت کښې تنګي وروستل هم اسراف دی.

ز: په اوداسه کښې د شریعت د چوکاټ څخه اضافه اوبه مصرفول هم اسراف دی، لاندې احادیث ولولئ:

یوه ورځې نبي کریم ﷺ سعد ﷺ ولید چې اودس یې کاوه (او اوبه یې زیاتې استعمالولې) نو ورته یې وویل چې: «مَا هَذَا السَّرَفُ» دا څه اسراف دي (چې ته ورباندې مشغول یې)؟! هغه وویلې چې ایا په اوداسه کښې هم اسراف شته؟! نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «نَعَمْ وَإِنْ كُنْتَ عَلَى نَهَرٍ جَارٍ»[۱] یعني: هو! اګر که ته په جاري (بهیدونکې) ویالې باندې وې، (که اوبه نه ضایع کېږي نو وخت خو دې ضایع کېږي).

لنډه دا چې اسراف کول حرام دي، د ذکر شوي بیان څخه سړی ښه پوهېږي چې اسراف څه شي ته وایي؟ نو په کار دی چې سړی خپل ځان د شیطان د ورونو څخه ونه ګرځوي. الله ﷻ فرمایي چې: ﴿إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ﴾ [الإسراء: ۲۷] یعنې: یقیناً اسراف کوونکي د شیطانانو ورونه دي (د دوی غوندې ناشکره دي).

«حَمُولَةً وَ فَرْشًا» څه معنی؟

۷ـ د ﴿حَمُولَةً﴾ کلمه جمعه ده او د خپل لفظ څخه مفرد نه لري[۲] او ﴿وَفَرْشًا﴾ کلمه مصدر ده چې د مفروش په معنی سره ده[۳]. په دې مقام کښې یې علماوو کرامو متعددې معناوې کړې دي[۴]، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: «حَمُولَةً» هغه څاروي دي چې درانه شیان پورته کوي او «فَرْش» د هغه څاروي څخه عبارت دی چې د ذبحې دپاره په ځمکه باندې غزول کېږي او یا یې د وړیو او وېښتانو څخه فرشونه جوړېږي[۵].

ب: «حَمُولَةً» د غټو څارویو څخه عبارت ده او «فرش» د وړو څارویو په معنی دی لکه جونګې او خوسکیان[۶].

مګر مونږ ته د «لف او نشر غیر مرتب» په اعتبار سره داسې ښکاري چې «حَمُولَةً» به د اوښانو او غوایانو څخه عبارت وي چې درانه شیان حمل کولی شي او بیوه او جغ په غاړه باندې وړلی شي چې

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۱ ص۳۴

(۲) روح المعاني ج۸ ص۳۹

(۳) مفردات الراغب ص۳۸۹

(۴) زاد المسیر ج۳ ص۹۴؛ البحر المحیط ج۴ ص۶۷۰

(۵) تفسیر الکشاف ج۲ ص۷۳

(۶) التفسیر الکبیر ج۱۳ ص۲۱۶

خمکه قولبه کړي، او د "فَرْش" لقب به ګډو او اوزو ته ورکړې شوی وي چې د قد د وړوکوالي د کبله داسې ګڼل شوي دي لکه چې په خمکه باندې خواره واره پراته وي. دا ځکه چې د ﴿ حَمُولَةً وَفَرْشًا ﴾ څخه د ﴿ ثَمَـٰنِيَةَ أَزْوَٰجٍ ﴾ کلمه بدل واقع شوه چې همدغه ذکر شوي څاروي یکښې شرحه شوېدي لنډه دا چې د ﴿ حَمُولَةً وَفَرْشًا ﴾ دواړه کلمې هغو دوه وو ﴿ مَّعْرُوشَـٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَـٰتٍ ﴾ کلمو ته ورته دي کومې چې د کروندو په بیان کښې لږ څه وړاندې ذکرې شوې دي.

"زَوج" څه معنی؟

۸ـ د ﴿ أَزْوَٰجٍ ﴾ کلمه د "زوج" جمعه ده چې مونږ ترې په جوړې سره تعبیر کوو. دوه شیان چې یو د بل سره مقارنت او پیوستون ولري لکه نارینه او ښځینه، یا لکه دوه څپلۍ اودوه پنې، هریوه ته هم زوج ویل کېږي لکه څنګه چې د دواړو مجموعې ته زوج وایي[۱].
په دې مقام کښې همدغه اول استعمال په نظر کښې نیولی شوی دی، د همدې کبله د ګډو او اوزو او هم د اوښانو او غوایانو مجموعې ته ﴿ ثَمَـٰنِيَةَ أَزْوَٰجٍ ﴾ ویل شوی دی، که بالفرض د دوهم استعمال مراعات شوی وی نو "أَرْبَعَةَ أَزْوَاجٍ" به نازل شوی وی.

سوال جواب

۹ـ که څوک وایي چې: الله ﷻ په وړاندېنیو ایتونو کښې د مشرکانو د تحریم ټول صورتونه په مستدله توګه رد کړه چې هیڅوک د الله ﷻ څخه په غیر د تحریم او تحلیل (تشریع) حق نه لري. نو پوښتنه دا ده چې په څه منظور په وروستنیو ایتونو کښې مشرکان مخاطب کړی شوه چې ایا د څارویو د نر او ښځې د تحریم او یا د څارویو د بچیانو د تحریم حکم الله ﷻ صادر کړی دی؟
مونږ وایو چې: په دغو ایتونو کښې الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته د یوې ډلې مشرکانو د مباحثې جواب ورښودلی دی چې په همدې موضوع کښې ورغلي وه. هغه دا چې یوه ورځې د مشرکانو یوه غنه ډله د مالک بن عوف په مشرۍ نبي کریم ﷺ ته ورغله او پوښتنه یې ترې وکړه چې ایا تا د حرام کړی شوو څارویو د تحلیل حکم صادر کړی دی؟ نو الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته ذکر شوی جواب ورزده کړ چې داسې-داسې ورته ووایه. نو حاصل یې دا دی:
ای مشرکانو! الله ﷻ خو دغه اته جوړه څاروي د خلکو د انتفاع دپاره خلق کړي دي او دوی ته یې روا کړي ده چې د غوښو او سورلیو څخه یې ګټه واخلي. نو کله چې تاسو د ځینو څارویو څخه استفاده حرامه بولئ او نسبت یې الله ﷻ ته کوئ چې دا د ده ﷻ حکم دی نو تاسو ته په کار دي چې جواب راکړئ چې: الله ﷻ د لاندېنیو دریوو وجو څخه د کومې یوې وجې د کبله ذکر شوی حکم صادر کړی دی:

---

(۱) مفردات الراغب ص ۲۲۰

الف: که د تحریم وجه یې ذکورت (نرتوب) گڼئ چې د همدې کبله د نر اوښ (د حام په نوم) مورلې حرامه ده، نو جواب راکړئ چې ایا په څارویو کښې همدا یو حام نر دی؟! نو په کار وه چې ټاکلي نر گډ، نر اوز او نر غوایه هم حرام گڼلي وی.

ب: که د تحریم وجه انوثت (ښځتوب) په نظر درځي نو د تحریم حکم ته مو په کوم دلیل په درېوو څارویو (بحیره، سائبه، وصیله) پورې اختصاص ورکړی دی؟

ج: که د تحریم وجه درته ولدیت ښکاري چې په یوازې زنانه وو باندې یې حرام بولئ نو بچیان خو یوازې په اوښه پورې اختصاص نه لري، نور څاروي هم بچیان زېږوي، په هغو باندې د تحریم حکم ولې نه صادروئ؟. یا په بل عبارت: که ولدیت د تحریم وجه وي نو په کار دی چې د هیڅ څاروي غوښه حلاله ونه گڼئ ځکه چې داسې څاروی نه موندل کېږي چې هغه د څاروي بچی نه وي او د هغه ځخه نه وي زېږېدلی.

نو کله چې د جرگې مشر (مالک بن عوف) ذکره شوې خطابه واورېده، ساکت پاتې شو او ﴿فَبُهِتَ ٱلَّذِي كَفَرَ﴾ [البقرة:۲۵۸] ورباندې صادق شو او بالآخره نبي کریم ﷺ یې مخاطب کړ چې: "تَكَلَّمْ وَأَنَا أَسْمَعُ"[1] یعنې ته خبرې کوه او زه به یې اورم (ماسره د خبرو کولو توان پاتې نه دی).

نوموړی ځکه متحیر شو که ویلي یې وی چې په څارویو کښې د تحریم انتخاب الله ﷻ کړی دی، نو د دې جواب یې نه شو ویلی چې آیا ته پخپله پیغمبر یې او یا د پیغمبر د خولې کوم سند لرې؟، او که ویلي یې وی چې دا زموږ انتخاب دی نو خپل ځان به یې په لوی لاس ملامته کړی وی ځکه چې دوی خو دهوه کوله چې دا انتخاب زموږ نه دی دا د الله ﷻ د پلوه دی.

﴿قُل لَّآ أَجِدُ فِي مَآ أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُۥٓ إِلَّآ أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُۥ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ ٱللَّهِ بِهِۦ ۚ فَمَنِ ٱضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَعَلَى ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ ۖ وَمِنَ ٱلْبَقَرِ وَٱلْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَآ إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَآ أَوِ ٱلْحَوَايَآ أَوْ مَا ٱخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ۚ ذَٰلِكَ جَزَيْنَٰهُم بِبَغْيِهِمْ ۖ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿١٤٦﴾ فَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل رَّبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَٰسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُۥ عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾﴾

[۱۴۵] (ای پیغمبره! ورته) ووایه چې زه خو په هغه شي کښې چې ماته (تر اوسه پورې) وحې کړی شوی دی، حرام کړی شوی شی نه مومم په هیڅ خوړونکي باندې چې هغه خوري (نارینه وي او

---

[1] البحر المحیط ج۴ ص۶۷۱

که ښخینه) مګر دا چې هغه مرداره وي یا بهیدونکې وینه وي او یا د خنزیر غوښه وي ځکه چې دا (خنزیر) بې شکه پلیت (نجس العین) دی، او (بالاخره) یا فسقي څاروی وي چې د الله ﷻ د نامه ځنې په غیر پرې بل اواز پورته کړی شوی وي.

نو هغه څوک چې ناچاره کړی شي (او د لوږې مړ کېږي) په داسي حال کښې چې (په بل ناچاره باندې) بغاوت کوونکی نه وي او هم (د شرعي حد څخه) تجاوز کوونکی نه وي (چې د ضرورت څخه اضافه وخوري) نو یقینًا ستا رب ﷻ بښونکی (او) مهربان دی (ذکر شوي شیان یې ورته حلال کړي دي).

[۱۴۶] او په هغو کسانو باندې چې په یهودیت کښې شامل دي موږ هر نوک درلودونکی څاروی حرام کړی وه (لکه اوښ او نور)، او د غوایانو او ګډو څخه مو وراندې د دغو (څارویو) وازدې (حرامې کړې وې) مګر هغه وازده چې یا د دواړو په شاګانو باندې بار وي او یا په کولمو باندې او یا هغه چې د هډوکي سره نښتې وي (لکه د لم وازده).

دا (په یهودو باندې ځکه حرام کړی شوي وه چې) دوی ته مو د دوی د بغاوت (ظلم) د کبله (دنیاوي) جزا ورکړې وه، او (یهودان ترې منکر دي مګر) یقینًا موږ رښتیا ویونکي یاستو.

[۱۴۷] نو (ای پیغمبره!) که (د دغو دلائلو څخه وروسته هم) مشرکانو تاته د دروغو نسبت وکړ نو (ورته) ووایه چې: ستاسو رب ﷻ (ای مشرکانو) د پراخه رحمت خاوند دی (که نه نو تاسو به یې پوپنا کړي وی) او د ده ﷻ عذاب د مجرمانو (ظالمانو) د قوم څخه نه اړولی کېږي (ضرور به پرې مبتلا شي).

ارتباط

په وړاندېنیو نژدې ایتونو کښې د مشرکانو څخه غوښتل شوي وه چې د هغه تحلیل او تحریم د ثبوت په باره کښې کوم چې تاسو یې مرتکب شوي یاست څه علمي دلیل وړاندې کړئ، چې یا درته الله ﷻ وحې کړی وي او یا مو د کوم پیغمبر څخه اوریدلی وي. کله چې هغوی ساکت پاتې شوه نو په دې ایتونو کښې نبي کریم ﷺ ته امر شوی دی چې د هغوی مزخرفات په علمي دلیل سره رد کړي چې حاصل یې داسي راوځي:

د مطلب خلاصه

۱_ ای پیغمبره! مشرکانو ته ووایه چې زه پخپله پیغمبر یم زه په خپله وحې کښې د هغه څه تحریم نه مومم کوم چې تاسو یې د تحریم مدعیان یاست، زما وحې دا ده چې سمدستي صرف لاندې شیان په هر خوړونکي باندې حرام دي، برابره خبره ده چې نارینه وي او که زنانه:

الف: مرداره حرامه ده، چې یو څاروی پرته د شرعي ذبحې څخه مړ شي او روح ورکړي.

ب: دارې وهونکې وینه؛ چې د رګونو څخه دارې وهي او په قوت سره را بهر کېږي.

ج: د خنزیر (خوګ) غوښه او نور شیان لکه وازده او ماغزه، ځکه چې دا نجس العین دی او هرڅه یې حرام دي.

د: هغه څاروي چې د ذبحې په وخت کښېورباندې د الله ﷻ د نامه څخه په غير د بل چا يا د بل شي نوم واخستلى شي، او ذبحه کوونکى پرې خپل ځان فاسق جوړ کړي.

د ذکرو شوو شيانو د تحريم څخه هغه څوک وتلي دي چې خوراک ته يې اړ شي او د مجبوريت د کبله يې په خوراک باندې اخته شي، خو په دې شرط چې په بل مضطر (مجبور) باندې بغاوت ونه کړي چې د ذکرو شيانو څخه کوم يو شى يې د لاسه واخلي او خپل مجبوريت پرې پوره کړي، او هم په دې شرط چې په خوراک کښې د شرعي جواز څخه تجاوز ونه کړي چې د مجبوريت د پوره کولو څخه زيات وخوري يا ورباندې ځان موړ کړي.

دا څکه چې: اى پيغمبره! ستا رب ﷻ ښښـونکى دى، که د کومې يوې مړې په زيادت کښې خطا شي په هغې باندې به يې ونه نيسي، او مهربان دى چې د مجبوريت په حال کښې يې ذکر شوي شيان حرام ونه ګرځول.

۲ـ اى پيغمبره! مشرکان مخاطب کړه چې کوم څاروي چې تاسو يې حرام بولئ هغه په پخوانيو اديانو کښې هم حرام نه وه. هو يوازې په يهودانو باندې مونږ دا شيان حرام کړي وه:

الف: د هغه څاروي غوښه مو په هغوى باندې حرامه کړې وه کوم چې نوک لرونکي وي او د پښو ګوتې يې جدا-جدا نه وي، چې يا بالکل ګوتې ونه لري لکه اوښ، او يا ګوتې ولري خو يوه د بلې سره نښتې وي لکه بطه (مرغاوى) او داسې نور.

ب: د غوايانو او ګډو څخه مو په هغوى باندې صرف وازده حرامه کړې وه خو لاندې وازدې د تحريم څخه وتلې وې:

اول: کومه وازده چې د ذکرو شوو دواړو څارويو په شا باندې پرته وي، هغه حلاله وه.

دوهم: کومه وازده چې د دواړو په کولمو باندې پرته وي هغه هم حرامه نه وه.

دريم: کومه وازده چې د هډوکي سره اتصال لري او ورپورى نښتې وي هغه هم د تحريم څخه وتلې وه، لکه د ګډې د لم وازده.

د ذکر شوو دريواړو نوعو څخه په غير نورې هر ډول وازدې په يهودانو باندې حرامې وې، لکه د جګر وازده او داسې نور.

۳ـ اى پيغمبره! دا هم ورته ووايه چې په يهودانو باندې هم ذکر شوي محرمات په اول وخت کښې حرام نه وه خو کله چې هغوى بغاوت وکړ نو دنياوي جزا مو ورکړه او ذکر شوي شيان مو ورباندې حرام کړه. يا په بل عبارت: چې کله به يهودانو په ظلم او بغاوت کښې اضافه کوله مونږ به په دوى باندې د خپلو نعمتونو په تحريم کښې زيادت کاوه، ترڅو چې په هغوى باندې ذکر شوي شيان ټول حرام کړى شوه.

که څه هم يهودان ادعا کوي چې ذکر شوي محرمات يوازې په دوى (يهودانو) باندې حرام نه وه بلکې آن د ابراهيم ؑ څخه را پاتې دي، مګر خبره دغسې نه ده، مونږ په هره خبره کښې رښتيني

یاستو، یهودان څکه دا خبره کوي ترڅو دوی خپل خانونه د بغاوت د پېغوره خلاص کړي، خو الله ﷻ درته حقیقت څرګند کړ.

۴_ ای پیغمبره! په ذکر شوي بیان سره په اثبات ورسېده چې د مشرکانو انحرافي محرمات بوه پیغمبر ته هم الله ﷻ نه دي وحې کړي، نه تاته او نه ستا څخه وړاندې نورو پیغمبرانو علیهم السلام ته. نو که دوی د ذکر شوي ثبوت سره‌سره ستا تکذیب کوي نو ورته ووایه چې ای مشرکانو! ستاسو رب ﷻ د پراخه رحمت خاوند دی که نه نو په کار وه چې سمدستي یې درباندې عذاب نازل کړی وی.

خو دا په یاد ولرئ! چې د عذاب د نزول تاخیر د عفوې معنی نه ورکوي، په شپو وړاندې یا وروسته به تاسو د عذاب سره مخامخ کېږئ، دا څکه چې د مجرم قوم څخه د الله ﷻ عذاب په کلي توګه په شا نه شي وهل کېدی چې دوی ترې نجات ومومي.

توضیحات

۱_ الله ﷻ په دې مقام کښې نبي کریم ﷺ ته د ﴿أُوحِيَ إِلَيَّ﴾ جمله تلقینه کړه او د "أُنْزِلَ إِلَيَّ" جمله یې ورته تلقینه نه کړه ترڅو احادیثو ته هم شامله شي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي: کوم محرمات چې ما ته وحې شوي دي، په جلي وحې (قرآن کریم) سره او یا په خفي وحې (احادیثو) سره، هغه دا څلور شیان دي.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: محرمات خو په څلورو کښې حصر نه دي بلکې په احادیثو کښې ډېر ساکښان حرام کړی شوي دي، لکه کورنی خر او داسې نور، چې څېنو مفسرینو کرامو یې مربوط احادیث راغونډ کړي دي[1].

مونږ وایو چې: د [البقرة:۱۷۳] آیت لاندې د دې مقام پورې مربوط په زړه پورې تحقیقات او هم د ذکر شوي سوال جوابونه لیکلی شوي دي چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو، فقط همدومره وړباندې په دې مقام کښې اضافه کوو چې څېنو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې ذکر شوی آیت شریف په مکه معظمه کښې نازل شوی دی چې تر هغه وخته پورې نور محرمات نبي کریم ﷺ ته نه وه وحې کړی شوي[2] بلکې په مدینه منوره کښې د محرماتو لست په احادیثو سره بشپړ شو. څېنو مفسرینو کرامو[3] نور جوابونه هم کړي دي چې دا کتاب یې د اوږدوالي د کبله د رانقلولو حوصله نه لري.

یادونه

۳_ کوم څاروی چې د غیرالله په نامه باندې ذبحه شي هغه په آیت شریف کښې د ﴿فِسْقًا﴾ په

(۱) تفسیر الخازن ج۲ ص۵۰۰؛ احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۷
(۲) المحرر الوجیز ج۶ ص۱۶۸
(۳) التفسیر الکبیر ج۱۳ ص۲۲۰

نامه یاد کړی شو، دا ځکه چې دا کار په فسق او کفر کښې ژوري جرړې لري، ته به وایې چې تول نسق دی او د شریعت څخه وتل دي. همدغه ډول ته الله ﷻ اشاره کوي چې فرمایي: ﴿ وَإِنَّهُۥ لَفِسۡقٌ ﴾ [الأنعام: ۱۲۱] او یقیناً دغه کار (چې د بوتانو په نامه ذبحه وکړي او بیا یې وخوري) فسق دی او د شریعت د چوکاټه وتل دي.

"حَوَايَا" څه معنی؟

۴_ د "حَوَايَا" کلمه د "حَوِيَّةٌ" جمعه ده او "حَوِيَّةٌ" کولمې ته وایي[۱]. ذکره شوې کلمه په ﴿ ظُهُورُهُمَا ﴾ باندې عطفه ده[۲]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې هغه وازده هم په یهودانو باندې حرامه نه وه کومه چې د ذکر شوو دواړو څارویو په کولمو باندې پرته وي.

یادونه

۵_ یهودان شرمېده چې په دوی باندې د جنایتونو ذ کبله ځینې حلال شیان حرام کړی شوي وه، نو د همدې کبله دوی د جنایتي محرماتو څخه بالکل انکار کاوه او دعوه یې کوله چې دا شیان د پخوانیو شریعتونو څخه را پاتې دي. چې پوره بحث یې د [آل عمران:۹۳] آیت لاندې تېر شوی دی او بیا لیکلو ته یې ضرورت نه ګورو.

﴿ سَيَقُولُ ٱلَّذِينَ أَشۡرَكُواْ لَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ مَآ أَشۡرَكۡنَا وَلَآ ءَابَآؤُنَا وَلَا حَرَّمۡنَا مِن شَيۡءٖۚ
كَذَٰلِكَ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡ حَتَّىٰ ذَاقُواْ بَأۡسَنَاۗ قُلۡ هَلۡ عِندَكُم مِّنۡ عِلۡمٖ
فَتُخۡرِجُوهُ لَنَآۖ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَإِنۡ أَنتُمۡ إِلَّا تَخۡرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلۡ فَلِلَّهِ ٱلۡحُجَّةُ
ٱلۡبَٰلِغَةُۖ فَلَوۡ شَآءَ لَهَدَىٰكُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴿١٤٩﴾ قُلۡ هَلُمَّ شُهَدَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ يَشۡهَدُونَ أَنَّ ٱللَّهَ
حَرَّمَ هَٰذَاۖ فَإِن شَهِدُواْ فَلَا تَشۡهَدۡ مَعَهُمۡۚ وَلَا تَتَّبِعۡ أَهۡوَآءَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا
وَٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ وَهُم بِرَبِّهِمۡ يَعۡدِلُونَ ﴿١٥٠﴾ ﴾

[۱۴۸] ژر دی چې هغه کسان به وایي چې شرک یې کړی دی (داسې چې) که د الله ﷻ اراده شوې وی نو مونږ به شرک نه وی کړی او نه زمونږ پلرونو، او نه به مونږ څه شی حرام کړی وی. همدغه ډول د دروغو نسبت (پیغمبرانو علیهم السلام ته) هغو کسانو هم کړی وه چې د دوی څخه پخوا وه (د دوی پلرونه وه)، آن تر دې چې زمونږ عذاب به یې وڅاکه (او د هلاک سره به مخامخ شوه).

(۱) مفردات الراغب ص۱۳۷
(۲) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۱۹۵

(ورته) ووايه چې ايا ستاسو په نزد څه پوهه (علمي دليل) شته چې مونږ ته يې راوباسئ (او مونږ ته پرې قناعت راکړئ)؟.
(تاسو علمي دليل نه لرئ ځکه چې) تاسو د بل هيڅ شي پيروي نه کوئ مګر د ګومان، او تاسو نه ياست مګر اټکلونه کوئ (او ثبوت درسره نشته).
[۱۴۹] (ورته) ووايه چې نو نهايت قوي حجت خاص الله ﷻ لره دی (او بس)، نو که اراده يې شوې وی نو تاسو ټولو ته به يې هدايت کړی وی (او مطلب ته به يې رسولي وی).
[۱۵۰] (ورته) ووايه چې خپل هغه شاهدان راولئ چې (ستاسو دپاره شاهدي ورکړي چې) يقيناً دغه (شيان چې تاسو يې حرام بولئ) الله ﷻ حرام کړي دي.
نو (ای پیغمبره) که (بالفرض) دوی (شاهدانو) شاهدي ورکړه نو ته د دوی سره شاهدي مه ورکوه (د دوی شاهدي مه قبلوه) او د هغو خلکو د خواهشاتو پيروي مه کوه چې زمونږ ايتونو ته د دروغو نسبت کوي او د هغو خلکو (د خواهشاتو پيروي هم مه کوه) چې په آخرت باندې په داسې حال کښې عقيده نه لري چې د خپل رب ﷻ سره (په عبادت کښې بوتان) برابروي. (ستا امت دې نه د هغوی شاهدي مني او نه دې د کافرانو د خواهشاتو پيروي کوي).

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې په اثبات ورسېده چې مشرکان د خپلو مزخرفاتو په اثبات کښې د علمي دلايلو څخه عاجز دي، په دې ايتونو کښې الله ﷻ خپل پيغمبر ﷺ ته خبر ورکوي چې مشرکان به ډېر ژر يو بل ډول دليل ته لاس واچوي او هغه به علمي دليل وګڼي، چې که الله ﷻ زمونږ په کړنلاره باندې راضي نه وی نو د هغې د تحقق مخه به يې نيولې وی او مونږ به توان نه درلودی چې په هغې باندې عمل وکړو، نو معلومه شوه چې دا شرعي کړنلاره ده.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: ای پيغمبره! ژر دی چې مشرکان به په فاسد استدلال سره په خپلې شرکي کړنلارې باندې د حقيت پرده واچوي، هغه دا چې دوی به ووايي مونږ چې هرڅه کړي دي او په هر څاروي باندې مو چې د حرام کړی شوي نوم اينبی دی دا ټول مو د الله ﷻ په اراده باندې کړي دي، که د الله ﷻ اراده شوې وی نو نه به مونږ شرک کړی وی او نه زمونږ پلرونو او نه به مو په کوم څاروي باندې د تحريم حکم کړی وی؛ نو کله چې الله ﷻ د کامل قدرت سره-سره مونږ ذکرې شوې کړنلارې عملي کولو ته پرېږدي نو معلومه شوه چې په همدې باندې الله ﷻ راضي هم دی، او ته په الله ﷻ باندې دروغ تړې چې دا کار د الله ﷻ خوښ نه دی.
۲ـ ای پيغمبره! لکه څنګه چې ستا د زمانې مشرکان تاته د دروغو نسبت کوي او په خپلې کړنلارې باندې د حقې لارې نوم ږدي همدارنګه د دوی پخوانيو يا د دوی پلرونو او نيکونو هم د پيغمبرانو عليهم السلام تکذيب کړی وه او په خپلو شرکياتو او کفرياتو باندې يې د حق نوم اينبود، نو لکه

ځکه چې هغوی ته دغه نوم اېښودولو څه کته ونه رسوله او په الهي عذاب باندې ککړ شوه ددارنګه به دوی هم بې تعذیبه پاتې نه شي.

۳ـ ای پیغمبره! د مشرکانو اصلي خطا په دې کښې ده چې د الله ﷻ اراده او د الله ﷻ شرعي امر یو شی ګڼي، دوی وایي چې هر شي ته چې الله ﷻ اراده وکړي چې موجود شي نو په هغه باندې الله ﷻ امر هم کوي.

حال دا چې خبره داسې نه ده، د الله ﷻ د ارادې سره رضا او خوښي لازمه نه ده لکه چې په بدو کارونو کښې د الله ﷻ اراده شته خو ورباندې راضي (خوښ) نه دی، اما په هر شي باندې چې الله ﷻ شرعي امر وکړي نو په هغه باندې به راضي هم وي.

۴ـ نو ای پیغمبره! مشرکان مخاطب کړه چې آیا تاسو کوم علمي دلیل لرئ چې الله ﷻ ستاسو په شرکي کړنلارې باندې امر کړی دی؟ که لرئ یې نو رامېدان ته یې کړئ، که نه نو تاسو محض په اټکل روان یاست، ستاسو تخمین دا دی چې د ارادې سره رضا تړلې او لازمه ده. خو په دې تخمین کښې غلط شوي یاست.

۵ـ ای پیغمبره! کله چې مشرکانو ستا په حضور کښې خپل فاسد استدلال تېر کړ او تا په ذکرې شوي توګه باندې د هغه رد وکړ نو بیا ورته ووایه چې د الله ﷻ دلایل نهایت کامل قوي دي چې په هیڅ صورت باندې یې څوک رد نه شي کولی، اما ستاسو دلایل ټول دروغجن او بې اندازې کمزوري دي چې کمزوري یې د غني جال ته ورته ده او ډېر ژر څرګندېږي.

او دا هم ورته ووایه چې که د الله ﷻ اراده وشي تاسو ټولو ته به هدایت وکړي او په سمه لاره باندې به مو برابر کړي؛ چې یا درځخه د بدو استعداد واخلي او ملائک درځخه جوړ کړي، یا د خپل عادت څخه مخالفت وکړي او په فاسد استعداد باندې مو فاسده نتیجه مرتبه نه کړي او بالآخره یا مو فاسد استعداد په نېک استعداد باندې بدل کړي، مګر الله ﷻ دا یو کار هم نه کوي ځکه چې هر یو د حکمت څخه مخالف دی.

۵ـ ای پیغمبره! د ذکر شوو ټولو دلایلو په آخر کښې مشرکان مخاطب کړه چې کله تاسو علمي دلیل تېر نه کړی شو نو اقلاً شاهدان تېر کړئ چې همدا ستاسو په نزد حرام کړی شوي شیان د الله ﷻ په نزد باندې هم حرام دي او د تحریم حکم ورباندې د همده ﷻ د پلوه صادر شوی دی.

نو اول خو دوی دغسې شاهدان نه شي موندلی چې د عقل خاوندان وي او ذکره شوې شاهدي ورکړي، او که بالفرض څه سادګان یې د همدغه دروغجن شهادت دپاره ودرول نو نظر ذکرو شوو دلایلو ته د هغوی شهادت رد کړه چې ستاسو شهادت د الله ﷻ د شهادت په مقابل کښې د اعتبار وړ نه دی.

۶ـ ای پیغمبره! مشرکان زښتې ډېرې هلې ځلې کوي ترڅو تا خپلو مزخرفاتو ته پیرو جوړ کړي، نو پام کوه چې نه د تکذیب کوونکو پیروي وکړې او نه د هغو خلکو چې په آخرت باندې عقیده او

ایمان نه لري، او بالآخره نه د هغو خلکو چې د خپل رب ﷻ سره بوتان برابروي او په عبادت کښې یې ورسره شریکوي، او نه دې دا کارونه ستا امت وکړي.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې الله ﷻ غیبي خبر راکړ چې مشرکان به داسې وایي، وروسته همدا غیبي خبر رښتیا شو او کافرانو ذکره شوې پلمه وړاندې کړه. لکه چې الله ﷻ د همدوی څخه حکایت کوي چې: ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُواْ لَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِن دُونِهِۦ مِن شَىْءٍ نَّحْنُ وَلَآ ءَابَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن دُونِهِۦ مِن شَىْءٍ﴾ [النحل:۳۵] یعنې: او هغه کسان چې شرک کوي وایي چې که د الله ﷻ اراده شوې وی نو مونږ به د ده ﷻ څخه په غیر د هیڅ شي عبادت نه وی کړی.

نه مونږ او نه زمونږ پلرونو، او نه به مو د ده ﷻ (د اجازې) څخه په غیر څه شی حرام کړي وی، دا وه د قرآن کریم یوه غیبي معجزه چې واقع شوه.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ﴾ [الأنعام:۱۱۲] یعنې: که د الله ﷻ اراده شوې وی نو نه به مشرکانو شرکیات کړي وی او نه به شیطانانو یو تربله باطلې خبرې ښودلې وی. نو پوښتنه دا ده چې د ﴿لَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَآ أَشْرَكْنَا وَلَآ ءَابَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن شَىْءٍ﴾ په جمله کښې خو فقط همدغه مضمون منعکس شوی دی چې هرڅه د الله ﷻ په اراده پورې تړلي دي. نو باید چې په مشرکانو باندې آفرین ویل شوی وی چې حقه خبره یې وکړه، نه دا چې د ملامتی لاندې ونیولی شي؟

مونږ وایو چې: د مشرکانو همدغه مضمون مطلب نه وه بلکې د هغوی مطلب دا وه چې الله ﷻ زمونږ د شرکیاتو اراده کړې، او د ارادې سره خوښې او رضا تړلې ده نو الله ﷻ زمونږ په کړنلاره (شرکیاتو) باندې راضي دی، او پیغمبر دروغ وایي چې الله ﷻ ورباندې ناخوښ دی بلکې اراده او امر یو شی دی، نو څرنګه چې الله ﷻ زمونږ د کړنلارې اراده کړې ده چې مونږ او تاسو ټول پرې اتفاق لرو نو ضرور یې امر هم ورباندې کړی دی او ورباندې خوښ هم دی. لاندې وضاحت ولولئ:

الف: څرنګه چې د ذکرې شوې جملې څخه د هغوی مطلب د پیغمبرانو تکذیب وه نو ځکه ذکره شوې جمله په دغې جملې سره تعقیب شوه چې: ﴿كَذَٰلِكَ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ﴾ یعنې: همدغسې د تکذیب خبرې د دوی پخوانیو (پلرونو) هم کړې وې چې د عذاب سره مخامخ شوه.

ب: همدغه مطلب الله ﷻ د دوی څخه په صراحت سره حکایت کوي چې: ﴿وَإِذَا فَعَلُواْ فَٰحِشَةً قَالُواْ وَجَدْنَا عَلَيْهَآ ءَابَآءَنَا وَٱللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا ۗ قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِٱلْفَحْشَآءِ﴾ [الأعراف: ۲۸] یعنې: او کله چې مشرکان ناکاره کارونه وکړي (لکه بوت پرستي اونور) نو وایي چې مونږ په همدې باندې پلرونه موندلي دي او الله ﷻ راته پرې امر کړی دی، ورته ووایه چې یقیناً الله ﷻ په بدو کارونو

بانديې امر نه کوي، که څه هم اراده ورته کوي او د ارادې سره رضا تړلې نه ده.

ج: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ ٱلْكُفْرَ﴾ [الزمر:٧] يعني: الله ﷻ د خپلو بندګانو دپاره د کفر د پيدايښت اراده کوي مګر کفر ورته نه خوښوي او ورباندې راضي نه دی، او د دوی دپاره د ايمان اراده هم کوي او ورباندې خوښ هم دی.

لنډه دا چې د الله ﷻ د ارادې سره نه خوښي او رضا ضرور ده او نه ورسره مجبوريت ملګری دی.

د ښه وضاحت په غرض بدون د تشبيه څخه ذکره شوې مسئله په بندګانو کښې ولولئ:

د: کله داسې کېږي چې د حکومت مشر اراده وکړي چې رشوت خور مامور ته په بدله څېره کښې رشوت ورکړي، او يا اراده وکړي چې دغه کار د يوه دستوري سړي په ذريعه اجراء کړي او نوټونه ورته په نښه کړي ترڅو د جنايتکار جنايت په ډاګه شي او په اصطلاح "دز با پشتاره" متل ورباندې صادق شي. نو کله چې ذکره شوې نقشه عملي شي نو رشوت خوړ ضرور اعتراف کوي او دا اعتذارونه نه شي وړاندې کولی چې ووايي ای مشره! تا خو ماته د رشوت راکولو اراده کړې وه نو ته خو په دغه کار باندې خوښ وې نو په کار ده چې جزا رانه کړې. ای مشره ستا د ارادې په اثر زه مجبور وم چې رشوت مې اخستی وی، دغه جنايت مې بې اختياره کړی دی، ايا په غير اختياري کار باندې څوک مجازات کېږي؟.

هـ: د قيامت په ورځ به مشرکان دا ارزو کوي چې کاشکې دنيا ته بېرته واستولی شي، مګر دا اعتذار به نه شي وړاندې کولی چې ای ربه! زمونږ جنايات خو ستا په اراده موجود شوي دي او ته ورباندې راضي او خوښ وې نو نن ورځ ورباندې ولې په غضب يې؟، او نه به داسې ويلی شي چې ای ربه! مونږ خو ستا د ارادې په اثر مجبور وو چې جنايات مو کړي وی، زمونږ اختيار خو سلب شوی وه، مونږ د جزا څخه معاف کړه.

عجيبه قيصه

و: يوه ورځې يو کوړ سترګی کيسه بر د قاضي حضور ته راوستل شو، په مجلس کښې دوه سړي هم ناست وه چې يو په جبري عقيده وه چې د الله ﷻ د ارادې سره د سړي اختيار سلب کېږي، او بل سني وه چې د أهل السنة والجماعة په عقيده وه، په دغه مجلس کښې لاندې سوال جواب وشو[1].

قاضي: دغه جنايت کار ته څومره جزا ورکړم؟

جبري: بايد پنځلس دُرې ووهل شي.

سني: بايد دېرش دُرې جزا ورکړی شي.

جبري: دا ولې؟!

سني: پنځلس د کيسه برۍ د کبله او پنځلس د دې کبله چې سترګې يې کړې دي.

جبري: د سترګو په کوړوالي کښې خو د ده اختيار نشته، دا خو د الله ﷻ کار دی.

(۱) تفسير القاسمي ج۶ ص۷۵۹ _ ۷۷۹

سني: ستا په عقیده خو په کیسه برئ کښې هم اختیار نه لري او په پنځلس دُرو باندې ورته قایل یې.

جبري لا جوابه هک پک پاتې شو او حاضرینو ته خجالت شو.

یادونه

۳_ که څوک غواړي چې په ذکره شوې موضوع کښې ښه اوږد بحث د نظره تېر کړي او ښه په زړه پورې تحقیق پکښې ولولي نو هیله ده چې څینو اوږدو کتابونو ته مراجعه وکړي[۱].

﴿ قُلْ تَعَالَوْاْ أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ ۖ أَلَّا تُشْرِكُواْ بِهِۦ شَيْـًٔا ۖ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَٰنًا ۖ وَلَا تَقْتُلُوٓاْ أَوْلَٰدَكُم مِّنْ إِمْلَٰقٍ ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ ۖ وَلَا تَقْرَبُواْ ٱلْفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ۖ وَلَا تَقْتُلُواْ ٱلنَّفْسَ ٱلَّتِى حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَا تَقْرَبُواْ مَالَ ٱلْيَتِيمِ إِلَّا بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُۥ ۖ وَأَوْفُواْ ٱلْكَيْلَ وَٱلْمِيزَانَ بِٱلْقِسْطِ ۖ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۖ وَإِذَا قُلْتُمْ فَٱعْدِلُواْ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۖ وَبِعَهْدِ ٱللَّهِ أَوْفُواْ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِى مُسْتَقِيمًا فَٱتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِۦ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾ ﴾

[۱۵۱] (ورته) ووایه چې (ای خلکو!) راشئ چې هغه څه دربانديږ ولولم کوم چې ستاسو رب ﷻ په تاسو باندې حرام کړي دي؛ (هغه دا) چې د خپل رب ﷻ سره هیڅ شی مه شریکوئ، او د مور او پلار سره (احسان کوئ) احسان کول، او خپل اولادونه د فقر د کبله مه وژنئ (ځکه چې) مونږ تاسو ته هم روزي درکوو او هغوی ته هم (تاسو نه خپلو ځانو ته روزي ورکولی شئ او نه هغوی ته)، او بدو (بې حیا) کارونو ته مه ورنژدې کېږئ، کوم یې چې ښکاره وي او کوم یې چې پټ وي، او هغه نفس مه وژنئ چې الله ﷻ (یې وژل) حرام کړي دي، مګر په حقه سره.

دا (احکام) چې دي په همدې باندې درته (خپل رب ﷻ) کلک حکم کوي، شاید چې تاسو د عقل څخه کار واخلئ (او په حکمتونو باندې یې پوه شئ).

[۱۵۲] او د یتیم مال ته مه ورنژدې کېږئ مګر په هغې طریقې سره چې نېکه وي. (همدغه خوی نه) ترهغه (ادامه ورکړئ ترڅو) چې یتیم خپل قوت ته ورسېږي (او د تدبیر خاوند شي).

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۶ ص۷۶۶

او پیمانه او تله په انصاف سره پوره کوئ (مه په کاني کښې چل کوئ او مه ډنډې وهئ)، مونږ هېڅوک نه مکلف کوو مګر د هغه د وسې په اندازه (په غیر اختیاري کمبود باندې مو نه نیسو)، او کله چې تاسو خبرې کوئ (هر ډول خبرې چې وي او هرچاته چې متوجه وي) نو عدل کوئ (او د انصاف څخه مه تېرېږئ) اګر که (ستا د خبرو ذي ربط سړی) د خپلولۍ خاوند وي. او د الله ﷻ په عهد باندې وفا کوئ.

(ای خلکو!) دا احکام چې دي په همدې باندې درته خپل رب ﷻ کلکه توصیه کوي شاید چې تاسو (په لږه توجه سره) پند واخلئ.

[۱۵۳] او (بل دا چې) یقیناً دغه (اسلام چې څه احکام یې بیان شوه) زما برابره لاره ده نو پیروي یې وکړئ، او (د دې څخه په غیر) د (نورو) لارو پیروي مه کوئ چې دغه لارې به تاسو د خپل رب ﷻ د لارې څخه تیت پرک کړي.

(ای خلکو!) دا احکام چې دي په همدې باندې درته خپل رب ﷻ کلکه توصیه کوي شاید چې تاسو پرهیزګاران جوړ شئ.

ارتباط او شان نزول

په وړاندې ایتونو کښې د مشرکانو د تحلیل او تحریم کړنلاره رد کړی شوې وه او بیا ترې غوښتل شوي وه چې که بالفرض په رد باندې یې قناعت نه لرئ نو خپله کړنلاره په علمي دلیل او یا د شاهدانو په شهادت ثابته کړئ، خو دوی د دواړو څخه عاجز شوه او ـ د څینو روایتونو په بناـ د نبي کریم ﷺ څخه یې وغوښتل چې "أيُّ شيءٍ حَرَّمَ الله"[1] هغه کوم شی دی چې الله ﷻ حرام کړی دی؟ نو دغه ایتونه نازل شوه چې: ﴿ قُلْ تَعَالَوْاْ ﴾ الآيات.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای پیغمبره! ټول خلک عموماً او مشرکان خصوصاً دعوت کړه چې راشئ غوږ ونیسئ چې د هغو محرماتو نوملیک درباندې ولولم چې الله ﷻ په ټولو ادیانو کښې په دائمي توګه حرام کړي دي، هغه دا چې:

۱ـ د الله ﷻ سره په هیڅ وجه شریک مه دروئ، نه په عبادت کښې او نه د احکامو په تشریع (تحلیل او تحریم) کښې.

۲ـ د مور او پلار سره بده وضعه مه کوئ او ازار مه ورکوئ، په دې باندې علاوه د دوی سره احسان کوئ او د دوئ احسانات مه هېروئ.

۳ـ خپل اولادونه د فقیرۍ د کبله مه وژنئ چې تنګ لاسي یاست، او مه د دې څخه ډارېږئ چې د دوی په نفقه باندې به فقیران جوړ شئ او بالآخره مه یې د بوتانو د نذر د کبله او مه یې د دنیاوي عار د وجې وژنئ (چې دا به واده شي او زه به د زوم والا شم).

(۱) تفسیر البغوي ج۲ ص۱۴۰

او دا ځکه چې مونږ تاسو ته هم روزي درکوو او ستاسو اولادونو ته هم، تاسو لکه ځنګه چې خپلو اولادونو ته روزي نه شئ ورکولای همدارنګه د خپلو اولادونو روزي ورکول هم ستاسو ذمواري نه ده، نو لکه څنګه چې خپل ځانونه نه وژنئ خپل اولادونه هم مه وژنئ.

برسیره پردې لکه څنګه چې ستاسو په زومتوب باندې ستاسو خسران نه شرمیږي نو تاسو په خپلو زومانو باندې ولې شرمیږئ؟.

۴ـ بې حیا او بدو کارونو ته مه ورنژدې کیږئ چې ځانونه به اداره نشئ کړی او پکښې واقع به شئ، د الله ﷻ سره اخلاص پیدا کړئ چې د خلکو په غیاب کښې هم د ناجائزو کارونو څخه ځانونه بچ کړئ. د مثال په ډول مه د بېرغي کچنیو سره زنا کوئ، چې د کچنیتوب اعلان یې کړی وي، او مه پټې یارانې کوئ.

۵ـ د کوم انسان وژنه چې الله ﷻ حرامه کړې ده او تاسو ته هم معلومه ده چې دا حرامه ده هغه مه وژنئ، هو که د وژلو موجبه یې موجوده شوه (چې یا مرتد شي یا زنا وکړي او بالآخره یا بل څوک ووژني) نو هغه بېله خبره ده چې په وژلو یې نه نیولې کیږئ.

ای خلکو! د ذکرو شوو محرماتو په هکله الله ﷻ تاسو ته په ډېر تاکید سره حکم کوي نو شاید چې د عقل څخه کار واخلئ او په نادانۍ سره ذکر شوي کارونه ونه کړئ.

۶ـ د یتیم مال ته هم مه ورنژدې کیږئ چې د خپل مال څخه دفاع نه شي کولی نو په حرامو کښې به اخته شئ. یا په بل عبارت: خپل ځانونه ترې ترهغه وخته پورې اداره کړئ چې ترڅو هغه قوت ته ورسیږي او د خپل مال ساتنه وکړی شي، نو بیا به د ده مال د نورو مسلمانانو د مالونو په شان حرام بولئ.

هو که دیتیم مال ته د خیر په نیت ورنژدې شئ چې د هغه وصیتوب وکړئ او یا یې پانګه په تجارت باندې واچوئ او یا مو د بل کوم خیر نیت وي نو الله ﷻ به اجر درکړي.

۷ـ په تله او پیمانه کښې نقصان مه کوئ او دواړه په انصاف سره پوره کړئ، هو که تاسو خپله وسه وکړه او بیا هم څه زیادت او کمبود پکښې واقع شو نو الله ﷻ به درته عفوه وکړي، او دا ځکه چې الله ﷻ هرڅوک د هغه د وسې په میچ مکلف کوي او بس.

۸ـ کله چې تاسو خبره کوئ، هر ډول خبره چې وي، که د اصلاح خبره وي، که د شهادت خبره او یا د نورو موضوعاتو پورې مربوطه خبره وي نو د انصاف څخه مه تېرېږئ که څه هم د خبرې پورې مربوط سړی ستاسو د خپلوانو څخه وي، او یا درسره په ګوند کښې اشتراک ولري او یا مو بله اړیکه ترمنځ موجوده وي.

لنډه دا چې د انصافي وینا څخه مه تېرېږئ که څه هم ستاسو د نژدې دوست په تاوان وي، ځکه چې د قیامت په ورځ به ستاسو په بنه باندې درنه شي.

۹ـ بې وفایي مه کوئ او په خپلو تړلو عهدونو باندې کلک ولاړ اوسئ، مه د الله ﷻ سره په عهد کښې بې وفایي کوئ او مه د بندګانو سره.

ای خلکو! د ذکرو شوو احکامو په عملي کولو باندې درته بل څوک نه بلکې الله ﷻ درته توصیه کوي، او د عملي کولو ګټې یې دومره ډېرې او ځرګندې دي چې تاسو هم ورباندې په یوې ورې توجه سره پوهېږئ چې پند ترې واخلئ.

۱۰_ د مختلفو شیطاني لارو پېروي مه کوئ چې تاسو به د الله ﷻ د لارې څخه متفرق او ټوټه‌ټوټه کړي، په جنګونو او جګړو باندې به اخته شئ او بالآخره دښمن به مو غښتلی شي او یو به د بل وینو ته تږي کېښئ.

ای زما بندګانو! زما لاره خو دغه ده، چې سمه سیده لاره ده او هیڅ کوږوالی پکښې نشته، د دې لارې څخه پرته نورې ټولې لارې کږې وږې دي چې مطلب ته مو نه شي رسولی.

ای خلکو! دا چې ذکر شوه د الله ﷻ تاکیدي احکام دي او د دې دپاره یې درنازل کړي دي چې شاید عمل پرې وکړئ او پرهیزګاران درڅخه جوړ شي او بالآخره د دوزخ څخه ځانونه وساتئ.

توضیحات

۱_ د ﴿تَعَالَوۡا﴾ کلمه چې د "تَعَالَ" د کلمې جمعه ده اصلاً د دې دپاره وضعه شوې ده چې د لوړې ځنې څوک په هغه چا باندې غږ وکړي کوم چې په ژوره کښې وي او خپل خان ته یې راوبلي چې راپورته شه، مګر په استعمال کښې پکښې د لوړې او ژورې لحاظ د منځه تللی دی او د محض بللو معنی ورکوي[1].

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: د ﴿أَلَّا تُشۡرِكُواْ﴾ جمله په اعراب کښې څه شی واقع شوې ده؟

مونږ وایو چې: مفسرینو کرامو د ذکرې شوې جملې په تعریب کښې زښت ډېر قولونه کړي دي[2] مګر کوم قول چې په زړه پورې ښکاري هغه دا دی چې د "أَن" توری د ﴿مَا حَرَّمَ﴾ دپاره تفسیر دی او د "لا" توری د نهي دپاره دی. نو د معنی حاصل به یې داسې راوخي: راشئ چې هغه نصوص درباندې ولولم په کومو کښې چې الله ﷻ په تاسو باندې څه اقوال او افعال حرام کړي دي، هغه دا چې د الله ﷻ سره شریک مه دروئ... تر آخره پورې.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳_ که څوک وایي چې: په راتلونکي لسو احکامو کښې خو واجبات هم شته نو د ذکر شوي جواب په بنا یې د عطف په اعتبار سره د معنی حاصل داسې راوخي چې الله ﷻ په تاسو باندې د مور او پلار سره ښه کول هم حرام کړي دي او داسې نور، حال داچې دا خو باطله معنی ده؟

---

[1] تفسیر الکشاف ج۲ ص۷۸
[2] تفسیر الخازن ج۲ ص۵۰۶؛ روح المعاني ج۸ ص۵۷

مونږ وایو چې: په اوامرو کښې ذکر شوی تحریم د هغو اضدادو ته متوجه دی. نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې د مور او پلار سره بده ګوزاره مه کوئ، په کیل او وزن کښې کمبود مه کوئ او بالآخره په خبرو کښې د انصاف څخه مه تېرېږئ او بد عهدي مه کوئ[۱].

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې په دغو څلورو احکامو کښې صرف ثبوتي (ایجابي) څنډه ذکره شوه او بس؟

مونږ وایو چې ـوالله ﷻ اعلمـ ترڅو مونږ اشارهٔ پوه کړي چې په دغو احکامو کښې لکه څنګه چې سلبي څنډه حرامه ده همدارنګه یې ثبوتي (ایجابي) څنډه واجبه ده. د مثال په توګه لازمه ده چې سړی مور او پلار ته په ضرر نه رسولو باندې اکتفاء ونه کړي بلکې علاوه په دې احسان او ښېګڼې هم ورسره وکړي، د دوی په وړاندې دومره تواضع وکړي ته به وایې چې غلام (مریی) د خپل مولی (بادار) په وړاندې خدمت ته ولاړ دی.

د همدې جواب تائید د لسم حکم څخه کېږي چې د امر ضد (نهي) هم پکښې نازله شوې ده چې ﴿فَٱتَّبِعُوهُۖ وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ﴾ یعنې زما د سمې لارې پیروي کوئ او د شیطاني لارو پیروي مه کوئ.

املاق څه معنی؟

۵ـ د ﴿إِمۡلَٰقٖ﴾ کلمه په اصلي تورو کښې د "مَلْقَة" د تورو سره برابره ده، "مَلْقَة" تورې ډبرې ته وایي خو په دې مقام کښې ترې فقر مراد دی[۲]، ته به وایې چې د تورو ډبرو څخه پرته نور څه نه لري. یعنې خپل اولادونه د بالفعل یا بالقوه فقیرۍ او یا د نورو وجوهو د کبله مه وژنئ.

د اولاد وژنې وجوهات مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الأنعام:۱۳۷] آیت لاندې لیکلي دي چې ډېر لږ نه دي او په کتلو باندې یې سړی ډېر نه ستومانه کېږي، نو هیله ده چې د دې مقام د ښه پوهېدلو دپاره هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

ظاهري او باطني ګناهونه

۶ـ که څه هم د ﴿مَا ظَهَرَ مِنۡهَا وَمَا بَطَنَ﴾ ته ورته کلمات په [الأنعام: ۱۲۰] آیت کښې نږدې تېر شوي دي او هم هلته مونږ خوښه کړې وه چې باید ظاهري ګناه او باطني ګناه ته یوازې په ښکاره زنا او پټې زنا پورې اختصاص ورنه کړی شي ترڅو ټولو ګناهونو ته شامل شي، مګر په دې مقام کښې راتـه دا بهتره ښکاري چې د ﴿مَا ظَهَرَ﴾ څخه به بیرغي زنا مراده وي او ﴿وَمَا بَطَنَ﴾ څخه به پټه زنا مطلب وي. خکه چې د همدې حکم څخه وړاندې حکم دا دی چې اولادونه مه وژنئ، او وروسته حکم ترې دا دی چې بې ګناه خلک مه وژنئ، نو غالبه دا ده ـوالله ﷻ اعلمـ چې دلته به هم

(۱) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۱۹۸
(۲) المحرر الوجیز ج۶ ص۱۷۹

زنا مراده وي چې دا هم د اولاد وژنې يو ډول دی ځوک چې ثابت نسب ونه لري نو په اکثره وختو کښې وژل کېږي او که ژوندی پاتې شي هم په وژلو شوو کښې شمېرل کېږي او د اعتباره لويدلی وي او يا د عدم تربيې د کبله په فاسدو اخلاقو باندې روږدی کېږي چې دا هم معنوي مرګ دی.

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې اشاره کړې ده چې: «وَاللهِ لَأَنَا أَغْيَرُ مِنْهُ وَاللهُ أَغْيَرُ مِنِّي وَمِنْ أَجْلِ غَيْرَةِ اللهِ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ»[١] يعني: قسم دی چې زه د ده (سعد ؓ) څخه ډېر غيرتي يم او الله ﷻ زما څخه ډېر غيرتي دی او الله ﷻ د خپل غيرت د کبله بې شرمه کارونه (زنا ګانې) حرام کړي دي، برابره خبره ده چې څرګند وي او که په پرده کښې.

د "أَشُدَّه" کلمه

٧ـ ځينې مفسرين کرام وايي چې د ﴿أَشُدَّه﴾ کلمه د "شِدَّة" جمعه ده، لکه "أنعم" او "نِعْمَة"[٢]، مګر موږ ته په دې مقام کښې هغه قول غوره ښکاري چې ذکره شوې کلمه يې د جمعې په صورت کښې مفرده ګڼلې ده لکه "آنك" (سرپ) چې د جمعې په صورت کښې مفرده ده[٣]. او دا ځکه چې دلته يې مفرد ضمير ته اضافت شوی دی، چې د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: د يتيم مال ته تر هغه مه نژدې کېږئ ترڅو چې داسې وخت ته ورسېږي چې په کارونو کښې فکر کولی شي او د ښه تصرف خاوند جوړ شي. پاتې شوه دا خبره چې دغه کوم وخت دی، نو د دې جواب د [النساء:٦] آيت لاندې د الله ﷻ په توفيق تېر شوی دی، هيله ده چې هملته وکتل شي.

د دې ايت ارشاد

٨ـ الله ﷻ د حق څخه په مفرده کلمه باندې تعبير کوي او باطل په جمعه ذکر کوي، لکه چې په [البقرة:٢٥٧] آيت کښې يې حق ته په ﴿ٱلنُّورِ﴾ او باطل ته په ﴿ٱلظُّلُمَٰتِ﴾ باندې اشاره کړې ده.

په دې مقام کښې يې هم د همدې قانون په مطابق حقه لاره مفرده ﴿عَن سَبِيلِهِ﴾ ذکره کړه او د باطلو لارو يې جمعه ﴿ٱلسُّبُلَ﴾ نازله کړه. دا د دې دپاره چې موږ ته ارشاد وکړي چې حقه لاره فقط يوه ده چې د الله ﷻ لاره ده او باطلې لارې زښتې ډېرې دي چې هر يو شيطان د تېر ويستلو دپاره بيل بيل چل وړاندې کوي او د حقې لارې نوم وربانديې ږدي.

همدا مضمون په لاندې حديث شريف کښې په ډېره ښه توګه تفسير شوی دی:

عبدالله بن مسعود ؓ وايي چې: «خَطَّ لَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا خَطًّا ثُمَّ قَالَ هَذَا سَبِيلُ اللهِ ثُمَّ خَطَّ خُطُوطًا عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ ثُمَّ قَالَ هَذِهِ سُبُلٌ عَلَى كُلِّ سَبِيلٍ مِنْهَا شَيْطَانٌ يَدْعُو إِلَيْهِ ثُمَّ تَلَا ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي﴾ (الآية)»[٤] يعني: يوه ورځې نبي کريم ﷺ زموږ د پوه کولو دپاره يو مستقيم

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص١١٠٣

(٢) تفسير القاسمي ج٦ ص٧٨٤

(٣) لسان العرب ج٣ ص٢٢٦؛ تفسير القرطبي ج٨ ص١٣٥

(٤) سنن الدارمي ج١ ص٦٠

خط، کش کړ او ویې فرمایل چې دا د الله ﷻ لاره ده، بیا یې د همدغه خط ښي خوا او چپ خوا نور خطونه کش کړه، بیا یې وویلې چې دا (د مثال په توګه) مختلفې لارې دي چې په هره یوه باندې شیطان ولاړ دی او بلل کوي. بیا نبي کریم ﷺ د استشهاد په ډول ذکر شوی آیت شریف ولوست چې ﴿وَأَنَّ هَـٰذَا صِرَٰطِي مُسْتَقِيمًا﴾ تر آخره پورې.

﴿ ثُمَّ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَـٰبَ تَمَامًا عَلَى ٱلَّذِىٓ أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُم بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾ وَهَـٰذَا كِتَـٰبٌ أَنزَلْنَـٰهُ مُبَارَكٌ فَٱتَّبِعُوهُ وَٱتَّقُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾ أَن تَقُولُوٓا۟ إِنَّمَآ أُنزِلَ ٱلْكِتَـٰبُ عَلَىٰ طَآئِفَتَيْنِ مِن قَبْلِنَا وَإِن كُنَّا عَن دِرَاسَتِهِمْ لَغَـٰفِلِينَ ﴿١٥٦﴾ أَوْ تَقُولُوا۟ لَوْ أَنَّآ أُنزِلَ عَلَيْنَا ٱلْكِتَـٰبُ لَكُنَّآ أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ جَآءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَّبَ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِى ٱلَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ ءَايَـٰتِنَا سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ بِمَا كَانُوا۟ يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾ ﴾

[۱۵۴] (ای پیغمبره!) بیا (خلکو ته ووایه چې:) مونږ موسی علیه السلام ته په هغه ډول باندې کتاب ورکړی وه چې هغه (په عدل او صدق کښې) پوره (او کامل) وه او د هر (ضروري) شي دپاره تفصیل وه او (د خلکو دپاره) هدایت او رحمت وه، شاید چې دوی د خپل رب ﷻ په ملاقات (د قیامت په ورځ) یقین (او باور) وکړي.

[۱۵۵] او دغه (قرآن کریم هم) داسې کتاب دی چې (بل چا نه بلکې) مونږ نازل کړی دی، د برکت څخه ډک دی، نو پیروي یې وکړئ، او (په دې کتاب سره خپل ځانونه د ګناهونو څخه) وساتئ شاید چې په تاسو باندې (د الله ﷻ د پلوه) مهرباني وکړی شي.

[۱۵۶] (دغه کتاب مو د دې امله درنازل کړ) چې وبه وایاست (تاسو د قیامت په ورځ) چې یقینًا اسماني کتاب خو زمونږ څخه وړاندې په دوه ډلو (یهودو او نصاراوو) باندې نازل کړی شوی وه (چې د هغوی په ژبه وه او په هغوی پورې مختص وه) او بې شکه مونږ د هغوی د قرائت (لوستلو) څخه ناخبره وو (چې هغوی پکښې څه مضامین لوستل).

[۱۵۷] او یا به (هلته) ووایاست که چېرې یقینًا په مونږ باندې اسماني کتاب نازل کړی شوی وی نو د دوی (یهودو او نصاراوو) څخه به مونږ غوره هدایت موندونکي وی (چې د هغوی څخه زمونږ استعداد قوي دی او په عزم کښې کلک یاستو).

نو تاسو ته هم د خپل رب ﷻ د پلوه واضحه دلایل او (هم) هدایت او رحمت درغی (چې ایمان ورباندې راوړئ او د قیامت د حسرت څخه ځانونه بچ کړئ).

نو د هغه چا څخه به لوی ظالم څوک وي چې د الله ﷻ ایتونو ته د دروغو نسبت کوي او اعراض کوي (د ایمان راوړلو څخه مخ اړوي). ژر به مونږ هغو کسانو ته چې زمونږ د ایتونو څخه اعراض کوي په بد عذاب سره د دې کبله جزا ورکړو چې دوی دي چې (په مستمره توګه) اعراض کوي.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی. چې خلاصه یې دا ده:

۱_ ای پیغمبره! خلکو ته بیا دا هم ووایه چې مونږ په یوه زمانه کښې هم خپل مخلوق بې هدایته نه دی پرېښې چې د ضلالت په تورو تیارو کښې یو پلو او بل پلو څغلي، د همدې کبله مونږ موسی ﷺ ته کتاب (تورات) ورنازل کړی وه چې په ډېره بهتره توګه د عدل او صداقت د حیثه په خپل وخت کښې پوره او کامل وه، په دې کتاب کښې د هر شي تفصیل وه، د وخت ټول ضروریات پکښې بیان شوي وه، د ژوند په ټولو اړخونو کښې یې لارښوونه کوله، او بالآخره دا کتاب د خلکو دپاره د الله ﷻ بو رحمت وه شاید چې دوی د خپل رب ﷻ په ملاقات (د قیامت په ورځ) یقین او باور وکړي.

نوموړي کتاب د عدل او صداقت د حیثه تمامیت درلود او هم د خلکو دپاره هدایت او رحمت وه، خو چا چې ورڅخه استفاده ونه کړه هغوی محروم پاتې شوه او د ګمراهی په کندو کښې پرېوتل.

۲_ ای پیغمبره! یو ځل بیا د خپل امت خلکو ته زمونږ پیغام ورسوه چې تاسو ته هم مونږ داسې کتاب (قرآن کریم) درنازل کړی دی چې د تورات څخه په څو چنده د عدل او صداقت د حیثه پوره او د رحمت او هدایت څخه ډک دی، بلکې دا داسې کتاب دی چې سراسري برکتونه او ښېګڼې دي، د دنیا او آخرت ټولې لارې چارې پکښې په پوره توګه شرحه شوې دي. نو راشئ د همدغه کتاب پیروي وکړئ او د الله ﷻ څخه وډار شئ، هوا پرستي مه کوئ، شاید چې په تاسو باندې د الله ﷻ د پلوه رحمت وکړی شي او د دوزخ د اوره بچ شئ.

۳_ ای خلکو! مونږ ځکه د دغه کتاب (قرآن کریم) پیروی ته تاسو دعوت کوو او ښېګڼې یې درته واضحه کوو. او یا ځکه مو دغه برکتناک کتاب درنازل کړ چې تاسو به ووایاست چې زمونږ څخه وړاندې په دوه ډلو (یهودو او نصاراوو) باندې دوه کتابونه (تورات او انجیل) نازل کړی شوي وه خو مونږ هغه دواړه نه شوه لوستلی، د هغو لغت زمونږ د لغت څخه غیر وه، د هغو د قرائت او تلاوت څخه مونږ ناخبره وو، په دې باندې علاوه دغه دواړه کتابونه د خاصو-خاصو خلکو دپاره نازل شوي وه او مونږ څه مکلفیت نه درلود چې عقیده وربانديې وکړو.

همدارنګه ځکه مو د دې کتاب پیروۍ ته دعوت کوو او یا ځکه مو دا کتاب درنازل کړی دی چې تاسو به د قیامت په ورځ ووایاست چې که بالفرض په مونږ باندې د یهودو او نصاراوو غوندې کتاب نازل شوی وی نو مونږ به د هغوی څخه ښه هدایت موندونکي جوړ شوي وی او د هغوی څخه به مو ورباندې ښې منګولې ښخې کړی وی ځکه چې مونږ د هغوی څخه په استعداد کښې قوي

یاستو، زمونږ د وطن آب او هوا ښه ده او بالآخره مونږ په عقل کښې د هغوی څخه پاخه یاستوار عزم مو د هغوی څخه کلک دی.

۴ـ نو ای خلکو! دا دی تاسو ته د یهودو او نصاراوو د کتابونو څخه ښه کتاب د خپل رب ﷻ د پلوه درغی او ښه اوچت او واضحه دلایل درنازل شوه، ته به وایې چې سراسري هدایت او رحمت دی، نو راشئ د دې کتاب شکریه وکړئ او ایمان وربانديې راوړئ. که تاسو دغه مبارک کتاب ته شا کړئ نو تاسو به غټ ظالمان او غټ ناشکران اوسئ، او دا خکه څومره چې نعمت غټیږي په هغه باندې ناشکري هم غټه ناشکري جوړیږي.

نو د هغه چا څخه به بل غټ ظالم څوک وي چې د الله ﷻ په ایتونو او د ذکر شوي مبارک کتاب هدایتونو ته د دروغو نسبت وکړي او د عقیدي کولو څخه یې مخ واړوي؟!.

ژر دی چې مونږ به هغو کسانو ته چې زمونږ د ایتونو څخه انکار او اعراض کوي د ناکاره (بد) عذاب جزا ورکړو، او دا د دې کبله چې دوی ذکر شوی اعراض په دوامداره توګه کوي آن تر دې چې په همدغه حالت باندې دمرګ سره مخامخ شي.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: د "ثُمَّ" کلمه خو د تاخیر دپاره وضعه شوې ده او د ﴿ ثُمَّ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ ﴾ جمله خو په نژدې ﴿ وَصَّىٰكُم ﴾ باندې عطفه ده، نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: په دغو احکامو باندې مو تاسوته توصیه وکړه بیا مو موسی ﷺ ته کتاب ورکړ؛ حال دا چې موسی ﷺ ته خو څو قرنه وړاندې کتاب ورکړی شوی وه؟!.

مونږ وایو چې:

الف: لکه څنګه چې د [البقرة:۲۹] آیت لاندې لیکلی شوي دي چې د "ثُمَّ" کلمه کله کله په بیان کښې د تاخیر دپاره استعمالیږي، نه په واقع کښې. په دې مقام کښې همدغه استعمال په نظر کښې نیولی شوی دی[۱].

ب: ذکره شوي جمله د "قُلْ" په تقدیر سره په ﴿ قُلْ تَعَالَوْاْ ﴾ باندې عطفه ده[۲] نو معنی یې داسې کیږي چې ای پیغمبره! خلکو ته ووایه چې: ﴿ تَعَالَوْاْ ... ﴾ تر آخره پورې، او بیا ورته ووایه چې مونږ موسی ﷺ ته کتاب ورکړی وه... تر آخره پورې.

"على الذي أحسن" څه معنی؟

۲ـ مفسرینو کرامو د ﴿ تَمَامًا عَلَى ٱلَّذِىٓ أَحْسَنَ ﴾ دپاره ډېر تفسیرونه کړي دي[۳] مګر څرګنده

(۱) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۲۰۱
(۲) تفسیر الطبري ج۸ ص۸۹
(۳) تفسیر الطبري ج۸ ص۹۰

معنی یې دا بریښي چې مونږ موسی ﷺ ته کتاب (تورات) ورکړی وه په داسې حال کښې چې دا کتاب په انصاف او صدق (رښتینتوب) کښې په ډېر ښه ډول سره پوره وه او د خپل وخت د خلکو ضروریات یې په احسنه توګه پوره کول. دا ډول معنی د لاندې وجوهو د کبله بهتره ده:

الف: په عین آیت کښې ﴿ وَهُدًى وَرَحْمَةً ﴾ دواړه کلمې د کتاب د صفاتو څخه دي چې د ﴿ تَمَامًا ﴾ په کلمه باندی عطفې دي، نو باید چې دغه کلمات ﴿ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ ﴾ هم د کتاب د صفاتو څخه وي، نه د موسی ﷺ یا نورو مسلمانانو د صفاتو څخه، لکه چې مفسرین کرام یې وایې.

ب: په عدل او صدق کښې په تمامیت باندې تورات لا څه چې د الله ﷻ ټول کلمات توصیف شوي دي، لکه چې فرمایي: ﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ﴾ [الأنعام: ۱۱۵] یعنې: او ستا د رب ﷻ (هره یوه) کلمه د صدق او عدل د حیثه پوره ده.

نو په کار ده چې دلته هم د تمامیت صفت تورات ته راجع کړی شي او دا متبادره معنی هم ده.

یادونه

۳ـ د ځینو مفسرینو کرامو د بیان څخه معلومیږي چې ﴿ أَن تَقُولُوا ـ أَوْ تَقُولُوا ﴾ دواړه ایتونه د مشرکانو د هغې خبرې په جواب کښې نازل شوي دي کومه به چې دوی کوله، هغه دا چې: "قَاتَلَ اللهُ الْيَهُوْدَ وَالنَّصَارى كَيْفَ كَذَّبُوْا أَنْبِيَائَهُمْ فَوَ اللهِ لَوْ جَاءَنَا نَذِيْرٌ وَ كِتَابٌ لَكُنَّا أَهْدَى مِنْهُمْ"[1] یعنې: یهود او نصارا دې الله ﷻ مړه کړي، دوی څنګه خپلو پیغمبرانو علیهم السلام ته د دروغو نسبت کوي، نو په الله ﷻ مو دې سوګند وي که مونږ ته پیغمبر او کتاب راغلی وی نو مونږ به د دوی څخه ښه هدایت موندونکي وی (او د پیغمبرانو علیهم السلام تکذیب به مو نه وی کړی).

نو د جواب حاصل یې داسې راوځي چې مونږ ځکه دغه مبارک کتاب درنازل کړ چې تاسو داسې-داسې خبرې کولې.

مونږ ته دا بهتره ښکاري چې په دې ایتونو کښې د قیامت د ورځې د اعتذار مخنیوی حکایت شوی دی، نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې: مونږ ځکه دغه مبارک کتاب درنازل کړ چې د قیامت په ورځ به تاسو داسې-داسې اعتذارونه وړاندې کولی، خو د دې کتاب په نزول سره مو ستاسو د اعتذارونو مخنیوی وکړ، نو د دې کتاب څخه وروسته تاسو هیڅ اعتذار نه شئ وړاندې کولی.

الله ﷻ همدا مضمون په بل ځای کښې داسې فرمایلی دی چې: ﴿ وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُم بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِن قَبْلِ أَن نَّذِلَّ وَنَخْزَى ﴾ [طه: ۱۳۴] یعنې: او که یقینًا مونږ کافران د دې (کتاب) څخه وړاندې په عذاب سره هلاک کړي وی نو دوی به ویلی چې ای زمونږ ربه! ولې دې مونږ ته پیغمبر نه رالیږه چې ستا د ایتونو متابعت مو د دې څخه مخکښې کړی وی چې مونږ ذلیله او یا رسوا شو.

---

(۱) زاد المسیر ج۳ ص۱۰۵

﴿ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأْتِيَهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِىَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِىَ بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ ۗ يَوْمَ يَأْتِى بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ لَا يَنفَعُ نَفْسًا إِيمَٰنُهَا لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ مِن قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِىٓ إِيمَٰنِهَا خَيْرًا ۗ قُلِ ٱنتَظِرُوٓا۟ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾ ﴾

[۱۵۸] ایا دوی (مشرکان) انتظار وباسي (بلکې انتظار نه وباسي) مګر دې ته چې (د اروا ګانو د قبض دپاره) پرښتې ورشي، او یا ستا رب ﷻ (د ده ﷻ عذاب) ورشي او یا ستا د رب ﷻ (د قدرت) ځینې نښې ورشي.

په کومه ورځ چې ستا د رب ﷻ (د قدرت) ځینې نښې ورشي (او لمر د مغرب څخه طلوع وکړي)، نو داسې هیڅ نفس ته به د ده ایمان (راوړل) څه ګټه ونه شي رسولی چې د دې څخه وړاندې يې نه ایمان راوړی وي او نه يې په خپل ایمان کښې د خیر کسب کړی وي (دغه نفس نه دی مګر کافر نفس دی).

(ای پیغمبره! ورته) ووایه چې تاسو انتظار وکړئ یقیناً مونږ هم انتظار کوونکي یاستو (وروسته به څرګنده شي چې تاسو ته خیر کېږي او که مونږ ته).

ارتباط

د دې سورت د پیل څخه تر دې ځایه پورې لاندې مضامین په مختلفو اسالیبو سره ښه پوره شرحه شوه:

۱ـ د الله ﷻ وحدانیت، د نبي کریم ﷺ نبوت، د قیامت د ورځې حقانیت او بالآخره دا خبره چې هر شی د الله ﷻ په قدرت کښې دی او په ازل کښې لیکلی شوی دی.

۲ـ د مشرکانو مزخرف عقاید او د دوی تحلیل او تحریم رد شو.

۳ـ د دوی ټول شبهات او اعتراضات جواب کړی شوه او د بهانو انو مخه يې ونیوه شوه.

نو په ذکر شوي آیت شریف کښې د مشرکانو په حالاتو باندې یوې تبصرې ته اشاره شوې ده چې حاصل يې داسې کېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! څرنګه چې د مشرکانو د ایمان د نه راوړلو دپاره ټولې بهانې او حیلې د منځه یوړلی شوې او ټول شبهات يې جواب کړی شوه نو چې اوس هم دوی په ایمان باندې نه مشرف کېږي معلومه شوه چې دوی کلک عناد نیولي دي، او ترڅو چې هغه څه په سترګو ونه ګوري د کومو څخه چې منکر دي ترهغه پورې به ایمان رانه وړي. نو دوی انتظار نه وباسي مګر دې ته چې:

۱ـ ملائک ورته د اروا ګانو د قبض دپاره ورشي او په سترګو وګوري چې آخرت ته روان دي.

۲_ الله ﷻ وریاندې مهلک عذاب ورنازل کړي او د فرعون غوندې ترې د نجات لاره ورکه کړي.

۳_ د قیامت د قیام ځینې نښې په خپلو سترګو وګوري او باور یې راشي چې دنیا ورانېدونکې ده او نژدې ده چې ژوند ختم شي.

د ذکرو شوو درېواړو صورتونو څخه په هر یوه صورت کښې مشرکان د ایمان راوړلو چانس د لاسه ورکوي، او دا ځکه چې په اولنیو دواړو کښې به دوی ته بالکل فرصت ورنه کړی شي چې آمَنْتُ (ایمان مې راوړی دی) ووایي. او په درېیم صورت کښې که څه هم دوی به د ایمان راوړلو فرصت ولري، د الله ﷻ فیصله دا ده چې په دغه وخت کښې ایمان راوړل نه قبلوي او په ایمان باندې مشرف کېدل چاته څه ګټه نه رسوي.

د الله ﷻ په نزد خو هغه ایمان د اعتبار وړ دی کوم چې بالغیب وي، او په دغه وخت کښې چې د قیامت د قیام ابتدایي نښې ښکاره شي نو ایمان راوړل د بالغیب د مرحلې څخه د بالمشاهده مرحلې ته ورتېرېږي. که ایمان بالمشاهده د الله ﷻ په نزد مقبول وی نو ټول کافران به جنتیان جوړ شوي وی ځکه چې د قیامت په ورځ خو یو کافر هم په خپل کفر باندې باقي نه پاتې کېږي.

کله چې ذکره شوې علامه څرګنده شوه نو لکه ځنګه چې د هر مؤمن ایمان نه ضائع کېږي همدارنګه یې نېکي هم اوبه نه وړي، برابره خبره ده چې پخوانۍ نېکي وي او که د ذکر شوې علامې د تحقق څخه وروسته یې صورت موندلی وي (نوې نېکۍ وي)، مګر په نوو نېکیو کښې یوه نېکي، یعنې د فسق او ګناه څخه توبه ویستل، پخوانۍ حیثیت د لاسه ورکوي، داسې چې پخوا الله ﷻ د توبې د قبول وعده کړې وه او په دغه وخت کښې یې د قبول وعده نشته. نو که الله ﷻ په خپل فضل سره د یوه عاصي مؤمن توبه قبوله کړي او د ګناه څخه ورتېر شي، د ده ﷻ د لوی رحمت څخه څه لرې نه ده، که څه هم د توبې دروازه بنده ده. اما د دغه وخت توبه د هغو توبو د جملې څخه وتلې ده چې الله ﷻ یې د قبلولو وعده کړې ده.

نو ای پیغمبره! کافران (مشرکان) مخاطب کړه چې اوس هم ایمان نه راوړئ نو منتظر اوسئ چې وراندې به څه مخې ته درشي او مونږ هم منتظر یو چې ستاسو حالات په سترګو وګورو.

توضیحات

۱_ ځینې مفسرین کرام وایي چې په دې مقام کښې د ﴿ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ﴾ څخه هغه پرښتې مرادې دي کومې چې مشرکانو د فرمایشي معجزې په توګه غوښتې وې[۱].

نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې ایا مشرکانو خپل ایمان راوړل فرمایشي معجزو ته ټال کړي دي چې ملائک ورته راښکته شي.

مګر مونږ ته دا بهتره ښکاري چې دلته به د ﴿ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ﴾ څخه هغه پرښتې مرادې وي کومې چې

(۱) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۲۰۳

د روح د قبض دپاره هر چاته ورځي. مونږ څکه دغه تفسیر خوښ کړ چې د پرښتو په اول دول نزول کښې خو مشرکانو ته د ایمان راوړلو فرصت نه ورکول کېږي لکه چې فرمايي: ﴿ وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِيَ ٱلْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ ﴾ [الأنعام:۸] یعنې: او که مونږ پرښته نازله کړې وی نو کار به فیصله شوی وی (مشرکان به مړه شوي وی) بیا به ټال نه وی ورکړی شوی.

او د دې مقام څخه څرګندېږي چې دوی به د ایمان راوړلو فرصت ولري خو ایمان به يې مقبول نه وي لکه چې فرعون د مرګ په حال کښې ایمان راووړ خو د الله ﷻ په دربار کښې مقبول ونه ګرځید: [یونس:۹۱].

ایا د اتیان نسبت الله ﷻ ته صحت لري؟

۲ـ د همدغې جملې ﴿ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ ﴾ غوندې جمله په [البقرة:۲۱۰] آیت کښې تېره شوې ده چې ﴿ إِلَّآ أَن يَأْتِيَهُمُ ٱللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ ٱلْغَمَامِ ﴾، چې مفصل جواب يې هلته د الله ﷻ په توفیق تېر شوی دی مګر په دې مقام کښې ورباندې وراضافه کوو چې د وړاندېنیو او ښېرتنیو جملو او هم د ایتونو د سوق په اعتبار سره ظاهره دا برېښي چې دلته دنیاوي حالت مراد دی او دا هم څرګندېږي چې دلته د ﴿ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ ﴾ جمله د کنايي په توګه د مهلک عذاب څخه عبارت ده، لکه چې په بل ځای کښې د مهلک عذاب څخه د ذکر شوي تعبیر سره مشابه تعبیر شوی دی چې: ﴿ قَدْ مَكَرَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَى ٱللَّهُ بُنْيَٰنَهُم مِّنَ ٱلْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ ٱلسَّقْفُ مِن فَوْقِهِمْ وَأَتَىٰهُمُ ٱلْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴾ [النحل:۲۶] یعنې: بې شکه هغو کسانو (د خپلو پیغمبرانو علیهم السلام سره) چل (پټ تدبیر) کړی وه کوم چې د دوی څخه وړاندې وه نو الله ﷻ د دوی آبادۍ ته د بنیادونو د پلوه ورغی نو (د خپلې آبادۍ) چت ورباندې وړېبووت او د داسې خوا څخه عذاب ورغی چې دوی (ورباندې) شعور هم نه درلود. یعنې کومه ځا چې دوی د پیغمبرانو علیهم السلام دپاره کنودې وه په هغې کښې پخپله ولوېده.

نو دلته يې د معنی حاصل داسې راوځي چې: مشرکان یا دې ته منتظر دي چې ای پیغمبره ستا د رب ﷻ عذاب ترې راچاپیر شي، خو په دغه وخت کښې هم د دوی ایمان د الله ﷻ په نزد مقبول نه دی.

د قیامت په کومه یوه علامه باندې د توبې دروازه بندېږي؟

۳ـ علماوو کرامو د قیامت د علامو څخه په هغې علامه کښې چې د هغې په ظهور سره د توبې دروازه بندېږي او په آیت شریف کښې ورته په ﴿ بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ ﴾ سره اشاره شوې ده لاندې تعینات کړي دي[۱].

الف: دغه علامه یوازې د مغرب څخه د لمر راختل دي.

ب: چې لمر او سپوږمۍ دواړه د مغرب څخه راوخېژي نو د توبې دروازه بندېږي.

(۱) زاد المسیر ج۳ ص۱۰۶

ج: د دغو درېو علامو (د مغرب څخه د لمر راختل، د دابة الارض څرګندېدل، د یاجوج او ماجوج را خوشې کېدلو) څخه چې هرې یوې تحقق وموند د توبې دروازه تړله کېږي.

د: د مغرب څخه لمر راختل، دجال او دابة الارض، درېواړه د توبې دروازه بنده وي.

مګر د جمهورو علماوو په نزد د توبې دروازه فقط د مغرب څخه د لمر په راختلو باندې بندېږي او بس[١]، همدا نظر حق دی[٢] ځکه چې د لمر د مغرب څخه په فوق العاده توګه راپورته کېدل د دنیاوي نظام د خرابېدلو او د دنیا د ورانېدلو څخه په ډېره ښه او څرګنده توګه نمایندګي کوي، ته به وایې چې د دنیا ځنکدن دی او په ځنکدن کښې خو د توبې دروازه بندېږي.

لاندې وضاحت ولولئ:

اول: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَيَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ»[٣] یعنې: الله ﷻ د بنده توبه ترهغه قبلوي ترڅو چې د غرغرې حالت نه وي رسېدلی (روح یې ستوني ته نه وي ورغلی او ځنکدن یې نه وي پیل شوی).

دوهم: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا فَإِذَا رَآهَا النَّاسُ آمَنَ مَنْ عَلَيْهَا فَذَاكَ حِينَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ»[٤] یعنې: قیامت به تر هغه قائم نه شي ترڅو چې لمر د مغرب څخه راوخېژي، نو کله چې (راوخیژي او) خلک یې وګوري نو هغه خلک به ټول ایمان راوړي چې د ځمکې په مخ باندې وي نو دا به هغه وخت وي چې هیڅا ته به د ایمان راوړل ګټه ونه رسوي (مقبول به نه شي) چې پخوا یې ایمان نه وي راوړی.

درېم: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَا تَنْقَطِعُ الْهِجْرَةُ حَتَّى تَنْقَطِعَ التَّوْبَةُ وَلَا تَنْقَطِعُ التَّوْبَةُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا»[٥] یعنې: هجرت به ترهغه قطعه نه شي ترڅو چې توبه قطعه شي، او توبه به تر هغه قطعه نشي ترڅو چې لمر د خپل مغرب څخه راوخېژي.

څلورم: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: الله ﷻ د مغرب د پلوه یوه دروازه په هغه وخت کښې پیدا کړې ده چې اسمانونه او ځمکې یې پیدا کړې، د دغې دروازې پراخوالی دومره زیات دی چې په پلنوالي کښې یې سور سړی څلوېښت (٤٠) کاله یا اویا (٧٠) کاله مزل کوي.

دغه دروازه د توبې دپاره ېېرته ده «لَا يُغْلَقُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْهُ»[٦] یعنې ترهغه به بنده نه شي ترڅو چې لمر د همدې (مغرب) طرف څخه راوخېژي.

---

(١) تفسیر القاسمي ج٦ ص٧٩٧
(٢) روح المعاني ج٨ ص٦٣
(٣) سنن ابن ماجه ص٣١٤
(٤) صحیح البخاري ج٢ ص٦٦٧
(٥) سنن أبي داوُد ج١ ص٣٣٦
(٦) جامع الترمذي ج٢ ص١٩٣

په دغه وخت کښې ځکه د توبې دروازه بندېږي او د کفر څخه توبه تائب کېدل د اعتبار وړ نه دي چې ایمان د بالغیب د مرحلې څخه د بالمشاهده مرحلې ته رسېږي او ایمان بالمشاهده هېڅ ډاته د دائمې دوزخ څخه نجات نه شي ورکولی.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: په دغه وخت کښې که یو مؤمن د ګناه څخه توبه وباسي ایا د الله ﷻ په نزد باندې مقبوله ده؟

مونږ وایو چې: ځینې مفسرین کرام وایي لکه د کفر څخه چې توبه ویستل اعتبار نه لري همدارنګه د ګناه څخه توبه هم د منلو قابله نه ده[۱]. او ځینې نور وایي چې د توبې د عدم قبول اختصاص په کافر پورې دی او د مؤمن توبه په دغه وخت کښې هم قبلېږي[۲].

مګر مونږ ته داسې برېښي چې د ګناه څخه په دغه وخت کښې د توبې قبلیدل د الله ﷻ په وعده کښې داخل نه دي، هو که په خپل فضل سره د کوم مؤمن توبه قبوله کړي نو دا بېله خبره ده.

د دې نظیر به داسې وي چې د قیامت په ورځ الله ﷻ د یوه کافر د کفر څخه هم نه تېرېږي، اما په دغې ورځ کښې چې هرڅه بالمشاهده ګرځېدلي دي، ځینو ګناهګارانو ته ګناهونه بښي بلکې لا په حسناتو باندې یې ورته بدلوي چې چاته یې اراده وشي.

د مغرب څخه د لمر راختلو په اړوند څو ټکي

۵ـ ځینو مفسرینو کرامو[۳] د مغرب څخه د لمر په راختلو کښې زښت ډېر معلومات او روایات راغونډ کړي دي مګر مونږ صرف په لاندې ټکو باندې اکتفاء کوو:

الف: مشهوره دا ده چې لمر به د مغرب څخه فقط یوه ورځ را وخیژي او نورې ورځې به د خپل عادت مطابق د مشرق څخه راخېژي او په مغرب باندې به پریوزي[۴].

ب: کله چې لمر د مغرب څخه راوخیژي نو د اسمان نیمایي پورې به راپورته شي او بیا به بیرته تاو شي او په مغرب باندې به پرېوزي[۵]، په دغې ورځ کښې به طلوع او غروب د یو ځای څخه وي.

ج: د ذکر شوې غټې علامې د ځرګندېدلو څخه وروسته به هم په خلکو باندې دنیا ودانه وي او آن یو سلو شل (۱۲۰) کاله به دوام وکړي، خپل عادي ژوند به کوي حتی چې د خرما ونې به هم ولري چې د نورو ونو څخه وروسته مېوه ورکوي[۶].

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۱۹۵
(۲) تفسیر القرطبي ج۸ ص۱۴۸
(۳) الدر المنثور ج۳ ص۳۹۰؛ تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۱۹۳
(۴) روح المعاني ج۸ ص۶۳
(۵) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۱۹۴
(۶) تفسیر القرطبي ج۸ ص۱۴۸

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۶_ که څوک وايي چې: په دغو یو سلو شلو (۱۲۰) کالو کښې د لاندې کسانو ایمان مقبول دی او که نه:

الف: چې د مغرب څخه د لمر د راختلو په وخت کښې صغیر وي (خطاب ورته متوجه نه وي) او بیا بالغ شي.

ب: چې هلته لېوني یا بې هوښه وي او بیا هوښیار او یا په سد شي.

ج: چې یا د ذکرې شوې علامې د تحقق څخه وروسته وزېږېږي او د بلوغ وخت ته ورسېږي.

مونږ وايو چې: د دغو کسانو ایمان مقبول دی، ځکه چې د دوی ایمان د بالغیب څخه د بالمشاهده مرحلې ته نه وځي[1]، والله ﷻ أعلم.

سوال جواب

۷_ که څوک وايي چې: د دغو کلماتو: ﴿لَا يَنفَعُ نَفْسًا إِيمَٰنُهَا لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ مِن قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِىٓ إِيمَٰنِهَا خَيْرًا﴾ د معنی حاصل خو ظاهراً داسې راوځي چې هیچاته د هغه ایمان په دوه صورتونو کښې ګټه نه شي رسولی، یو دا چې پخوایې بالکل ایمان نه وي راوړی او په دغه وخت کښې ایمان راوړي، او بل دا چې ایمان خو یې پخوا راوړی وي خو نېک عمل یې پکښې نه وي کړی او په دغه وخت کښې غواړي چې نېک عمل ورسره پیوسته کړي او د ایمان څخه نجات بښونکی ایمان جوړ کړي، که نه نو ایمان یې د الله ﷻ په نزد مقبول نه دی.

حال دا چې الله ﷻ فرمايي: ﴿فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ﴾ [الزلزال:7] یعنې: نو هرچا چې د یوې ذرې په اندازه د خیر کار کړی وي هغه به وګوري (او اجر به یې واخلي). او معلومه ده چې بې عمله ایمان خو لوی خیر دی ایا دا به ضایع شي؟

مونږ وايو چې: دلته د "او" توری د نفي په سیاق کښې واقع شوی دی چې عموم فائده کوي. نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: په دغې ورځ کښې ایمان داسې کس ته ګټه نه شي رسولی چې پخوا یې نه ایمان راوړی وي او نه یې د خیر کار کړی وي، او پوره ښکاره ده چې دغه حالت خو یوازې په کافر باندې تطبیقېږي نه په بې عمله ایماندار.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۸_ که څوک وايي چې: په دې تقدیر د ﴿أَوْ كَسَبَتْ فِىٓ إِيمَٰنِهَا خَيْرًا﴾ د جملې په نزول کښې څه حکمت دی، ځکه څوک چې اصل ایمان ونه لري نو په ایمان کښې ښېګنې به د کومه کړي، چرته چې ظرف نه وي هلته مظروف هم نه وي. لنده دا چې په ذکر شوي مطلب کښې دغه جمله هیڅ اثر نه لري؟

(۱) روح المعاني ج۸ ص۶۳

مونږ وايو چې: په ذکرو شوو کلماتو کښې د لاندې دوه وو مطالبو بيان ته اشاره ده:
الف: کافرانو ته په دغې ورځ کښې ايمان او نېک عمل دواړه څه ګټه نه شي رسولی ځکه چې د دغې ورځې څخه پخوا دوی نه ايمان درلود او نه نېک عمل، او په دغې ورځ کښې يې نه ايمان مقبول دی او نه نېک عمل درلودلی شي.
ب: مؤمنانو ته پخوانی ايمان او پخوانی نېک عمل دواړه ګټور دي، برابره خبره ده چې په اجتماعي توګه وي چې باعمله ايمان ولري، او يا په انفرادي توګه وي چې يوازې ايمان ولري.
اما په همدغه انفرادي صورت کښې که د ذکرې شوې علامې د تحقق څخه وروسته وغواړي چې د پخوانيو ګناهونو څخه توبه تائب شي نو د موعود مقبوليت څخه لوېږي او د الله ﷻ په فضل پورې توقف لري اوبس.
نو که بالفرض ذکره شوې جمله په نزول کښې نه وی اضافه شوې نو دوهم مطلب به هم پوره نه وی شرحه شوی، وَالله ﷻ أعلمُ بِمراده.

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ وَكَانُواْ شِيَعٗا لَّسۡتَ مِنۡهُمۡ فِي شَيۡءٍۚ إِنَّمَآ أَمۡرُهُمۡ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ ﴿١٥٩﴾ مَن جَآءَ بِٱلۡحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشۡرُ أَمۡثَالِهَاۖ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجۡزَىٰٓ إِلَّا مِثۡلَهَا وَهُمۡ لَا يُظۡلَمُونَ ﴿١٦٠﴾ ﴾

[۱۵۹] بې شکه هغو کسانو چې خپل (اصلي حق) دين يې ټوټه-ټوټه کړی دی او دوی ډلې-ډلې جوړ شوي دي (چې ټول په باطله روان دي) ته (ای پيغمبره !) د دوی څخه په هيڅ شي کښې نه يې (تاته هيڅ مسؤليت نشته، ځکه چې) يقيناً د دوی کار الله ﷻ ته (مفوض، پرېښودل شوی) دی. بيا به يې (چې کله دوی د الله ﷻ په حضور کښې ودرېږي) په هغو کارونو باندې خبر کړي چې دوی (په دنيا کښې) وه چې کول به يې.
[۱۶۰] هرڅوک چې يوه نېکي راولي (وکړي) نو ده لره (اقلاً) د هغې نيکۍ لس مثله (چنده) دي، او هرڅوک چې يوه بدي راولي (وکړي) نو جزا به ورنه کړی شي مګر د هغې په مثل (يو په يو)، او دوی چې دي تېری به ورباندې ونه کړی شي.

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنيو ايتونو کښې توصيه شوې وه چې د يوې (حقې) لارې پيروي وکړئ چې متحد شئ او د باطلو لارو پيروي مه کوئ چې ټول به تيت پرک شئ؛ په دې ايتونو کښې د همدې مضمون يوه مصداق ته اشاره شوې ده.
۲ـ هلته د بې وخته ايمان اهانت او عدم مقبوليت بيان شوی وه او دلته په خپل وخت سره د ايمان او نورو نېکيو قدرداني ښودل شوې ده چې حاصل يې داسې کېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! تا خو ټولو خلکو ته، یهود دي او که نصارا، مشرکان دي او که بله ډله، حقه لاره وروښودله چې د الله ﷻ لاره ده او ټول پیغمبران علیهم السلام ورباندې تللي دي نو هر چا چې ستا خبره ونه منله او د شیطاني باطلو لارو پیروي یې وکړه او خپل خانونه یې په متفرقو ډلو باندې ووېشل نو د دوی په باره کښې تاته هیڅ مسؤلیت متوجه نه دی، تاخو خپله غاړه په احسنه توګه فارغه کړه، د دوی ټول کارو بار الله ﷻ ته مفوض دی چې هرڅوک به په خپلو کړو وړو خبر کړي او موافقه جزا به ورکړي.

ای پیغمبره! د نېکۍ جزا او یا د بدۍ جزا ورکولو په هکله د الله ﷻ قانون دا دی چې د یوې نېکۍ په مقابل کښې اقله درجه لس چنده اجر ورکوي، او د وروسته چندونو اندازه یوازې الله ﷻ ته معلومه ده چې ترڅو چندونو پورې به یې رسوي، اما د یوې بدۍ په مقابل کښې د یوه مثل څخه اضافه جزا نه ورکوي که بالفرض اضافه ورکړي نو دا به د بندګانو سره تېری وي او الله ﷻ د تېري څخه منزه دی.

توضیحات

۱ـ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې دلته داهل الکتابو (یهودو او نصاراوو) تفرق او تشتت ته اشاره ده[۱]، مګر مونږ ته دا بهتره ښکاري چې د آیت شریف مفهوم عام پرېښودلی شي ترڅو د دې امت ټولو ګمراه ډلو ته شامل شي، ځکه چې په نصوصو کښې د مفاهیمو عموم په نظر کښې نیول کېږي، نه خصوص د مورد. نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې: د هغو کسانو په کړو وړو باندې تاته څه مسئولیت متوجه نه دی کومو چې خپل اسماني دین چې د ابراهیم علیه السلام څخه ورته پاتې وه ټوټه-ټوټه کړ، څوک مشرکان شوه څوک مجوسیان او بالآخره چا خپل ځان ته یهودیت غوره کړ او چا په نصرانیت منګولې ښخې کړې او داسې نور. همدارنګه د هغو کسانو په باره کښې هم ته مسئول نه یې چې خپل دین به (چې تا ور وړی دی) تجزیه کړي، څوک به معتزله شي، څوک جبریه او څوک بله ډله. لکه چې همداسې وشوه، دا امت هم په درې اویا ډلو باندې ووېشلی شو.

یادونه

۲ـ مونږ د [آل عمران:۱۰۵] آیت لاندې د دې امت د ګمراه ډلو او هم د اهل الکتابو د تفرق او تشتت په باره کښې څه معلومات لیکلي دي چې د آیت تفسیر وروسته ارتباط لري، نو هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

د حسناتو چندونه

۳ـ د حسناتو د اجرونو په باره کښې ډېر ایتونه وراندې تېر شوي دي او ډېر راتلونکي دي، همدارنګه په همدې هکله زښت ډېر احادیث هم روایت شوي دي چې یوه مجموعه یې ځینو

[۱] تفسیر ابي السعود ج۳ ص۲۰۶

مفسرینو کرامو راغونډه کړې ده[۱]، مګر مونږ د لاندې یوه اوږده حدیث د مضمون په لیکنه باندې اکتفاء کوو هغه دا چې:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې الله ﷻ کرام الکاتبین (پرښتو) ته امر کوي چې کله زما بنده د یو بد کار نیت وکړي نو هغه وربانديې ترهغه مه لیکئ چې خپل نیت ته د عمل جامه ورواغوندي، هر کله یې چې عملي کړ نو فقط د یوه بدکار جزا ورته ولیکئ او زیادت ورباندې مه لیکئ، او که خپل د بد کار نیت یې عملي نه کړ او زما د رضا دپاره ترې تېر شو نو یوه نېکي ورته ولیکئ (ځکه چې د بدکار څخه مخ اړول هم یوه نېکي ده).

او که زما بنده د نېکۍ نیت وکړ نو د عملي کولو څخه وړاندې ورته یوه نېکي ولیکئ (ځکه چې نیک کار ته نیت کول هم یو نیک کار دی)، او که دغه د خیر نیت یې عملي کړ او نېکي یې وکړه نو «فَاكْتُبُوهَا لَهُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِ مِائَةٍ»[۲] یعنې په لسو چندونو سره آن تر اوه سوه چنده پورې یې ورته ولیکئ.

یادونه

که څه هم په اصل مطلب باندې څه فرق نه پرېوزي مګر د دې سره-سره ممکنه ده چې ﴿فَلَهُۥ عَشْرُ أَمْثَالِهَا﴾ د کلماتو څخه په لاندې دوه ډولو باندې تعبیر وکړو:

الف: یوه نېکي د الله ﷻ په نزد اقلاً د لسو نېکیو غوندې شمېرله کېږي نو د یوې نیکۍ په عوض نېکو کارانو ته اقلاً لس نیکۍ لیکل کېږي.

ب: یوه نېکي چې کوم اجر د الله ﷻ په نزد لري هغه ورته لس چنده لیکلی کېږي.

﴿قُلْ إِنَّنِي هَدَىٰنِي رَبِّيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾ قُلْ إِنَّ صَلَاتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُۥ ۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ ٱللَّهِ أَبْغِى رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَىْءٍ ۚ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ ٱلْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ ٱلْعِقَابِ وَإِنَّهُۥ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌۢ ﴿١٦٥﴾﴾

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۱۹۶
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۱۱۱۷

[۱۶۱] (اى پيغمبره! خپل دريځ بيان کړه او) ووايه چې: بې شکه زه چې يم خپل رب ﷻ سمې (سيده) لارې ته رهنمائي کړى يم؛ (دا مستقيمه لاره) دائم او قائم دين (دى چې) د ابراهيم ﷺ ملت (دى) په داسې حال کښې چې حنيف دى (د ټولو باطلو اديانو څخه حق دين ته په ځنګ کېدونکى وه) او د مشرکانو څخه هم نه وه.

[۱۶۲] ووايه چې يقيناً زما لمونځ او زما قرباني او (بالآخره) زما ژوند او زما مرګ خاص الله ﷻ لره دى چې د ټولو عالمونو پالونکى دى.

[۱۶۳] ده ﷻ لره هيڅ شريک نشته او په همدې باندې ماته امر کړى شوى دى او زه (د خپل رب هدايتونو ته) په ټولو غاړه ايښودونکو کښې اول نمره (غاړه ايښودونکى) يم (د هرچا څخه مخکښې بې عملي کوم).

[۱۶۴] (ورته) ووايه چې ايا زه د الله ﷻ څخه په غير بل رب (پالونکى) ولټوم حال دا چې هغه ﷻ د هر شي رب (پالونکى) دى.

او (د بدى، عمل) هيڅوک نه کوي مګر په خپل ځان باندې (يې کوي، چې ضرر يې همده ته راجع دى او بس)، او هيڅ (پېټى) په شا کوونکى د بل چا پېټى نه په شا کوي. بيا (نو ستاسو) خپل رب ﷻ ته ورګرځېدل دي، نو په هغه شي باندې به مو خبر کړي (او فيصله به وکړي) چې تاسو (په دنيا کښې) وئ چې اختلاف مو پکښې کاوه.

[۱۶۵] او الله ﷻ هغه اقدس ذات دى چې تاسو يې په ځمکه کښې خليفه ګان جوړ کړي ياست او ستاسو ځينو ته يې په ځينو نورو باندې درجې پورته کړې دي، د دې دپاره چې په هغه شي کښې مو وآزمايي چې تاسو ته يې درکړى دى.

يقيناً ستا رب ﷻ چالاک عذابي دى، او بې شکه همدې ﷻ ضرور ښنونکى (او) مهربان دى.

ارتباطونه

۱ـ په وړاندې ايتونو کښې د مشرکانو دريځ بيان او ترديد شوى وه او په دې ايتونو کښې د نبي کريم ﷺ دريځ شرحه شوى دى.

۲ـ هلته د شيطان د متعددو لارو نتيجه شرحه شوي وه او دلته د الله ﷻ د واحدې لارې نتيجه شرحه کېږي.

د مطلب خلاصه

يعني: اى پيغمبره! کله چې تا د مشرکانو دريځ پوره شرحه کړ چې عناد نيولي دي او د شيطان د متعددو لارو پيرو دي او په مختلفو ګروپونو باندې وېشلى شوي دي او يو د بل وينو ته ناست دي، اوس ټولي دنيا ته خپل دريځ شرحه کړه چې ستا ټول تابعان سره ورونه دي او ټول په يوه واحده لاره باندې روان دي، دا لاره آن د ابراهيم ﷺ څخه دراتلې ده، دريځ دادى:

۱_ ټولو خلکو ته ووایه چې: ماته خپل رب هدایت کړی دی او په هغې واحدې برابرې لارې باندې یې روان کړی یم چې د همده ﷻ رضا پکښې نغښتې ده، ما هیڅوک د دې لارې څخه نه شي اړولی او نه دې راته څوک د اوښتنې تمه کوي.

۲_ دا لاره چې ماته الله ﷻ راښودلې ده زما دین دی او همدښته مې غاړه ایښې ده، دغه لاره دائمي لاره ده، په دې کښې بدلون رابدلون نشته او نه پکښې څوک ګوتې وهلی شي.

په دې لاره باندې زما د دنیا او آخرت نظام څرخېږي. یا په بل عبارت: په دغې لاره باندې لکه څنګه چې د دنیا کارونه جوړېږي همدارنګه د آخرت د کارونو دپاره هم فقط همدا لاره کفایت کوي او بس.

۳_ په دغې لاره باندې ټول پیغمبران علیهم السلام تللي دي، همدغه لار د ابراهیم علیه السلام لاره ده چې ټول خلک ورته په حقانیت باندې قائل دي، او دا څکه چې ابراهیم علیه السلام د ټولو باطلو ادیانو څخه مائل او په حق دین پورې نښتی وه، چې نه یهودي وه، نه نصراني او حتی نه د مشرکانو څخه وه.

زما ذکره شوې لاره هم د ټولو متعددو شیطاني لارو څخه جدا ده چې نه پکښې د شرک څه نښې شته او نه د بل کوم باطل دین اثار.

۴_ ای پیغمبره! دا هم ورته ووایه چې: زما په دریځ کښې دا خبره شامله ده چې زما ټول کړه وړه د الله ﷻ څخه په غیر په هیڅ چا پورې تړلي نه دي، او ولې به تړلي وي چې الله ﷻ د ټولو عالمونو پالونکی دی، ایا د ده څخه په غیر بل پالونکی شته؟.

لنډه دا چې زما بدني عبادت او زما مالي عبادت لکه لمونځ او قرباني، او هم زما ژوند او مرګ ټول په الله ﷻ پورې اختصاص لري، زما هیله دا ده چې په همدغې دریځ باندې ژوند وکړم او په همدغه دریځ باندې مړ شم او د مرګ د وخته پورې ورباندې کلک ودرېږم.

۵_ ای پیغمبره! خلکو ته ووایه چې په ذکر شوي دریځ باندې زه د الله ﷻ د پلوه مامور شوی یم او ما د خپل رب ﷻ امر ته غاړه ایښې ده، بلکې زه په اکمله توګه غاړه ایښودونکی او اول نمره مسلمان یم، په همدغه دریځ باندې پخپله ولاړ یم او نور خلک ورته هم ستاسو په شمول دعوت کوم، داسې نه ده چې خلک ورته رابلم او پخپله ورته شا کوم.

۶_ ای پیغمبره! خلکو ته ووایه چې ایا ما سره دا مناسبه ده چې د الله ﷻ څخه په غیر د بل رب (پالونکي) په لټه کښې شم حال دا چې دا ﷻ د هر شي رب (پالونکی) دی، ایا د الله ﷻ څخه په غیر بل پالونکی هم چرته موجودیت لري؟ ایا بل څوک هر شي پاللی شي؟!.

۷_ ای پیغمبره! په آخر کښې د خپل دریځ دغه څو اجتماعي احکام او لارښووني خلکو ته د مثال په توګه بیان کړه چې دوی پکښې د مقایسې په ډول فکر وکړي:

الف: په دغې لاره کښې یو دا قانون دی چې د هر چا ګناه په خپله غاړه ده، هیڅوک خپله ګناه د بل چا په غاړه باندې نه شي وراچولی، نو د یهودانو دا عقیده غلطه ده چې څو ورځې به دوی څکه دوزخ ته داخل کړی شي چې پلرونو یې د غوسې عبادت کړی وه.

ب: بل دا قانون دی چې هیڅوک په خپله خوښه د بل چا ګناه په خپله غاړه نه شي اخستی، چې کفر اختیار کړه ستا ګناه دې زما په غاړه وي. او یا په بل عبارت، ستا په عوض به زه دوزخ ته لاړ شم.

۸ـ ای پیغمبره! د الله ﷻ د پلوه ټول خلک مخاطب کړه چې د دنیا د ورانبدلو څخه وروسته به تاسو ټول خپل رب ﷻ ته په خوښه او ناخوښه رجوع وکړئ او په اختلافي موضوعګانو باندې به مو خبر کړي چې تاسو په دغه او په هاغه کښې اختلاف کاوه او حق د فلاني په جانب دی او فلانی په ناحقه وه.

۹ـ او دا هم ورته ووایه چې الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د تېرو شوو خلکو په ځای باندې یې تاسو درولي یاست او د ځمکې خلافت یې تاسو ته درکړی دی.

هو! ستاسو په منځکښې یې د رتبو تفاوت (ټيټ او جګ) د دې دپاره پیدا کړی دی چې تاسو د ابتلاء او ازمېښت لاندې راولي او هر چاته یې چې څومره شی ورکړی دی په هغه کښې یې وازمایي.

۱۰ـ نو ای پیغمبره! ستا رب ﷻ به د خپل کامل علم په غوښتنه د نتائجو په وخت کښې خلک په دغو ګروپونو باندې ووېشي:

اول: ځینو ته به عذاب ورکړي، چې عذاب یې چالاکه راروان دی او هیڅوک ترې نه بچ کیدلی شي او نه یې مخنیوی کولی شي.

دوهم: ځینو ته به مغفرت وکړي او د ګناه څخه به ورتېر شي.

دریم: بالآخره په ډېرو باندې به مهرباني وکړي، نېک اعمال به یې قبول کړي او درجې به یې لوړې کړي.

توضیحات

۱ـ علماوو کرامو د ﴿ وَنُسُكِي ﴾ کلمه په ډېرو معناوو باندې تفسیره کړې ده[1] مګر د دې مقام په اعتبار سره مونږ ته بهتره ښکاري چې د "نُسُك" څخه به قرباني مطلب وي. نو د معنې حاصل به یې داسې شي چې: زما قرباني د مشرکانو د قربانیو په شان نه دې چې د بوتانو په نامه ځاروي ذبحه کوي، زما مذبوحې فقط د الله ﷻ په نامه دي او بس.

۲ـ همدارنګه دوی د ﴿ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴾ جمله هم په ډېرو معناوو سره ترجمه کړې ده[2]، مګر مونږ ته بهتره ښکاري چې معنی به یې دا وي چې: زه چې څه تاسو ته وایم او ما چې څه راوړي دي هغه ته زه د هر چا څخه وړاندې غاړه ږدم او په ځان یې عملي کوم، هسې نه چې تاسو ورته دعوت کوم او پخپله ورته تسلیم نه یم.

نو ذکره شوې جمله د شعیب ﷺ (خطیب الانبیاء) جملې ته ورته ده چې الله ﷻ د ده د خولې څخه داسې حکایت کوي: ﴿ وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَآ أَنْهَىٰكُمْ عَنْهُ ﴾ [هود:۸۸] یعنې: زما دا نیت نه

---

(۱) زاد المسیر ج۳ ص۱۰۹

(۲) تفسیر القرطبي ج۸ ص۱۵۵

دی چې زه تاسو د کوم شي څخه منعه کوم همغه ته پخپله ورشم او ستاسو څخه مخالفت وکړم، بلکې زه خپلو هدایتونو ته اول نمره غاړه ایښودونکی یم.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې د دې جملې ﴿ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ﴾ مضمون خو په وړاندې جمله ﴿ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا ﴾ کښې شامل دی نو په نزول کښې یې څه حکمت وه؟

مونږ وایو چې: د دې جملې مضمون هلته نه دی شامل، ځکه چې د هغې مضمون دا دی چې هیڅوک خپله ګناه په بل چا باندې نه شي تحمیل کولی چې په زور سره یې هغه ته وربه شا کړي. او د دې جملې مضمون دا دی چې دغه کار څوک په خوښه هم نه شي کولی چې ته جنایت وکړه او جزا به یې زه وګالم. لکه چې یوه ورځې مشرکانو نبي کریم ﷺ ته وړاندیز وکړ چې د دغه کار (دین) څخه لاس واخله نو که تاته څه مصیبت رسېږي د هغه مونږ ذموار یاستو[1]. یا لکه چې یوه ورځ مشرکانو مسلمانانو ته وویلې چې تاسو زمونږ لارې (شرک) ته را واوړئ ستاسو ګناهونه دې زمونږ په غاړه وي [العنکبوت:۱۲].

یادونه

د دې کتاب (عزیز التفاسیر) لیکنه مونږ د الله ﷻ په توفیق په ۱۳٦۹/٦/۲ هـ ش نېټه پیل کړې وه، دا دی اوس د الله ﷻ په لوی فضل او بې پایانه مهربانۍ سره د الأنعام د سورت پای ته راورسېدو او د قرآن کریم د څلورمې برخې ترجمه او تفسیر په پښتو ژبې سره بشپړ شو، چې ټول وخت ورباندې تقریبًا څلور کاله او لس میاشتې مصرف شو. الله ﷻ ته امید کوو چې د قرآن کریم د آخره پورې یې تمام کړي.

د ټولو محترمو لوستونکو او دوستانو څخه هیله منډ یو چې د الله ﷻ په دربار کښې زمونږ دپاره سوال وکړي چې دا تفسیر زمونږ په لاس تکمیل کړي او هم یې په خپل نزد کښې مقبول وګرځوي او مسلمانانو ته یې ګټور واقع کړي.

اللّٰهُمَّ اجْعَلْ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لا شَرِيْكَ لَهُ
آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ.
۱۳۷۴/۵/۲۰ هـ ش (تقریبًا).

---

(۱) زاد المسیر ج۳ ص۱۰۹

الأعراف (۷)

سریزه

د دې ځخه وړاندې چې مونږ د دې سورت د ایتونو په تفسیر باندې پیل وکړو لازمه ګڼو چې د محترمو لوستونکو پام لاندې مطالبو ته ورواړوو، ترڅو یې په اجمالي توګه ذکر شوی سورت په ذهن کښې ځای ونیسي او د مضامینو په فهم کښې ورسره لاس وکړي.

۱_ دا سورت د "الأعراف" په نامه باندې نومولی شوی دی چې همدغه کلمه د دې سورت په [۴۶، ۴۸] ایتونو کښې ذکره شوې ده. په دغه ډول نوم ایښودلو ته منطقیان "تسمیة الکل باسم الجزء" وايي، یعنې ټول سورت د یوه جزء په نامه یاد شوی دی. ذکره شوې کلمه به په خپل ځای کښې د الله ﷻ په توفیق د څېړنې لاندې ونیوه شي.

۲_ د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما په روایت دا سورت ټول مکي سورت دی(۱). ځینې علماء کرام وايي چې همدغه خبره غوره ده(۲). مګر ځینې نور عقیده لري چې په دغه سورت کښې اته ایتونه مدني هم شته دي(۳) چې د [۱۶۳] آیت ځخه پیل شوي دي.

۳_ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دی(۴):

الف: د دې سورت د ایتونو شمېره دوه سوه او شپږ (۲۰۶) ته رسېږي چې د وړاندې سورت (الأنعام) ځخه یې ایتونه ډېر دي، نو معلومه شوه چې د سورتونو ترتیب د ایتونو په شمېره باندې بنا نه دی بلکې توقیفي دی، لکه چې د لومړۍ سپارې په سریزه کښې ورته څه اشاره شوې ده.

ب: د دې سورت د کلماتو شمېره درې زره درې سوه پنځه ویشت (۳۳۲۵) ده.

ج: د حرفونو شمېره یې څوارلس زره درې سوه لس (۱۴۳۱۰) ته رسېږي.

د الأنعام او د الأعراف سورتونو تناسب

۴_ څرنګه چې ذکر شوي دواړه سورتونه د هجرت ځخه وړاندې نازل شوي دي نو په لاندې نکاتو کښې سره یو تربله تناسب لري:

الف: په دواړو کښې د عقیدوي کلیاتو بحث دی لکه د الله ﷻ توحید، د نبي کریم ﷺ نبوت او بالآخره بیا ژوندي کیدل او داسې نور.

ب: مګر هلته د عقایدو په اثبات باندې زیات زور اچول شوی دی او دلته یې د دعوت خنډونه ډېره شرحه شوې ده چې پیغمبرانو علیهم السلام په دې لاره کښې د تاریخ په اوږدو کښې څومره مشکلات ګاللي دي.

---

(۱) الدر المنثور ج۳ ص۴۱۲

(۲) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۲۰۹

(۳) تفسیر المنار ج۷ ص۲۹۴

(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۹ ص۳

ج: هلته هم د مشرکانو مزخرفات رد کړی شوي وه، لکه د څارویو تحریم. او دلته هم د دوی مزخرفات ردېږي، لکه په بربنډه باندې طواف کول.

د: هلته الله ﷻ په خپل اقدس ذات باندې د رحمت د لزوم بیان کړی وه چې: ﴿ كَتَبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ ٱلرَّحْمَةَ ﴾ [الأنعام:۱۲] یعني: الله ﷻ په خپل اقدس ذات باندې رحمت لازم ګرزولی دی. او دلته یې هر شي ته د رحمت رسېدنه نازله کړې ده چې: ﴿ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ﴾ [الأعراف:۱۵۶] یعني: او زما مهرباني هر شي ته رسېدلې ده.

د دواړو سورتونو د نږدې ایتونو ارتباط

۵_ د هغه سورت (الأنعام) د وروستني ایتونو او د دې سورت (الأعراف) د لومړنیو ایتونو اړوند د لاندې وجوهو د کبله ذهن ته راځي:

الف: کومه لاره چې نبي کریم ﷺ هلته په خپل دریغ کښې ښودلې وه چې ﴿ إِنَّنِي هَدَىٰنِي رَبِّيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴾ [الأنعام:۱۶۱]، په همغې لاره باندې دلته د ټللو امر شوی دی چې: ﴿ ٱتَّبِعُواْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ ﴾ [الأعراف: ۳] یعني: تاسو ټول د هغه شي پیروي وکړئ کوم چې تاسو ته د خپل رب ﷻ د پلوه درنازل کړی شوی دی.

ب: هلته واضحه شوې وه چې یوې نېکۍ ته لس اجرونه ورکول کېږي او دلته د اعمالو د تول بیان دی چې هره نېکي او هره بدي به تلله کېږي.

ج: هلته دا خبره هم څرګنده شوې وه چې د قیامت په ورځ به په اختلافي مسائلو کښې حقه فیصله وشي او دلته همدا موضوع تعقیب شوې ده چې حتی د پیغمبرانو علیهم السلام څخه به هم پوښتنه وکړی شي.

د: هلته په وروستني آیت کښې د ﴿ جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ ٱلْأَرْضِ ﴾ جمله نازله شوې وه او دلته دوهمه رکوع د ادم ﷺ د خلافت پورې په مربوط بحث کښې نازله شوې ده چې د خلافت په اولو وختونو کښې ورته څه پېښ شوه.

د دې سورت څو محتویات

۶_ څرنګه چې قران کریم د الله ﷻ کتاب دی او د الله ﷻ د کامل علم څخه نمایندګي کوي نو هیڅوک نه شي کولی چې د یوه سورت ټول مضامین په ګوته کړي، نو د همدې کبله مونږ د لاندې محتویاتو نومونه د مثال په توګه اخلو چې په دې سورت کښې بیان شوي دي:

الف: د ما انزل الله اتباع (پیروي) واجبه ګرځوله شوې ده.

ب: د قیامت په ورځ د نېکو او بدو په انصاف سره تلل یقیني کار دی.

ج: د ادم ﷺ خلقت او د ابلیس _علیه اللعنة_ سره د ده ﷺ قیصه.

د: په همدغې قیصې باندې څېنې تفریعي احکام.

هـ: د جنتیانو او دوزخیانو یو تربله سره خبرې کول.

و: د نوح ، هود ، صالح ، شعیب ، او د موسی قیصې، چې ټولې د عبرت ځخه ډکې دي.

ز: د اصحاب السبت قیصه او هم د عالم الذر قیصه.

ح: بالآخره د "بلعام بن باعوراء" قیصه، او د قیامت د ورځې قیام او داسې نور.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ الٓمٓصٓ ﴿١﴾ كِتَٰبٌ أُنزِلَ إِلَيۡكَ فَلَا يَكُن فِي صَدۡرِكَ حَرَجٞ مِّنۡهُ لِتُنذِرَ بِهِۦ وَذِكۡرَىٰ لِلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٢﴾ ٱتَّبِعُواْ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكُم مِّن رَّبِّكُمۡ وَلَا تَتَّبِعُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَۗ قَلِيلٗا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ ﴾

د بې اندازې مهربان او بې اندازې بارحمه الله په نامه.

[۱]

[۲] دا (قرآن کریم) داسې کتاب دی چې تاته درنازل کړی شوی دی نو ستا په سینه (زړه) کښې دې د ده ځخه څه شک نه وي (چې دا به حق نه وي). د دې دپاره (درنازل کړی شوی دی) چې ته پرې (کافران د الله د عذاب ځخه) وډار کړې او مؤمنانو ته ورباندې پند ورکړې.

[۳] (نو خلکو ته ووایه چې) د هغه شي پیروي وکړئ چې تاسو ته د خپل رب د پلوه نازل کړی شوی دی (په دې کښې د ستاسو د رب پیروي نغښتې ده) او د خپل رب ځخه په غیر د نورو دوستانو پیروي مه کوئ، ډیر لږ وخت تاسو پند اخلئ (پیروي مو کمه ده).

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای پیغمبره! کوم کتاب چې تاته نازل کړی شوی دی هغه داسې کتاب دی چې پخپله په خپل ځان باندې دلیل دی. یا په بل عبارت: خپل ځان پخپله ثابتوي چې د الله کتاب دی او دا ځکه چې دغه کتاب د هغو حرفونو ځخه ترکیب موندلی دی د کومو ځخه چې د خلکو خبرې اترې ترکیب مومي لکه: الف، لام، م، ص او داسې نور، خو د دې سره-سره ټول خلک یې د پیریانو او ملائکو په شمول د مقابلې ځخه عاجز دي او عاجز به وي، حتی ته هم د خپله ځانه د دې کتاب په مثل د یوه آیت د راوړلو ځخه عاجز یې او عاجز به یې.

۲ـ نو ای پیغمبره! د دې کتاب په حقانیت کښې خو ستا سره هیڅ شک او شبهه نشته مګر مشرکان او دښمنان غواړي چې تا پکښې داسې شکمن جوړ کړي لکه ځنګه چې دوی پخپله پکښې شکمن دي، پام کوه چې څه شک پکښې ونه کړې او د کافرانو د خبرو پیروي ونه کړې. دا هدایت مو ځکه تاته وکړ ترڅو د هغوی تمه قطعه شي چې تا به بې لارې کړي.

نو کله چې دا کتاب (قرآن کریم) په ثبوت کښې چا ته اړتیا نه لري او د معجزې په توګه په خلکو

باندې خپل خان مني، نو ستا فقط همدا وظیفه ده چې کافران وړباندې د الله ﷻ څخه وډار کړې چې په ایمان باندې مشرف شي او مؤمنانو ته پرې پند او نصیحت وکړې چې په خپلو ټولو کړو وړو کښې یې کرنلاره جوړ کړي.

۳ـ نو ای مؤمنانو! د خپل پیغمبر نصیحت قبول کړئ او د هغه کتاب پیروي وکړئ کوم چې تاسو ته د خپل رب ﷻ د پلوه نازل کړی شوی دی او ستاسو تربیه او پالنه پکښې په اکمله توګه په نظر کښې نیولې شوې ده.

د دې کتاب پیروي ستاسو د خپل رب ﷻ پیروي ده نو د خپل رب ﷻ د پیروۍ څخه په غیر د شیطانانو او باطلو معبودانو پیروي مه کوئ چې د ضرر څخه په غیر څه ګټه پکښې نشته، مګر ډېر کم وخت تاسو دې خبرې ته متوجه کېږئ او ډېر لږ تذکر یې کوئ، تاسو ته په کار دي چې ښه زیاته توجه ورته وکړئ او د شیطانانو په لومه کښې ونه نښلئ.

توضیحات

۱ـ د هغو حروفو په باره کښې کوم چې د سورتونو په اوائلو کښې نازل شوي دي مونږ د "البقرة" او "آل عمران" په سورتونو کښې څه ناڅه لیکلي دي چې بیا لیکلو ته یې څه اړتیا نه ګورو.

حرج څه معنی؟

۲ـ مونږ د [الأنعام:۱۲۵] آیت لاندې د "حَرَج" د کلمې لغوي معنی بیانه کړې ده خو په دې مقام کښې یې مفسرینو کرامو په لاندې دوو ډولو باندې تفسیرونه کړي دي:

الف: جمهور علماء کرام وایي چې دلته ترې زړه تنګي او وارخطائي مراده ده[۱]، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې ای پیغمبره! دا کتاب خو په تا باندې الله ﷻ نازل کړی دی، چې هر شی یې د قدرت لاندې دی نو د دې څخه مه ډارېږه چې مشرکان به یې د پرمختګ مخه ونیسي او ستا د دعوت په مقابل کښې به خنډ واقع شي.

په همدې مضمون باندې ډېر نصوص دلالت کوي لاندې مثالونه یې ولولئ:

اول: الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته خطاب کوي چې: ﴿ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴾ [الحجر:۹۷] یعنې: او یقیناً مونږ پوهېږو چې بې شکه ستا زړه هغو خبرو ته تنګېږي کومې چې مشرکان یې وایي (چې د پرمختګ مخه به یې بنده کړي).

دوهم: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایي چې ما خپل رب ﷻ ته عرض وکړ چې: «إِذًا يَثْلَغُوا رَأْسِي فَيَدَعُوهُ خُبْزَةً»[۲] یعنې نو په دغه وخت کښې (چې مشرکان حق دین ته دعوت کړم) دوی به مې سر وچقوي (مات کړي) نو دوی به ترې جوړه کړي (چې په غاښونو باندې میده کړی شوې وي).

(۱) تفسیر القرطبي ج۸ ص۱۶۰
(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۳۸۵

ب: عبدالله بن عباس رضی‌الله‌عنهما او ځینې علماء کرام وایي چې په دې مقام کښې ترې شک مراد دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې ای پیغمبره! د دې قرآن کریم په باره کښې څه شک شبهه مه کوه چې دا به د الله ﷻ د جانبه نه وي نازل شوی.

لکه چې الله ﷻ همدا مضمون په بل ځای کښې داسې نازل کړی دی چې: ﴿ فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ فَسْـَٔلِ ٱلَّذِينَ يَقْرَءُونَ ٱلْكِتَـٰبَ مِن قَبْلِكَ ۚ لَقَدْ جَآءَكَ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴾ [یونس: ۹۴] یعنې: ای پیغمبره! که (بالفرض المحال) ته د هغه شي څخه په شک کښې یې چې تاته مونږ درنازل کړی دی نو د هغو علماوو څخه پوښتنه وکړه چې ستا څخه وړاندې یې کتاب لوست (لکه یهود او نصارا)، یقینًا تاته د خپل رب ﷻ د پلوه حق درغلی دی نو ته هیڅکله د شک کوونکو څخه مه کېږه.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: ایا نبي کریم ﷺ _العیاذ بالله_ د قرآن کریم په حقانیت کښې شک درلود چې الله ﷻ ورته توصیه وکړه چې شک پکښې مه کوه؟!.

مونږ وایو چې: د همدغه سوال دپاره مونږ د [البقرة:۱۴۷] آیت لاندې متعدد جوابونه کړي دي چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو، مګر په دې مقام کښې ورباندې همدومره اضافه کوو چې:

د منطقیانو په اصطلاح، شرطیه قضیه د خپل صدق دپاره د مقدم او تالي د امکان یا صدق غوښتنه نه کوي، بلکې کله به دواړه محال وي خو قضیه به صادقه وي. لکه چې الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته توصیه کوي چې: ﴿ قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَـٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْعَـٰبِدِينَ ﴾ [الزخرف: ۸۱] یعنې ووایه که (بالفرض) مهربان الله ﷻ لره ولد وی نو زه به (د هغه) د عبادت کوونکو اول سړی وی.

مونږ ته همدغه دوهم تفسیر غوره ښکاري چې د ﴿ الٓمٓ ۝ ذَٰلِكَ ٱلْكِتَـٰبُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ ﴾ [البقرة: ۲] آیت تفسیر ته ورته دی. ته به وایې چې دلته هم ټول خلک په غوږ وهلی شوي دي چې قرآن کریم د شک کولو ځای نه دی.

لږ وخت تذکر څه معنی؟

۳_ د ﴿ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴾ جملې مضمون مونږ ته د دې جملې د مضمون سره متشابه ښکاري چې: ﴿ وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ ٱلشَّكُورُ ﴾ [سبأ:۱۳] زما د بندګانو څخه شکر کوونکي لږ دي. نو دلته یې معنی داسې کېږي چې لږ وخت تاسو تذکر کوئ او پند اخلئ بلکې په تاسو کښې پند اخستونکي لږ دي.

﴿ وَكَم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَـٰهَا فَجَآءَهَا بَأْسُنَا بَيَـٰتًا أَوْ هُمْ قَآئِلُونَ ۝ فَمَا كَانَ دَعْوَىٰهُمْ إِذْ جَآءَهُم بَأْسُنَآ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ إِنَّا كُنَّا ظَـٰلِمِينَ ۝ فَلَنَسْـَٔلَنَّ ٱلَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ

وَلَنَسْـَٔلَنَّ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ ﴿٧﴾ وَٱلْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ
ٱلْحَقُّ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَٰزِينُهُۥ
فَأُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُم بِمَا كَانُواْ بِـَٔايَٰتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّٰكُمْ فِي
ٱلْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَٰيِشَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾

[۴] او د ښارونو څخه څومره ډېر مونږ هلاک کړي دي، (د هلاکت وخت به یې چې نژدې شو) نو زمونږ عذاب به په داسې حال کښې ورغی چې دوی به د شپې ویده وه او یا په داسې حال کښې چې په غرمه کښې به ارام کوونکي وه.

[۵] (نو کله به چې زمونږ عذاب دوی ته وررسید) نو د دوی به بله هیڅ وینا نه وه مګر دا چې ویل به یې چې یقیناً مونږ (په خپلو ځانو باندې) ظلم کوونکي یو.

[۶] نو ضرور هرومرو مونږ به د هغو کسانو څخه هم پوښتنه وکړو چې دوی ته (پیغمبران علیهم السلام) ورلیږل شوي دي، او ضرور هرومرو به د لیږلو شوو (پیغمبرانو علیهم السلام) څخه هم پوښتنه وکړو.

[۷] نو ضرور هرومرو به په دوی (ټولو) باندې د (واقعي) علم په بنیاد (ټول کړه وړه) بیان کړو (ورته به یې واضحه کړو) او مونږ (د دوی څخه د کړو وړو په وخت کښې) غائب نه وو.

[۸] او حق (واقعي) تول هم په دغې ورځې کښې (واقع کیدونکی) دی، نو د هر چا چې تلې درنې شي نو همدغه کسان همدوی خلاصی موندونکي دي.

[۹] او د هر چا چې تلې سپکې شي نو دغه هغه کسان دي چې خپل ځانونه یې د دې کبله په تاوان کښې اچولي دي چې دوی (په دنیا کښې) زمونږ په ایتونو باندې ظلمونه کول (ترې منکر وه).

[۱۰] او یقیناً مونږ تاسو په ځمکه کښې اوسولي یاست (اوامکانیات مو د ړ ړ دي) او په همدې کښې مو درته د ژوند (او ګذارې) اسباب پیدا کړي دي. (مګر) تاسو لږ وخت شکر کوئ (بلکې بالکل شکر نه کوئ).

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې نبي کریم ﷺ ته د کافرانو دپاره د ډارولو او د مؤمنانو دپاره د پند ورکولو توصیه شوې وه او په دې ایتونو کښې په دنیا او آخرت کښې د ذکرې شوې توصیې نتایج بیانېږي.

۲ـ هلته مؤمنان مخاطب کړی شوي وه چې ﴿ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴾ تاسو ډېر لږ وخت پند اخلئ، او دلته کافرانو ته خطاب متوجه شوی دی چې ﴿ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴾ تاسو ډېر لږ وخت شکر کوئ، بلکې بالکل ناشکري کوئ.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! خپل امت ته دې د انذار او تذکیر (ډارولو او پند ورکولو) نتائج لږ څه بیان کړه چې عبرت ترې واخلي، هغه دا چې:

۱ـ مونږ ډیر داسې ښارونه هلاک کړي دي چې د خپلو پیغمبرانو علیهم السلام انذار ته به یې اعتناء نه کوله او په خیال کښې به ورتلله چې هیڅکله به په دوی باندې الهي عذاب نازل نه کړی شي. که څه هم دوی ته به خپل ظلم او تېری ښه واضحه وه مګر د تکبر، غرور او بالآخره د زیات مهلت موندلو د کبله به یې خپل ځانونه په حقه ګڼل.

نو کله به چې د دوی د کبر کاسه ډکه شوه او زمونږ عذاب به یا په شپه کښې ورورسېد، چې د غفلت په خوب به ویده وه، او یا به په غرمه کښې وربانديې ورنازل شو، چې د غرمې په خوب کښې به ډوب پراته وه، نو په دغه وخت کښې به یې بله خبره نه کوله بې د دې څخه چې یقیناً مونږ ظالمان وو چې د پیغمبرانو علیهم السلام نصائحو ته مو اعتناء نه کوله، مګر د دغه وخت اقرار او اعتراف به دوی ته هیڅ ګټه ونه شوه رسولی.

همدارنګه ستا د امت په کافرانو او ظالمانو باندې هم که الله ﷻ خپل عذاب ورنازل کړي نو دوی به هم د ذکرې شوې چیغې څخه په غیر بله چیغه پورته نه شي کړی، مګر بې وخته اعتراف به څه فائده وکړی؟.

۲ـ ای پیغمبره! علاوه په دنیایي عذاب، د آخرت سوال جواب هم درروان دی چې هلته به د ټولو امتونو څخه مونږ هرومرو پوښتنه وکړو چې تاسو ته پیغمبرانو علیهم السلام څه ویلي وه او تاسو یې په مقابل کښې څه غبرګون ښودلی وه؟. همدارنګه به پیغمبران علیهم السلام هم د امتونو د تخجیل دپاره د استنطاق لاندې ونیسو چې ایا ستاسو خبره خپلو-خپلو امتونو منلې وه او که څنګه؟.

پوره واضح ده چې د یو پلوه به په ذکر شوي سوال جواب او استنطاق باندې هر څه څرګند شي او هیڅ شی به پټ پاتې نه شي او د بله پلوه به مونږ هر چاته د هغه د کړو وړو ریکارډ په مخکښې کېږدو چې تا دا کړي دي او تا دا کړي. او دا ځکه چې زمونږ څخه خو د هیچا هیڅ شی پټ نه دی او نه مونږ د دوی څخه غائب شوي یاستو.

۳ـ په دې باندې علاوه، د عدالت تلې به هم په دغې ورځې کښې ودرولی شي او حقاني تول به وکړی شي چې نتیجه به یې په لاندې ډول وي:

اول: د هرچا چې وزنونه او تلې درنې شي نو هغه فلاح مونده کړ او کامیاب شو.

دوهم: او د هرچا چې وزنونه او تلې سپکې شوې نو هغوی خپل ځانونه په تاوان کښې واقع کړه او ولې به یې په تاوان کښې نه واقع کوي چې زمونږ د ایتونو په باره کښې یې په خپلو ځانونو باندې تېری کړی وه، که نه نو الله ﷻ خو په هیچا باندې تېری نه کوي.

۴ـ ای پیغمبره! یو ځل بیا خپل امت مخاطب کړه چې مونږ خو تاسو ته نن ورځ په ځمکه کښې

پوره امکانیات درکړي دي او په څمکه کښې مو د معیشت او ګذارې دپاره زښت ډېر پراخه وسائل دربېرزو کړي دي چې دا ډول پراخي مو په پخوانیو قومونو باندې نه وه وراستولي، نو زمونږ د همدغو نعمتونو څخه استفاده وکړئ او شکر یې ادا کړئ چې د کفر څخه لاس واخلئ او نېکو کارونو ته مخ کړئ، که نه نو د پخوانیو قومو د برخلیک سره به مخامخ شئ.

حقیقت دا دی چې تاسو هم د هغوی غوندې غافل یاست او ډېر لږ خلک زمونږ د نعمتونو شکریه کوي او شریعت ته غاړې ږدي، بلکې بالکل شکریه نه کوي.

توضیحات

۱_ که څوک وایي: چې کله په کوم ښار باندې _العیاذ بالله_ الهي عذاب ورښکته شي نو د هغه څخه وروسته هغوی پوپنا کېږي، نه دا چې اول پوپنا شي او بیا ورباندې عذاب ورنازل شي. نو پوښتنه دا ده چې د څه حکمت په بنا د ﴿ أَهۡلَكۡنَـٰهَا فَجَآءَهَا بَأۡسُنَا ﴾ په جمله کښې د ذکر شوي ترتیب مراعات ونه کړی شو او " جَآءَهَا بَأۡسُنَا فَأَهۡلَكۡنَاهَا" جمله نازله نه کړی شوه؟.

مونږ وایو چې: د همدې پوښتنې د جوابولو د پاره علماوو کرامو زښت ډېر جوابونه کړي دي چې اکثره یې غیر متبادر دي او شمیر یې تقریبًا اتو ته رسېږي[۱]، مګر کوم جواب چې مونږ ته ذهن ته راځي او غیر متبادر هم نه دی هغه دا دی چې:

ترڅو دلالت وکړي چې د دوی پوپنا کول به دومره نژدې او دومره یقیني وه، تا به ویل چې د عذاب د ورښکته کېدلو څخه لا وړاندې دوی پوپنا شوي وه. دا ډول تعبیر خو په ټولو محاورو کښې عمومًا او په عربي محاوره کښې خصوصًا رواج دی.

د مثال په توګه نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ»[۲] یعني: هرڅوک چې وژل شوی (یعنې قریب القتل) ووژني او واضحه دلیل هم ورباندې ولري نو همغه ته د دغه وژل شوي سامان دی (نور مجاهدین پکښې د غنیمت حق نه لري). پوره څرګنده ده چې دلته د قتیل څخه قریب القتل مراد دی، نه بالفعل مقتول (وژل شوی).

"قیلولة" څه معنی؟

۲_ د ﴿ قَآئِلُونَ ﴾ کلمه د "قیلولة" څخه اشتقاقه شوې ده چې یائي اجوف ده، "قیلولة" په عربي محاوره کښې په اوړي کښې د غرمې د استراحت څخه عبارت ده، برابره خبره ده چې خوب ورسره ملګرې وي او که نه[۳].

نو د معنی حاصل یې داسي کېږي چې ای مشرکانو! د امن په اسبابو باندې مه غولېږئ، د الله ﷻ عذاب ناڅاپه نازلېږي، داسې ډېر قومونه الله ﷻ هلاک کړي دي چې یا به د شپې ویده وه لکه د

(۱) روح المعاني ج۸ ص۷۸؛ التفسیر الکبیر ج۱۴ ص۲۰؛ تفسیر الطبري ج۸ ص۱۱۸

(۲) جامع الترمذي ج۱ ص۲۸۵

(۳) التفسیر الکبیر ج۱۴ ص۲۱؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۱۴۸

لوط ﷺ قوم، او یا به د غرمې په استراحت کښې غافل پراته وه لکه د شعیب ﷺ قوم (۱)، او په خیال کښې به یې نه ګرځېده چې عذاب به نازل شي.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: ایا هغه څوک چې د الله ﷻ عذاب وړاندې ورښکته شي ـ العیاذ بالله ـ دومره فرصت لري چې د ﴿ إِنَّا كُنَّا ظَـٰلِمِينَ ﴾ په جمله باندې خوله وښوروي، چې یقینًا مونږ ظالمان وو؟

مونږ وایو چې: چاته چې د عذاب د نزول په وخت کښې فرصت ورکړی شوی وي، لکه د صالح ﷺ قوم چې تر درې ورځو پورې ژوندي وو، نو هغوی د قال په ژبه ذکره شوې خبره کړې ده او چاته چې نه وي ورکړی شوی نو هغوی د حال په ژبه ذکره شوې وینا کړې ده، مګر یوه ته یې هم ګڼه نه ده رسولې څکه چې وخت به یې تېر شوی وه.

یادونه

۴_ دنیاوي عذابونه په تدریج سره صورت نیسي حتی چې د جنایتکارانو څخه خپل جنایات هیر وي او د غفلت په کنده کښې پرېوتي وي، د دې مثال کټ مټ د شراب خوره دی چې په مدار سره بدن په مرض اخته کوي. د همدې کبله شراب خواره د خپلو ابدانو د مرض څخه بالکل غافله وي مګر هوښیاران او طبیبان وړاندې لا د وړاندې څخه پوه وي چې فلانی او فلانی مرض ورروان دی.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵_ که څوک وایي چې: د دې مقام څخه څرګندېږي چې د ټولو امتونو څخه به د کافرانو په شمول پوښتنه وکړی شي، حال دا چې په بل ځای کښې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْـَٔلُ عَن ذَنۢبِهِۦٓ إِنسٌ وَلَا جَآنٌّ ﴾ [الرحمن:۳۹] یعنې نو په دغې ورځ کښې به نه انسان او نه پیری د ده د ګناه څخه وپوښتل شي.

مونږ وایو ـ یوه پوښتنه دا ده چې د معلوماتو په غرض صورت ونیسي، نو دا ډول پوښتنه د کافرانو څخه منفي ده څکه چې د دوی جنایات واضحه دي حتی پخپله د دوی څخه هم پټ نه دي. بله دا ده چې د توبیخ او شرمولو په غرض تحقق ومومي، نو دا پوښتنه خو د کافرانو څخه هرومرو صورت نیسي، د قیامت ورځ خو د دوی د شرمندګی ورځ ده.

په دې مقام کښې همدغه دوهم ډول پوښتنه مطلب ده، د همدې کبله د دوی د پوښتنې په څنګ کښې د پیغمبرانو علیهم‌السلام څخه پوښتنه هم ذکره شوه چې دا هم د کافرانو د تخجیل او شرمولو دپاره تحقق ومومي.

د محشر د میدان تله حقه ده

۶_ د اهل السنة والجماعة پخه عقیده دا ده چې د قیامت په ورځ به د اعمالو د تول دپاره د محشر

(۱) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۲۱۱

په میدان کښې تله ودروله کېږي، دغه تله په زښتو ډېرو ایتونو او احادیثو سره ثابته ده چې ځینو منحرفینو کرامو(۱) راغونده کړې دي، نو دغو ټولو نصوصو ته تاویل ورکول او د معتزله وو غونډې په وجه عقل باندې اتکاء کول د بې عقلۍ څخه په غیر بل شی نه دی.

معتزله وایي چې: د میزان څخه عدل او انصاف مطلب دی(۲) نه دا چې د قیامت په ورځ به تله ودروله شي او اعمال به وتلل شي، دا کار ځکه نه شي کېدلی چې د یو پلوه اعمال اعراض دي او په اعراضو کښې انتقال ممکن نه دی او د بله پلوه اعمال ثقل نه لري او په تلې باندې خو اثقال څرګندولی شي.

مونږ وایو چې: د قیامت ډېر شیان د دنیا په معیارونو باندې برابر نه دي، هلته جدا معیارونه او جدا کارونه دي چې مونږ ته فقط همدومره کفایت کوي چې عقیده ورباندې وکړو او په کیفیت باندې د نه پوهېدلو د کبله یې د اصل (ثابت شي) څخه انکار ونه کړو.

په دې باندې علاوه په نني عصر کښې مونږ ګورو چې یو فیته د بلې څخه ثبتېږي او د هغې کیفیت دغې ته انتقال مومي، نو په قیامت کښې ترې په کومه موجبه انکار وکړو؟، همدارنګه په نني عصر کښې د تلو ډېر ډولونه په کار اچولی شوي دي چې د اعراضو ثقل ورباندې څرګندېږي لکه میزان الحرارة او داسې نور، نو ضرورت نشته چې صریحو نصوصو ته تاویل ورکړو.

په دې ټولو باندې د پاسه، اعراض هم څه ثقل لري چې په آخرت کښې به څرګند شي ځکه چې هلته ټول شیان د واقعیت په بنیاد ښکاره کېږي، د همدې کبله هغه څوک د قبر څخه ړوند راپورته کېږي کوم چې په زړه باندې ړوند وي او د الله ﷻ د ایتونو څخه انکار کوي [طه:۱۲۴].

د ځینو اعراضو (کیفیاتو) ثقل په دنیا کښې هم د معجزې په توګه څرګند شوی دی، لکه چې زید بن ثابت ﷺ وایي چې یوه ورځې په نبي کریم ﷺ باندې په داسې حال کښې وحې نازله شوه چې هغه ﷺ ورون زما په ورانه باندې ایښې وه نو د نبي کریم ﷺ ورون را باندې دومره دروند شو «حَتَّى خِفْتُ أَنْ تَرُضَّ فَخِذِي»(۳) آن تر دې چې زه وډار شوم چې ورون به مې مات شي. همدغه ثقل ته نبي کریم ﷺ اشاره کړې ده چې: دوه کلمې دي چې مهربان الله ﷻ ته محبوبې دي، په ژبه باندې سپکې دي، په تله کښې درنې دي (هغه دا چې) «سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ»(۴).

هغه څنګه تله ده؟

۷ـ د قیامت په ورځ باندې چې مونږ په کومه تله عقیده لرو د هغې په ټولو کیفیاتو باندې مونږ نه علم لرو او نه ورباندې د پوهېدلو مکلفیت لرو. د دې تلې په باره کښې مونږ په هومره کیفیت

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۷ ص۱۳؛ تفسیر المظهري ج۳ ص۳۲۶
(۲) البحر المحیط ج۵ ص۱۴
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۵۳
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۱۱۲۹

باندې معتقد یاستو څومره چې په نصوصو کښې ثابت دي، د مثال په ډول:

الف: د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې: «اَلْمِيْزَانُ لَهُ لِسَانٌ وَ كَفَّتَانِ يُوْزَنُ فِيْهِ الْحَسَنَاتُ وَ السَّيِّئَاتُ»(۱) یعنې: د قیامت د ورځې تله (د دنیا د تلو غوندې) یو موټی او دوه پلې لري چې نېکۍ او بدۍ پکښې تللی شي.

ب: د ذکرې شوې تلې د کیفیاتو څخه دا هم یو کیفیت دی چې نبي کریم ﷺ به یې په شاوخوا کښې موجودیت لري او د خپل امت دپاره به شفاعت کوي.

یوه ورځې انس بن مالک ﷛ د نبي کریم ﷺ څخه د خپل ځان دپاره د قیامت د ورځې د شفاعت کولو غوښتنه وکړه، نو نبي کریم ﷺ ورسره لاندې سوال جواب وکړ:

نبي کریم ﷺ: «أَنَا فَاعِلٌ» زه دې شفاعت کوونکی یم.

انس ﷛: «يَا رَسُوْلَ اللهِ فَأَيْنَ أَطْلُبُكَ» ای د الله ﷻ پیغمبره! نو چرته دې ولټوم؟.

نبي کریم ﷺ: «اطْلُبْنِي أَوَّلَ مَا تَطْلُبُنِي عَلَى الصِّرَاطِ» اول مې چې لټوې نو په پل صراط باندې مې ولټوه.

انس ﷛: «فَإِنْ لَمْ أَلْقَكَ عَلَى الصِّرَاطِ» نو که په پل صراط باندې درسره ملاقي نه شوم؟.

نبي کریم ﷺ: «فَاطْلُبْنِي عِنْدَ الْمِيزَانِ» نو د تلې سره مې ولټوه.

انس ﷛: «فَإِنْ لَمْ أَلْقَكَ عِنْدَ الْمِيزَانِ» نو که د تلې سره هم درسره پیوسته نه شوم؟.

نبي کریم ﷺ: «فَاطْلُبْنِي عِنْدَ الْحَوْضِ فَإِنِّي لَا أُخْطِئُ هَذِهِ الثَّلَاثَ الْمَوَاطِنَ»(۲) یعنې: نو د حوض کوثر سره مې ولټوه ځکه چې زه دغه درې ځایونه نه خطا کوم (په دغو کښې ګرځم را ګرځم او مسلمانانو ته شفاعت کوم).

د قیامت په ورځ څه شی تَلَل کیږي؟

۸ـ اهل السنت والجماعت ټول متفق دي چې د قیامت په ورځ په حقیقي معنیٰ کښې تله موجودیت لري، اما څرنګه چې د موزون په باره کښې مختلف احادیث روایت شوي دي نو دوی پکښې په لاندې ډول اختلاف النظر لري:

الف: ځینې علماء کرام وایي چې پخپله اعمال تلل کېږي(۳)، لکه چې وړاندې په اومه توضیح کښې د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما حدیث وړباندې دلالت کوي.

ب: د ځینو علماوو کرامو په نظر صحیح خبره دا ده چې اعمالنامې تللې کېږي. یا په بل عبارت، هغه کاغذات د تول لاندې واقع کېږي چې اعمال پکښې ثبت شوي دي(۴). دا ځکه چې نبي کریم ﷺ

---

(۱) الدر المنثور ج۳ ص۴۲۰

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۶۹

(۳) تفسیر المراغي ج۸ ص۱۰۷

(۴) تفسیر الخازن ج۲ ص۵۲۵؛ تفسیر القرطبي ج۸ ص۱۶۵

په یوه اوږده حدیث کښې یوه قیصه بیانه کړې ده چې: د یوه سړي د ګناهونو ډېرې لویې اعمالنامې به (د قیامت په ورځ) د تلې په یوه پله کښې واچولی شي او سړی به وارخطا شي، مګر الله ﷻ به د هماغه سړې د اعمالو پورې مربوط یو وړوکی کاغذ د تلې په بله پله کښې واچوي چې په هغې به لیکلي شوي وي «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».

«فَطَاشَتِ السِّجِلَّاتُ وَثَقُلَتِ الْبِطَاقَةُ»[۱] یعنې: نو ټولې لویې اعمالنامې به سپکې شي او وړوکی کاغذ ګوتی به درونند شي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه شاید چې په ذکر شوي حدیث کښې به د توحید هغه شهادت مطلب نه وي په کوم سره چې یو کافر په ایمان باندې مشرف ګرځي. او دا ځکه چې دغه شهادت خو ګناهونه د منځه وړي، نه دا چې ورسره موازنه کېږي. بلکې دلته به هغه شهادت مراد وي کوم ته چې یو مسلمان سړي د ذکر په توګه صورت ورکوي[۲]، او پوره واضحه ده چې دا کار د حسناتو څخه یوه حسنه ده چې د ډېرو ګناهونو په موازنه کښې درنه خېژي او سړی ورباندې د عذاب څخه خلاصون او نجات مومي.

ج: ځینې علماء کرام وایي چې د قیامت په ورځ به الله ﷻ د اعمالو څخه اجسام جوړ کړي او په تله کښې به وتلل شي، د نېکو اعمالو څخه به ښائسته اجسام جوړ کړي او بد اعمال به د بدقواره او بد رنګو اجسامو په څېره واړول شي، او دا ځکه چې:

اول: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «يَجِيءُ الْقُرْآنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَالرَّجُلِ الشَّاحِبِ فَيَقُولُ أَنَا الَّذِي أَسْهَرْتُ لَيْلَكَ وَأَظْمَأْتُ نَهَارَكَ»[۳] یعنې قرآن کریم به د قیامت په ورځ (قاري ته) د یوه ډنګر سړي په څېره ورشي (ته به وایې چې په قرائت سره ډنګر شوی دی) نو ورته به ووایي چې زه هغه یم چې ستا شپه مې بې خوبه کړې وه او ستا ورځ مې تږې کړې وه (زما په قرائت سره به د شپې بې خوبه وې او د ورځې به تږی وې).

دوهم: نبي کریم ﷺ په ډېر اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې مؤمن ته به په قبر کښې خپل عمل د یوه ډېر ښائسته سړي په څېره کښې ورشي او د خوشالۍ زیری به ورکوي، نو چې کله تړې مؤمن پوښتنه وکړي چې ته څوک یې؟، نو هغه به ورته ووایي چې: «أَنَا عَمَلُكَ الصَّالِحُ»[۴] زه ستا صالح عمل یم. بالمقابل کافر ته به خپل عمل په ډېره بدرنګه څېره کښې ورشي او د راتلونکې بدې ورځې څخه به یې خبر کړي نو هغه به ترې پوښتنه وکړي چې ته څوک یې؟ نو ورته به ووایي چې: «أَنَا عَمَلُكَ الْخَبِيثُ» زه ستا پلیت عمل یم.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۹۲
(۲) روح المعاني ج۸ ص۸۳
(۳) سنن ابن ماجه ص۲۶۷
(۴) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۴۳۱

د: ځينې علماء کرام وايي چې ټولو عمل کوونکی تلل کېږي مګر دا معلومه نه ده چې د دوی سره به په بله پله کښې څه شی اچولی کېږي(۱)- والله ﷻ أعلم. دوی ځکه دغه قول کوي چې:

اول: نبي کريم ﷺ يوه ورځې د يوه اورده حديث په ضمن کښې د عبدالله بن مسعود ﷺ لېنګيو ته اشاره وکړه او ويې فرمايل چې: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَهُمَا أَثْقَلُ فِي الْمِيزَانِ مِنْ أُحُدٍ»(۲) يعنې: په هغه اقدس ذات مې دې قسم وي چې زما ځان د ده ﷻ په لاس کښې دی چې دغه دواړه (نري) لېنګي (د قيامت په ورځ) په تله کښې د أحد د غره څخه درانه دي.

دوهم: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّهُ لَيَأْتِي الرَّجُلُ الْعَظِيمُ السَّمِينُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يَزِنُ عِنْدَ اللهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ»(۳) يعنې د قيامت په ورځ به ښه لوی څورب سړی راشي مګر د الله ﷻ په نزد به د ماشي د وزره په اندازه هم وزن ونه لري، بيا نبي کريم ﷺ دا آيت شريف ولوست چې: ﴿فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَٰمَةِ وَزْنًا﴾ [الکهف:۱۰۵] يعنې: نو دوی (کافرانو) ته به د قيامت په ورځ تله ونه دروو.

تبصره

۹ـ مونږ ته داسې برېښي ـ والله ﷻ اعلم ـ چې د ذکر شوو څلورو واړو صورتونو څخه به څلورم صورت تحقق ونه مومي او د آيت شريف معنی به دا وي چې مونږ به کافر ته په څه ارزښت باندې قائل نه شولو د حديث معنی به داسې وي چې ښه غټ کافر چې په دنيا کښې ډېر با اعتباره وي او خلک ورته په درنه سترګه ګوري مګر د الله ﷻ په نزد به د ماشي د وزره په اندازه هم څه قدر او عزت ونه لري، بالآخره د عبدالله بن مسعود ﷺ د لېنګيو دروندوالی به هم د عزت او وقار څخه کِنايه وي.

اما لومړني درې صورتونه راته داسې برېښي چې درېواړه به متحقق شي. يا په بل عبارت: د الله ﷻ د قدرت څخه څه لرې نه ده چې اعمال هم په خپله ځبره کښې وتلي، هم يې د اعمالنامو په ضمن کښې د توله تېر کړي او بالآخره هم يې مجسم وګرځوي او د تول لاندې يې راولي.

د دې نظير دا دی چې د قيامت په ورځ به په کافرانو باندې خپل ـ خپل پيغمبران عليهم السلام هم شاهدي وايي او ځمکه او اندامونه به هم ورباندې شاهدان تېرېږي، په دې ټولو باندې دپاسه الله ﷻ هم ورباندې عالم دی او هيڅ شی ترې پټ نه دی.

په همدې مطلب باندې په آيت شريف کښې د ﴿مَوَٰزِينُهُۥ﴾ کلمه دلالت کوي، البته په هغه صورت کښې چې د "ميزان" د کلمې جمعه شي. نو د معنی حاصل به يې داسې وي چې: د هرچا چې درېواړه تلې درنې يا سپکې شي نو نتيجه به يې دا او هغه وي.

هوا که د "مَوَازِين" کلمه د "مَوْزُون" جمعه وي نو په دې صورت کښې به يې جمعيت د اعمالو دولونو ته اشاره وي او د ذکر شوي مطلب تائيد به ترې څرګند نه شي.

---

(۱) روح المعاني ج۸ ص۸۳
(۲) مسند أحمد بن حنبل ج۲ ص۱۰۲
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۶۹۱

سوال جواب

۱۰_ که څوک وایي چې: د قیامت په ورځ به وزن په مؤمنانو پورې مختص وي او که څنګه؟
مونږ وایو چې: د نصوصو ظاهري عبارات او د ایت شریف متبادره معنی دا ده چې ذکر شوی وزن عام دی او مؤمنانو پورې اختصاص نه لري، کافرانو ته هم تله ودروله کېږي[۱].
که څه هم کافران څه حسنات نه لري چې د جنایتونو په مقابل کښې وتلل شي مګر په تول باندې بې د جنایتونو تفاوت څرګندېږي چې په همدې تفاوت باندې کافران د تعذیب لاندې نیول کېږي.
که بالفرض کافرانو په تعذیب کښې تفاوت نه درلودی نو الله ﷻ به د منافقانو په باره کښې نه وی فرمایلي چې: ﴿إِنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ فِي ٱلدَّرۡكِ ٱلۡأَسۡفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ﴾ [النساء:۱۴۵] یعنې یقینًا منافقان د اور څخه په ټیټه پایه کښې پراته دي.

په وزن کښې څه حکمت دی؟

۱۱_ که څه هم د قیامت په ورځ د الله ﷻ په علم باندې علاوه وزن ته څه حاجت نشته، د هر شي ارزښت د الله ﷻ څخه پټ نه دی، مګر علماوو کرامو یې لاندې حکمتونه لیکلي دي[۲]:
الف: ترڅو د الله ﷻ عدل علی رؤس الاشهاد په ډاګه شي او هرڅوک یې وګوري.
ب: ترڅو بندګان خپل دنیاوي کړه وړه په خپلو سترګو وګوري.
ج: ترڅو د سعادت او شقاوت نښې په ډاګه کړی شي.
د: ترڅو په بندګانو باندې د الله ﷻ حجت په څرګنده توګه اثبات شي.
ه: بالآخره ترڅو په دنیا کښې وړباندې خلک د امتحان لاندې واقع کړي چې عقیده وړباندې کوي او که دا کار ورته _العیاذ بالله_ دروغ ښکاري.

معایش څه معنی؟

۱۲_ د ﴿مَعَٰيِشَ﴾ کلمه د "مَعِيشَة" جمعه ده چې د "عَاشَ يَعِيشُ" دپاره مصدر ده، مګر په دې مقام کښې ترې د ژوند ټول سببونه مطلب دي[۳] برابره خبره ده چې زراعتي وي یا تجارتي یا صنعتي او یا نور، دا ټول صرف د الله ﷻ فضل دی چې زمونږ ژوند یې وړباندې تامین کړی دی او زمونږ د استفادې دپاره یې چمتو کړي دي.

﴿وَلَقَدۡ خَلَقۡنَٰكُمۡ ثُمَّ صَوَّرۡنَٰكُمۡ ثُمَّ قُلۡنَا لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ ٱسۡجُدُواْ لِأٓدَمَ فَسَجَدُوٓاْ إِلَّآ إِبۡلِيسَ لَمۡ يَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ۝ قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسۡجُدَ إِذۡ أَمَرۡتُكَۖ قَالَ أَنَا۠ خَيۡرٞ مِّنۡهُ

(۱) روح المعاني ج۸ ص۸۵
(۲) تفسیر القاسمي ج۷ ص۱۴؛ زاد المسیر ج۳ ص۱۱۶
(۳) مفردات الراغب ص۳۶۷

خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُۥ مِن طِينٍ ﴿١٢﴾ قَالَ فَٱهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا
فَٱخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ ٱلصَّٰغِرِينَ ﴿١٣﴾ قَالَ أَنظِرْنِىٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ
ٱلْمُنظَرِينَ ﴿١٥﴾ قَالَ فَبِمَآ أَغْوَيْتَنِى لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَٰطَكَ ٱلْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَءَاتِيَنَّهُم مِّنۢ
بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَٰنِهِمْ وَعَن شَمَآئِلِهِمْ ۖ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَٰكِرِينَ ﴿١٧﴾
قَالَ ٱخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَّدْحُورًا ۖ لَّمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾

[۱۱] او بې شکه مونږ تاسو پیدا کړي یاست (وجود مو درکړی) بیا مو صورت (څېره) درجوړه کړې ده بیا مو پرښتو ته وویل چې ادم ﷺ ته سجده وکړئ، نو ټولو سجده وکړه مګر ابلیس (سجده ونه کړه، نوموړی) د سجده کوونکو څخه ونه ګرځید (او انکار یې وکړ).

[۱۲] الله ﷻ (ابلیس ته) وویل چې ته څه شي منعه کړې چې سجده دې ونه کړه کله چې مونږ درته (په سجده کولو باندې) امر وکړ، (په تا باندې څه باعث وه او څه شي وهڅولې)؟.

ابلیس وویل چې زه د هغه (ادم ﷺ) څخه بهتر یم؛ چې زه دې د اوره پیدا کړی یم او هغه دې د ختې (خاورې) څخه پیدا کړی دی (زما اصل د هغه په اصل باندې ښه دی).

[۱۳] الله ﷻ وویل چې نو د دغه (عالي) ټولګي څخه ښکته شه، تاته دا خبره نښته چې ته په دغه ټولګي کښې تکبر وکړې، نو (د دغه ټولګي څخه) بهر شه، یقینًا ته د ذلیلانو څخه یې.

[۱۴] ابلیس وویل چې ماته د داسې ورځې پورې مهلت راکړه (ژوندی مې پرېږده) چې خلک (د قبرونو څخه) راپورته کړی شي.

[۱۵] الله ﷻ وویل چې ته د مهلت ورکړی شوو څخه یې (البته د هغه وخته پورې چې یوازې ماته معلوم دی).

[۱۶] ابلیس وویل: نو په دې سبب چې زه دې (د ادم ﷺ د کبله) ګمراه کړم نو هرومرو ضرور به دوی ته ستا په سمه لاره کښې کښېنم.

[۱۷] بیا به ضرور هرومرو دوی ته د وړاندې خوا او د دوی د شا د خوا او د دوی ښیو طرفونو څخه او د دوی د چپو طرفونو څخه ورشم (په هیڅ یوه ذریعه باندې به صرفه ونه کړم) او ته به د دوی اکثره شکر ګزاران ونه مومې.

[۱۸] الله ﷻ وویل چې: د دې ټولګي څخه په داسې حال کښې بهر شه چې ته بد ګڼلی شوی، رټلی شوی یې. خامخا د دوی څخه چې هرڅوک ستا پیروي وکړي نو هرومرو ضرور به ستاسو ټولو څخه دوزخ ډک کړم.

ارتباط

د آدم ﷺ قیصه د قرآن کریم په اوو سورتونو (البقرة، الأعراف، الحجر، الأسراء، الکهف، طه، ص) کښې ذکره شوې ده چې په هر سورت کښې خاص اسلوب او خاص ارتباط لري.

د دې قیصې اکثره مهمې نکتې او څه مهمې پوښتنې چې د سړي په زړه کښې د قرانت په وخت کښې تېرېږي مونږ د "البقرة" سورت په تفسیر کښې د الله ﷻ په توفیق لیکلې دي، که بالفرض کوم لوستونکي ته په زړه کښې څه پوښتنه مونده شي نو هیله ده چې هملته مراجعه وکړي، الله ﷻ ته امید دی چې پوښتنه به یې جوابه شي.

په دې مقام کښې د ذکرې شوې قیصې ارتباط دا دی چې په وړاندېنیو ایتونو کښې د انذار او تذکیر نتیجه، د انسان غفلت او په عذاب باندې اخته کېدل، د قیامت د ورځې سوال جواب او د تلو دروندوالي او سپکوالي ذکر شوی دی نو په دغو ایتونو کښې د ټولو نیمګړتیاوو اصلي سبب ته اشاره شوې ده چې د انسان ناشکري او د خپل پوخ دښمن (ابلیس) پیروي ده او بس.

د مطلب خلاصه

یعنې ای انسانانو! تاسو ته څه مناسب دي چې زمونږ د نعمتونو ناشکري کوئ او زمونږ شریعت شاته اچوئ، د بې شمېره نعمتونو څخه دغه نعمتونه درياد کړئ چې:

الف: مونږ تاسو د نشت څخه شته کړئ او موجودیت مو در وباښه، که نه نو تاسو به بالکل موجود شوي نه وئ.

ب: دا نعمت هم د یادونې وړ دی چې تاسو ته مونږ ښې ښکلې څېرې درکړې او ستاسو په بدنونو کښې مو درته هغه ټول سامان پوره کړ کوم ته چې تاسو په ژوند کښې اړ یاست لکه ژبه، سترګې او نور.

ج: دا خبره هم هېره نه کړئ چې ستاسو بابا (آدم ﷺ) مو د پرښتو دپاره مسجود جوړ کړ او حتی هغوی ته مو امر وکړ چې آدم ﷺ ته سجده وکړئ (ورته سلامي شئ)، ته به وایې چې تاسو ټولو ته ملائک سلامي شوي دي. ذکر شوی امر مو شیطان (ابلیس) ته هم متوجه کړی وه چې ته هم ادم ﷺ ته سجده وکړه، خو د الله ﷻ په نزد ستاسو په مکرمیت او اعزاز باندې ابلیس ته کینه ورغله او د سجدې څخه یې انکار وکړ او په ګُلي توګه د سجده کوونکو څخه جوړ نه شو او بالآخره د الله ﷻ سره یې لاندې سوال جواب وکړ چې د عداوت او کینې ننښې پکښې د ورایه ښکاري:

الله ﷻ: ای ابلیسه! په تا باندې څه باعث شو چې آدم ﷺ ته دې سجده ونه کړه البته کله چې بل چا نه بلکې ما درته په سجده باندې امر وکړ؟.

ابلیس علیه اللعنة: زه پوه شوم چې ذکره شوې سجده د احترام او إعزاز ده، نه د عبادت، ځکه چې ستا څخه پرته خو هیڅوک د عبادت لیاقت نه لري، آدم ﷺ ته هم د اعزاز سجده کول غیر مناسب کار دی ځکه چې زه خو د هغه څخه بهتر یم، په کار دی چې هغه ماته په سجده باندې

مامور شوی وی، هسې نه چې زه پرې هغه ته مامور شم.
زه د هغه څخه ښه بهتر یم چې ای ربه! زه دې د اوره پیدا کړی یم چې رڼا لري او هغه دې د
خټې څخه پیدا کړی دی چې تیاره او خړه پړه ده.
الله ﷻ: د دغه عالي تولګي یا جنت څخه ښکته شه ځکه چې دا مقام د متکبرینو نه دی، دا د
پرښتو مقام دی چې یوه ثانیه هم د الله ﷻ د اطاعت څخه غاړه نه غړوي، بلکې د ملائکو د تولګي
څخه اوځه ځکه چې دا معزز او د الله ﷻ په نزد محترم تولګی دی او ته د ذلیلو خلکو څخه یې.
ابلیس د دې په عوض چې په خپلې بې اطاعتۍ باندې پښیمانه شي او معذرت وغواړي ووېل
چې: ماته د هغې ورځې پورې مهلت راکړه په کومه کښې چې مخلوق بیا ژوندی کېږي او د قبرونو
څخه راپورته کېږي.
الله ﷻ: یقیناً تاته د یوه ټاکلي وخته پورې مهلت درکړی شوی دی چې هغه وړاندې او بیرته نه
کېږي (ستا د ژوند وخت معلوم دی تغیر نخوري).
ابلیس علیه اللعنة: نو د دې کبله چې زه دې د ادم علیه السلام په سبب باندې ګمراه کړم او نوموړی زما د
ذلت دپاره باعث جوړ شو نو زما دې سوګند وي چې زه به د نوموړي سره داسې چال چلند وکړم:
اول: نوموړي او د نوموړي اولادی ته به ستا په سمه سیده لاره کښې کښېنم او زور به ولګوم چې
یو نفر هم پرینږدم چې په دغې لاره باندې درشي، هو که زه ستا د خاصو بندګانو لاره بنده نه کړی
شم نو هغه بیله خبره ده.
دوهم: بیا به زه دوی ته د هره طرفه ورشم او په هیڅ وسیله باندې به صرفه ونه کړم، ځینې به په
یوه ذریعه بې لارې کوم او ځینو ته به په بله لاره باندې خنډ واقع کېږم.
یا په بل عبارت: زه به دوی ته هم د مخې د پلوه، هم د شا د پلوه، هم د ښیو اطرافو څخه او هم د
چپو طرفونو څخه ورشم، نو د دوی اکثریت به راځخه شکر کوونکي جوړ نه شي او ته به وګورې چې
اکثریت به یې ناشکره شي.
الله ﷻ: ای ابلیسه! ستا باتې او لاپې شاپې زما فیصلې ته څه تغیر نه شي ورکولی نو تاته یو خل
بیا امر کوم چې د دغه نوړ مقام او د دغه معزز تولګي (پرښتو) څخه په داسې حال کښې اوځه چې نه
درته پخوانی ارزښت پاتې شو او نه قدر او عزت، بلکې زما په نزد هم بد ګنل شوی یې او هم رټلی
شوی، او دا ستا ابدي حالت دی هم په دنیا کښې او هم په آخرت کښې.
علاوه په دې څوک چې ستا پیروي کوي او ستا سره دوستي لري هغه هم زما په نزد ستا غوندې
مذموم او مدحور (بد ګنلی شوی او رټلی شوی) دی.
ای ابلیسه! تا خو د ادم علیه السلام د اولادې په ګمراه کولو باندې سوګند کړی دی خو زه سوګند کوم
چې هر څوک ستا پیروي وکړي نو زه به ستاسو ټولو څخه دوزخ ډک کړم او هیڅ کس به مو ترې
نجات مونده نه کړي.

توضيحات

۱_ په ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَـٰكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَـٰكُمْ﴾ کښې ټول انسانان مخاطب کړی شوي دي چې يقيناً مونږ تاسو پيدا کړئ، بيا مو څېرې درکړې، بيا مو پرښتو ته امر وکړ چې ادم ﷺ ته د تعظيم سجدې وکړئ.

نو څرنګه چې د ادم ﷺ پيدا کول او هغه ته ښائسته څېره ورکول په واقع کښې د ټولو انسانانو د پيدا کولو او ټولو ته د ښائسته څېرو د ورکولو معنی ورکوي نو څکه الله ﷻ په ذکرو شوو کلماتو کښې (د امتنان په توګه) ټولو ته خطاب متوجه کړ.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه مونږ _لله الحمد_ د [البقرة:۷۲] آيت لاندې ليکلي دي چې په محاوراتو کښې کله کله د يوه جنس د څينو افرادو صفات ټولو افرادو ته منسوبېږي. نو په همدې بنياد د ادم ﷺ په خلقت او تصوير باندې ټول انسانان مخاطب وګرځولی شوه.

دا وه په دې مقام کښې زمونږ نظر چې وړاندې شو اما د مفسرينو کرامو څخه دلته متعدد اقوال رانقل کړی شوي دي چې تقريباً اته قولونو ته رسېږي[۱]، نو که څوک يې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي.

۲_ همدارنګه مونږ د [البقرة:۲۹] ايت لاندې ليکلي دي چې د "ثُمَّ" په کلمه باندې کله-کله د بيان تاخير ته اشاره کېږي، نه د موجوديت تاخير ته. په دې مقام کښې د ﴿ثُمَّ صَوَّرْنَـٰكُمْ ثُمَّ قُلْنَا﴾ دواړو جملو کښې د "ثُمَّ، ثُمَّ" کلمې د همدغه مطلب دپاره استعمالې شوې دي چې حاصل ته يې په خلاصه مطلب کښې اشاره شوې ده، نو څوک اعتراض نه شي کولی چې ادم ﷺ خو په هغه وخت کښې د ملائکو دپاره مسجود وګرځولی شو چې اولاده يې لا هيڅ موجوده شوې نه وه او د ﴿ثُمَّ﴾ څخه څرګندېږي چې دا کار د ده د اولادې د پيدايښت څخه وروسته صورت موندلی دی.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: د ﴿مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ﴾ په جمله کښې د ﴿أَلَّا تَسْجُدَ﴾ کلمه د ﴿مَنَعَكَ﴾ دپاره مفعول واقع شوې ده. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې اې ابليسه! ته د سجدې نه کولو څخه څه شي منعه کړې چې سجده دې وکړه؟. دا خو مطلوبه او واقعي معنی نه ده؟!.

مونږ وايو چې:

الف: دلته په ﴿أَلَّا﴾ کښې د "لا" کلمه زائده ده[۲] نو اصلي عبارت داسې دی چې: "مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ". لکه چې عين عبارت په بل ځای کښې نازل شوی دی چې: ﴿مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ﴾ [ص:۷۵] يعني ته څه شي ادم ﷺ ته د سجدې څخه منعه کړې؟.

---

(۱) زاد المسير ج۳ ص۱۱۶

(۲) اضواء البيان ج۴ ص۵۴۷

مګر دا جواب مونږ ته خوندور نه ښکاري، باید چې تر خپلې وسې د قرآن کریم په یوه توري باندې هم د زائد حکم ونه کړی شي.

ب: په دې مقام کښې د ﴿ مَا مَنَعَكَ ﴾ کلمه د مجاز په توګه د "مَا حَمَلَكَ" او "مَا حَضَّكَ" معنی ورکوي[1] یعنې ای ابلیسه! په تا باندې څه باعث وه او ته کوم شي وهڅولې چې ادم ﷺ ته دې سجده ونه کړه؟. او په متعددو عبارتونو باندې د یوه مطلب اداء کول خو د کلام خوند او مزه اضافه کوي او څه نقص نه ګڼل کېږي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وایي چې: په ﴿ فَٱهۡبِطۡ مِنۡهَا ﴾ او ﴿ قَالَ ٱخۡرُجۡ مِنۡهَا ﴾ کښې بارز ضمیرونه څه شي ته راجع دی. یا په بل عبارت: په شیطان باندې د څه شي څخه د ښکته کیدلو فرمان صادر شو؟.

مونږ وایو چې:

الف: اکثره علماء کرام وایي چې ذکر شوي ضمیرونه جنت ته راجع دي[2] که څه هم جنت وړاندې ذکر نه دی مګر څرنګه چې په هغه وخت کښې ابلیس د جنت د اوسېدونکو څخه وه نو داسې وګڼل شو لکه چې جنت حکمًا ذکر وي، نو معنی یې داسې کېږي چې د جنت څخه ښکته شه.

ب: ځینې علماء کرام وایي چې لوړې رتبې ته راجع دی[3] چې د ﴿ أَنَا۠ خَيۡرٞ مِّنۡهُ ﴾ جمله ورباندې دلالت کوي. نو معنی به یې داسې راوځي چې: د دغې لوړې رتبې څخه چې ته ورباندې افتخار کوي په تکویني توګه ښکته ولوېږه.

ج: ځینې نور علماء کرام وایي چې ذکر شوي ضمیرونه اسمان ته راجع دي[4]، که څه هم اسمان وړاندې ذکر نه دی مګر د ﴿ فَٱهۡبِطۡ ﴾ کلمه ورباندې دلالت کوي چې هبوط (ښکته کېدل) د اسمان سره مناسب ښکاري.

دغه درېواړه جوابونه متبادر نه دي او د سړي ذهن ته په تبادر سره نه ورځي، نو ښه دا ده چې:

د: ذکر شوي ضمیرونه د "ٱلۡمَلَٰٓئِكَة" کلمې ته راجع دي چې وړاندې په صراحت سره ذکره ده او جمعې ته خو د مفرد مؤنث (جماعة) په تاویل سره مفرد ضمیر راجع کېږي. نو معنی به یې داسې شي چې: د هغه معزز ټولګي څخه بهر شه کوم چې ته پکښې سمدستي شامل یې او د ﴿ ٱسۡجُدُواْ ﴾ په امر سره مخاطب کړی شوی یې.

یو تذکر

۵_ هو! که مونږ د دې خبرې التزام وکړو چې ابلیس په ذکر شوي امر ﴿ فَٱهۡبِطۡ ﴾ باندې په داسې

(۱) مفردات الراغب ص۴۹۶
(۲) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۲۱۷
(۳) تفسیر القاسمي ج۷ ص۲۶
(۴) تفسیر القرطبي ج۸ ص۱۷۳

ولو اننا (۸) مخاطب کړی شوي وه چې ذکر شوی معزز تولګی په جنت کښې وه او د جنت ځای خو
ځال کښې اسمان دی؛ نو په دې تقدیر پاسني ټول اقوال توافق مومي او اختلاف يې بالکل د منځه ځي، مګر
التزام يې د نصوصو پورې موقوف دی چې مونږ ته پکښې معلومات نشته.

یادونه

۶_ ابلیس _علیه اللعنة_ د سجدې په نه کولو سره د دوه وو شیانو سره مخامخ شو چې يو يې تکبر
مات شو او بل ذلیل وګرځید ، که څه هم الله ﷻ د دغو دواړو شیانو څخه په بل ځای کښې يو تعبیر
کړی دی چې: ﴿ فَٱخۡرُجۡ مِنۡهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴾ [الحجر:۳۴] يعنې نو د دې تولګي څخه بهر شه خکه چې
ته رټلی شوی يې. مګر په دې مقام کښې يې يو ځل ترې په ﴿ فَٱهۡبِطۡ ﴾ (نو ښکته شه) تعبیر وکړ او د
﴿ فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا ﴾ جمله يې په تعقیب کښې نازله کړه، او بل ځل يې ترې په ﴿ فَٱخۡرُجۡ ﴾
(نو بهر شه) سره تعبیر وکړ او د ﴿ إِنَّكَ مِنَ ٱلصَّٰغِرِينَ ﴾ جمله يې په تعقیب کښې نازله کړه، ترڅو ذکر
شوو دواړو شیانو ته جدا جدا اشاره وکړی شي.

د دې آیت ارشاد

۷_ مونږ ته ذکر شوی آیت شریف ارشاد کوي چې باید د تکبر څخه ځانونه وساتو او تواضع
اختیار کړو. تکبر دې ته نه ویل کېږي چې څوک د الله ﷻ د نعمتونو څخه استفاده وکړي او پاک
سوتره لباس واغوندي بلکې د تکبر معنی دا ده چې څوک په حق باندې خبته واچوي او خلکو ته د
حقارت په نظر وګوري. د ښه وضاحت په غرض لاندې احادیث ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ په يوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَمَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلَّهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ»(۱)
يعنې: او هیڅا د الله ﷻ د پاره تواضع ونه کړه مګر الله ﷻ پورته کړ.

ب: يوه ورځې نبي کریم ﷺ په يوه اوږده حدیث کښې وفرمایل چې د هرچا په زړه کښې چې يوه
ذره کبر (لويي) وي نو جنت ته به داخل نه شي او د هرچا په زړه کښې چې يوه ذره ایمان وي نو دوزخ
ته به داخل نه شي.

په ناستو خلکو کښې يوه سړي وویلې چې زما خو خوښېږي چې جامه مې ښائسته وي او پڼې مې
ښائسته وي (ایا دا هم کبر دی؟). نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْجَمَالَ وَلَكِنَّ الْكِبْرَ مَنْ
بَطَرَ الْحَقَّ وَغَمَصَ النَّاسَ»(۲) يعنې: یقینًا الله ﷻ ښائست (او پاکي) خوښوي (نو هغه تکبر نه دی چې
تا خیال کړی دی) مګر لويي د هغه چا ده چې په حق باندې لويي کوي (حق د پښو لاندې کوي) او
خلک حقیر ګڼي (لکه چې ابلیس د سجدې حق د پښو لاندې کړ او ادم علیه السلام ته يې په حقارت وکتل).

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۳۲۱
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۲۰

د مرګ څخه بچ کېدل غواړي

۸_ کله چې ابلیس _علیه اللعنة_ د سجدې څخه انکار وکړ او د ملکو د معزز ټولګي څخه وویستل شو نو ده ته په کار وه چې په خپلو کړو باندې پښېمانه شوی وی او د الله ﷻ په حضور کښې یې اعتذار وړاندې کړی وی او بالآخره توبه تائب شوی وی، مګر نوموړی په لعنتي کېدلو باندې بې شو او کینه او عداوت یې لا پسې اضافه شو، نو الله ﷻ ته یې سوال وکړ چې ماته د هغې ورځې پورې مهلت راکړه او ژوند مې اوږد کړه ترڅو چې خلک د قبرونو څخه راپورته شي او دوهمه شپېلۍ پو کړی شي.

په دې سوال کښې یې غرض دا وه چې د یو پلوه د غولونې او انتقام اخستلو د پر وخت ولري او د بله پلوه د مرګ څخه خلاص شي، ځکه چې د مرګ سلسله د ذکرې شوې ورځې پورې نه اوږدېږي (دغه د مرګ ورځ نه ده).

نو الله ﷻ جواب ورکړ چې: ﴿إِنَّكَ مِنَ ٱلْمُنظَرِينَ﴾ [الأعراف:۱۵]، ﴿إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ﴾ [الحجر:۳۸]، یعني: تاته مهلت درکړی شوی دی مګر د هغه وخته پورې نه چې ته یې غواړې، بلکې د هغه وخته پورې چې ماته معلوم دی، او ضرور نه ده چې تاته هم معلوم شي.

بهتره دا ده چې د ذکر شوي وخت په ټاکنه کښې مونږ هم داسې ساکت شو لکه څنګه چې قرآن کریم پکښې ساکت دی، مګر مشهوره دا ده چې دغه وخت د اولنۍ شپېلۍ د پوکولو وخت دی[۱] چې په دغې شپېلۍ سره به شیطان هم مړ شي.

د شیطان شپږ لارې

۱_ په آیت شریف کښې الله ﷻ د شیطان د خولې څخه حکایت کوي چې زه به هرومرو د انسان د ګمراه کولو په غرض هغه ته د څلورو خواو څخه ورشم.

مفسرینو کرامو د دغو څلورو جهاتو په هکله تقریباً اوه تفسیره کړي دي[۲]، مګر مونږ ته دا خبره ظاهره برېښي چې څلور جهات به د مثال په توګه ذکر شوي وي او مطلب به پکښې ټول جهات وي[۳] یعنې په هره وسیله او هره لاره او بالآخره په هر سبب باندې چې زما وسه وشي د انسان په ګمراه کولو کښې به ترې استفاده وکړم او د پیروانو ټولګی به پکښې ځان ته تیار کړم. د دغه ټولګي څخه په احادیثو کښې په «بَعْثُ النَّارِ» (د اور ټولګي) سره تعبیر شوی دی چې مونږ _لله الحمد_ د [النساء: ۱۱۸] آیت لاندې ښه شرحه کړی دی.

په لاندې حدیث کښې، چې د یوه اوږده حدیث ټکره ده، نبي کریم ﷺ زمونږ د تعلیم دپاره په ټولو جهاتو کښې د الله ﷻ حفاظت غوښتی دی چې:

---

(۱) روح المعاني ج۸ ص۹۱
(۲) زاد المسیر ج۳ ص۱۱۹
(۳) تفسیر الطبري ج۸ ص۱۳۷

«وَاحْفَظْنِي مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ وَمِنْ خَلْفِي وَعَنْ يَمِينِي وَعَنْ شِمَالِي وَمِنْ فَوْقِي وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أُغْتَالَ مِنْ تَحْتِي»[1] يعني اى ربه! ما د وړاندې خوا څخه هم وساتې او د شا د خوا څخه هم، د ښي طرف څخه هم او د چپ طرف څخه هم، او د پاسه طرفه هم، او اى ربه! زه په تا باندې د دې څخه هم پنا غواړم چې په ناخبرۍ کښې د لاندې خوا څخه په بلا اخته کړى شم.

﴿وَيَٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا ٱلشَّيْطَٰنُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُۥرِيَ عَنْهُمَا مِن سَوْءَٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَىٰكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةِ إِلَّآ أَن تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ ٱلْخَٰلِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَآ إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ ٱلنَّٰصِحِينَ ﴿٢١﴾ فَدَلَّىٰهُمَا بِغُرُورٍ ۚ فَلَمَّا ذَاقَا ٱلشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْءَٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ ٱلْجَنَّةِ ۖ وَنَادَىٰهُمَا رَبُّهُمَآ أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَن تِلْكُمَا ٱلشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَآ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٢﴾ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ ٱهْبِطُوا۟ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۖ وَلَكُمْ فِي ٱلْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٤﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾﴾

[۱۹] او (مونږ وويلي چې) اى آدمه! ته په جنت کښې اوسېږه او ستا جوړه (بي بي حواء) دې هم (هلته اوسېږي)، نو د كوم ځاى څخه مو چې خوښه وي د همغه ځايه يې خورئ (او څښكئ)، او تاسو دواړه دغې ونې ته مه ورنژدې كېږئ نو تاسو دواړه به (په خپلو ځانو باندې) د ظالمانو څخه شمېر شئ.

[۲۰] نو دواړو ته شيطان د دې دپاره وسوسه ورواچوله چې دوى دواړو ته هغه څه ورلوڅ كړي چې د دواړو څخه پټ وه چې هغه د دواړو د عورتونو څخه عبارت دي.

او (شيطان ورته) وويلې چې تاسو دواړه خپل رب ﷻ د دغې (خاصې) ونې څخه د هيڅ شي د كبله نه ياست منعه كړي مگر د دې كبله چې دواړه به دوه پرښتې شئ (او خوراک او څښاک به نه كوئ او عبادت ته به فارغ ياست) او يا به دواړه (په جنت كښې) د هميشه اوسېدونكو څخه وگرځئ.

[۲۱] او دواړو ته يې سوگند وكړ چې يقيناً زه ستاسو دپاره د خير د غوښتونكو څخه يم.

(۱) سنن ابن ماجه ص۲۷۶

[۲۲] نو دواړه یې (د خپل کلک عزم څخه) په غولولو سره وغورزول. نو هرکله چې دواړو (ممنوعه) ونه وڅکله دواړو ته خپل عورتونه ښکاره (او بربنډ) شوه، او دواړو پیل وکړ چې په خپلو خانونو پوري یې د جنت (د ونو) پاڼې نښلولې.

او دواړو ته د دوی دواړو رب (ﷻ) غږ وکړ چې ایا تاسو دواړه ما د دغې ونې څخه نه وی منعه کړي او تاسو دواړو ته مو نه وه ویلي چې بې شکه شیطان ستاسو دواړو ښکاره دښمن دی.

[۲۳] دواړو وویلې چې ای زمونږ ربه! مونږ (پخپله) په خپلو خانونو باندې تېری کړی دی، او که ته مونږ ته بښنه ونه کړې او مهرباني راباندې ونه کړې نو هرو مرو به مونږ د زیانکارانو څخه جوړ شو.

[۲۴] د دواړو رب (ﷻ) وویلې چې: ښکته شئ (درېواړه) په داسې حال کښې چې ستاسو ځینې ځینو نورو ته دښمنان وي، او تاسو (ټولو) لره په ځمکه کښې استقرار شته دی او د څه وخته پورې د ژوند لنډه تنګه استفاده هم.

[۲۵] د دواړو رب (ﷻ) وویلې چې: په همدغې ځمکه کښې به ژوند کوئ او په همدغې کښې به مړه کیږئ او د همدغې څخه به راویستل کیږئ (او حساب کتاب به درسره کیږي).

د مطلب خلاصه

دغه ایتونه د وړاندېنیو ایتونو مصداقات ټاکي، چې هم پکښې د ابلیس د عداوت تمثیل شوی دی او هم پکښې د هغه د غولونې د عملي نقشې یو صورت ښودلی شوی دی چې حاصل یې داسې کیږي:

ای پیغمبره! اوس نو خپل امت ته د ابلیس د عداوت اولنۍ کړه بیانه کړه چې خپله د غولونې نقشه یې په څه ډول پیل کړه او په څه ډول یې پای ته ورسوله، هغه دا چې:

۱ــ الله ﷻ ادم ﷺ او حواء رضي الله عنها ته لا زیات اعزاز ورکړ او په جنت کښې یې ورته د اوسیدانې امر وکړ، چې دلته ستاسو دپاره پوره ازادي ده، هر چرته چې ګرځئ او هر شی چې خورئ تاسو دواړو ته اختیار دی، مګر فقط د دغې مشخصې ونې څخه به څه شی نه خورئ او حتی ورنژدې کیږئ به هم نه، چې بیا به خپل خانونه اداره نه شئ کړی او په نافرماني کښې به واقع شئ. دغې ونې ته تاسو څه ضرورت هم نه لرئ ځکه چې په جنت کښې هر شی شته او تاسو ته ټول جائز دي.

که بالفرض تاسو ذکره شوې توصیه عملي نه کړه نو په خپلو خانونو باندې به ظلم وکړئ او د غتو مشکلاتو سره به مخامخ شئ. یا په بل عبارت، په دې صورت کښې به مو د جنت پراخي د لاسه بهر شي.

۲ــ ابلیس وغوښتل چې ادم ﷺ او حواء رضي الله عنها د جنت څخه وباسي، لکه څنګه چې ترې په خپله ویستلی شوی وه، او د جنتي مفت خوراک او څښاک ورباندې زهر کړي او بالآخره د جنتي فاخره لباس څخه یې بربنډ کړي ترڅو خپل عورتونه پخپله وګوري چې تر اوسه پوري ترې پټ او په پرده کښې وه. نو نوموړې خپله نقشه داسې پیل کړه

الف: الله ﷻ خو تاسو د دغې ونې څخه منعه کړي یاست مګر د دې کبله نه چې تاسو به د الله ﷻ څخه په عصیان کښې واقع شئ او الله ﷻ به ستاسو څخه ناراض شي، بلکې د دې کبله یې ترې منعه کړي یاست چې ستاسو څخه به پرښتې جوړې شي بیا به نو خوراک او څښاک ته ضرورت نه لرئ او په دائمي توګه به د الله ﷻ په عبادت کښې مشغول یاست او حتی د الله ﷻ عبادت به مو د نفس غوندې طبعي شی وګرځي او په هیڅ وخت کښې به دربانديې غفلت نه درځي. او یا به لاهمیشه ژوندي یاست او د الله ﷻ عبادت به په دائمي توګه وکړئ.

ب: ابلیس په خپله خبره باندې د تاکید په غرض دواړو ته سوګند یاد کړ چې زه ستاسو خیر غواړم او ستاسو دوست یم، بالآخره په تاسو باندې مې ښه پېرزو ده او د بدۍ پیرزوینه دربانديې نه لرم، ته به وایې چې خپل ځان یې ورته د الله ﷻ څخه اوچت دوست معرفي کړ چې الله ﷻ دربانديې ذکره شوي پیرزوینه نه درلوده نو ځکه یې د ونې څخه منعه کړئ او ما وربانديې خبر کړئ!.

ج: ابلیس د خپل پلان په تطبیق باندې بریالی شو او دواړه یې وغولول، دې ته یې چمتو کړه چې د ممنوعه ونې څخه څه شی وخوري، دوی دواړو په هغه باندې د زښتیاني خیر خواه ګومان وکړ، دهغه دروغین سوګند وربانديې اثر واچاوه او خیال یې وکړ چې ایا داسې څوک به وي چې په دروغو سوګند یاد کړي؟!.

۳ـ ابلیس وکړی شو چې دواړه تېر باسي، خو محض چې د ذکر شوې ونې څخه یې لږ څکه وکړه سمدستې د شیطان خبرو معکوسه نتیجه ورکړه او د دواړو څخه جنتي جامې توی شوې، دواړه بربنډ شوه او خپل عورتونه یې پخپله ولیده، لکه څنګه چې ورته خپل ځانونه بربنډ شوه همدارنګه ورته د ابلیس دروغیني خبرې هم بربنډې شوې خو کار د کاره تېر وه.

۴ـ دوی دواړه په خپله خطا باندې پوه شوه دواړو وغوښتل چې د خطایې تلافي وکړي، په ځانو باندې پرده واچوي او د خطا کیدلو څخه توبه تائب شي.

نو د هرڅه څخه وړاندې یې د جنت د ونو په پاڼو باندې پیل وکړ چې په ځانو پورې یې ونښلوي او خپل عورتونه وربانديې پټ کړي. یا په بل عبارت: د هرڅه څخه وړاندې یې د هغې رسوایۍ څخه د خلاصون په چاره باندې پیل وکړ کومه چې د هیچا څخه پټه نه وه او بیرغي رسوایي وه.

۵ـ په عین وخت کښې په دواړو باندې د دوی پالونکي (الله ﷻ) اواز وکړ چې ایا تاسو دواړه ما ددغې ونې څخه نه وئ منعه کړي؟ او تاسو دواړو ته مې نه وه ویلي چې شیطان (ابلیس) ستاسو دواړو څرګند دښمن دی؟ حال دا چې تاسو زما دواړه توصیې شاته واچولې، چې ونې ته ورنږدې شوئ او شیطان مو په دوستۍ سره ونیوه!.

۶ـ ادم ﷺ او حواء رضي الله عنها دواړه په خپلو خطا کیدلو باندې معترف شوه او دواړو په یو اواز چیغې کړې چې ای زمونږ ربه (پالونکیه)! مونږ په خپلو ځانونو باندې پخپله تېری کړی دی، مونږ دلیل نه لرو او ستا په حضور کښې ملامت یاستو. نو که ته راته ښښنه ونه کړې (د خطاکیدلو څخه راتېر نه شې) او په راتلونکي کښې راباندې رحم ونه کړې (توفیق رانه کړې) نو مونږ به یقیناً په

دائمي توګه د زیان کارانو څخه جوړ شو او هیڅوک به ترې نجات رانه کړی شي. ای زمونږ ربنا ذکره شوې غولونه د شیطان وروستنی. غولونه نه وه بلکې دایې د غولونې پیل وه، نوموړي لکه څنګه چې په مونږ باندې صرفه ونه کړه نو زمونږ په اولاده باندې به هم هیڅکله صرفه ونه کړي، زمونږ تاته التجاء ده او په تا باندې پنا اخلو.

۷_ نو الله ﷻ د دواړو توبه قبوله کړه ځکه چې الله ﷻ توبه قبلوونکی او مهربان دی، خو توصیه یې ورته وکړه چې:

اول: ابلیس خو لا د وړاندې څخه مونږ ځمکې ته ورکوز کړی وه او تاسو دواړه هم ورښکته شئ؛ یا په بل عبارت: تاسو ټول دړواړه ځمکې ته ورښکته شئ چې همدا ستاسو د جنګ میدان دی او یو تربله به سره دښمنان یاست، چې یوه نمونه یې تاسو په خپلو سترګو ولیده.

مګر هلته دائمي نه یاست، فقط د ټاکلي وخته پورې به هلته استقرار ولرئ بیا به نو په جنت او دوزخ باندې وېشل کېږئ او همغه به ستاسو دائمي او وروستنی کور وي. دوهم ځل چې تاسو دواړه جنت ته داخل شئ نو بیا به ترې هیڅکله ونه ویستلی شئ؛

دوهم: اما بیا چې تاسو دواړه او ستاسو دواړو صالح اولادونه جنت ته ننوځي نو په هغه وخت کښې به تاسو ته بل ژوند درکړی شي چې په هغه ژوند باندې زوال نه ورځي، ستاسو موجوده ژوند د جنت سره منافي دی چې د زوال سره مخامخ کېږي او جنت خو زوال نه لري.

نو د همدې کبله به تاسو په ځمکه کښې د یو وخته پورې ژوندي یاست بیا به پکښې مړه شئ او بیا به ترې د نوي قوي ژوند سره را بهر شئ او جنت ته به لاړ شئ، همدارنګه به ستاسو دښمن (ابلیس) هم د نوي قوي ژوند سره په دوزخ کښې واچولی شي چې هلته به همیشه وي.

توضیحات

۱_ په جنت کښې د ادم ؑ او د بي بي حواء رضي الله عنها مکلفیت بالکل په ځمکه کښې د انسانانو مکلفیت ته ورته دی، ځکه چې دوی دواړو ته یې الله ﷻ د جنتي ټولو شیانو څخه د استفادې اجازه ورکړې وه مګر صرف د یوې ونې په باره کښې یې حکم دا وه چې دغې ته مه ورنږدې کېږئ.

همدارنګه الله ﷻ مونږ ته خطاب کوي چې: ﴿ هُوَ ٱلَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا ﴾ [البقرة:۲۹] یعنې الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې هغه شیان یې ټول ستاسو د استفادې دپاره پیدا کړي دي چې په ځمکه کښې دي. مګر دا فرمان یې هم رااستولی دی چې: ﴿ وَلَا تَقْرَبُوا۟ ٱلْفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ﴾ [الأنعام:۱۵۱] یعنې او تاسو بې شرمه (ناجائزو) کارونو ته مه ورنږدې کېږئ، هغه چې ښکاره وي او هغه چې پټ وي.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ د شیطان د خولې څخه حکایت وکړ چې

﴿وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَٰكِرِينَ﴾ [الأعراف:۱۷] یعنې: او د انسانانو اکثریت به شاکران مونده نه کړې.
نو د ده مطلب خو د وسوسې اچولو څخه د دوی نافرمانه جوړول وه، نه د دوی د عورتونو لوڅول، نو په کار وه چې د ﴿لِيُبْدِيَ لَهُمَا﴾ په عوض "لِيَكْفُرَهُمَا" نازل شوی وی، یعنې وسوسه یې د دې دپاره وراچوله چې دوی دواړه ناشکره جوړ کړي، او په اصطلاح کفر ته یې واړوي.
دا د یو پلوه، او د بله پلوه دا پوښتنه پیدا کېږي چې شیطان د کومې لارې پوه شوی وه چې د نافرمانه جوړېدلو سره د عورتونو لوڅېدل تړلي دي؟.
مونږ وایو چې: ابلیس یقین درلود چې ادم ﷺ او بي بي حواء رضي الله عنها دواړه په هغه اکثریت کښې شامل نه دي کوم چې د کافر جوړولو امکان لري، البته چې دا کار ورته د دوی په اولاده کښې ممکن ښکاریده، د همدې کبله الله ﷻ د ده د خولې څخه حکایت کوي چې: ﴿قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ۝ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ﴾ [ص: ۸۲،۸۳] یعنې: شیطان وویلې چې ستا په عزت مې دې سوګند وي چې دوی به ټول بې لارې کړم مګر (نه) ستا مخلص بندګان. نو ځکه یې د دوی دواړو په باره کښې د خپلې وسوسې اچولو غرض د عورتونو لوڅول وښودل او بس.
پاتې شوه دا خبره چې د نافرمانۍ سره د عورت لوڅېدل ورته څنګه معلوم وه، نو د دې جواب دا دی چې ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې د ملعونیت څخه وړاندې ابلیس هم د جنت د اوسېدونکو څخه وه[1]، نو غالبه دا ده ـ والله اعلم ـ چې نوموړي به هم جنتي نوراني جامې درلودلې او د سُجدې په نه کولو باندې به ترې توی شوې وي او بربنډ شوی به وي، نو فکر به یې کړی وي چې که ادم ﷺ او حواء رضي الله عنها ګمراه کولی نه شم نو اقلًا د خپل خان په شان خو یې بربنډولی شم.
د ابلیس دا اټکل هم رښتیا شو چې هغوی دواړه بربنډ شوه مګر بې لارې نه شوه، چې دواړه توبه تائب شوه او مقبولیت یې د الله ﷻ په نزد باندې د پخوا څخه اضافه شو.

ابلیس خپله نقشه پیاده کړه

۳ـ څرنګه چې الله ﷻ د ابلیس په باره کښې زمونږ مور او پلار ته په لاندې دوه وو حکمونو توصیه کړې وه چې:

الف: د دغې ونې څخه څکه مه کوئ او لا ورنژدې کېږئ هم مه.

ب: ابلیس ستاسو دواړو دښمن دی، زیات متوجه اوسئ چې د دوست په لباس کښې مو ونه غولوي.

نو کله چې ابلیس ـ علیه اللعنة ـ وغوښتل چې خپله د غولونې نقشه عملي کړي نو په ذکرو شوو دواړو حکمونو کښې یې زمونږ مور او پلار ته په لاندې ډول قناعت ورکړ:

اول: په ﴿وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ کښې یې د ﴿وَلَا تَقْرَبَا﴾ نهې په تنزیهي

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۲۱۷

نهي باندې حمله کړه چې که تاسو دواړه د دغې ونې څخه څه شی وخورئ نو وروباندې نه ګناهګاریږئ بلکې دواړه به پرښتې وګرځئ، او یا به د خوراک په صورت کښې دواړه په دائمي توګه په جنت کښې پاتې شئ (حال دا چې خبره دغسې نه وه).

دا د یو پلوه، او د بله پلوه زمونږ د مور او پلار څکه ملکي صفت ته میلان پیدا شو چې که دوی د ملکو غوندې د خوراک او څښاک څخه بې غمه شي نو د الله ﷻ عبادت به یې د هغوی غوندې طبعي شی وګرځي او تل به د الله ﷻ په عبادت کښې مشغول اوسي او همدارنګه په جنت کښې به دوامداره توګه اوسېدل خو د هرچا خوښېږي.

لنډه دا چې قناعت یې ورکړ چې ذکره شوې نهي تحریمي نه ده چې تاسو دواړه یې په خوراک سره ګناهګاران شئ. او د ښه تاکید دپاره یې خپله خبره په (مَا، إِلَّا) سره تائیده کړه.

دوهم: د خپلې دوستۍ په ثبوت کښې یې هم ډېره مؤکده جمله استعماله کړه چې: ﴿ إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ ٱلنَّـٰصِحِينَ ﴾، د دې جملې تاکیدات دا دي: "إنَّ، ل، إسمیه جمله". په دې ټولو تاکیداتو باندې علاوه د الله ﷻ په نامه باندې یې ورته سوګند هم یاد کړ او ادم ﷺ ګومان نه کاوه چې څوک به په دروغو سوګند وکړي[1].

د ذکر شوي قناعت نتیجه دا شوه چې: ﴿ فَدَلَّىٰهُمَا بِغُرُورٍ ﴾ یعنې دواړه یې د خپل کلک عزم څخه ښکته کړه. ته به وایې چې دوه بوقې دي او څا ته یې ور زوړندې کړې.

د غولونې څخه وروسته الله ﷻ همدغه ذکر شوي دوه حکمونه دواړو ته ورپه یاد کړه چې ایا ما تاسو دواړه د دغې ونې څخه نه وئ منعه کړي او دا مې درته نه وه ویلي چې شیطان ستاسو څرګند دښمن دی.

سوال جواب

۴_ په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي:

اول: د ﴿ وَلَا تَقْرَبَا ﴾ نهي خو په ﴿ فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴾ باندې تعقیبه شوې ده چې د تحریمي نهي اراده یې تشخیصه کړې ده نو دا به څوک ومني چې ادم ﷺ په خپل اجتهاد سره د تحریمي نهي څخه تنزیهي نهي مراده کړې ده، لکه چې د [البقرة:۳۷] آیت لاندې ورته اشاره شوې ده، او یا ورته همدغه اجتهاد ابلیس تلقین کړ لکه چې په وړاندې توضیح کښې ورته اشاره وشوه؟.

دوهم: ادم ﷺ څنګه د ابلیس په دې خبره قانع شو چې زه ستاسو د پاره د ناصحانو (خیر غوښتونکو) څخه یم، حال دا چې الله ﷻ ورته په صراحت سره فرمایلي وه چې نوموړی ستاسو دښمن دی؟.

دریم: ادم ﷺ څنګه د ابلیس په سوګند باندې اعتماد وکړ حال دا چې نوموړی د سجدې په

---

(۱) تفسیر البغوي ج۲ ص۱۵۲

نه کولو او انکار باندې کافر او فاسق شوی وه. ایا د فاسق او کافر په سوګند اعتماد کول مناسب وه؟
ځلورم: ایا ادم ﷺ خبر نه وه چې ابلیس په سوګند سره ویلي وه چې: ﴿ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلًا ﴾ [الإسراء:۶۲] یعنې سوګند دی چې زه به د ادم ﷺ د اولادې بېخ وباسم (او ټول به بې لارې کړم) مګر لږ (کسان مخلصان به راځخه بچ شي)؟.

مونږ وایو چې: په دې موضوع کښې بهتر جواب دا دی چې ادم ﷺ ذکرې شوې نهي ته تاویل نه وه ورکړی بلکې نهي یې هېره شوې وه لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُۥ عَزْمًا ﴾ [طه:۱۱۵]
یعنې: نو ادم ﷺ زمونږ نهي هېره کړه او مونږ ورته ثبات مونده نه کړ (ثبات یې د لاسه لاړ).

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: د ﴿ فَدَلَّىٰهُمَا بِغُرُورٍ ﴾ کښې د "ف" توری د هغې تراخي دپاره وضعه شوی دی کوم چې بلا مهلته وي نو په دې مقام کښې یې حاصل داسې راځېژي چې د ادم ﷺ او بي بي حواء رضي الله عنها غولېدنه د ابلیس په خبرو باندې مرتبه شوه، نه په هېرېدنه باندې؟.

مونږ وايو چې: نوموړی توری د تاخیر دپاره دی خو په اتصال باندې دلالت کوي، او نه د زماني په لږوالي دلالت کوي. د همدې کبله عرب وايي چې: "فُلَانٌ نَكَحَ امْرَأَةً فَوَلَدَتْ لَهُ" فلاني ښځه په نکاح کړه نو هغې ورته اولاد وزېږاوه. که څه هم په اصطلاح سل کاله وروسته یې اولاد زېږولی وي.

نو په دې مقام کښې یې حاصل داسې راځېژي چې ابلیس ـ علیه اللعنة ـ ادم ﷺ او حواء رضي الله عنها ته د ونې په هکله وسوسه ورواچوله او سوګندونه یې ورته وکړه خو دوی پرې اعتماد ونه کړ مګر د دواړو په زړونو کښې د ممنوعه ونې وسوسه پاتې شوه، چې د زماني په تېرېدلو سره د دواړو څخه د ﴿ وَلَا تَقْرَبَا ﴾ نهي هیره شوه او وسوسه یکښې پرته وه او نه وه هیره شوي، چې آخر یې عملي کړه او هغه څه پېښ شو کوم چې په قرآن کریم کښې نازل شوي دي.

پاتې شوه دا خبره چې په دې کښې څه حکمت وه چې د ادم ﷺ څخه نهي هېره شوه او وسوسې یې په ذهن کښې دوام وکړ؟، نو د دې جواب دا دی چې دا یوه تقدیري خبره وه او تقدیر ته تدبیر نه جوړېږي.

د همدې کبله د یوه اوږده حدیث په بنیاد ادم ﷺ په موسی ﷺ باندې برلاسې شو کله چې هغه دواړو په عالم الأرواح کښې پړه واچوله چې مونږ ستا د لاسه د جنت څخه راووتلو. ادم ﷺ جواب ورکړ چې: «أَتَلُومُنِي عَلَى أَمْرٍ قَدَّرَهُ اللهُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِي بِأَرْبَعِينَ سَنَةً» یعنې: آیا ته ما په هغه شي باندې ملامته کوې چې الله ﷻ په ما باندې زما د پیدایښت څخه څلویښت کاله وړاندې لیکلی (مقدر کړی) وه؟. نو نبي کریم ﷺ درې ځله تکرار کړ چې: «فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى»[1] یعنې: ادم ﷺ په موسی ﷺ باندې په استدلال کښې برلاسی شو.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۹۷۹؛ صحیح مسلم ج۲ ص۳۳۵

خینو علماوو کرامو ذکر شوی حدیث ډېر ښه شرحه کړی دی چې کتل یې ګټور دي[1].

په "اهْبِطُوْا" کښې څوک مخاطب دي؟

٦_ مونږ د [البقرة:٣٦] آیت لاندې د دې سوال په جواب کښې چې په ﴿ ٱهۡبِطُواْ ﴾ سره څوک مخاطب دي، د الله ﷻ په توفیق غوره جواب لیکلی دی، مګر د دې مقام په اعتبار سره دلته راته دا جواب هم چندان لرې نه ښکاري چې په ذکره شوي کلمه کښې به ادم ؑ، بي بي حواء رضي الله عنها، او ابلیس درېواړه مخاطب وي.

که څه هم د ابلیس _علیه اللعنة_ د ښکته کېدلو وخت د هغوی دواړو د ښکته کېدلو څخه وړاندې تېر شوی وه مګر اجتماع یې په حکایت کښې ده چې د مَحْکِي عَنْهُ د تفرق سره هیڅ منافات نه لري، د دې نظیر دادی چې الله ﷻ به د قیامت په ورځ د ټولو پیغمبرانو څخه پوښتنه وکړي چې: ﴿ مَاذَآ أُجِبۡتُمۡ ﴾ [المائدة:١٠٩] یعنې تاسو هر یوه ته په خپله‌خپله زمانه کښې د خپل‌خپل امت د پلوه څنګه‌څنګه جواب درکړی شوی وه؟، او داسې مطلب نه دی چې تاسو ټولو ته په یو ځل د خلکو د پلوه څنګه جواب در کړی شوی وه؟.

آدم ؑ کوم شیان د ځانه سره را کوز کړي وه؟

٧_ خینو مفسرینو کرامو د ډېرو شیانو نومونه اخستي دي چې ادم ؑ د ځانه سره د جنت څخه ځمکې ته را کوز کړي وه[2]، خو ځرنګه چې ثبوت یې چندان مزه ناک نه دی نو مونږ پرې ډېره کښېنودله، که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي.

د آدم ؑ او د ابلیس د امتحان څرګند فرقونه

٨_ که څه هم ادم ؑ او ابلیس _علیه اللعنة_ دواړه د امتحان لاندې واقع شوه او دواړه په امتحان کښې بریالي نه شوه مګر د ادم ؑ قدر او عزت د الله ﷻ په نزد کمبود ونه کړ بلکې اضافه شوچې د ده د نسل څخه یو لک څلیرشت زره _زیات یا کم_ پیغمبران پیدا شوه او الله ﷻ ته امید دی چې د خپلې پریمانې اولادې په شمول به بیرته د دوام په توګه جنت ته ورستون شي. او بالمقابل د ابلیس قدر او عزت د خاورو سره برابر شو او روزمره وړاندې د الله ﷻ لعنت اضافه کېږي چې انتهاء به یې دائمي دوزخ وي. او دا ځکه چې:

الف: ادم ؑ په خپله ناکامۍ باندې اعتراف وکړ او ابلیس اعتراف ونه کړ او ځان یې ګنهګار ونه باله.

ب: ادم ؑ خپل ځان ملامته وګاڼه حتی د خپلو کړو څخه یې په ظلم سره تعبیر وکړ او ابلیس خپل ځان ملامته نه کړ او پړه یې په الله ﷻ باندې واچوله چې غیر مناسب امر یې کړی وه ایا دا مناسبه ده چې بهتر دې کمتر ته (د ده په خیال) په سجده شي؟!.

---

(١) تفسیر الخازن ج٣ ص٢٢٤؛ تفسیر القرطبي ج١١ ص٢٥٦؛ حواشي البخاري ج٢ ص٦٩٣.
(٢) روح المعاني ج٨ ص١٠٣

ج: ادم ﷺ پښېمانه او توبه تائب شو، اما ابلیس پښېمانه نه شو او خپل ځان ورته په حقه ښکاره شو (تکبر يې خپل کړ).

د: ادم ﷺ د خپل رب د رحمت څخه نا امیده نه شو او شیطان ترې خپل ځان نا امیده کړ او د رحمت په لټه کښې نه شو.

هـ: د ادم ﷺ ناکامي د نسیان او خطا کیدلو څخه منشأ اخستې وه نو کله چې په خپله خطا او نسیان باندې پوه شو سمدستي توبه تائب شو، او د ابلیس ناکامي د تکبر د کبله وه چې د آخره پورې په خپله تګلاره باندې کلک پاتې شو او لا وراندې کلک به وي.

نو معلومه شوه چې تکبر ډېر لوی مصیبت دی، ټولو مسلمانانو ته په کار دي چې خپل ځانونه ترې بچ وساتي. نو هرڅوک چې د ادم ﷺ په تګلاره لاړ شي هغه به سعادت حاصل کړي او هر څوک چې د شیطان په قدم باندې قدم ږدي هغه به د شقاوت سره مخامخ شي.

﴿ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ قَدۡ أَنزَلۡنَا عَلَيۡكُمۡ لِبَاسٗا يُوَٰرِي سَوۡءَٰتِكُمۡ وَرِيشٗاۖ وَلِبَاسُ ٱلتَّقۡوَىٰ ذَٰلِكَ خَيۡرٞۚ ذَٰلِكَ مِنۡ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ لَعَلَّهُمۡ يَذَّكَّرُونَ (۲۶) ﴾

[۲۶] ای د ادم ﷺ اولادې! بې شکه مونږ په تاسو باندې جامې نازلې کړې دي (تاسو ته مو داسې جامې پیدا کړې دي) چې ستاسو عورتونه پټوي او (هم مو درته په جامو سره) ښائست (پیدا کړی دی)، او دغه (د تقوی لباس) ډېر ښه دی (د مادي لباس څخه).

دغه (ذکر شوی مضمون) د الله ﷻ د قدرتي دلائلو څخه دی شاید چې دوی پند واخلي.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ لاندې مضامینو ته اشاره کړې وه:

۱_ د ابلیس _علیه اللعنة_ عصیان (نافرماني) او د دې موجبه.

۲_ د ده عداوت او ددې سبب.

۳_ د ده په دروغینه وینا باندې د ادم ﷺ تېروتل.

۴_ د ادم ﷺ د تېروتلو نتیجه او د الله ﷻ مغفرت او بښنه.

په دغه آیت او په څو نورو راتلونکو ایتونو کښې الله ﷻ په ذکرو شوو مضامینو باندې څه تفریعي احکام نازل کړي دي ترڅو د ادم ﷺ د اولادې دپاره د عبرت درس جوړ شي او ګټه ترې واخلي، چې خلاصه يې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

۱_ یعني: ای د ادم ﷺ اولادې! مونږ په تاسو باندې ډېر لوی فضل کړی دی چې ستاسو دپاره مو په ځمکه کښې هغه شیان خلق (پیدا) کړي دي کوم چې تاسو ترې جامې جوړوئ، چې ځینې په

کښت او زراعت سره په لاس درځي لکه مالوچ، سونډ او داسې نور، او ځينې د ځارويو د شاګانو څخه ترلاسه کوئ لکه ورېږ، پوستکي او داسې نور.

۲_ په دغو جامو باندې تاسو د يو پلوه خپل عورتونه پټوئ چې ستاسو په ختهٔ کښې اغېزل شوې دي او ستاسو فطري غريزه ده، که بالفرض الله ﷻ ستاسو د جامو بندوبس نه وي کړی نو تاسو به خپل عورتونه د خپل مور او پلار غوندې د ونو په پاڼو پټولی او د لوی جنجال سره به مخامخ وئ.

او د بل پلوه ذکرې شوې جامې ستاسو دپاره ډول او سنګار دی، ستاسو څخه په غير په ځمکه کښې نور ساکښان بربنډ ګرځي او جامې نه لري، نه يې عورتونه د ښېښتانو او ښکو څخه په غير بله پرده لري، نه يې ستاسو غوندې په جامو سره قوارې ښائسته کړی شوې دي. او بالآخره نه يې د عورتونو پټول په خته کښې اغېزل شوي دي.

۳_ خو په ياد ولرئ! لکه څنګه چې الله ﷻ ستاسو دپاره ذکرې شوې مادي جامې پيدا کړې دي همدارنګه يې درته د معنوي جامو بندوبس هم کړی دی چې شريعت يې درنازل کړی دی او په ګڼ شمېر کښې يې پيغمبران عليهم السلام دراستولي دي ترڅو تاسو پرهېزګاران جوړ شئ او د جنتي لباس د اغوستلو جوګه شئ. دا جامې د هغو جامو څخه بهترې دي چې هغه دنيا پورې اړه لري، هغه زړېږي او دا نه زړېږي، هغه موقتي دي او دا دوامداره دي، نو تاسو ته په کار دي چې د معنوي جامو په اغوستلو کښې پوره زيار وباسئ او په مادي جامو کښې هم د معنوي جامو مراعات هېر نه کړئ.

۴_ ای پيغمبره! انسانانو ته د جامو بندو بس او د دوی د عورتونو پټول د الله ﷻ د قدرت د ډېرو لويو نښو څخه دي، دوی ته په کار دي چې وخت په وخت يې خپلو ځانو ته وريه زړه کړي او عبرت ترې واخلي ترڅو د ابليس د غولونې څخه په امن کښې پاتې شي.

توضيحات

۱_ څرنګه چې د ادم عليه السلام او بي بي حواء رضي الله عنها عورتونه په جنت کښې په نوراني جامو باندې پټ وه او ظاهره دا ده چې لا د پټولو مکلفيت يې نه درلود، مګر د دې سره-سره کله چې د دواړو څخه جنتي جامې توی شوې نو د عورتونو د پټولو هڅې يې وکړې ترڅو خپل عورتونه د خپلو ځانونو څخه هم پټ کړي، نو دا لوی دليل دی چې د عورت پټول د انسان په خته کښې اغېزل شوې دي او د اسلام دښمنو ټولنو دا خبره غلطه ده چې په اولو وختونو کښې انسان هم د نورو ساکښانو په څېر بربنډ ګرځېده او د جامو سره وروسته عادت شو بايد د دې عادت څخه صرف نظر شي او خپل اصلي عادت ته ورتاو شي او بالآخره خپل ځان د نورو ځارويو په شان لوڅ لنډغر جوړ کړي.

سو ال جواب

۲_ که څوک وايي چې: د جامو اصل _لکه مالوچ او ورېږ_ خو د ځمکې څخه دي، نه د اسمان څخه، نو په دې کښې څه حکمت دی چې د ﴿وَأَنزَلْنَا﴾ په عوض د "وَخَلَقْنَا" کلمه نازله نه کړی شوه؟ مونږ وايو چې:

الف: دغه حکم چې د فلاني او فلاني شي څخه به جامې جوړېږي د لوح محفوظ ليکلى شوى حکم دى نو د دغه حکم په څمکه کښې پياده کول داسې وګڼل شو لکه چې د هغه ځايه دلته نازل کړى شوى وي[١].

ب: څرنګه چې د جامو د اصل (لکه مالوچ او وړيه) وده او نمو په باران پورې اړه لري او باران د اسمانه نازلېږي نو داسې وګڼل شو لکه چې ذکر شوى اصل پخپله د اسمانه نازل کړى شوى وي[٢].

ج: که څه هم ذکر شوي دواړه جوابونه واقعيت لري مګر د آيت شريف دپاره يې د تفسير په حيث منل غير متبادر ښکاري، نو غوره جواب دا دى چې اکثره وخت په قرآن کريم کښې د کثير المنفعه (ډېر ګټور) شيانو څخه په انزال (راښکته کولو) سره تعبير کېږي لکه ﴿ وَأَنزَلۡنَا ٱلۡحَدِيدَ ﴾ [الحديد: ٢٥] يعنې: او مونږ اوسپنه نازله کړې (پيدا کړې) ده. او پوره واضحه ده چې د جامو د اصل پيدا کول او انسان ته يې د صنعت ښودل زښت ډېر ګټور شيان دي نو ځکه ترې په ﴿ وَأَنزَلۡنَا ﴾ سره تعبير وکړى شو، والله ﷻ اعلم.

"ريش" څه معنى؟

٣ـ د "رِيْش" کلمه اصلًا د مرغه ښکو ته وايي مګر دلته ترې لباس مطلب دى چې انسان ورباندې داسې ډول او سينګار مونده کوي لکه څنګه چې مرغه په ښکو باندې ډولې کېږي[٣].

ذکره شوې کلمه په يوه حديث شريف کښې ډېره ښه تفسير شوې ده چې کله به نبي کريم ﷺ نوې جامه اغوستله نو فرمايل به يې چې: «الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي رَزَقَنِي مِنَ الرِّيَاشِ مَا أَتَجَمَّلُ بِهِ فِي النَّاسِ وَأُوَارِي بِهِ عَوْرَتِي»[۴] يعنې: هغه الله ﷻ لره ستاينه ده چې د جامو (لباسونو) څخه يې هغه راپيرزو کړې دي چې په خلکو کښې ورباندې خپل ځان ډولې جوړوم او هم ورباندې خپل عورت پټوم.

"لباسُ التقوى" د څه شي څخه عبارت دى؟

۴ـ علماوو کرامو د ﴿ وَلِبَاسُ ٱلتَّقۡوَىٰ ﴾ کلمه تقريبًا په لسو معناوو سره تفسيره کړې ده[۵] مګر کومه معنى چې مونږ ته ښه ښکاري او په لسو واړو معناوو باندې مشتمله ده هغه دا ده چې: د ﴿ وَلِبَاسُ ٱلتَّقۡوَىٰ ﴾ څخه پخپله تقوى مراده ده او اضافت پکښې بياني دى. نو د معنى حاصل يې داسې کېږي چې: الله ﷻ په مادي لباس باندې علاوه معنوي لباس هم نازل کړى دى چې د تقوى او پرهېزګارۍ لباس دى. يا په بل عبارت: لباس التقوى دې ته وايي چې سړى خپلې عقيدې او خپل

(١) تفسير الكشاف ج٢ ص٩٧
(٢) تفسير القاسمي ج٧ ص۴٠
(٣) مفردات الراغب ص٢١۴
(۴) مسند أحمد بن حنبل ج١ ص٣٣٢
(۵) زاد المسير ج٣ ص١٢۴

عمل ته شرعي جامه ورواغوندي او اسلام په خپل ځان باندې تطبيق کړي، نو څوک چې غير شرعي لباس اغوندي هغه په حقيقت کښې بربنډ او د لباس التقوى څخه لوڅ پوڅ دی.

د ښه وضاحت دپاره لاندې مثالونه ولولئ:

الف: نبي کريم فرمايلي دي چې: «صِنْفَانِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ لَمْ أَرَهُمَا قَوْمٌ مَعَهُمْ سِيَاطٌ كَأَذْنَابِ الْبَقَرِ يَضْرِبُونَ بِهَا النَّاسَ وَنِسَاءٌ كَاسِيَاتٌ عَارِيَاتٌ مُمِيلَاتٌ مَائِلَاتٌ رُءُوسُهُنَّ كَأَسْنِمَةِ الْبُخْتِ الْمَائِلَةِ لَا يَدْخُلْنَ الْجَنَّةَ وَلَا يَجِدْنَ رِيحَهَا وَإِنَّ رِيحَهَا لَتُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ كَذَا وَكَذَا»[۱].

يعنې: دوه ډلې دوزخيان دي چې (تر اوسه پورې) ما نه دي ليدلي (وروسته به پيدا شي)؛ يوه ډله هغه نارينه دي چې د غوايانو د لکيو غوندې متروکې به ورسره وي او خلک به ورباندې وهي، بله ډله هغه زنانه دي چې پټې بربنډې به وي (داسې جامې به يې اغوستې وي چې بدن به يې ترې ښکارېږي چې يا به ډېرې نازکې وي يا به ډېرې تنګې وي او بالآخره يا به ډېرې لنډې وي)، دوی به راتاوونکې او راتاوېدونکې وي (نارينه به خپلو ځانونو ته په ناز او کرشمو سره راکاږي او د بيګانه وو سره به ناسته ولاړه خوښوي). دوی به خپل سرونه داسې کاږه کوږ کړي وي لکه چې د مايه اوښانو کاږه بوکانونه، دوی به نه جنت ته داخلې شي او نه به د جنت بوی مونده کړي حال دا چې د جنت بوی د دومره-دومره (بعيدې) مسافې څخه موندلی کېږي.

ب: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «حُرِّمَ لِبَاسُ الْحَرِيرِ وَالذَّهَبِ عَلَى ذُكُورِ أُمَّتِي وَأُحِلَّ لِإِنَاثِهِمْ»[۲] يعنې د ورېښمنو او سرو زرو اغوستل زما د امت په نارينه وو باندې حرام کړی شوي دي او زنانه وو ته يې حلال کړی شوي دي.

ج: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَا يَنْظُرُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ خُيَلَاءَ»[۳] يعنې د قيامت په ورځ به الله ﷻ هغه (نارينه) ته د رحمت نظر ونه کړي کوم چې خپله جامه د تکبر د کبله راکاږي.

د: د ابو هريره ﷺ څخه روايت دی چې: «لَعَنَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّجُلَ يَلْبَسُ لِبْسَةَ الْمَرْأَةِ وَالْمَرْأَةَ تَلْبَسُ لِبْسَةَ الرَّجُلِ»[۴] يعنې: نبي کريم ﷺ په هغه نارينه باندې لعنت غوښتی دی چې د زنانه وو په لباس کښې ګرځي او په هغې زنانه باندې هم چې د نارينه وو لباس اغوندي، ته به وايې چې دا سړی دی.

﴿ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ لَا يَفۡتِنَنَّكُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ كَمَآ أَخۡرَجَ أَبَوَيۡكُم مِّنَ ٱلۡجَنَّةِ يَنزِعُ عَنۡهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوۡءَٰتِهِمَآۚ إِنَّهُۥ يَرَىٰكُمۡ هُوَ وَقَبِيلُهُۥ مِنۡ حَيۡثُ لَا تَرَوۡنَهُمۡۗ إِنَّا جَعَلۡنَا

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۲۰۵
(۲) جامع الترمذي ج۱ ص۳۰۲
(۳) جامع الترمذي ج۱ ص۳۰۳
(۴) سنن ابي داوُد ج۲ ص۲۱۰

ٱلشَّيَٰطِينَ أَوۡلِيَآءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿٢٧﴾ وَإِذَا فَعَلُواْ فَٰحِشَةٗ قَالُواْ وَجَدۡنَا عَلَيۡهَآ ءَابَآءَنَا
وَٱللَّهُ أَمَرَنَا بِهَاۗ قُلۡ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَأۡمُرُ بِٱلۡفَحۡشَآءِۖ أَتَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٢٨﴾
قُلۡ أَمَرَ رَبِّي بِٱلۡقِسۡطِۖ وَأَقِيمُواْ وُجُوهَكُمۡ عِندَ كُلِّ مَسۡجِدٖ وَٱدۡعُوهُ مُخۡلِصِينَ لَهُ
ٱلدِّينَۚ كَمَا بَدَأَكُمۡ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾ فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيۡهِمُ ٱلضَّلَٰلَةُۚ إِنَّهُمُ ٱتَّخَذُواْ
ٱلشَّيَٰطِينَ أَوۡلِيَآءَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَيَحۡسَبُونَ أَنَّهُم مُّهۡتَدُونَ ﴿٣٠﴾ ﴾

[۲۷] ای د ادم ﷺ اولادې! تاسو لره دې شيطان په فتنه کښې وانچوي لکه چې ستاسو مور او پلار يې (په فتنه کښې واچول او) د جنت څخه يې وويستل، په داسې حال کښې چې د دواړو څخه يې (د جنت نوراني) جامې د دې دپاره وغورزولې چې دواړو ته خپل عورتونه ور وليده کړي. (څکه ترې ځانونه بچ وساتئ؛ چې) يقيناً شيطان (بلکې) شيطان او د ده (جني) پيروان تاسو د داسې ځاى څخه ګوري چې تاسو يې نه شئ ليدلى (ترڅو چې خپل اصلي شکلونه بدل نه کړي). بې شکه مونږ شيطانان د هغو کسانو دپاره دوستان ګرځولي دي چې هغوى ايمان نه راوړي (نه د مخلصو بندګانو دپاره).

[۲۸] او (برسيره په ايمان نه راوړلو باندې) کله چې بد (او بې شرمه) کار وکړي نو دوى وايي چې مونږ په همدغه (کار) باندې خپل پلرونه موندلي دي او (هم) راته پرې الله ﷻ امر کړى دى. (اى پيغمبره! ورته) ووايه چې يقيناً الله ﷻ په بد (او بې شرمه) کار باندې امر نه کوي، ايا تاسو په الله ﷻ باندې داسې خبرې کوئ چې په هغو باندې نه پوهيږئ؟!.

[۲۹] (ورته) ووايه چې ماته خپل رب ﷻ په انصاف سره امر کړى دى (او ستاسو ويناوې بې انصافي ده) او (هم يې راته امر کړى دى چې) د هر عبادت په نزد خپل مخونه (خاص الله ﷻ ته) سيده کړئ (د غير الله څخه اعراض وکړئ) او خپل رب ﷻ په داسې حال کښې وبلئ؛ چې خاص همده ﷻ ته په غاړو اېښودلو کښې اخلاص کوونکي ياست، لکه چې اول ځل يې (بوازې) پيدا کړي ياست همدغه حالت (پيدا کېدلو) ته به بيا ورو ګرځئ (او هيڅوک به درکښې اشتراک ونه کړي).

[۳۰] (مګر خلک په دوه وو ډلو باندې ووېشلى شوه چې) يوې ډلې ته الله ﷻ هدايت وکړ (مطلب ته يې ورسول) او په بله ډله باندې ګمراهي ثابته شوه. (ځکه چې) دوى د الله ﷻ څخه په غير شيطانان په دوستۍ سره په داسې حال کښې ونيوه چې (په خپلو ځانونو باندې) ګومان کوي چې يقيناً دوى لاره موندونکي دي.

د مطلب خلاصه

د ادم ﷺ او د ابليس ـعليه اللعنةـ د قيصو پورې د اړوند تفريعاتو څخه دا دوهمه تفريع ده، چې

د مضمون خلاصه يې داسې راوځي:

۱_ ای د ادم ﷺ اولادې! پام کوئ چې شیطان مو داسې تېر نه باسي لکه ستاسو مور او پلار يې چې تېر ویستل او د همدغې تېرویستنې په سبب سره يې دواړه د جنت څخه رابهر او د جنتي نوراني لباس څخه يې بربنډ کړه، آن تردې چې دواړو ته يې خپل عورتونه وروښودل او دواړه يې د خجالت سره مخامخ کړه.

شیطان غواړي چې تاسو نه جنت ته داخل شئ، نه جنتي نوراني لباس واغوندئ او بالآخره د تقوی د لباس څخه بربنډ او د قیامت د ورځي د خجالت سره مخامخ شئ.

۲_ ای د ادم ﷺ اولادې! تاسو ته ځکه زیات پام په کار دی چې تاسو ذکر شوی دښمن او د ده لښکر په خپله اصلي څېره باندې نه شئ لیدی مګر د دې سره-سره هغوی تاسو ګوري او بلکې ستاسو په رګونو کښې د وینې په شان ګرځي راګرځي او زړونو ته مو وسوسې دراچوي.

نو د دغسې دښمن څخه خپل ځان بچ کول څه اسانه خبره نه ده، یوازې هغه چاته اسانه ده کوم چې ترې په الله ﷻ باندې پناه وغواړي او په اسلامي شریعت باندې منګولې ښخې کړي.

د همدې کبله زمونږ په مخلصو بندګانو باندې د شیطان سلطه نه چلېږي او د اثر لاندې يې نه واقع کېږي، که بالفرض دوی په کومه خاصه موضوع کښې وغولېږي او خطا شي نو سمدستي په الله ﷻ باندې پنا غواړي چې "أعوذ بالله من الشیطان الرجیم" او په خپله خطا باندې پښېمانه کېږي او توبه تائب جوړېږي.

شیطانانو د هغو خلکو په ښتونو باندې لاسونه ایښي دي کومو ته چې مونږ هغوی دوستان جوړ کړي دي او د لاندې خاصیتونو خاوندان دي:

الف: هغه کسان چې ایمان نه راوړي او په قصدي توګه په ایمان باندې د مشرف کېدلو څخه ډډه کوي.

ب: هغه کسان چې بې شرمه او د حد څخه وتلي بد کارونه کوي، لکه په بربنډه باندې طواف، او دلیل دا نیسي چې په همدې حالت او همدې خوی باندې مونږ خپل پلرونه موندلي دي او دا بې شرمه کار د پلرونو څخه راپاتې دی.

ج: په دې ټولو باندې علاوه دا هم وایي چې الله ﷻ مونږ ته په ذکر شوي کار باندې امر کړی دی او زمونږ فریضه ده چې عمل ورباندې وکړو.

۳_ ای پیغمبره! د شیطان د دوستانو ذکر شوي دلائل په لاندې ډول رد کړه:

الف: الله ﷻ خو ستاسو په هدایت کښې هیڅ قصور نه دی کړی، وخت په وخت يې پیغمبران علیهم السلام دراستولي دي، کتابونه يې درنازل کړي دي، حواس يې درکړي دي چې په دنیا کښې د الله ﷻ د قدرت دلائل وګورئ او عقلونه يې دربښلي دي چې فکر پکښې وکړئ او د منحرفو لارو څخه خپل ځان بچ کړئ او په مخلصو بندګانو کښې شامل شئ.

ب: که تاسو په رښتیانی توګه د خپلو پلرونو تقلید کوئ نو تاسو ته په کار دي چې د خپل پلار (ادم ﷺ) تقلید وکړئ چې کله شیطان خطا کړ نو دستي توبه تائب شو او چې کله یې ترې جنتي جامې وویستلې نو دستي د خپل عورت د پټولو په هڅه کښې شو او د جنت د ونو په پاڼو کښې یې خپل خان ونغښت. عجیبه ده چې د خپل اولني پلار تقلید نه کوئ چې په سمه لار باندې روان وه او د منحرفو پلرونو تقلید ته مو ملاوې تړلې دي او په لوڅه باندې طواف کوئ.

ج: الله ﷻ خو هیڅکله او هیچاته په بې شرمه کار باندې امر نه کوي، که بالفرض تاسو په خپله خبره باندې کلک یاست نو راوښایاست چې په کومه زمانه کښې د کوم یوه پیغمبر په ذریعه تاسو ته الله ﷻ په بې شرمه کارونو باندې امر کړی دی؟! نو معلومه شوه چې تاسو دروغ وایاست او په الله ﷻ باندې بې سنده دروغ تړئ.

۴ـ ای پیغمبره! دا هم ورته ووایه چې زما رب تل په انصاف باندې امر کوي، د ده ﷻ په هدایتونو کښې افراط او تفریط نشته، کوم شریعت یې چې په ما باندې نازل کړی دی هغه هم په انصاف باندې موصوف دی.

۵ـ ای پیغمبره! خلکو ته ووایه چې تاسو هم د الله ﷻ په شان په انصاف باندې ودرېږئ او عملاً بې انصافي مه کوئ چې په خپلو عبادتونو کښې خپله توجه بوتانو ته واړوئ او د کعبې شریفې په عوض کوم یو بوت ته سجده کېږدئ بلکې د خپل هر یو عبادت په وخت کښې خپله ټوله توجه کعبې شریفې ته سیخه کړئ.

همدارنګه مه عقیدةً بې انصافي کوئ چې د الله ﷻ سره په عبادت کښې بل څوک یا بل شی شریک وګڼئ بلکې د همیشه دپاره خپل رب ﷻ په اخلاص سره وبلئ او غاړه ایښودل ورته سوچه جوړ کړئ، او دا څکه چې نه ستاسو په اول پیدا ایښت کښې د الله ﷻ سره بل څوک شریک شته او نه به ستاسو په بیا را ژوندي کولو کښې څوک شریک شي، نو معلومه شوه چې په عبادت کښې هم ورسره بل څوک استحقاق نه لري.

۶ـ ای پیغمبره! د ذکر شوي بیان څخه وروسته ووایه چې د شیطان سره د مبارزې په اعتبار خلک په لاندې دوه وو ډلو باندې ویشلي شوي دي:

الف: یوه هغه ډله خلک دي چې د الله ﷻ وصایاوو ته یې غاړې ایښي دي او د شیطان پیروي نه کوي چې الله ﷻ ورته هدایت کړی دی او په مخلصو بندګانو کښې یې شمېرلي دي.

ب: بله هغه ډله ده چې دوی د ضلالت لاندې قرار نیولی دی او په همدې باندې خوښ او راضي دي بلکې د الله ﷻ څخه په غیر د شیطانانو دوستي یې غوره کړې ده، همدوی یې په دوستۍ سره نیولي دي او بالآخره خیال کوي چې همدوی لاره موندونکي او په سمه لاره باندې روان دي.

توضیحات

۱ـ په ﴿وَقَبِيلُهُ﴾ کښې د "قبیل" کلمه د "قبیلة" جمعه ده، قبیله د هغه لوی ټولګي نوم دی چې یو

تربله سره مخونه اړوي[۱] او يو تربله سره ګډ اهداف ولري، مګر په دې مقام کښې تري د شیطان اولاده مراده ده چې د ده جني پیروان دي او بس.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: د آیت شریف څخه معلومېږي چې مونږ شیطانان نه شو لیدلی، حال دا چې الله ﷻ فرمايي چې: ﴿كَانَ مِنَ ٱلْجِنِّ﴾ [الكهف: ۵۰] یعنې ابلیس د جنیاتو د جنس څخه دی. نو شیطانان هم د همدوی د جنس څخه دي چې خلک غولوي او د ډېرو نصوصو څخه څرګندېږي چې دوی زمونږ د نظر لاندې واقع شوي دي. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: سلیمان ﷺ په پیریانو باندې حکومت او پاچايي کړې ده چې د جنایت په وخت کښې به يې بندیانول او جزا به یې ورکوله، په دې باندې علاوه هغوی به ورسره په مجالسو کښې ګډون کاوه او په حکومتي کارونو کښې به يې ورسره کومک کاوه. الله ﷻ فرمايي چې: ﴿قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ ٱلْجِنِّ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ﴾ [النمل: ۳۹] یعنې: د پیریانو څخه يوه قوي پیري ووېل چې زه به درته د بلقیس تخت د هغه څخه وړاندې راورسوم چې ته د دغه مقام څخه پاڅېږې او رسمي ناسته دې ختمه شي.

ب: همدارنګه د احادیثو کتابونو[۲] د ابو هریره ﷺ نه اوږده قیصه لیکلې ده چې يو شیطان يې نیولی وه، چې باید زیات وضاحت يې همله وکتل شي.

ج: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ عِفْرِيتًا مِنَ الْجِنِّ تَفَلَّتَ الْبَارِحَةَ لِيَقْطَعَ عَلَيَّ صَلَاتِي فَأَمْكَنَنِي اللهُ مِنْهُ فَأَخَذْتُهُ فَأَرَدْتُ أَنْ أَرْبُطَهُ عَلَى سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ حَتَّى تَنْظُرُوا إِلَيْهِ كُلُّكُمْ فَذَكَرْتُ دَعْوَةَ أَخِي سُلَيْمَانَ ﴿ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي ﴾ فَرَدَدْتُهُ خَاسِئًا»[۳] یعنې بیګاه شپه د پیریانو څخه يو قوي پیری ناڅاپه رادمخه شو ترڅو په ما باندې خپل لمونځ ګډوډ کړي، خو الله ﷻ پرې ماته قدرت راکړ نو ومې نیوه، ما غوښتل چې د جومات د يوې ستنې پورې يې وتړم ترڅو يې تاسو ټول وګورئ، مګر د ورور سلیمان ﷺ دعاء راپه زړه شوه چې ای ربه! ماته ښښنه وکړې او داسې واکداري راکړې چې زما څخه وروسته هیچاته د هغې ورکړه مناسبه نه وي، نو د ذلت په حالت کښې مې وشاړه.

نو پوښتنه داده چې ایا ذکر شوي واقعات او نصوص د همدغه آیت شریف سره څه منافات نه لري چې سمدستي د بحث لاندې دی؟

مونږ وایو چې:

(۱) مفردات الراغب ص ۴۰۶
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص ۳۱۰
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۴۸۷

اول: د اهل القبله وو څخه یوه ډله چې معتزله نومېږي د پیریانو د لیدلو څخه انکار کوي او څوک یې چې د لیدلو ادعاء کوي هغه دروغژن ګڼي[۱]، شاید چې ذکر شوو واقعاتو ته به د پیغمبرانو علیهم‌السلام په زمانو پورې بلا دلیله اختصاص ورکوي، که نه نو د هغو څخه خو انکار امکان نه لري، او څوک چې تري انکار کوي نو هغه دې په خپل ایمان باندې ودار شي.

دوهم: زمونږ د أهل السنة و الجماعة عقیده داده چې ملائک، پیریان او شیطانان په خپلو اصلي څېرو کښې نه لیده کېږي اما په فرعي څېرو کښې (لکه د انسان یا بل شي شکل) لیدلي شوي دي او لیدل کېږي، لکه چې ذکر شوي واقعات ورباندې دلالت کوي[۲].

دا د عوامو دپاره، اما که خواصو (پیغمبرانو علیهم‌السلام) په خپلو اصلي څېرو کښې لیدلي وي هم څه ممانعت نشته.

همدغه جواب ته د ﴿ مِنۡ حَيۡثُ لَا تَرَوۡنَهُمۡ ﴾ کلمات اشاره کوي، یعنې ای بنیادمانو! شیطان او د ده اولاده د هغه حیثه تاسو کتلی شي د کوم حیثه چې تاسو هغوی نه شئ کتلی، چې هغه د اصلي اشکالو حیثیت دی.

دریم: په دې باندې علاوه د ﴿ لَا تَرَوۡنَهُمۡ ﴾ جمله د ذکرو شوو نصوصو او واقعاتو سره څکه منافات نه لري چې دلته عادي حالات بیان شوي دي او هلته استثنائي حالاتو ته اشاره شوې، د دې نظیر دا آیت دی چې فرمایي: ﴿ فِيهَا تَحۡيَوۡنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ ﴾ [الأعراف:۲۵] یعنې تاسو به په دغې ځمکه کښې په عادي توګه ژوند کوئ او په عادي توګه به پکښې مړه کېږئ. نو که څوک استثناءً څه وخت په هوا کښې ژوند وکړي او یا په هوا کښې مړ شي د آیت سره څه منافات نه لري.

آیت په آیت تفسیر شوی

۲_ دا جمله: ﴿ إِنَّا جَعَلۡنَا ٱلشَّيَٰطِينَ أَوۡلِيَآءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴾ په دې جمله: ﴿ إِنَّهُمُ ٱتَّخَذُواْ ٱلشَّيَٰطِينَ أَوۡلِيَآءَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَيَحۡسَبُونَ أَنَّهُم مُّهۡتَدُونَ ﴾ باندې ډېره ښه تفسیره شوې ده. یعنې مونږ څکه کافرانو ته شیطانان د دوستانو په حیث ټاکلي دي چې همدوی پخپله په دوستۍ سره نیولي دي او لا ځانونه په حقه هم بولي او په همدې باندې کلک هم دي.

یادونه

۳_ ځینو علماوو کرامو په دې مقام کښې د ﴿ فَٰحِشَةً ﴾ کلمه په "بربنده توګه طواف" باندې تفسیره کړې ده چې پوره بیان یې په راتلونکو ایتونو کښې را روان دی، مګر مونږ ته دا بهتره ښکاري چې ذکره شوې کلمه په عموم سره پرېښودله شي ترڅو د مشرکانو ټولو غیر شرعي کارونو ته ورشامله شي. او دا څکه چې مشرکانو خو یوازې په بربنده توګه طواف کول شرعي نه ګڼل بلکو

---

(۱) تفسیر الکشاف للزمخشري المعتزلي ج۲ ص۹۸
(۲) شرح المقاصد ج۲ ص۵۵

خپلو ټولو کړو وړو ته يې د مشروعاتو لقب ورکاوه، مثلاً د حلالو څارويو تحريم يې د الله ﷻ امر ګاڼه او په خپلو ټولو شرکياتو باندې يې همدغه لقب ايښووده لکه چې د[الأنعام:۱۴۸] آيت لاندې ورته اشاره شوې ده.

د "مسجد" کلمه څه معنی؟

۴_ که څه هم د "مَسْجِد" د کلمې متعارفه معنی جومات ده او په دې مقام کښې يې علماوو کرامو متعددې معناوې کړې دي[۱] مګر مونږ ته دا بهتره ښکاري چې دلته به د ﴿ مَسْجِدٍ ﴾ د کلمې څخه لغوي مسجد مراد وي چې د سجدې د ځاى معنی ورکوي، او نبي کريم ﷺ ورته په يوه اوږده حديث کښې اشاره کړې ده چې: «وَجُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا فَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَدْرَكَتْهُ الصَّلَاةُ فَلْيُصَلِّ»[۲] يعني: ماته ټوله ځمکه د سجدې ځاى او پاکوونکې ګرځولې شوې ده، نو زما د امت څخه چې هر يوه سړي ته د لمانځه وخت ورسېږي (او په هر ځاى کښې چې وي) نو لمونځ دې وکړي (او متعارف جومات ته دې نه ټالوي).

خو د دې سره-سره ذکره شوې کلمه دلته د عبادت څخه کنايه ده. نو د معنی حاصل به يې داسې راووځي چې تاسو په هريوه عبادت کښې، لمونځ وي او که طواف، خپل نيت خاص الله ﷻ ته سيده کړئ او غير الله يا بوتانو ته پکښې ګډون مه ورکوئ په همدغې معنی باندې د آيت شريف متباقي ټکړه دلالت کوي چې: ﴿ وَٱدْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ ﴾ او د خپل رب ﷻ بلنه په داسې حال کښې وکړئ چې خاص همده ﷻ لره په غاړو ايښودولو کښې اخلاص کوونکي ياست.

﴿ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُواْ وَٱشْرَبُواْ وَلَا تُسْرِفُوٓاْۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ ﴾

[۳۱] اى د ادم ﷺ اولادې! د هر يوه عبادت په نزد (لمونځ وي او که طواف) خپل ښائست (جامې) واخلئ (واغوندئ)، او خورئ او څښکئ او د حد څخه تېرى مه کوئ. (ځکه چې) يقيناً الله ﷻ (د ذکرو شوو درېواړو شيانو څخه په يوه کښې هم) د حد څخه تېرېدونکي نه خوښوي.

ارتباط او شان نزولونه

د ذکر شوو تفريعاتو څخه دا درېمه تفريع ده چې د ادم ﷺ او د ابليس ـعليه اللعنةـ د قيصو په تعقيب کښې نازله شوې ده. د شان نزول وجوه يې زښت ډېر دي، لاندې مثالونه يې ولولئ:

۱_ د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دى چې: «كَانَتِ الْمَرْأَةُ تَطُوفُ بِالْبَيْتِ وَهِيَ عُرْيَانَةٌ

(۱) زاد المسير ج۳ ص۱۲۶
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۴۸

فَتَقُولُ مَنْ يُعِيرُنِي تِطْوَافًا»[۱] يعني: د جاهليت په زمانه کښې به ښځې په بربنډه باندې د بيت الله شريف طواف کاوه نو دا خبره به يې د ځانه سره تکراروله چې ماته څوک د عاريت په توګه د غليظ عورت د پټولو دپاره "تِطْوَاف" (کپړه يا رنجاړه) راکوي؟!

"تِطْوَاف" د هغې وړې رنجاړې لقب وه چې فقط په خپل غليظ عورت باندې به يې اچولې وه.

۲ـ د سعيد بن جبير عليه الرحمة څخه روايت دی چې: "كَانَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِالْبَيْتِ عُرَاةً"[۲] خلکو به (نارينه وه او که زنانه) په بربنډه حالت کښې د بيت الله څخه طواف کاوه.

۳ـ د اسلام د راتګ څخه وړاندې به د قريشو د قبيلې څخه پرته ـچې ځانونو ته به يې اهل الحرم ويلې ـ هيڅا په خپلو جامو کښې طواف نه کاوه، د دوی نارينه وو به اطرافي نارينه وو ته جامې ورکولې او زنانه وو به يې زنانه وو ته هم دغه لطف کاوه.

نو هغه چا به چې په مکه معظمه کښې نه اشنا درلود چې جامې ورکړي او نه به يې ځه مال او دارايي درلوده چې د مکيانو څخه جامې په ايجاره او کرايه واخلي، د لاندې دوه وو حالونو څخه به خالي نه وه:

الف: يا به يې خپلې جامې وغورزولې او په لوڅه به يې طواف کاوه.

ب: يا به يې د خپلو جامو سره طواف وکړ مګر د طواف څخه وروسته به يې وغورزولې او د تقی (غورزولې شوې) نوم به يې ورباندې کېښود[۳].

۴ـ ځيني علماء وايي چې: "اِنَّ نَاسًا مِنَ الْأَعْرَابِ يَطُوفُونَ بِالْبَيْتِ عُرَاةً، الرِّجَالُ بِالنَّهَارِ وَالنِّسَاءُ بِاللَّيْلِ"[۴] يعني د اعرابيانو ځينو خلکو به په لوڅه طواف کاوه، نارينه وو به يې د ورځې او زنانه وو به يې د شپې (دغه عمل اجراء کاوه).

۵ـ د بنو عامر د قبيلې خلکو به د حج کولو په ورځو کښې فقط دومره روزي خوړه چې ساګاني به يې ورباندې ساتلې وې، او غوړ خو به يې بالکل نه خواړه، ترڅو د خپل حج تعظيم په ځای کړي. نو مسلمانانو نبي کريم ﷺ ته عرض وکړ چې: «نَحْنُ اَحَقُّ اَنْ نَفْعَلَ ذٰلِكَ يَارَسُوْلَ الله»[۵] يعني: ای د الله رسوله! مونږ ته ډېره بهتره ده چې دغه ډول کار وکړو او د خپل حج تعظيم وکړو. نو الله ﷻ ذکر شوی آيت شريف نازل کړ.

څه لرې نه ده چې د وخت مشرکانو (جاهلانو) به مسلمانان ملامته کړي وي چې تاسو په بربنډه باندې طواف نه کوئ. لکه څنګه چې د دې عصر جاهلان د مسلمانانو خوانانو په ړيرو پوري خاندي او د زنانه وو مسلمانانو په پرده او حجاب باندې ملنډې وهي.

---

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۴۳
(۲) الدرالمنثور ج۳ ص۴۳۹
(۳) تفسير القرطبي ج۸ ص۱۸۹
(۴) زاد المسير ج۳ ص۱۲۷
(۵) تفسير البغوي ج۲ ص۱۵۷

۶_ د عُروه ﷺ څخه روایت دی چې قریشو به په خلکو باندې (په خپل خیال) ثوابونه ګټل، نارینه وو به یې نارینه وو ته (د طواف دپاره) جامې ورکولې او زنانه وو به یې زنانه وو ته (په همدې غرض) خپلې جامې بښلې «فَمَنْ لَمْ تُعْطِهِ الْحُمْسُ طَافَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانًا»[۱] یعنې نو چاته به چې حُمس (قریشو) جامې ورنه کړې نو هغه به د بیت الله شریف طواف په لوڅه (بربنډه) ترسره کاوه.

په همدې هکله ځینو مفسرینو کرامو ځینې نور روایات هم لیکلي دي[۲].

نو الله ﷻ د ذکر شوو بدعتونو (بربنډ طواف کول او د خوراک او څښاک تحریم) په رد کښې ذکر شوی آیت شریف نازل کړ.

د مطلب خلاصه

یعنې ای د ادم ﷺ اولادې! پام کوئ چې شیطان درباندې خپله شومه نقشه عملي نه کړي چې یا مو بربنډ کړي او یا د ده په اشاره باندې پاکیزه حلال شیان په ځان باندې حرام کړئ.

نو جامه ستاسو دپاره ښائست او حسن دی، باید خپل ځانونه په هر وخت کښې پاکیزه او ښائسته وساتئ او د الله ﷻ د نعمتونو څخه استفاده وکړئ، خصوصاً د عبادت په وخت کښې خپل عورتونه پټ کړئ، په بربنډه باندې مه طواف کوئ او مه لمونځ.

په دې باندې علاوه د الله ﷻ د حلال کړی شوو نعمتونو څخه خورئ او څښئ، مګر د شرعي حدودو څخه تجاوز مه کوئ چې یا حرامه جامه واغوندئ او یا خپله شتمني په غیر شرعي امورو کښې ولګوئ. ځکه چې الله ﷻ د شرعي حدودو څخه تېرېدونکي خلک نه خوښوي.

توضیحات

۱_ د جاهلیت په زمانه کښې به عربو په طواف کښې د خپلو ځانونو د بربنډولو دپاره لاندې دلائل تراشل چې:

الف: مونږ د کعبې شریفې د احترام په خاطر په هغو جامو کښې طواف نه کوو په کومو کښې چې مونږ د ګناه مرتکب شوي یاستو[۳].

ب: مونږ خپل ځانونه تفاولا (د نېک فالۍ په توګه) بربنډوو ترڅو د ګناه څخه داسې بربنډ شو لکه د مورګانو څخه د زېږېدنې په وخت کښې چې د جامو څخه بربنډ وو[۴].

ذکر شوی حکم نبي کریم ﷺ ټولو خلکو ته د "حجة الوداع" څخه یو کال وړاندې د علي ﷺ په خوله باندې اعلان کړ چې: «وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ»[۵] یعنې د سږ کال څخه وروسته به هیڅوک په بربنډه باندې طواف نه کوي.

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۲۲۶
(۲) البحر المحیط ج۵ ص۴۰
(۳) المحرر الوجیز ج۷ ص۴۱
(۴) تفسیر الکشاف ج۲ ص۱۰۰
(۵) جامع الترمذي ج۱ ص۱۷۵

"زينة" څه معنى؟

۲_ د "زِينَة" كلمه د ښائست په معنى ده چې لاندې درې ډولونه درلودلی شي[۱]:
الف: نفسي (معنوي) ښائست، لكه علم، نيک عقائد او داسې نور.
ب: بدني ښائست، لكه بدني قوت، ډولي قامت او داسې نور.
ج: خارجي ښائست، لكه د حلال مال كثرت او داسې نور.
په دې مقام كښې همدغه دريم ډول زينت مراد دی ځكه چې مفسرينو كرامو _په اجماعي توګه_ د زينت كلمه په جامو سره تفسيره كړې ده[۲] چې د بدن ځخه بهر دي او د يو پلوه ورباندې عورت پټېږي او د بله پلوه د الله ﷻ د نعمتونو مظهر جوړېږي. نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ اللهَ يُحِبُّ أَنْ يُرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدِهِ»[۳] يعني: يقيناً الله ﷻ دا خوښوي چې د ده ﷻ (د وركړې شوي) نعمت نښې د ده ﷻ په بنده باندې وليدلی شي، ځكه چې د ښو جامو اغوستل د نعمتونو او غنا ډېر ښه مظهر دی.

په لوڅه لمونځ كول جائز نه دي

۳_ احناف عليهم الرحمة د لاندې وجوهو د كبله په لمانځه كښې د عورت پټول فرض ګڼي:
الف: په احكامو كښې د نصوصو عموم ته كتل كېږي، نه د شان نزول خصوص يا د مورد خصوص ته، نو ذكر شوی آيت شريف كه څه هم د طواف په باره كښې نازل شوی دی مګر د مفهوم په عموم كښې يې لمونځ هم شامل دی، نو په لمانځه كښې هم د عورت پټول لازم شوه.
ب: د "مسجد" كلمه په دې مقام كښې هغه معنى وركوي كومه يې چې په نژدې تېر شوي [۳۰] آيت كښې وركوله، نو د معنى حاصل يې داسې راوځي چې تاسو يو عبادت هم په بربنډه باندې مه كوئ، په طواف كښې هم جامې واغوندئ او په لمانځه كښې هم خپل عورتونه پټ كړئ.

سوال جواب

۴_ كه څوک وايي چې: وړاندې په دوهمه توضيح كښې تېر شوه چې د "زِينَة" كلمه په جامو سره تفسيره شوې ده، نو په كار وه چې احنافو عليهم الرحمة په لمانځه كښې د جامو اغوستل فرض ګڼلي وی نه يوازې د عورت پټول؟
مونږ وايو چې: د آيت شريف ځخه يوازې همدومره فهمېږي چې په لوڅه باندې عبادت مه كوئ پاتې شوه دا خبره چې څومره لباس اغوستل ضرور دي او څومره مستحب، نو دا په احاديثو كښې واضحه شوې ده چې د عورت پټول فرض او ضروري دي او په دې باندې علاوه نوره جامه او يا

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۲۳
(۲) تفسير المظهري ج۳ ص۳۴۱
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۰۹

سپېځلې او نظیفه جامه اغوستل مستحب کار دی. لاندې احادیث د وضاحت دپاره ولولئ:

اول: نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَا يَقْبَلُ اللهُ صَلَاةَ حَائِضٍ إِلَّا بِخِمَارٍ»[١] یعنې الله ﷻ د هغې زنانه لمونځ نه قبلوي د کومې چې لمونځ ورباندې فرض شوی وي (بالغه وي) مګر په څپڼي سره (چې د سر وېښتان يې پکښې پټ وي). ځکه چې د زنانه وو د سر وېښتان په عورت کښې شامل دي.

دوهم: نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې: «خَيْرُ ثِيَابِكُمُ الْبَيَاضُ فَكَفِّنُوا فِيهَا مَوْتَاكُمْ وَالْبَسُوهَا»[٢] یعنې ستاسو غوره جامې سپينې جامې دي نو په همدغو کښې مړو ته کفن ورکړئ او همدغه واغوندئ (برابره خبره ده چې په لمانځه کښې وي او که د لمانځه څخه بهر).

دریم: یوه ورځې نبي کریم ﷺ د جمعې په ورځ په ممبر باندې په عتاب آمیزه لهجه دا خبره وکړه چې: «مَا عَلَى أَحَدِكُمْ لَوْ اشْتَرَى ثَوْبَيْنِ لِيَوْمِ الْجُمُعَةِ سِوَى ثَوْبَيْ مِهْنَتِهِ»[٣] یعنې: څه دي په یو ستاسو باندې چې د خپل کارو بار د جامو څخه په غیر نورې دوه جامې (کمیس او لنګ یا پرتوګ) د جمعې د ورځې دپاره وپېري؟! (یعنې که د چا وسه کېږي).

که څوک ددې څخه اضافه تحقیق غواړي نو ځینو اوږدو کتابونو[٤] ته دې مراجعه وکړي.

اسراف وپیژنئ

۴ـ د اسراف د پېژندلو په باره کښې مونږ د [الأنعام:۱۴۱] آیت لاندې د الله ﷻ په توفیق هاغومره څه لیکلي دي چې ذکره شوې کلمه ورباندې پېژاندله کېږي، بیا لیکلو ته يې اړتیا نه وینو مګر په دې مقام کښې ورباندې لاندې معلومات ور اضافه کوو:

الف: د ﴿وَلَا تُسْرِفُوٓاْ﴾ جمله د وړاندېنیو درېواړو مضامینو سره پیوستون لري، نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې په هر عبادت کښې لباس واغوندئ او اسراف مه کوئ چې یا عورت بربنډ کړئ او یا د تکبر جامې په تن کړئ. همدارنګه خوراک او څښاک وکړئ مګر اسراف پکښې مه کوئ چې د شرعي حدودو څخه په افراط یا تفریط سره مخالفت وکړئ.

ب: نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې: «كُلُوا وَاشْرَبُوا وَتَصَدَّقُوا وَالْبَسُوا مَا لَمْ يُخَالِطْهُ إِسْرَافٌ أَوْ مَخِيلَةٌ»[٥] یعنې: خورئ او څښئ، خیرات کوئ او اغوندئ ترڅو چې ورسره اسراف او تکبر ګډ نه شي.

ج: عبدالله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې: «كُلْ مَا شِئْتَ وَالْبَسْ مَا شِئْتَ مَا أَخْطَأَتْكَ اثْنَتَانِ سَرَفٌ أَوْ مَخِيلَةٌ»[٦] یعنې: څه چې دې خوښه وي هغه خوره او څه چې دې خوښه وي هغه اغونده تر هغه چې دوه

(١) سنن ابي داؤد ج١ ص٩۴
(٢) سنن ابن ماجه ص١٠۶
(٣) سنن ابن ماجه ص٧٧: سنن ابن ابي داؤد ج١ ص١۵۴
(۴) احکام القرآن للجصاص ج٢ ص٣١: الحجة البالغه ج١ ص١٩۴
(۵) سنن ابن ماجه ص٢۵٧
(۶) صحیح البخاري ج٢ ص٨۶٠

خوبونه تا خطا کړي (د رکښې موجود نه شي) چې یو د حد څخه تجاوز دی او بل تکبر.

یوه لنډکی قیصه

ع. د ښه وضاحت دپاره په دې مقام کښې یوه لنډکی قیصه د سوال جواب په شکل ولولئ چې د یوه نصراني طبیب او د علي بن الحسین علیه الرحمة ترمنځ واقع شوې ده. هغه دا چې:

نصراني: ستاسو په کتاب (قرآن) کښې د علم طب په هکله څه شی نشته حال دا چې علم په دوه ډوله دی چې یو د ادیانو علم دی، او بل د ابدانو علم دی چې د طب د علم څخه عبارت دی.

علي علیه الرحمة: زمونږ په کتاب کښې د طب علم ټول په نیم ایت کښې نازل شوی دی.

نصراني: هغه کوم نیم ایت دی؟!

علي علیه الرحمة: هغه دا دی چې: ﴿ وَكُلُواْ وَٱشْرَبُواْ وَلَا تُسْرِفُوٓاْ ﴾ یعني: او تاسو خورئ او څښکئ او اسراف مه کوئ.

نصراني: ستاسو پیغمبر په طب کښې څه نه دي ویلي؟

علي علیه الرحمة: زمونږ پیغمبر ﷺ د طب ټول علم په ډېرو اسانو کلماتو کښې راغونډ کړی دی.

نصراني: هغه کلمات کوم دي؟

علي علیه الرحمة: هغه دا دي چې: «اَلْمَعِدَةُ بَيْتُ الْأَدْوَاءِ وَالْحِمْيَةُ رَأْسُ كُلِّ دَوَاءٍ وَأَعْطِ كُلَّ جَسَدٍ مَا عَوَّدْتَهُ»

یعني: معده د مرضونو کور دی، او پرهېز د هرې دوا سر دی، او هر جسد ته هغه شی ورکړه چې ورسره دې عادت کړی وي.

نصراني: "مَا تَرَكَ كِتَابُكُمْ وَلَا نَبِيُّكُمْ لِجَالِينُوسَ طِبًّا"[1] یعني ستاسو کتاب او ستاسو پیغمبر د جالینوس دپاره په طب کښې هیڅ شی نه دی پرېښی.

جالینوس یو مشهور حکیم تیر شوی دی چې په طبابت کښې یې خورا شهرت درلود.

﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ ٱللَّهِ ٱلَّتِىٓ أَخْرَجَ لِعِبَادِهِۦ وَٱلطَّيِّبَٰتِ مِنَ ٱلرِّزْقِ ۚ قُلْ هِىَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ
فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾ قُلْ
إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّىَ ٱلْفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَٱلْإِثْمَ وَٱلْبَغْىَ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَأَن تُشْرِكُواْ
بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا وَأَن تَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ ۖ
فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً ۖ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾﴾

[۳۲] (ورته) ووایه (ای پیغمبره!) چې د الله ﷻ هغه ښائست (جامه) چا حرام کړی دی چې د خپلو

[1] تفسیر القرطبي ج۷ ص۱۹۲

بندګانو دپاره يې راويستلی (پيدا کړي) دی او (همدارنګه د روزيو څخه) پاکيزه (او لذيذه) روزۍ
(چا حرامې کړې دي)؟ (هيچا نه دي حرامې کړي).
(ورته) ووايه چې دا (نعمتونه) په نړدې ژوند کښې د هغو کسانو دپاره دي چې ايمان يې را وړی
وي (دوی ترې محروم نه دي ګرځولي شوي) حال دا چې د قيامت په ورځ (په آخرت کښې) به (د دوی
دپاره دا نعمتونه) سوچه (او د عذاب څخه پاک) وي.
مونږ خپل ايتونه (او احکام) په دغه ډول (وضاحت سره) د داسې قوم دپاره تفصيلوار بيانوو چې
پوهېږي (همدوی ترې ګټه اخلي).
[۳۳] (ورته) ووايه چې يقيناً زما رب ﷻ (ټول) بې شرمه کارونه حرام کړي دي، هغه چې د دغو
کارونو د جملې څخه پټ دي او هغه چې ښکاره دي، او هم (يې مطلقه) ګناه (حرامه کړې ده، وړه وي
او که غټه) او (هم يې په خلکو باندې) ناحقه بغاوت (ظلم حرام کړی دی) او (هم يې دا حرام کړی دی)
چې تاسو د الله ﷻ سره (په عبادت کښې) هغه شی شريک ودروئ کوم چې الله ﷻ (د) هغه (په ثبوت
باندې څه دليل نه دی نازل کړی، او دا (هم) چې تاسو په الله ﷻ باندې هغه څه (د دروغو په توګه)
ووایاست چې (د هغو په ثبوت باندې) تاسو نه پوهيږئ (او علم پرې نه لرئ).
[۳۴] او د هرې ډلې (د سپکولو يا پوپنا کولو) دپاره (د الله ﷻ په نزد) ټاکلی شوی وخت دی،
کله چې د دوی ټاکلی شوی وخت ورسېږي نو نه به ډېر لږ وخت دوی وروسته شي او نه به وړاندې
شي (هېڅ تغير او بدلون به ونه مومي).

د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښې د وړاندېني آيت مضمون تعقيب شوی دی چې الله ﷻ هغه جامې او خوراک او څښاک نه دي حرام کړي کوم چې مشرکان يې په طواف او د حج په موسم کښې په خپلو ځانونو باندې حراموي او لا په تعميل کښې يې دا جرتمه هم لري.

۱ـ يعنې ای پيغمبره! د خلکو څخه توبيخاً او انکاراً پوښتنه وکړه چې الله ﷻ خو په خپلو بندګانو باندې نه هغه لباس اغوستل حرام کړي دي کوم چې د همدوی دپاره يې د ونو، بوټو او د حيواناتو د شاګانو څخه پيدا کړي دي، لکه مالوچ، کتان او داسې نور، او نه يې د روزيو څخه هغه پاکيزه رزق حرام کړی دی چې د همدوی دپاره يې په ځمکه کښې موجود کړی دی. نو دا راته ووایاست چې هغه څوک دی چې د ذکرو شوو شيانو په تحريم باندې يې حکم کړی دی؟ ايا د الله ﷻ څخه په غير بل څوک د تحريم او تحليل اختيار لري؟ که تاسو ذکر شوی حکم الله ﷻ ته منسوبوئ نو په کوم پيغمبر باندې او په کوم کتاب کښې الله ﷻ ذکر شوی حکم نازل کړی دی؟.

۲ـ ای پيغمبره! کله چې مشرکان د ذکرې شوې پوښتنې د جواب څخه عاجز او چپ شوه او بيا يې پرې خانونه ګونګان واچول نو ته پخپله جواب ورکړه چې: ځومره ښائسته لباسونه او ځومره پاکيزه او لذيذ خوراک او څښاک چې تاسو ته په نظر درځي هغه ټول الله ﷻ په دنيا کښې د مومنانو

وپاره پیدا کړې دي چې ترڅو د یو پلوه دوی ترې استفاده وکړي او د الله ﷻ شکرګذاري وکړي او د بله پلوه یې د جنت نعمتونو ته رغبت او مینه زیاته شي.

د دنیاوي نعمتونو څخه کافران هم استفاده کولی شي، نو ترڅو چې مؤمنان په دنیا کښې د الله ﷻ نوم اخلي دنیا به ودانه وي او نعمتونه به پرېمانه وي او په کافرانو باندې به څه بندیز ونه لګولی شي او نه پرې لګولی شوی دی مګر دا بېله خبره ده چې دوی بې د دلیله په خینو نعمتونو باندې د تحریم ټاپه وهي.

هو! اخروي نعمتونه دغسې نه دي چې کافران به پکښې اشتراک وکړی شي بلکې هلته به ټول نعمتونه په مؤمنانو پوري ځانګړي وي او بس. یا په بل عبارت: کافرانو ته په کار وه چې دنیاوي نعمتونه یې په ځانونو باندې نه وی حرام کړي او څه لنډه تنګه استفاده یې ترې کړې وی او دا ځکه چې په اخروي نعمتونو کښې خو بې د دې څخه هم څه برخه نه لري.

۳_ ای پیغمبره! مونږ خپل احکام په دغه ډول باندې په استدلالي توګه بیانوو خو هغه خلک ترې استفاده کولی شي او د هغو پرې سرونه خلاصېږي کوم چې څه پوهه ولري او د ښه او بد څه فرق وکړی شي.

عجیبه کړنلاره

۴_ ای پیغمبره! مشرکانو ډېره عجیبه کړنلاره غوره کړې ده چې په حلالو شیانو باندې د تحریم حکم کوي او د ثوابونو تمه ورته لري، مګر بالمقابل کوم کارونه چې الله ﷻ حرام کړي دي او د عذاب خطر پکښې دی هغه ډېر په زغرده کوي او د هیڅ خطر احساس نه کوي. د مثال په توګه:

الف: ورته ووایه چې زما رب ﷻ، چې ستاسو رب هم دی، ټول بې حیا او بې شرمه کارونه حرام کړي دي چې نه به څوک په ښکاره ډول ورنژدې کېږي او نه به یې د خلکو څخه په پټه مرتکب کېږي. حال دا چې تاسو په بې حیا کارونو باندې نه په ښکاره توګه صرفه کوئ او نه په پټه.

ب: بلکې زما رب ﷻ مطلق ګناه حرامه کړې ده، هره یوه ګناه چې وي، مګر تاسو د یوې ګناه څخه هم سر نه اړوئ.

ج: زما رب ﷻ په خلکو باندې تېری او بغاوت حرام کړی دی، او تاسو په ټولو خلکو باندې عمومًا او په مسلمانانو باندې خصوصًا ډول-ډول ظلمونه کوئ او پخپله هم اقرار کوئ چې دا ظلم او ناحقه کار دی مګر لاس ترې نه اخلئ.

د: بل شی چې زما رب ﷻ حرام کړی دی هغه شرک دی چې په ټولو جنایتونو کښې اول نمره جنایت دی، حال دا چې تاسو یې بې دلیله او بې برهانه مرتکب شوي یاست.

هـ: زما رب ﷻ په تاسو باندې حرامه کړې ده چې په الله ﷻ باندې هغه دروغ وتړئ کوم چې تاسو بې د خپلو خولو څخه پرته د علمه او دلیله راوباسئ.

تاسو د یو پلوه جنایات کوئ او د بله پلوه همدغه جنایات الله ﷻ ته منسوبوئ. یا په بل عبارت:

د گناه څخه مو اعتذار ډېر بد دی، چې په دغو باندې راته الله ﷻ امر کړی دی. نو څرنګه چې تاسو د دغې کړنلارې څخه لاس نه اخلئ نو د عذاب انتظار وباسئ ترڅو چې وخت یې در ورسېږي، کله چې د عذاب ټاکلی وخت ورسیږي نو بیا نه وړاندې او بیرته کېږي او نه پکښې څوک د تصرف او مخنیوي توان لري.

توضیحات

۱ـ علماوو کرامو د دې جملې: ﴿هِيَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا خَالِصَةٗ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ﴾ دپاره لاندې تفسیرونه کړي دي:

الف: عبدالله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې د الله ﷻ نعمتونه د مؤمنانو دپاره خلق کړی شوي دي مګر په دنیا کښې ترې بالتبع کافران هم استفاده کوي ترڅو چې دنیا ودانه وي، خو په آخرت کښې د دوی دپاره خالص او سوچه دي چې کافران ترې بالتبع هم استفاده نه شي کولی[۱].

ب: د الله ﷻ نعمتونه په دنیا کښې د مؤمنانو دپاره پیدا کړی شوي دي مګر د غمونو او تکلیفونو څخه سوچه نه دي، اما په آخرت کښې د دوی دپاره سوچه او خالص دي چې نه به ورسره غم ملګری وي او نه تکلیف او مشقت[۲].

ج: سعید بن جبیر علیه الرحمة وايي چې د معنی حاصل یې داسې کېږي چې د الله ﷻ نعمتونه په دنیا کښې د مؤمنانو دپاره دي په داسې حال کښې چې په آخرت کښې وربانديې دوی د عذاب سره هم نه مخامخ کېږي[۳] چې تاسو څکه معذب شوئ چې په دنیا کښې مو د نعمتونو څخه استفاده کړې ده.

مونږ ته د ایتونو د سیاق او سباق (وړاندې او ېرته) په اعتبار سره همدغه دریم تفسیر غوره ښکاري. مشرکانو خو په خپلو ځانونو باندې د الله ﷻ نعمتونه څکه حرام ګرځول ترڅو خپل ځانونه زیات تقوی دار معرفي کړي، نو الله ﷻ د دوی نظر رد کړ او ورته یې وفرمایل چې د نعمتونو تحریم که د تقوی نښه وی نو د هرڅا څخه وړاندې به په مؤمنانو باندې حرام کړی شوي وی او په آخرت کښې خو به دوی د نعمتونو څخه بالکل څکه نه وی کړې، حال دا چې مؤمنانو ته پرې په دنیا کښې جنایت نشته او په آخرت کښې ورته د تعذیب موجب نه جوړېږي، بلکې په شکریه باندې الله ﷻ خپلو نعمتونو ته لا زیادت ورکوي او پریمانه یې جوړوي.

أَجَل څه معنی؟

۲ـ په ﴿أَجَلُهُم﴾ کښې د "أَجَلٌ" کلمه د ټاکلي شوي وخت څخه عبارت ده[۴].

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: کله د کافرانو د قوت د ماتېدلو او یا پوپنا کولو وخت

---

(۱) الدر المنثور ج۳ ص۴۴۷
(۲) روح المعاني ج۸ ص۱۱۲
(۳) المحرر الوجيز ج۷ ص۴۷
(۴) مفردات الراغب ص۶

راورسېږي نو نه به یوه ګړۍ وروسته شي او نه به وړاندې.

ربنتیا چې کله د قریشو د قوت د ماتېدلو وخت ورسېد (د مکې معظمې د فتحه کېدلو وخت راغی) نو هېڅ تغیر یې ونه خوړ او د مکیانو قوت مات شو.

سوال جواب

که څوک وایي چې: د ټاکلې شوي وخت د رسېدلو په صورت کښې خو احتمال وه چې وخت وړاندې خو الله ﷻ دا احتمال منفي کړ چې: ﴿ لَا يَسۡتَأۡخِرُونَ ﴾ دوی به وروسته نه کړی شي؛ اما د وړاندې کېدلو خو هېڅ احتمال نشته نو پوښتنه دا ده چې د ﴿ وَلَا يَسۡتَقۡدِمُونَ ﴾ جملې په نزول کښې څه حکمت دی؟

مونږ وایو چې: علماوو کرامو خو ذکر شوي سوال ته ډېر جوابونه کړي دي[1] مګر په زړه پوری جواب یې دا دی چې ذکره شوې جمله د عدم تغیر څخه د کنایې په توګه نازله شوې ده او په کنایاتو کښې خو د مبالغې دپاره محال (نه کېدونکي) مضامین هم ذکر کېږي.

د ښه وضاحت په غرض لاندې مثال ولولئ:

په راتلونکې [۴۰] آیت کښې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ حَتَّىٰ يَلِجَ ٱلۡجَمَلُ فِي سَمِّ ٱلۡخِيَاطِ ﴾ یعنې کافرانو ته به د اسمان دروازې ترهغه ببرته نه شي او جنت ته به داخل نه شي ترڅو چې اوښ (من حیث اوښ) د ستنې په سوم (من حیث سوم) کښې ننوزي. حال دا چې دا محال (نه کېدونکی) کار دی، نه به وایې چې داسې ویل شوي دي چې کافران به هېڅکله جنت ته داخل نه شي.

﴿ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ إِمَّا يَأۡتِيَنَّكُمۡ رُسُلٞ مِّنكُمۡ يَقُصُّونَ عَلَيۡكُمۡ ءَايَٰتِي فَمَنِ ٱتَّقَىٰ وَأَصۡلَحَ فَلَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ﴿٣٥﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَٱسۡتَكۡبَرُواْ عَنۡهَآ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٣٦﴾ ﴾

[۳۵] ای د ادم ؑ اولادې! که چېري (زما د پلوه) تاسو ته همدا ستاسو د جملې څخه داسې پیغمبران علیهم السلام درشي چې زما ایتونه (او احکام) په تاسو باندې لولي نو چا چې (د شرک څخه ځان وساته او (خپل اعمال یې) اصلاح کړه نو نه به په دوی باندې (د الله ﷻ د پلوه) څه ډار وي او نه به دوی غمژن شي.

[۳۶] او هغه کسان چې زمونږ ایتونو ته د دروغو نسبت وکړي او (د عقیدې او عمل څخه یې) تکبر (لویي) وکړي همدغه کسان د اور (دوزخ) اندېوالان دي، دوی به پکښې همېشه وي (اندېوالي به یې ورسره پرې نه شي).

[1] تفسیر القاسمي ج۷ ص۷۲

د مطلب خلاصه

د ذکرو شوو تفریعاتو څخه دا څلورمه او وروستنۍ تفریع ده چې د ادم ﷺ اولاده خپل عاقبت ته متوجه کړی شوې ده چې د شیطان په دروغینو خبرو باندې ونه غولېږي. نو حاصل يې داسې راوځي:

١ ـ ای انسانانو! مونږ تاسو څمکې ته د ادم ﷺ په سلسله رانښکته کړي یاست چې د شیطان سره په دلته د یوه وخته پورې لاس او ګریوان یاست مګر تاسو مو بې وسائلو او بې وسلې نه یاست پرېښي، عقلونه مو درکړي، حواس مو دربښلي او بالآخره ټول مخلوقات مو د خپل وحدانیت دپاره نښې او علامات درولي دي، نو تاسو کولی شئ چې خپل خالق ﷻ وپیژنئ او شریک ورسره جوړ نه کړئ.

یا په بل عبارت: په تاسو کښې مو د شیطان سره د مبارزې او مجادلې توان ایښی دی، تاسو په مونږ باندې د دې حق نه لرئ چې پیغمبران او کتابونه درولېږو.

٢ ـ هو! که مونږ په خپل فضل او کرم سره دغه کار وکړ او پیغمبران علیهم السلام مو درواستول چې زمونږ ایتونه يې درباندې ولوستل او زمونږ وحدانیت يې درته په تکرار سره روښانه کړ، نو بیا به تاسو د دغو دوه وو حالونو څخه خالي نه یاست:

الف: که چا خپل ځان عقیدةً او عملاً اصلاح کړ نو په ده باندې نه ډار شته او نه به غمژن شي.

ب: بالمقابل که څوک د عقل څخه کار وانخلي او حواس په کار وانچوي او پیغمبرانو علیهم السلام ته هم د دروغژنانو نسبت وکړي او بالآخره د هغوی تحقیر وکړي، نو دوی به د همیشه دپاره په دوزخ کښې پراته وي. دا دی نه بدلیدونکی قانون په یاد يې ولرئ.

توضیحات

١ ـ په ﴿ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ ﴾ کښې د "إِمَّا" توری په اصل کښې "إِنْ مَا" دی چې د "إِنْ" توری د شرط دپاره دی او د "مَا" په توري باندې يې تاکید موندلی دی[1].

سوال جواب

٢ ـ که څوک وایي چې: د عربیت د قانون په اعتبار سره د "إِذَا" توری په یقیني شرطونو کښې استعمالېږي او د "إِنْ" توری په احتمالي شرطونو کښې[2] لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَإِن كَانَتْ وَٰحِدَةً فَلَهَا ٱلنِّصْفُ ﴾ [النساء: ١١] یعني که مړي یوازې یوه لور درلوده نو دغې لره په میراث کښې د ترکې څخه نیمایي برخه ټاکله شوې ده.

نو پوښتنه دا ده چې د پیغمبرانو علیهم السلام را استول خو یقیني وه نو په دې کښې څه حکمت دی چې د ﴿ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ ﴾ په عوض "إِذَا مَا يَأْتِيَنَّكُمْ" نازل نه کړی شو؟

مونږ وایو: حکمت پکښې دا دی ـ والله اعلم ـ چې د پیغمبرانو علیهم السلام را استول په الله ﷻ باندې

(١) تفسیر الکشاف ج٢ ص١٠٢
(٢) حاشیة الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج٢ ص٢٣٨

واجب نه دي بلکې احتمالي دي، هو! دا بیله خبره ده چې په خپل ځان باندې یې د لطف او فضل د
واجب ګرځولي دي، نو که بالفرض الله ﷻ بالکل پیغمبران علیهم السلام نه وی رااستولي هم په توحید
باندې به خلک مکلف وی.

همدا د أهل السنة والجماعة عقیده ده، اما معتزله وایي چې د پیغمبرانو علیهم السلام رااستول په الله ﷻ
باندې واجب دي[1]، العیاذ بالله ﷻ.

یادونه

۲_ د دغو دواړو ایتونو د مضامینو غوندې مضامین په [البقرة:۳۸_۳۹] ایتونو کښې تېر شوي
دي هیله ده چې زیات تفصیل یې هملته وکتل شي.

هو فقط همدومره توپیر سره لري چې هلته ادم ﷺ او بي بي حواء رضی الله عنها قصداً مخاطب کړی
شوي دي او د دوی اولاده په غوږ وهلی شوې ده، اما دلته د هغوی اولادونو ته په قصدي توګه
خطاب متوجه کړی شوی دی، ته به وایې چې هر امت ته په خپلو خپلو وختونو کښې ذکره شوې
توصیه جدا جدا نازله کړی شوې ده.

﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُم مِّنَ
الْكِتَابِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ
قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿٣٧﴾﴾

[۳۷] نو د هغه چا څخه لوی ظالم څوک دی چې په الله ﷻ باندې دروغ تړي او یا د ده ﷻ ایتونو
ته د دروغو نسبت کوي؟!

دغه ډله (ظالمان) چې دي دوی ته به د کتاب څخه خپله برخه ورسېږي (څه چې ورته لیکل شوي
دي هغه به په دنیا کښې مونده کړي) آن تردې چې کله دوی ته زمونږ استولي پرښتې ور ورسېږي
چې ارواګاني یې پوره قبض کړي نو ویه وایي (دوی ته) چې هغه (باطل معبودان مو) چرته دي چې
تاسو به د الله ﷻ څخه په غیر بلل (عبادت به مو کاوه)؟. دوی به (په جواب کښې) ووایې چې هغوی
خو زمونږ څخه ورک شوه (زمونږ په درد باندې دوا نه شوه)، او په خپلو ځانونو باندې به شاهدي
ورکړي (اقرار به وکړي) چې یقیناً دوی کافران وه (او په غلطه لار باندې روان وه).

د مطلب خلاصه

په دې ایت کښې د وړاندېني متصل آیت وجه بیانه شوې ده چې د معنی حاصل یې داسې کېږي:
کافرانو ته څکه دوزخ د دوام په توګه تاکلی شوی دی چې دوی د ډېر لوی ظالمان دي. ایا د هغه

[1] روح المعاني ج۸ ص۱۱۴

چا څخه بل لوی ظالم شته چې یا په الله ﷻ باندې دروغ تړي او ووايي چې زه پیغمبر یم حال دا چې هغه پیغمبر نه وي، او یا ووايې چې الله ﷻ مونږ ته په بدو او بې شرمه کارونو باندې امر کړی دی حال دا چې الله ﷻ هیڅکله دغسې امر نه کوي او بالآخره یا د الله ﷻ ایتونو ته د دروغو نسبت وکړي چې دا د الله ﷻ ایتونه نه دي؟!.

دغو لویو ظالمانو ته چې الله ﷻ څه ټاکلي دي، خوشالي وي او که خپګان، راحت وي او که مشقت او یا داسې نور، هغه به ورباندې تېرېږي.

۲ـ نو ای مؤمنانو! کله چې ذکر شوو ظالمانو ته خوشالي ورسیده تاسو دا ګومان مه کوئ چې هغوی د الله ﷻ د غضب څخه خلاص شوه او عفوه ورته وکړی شوه، همدارنګه کله چې هغوی ته څه سختي او مشقتونه ورسېږي هم دا خیال مه کوئ چې دا به د هغوی د شرکیاتو جزا وي او د اخروي عذاب څخه به نجات ومومي.

خبره دا ده چې هغوی ته په دنیا کښې خپله ټاکلې برخه رسېږي، څومره عمرونه چې ورته ورکړی شوي وي هغه به تېروي، هغوی ته ترهغه فرصت ورکول کېږي ترڅو چې د ارواګانو د قبض دپاره زمونږ وراستولې شوې پرښتې وروررسېږي، نو په دغه وخت کښې به د هغوی د کفر او شرکیاتو جزاګانې پیل او په لوی عذاب باندې به اخته شي، په دغه وخت کښې به د توبیخ او تخجیل دپاره مخاطب کړی شي چې ستاسو باطل معبودان څه شوه چې د دغه عذاب مخه درڅخه واړوي او نجات درکړي؟.

نو په دغه وخت کښې به د کافرانو عقلونه سرته ورشي او پوه به شي چې په غلطه لاره باندې روان وو او په حسرت سره به جواب ورکړي چې هغوی خو زمونږ څخه ورک شوه، په درک یې نه پوهېږو چې څه شوه او چرته لاړه!، بیا به نو په خپلو ځانونو باندې شاهدي ورکړي چې بې شکه دوی په دنیا کښې په باطله لاره باندې روان وه، او په خپلو کړو وړو باندې به پښېمانه شي مګر د دغه وخت پښېماني به ورته څه ګټه ونه رسوي.

توضیحات

۱ـ علماوو کرامو د ذکر شوي آیت شریف د ﴿نَصِيبُهُم مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ﴾ په دوه وو کلمو کښې زښت ډېر تفسیرونه کړي دي[۱] چې د نصیب څخه په دې مقام کښې کومه برخه مطلب ده او د کتاب کلمه د کوم کتاب څخه عبارت ده.

که څه هم ټول تفسیرونه سره یو تربله څه منافات نه لري مګر مونږ ته چې د مقام په لحاظ کوم تفسیر غوره ښکاري هغه دا دی چې د نصیب څخه هغه شیان مراد دي کوم چې د هرچا دپاره د مور په ګېډه کښې لیکلی کېږي او د کتاب څخه هغه کاغذات مطلب دي کوم چې ذکر شوي شیان پکښې لیکلي شوي وي.

(۱) زاد المسیر ج۳ ص۱۳۱؛ البحر المحیط ج۵ ص۴۶

همدغه تفسیر ته نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې اشاره کړې ده چې مضمون یې لاندې لوستلی شي:

کله چې نطفه د مور په رحم کښې ځای ونیسي نو الله ﷻ ورباندې یوه ملکه مقرره کړي چې ترڅو (برسېره د الله ﷻ په ازلي علم او برسېره د لوح محفوظ په ثبت) لاندې شیان ولیکي:

الف: د دغې نطفې څخه جوړېدونکی انسان شقي دی او که سعید (بد بخت دی او که نېک بخت).

ب: نوموړی نارینه دی او که ښځینه.

ج: نوموړی به په خپل دنیاوي ژوند کښې کوم-کوم کارونه کوي.

د: نوموړی به په کومو کومو ځایونو کښې ګرځي (او په کوم کوم ځای به قدمونه ږدي).

هـ: نوموړی به کوم-کوم شیان خوري او څښکي (د ده روزي به څه شی وي) او داسې نور.

«ثُمَّ تُطْوَى الصُّحُفُ فَلَا يُزَادُ فِيهَا وَلَا يُنْقَصُ» [۱] یعنې بیا لیکلي شوي کاغذات تاو کړی شي چې نه پکښې څه زیادت کېږي او نه کمبود (هیڅ تغیر نه خوري).

مونږ څکه ذکر شوی تفسیر خوښ کړ چې د آیت شریف دا ټکړه ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُنَا ﴾ ورباندې دلالت کوي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې د کافرانو کفري جزاګانې ترهغه نه پیل کېږي ترڅو چې خپلې هغه دنیاوي برخې پوره کړي کومې چې د مورګانو په ګېډو کښې ورته ټاکلې شوې دي، او چې هر وخت یې خپلې برخې تمامې کړې او په څمکه باندې یې د پښو د ایښودلو ځای پاتې نه شي او بالآخره د ارواګانو د قبض دپاره پرښتې ور ورسېږي نو همدغه د دوی د کفري جزاګانو د پیل کېدلو وخت دی.

یادونه

۲_ د ذکر شوي آیت شریف نور تفصیل د [الأنعام:۲۲] آیت لاندې د الله ﷻ په توفیق تېر شوی دی چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو، په دې مقام کښې فقط لاندې سوال جواب اضافه کوو:

که څوک وایي چې: د هغه آیت څخه څرګندېږي چې کافرانو ته به ذکره شوې پوښتنه د قیامت په ورځ متوجه کړی شي چې ستاسو باطل معبودان چرته دي؟ او د دې مقام څخه سرې ته ذهن ته ورځي چې د دغه سوال سره به د څنکدن په وخت کښې مخامخ شي؟.

مونږ وایو چې: څه لرې نه ده چې ذکر شوې پوښتنه د کافرانو څخه د دوی د تخجیل دپاره په مکرره توګه صورت ونیسي، په څنکدن کښې، د محشر په میدان کښې او بالآخره د دوزخ په داخل کښې، لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ ثُمَّ فِي ٱلنَّارِ يُسۡجَرُونَ ۝ ثُمَّ قِيلَ لَهُمۡ أَيۡنَ مَا كُنتُمۡ تُشۡرِكُونَ ﴾ [غافر:۷۲_۷۳] یعنې: بیا به دوی (کافران) په اورکښې وسوزولی شي، بیا به ورته وویلی شي چې هغه (باطل معبودان مو) چرته دي چې تاسو به (په دنیا کښې د الله ﷻ سره) شریکان ګرځول؟.

---

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۳۳۳

﴿ قَالَ ٱدۡخُلُواْ فِيٓ أُمَمٖ قَدۡ خَلَتۡ مِن قَبۡلِكُم مِّنَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ فِي ٱلنَّارِۖ كُلَّمَا دَخَلَتۡ أُمَّةٞ لَّعَنَتۡ أُخۡتَهَاۖ حَتَّىٰٓ إِذَا ٱدَّارَكُواْ فِيهَا جَمِيعٗا قَالَتۡ أُخۡرَىٰهُمۡ لِأُولَىٰهُمۡ رَبَّنَا هَٰٓؤُلَآءِ أَضَلُّونَا فَـَٔاتِهِمۡ عَذَابٗا ضِعۡفٗا مِّنَ ٱلنَّارِۖ قَالَ لِكُلّٖ ضِعۡفٞ وَلَٰكِن لَّا تَعۡلَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَقَالَتۡ أُولَىٰهُمۡ لِأُخۡرَىٰهُمۡ فَمَا كَانَ لَكُمۡ عَلَيۡنَا مِن فَضۡلٖ فَذُوقُواْ ٱلۡعَذَابَ بِمَا كُنتُمۡ تَكۡسِبُونَ ﴿٣٩﴾ ﴾

[۳۸] الله ﷻ به (د قیامت په ورځ ذکر شوو غتو-غتو ظالمانو ته) ووايي چې په اور کښې د هغو امتونو سره (جمعًا) ورداخل شئ کوم چې ستاسو څخه وړاندې، د پیریانو او انسانانو د جملې څخه تېر شوي وه (او تاسو ورپسې اقتداء کړې وه).

(نو) هرکله چې (د ذکر شوي فرمان په اثر) یوه ډله (دوزخ ته) داخله شي نو په خپلې سیالې (هم مسلکې) ډلې باندې به لعنت وايي آن ترديې چې دوی ټول په دوزخ کښې یو تربله سره ومومي (سره غونډ شي) نو د دوی وروستنۍ ډله به د دوی اولنۍ ډلې ته (اشاره وکړي) چې ای زمونږ ربه! دغې ډلې مونږ (په دنیا کښې) بې لارې کړي یاستو. نو دوی ته د دوزخ څخه (زمونږ په نسبت) غبرګ عذاب ورکړه.

الله ﷻ به ووايې چې هرې ګمراه کوونکې ډلې ته غبرګ (عذاب) دی (چې تاسو هم په نسبت سره نورو خلکو ته ګمراه کوونکي یاست) مګر تاسو نه پوهېږئ (خانونو ته مو فکر نه دی).

[۳۹] او د دوی اولنۍ ډله به د دوی وروستنۍ ډلې ته ووايي چې (په دنیا کښې خو) تاسو لره په مونږ باندې څه بهتري نه وه (چې مونږ ته د غبرګ عذاب غوښتنه کوئ، مونږ او تاسو خو په جنایتونو کښې یو برابر وو) نو تاسو (هم زمونږ غوندې) د هغو (جنایتونو) په سبب عذاب وڅکئ کوم چې مو (په دنیا کښې) کسب کړي دي.

ارتباط

وړاندېنې ایتونه په دې خبره تمام شوي وه چې مشرکانو ته به خپل بوتان په کار ورنه شي او په عبادت باندې به یې پښېمانه شي. په دې ایتونو کښې واضحه شوې ده چې دوی به یو بل ته هم ګټه ونه شي رسولی او مشران او کشران به یو په بل لعنت وايي، چې د معنی حاصل یې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

کله چې قیامت قائم شي او حساب کتاب فیصله شي نو الله ﷻ به ټولو کافرانو ته وفرمايي چې تاسو ټول وړاندېني او وروستني (پیریان یاست او که انسانان) دوزخ ته داخل شئ، نو دوی به ټول وار په وار دوزخ ته ورداخلېږي، مشران به وړاندې وي او کشران (پیروان) به ورپسې وي.

په هره ډله کښې به د ذکر شوي ترتيب مراعات وکړی شي مګر د داخلېدلو په وخت کښې به هره داخلېدونکې ډله په بلې سيالې ډلې باندې لعنت وايي او يو ترېله به بېزاره کېږي لنډه دا چې يوه مشرکه ډله به په بله مشرکه ډله باندې لعنت وايي، مثلًا يوه يهودي ډله به په بلې يهودي ډلې باندې په غُصه وي او بښېراوې به ورته کوي، او داسې نور.

۲ـ کله چې ټول کافران په دوزخ کښې داخل شي او يوه ډله او يو فرد هم دباندې پاتې نه شي نو کشران (پيروان) به مشرانو ته اشاره وکړي او الله ﷻ ته به سوال وکړي چې ای زمونږ ربه! مونږ خو دغو بې لارې کړي او کفر ته يې هڅولي وو، که دغو زمونږ په ګمراه کولو کښې زيار نه وی ويستلی نو مونږ به په دنيا کښې کفر نه وی اختيار کړی او د دغې بدې ورځې سره به نه وی مخامخ شوي چې نن ورسره مخامخ ياستو، ای زمونږ ربه! همدغو ته زمونږ په نسبت دوچند عذاب ورکړه چې پخپله ګمراهان وه او مونږ يې ګمراه کړي ياستو.

نو الله ﷻ به کشرانو (پيروانو) ته جواب ورکړي چې مونږ هر ګمراه کوونکي ته دوه چنده يا غبرګ عذاب ټاکلی دی. يا په بل عبارت: دغه د عذاب غبرګېدل خو تاسو په حقيقت کښې د خپلو ځانونو دپاره هم غواړئ او دا ځکه چې که هغوی تاسو ګمراه کړي ياست تاسو هم نور خلک ګمراهۍ ته هڅولي دي، که هغوی ستاسو دپاره د ضلالت ډبره ايښې ده تاسو د نورو خلکو دپاره د ګمراهۍ د ډبرې ايښودونکي ياست. نو مونږ ستاسو په شمول هر ګمراه او ګمراه کوونکي ته مناسبه جزا ټاکلې ده مګر تاسو ورباندې نه پوهېږئ، ستاسو خيال دی چې تاسو به په جزا کښې تفاوت نه لرئ خو خبره داسې نه ده.

بيا به مشران يا پخواني کافران، کشران يا وروستي کافران مخاطب کړي چې:

ای کشرانو! تاسو په څه سبب زمونږ دپاره دعذاب غبرګون غواړئ؟ ايا مونږ ستاسو څخه زيات جنايت کاران وو؟ تاسو په مونږ باندې په څه وجه بهتري درلوده؟

ايا داسې وه چې مونږ عقل او حواس درلوده، بايد چې خپل رب ﷻ مو پېژندلی وی خو ومو نه پېژاند نو جنايت مو غټ شو، او تاسو نه عقل درلود او نه حواس؟

ايا يوازې مونږ ته پيغمبران عليهم السلام راغلي وه او کتابونه يې راوړي وه چې مونږ ترې مخالفت وکړ او تاسو ته نه پيغمبر درغلی وه او نه يې کتاب دروړی وه؟

ايا تاسو په دې بهتري لرئ چې مونږ په خوښه ګمراه شوي وو او تاسو مو په زور بې لارې کړي وئ؟ که بالفرض مونږ په تاسو باندې څه تسلط درلودی نو ستاسو زړونه خو زمونږ د تسلط لاندې نه راتله، بلکې په ذکر شوو ټولو صفاتو کښې سره يو برابر وو، نو په مونږ باندې مه د خپلو کفرياتو پړه اچوئ او مه زمونږ د عذاب د غبرګېدلو غوښتنه کوئ بلکې د خپلو کسبونو په اعتبار سره د الله ﷻ عذاب وڅکئ، هرچا ته د هغه د شرکياتو په معيار سره عذاب ټاکل شوی دی او هرڅوک په خپلو خولو کښې ډوب دی، که مونږ ته الله ﷻ دوه چنده عذاب راکړي او که رايې نه کړي تاسو ته څه ګټه نه رسېږي.

توضيحات

۱ـ نظر دې ته چې د کافرانو د یوه ټولګي څخه په ﴿كُلَّمَا دَخَلَتۡ أُمَّةٌ﴾ کښې د ﴿أُمَّةٌ﴾ په کلمې سره تعبیر کړې شوی دی او د ﴿أُمَّةٌ﴾ کلمه مفرده مؤنثه ده، نو د لفظي تانیث په اعتبار سره په ﴿لَّعَنَتۡ أُخۡتَهَا﴾ کښې ورته مؤنث ضمیرونه راجع کړې شوه او د بلې سیالې څخه په "اخت" سره تعبیر وکړې شو. که بالفرض ذکر شوی اعتبار دلته نه وی مراعت شوی نو "لعن اخوتهم" به نازل شوی وی.

نو څرنګه چې لفظي اعتبارات په مراده معنی باندې څه تاثیر نه اچوي نو د معنی حاصل به یې داسې کېږي چې: هرکله چې د کافرانو یوه ډله اور ته ورداخله شي نو د دغې ډلې خلک به په خپلو مسلکي ورونو باندې لعنت وايي.

لنډه دا چې دلته نسبي وروروالي مطلب نه ده بلکې مسلکي او عقیدوي وروروالي مراده ده[۱] لکه یهودیت، نصرانیت او داسې نور. او د نسبي وروروالی څخه په غیر د وروروالی اطلاق په نورو اړیکو باندې هم د مجاز په توګه کېږي لکه قومیت، دوستي، یو کسبي، او بالآخره دین، مذهب او داسې نور[۲].

اولنۍ ډله او وروستنۍ ډله

۲ـ په دې مقام کښې الله ﷻ کافران دوزخیان په دوه ډلو باندې وېشلي دي: اولنۍ ډله او وروستنۍ ډله. چې دواړه ډلې په لاندې دوه وو ډولونو باندې تفسیر کېدلی شي:

الف: لومړنۍ ډله د آمرانو حاکمانو څخه عبارت ده او وروستنۍ ډله د تابعانو او پیروانو لقب دی، لکه چې الله ﷻ د همدوی د خولو څخه حکایت کوي چې: ﴿إِذۡ تَأۡمُرُونَنَآ أَن نَّكۡفُرَ بِٱللَّهِ وَنَجۡعَلَ لَهُۥٓ أَندَادٗا﴾ [سبأ:۳۳] یعنې پیروان دوزخیان به په آمرانو دوزخیانو باندې پړه ورواچوي چې زمونږ په کفر باندې تاسو علامته یاست څکه چې تاسو به راته امر کاوه چې په الله ﷻ باندې کافران شو او همده ﷻ ته سیالان (شریکان) ودروو.

ب: اولنۍ ډله د اساس اېښودونکو څخه عبارت ده چې د راتلونکي نسل دپاره یې د کفر لاره هواره کړې ده، او وروستنۍ ډله د همدوی د وفادارو شاګردانو لقب دی چې په ړندو سترګو یې د هغوی تقلید کړی دی.

الله ﷻ د همدوی د خولې څخه حکایت کوي چې: ﴿رَبَّنَا مَن قَدَّمَ لَنَا هَٰذَا فَزِدۡهُ عَذَابٗا ضِعۡفٗا فِي ٱلنَّارِ﴾ [ص:۶۱] یعنې ای زمونږ ربه! هر چا چې مونږ ته دغه (د کفر لاره) وړاندې کړې ده (او د دې اساس یې راته اېښی دی) نو هغه ته د اور څخه غبرګ عذاب ورکړې.

د ښه وضاحت دپاره لاندې احادیث ولولئ:

(۱) الدر المنثور ج۳ ص۴۵۱

(۲) مفردات الراغب ص۸

اول: نبي کريم ﷺ د دعوت په ليک کښې هرقل پاچا ته دا خبره هم ليکلې وه چې: «أَسْلِمْ تَسْلَمْ يُؤْتِكَ اللَّهُ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ فَإِنْ تَوَلَّيْتَ فَإِنَّ عَلَيْكَ إِثْمَ الْيَرِيسِيِّينَ»(۱) يعنې مسلمان شه چې سالم پاتې شې (او) الله ﷻ درته دوه اجرونه درکړي (يو د خپل خان او بل د رعيت)، نو که د مسلمانېدلو څخه مخ واړوې نو يقيناً په تا باندې د کاريګرو (پيروانو) ګناه هم ده.

دوهم: نبي کريم ﷺ د يوه اوږده حديث په ضمن کښې فرمايلي دي چې: «إِنَّ الدَّالَّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ»(۲) يعنې يقيناً په خير باندې دلالت کوونکی د خير د کوونکي غوندې دی (همدارنګه د بدو امرکوونکی هم بدکار ګڼل کېږي څکه چې امر بالمنکر کوي).

درېم: نبي کريم ﷺ په اوږده حديث کښې فرمايي چې: «وَمَنْ دَعَا إِلَى ضَلَالَةٍ كَانَ عَلَيْهِ مِنَ الْإِثْمِ مِثْلُ آثَامِ مَنْ يَتَّبِعُهُ لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ آثَامِهِمْ شَيْئًا»(۳) يعنې هرڅوک چې ګمراهۍ ته بلل وکړي نو په ده باندې د ګناه څخه د هغو خلکو د ګناهونو په مثل ده چې د ده پيروي يې کړې ده، دا کار د هغوی د ګناهونو څخه هيڅ شی هم نه کموي.

څلورم: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَا مِنْ نَفْسٍ تُقْتَلُ ظُلْمًا إِلَّا كَانَ عَلَى ابْنِ آدَمَ كِفْلٌ مِنْ دَمِهَا ذَلِكَ بِأَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ أَسَنَّ الْقَتْلَ»(۴) يعنې هيڅ نفس نه دی چې په ظلم سره ووژلی شي مګر د هغه د خون څخه د ادم ؑ په زوی (قابيل) باندې څه برخه شته، دا څکه چې نوموړی هغه اولنی انسان دی چې د وژلو دېره يې اېښې ده.

ضعف څه معنی؟

۳ـ "ضِعْفٌ" ـ لکه "عِلْمٌ" ـ په عربي ژبه کښې د يو شي يوه مثل ته وايي. او يا په عربي کلام کښې بو مثل يا زيات مثلونه د ضعف په نامه يادېږي(۵).

مونږ ته په دې مقام کښې دوهمه معنی غوره ښکاري، دا څکه چې ټول ګمراه کوونکي خو په جنايت (ګمراه کولو) کښې يو برابر نه دي، چا لږ خلک بې لارې کړي دي او چا ډېر، د چا په بده کړنلاره باندې لږ خلک تللي دي او د چا ډېر.

﴿لِكُلٍّ ضِعْفٌ﴾ څه معنی؟

۴ـ کله چې وروستنۍ ډله د لومړنۍ ډلې دپاره د عذاب د غبرګېدلو غوښتنه وکړي نو الله ﷻ به د دوی د غوښتنې په جواب کښې دا فرمان ﴿لِكُلٍّ ضِعْفٌ﴾ صادر کړي، چې لاندې تفسيرونه درلودلی شي:

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۵
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۹۵
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۹۶
(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۹۶
(۵) روح المعاني ج۸ ص۱۱۶؛ التفسير الكبير ج۱۳ ص۷۴

الف: ستاسو د غوښتنې څخه لا وړاندې د اولنۍ ډلې هر یوه دوزخي کس ته غبرګ عذاب ټاکلی شوی دی، خو تاسو یوازې ظاهري عذاب حس کولی شئ؛ اما په باطني عذاب باندې -چې د دوی د هر یوه زړه ته متوجه دی- تاسو علم او پوهه نه لرئ، که نه نو تاسو به یې غوښتنه نه وی کړې[1].

مونږ ته دغه تفسیر، برسېره پر دې چې متبادر نه دی، خوندور نه ښکاري ځکه چې خبره په ډلو کښې راروانه ده، نه په افرادو کښې.

ب: ای وروستنۍ ډلې! تاسو د هغوی دپاره د عذاب د غبرګېدلو غوښتنه مه کوئ ځکه چې ستاسو او د هغوی هرې یوې ډلې ته غبرګ عذاب ټاکلی شوی دی مګر تاسو د خپل عذاب په غبرګېدلو باندې علم نه لرئ، ځکه لکه څنګه چې هغوی تاسو بې لارې کړي یاست همدارنګه تاسو هم هغوی بې لارې کړي دي، که بالفرض په دنیا کښې تاسو د هغوی اطاعت نه وی کړی او د هغوی لښکر مو نه وی غټ کړی نو د هغوی څخه به دومره غټ-غټ ګمراهان او ګمراه کوونکي نه وی جوړ شوي لکه چې ستاسو په پیروۍ سره ترې جوړ شوي دي[2].

مونږ ته دغه تفسیر هم په زړه پورې نه برېښي ځکه چې که څه هم د پیروانو موجودیت د ګمراهانو مشرانو په ګمراهۍ باندې اثر اچوي مګر د ګمراهۍ مؤسسین یې نه ګڼل کېږي چې دوی ته د ګمراه کوونکو لقب ورکړی شي.

ج: نو بهتر تفسیر دا دی -والله ﷻ أعلم- چې: مونږ اولنۍ هرې ډلې ته د دوی عذاب غبرګ کړی دی چې تاسو هم پکښې شامل یاست مګر تاسو نه پوهېږئ، او دا ځکه چې که هغوی ستاسو د پاره د جنایت ډېره او اساس ایښی دی نو تاسو د نورو دپاره په همدغه کار باندې اخته شوي یاست. همدارنګه که هغوی په تاسو باندې د منکراتو امر کړی دی نو ستاسو اکثریت هم نظر نورو خلکو ته همدغه عمل اجراء کړی دی، که څه هم د منکراتو په نوعه او د پیروانو په کموالي او زیاتوالي کښې به سره فرق لرئ مګر په دغه نوم (ګمراه کوونکي) کښې سره ټول شریک یاست، که بل مو هیڅوک نه وي بې لارې کړی خپل ځان او خپل اولادونه خو مو بې لارې کړي دي.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَـٰتِنَا وَٱسْتَكْبَرُواْ عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَٰبُ ٱلسَّمَآءِ وَلَا يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ ٱلْجَمَلُ فِى سَمِّ ٱلْخِيَاطِ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾ لَهُم مِّن جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِن فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿٤١﴾﴾

[۴۰] یقینًا هغه کسان چې زمونږ ایتونو ته د دروغو نسبت کوي او (د قبول څخه یې) سرکشي کوي، دوی ته به د اسمانو دروازې (د مرګ په وخت کښې) بېرته نه کړی شي او دوی به (د قیامت په

---

(۱) تفسیر المراغي ج۸ ص۱۴۹
(۲) روح المعاني ج۸ ص۱۱۷

ورخ) جنت ته داخل نه شي ترڅو چې اوښ (من حيث اوښ) د ستنې په سوَم (من حيث سوم) کښې ننوزي، او مونږ مجرمانو ته دغه ډول جزا ورکوو (چې د جنت څخه بې محروموو).

[۴۱] دوی لره به (په دوزخ کښې) د اور فرش وي او د پاسه به ورباندې (د اور) برستنې وي (په اور کښې به راتاو وي)، او مونږ ظالمانو ته دغه ډول جزا ورکوو.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی چې د ټولو کافرانو حالات عموماً او د غټو ظالمانو حالات خصوصاً په ځینو موثرو عباراتو باندې بیان شوي دي، چې لنډ مطلب يې په لاندې ډول دی:

۱ـ ټول کافران او خصوصاً غټ ظالمان (چې زمونږ ایتونو ته د دروغو نسبت کوي او د قبول څخه يې تکبر کوي) نه به د مرګ په وخت کښې د دوی ارواګانو ته د اسمان دروازې پرانستلې شي چې علیین ته پورته شي، او نه به د قیامت په ورځ پخپله دوی ته دا کار وکړی شي چې د جنت په لور څه ورنژدې شي.

یا په بل عبارت: دوی به تر هغه جنت ته داخل نه شي ترڅو چې اوښ د خپل جسامت سره-سره د ستنې په سوم کښې (د خپل باريکوالي سره-سره) ننوځي؛ نو څرنګه چې ذکر شوی عمل محال (نه کېدونکی) دی همدارنګه د دوی جنتې جوړېدل هم محال او نه کېدونکي دي. او دا ځکه چې دوی مجرمان دي او مجرمانو ته مونږ دغسې جزاوې ورکوو.

۲ـ لنډه دا چې د ذکر شوو ظالمانو (او کافرانو) جزاوې د دوه وو برخو څخه مرکبې دي؛ يوه دا چې جنت ته به په ابدي توګه داخل نه شي او بله دا چې دوزخ به ورباندې د هرې خوا څخه احاطه کړې وي چې فرشونه به يې د اور فرشونه وي او برستنې به يې هم د اور برستنې وي.

او مونږ دغه ډول جزاوې بل چا ته نه بلکې ذکرو شوو ظالمانو (او کافرانو) ته ورکوو او همدغه ډول جزاوې د دوی سره موافقې دي.

توضیحات

۱ـ علماوو کرامو د آیت شریف د دې جملې ﴿لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ ٱلسَّمَآءِ﴾ دپاره متعدد تفسیرونه کړي دي[۱]، لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: د مجرمانو (کافرانو) نیک اعمال او طاعتونه به د الله ﷻ په نزد قبول نه کړی شي، لکه څنګه چې د مؤمنانو طاعتونه د قبول درجې ته خېژول کېږي[۲].

مګر مونږ ته دا تفسیر خوندور نه ښکاري ځکه چې کافران خو نه نیک اعمال لري او نه طاعتونه، ځکه چې سالمه عقیده نه لري.

(۱) زاد المسير ج۳ ص۱۳۴

(۲) تفسير الطبري ج۵ ص۱۷۷

ب: ذکره شوې جمله جنت ته د کافرانو د عدم دخول څخه کنایه ده[۱].
مونږ ته دا تفسیر هم په زړه پورې نه برېښي، ځکه چې همدغه مضمون په راتلونکې جمله ﴿ وَلَا يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ ﴾ کښې پروت دی حال دا چې د تاکید څخه تاسیس بهتر دی.
ج: ډېر بهتر هغه تفسیر دی کوم چې نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې بیان کړی دی هغه دا چې: کله چې د مؤمن روح قبض کړی شي نو په ډېر عزت او درناوي سره به اسمانونو او بالآخره علیین ته ورسول شي چې په اوم اسمان کښې یو عالي مقام دی. بالمقابل کله چې د کافر روح واخستلی شي نو په ډېره اهانت امیزه او بې وقاره توګه به د اسمانونو طرف ته حرکت ورکړی شي آن تردې چې لومړني اسمان ته ورسولی شي «فَيُسْتَفْتَحُ لَهُ فَلَا يُفْتَحُ لَهُ»[۲] نو د دروازې پرانیستل به ورته وغوښتل شي خو ورته بېرته به نه کړی شي بیا نبي کریم ﷺ د اشتهاد په توګه ذکر شوی آیت شریف ولوست چې: ﴿ لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَٰبُ ٱلسَّمَآءِ ﴾.
نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې کافرانو ته به د اخروي سفر په اول وخت (د مرګ په وخت) کښې تر هغه د اسمان دروازې بېرته نه کړی شي، او د سفر په وروستني څنډه کښې به هم ورته د جنت دروازې ترهغه بېرته نه کړی شي ترڅو چې اوښ د ستنې په سوم کښې ورننوځي.

کافرانَ اسمان ته نه شي ختلی

۲ـ مونږ ته د آیت شریف د ذکرې شوې ټکرې څخه دا مفهوم هم ذهن ته راځي ـوالله أعلمـ چې په دنیاوي ژوند کښې امکان شته چې کافران ستورو ته وخېژي مګر اسمان ته نه شي ختلی او د اسمانو دروازې د دوی پرمخ تړلې دي. نن سبا کفري نړۍ ادعا کوي چې فلانې او فلانې ستوري ته هغه او دغه کسان ورسېده او هلته پیاده شوه، خو دا دعوه هیچا نه ده کړې چې فلانی اسمان ته ورسېده، او نه به یې وکړی شي. نو که د کافرانو ذکره شوې ادعا رښتیا وي او واقعیت ولري نو ذکر شوي ستوري به ضرور د اسمان څخه لاندې وي او په قدرتي توګه به په خپل مدار کښې څرخېږي.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: ځینو خلکو د ﴿ ٱلْجَمَلُ ﴾ کلمه په هغه غټې پړي باندې تفسیره کړې ده په کوم باندې چې په سیند کښې بېړۍ تړله کېږي او یا وربانده سړی د کجورې یوې دنګې ونې ته خېژي[۳]. نو پوښتنه دا ده چې ایا دغه تفسیر د ستنې د سوم سره ښه مناسب نه دی؟!.
مونږ وایو چې:

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۳ ص۷۶
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۴۱۴
(۳) تفسیر القرطبي ج ص۲۰۷

الف: د همدغه تفسیر د رد دپاره عبدالله بن مسعود ﷺ ذکره شوې کلمه داسې تفسیره کړې ده «هُوَ زَوْجُ النَّاقَةِ»⁽¹⁾ یعنې د جَمل کلمه د اوښې د مېړه (نر اوښ) څخه عبارت ده. ته به وایې چې چې هغو خلکو خبره ردوي کومو چې په پړي باندې تفسیره کړې ده.

ب: که څه هم د ستنې په سوم کښې د پړي ننوتل هم محال کار دی مګر د اوښ ننوتل پکښې ډېر زیات محال (ناشونی کار) دی چې جوړښت یې هم د ننوتلو دپاره جوړ نه دی (د مار شکل نه لري).

ج: دغه ډول جمله ﴿ حَتَّىٰ يَلِجَ ٱلْجَمَلُ فِي سَمِّ ٱلْخِيَاطِ ﴾ د عربو په محاورو کښې مستعمله وه او دوی ورسره اشنا وه او په اذهانو کښې یې ډېره ښه کښېناستله، لکه "حَتَّى يَشِيبَ الْغُرَابُ" یعنې دا کار ترهغې کیدونکی نه دی ترڅو چې کارغه سپین شي.

﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَآ أُو۟لَـٰٓئِكَ أَصْحَـٰبُ ٱلْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَـٰلِدُونَ ﴿٤٢﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ تَجْرِى مِن تَحْتِهِمُ ٱلْأَنْهَـٰرُ ۖ وَقَالُوا۟ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى هَدَىٰنَا لِهَـٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِىَ لَوْلَآ أَنْ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ ۖ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِٱلْحَقِّ ۖ وَنُودُوٓا۟ أَن تِلْكُمُ ٱلْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ ﴾

[۴۲] او هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي او نېک عملونه یې کړي وي؛ مونږ خو نفس نه مکلف کوو مګر د هغه د وسې په اندازه همدغه کسان د جنت اوسېدونکي دي، دوی به په جنت کښې همېشه وي.

[۴۳] او مونږ به هغه شی چې د دوی په زړونو کښې وي چې د (کوچنی) کینې څخه عبارت دی (د دوی د زړونو څخه) وباسو (او حقوق به یې سره تبادله کړو). د دوی څخه لاندې به (ځلور) ویالې بهېږي، او دوی به وایي چې هغه الله ﷻ لره حمد او ثنا ده چې دغه (جنت) ته یې زمونږ لارښوونه وکړه او مونږ نه وو چې لاره مو (دې ته) موندلې وی که (بالفرض) مونږ ته الله ﷻ هدایت نه وی کړی، یقیناً چې (مونږ ته) زمونږ د رب ﷻ پیغمبران علیهم السلام په حقه راغلي وه.

او دوی ته به (په دغه وخت کښې) اواز وکړی شي چې دغه جنت مو هغه (جنت) دی کوم چې تاسو ته په دې سبب ورپا درکړی شو چې تاسو (په دنیا کښې نېک) عملونه کول.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د کافرانو او دوزخیانو حال بیان شوی دی او په دې ایتونو کښې د مؤمنانو جنتیانو حالات بیانېږي ترڅو د مقایسې په توګه ولوستلی شي.

(¹) الدر المنثور ج۳ ص۴۵۶

د مطلب خلاصه

۱_ یعني: لکه څنګه چې کافران د دوزخ انډیوالان دي، انډیوالي یې سره همیشه ده، همدارنګه بالمقابل هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي او نېک اعمال یې کړي وي د جنت انډیوالان دي او انډیوالي یې ورسره نه پرېکېدونکې ده. حال دا چې دغه دوه کارونه (ایمان راوړل او نیک اعمال کول) د هرانسان په توان کښې شته، مونږ هیڅوک په داسې شي باندې مکلف نه ګرځوو چې د هغه د توانه بهر او تر وسې یې پورته وي.

لنډه دا چې جنت ته داخلېدل ډېر اسان کار دی او د هر چا د وسې کېږي چې ذکر شوې دوه حکمونه په خپل ځان باندې تطبیق کړي او جنت ته داخل شي.

۲_ جنتیان به د دوزخیانو غوندې یو د بل دښمن نه وي، یوه ډله به بلې ډلې ته ښیراوې نه کوي او یو تربله به سره لعنت نه وایي، بلکې ټول به سره خواږه دوستان او نژدې وروڼه وي، د دوی ترمنځ چې په دنیا کښې څه شکر رنجي تېره شوې وي او یو د بل څخه څه ګیله مند وي هغه به یې هم مونږ د زړونو څخه وباسو، دا ځکه چې ګیله او چا ته په غوصه کېدل هم یو ډول عذاب دی چې د جنت سره مناسبت نه لري، جنت خو سراسري خوشالي ده.

۳_ جنتیان به په دنګو-دنګو ماڼیو کښې ناست وي او لاندې به ترې د څلورو شیانو (اوبو، شودو، شاتو او شرابو) لښتې بهېږي، دوی به وایي چې هغه الله ﷻ ته حمد او ثنا ده چې دغو نعمتونو ته یې زمونږ لارښوونه وکړه، که بالفرض د الله ﷻ هدایت نه وی نو مونږ به ورته لاره نه وی موندلې او د دوزخیانو غوندې به ترې محروم شوي وی.

۴_ الله ﷻ خو مونږ ټولو انسانانو ته پیغمبران را استولي وه چې مونږ یې په لارښوونو باندې عقیده وکړه او کافرانو دروغژن وبلل، دا دی اوس واضحه شوه چې مونږ ته پیغمبران علیهم السلام په حقه را استولی شوي وه او څه یې چې راته ویلي وه هغه حق وه.

۵_ نو په دغه وخت کښې به جنتیانو ته اواز وکړی شي او د دوی د خوشالۍ دپاره به ورته وویلی شي چې دا هغه جنت دی چې د خپلو اعمالو په سبب سره تاسو ته ورپا درکړی شو، ستاسو کړه وړه د ارزښت په اعتبار سره د جنت د یوې لوېشتې ځای ارزښت هم نه لري مګر د الله ﷻ مهرباني (رحمتونه) ورسره ملګري شوه او تاسو یې دغه لوړ مقام ته ورسولی.

توضیحات

۱_ که څه هم علماوو کرامو د دې جملې ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ﴾ ډېر تفسیرونه کړي دي چې د ﴿غِلٍّ﴾ څخه د جاهلیت د زمانې کینه او عداوت مراد دی او یا د جنتیانو څخه اهل البدر او نور مشخص صحابه کرام رضی الله عنهم مراد دي[۱]، مګر بهتره دا ده چې د ذکرې شوې جملې په تفسیر کښې په لاندې حدیث باندې اکتفاء وکړی شي او ټولو جنتیانو ته شامل وګڼل شي.

(۱) زاد المسیر ج۳ ص۱۳٦

نبي کريم ﷺ فرمایلي دي: «يَخْلُصُ الْمُؤْمِنُونَ مِنَ النَّارِ فَيُحْبَسُونَ عَلَى قَنْطَرَةٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ فَيُقْتَصُّ لِبَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضٍ مَظَالِمُ كَانَتْ بَيْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا حَتَّى إِذَا هُذِّبُوا وَنُقُّوا أُذِنَ لَهُمْ فِي دُخُولِ الْجَنَّةِ فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَأَحَدُهُمْ أَهْدَى بِمَنْزِلِهِ فِي الْجَنَّةِ مِنْهُ بِمَنْزِلِهِ كَانَ فِي الدُّنْيَا»[(۱)] يعني: مؤمنان به د دوزخ څخه نجات مونده کړي نو دوی به په یوه پله باندې بنه تال کړی شي چې د دوزخ او جنت ترمنځ پروت دی، نو د ځینو دپاره به د ځینو نورو څخه د هغو مظالمو بدله واخستل شي کومو چې د دوی ترمنځ په دنیا کښې موجودیت درلود، آن تردې چې دوی مهذب اوصاف کړی شي نو دوی ته به د جنت د داخلېدلو اجازه ورکړی شي، نو په خپل رب ﷻ مې دې سوگند وي چې هر يو د دوی به په جنت کښې خپل کور د هغه کور څخه ډېر بنه پېژني کوم چې په دنیا کښې یې درلود.

علي ﷺ ویلي دي چې زه امید کوم چې زه، عثمان ﷺ، طلحه ﷺ او الزبیر ﷺ به د ذکر شوي آیت شریف د مصداقاتو څخه وګرځو[(۲)].

يادونه

۲_ کله چې د جنتیانو د زړونو څخه دنیاوي شکر رنجي او کوچني، کوچني کینې هم ووځي نو ټول به په یوه زړه خواږه وروڼه جوړ شي، نبي کريم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَا اخْتِلَافَ بَيْنَهُمْ وَلَا تَبَاغُضَ قُلُوبُهُمْ قَلْبٌ وَاحِدٌ»[(۳)] يعني د دوی ترمنځ به نه اختلاف وي او نه بغض، زړونه به يې پکښې يو زړه جوړ شي.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: مشهوره خو دا ده چې د قیامت په ورځ به يو پل (پل صراط) وي چې په دوزخ باندې به ايښی وي، نه دا چې د جنت او دوزخ ترمنځ به وي؟

مونږ وايو چې: څه لرې نه ده چې دغه دوهم پل به خاص د جنتیانو دپاره وي او یا دا چې دغه پل به د مشهور پله د متمماتو څخه وي نو ځکه شهرت ته نه دی رسېدلی[(۴)].

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې: ﴿أُورِثْتُمُوهَا﴾ کلمه خو اصلاً د میراث څخه اخستله شوې ده او د میراث په توګه ورکړه خو دې ته وايي چې د مړي څخه څه مال ژوندیو ته پاتې شي، نو پوښتنه دا ده چې په څه ملحوظ د جنت د ورکړې څخه د میراث د ورکړې په عبارت باندې تعبیر وکړی شو؟

مونږ وايو چې: مفسرينو کرامو دې پوښتنې ته ډېر جوابونه کړي دي[(۵)]، مګر مونږ ته چې کوم

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۹۶۷
(۲) المحرر الوجيز ج۷ ص۶۲
(۳) صحيح مسلم ج۲ ص۳۷۹
(۴) حواشي البخاري ج۲ ص۹۶۷
(۵) زاد المسير ج۳ ص۱۳۷

جواب په زړه پورې ښکارې هغه دا دی لکه څنګه چې ژوندیو ته د مړو څخه پاتې شوی مال مفت لاس ته ورځي همدارنګه جنت هم جنتیانو ته مفت دي، که څه هم سالم عقائد او نېک اعمال د جنت د داخلېدلو ظاهري سببونه دي خو حقیقي سبب یې د الله ﷻ فضل او مرحمت دی. د عوضیت په اعتبار سره د سرې ټول نېک اعمال په جنت کښې د یوې لوېشتې ځای ارزښت هم نه لري.

د آیت شریف ماثور تفسیر

۵ـ نبي کریم ﷺ د آیت شریف وروستنی ټکړه په یوه اوږده حدیث کښې تفسیر کړې ده چې لنډ مضمون یې دا دی:

کله چې جنتیان جنت ته ور داخل شي هلته به دوی ته یو اواز کوونکی اواز وکړي چې:

الف: د نن څخه وروسته به تاسو همیشه روغ رمټ یاست او هیڅکله به نه ناروغه کېږئ!.

ب: تاسو به تل ژوندي یاست او د ابد دپاره به دربانديې مرګ نه درځي!.

ج: تاسو به همیشه ځوانان یاست او هیڅکله به نه زړېږئ!.

د: تاسو به تل خوشاله یاست او هیڅکله به نه غمژن کېږئ!.

بیا نبي کریم ﷺ د استشهاد په توګه د ایت شریف دا ټکړه ولوسته چې: ﴿ وَنُودُوٓاْ أَن تِلۡكُمُ ٱلۡجَنَّةُ أُورِثۡتُمُوهَا بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴾[1].

﴿ وَنَادَىٰٓ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِ أَصۡحَٰبَ ٱلنَّارِ أَن قَدۡ وَجَدۡنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقّٗا فَهَلۡ وَجَدتُّم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمۡ حَقّٗاۖ قَالُواْ نَعَمۡۚ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنُۢ بَيۡنَهُمۡ أَن لَّعۡنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ (۴۴) ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبۡغُونَهَا عِوَجٗا وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ كَٰفِرُونَ (۴۵) ﴾

[۴۴] او د جنت اندېوالان به د دوزخ اندېوالانو ته اواز وکړي چې یقیناً مونږ خو هغه څه حق (رښتیا) وموندل چې خپل رب ﷻ راسره وعده کړې وه (او جنت ته داخل شوو) نو ایا تاسو هغه څه حق (رښتیا) وموندل چې خپل رب ﷻ درسره وعده کړې وه؟

دوی به (په جواب کښې) ووایي چې هو (نور به ساکت پاتې شي).

نو د دوی (دواړو ډلو) ترمنځ به اعلان کوونکی اعلان وکړي چې یقیناً د الله ﷻ لعنت دې په ظالمانو باندې وي.

[۴۵] هغه (ظالمان) چې د الله ﷻ د لارې (دین) څخه به یې (خلک) اړول (او منعه کول) او هم به یې (ورته) په لاره کښې کوږوالی لټاوه (شبهې به یې پکښې پیدا کولې) حال دا چې دوی په آخرت باندې کافران وه (عقیده یې وربانديې نه درلوده).

---

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۳۸۰

ارتباط

په وړاندېنيو ایتونو کښې د دوزخیانو او جنتیانو حالات په مقایسوي توګه بیان شوه د دې ځای څخه نیولې څو متعدد ایتونه په دې هکله نازل شوي دي چې ذکرې شوې دواړه ډلې به یو تربله سره څنګه څنګه خبرې وکړي او په دواړو باندې به أهل الأعراف څنګه تبصره وکړي او څه به ورته ووایي.

د مطلب خلاصه

یعنې: که څه هم د جنتیانو د زړونو څخه به یو تربله کینې او عداوتونه سوځه ووېستلی شي مګر دوی به په جنت کښې هم دوزخیانو ته د دښمنانو په نظر ګوري او د دوی د تخجیل په غرض به وړاندې غږ وکړي چې ای دوزخیانو! مونږ خو هغه وعده حقه وموندله کومه چې په دنیا کښې مونږ ته خپل رب ﷻ را کړې وه، ستاسو څه حال دی؟ ایا د خپل رب ﷻ وعده مو حقه وموندله؟ ایا په هغې کښې څه تخلف پېښ شو؟.

دوزخیان به د هو په ویلو باندې اکتفاء وکړي او په خجالت کښې به چپ پاتې شي.

په همدې منځکښې به یو اعلان کوونکی اعلان وکړي چې د الله ﷻ لعنت دې په ظالمانو باندې وي چې د حقو وعدو څخه یې سترګې پټولې او د دروغو نسبت یې ورته کاوه.

دوی خو برسیره په دې چې په خپلو ځانونو باندې یې ظلم کاوه نور خلک یې هم د الله ﷻ د لارې څخه اړول او ترخپلې وسې پورې یې په هغې کښې کوږوالی لټاوه او باطل تاویلونه یې ورکول. د دغو ټولو کړو وړو بله وجه نه وه، یوازینی وجه یې دا وه چې په آخرت باندې یې عقیدې نه درلودې او د دغه حالت څخه یې انکار کاوه چې اوس پکښې را ګیر دي.

﴿وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ ۚ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ ۚ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ
أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ۚ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ (٤٦) وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ
أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (٤٧) وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ
رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ (٤٨)
أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ۚ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا
أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ (٤٩)﴾

[۴۶] او د دواړو (جنت او دوزخ) ترمنځ پرده ده (چې د لیدلو او اورېدلو مخه نه نیسي)، او د (دغې) پردې په لوړو څوکو باندې سړي دي چې (د جنتیانو او دوزخیانو) هره یوه ډله په خپلو (خاصو) نښو سره پېژني. او دوی (اهل الاعراف) به د جنت اېډیوالانو ته اواز وکړي چې په تاسو

باندې دي سلام وي، دوی به (لا ترهغه وخته) جنت ته نه وي داخل شوي حال دا چې دوی به ورته په تمه وي.

[۴۷] او کله چې د دوی (اعرافيانو) سترګې د دوزخ انډيوالانو خواته تاوې کړی شي نو دوی به ووايي چې ای زمونږ ربه! مونږ د ظالم قوم (دوزخيانو) سره مه ګرځوې (د دوزخ څخه مو وساتې).

[۴۸] او د اعراف انډيوالان به (په دوزخ کښې) داسې سړيو ته اواز وکړي چې دوی يې په خپلو نښو باندې پيژني، (او) وبه وايي چې: (ای فلانيانو!) ستاسو څخه خو ستاسو جمعوارېو (او اجتماعګانو) او هم هغه شی چې وئ تاسو چې تکبر به مو پرې کاوه (د هيڅ شي) مخه ونه نيوله (اوهلې خلې مو عبثې شوې).

[۴۹] ای دوزخيانو! ايا دغه (جنتيان) هغه کسان دي چې تاسو به سوګندونه خوړل چې دوی ته به الله ﷻ (خپل) رحمت ونه رسوي (حال دا چې همدوی ته د الله ﷻ د پلوه ويل شوي دي چې) ننوزئ جنت ته، نه به په تاسو باندې ډار وي او نه به تاسو غمژن شئ.

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې الله ﷻ هغه خطاب راحکايت کړ کوم به چې د جنتيانو دپلوه د دوزخيانو په ارتباط پيل شي، په دې ايتونو کښې هغه خطاب بيانېږي کوم به چې د اهل الاعراف د پلوه د ذکرو شوو دواړو ډلو په هکله صورت ونيسي.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: د جنت او دوزخ په منځکښې به الله ﷻ يوه عجيبه پرده قائمه کړي چې د اوازونو او ليدلو مخه به نه نيسي خو د راحت او عذاب مخه به نيسي. د دغې پردې په لوړو ځوکو باندې به داسې سړي موقعيت ولري چې جنتيان او دوزخيان به په خاصو نښو سره پيژني. دا د يو پلوه، او د بل پلوه د اهل الاعراف دنياوي پيژندګلوي به هم د منځه نه وي تللې او پوهېږي به چې دغه دی فلانی په جنت کښې دی او هاغه دی فلانی په دوزخ کښې.

۲ـ نو اهل الاعراف به د هر شي څخه وړاندې په اهل الجنه باندې سلام واچوي او د جنت مبارکي به ورته ووايي چې: مُبارک مو شه د الله ﷻ رضا او د الله ﷻ ابدي لوی نعمت.

اهل الاعراف خو به د دوزخ څخه نجات موندلی وي مګر جنت ته به نه وي داخل شوي او په همدي تمه به ناست وي چې کله به راته اجازه وکړه شي چې جنت ته داخل شئ.

د اهل الاعراف ټوله توجه به د جنتيانو په لور وي او همغوی ته به يې سترګې نيولې وي او د ليدلو څخه به يې خوند اخلي، او کله چې دوی د دوزخيانو خوا ته وګوري (دا کتل به پرې دومره درانه تماميږي ته به وايې چې په زور باندې يې سترګې دغې خوا ته اړولې شوې دي) نو الله ﷻ ته به په زاريو او سوالونو باندې پيل وکړي چې ای زمونږ ربه! د ظالم قوم سره مو يو ځای نه کړې، چې د دغه قوم د انډيوالی څخه نجات مو نږ او هم لويه خبره ده.

۳_ د ذکر شوي سوال جواب وروسته به اهل الاعراف په څينو دوزخيانو سرېو باندې اواز وکړي (البته په هغو سرېو باندې چې په دوزخي نښو او يا دنياوي نښو باندې يې پيژني) چې: اې ظالمانو! تاسو په دنيا کښې څومره مغرور وئ او څومره تکبر مو کاوه، خو افسوس چې نن ورځ تاسو ته نه ستاسو مالونه په درد دوا شوه، نه لښکرې او نه د ګوند ملګري او بالآخره ستاسو تکبر د خاورو سره برابر شو او د ذلت سره مخامخ شوئ.

اې ظالمانو! هاغه جنتيان ګورئ دوی هغه خلک دي چې تاسو ته حقير او سپک ښکاريده او همدا تاسو به سوګندونه خوړل چې قسم دی چې دغو خلکو ته به الله ﷻ خپل رحمت ونه رسوي، د الله ﷻ د رحمت مستحق مونږ ياستو هغوی نه دي.

اې ظالمانو! ستاسو اټکل دروغ وختوت او معکوسه نتيجه يې ورکړه چې په تاسو باندې الله ﷻ د خپل رحمت دروازې بندې کړې او په خپل غضب باندې يې اخته کړئ، او همغو خلکو ته يې خطاب وکړ چې ننوځئ جنت ته، په تاسو باندې به نه ډار وي او نه به غمژن شئ. اما تاسو باندې هم ډار دی او غمژن هم همدا تاسو ياست.

توضيحات

۱_ د ﴿ ٱلْأَعْرَافِ ﴾ کلمه د "عُرْف" _لکه "قُفْل"_ جمعه ده، "عُرْف" په اصل کښې لوړې ځمکې ته وايي[1] چې شاوخوا ځايونه ترې ښکاري او پېژاندل کېږي. څرنګه چې د آس يال د څټ په لوړه برخه باندې ولاړ دی نو د "عرف الفرس" په نامه يادېږي او د چرګ قرقره د پوزې په لوړه برخه باندې موقعيت لري نو د "عرف الديک" په نامه بلله کېږي.

په دې مقام کښې نوموړې کلمه د هغې پردې د لوړو برخو څخه عبارت ده کومه چې د جنت او دوزخ ترمنځ د حائل په حيث واقع ده او په ﴿ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ ﴾ کښې ورته اشاره شوې ده.

ايا حجاب او سور يو شی دی؟

۲_ څينې مفسرين وايي چې د "سُور" کلمه د حجاب څخه په غير بله پرده ده چې د محشر په ميدان کښې به وربانديې مؤمنان د منافقانو څخه بېل شي[2]. الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَّهُۥ بَابٌ ﴾ [الحديد:۱۳] يعنې د مؤمنانو او منافقانو ترمنځ به د محشر په ميدان کښې يو ديوال ووهلی شي چې يوه دروازه به ولري، په داخل کښې به يې راحت وي او مؤمنان به ورننوځي او دباندې به يې زحمت وي چې منافقان پکښې اخته وي.

اکثره مفسرين وايي چې دواړه د يوه حائل نومونه دي[3]، چې د محشر په ميدان کښې به د مؤمنانو او منافقانو ترمنځ حائل شي او د حساب کتاب څخه وروسته به د جنت او دوزخ تر منځ

(۱) المحرر الوجيز ج۷ ص۶۶؛ تفسير الخازن ج۲ ص۵۵۵
(۲) روح المعاني ج۲۷ ص۱۷۷
(۳) تفسير الطبري ج۵ ص۱۸۸

حائل او پرده شي. خو په دغه وخت کښې به يې په څوکو باندې اهل الاعراف هم موجوديت ولري، والله ﷻ اعلم.

اَهل الاَعراف څوک دي؟

۳_ علماوو کرامو د اهل الاعراف د تشخيص په هکله زښت ډېر قولونه کړي دي چې شمېر يې تقريبًا دولسو قولونو ته رسېږي[۱]، مګر کوم قول چې زيات مؤيدات لري هغه په لاندې ډول دی:

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې د قيامت په ورځ به د عدل تلې ودرولی شي، نو نېکۍ او بدۍ به پکښې وتللی شي، نو د هرچا چې نېکۍ په بديو باندې د سپکې د هګۍ په اندازه (په ډېره لږه اندازه) زيادت وکړي نو هغه به جنت ته داخل شي او د هرچا چې بدۍ په نېکيو باندې د سپکې د يوې هګۍ په اندازه اضافه شي نو هغه به اور ته داخل شي.

د نبي کريم ﷺ څخه چا پوښتنه وکړه چې د هغه چا به څه حال وي چې نېکۍ او بدۍ يې سره يو برابر وي؟ نو نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې: «أُولٰئِكَ أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ لَمْ يَدْخُلُوْهَا وَهُمْ يَطْمَعُوْنَ»[۲] يعنې: دغه ډله د اعراف خاندان دي چې ترهغه وخته به جنت ته نه وي داخل شوي خو ورته په تمه به وي.

يادونه

۴_ ذکر شوی حديث شريف مونږ د احاديثو په کتابونو کښې د زښتې ډېرې پلټنې څخه وروسته هم مونده نه کړ خو د دې سره-سره په دې مقام کښې د اعتماد وړ دی، ځکه چې د صحابه وو کرامو ﷺ او تابعينو په اقوالو کښې مؤيدات لري چې ځينو علماوو کرامو راغونډ کړي دي[۳].

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې: په آيت شريف کښې د ﴿رِجَالاً﴾ کلمه نازله شوې ده، نو ايا په اهل الاعراف کښې زنانه نشته؟.

مونږ وايو چې: په ذکر شوي حديث شريف کښې، چې د آيت شريف تفسير واقع شوی دی، د "من" کلمه روايت شوې ده چې په "هرچا" باندې ترجمه کېږي او زنانه وو ته هم شاملېږي، نو معلومه شوه چې په آيت شريف کښې د "رِجَال" کلمه د مثال يا د تغليب په توګه نازله شوې ده، والله ﷻ اعلم.

د "سيمى" د کلمې تحليل

۶_ په ﴿بِسِيمَٰهُمْ﴾ کښې د "سِيْمَى" کلمه[۴] يا د "سَوْم" _لکه "قَوْم"_ څخه اخستله شوې ده چې په اصل کښې "سِوْمَى" وه او بيا ترې "سِيْمَى" جوړه شوه، "سَوْم" په نښه کولو ته وايي. او يا د "وَسْم"

(۱) زاد المسير ج۳ ص۱۳۹؛ تفسير القرطبي ج۷ ص۲۱۱
(۲) المحرر الوجيز ج۷ ص۶۷
(۳) تفسير ابن کثير ج۲ ص۲۱۶؛ تفسير الطبري ج۸ ص۱۹۴؛ الدر المنثور ج۳ ص۴۶۲
(۴) تفسير القاسمي ج۷ ص۸۸

لکه "وَعْد" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې په اصل کښې "وِسْمَی" وه او بیا ترې په قلب مکاني او بدلون سره "سِیْمَی" جوړه شوه، "وَسْم" هم نښو او علامو ته وايي.

سوال جواب

۷ـ که څوک وايي چې: اهل الاعراف خو جنتیان او دوزخیان (دواړه ډلې) پرته د نښو څخه پېژني، چې هغوی په جنت کښې ګوري او دوی ورته په دوزخ کښې ښکاري، نو پوښتنه دا ده چې د ﴿يَعْرِفُونَهُم بِسِيمَٰهُمْ﴾ جملې په نزول کښې څه حکمت دی، یعنې اهل الاعراف به جنتیان په سپینو مخونو او منورو څېرو سره پېژني او هم به دوزخیان په تورو مخونو او لوغړنو څېرو سره پېژني؟

مونږ وایو چې:

الف: د ذکرې شوې جملې په نزول کښې حکمت دا دی ـ والله ﷻ اعلم ـ چې د دواړو ډلو څه کیفیاتو ته هم اشاره وکړی شي. یعنې دواړه ډلې به یو تربله داسې جدا کوونکې نښې او علامې ولري که بالفرض دوی په خپلو ـ خپلو ځایونو کښې موجودیت نه درلودی هم په علاماتو سره به پېژاندل شوي وي.

ب: دا هم څه لرې نه ده چې په ﴿بِسِيمَٰهُمْ﴾ کښې هغو نښو او علامو تـه اشاره وي کومې چې دواړو ډلو په دنیا کښې درلودلې او د هرچا شخصیت یې د بلې څخه جدا کاوه. نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې اهل الاعراف به هم جنتیان اوهم دوزخیان په دنیاوي نښو باندې پېژني، چې دا فلانی دی او دا فلانی، او بیا به ورسره ذکره شوې مباحثه پیل کړي.

د اهل الاعراف عاقبت

۸ـ اهل الاعراف به د لاندې وجوهو د کبله په عاقبت کښې اهل الجنه (جنتیان) جوړ شي:

الف: نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ اللهَ كَتَبَ كِتَابًا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ إِنَّ رَحْمَتِي سَبَقَتْ غَضَبِي»[1] یعنې: یقیناً الله ﷻ د هغه څخه وړاندې چې مخلوق پیدا کړي یو کتاب لیکلی دی چې بې شکه زما رحمت زما په غضب باندې وړاندې دی.

نو امید دی چې د نېکیو او بدیو د مساوات په صورت کښې به د الله ﷻ رحمت جنت ته ترجیح ورکړي.

ب: هر کله چې الله ﷻ ګناهګاران مؤمنان (چې دوزخ ته داخل شوي وي) د جنت څخه په دائمي توګه نه محروموي نو اعرافیان به څنګه محروم کړي چې دوزخ ته لا بالکل نه دي داخل شوي!.

ج: زمونږ په نزد د ﴿ٱدْخُلُوا۟ ٱلْجَنَّةَ﴾ جمله د اهل الاعراف د هغو خبرو اترو یوه برخه ده کومې به چې دوی د دوزخیانو سره وکړي، یعنې ای دوزخیانو! تاسو ته خو په دنیا کښې فقیران مؤمنان حقیر ښکارېده او د الله ﷻ د رحمت مستحق مو نه ګڼل خو همدوی ـ په ذکره شوي جمله باندې ـ مخاطب

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۱۱۲۷

کړی شوي دي چې جنت ته په داسې حال ورننوځئ چې نه به درباندې ډار وي او نه به غمژن شئ.
د ځينو علماوو کرامو په نزد⁽¹⁾ په ذکره شوې جمله کښې اعرافيانو ته خطاب دی، يعنې دوی به د دوزخيانو سره په خبرو اترو بوخت وي چې الله ﷻ به ورته امر وکړي چې ننوځئ جنت ته په داسې حال کښې چې نه به درباندې ډار وي او نه به غمژن شئ.

د: د لاسونو کوم نورانيت او رڼا چې الله ﷻ دوی ته د محشر په ميدان کښې ورکړې وي هغه به د دوی په اندامونو کښې پاتې وي او په اعراف کښې به هم ځلېږي⁽²⁾ که بالفرض د دوی عاقبت جنت ته نه کېدلی نو د منافقانو غوندې به يې د دوی څخه هم رڼا اخستې وی او په تياره کښې به پراته وی.

﴿وَنَادَىٰٓ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ أَصْحَٰبَ ٱلْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا۟ عَلَيْنَا مِنَ ٱلْمَآءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ ۚ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٥٠﴾ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۚ فَٱلْيَوْمَ نَنسَىٰهُمْ كَمَا نَسُوا۟ لِقَآءَ يَوْمِهِمْ هَٰذَا وَمَا كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾﴾

[٥٠] او د اور (دوزخ) انډيوالان به د جنت انډيوالانو (جنتيانو) ته (لوړ) اواز وکړي چې په مونږ باندې د اوبو څخه لږ څه راتوی کړئ او يا د هغو (نعمتونو) څخه چې تاسو ته الله ﷻ درپيرزو کړي دي (لږ څه راواچوئ).
دوی (جنتيان) به (ورته) ووايي چې يقيناً الله ﷻ دا دواړه په کافرانو باندې (په ابدي توګه) حرام کړي دي.

[٥١] (ځکه چې کافران) هغه کسان دي چې خپل دين يې (په دنيا کښې) تماشې او لوبې جوړ کړی وه او حقيرې دنيا دوی تېر ويستلي وه، نو نن ورځ مونږ دوی داسې هېر کړه (د رحمت څخه مو محروم کړه) لکه څنګه چې دوی د خپلې دغې ورځې ملاقات هېر کړی وه، او لکه چې وه دوی چې زمونږ په ايتونو باندې به يې انکار کاوه.

ارتباط

په وړاندې ايتونو کښې الله ﷻ لومړی د اهل الجنه خطاب او بيا د اهل الاعراف خطاب را حکايت کړ. په دې ايتونو کښې دريم خطاب (د اهل النار د پلوه) را حکايت شوی دی.
لکه څنګه چې اهل الإعراف د جنتيانو او دوزخيانو تر منځ واقع کېدونکي دي نو همدارنګه د هغوی حکايت او بيان هم د دوی دواړو ډلو د حکايتونو ترمنځ واقع شو.

(١) تفسير البغوي ج٢ ص١٦٣
(٢) المحرر الوجيز ج٧ ص٦٨

د مطلب خلاصه

۱_ يعنې: داسې وخت هم راتلونکی دی چې اهل النار به په اهل الجنه باندې غږ وکړي، مګر دا اواز او غږ به د اهل الاعراف غوندې نه وي چې یا وربانديې سلام واچوي او یا ورته د نعمتونو تبریک ووايي، بلکې د اواز کولو مضمون به يې دا وي چې ای جنتیانو! مونږ خو د لوږې او تندې څخه ډېر په تنګ یاستو، په مونږ باندې لطف وکړئ او لږ څه اوبه را باندې را توی کړئ او یا د هغو نعمتونو څخه لږ څه راواچوئ چې الله ﷻ تاسو ته در روزي کړي دي.

جنتیان به جواب ورکړي چې مونږ دغه کارونه یو هم نه شو کولی، الله ﷻ په کافرانو باندې جنتي خواړه او جنتي څښاک دواړه حرام کړي دي او څکه ترې نه شي کولی.

۲_ ای پیغمبره! د جنتیانو جواب په حقیقت باندې ولاړ دی، مونږ څکه جنتي خوراک او څښاک په کافرانو باندې حرام کړی دی چې دوی هغه خلک دي چې خپل حقاني دین يې تماشې او لوبې جوړ کړی وه، په دین او دیندارانو باندې به يې مسخرې کولې. او یا په بل عبارت: دوی په دنیا کښې په لوبو او تماشو کښې دومره مشغول وه تا به ویل چې همدا لوبې او تماشې يې دین دی او دوی د همدې دپاره پیدا کړی شوي دي.

لنډه دا چې دوی حقیر ژوند وغولول او په فاني دنیا باندې تېر واته، نو نن ورځ (په دغې ورځ) به يې داسې هېر کړو لکه څنګه چې دوی دغه ورځ هېره کړې وه او درګرده په دوامداره توګه يې زمونږ د ایتونو څخه انکار کاوه. یا په بل عبارت: په دوی باندې به په دغې ورځ کښې خپل نعمتونه په ابدي توګه حرام کړو، لکه مونږ چې بالکل هېر کړي وي.

توضيحات

۱_ که څه هم اهل النار به پوهېږي چې الله ﷻ جنتي خوراک او څښاک په کافرانو باندې ابدي حرام کړی دی او د دوی استفاده کول ترې محال (نه کېدونکی) کار دی، مګر د دې سره‌سره د مؤمنانو جنتیانو په حضور کښې به د سوال کچکول وړاندې کوي. او دا څکه چې عرب وايي: "اَلْغَرِيْقُ يَتَعَلَّقُ بِالزَّبَدِ" په اوبو کښې غرق شوی سړی په خګ پورې هم نښلي. او پښتانه وايي چې: اوبو وړی هر بوټي ته لاس اچوي.

د لرې مسافې څخه لیدل او خبرې اترې کول

۲_ د "نَادَىٰ" د کلمې اصلي (مجرد) مصدر "نِدَاء" دی او فعلي (مزيد فيه) مصدر يې "مُنَادَاة" دی. "نِدَاء" د اواز پورته کولو او ښکاره کولو ته وايي[1] نو "مُنَادَاة" د اواز د ډېرو پورته کولو او د ډېرو ښکاره کولو معنی ورکوي.

په ذکر شوو دريواړو خطابونو کښې الله ﷻ د "نَادَىٰ" کلمې استعمالې کړې دي چې په زېښت ډېر

(۱) مفردات الراغب ص۵۰۷

بعد (لرېوالي) باندې دلالت کوي، نو الله ﷻ پوهېږي چې د جنت او اعراف ترمنځ به څو مليونه فرسخه فاصله وي او هم جنت به د دوزخ څخه څو مليارده فرسخه لرې پروت وي.

مګر د دې سره-سره ذکرې شوې درېواړه ډلې به يو تربله سره لېدلی هم شي او خبرې اترې به هم کولی شي. نو معلومه شوه چې د فاصلې لرېوالی نه د ليدلو مانع ګرځي او نه د خبرو اترو مخه نيسي، لکه په نننۍ عصر کښې چې د شرق خلک او غرب خلک د ويډيو فون له لارې هم سره ليدلی شي او هم سره خبرې اترې کولی شي.

﴿ وَلَقَدْ جِئْنَٰهُم بِكِتَٰبٍ فَصَّلْنَٰهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝٥٢ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُۥ ۚ يَوْمَ يَأْتِى تَأْوِيلُهُۥ يَقُولُ ٱلَّذِينَ نَسُوهُ مِن قَبْلُ قَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِٱلْحَقِّ فَهَل لَّنَا مِن شُفَعَآءَ فَيَشْفَعُوا۟ لَنَآ أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ ٱلَّذِى كُنَّا نَعْمَلُ ۚ قَدْ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ۝٥٣ ﴾

[۵۲] او يقيناً دوی (کفارو) ته مونږ داسې کتاب ور وړی دی چې په (خپل) علم باندې مو تفصيل ورکړی دی (احکام يې واضحه دي) په داسې حال کښې چې لارښودونکی دی او د داسې قوم دپاره رحمت دی چې ايمان (ورباندې) راوړي (همدوی پرې ګټه اخلي).

[۵۳] ايا دوی (کافران) انتظار کوي (بلکې انتظار نه کوي) مګر د ده (قرآن کريم) عاقبت (او مصداق) ته، په کومه ورځ چې د قرآن کريم عاقبت (مصداق) راشي (خبرې يې تحقق ومومي او قيامت قائم شي) نو هغه کسان به ووايي چې پخوا يې هېر کړی (او پرېښی) وه چې بې شکه زمونږ د رب ﷻ پيغمبران عليهم السلام په حقه راغلي وه نو ايا مونږ لره څوک شفاعتګران شته چې مونږ ته شفاعت وکړي؟ او يا (مونږ لره دا شته چې) بېرته (دنيا ته) تاو کړی شو نو چې (هلته) عمل وکړو د هغه عمل څخه په غير چې پخوا به مو کاوه؟ (دوی ته به دا يو هم ميسر نه کړی شي).

يقيناً دوی خپل ځانونه په تاوان کښې اچولي دي او هغه شيان (بوتان) به د دوی څخه ورک شي چې (په الله ﷻ باندې) به يې دروغ تړل.

ارتباط

د وړاندېني نږدې آيت مضمون دا وه چې کافران په دنيا باندې غوليدلي دي او د قيامت ورځ يې هېره کړې ده. په دې ايتونو کښې په دوی باندې پړه اچوله شوې ده چې مونږ د دوی په لارښوونه کښې قصور نه دی کړی مګر دوی قاصر دي چې زمونږ هدايات يې د پښو لاندې کړي دي.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: ای پيغمبره! مونږ ټول انسانان پيدا کړي دي خو بې سرنوشته مو نه دي پرېښي بربېره

په عقل او روغو حواسو، وخت په وخت مو پیغمبران ور استولي او کتابونه مو ورنازل کړي دي.
نو دا دی ستا امت ته مو ستا په لاس د ټولو څخه مفصل کتاب ورلېږلی دی چې د دنیا او د آخرت د علومو څخه ډک دی، څه چې د دوی ضروریات دي هغه ټول مو پکښې په ښه دقیقه توګه ځای په ځای کړي دي چې د هدایت او لارموندلو دپاره په پوره پیمانه کفایت کوي. اوس نو دا د دوی قصور دی چې د هدایت د وسائلو څخه کار نه اخلي او لا انکار ترې کوي. که بالفرض دوی ترې کار اخستی وی نو د دوی دپاره به هم د الله ﷻ رحمت ګرځېدلی وی لکه څنګه چې د مؤمنانو دپاره رحمت دی، نو دا د دوی قصور دی چې د خپلو ځانونو دپاره یې د رحمت د اسبابو څخه د عذاب اسباب جوړ کړه او بیا لا ځانونه په حقه هم بولي.
۲ـ ای پیغمبره! کافران په خپل عناد او سرکشۍ کښې ډوب دي او د غفلت د خوبه نه راویښېږي، هله به راویښ شي چې د قرآن کریم د خبرو مصداقات تحقق ومومي، نو داسې وګڼل شوه لکه دوی چې همدغې ورځې ته په انتظار وي.
مګر د دوی په حال افسوس دی، چې کله د مصداقاتو د تحقق ورځ راشي نو همدغه منکران به خپل انکار بېرته واخلي او په ډېر حسرت سره به ناري کړي چې یقیناً مونږ ته د خپل رب ﷻ پیغمبران علیهم السلام په حقه راغلي وه خو مونږ قاصر یاستو چې هلته مو پرې عقیدې ونه کړې.
ای کاش چې یا څوک شفاعتګر موندلی شوی وی چې زمونږ دپاره یې شفاعت کړی وی، او یا بېرته دنیا ته استولي شوي وی چې د پخوانی کړنلارې څخه په غیر مو بله کړنلاره غوره کړې وی، البته هغه کړنلاره چې مسلمانانو غوره کړې وه. او یا زمونږ بوتان او معبودان راته په درد باندې دوا شوي وی.
ای پیغمبره! دا به د دوی بې وخته حسرت وي؛ نه به ورته شفاعتګر مونده شي، نه به بیرته دنیا ته ورتاو کړی شي او بالاخره د دروغو معبودان به ترې ورک او لا درکه شي او هیڅ په درد به یې ونه خوري.

توضیحات

۱ـ د ﴿يَنظُرُونَ﴾ کلمه د "نظر" څخه اشتقاقه شوې ده. "نظر" د سر په سترګو یا د زړه په سترګو بوه شي ته کتلو ته، او یا انتظار کولو ته وایي. په دې مقام کښې دوهمه معنی مراده ده[1].
۲ـ د ﴿تَأْوِيلَهُ﴾ کلمه د "أول" څخه اخستله شوې ده، "أول" رجوع کولو او بیرته تاویدلو ته وایي په دې مقام کښې د مآل او عاقبت معنی ورکوي[2].
نو د معنی حاصل یې داسې کېږي: کافران چې په قرآن کریم باندې ایمان نه راوړي، بل شي ته منتظر نه دي او بل شي ته یې ایمان راوړل نه دي تړل کړي فقط همدې ته یې تړل کړي دي چې هغه

---
(۱) المحرر الوجيز ج۷ ص۷۳
(۲) مفردات الراغب ص۵۱۹

شي تحقق وموميي کوم ته چې قرآن کريم اشارې کړې دي. قرآن کريم چې څه ويلي دي هغه روزمره تحقق پيدا کوي، آن تر دې چې د قيامت ورځ قائمه شي نو د قرآن کريم ټول حقائق به موجود شي او هرڅوک به يې وګوري.

﴿ إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ يُغْشِى ٱلَّيْلَ ٱلنَّهَارَ يَطْلُبُهُۥ حَثِيثًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ وَٱلنُّجُومَ مُسَخَّرَٰتٍۭ بِأَمْرِهِۦٓ ۗ أَلَا لَهُ ٱلْخَلْقُ وَٱلْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٥٤﴾ ﴾

[۵۴] يقيناً ستاسو رب ﷻ هغه الله ﷻ دی چې اسمانونه او ځمکې يې په شپږو ورځو کښې پيدا کړي دي، بيا يې په (عظيم) عرش باندې (د خپل شان سره مناسب) استقرار نيولی دی (اداره يې په خپله قبضه کښې اخستې ده، چې لږ تفصيل يې دا دی:) الله ﷻ (په مستمره توګه) په شپې باندې ورځ پټوي چې د څغاستې په حال کښې يې تعقيبوي (همدارنګه په ورځې باندې شپه پټوي او په تعقيب کښې يې زغلي او نه ستومانه کېږي)، او (الله ﷻ) لمر او سپوږمۍ او ستوري په داسې حال کښې (پيدا کړي دي) چې د ده ﷻ امر ته ټول تابع دي (تخلف ترې نه کوي او نه يې ترې کولی شي).

خبردار خاص الله ﷻ لره پيدا کول او فرمان ورکول دي (دواړه د همده ﷻ پورې اختصاص لري)، ډېر برکتناک دی (نوم د) الله ﷻ چې د ټولو عالمونو پالونکی (او مربي) دی.

ارتباط

تقريباً د دې سورت د پيل څخه الله ﷻ د ادم ﷺ د زوزات د پوه کولو دپاره د ابتدايي خلقت څه واقعات بيان کړه او بيا يې څو تفريعګانې نازلې کړې، او هم يې د آخرت د واقعاتو څخه د دريوو ډلو (جنتيانو، اعرافيانو، دوزخيانو) د خبرو اترو څه مضامين را حکايت کړه. دا دی د همدې آيت په پيل سره د وصاياوو مخ يو خل بيا اصلي مضمون ته اړولی شوی دی او په يوه بل ډول باندې د ادم ﷺ زوزات پوه کړی شوي دي چې خپل رب ﷻ وپيژنئ او د شيطان د پيروۍ څخه ځانونه بچ وساتئ:

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: ای د ادم ﷺ اولادې! اسمانونه او ځمکې ازلي او ابدي نه دي او نه يې پخپله خپلو ځانونو ته وجود ورکړی دی، بلکې دا ټول ستاسو رب ﷻ ستاسو د استفادې دپاره په شپږو ورځو کښې پيدا کړي دي او خپل اختيار يې په کار اچولی دی، که بالفرض د الله ﷻ سره په خلقت کښې بل څوک شريک وی نو په شپږو ورځو کښې به هرومرو اختلاف واقع شوی وی او په نتيجه کښې به نه اسمانونه خلق شوي وی او نه ځمکې، او که بالفرض په اختيار سره يې نه بلکې په ايجاب سره (بې اختياره) يې اسمانونه او ځمکې موجود کړي وی نو هم د شپږو ورځو د اختصاص دپاره به څه دليل نه وی موندلی شوی.

۲_ ای خلکو! ستاسو رب ﷻ ټوله دنیا د نشت څخه موجوده کړه، نو لکه څنګه چې د دنیا په خلقت کښې لا شریک دی همدارنګه په روزمره تکویناتو کښې یې هم هیچاته څه واک او اختیار نه دی ورکړی، او د اسمانونو او ځمکو د خلقت څخه وروسته یې په عرش باندې داسې استقرار ونیوه کوم چې د ده ﷻ د شان سره مناسب وه او تاسو یې په کیف او څرنګوالي باندې نه پوهېږئ او نه څه ضرورت شته چې ورباندې پوه شئ، د همدې کبله الله ﷻ لاندې کارونه ټول پخپله کوي:

الف: په شپه باندې ورځ پټوي چې ځینې جزونه یې د شپې دپاره جزونه جوړېږي، او هم په ورځ باندې شپه پټوي چې ځینې جزونه یې د ورځې جزونه ګرځي، په همدغه ترتیب سره کله شپه اوږده شي او کله ورځ.

همدارنګه روزمره په شپه باندې د ورځې ځای ډکوي او بالعکس ورځ د شپې ځای ته ورولي، لنډه دا چې په تلوار سره هره شپه په ورځې پسې روانه ده او همدارنګه هره یوه ورځ هم په چالاکۍ سره شپه تعقیبوي، چې د دواړو په منځکښې هیڅ فرجه او فاصله نه واقع کېږي.

ب: الله ﷻ لمر، سپوږمۍ، ستوري او نور شیان ستاسو د استفادې دپاره پیدا کړي دي او په کومه طریقه باندې یې چې ورته امر کړی دی په همغه ډول باندې چلېږي او د امر اطاعت یې کوي، نه یو د بل سره ټکر کوي او نه د ټاکلي وخت څخه وړاندې وروسته کېږي.

۳_ ای د ادم ﷺ اولاده! تاسو پوره خبر اوسئ چې پیدایښت هم خاص الله ﷻ پورې اړه لري او د امر ورکولو واک او اختیار هم د ده ﷻ پورې مختص دی.

یا په بل عبارت: تکویني اوامر هم الله ﷻ پورې خاص دي چې ټولو مخلوقاتو ته یې وظائف ټاکلي دي او هر مخلوق خپل ماموریت طوعًا او کرهًا (په خوښه او ناخوښه) ترسره کوي او هیڅکله پکښې ناغېږې نه کوي، او هم تشریعي اوامر او نواهي د الله ﷻ خاصه ده، بندګانو ته اجازه نشته چې د الهي شریعت په مقابل کښې شریعت وضعه کړي او په غیر مستقیمه توګه د الوهیت دعوه وکړي.

همدغه الله ﷻ _چې وړاندې یې څه صفات ذکر شوه_ د ټولو عالمونو پالونکی او کار سازوونکی دی، نو تاسو ته په کار دي چې خاص د همده ﷻ عبادت وکړئ او هیڅوک او هیڅ شی ورسره پکښې شریک ونه ګڼئ او بالآخره ټول احتیاجات خاص د همده ﷻ څخه وغواړئ او خاص د ده ﷻ د امر اطاعت وکړئ.

توضیحات

۱_ د ﴿أَيَّامٍ﴾ کلمه د "يَوْم" جمعه ده، د "يَوْم" کلمه په لاندې معناوو باندې استعمالېږي:

الف: هغه وخت ته "يَوْم" ویل کېږي چې د لمر د ختلو څخه پیل او په لمر پرېوتلو باندې ختم شي، چې په پښتو کښې ورته ورځ وایي. همدغه د "يَوْم" د کلمې متعارفه معنی ده[۱].

(۱) مفردات الراغب ص۵۷۸

ب: کله د مطلق وخت معنی ورکوي، ورځ وي او که شپه، لږ وخت وي او که ډېر. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ لَأَيَّامًا يَنْزِلُ فِيهَا الْجَهْلُ وَيُرْفَعُ فِيهَا الْعِلْمُ وَيَكْثُرُ فِيهَا الْهَرْجُ»[۱] یعني: یقیناً د قیامت په وړاندې ضرور داسې ورځې (وختونه) دي چې ناپوهي به پکښې رابښکته شي، او پوهه به پکښې پورته (ورکه) شي، او وژنه به پکښې ډېره شي.

ج: کله یې د زرو کلونو په اندازه وخت باندې هم اطلاق کېږي، لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ﴾ [السجدة:۵] یعني د الله ﷻ تدبیري کارونه د ځمکې او اسمان ترمنځ ښکته پورته کېږي، آن تردې چې اثار یې د زرو کلونو په اندازه پاتې کېږي، البته هغه کلونه چې تاسو یې شمېرئ او تاسو ته متعارف دي.

د: د یوم نوم په پنځوسو زرو کلونو باندې هم ایښودل شوی دی، لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ﴾ [المعارج:۴] یعني الله ﷻ ته به پرښتې او جبرائیل امین ﷺ په داسې ورځې کښې د اوامرو د انتقال دپاره ورپورته کېږي چې اندازه یې پنځوس زره کاله ده، چې د قیامت ورځ ده.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: په دې مقام کښې د "يَوْم" د کلمې څخه چې په ﴿سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾ کښې د ﴿أَيَّامٍ﴾ دپاره مفرده کلمه ده، د ذکرو شوو معناوو څخه د یوې معنی اراده کول هم واضحه نه دي. دا ځکه چې که د یوم څخه مطلق وخت مراد وی نو د ﴿فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾ په عوض به "فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ" نازل شوی وی، ځکه چې په مطلق وخت کښې ټول وختونه شامل دي، څه حاجت به نه وه چې جمعه نازله شي. او که د نورو درېواړو معناوو څخه هره یوه معنی اراده کړی شي نو لازمېږي چې ورځې، میاشتې او کلونه دې د اسمان او ځمکې څخه وړاندې موجودیت ولري حال دا چې دغو ټولو ترې وروسته تحقق موندلی دی؟.

مونږ وایو چې:

الف: ځیني مفسرین کرام وایي چې د ﴿فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾ کلمات د ځمکې د خلق پورې تعلق نیسي، نه د اسمان د خلق پورې[۲] ترڅو ذکر شوی اعتراض وارد شي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې الله ﷻ اسمانونه پیدا کړه او په ګردش باندې یې وګمارل، چې شپو او ورځو په موجودیت باندې پیل وکړ، البته په دغه وخت کښې یې د ځمکې یواځې اصل موجود کړی وه، بیا یې د ځمکې خلقت په شپږو ورځو کښې بشپړ کړ چې غرونه او رغونه یې پکښې جوړ کړه او تخمونه یې پکښې وشیندل او داسې نور.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۴۶
(۲) البحر المحیط ج۵ ص۶۴

ب: دلته ورسره د "مِقدار" کلمه مراده ده[۱]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې الله ﷻ اسمانونه او ځمکې په دومره وخت کښې پیدا کړه چې ستاسو د ورځو ترې شپږ ورځې جوړېدلې.

ج: د ﴿ سِتَّةِ أَيَّامٍ ﴾ څخه "سِتَّةِ أَوْقَاتٍ" مراد دی[۲]. یعنې الله ﷻ اسمانونه او ځمکې په شپږو اوقاتو کښې پیدا کړه. او مطلق هلته نه شي جمعه کولی چې ګروپونه پکښې اراده نه شي کړی، کله چې ګروپونه او ډولونه مراد کړی شي نو بیا جمعه کېږي. د همدې کبله د ﴿ قُرُبَٰتٍ ﴾ کلمه جمعه نازله شوې ده چې د "قربة" جمعه ده او د مطلق نژدیکت معنی ورکوي، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَمِنَ ٱلْأَعْرَابِ مَن يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ قُرُبَٰتٍ عِندَ ٱللَّهِ ﴾ [التوبة: ۹۹] یعنې د اعرابو څخه ځینې هغه خلک دي چې په الله ﷻ او په وروستنی ورځ باندې یې ایمان راوړی دی او څه چې خرځ کوي هغه د الله ﷻ په نزد د نژدېکتونو (ثوابونو) سبب ګڼي. نو دلته د "قُرْبَة" کلمه د ډولونو په لحاظ سره جمعه ﴿ قُرُبَٰتٍ ﴾ نازله شوه.

د: د ﴿ سِتَّةِ أَيَّامٍ ﴾ کلمه په دې مقام کښې د غیوبو څخه یو غیب دی او مونږ په ټولو غیوبو باندې ایمان راوړی دی، په تعین کښې یې نه څه ګټه شته او نه څه ضرورت شته چې بحث پکښې وکړی شي[۳].

مونږ ته همدغه څلورم تفسیر غوره ښکاري؛ چې د اسمانونو او ځمکو د خلقت څخه وړاندې به د یَوْم (ورځې) د حدودو د ټاکلو معیار په بل کیفیت باندې وه چې یواځې الله ﷻ پرې پوهېږي او بس.

ثم استوی علی العرش" څه معنی؟

۳_ د ذکر شوې جملې ﴿ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾ په باره کښې که د چا زړه اوږد بحث غواړي نو ځینو اوږدو کتابونو[۴] ته دې مراجعه وکړي، مونږ فقط په لاندې معلوماتو باندې اکتفاء کوو:

الف: ذکره شوې جمله په قرآن کریم کښې په لاندې اوو ایتونو کښې نازله شوې ده:

اول: په دغه آیت شریف کښې چې سمدستې پکښې بحث روان دی.

دوهم: ﴿ إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ ﴾ [یونس:۳].

درېیم: ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ ﴾ [الرعد:۲].

څلورم: ﴿ ٱلرَّحْمَٰنُ عَلَى ٱلْعَرْشِ ٱسْتَوَىٰ ﴾ [طه:۵].

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۲۳۲
(۲) روح المعاني ج۸ ص۱۳۲
(۳) في ظلال القرآن ج۳ ص۱۲۹۶؛ تفسیر المنار ج۸ ص۴۴۵
(۴) تفسیر القاسمي ج۷ ص۹۶_ ۱۴۶

پنځم: ﴿ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾ [الفرقان:۵۹].

شپږم: ﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۖ مَا لَكُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَلِىٍّ وَلَا شَفِيعٍ ﴾ [السجدة:۴].

اوم: ﴿ هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾ [الحديد:۴].

د "استوى" معنى

ب: د ﴿ ٱسْتَوَىٰ ﴾ د کلمې پورې چې کله د "عَلَى" توری تعلق ونیسي نو د ورپورته کېدلو او استقرار معنی ورکوي، لکه چې فرمايي: ﴿ وَٱسْتَوَتْ عَلَى ٱلْجُودِىِّ ﴾ [هود:۴۴] يعنې د نوح ﷺ بيړۍ په جودي (نومي غره) باندې قرار ونيوه. او هم فرمايي: ﴿ فَإِذَا ٱسْتَوَيْتَ أَنتَ وَمَن مَّعَكَ عَلَى ٱلْفُلْكِ ... ﴾ [المؤمنون:۲۸] يعنې اې نوحه! کله چې تا او ستا ملګرو په بيړۍ باندې قرار ونيوه او پکښې سواره شوئ نو د الله ﷻ حمد او ثنا ووايئ.

اما کله چې د ذکرې شوې کلمې الله ﷻ ته نسبت وشي، لکه په همدې آيت شريف کښې يې چې ورته نسبت شوی دی چې بحث پکښې روان دی، نو أهل السنة والجماعة ترې د لاندې دوه وو طريقو څخه په يوه طريقه باندې معنی اخلي چې دواړه طريقې د صحابه ووکرامو ﷺ څخه روايت شوې دي(۱):

اوله طريقه

ج: يوه طريقه دا ده چې افرادي معنی ته يې هيڅ توجه ونه کړی شي او يوازې ترکيبي معنی ته يې وکتل شي. پوره واضحه ده چې که د ذکرې شوې جملې د افرادي معنی څخه نظر وشکول شي او صرف ترکيبي معنی ته يې وکتل شي نو هيڅ ډول اشتباه او پوښتنه صورت نه نيسي، ترکيبي معنی يې دا ده چې: ﴿ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾ او بيا الله ﷻ د ځمکو او اسمانونو اداره په خپل بلاکيف لاس کښې ونيوه(۲) او لکه څنګه يې چې په خلقت کښې هيڅاته څه برخه ورنه کړه همدارنګه يې په روزمره اجراءاتو کښې هم هيڅوک برخوال ونه ګرځاوه، نو د الله ﷻ سره نه په خلقت کښې څوک شريک شته او نه په روزمره تکويني تصرفاتو کښې، نو په همدې بنا باندې په عبادت کښې هم ورسره هيڅوک شريک نشته، نه انسان، نه ملائک او نه بل څوک يا بل شی.

د دغې ترکيبي معنی په اعتبار سره ذکره شوې جمله د متشابهاتو څخه راوځي او د محکماتو څخه ګرځي.

---

(۱) البرهان في علوم القرآن ج۲ ص۷۸

(۲) البرهان في علوم القرآن ج۲ ص۳۰۹

د ذکرې شوې ترکيبي معنی د مرادولو مثال په پښتو کښې دا دی چې وايي: "د فلاني خولې په غوړيو کښې ولوېده" په دغو کلماتو کښې هيڅوک د مفرداتو خيال نه ساتي چې ذکر شوی سړی غوړيو لري او که نه؟ او د غوړو څخه څه شی مطلب دی؟ بلکې ټول خلک ترې دا معنی اخلي چې فلانی سړی د ګټې په موقع وربرابر شو.

دا معنی په محاوراتو کښې بالکل صريح ګرځېدلې ده چې هرڅوک وربانديې پوهېږي، او دا څکه چې د "صَرِيح" کلمه د "صَرْح" د کلمې څخه اخستله شوې ده او "صَرْح" هغې دنګې لوړې بنګلې ته ويل کېږي چې د نورو بنګلو سره يې اختلاط نه واقع کېږي او د لرې مسافې څخه د نظر لاندې راځي[۱]، نو په صريحې معنی کښې دا ضرور نه ده چې هغه دې حقيقي معنی وي، بلکې کله-کله کنايي او مجازي معناوې هم پورتني مقام ته رسېږي او د "صَرِيح" لقب ځان ته ګټي (د تاويلي معنی لقب نه ورکولی کېږي).

سوال جواب

د: که څوک وايي چې: په عربي کلام کښې داسې نظائر شته چې افرادي معنی مراده نه وي او براخې ترکيبي معنی په نظر کښې نيولی شوې وي؟

مونږ وايو چې: ټولې کنايي معناګانې د همدې قبيلې څخه دي. د ښه وضاحت دپاره لاندې څو مثالونه ولولئ:

اول مثال: "فُلَانٌ هَزِيلُ الْفَصِيلِ". د دې جملې افرادي معنی دا ده چې د فلاني سړي خوسکی ډنګر دی، مګر کومې معنی ته چې په ترکيبي لحاظ سره ذکره شوې جمله اشاره کوي هغه دا ده چې فلانی سړی سخاوت لري، څکه چې شوده په مېلمنو بانديې خرڅ کوي نو خوسکي يې ډنګر پاتې کېږي او د لوړې د کبله نه څرېږي. ذکر شوې جمله د هغه سخي سړي په باره کښې هم استعمالېږي چې نه لنګه غوا لري او نه خوسکی.

دوهم مثال: "فُلَانٌ طَوِيلُ الْيَدِ". د دې جملې افرادي معنی دا ده چې د فلاني سړي لاس اوږد دی، مګر ترکيبي معنی يې دا ده چې فلانی سړی جواد دی. دا جمله د هغه جواد دپاره هم استعمالېږي چې بالکل لاسونه ونه لري او يا يې دواړه لاسونه قطعه شوي وي.

دريم مثال: بي بي عائشه رضي الله عنها وايي چې: يوه ورځې نبي کريم ﷺ خپلې بيبيانې (د مؤمنانو مورګانې) مخاطبې کړې چې: «أَسْرَعُكُنَّ لَحَاقًا بِي أَطْوَلُكُنَّ يَدًا» يعنې: په تاسو کښې به هغه بي بي په ما پسې په تلوار سره پيوسته شي (د نورو څخه به مخکښې وفاته شي) کومه چې د لاس د حيثه اوږده ده.

نومورې بي بي وايي چې بيبيانو به لاسونه سره يو ترېله په اندازه کول ترڅو معلومه کړي چې د چا لاس اوږد دی؟ يا په بل عبارت: مونږ ګومان کاوه چې د نبي کريم ﷺ به د ذکرې شوې جملې افرادي

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۸۷

معنی مراده وي او په بېیانو کښې به د ټولو څخه وړاندې بي بي سوده رضي الله عنها وفاته شي ځکه چې د هغې لاسونه اوږده وه، مګر وروسته پوه شوو چې زمونږ اوږد لاسې زينب رضي الله عنها وه چې د ټولو څخه وړاندې وفاته شوه او هم پوه شوو چې د نبي کريم ﷺ د ذکرې شوې جملې ترکيبي معنی مراده وه چې سخاوت او جوادت دی «لِأَنَّهَا كَانَتْ تَعْمَلُ بِيَدِهَا وَتَصَدَّقُ»[۱] ځکه چې بي بي زينب رضي الله عنها به په لاس باندې مزدوري کوله او بيا به يې خيراتوله، يعنې دغه بي بي په مونږ کښې جواده وه.

څلورم مثال: همدارنګه په عربي محاوره کښې د پښېمانه سړي څخه په "سَقط فِي يَدِهِ" سره تعبير کېږي او د مفرداتو معناوو ته هيڅ التفات نه کېږي[۲].

د همدې کبله الله ﷻ د موسی ؑ په زمانه کښې د خوسي د عبادت کوونکو پښېمانۍ په ﴿ وَلَمَّا سُقِطَ فِىٓ أَيْدِيهِمْ ﴾ [الأعراف:۱۴۹] سره تعبيره کړه.

د همدغې ترکيبي معنی اراده کول په دې مقام کښې د بديع او بيان د علم ځينو علماوو تحقيقي ګڼلې دي[۳].

دوهمه طريقه

هـ: دوهمـه طريقه دا ده چې د ذکرې شوې جملې افرادي معنی هم په نظر کښې ونيوله شي، چې ﴿ ٱسْتَوَىٰ ﴾ څه معنی او الله ﷻ ته يې په څه اعتبار نسبت شوی دی؟.

نو ـ لکه څنګه چې مونږ د [البقرة:۱۵] آيت لاندې ليکلي دي ـ أهل السنة والجماعة پکښې د دغې معنی په لحاظ په لاندې دوه وو ډلو باندې وېشل کېږي:

يوه ډله تاويل ورکوي او داسې معنی ترې اخلي چې د الله ﷻ د شان سره مناسبه وي او د مخلوق د صفـاتو سره تشابه ونه لري، ځکه چې الله ﷻ مونږ ته په خپلو تنزيهاتو کښې داسې هم فرمايلي دي چې: ﴿ لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ ﴾ [الشورى:۱۱] د الله ﷻ په مثل باندې هيڅ شی نشته.

دغه تاويلونه ځينو مفسرينو کرامو راغونډ کړي دي[۴] که څوک يې د لوستلو شوق لري نو هلته دې مراجعه وکړي، او ځينو ليکلي دي چې علماوو کرامو پکښې څوارلس قوله کړي دي[۵].

دا ډول معنی اخستل په دې اعتبار سره ښه دي چې د عوامو د اشتباهاتو مخه ورباندې نيوله کېږي مګر د دې خطره شته چې سړی د معنی په اخستلو کښې خطا شي. د مثال په توګه: که څوک د ﴿ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾ څخه داسې معنی واخلي چې: ﴿ ثُمَّ ٱسْتَوْلَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾ يعنې "الله ﷻ بيا په عرش باندې غـلبه وکړه او هغه يې د خپل تسلط لاندې راووست". دا معنی ځکه خطا ده چې

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۲۹۱
(۲) تفسير الطبري ج۶ ص۶۲
(۳) مختصر المعاني في البديع والبيان ص۴۵۷
(۴) التفسير الكبير ج۱۴ ص۱۱۵
(۵) تفسير القرطبي ج۷ ص۲۱۹

په بو شي باندې تسلط پيدا کول په هغه وخت کښې صورت نيسي چې څوک په خپل مقابل کښې حريف (دښمن) ولري او هغه ذليل کړي او کوم ځاى چې د هغه د تسلط لاندې وي هغه د خپل تسلط لاندې راولي، حال دا چې د الله ﷻ سره څو په مقابل کښې داسې حريف نشته چې هغه ورسره مقابله وکړى شي او بيا د ناکامۍ سره مخامخ شي(۱).

و: او که څوک ووايي چې: مونږ د "استولی" څخه هغه "استيلاء" اخلو کومه چې د الله ﷻ سره مناسبه وي، نه د بندګانو استيلاء؟!

مونږ وايو چې: بې ضرورته مو مسافه اوږده کړه، بهتره دا ده چې ﴿ٱسۡتَوَىٰ﴾ کلمه په هغې اسنوى باندې حمله کړئ کومه چې د الله ﷻ سره مناسبه ده او د "اسْتَولى" معنى ترې وانخلئ، لنډه دا چې په دې تقدير خو د ذکرې شوې ډلې علماوو خبره د راتلونکې ډلې علماوو خبرې ته وراوړي هغه دا چې:

بله ډله تاويل نه ورکوي او کوم شى چې الله ﷻ خپل اقدس ذات ته ثابت کړى دى هغه ورته ثابتوي مګر د کيفيت څخه سکوت کوي. نو د ﴿ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِ﴾ معنى داسې کوي چې بيا الله ﷻ په عرش باندې استقرار ونيوه خو هغه استقرار چې د الله ﷻ د شان سره مناسب وه، نه هغه استقرار چې د يوه مخلوق دپلوه په تخت باندې صورت نيسي. يا په بل عبارت: الله ﷻ په عرش باندې پرته د لوازمو څخه (چې مونږ يې په ممکناتو کښې ګورو) استقرار وکړ.

ز: نو لنډه دا چې د اهل السنة والجماعة د لومړنۍ ډلې نظر ګټور دى مګر خطرناک دى او دا خطر پکښې شته چې سړى په تاويل کښې خطا شي، او د دوى د دوهمې ډلې نظر ګټور او بې خطره دى خو د عوامو د تشويش او څنګه‌څنګه ويلو مخه ورباندې نه نيوله کېږي.

زمونږ په فکر، علماوو کرامو ته په کار دي چې د خپلو ځانونو دپاره دوهم بې خطره نظر خوښ کړي او د تاويل څخه ډډه وکړي، او همدارنګه د عوامو دپاره بايد د همدغه نظر اسرار بيان کړي، ترڅو د هغوى په زړه کښې ځاى ونيسي او د تشويشونو مخه يې بنده کړى شي، که نه نو هغوى به په باطلو تاويلونو باندې اخته شي او د ضلالت په کندو کښې به سر په ځړى ولوېږي.

سوال جواب

ح: که څوک وايي چې: آيا دا معقوله ده چې د ﴿ٱسۡتَوَىٰ﴾ څخه پرته د لوازمو استقرار مراد کړى شي؛ لوازم خو د ملزوم څخه نه جدا کېږي که څوک يې په اراده کښې شامل کړي او که په خپل زړه کښې ترې صرف نظر شي؟، واقع خو په اراده بدلون نه مومي؟.

مونږ وايو چې: داسې شيان زمونږ په محاورو کښې هم زښت ډېر شته چې معناوې يې معلومې وي او د "مضاف اليه" په اعتبار سره يې لوازم بدلون مونده کوي، مګر د چا ورته فکر نه دى.

د لاندې څو مثالونو په ليکلو سره ورته مونږ د محترمو لوستونکو پام وراړوو:

(۱) تفسير القاسمي ج۷ ص۱۰۶

اول: د وَجْه (مخ) معنی په شریعت او لغت کښې معلومه ده چې په خوله، پوزه، دوه سترګو او غمبورو باندې مشتمله ده او دغه ټول شیان یې لوازم دي، مګر د انسان د مخ څخه پرته په یوه مخ کښې هم ورسره ذکر شوي لوازم تحقق نه لري او نه ورباندې څوک اعتراض کوي لکه د خبرو مخ، د کتاب مخ، د جامو مخ او داسې نور.

دوهم: د طَبْخ (پوخوالي) معنی معلومه ده چې هیڅوک پکښې اشتباه نه لري مګر د اضافت په اعتبار سره یې لوازم بدلون مومي؛ چې د غوښې پوخوالی په اور سره کېږي، د میوې پوخوالی په لمر سره، او د خبرو پوخوالی دا دی چې ګټه پکښې ډېره وي او د واقعیت سره برابرې وي، د انسان پوخوالی دا دی چې هوښیار وي (نه غولېږي) او د پوخ عمر خاوند هغه څوک دی چې د زلمیتوب څخه تېر شوی وي او بوډاتوب ته لا نه وي رسېدلی.

نو د ذکر شوي وضاحت په نظر کښې نیولو سره سړي ته جوته کېږي چې د مخلوق استقرار چې کوم لوازم درلودلی شي هغه لوازم او کیفیات په هغه استقرار کښې تحقق نه شي موندلی د کوم چې په ﴿ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾ کښې الله ﷻ ته نسبت شوی دی.

یا په بل عبارت: لکه څنګه چې د الله ﷻ علم، حلم او نور صفات د مخلوق د علم، حلم او نورو صفاتو څخه بالکل جدا دي او محض په نامه کښې سره اشتراک لري همدارنګه د بندګانو استقرار هم د الله ﷻ د استقرار څخه جدا دی او محض په اطلاق کښې دواړه سره مشترک دي.

یوه خوندوره قیصه

ط: یوه ورځې د امام مالک رحمة الله علیه څخه یوه سړي پوښتنه وکړه چې: ﴿ ٱلرَّحْمَٰنُ عَلَى ٱلْعَرْشِ ٱسْتَوَىٰ ﴾ څه معنی؟.

په ذکر شوي امام باندې خولې راماتې شوې او لږ وخت یې خپل سر زوړند نیولی وه بیا یې سر راپورته کړ او داسې جواب یې ورکړ چې "الإِسْتِوَاءُ غَيْرُ مَجْهُوْلٍ وَالْكَيْفُ غَيْرُ مَعْقُوْلٍ وَالْإِيْمَانُ بِهِ وَاجِبٌ وَالسُّوَالُ عَنْهُ بِدْعَةٌ وَمَا أَظُنُّكَ إِلاَّ ضَالًّا"(۱) د استواء معنی خو مجهوله نه ده (هرڅوک پرې پوهېږي) او کیفیت یې په عقل کښې نه راځي (مونږ ترې عاجز یاستو) او عقیده ورباندې واجبه ده او پوښتنه کول ترې بدعت دی (صالحینو سلفو کښې چا ترې پوښتنه نه ده کړې) او (بالآخره) زه په تا باندې بل چا ګومان نه کوم مګر د ګمراه سړي. نو بیا یې ورباندې امر وکړ چې را څخه وبې وباسئ نو (د هغه ځای څخه) وویستلی شو.

د پاي تبصره

۴ـ زمونږ په فکر د أهل السنة والجماعة دواړه ډلې د الله ﷻ د اسماوو او صفاتو په هکله په لاندې ټکو کښې متفقې دي:

الف: دواړه ډلې دا خبره مني چې د الله ﷻ اسماء او صفات د متشابهاتو څخه دي.

---

(۱) تفسیر البغوي ج۲ ص۱۶۵

ب: دواړه ډلې باوري دي چې د متشابهاتو معناوي د محاكماتو ايتونو څخه تاكلې كېدلى شي، البته په هغه صورت كښې چې په عين موضوع كښې (محكمات) نصوص موجوديت ولري، چې پوره بيان يې ـ د الله ﷻ په توفيق ـ د [آل عمران:۷] آيت لاندې تېر شوى دى.

ج: په ځينو اسماء او صفاتو كښې دواړه ډلې په تاويل باندې متفقې دي، د مثال په توګه: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۖ مَا يَكُونُ مِن نَّجْوَىٰ ثَلَٰثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَآ أَدْنَىٰ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا۟ ۖ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا۟ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴾ [المجادلة: ۷].

دلته دواړه ډلې اتفاق لري چې په دې مقام كښې علمي معيت مطلب دى، ځكه چې د ايت لومړنى جمله ﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ﴾ او وروستنى جمله ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴾ دواړه د محاكماتو څخه دي او معيت يې واضحه كړى دى چې علمي معيت دى.

نو د دواړو ډلو په نزد يې معنى داسې كېږي چې ايا ته نه ګورې چې يقينًا الله ﷻ په هغه څه باندې پوهېږي كوم چې په اسمانونو او هم په ځمكو كښې دي، د درېوو كسانو هيڅ مجلس نه دى مګر الله ﷻ يې څلورم دى، او نه د پنځو كسانو مجلس (جرګه) ده مګر الله ﷻ يې شپږم دى، او نه د دغه (ذكرو شوو) څخه لاندې او نه زيات مجلس شته مګر الله ﷻ ورسره (په علم سره) معي (يو ځاى) دى. بيا به الله ﷻ د قيامت په ورځ خلك په هغه شي باندې خبر كړي چې په دنيا كښې يې كړى وي، يقينًا الله ﷻ په هر شي باندې پوه دى.

د: چرته چې په اسماوو او صفاتو كښې دوه نصوص منافات ولري هلته هم دواړه ډلې تقريبًا په تاويل باندې اتفاق لري. لاندې مثال ولولئ:

د ﴿ ٱلرَّحْمَٰنُ عَلَى ٱلْعَرْشِ ٱسْتَوَىٰ ﴾ په بنياد الله ﷻ په بلا كيفه توګه د عرش د پاسه دى (څنګه چې د ده ﷻ د عالي شان سره مناسبه وي)، خو نبي كريم ﷺ په يوه اوږده حديث شريف كښې فرمايلي دي چې: «وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْ أَنَّكُمْ دَلَّيْتُمْ يحَبْلٍ إِلَى الْأَرْضِ السُّفْلَى لَهَبَطَ عَلَى اللهِ»(۱)؛ نو ځينو علماوو كرامو په همدغه حديث شريف كښې د «لَهَبَطَ عَلَى اللهِ» جمله په "لَهَبَطَ عَلَى عِلْمِ اللهِ" سره معنى كړې ده، يعنې نبي كريم ﷺ په سوګند سره فرمايلي دي چې كه چرته تاسو يو پړى لاندنۍ ځمكې ته ور زوړند كړئ نو د الله ﷻ په علم باندې به ښكته شي ځكه چې د الله ﷻ علم او قدرت په هر مكان كښې جاري دى، خو د دې سره‌سره الله ﷻ فوق العرش دى لكه چې په آيت شريف كښې درباندې صراحت شوى دى.

"حَيْثُ" څه معنى؟

۵ـ د "حَيْثُ" كلمه د "حيثُ" څخه اشتقاقه شوې ده او "حيثُ" تېرى ته وايي. نو د معنى حاصل

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۵

یې داسې کېږي چې: شپه او ورځ يو په بل پسې په چالاکۍ او تېزۍ سره ځغلي او هيڅکله يې په منځکښې فرجه او وت نه واقع کېږي.

کله چې لمر په خپل محور باندې څرخېږي نو په يوه کال يا درې سوه پنځه شپېته (۳۶۵) ورځو او شپږو ساتونو کښې خپله يوه دوره پوره کوي او د ځمکې په شاوخوا باندې څرخېږي، مګر کوم حرکت چې شپه او ورځ ورباندې پيدا کېږي او لمر ته په قسري (جبري) توګه د ځمکې په شاوخوا دوران ورکوي هغه د فلک الافلاک حرکت دی او دومره تېز دی چې که په تلوار سره زغلېدونکي سړی د ځمکې څخه پښه پورته کړي او په ځغاسته کښې يې ېږدي نو فلک الافلاک درې زره (۳۰۰۰) ميله مسافه طی کوي[۱].

دا هله که ځمکه ساکنه وګڼله شي، او که بالفرض ځمکه د لمر په شاوخوا ګرځې راګرځي نو په دې صورت کښې به د ځمکې وضعي حرکت همدومره تېز وي چې د شپې او ورځې د تعاقب سبب جوړېږي، والله ﷻ اعلم.

﴿ٱدۡعُواْ رَبَّكُمۡ تَضَرُّعٗا وَخُفۡيَةًۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ۝٥٥ وَلَا تُفۡسِدُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ بَعۡدَ إِصۡلَٰحِهَا وَٱدۡعُوهُ خَوۡفٗا وَطَمَعًاۚ إِنَّ رَحۡمَتَ ٱللَّهِ قَرِيبٞ مِّنَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ۝٥٦﴾

[۵۵] (ای د ادم ﷺ اولادې!) خپل رب ﷻ ته د زاريو او پټ غوښتنې په حال کښې سوالونه کوئ (او د شرعي حد څخه تجاوز مه کوئ) يقيناً ستاسو رب ﷻ تجاوز کوونکي نه خوښوي.

[۵۶] او په ځمکه کښې د هغې د اصلاح څخه وروسته فساد مه کوئ او (هم) خپل رب ﷻ ته د ډار او تمې په حالت کښې عبادت وکړئ. بې شکه د الله ﷻ (ستاسو د رب ﷻ) رحمت د نېکو کارانو څخه نژدې دی (ور رسيدونکی دی).

ارتباط

په وړاندې آيت کښې الله ﷻ مونږ ته خپل اقدس ذات راپېژاندلی دی چې پيدا کول او امر کول ټول د همده ﷻ پورې اختصاص لري او ټول برکات او ښېګڼې د همده ﷻ پورې منحصرې دي، نو په دې ايتونو کښې راته لاندې وصايا کوي.

د مطلب خلاصه

يعنې ای د ادم ﷺ اولادې! کله چې تاسو خپل رب ﷻ وپېژاند نو درته په کار دي چې په خپلو کړووړو کښې د همده ﷻ د شان سره مناسب چال چلند وکړئ چې څو قولي او عملي مثالونه يې دا دي:

۱ـ خپل رب ﷻ بلئ او د همده ﷻ څخه خپل احتياجات غواړئ، ځکه چې دا کار د بل هيچا د وسې پوره نه دی، نه بل څوک څه شی پيدا کولی شي او نه بل څوک د فرمان جاري کولو حق لري.

---

(۱) البحر المحيط ج۵ ص۶۷

مګر لاندې خاصیتونه هېر نه کړئ:

الف: خپل رب ﷻ په زاریو سره بلئ او په عاجزئ او تواضع سره ترې سوال کوئ ځکه چې الله ﷻ متکبرین نه خوښوي.

ب: په سوال زاریو کښې د اخفاء مراعات وکړئ او تر وسې وسې پورې په پټه سره خپل رب ﷻ ته احتیاجات وړاندې کړئ او د مشکلاتو حل ترې وغواړئ، ترڅو د یو پلوه د ریا کارۍ ځخه په امن کښې پاتې شئ او د بله پلوه مو خشوع او تواضع زیاته شي. ستاسو رب ﷻ ستاسو په زړونو باندې پوه دی او ستاسو هیڅ شی ترې پټ نه دی.

په ټولو کړو وړو کښې عموماً او په سوال کولو کښې خصوصاً د شرعي چوکاټ ځخه تجاوز مه کوئ چې یا نه کېدونکی شی وغواړئ، یا د خپلو ځانونو په نسبت د غیر مناسب شي غوښتنه وکړئ، یا د ګناهونو سوال وکړئ او یا د بل داسې عمل مرتکب شئ چې شرعاً جواز ونه لري.

۲ـ تاسو په ځمکې کښې فساد مه کوئ، الله ﷻ خو د پیغمبرانو علیهم‌السلام او کتابونو په دراستولو سره ځمکه اصلاح کړې ده، نو تاسو یې د فساد خوا ته مه راکاږئ او ویدې فتنې مه راوېښوئ.

۳ـ تاسو د خپل رب ﷻ عبادت کوئ او د دغو دوه وو خاصیتونو پوره مراعات وکړئ:

الف: د خپل رب ﷻ ځخه وډار شئ، عبادت په ډار سره کوئ، الله ﷻ ستاسو عبادت ته احتیاج نه دی او نه ورباندې د عذاب ځخه نجات درکول واجب دي، خپل قصور په نظر کښې ونیسئ.

ب: او هم په عبادت کښې خپل رب ﷻ ته په تمه اوسئ چې همدا عبادت مو د نجات سبب جوړېدلی شي، او هم دا خبره په نظر کښې ونیسئ چې د الله ﷻ رحمت ډېر پراخه او لوی دی. لنډه دا چې هر عبادت د ډار او تمې تر منځ اجراء کړئ چې همدا ستاسو د ایمان د ساتنې معیار دی.

ای بنیادمانو! د ذکرو شوو هدایتونو پوره څارنه وکړئ ترڅو تاسو د نېکانو د ډلې ځخه وشمېرل شئ، او د الله ﷻ رحمت خو نېکانو ته نژدې دی مګر واجب نه دی نو مه د خپل رب ﷻ ځخه تمه پرې کوئ او مه د زړونو ځخه ډار وباسئ.

توضیحات

۱ـ ظاهره دا ده چې په لومړني آیت کښې د ﴿ ٱدۡعُوا ﴾ د کلمې معنی دا ده چې خپل رب ﷻ ته سوال وکړئ اوپه قول سره یې بلنه وکړئ، لکه چې د ﴿ تَضَرُّعًا وَخُفۡيَةً ﴾ کلمې ورباندې دلالت کوي. او په دوهم آیت کښې د ﴿ ٱدۡعُوا ﴾ د کلمې معنی دا ده چې خپل رب ﷻ ته عبادت وکړئ یعنې په فعل سره یې بلل وکړئ. همدې معنی ته د ﴿ خَوۡفًا وَطَمَعًا ﴾ کلمې هم اشاره کوي.

نو د دواړو حاصل یې داسې کېږي چې قولاً او عملاً د خپل رب ﷻ سره اخلاص پیدا کړئ.

په دعاء کښې جهر بهتر دی او که خفیه؟

۲ـ که څه هم په دعاء (سوال کولو) کښې جهر او خفیه دواړه جواز لري، مګر په غوروالي کښې

دي اختلاف ځخه وتلي دي کوم چې جهر يې سنت يې اختلاف دی، البته هغه دعاګانې او اذکار د وي، لکه تلبيه، اذان او داسې نور.

ډيري علماء کرام وايي چې که د ريا خوف موجود وه او يا نورو ذکر کوونکو يا لمونځ کوونکو ته د تشويش غورزېدلو خطر وه نو خفيه پټ بهتره ده، او که د نورو خلکو تلقين او تعليم د نظر لاندې نيولی شوی وه او يا د غافلانو رابيدارول مطلب وه نو بيا جهر بهتر دی[۱]، البته دومره جهر چې ذکر شوي اغراض پرې تر لاسه شي او د چيغو اندازې ته ونه رسېږي.

مګر د احنافو ـ عليهم الرحمة ـ په نزد[۲] په اذکارو او دعاګانو کښې خفيه اصله او بهتره ده، ځکه چې:

الف: د زکريا عليه السلام کومه دعاء چې الله ﷻ قبوله کړې او خوښه کړې وه هغه يې په خفيه سره توصيف کړې ده چې: ﴿إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ نِدَآءً خَفِيًّا﴾ [مريم:۳] هغه وخت چې خپل رب ﷻ ته يې اواز وکړ پټ اواز. يعنې په زړه کښې او يا په داسې ځای کښې چې هلته تنها وه.

ب: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي»[۳] يعنې: په ذکر کښې خفيه (پټ ذکر) غوره دی او په روزۍ کښې هغه روزي غوره ده کومه چې کفايت کوي.

ج: ابو موسى الاشعري رضي الله عنه وايي چې مونږ د نبي کريم ﷺ سره په يوه سفر کښې ملګري وو نو مونږ به په ځينو مواقعو کښې په لوړ اواز باندې تکبيرونه ويل، نو نبي کريم ﷺ راته توصيه وکړه چې: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ فَإِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلَا غَائِبًا إِنَّهُ مَعَكُمْ إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ»[۴] يعنې ای خلکو! په خپلو ځانونو باندې لږ ځه نرمي وکړئ (اوازونه مه پورته کوئ) ځکه چې تاسو څو نه د کوڼ بلنه کوئ او نه د غائب، يقيناً ستاسو بللی شوی (الله ﷻ) ستاسو سره دی (غائب نه دی، او) بې شکه ستاسو بللی شوی اورېدونکی او نژدې دی.

د: د سلفو صالحينو عادت وه چې الله ﷻ ته به يې په سوالونو کښې پوره جهد کاوه (خپل طاقتونه به يې پکښې په کار اچول) مګر چا به يې اواز نه اورېده صرف د دوی او د الله ﷻ ترمنځ به يو راز وه[۵].

که څوک ددې ځخه اضافه تفصيل غواړي نو ځينو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[۶].

يادونه

۳ـ مونږ د الله ﷻ په توفيق سره د [البقرة:۱۸۶] آيت لاندې د دعاګانو او سوالونو په باره کښې

(۱) روح المعاني ج۸ ص۱۴۰
(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۴
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۳۶۴
(۴) صحيح البخاري ج۱ ص۴۲۰
(۵) الدر المنثور ج۳ ص۴۷۶
(۶) البحر المحيط ج۵ ص۶۹؛ تفسير القرطبي ج۷ ص۲۲۶

پوره ځېرنه وکړي ده چې بیا ځېرلو ته یې اړتیا نه کورو، یواځې په دعاء کښې د حد څخه د تېرېدنې لاندې صورتونه پرې وراضافه کوو:

الف: په دعاء کښې دا هم د حد څخه تېرېدنه ده چې بې ضرورته پرې اواز پورته کړي او چیغې ووهي[1].

ب: دا هم د حد څخه تېرېدل دي چې مؤمنانو ته ناجائزې ښېراوې وکړي چې ای الله! په هغه او په دغه باندې لعنت وکړې[2]، العیاذ بالله.

ج: دا هم د حد څخه تجاوز دی چې غیر مناسب او یا غیر ممکن شی وغواړي[3] چې ای ربه! ماته د پیغمبرانو درجه راکړه او یا ما ژوندی اسمان ته پورته کړه!.

د: بل ډول اعتداء دا هم کڼله کېږي چې په سوال کولو کښې تواضع ونه کړي او په تکبر (لوی کاری) سره سوال وکړي[4].

ایمان د خوف او رجا ترمنځ دی

۴_ د الله ﷻ د رحمت څخه نا امیده کېدل، چې په سړي باندې خوف (ډار) غلبه وکړي، کفر دی. او د الله ﷻ د عذاب څخه بالکل خپل ځان په امن کښې ګڼل، چې رجا (امید) ورباندې غالب شي، هم کفر دی.

عمر الفاروق ﷺ همدغه حالت څومره په ښه وجه تمثیل کړی دی چې:

که د قیامت په ورځ (بالفرض) اواز کوونکی اواز وکړي چې ټول دوزخ ته داخل شئ مګر یو سړی نه، نو زه به اسید وکړم چې همدغه یو سړی به زه یم، او که اواز وکړي چې ټول جنت ته ننوځئ مګر یو سړی نه، «لَخَشِيْتُ اَنْ اَكُوْنَ ذٰلِكَ الرَّجُلِ»[5] نو زه به وډار شم چې همدغه یو سړی به زه یم.

مګر ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې باید په سړي باندې په روزمره ژوند کښې د خوف څنډه غالبه وي ترڅو د ګناهونو څخه د اجتناب باعث شي، او د مرګ په حالت کښې باید د سړي رجا (امید) اضافه وي ځکه چې د عمل میدان اختتام موندلی دی[6].

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې: نظر د عربیت قوانینو ته په کار وه چې د ﴿ قَرِيبٌ ﴾ د کلمې په عوض د "قَرِيبَة" کلمه نازله شوې وی، ترڅو د ﴿ رَحْمَتَ ﴾ د کلمې سره په تانیث کښې مطابقه شوې وی؟.

---

(۱) تفسیر الخازن ج۲ ص۵۶۸
(۲) تفسیر البغوي ج۲ ص۱۶۶
(۳) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۲۳۳
(۴) زاد المسیر ج۳ ص۱۴۶
(۵) تفسیر المراغي ج۸ ص۱۵۹
(۶) المحرر الوجیز ج۷ ص۸۰

مونږ وايو چې مفسرينو كرامو د همدغه تطبيق په خاطر زښت ډېر جوابونه كړي دي چې تقريباً پنځلسو جوابونو ته رسېږي[1] مګر مونږ د يوه جواب په ذكر اكتفاء كوو، هغه دا چې د ﴿رَحْمَتَ﴾ كلمه مصدر ده او تانيث پكښې حقيقي نه دى نو ځكه د مطابقت مراعات د نظره غورزولي شوى دى.

د دې نظير دا دى چې: ﴿فَمَن جَآءَهُۥ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ﴾ [البقرة:۲۷۵] يعني نو هرچا ته چې د خپل رب ﷻ د پلوه موعظه ورسېږي. د ﴿مَوْعِظَةٌ﴾ په كلمه كښې تانيث حقيقي نه دى نو ځكه د ﴿جَآءَهُۥ﴾ په عوض "جائته" نه دى نازل كړى شوى.

﴿وَهُوَ ٱلَّذِى يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَٰهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنزَلْنَا بِهِ ٱلْمَآءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ ۚ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ ٱلْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَٱلْبَلَدُ ٱلطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُۥ بِإِذْنِ رَبِّهِۦ ۖ وَٱلَّذِى خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا ۚ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾﴾

[۵۷] او دا (ستاسو رب ﷻ) هغه اقدس ذات دى چې د خپل رحمت (باران) په وړاندې د بشارت (زيري وركولو) دپاره بادونه لېږي (هوا ګاني چلوي)، آن تر دې چې كله بادونه (په باران باندې) درنه وريځ (سپكه) پورته كړي نو مونږ يې مړه ښار (وچ وطن) ته سوق كړو (بوزو) نو مونږ په همده (ښار باندې اوبه (باران) ورنازل كړو، نو په همدې (اوبو) سره (ترې) د هر ډول مېوجاتو ځخه راوباسو.

د همدې (مېوجاتو د راويستلو) په شان مونږ (د قيامت په ورځ د قبرونو ځخه) مړي هم را وباسو (او ژوندي كوو يې) شايد چې تاسو پند واخلئ.

[۵۸] او پاكيزه ښار (ځمكه) چې دى، شنيلي يې د خپل رب ﷻ په حكم (ښه) راووځي، او هغه (ځمكه) چې خبيثه وي (كلكه يا ښورچنه وي) شنيلي يې (ترې) نه راووځي مګر په داسې حال كښې چې خير پكښې نه وي (د چا په درد نه خوري او يا بالكل بوټي نه زرغونوي).

همدغه ډول مونږ ايتونه (دلائل) د داسې قوم دپاره (په بېلو-بېلو طريقو) اړوو راړوو چې دوى (د خپل رب ﷻ د نعمتونو) شكر كوي.

ارتباط

په وړاندې ايتونو كښې الله ﷻ د خپلو قدرتي تصرفاتو ځو مثالونه په علوياتو كښې بيان كړه د ځو وصاياوو ځخه وروسته په دې ايتونو كښې د كائنات الجو (هوايي شيانو) او هم د ځمكنيو تصرفاتو ځو بېلګې ښودلې شوي دي چې مضمون يې داسې را اوځي:

---

(۱) روح المعاني ج۸ ص۱۴۱؛ البحر المحيط ج۵ ص۷۱؛ التفسير القيم لابن القيم ص۲۵۹_۲۷۷

د مطلب خلاصه

ای بنیادمانو! خپل رب ﷻ وپیژنئ او د قدرت څو مثالونه يې په هوايي او ځمکني موجوداتو کښې واورئ:

۱ـ ستاسو رب ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د اسمان د طرفه يې درباندې خپل رحمت (باران) نازل کړی دی. ایا د ده ﷻ څخه په غیر بل څوک د اسمان څخه یو څاڅکی راتویولی شي؟

۲ـ د باران څخه وړاندې ستاسو د خوشالی او ستاسو د خبرتیا دپاره په هوا کښې بادونه چلوي. ایا د ده ﷻ څخه په غیر بل څوک هوا ته حرکت ورکولی شي او بادونه چلولی شي؟.

۳ـ د بادونو چلولو آن تر هغه جریان لري ترڅو چې هغه ورېځې راپورته کړي کومې چې د باراني اوبو څخه ډکې وي او د ټنونو ټنونو وزن سره‌سره په هوا کښې ولاړې وي او په ځمکه باندې نه راپرېوزي. ایا ستاسو د رب ﷻ څخه په غیر بل څوک ذکر شوي درانه وزن ته په هوا کښې توقف ورکولی شي؟.

۴ـ بیا مونږ (ستاسو رب ﷻ) ذکرې شوې د باران څخه ډکې ورېځې ته د هغه ښار او وطن په لور حرکت ورکوو کوم چې وچ کلک پروت وي، چې نه پکښې اوبه بهېږي او نه پکښې د کومې مېوې درک لګېږي ته به وایې چې مړی دی او هیڅ ګټه ترې څوک نه شي اخستلی. ایا زمونږ څخه په غیر بل څوک ذکره شوې نقشه عملي کولی شي؟.

۵ـ نو بیا د باران څخه ډکه ورېځ په مړه ښار او مړې ببدیا باندې اوروو چې ټولې لوړې ژورې يې خړوبه وو او وچ خوړونه يې په پراخه پیمانه اوبو سره جاري کوو. ایا زمونږ څخه په غیر دا کار د بل چا د وسې پوره دی؟.

۶ـ په همدغو اوبو سره په ځمکه کښې حرکت پیدا کوو او د ګېډې څخه يې د رنګارنګ ونو بوټو تېغونه راوباسو او د وخت په تېرېدو سره ترې مېوه لرونکې ونې جوړوو او ستاسو د استفادې دپاره ترې ډول-ډول مېوجات راوباسو، ایا زمونږ څخه په غیر بل څوک تاسو ته د خاورو څخه خوږې مېوې راوېستلی شي؟.

۷ـ په یاد ولرئ! لکه څنګه چې مونږ مړه ځمکه را ژوندۍ کوو او نباتات ترې راوباسو همدارنګه به په ټاکلي وخت کښې مړي هم را ژوندي کړو، تاسو ته په کار دي چې عبرت ترې واخلئ او د بیرته راژوندي کولو څخه انکار ونه کړئ، دغه عبرت چندان لوی تفکر ته اړتیا نه لري بلکې په ادنی توجه باندې هم تاسو کولی شئ چې په زړه کښې يې کېښنوئ.

۸ـ ای بنیادمانو! په یاد ولرئ لکه څنګه چې مونږ ستاسو د مادي اړخ دپاره اسمانونه، ځمکې او بالآخره کائنات الجو (هوايي شیان) په کار اچولي دي همدارنګه مو ستاسو معنوي او روحي اړخ هم بې توجه نه دی پرېښی، عقلونه او حواس مو درکړي او پیغمبران علیهم السلام او کتابونه مو دراستولي دي. نو لکه څنګه چې ځمکه نظر مادي رحمت (باران) ته په دوه وو ګروپونو وېشله کېږي چې یوه

پاکیزه او حاصلناکه ځمکه ده چې د خپل رب ﷻ په تکویني امر سره ترې نباتات را زرغونېږي. او بله ښورچنه او بې کاره ځمکه ده چې د الهي رحمت (باران) څخه استفاده نه شي کولی او ښیلی نه راشین کوي مګر ناقص؛ چې پاڼې یې زېړې پېړې وي او بوټي یې کمزوري وي، او ځینې ښورچنې ځمکې لابالکل څه شی نه شي شین کولی او د یوه بوټي تېغ هم ترې نه شي راوتلی. همدارنګه نظر معنوي رحمت (الهي هدایت) ته تاسو هم په دوه وو ګروپونو باندې ویشلی شوي یاست: یوه ډله هغه خلک دي چې د الهي هدایت (قرآن) څخه استفاده کوي او د خپلو ځانونو دپاره یې د دنیا او آخرت مشال جوړوي، او بله ډله مو په قرآن کریم باندې ایمان نه راوړي او عقیده وربانديې نه کوي بلکې د قرآن کریم د مزایاوو څخه بالکل بې برخې ده، چې د مشال کار ترې نه اخلي.

۹ـ لنډه دا چې باران د الله ﷻ رحمت دی او په ټوله ځمکه باندې ورېږي مګر د ځمکې مختلفې برخې ترې د استعدادونو په تفاوت سره مختلفې استفادې کوي او یا د عدم استعداد دکبله ترې بې برخې پاتې کېږي.

همدارنګه قرآن کریم ټولو انسانانو ته وراستولی شوی دی او د ټولو دپاره زمینه برابره ده چې استفاده ترې وکړي، مګر دغه استفاده د استعدادونو په تفاوت سره تفاوت مومي؛ څوک پرې عقیده کوي او د خپلو کړو وړو دپاره یې کړنلاره ګرځوي او ځینو چې خپل استعداد د خاورو سره برابر کړی دی او په زړونو باندې یې مهر وهل شوی دی هغوی ترې انکار کوي او د ګټو څخه بې محروم پاتې کېږي.

ای بنیادمانو! وګورئ چې څومره په تفصیل سره بیا-بیا مونږ تاسو ته خپل دلائل بیانوو او ایتونه درنازلوو، مګر ګټه ترې هغه قوم پورته کوي څوک چې د نعمتونو او رحمتونو شکریه کوي.

توضیحات

۱ـ جمهور مفسرین کرام وايي چې د ﴿رَحْمَتِهِ﴾ څخه په دې مقام کښې باران مراد دی[1] لکه چې په همدې معنی باندې متباقي آیت شریف دلالت کوي.

"اقلال" څه معنی؟

۲ـ د ﴿أَقَلَّتْ﴾ کلمه د "اقلال" څخه اخستله شوې ده، "اقلال" دې ته وايي چې سړی یو شی "قلیل" (سپک) وګڼي او زور یې وربانديې دپاسه شي[2].

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې الله ﷻ کمزورو بادونو ته دومره قوت وربښي چې په باران باندې ورته (ثقیله) وریځ هم سپکه او خفیفه ګرځي چې هر طرف ته یې زغلولی شي، لکه چې باد د مالوچو درانه بارونه روان کړي وي.

(۱) روح المعاني ج۸ ص۱۴۵
(۲) مفردات الراغب ص۴۲۶

د "نَکِدًا" معنی

۳_ د ﴿نَكِدًا﴾ كلمه د هغه شي نوم دی چې پلټونکي ته په ډېرې سختۍ سره لاس ته ورځي[۱] او یا هغه شی دی چې په هغه کښې څه خیر نه وي[۲]. نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې: د خبیثې او شورچنې ځمکې څخه په باران سره څه شی نه زرغونېږي او که کوم بوټي پکښې زرغون شي (زيو کېږي) نو په هغه کښې هم څه خیر نه وي او چاته ترې څه ګټه نه رسېږي.

عبدالله بن عباس رضي الله عنهما (رئيس المفسرين) وايي[۳] چې په دې آيت شريف کښې د مؤمن او کافر مثالونه بيان شوي دي چې حاصل يې داسې کېږي:

لکه څنګه چې ځمکه په نظر سره باران ته په دوه وو برخو وېشلې شوې ده: يوه برخه هغه ځمکه ده چې د کرهڼې وړ او حاصلناکه وي، په باران باندې بوټي زرغونوي او انسانان او څاروي ترې استفاده کوي، او بله برخه هغه ده چې کلکه او شورچنه وي چې هيڅ شی نه زرغونوي او د باران څخه هيڅ استفاده نه شي کولی، همدارنګه انسانان هم په نظر سره قرآن کريم ته (چې معنوي باران دی) په دوه وو ګروپونو وېشل کېږي چې ځيني پرې ايمان راوړي او د پلوشو څخه يې استفاده کوي او ځيني نور ترې انکار کوي او د ګټو څخه يې بې برخې پاتې کېږي.

يادونه

۴_ په آيت شريف کښې ذکر شوی مثال نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې ډېر ښه شرحه کړی دی[۴] چې د مضمون خلاصه يې لاندې لوستلی شئ:

خلک قرآن کريم ته په نظر سره او ځمکه باران ته په نظر سره، هر يو په لاندې درېوو ګروپونو باندې وېشلی کېږي:

الف: يو ګروپ خلک هم په قرآن کريم باندې پخپله عمل کوي او هم نورو خلکو ته تعليم کوي چې عمل پرې وکړي، همدارنګه ځينې ځمکې په باران سره ګلان او بوټي زرغونوي چې هم پرې پخپله ښه ښکاري او هم ترې انسانان او څاروي استفاده کوي.

ب: يو ګروپ خلک پخپله په قرآن کريم باندې عقيده نه لري، ترڅو په دنيا او آخرت کښې يې په درد باندې دوا شي، مګر نورو خلکو ته يې د تعليم څخه ډډه نه کوي، لکه منافقان. همدارنګه کلکه ژوره ځمکه اوبه ساتي او ژوندي مخلوقات پرې خړوبېږي مګر څه بوټي موټي پکښې نه زرغونېږي چې خپله وړباندې ډولې ښکاره شي.

ج: يو ګروپ خلک نه په قرآن کريم باندې پخپله عقيده کوي چې ايمان پرې راوړي او نه نورو خلکو ته زمينه برابروي چې عقيده وړباندې وکړي، بلکې لا د نورو خلکو د عقيدې کولو مخه نيسي.

(۱) مفردات الراغب ص ۵۲۶
(۲) تفسير الکشاف ج۱ ص۱۱۲؛ تفسير القرطبي ج۷ ص۲۳۱
(۳) تفسير ابن کثير ج۲ ص۲۲۲
(۴) صحيح البخاري ج۱ ص۱۸؛ صحيح مسلم ج۲ ص۲۴۷

همدارنګه کلکه هواره او یا بنورچنه ځمکه نه بوټي زرغونوي او نه پکښې اوبه ډنډېږي ترڅو خاروبو ته په څروبولو سره ګټه ورسوي.

﴿ لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦ فَقَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ إِنِّىٓ
أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾ قَالَ ٱلْمَلَأُ مِن قَوْمِهِۦٓ إِنَّا لَنَرَىٰكَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ
﴿٦٠﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ لَيْسَ بِى ضَلَٰلَةٌ وَلَٰكِنِّى رَسُولٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦١﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَٰلَٰتِ
رَبِّى وَأَنصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ
عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا۟ وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَنجَيْنَٰهُ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥ
فِى ٱلْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾ ﴾

[۵۹] یقینًا مونږ نوح ﷺ خپل قوم ته استولی وه نو ورته ویې ویل چې ای زما قومه! (صرف) د الله ﷻ عبادت وکړئ (ځکه چې) تاسو لره (په واقع کښې) د همده ﷻ څخه په غیر بل معبود نشته، بې شکه زه په تاسو باندې د لويې ورځې د عذاب څخه ډارېږم.

[۶۰] د ده د قوم څخه مشرانو (د نورو په وکالت) وويلې چې يقينًا مونږ هرومرو تا په ښکاره ګمراهی کښې ګورو (چې د پلرونو لاره دې پرېښې ده او د رسالت مدعي ګرځېدلی يې).

[۶۱] نوح ﷺ وويلې چې ای زما قومه! په ما پورې هيڅ ډول ګمراهي نشته مګر زه د رب العالمين استولی شوی يم.

[۶۲] زه تاسو ته د خپل رب ﷻ پيغامونه دررسوم او زه ستاسو خير غوارم او زه د الله ﷻ د پلوه په هغه شي باندې پوهيږم چې تاسو ورباندې نه پوهېږئ (چې د غبّ خطر په لور روان ياست).

[۶۳] ايا (تاسو زما د رسالت څخه انکار کوئ؟) او د دې څخه په تعجب کښې ياست چې تاسو ته ستاسو د رب ﷻ د پلوه ستاسو د جملې څخه په يوه سړي باندې (چې تاسو ته يې صداقت ښه معلوم دی) څه پند (او نصيحت) درشي (د دې دپاره درواستولی شو) چې تاسو (د راتلونکي غټ خطر څخه) وډار کړي او (هم د دې دپاره چې) تاسو (د خپل رب ﷻ د مناهيو څخه) پرهيز وکړئ او (هم د دې دپاره چې) شايد په تاسو باندې (د الله ﷻ د پلوه) مهرباني وکړی شي؟!.

[۶۴] نو (نتيجه دا شوه چې) دوی نوح ﷺ ته د دروغو نسبت وکړ (چې پيغمبر نه يې)، نو مونږ ده ته او هغو کسانو ته چې د ده سره په بېړۍ کښې (سواره) وه نجات ورکړ، او هغه خلک مو (ټول) غرق کړل چې (ده ته او) زمونږ ايتونو (او دلائلو) ته يې د دروغو نسبت کړی وه، بې شکه چې دوی (په زړونو باندې) ړوند قوم وه، (چې پوښنا کول ورته مناسب کار وه).

ارتباطونه

۱ـ د سورت د پیل څخه د عقائدو اصول واضحه کړی شوه چې الله ﷻ واحد او لا شریک دی، د قیامت ورځ حقه ده او بالآخره جنت یا دوزخ حتمي دی. په دې ایتونو کښې د سورت د [۱۸۰] آیت د آخره پورې د څو پیغمبرانو علیهم السلام څه ناڅه حالات د لاندې مقاصدو دپاره واضحه شوي دي:

الف: د الله ﷻ د احکامو څخه یواځې د دې امت کافرانو سرغړونه نه ده کړې بلکې دا عادت آن د نوح علیه السلام د امت څخه را پاتې دی، نو په کار دی چې نبي کریم ﷺ ـ په خپل وخت کښې ـ او نور اسلامي داعیان غمژن نه شي چې په مقابل کښې یې مقاومت کېږي.

ب: لکه څنګه چې پخواني کافر امتونه آخر د الله ﷻ د عذاب سره مخامخ شوه همدارنګه به د دې امت کافران هم د کیفیاتو په تفاوت سره د خپلو کړو وړو سزا وګوري، څکه چې د الله ﷻ انتقام وروسته کېږي مګر پرېښودل کېږي نه.

ج: ترڅو د دې زماني کافرانو ته یوه لویه غیبي معجزه وښودله شي چې نبي کریم ﷺ نه څه لوستي دي او نه یې د چا شاګردي کړې ده خو د دې سره-سره پخواني تېر شوي حالات داسې په دقت سره بیانوي ته به وایې چې په ټولو واقعاتو کښې حاضر وه.

د: ترڅو دنیا ته څرګنده شي چې ټول پیغمبران علیهم السلام په اصولو او عقائدو کښې متحد دي او د دعوت په سلسله کښې د ټولو بلنې متشابه دي.

۲ـ هلته الله ﷻ فرمایلي وه چې ﴿ وَلَا تُفۡسِدُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ بَعۡدَ إِصۡلَٰحِهَا ﴾ یعنې الله ﷻ څمکه د پیغمبرانو په دراستولو سره اصلاح کړې ده نو تاسو پکښې فساد مه کوئ او د الله ﷻ سره شریک مه دروئ. په دې ایتونو کښې د مفسدانو څو مثالونه ښودلی شوي دي.

۳ـ هلته د مادي باران وضاحت شوی دی چې مړه څمکه وریاندې را ژوندۍ کېږي، دلته د معنوي او روحي رحمتونو څو مثالونه ښودلی شوي دي، لکه نوح علیه السلام او نور پیغمبران علیهم السلام، چې د کفر د مرګ څخه سړي ته نجات ورکوي.

۴ـ هلته یې څمکه په نظر سره باران ته په دوه وو ګروپونو باندې وېشلې وه، او دلته عین وېش په انسانانو کښې تطبیق شوی دی چې ځینو په پیغمبرانو علیهم السلام باندې ایمان راوور او ځینې خبیث خلک ترې محروم پاتې شوه.

۵ـ بالآخره وړاندې د اولني آدم (علیه السلام) څه حالات بیان شوی وه او دلته د آدم ثاني (نوح علیه السلام) څه حالات بیانېږي. نو خلاصه یې داسې راځیژي چې:

د مطلب خلاصه

۱ـ ای پیغمبره! د خپل امت د عبرت او د خپل خان د تسلی دپاره د څو پیغمبرانو علیهم السلام عبرتي قیصې په خلکو باندې قرائت کړه او د ټولو څخه وړاندې د نوح علیه السلام د عبرت څخه ډک حالات بیان

کړه. چې یقیناً مونږ خپل قوم ته ذ یوه اولو العزم پیغمبر په صفت استولی وه چې د هغوی سره یې په دعوت کښې زښت ډېر تکالیف وګالل، چې څه کیفیت یې په لاندې سوال جواب کښې څرګند ېږي:

نوح ﷺ: ای زما قومه! زما په تاسو باندې بده ورځ نه پېرزو کېږي او زما درباندې زړه ډېر سوزي نو خاص د الله ﷻ عبادت کوئ او بل شریک ورسره مه دروئ څکه چې واقعاً تاسو بل حقیقي معبود نه لرئ، که نه نو زه په تاسو باندې د لوی ورځې : عذاب څخه دارېږم چې په دنیا کښې به پوپنا شئ او د قیامت په ورځ به د دائمي عذاب سره مخامخ شئ.

د قوم مشران: ای نوحه! مونږ ته د توحید وړاندیز مه کوه مونږ تاته د ټول قوم په نمایندګۍ وایو چې ستا خبره د اعتماد وړ نه ده څکه چې مونږ تا په ښکاره ګمراهۍ کښې ګورو. ایا دا ګمراهي نه ده چې ټول قوم په یوه لاره روان دی او ته بلې لارې ته دعوت چلوې؟

که بالفرض تا لاره نه وی خطا کړې نو په دغو نهه نیم سوه کاله کښې خو به تا څه ملګري پیدا کړي وی او څو نفرو خو به دې خبره منلې وی.

نوح ﷺ: ای زما قومه! په ما پورې په هیڅ ډول سره ګمراهي او خطایي تعلق نه دی نیولی. هو زه د رب العالمین لېږلی شوی یم، که دا درته لېونتوب او ګمراهي ښکاري نو دا بېله خبره ده. یا په بل عبارت: بې لارې به هغه څوک وي چې د رب العالمین په رالېږلي شوي بنده باندې د بې لارې سړي ګومان کوي.

ای زما قومه! تاسو په دې کښې خطا یاست چې ماته د خطا کار نسبت کوئ، ایا خطاکار او ګمراه سړی د خپل رب ﷻ پیغامونه راوړلی شي؟ ایا ګمراه سړی د خپل قوم د خیر غوښتنه کولی شي؟ حال دا چې په ما کښې همدغه دواړه صفتونه شته؛ چې هم د خپل رب ﷻ پیغامونه تاسو ته دررسوم او هم ستاسو خیر غواړم.

او په دې باندې علاوه، زه په هغه شي باندې پوهېږم چې تاسو ورباندې نه پوهېږئ، زه ګورم چې د الله ﷻ عذاب سات په سات تاسو ته درنژدې کېږي مګر تاسو ترې غافل یاست، زه پوهېږم چې الله ﷻ درباندې په غضب دی آخر به مو په دنیا کښې پوپنا کړي مګر تاسو پرې څکه باور نه کوئ چې ستاسو څخه وړاندې کوم بل کافر قوم نه دی پوپنا شوی ترڅو تاسو ترې عبرت واخلئ، او هم به مو په آخرت کښې په ابدي دوزخ کښې واچوي مګر ستاسو پرې عقیده نشته.

ای زما قومه! تاسو ما ته ولې په غُصه یاست ما خو تاسو ته څه نا اشنا شی نه دی راوړی چې تاسو ورته په تعجب سره ګورئ، ایا دا عجیبه ده چې ستاسو د جملې څخه په یوه سړي باندې (چې د هغه ټول کره وړه تاسو ته څرګند دي او تاسو پوهېږئ چې هغه ستاسو خیر غواړي) د الله ﷻ د پلوه تاسو ته څه پند او خیر غوښتنه درولېږله شي ترڅو تاسو د ناکاره انجام څخه وډار کړي او ترڅو تاسو د باطلو عقائدو څخه ځانونه وساتئ او بالآخره د دې دپاره چې په تاسو باندې رحمت وکړی شي او خپل رب ﷻ درڅخه راضي شي. ایا دا عجیبه خبره ده، په دغو خبرو کښې تاسو ته کوم ضرر متوجه دی؟

د ذکرو شوو تولو نصیحتونو سره-سره د نوح ﷺ د قوم مشرانو او کشرانو په یوه خوله خپل پیغمبر دروغژن وباله او د ده په خبرو باندې یې څه باور ونه کړ بلکې خپلو کفریاتو ته یې ادامه ورکړه.

٢_ نو په نتیجه کښې مونږ نوح ﷺ او د ده د بېړۍ ملګرو ته نجات ورکړ او د دروغو نسبت کوونکي مو ټول غرق او پوپنا کړه، او دا ځکه چې د دوی زړونه ړانده وه، په نهه نیم سوه کاله کښې دوی بینا نه شوه، د ړندو سره همدغسې جزا مناسبه ده.

توضیحات

١_ د ادم ﷺ اولاده ترڅو سوو کلونو پورې ټول په یوه خوله مسلمانان وه او د ټولو خبره یوه وه، مګر بیا پکښې بوت پرستۍ رواج وموند او سره متفرق شوه. د بوت پرستۍ منشا دا وه چې ځینې صالحان وفات شوه او خلکو د هغوی د یادښت دپاره د هغوی خیالي مجسمې او تصویرونه جوړ کړه چې د وخت په تېرېدلو سره همدغه مجسمې په بوتانو بدلې شوې او خلک یې په عبادت باندې مشغول شوه[1]. د همدې فاجعې د منځه وړلو دپاره نوح ﷺ د یو پیغمبر په صفت ور واستولی شو چې قیصې ته یې په ذکر شوو ایتونو کښې اشاره شوې ده.

٢_ څرنګه چې د نوح ﷺ قیصه، همدارنګه د نورو پیغمبرانو علیهم السلام قیصې، د قرآن کریم په یوه سورت کښې نه دي نازلې شوې بلکې د مقاماتو په تناسب سره په ډېرو سورتونو کښې ورته په مختلفو اسالیبو سره اشارې شوې دي، نو مونږ هم نه غواړو چې د مختلفو مقاماتو څخه یې یو ځای نه را غونډې کړو، مونږ غواړو چې -د الله ﷻ په توفیق- په هر مقام کښې یې هغه برخې شرحه کړو کومې چې د آیت شریف سره کلک اړوند لري، د همدې کبله د نوح ﷺ په ارتباط فقط لاندې ټکو ته اشاره کوو:

الف: نوح ﷺ ته په احادیثو کښې د "لومړني لېږلي شوي" لقب ورکړی شوی دی[2]، ځکه چې د ده څخه وړاندې پیغمبرانو، لکه ادم ﷺ، شیث ﷺ او داسې نورو، صرف د ښوونکو حیثیت درلود ځکه چې د بوت پرستۍ موجودیت نه وه، اما نوح ﷺ د ښوونې څخه علاوه د مشرکانو او کافرانو د شرک او کفر په مخنیوي کښې هم نه ستړې کېدونکی زیار ویستی دی.

ب: نوح ﷺ لومړنی پیغمبر دی چې په دنیا کښې یې په قوم باندې پوپنا کوونکی عذاب نازل شوی دی.

ج: نوح ﷺ لومړنی پیغمبر دی چې آن تر نهه نیم سوه (٩٥٠) کالو پورې یې د کفارو په مقابل کښې مقاومت کړی دی. ټول عمر یې د یو زرو څلورو سوو او پنځوسو (١٤٥٠) کلونو په شاوخوا کښې وه چې د طوفان څخه وروسته هم دوه سوه او پنځوس (٢٥٠) کاله ژوندی وه[3].

---

[1] تفسیر ابن کثیر ج٢ ص٢٢٣
[2] صحیح البخاري ج٢ ص٦٨٥
[3] روح المعاني ج٨ ص١٤٩

د: نوموړې د اولو العزمو پیغمبرانو علیهم السلام څخه ـ چې په [الشوری:۱۳] ایت کښې ورته اشاره شوې ده ـ لومړنی اولو العزم پیغمبر دی.

ه: بالآخره نوح ﷺ لومړنی پیغمبر دی چې د ده په زمانه کښې د خویندو او ترورګانو د نکاح تحریم نازل شو[۱].

مهتر لام څوک دی؟

۳ـ د افغانستان د لغمان په ولایت کښې یو پخوانی قبر د "مهترلام" په نامه باندې شهرت لري، خلک وایي چې دا د نوح ﷺ د پلار قبر دی. د نوح ﷺ د پلار نوم خو د تاریخ کتابونو "لمک بن متوشلخ" ښودلی دی، مګر دوی وایي چې د وخت په تېرېدنه باندې "لمک" په "لام" باندې بدل شوی دی او د "مهتر" کلمه ورسره د احترام دپاره زیاته شوې ده چې مهترلام ترې جوړ شوی دی.

مونږ وایو چې: نوح ﷺ خو په عراق کښې تېر شوی دی، غالبه دا ده چې پلار به یې هم هلته ښخ وي، په لغمان کښې یې په ثبوت باندې څه دلیل نشته محض د نامه یووالی د ثبوت دپاره دلیل نه شي جوړېدلی، اما دا احتمال هم شته چې د کوم سبب د کبله هلته دفن شوی وي، لکه د هجرت په دوران کښې چې د افغانستان خلک د دنیا په مختلفو مملکتونو کښې دفن شوه، الله ﷻ ډېر ښه پوهېږي.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: د "لکن" د کلمې څخه وروسته کلام خو د هغې شبهې دپاره جواب وي کومه چې د وړاندیني کلام څخه راپورته شوې وي. نو پوښتنه دا ده چې د ﴿ لَيْسَ بِي ضَلَٰلَةٌ ﴾ څخه خو د عدم رسالت اشتباه نه پورته کېږي ترڅو ورته د ﴿ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾ جمله جواب واقع شي؟.

مونږ وایو چې: ذکره شوې اشتباه د وخت د کافرانو په نزد متحققه وه ځکه چې دوی ته ګمراهي او د رسالت دعوه کول لازم او ملزوم ښکارېده، نو کله چې نوح ﷺ د ضلالت څخه انکار وکړ څه لرې نه ده چې هغوی ته به دا اشتباه پیدا شوې وي چې د رسالت دعوه به یې هم پرېښې وي.

په بېړۍ کښې څومره خلکو نجات وموند؟

۵ـ په دې خبره کښې اختلاف دی چې د نوح ﷺ سره څومره مسلمانانو په بېړۍ کښې نجات وموند؛ ځینې علماء کرام وایي چې لس (۱۰) کسان وه چې درې یې زامن وه (حام، سام، یافث) او پاتې نور خلک وه[۲]، او ځینو نورو نور عددونه په ګوته کړي دي[۳].

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۷ ص۲۳۲
(۲) المحرر الوجیز ج۷ ص۸۹
(۳) تفسیر المظهري ج۳ ص۳۶۹

مګر د عبدالله بن عباس رضي‌الله‌عنهما په روايت اتيا (۸۰) تنو په بېړۍ کښې نجات موندلی دی[۱].
په عربي ژبه کښې همدغه عدد ته "ثَمَانِين" وايي د همدې کبله د عراق په موصل کښې هغه ښار په "ثَمَانِين" سره ونومول شو کوم چې د نجات څخه وروسته د بېړۍ مسلمانانو آباد کړ[۲].

مونږ وايو چې غالبه دا ده ـ والله ﷻ اعلم ـ چې د نوح ﷺ د درېوو زامنو څخه پرته نور نجات موندونکي به يا د نوح ﷺ لمسيان او کړوسيان وه او يا به د هغوی د نجات څخه وروسته نسل نه وي پاتې شوی، دا ځکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلْبَاقِينَ ﴾ [الصافات:۷۷] يعنې د نجات څخه وروسته مونږ صرف د نوح ﷺ اولاده په ځمکه کښې باقي پرېښودله چې ټول خلک د همده ﷺ زوزات دي او بس. د همدې کبله نوح ﷺ ته د "آدَمُ الثَّانِي" لقب ورکړی شوی دی، په همدې مضمون باندې د "هُم" توری دلالت کوي چې په دغسې مواقعو کښې د حصر معنی ورکوي.

همدارنګه نبي کريم ﷺ په ذکر شوي ايت کښې د ﴿ ذُرِّيَّتَهُۥ ﴾ کلمه داسې تفسيره کړې ده چې: «حَامٌ وَسَامٌ وَيَافِثُ»[۳] يعنې د نوح ﷺ د زوزات نومونه حام، سام او يافث وه.

نو که زمونږ ذکر شوی استنباط درست وي نو د دنيا ټول انسانان د ادم ﷺ په زامنو کښې د قابيل اولاده دي. ځکه چې نوح ﷺ د قابيل د اولادې څخه وه[۴].

﴿وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۗ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ ۚ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾
قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦٓ إِنَّا لَنَرَىٰكَ فِى سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ
ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ لَيْسَ بِى سَفَاهَةٌ وَلَٰكِنِّى رَسُولٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦٧﴾
أُبَلِّغُكُمْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّى وَأَنَا۠ لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ
عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ ۚ وَٱذْكُرُوٓا۟ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِى
ٱلْخَلْقِ بَصْۜطَةً ۖ فَٱذْكُرُوٓا۟ ءَالَآءَ ٱللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ ٱللَّهَ وَحْدَهُۥ
وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا ۖ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ
عَلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ ۖ أَتُجَٰدِلُونَنِى فِىٓ أَسْمَآءٍ سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّا

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۲ ص۲۲۴
(۲) البحر المحيط ج۵ ص۸۵
(۳) جامع الترمذي ج۲ ۱۵۸
(۴) تفسير البغوي ج۲ ص۳۶۲

نَزَّلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلۡطَٰنٍۚ فَٱنتَظِرُوٓاْ إِنِّي مَعَكُم مِّنَ ٱلۡمُنتَظِرِينَ ﴿٧١﴾ فَأَنجَيۡنَٰهُ وَٱلَّذِينَ
مَعَهُۥ بِرَحۡمَةٖ مِّنَّا وَقَطَعۡنَا دَابِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَاۖ وَمَا كَانُواْ مُؤۡمِنِينَ ﴿٧٢﴾

[۶۵] او (مونږ) عاد (نومې قوم) ته د دوی (نسبي) ورور هود ﷺ (وراستولی وه)، ده (ورته) وویلې چې ای زما قومه! (صرف) د الله ﷻ عبادت وکړئ تاسو لره د همده ﷻ څخه په غیر بل (واقعي) معبود نشته، نو ایا تاسو (د شریک درولو څخه) پرهېز نه کوئ؟!

[۶۶] نو د ده د قوم څخه (د نورو په نمایندګی) هغو مشرانو جواب ورکړ چې دوی (کلک) کافر وه (داسې جواب) چې یقینًا مونږ هرومرو تا په بې عقلۍ (سادګۍ) کښې ګورو او یقینًا مونږ په تا باندې اټکل کوو چې ته د دروغژنانو څخه یې.

[۶۷] هود ﷺ وویلې چې ای زما قومه! په ما پورې هیڅ ډول بې عقلي (سادګي) نشته، مګر زه د رب العالمین ﷻ د پلوه پیغام راوړونکی یم.

[۶۸] تاسو ته د خپل رب ﷻ پیغامونه در رسوم او زه ستاسو د پاره امانتګر خیرغوښتونکی یم.

[۶۹] ایا (تاسو زما څخه انکار کوئ!) او د دې خبرې څخه تعجب کوئ چې تاسو ته ستاسو د رب ﷻ د پلوه ستاسو د جملې څخه په یوه سړي باندې د دې د پاره پند (او نصیحت) درغی چې تاسو (د خپل رب ﷻ د عذابه) وډار کړي (ایا دا د تعجب خبره ده)؟!

(ای زما قومه!) او هغه وخت درپه زړه کړئ چې الله ﷻ تاسو (په ځمکه کښې) د نوح ﷺ د قوم څخه وروسته خلیفګان وګرځولئ (نو تاسو د هغوی څخه عبرت واخلئ)، او (هغه وخت هم چې) الله ﷻ ستاسو په پیدایښت کښې (په نورو باندې) پراخي (قوت او جسامت) زیات کړ، نو د الله ﷻ نعمتونه (په شکر سره) یاد کړئ شاید چې تاسو کامیاب شئ (او د نوح ﷺ د قوم په څېر پوپنا نه شئ).

[۷۰] دوی وویلې چې (ای هوده!) ایا ته مونږ ته د دې د پاره راغلی یې چې مونږ یواځې د یوه الله ﷻ عبادت وکړو، او هغه (معبودان) پرېږدو چې زمونږ پلرونو به یې عبادت کاوه؟! (دا کار مونږ هیڅکله نه کوو) نو هغه عذاب مونږ ته راوله (نازل کړه) په کوم باندې چې ته مونږ ته وعده راکوې (او مونږ پرې ډاروې، هله ژر کړه) که چرته ته د رښتیا ویونکو څخه یې (او دروغژن نه یې دا وکړه).

[۷۱] هود ﷺ وویلې چې بې شکه په تاسو باندې د خپل رب ﷻ د پلوه عذاب او غضب واقع شو، (په دې کښې خبره نشته خو زه تاسو ته فقط همدومره وایم چې) ایا تاسو زما سره په هغو نومونو کښې جګړه کوئ کوم چې (واقعیت نه لري او) فقط تاسو او ستاسو پلرونو (د معبودانو په نومونو باندې) نومولي دي (او هم) الله ﷻ د هغو په ثبوت باندې څه دلیل نه دی نازل کړی (که واقعیت یې درلودی نو په ما باندې به یې ضرور د هغو د ثبوت دلیل نازل کړی وی).

(او زما همدا وروستنۍ خبره ده نو) نو تاسو هم (د عذاب) انتظار وکړئ او زه هم (درته) د انتظار کوونکو څخه یم.

[۷۲] نو مونږ هود ﷺ او هغو کسانو ته چې د ده سره وه د خپله جانبه په لوی رحمت سره نجات ورکړ او د هغو خلکو بیخ مو پرې کړ (وویست) چې زمونږ ایتونو ته یې د دروغو نسبت کړی وه او په راتلونکې کښې هم) دوی ایمان راوړونکي نه وه (استعداد یې بالکل ختم شوی وه).

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې د نوح ﷺ د قوم برخلیک بیان شو چې په نتیجه کښې غرق شو، او په دې ایتونو کښې د هود ﷺ د قوم قیصې ته اشاره شوې ده چې د کفر او عناد په نتیجه کښې پوپنا شوه دا د دې دپاره چې د آخر الزمان پیغمبر ﷺ ټول امتیان ترې عبرت واخلي او په نتیجه کښې په لوی لاس خانونه د هلاکت کندې ته ور وانچوي.

سوال جواب

که څوک وایي چې: د دې امت کافرانو ته خو د پوپنا کولو عذاب نه متوجه کېږي لکه څنګه چې د نوح ﷺ او د هود ﷺ دعوتي امتیانو څخه یو کافر هم ژوندی پاتې نه شو، نو پوښتنه دا ده چې د دې امنیت سره-سره ایا دوی ته د پخوانیو کافرانو عبرتي قیصې ګټه رسوي؟

مونږ وایو چې:

۱_ د دې امت کافران څکه د اجتماعي هلاکت څخه په امن کښې دی چې دا امت په کفر باندې اتفاق نه کوي او داسې حال په دوی باندې _لله الحمد_ نه راځي چې ټول کافر شي. نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «إِنَّ أُمَّتِي لَا تَجْتَمِعُ عَلَى ضَلَالَةٍ»[۱] یعنې: یقیناً زما امت په ګمراهی باندې نه راټولېږي.

که بالفرض دا امت د پخوانیو امتونو غوندې په اجتماعي توګه کفر ته لاس واچوي نو دوی به هم د پخوانیو قومونو د برخلیک سره مخامخ شي او ټول به پوپنا کېږي او قیامت به قائم شي.

۲_ رښتیا ده چې الله ﷻ د دې امت بېخ نه وباسي لکه د پخوانیو زمانو ځینې قومونه یې چې د ځېرمې هلاک کړه، مګر د ډلو او اشخاصو په اعتبار سره خو د کافرانو هره یوه ډله او هر یو شخص په هر وخت کښې د خطر سره مخامخ دی، چې یا یې ځمکه کش کړي، یا وورباندې ډبرې وورېږي، یا غرق شي او یا ورباندې زلزله مسلطه کړي. د ښه وضاحت دپاره لاندې دوه حدیثونه ولولئ:

الف: بي بي عائشه رضي الله عنها وایي چې یوه ورځې نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «يَكُونُ فِي آخِرِ الْأُمَّةِ خَسْفٌ وَمَسْخٌ وَقَذْفٌ» یعنې د دې امت په اخر کښې به د ځمکې کشول او د څېرو په بله اړول او (بالآخره) په ډبرو باندې ویشتل (چې د اسمانه پرې وورېږي) واقع شي. ما وویل: «يَا رَسُولَ اللهِ أَنَهْلِكُ وَفِينَا الصَّالِحُونَ» ای د الله رسوله! ایا مونږ به هلاکېږو حال دا چې په مونږ کښې به صالحان موجودیت ولري؟! نبي کریم ﷺ وفرمایل: «نَعَمْ إِذَا ظَهَرَ الْخُبْثُ»[۲] هو، کله چې (په تاسو کښې) پلیتي

---

[۱] سنن ابن ماجه ص۲۸۳

[۲] جامع الترمذي ج۲ ص۴۲

ډېره شي. يعنې بيا به د ګروپونو او اشخاصو په اعتبار سره ذکر شوي حالات هم پېښ شي.

ب: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «أَمَا يَخْشَى الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامِ أَنْ يُحَوِّلَ اللهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ»[1] يعنې: ايا هغه څوک چې د امام څخه وړاندې خپل سر (په رکوع يا سجده کښې) پورته کوي د دې څخه نه ډارېږي چې الله ﷻ به يې سر د خره سر جوړ کړي (او څېره به يې بدله کړي).

٣_ په دې باندې علاوه، په دې زمانه کښې هم د جنايتونو په سبب زښت ډېر مصيبتونه صورت نيسي. الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ظَهَرَ ٱلْفَسَادُ فِي ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي ٱلنَّاسِ لِيُذِيقَهُم بَعْضَ ٱلَّذِي عَمِلُواْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ [الروم: ٤١] يعنې د خلکو د جنايتونو د کبله په وچه او لمده کښې مصيبتونه د دې دپاره واقع کېږي او څرګندېږي ترڅو دوی د خپلو کړو وړو څه ناڅه نتيجه وڅکي شايد چې دوی د جنايتونو څخه بېرته تاو شي.

مثلاً چرته الوتکه راپرېوزي او ټولې سورلۍ يې وژلی کېږي، چرته زهرجن ګاز خوشې کېږي او د خلکو ببغ وباسي، چرته بېړۍ ډوبېږي، چرته خونړۍ کودتا پيل کېږي او ککړې پکښې خاورې کېږي او داسې نور، مګر خلک وايي چې دا د فلاني غلطي وه او يا هلته تخنيکي خرابي را منځ ته شوې وه او داسې نور. همدارنګه چرته سخته زلزله کېږي او ښارونه ورانوي، چرته د غرونو څخه اور شيندل کېږي او مخلوقات سوزي، چرته درياب طغيان کوي او ښارونه لاندې کوي او داسې نور، مګر خلک يې د خپل غفلت د کبله ساينس ته نسبتوي او زړونو ته تسله ورکوي او داسې نور. نو په کار دی چې په دې زمانه کښې هم د پخوانيو د واقعاتو څخه عبرت واخستل شي.

د مطلب خلاصه

١_ يعنې: ای پيغمبره! خپل دعوتي امت ته د عاديانو قيصه ولوله چې دوی ته خپل پيغمبر (هود ؑ) څنګه دعوت ورکړ او د دوی غبرګون څه شی وه حال دا چې هود ؑ دوی ته د يوه خواخوږي ورور په توګه نصيحت وکړ او د نسب په اعتبار سره د دوی ورور هم وه او دوی ته يې صداقت او خواخوږي ښه معلومه هم وه.

هود ؑ: ای زما قومه (عزيزانو)! تاسو واقعًا د الله ﷻ څخه پرته بل حقيقي معبود نه لرئ نو د بوتانو څخه لاس واخلئ او همدغه حقيقي معبود ته رجوع وکړئ، ايا نو تاسو اوس هم د غيرالله د عبادت څخه پرهېز نه کوئ؟.

د قوم مشران: مونږ ته خو ته ډېر ساده سړی ښکارې، ايا د بوتانو پرېښودل سادګي نه ده؟ چې زمونږ پلرونه په همدې لاره باندې تېر شوي دي او ته پکښې خنډونه اچوې، ايا ته د خپلو پلرونو څخه هوښيار يې؟، که ته وايې چې همدغه لاره راته الله ﷻ راښودلې ده نو مونږ په دې باور نه شو کولی چې الله ﷻ دې يو انسان د شريعت د نماينده په توګه راواستوي، الله ﷻ په دغه کار باندې ولې پرښته نه ګمارله؟

(١) صحيح البخاري ج١ ص٩٦؛ صحيح مسلم ج١ ص١٨١

لنه دا چې زمونږ په تا باندې یقین دی چې ته دروغژن یې خو تاته په مؤدبانه کلمو سره وایو چې زمونږ گومان دی چې ته د پخوانیو دروغژنانو څخه یو دروغژن یې.

هود ﷺ: ای زما قومه! په ما پورې خو لږ بخړی سادگي هم نه ده نښتې، تاسو ته خو پیغمبري او سادگي یو تربله لازم او ملزوم ښکاري مگر خبره داسې نه ده، زه ساده نه یم اما د رب العالمین ﷻ لیږلی شوی یم، د سادگۍ څخه بېزاره یم خو په رسالت کلک یم، البته تاسو سادگان یاست چې په پیغمبر باندې د ساده نوم ږدئ.

ای زما قومه! زه خو تاسو ته د خپل رب ﷻ د پلوه (چې ستاسو رب هم دی) پیغامونه دررسوم او ستاسو دپاره داسې خیر غوښتونکی سړی یم چې نه په کوم پیغام کښې خیانت کوم او نه په بل شي کښې د خیانت اراده کوم، بلکې امانت زما دائمي صفت دی.

ایا تاسو خپل انکار ته ادامه ورکوئ، او دا درته عجیبه ښکاري چې ستاسو د جملې څخه په یوه سړي باندې ستاسو د رب ﷻ د پلوه څه پند او نصیحت د دې دپاره دراستولی شوی دی چې تاسو د ناکاره انجام څخه وډار کړي؟! دا کار به په هغه وخت کښې عجیبه وی چې ذکر شوی پند یې تاسو نه د یوې پرښتې په لاس دراستولی وی، نو تاسو د دې خبرې حق درلود چې عجیبه ده چې مونږ انسانان یاستو او پیغمبر مو پرښته ده.

ای قومه! تاسو د نوح ﷺ د قوم څخه عبرت واخلئ، کله یې چې خپل پیغمبر ته همدغسې جوابونه ورکړه لکه څنگه یې چې تاسو ماته راکوئ، نو الله ﷻ هغوی پوپنا کړه او په ځای باندې یې تاسو په ځمکه کښې اباد کړئ، که تاسو همدغه خاصیت ته ادامه ورکړئ نو تاسو به هم هلاک کړي او په عوض به مو نور څوک ودروي او ځمکه به ورباندې اباده کړي.

ای قومه! دا ډېر لوی نعمت دی چې په تاسو باندې ځمکه اباده ده او د ډول-ډول نعمتونو څخه استفاده کوئ، د دې نعمت شکریه دا ده چې د الله ﷻ دراستولی شوی پیغمبر ومنئ او د شرک څخه لاس واخلئ؛ برسېره پر دې، تاسو ته الله ﷻ یو بل لوی نعمت هم درکړی دی چې په پیداینښت کښې یې درباندی ډېره پراخي کړې ده، چې بدنونه مو قوي او قدونه مو لوړ دي، درانه کارونه درته سپک دي او دښمن مو د مقابلې څخه عاجز دی، نو د دغو او داسې نورو نعمتونو شکریه وکړئ شاید چې په دنیا او آخرت کښې بریالي شئ؛ که نه نو عذاب ته منتظر اوسئ.

د قوم مشرانو د نورو په وکالت هود ﷺ ته جواب ورکړ او تعجب یې وکړ چې دا خو عجیبه کار دی چې مونږ یواځې د الله ﷻ عبادت وکړو او هغه بوتان ټول پرېږدو کوم چې زمونږ پلرونو به یې عبادت کاوه، مونږ خو د هغوی حلالي اولاده یاستو، مونږ به هیڅکله د هغوی کرنلاره پرېږدو، نو هغه عذاب راباندې نازل کړه چې ته ورباندې مونږ ډاروې او څه واقعیت نه لري، هله ژر شه راباندې نازل یې کړه که ته رښتیا ویونکی یې، او که نه نو مونږ ستا په دروغو باندې نه ډارېږو.

هود ﷺ: تاسو خو خپل مهربان رب ﷻ (چې د مهربانۍ د کبله یې درته لارښوونې وکړې)

په غضب کړ، نو د خپل رب ﷻ عذاب او غضب داسې وگڼئ لکه درباندې چې واقع شوی وي. ځکه چې په وقوع کښې یې هیڅ شک شبهه نشته، ستاسو د کبر کاسه ډکه ده.

ای قومه ! په تاسو باندې به ولې د خپل رب ﷻ دپلوه غضب نه واقع کیږي چې تاسو د بل چا سره نه بلکې زما سره (چې د الله ﷻ پیغمبر یم) په هغو نومونو کښې جگړې کوئ کوم چې تاسو او ستاسو پلرونو صرف په خولو باندې ثابت کړي دي او واقعیت نه لري او الله ﷻ یې په ثبوت باندې کوم دلیل نه دی نازل کړی. که بالفرض ستاسو دغو تش په نامه معبودانو څه واقعیت درلودی نو ضرور به ماته الله ﷻ په دې باره کښې هدایت کړی وی او ما به تاسو ته رسولې وی، او یا اقلاً د پخوانیو پیغمبرانو د پلوه به تاسو سره د ثبوت څه سند پاتې وی.

ای قومه! نو څرنگه چې تاسو د داسې شیانو په عبادت باندې کلک یاست چې نه پرې عقلي ثبوت لرئ او نه نقلي، نو د موعود عذاب انتظار وباسئ، زه هم همدې ته منتظر یم چې کله به درباندې نازلیږي، زما او ستاسو ترمنځ مباحثه نوره پای ته ورسېده او صرف وروستنی فیصلې ته به دواړه جانبه منتظر اوسو.

۲ـ نو ای پیغمبره! کله چې د هود ﷺ او د ده د قوم خبره دغه حد ته ورسېده او ډېر کلونه یې په همدغو ناندریو باندې تېر شوهٔنو مونږ هود ﷺ او ورسره ملگرو (مؤمنانو) ته په خپل رحمت سره نجات ورکړ او د هغو خلکو بېخ او بنیاد مو وویست چې زمونږ ایتونو ته یې په اوږدو عمرونو کښې د دروغو نسبت کړی وه.

په دوی باندې مو داسې باد ورنازل کړ چې اوه شپې او اته ورځې ورباندې وچلېده او ټول یې پوپنا کړه. او دا ځکه چې دوی داسې قوم وه چې ایمان راوړونکي نه وه، خپل استعدادونه یې د خاورو سره برابر کړي وه؛ که بالفرض دوی مونږ ژوندي پرېښي وی هم، نه به یې ایمان راوړی وی او نه به یې د فاسق او فاجر څخه په غیر بل څوک زېږولي وی.

توضیحات

۱ـ لکه څنگه چې د ادم ﷺ اولاده تر ډېرو کلونو پورې مسلمانان وه همدارنگه د ادم ثاني (نوح ﷺ) اولاده هم تر ډېرو کلونو پورې په شریعت باندې برابر وه او عقیدوي انحراف پکښې نه وه. مگر د کلونو په تېرېدلو سره په دوی کښې هم د بوت پرستی مړ شوی اور بیا ولگېد او زوړ منحوس رواج بیا تازه شو. دغه رواج د عاد په قبیله کښې (چې د نوح ﷺ د سام نومي زوی د اولادې څخه وه) اوج ته ورسېد، نو الله ﷻ دا ځل هود ﷺ د همدې مرض د منځه وړلو دپاره ور واستاوه. هود ﷺ د اوو پلرونو په توسط نوح ﷺ ته رسېږي[1].

داسې معلومېږي چې د بوت پرستی رواج څو کرته په دنیا کښې بروز کړی دی او الله ﷻ یې د

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۷ ص۲۳۶

مخنيوي دپاره په زيات شمېر كښې پيغمبران عليهم‌السلام وراستولي دي، آن تردې چې ـد عبدالله بن عباس رضي‌الله‌عنهما په روايت ـ په عربو كښې هم هغه بوتان يو ځل بيا معبود جوړ شوه د كومو چې د نوح عليه‌السلام په زمانه كښې عبادت كېده[۱] چې دا ځل يې د مخنيوي دپاره آخر الزمان پيغمبر ﷺ راواستول شو.

عاديان جسيم خلک وه

۲ـ الله ﷻ په دې جمله: ﴿ وَزَادَكُمْ فِي ٱلْخَلْقِ بَصْطَةً ﴾ كښې اشاره كوي چې عاديان قوي او غټ خلک وه، نو د غټوالي په اندازه كښې يې علماء كرام په لاندې دوه ګروپونو ويشلې شوي دي:

الف: د نومورې قوم لوړ سړی سل ګزه وه او ټيټ سړی يې شپېته ګزه[۲]. او ځينو تفاسيرو لا په همدې باره كښې د غټوالي عجيبه مثالونه ښودلي دي[۳] كه څوک يې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وكړي.

ب: عاديان د خپلې زمانې د خلكو او يا د نوح عليه‌السلام د قوميانو په پرتله غټ-غټ وه. اما په افراطي غټوالي باندې يې نه عقلي دليل شته او نه نقلي، بلكې ټول غرائب او عجائب چې د دوی په باره كښې ليكل شوي دي هغه عموماً د اسرائيلياتو څخه دي، بايد چې فقط د رد دپاره رانقل كړی شي او بس، او خصوصاً لاندې دوه قيصې خو بالكل دروغې دي[۴].

اول: د عاديانو څخه يو سړی وه چې عوج بن عنق نومېده، دغه دومره لوړ وه چې د درياب څخه به يې ماهي په خپل لاس كښې پورته كړه او په لمر باندې به يې دوريت كولو څخه وروسته نوش جان كړ، او وربخ به يې فقط د ملا پورې رسېده او ملابند به ترې ورته جوړېده.

دوهم: د عاد يو زوی وه چې شداد نومېده (شداد بن عامر)، او په اته سوه (۸۰۰) كاله كښې يې د عدن په بېديا كښې جنت جوړ كړی وه مګر نصيب يې پكښې نه وه او د داخلېدلو څخه وړاندې مړ شو.

تبصره

۳ـ مونږ وايو چې د عاديانو په غټوالي باندې خو ډېر نصوص دلالت كوي، لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: د آيت شريف ذكره شوې ټكړه چې اوس د بحث لاندې ده.

ب: ﴿ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴾ [الحاقة:۷] يعنې كله چې په عاديانو باندې اوه ورځې او اته شپې د اندازې څخه وتلی تېز باد وچلېده نو دوی يې په ځمكه باندې داسې راځملولي وه، تا به ويل چې د خرماګانو زاړه ډډونه دي چې د بېخه وتلي پراته دي.

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۷۳۲
(۲) تفسير القرطبي ج۷ ص۲۳۶
(۳) روح المعاني ج۸ ص۱۵۶
(۴) تفسير القاسمي ج۷ ص۱۶۸

ج: ﴿ٱلَّتِى لَمۡ يُخۡلَقۡ مِثۡلُهَا فِى ٱلۡبِلَٰدِ﴾ [الفجر: ۸] یعني: د عادیانو قبیله هغه قبیله ده چې د دې غوندې غټ-غټ خلک د دوی څخه وراندې په ټولو ښارونو کښې نه وه پیدا کړی شوي.

اما د غټوالي اندازه یې الله ﷻ په صراحت سره نه ده ذکره کړې، که بالفرض د اندازې ښودلو ته یې مونږ ضرورت درلودی نو رانازله کړې به یې وی چې دومره لوړ او دومره پلن وه. نو بهتره دا ده چې دغسې عجائبات پرته د شرعي دلیل څخه رد نه کړو، ځکه چې الله ﷻ په هر شي باندې قادر دی، او نه یې بدون د شرعي دلیل څخه تصدیق کړو، ځکه چې په دغسې موضوعاتو کښې عقل کار نه شي ورکولی، نو سکوت پکښې ډېر ښه دی.

یادونه

د پخوانیو قومونو، خصوصاً د عادیانو، لکه څنګه چې بدنونه غټ او لوړ وه همدارنګه یې عمرونه هم اوږده وه. ځینې علماء کرام وایې چې په پخوانیو زمانو کښې داسې هم شوي دي چې څلور سوه کاله به تېر شوه او چا به د جنازې نوم نه اورېده[۱] (چې فلانی یا فلانکۍ مړه شوې ده). او دا یې هم لیکلي دي چې ترهغه به څوک بلوغ ته نه رسېده ترڅو به چې یو سلو شل (۱۲۰) کاله عمر ته ورسېده[۲].

د "أَلَآءِ" د کلمې تحلیل

۳ـ د ﴿ءَالَآءَ﴾ کلمه د "إِلَيٌ" جمعه ده، لکه "ضِلَع" او "اضلاع"، یا "عِنَبٌ" او "أَعْنَابٌ"[۳]. "إِلَيٌ" د نعمت په معنی دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای عزیزانو! د الله ﷻ د نعمتونو شکریه وکړئ او پیغمبر یې ومنئ؛ چې نعمتونه مو نور هم اضافه کړي، ځکه چې په شکر سره نعمتونه زیاتېږي او په ناشکرۍ سره د زوال سره مخامخ کېږي.

یادونه

۴ـ څرنګه چې د هود ﷺ او د ده د قوم د قیصې جزئیاتو ته د قرآن کریم په نورو سورتونو کښې ځای په ځای اشارې شوې دي نو مونږ یې هم اضافه بیان همغو ځایونو ته پرېږدو.

مونږ په دې مقام کښې همدا یوه خبره اضافه کوو چې کله د هود ﷺ قوم هلاک شو نو نوموړی پیغمبر ﷺ د خپلو مؤمنانو ملګرو سره د خپل اصلي ټاټوبي (یمن او حضرموت شاوخوا) څخه مکې معظمې ته تشریف یووړ، آن تر دې چې هلته په څلور سوه او دوه اویا (۴۷۲) کلنۍ عمر باندې وفات شو[۴]. إنا لله وإنا إليه راجعون.

---

(۱) الدر المنثور ج۳ ص۴۸۶
(۲) الدر المنثور ج۳ ص۵۳۲
(۳) تفسیر الکشاف ج۲ ص۱۱۷
(۴) روح المعاني ج۸ ص۱۶۱

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ۗ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ قَدْ
جَآءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً ۖ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِىٓ أَرْضِ ٱللَّهِ
وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ وَٱذْكُرُوٓا۟ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعْدِ
عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ ٱلْجِبَالَ بُيُوتًا ۖ
فَٱذْكُرُوٓا۟ ءَالَآءَ ٱللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ
ٱسْتَكْبَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ لِلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِمَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَٰلِحًا
مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۚ قَالُوٓا۟ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلَ بِهِۦ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓا۟ إِنَّا
بِٱلَّذِىٓ ءَامَنتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٧٦﴾ فَعَقَرُوا۟ ٱلنَّاقَةَ وَعَتَوْا۟ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا۟ يَٰصَٰلِحُ
ٱئْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دَارِهِمْ
جَٰثِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَٰقَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّى وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَٰكِن
لَّا تُحِبُّونَ ٱلنَّٰصِحِينَ ﴿٧٩﴾

[۷۳] او (مونږ) ثمودیانو ته د دوی (نسبي) ورور صالح ﷺ (وراستولی وه)، ده (ورته) وویلې چې ای زما قومه! (خاص) د الله ﷻ عبادت وکړئ، تاسو لره د همده ﷻ څخه په غیر بل (په حقه) معبود نشته، یقینًا تاسو ته ستاسو د رب ﷻ د پلوه (زما په رسالت) واضحه معجزې هم درغلې (درکړی شوي) دي، (او په دې باندې علاوه) دغه د الله ﷻ اوښه (هم) تاسو ته لویه معجزه ده (چې تاسو پخپله غوښتې وه) نو (عقیده پرې وکړئ او) پرې یې ږدئ چې د الله ﷻ په ځمکه کښې وڅري (واښه وخوري)، او هیڅ بدي ورته مه ورسوئ (که نه) نو تاسو به دردناک عذاب ونیسي.

[۷۴] هغه وخت یاد کړئ چې الله ﷻ د عادیانو څخه وروسته تاسو خلیفه ګان جوړ کړئ او په ځمکه کښې یې (د هغوی څخه وروسته) ځای درکړ (او ځمکه یې درباندې اباده کړه آن تردې) چې د نرمو (او هوارو) ځمکو څخه ماڼۍ جوړوئ او په غرونو (ناهوارو ځمکو) کښې کورونه تراشئ (او سختې جوړوئ)، نو د الله ﷻ نعمتونه (په عقیدې او عمل سره) یاد کړئ او په ځمکه کښې د فساد اچولو په حال کښې حرکت مه کوئ (مفسدان مه جوړیږئ).

[۷۵] د ده ﷺ د قوم څخه هغو مشرانو چې تکبر به یې کاوه هغو خلکو ته وویلې چې کمزوري به

ګڼل کېده (یا په بل عبارت) هغه چاته چې د ثمودیانو د جملې څخه یې ایمان راوړی وه (داسې چې) ایا تاسو پوهېږئ چې صالح (ﷺ) د خپل رب د پلوه (مونږ ته) رالېږلی شوی دی؟

دوی (په جواب کښې) وویل چې (ولې نه پوهېږو) یقینًا مونږ په هغه شي باندې چې هغه پرې استولی شوی دی یقین کوونکي یاستو.

[۷۶] هغو خلکو چې تکبر یې کاوه (او لویې یې کوله، دوی ته) وویلې چې بې شکه مونږ په هغه شي باندې چې تاسو پرې ایمان راوړی دی کافران (بې عقیدې) یاستو.

[۷۷] نو دوی (ذکره شوې د معجزې) اوښه زخمي (او بیا مړه) کړه او د خپل رب ﷻ د فرمان څخه یې سرکشي وکړه او ویې وویلې چې ای صالحه! مونږ ته هغه (عذاب) راوله (راوړه کوم) چې ته یې مونږ سره وعده کوې (او مونږ پرې ډاروې)، که ته (رښتیا) د پیغمبرانو څخه یې.

[۷۸] نو دوی لره زلزلې ونیوه چې په خپل کور (ښار) کښې په زنګنونو باندې پرېوتلي جوړ شوه (په مخونو باندې لوېدلي مړه شوه).

[۷۹] نو صالح ﷺ (د دوی د حالت د لیدلو څخه وروسته) د دوی څخه بېرته تاو شو او ویې ویل چې ای زما قومه! یقینًا ما خو تاسو ته د خپل رب ﷻ پیغام در ورساوه او نصیحت مې درته وکړ مګر تاسو خیر غوښتونکي نه خوښول (او نه به مو خوښ کړي وی که بالفرض تاسو ژوندي پاتې شوي وی).

د مطلب خلاصه

یعنې: مونږ ثمودیانو ته، چې د دوهم عاد په نوم هم یادېږي، د دوی خواخوږی او زړه سواندی نسبي ورور صالح ﷺ ورواستاوه چې د اولنیو عادیانو پېښې مه کوئ که نه نو د هغوی په سرنوشت به اخته شئ: د همدغې قیصې ځینې عبرتي ټکي دا دي:

۱ـ صالح ﷺ دوی مخاطب کړه او په ډېره نرمه او خوږه ژبه یې ورته وویلې چې ای زما قومه! تاسو د الله ﷻ څخه په غیر بل حقیقي معبود نه لرئ نو د باطلو معبودانو (بوتانو) څخه لاس واخلئ او زما رسالت تسلیم کړئ.

۲ـ زما د رسالت د ثبوت دپاره تاسو ته همدا ستاسو د مهربان رب ﷻ د پلوه هغه معجزه هم را استولی شوې ده د کومې چې تاسو ماته فرمایش راکړی وه، او وعده مو کړې وه چې که دا معجزه مونږ ته راشي نو مونږ به ټول ایمان راوړو.

دغه ده همغه ستاسو فرمایشي معجزه چې د وچې کلکې ډبرې څخه همدا ستاسو د هدایت دپاره الله ﷻ اوښه را بهر کړه، د همدې کبله همدغه اوښه د ﴿ نَاقَةُ ٱللَّهِ ﴾ په نوم ملقبه شوه چې د الله ﷻ د قدرت یوه نمونه ده او د همده ﷻ څخه په غیر بل خاوند نه لري. که بالفرض دغه اوښه د قدرت غیبي نښه نه وی ضرور به یې کوم انسان ته نسبت شوی وی (چې د فلاني اوښه).

۳ـ تاسو د دغې اوښې احترام وکړئ، چې په خپلو خولو باندې مو غوښتې وه، او زما په رسالت

عقیده وکړئ. دغه اوښه عادي اوښه نه ده که تاسو دغې ته په سپک نظر وګورئ نو دردناک عذاب به مو محاصره کړي. د دغې اوښې احترام څخه دا خبره هم ده چې د الله ﷻ په ځمکه کښې ورته مخه خوشې کړئ چې خوري او څښکي او څه ضرر ورته مه رسوئ.

۴_ دا د یو پلوه، او د بله پلوه د الله ﷻ نعمتونه درپه زړه کړئ او د شکر په توګه یې پیغمبر ومنئ او عقیده ورباندې وکړئ. په تاسو باندې د الله ﷻ نعمتونه بې شمېره دي مګر دا مثالونه یې درپه یاد کړئ:

الف: الله ﷻ چې لومړني عادیان هلاک کړه نو تاسو یې د هغوی په ځای باندې ودرولئ، د هغوی نوت او شوکت یې تاسو ته درکړ او ځمکه یې درباندې اباده کړه.

ب: بلکې تاسو ته یې د هغوی څخه لا زیات قوت او مهارت درپېرزو کړ، د همدې کبله تاسو په هوارو ځمکو کښې دنګې او لوړې مانۍ جوړوئ، او په غرونو کښې هم کورونه جوړوئ چې ستاسو راوړدو عمرونو سره ښه مناسب دي او ډېره زمانه دوام کوي.

۵_ نو د یو الله ﷻ نعمتونه په شکر سره یاد کړئ او په پیغمبر باندې یې عقیده وکړئ ترڅو درته نعمتونه نور هم اضافه کړي او په ځمکه کښې مفسدانه حرکت مه کوئ چې نه پخپله ایمان راوړئ او نه نور خلک ایمان راوړلو ته پرېږدئ، که تاسو همدغه چال چلند ته ادامه ورکړئ نو تاسو به هم د لومړنیو عادیانو د انجام سره مخامخ شئ او دا دنیا به الله ﷻ ستاسو په عوض په نورو خلکو باندې اباده کړي.

۶_ د قوم مشرانو او متکبرانو د دې سره-سره چې د صالح ﷺ نصائحو ته یې اعتنا ونه کړه، خپل مفسدانه حرکت یې نور هم تېز کړ او د قوم کمزوري خلک یې (چې په ایمان باندې مشرف شوي وه) مخاطب کړه چې ای غریبو خلکو! ایا تاسو پوهېږئ چې صالح ﷺ د خپل رب ﷻ دپلوه مونږ ته را استولی شوی دی؟ ایا تاسو زمونږ څخه هوښیار یاست چې دا حقیقت فقط همدا تاسو کشف کړی شو؟ تاسو په دې فکر کښې سخت خطا شوي یاست، او دا څکه که بالفرض ذکر شوي رسالت حقیقت درلودی نو د هرچا څخه وړاندې به مونږ کشف کړی وی، مونږ خو په تاسو باندې د هرحیثه د پاسه یاستو.

۷_ مګر د دوی مفسدانه تحریک په کمزورو مؤمنانو باندې څه اثر ونه کړ او خپل ایمان یې یو خل بیا تازه کړ، داسې چې: مونږ خو په هغه شي باندې معتقد یاستو په کوم شي چې صالح ﷺ د الله ﷻ دپلوه را استولی شوی دی؛ مونږ ستاسو په فریب باندې نه غولېږو.

۸_ مفسدانو او متکبرانو، مؤمنان مخاطب کړه چې مونږ خو ستاسو په معتقداتو باندې عقیده نه لرو (او ستاسو په اصطلاح مونږ خو کافر یاستو) مګر دا راته ووایاست چې ستاسو څخه څه جوړېږي، ایا زمونږ په مقابل کښې تاسو څه کولی شئ؟، دا دی مونږ ذکره شوې اوښه (چې صالح ﷺ یې د ناقة الله په نامه یادوي) زخمي کوو او بلکې وژنو یې، ایا تاسو هغې ته نجات ورکولی شئ؟.

۹_ ای پیغمبره! د صالح ﷺ د قوم تکبر او غرور اوج ته ورسېد، د خپل رب ﷻ د امر څخه یې

مخالفت وکړ او بالآخره د معجزې اوښه یې د هرڅه څخه وړاندې زخمي کړه او بیا یې ووژله، او پرې یې نښودله چې د الله ﷻ په ځمکه کښې وڅري، واښه وخوري او اوبه وڅښکي.

۱۰_ بیا یې د غرور او تکبر څخه په ډکه لهجه باندې صالح ؑ مخاطب کړ چې ای صالحه! اوس نو هغه عذاب راباندې رانازل کړه په کوم باندې چې تا مونږه ډارولو، هله ژرشه د خپلې پیغمبرۍ اثبات دې وکړه. یا په بل عبارت، د خپلې پیغمبرۍ د اثبات دپاره دا ځل موعود عذاب نازل کړه، که دا کار دې وکړ نو ته به ریښتینی پیغمبر یې.

۱۱_ صالح ؑ دوی ته وویلې چې زمونږ او ستاسو ترمنځ لانجه او سوال جواب ختم شو، فقط درې ورځې انتظار وباسئ نو کوم شی چې تاسو غواړئ هغه به درباندې درنازل شي.

۱۲_ درې ورځې وروسته الله ﷻ په دوی باندې زلزله ورنازله کړه او د دوی ښارونو ته یې ښه قوي جرق ورکړ، چې دوی ټول په خپلو کورونو کښې پړمخونه په زنګنونو مړه شوه او یوه ته هم دومره فرصت ورنه کړی شو چې اقلاً د خپله کوره راووځي او ځان پوه کړي چې د دوی څه حال دی او د مسلمانانو څه حال؟

۱۳_ کله چې دوی ټول هلاک شوه او صالح ؑ ولیده چې ټول پړمخونه پراته دي او تکبر او غرور یې دخاورو سره برابر شو نو په دغه وخت کښې یې یو ځل بیا مخاطب کړه چې:

ای زما قومه! (چې ټول مړه پراته یاست او ټول په الهي عذاب باندې اخته یاست) زه خو په تاسو باندې د همدغې ورځې څخه ډارېدلم او ستاسو د همدغې ورځې غم مې کاوه چې تاسو مې د کفري عقیدې څخه ژغورلئ او نصیحت مې درته کاوه، ای زما قومه! ما خو _لله الحمد_ تاسو ته د خپل رب ﷻ پیغام دررساوه او ستاسو دپاره مې خیر وغوښت او ډېرې هلې ځلې مې وکړې، مګر تاسو خیر غوښتونکي نه خوښول او دا خاصیت مو په طبیعتونو کښې اېښودل شوی وه نو که بالفرض تاسو ژوندي پاتې شوي وی هم هغوی به مو نه وی خوښ کړي.

توضیحات

۱_ مفسرینو کرامو د صالح ؑ د معجزې د اوښې په باره کښې ډېر اوږده بحثونه لیکلي دي، که د چا حوصله ورته نه تنګېږي نو هملته دې مراجعه وکړي[1]. مونږ فقط په لاندې معلوماتو باندې اکتفاء کوو:

الف: جمهور علماء کرام وایي چې ثمودیانو د صالح ؑ څخه معجزه وغوښتله او فرمایش یې ورکړ چې د دغې ښویه کلکې ډبرې څخه دې په سره غلانز اوښه راووځي چې د راوتلو سره سمه لنګه شي او جونګی وزېږوي.

ب: صالح ؑ د دوی څخه کلک عهد واخست چې که دا کار وشو نو تاسو به په ما باندې ایمان راوړئ؟ دوی قبوله کړه او د ایمان راوړلو وعدې یې ورسره وکړې.

(۱) تفسیر البغوي ج۲ ص۱۷۵؛ تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۲۲۸

ج: صالح ﷺ د دوه رکعته لمانځه څخه وروسته الله ﷻ ته سوال وکړ، هماغه وه چې په ګوته شوې ډېره په خوځښت او حرکت راغله لکه په کوم ښځينه ښاروي باندې چې د لنګوالي درد ورغلی وي، په نتيجه کښې د فرمايش په مطابق د ډېرې څخه اوښه را ووتله تا به ويل چې د لسو مياشتو بچې يې په ګېډه دی.

دغه اوښه بېره (مايه) اوښه وه چې ډېره غټه جوثه يې درلوده، حتی ځينې علماء کرام لا وايي چې بوازې د سينې سور يې شپېته (۶۰) ګزه وه[۱]، والله ﷻ اعلم.

د: ذکره شوې اوښه لنګه شوه او د خپل خان غوندې غټه لوړه جونګې يې وزېږوله.

هـ: د ذکرې شوې اوښې څخه د ثموديانو ښاروي ډارېده، نه ورته په څر ځاى کښې ورنژدې کېده او نه په اوبه خور کښې د هغې څنګ ته ورتلاى شوه.

و: ذکر شوې اوښې ډېر واښه خواره او ډېرې اوبه يې څښلې، په اوبو کښې به يې چې خوله ښکته کړه نو تر هغه به يې ترې نه پورته کوله ترڅو به چې -په څاه يا چينه کښې- اوبه نه وې وچې شوې.

ز: مګر په مقابل کښې يې دومره زيات شوده هم ورکول چې په اصطلاح د ټولو ثموديانو دپاره يې کفايت کاوه. يا په بل عبارت، د ذکرې شوې اوښې په ګېډه کښې څښکل شوې ټولې اوبه په شودو بدلېدلې.

ح: صالح ﷺ د همدغې اوښې او د ثموديانو د ښارويو دپاره په اوبو باندې وار وتاړه؛ چې يوه ورځ به همدغه اوښه اوبه څښکي او بله ورځ به د ثموديانو ښاروي خړوبېږي.

ط: ثموديان د ذکرې شوې اوښې سره په تنګ شوه او د ټولو په مشوره باندې يې ورته يو بدبخت سړى د خو ملګرو سره وټاکه چې په نتيجه کښې يې اوښه زخمي او بيا يې ووژله.

ي: د اوښې جونګې د ذکرې شوې غدارۍ ډلې څخه وتښتېدله او د درېوو غرغړو څخه وروسته بېرته په همغې ډېره باندې ورننوتله او پکښې غيبه شوه د کومې څخه چې د مور په ګېډه کښې راوتلې وه[۲]. بيا نو همغه پېښ شوه کومو ته چې الله ﷻ اراده کړې وه.

ابو رغال څوک وه؟

۲ـ الله ﷻ ثموديان ټول هلاک کړه، د دوی وروستنی سړی چې هلاک شو "ابو رغال" نومېده، نوموړی د الهي عذاب د نزول په وخت کښې د مکې معظمې په حرم کښې وه او د حرم شريف په احترام ترهغه د عذاب لاندې رانغې ترڅو چې د حرم شريف څخه بهر شو.

د ده حال په لاندې حديث شريف کښې ډېر ښه واضحه شوی دی:

يوه ورځې نبي کريم ﷺ د طائف په لور روان وه چې په لاره کښې يې يوه قبر ته اشاره وکړه او ويې فرمايل چې دا د ابو رغال قبر دی، د دغه سړي څخه حرم شريف د عذاب مخه نيولې وه، کله چې د

(۱) البحر المحيط ج۵ ص۹۲

(۲) تفسير القرطبي ج۷ ص۲۴۱.

حرم شریف څخه بهر شو (او دغه مقام ته ورسېد) همغه عذاب ده ته هم ورسېده کوم چې ټولو ثمودیانو ته رسېدلی وه، نو مړ شو او په همدغه ځای کښې دفن کړی شو، د دغې خبرې نښه دا ده چې د ده سره د سرو زرو يوه لښته (يوه ټوټه) دفنه کړی شوې ده «إِنْ أَنْتُمْ نَبَشْتُمْ عَنْهُ أَصَبْتُمُوهُ مَعَهُ»[1] يعنې که تاسو يې قبر راوسپړئ نو هغه به ورسره مونده کړئ. نو خلکو همدغه کار (قبر سپړلو ته ورمنډې کړې او په چالاکۍ سره يې ترې د سرو زرو ټوټه راوويستله.

ثمودیان په څه ډول عذاب هلاک شوه؟

۳- دثمودیانو پوپنا کوونکی عذاب په لاندې درې نومونو باندې یاد شوی دی:

الف: په همدې ايت کښې ترې په ﴿ ٱلرَّجْفَةُ ﴾ سره تعبير شوی دی. "رجف" شدید او سخت اضطراب (وار خطا حرکت) ته ویل کېږي[2]؛ نو که ځمکه د دغه ډول حرکت لاندې راشي زلزله ترې جوړېږي او که په درياب باندې مسلط شي نو هغه ته طوفان وايي او که د انسان زړه ته دغه آفت متوجه شي نو په سکتې (زړه درېدلو) سره ترې تعبير کوو.

ب: په بل ايت کښې نوموړی عذاب په "صَيْحَةً" سره تعبير شوی دی. الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَٰحِدَةً ﴾ [القمر: ۳۱] يعنې: يقيناً مونږ په دوی (ثموديانو) باندې يو اواز ورواستاوه.

ج: او په دريم آيت کښې ذکر شوي عذاب ته د "الطَّاغِيَة" لقب ورکړی شوی دی چې فرمايي: ﴿ فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا۟ بِٱلطَّاغِيَةِ ﴾ [الحاقة: ۵] يعنې: نو هر چې ثموديان وه نو هغوی د حد څخه په وتلي آفت باندې هلاک کړی شوه.

تبصره

۴- مونږ وايو چې څه لرې نه ده چې په ثموديانو باندې الله ﷻ د پاسه تېز اواز مسلط کړی وي او د لاندې خوا څخه ورباندې شديدې زلزلې صورت نيولی وي[3]، او يا به د اواز څخه هغه اواز مطلب وي کوم چې د زلزلې سره عادةً ملګری وي مګر د دغې زلزلې سره به ډېر تېز اواز ملګری شوی وي. اما "الطَّاغِيَة" خو د "طُغْيَان" څخه اخستله شوې ده او "طُغْيَان" د حد څخه تجاوز ته ويل کېږي چې "الصَّيْحَة، الرَّجْفَة" دواړو ته صفت واقع کېږي. نو د معنی حاصل به يې داسې راوخي چې: ثموديان په سرکشه زلزلې او سرکشه اواز باندې هلاک کړی شوه، چې دواړو د عادي حد څخه تجاوز کړی وه.

په ياد ولرئ!

۵- په ياد ولرئ چې د ﴿ فَتَوَلَّىٰ ﴾ د کلمې څخه معلومېږي چې صالح ﷺ د ثموديانو سره د هغوی د هلاکت څخه وروسته ذکره شوې مخاطبه کړې ده، چې ما خو تاسو ته د الله ﷻ پيغام دررساوه.

---

(۱) سنن ابي داوُد ج۲ ص۸۴
(۲) مفردات الراغب ص۱۹۴
(۳) روح المعاني ج۸ ص۱۶۵

دغه مخاطبه کې مې هغې مخاطبې ته ورته ده چې نبي کریم ﷺ د بدر د غزا د پای ته رسیدو څخه
وروسته د هغه ځاه په غاړه ودرېد په کوم کښې چې د مشرکانو مړي اچولی شوي وه او دوی يې
مخاطب کړه چې ایا هغه څه مو حق وموندل چې الله ﷻ درسره وعده کړې وه؟.

نو چا ورته وویلې چې: ایا ته مړي (جواب ته) رابلې؟! نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لَا يُجِيبُونَ»[۱] یعنې تاسو د دوی څخه ښه اورېدونکي نه یاست مګر دوی جواب نه کوي (په جواب کولو باندې قدرت نه لري).

یادونه

۶_ که د چا زړه غواړي چې د ثمودیانو اوږده قیصه _د پیل څخه تر پایه پورې_ په یو ځل ولولي نو خینو اوږدو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[۲] چې دا کتاب يې د رانقلولو حوصله نه لري.

﴿وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَـٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾ وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنجَيْنَـٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ كَانَتْ مِنَ ٱلْغَـٰبِرِينَ ﴿٨٣﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾﴾

[۸۰] او (مونږ) لوط ﷺ (خپل قوم ته لیږلی وه)، هغه وخت چې خپل قوم ته يې وویلې چې ایا تاسو داسې بې شرمه کار ته ورتګ کوئ چې د ټولو عالمونو څخه هیڅوک دې کار ته ستاسو څخه نه دی ورمخکې شوی (هیچا ورته مخکې والی نه دی کړی).

[۸۱] (هغه دا چې) یقیناً تاسو د زنانه وو څخه په غیر سړیو (نارینه وو) ته (صرف) د شهوت دپاره ورتګ کوئ بلکې تاسو اسراف کوونکی قوم یاست (د حد څخه تجاوز ستاسو عادت دی).

[۸۲] او د ده د قوم جواب بل شی نه وه مګر دا چې دوی (خپلو لوېرانو ته) وویلې چې دوی د خپلې قریې (ښار) څخه وباسئ، بې شکه دوی (په خپل ګومان) داسې خلک دي چې پاکیزګي غواړي.

[۸۳] نو مونږ لوط ﷺ او د ده کهول (ټبر) ته نجات ورکړ (د ښار څخه مو وویستل) مګر د ده ماندینې ته (مو نجات ورنه کړ ځکه چې) هغه (په ښار کښې) د پاتې کېدونکو څخه وه (او کافره وه).

[۸۴] او (د ده د ماندینې په شمول) مونږ په دوی (ټولو کافرانو) باندې (د ډبرو) باران وکړ باران کول، نو وګوره چې د مجرمانو انجام څنګه شو (چې ټول پوېنا شوه).

---

(۱) صحیح البخاري ج۸ ص۱۸۳

(۲) تفسیر الخازن ج۲ ص۵۸۷؛ تفسیر القاسمي ج۷ ص۱۸۶

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د لوط ﷺ او دده د قوم قیصه بیانه شوې ده چې حاصل یې داسې راوځي:
مونږ لوط ﷺ خپل قوم ته د پیغمبر په حیث ولیږه ترڅو دوی ته په عقیدوي او عملي کارونو کښې هدایت ورکړي.
د لوط ﷺ عقیدوي دعوت او د قوم جواب په همغه شکل وه کوم چې د نوح ﷺ او د هود ﷺ په قیصو کښې وړاندې تېر شو؛ چې په عقیدوي انحراف باندې کلک شوه او د لوط ﷺ رسالت یې ونه مانه. اما عملي دعوت او د قوم جواب په لاندې ډول صورت ونیوه:
۱ـ لوط ﷺ خپل قوم مخاطب کړ چې ای قومه! تاسو خو برسېره پر عقیدوي انحراف، په ډېر بې شرمه او بې حیا عمل باندې هم اخته یاست چې نارینه وو ته د شا دپلوه ورتلل کوئ، او په دې باندې علاوه تاسو داسې خلک یاست چې د همدغه بې شرمه عمل ډېره اېښودونکي یاست، نو ارتکاب یې یو جنایت دی او تاسیس یې بل جنایت.
عجیبه ده دا کار ستاسو څنګه زړه مني، دغسې کار خو ځاروي او ځناور هم نه کوي، تاسو خو د داسې بې شرمه عمل مرتکبین یاست چې ستاسو څخه په دې عمل کښې هیچا مخکې والی نه دی کړی، نه انسانانو او نه پیریانو.
الله ﷻ خو د نارینه وو په فطرت کښې زنانه وو ته میلان اغړلی دی، ایا تاسو د دغه فطري عادت څخه مخالفت کوئ او د زنانه وو څخه په غیر نارینه وو ته د شهوت د کبله ورنژدې کېږئ؟!
خبره دا ده چې تاسو مسرف (د حد څخه تجاوز کوونکي) خلک یاست چې حتی د شهوت په پوره کولو کښې هم په انساني چوکاټ باندې پښې ږدئ پاتې خو لا نور شیان.
۲ـ ذکرشوی قوم په ذکر شوي بې شرمه کار باندې په دومره اندازې سره مین وه تردې چې لوط ﷺ ته یې په مقابل کښې بل جواب ورنه کړ بې د دې څخه چې یوې ډلې بلې ته امر وکړ چې د خپل کلي څخه یې وباسئ، مونږ د ده د خبرو د اورېدلو حوصله نه لرو او نه د ده سره سوال جواب ته حاضر یاستو، مونږ په څنګه د دوی سره په یوه قریه او یو ښار کښې ګذاره وکړو چې دوی (لوط ﷺ او د ده ملګري) داسې خلک دي چې مونږ ته ناپاکان وایي او زمونږ عمل پلیت ګڼي.
د دوی په ګومان زمونږ د پلیتانو د ښار څخه یې وباسئ چرته دې د پاکانو ښار ته لاړ شي.
لنډه دا چې په مسخره آمېزه توګه یې وویل چې دوی پاکیزګي غوښتونکي خلک دي.
۳ـ نو په نتیجه کښې مونږ لوط ﷺ ته او د ده ټولې کورنۍ ته نجات ورکړ، یوازې د ماندینې یې نجات په برخه نه شو، ځکه چې دا په هغه ډله کښې داخله وه کومه چې د ضلالت په لاره باندې روانه وه، دا هم د هغوی غوندې کافره وه.
۴ـ نو په ذکر شوي بې شرمه کافر قوم باندې مو د اسمان څخه د ډبرو باران وکړ او ټول مو پوپنا کړ.
ای پیغمبره! وګوره چې د مجرمانو عاقبت څنګه شو، نو په کار دی چې ستا د زمانې مجرمان هم په خپلو ځانونو باندې وډار شي.

توضیحات

۱ـ لوط ﷺ د ابراهیم ﷺ وراره وه، کله چې دوی شام ته لاړه نو لوط ﷺ د "سدوم" او شاوخوا ښارونو ته د پیغمبر په صفت ورواستول شو ترڅو دوی سمې لارې ته راواړوي[1].

۲ـ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د دې خبرې دپاره څه وجوه لیکلي دي چې د لوط ﷺ قوم ولې په ذکر شوي شنیع عمل باندې اخته شو[2] مګر مونږ ته د دغه عمل د ارتکاب وجه همغه ښکاري کومه چې د ﴿ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴾ د جملې څخه څرګندېږي. یعنې ذکر شوی قوم په هر شي کښې د حد څخه تجاوز کوونکی وه، حتی چې په قضای شهوت کښې هم د تجاوز مرتکب شوه او د زنانه وو څخه یې نارینه وو ته میلان زیات شو. بلکې دوی په همدغه اسراف کښې د بل اسراف مرتکب شوي وه، لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: دوی په نوموړي بدکارۍ کښې نور تجاوز او اسراف هم وکړ چې د هلکانو په عوض یې د پوخ عمره سړیو سره هم مرتکب شوه. الله ﷻ چې د ﴿ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ ﴾ په عوض "إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الصِّبْيَانَ" نه دی نازل کړی شاید چې همدغې خبرې ته به اشاره وي، والله ﷻ اعلم.

ب: ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې ذکره شوې بدکارۍ په هغوی کښې عادي شی ګرځېدلې وه، حتی چې په نارینه وو باندې به یې نکاح تړله (واده به یې ورباندې جوړاوه). لنډه دا چې لکه څنګه به چې زنانه ودېدلې همدارنګه به نارینه هم ودېدل[3] او هیڅا ته بد نه ښکارېده.

ج: کله چې دوی د لوط ﷺ په هغو مېلمنو باندې خبر شوه کوم چې د دوی د هلاکت دپاره د هلکانو په څېرو کښې ورغلي وه او په حقیقت کښې ملائک وه، نو په ډلګیزه توګه د لوط ﷺ کور ته وروځغلیده؛ زړو او ځوانانو ټولو هغې خوا ته وروځغاستل. الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَجَآءَهُۥ قَوْمُهُۥ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ ﴾ [هود:۷۸] یعنې او لوط ﷺ ته د ده قومیان په ځغاسته ورغله.

سبحان الله

۳ـ سبحان الله! د کوم شي څخه چې نبي کریم ﷺ ډارېده همغه شي د ده ﷺ په امت کښې تحقق وموند. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي عَمَلُ قَوْمِ لُوطٍ»[4] یعنې: ډېر خطرناک شی چې زه ترې په خپل امت باندې ډارېږم هغه د لوط ﷺ د قوم عمل دی (چې دوی پرې اخته نه شي).

ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې په ځینو کفري دولتونو کښې، لکه انګلستان، د یوه نارینه بل نارینه ته نکاح کول رسمي او قانوني حیثیت لري چې نکاح خط یې په دفتر کښې ثبتېږي[5].

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۲۳۰
(۲) روح المعاني ج۸ ص۱۷۰
(۳) التفسیر الکبیر ج۱۴ ص۱۶۸
(۴) سنن ابن ماجه ص۱۸۴
(۵) کتاب الفقه علی المذاهب الأربعه ج۵ ص۱۴۰

همدارنګه د مسلمانانو په ځینو وطنونو کښې، چې نوم یې نه اخلو، هم ذکرې شوې ناجائزې نکاح د ندرت په ډول سره صورت موندلی دی. فإنا لله وإنا إليه راجعون.

ایا لواطت کوونکی په حد کیږي؟

۴_ د امام ابو حنیفه رحمة الله علیه مذهب دا دی چې د ذکر شوي فاحش عمل مرتکب باید تعزیر شي، حد ورباندې نشته. که په تعزیر سره هم منعه نه شي نو باید چې اعدام شي.

د اما ابو حنیفه رحمة الله علیه دواړه ملګري (امام محمد او ابو یوسف علیهما الرحمة) وايي چې باید د ذکر شوي جنایت مرتکبین د زنا په حد باندې محدود شي. همدغه د ابو بکر الصدیق ﷺ، علي ﷺ او د ډېرو نورو صحابه وو کرامو ﷺ نظر هم دی[۱].

د لوط ﷺ قوم په کوم ځای کښې تېر شوی دی؟

۵_ د لوط ﷺ قوم د فلسطین په شاوخوا کښې مېشت وه چې لوی ښار یې "سدوم" نومېده. کله چې هغوی هلاک او ښارونه یې وران شوه نو دریاب ورباندې وروخوت، چې همدغه دریاب د البحر المیت (مړ دریاب) په نوم او یا د لوط ﷺ د بحر په نامه یادېږي[۲].

﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۗ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ قَدْ جَآءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ فَأَوْفُوا۟ ٱلْكَيْلَ وَٱلْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَٰحِهَا ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَلَا تَقْعُدُوا۟ بِكُلِّ صِرَٰطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ بِهِۦ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ وَٱذْكُرُوٓا۟ إِذْ كُنتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ ۖ وَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾ وَإِن كَانَ طَآئِفَةٌ مِّنكُمْ ءَامَنُوا۟ بِٱلَّذِىٓ أُرْسِلْتُ بِهِۦ وَطَآئِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا۟ فَٱصْبِرُوا۟ حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ بَيْنَنَا ۚ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿٨٧﴾﴾

[۸۵] او (مونږ) د مدین ښار ته د دوی ورور شعیب ﷺ (لېږلی وه)، ده (ورته) وویلې چې ای زما قومه! تاسو (یوازې) د الله ﷻ عبادت وکړئ (ځکه چې) تاسو ته د ده ﷻ څخه په غیر (په حقه) بل معبود نشته (او) یقینًا تاسو ته د خپل رب ﷻ دپلوه واضحه دلیل (معجزه یا برهان هم) درغلی دی (چې زما صدق په ثبوت رسوي).

(۱) کتاب الفقه علی المذاهب الأربعة ج۵ ص۱۴۱
(۲) تفسیر القاسمي ج۷ ص۲۰۲

نو پیمانه او تله پوره کړئ او خلکو ته د هغوی شیان مه کموئ (هر شی چې وي) او په ځمکه کښې د دې د اصلاح څخه وروسته (چې زما په رسالت يې اصلاح کړې ده) فساد مه کوئ، دا (کارونه) ستاسو دپاره بهتر دي که چېرې تاسو ایمان راوړونکي یاست (چې په راتلونکي کښې مو ایمان راوړلو ته نیت وي).

[۸۶] او په هره لاره کښې مه کښېنئ چې خلک ډاروئ او د الله ﷻ د لارې څخه هغه څوک منعه کوئ چې هغوی ورباندې ایمان راوړي، او (هم د دې دپاره مه کښېنئ چې) دې (د الله ﷻ لارې) ته کوږوالی لټوئ. او هغه وخت درپه زړه کړئ چې تاسو لږ وئ نو الله ﷻ ډېر کړئ (او قوت يې دروبانه)، او (هم) تاسو وګورئ چې د فساد کوونکو انجام څنګه شو (ترڅو ترې عبرت واخلئ).

[۸۷] او که ستاسو څخه یوه ډله (موجوده مسلمانان) په هغه شي باندې ایمان راوړي چې زه پرې استول شوی یم (لکه چې ایمان يې راوړی دی) او یوه (بله) ډله (تاسو ایمان را نه وړي (تاسو په خپل کفر باندې کلک شئ) نو ترهغه صبر وکړئ (او منتظر اوسئ) چې زمونږ (د ټولو) ترمنځ الله ﷻ فیصله وکړي (او داسې عذاب نازل کړي چې تاسو پوپنا کړي)، او همدی ﷻ د فیصله کوونکو بهتر (فیصله کوونکی) دی.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د شعیب ﷺ او د ده د قوم (دعوتي امتیانو) حالات د عبرت اخستلو دپاره بیان شوي دي چې حاصل يې داسې راوځي:

مونږ د مدین ښار ته د دوی نسبي ورور (شعیب ﷺ) د پیغمبر په صفت وراستولی وه، چې ډېر نصیح او بلیغ سړی وه، نو خپل قوم ته يې په لاندې ډول خطابه ورکړه:

۱_ ای زما قومه! زه تاسو ته د هر څه څخه وړاندې هغه خبره کوم کومه چې ټولو پیغمبرانو علیهم السلام خپلو-خپلو امتونو ته کړې ده هغه دا چې د الله ﷻ سره شریکان مه دورئ او صرف (یوازې) د الله ﷻ عبادت وکړئ چې واقعًا تاسو بل حقیقي معبود نه لرئ.

۲_ بله دا چې زما رسالت قبول کړئ، ځکه چې زه تاسو ته په حقه ستاسو د رب ﷻ دپلوه دراستولی شوی یم او د ثبوت دپاره مې تاسو ته معجزات او ښکاره براهین هم ښودلي دي، چې تاسو ټولو ته څرګند دي او نومونو اخستلو ته يې حاجت نشته.

۳_ تاسو خو برسېره په عقیدوي انحراف، په اعمالو کښې هم منحرف یاست نو تاسو ته توصیه دا ده چې عملي انحراف هم اصلاح کړئ. د مثال په توګه:

الف: تاسو پیمانه او تله پوره کړئ او خلکو ته د هغوی شیان مه کموئ چې یا ډنډې ووهئ، یا سپک کاڼي د درانه په ځای استعمال کړئ او یا په پیمانه کولو کښې څه تګي برګي وکړئ، او بالآخره یا په جوړه جاړه کښې د انصاف په توګه تول ونه کړئ او یا په تزکیه کښې د عدل څخه تېر شئ او داسې نور.

ب: لنډه دا چې په ځمکه کښې فساد مه کوئ او د چا په حقوقو پښې مه ږدئ، الله ﷻ د هرچا

حقوق معلوم کړي دي، هرچا ته خپل حقوق ورکړئ، مه د چا په پوله پټي باندې تجاوز کوئ، مه د چا په ناموس باندې غرض کوئ، مه څوک په جنګ اچوئ او مه چاته سپکې سپورې خبرې کوئ او داسي نور.

ج: ای قومیانو! ستاسو عادت دی چې په هره لاره کښې کښېنئ، یا خلک ډاروئ او یا یې د الله ﷻ د لارې څخه اړوئ، نو دغه دواړه خویونه پرېږدئ، سه لارې شکوئ چې هیڅوک درڅخه په امن کښې نه شي تېرېدلی، او مه د خلکو مخه نیسئ چې ایمان راوړلو ته یې نه پرېږدئ، یا ورته د الله ﷻ په لاره کښې شک او شبهې وراچوئ او په لوی لاس سمه لاره کږوئ او یا په دې باره کښې د زور او ظلم څخه کار اخلئ: دغه دواړه عادتونه د شریفو خلکو عادتونه نه دي.

۴ـ ای قومیانو! د الله ﷻ د نعمتونو شکریه وکړئ او په ما باندې ایمان راوړئ. دا څومره لوی نعمت دی چې ستاسو زوزات یې ډېر کړه او د ښمنان مو د مقابلې څخه عاجز دي، تاسو هغه وخت لږ درېیه زړه کړئ چې ستاسو زوزات لږ وه او د کمزورۍ د کبله مو د دښمن مقابله نه شوه کولی، الله ﷻ خو تاسو بېرته هم کمزوري کولی شي اوهم مو بېخ او بنیاد ویستلی شي، تاسو خو د پخوانیو مفسدانو انجام وګورئ چې څنګه شو؟ تاسو ته خو د نوح ﷺ، هود ﷺ او لوط ﷺ د قومونو حالات بیان کړی شوي دي. نو فساد مه کوئ چې د هغوی د انجام په څېر به مو انجام شي.

۵ـ ای قومیانو! زما وروستنۍ خبره تاسو ته دا ده چې که تاسو په همدغه حال باندې پاتې شئ په کوم باندې چې سمدستي یاست او د ایمان راوړونکي ډلې سره شامل نه شئ او په خپلو عنادونو باندې کلک ودرېږئ، نو دېته منتظر اوسئ چې زمونږ او ستاسو په منځکښې الله ﷻ فیصله وکړي او همدی ﷻ بهتر فیصله کوونکی دی، امید دی چې مونږ ته نجات راکړي او تاسو په خپل غضب باندې اخته کړي.

توضیحات

۱ـ مدین د هغه ښار نوم دی کوم ته چې موسی ﷺ هلته د فرعون څخه ورتښتېدلی وه. مدین د ابراهیم ﷺ د یوه زوی نوم وه چې همدغه ښار د هغه په نامه باندې نومول شوی دی[۱].

په [الشعراء:۱۷۶] آیت کښې الله ﷻ فرمایلي دي چې: شعیب ﷺ (خطیب الانبیاء) د "الأیکة" په نوم یو ښار ته د پیغمبر په صفت استولی شوی وه. د همدې کبله د ځینو علماوو کرامو نظر دا دی چې د شعیب ﷺ په دعوت کښې دوه ښارونه شامل وه: یو "مَدْیَن" چې دلته ذکر شوی دی او بل "الأیکة" چې هلته ورته اشاره شوې ده. خو ځینې مفسرین کرام وایي چې ذکر شوي دواړه نومونه د یوه ښار دپاره وضعه شوي دي چې کله په یوه نامه او کله په بل نامه یاد شوي دي، همدا (مصداقي اتحاد) ورته قوي ښکاره شوی دی[۲].

(۱) روح المعاني ج۸ ص۱۷۵
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۲۳۱

مونږ ته لومړنی نظر په زړه پوری برېښي او څه ضرورت نه ګورو چې په ترادف (مصداقي اتحاد) باندې قول وکړو.

"بَيِّنَة" څه معنى؟

۲ـ د ﴿ بَيِّنَةٌ ﴾ کلمه د بيان څخه اخستله شوې ده او بيان وضاحت او څرګندونې ته وايي[۱]. نو کوم شی چې د بل شي په وضاحت باندې دلالت کوي، برابره خبره ده چې په سترګو باندې ليدل کېږي او که عقلي وي د نظر لاندې نه راځي، هغه ته د "بَيِّنَة" لقب ورکولی کيږي.

د همدې کبله نبي کريم ﷺ په خپله يوه خطابه کښې شاهدانو ته د "بَيِّنَة" لقب ورکړی دی چې: «الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ»[۲] يعني: شاهدان په دعوه کوونکي باندې دي او سوګند په دعوه کړی شوي دی. او همدارنګه د پيغمبر معجزه په "بَيِّنَة" باندې هم تعبيرېږي.

که څه هم په قرآن کريم کښې د شعيب ﷺ د معجزاتو نومونه نه دي اخستلی شوي، چې کومې-کومې معجزې به ورکړی شوي وي، مګر د هغه وخت خلکو ته معلومې وې، نو شعيب ﷺ ورته په خپله خطابه کښې د معجزو نوم ياد نه کړ خو محض د هغوی توجه يې ورجلبه کړه.

او دا هم څه لرې نه ده چې د ﴿ بَيِّنَةٌ ﴾ کلمه نورو دلائلو او براهينو ته هم شامله وي.

په لاره کښې کښېناستل

۳ـ مفسرينو کرامو[۳] د ﴿ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ ﴾ د جملې دپاره ډېر تفسيرونه کړي دي، لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: په لاره کښې د قطاع الطريق (لاره شکوونکو) په حيث مه کښېنئ.

ب: د دې دپاره لارې مه بندوئ چې د شعيب ﷺ ملاقات ته څوک ورنه شي.

ج: د لارو تېرېدونکو څخه باج مه اخلئ، د الله ﷻ لارې خلکو ته خوشې کړئ چې څې راځي.

د: د الله ﷻ د شريعت لاره مه بندوئ چې خلک د دين څخه په شبهاتو او يا په زور باندې اړوئ، او يا څوک نه پرېږدئ چې په ايمان باندې مشرف شي.

مونږ ته داسې ښکاري چې دلته به ټولې معناوې مرادې وي. په همدې مطلب باندې د ﴿ بِكُلِّ صِرَاطٍ ﴾ کلمات دلالت کوي چې هرې لارې ته شاملېږي.

اتمه سپاره د الله ﷻ په توفيق سره ختمه شوه

۱۳۷۴/۷/۱۸ هـ ش

(۱) مفردات الراغب ص۶۷

(۲) جامع الترمذي ج۱ ص۲۴۹

(۳) تفسير القرطبي ج۷ ص۲۴۸؛ التفسير الكبير ج۱۴ ص۱۷۴.

﴿ قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ لَنُخْرِجَنَّكَ يَٰشُعَيْبُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَكَ مِن
قَرْيَتِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ۚ قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَٰرِهِينَ ﴿٨٨﴾ قَدِ ٱفْتَرَيْنَا عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا
فِى مِلَّتِكُم بَعْدَ إِذْ نَجَّىٰنَا ٱللَّهُ مِنْهَا ۚ وَمَا يَكُونُ لَنَآ أَن نَّعُودَ فِيهَآ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّنَا ۚ
وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ۚ عَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلْنَا ۚ رَبَّنَا ٱفْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِٱلْحَقِّ وَأَنتَ
خَيْرُ ٱلْفَٰتِحِينَ ﴿٨٩﴾ وَقَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ لَئِنِ ٱتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا
لَّخَٰسِرُونَ ﴿٩٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٩١﴾ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟
شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا۟ فِيهَا ۚ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ شُعَيْبًا كَانُوا۟ هُمُ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلَّىٰ
عَنْهُمْ وَقَالَ يَٰقَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّى وَنَصَحْتُ لَكُمْ ۖ فَكَيْفَ ءَاسَىٰ عَلَىٰ
قَوْمٍ كَٰفِرِينَ ﴿٩٣﴾ ﴾

[۸۸] د شعیب ؈ د قوم څخه هغو مشرانو چې سرکشي (تکبر) یې کاوه وویلې چې: ای شعیبه! زمونږ دې سوګند وي چې هرو مرو به تا او هغه کسان چې ستا سره یې ایمان راوړی دی د خپلې قریې (ښار) څخه وباسو، او یا به هرو مرو تاسو زمونږ په مسلک کښې ورتاو شئ (هغه به بیرته قبول کړئ).

شعیب ؈ وویلې چې: ایا (تاسو دا کار کوئ؟) اګر که مونږ (پرې) ناخوښه یاستو.

[۸۹] بې شکه مونږ به په الله ﷻ باندې (ستاسو غوندې) دروغ تړلي وي که (بالفرض) مونږ ستاسو په مسلک کښې د هغه څخه وروسته بیرته ورتاو شو چې الله ﷻ ترې مونږ ته نجات راکړی دی (او بچ یې ترې ساتلي یاستو).

او (برسیره په دې) مونږ ته د ا کار هیڅ نشته (لیاقت نه لري) چې ستاسو په مسلک کښې بېرته درتاو شو، مګر هله که زمونږ رب الله ﷻ یې اراده وکړي، (ځکه چې) زمونږ رب ﷻ په هر شي باندې د علم (پوهې) د حیثه احاطه کړې ده.

مونږ خاص په الله ﷻ باندې توکل کوو (او همده ﷻ ته پنا وړو).

ای زمونږ ربه! زمونږ ترمنځ او زمونږ د قوم ترمنځ په حقه سره فیصله وکړې، او ته په فیصله کوونکو کښې بهتر فیصله کوونکی یې.

[۹۰] او د شعیب ؈ د قوم څخه هغه مشرانو چې په کفر باندې کلک وه وویلې چې: (ای خلکو!)

ﻛﻪ ﺗﺎﺳﻮ د شعیب ﷺ پیروي وکړئ نو یقیناً تاسو به په دغه وخت کښې زیان موندونکي یاست.

[۹۱] نو دوی لره زلزلې ونیول نو په خپل کور (وطن) کښې په زنګنونو باندې پرېوتلي (مړه) جوړ شوه.

[۹۲] هغه کسان (پوېنا شوه) چې شعیب ﷺ ته به یې د دروغو نسبت کاوه (د وطن څخه به یې په ویستلو تهدیداوه).

(وطن ترې داسې خالي شو) لکه چې دوی پکښې بالکل اوږد ژوند نه وي تېر کړی (تابه ویل چې دا وطن د دوی نه وه بلکې د شعیب ﷺ وه).

هغه کسان چې شعیب ﷺ ته به یې د دروغو نسبت کاوه همغوی زیان کاران شوه (او مؤمنان کامیابان شوه).

[۹۳] نو شعیب ﷺ د دوی (د مړو) څخه مخ واړاوه او (ورته) ویې ویلې چې ای زما قومه! ما خو تاسو ته په یقیني توګه د خپل رب ﷻ پیغامونه ورسول او ستاسو دپاره مې د خیر غوښتنه وکړه (مګر تاسو ونه منله او کافر پاتې شوئ) نو زه به په کافر قوم باندې څنګه غمژن شم (او څنګه به پرې افسوس وکړم)؟.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د شعیب ﷺ او د ده د قوم پاتې قیصه ذکره شوېده چې په لاندې موادو کښې خلاصه کېږي:

۱ـ د شعیب ﷺ د بلیغې وینا په مقابل کښې د ده د قوم متکبرانو اخطار ورکړ چې (ای شعیبه!) که ته د خپلې ذکرې شوې کړنلارې (نصیحت) څخه لاس وانخلې نو زمونږ دې سوګند وي چې د لاندې دوه وو کارونه څخه به یو کار درسره وکړو:

الف: یا به تا او ستا ملګري د دې ښار څخه وباسو او هجرت ته به مو مجبور کړو.

ب: او یا به زمونږ دین ته بېرته ورتاوېږئ او څه چې مونږ کوو هغه به تاسو هم کوئ او کومه عقیده چې زمونږ ده په همغې عقیده باندې به تاسو هم معتقد کېږئ.

۲ـ شعیب ﷺ د دوی د اخطار په مقابل کښې په لاندې ټکو کښې جواب ورکړ:

الف: د وطنه (ښاره) څخه ویستل خو مونږ ته هېڅ اهمیت نه لري، ټوله دنیا زمونږ د رب ﷻ دنیا ده، په هرځای او هر وطن کښې چې مونږ اوسېږو هملته به د خپل رب ﷻ عبادت کوو. د همدې کبله مونږ د اخطار په اولني جز کښې بالکل بحث نه کوو.

ب: اما د اخطار په دوهم جز کښې خو د هرڅه څخه وړاندې دا وایو چې مونږ خو هیڅکله ستاسو په دین باندې معتقد شوي نه یو، نه ما لارې شکولې دي، نه مې په څمکه کښې فساد کړی دی او بالآخره نه مې چرته پیمانه کمه کړې ده او نه مې ډنډۍ وهلې ده، همدارنګه زما ملګرو هم د هغه وخت څخه راپه دې خوا چې زما ملګرتیا یې اختیار کړې ده ذکر شوي کارونه یو هم نه دي کړي، نو

تاسو چې د ﴿ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ﴾ جمله مونږ ټولو ته استعمالوئ نو دا یو دروغ دي چې تاسو یې په مونږ باندې تړئ.

ج: یوه دین ته ور اوښتل خو د زړه کار دی، نو کله چې مونږ ستاسو د دین څخه نفرت کوو نو ایا تاسو کولی شئ چې خپل دین ته زمونږ په زړونو کښې ځای وکړئ؟

د: مونږ خو ستاسو د دین څخه نفرت کوو او نه مو خوښیږي، ځکه چې ستاسو دین په الله ﷻ باندې د دروغو تړلو څخه په غیر بل شی نه دی، نو که بالفرض مونږ ستاسو په خیال او ستاسو په الفاظو ستاسو دین ته درتاو شو نو مونږ به هم په الله ﷻ باندې دروغ تړلي وي لکه څنګه چې تاسو د دغه کار مرتکب شوي یاست چې د الله ﷻ سره په عبادت کښې بوتان شریکوئ.

هـ: الحمد لله مونږ ته خو الله ﷻ ستاسو د باطل دین څخه نجات راکړی دی او ترې پاک یې ساتلي یاستو، نو ایا مونږ ته مناسبه ده چې د الله ﷻ دغه لوی فضل ته شا کړو او ستاسو غونډې په مزخرفه عقیده کښې ورګډ شو؟

مونږ دغه کار هیڅکله نه کوو مګر دا بېله خبره ده چې زمونږ رب ﷻ راڅخه خپل فضل او توفیق بیرته واخلي او ستاسو غونډي بې توفیقه پاتې شو، زمونږ رب ﷻ خو په هرشي باندې پوه دی د توفیق د ورکولو او د بیرته د اخستلو ځایونه پیژني، نو امید دی چې زمونږ څخه به یې بیرته وانخلي.

و: مونږ په الله ﷻ باندې توکل او اعتماد کړی دی ستاسو د هیڅ ډول اخطار څخه نه دارېږو، هرڅه چې زمونږ په مقابل کښې کولی شئ صرفه پرې مه کوئ.

۳ـ بیا نو شعیب ﷺ خپل رب ﷻ ته سوال وکړ چې: ای زمونږ ربه! د دغه کافر قوم کبر او عناد خو بالکل اوج ته رسېدلی دی او د ایمان راوړلو امید ورته نشته، د دوی ویناوې ته پخپله باندې اورې او کړه وړه یې پخپله باندې ګورې، نو ای ربه! زمونږ او د دوی په منځکښې حقه فیصله وکړې، ستا څخه بهتره فیصله بل څوک نه شي کولی.

۴ـ کله چې ذکر شوو متکبرانو د شعیب ﷺ بلیغه وینا واورېده او پوره باور یې راغی چې تهدید او اخطارورباندې څه اثر نه کوي، نو دا ډار ورسره پیدا شو چې د مؤمنانو متانت او کلکوالی په عوامو باندې څه اثر وانچوي او نور خلک ایمان را نه وړي!

نو خپل پیروان یې مخاطب کړه چې: که بالفرض تاسو د شعیب ﷺ پیروي وکړئ او د هغه دین ته ور واوړئ نو په لوی لاس به ځانونه د زیان او خطر سره مخامخ کړئ چې یا به تاسو هم د وطنه وشړل شئ او یا به په زور سره بېرته خپل پلارني دین ته ورتاو کړی شئ او مونږ ته به ځانونه بې اعتماده کړئ.

متکبرانو په ذکره شوې وینا باندې د یو پلوه عوام وډار کړه چې د شعیب ﷺ پیروي ونه کړي او د بله پلوه یې د شعیب ﷺ پیرویان (مؤمنان) په غوږ ووهل چې تاسو خپل ځانونه په لوی لاس په خطر کښې اچولي دي نو د شعیب ﷺ د پیروۍ څخه ډډه وکړئ او ځانونه مه زیانمن کوئ.

۵_ نو الله ﷻ د شعیب ﷺ سوال قبول کړ او داسې فیصله یې وکړه چې:

چې ځمکې ته یې د زلزلې یو جرق ورکړ چې د همدې یوه جرق سره ټول کافران پړمخونه په زنګونو باندې مړه ولوېده، نو کومې دوه خبرې چې دوی به پرې نوروته اخطار ورکاوه هغه په دوی باندې پخپله تطبیق شوې، هغه دا چې:

الف: د وطن بلکې د ټولې ځمکې څخه دوی وشړل شوه تابه ویل چې دوی بالکل په خپل ښار یا ځمکه کښې نه دي اوسېدلي او هیڅ یې پکښې ژوند نه دی کړی.

ب: همدارنګه د تاوان سره هم دوی پخپله مخامخ شوه، چې په دنیا کښې یې ژوند ختم شو او په آخرت کښې د دوزخ د اور ابدي اوسیدونکي جوړ شوه.

۶_ په پای کښې شعیب ﷺ د دوی مړي مخاطب کړه چې: ای زما قومه! ما خو د خپلې وسې پورې ستاسو سره خواخوږي وکړه او د خپل رب ﷻ پیغامونه مې درته ورسول. یا په بل عبارت: ماخو ستاسو سره عزیزولي وېالله او د نجات لارې ته مې دعوت کړئ خو تاسو زما سره عزیزولي ونه کړه او ایمان مو راباندې رانه ووړ او په خپل کفر باندې کلک پاتې شوئ، نو اوس به زه ستاسو په حال باندې څنګه غمژن شم؟ زه خو به په هغه وخت کښې غمژن کېدلی چې ما ستاسو په خیر غوښتنه کښې څه قصور کړی وی، ماخو ستاسو په خیر غوښتنه کښې په هیڅ ډول قصور نه دی کړی.

توضیحات

۱_ په دې مقام کښې یوه پوښتنه پیدا کېږي، هغه دا چې د ﴿ لَتَعُودُنَّ ﴾ کلمه د "عَوْد" څخه اشتقاقه شوې ده او "عَوْد" دې ته وایي چې سړی خپل پخواني حالت ته ورتاو شي (ور واوړي)، ته به وایې چې کفارو د شعیب ﷺ او د ده د ملګرو (مؤمنانو) څخه وغوښتل چې زمونږ په دین کښې داخل شئ لکه څنګه چې پخوا پکښې داخل وئ، حال دا چې پیغمبران علیهم السلام خو بالکل د ګناه څخه معصوم دي پاتې لا کفري عقیده؟

که څه هم مفسرینو کرامو د ذکرې شوې پوښتنې دپاره زښت ډېر جوابونه کړي دي[1]، که څوک یې د لوستلو شوق لري هملته دې مراجعه وکړي، مګر مونږ وایو چې: د ذکرې شوې پوښتنې جوابولو ته به په هغه وخت کښې ضرورت وی چې د ﴿ لَتَعُودُنَّ ﴾ کلمې په استعمال کښې د وخت کافران رښتیني وی، حال دا چې هغوی په الله ﷻ باندې په دروغو تړلو کښې هیڅ دریغ نه وه کړی نو په شعیب ﷺ باندې بـه یـې څـه صرفـه کـړې وې. یا په بل عبارت: الله ﷻ مونږ ته د هغوی د خولو خبره راحکایت کړه چې شعیب ﷺ ته یې تهمت آمیزه جمله ﴿ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ﴾ استعماله کړه او تهمت یې ورباندې ولګاوه چې د رسالت د دعوې څخه وړاندې ته هم زمونږ په کفري مسلک باندې معتقد وې نو همغه مسلک ته د خپلو ملګرو په شمول بیرته ورتاو شه.

[1] تفسیر القاسمي ج۷ ص۲۱۱: التفسیر الکبیر ج۱۴ ص۱۷۷

سوال جواب

۲_ که څوک وایي: که دغه جواب درست وی نو شعیب ﷺ به د هرڅه وړاندې د خپل ځان څخه تهمت رد کړی وی چې زه خو ستاسو په کفري مسلک باندې هیڅکله نه یم معتقد شوی؟

مونږ وایو چې: شعیب ﷺ ځکه د هغوی د ضمني تهمت څخه سکوت وکړ ترڅو پرې خپل وخت ضائع نه کړي او هغوی ته د دعوت د نه قبلولو بهانه په لاس ورنه کړي.

د همدې کبله یې په خپلو جوابي خبرو کښې د ﴿إِنْ عُدْنَا﴾، ﴿أَن نَّعُودَ﴾ کلمې استعمالې کړې چې دواړه د هغه مصدر "عَوْد" څخه اشتقاقي شوې دي د کوم څخه چې د کافرانو تهمتي جمله ﴿لَتَعُودُنَّ﴾ اشتقاقه شوې ده، او بیایې همدغه مضمون د ﴿بَعْدَ إِذْ نَجَّىٰنَا ٱللَّهُ مِنْهَا﴾ په جمله باندې تائید کړ.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای کافرانو! مونږ په هغه صورت کښې هم ستاسو مسلک ته نه ورتاوېږو چې په فرض محال سره مونږ ورباندې پخوا عقیده درلوده او بیا ترې الله ﷻ په خپل فضل سره نجات راکړ، نو په دې صورت کښې به څنګه ورتاو شو چې الله ﷻ ترې د پخوا څخه پېچ ساتلي یاستو او ورباندې هیڅ ملوث شوي نه یو.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳_ که څوک وایي چې: د شعیب ﷺ جواب خو وړاندې تمام شو چې مونږ ستاسو دین ته نه در اوړو؛ نو پوښتنه دا ده چې د دې جملې ﴿وَمَا يَكُونُ لَنَآ أَن نَّعُودَ فِيهَآ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّنَا﴾ په زیادت کښې څه حکمت وه؟

مونږ وایو چې: شاید په ذکر شوي زیادت کښې به لاندې نکاتو ته اشاره شوې وي، والله اعلم:

الف: ترڅو الله ﷻ ته په خپله تواضع او عبودیت باندې اقرار وکړي چې په دین باندې کلک پاتې کېدل زمونږ توانایي او مېړانه نه ده بلکې دا د الله ﷻ په فضل پورې ارتباط لري.

د شعیب ﷺ ذکره شوې جمله کټ مټ د نبي کریم ﷺ هغې جملې ته ورته ده په کومې سره به یې چې د الله ﷻ څخه ډېر سوال کاوه چې: «يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ»[1] یعني: ای د زړونو تاوونکیه! زما زړه ستا په دین باندې کلک پاتې کړې.

ب: ترڅو کافران په غوږ باندې ووهي چې ستاسو دین ته زمونږ وراوښتل نه واقع کېدونکی کار دی، دا ځکه چې مونږ خو په خپله اراده نه وراوړو، نو د وراوښتلو بله لاره نه ده پاتې بې د دې څخه چې الله ﷻ زمونږ د ضلالت اراده وکړي، او ستاسو دین ته مو په زور ورواړوي، او زمونږ امید دی چې الله ﷻ به هم زمونږ په هکله دغسې اراده ونه کړي ځکه چې همده ﷻ ترې مونږ ته نجات راکړی دی او همدی ﷻ زمونږ مهربان رب دی.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۳۶

د شعیب ﷺ په قوم عذاب

۴ـ د شعیب ﷺ د قوم د عذاب څخه په قرآن کریم کښې په لاندې درېووکلماتو باندې تعبیر شوی دی:

الف: ﴿ ٱلرَّجْفَةُ ﴾، چې د زلزلې او د ځمکې د جړق معنی ورکوي، لکه څنګه چې په همدې ځای کښې ذکره ده.

ب: ﴿ ٱلصَّيْحَةُ ﴾، چې د جبرائیل ﷺ د هیبت ناکې چیغې څخه عبارت ده[۱]، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَأَخَذَتِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ ٱلصَّيْحَةُ ﴾ [هود: ۹۴] یعني: (مونږ شعیب ﷺ او مؤمنانو ته نجات ورکړ) او هغه کسان چې ظلم یې کړی وه (هیبت ناکې) چیغې ونیول (او هلاک شول).

ج: ﴿ عَذَابُ يَوْمِ ٱلظُّلَّةِ ﴾، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ ٱلظُّلَّةِ ﴾ [الشعراء: ۱۸۹] یعني: نو دوی شعیب ﷺ ته د دروغو نسبت وکړ، نو دوی لره د سورې د ورځې عذاب ونیول (او هلاک شول).

ځینې علماء کرام وایي چې: شعیب ﷺ دوه وو ښارونو ته استولی شوی وه چې یو "مدین" نومیده او د بل "الأیکة" نوم وه، نو د "مدین" ښاریان په چیغه او زلزله باندې هلاک شوي دي او د "الأیکة" کافران د سورې د ورځې په عذاب باندې پوپنا شوي دي[۲].

او ځینې نور علماء کرام وایي: چې مَدْیَن او الأیکة د یوه وطن نومونه دي[۳]، او څه لرې نه ده چې "الأیکة" یې د پلازمېنې نوم وي، دوی وایي چې په ذکرو شوو کافرانو باندې درېواړه عذابونه په لاندې کیفیت سره ورنازل شوي دي چې:

کله چې د شعیب ﷺ د قوم د هلاکت وخت وررسېده نو الله ﷻ په دوی باندې ډېره سخته ګرمي ورمسلطه کړه چې د دوی تنفسونه یې وربند کړه او نه ورته اوبو او نه سیورې څه ګټه رسولی شوه.

نو دوی د خپلو کورونو څخه ډاګ (بیدیا) ته وتښتېدل، سُتُه الله ﷻ دوی ته یوه وریځ پیدا کړه چې ښه سره هوا ترې لاندې چلېده، نو یو تربله یې سره ناري کړې چې هلئ: دلته ځانونه راورسوئ، آن تردې چې ټول د ذکرې شوې وریځې د سورې څخه لاندې په دمه شوه او لږ څه ساګانې یې واخستې. په عین وخت کښې په دوی باندې ذکر شوی سوړ سوری اور وګرځیده او د ملخانو په شان یې کباب کړه[۴].

دا وه د سورې د ورځې عذاب، مګر د دې سره‑سره وریاندې ځمکه په زلزله شوه او ښه قوي جړق یې ورکړ او جبرائیل ﷺ پرې هیبتي چیغه هم وکړه[۵]، که څه هم د هلاکت دپاره یې یوه ډول عذاب

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۲۵۲
(۲) المحرر الوجیز ج۷ ص۱۱۴
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۲۳۱؛ اضواء البیان ج۲ ص۲۹۳
(۴) تفسیر البغوي ج۲ ص۱۸۲
(۵) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۲۳۲

هم کفایت کاوه مکر الله ﷻ ورباندې د دوی د توهین او د نورو د عبرت دپاره دربواړه عذابونه ورنازل کړه. فاعوذ بالله من غضب الجبار ومن عذاب النار.

مونږ ته دا غوره برېښي چې د شعیب ﷺ په قوم باندې به دربواړه عذابونه په ذکر شوي تفصیل سره ورنازل شوي وي نو په یوه آیت کښې به د یوه عذاب ذکرشوی وي او په بل آیت کښې به د بل عذاب ذکر شوی وي، خو دا راته غوره نه ښکاري چې مدین او الایکه به (دواړه) د یوه وطن نومونه وي، او نه څه ضرورت شته چې په یووالي باندې یې وینا وکړو.

په همدې موضوع کښې ـإن شاء الله ﷻـ د [الشعراء: ۱۸۹] آیت لاندې څه نور وضاحت هم راروان دی.

غني څه معنی؟

۵ـ د ﴿لَّمْ يَغْنَوْاْ﴾ کلمه ـ "غِنی" څخه اخستله شوې ده. "غِنی" بې پروا کېدلو ته وایي[1] نو څرنګه چې په دې مقام کښې یې د "فِي" توری متعلق واقع شوی دی علماوو کرامو په بې غمۍ سره په خپلو ښارونو کښې په اوږدې اوسېدانې باندې تفسیره کړې ده[2]؛ نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د شعیب ﷺ قوم د عذاب د نزول څخه وروسته داسې پوپنا شو تا به ویل چې دوی هېڅکله په دغه وطن کښې د بې غمۍ اوږده عمرونه نه دي تېر کړي دا وطن به د پخوا څخه راپه دې خوا همدغسې کنډواله وه لکه چې اوس کنډواله دی.

یادونه

۶ـ شعیب ﷺ د خپل قوم سره د هلاکت څخه وروسته داسې مخاطبه وکړه لکه څنګه چې نبي کریم ﷺ د بدر په موقع د مشرکانو سره د مرګ څخه وروسته کړې وه، چې څه تحقیق یې د [الأعراف: ۷۹] آیت لاندې نږدې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

خطیب الانبیاء څوک دی؟

۷ـ د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما د روایت په مطابق، کله چې به نبي کریم ﷺ شعیب ﷺ یاداوه نو د خطیب الانبیاء لقب به یې ورکاوه[3] چې په خطابه کښې یې پوره مهارت په برخه شوی وه.

﴿وَمَآ أَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّبِىٍّ إِلَّآ أَخَذْنَآ أَهْلَهَا بِٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾

ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ ٱلسَّيِّئَةِ ٱلْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَواْ وَّقَالُواْ قَدْ مَسَّ ءَابَآءَنَا ٱلضَّرَّآءُ وَٱلسَّرَّآءُ

(۱) مفردات الراغب ص۳۷۸
(۲) المحرر الوجیز ج۷ ص۱۱۵
(۳) تفسیر القاسمي ج۷ ص۲۱۸

فَأَخَذۡنَٰهُم بَغۡتَةٗ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ﴿٩٥﴾ وَلَوۡ أَنَّ أَهۡلَ ٱلۡقُرَىٰٓ ءَامَنُواْ وَٱتَّقَوۡاْ لَفَتَحۡنَا عَلَيۡهِم بَرَكَٰتٖ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِ وَلَٰكِن كَذَّبُواْ فَأَخَذۡنَٰهُم بِمَا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ﴿٩٦﴾ ﴾

[۹۴] او مونږ په هیڅ کلي (ښار) کښې هیڅ پیغمبر نه دی استولی مګر د هغه (ښار) خلک به مو په سختیو او مرضونو سره ونیول، شاید چې دوی (الله ﷻ ته) زاري وکړي (او همده ﷻ ته راجع شي).

[۹۵] بیا به مونږ (دوی ته) د محنت په ځای نیکي (خوشالي) بدله (عوض) کړه، آن تردې چې دوی به (د هر حیثه) پرېنسودل شوه (او زیات به شوه). او دوی به ویلې چې یقینًا زمونږ پلرونو ته هم سختي (مرضونه) او خوشالي رسېدلې وې (دغه حالات په ایمان او کفر پورې ارتباط نه لري)؛ نو دوی به مونږ ناڅاپه ونیول حال دا چې دوی به پرې شعور نه درلوده (ګومان به یې نه وه چې ویه نیول شي).

[۹۶] او که چېرې یقینًا د (هلاکو کړی شوو) کلو (ښارونو) خاوندانو ایمان راوړی وی او پرهیز بې کړی وی (د شرکیاتو څخه)، نو په دوی باندې به مو د آسمان او ځمکې د پلوه برکتونه ورپرانستي وی، مګر دوی تکذیب ته دوام ورکړ نو دوی مو په هغه شي باندې ونیول چې دوی به کسب کول (او پوښنا مو کړه).

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ د مثال په توګه د پنځو پیغمبرانو علیهم السلام د کافرو قومونو انجام بیان کړ. په دې ایتونو کښې د هغوی په شمول په ټولو هلاکو شوو کافرانو باندې یوه اجمالي تبصره نازله شوې ده چې حاصل یې داسې کېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! مونږ چې څومره کافر قومونه پوښنا کړي دي هغوی مو یو هم بې هدایته نه وه پرېښې، د یو پلوه مو هر یوه قوم ته پیغمبر استولی وه چې په وینا سره دوی ته نصیحت وکړي او د کفریاتو څخه یې را ایسار کړي، او د بله پلوه مو ورته د عبرت عملي درسونه هم ورکړي وه چې:

۱_ په هغوی به مو سختي او مرضونه ورحواله کړه ترڅو دوی د غفلت د خوبه رابېدار شي او حقې لارې ته راواوړي او ترڅو دوی پوه شي چې د الله ﷻ څخه غیر ترې هېڅوک مشقتونه نه شي لرې کولی او د مصیبتونو مخه یې نه شي نیولی.

۲_ کله به چې هغوی را وینښ نه شوه نو د مصیبتونو په بدل کښې به مو خو شالي او پراخي ورکړې، آن تر دې چې د هرجېنه به ډېر شوه، اولادونه به یې زیات شوه، په مټ کښې به قوي شوه، مالونه به یې پریمانه شوه او داسې نور، دا ټول د دې دپاره چې د نعمتونو شکریه وکړي او خپل رب ﷻ ته راجع شي او بالآخره د کفریاتو او شرکیاتو څخه لاس واخلي.

مګر هغوی به د خوشالیو په پریمانۍ باندې لازیات سرکښه شوه او ویلې به یې چې: نه مصیبتونه د دې کبله نازلیږي چې مونږ خپله کفري عقیده پرېږدو او نه خوشالۍ د دې امله راکول کېږي چې مونږ خپله کړنلاره بدله کړو، بلکې دغه دواړه د زمانو حوادث دي نه تل سړی خوشاله وي او نه تل په غم ککړ وي، دغه ډول حالتونه زمونږ په پلرونو باندې هم ورغلي دي نو لکه څنګه چې هغوی خپلې تګلارې ته تغیر نه وه ورکړی نو مونږ هم خپله تګلاره نه شو بدلولی.

نو دوی به په همدغه غفلت کښې ډوب پراته وه او خیال به یې هم نه وه چې د الله ﷻ عذاب به ورباندې نازلیږي، خو مونږ به ناڅاپه په عذاب باندې ونیول او هلاک به مو کړه.

نو باید چې ستا دعوتي امت د ذکرو شوو عبرتي درسونو څخه ګټه واخلي او د غفلت د خوبه راویښ شي چې د هغوی په سرنوشت باندې اخته نه شي.

۳_ ای پیغمبره! که بالفرض ذکر شوي هلاک کړی شوي قومونه یا د مشکلاتو او سختیو د اثر لاندې راغلي وی او مونږ ته راجع شوي وی او یا ورباندې د نعمتونو پراخۍ څه اثر اچولی وی نو مونږ به په دوی باندې د هر حیثه د برکتونو دروازې ورخلاصې کړې وی چې د اسمانه به مو ورباندې بارانونه نازل کړي وی او د ځمکې څخه به مو ورته ډول-ډول غلې دانې رازرغونې کړې وی.

نو په دې تقدیر به دوی دنیا او آخرت دواړه ګټلي وی مګر دوی په هیڅ وجه الله ﷻ ته راجع نه شوه او د پیغمبرانو علیهم‌السلام تکذیب ته یې ادامه ورکړه، نو ځکه مونږ په عذابونو سره ونیول او د نعمتونو څخه مو ورته بلاګانې جوړې کړې.

توضیحات

۱_ د ﴿بِٱلۡبَأۡسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ﴾ په باره کښې مونږ د [البقرة:۲۱۴] آیت لاندې څه بیان لیکلی دی چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

"عفو" څه معنی؟

۲_ د ﴿عَفَواْ﴾ کلمه د "عَفْوٌ" څخه اخستله شوې ده، "عَفْوٌ" او "عَافِيَة" پرېښودلو او ډېرېدلو ته وایي[۱] نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې «وَأَعْفُوا اللِّحَى»[۲] یعنې ږیرې پرېږدئ (او زیاتې یې کړئ).

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: مونږ چرته هم پخواني قومونه نه دي هلاک کړي مګر هله چې هغوی ته به مو د پیغمبرانو علیهم‌السلام په خولو باندې قولي انذار ورکړ، او په دې باندې علاوه هغوی ته به مو فعلي انذار هم ورکړ چې یو خل به مو ورباندې سختې او مشکلات ورواستول ترڅو الله ﷻ ته راجع شي او زارۍ وکړي، خو چې دغه انذار به ورباندې اثر ونه کړ نو د سختیو په عوض به مو ورباندې اسانې ورنازله کړه، د هغوی مالونه به مو د هلاک څخه پرېښودل ترڅو به چې ډېر شوه، همدارنګه به مو د دوی څخه مرضونه او مشقتونه لرې کړه ترڅو د شکر د لارې څخه الله ﷻ

(۱) مفردات الراغب ص۳۵۲؛ تفسیر القاسمي ج۷ ص۲۱۹.
(۲) بخاري شریف ج۲ ص۸۷۵.

نه راجع شي، خو دغه ډول انذار به هم وربانديې خپل اثر د لاسه ورکړ. نو کله به چې هر ډول انذار (دارول) هغوی ته ګټور واقع نه شوه نو بیا به مو هغوی ناڅاپه هلاک کړه.

يادونه

د ذکر شوي آيت د مضمون پورې اړوند ځو احاديث مونږ د [الأنعام:۴۴] آيت لاندې ليکلي دي، هيله ده چې هلته مراجعه وکړی شي، بيا ليکلو ته يې ضرورت نه ګورو.

بې برکته مال وپېژنئ

۲_ د ﴿بَرَكَٰتٍ﴾ کلمه د "بَرَكَة" جمعه ده، او مونږ د [آل عمران:۹۶] آيت لاندې ليکلي دي چې د "بَرَكَة" په مفهوم کښې دوه معناوې شاملې دي: چې يو زيادت دی او بل دوام (همېشه والی) دی.

نو په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې راوځي چې: که بالفرض هلاک شوو قومونو ايمان راوړی وی او د الله ﷻ څخه ډار شوي وی نو مونږ به په هغوی باندې د ځمکو او اسمانونو برکتونه ورنازل کړي وی، چې مالونو او ثروتونو به يې په دوامداره توګه زيادت کړی وی او پوينا شوي به نه وی، مګر کله چې دوی په خپلو کفري عقائدو باندې کلک پاتې شوه ﴿فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَٰبَ كُلِّ شَىْءٍ﴾ [الأنعام:۴۴] نو د هر شي دروازې مو ورباندې ورپرانستلې، خو برکت پکښې نه وه چې د يو پلوه يې دوام ونه کړ او په هلاکت باندې ختم شوه او د بله پلوه د نيکيو اسباب جوړ نه شوه چې په شراب خوری، او فسق او فجور کښې مصرف شوه.

لنډه دا چې برکتي مال هغه دی کوم چې په نېکيو کښې مصرف شي او د سړي ديندارې زياته کړي، او بې برکته مال هغه دی کوم چې په عبشياتو او ضررونو کښې ولګيږي.

نو مونږ (مسلمانانو) ته په کار دي چې مالونو ته د اصل د نګاه څخه ونه ګورو بلکې د اثر نګاه يې د نظر لاندې ونيسو، او هم راته په کار دي چې د الله ﷻ څخه د برکتي مالونو سوالونه وکړو، نرخو په دواړو دنياوو کښې مو په درد باندې وخوري او د بې برکته مالونو څخه په الله ﷻ باندې پنا وغواړو چې د دارينو د لعنت غاړکی راته ترې جوړه نه شي.

﴿أَفَأَمِنَ أَهْلُ ٱلْقُرَىٰٓ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا بَيَٰتًا وَهُمْ نَآئِمُونَ ﴿٩٧﴾ أَوَأَمِنَ أَهْلُ ٱلْقُرَىٰٓ أَن
يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ أَفَأَمِنُوا۟ مَكْرَ ٱللَّهِ ۚ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ ٱللَّهِ إِلَّا
ٱلْقَوْمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِ أَهْلِهَآ أَن لَّوْ نَشَآءُ
أَصَبْنَٰهُم بِذُنُوبِهِمْ ۚ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ تِلْكَ ٱلْقُرَىٰ نَقُصُّ
عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآئِهَا ۚ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوا۟ بِمَا كَذَّبُوا۟

مِن قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِم مِّنْ عَهْدٍ ۖ وَإِن وَجَدْنَآ أَكْثَرَهُمْ لَفَـٰسِقِينَ ﴿١٠٢﴾ ﴾

[۹۷] ایا نو د کلو (ښارونو) اهالي د دې څخه په امن کښې دي چې زمونږ عذاب دوی ته په داسې حال کښې ورشي چې دوی د شپې (په خوارږه خوب باندې) ویده وي؟.

[۹۸] ایا د کلو (ښارونو) اهالي (په کفر باندې کلک دي) او د دې څخه په امن کښې دي چې زمونږ عذاب دوی ته په څاښت (رڼا ورځ) کښې په داسې حال ورشي چې دوی لوبې کوي؟ (او یا د لوبو ننداره کوي)؟.

[۹۹] ایا نو دوی د الله ﷻ د پټو نیولو څخه په امن کښې دي؟ نو د الله ﷻ د پټ نیوني څخه نه په امن کښې کېږي (نه بې غمه کېږي) مګر زیان کار (او تاوانیان) قوم.

[۱۰۰] او ایا هغو خلکو ته چې د ځمکې وارثان جوړ شوي دي د هغې د اهالیوو (د هلاکت څخه وروسته، دې خبرې هدایت ونه کړ؟ (د عبرت درس یې ورنه کړ؟).

چې که زمونږ اراده وشي نو د خپلو ګناهونو په سبب به دوی ته هم مصیبت ورسوو (لکه چې هغوی ته مو رسولی وه) او په زړونو باندې به یې مهر ولګوو (لکه چې د هغوی په زړونو باندې مو چې مهر لګولی وه).

(په کار وه چې ذکرې شوې خبرې) د عبرت درس ورکړی وی خو ور یې نه کړ، نو ځکه مو دا دی یو مصیبت ور ورساوه چې په زړونو مو ورته مهر ولګاوه) نو دوی (حقه وینا د زړه په غوږونو نه اوري (او نور مصائب هم ورروان دي).

[۱۰۱] (ای پیغمبره!) د دغو کلو (ښارونو) ځینې حالات (خبرونه) په تا باندې مونږ حکایت کوو، (که نه نو تا خو پکښې هیڅ معلومات نه درلوده).

او یقینًا دوی ته خپل پیغمبران علیهم السلام د معجزاتو سره ورغله، نو نه وه دوی چې په هغه شي باندې ایمان راوړي کوم ته به یې چې د معجزاتو څخه وړاندې د دروغو نسبت کاوه (د دوی زړونه مو مهر کړه).

دغه ډول الله ﷻ د کافرانو په زړونو باندې مهر لګوي (او د ایمان استعداد یې ترې اخلي).

[۱۰۲] او مونږ د دوی (کافرانو) اکثریت ته هیڅ عهد مونده نه کړ (چې وفا یې ورباندې کړې وی) او یقینًا مونږ د دوی اکثریت فاسقان مونده کړه.

ارتباط

د پیغمبرانو علیهم السلام په وړاندېنیو قیصو کښې چې کوم شي ته اشاره شوې وه په همغه شي باندې په دې ایتونو کښې صراحت شوی دی، هغه دا:

۱_ چې محمدي امت د هغوی څخه عبرت واخلي او د هغوی په تګلارې باندې لاړ نه شي، څو نه چې په دوی باندې هم داسې عذاب نازل شي لکه څنګه چې په هغوی باندې نازل شوی وه.
۲_ چې نبي کريم ﷺ د مشرکانو په شرکياتو باندې د کلک پاتې کېدلو د کبله د هر غمژن نه شي، لکه څنګه چې په دې امت کښې عنادي کافران شته همدارنګه عناديان په پخوانيو امتونو کښې هم تېر شوي دي چې د مرګ د ورځې پورې به په کفر باندې کلک ولاړوه او په نتيجه کښې به د هلاکت سره مخامخ شوه.

د مطلب خلاصه

يعنې ای پيغمبره! په خپل امت باندې لاندې نکات قرائت کړه چې د يو پلوه هغوی ته د عبرت درس ورکړي او د بله پلوه ستا حوصله قوي کړي او د هر غمژن کېدلو مخه دې ونيسي.
۱_ کله چې تا د خپل امت په ښاريانو باندې د پخوانيو ښاريانو قيصې ولوستلې او د هغوی کړنلارې او د کړنلارو نتائج دې ورته بيان کړه نو ايا اوس هم دوی د هغوی څخه عبرت نه اخلي حال دا چې دوی هم هغوی ته ورته عقائد لري او د هغوی پشان په خپلو مالونو او شتو باندې غره دي؟
ايا دوی ډاډه دي چې د خوب په وخت کښې به ورباندې عذاب نه ورنازلېږي، کله چې ټول غافل پراته وي؟
ايا دوی مطمئن دي چې په رڼا ورځ (په ځکنده غرمه) کښې به پرې الهي عذاب نه ورښکته کېږي؟
يا په بل عبارت: ايا دوی د الله ﷻ د عذاب مخه نيولی شي؟ نه هيڅکه دا کار نه شي کولی، حتی چې د الهي عذاب په مقابل کښې دوی د ورځې هم داسې کمزوري دي لکه څنګه چې د شپې په خوب باندې غافل پراته وي او د خانونو څخه مچ نه شي شړلی.
۲_ ايا د پخوانيو قومونو په حالاتو باندې د پوهېدلو سره‌سره دوی د الله ﷻ د پټ تدبير څخه خاطر جمعه دي چې په يوه مهلکه کنده کښې به يې ورګوزار کړي؟ حال دا چې د هلاک ټول اسباب يې په خپلو لاسونو باندې برابر کړي دي.
په دغسې حالت کښې بل څوک نه مطمئن کېږي مګر هغه خلک چې تاوانيان وي او د خسران سره مخامخ وي خو په خپل خسران باندې نه پوهېږي.
۳_ ای پيغمبره! ايا هغو خلکو ته (چې د هلاکو شوو قومونو په عوض د ځمکې وراثت په لاس کښې اخلي او د هغوی په عوض پکښې اوسيږي) دې خبرې هدايت ونه کړ چې يقيناً مونږ پخواني کفار د خپلو ګناهونو په سبب هلاک کړي دي او ځمکه مو ترې خالي کړې ده؟
که همدغې خبرې ورته هدايت کړی وی نو عبرت به يې ترې اخستی وی او په خپلو کفرياتو باندې به کلک نه وی پاتې شوي.
د عدم هدايت او د عدم عبرت وجه يې دا ده چې مونږ د کفارو په زړونو باندې مهر لګوو چې د دغه مهر د لګولو څخه وروسته حقه خبره نه اوري.

که نه نو ایا دوی سوچ نه کوي چې دا ځمکه د هغوی څخه په څه سبب خالي شوه؟ ایا دا خطره نشته چې دا ځمکه د دوی څخه هم خالي کړی شي او د بل قوم د اوسېدانې ځای وګرځولی شي؟

ایا دوی دا فکر نه کوي چې الله ﷻ به ورته په کفریاتو او عنادیاتو باندې په غضب شي لکه څنګه چې هغوی ته په غضب شوی وه؟ ایا دوی د اطمنان کوم سند په لاس کښې لري؟ ایا کفریات یوازې د هغوی دپاره ناکاره کار وه او بس؟

۴ـ ای پیغمبره! د پخوانیو هلاکو شوو قومونو قیصې خو مونږ تاته حکایت کوو او ته په حقه پیغمبر یې، که نه نو ته خو د هغوی سره ناست نه وې چې د هغوی حالات درته معلوم وي او نه تا د کوم استاذ څخه زده کړي دي چې هغه ورسره موجود وه او تا ته یې درزده کړي وي.

نو ای پیغمبره! خپله حوصله قوي وساته، لکه څنګه چې ته خپل امت ته د معجزاتو سره ورغلی یې او ځینې خلک دې کلک مخالفت کوي همدارنګه پخوانیو قومونو ته هم پیغمبران علیهم السلام ورغلي وه او د مخالفتونو سره مخامخ شوي وه.

په هغوی باندې هم معجزاتو هېڅ اثر ونه کړ او په کوم عنادي کفر باندې چې د معجزاتو څخه وړاندې کلک وه په همغه باندې وروسته هم کلک پاتې شوه، تا به ویل چې هېڅ معجزه نه ده ورغلې.

د دغه حالت وجه همدا وه چې د ګناهونو او جنایتونو په سبب باندې الله ﷻ د دوی په زړونو باندې مهر لګولی وه، همدارنګه الله ﷻ د نورو کافرانو په زړونو باندې هم مهر لګوي چې په خپل عنادي کفر باندې کلک شي.

۵ـ ای پیغمبره! د پخوانیو قومونو د هلاکت بله وجه دا وه چې اکثرو د خپلو عهدونو ساتنه نه کوله او د همدې کبله فاسقان جوړ شوه او د هغه سرنوشت سره مخامخ شوه کوم چې د فاسقانو سره مناسب وه، نو په کار دي چې د فسق څخه هرڅوک ځان وساتي.

توضیحات

۱ـ ﴿ مَكْرَ ٱللَّهِ ﴾ په باره کښې مونږ د [آل عمران:۵۴] آیت لاندې څه بیان لیکلی دی چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو او هم مو د [الأعراف:۵۶] آیت لاندې لیکلي دي چې ایمان د خوف او رجا (ډار او امید) ترمنځ دی، مګر په دې مقام کښې ورباندې لاندې معلومات وراضافه کوو[1].

د احنافو علیهم الرحمة په نزد هغه خوف (ډار) کوم چې رجا (امید) ورسره نه وي او هغه رجا چې خوف ورسره نه وي په دواړو باندې سړی کافر کېږي، په دوهم صورت باندې همدغه آیت شریف دلالت کوي چې اوس د بحث لاندې دی او د اول صورت په باره کښې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ إِنَّهُۥ لَا يَاْيْـَٔسُ مِن رَّوْحِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴾ [یوسف:۸۷] یعني: یقینًا شان دا دی چې د الله ﷻ د رحمت څخه نه نا امیده کېږي مګر کافر قوم.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۷ ص۲۲۲

شوافع علیهم الرحمة وايي چې ذکر شوي دواړه صورتونه کبيره ګناهونه دي مګر کفر نه دی، او په کبيره ګناه باندې خو د کفر اطلاق کېږي.

ځينو علماوو کرامو دغه مذهب شرحه کړی دی او په لاندې دوه ګروپونو باندې يې وېشلی دی[۱]:

الف: که څوک د خپلو ګناهونو د ډېروالي د کبله نااميده شي او يا د الله ﷻ د رحمت د پراخۍ د کبله داسې اميدوار شي چې ډار يې ورک شي نو په دواړو صورتونو کښې ګناهګار دی مګر کافر نه دی.

ب: که څوک د الله ﷻ د رحمت څخه او يا د الله ﷻ د نيونې څخه منکر شي نو په دواړو صورتونو کښې کفر ته رسيږي.

په هر تقدير، الحسن البصري علیه الرحمة د آيت شريف په تفسير کښې ليکلي دي چې ايماندار سړی د الله ﷻ عبادت کوي خو د دې سره-سره په ډار او خوف کښې وي او فاجر سړی ګناهونه کوي خو د دې سره-سره په امن کښې وي[۲] (او د الله ﷻ څخه نه ډارېږي).

د عربيت يو تحليل

۲ـ مفسرينو کرامو د ﴿ أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ ٱلْأَرْضَ ﴾ الآية په هکله ښه اوږده تحليلونه کړي دي چې موږ يې په لاندې ټکو کښې راخلاصه کوو:

الف: په ﴿ أَن لَّوْ نَشَآءُ ﴾ کښې د "أنْ" توری د مثقل (أنَّ) څخه مخفف دی او اسم يې د شان مقدر ضمير (ه) دی[۳].

ب: د "لَوْ" توری د شرط دپاره دی او په ماضي کښې استعمالېږي[۴]، خو کله-کله په راتلونکي زمانه کښې هم استعمال مومي چې په دې مقام کښې همدغه استعمال مراد دی.

ج: دغه شرطيه جمله د "أنْ" دپاره خبر ده او د مفرد په تاويل سره د ﴿ أَوَلَمْ يَهْدِ ﴾ دپاره فاعل ده.

د: د ﴿ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ ﴾ جمله مستانفه جمله ده چې د وړاندېنۍ جملې ﴿ أَوَلَمْ يَهْدِ ﴾ د مضمون وجې ته پکښې اشاره شوې ده.

هـ: د ﴿ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴾ جمله په همدغې مستانفې جملې باندې تفريع ده.

نو حاصل يې داسې راځي چې:

ايا هغو کفارو ته کوم چې د پخوانيو هلاکو شوو کفارو په ځای مېشت دي او د هغوی په تعقيب سره وروباندې خمکه اباده شوې ده، دې خبرې هدايت او لارښودانه ونه کړه چې موږ پخواني کفار د خپلو ګناهونو په سبب هلاک کړه او د خپلو ګناهونو عذاب مو وروړساوه؟ که بالفرض دغې خبرې

(۱) روح المعاني ج۹ ص۱۳
(۲) تفسير ابن کثير ج۲ ص ۲۳۴
(۳) البحر المحيط ج۵ ص۱۲۱
(۴) شرح ملا جامي ص۳۸۰

ورته هدایت کړی وی او عبرت یې ترې اخستی وی نو په خپلو کفریاتو او جنایتونو باندې پر کلک نه وی پاتې شوي.

د عدم هدایت وجه یې دا ده چې مونږ د کفارو په زړونو باندې مهر وهو، چې د مهر د وهلو څخه وروسته نه څه اوري او نه څه ګوري بلکې د ټولو حقائقو څخه یې د زړه غوږونه کاڼه او د زړه سترګې ړندې ګرځي.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: په ﴿ مِن قَبْلُ ﴾ کښې د ﴿ قَبْلُ ﴾ کلمه "مقطوع الإضافة" ده نو "مضاف الیه" څه شی دی؟

مونږ وایو چې: مفسرینو کرامو د ذکرې شوې کلمې د مضاف الیه په باره کښې زښتې ډېرې وجې لیکلې دي چې تقریباً پنځو یا شپږو ته رسیږي[1] مګر کومه وجه چې مونږ ته بهتره ښکاري او د وړاندې-بیرته سره ښه سمون خوري هغه دا ده چې مضاف الیه دلته د "الْبَيِّنَاتِ" کلمه ده چې نژدې ذکره ده. نو د معنی حاصل یې داسې راوخي چې: مونږ خو هلاکو شوو ښارونو ته د پیغمبرانو علیهم السلام او معجزاتو په وراستولو کښې قصور نه دی کړی مګر هغوی په خپل کفر باندې دومره کلک وه چې د دوی سره دا استعداد پاتې نه وه چې په هغه شي باندې ایمان راوړي په کوم باندې به یې چې د معجزاتو د وراستولو څخه وړاندې کفر اختیار کړی وه، نو د همدې کبله مو د دوی په زړونو باندې مهر لګولی وه.

د مهرلګول یوازې همدوی پورې ځانګړې نه دي بلکې الله ﷻ د عنادي کافرانو په زړونو باندې دغسې مهرونه لګوي او د ایمان راوړلو استعداد ترې اخلي.

دلته کوم عهد مراد دی؟

۴ـ که څه هم مفسرینو کرامو د ﴿ مِّنْ عَهْدٍ ﴾ کلمه په لاندې معناوو باندې تفسیره کړې ده:

الف: دلته د عهد څخه هغه عهد مراد دی کوم چې په عالم الذر کښې د ټولو انسانانو څخه اخستلی شوی وه او د [الأعراف:۱۷۲] آیت کښې ورته اشاره شوې ده.

ب: دلته هغه عهد مطلب دی چې د هر انسان په خټه کښې اغږلی شوی دی او هرڅوک د دې استعداد لري چې په ایمان باندې مشرف شي، دغه فطري عهد او د فطري عهد استعداد ته په [الروم: ۳۰] آیت کښې اشاره شوې ده.

مګر ذکر شوي دواړه تفسیرونه مونږ ته د سیاق او سباق (وړاندې او بېرته) سره ښه مناسب نه ښکاري، مونږ ته داسې برېښي چې دلته به هغو عهدونو ته اشاره وي کوم چې کافرانو به د فرمایشي معجزاتو دپاره د وخت پیغمبر ته ورکول، لاندې څو مثالونه یې د نظره تېر کړئ:

(۱) زاد المسیر ج۳ ص۱۶۰؛ تفسیر الخازن ج۲ ص۶۰۵؛ روح المعاني ج۹ ص۱۵؛ اضواء البیان ج۲ ص۲۹۴

اول: د صالح ﷺ سره ثموديانو عهد کړی وه چې که د اوښې معجزه دې راته راوړه نو مونږ به په تاباندې ایمان راوړو خو په عهد باندې یې وفا ونه کړه، لکه چې ښه اوږد بیان یې د [الأعراف:۷۳] آیت لاندې تېر شوی دی، والحمدلله.

دوهم: موسی ﷺ سره فرعونیانو څوکرته عهدونه وکړه چې د دغه آفت څخه مو خلاص کړه نو ایمان به درباندې راوړو مگر په هر کرت کښې یې عهدونه مات کړه، چې پوره بیان یې د [الأعراف: ۱۳۴] لاندې ـ ان شاء الله ﷻ ـ راروان دی.

نو زمونږ په تفسیر باندې یې د معنی حاصل داسې راوځي چې: هلاکو شوو قومونو د ایمان استعداد بالکل د لاسه ورکړی وه، کوم شي ته به یې چې د معجزاتو څخه وړاندې د دروغو نسبت کاوه هغه تکذیب ته به یې وروسته هم ادامه ورکوله، تا به ویل چې دوی ته هېڅ معجزه نه ده وروړله شوې، حتی هغې معجزې ورباندې هم څه اثر نه غورزاوه کومه به چې دوی د عهد په ورکولو سره غوښتې وه چې که دغه ډول معجزه راته راوړله شي نو مونږ به ایمان راوړو. خو چې کله به فرمایشي معجزې صورت ونیوه نو اکثریت به خپل عهدونه مات کړه او سابقه کفر ته به یې ادامه ورکړه، مګر ځینو اقلیتونو به ایمان راووړ او په خپلو عهدونو باندې به ودریده چې په نتیجه کښې به د ایماندارانو څخه په غیر نور ټول پوپنا شوه.

ډېر واضحه مثال یې د فرعون د ساحرانو دی، چې ـ ان شاء الله ـ نژدې د [الأعراف:۱۱۳] آیت لاندې یې بحث راروان دی.

﴿ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِي۟هِۦ فَظَلَمُوا۟ بِهَا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ يَٰفِرْعَوْنُ إِنِّى رَسُولٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾ حَقِيقٌ عَلَىٰٓ أَن لَّآ أَقُولَ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ ۚ قَدْ جِئْتُكُم بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِىَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٠٥﴾ ﴾

[۱۰۳] بیا مونږ د دوی (پېغمبرانو علیهم السلام) څخه وروسته موسی ﷺ د خپلو معجزاتو سره فرعون او د ده (مشرې) ډلې ته ورلیږلته کړ (ولېږه)، نو دوی (فرعونیانو) په معجزاتو باندې ظلم وکړ (او قبولې یې نه کړې)، نو وګوره! د مفسدانو انجام څنګه شو.

[۱۰۴] او موسی ﷺ (فرعون ته) وویلې: ای فرعونه! یقینًا زه د رب العالمین ﷻ دپلوه را استولی شوی یم (زما رسالت قبول کړه).

[۱۰۵] (زه) په دې خبره باندې حرصناک یم چې په الله ﷻ باندې ونه وایم مګر حقه وینا (نو زما خبره حقه ده زه دروغ نه وایم)، بې شکه ما تاسو ته ستاسو د رب ﷻ د پلوه (د خپل رسالت) واضحه کوونکی دلیل (هم) راوړی دی، نو زما سره بني اسرائیل خوشې کړه (چې پلارنې وطن ته لاړ شو).

د مطلب خلاصه

په دې سورت کښې د پیغمبرانو علیهم السلام د قیصو څخه دا شپږمه قیصه ده چې د عبرت دپاره نازله شوې ده. حاصل یې داسې راوځي چې: د پخوانیو پیغمبرانو علیهم السلام په تعقیب مونږ موسی علیه السلام د معجزاتو سره فرعون او د ده اراکینو او غټانو (د شورا اعضاوو) ته ولیږه، مګر هغوی معجزات ونه منل او خپلو ظلمونو ته یې ادامه ورکړه او د فساد لمن یې لا خوره کړه، نو ته ګوره ای پیغمبره! چې د فرعون او فرعونیانو (مفسدانو) انجام څنګه شو، هغه داسې چې د هرڅه څخه وړاندې موسی علیه السلام ذکر شوي عنادي کافر (فرعون) ته په لاندې ډول سره دعوت پیل کړ:

۱ـ ای فرعونه! زه د رب العالمین د پلوه را استولی شوی یم، د هغه چا د پلوه چې په ټوله دنیا باندې حاکم دی او حتی ته هم د هغه د حکم څخه لاندې یې او مقاومت ورسره نه شې کولی.

۲ـ نو کله چې زه د الله ﷻ را استولی شوی بنده یم نو زه به هېڅکله په الله ﷻ باندې دروغ ونه تړم او حتی زما سره لیاقت نه لري چې په الله ﷻ باندې د واقعیت (حق) څخه په غیر بل څه ووایم، لنډه دا چې زما خبرې ټولې حقې دي غاړه ورته کېږده!.

۳ـ په دې باندې علاوه، ما د رب العالمین څخه (چې زمونږ او ستاسو ټولو رب دی) د خپل صداقت دلیل هم راوړی دی ترڅو ستاسو یقین راشي چې زه په حقه پیغمبر یم.

۴ـ زه ستا څخه لاندې دوه غوښتنې کوم او تاته په کار دي چې دواړه قبولې کړې:

الف: یوه دا چې د الوهیت دعوه مه کوه، ته هم د رب العالمین مخلوق یې د همده ﷻ عبادت ته راجع شه او خپل رعیت هم همدغې عقیدې ته ور دعوت کړه.

ب: بله دا چې بني اسرائیل زما سره خوشې کړه ترڅو د خپله ځانه سره یې هغه وطن ته بوځم د کوم وطن څخه چې مونږ راوتلي وو، چې د شام څخه عبارت دی.

توضیحات

۱ـ د ﴿ حَقِيقٌ ﴾ کلمه په دې مقام کښې لاندې دوه معناوې درلودلی شي:

الف: چې په معنی د "حریص" سره شي[۱]، نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې: زه دروغ نه وایم زه په الله ﷻ باندې په حق ویلو کښې زیات حرصناک یم.

ب: چې په معنی د "حَرِيٌّ" (لایق) سره شي[۲]، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي: د هر چا څخه زه د دې خبرې لیاقت لرم چې الله ﷻ ته د حق نسبت وکړم او دروغ ورپورې ونه تړم.

د فرعون څخه د دوه وو شیانو غوښتنه

۲ـ موسی علیه السلام د فرعون څخه لاندې دوه شیان وغوښتل چې قبول یې کړي:

---

(۱) تفسیر البغوي ج۲ ص۱۸۵
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۲۳۵

الف: د الوهیت دعوه پرېږدي او په الله ﷻ (رب العالمین) باندې ایمان راوړي مگر دا وړاندیز فرعون رد کړ، الله ﷻ د همده د خولې څخه حکایت کوي چې: ﴿ أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ ﴾ [المؤمنون:۴۷] یعنې ایا مونږ د داسې دوه انسانانو (موسی ؑ، هارون ؑ) د کبله ایمان راوړو حال دا چې د دواړو قوم زمونږ پیروي کوونکي دي.

ب: بني اسرائیل راسره پرېږده چې مونږ تول خپل پلارني وطن (شام) ته بېرته لاړ شو او هلته د الله ﷻ عبادت وکړو.

مصر ته بني اسرائیل څه وخت ورغلي وه؟

۳ـ کله چې یوسف ؑ د مصر پاچا شو او خپل پلار او وروڼه یې هلته وغوښتل او هلته مېشته شوه، د څه وخت پورې چې د اسباطو (د یعقوب ؑ د اولادې) حکومت وه نو هلته یې باعزته ژوند تېراوه، مگر څه وخت چې د دوی حکومت ختم شو نو بني اسرائیل (د یعقوب ؑ اولاده) د زیات توهین سره مخامخ شوه او په سپک نظر به ورته کتل کېده.

د همدې کبله موسی ؑ د فرعون څخه وغوښتل چې دغه ظلم ته هم خاتمه ورکړي او بني اسرائیل را سره پرېږدي چې بېرته خپل پلارني ټاټوبي (شام) ته لاړ شو.

په دغه منځکښې (چې یوسف ؑ مصر ته د یوه غلام په صفت ورداخل شو او بیا موسی ؑ د یو پیغمبر په صفت ورننوت) څلور سوه (۴۰۰) کاله تېر شوي وه[۱].

د موسی ؑ د ژوند څو مراحل

۴ـ موسی ؑ د ولادت د وخت څخه تر وفاته پورې د لاندې مراحلو څخه تېر شوی دی:

الف: د تولد مرحله، چې په دریاب کښې وغورزولی شو او د فرعون په کور کښې غټ شو.

ب: د فرار (تېښتېدلو) مرحله، چې د مصر څخه د مدین ښار په لور وتېښتېد.

ج: د پیغمبرۍ مرحله، چې د مدین د ښار څخه مصر ته د یوه پیغمبر په صفت ورستون شو.

د: د فرعون سره د منازعې او دعوت مرحله، چې په پای کښې یې نجات ومونډ.

هـ: د نجات څخه وروسته د بني اسرائیلو په دعوت کښې مشکلات گالل او په بېدیا کښې اوسېدل.

په قرآن کریم کښې د مقاماتو په تناسب سره د موسی ؑ د پنځو دورو (مراحلو) څخه کله یوې ته او کله بلې ته په مختلفو عباراتو سره اشارې شوې دي چې په دې سورت کښې یې د وروستنیو دواړو مرحلو بیان په شپېتو (۶۰) ایتونو کښې د [الاعراف:۱۰۳] ایت څخه پیل شوی دی.

﴿ قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٠٧﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٠٨﴾ قَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِ

(۱) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۲۵۸

فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾ يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾
قَالُوٓا۟ أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِى ٱلْمَدَآئِنِ حَٰشِرِينَ ﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَٰحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾

[۱۰۶] وېې ویلې (فرعون) چې: که ته یې چې معجزه دې راوړې وي (درکړه شوې وي) نو په عملي صورت کښې یې راوړه (رابنکاره یې کړه) که ته د ربنتیاویونکو څخه یې.

[۱۰۷] نو (موسی ﷺ) خپله همسا وغورزوله، نو ناڅاپه دا (همسا) ښکاره اژدها (ښامار) شوه.

[۱۰۸] او خپل لاس یې (د ګرېوان څخه) رابهر کړ، نو ناڅاپه دا (لاس) ټولو کتونکو ته تک سپین وځلېد.

[۱۰۹] د فرعون د قوم څخه مشرانو وویلې: یقیناً دغه (موسی ﷺ) خامخا پوه جادوګر دی.

[۱۱۰] اراده لري (غواړي) چې تاسو د خپلې ځمکې (مصر) څخه (د جادو په زور) وباسي. نو (فرعون د دوی څخه وپوښتل چې) څغه شی کوم دی چې تاسو (پرې ماته) مشوره راکوئ.

[۱۱۱] دوی (مشرانو) وویلې: دی (موسی ﷺ) او د ده ورور (هارون ﷺ) وروسته کړه (سمدستي یې مه وژنه) او په ټولو ښارونو کښې راغونډونکي (پولیس) ولېږه.

[۱۱۲] ترڅو تاته هر یو پوه جادوګر راولي (راغونډ کړي) او د عوامو په وړاندې پرې خپله برلاسي څرګنده کړي).

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: کله چې فرعون د موسی ﷺ د خولې څخه واورېده چې زه په خپل رسالت باندې دلیل لرم، نو هېڅ معطل یې ونه کړ او دستي یې مخاطب کړ چې راوړه دلیل، که ربنتیا وایې.

د فرعون خیال وه چې موسی ﷺ به د دلیل (معجزې) راوړلو څخه عاجز شي او زه به پرې سمدستي برلاسی شم.

موسی ﷺ بې درنګه په پټه خوله عملاً جواب ورکړ او دیوې معجزې په عوض یې لاندې دوه معجزې وروښودلې:

الف: د خپل لاس همسا یې وغورزوله چې سمدستي ترې لوی نر ښامار جوړ شو چې هېڅا پکښې شک نه شو کولی چې دا به ښامار (اژدها) نه وي.

ب: خپل لاس یې د همسا د غورزولو څخه وروسته په خپل ګرېوان کښې ننویست چې بېرته یې رابهر کړ نو ناڅاپه تک سپین جوړ شو او داسې شغلې یې وهلې چې د لمر رڼا یې تته کړه، او ټول کتونکي متیقن شوه چې دا څه مرض نه دی او نه خیالي کار دی بلکې واقعیت لري.

مګر کله چې موسی ﷺ خپل روښانه لاس بېرته ګرېوان ته دننه کړ او بیا یې رابهر کړ نو خپل عادي رنګ ته واووښت.

۲ـ کله چې فرعون ذکرې شوې دواړه معجزې په خپلو سترګو ولېدې او وار یې خطا شو نو په

اضطراري توګه يې د مشرانو شورى او يا په اصطلاح د وزيرانو جرګه دايره کړه چې څه وکړي؟

په شورى کښې د جر او بحث په نتيجه کښې دوى بل هيڅ شى ونه شو کړى او بل هيڅ اتهام يې ورباندې ونه شو لګولى بې د دې چې موسى ﷺ ته يې د يوه جادوګر لقب ورکړ او ذکرې شوې دواړه معجزې يې سحري ننداري وبللې.

مګر په عين حال کښې يې موسى ﷺ باندې د نورو جادوګرانو پشان خيال ونه کړ چې د خلکو د ساعت تيرۍ دپاره څه ننداري وړاندې کوي او بل کوم اساسي هدف نه لري، دوى وويلې چې دغه سړى (موسى ﷺ) غواړي چې د جادو په زور د اسباط حکومت راژوندى کړي. او يا په بل عبارت غواړي چې د يوسف ﷺ په خاى کښېني او زمونږ لاسونه د دې وطن د حکومت څخه وباسي؛ نو هلئ ژر کړئ د مخنوي چاره يې وسنجوئ.

۳ـ نو کله چې د شورى اعضاوو د موسى ﷺ موضوع خطري معرفي کړه نو فرعون دوى ته مخ ورواړاوه او ويې ويلې چې خبره دومره خطرناکه ده نو تاسو څه مشوره راکوئ، زما خو زړه دى چې دواړه ووژنم؟

نو دوى ټولو په يوه خوله فيصله ورکړه چې د وژلو خبره يې وځنډوه، د دوى وژل خو څه درنه خبره نه ده فقط دوه ورونه دي او نور څوک ملاتړ نه لري خو که في الحال د دوى په وژلو اقدام وکړې عوام به وايي چې بې د جنايت څخه يې ووژل او يا به وايي چې د دوى د مقابلې توان يې نه درلود. نو بهتره دا ده چې يو ځل يې په استدلال سره د خبرو قوت مات کړې بيا نو که ووژل شي هم باک يې نشته.

سمدستي ورته د خپل ټول قلمرو څخه جادوګران راغونډ کړه او د پوهو جادوګرانو په مقابله کښې يې د داسې خجالت سره مخامخ کړه چې په ټول عمر کښې بيا د پيغمبرۍ نوم په خوله باندې وانخلي.

توضيحات

۱ـ په هيڅ وخت او په هيڅ خاى کښې داسې نه دي شوي چې د جادوګرو د مخنيوي دپاره د وزيرانو مجلس دائر شوى وي او نه داسې شوي دي چې د جادوګر څخه حکومت په ډار کښې لويدلى وي چې په وطن باندې به قبضه وکړي او غواړي خپل خان واکدار جوړ کړي. خو د موسى ﷺ په باره کښې د لاندې وجوهو د کبله د فرعونيانو سره ذکر شوي خيالات پيدا شوه:

الف: هر جادوګر د جادوګرۍ د پېل څخه وړاندې لاسي نغاره او څه منترونه وايي او بيا په اصل مطلب باندې شروع کوي، خو موسى ﷺ سمدلاسه خپلې معجزې وړاندې کړې او هيڅ مقدمات يې ورنه کړه.

نو دوى ته تشويش پيدا شو او اضطراري مجلس يې دائر کړ او ويل يې چې دا څه عادي کار نه دى احتمال لري چې زمونږ د حکومت د زوال سبب جوړ شي.

ب: موسى ﷺ د خپلو خبرو په پيل کښې د فرعون څخه غوښتي وه چې بني اسرائيل راخوشې کړه، نو فرعونيان مشوش شوه هسې نه چې د خپلو پخوانيو پلرونو حکومت بېرته راژوندى کړي، او د خپلو

قومیانو په جدا کولو سره د مقاومت جبهه جوړه کړي او په نتیجه کښې په حکومت قبضه ولګوي.

دېر خطري شی وپېژنئ!

۲ـ په یاد ولرئ کوم شی چې په بې دینئ کښې دېر قوي اثر لري او اکثره خلکو د هغه شي د کبله یا کفر غوره کړی دی لکه فرعون او یا په جنایتونو باندې اخته شوي دي لکه چې په موجوده وخت کښې[1] د افغانستان د څوارلس کلن جهاد مشران په جنایتي لوبه کښې اخته دي، هغه د حب الریاسه او حب الجاه څخه عبارت دی. الله ﷻ دې په خپل فضل سره اسلامي حکومت قائم کړي.

یادونې

۳ـ په دې مقام کښې باید محترم لوستونکي لاندې مطالب په نظر کښې وساتي:

الف: د ﴿ ثُعۡبَانٌ ﴾ د کلمې شرحه د [الأعراف:۱۱۷] آیت لاندې ـان شاء الله ـ راروانه ده هیله ده چې هملته وکتله شي.

ب: د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما په روایت د ﴿ تَأۡمُرُونَ ﴾ معنی "تُشِيرُونَ" ده[2] یعنې فرعون د خپلې شورئ څخه وغوښتل چې تاسو څه مشوره راکوئ؟. خو مونږ ته دا هم لرې نه برېښي چې فرعون به د دېرې ورخطائئ څخه د شورئ اعضاوو ته د آمرانو لقب ورکړی وي او ورته به یې ویلي وي چې خطر یوازې ماته متوجه نه دی بلکې ټول د خطر سره مخامخ یاستو، او هم زه ستاسو د فیصلې څخه په غیر کوم کار ته اقدام نه کوم بلکې ستاسو فیصله زه منم نو تاسو جنابان څه امر کوئ؟

یو صرفي تحلیل

۴ـ په ﴿ قَالُوٓاْ أَرۡجِهۡ وَأَخَاهُ ﴾ کښې د "أَرۡجِهۡ" کلمه په اصل کښې "أَرۡجِئۡهُ" وه، همزه په "ی" بدله او بیا د صرفي وقف د کبله حذفه شوې ده، او "ه" پکښې ضمیر دی چې موسی علیه السلام ته راجع دی او د تخفیف د کبله په سکون سره مبني ګرځېدلی دی.

دغه کلمه د "اِرۡجَاء" څخه اشتقاقه شوې ده چې د تاخیر (وروسته کولو) معنی ورکوي[3] د همدې کبله هغې ډلې ته د "مُرۡجِئَه" لقب ورکړی شوی دی کومه چې د دوزخ څخه د نجات په هکله عمل وروسته ګڼي او په څه ارزښت (اثر) ورته قائل نه دي.

نو د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې: ای فرعونه! د موسی علیه السلام او د ده د ورور (هارون علیه السلام) د وژلو خبره وروسته کړه (ټال ورکړه)، ترڅو چې د تماشه کوونکو په مخ کښې ملامته کړی شي. په اصطلاح اول یې پره کړه او بیا یې مره کړه.

---

(۱) ۱۳۷۴/۷/۳۰ هـ ش

(۲) البحر المحیط ج۵ ص۱۳۴

(۳) لسان العرب ج۱ ص۸۴

﴿وَجَآءَ ٱلسَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوٓاْ إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ
وَإِنَّكُمْ لَمِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾ قَالُواْ يَٰمُوسَىٰٓ إِمَّآ أَن تُلْقِيَ وَإِمَّآ أَن نَّكُونَ نَحْنُ ٱلْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾
قَالَ أَلْقُواْ فَلَمَّآ أَلْقَوْاْ سَحَرُوٓاْ أَعْيُنَ ٱلنَّاسِ وَٱسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَآءُو بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾
وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ ٱلْحَقُّ وَبَطَلَ
مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُواْ هُنَالِكَ وَٱنقَلَبُواْ صَٰغِرِينَ ﴿١١٩﴾ وَأُلْقِيَ ٱلسَّحَرَةُ سَٰجِدِينَ
﴿١٢٠﴾ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿١٢٢﴾﴾

[۱۱۳] او جادوګران فرعون ته ورغله (ورټول شوه او ورته) ویې ویلې: یقینًا مونږ ته به (ستا په نزد) څه مزدوري وي که همدا مونږ وو چې (په مقابل طرف باندې) غالب شو؟

[۱۱۴] ده (فرعون ورته) وویلې: هو (تاسو به بې مزده نه پاتې کېږئ) او (علاوه په مزد) یقینًا تاسو به (په راتلونکي کښې) د مقربینو څخه جوړ شئ (بې ایجازې به راځئ او شفاعت به مو قبلیږي).

[۱۱۵] دوی (ساحرانو) وویلې: ای موسی! یا به ته (خپله همسا) غورزوې (او مونږ به یې مقابله کوو) او یا به مونږ همدا مونږ (د پړو او همساګانو) غورزوونکي شو (او ته به یې جواب راکوې).

[۱۱۶] ده (موسی ؑ) وویلې چې: تاسو یې وغورزوئ (لومړی نوبت دې ستاسو وي).

نو هرکله چې دوی (خپل سامان) وغورزاوه (نو) د خلکو په سترګو باندې یې جادو وکړ او ویې دار کړه او (بالآخره) لوی جادو یې (د خلکو په وړاندې) راوړ.

[۱۱۷] او مونږ موسی ؑ ته وحي وکړه چې خپله همسا دې ورواچوه (چې همسا یې وروا چوله نو ناڅاپه یې هغه (ټول سامان) ښویه تیر کړه کوم چې دوی پ‌ه دروغو ماران ښودلي وه.

[۱۱۸] نو حق ثابت شو او هغه څه باطل شوه چې دوی (ساحران) وه چې کول یې (لکه چې واقعًا باطل وه).

[۱۱۹] نو دوی (فرعونیان) په دغه جنګ میدان کښې مغلوب کړی شوه او خوار (ذلیل) وګرځېده.

[۱۲۰] او جادوګران سجده کوونکي وغورزول شوه (په سجده باندې ولوېده).

[۱۲۱] دوی وویلې: مونږ په رب العالمین باندې ایمان راوړی دی.

[۱۲۲] چې د موسی ؑ او د هارون ؑ رب دی (نه هغه څوک چې په خپل ځان باندې یې د مصریانو د رب نوم اېښی دی).

د مطلب خلاصه

یعني: فرعون د خپلې شورې فیصله عملي کړه او د ټول مملکت څخه یې په ښه زیات تعداد

کښې جادوګران را ټول کړه او د موسی ﷺ مقابلې ته يې ودرول چې څه لنډ تفصیلات يې دغه دي:

۱_ د هرڅه څخه وړاندې جادوګرانو فرعون مخاطب کړ او د غلبې په صورت کښې يې ترې څه بدله او انعام وغوښت.

۲_ فرعون د دوی وړاندیز قبول کړ او ویې ویل چې د کامیابۍ په صورت کښې به تاسو ته بنه غټ انعام درکړم، او په دې باندې علاوه تاسو به زما د مقربو ملګرو څخه جوړ شئ. چې په هر وخت کښې به زما ملاقات کولی شئ او ستاسو په تګ راتګ باندې به هېڅ ډول بندیز نه وي او بالآخره ستاسو سپارش به هم منل کېږي او پوره اعتبار به حاصل کړئ، نو په کار دي چې خپل ټول قوت په کار واچوئ او د موسی ﷺ په تخجیل کښې خپل ټول مهارت پیاده کړئ.

۳_ د ذکر شوي اعتماد اخستلو څخه وروسته جادوګرانو په ډېرې بې اعتنایۍ سره موسی ﷺ ته خطاب وکړ چې: ای موسی! تاخو څو ورځې وړاندې په خپلې همسا سره خلک ډار کړي وه چې د هغوی په سترګو کښې دې ترې اژدها جوړه کړې وه، نو هله ژر شه زمونږ په وړاندې د لاندې دوه وو صورتونو څخه یو صورت اختیار کړه:

الف: چې ته همسا وغورزوې او اژدها ترې جوړه کړې او په مقابل کښې يې مونږ جواب درکړو.

ب: او یا دا چې مونږ به خپل پړي او رسۍ په میدان کښې واچوو او د خلکو په سترګو کښې به ترې ماران جوړ کړو او ته به یې مقابله وکړې که د مقابلې توان دې درلود.

۴_ موسی ﷺ د لاندې وجوهو د کبله دوهم شق غوره کړ.

الف: که موسی ﷺ خپله معجزه د هرڅه څخه وړاندې ښودلې وی نو د جادوګرانو قوت به پټ پاتې شوی وی، که بالفرض دوی جواب ته اقدام نه وی کړی نو خلکو به ګومان کړی وی چې جادوګرانو يې جواب ورکولی شو خو بې همتې يې وکړه او د جواب څخه ساکت شوه.

ب: ترڅو خلک وګوري چې جادوګران خپله تنداره په څومره منترونو او تپوتالاش باندې پیل کوي، او موسی ﷺ خپله معجزه په څومره بې پروائۍ سره اچوي، هوښیاران د مقابلې د پیل څخه پوهیږي چې هغه جادو دی او دا معجزه.

۵_ جادوګرانو خپلې وسې تمامې کړې او د خلکو په سترګو باندې يې جادو (کوډې) وکړې چې پړي ورته ښاماران ښکاره شوه او ټول يې وډار کړه، لنډه دا چې ډېر لوی جادو يې په میدان کښې پیاده کړ، د کتونکو خیال ته ورغله چې موسی ﷺ به يې د مقابلې څخه عاجز شي.

۶_ په عین وخت کښې مونږ موسی ﷺ ته وحې وکړه چې خپله همسا دې په میدان کښې وغورزوه. د غورزولو سره سم ترې لوی ښامار جوړ شو او د جادوګرانو پړي يې ټول ښویه تېر کړه، چې په پای کښې د همدغه یو ښامار څخه په غیر بل هېڅ مار خلکو ته په نظر نه ورته، او میدان ترې خالي شو او خلک ټول هک پک ودرېده څکه چې:

الف: ذکر شوي ښامار د جادوګرو ټول جادو تېر کړ خو ګېډه يې پړې ونه پړسېده تا به ویل چې هېڅ شی يې نه دی تېر کړی.

ب: کله چې موسی ﷺ لاس ور واچاوه نو سمدستي ښامار خپل پخواني حال ته واووښت او همسا ترې جوړه شوه خو د جادوګرانو پړي بالکل ورک او لا درکه شوه.

۷ـ نو د همدې کبله کوم شی چې حق وه هغه خلکو ته هم حق ښکاره شو او څه چې باطل وه هغه ټول د بطلان سره مخامخ شوه.

۸ـ نو ټول فرعونیان د کابینې په شمول مغلوب شوه او د مقابلې په میدان کښې ذلیله او خجالت وګرځیده. یا په بل عبارت: کومه کنده یې چې د موسی ﷺ د ذلت دپاره کنودې وه په هغې کښې په خپله وغورځیده.

۹ـ په نتیجه کښې جادوګران د معجزې د تاثیر لاندې راغله او الله ﷻ ته په سجده باندې په چالاکۍ سره پرېواته، تا به ویل چې څوک یې ټېل وهي.

۱۰ـ نو کوم شي چې د جادوګرانو په زړونو کښې خای ونیوه هغه یې په خولو باندې څرګند کړ چې مونږ په رب العالمین ﷻ باندې ایمان راوړی دی.

د ښه وضاحت په غرض یې ورسره دا ټکی هم زیات کړ چې زمونږ په عقیده رب العالمین د هغه اقدس ذات څخه عبارت دی چې د موسی ﷺ او د هارون ﷺ رب دی، ترڅو د یوه پلوه د فرعون تمه غوڅه کړي چې مونږ په تا باندې عقیده نه لرو، او د بله پلوه د پاکیزه کلمې په دوهم جز باندې هم اقرار وکړي، چې طیبه کلمه دوه جزونه لري: یو د الله ﷻ په وحدانیت عقیده او بل د نبوت منل.

توضیحات

۱ـ د جادوګرانو په تعداد کښې مفسرینو کرامو مختلف اقوال لیکلي دي چې تقریباً دیارلس قولونو ته رسیږي[۱]، حتی څینې مفسرین کرام وايي چې دا ټول اسرائیلیات دي[۲]، د همدې کبله مونږ فقط لاندې معلومات لیکو:

الف: د الله ﷻ عادت وه چې هر پیغمبر ته یې هغه ډول معجزه ورکوله کومې به چې د وخت مشهور صنعت د اغبز لاندې راوړلی شو. د همدې کبله یې نبي کریم ﷺ ته د قرآن کریم فصیحه او بلیغه معجزه هم ورکړه څکه چې د ده په زمانه کښې فصاحت او بلاغت اوج ته رسیدلی وه. او عیسی ﷺ ته یې د خاصو مرضونو د جوړولو او د مړو د ژوندي کولو معجزې ورکړې څکه چې هلته طبابت ډېره ترقي کړې وه خو نه یې مړي ژوندي کړی شو او نه یې د خاصو مرضونو (لکه بزګي مرض) تداوي وکړی شوه.

همدارنګه الله ﷻ موسی ﷺ ته د همسا معجزه ورکړه څکه چې د ده په وخت کښې جادوګر ډېر مخ په وړاندې روان وه حتی چې ټول ښارونه پړې ډک وه او یو رسمي (دولتي) شکل یې درلود. نو دا خبره پوره واضحه ده چې د جادوګرو شمېر به ډېر وه او په ذکره شوې صحنه کښې به د ابتدایي شاګردانو څخه نبولې آن د عالي تحصیلاتو خاوندانو او د لوړو رتبو استاذانو هم ګډون کړی وه.

(۱) زاد المسیر ج۳ ص۱۶۳؛ تفسیر القرطبي ج۷ ص۲۵۸
(۲) تفسیر المنار ج۹ ص۶۳

ب: همدارنګه علماوو کرامو د جادو ګرانو د همساګانو او پړو په باره کښې هم ډیر څه لیکلي دي، حتی ځینې لا وایي چې په درې سوه او شپېتو (۳۶۷) اوښانو باندې بار کړې همساګانې او پړې د مقابلې میدان ته انتقال کړې شوې[۱]، والله ﷻ اعلم.

ج: د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما او د څو نورو علماوو کرامو څخه روایت دی چې موسی ﷺ د مقابلې څخه وړاندې د جادوګرانو مشر مخاطب کړ چې که زه دربانډې غالب شوم نو ایمان به راباندې راوړې او زما د پیغمبرۍ په حقانیت باندې به شاهدي ورکوې.

هغه جواب ورکړ: نو په الله ﷻ مې دې سوګند وي که ته را باندې غالب شوې نو ضرور به دربانډې ایمان راوړم او ضرور به په دې شهادت ورکړم چې تا څه راوړي دي هغه حق دي[۲]. دغې مکالمې په داسې وخت کښې صورت ونیوه چې فرعون په مجلس کښېنې حاضر وه.

د: مونږ د سحر او جادو په باره کښې د [البقرة:۱۰۲] آیت لاندې څه معلوماتو ته اشاره کړې ده خو که څوک غواړي چې په دې هکله ښه پوره څېړنه ولولي او د ډولونو معلومات یې واخلي نو ځینو تفاسیرو[۳] ته دې مراجعه وکړي، مونږ ته یې دلته رانقلول چندان مزه ناک ښکاره نه شوه.

ثُعبان د کوم مار نوم دی؟

۲_ "ثُعبان" د هغه غټ مار نوم دی چې په پښتو ژبه کښې ورته "ښامار" او په دري ژبه کښې ورته "اژدها" ویل کېږي.

د موسی ﷺ د همسا څخه د معجزې په توګه په زیړ رنګ کښې ښامار جوړ شوی وه[۴].

مګر مفسرینو کرامو د همدې ښامار په غټوالي کښې ډېر څه لیکلي دي الله ﷻ پوهېږي چې ثبوت ته به رسیدلي وي او که نه، لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف: ذکر شوی ښامار دومره غټ او پلن وه چې د خولې ارتوالی یې اتیا ګزه وه[۵].

ب: د ځمکې څخه د یوه میل په امتداد سره نیغ ودریده[۶].

ج: خلک یې دومره وډار کړه چې په ازدحام (تېل) کښې پنځه ویشت زره (۲۵۰۰۰) کسان ووژل شوه[۷]، والله ﷻ اعلم.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: په ﴿ وَأُلْقِيَ ٱلسَّحَرَةُ ﴾ کښې خو "أُلقِيَ" مجهوله صیغه ده، نو د معنی

---

(۱) المحرر الوجیز ج۷ ص۱۳۲
(۲) تفسیر الطبري ج۶ ص۲۳
(۳) تفسیر المنار ج۹ ص۴۷_۶۰؛ روح المعاني ج۹ ص۲۵
(۴) الدر المنثور ج۳ ص۵۱۱
(۵) تفسیر البغوي ج۲ص۱۸۷
(۶) روح المعاني ج۹ ص۲۰
(۷) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۲۵۸

حاصل یې داسې راوځي چې: جادوګران د بل چا د پلوه په سجده باندې پرېوستلي شوه. حال دا چې دوی خو په خپل اختیار سجده وکړه؟

مونږ وایو چې: ساحران د معجزې د دومره زیات تاثیر لاندې راغله چې په سجده کولو کښې یې په هېڅ ډول ټال ونه کړ حتی چې په ایمان راوړلو کښې یې یو تربله مشورې کولو هم صورت ونه نیوه، تا به ویل چې د کومې خوا څخه دوی سجدې ته ورټېل وهل کېږي.

ایا د ساحرانو څخه په غیر بل چا ایمان راوور؟

۴_ ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې د جادوګرانو د ایمان راوړلو اثر په نورو خلکو باندې هم ولوېده او شپږ لکه خلک په ایمان مشرف شوه[1]، والله ﷻ اعلم.

﴿ قَالَ فِرْعَوْنُ ءَامَنتُم بِهِۦ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوهُ فِى ٱلْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا۟ مِنْهَآ أَهْلَهَا ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَٰفٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٤﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا تَنقِمُ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا لَمَّا جَآءَتْنَا ۚ رَبَّنَآ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴿١٢٦﴾ وَقَالَ ٱلْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ وَقَوْمَهُۥ لِيُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَءَالِهَتَكَ ۚ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَآءَهُمْ وَنَسْتَحْىِۦ نِسَآءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَٰهِرُونَ ﴿١٢٧﴾ ﴾

[۱۲۳] فرعون وویلې: (ایا) تاسو په ده (موسی علیه السلام) باندې د دې څخه وړاندې ایمان راوور چې زه تاسوته (د ایمان راوړلو) اجازه درکړم؟ یقیناً دغه (کار) ضرور یو پټ تدبیر دی چې تاسو په ښار (مصر) کښې د دې دپاره ترتیب کړی دی چې د دې (ښار) څخه د ده اهل (اوسیدونکي) وباسئ، نو ژر دی چې پوه به شئ (چې زه ستاسو سره څه کوم).

[۱۲۴] خامخا ضرور به زه ستاسو لاسونه او پښې رد او بدل پرې کړم، بیا به تول په دار باندې زوړند کړم (چې خلک درڅخه عبرت واخلي).

[۱۲۵] دوی (تازه مسلمانانو) وویلې: مونږ خپل (حقیقي) رب ﷻ ته رجوع کوونکي یاستو (ستا د تهدیداتو د اثر لاندې نه واقع کېږو).

[۱۲۶] او (دا یې هم وویلې چې:) ته زمونږ څخه بل شی بد نه ګڼې مګر (فقط) همدا (درته بد ښکاري) چې مونږ د خپل رب ﷻ په ایتونو باندې (په تلوار سره) ایمان راوور کله چې مونږ ته راغله (او ستا اجازې ته مو ټال نه کړ حال دا چې دا کار د بد ګڼلو نه دی، که ته په غصه یې نو مونږ خپل

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۷ ص۲۶۱

رب ﷺ ته سوال کوو چې) ای زموږ ربه! په موږ باندې (د) صبر (باران) وکړې او په داسې حال کښې مو واخلې (وفات کړې) چې موږ (تا ته) غاړې ایښودونکي یاستو (د ارتداد څخه امان راکړې).

[۱۲۷] او د فرعون د قوم مشرانو (ده ته) وویلې: ایا ته موسی ﷺ او د ده قوم پرېږدې چې په ځمکه کښې فساد وکړي (خلک د دین څخه واړوي)، حال دا چې موسی ﷺ تا پرېږدي او ستا معبودان (هم پرېږدي چې اطاعت او عبادت یې نه کوي)؟

ده (فرعون) وویلې: ژر به د دوی د هر خامن ووژنو او ښځې (لورګانې) به یې پرېږدو او یقیناً موږ (په دوی باندې) د پاسه زوروړ یاستو (هېڅوک نجات نه شي ورکولی).

د مطلب خلاصه

یعنې: کله چې د مقابلې په میدان کښې فرعونیان مغلوب شوه نو په لاندې ډول سره مباحثه پیل شوه:

۱ـ د هرڅه څخه وړاندې فرعون خپل تهدید مسلمانانو جادوګرانو ته متوجه کړ چې:

الف: ای جادوګرانو! ایا تاسو زما د اجازې څخه په غیر ایمان راووړ؟ دا مو یو جنایت دی چې دومره لوی کار ته مو بې اجازې اقدام وکړ. ته به وایې چې نور خلک په غوږ باندې وهي چې په ایمان باندې مشرف نه شي، چې دا منصف سړی دی که حقیقت ورته څرګند شوی وی نو خلکو ته به یې د ایمان راوړلو اجازه ورکړې وی.

ب: ای جادو ګرانو! زه پوهیږم چې تاسو د موسی ﷺ د ښار د ورانولو پټ پلان جوړ کړی وه او همغه مو عملي کړ، تاسو په اخلاص سره جادو پیاده نه کړ او د جادو څه برخې مو پټې وساتلې. او یا په بل عبارت: تاسو هغه ته خپل خانونه قصداً ملامته وښودل که نه نو په تاسو باندې یې کله زور رسیده؟

موسی ﷺ ستاسو مشر جادوګر دی او تاسو یې شاګردان یاست، تاسو ونه غوښتل چې خپل استاذ د مقابلې په میدان کښې ذلیله کړئ، دا د یو پلوه او د بله پلوه تاسو غواړئ چې په همدې چل او فریب سره د دې وطن واکې ترلاسه کړئ د وطن اصلي اوسېدونکي (قبطیان) تربې وباسئ او د خارجیانو (سبطیانو) حکومت پرې په دوهم ځل مسلط کړئ، د دې وطن (مصر) اصلي اوسېدونکي هوښیار دي تاسو یې نه شئ تېر ویستلی.

ج: نو ای جادوګرانو! کله چې تاسو د دې وطن په ورانولو کښې مفسدانه حرکت کوئ نو ډېر ژر به پوه شئ چې زه درسره څه کوم؟

زه به ستاسو د هر یوه یو لاس او یوه پښه رد او بدل پرې کړم. یا په بل عبارت: د فساد لاسونه به مو قطعه کړم او د مفسدانه حرکت او تګ راتګ څخه به مو وغورزوم.

په دې باندې علاوه، بیا به ستاسو ټول صري په دار باندې زوړند کړم چې خلک د رڅخه د عبرت درس واخلي او بل څوک دغسې مفسدانه عمل ته اقدام ونه کړي.

۲ـ مسلمانانو جادوګرانو په ډېره مېړانه او جرئت سره فرعون مخاطب کړ چې:

الف: ای فرعونه! مونږ اوس پوه شو چې مونږ ستاسو غونډې په باطله لاره باندې روان وو. الحمدلله مونږ خپل حقیقي پالونکي (رب العالمین) ته رجوع کړې ده او اصلي هدف ته رسیدلي یاستو، نو زمونږ څخه دا امید مه کوه چې مونږ به بېرته باطل مسلک ته ورتاو شو.

ب: ای فرعونه! ته خو بې ځایه مونږ ته غابښ چیچې کوې او بې جنایته مونږ تهدیدوې.

ایا دا جنایت دی چې مونږ ته د خپل رب ﷻ د پلوه معجزات راورل شوه او مونږ پرې عقیده وکړه؟ په کار خو دا وه چې تا مونږ ته انعام راکړی وی چې حقیقت مو درته په ګوته کړ، که حقیقت ته متوجه شې نو په دغو معجزاتو باندې به ته هم ایمان راوړې دا جنایت نه دی بلکې ایمان نه راوړل جنایت دی.

ج: ستا د تهدید په مقابل کښې مونږ خپل رب ﷻ ته سوال کوو چې: ای زمونږ ربه! په مونږ باندې د صبر او استقامت په شببو-شببو باران وکړې چې په ایمان کښې متزلزل نه شو.

ای زمونږ ربه! مونږ د وروستنۍ سلګۍ پورې په اسلام (ایمان) باندې کلک ولرې.

۳ـ کله چې د مجلس حاضرینو د فرعون او د مسلمانانو ساحرانو ذکر شوی سوال جواب واورېد نو د قوم مشرانو د فرعون د ډاډینې دپاره وړاندیز وکړ چې مونږ خو تاته وړاندې فیصله درکړې وه چې د موسی ؑ په وړاندې باندې بیره مه کوه ترڅو چې یو خل په استدلال سره ذلیل شي او د ملامتې لاندې راشي چې په همدې اساس همدغه عام مجلس منعقد شوی وه، مګر څرنګه چې په دغه مجلس کښې ساحرانو خیانت وکړ او په لوی لاس یې خانونه ملامت وښودل نو د هغه په ژوندي پاتې کېدلو کښې د دې څخه وروسته د ضرر څخه په غیر څه ګټه نشته.

ایا ته به موسی ؑ ته او د ده قوم ته ګورې او دوی به په ځمکه کښې فساد کوي (خلک به د دین څخه اړوي) او هم به ستا د اطاعت څخه غاړې غړوي چې بې اجازې به ایمان راوړې، او هم به ستا معبودانو ته (چې تا ورته ټاکلي دي) په سپک نظر ګوري او عبادت به یې نه کوي؟

ایا د دغو ټولو فسادونو سره-سره اوس هم ته د دوی په وژلو او د منځه وړلو کښې ځنډ کوې؟

۴ـ یو ځل بیا فرعون خپله خوله بېرته کړه او خپله غُصه یې یوازې په بني اسرائیلو باندې سره کړه او ورته یې وویلي چې:

ای د کابینې مجلسه! تاسو بې غمه اوسئ مونږ به بیا د بني اسرائیلو نارینه اولادونه ووژنو او یوازې لورګانې به یې ژوندۍ پرېږدو ترڅو دوی بیا د پاچاهۍ خوبونه ونه ګوري، او کوم خیال پولاو چې دوی پوخ کړی دی هغه د خپلو دماغونو څخه وباسي، او دا کار مونږ ته اسان دی مونږ خو په دوی باندې دپاسه او زورور یاستو او دوی زمونږ د لاسه لاندې او کمزوري دي. مونږ په دوی باندې هر وخت خپله اراده تحمیولی شو.

توضیحات

۱ـ که څه موسی ؑ په اول وخت کښې فرعون ته د لاس او همسا دواړه معجزې ښودلې وې او هغه د دواړو معجزو د مقابلې په خاطر جادوګران راغونډ کړي وه، مګر کله چې فرعونیانو د همسا د معجزې په مقابله کښې ماتې وخوړه نو د لاس معجزه یې بالکل یاده نه کړه، که بالفرض محال

دوی په دې مقابله کښې کامیاب شوي وی نو بیا به یې موسی ﷺ مخاطب کړی وی چې هغه بله معجزه هم راوړاندې کړه چې مقابله یې وکړو.

۲_ امکان لري چې فرعون به (د متکبرانو د عادت په مطابق) ساحرانو ته د زیاتو جوابونو فرصت نه وي ورکړی که نه دوی خو لاندې جوابونه هم ورکولی شوه.

الف: فرعون د مغلوبیت څخه وروسته ساحران مخاطب کړي وه چې: ﴿ إِنَّهُۥ لَكَبِيرُكُمُ ٱلَّذِى عَلَّمَكُمُ ٱلسِّحْرَ ﴾ [طه:۷۱] یعنې: یقیناً دا (موسی ﷺ) ستاسو هغه مشر (استاذ) دی چې تاسو ته یې جادو درښودلی دی.

نو که ساحرانو ته یې موقع ورکړې وی نو فرعون به یې مخاطب کړی وی چې: ترڅو پورې چې موسی ﷺ دلته په مصر کښې وه نو هلته خو ستا په کور کښې اوسېده او بیا ستا د کوره د مدین ښار ته لاړ نو زمونږ په کوم وخت کښې استاذ جوړ شو؟

په دې باندې علاوه، که دا زمونږ مشر وی مونږ به د ده څخه د کامیابۍ په صورت کښې د انعام وعده اخستې وی حال دا چې دغه وعده مو ستا څخه اخستې وه.

ب: د مدین د ښار څخه چې راغی نو د هرڅه څخه وړاندې تاته درغی او اسلام ته یې دعوت کړې، ای فرعونه! که تا ورته مونږ نه وی راغوندلی کړي نو مونږ به نه لیدلی وی او نه به مو پیژاندلی وی چې موسی ﷺ څوک دی؛ نو په کوم وخت کښې د ده سره مونږ پټه مشوره وکړه او ستا د حکومت د چپه کولو پلان مو ورسره ترتیب کړ ؟

ج: ای فرعونه! مونږ مادي خلک وو د همدې کبله مو د مقابلې څخه وړاندې ستا څخه د مادیاتو وعده واخسته چې هم به انعام او هم به مزدوري راکوې او هم به ستا په دربار کښې مقرب خلک جوړ شو، نو که بالفرض زمونږ په زړونو کښې د اسلام ډیوه نه وی بله شوې نو په کار وه چې مونږ د خپلو مادیاتو د ګټلو په غرض هم په جادو کښې زیات کوښښ کړی وی او په لوی لاس مو خانونه د انعاماتو څخه نه وی محروم کړي. نو ستا دغه اتهام بالکل بې ځایه دي چې مونږ به دستوري توګه د موسی ﷺ په ګټه کار وکړ، چا سره چې نه پیسې شته او نه نور مادیات لري.

د: ای فرعونه! مونږ ته خو ستا جابریت د وړاندې څخه څرګند وه، که مونږ ته واقعیت نه وی معلوم شوی نو ستا د ډاره به مو هم په جادوګرۍ کښې سستي نه وی کړې او د داسې کمزوري سرې اندیوالي به مو نه وی غوره کړې چې فی الحال ستا د غاښ چیچې مخنیوی هم زمونږ څخه نه شي کولی.

هـ: ای فرعونه! دغه غُصه چې مونږ ته دې متوجه کړې ده دا ولې موسی ﷺ ته نه متوجه کوې؛ چې په یوه همسا باندې یې ستا ټولې هلې ځلې په اوبو کښې لاهو کړې؟ د دې څخه معلومیږي چې هغه ته د ډاره غُصه نه شي کولی. او په مونږ باندې د زړه براس وباسې.

ایا ساحران د فرعون د لاسه شهیدان شوه؟

۳_ ځینې علماء کرام وایي چې فرعون ساحرانو ته غاښ چیچې وکړ او په وژلو باندې یې

تهديد کړه مګر خپله نقشه يې ورباندې عملي نه کړه[۱]. الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ أَنتُمَا وَمَنِ ٱتَّبَعَكُمَا ٱلْغَٰلِبُونَ ﴾ [القصص:۳۵] يعنې: تاسو دواړه (موسی ؑ او هارون ؑ) او هغه څوک چې ستاسو پيروي کوي همدوی غالب دي.

نو که بالفرض وژلي يې وي نو بيا خو به دوی مغلوب جوړ شوي وو.

مګر قوي خبره دا ده چې ذکر شوي تازه مسلمانان يې شهيدان کړه او د دوی همدا هم لويه غلبه وه چې د خپل ايماني عزم څخه يې وانه ړولی شوه.

عبدالله بن عباس رضی الله عنهما همدې خبرې ته اشاره کوي او وايي چې: "كَانُوا فِي أَوَّلِ النَّهَارِ سَحَرَةً وَفِيْ آخِرِ النَّهَارِ شُهَدَاءَ"[۲] دوی د ورځې په اولنۍ برخه کښې جادوګران کافران وه خو د ورځې په وروستنۍ برخه کښې شهيدان جوړ شوه. فإنا لله وإنا إليه راجعون.

يوه عجيبه اشاره

۴ـ وړاندې او ببرته ايتونه يو عجيب شي ته اشاره کوي هغه دا چې د مقابلې څخه وړاندې فرعون د موسی ؑ د وژلو هڅه کوله لکه چې الله ﷻ د ده د خولې څخه حکايت کوي چې: ﴿ ذَرُونِىٓ أَقْتُلْ مُوسَىٰ وَلْيَدْعُ رَبَّهُۥٓ ﴾ [غافر:۲۶] يعنې: ما پرېږدئ چې موسی ؑ ووژنم او خپل رب دې راوبلي (چې را څخه خلاص يې کړي).

مګر د وزيرانو مجلس فيصله ورکړه چې د وژلو موضوع يې لږ څه وروسته کړه [الأعراف: ۱۱۱] چې د وژلو مناسب وخت راورسيد نو بيا به مونږ د وژلو مشوره درکړو.

خو چې کله يې د مقابلې په ميدان کښې ماتې وخوړه او د ښامار قوت يې وليد، د وزيرانو مجلس اشارةً د وژلو مشوره هم ورکړه چې موسی ؑ او د ده قوم نور ذ پرېښودلو نه دي، نو په دغه وخت کښې يې د موسی ؑ په وژلو باندې خپل ځان کوږ واچاوه او د ده د قوم په باره کښې يې لا زياته غُصه ښکاره کړه چې نارينه اولادونه به يې تول ووژنو چې د پاچاهۍ خيال يې د سرونو څخه ووزي، مونږ خو په دوی باندې اوس هم داسې برلاسي ياستو لکه څنګه چې پخوا ورباندې برلاسي وو. شايد چې د ښامار د ډاره به د موسی ؑ په وژلو باندې غلي شوي وي.

يادونه

لکه څنګه چې د [البقرة:۴۹] آيت لاندې تېر شوي دي فرعون په بني اسرائيلو باندې د نارينه اولادونو د وژلو نقشه په اول ځل عملي کړې وه، خو دا معلومه نه ده چې دوهم ځل به يې عملي کړې وي او که نه، مونږ وړيسې پلټنه وکړه خو چرته مو د نظر لاندې رانغله مګر چې سري دې ته ګوري.

---

(۱) روح المعاني ج۹ ص۲۸

(۲) تفسير الطبري ج۶ ص۲۴؛ المحرر الوجيز ج۱۲ ص۶۰

چې د همسا معجزې (بناماں) بالکل په فرعون کښې زړه‌ چولی وه او ډېر دار شوی وه نو شاید چې دا خل به یې ذکره شوې نقشه ورباندې نه وي عملي کړې، والله ﷻ اعلم.

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې: الله ﷻ د فرعون د خولې څخه حکایت کوي چې: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِى ﴾ [القصص:۳۸] یعني: ای د قوم مشرانو! زه خو ستاسو دپاره د خپل ځان څخه په غیر په بل معبود باندې علم نه لرم (تاسو بل معبود نه لرئ). او د دې آیت څخه اشارة معلومېږي چې دوی ډېر معبودان درلوده البته هغه معبودان چې فرعون ورته درولي وه او په ﴿ وَءَالِهَتَكَ ﴾ تکي کښې ورته اشاره شوې ده؟

مونږ وایو چې: د ﴿ مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِى ﴾ معنی دا ده چې تاسو داسې معبود نه لرئ چې زما د اجازې څخه په غیر یې عبادت وکړئ. په همدې معنی باندې لاندې وضاحت دلالت کوي:

الف: فرعون خپل ځان ته د لوی رب لقب ورکړی وه، لکه چې الله ﷻ فرمایلي: ﴿ فَقَالَ أَنَا۠ رَبُّكُمُ ٱلْأَعْلَىٰ ﴾ [النازعات:۲۴] یعني: نو فرعون خپل رعیت مخاطب کړ او ویې ویلې چې زه ستاسو لوی رب یم. او یا په بل عبارت: ستاسو او ستاسو د اربابانو (معبودانو) رب یم.

ب: ځینې علماء کرام وایي چې فرعون پخپله بوت پرست وه، خلکو به د ده عبادت کاوه (د ده مجسمو ته به په سجده لوېده) او ده به د غوا یا د بل شي عبادت کاوه چې په خپله غاړه کښې یې خوړند کړی وه[۱].

ج: ځینې وایي چې فرعون د خپل رعیت دپاره څه بوتان ټاکلي وه او امر یې ورته کړی وه چې ماته د نژدېکت دپاره د دغو عبادت کوئ[۲] (څه لرې نه ده چې خپلې مجسمې به یې ورته په ګوته کړې وي)، والله ﷻ اعلم.

﴿ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ ٱسْتَعِينُوا۟ بِٱللَّهِ وَٱصْبِرُوٓا۟ ۖ إِنَّ ٱلْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۖ وَٱلْعَٰقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾ قَالُوٓا۟ أُوذِينَا مِن قَبْلِ أَن تَأْتِيَنَا وَمِنۢ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ۚ قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾ ﴾

[۱۲۸] موسی ﷺ خپل قوم ته وویلې: د الله ﷻ څخه کومک وغواړئ او صبر وکړئ، یقیناً ټوله ځمکه خاص الله ﷻ لره ده د خپلو بندګانو څخه یې هغه چاته په میراث سره ورکوي چې اراده یې

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۷ ص ۲۶۱
(۲) روح المعاني ج۹ ص۲۹

ورته وشي، او (نېک) انجام خاص متقیانو لره دی.

[۱۲۹] دوی (بني اسرائیلو) وویلې: (ای موسی!) مونږ ته ستا د راتګ څخه وړاندې هم ضررونه رسولی شوي وه او ستا د راتللو څخه وروسته هم (ضررونه رارسول کېږي او پرې تهدید پرو).

ده وویلې (موسی ﷺ) چې: ستاسو رب ﷻ ته امید دی (امید ورته وکړئ) چې د ښمن مو هلاک کړي او په ځمکه کښې مو (د هغوی په ځای) خلیفه ګان جوړ کړي؛ نو (بیا) به وګوري چې تاسو څنګه عملونه کوئ (او څه ډول کړنلاره غوره کوئ).

د مطلب خلاصه

کله چې فرعون د موسی قوم تهدید کړ نو دوی ډېر وارخطا شوه او د موسی ﷺ سره يې لاندې مباحثه وکړه:

موسی ﷺ: ای زما عزیزانو! د فرعون په تهدید باندې مه غمژن کېږئ، صرف د الله ﷻ څخه کومک وغواړئ چې د تهدیداتو یا مخه ونیسي او یا يې د زغملو توان درکړي، خپلې حوصلې مه خرابوئ د الله ﷻ نصرت را روان دی.

ټوله ځمکه د الله ﷻ ملکیت دی څنګه چې اراده وکړي همغسې کوي، د چا څخه يې اخلي او چاته يې ورکوي، ښې خلک پوپنا کوي او ښو ته د هغوی په خلافت سرلوري ورکوي.

مګر په یاد ولرئ چې نېک انجام د متقیانو دپاره دی او کامیابي د همدوی په برخه ده نو زیات کوښښ وکړئ چې د خپلې تقوی ساتنه وکړئ.

بني اسرائیلو بیا خپل شکایت موسی ﷺ ته څرګند کړ چې:

بني اسرائیل: مونږ په دې وطن (مصر) کښې ښه ورځ نه ده لیدلې، ستا د راتګ څخه وړاندې هم مونږ دلته متضرر شوي یاستو او وروسته هم دغه دی په ایذاء (ضرر رسولو) باندې تهدید پرو.

یو ځل مو پخوا نارینه اولادونه ووژل شوه چې په مونږ کښې د مصر د پاچاهۍ خیال پیدا نه شي خو د دې سره-سره د وطن مشکل او پلیت کارونه په مونږ باندې اجراء کېدل. یا په بل عبارت: خختې جوړول او پخول او هم د تشنابونو پاکول او د لارو جارو کول زمونږ کار وه او پاکیزه او اسان کارونه به نورو ته سپارل کېده.

دا وه زمونږ د نارینه وو حال، او زمونږ په زنانه وو باندې به يې مالوچ او کتان څرخه کول او وړۍ به يې وربانديې وریشلې او بیا به يې اوبدل د همدوی په غاړه وه.

دا دی اوس بیا مونږ ستا په راتګ سره د زامنو په وژلو باندې تهدیدپرو او په مردارو کارونو باندې اخته یاستو او مشکلات مو لا زیات شوه.

موسی ﷺ: ای زما قومه! مه وارخطا کېږئ او خپل رب ﷻ ته امیدوکړئ چې دښمن مو هلاک کړي او په عوض کښې يې تاسو په ځمکه کښې خلیفه ګان جوړ کړي، دا کار الله ﷻ ته اسان دی.

مګر په یاد ولرئ چې کله تاسو په ځمکه کښې خلیفه ګان ودرولی شوئ بیا به الله ﷻ ستاسو کره وړه هم د څارنې او مراقبت لاندې ونیسي چې څه کوئ.

که تاسو هم د فرعونیانو غونډي ناشکري وکړه نو بیا به ستاسو څخه هم ځمکه خالي کړي او نور خلک به مو په ځای باندې اباد کړي، او که نه نو په همدا تاسو باندې به ځمکه اباده وي.

توضیحات

۱ـ موسى ﷺ یو ځل د اشارې په توګه بني اسرائیلو ته د ځمکې د وراثت وعده ورکړه چې: د ځمکې وراثت الله ﷻ خپلو بندګانو ته ورکوي تاسو د الله ﷻ بندګۍ ته ادامه ورکړئ چې تاسو یې وارثان جوړ شئ.

مګر دوی په اشاره باندې پوه نه شوه او بیا یې ګیله پیل کړه چې: ﴿ أُوذِينَا ﴾ مونږ ستا د لاسه دا دوهم ځل دی چې د ضرورنو متحمل کېږو نو هغه به لا کله وي چې مونږ د ضررونو څخه بچ کړی شو، د ځمکې وراثت خو لرې خبره ده.

نو موسى ﷺ دوهم ځل په تېرې شوې اشارې باندې صراحت وکړ چې: ﴿ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴾ یعنې: بل څاته نه بلکې همدا تاسو ته به الله ﷻ د ځمکې خلافت درکړي خو کړنلاره به مو د څارنې لاندې وي. او یا په بل عبارت: بې قید او شرطه د ځمکې خلافت نه شئ ترلاسه کولی. د دغې ځمکې تذکر په [الأعراف: ۱۳۷، ۱۴۵] ایتونو کښې راروان دی.

یادونه

۲ـ که څوک غواړي چې د هغو ضررونو نوملیک ولولي کوم به چې په بني اسرائیلو باندې په جبر او ظلم سره تحمیل کېده نو ځینو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[۱]، حتی ځینو خو لا په تورات باندې حوالې ورکړې دي[۲].

﴿ وَلَقَدْ أَخَذْنَآ ءَالَ فِرْعَوْنَ بِٱلسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَإِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلْحَسَنَةُ قَالُوا۟ لَنَا هَٰذِهِۦ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا۟ بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ ۗ أَلَآ إِنَّمَا طَٰٓئِرُهُمْ عِندَ ٱللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُوا۟ مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِۦ مِنْ ءَايَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلطُّوفَانَ وَٱلْجَرَادَ وَٱلْقُمَّلَ وَٱلضَّفَادِعَ وَٱلدَّمَ ءَايَٰتٍ مُّفَصَّلَٰتٍ فَٱسْتَكْبَرُوا۟ وَكَانُوا۟ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ ٱلرِّجْزُ قَالُوا۟ يَٰمُوسَى ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ ۖ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا ٱلرِّجْزَ

(۱) زاد المسیر ج۳ ص۱۶۶
(۲) تفسیر المنار ج۹ ص۸۱

لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ ٱلرِّجْزَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ هُم بَٰلِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴿١٣٥﴾ ﴾

[۱۳۰] او بې شکه مونږ د فرعون تبر په وچکالی او د میوجاتو په کمښت باندې ونیوه، شاید چې دوی پند واخلي (او شریعت قبول کړي).

[۱۳۱] نو کله به چې دوی ته پراخي (خوشالي) ورغله دوی به وویلې چې دغه زمونږ لره ده (مونږ يې مستحق یاستو). او که چرته به دوی ته بدي (سختي) ورسېده نو دوی به په موسی ﷺ او په هغه چا باندې بدفالي نیوله چې ده سره به (ملګرې) وه.

خبردار! د دوی بدفالي د الله ﷻ په نزد وه (د سختۍ اسباب یې د الله ﷻ سره محفوظ وه)، مګر اکثریت یې نه پوهېږي (او څوک چې پوهېږي هغوی پرې عمل نه کړي).

[۱۳۲] او دوی (فرعونیانو) به (موسی ﷺ ته) ویل چې: هرهغه شی چې ته یې مونږ ته راوړې، هره یوه معجزه چې وي، د دې دپاره چې په مونږ باندې پرې جادو وکړې، نو مونږ تا لره (په هغې باندې) یقین (باور) کوونکي نه یاستو.

[۱۳۳] نو په دوی (فرعونیانو) باندې مونږ طوفان (دوامداره سخت باران) ورولېږه او ملخان او سپږې او چونګښې او وینې (مو هم) په داسې حال کښې (ورباندې ورواستول) چې واضحه معجزات وه (او) یو تربله جدا جدا وه (په منځو کښې یې د تفکر وختونه موجود وه)؛ نو دوی خپل تکبر ته ادامه ورکړه او دوی مجرم قوم وه (دا د مجرمانو خوی دی).

[۱۳۴] او هرکله به چې په دوی باندې (د ذکرو شوو عذابونو څخه یو) عذاب واقع شو (نو) دوی به ویلې: ای موسی! زمونږ دپاره خپل رب ﷻ وبله (چې زمونږ څخه دغه عذاب لرې کړي) د هغه شي د کبله چې ستا په نزد یې عهد کړی دی (چې سوال دې قبلوي)، یقینًا که ته زمونږ څخه دا عذاب لرې کړې نو ضرور هرومرو به مونږ تاته معتقد شو او ضرور هرومرو به ستا سره بني اسرائیل ولېږو (خوشې کړو).

[۱۳۵] نو هرکله به چې مونږ د دوی څخه د یوې نېټې پورې عذاب لرې کړ چې دوی به هغې ته رسېدونکي وه، نو ناڅاپه به دوی (خپلې) وعدې ماتې کړې.

ارتباط

د وړاندې ایتونو مضمون دا وه چې موسی ﷺ خپل قوم ته د تقوی په صورت کښې د ځمکې د خلافت وعده ورکړه چې الله ﷻ به مو دښمن هلاک کړي او په عوض به یې تاسو په ځمکه کښې مېشت شئ، په دې ایتونو کښې د همدغې وعدې د تحقق صورت واضحه شوی دی چې حاصل یې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

۱ـ مونږ د خپل عادت په مطابق فرعونیان هم د نعمتونو په ډېروالي باندې امتحان کړه او هم مو په دوی باندې مشکلات او سختۍ ورولېږلې ترڅو په هغو یا په دغو د غفلت د خوبه راببدار شي. د خوشالیو او نعمتونو دوره خو یې وړاندې تېره شوه چې تر ډېره وخته پورې په عیش او نوش کښې غرق وه او په نتیجه کښې یې د معجزې په همسا باندې د جادو نوم کېښود او موسی ﷺ یې جادوګر وباله، د همدې ځای څخه وروسته د فرعونیانو د دوهم امتحان وار راورسیده چې په لاندې ډول شرحه کېږي:

الف: مونږ په دوی باندې باران قطعه کړ او په دوی باندې وچکالي ورغله او د مشکلاتو سره مخامخ شوه.

ب: بیا مو په دوی باندې د مېوجاتو نقصان او کمښت ورنازل کړ، چې ونې به ښې ترو تازه وې مګر مېوجات به یې نه نېول او صرف په پاڼو باندې به ډکې وې.

دا ټول د دې دپاره چې عبرت واخلي او الهي پند قبول کړي او بالآخره په موسی ﷺ باندې ایمان راوړي او د کفریاتو څخه لاس واخلي. مګر دوی لکه څنګه چې د نعمتونو د ډېروالي دتاثیر لاندې رانغله او بلکې ادعا یې وکړه چې مونږ د همدې نعمتونو لیاقت لرو او مونږ یې مستحق یاستو، همدارنګه په دوی باندې د مشکلاتو ورښکته کېدلو هم هېڅ اثر ونه غورزاوه، او حتی موسی ﷺ او د ده په ملګرو باندې به یې بدفالي نیوله چې ستاسو د لاسه د دې مشکلاتو سره مخامخ یاستو.

۲ـ ای پیغمبره! د فرعونیانو ذکر شوی استدلال رد کړه او په لوړ اواز سره ووایه چې خبردارا هغوی په ذکره شوې وینا کښې دروغژن وه، حقیقت دا دی چې د هغوی دپاره د موسی ﷺ ورتګ سپېره نه وه او د ده د کېله ورباندې آفتونه نه وه ورغلي بلکې د هغوی دپاره خپل کړه وړه د مشکلاتو د نزول اسباب جوړ شوه چې دوی د یادو غورزولي وه خو د الله ﷻ په نزد باندې محفوظ وه مګر اکثریت یې ورباندې نه پوهېده، هو! که اقلیت ورباندې پوهېده هم عمل یې ورباندې نه کاوه او د خپلو ځانونو اصلاح ته نه متوجه کېده.

۳ـ ای پیغمبره! د فرعونیانو عناد او تکبر بالکل د چوکاټ څخه وتلی وه حتی چې دوی موسی ﷺ مخاطب کړ چې ای موسی! هرکله او هر ډول معجزه چې ته مونږ ته راوړې او د جادو په زور سره راباندې فشار واچوې نو مونږ به په تا باندې عقیده ونه کړو، زمونږ څخه د ایمان راوړلو تمه قطعه کړه مونږ ایمان راوړونکي نه یاستو.

نو مونږ په دوی باندې څه آفتونه نور هم ورنازل کړه چې په عین وخت کښې معجزات هم وه، ترڅو دوی ذکر شوي تهدید ته عملي بڼه ورنه کړي او ایمان پرې راوړي او د عذاب مستحق جوړ نه شي. آفتونه لاندې شرحه کېږي:

الف: مونږ په فرعونیانو باندې طوفان ورنازل کړ چې شپه او ورځ په دوی باندې باران ورېده او پټې یې ټول جبې وګرځیده چې د کروندې ځای پکښې ورک شو.

ب: څو موده وروسته مو په دوی باندې ملخان ورحواله کړه چې د دوی ټول کښتونه یې وخوړه او ټول یې پوپنا کړه.

ج: بیا مو د څه وخته وروسته په هغوی باندې سپګۍ ورنازلې کړې چې د کور غلې دانې یې ټولې وخوړې او د فرعونیانو جامې به ترې ډکې وې او په بدنونو باندې به یې قطارونه قطارونه روانې وې.

د: بیا مو په هغوی باندې چینګښې ورمسلطې کړې چې په هرشي کښې به ورته لوېدلې، هغوی به د چینګښو څخه خالي ځای نه شو موندلی چې ارخ پکښې ولګوي او څه ارام پکښې وکړي.

ز: بیا مو په هغوی باندې د وینې آفت ورنازل کړ چې اوبه یې وینې جوړې شوې او هرکله به چې کوم یوه خولې ته اوبه ورپورته کړې نو هغه به وینې وګرځېدې، او د صفا اوبو نعمت مو ترې واخیست.

ذکر شوي آفتونه یا معجزات په فرعونیانو باندې د اتصال په توګه نه وه ورنازل شوي بلکې یو آفت به د بل څخه په کافي وخت سره جدا وه ترڅو دوی ښه فکر وکړي او الله ﷻ ته راجع شي، مګر هغوی په یو ځل هم فکر ونه کړ او خپل تکبر ته یې ادامه ورکړه او خپله وړاندیني خبره یې تصدیق کړه چې مونږ په یوه معجزه باندې هم ایمان نه راوړو، ځکه چې مجرم قوم همدغسې کارونه کوي.

۴ـ اې پیغمبره! برسبېره په دې چې مونږ هغوی ته د آفتونو تر منځ د تفکر ښه کافي وخت ورکړی وه، د دوی څخه مو ښې کلکې وعدې هم واخستې کله چې دوی وویل: ای موسی! د خپل رب ﷻ څخه زمونږ دپاره کلک سوال وکړه چې دغه آفت راڅخه پورته کړي، ستا رب ﷻ خو ستا سره وعده کړې ده چې که چیرې مونږ د ایمان راوړلو وعده درکړو نو آفت به راڅخه لرې کوي.

نو ای موسی! مونږ تا ته کلک عهد درکوو که دغه آفت دې را څخه لرې کړ نو مونږ به ستا دواړه غوښتنې ومنو، هم به درباندې ایمان راوړو او هم به درسره بني اسرائیل پرېږدو چې درسره لاړ شي.

نو بیا به موسی علیه السلام مونږ ته سوال وکړ او آفت به مو ترې لرې کړ او تر ډېره وخته پورې به دوی د آفت څخه خلاص وه، که دوی ذکر شوي دواړه کارونه کولی دواړه به یې کړي وی او الله ﷻ ته به راجع شوي وی.

مګر دوی په یو وار هم په خپلو وعدو باندې وفا ونه کړه او هرکله به یې چې عهد وکړ او آفت به ترې لرې شو نو ناڅاپه (دستي) به دوی په دائمې توګه خپل عهد ماتوه.

توضیحات

۱ـ په ﴿ يَطَّيَّرُواْ بِمُوسَىٰ ﴾ کښې د ﴿ يَطَّيَّرُواْ ﴾ کلمه په اصل کښې "يَتَطَيَّرُوْا" وه، بیا "ت" په "ط" باندې بدله او په بله "ط" کښې ادغامه شوه.

دا کلمه د "تَطَيُّرٌ" څخه اشتقاقه شوې ده "تَطَيُّرٌ" اصلاً په مرغانو باندې د فال نیولو معنی ورکوي، د جاهلیت په زمانه کښې د عربانو عادت وه چې کله به یې د یوه کار کولو ته اراده وکړه نو په بیدیا کښې به یې کومه مرغۍ یا مرغه د خپله ځایه والوزاوه، نو که هغه به ښي طرف ته الوتنه پیل کړه نو الوزوونکي به په زړه کښې په نبول شوي کار باندې پیل کاوه چې په دې کار کښې خیر دی، او که

بالعکس په چپ طرف به والوت نو د هغه څخه به یې صرف نظر کاوه چې په دې کار کښې خیر نشته[۱].

مګر په استعمال کښې "تَطَیُّرٌ" مطلق فال نیولو ته ویل کیږي، برابره خبره ده چې د مرغانو په الوزونې سره یې صورت نیولی وي او یا په بل شي پورې ربط ورکړې شوی وي، په دې مقام کښې همدغه عامه معنی مراده ده چې فرعونیانو بدفالي ته د موسی ﷺ په شمول په مسلمانانو پورې تعلق ورکړی وه.

۲ـ که څه هم فرعون څلور سوه کاله په عیش او عشرت کښې تېر کړه حتی چې ـ په اصطلاح ـ په سر باندې یې درد هم نه وه ورغلی[۲]، مګر کله چې د موسی ﷺ سره د مقابلې په میدان کښې ناکام شو او خپل عناد او تکبر ته یې لا ادامه ورکړه نو الله ﷻ د مشکلاتو او آفتونو سره مخامخ کړ چې څه نا څه تفصیل ته یې په ذکرو شوو ایتونو کښې اشارې شوې دي.

د موسی ﷺ نهه معجزات

۳ـ الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ ﴾ [الإسراء:۱۰۱] او یقیناً مونږ موسی ﷺ ته نهه واضحه معجزې ورکړې وې.

که څه هم مونږ د نهو معجزاتو پوره څېړنه خپل مقام ته پرېږدو مګر دلته دومره لیکو چې په دې مقام کښې هم د موسی ﷺ نهه معجزات پوره کېدلی شي چې شماره یې لاندې لوستلی شئ:

الف: د موسی ﷺ د همسا څخه ښامار جوړ شو [الأعراف:۱۰۷].

ب: د ده ﷺ لاس سپین ویرقېده البته کله یې چې د خپل ګرېوان څخه رابهر کړ [الأعراف:۱۰۸].

ج: په فرعونیانو باندې الله ﷻ وچکالي وروستله او باران ورباندې ودرېد [الأعراف:۱۳۰].

د: د دوی ونو مېوجات نه نیول او تولې ونې یې شنډې شوې [الأعراف:۱۳۰].

دغه دواړه بېلې‌بېلې معجزې وې، ځکه چې وچکالي د باران د نه ورېدلو څخه عبارت ده چې ونې وچې شي او کښتونه د تندې د کبله وسوزي او حاصلات ونه کړي.

اما د فرعونیانو د مېوجاتو کمبود د دې څخه عبارت وه چې ونه به ښه تروتازه وه او ښې پاڼې به یې درلودې خو مېوجات به یې نه نیول، حتی داسې به هم پېښېده چې د کجورې غټې ونې به فقط یوه کجوره نیولې وه او بس[۳].

دا هم څه لرې نه ده چې دغه دواړه معجزې په یوه وخت کښې په هغوی باندې مسلطې شوې وي چې چراګاه او بیابانونه یې د وچکالي د کبله وچ شوي وي او د نهرونو او د چینو په اوبو باندې باغونه شنه پاتې شوي وي خو مېوجات به یې نه وي نیولي[۴].

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۲۰ ص۱۶۷
(۲) الدر المنثور ج۳ ص۵۱۰
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۲۳۹
(۴) تفسیر الطبري ج۶ ص۲۹

ه: په فرعونیانو باندې الله ﷻ طوفان ورنازل کړ. د طوفان دپاره مفسرینو کرامو ډېرې معناوې کړې دي(۱) مګر کومه معنی چې د عبدالله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت شوې ده هغه دا ده چې په دوی باندې څو ورځې مسلسل باران وورېد(۲)، لکه چې الله ﷻ د نوح علیه السلام د قوم په باره کښې فرمایلي دي: ﴿ فَأَخَذَهُمُ ٱلطُّوفَانُ وَهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴾ [العنکبوت:۱۴] یعنې: نو د نوح علیه السلام قوم طوفان (د اوبو ډېروالي) ونیوه حال دا چې دوی ظالمان وه.

و: بیا الله ﷻ په هغوی باندې ملخان ورمسلط کړه چې کښت یې ټول وخوړ او د دروازو چولونه یې هم وخواړه چې د کورونو دروازې یې را پرېوتلې، داسې ملخان چې داوسپنې دروازې هم ورته تېنګې نه شوې(۳). او یا په بل عبارت: اوسپنه یې داسې خوړه لکه چې وینې لرګي خوري.

ز: بیا په هغوی باندې نور حشرات هم ورنازل کړی شوه چې قرآن کریم د "القُمَّل" په نوم یاد کړي دي، او مفسرینو کرامو یې تقریبًا اوه ډوله تفسیرونه کړي دي(۴)، لکه وروړې، وینې، کونې (خمنده کې)، سپږې، کوچني ملخان چې وزر یې نه وي کړي او داسې نور.

ذکر شوې معناوې سره څه منافات نه لري ممکنه ده چې د هرې نوعې څخه به وریاندې ورنازل شوي وي، خو مونږ ته د سعید بن جبیر علیه الرحمة تفسیر غوره ښکاري چې د ﴿ وَٱلْقُمَّلَ ﴾ کلمه یې په هغو حشراتو باندې تفسیره کړې ده کوم چې په کورونو کښې غلې دانې خوري(۵) چې په پښتو ژبه کښې ورته د غنمو سپږې وایي.

ح: بیا په هغوی باندې چینګښې ورمسلطې کړی شوې چې په هر شي کښې به وریرېوتلې، که چا به د خبرو دپاره خوله وازه کړه نو چینګښې به ورټوپ کړ او په خوله کښې به یې ننبغه کښیناسته.

لنډه دا چې فرعونیان چینګښو داسې وزورول چې بل یوه شي هم دومره نه وه زورولي(۶)، الله ﷻ چینګښې دومره ډېرې کړې وې چې یو فرعوني سړی به آن د زنې پورې په دغو حشراتو کښې ډوب ناست وه(۷).

ط: بیا الله ﷻ په هغوی باندې د وینو مصیبت ورنښکته کړ چې مفسرینو کرامو یې لاندې دوه تفسیرونه کړي دي:

اول: د فرعونیانو ټولې د څښلو اوبه وینې وګرځېدلې حتی د نیل اوبه د قبطیانو دپاره وینې جوړې شوې او د بني اسرائیلو دپاره به خوږې او پاکې اوبه وې(۸).

---

(۱) زاد المسیر ج۳ ص۱٦۹
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۲۴۰
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۲۴۲
(۴) زاد المسیر ج۳ ص۱٦۹
(۵) الدر المنثور ج۳ ص۵۲۳
(٦) الدر المنثور ج۳ ص۵۲۳
(۷) تفسیر القرطبي ج۷ ص۲۷۱؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۱۹۲
(۸) تفسیر القرطبي ج۷ ص۲۷۱

دوهم: د ټولو فرعونیانو د پوزو څخه به وینې روانې وې او ټول په همدې مرض باندې اخته شوه[۱] مونږ وایو چې: څه لرې نه ده چې دواړه ډوله وینې به ورباندې الله ﷻ ورمسلطې کړې وې خو جمهورو علماوو کرامو اول تفسیر غوره کړی دی.

د معجزاتو تفصیل څه معنی؟

۴ـ د ﴿ مُفَصَّلَـٰتٍ ﴾ کلمه اصلًا د فصل څخه اخستله شوې ده، فصل دې ته وایي چې یو شی د بل شي څخه داسې جدا شي چې په مینځ کښې یې فرجه (خلا) صورت ونیسي[۲] او اتصال یې د منځه لاړ شي.

په دې مقام کښې الله ﷻ د موسی ﷺ معجزات یا مصیبتونه د ﴿ مُفَصَّلَـٰتٍ ﴾ په کلمه باندې موصوف کړي دي. ځینې علماء کرام[۳] وایي چې هر یو مصیبت یا معجزې به یوه اونۍ (اوه ورځې) دوام کاوه ترڅو به چې فرعونیان زیات په تنګ شوه نو موسی ﷺ ته به یې وعده ورکړه چې که مونږ د دغه مصیبت څخه خلاص شو نو د یو پلوه به درباندې ایمان راوړو او د بله پلوه به بني اسرائیل درسره ازاد کړو.

موسی ﷺ به الله ﷻ ته سوال وکړ خو چې مصیبت یا معجزه به د هغوی څخه پورته شوه نو موسی ﷺ به د یوې میاشتې پورې هغوی ته وخت ورکړ ترڅو په خپلو وعدو وفا وکړي.

نو هغوی به خپلې وعدې ماتې کړې، نه به یې ایمان راووړ او نه به یې ورسره بني اسرائیل ازاد کړه، الله ﷻ به ورباندې بل افت ورنازل کړ او د بل مصیبت سره به یې مخامخ کړه مګر هغوی به بیا موسی ﷺ ته وعدې ورکړې او چې د مصیبت څخه به خلاص شوه نو خپلې وعدې به یې بیا ماتې کړې آن تر آخره.

که څوک د ذکرو شوو معجزاتو یا مصیبتونو ښه اوږد بیان غواړي نو ځینو اوږدو تفاسیرو[۴] ته دې مراجعه وکړي ـ الله ﷻ دې پرې رحم وکړي ـ ډېر ښه یې شرحه کړې دي.

تبصره

۵ـ ځینو علماوو کرامو لیکلې دي چې موسی ﷺ په مصر کښې د مقابلې په میدان کښې د فرعون د مغلوبیت څخه وروسته د یوه کال په شاوخوا کښې وخت تېر کړ[۵] نو په دې تقدیر د مصیبتونو فاصله په یوې میاشتې باندې د سړي په ذهن کښې ځای نیسي.

اما ځینو مفسرینو کرامو لیکلې دي چې د فرعون د مغلوبیت څخه وروسته موسی ﷺ شل کاله[۶]

---

(۱) زاد المسیر ج۳ ص۱٦۹
(۲) مفردات الراغب ص۳۹۵
(۳) تفسیر ابي السعود ج۳ ص ۲٦۵
(۴) تفسیر البغوي ج۲ ص۱۹۱؛ تفسیر الطبري ج٦ ص۳۴ـ۴۰
(۵) المحرر الوجیز ج۷ ص۱۳٦
(٦) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۲٦۵

يا ځلوبښت کاله[۱] په مصر کښې پاتې شو او فرعونيان يې دعوتول چې ايمان راوړي او بني اسرائيل ورسره ازاد کړي. نو که همدا مضمون واقعيت ولري نو شايد چې د معجزاتو او يا مصيبتونو ترمنځ فاصله به کال يا کلونه وي او دوی ته به د نجات موندلو دپاره ښه پوره چانس ورکړی شوی وي؛ مونږ ته همدغه بيان غوره ښکاري، والله ﷻ اعلم.

بِمَا عَهِدَ عِندَكَ: څه معنی؟

۶ـ ځرنګه چې فرعونيانو د موسی ﷺ د دعاء اجابت ځوځو کرته ليدلی وه او دوی ته تجربه شوې وه چې موسی ﷺ هرڅه وغواړي الله ﷻ يې قبلوي، نو دوی دغه حالت داسې تعبير کړ لکه چې الله ﷻ ورسره عهد کړی وي چې زه به ستا غوښتنه قبلوم، نو ځکه به يې په هريوه مصيبت کښې موسی ﷺ مخاطب ګرځاوه چې: ای موسی! د خپل رب ﷻ څخه دې زمونږ دپاره د هغه شي په خاطر سوال وکړه کوم چې ستا په نزد يې عهد کړی دی، هغه دا چې زه به ستا سوال قبلوم، نو لکه څنګه چې ستا سوال د مصيبت په نزول کښې قبول شو د مصيبت په پورته کولو کښې هم قبليږي، هله مهرباني وکړه او د سوال لاسونه پورته کړه.

يادونه

۷ـ د ﴿ إِلَىٰٓ أَجَلٍ هُم بَٰلِغُوهُ ﴾ کلمات په ﴿ كَشَفْنَا ﴾ پورې تعلق نيسي[۲]، نو د معنی حاصل يې داسې راوزي چې: فرعونيانو ته مونږ د هر يوه مصيبت څخه وروسته نه دومره ډېر وخت ورکړ چې هغه ته نه شوه رسيدلی او مره کيده او نه مو دومره لږ وخت ورکړ چې تفکر او سنجش يې پکښې نه شو ترسره کولی، بلکې هغوی ته مو د هر يوه آفت څخه وروسته ښه کافي وخت ورکړ چې ښه په حوصله باندې هغه ته رسيدونکي وه مګر دوی د دغه کافي وخت سره-سره په دوام داره توګه خپل عهدونه مات کړه او په وعدو باندې يې وفا ونه کړه.

﴿ فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ فِى ٱلْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُوا۟ عَنْهَا غَٰفِلِينَ ﴿١٣٦﴾
وَأَوْرَثْنَا ٱلْقَوْمَ ٱلَّذِينَ كَانُوا۟ يُسْتَضْعَفُونَ مَشَٰرِقَ ٱلْأَرْضِ وَمَغَٰرِبَهَا ٱلَّتِى بَٰرَكْنَا
فِيهَا ۖ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ ٱلْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ بِمَا صَبَرُوا۟ ۖ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ
يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُۥ وَمَا كَانُوا۟ يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾ ﴾

[۱۳۶] نو د دوی (فرعونيانو) څخه مو انتقام واخيست (جزا مو ورکړه)، نو په درياب (سره بحيره) کښې مو ځکه غرق کړه چې زمونږ ايتونو ته يې د دروغو نسبت کاوه او دوی زمونږ د ايتونو

(۱) تفسير القرطبي ج۷ ص۲۶۷
(۲) المحرر الوجيز ج۷ ص۱۴۵

څخه په دوامداره توګه غفلت کوونکي وه.

[۱۳۷] او مونږ هغه قوم ته چې په دوامداره توګه کمزوري کړی شوي وه د هغې ځمکې مشرقونه او مغربونه (ټول اطراف) وربا ورکړل چې په هغې کښې مونږ برکت اچولی وه (د هر ډول حاصلاتو څخه مو ډکه کړې وه).

او (په همدغه ترتیب سره) ستا د رب ﷻ ښائسته خبره (وعده) په بني اسرائیلو باندې څکه تمامه (پوره) شوه چې دوی صبر کړی وه.

او مونږ هغه (آبادی، تولې) خرابې کړې چې فرعون او د ده قوم به (په ډېر افتخار سره) جوړولې او هغه مانۍ (مو هم ونړولې) چې دوی به چتونه چتونه لوړولې.

د مطلب خلاصه

یعنې: د ډېر کافي مهلت څخه وروسته مونږ فرعونیان په لایقه جزا ورسول او مناسبه سزا مو ورکړه، هغه دا چې په درياب کښې مو غرق کړه او دا څکه چې دوی په دوامداره توګه زمونږ ایتونو ته د دروغو نسبت کاوه او نه د معجزاتو د اثر لاندې راغله او نه پرې خوشالیو یا مشکلاتو څه اثر وکړ، بلکې په دائمې توګه د غفلت په خوب ویده پراته وه.

بالمقابل هغو کمزورو خلکو ته مو اقتدار وراننتقال کړ د کومو څخه به چې د غلامانو کار اخستل کیده او د سړیو لا څه چې د انسانانو په سترګه به ورته هم نه کتل کیده.

دوی مو د هغوی په ځای په ځمکه کښې خلیفګان وګرځول د برکتناکې ځمکې شرقًا او غربًا ټوله واکداري مو همدوی ته انتقال کړه.

په همدې ذکر شوي تفصیل سره مو د بني اسرائیلو سره خپله نېکه وعده پوره کړه او د کومې ښائسته خبرې لوظ مو چې ورکړې وه هغه مو ورته تکمیل کړ څکه چې دوی د فرعونیانو په نادودو او ظلمونو باندې صبر وکړ او د موسی ﷺ په ملګرتیا کښې کلک پاتې شوه.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه مو د فرعونیانو هغه ټول مصنوعات د خاورو سره برابر کړه چې دوی به پرې ویاړل او د لوړو بنګلو هغه لوړ چتونه مو راوغورزول چې دوی به په تکبر سره هلته ناسته-ولاړه کوله.

توضیحات

۱_ د فرعون د هلاک او د بني اسرائیلو د نجات پوره بیان الله ﷻ په "طه، الشعراء" او نورو سورتونو کښې نازل کړی دی چې مونږ یې هم د همغه ځای تفسیر ته پرېږدو، په دې مقام کښې د ارتباط د کبله یوازې په لاندې څو معلوماتو باندې اکتفاء کوو او بس:

الف: مونږ د [الأعراف:۱۰۴] آیت لاندې لیکلي دي چې موسی ﷺ د فرعون څخه د دوه وو شیانو غوښتنه کړې وه: یو ایمان راوړل او بل د بني اسرائیلو ازادول.

د ډېر جرار بحث څخه وروسته د فرعون د پلوه اولنۍ غوښتنه په نهائي ډول باندې رد کړی شوه

حتی چې د موسی ﷺ د موجودیت سره-سره يې ساحران (تازه مسلمانان) شهیدان کړه او د بني اسرائیلو د اولادونو د وژلو تهدید يې وکړ، ته به وايې چې موسی ﷺ يې وژلی وي او هم يې د ده د وژلو تهدید کړی وي، څکه چې خلک وايي: "ضَرْبُ الْغُلَامِ إِهَانَةُ الْمَوْلَى" د غلام وهل د مولا سپکاوی دی. نو د ایمان د کبله د امتي وژل او یا په مرګ سره تهدیدول داسې ګڼل کېږي لکه چې پیغمبر يې وژلی او یا يې په مرګ سره تهدید کړی وي.

ب: دوهمه غوښتنه فرعون ومنله او موسی ﷺ ته يې اجازه ورکړه چې بني اسرائیل زما د پلوه ازاد دي هرطرف ته يې چې سوق کوې سوق يې کړه[۱].

ج: موسی ﷺ پوهېده چې فرعون په خپله ژبه باندې نه ودرېږي نو د همدې کبله يې شپې د شپې په عجله سره بني اسرائیل د قلزم د دریاب لورې ته ولېږدول چې د دوی د استوګنې ځای او د سینا د ټاپو وزمې بیدیا ترمنځ شرقي طرف ته واقع دی[۲].

د: موسی ﷺ او بني اسرائیل د دریاب غاړې ته ورسېده او د بندر په لټه کېښې وه چې د سینا ټاپو ته په شرقي طرف ورپورې وزي، خو په عین وخت کښې فرعون خپلو همکارانو پښېمانه کړ او ورته يې په ډاګه کړه چې د بني اسرائیلو ازادول ښه کار ونه شو، د دوی په تللو سره بامشقته کارونه او د تشنابونو وینځل او داسې نور خدمات بې سرپرسته پاتې شوه.

هـ: نو فرعون ښه غټ لښکر په جنګي سامان باندې سنبال کړ او د بني اسرائیلو په تعقیب يې حرکت وکړ ترڅو يې یا بېرته راستانه کړي او یا يې ووژني.

فرعون کولی شو چې ذکره شوې نقشه يې د څو جنرالانو په ذریعه عملي کړې وی او یا يې د ساحل خلکو ته امر کړی وی چې مخه يې ونیسئ او وراندې تګ ته يې مه پرېږدئ، دا څکه چې بني اسرائیل بې دفاع (تش لاس) وه او د هیڅا د مقابلې توان يې نه درلود.

مګر الله ﷻ د فرعون په زړه کښې د تعقیب ولوله واچوله تا به ویل چې خپل خان وژل ځای ته رسوي او هم غواړي چې د مملکت با اعتباره اشخاص (د مفاسدو ملګري) ټول په اجتماعي توګه ووژني.

دا هم څه لرې نه ده چې فرعون به د ډاره یوازې خپل وسلوال نوکران د بني اسرائیلو په تعقیب نه وي تاکلي چې دوی به هم د ساحرانو غوندې په موسی ﷺ باندې ایمان راوړي او زما په مقابل کښې به یوه قوي مسلحه جبهه جوړه کړي چې بیا به يې ماتول ډېر ګران کار جوړ شي.

نو د همدغه خطر د کبله به يې د تعقیب قوماندانې په خپل لاس کښې اخستې وي او د لښکر په سر کښې به روان شوی وي.

و: کله چې د بني اسرائیلو په فرعوني لښکر باندې سترګې ولګېدې نو موسی ﷺ ته يې شکایت وکړ چې اوس نو زمونږ د مرګ وخت راورسېد او د تېښتېدلو لار مو نشته څکه چې د یو پلوه فرعوني بې رحمه لښکر دی او د بله پلوه دریاب.

---

(۱) المحرر الوجیز ج۷ ص۱۴۵

(۲) تفسیر القاسمي ج۷ ص۲۳۹

نو موسی ﷺ د الله ﷻ په امر دریاب په امسا باندې وواهه چې دولس کوڅې پکښې جوړې شوې او هر یو قوم په خپله کوڅه باندې د سینا بیدیا ته ورپوربووت او دریاب خای په خای ودرید.

ز: خو فرعوني لښکر یې تعقیب پرېښنبود او دریاب ته ورپسې ورښکته شو ترڅو دوی هم په کوڅو کښې ورپوربوزي او خانونه بني اسرائیلو ته وررسوي، مګر دریاب د موسی ﷺ په اشاره حرکت وکړاو فرعونیان ټول هلاک شوه.

"یَمّ" څه معنی؟

۲ـ د "یَمّ" کلمه د هغه دریاب نوم دی چې ډېر ژوَر وي، برابره خبره ده چې اوبه یې خوږې وي او که ترخې[۱]. په قرآن کښې د ذکرې شوې کلمې اطلاق په رود نیل باندې هم راغلی دی چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي ٱلْيَمِّ ﴾ [القصص:۷] یعني: مونږ د موسی ﷺ مور ته الهام وکړ چې که په موسی ﷺ باندې ویره شوې چې فرعون به یې شهید کړي نو په دریاب (رود نیل) کښې یې واچوه.

اما په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه د رود نیل څخه عبارت نه ده او چا چې ترې همدغه معنی اخستې ده[۲] هغوی غلط شوي دي بلکې دلته ترې د قلزم بحیره مراده ده چې بحیرة الأحمر (سره بحیره) هم ورته وایي دا څکه چې: موسی ﷺ غوښتل چې بني اسرائیل د شام طرف ته بوزي چې د مصر شرق خوا ته واقع دی او په منځکښې یې ذکره شوې بحیره حائله ده نو معلومه شوه چې دوی د همدې بحیرې څخه تیر شوي دي او د سینا بیدیا ته ورپوربوتلي دي چې شاماتو پورې مربوطه ده.

که بالفرض بني اسرائیل د رود نیل څخه تیر شوي وی چې د مصر په غرب ساحه کښې بهیږي نو دوی خو به د سینا څخه ډېر لرې وتلي وی هسې نه چې ور رسیدلي وی.

دلته د "الأَرْض" څخه کومه ځمکه مراده ده؟

۳ـ مفسرینو کرامو د ﴿ ٱلْأَرْضِ ﴾ کلمه په دې مقام کښې په لاندې معناوو سره تفسیره کړې ده:

الف: دغه ځمکه د شام او د مصر د ځمکې څخه عبارت ده چې دواړه الله ﷻ بني اسرائیلو ته ورکړې او د دوی د حکومت لاندې وګرځېدې[۳]، البته د وخت په تېرېدلو سره.

ب: دلته د ټولې دنیا ځمکه مطلب ده څکه چې د داود ﷺ او د سلیمان ﷺ حکومتونه ټولې دنیا ته شامل وه چې دوی دواړه هم د بني اسرائیلو څخه دي[۴].

مونږ ته اوله معنی ښه برېښي څکه چې په هغه وخت کښې د مصر ځمکه د فراعنه وو په لاس کښې وه او بني اسرائیلو به پکښې د ذلت عمر تېراوه، خو الله ﷻ هغوی هلاک کړه او څه وخت

---

(۱) تفسیر الخازن ج۲ ص۶۲۲؛ مفردات الراغب ص۵۷۷
(۲) تفسیر القاسمي ج۷ ص۲۴۲
(۳) تفسیر البغوي ج۲ ص۱۹۴؛ تفسیر الکشاف ج۲ ص۱۴۹
(۴) تفسیر القرطبي ج۷ ص۲۷۲

وروسته بې دوی ته ورکړه، او د شام خمکه د عمالقه وو (بوت پرستانو) په لاس کېښې وه او بني اسرائیل بې په مقابل کښې په جهاد کولو باندې مکلف شوه چې په نتیجه کښې د څلوېښتو کالو څخه وروسته د یوشع بن نون ﷺ په زمانه کښې الله ﷻ هغوی مغلوب کړه او د دوی حکومت یې پکښې قائم کړ ﴿ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِۦ مِنَ ٱللَّهِ ﴾.

﴿ وَجَٰوَزْنَا بِبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْبَحْرَ فَأَتَوْا۟ عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰٓ أَصْنَامٍ لَّهُمْ ۚ قَالُوا۟ يَٰمُوسَى ٱجْعَل لَّنَآ إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ ءَالِهَةٌ ۚ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيهِ وَبَٰطِلٌ مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ قَالَ أَغَيْرَ ٱللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَإِذْ أَنجَيْنَٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ ۖ يُقَتِّلُونَ أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِى ذَٰلِكُم بَلَآءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾ ﴾

[۱۳۸] او مونږ بني اسرائیل د دریاب (سرې بحیرې) څخه پورېوستل نو دوی په یو قوم باندې ورغله چې په عبادت سره خپلو بوتانو ته متوجه وه (او ترې راچاپېر وه).

(نو) هغوی (بني اسرائیلو) وویلې چې ای موسی! مونږ ته هم دغسې یو بوت (معبود) وګرځوه (وټاکه) لکه څنګه چې دوی لره بوتان (معبودان) دي. ده (موسی ﷺ) وویلې چې یقیناً تاسو داسې قوم یاست چې جهل (کم عقلتوب) کوئ.

[۱۳۹] بې شکه دغه خلک چې دي (د دوی) هغه (دین) د منځه تلونکی دی چې (دوی) پکښې (مشغول) دي. او هغه څه باطل دي چې دوی یې کوي (د شر څخه په غیر څه خیر پکښې نشته).

[۱۴۰] (بیا) ده (موسی ﷺ) وویلې چې ایا زه تاسو ته د الله ﷻ څخه په غیر بل معبود ولټوم. حال دا چې ده (الله ﷻ) تاسو ته (د خپلې زمانې) په ټولو عالمونو باندې بهتري درکړې ده.

[۱۴۱] او (دا یې هم ورته وویلې چې) هغه وخت درپه زړه کړئ چې د فرعون د ټبر (فرعونیانو) څخه یې نجات درکړ. چې تاسو ته به یې بد (او سخت) عذاب رساوه (هغه دا چې) ستاسو زامن به یې (په شدت سره) وژل او ښځې (لورګانې) به یې ستاسو پرېښودلې.

په دغه (نقشه) کښې ستاسو د رب ﷻ دپلوه لوی امتحان (یا لوی نعمت) دی.

ارتباط

مونږ د [الأعراف:۱۰۳] آیت لاندې لیکلي وه چې د موسی ﷺ ژوند په پنځو مرحلو باندې ویشلی شوی وه، نو کله یې چې د څلورمې مرحلې څه بیان ختم شو د دې ایتونو څخه وروسته د ډېرو ایتونو پورې د پنځمې مرحلې څه شرحه او بیان لوستل کېږي، ترڅو:

الف: نبي کريم ﷺ متسلي شي او د يهودو په نادودو او بې عهدۍ باندې ډېر متاثر نه شي چې دوی خو د همغو خلکو اولاده ده چې د موسی ﷺ سره يې ډېرې نادودې او بې عهدۍ کړې وې.

ب: مؤمنان بيدار شي چې د يهودانو په چلونو او مکاريو باندې تېر نه وزي او د هغوی د کړنلارې څخه خانونه بچ وساتي.

د مطلب خلاصه

يعنې: ای پيغمبره! بني اسرائيل خو مونږ د درياب څخه په معجزانه توګه پورېوستل، که نه نو يا به فرعوني لښکر پوپنا کړي وی او يا به يې د غلامۍ دپاره بېرته ستانه کړي وی مګر د دغه بارز نعمت د ليدلو سره-سره کله چې دوی د درياب څخه هغې خوا ته پورېواته او په يوه بوت پرست قوم باندې يې -چې د غوا په شکل د يوه بوت عبادت يې کاوه- سترګې ولګيدې نو په ځای د دې چې د موسی ﷺ څخه شرعي احکام وغواړي چې د فرعون د ظلم څخه خلاص شوو او د شريعت د تعميل دپاره بنه پوره جوګه ياستو، د هغه څخه يې وغوښتل چې ای موسی! (لکه يوه عادي سړي ته چې خطاب کوي) مونږ ته هم يو معبود ودروه لکه څنګه چې دوی معبودان لري او په عبادت يې مشغول دي. نو موسی ﷺ ورته لاندې خطابه ورکړه:

۱ـ تاسو خو يو جاهل قوم ياست، تاسو خو د فرعون د بوت پرستۍ انجام وليد چې ستاسو د سترګو لاندې تباه شو، که بالفرض تاسو بوت پرستۍ ته واوړئ نو تاسو به هم تباه شئ.

۲ـ د ډېر جهالت خبره لا دا ده چې د بل چا څخه نه بلکې زما څخه (چې الله ﷻ د بوت پرستۍ د منځه وړلو دپاره راستولی يم) د بوت درول غواړئ، د فرعون سره خو زما جګړه په کومه پوله پټې باندې نه وه، د هغه څخه خو ما د بوت پرستۍ پرېښودل غوښتل. ايا زه اوس په خپل لاس تاسو ته د عبادت دپاره بوت ودروم؟

۳ـ ايا ستاسو خيال دی چې د فرعون بوت پرستي جائزه نه وه او نورې بوت پرستۍ جائزې دي؟

۴ـ په کار خو دا ده چې تاسو ماته وړانديز کړی وی چې دغه بوت پرستان هم د بوت پرستۍ څخه منعه کړه چې د غوا په عبادت لګيا دي.

۵ـ ای زما ناپوهه قومه! هغه دين چې دغه خلک پکښې مشغول دي د منځه تلونکی دی او دغه خلک چې څه کوي هغه باطل دي، نه ورته په دنيا کښې په درد خوري او نه په آخرت کښې، بلکې محض خپل وخت ضائع کوي او خپلو ځانونو ته د هلاکت کنده کني.

۶ـ ای قومه! تاسو ته الله ﷻ زه د دې دپاره دراستولی يم چې تاسو ته زما په ذريعه د خپلې زمانې په ټولو عالمونو باندې فضيلت درکړي او تاسو د ټولو عالمونو امامان جوړ شئ. ايا تاسو غواړئ چې بوت پرستانو پسې اقتداء وکړئ او د الهي فضيلت څخه ځانونه ښکته راوغورزوئ؟

۷ـ ای قومه! ستاسو د نجات خو ډېر وخت نه دی تېر شوی همدا پرون الله ﷻ تاسو ته د فرعونيانو څخه نجات درکړ چې په بې رحمانه توګه يې ستاسو نارينه اولادونه وژل او ستاسو

لورگانې يې د خدمتونو دپاره پرېښودلې، چې ستاسو دپاره ستاسو د رب ﷻ د پلوه لوی امتحان وه او نجات يې لوی نعمت وه.

نو د الله ﷻ شکريه وکړئ او فرعوني خاصيتونه د مغزو څخه وباسئ چې د دې څخه وروسته غير شرعي غوښتنې ونه کړئ.

توضيحات

۱ـ فرعون پورې د مربوطو بحثونو څخه وروسته د ذکر شوو ايتونو څخه نېولې آن تر [۱۷۱] آيت پورې الله ﷻ د بني اسرائيلو پورې مربوط بحثونه نازل کړي دي چې تقريباً نهو بحثونو ته رسېږي.

د ايتونو ارشاد

۲ـ دا ايتونه مونږ ته ارشاد کوي چې بايد د الله ﷻ د نعمتونو شکريه وکړو چې په ايمان باندې يې مشرف کړي ياستو او د شرکياتو څخه او د شرکي رنګو شيانو څخه خانونه بچ وساتو او هم د دين په باره کښې قرآن او حديث ته مراجعه وکړو او د خلکو روند تقليد ونه کړو.

همدې ته نبي کريم ﷺ په لاندې يو حديث کښې اشاره کړې ده:

يوه ورځې نبي کريم ﷺ د حنين غزا ته روان وه چې يوه ونه ورته مخې ته ورغله چې د "ذات أنواط" په نامه يادېده. په دې ونې پورې به مشرکانو خپلې سلاګانې زوړندولې او په کال کښې به يې يو ځل د دې تعظيم کاوه[۱] نو صحابه کرامو ﷺ د نبي کريم ﷺ څخه وغوښتل چې مونږ ته هم د ذات انواط غوندې يوه ونه وټاکه چې سلاګانې ورپورې زوړندې کړو لکه څنګه چې هغوی ورپورې زوړندې کړې دي (او هم يې تعظيم وکړو).

نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: سبحان الله دا خبره خو داسې ده لکه چې د موسی ؑ څخه خپل قوم وغوښتل چې مونږ ته هم د بوت پرستانو په شان بوتان ودروه چې عبادت يې وکړو. بيا نبي کريم ﷺ سوګند ياد کړ او ويې فرمايل چې: ﴿لَتَرْكَبُنَّ سُنَّةَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ﴾[۲] ضرور هرومرو به تاسو د هغو خلکو په لاره باندې سواره شئ (وروخېژئ) کوم چې ستاسو څخه پخوا تير شوي دي.

بني اسرائيلو ولې د بوتانو وړانديز وکړ؟

۳ـ څرنګه چې بني اسرائيل ډېر کلونه د فرعون د کفري او الحادي دولت لاندې پاتې شوي وه او ډېر کلونه يې د بوتانو عبادت کړی وه نو د دوی په خيال کښې بوت پرستي د هر دين جز ګڼله کېده. دوي دا فکر کاوه چې که بالفرض يو پيغمبر د خپل امت دپاره کوم يو بوت د عبادت دپاره نصب کړي نو هغه به ناجائز کار نه وي او پېغمبران به داسې کارونه هم کوي، العياذ بالله.

---

(۱) تفسير القرطبي ج۷ ص۲۷۳
(۲) ترمذی شریف ج۲ ص ۴۱

نو د همدې کبله مونږ وايو چې د هغوی وړاندېز د ارتداد د کبله نه بلکې د جهالت د کبله وه. د همدې وجې څخه موسى ﷺ هغوی د ﴿ تَجْهَلُونَ ﴾ په عوض په "تكفرون" باندې مخاطب نه کړه چې "تاسو کافر قوم یاست".

يادونه

۴ـ د ﴿ بَلَآءٌ ﴾ د کلمې په نعمت او هم په محنت دواړو باندې اطلاق کېږي[۱].

په دې مقام کښې که د "ذٰلِكَ" توري نجات ته اشاره وي نو ﴿ بَلَآءٌ ﴾ به د نعمت معنى ورکړي او که د اولادونو وژلو ته اشاره وي نو ﴿ بَلَآءٌ ﴾ به د محنت او امتحان معنى ورکړي، او که د مذكور په تاویل سره دواړو ته اشاره شي نو بیا به د ﴿ بَلَآءٌ ﴾ د کلمې څخه ما يطلق عليه البلاء مراد کړی شي چې نعمت او محنت دواړو ته شامله شي.

د الله ﷻ په توفيق د "عزيز التفاسير" څلورم ټوک په همدې ځای باندې ختم شو، والحمد لله ﷻ.

---

(۱) مفردات الراغب ص۵۹

د څلورم ټوک

محتویات